УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндезилеттинген

1967 ч. АПРЕЛЬ 1 СУББОТА № 77 (6714).

Өртээ 2 көп.

Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының секретары эш В. Коуцкийни эш Л. И. Брежневтиң хүлээп алганы

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң чалалым ёзугаар Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң секретары эш В. Коуцкий март 28-тен эгелээш Москвага найыралдың аян-чоруун кылып чорзан.

СЭКП-ниң болгаш ЧКП-ниң аразынга найыралчы харылзааларны хөгжүдериниң айтырыгларының талазы-биле эш В. Коуцкий аян-чоруумуң үезинде СЭКП ТК-га беседа кылган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев март 29-та эш В. Коуцкийни хүлээп алган болгаш оң-биле чылыг, найыралчы байдалга беседа кылган. Ол беседага СЭКП ТК-ның секретары эш Ю. В. Андропов киришкен.

ЧКП ТК-ның секретары эш В. Коуцкий март 30-де Прагаже чорупкан.

(СЭТА).

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДА КИНО КӨРГҮЗҮҮ

Кино четкизи бистиң республикада калбаа-биле хөгжээн. Чонга кино көргүзүү экижээн болгаш ону көөр талазы-биле сонуургал, негелде улгаткан. Чурттакчыларлыг суур бүрүзү-ле киноустановкалыг апарган. Делгем экраннар мооң мурнунда чүгле Кызылга турган болза, ам олар районнар төптеринде болгаш кодээ суурларда көвүдээн. Чүгле бо чылдың эгезинден тура Тожунуң Тоора-Хем болгаш Адыр-Кежиг суурларының чурттакчылары кинону делгем экранга көрүп эгелээн. Чыл төнчүзүнге чедир Каа-Хемниң Көк-Хаакка, Копту-Аксынга, Тожунуң Ийге база Бай-Тайганың Тээлиге, Барыын-Хемчиктиң Аянгатыга дээш шупту 15 кодээ суурларда киноустановкаларга делгем экранны тургузар.

Юбилейлиг бо чылдың баштайгы айларындан тура-ла Таңды, Каа-Хем районнарының кинофикаторлары боттарынга салдынган планныг онаалдаларны чедиишкинниг күүседип турар. Чадааның кинотеатры республикада кинотеатрларның тиилекчизи болуп шылгарап үнген. Үстүнде адааныыс районнарның Балгазын, Владимировка, Бүрен-Бай-Хаак, Ильинка, Чөөн-Хемчиктиң Шеми суурларында киноустановкаларының ажылдакчылары боттарының кызымак ажылы-биле көрүкчүлерниң эки үнелелин, хүндүткелин чаалап алган.

Боттарының ажылының ёзулуг мастерлери болу берген киномеханиктер республикада хей. Оларның дугайын, эки ажыл-ижин солуннарга, радиога мактап келгенин номчукчулар эки билир болгай.

Тываның киночеткилериниң ажылдакчылары Улуг Октябрьның 50 чыл болур оюнга бүгү улус-биле бир демей, чаа-чаа чедиишкиннерлиг ужуражыр, бо юбилейлиг чылда чонга кино көргүзүүн кажангызындан артык экижидериниң улуг сорулгаларын, негелделерин күүседир дээш ажылдап турар.

Хоорайларда болгаш районнар төптеринде, ажылчын суурларда база колхозтар, совхозтар төптеринде чонга кино көргүзүү мооң мурнунда чылдарда турганындан үндезини-биле өскерлип, экижээн болза-даа, ажыл-агыйларның салбырларында чонга, эрес-маадырлыг ажылдап турар малчыннарга кино көргүзерин экижидериниң айтырыы четпес шиитпирлеттинип турар. Ылаңгыя кинога малчыннарның негелдези хандыртынмайн келген. Эң хей малдыг, хей малчыннарлыг Тес-Хем, Өвүр, Эрзин, Бай-Тайга районнарының малчыннары кинону ай-айы-биле көрбейн баары хаая эвес. «Найырал» совхозтуң Улуг-Хем ол чарыында, «Улуг-Хая» совхозтуң Демир-Сугда, Эжимде, Сүт-Хөлдүң эң ырак одарларында малчыннарның чылчылы-биле кино көрбейн турарын мооң мурнунда чаңгыс эвес удаа чугаалажып, бо дугайында шүгүмчүлеңдер болуп турза-даа, байдал эрги хевээр артпышаан.

Районнар бүрүзүнде көжүп чоруур автокино машиналары бар. Сүт-бараан фермаларын, хойжу бригадаларны дээш бүгү-ле малчыннарны кино-биле хандырар дөрт харысалгалыг хүлээлгезин ол автокино машиналары дыка четпес күүседип турар. Оларның ажылын хынап хайгаараарын, холга ап удуртурун партия, совет, профэвилел органнары болгаш өске-даа удуртур органнар четпес боттандырып, оларже кичээңгей салырын кошкаткан.

Кинону чонга көргүзериниң эки шынарын база ооң кижизидикчи ужур-дузалыын бодавайн, чүгле көрүкчүлерниң санын болгаш акша чыылдазын көвүдедириниң планын күүседирин бодаар чоруктар бар. Чөөн-Хемчиктиң кинофикаторлары чонга кино көргүзериниң планныг онаалдаларын үргүлчү ажыр күүседип, мурнакчы деп санадып турза-даа, ол районнуң чамдык суурларының чонунга кинону багай шынарлыг көргүзүп турар. Чижээ, Хөндергей суурда киноустановка фильмнерни багай шынарлыг үндүрүп, көргүзүг үезинде үрелиишкиннер болу бээринден бир сеанс чамдыкта 4 шак чедир үргүлчүлээриниң дугайында номчукчуларның чагаалары редакцияга келген.

Янзы-бүрү темаларга хамаарышкан документалдыг фильмнерни, кинохроникаларны чонга, ылаңгыя кодээниң ажыл-ишчилеринге көргүзери чедип алдынмаан. Ынчангаш олче улуг кичээңгейни салырын амыдырал, шаг-үе боду-ла негеп келген.

Делегейде бир дугаарында-ла тургустунган Совет социалистиг күрүнениң амыдыралынга болган уттундурбас болуушкуннарны көргүскен эң эки совет кинофильмнериниң фестивальдарын, неделяларын чорудары бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү-ле республикаларында, крайларында, областарында, национал округтарында хайнышкан.

Шериг-патриоттуг фильмнерниң «Тиилекчилер» деп темалыг көргүзүү бо чылдың февральда Кызылдың «Найырал» кинотеатрынга эки, солун эрткен. Совет күрүнениң болгаш Коммунистиг партияның тургузукчузу, баштыңчызы В. И. Ленинге тураскаатткан кинофильмнер көргүзүү бо чылдың апрельде «Дириглерден дириг» деп темага эртер. Октябрь революциязының белеткелиниң үелерин болгаш ооң чайыннанчак тиилелгезин көргүскен кинофильмнерниң көргүзүү сентябрь-ноябрь айларда «Делегейни силгипкен хүннер дугайында» деп ат-биле болур. «Оларның чуртталгазы — эрес чорук» деп темалыг көргүзүгге (июнь-август айларда) Совет күрүнениң болгаш партияның алдар-сураглыг кайгамчык ажылдакчыларынга тураскааткан кинофильмнерни көргүзер. Июнь-август айларда болур «Чаа делегейниң кижизин алдаржыттым» деп темага коммунизмни тургузуп турар совет улуска тураскааткан кинофильмнерни көргүзер. Ол ышкаш оон-даа өске фестивальдар, кино неделялар болур. Бо темаларга мооң мурнунда үнгүлээн база ам үнер уран чечен болгаш документалдыг фильмнерни, кинохроникаларны көргүзер.

Үстүнде адаттынган тематиктиг көргүзүглерни эки шынарлыг, солун кылдыр эрттирип, олче улам-на хей көрүкчүлерни хаара тудары республиканың кинофикаторларындан хамааржыр. Ынчангаш улуг организачы ажылдарны, шыңгыы белеткелдерни чорудары оларның мурнунда чугула сорулгалар кылдыр салдынган.

Совет эрге-чагырганың 50 чылының юбилейинге чедиишкинниг ужуражыр, чонга кино көргүзүүн бүгү талазы-биле экижидер, ылаңгыя малчыннарның негелдезин хандырар дээш, социалистиг чарышты киномеханиктерниң, бригадаларның аразынга күштелдирер. Октябрьның 50 чылынга тураскааткан тематиктиг көргүзүглер үезинде бо үстүнде темаларга хамаарышкан уран чечен болгаш документалдыг фильмнерни пропагандылаарынче, ооң чарлалдарын көрүкчү бүрүзүнге чедиреринче онза кичээңгейни салырын организачы ажылдың кезии кылдыр көөр херек.

Часкы ажылдарның бүдүүзүнде

Таңды районнуң калбак-делгем ховулары ам-даа хар-биле шуглангмышаан, ынчалзажок бо тараалаң черниң ажыл-агыйлары часкы хову ажылдарынга шыңгыы белеткелди чорудуп турар. Республиканың Кодээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш районнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң тускай каттышкан комиссиязы колхозтар, совхозтарның часкы хову ажылынга белениин хынаан. Беш чылдың ийиги чылының бо чугула кампаниязынга ажыл-агыйларның хей кезии, ылаңгыя «Революцияның чалбыыжы» колхоз, «Россия», «Межегей» совхозтар эки белеткенген.

Оон-биле чергелештир чамдык ажыл-агыйлар, чижээлээрге, «Коммунизмниң хереги» колхоз тракторлар септелгезин ам-даа дооспаан. Ол ажыг трактор ажылга үнеринге белен эвес. Хову турлагларын септеп кирбээн. Үрезинни чажар шынарынга чедир арыглаваан.

Комиссияның илеретпен четпестерин чоокку каш хонуктарда чайлаткан турарын, механизаторларның Бай-Хаакка болур чөвүлел хуралынга чедир бүгү белеткелди бүрүн доозарын ажыл-агыйларга хүлээндирген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ийиги чыыжының бирги сессиязы

ЧАРЫШТЫ ТОДАРГАЙ УДУРТУР

Тываның ажылчы чоннарының Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга алдаржыткан социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезиниң дугайында СЭКП обкомунуң ийиги секретары депутат **В. Н. Филлиповтуң** илеткелиниң талазы-биле сессияга калбак санал-оналдар солчулгазы болган. Санал берген депутаттар болгаш өске-даа эштер боттарының районнарында болгаш ажыл-агыйларында, бүдүрүлгелеринде база албан организацияларында юбилейге уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерниң канчаар күүсеттинип турарын, ону организастап турарында четпестерни тодаргай илередип, соглээн сеске-ле болуп, алган хүлээлгени чедиишкинниг күүседирде чүнү кылза экил дээрзиниң дугайын хайныккан сагыш сеткил-биле чугаалап турган.

Бир дугаарында Хову-Аксының барыын талакы соңгулда округундан депутат эш **Түмен-Хөө** сөс алган. Таңды сыныының эдектеринде тургустунуп турар «Тыва кобальт» комбинат келир үеде бистиң республиканың база бир улуг үлетпүрлүг чери болу бээр. Партияның XXIII съездизинге хүлээп алдынган беш чыл планының Директиваларында ук комбинат ажыглалга кирген турар дугайын тодаргайлап айыткан. Ынчангаш бо хүннерде ол тудугже улуг кичээңгей салдынып, эвээш эвес капитал салыышкынын шиңгээдип алыры негеттинип турар. Комбинаттың коллективи Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга чедиишкинниг ужуражыр дээш бедиткен хүлээлгени алгаш, ажылдап турарын депутат онзалап демдеглээн. Бо чылдың баштайгы айларының планын Хову-Аксының тудугжулары багай эвес күүсеткен. Казымал байлактың составын шинчилээр талазы-биле ажыл уламчылавышаан.

Эки көргүзүглер-биле кады ажыл-агыйда четпестер барын эш Түмен-Хөө бодунуң саналынга база демдеглээн. Эң ылаңгыя тудуг материалдарының камнаар чорук ам-даа кончуг кудуг деңнелде болуп турар. Чамдык таварылгаларда социалистиг чарышты чарлаарын чарлап алгаш, оон түңнелин бүгү-ниитиге чогуур үе шаанда чедирбес чоруктар база бар. Ажылчын суурда амыдырал хандырылга комбинады чоннуң негелдезин долузу-биле хандырып шыдавайн турарын болгаш ону экижидерин депутат саналынга кииргэн.

Тываның эң ырак булуңу — Тожунуң чурттакчылары беш чылдың ийиги чылын бедик көдүрлүүшкүннүг эгелээнин район Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы депутат эш **Тамдын-оол** (Ырбанның соңгулда округу) демдеглеп чугаалаан. Районнуң ажыл-ишчилери салдынган сорулгаларны күүседиринче бүгү күжүн мооңнаан. Ооң түңнелинде чамдык ажыл-агый черлери эвээш эвес чедиишкиннерни чаалап алган. Чижээ, Ырбанның ыяш белеткээр пунктузу бо чылдың ийи айларында пландан ажыр 2 муң кубометр тудуг материалдарын белеткээн. Ол-ла черниң тудугжулары 160 үрүглер өөренир школаның тудуун база дүрген темпилиг чорудуп турар.

Тожужулар өлүк тыварының талазы-биле республикада мурнакчыларның бирээзи дээрзин депутат саналынга чугаалааш, бо чылын аңныыр ажыл-агый чери бирги кварталда күрүнеге өлүк дужаар планын 173 хуу күүсеткенин илеткээн. Бо чылын кыштаглаашкын организастыг эрткенинден мал ажылының продукциязы — сүт болгаш эътти күрүнеге садарының квартал планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Каа-Хем районда «Коммунизмче орук» артельдиң даргазы, Федоровканың соңгулда округундан депутат эш **Моргун** колхозчуларының күш-ажылчы үлүүнге хамааржышкан сөстер болгаш фактылар-биле саналын эгелээн. Юбилейлиг чылда Төрээн чуртка хей эътти, сүттү, хукту, тарааны болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа продукцияларын дужаарын кодээниң ажыл-ишчилериниң күзээри билдингир. Ону коллективтиң кежигүннери херек кырында боттандырып турары кылга-даа улуг өөрүшкү дээрзин эш Моргун демдеглээн. 1967 чылдың баштайгы үш айларының эът болгаш сүт садар планы ажыр күүсеттинген.

Колхозтуң төвүнде чаа клубтуң тудуу доостур четкен, май айда ол ажыглалга кирер. Тудуг ажылынче колхоз доктаамал кичээңгейни салып, 200 инек кирер кажаа болгаш ол хире бызаа кирер кажааны тудары планнаттынган. Октябрьның 50 чылынга тураскааткан чарыш калбарганын, көдүрлүүшкүн хайныкканын, пландан ажыр бедиткен хүлээлгелерниң алдынганын депутат медеглээн.

(Уланчызы 2-ги арында).

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сессиязының киржикчилери. Солагай таладан оң талаже Улуг-Хемден келген депутаттар М. С. Чаш-оол, К. Б. Толдуг-Эник, Б. М. Очур, Х. Д. Норбу, С. Т. Бейду.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Көк-тейжилерде

Бо совхозтуң ажыл-ишчилери Совет эрге-чагырганың 50 чылынга телептиг ужуражыр дээш ай, квартал санының планныг сорулгаларын чедиишкинниг күүседип турар. Ажыл-агыйның мал ажылдакчылары юбилейлиг чылдың баштайгы кварталында күрүнеге эът, сүт садарының планын февраль айда-ла, хуусаа бетинде күүсеткен. Ам бо продуктуларны ийиги кварталдың үлүүнге кииреринге үргүлчүлеп турар. Мал ажылдакчыларындан дора эвес көргүзүглерни юбилейлиг чылда чедип алырын тараажылар, механизаторлар сорулгалаан.

Совхозтуң кол агрономү Аверьян Иванович Глазыринниң бистиң корреспондентивиске дыңнатканындан алырга, «Саратовская 29» деп кызыл-тастың 500 тонна үрезинни чажар шынарынга чедир арыглаттынган, хоранналтынган. Ам үеде чиңгетараа үрезиннииң арыглаашкыны база дооступ турар.

— Часкы тарылганы эң кыска агротехниктиг хуусааларда, шынарлыг чорударының бир кол аргазы болза, орта киржир бүгү техниканы баш бурунгаар белен болдурары болгаш кымның кандыг тракторга ажылдаарын тодарадып тургаш, механизатор кадрларны четчелеп алыры болур, — деп, агроном чугаалаан.

Бөгүн, даарта ховуларже үнүптеринге 28 трактор, 15 сеялка белен. Олар тус-тус агрегаттарда үстүнген. Ажыл-агыйда хову турлагларының белеткели база организастыг эгелээш болгаш бо ажыл коллдуунда дооступ турар. Бригадир эш Радзинге баштаткан механизаторлар № 1 трактор-хову бригадазының турлаанда чурттал-га бажыңнарын чугайлааш, доозулап каан. Белен техниканың хей кезии онаашкан бригадалар төптеринде четиртинген. Ажыл ам-даа организастыг үргүлчүлеп турар.

Улуг Октябрьга алдар кылдыр

Сөзү ажыл-херек-биле карышпаан

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың эштер А. Широв, А. Сафронов оларга удурткан бызаңчылар болгаш бетонщиктер бригадалары юбилейлиг чылда автомастерскаяны, арыглал дериглелерин, беш дугаар насос станциязын болгаш куртаг руда складын эде дерир, ажыглалга киирер деп хүлээлгелерни алганнар. Тудугжуларның сөзү ажыл-херек-биле карышпайн турар. Автомастерскаяның корпузун январьда тудуп дооскан, а курагг руда складын эде дериирин апрель 15-ке чедир доосекан турар. Бо хүннерде ында бүгү кылза чогуур тудуг ажылдарын доозуп турар. Александр Шировтуң бригадазы 720 дөрбелчин метр ханаы аглоцемент плиталар-биле шыпкан. Ол ышкаш ук ханаларны шпагат-биле чылыглаан. Коллективтиң кежигүннери 24 дөрбелчин метр ийленчек ханаы штукатуралаарын, 64 дөрбелчин метр соңгаларны шилдээрин доосканнар. Ол ышкаш, демир конструкцияларны, соңга, хаалгаларны будуурун база доосkан.

Александр Сафроновтуң бригадазы база эки ажылдап турар. Ылаңгыя ажылчыннар Иван Савченко, Саая Даваа, Михаил Дудов, Виктор Шевелев олар күш-ажылга шылгарап, үлегерни көргүзүп турарлар.

Шынарын экижиткен

Кызылдың хлеб заводу ниити продукция бүдүрүп үндүрериниң квартал планын хуусаазының бетинде күүсеткен. Чарыштың мурнуку одуруунда булочка болгаш кондитер кылыгларын белеткээр цехтер чорүп турар. Кызылдың кондитерижилери коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты ам үш чыл улаштыр эдилээн. А булочка кылыр цехтиң ажылчыннары ол бедик ат дээш демиселди чорудуп турар.

Кондитер цеги чыл келген тудум-на продукцияның шынарын бедидип, ооң ассортиментизин улгаттырып турар. Бир эвес кондитер цеги 1962 чылда он тос аттыг янзы-бүрү кылыгларны бүдүрүп үндүрүп турган болза, ам үжен тос аттыг кылыгларны үндүрүп турар апарган.

Хлеб заводунуң бүгү бригадалары ай даалгазын үргүлчү ажыр күүседиринге чаңчыккан. Күш-ажылдың шалыпчыларынга бүдүрүлгениң хоочун кижилери эштер Зименина, Золотухина, Блинова, Голышева, Сантьева олар хамааржырлар.

Юбилейге тураскааткан

Аас-кежиктиң, тайбыңның, хостуг эрениң, кайгамчык эки үениң тугу болган Улуг Октябрьның 50 чыл оюнуң байырлалы хүн келген тудумна чоокшулап орар. Совет кижи бүрүзү кандыг-даа ажылды кылып тургаш, бодунуң күш-ажылчы чаагай чедиишкиннерин ол байырлалга тураскаадыр.

Бай-Тайга районнуң ажыл-ишчилери ол алдарлыг юбилейге боттарының белээн база сөңнээр. «Кара-Хөл» колхозтуң мал ажылдакчылары бирги кварталда күрүнеге эът садарының планын ажырган. «Мурнакчының» ишчилери база-ла олардан чыда калбаан. «Тээли» совхозтуң ишчилери күрүнеге 22 тонна эът садар тургаш, 26 тоннаны берген. Район ниитизи-биле бирги кварталда сүт дужаарының планын 100,2 хуу күүсеткен.

Саваң сөөртүлгези

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң кадарчылары болгаш саанчылары малдың продуктулуг чоруун кудулатпас дээш кызымаккай ажылдап турарлар. Оларның ажылынга бистер, саваң сөөртүкчүлери боттарывыстың үлүүвүстү киириштирип турар бис.

Эрткен чылын эки болган дүжүттүң саваңын кыштадыр бода мал фермаларынче сөөртүп келген бис. Фермаларга саваң үзүктелдирбес дээш хат-шуурганныг-даа хүннерде ажылывысты үргүлчүлеп келдивис. Сиген чүдүрер тускай тракторнуң башкарыкчызы Григорий Астафьевтиң шалыпкын ажылын чүдүрүкчүлер мактап чугаалажып турарлар. Хүннүң ажыл нормазын үргүлчү 110—120 хуу ажыр күүседип турар бис.

Часкы хову ажылдары чоокшулааны-биле чергелештир тараа шөлдеринде арткан саваңны шуптузун фермаларже сөөртүрүн артель баштаар чери биске дааскан. Ону күүседир дээш кылып ажылдаар бис. Чүге дээрге тараа шөлүнде арткан саваң часкы тарылга ажылдарынга саат ужураштырар болгай.

И. ЩЕГОЛЕВ, чүдүрүкчү.

ХУУСААЗЫНДАН ЭРТЕ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудниинде ажылдап турар даг-дүгү холуксаалыг руда тывар бригадалар Улуг Октябрьның бежен чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка киришкеш, руда тыварының даалгазын ажыр күүседип келгеннер.

Ылаңгыя эш Ооржак Дудуй-оолга удурткан забойщиктер бригадазы март айда 25640 кг даг-дүгү холуксаалыг руда тывар даалгазын 26751 кг кылдыр хуусаазының бетинде күүсеткен. Бригада кежигүннери эштер Саая Белек, Ховалыг Демир-оол, Моңгуш Демир-оол олар күш-ажылга тергиидеп, хүн нормазын бүдүн чартык катап ажыр күүседип турарлар.

УЛУГ ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

Күш-ажылчы рапорттар

Үлетпүр бүдүрүлгезиниң ниити хемчээлиниң болгаш продукцияның эң чугула дыка хей хевирлерин бүдүрүп үндүрериниң талазы-биле бирги кварталдың планын Россия Федерациязының үлетпүрүнүң ажылдакчылары хуусаа бетинде күүсеткен.

Эрткен чылдың бирги кварталынга деңнээрге РСФСР-ниң үлетпүрү ниити продукциязын барык 10 хуу көвүдеткен.

* * *

Улуг Октябрьның 50 чылынга телептиг ужуражыр дээш чарышты калбартып тургаш, Москваның үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери бирги кварталдың планын хуусаа бетинде, март 30-де күүсеткен. Дыка хей продукцияны квартал планындан ажыр бүдүрген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң темпилериниң талазы-биле планныг онаалгалар болгаш социалистиг хүлээлгелер Москва үлетпүрүнге ажыр күүсеттинген.

* * *

Ленинградтың болгаш Ленинград областың ажылчы чоннары үлетпүр бүдүрүлгезиниң ниити хемчээлиниң болгаш эң чугула кылыгтарының хей нурууһун бүдүрүп үндүрериниң талазы-биле бирги кварталдың планын хуусаа бетинде күүседип, пландан ажыр хей продукцияны берип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң онаалгазын ажыр күүсеткен.

* * *

РСФСР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозунуң ыяш белеткээр бүдүрүлгелери ниити продукцияны бүдүрер болгаш тудуг ыяжын сөөртүр талазы-биле квартал планын март 27-де күүсеткен.

Карель болгаш Татар автономнуг республикаларда, Хабаровск крайда, Архангельск, Вологда, Иваново, Киров, Кострома, Курган, Новгород, Новосибирск, Оренбург, Пермь, Свердловск областарда ыяш белеткээр бүдүрүлгелер тудуг ыяжын сөөртүрүнүң квартал планын күүсеткен.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн телептиг уткуур дээш социалистиг чарыш бүдүрүлгелерде улам калбарып турар.

СААНЧЫЛАРНЫҢ ШЫЛГАЛДАЛАРЫ

Эстонияның Тартус болгаш Кохтла-Ярвес районнарында саанчылар мергежил бедидер курстарны доосkап, экзаменнерни дужаап турар. Ол экзаменнерге саанчыларның бүдүрүлге разрядын доктаадыр. Күш-ажылдың төлевири оортан хамааржыр.

Үш разрядты доктааткан. Бирги разрядтың саанчыларының күш-ажылының төлевири разряд чок саанчыларга бодаарга 25 хуу, ийиги разрядтың — 15 хуу, үшкү разрядтың — 5 хуу бедик болуру көрдүнген. Дээди категорияны теоретиктиг эки билиглерлиг болгаш ол билиглерни практикага билдилиг ажыглап турары дээш тыпсырындан аңгыда ажыл стажын база барымдаалаар: саанчы ук ажыл-агыйга үш чылдан эвээш эвес хуусаада ажылдаар ужурлуг.

СЭТА-ның корреспондентинге Эстонияның Кодээ ажыл-агый министерствозунуң дыңнатканы-биле алырга, республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының 10 муң чыгам саанчылары шылгалдага белеткелди эрткен.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ийиги чыыжының бирги сессиязы

ЧАРЫШТЫ ТОДАРГАЙ УДУРТУР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Дараазында сөстү Бии-Хем райкүүскомунуң даргазы депутат эш **Дамчай** (Билелигниң № 74 соңгулда округу) алган. Бии-Хемниң девискээри тараалаң болгаш мал-маганга таарымчалыг чер. Мында турум турар ажыл-агыйларның экономиктиг байдалы чылдан чылче улам-на шыдал кирип олурар. Колхозчуларның материалдыг сонуургалын өөренип көөр чорук улустуң чүткүлдүг ажылдаарынга база идигни берип турар. «Кызыл тараачын» колхозта чүс хойдан ортумаа-биле чүс ажыг хураганны ап турар малчыннарның саны эвээш эвес.

Бии-хемчилер бо ажыл-агый чылын шалыпкын эгелээн. Сүт болгаш эът садарының квартал планын ажыр күүсеткен. Ынчалза-даа сүт саалдазы ылаңгыя «Өөк» совхозта куудулап турары дүвүренчиг айтырыг.

Ада-чуртуң дайынынга барган маадырлыы-биле өлген чаңгыс чер чурттуг дайынчыларынга тураскаалды тургузарынга ажыглаар хөреңги чыылдазы районда идепкейлиг чоруп турар.

Өвүрнүң партия райкомунуң бирги секретары депутат эш **Шулуу** (Дус-Дагның соңгулда округу) бодунуң чугаазын база-ла бо хүннерниң күш-ажылчы көргүзүглери-биле эгелээн. Район ниитизи-биле кыштаглаашкынга эки белеткенген турган. Ынчангаш малдың хоразы чоруу бо чылын дыка кызырылган. Боттарының социалистиг хүлээлгезин «Кызыл туг» колхозтуң кежигүннери эки күүседип келген. Маңаа малчыннар улуг үлүүн киирген деп санал берген депутат онзалап айыткан. Ол ажыл-агый сүттү, эътти күрүнеге садарының квартал планын чогуур хуусаазының бетинде дооскан. Колхозтуң малчыннары Ооржак Чамбыл, Ооржак Баян, Саая Мижит-Доржу база «Торгалыг» совхозтуң малчыннары Доңгак Анай-оол, Куулар Санчат-оол бо чылын чүс хойдан ортумаа-биле чүс хураганны алганнар.

Районнуң школаларында, үрүглар албан черлеринде келир чылдың одаалга материалдарының белеткели шалыпкын байдалда чоруп турар. Өвүржүлер кодээ ажыл-агый продукциязын күрүнеге садар планын октябрь 10-да шуут доозарын хүлээнип алган.

Ындыг болзажок районда ам-даа хөй айтырыглар дарый хемчеглерни алырын манап турарын депутат саналынга киирген. Чижээлээрге, часкы тарылгага техника септелгези аажок кошкак чоруп келген. Оон аңгыда колхозтарда сүт дажыыр машиналар коңгус чедишпес. Хандагайтыг суурда амыдырал хандырылгага комбинадының бажыңын ийи чыл улай тудуп келген-даа болза, бөгүнге чедир ажыглалга киирип шыдавайн турары черле чөптүг эвес.

— Часкы тарылгага белеткел бистиң районда эки организастаттынган — деп, Барыын-Хемчик районнуң күүсекчи комитединиң даргазы эш **Амырбит** саналын эгелээн. Бо чорук юбилейлиг чылда бедик дүжүттү ажаап алырының бир үндезини болур. Амгы үеде хову турлагглары бүрүн белеткеттинген. Үрезин база арыглаттынган. Бо хүннерде районнуң чамдык ажыл-агыйлары шык базырышкынынче кирипкен.

«Тыва даг-дугу» комбинат, Ак-Довурактың хлеб заводу планныг онаалгаларны чедиишкинниг күүседип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турарын эш Амырбит демдеглээн.

Индирде Эрзинниң партия райкомунуң бирги секретары депутат эш **Биче** (Нарынның соңгулда округу). Ол чугаазынга районнуң сөөлгү чылдарда чедип алган чедиишкиннерин демдеглээш, мурнакчыларны адап, оларның көргүзүглери-биле сессияга олурганнарны таныштырган. Районнуң ажыл-ишчилери, бүгү совет кижилер-биле бир демей, Октябрьның алдарлыг байырлалын чаа-чаа чедиишкиннерлиг уткуур чугаажок деп эш Биче бүзүреткен.

Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозтуң трактор-хову бригадазының бригадири депутат эш **Оңгай-оол** (Хөндергейнең соңгулда округу) бодунуң саналын Бижиктиг-Хая салбырында часкы тарылга кампаниязынга хамаарышкан айтырыглардан эгелээн. Мында хову турлагглары чогуур үезинде бүрүну-биле белеткеттинген. Тракторлар септелгези база багай эвес чоруттунган. Бедик дүжүт алырының бир чугула негелдези суггарылга деп чүвени билгеш, ол ажылга 130 кижини хаара туткан болгаш олардан чеди звенону тургускан. План ёзугаар үш муң ажыг гектар черни суггарары көрдүнген. Совхозтуң дирекциязы чери суггатчыларны тускай идик-хеп аймаа-биле ам-даа чедир хандырып шыдаваанын бригадир шүгүмчүлээн.

Юбилейлиг чылдың чаагай дүжүдүн алыр дээш механизаторлар бедиткен хүлээлгелерни алган болгаш бо хүннерде ховуларже үнүп, шык базырышкынын эгелеп кирипкен.

Үстүнде адаан депутаттардан аңгыда СЭКП-ниң Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары депутат эш **Кызыл-оол** (Бай-Тал округу), Иштики эмнелгезиниң эмчизи депутат эш **Ондар** (Кызыл-Тайга округу) олар база санал бергеннер.

Сессия чугаалашкан айтырыг талазы-биле тускай шиитпирни хүлээп алган.

«Тыва даг-дугу» комбинаттың ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары 50 чылга холбаштыр алган бедиткен хүлээлгелерин күүседир дээш кужениишкинниг ажылдап турарлар. Комбинатта эш Туровецке удурткан забойщиктер бригадазы бирги кварталдың планын ажыр күүсеткен. Бригада кежигүннеринден эш М. Оңгай-оол эки көргүзүглерлиг болган. Ээлчегде 110 кг даг-дугун чыыр турган, үргүлчү 140—150 килограммны чыып турар.

ЧУРУКТА: М. Оңгай-оолдуң ажылдап турары.

В. АНАНИННИҢ фотозу.

Мөген-Бүренде

Мөген-Бүренниң агаар-бойдузу шириин, чамдыкта хар, частыг шуурган диргелип келгеш, каш хонук улажып туруп бээр. кижиге-даа, малга-даа бергедээшкиннер таварышкылаар. Бо черде мал ажылдыг «Мөген-Бүрен» колхоз тургустунганындан бээр үр болбаан. Оон ажыл-ишчилери хой, өшкү, сарлык болгаш чылгы малды өстүрүп турар. Хойжу бригадаларда ниитизи-биле 12500 ажыг төрүүр хой бар, ам 8500 хой оолдапкан, хураганнары бүрүн дорүгүп турар. №1 хойжу бригаданың кадарчылары Васильев, Аракчаа, Халбарбаа, № 2 бригаданың хойжузу Мөңгүн-оол оларның кодааннарында оолдаашкын шыптараан, ниитизи-биле 1190 хойнуң хураганнарын чидириг чокка камгалап алган, өстүрүп турар.

Артельдиң бүгү малы кезээде чер одарынга чоруур, а ыяш чогу-биле бистиң бар кажаааларывыс бөлүүн. Мындыг байдалда, шириин агаар-бойдустуг черге малчыннарның ажылы чымыштыг болгаш харыысалгалыг болуру билдингир. Олар бо байдалдарны эрестии-биле тиилеп, мал ажылын хөгжүдүп турар.

Мал эмчилери, зоотехниктер малдың байдалын үргүлчү хынап, кадарчыларга арга-сүмени берип турар. Эштер М. Кажиир-оол, Х. Кара-оол, Х. Шойдак олар бижыглаан участоктарынга барып, аарыгларга удур хемчеглерни ап, малдың чаш төлүн ажаап доруктурарынга кадарчыларга улуг дузаны көргүзүп турарлар.

Совет эрге-чагырганың бежен чыл оюнга төлептиг уткуужур, беш чылдың ийиги чылында колхозтуң күрүнеге эът, сүт, дүк дужаар планнарын күүседир аргалар бар.

У. КАРА-ООЛ.

ШИИТПИРЛЕР КҮҮСЕЛДЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП-ниң Каа-Хем райкомунуң пленумундан

Сөөлгү ийи чылдарның иштинде СЭКП ТК-ның март болгаш май Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш алээн ажылдарны чоруткаяын, ылаңгыя мал болгаш чер ажылының продуктулуун бедидер, кодээниң ажыл-ишчилериниң материалдыг сонуургалын көдүрер талазы-биле кылдынган чүүлдер бар дээрзин Каа-Хем районнуң кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш Киселев СЭКП райкомунуң пленумунга тодаргай илеткээн.

Партияның Төп Комитединиң март болгаш май Пленумнарының шиитпирлери болза кодээниң ажыл-ишчилериниң амыдыралын улам экижидериниң, колхоз, совхозтарның экономиказын көдүрериниң тодаргай сагыш салдынышкыны болганын райкомнуң пленумунга санал бергеннер демдеглеп турган. Районнуң колхозтары болгаш совхозтары чүгле эрткен чылын безин чүс ажыг тракторну, чеден комбайнны, дөртен беш автомашинаны алганнар. Колхоз бүдүрүлгезин улам ыңай хөгжүдеринге күрүнеден бүдүн чартык миллион рубль узун хуусаалыг чээлини алганнар. Кодээ ажыл-агый продуктуларын садарының өртектерин улгаттырганының күзели-биле чүгле колхозтар безин эрткен чылын бүдүн чартык миллион рубль түңнүг немелде орулгалыг болган. Колхозтарның болгаш колхозчуларның орулгалары дыка немешкен.

Районнуң малчыннары Совет эрге-чагырганың бежен чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыштың шалыпчы одуруунда чоруп турар. Мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш садарының күрүне пландарын малчыннар эрткен чылын хуусаазындан эрте күүсеткен. Күрүнеге хөй муң тонна тарааны каа-хемчилер пландан ажыр берген. Ийи колхоз РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң колхозтар аразынга шилчиир Кызыл туктарын акша шаңналы-биле казы алгылаан.

СЭКП Төп Комитединиң март болгаш май Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демниселге районнуң коммунистери, партия, совет болгаш хөй-нийти организацияларының активи идепкейлиг киржип турарын партия райкомунуң пленуму демдеглээн.

Ындыг-даа болза суггаттыг черлерни шиңгээдир, тарааның дүжүдүн бедидер, мал ажылын механизастаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле ажылдарны ам-даа кошкак чорудуп турарын илеткелчи болгаш санал берген эштер айытканнар.

— СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле бистиң «Тиилелге» колхозтуң ажыл-ишчилери чамдык ажылдарны кылган. Юбилейлиг бо чылдың баштайгы кварталында күрүнеге эът, сүт садарының планын ийи дакпыр күүседип турар— деп, колхоз даргазы эш Евтушков бодунуң саналынга чугаалаан. — Бо хүннерде колхозтуң механизаторлары, бүгү тараажылары часкы хову ажылдарынга белеткелди барык-ла дооскан, а мал ажылдакчылары кыштаглаашкынны чедиишкинниг доозар дээш кужениишкинниг ажылдап турар. Партийжи-политиктиг ажылды экижидер. колхозчуларның күш-ажылчы сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле чамдык ажылдарны колхозтуң партия организациязы чорудкан.

Часкы, күскү кампаниялар үезинде ажылдаар кижилерге таарымчалыг байдалдарны тургузары эргежок чугула. Бистиң магазиннеривисте ол-шыкта кедер резин идиктер, брезент тоннар болгаш өске-даа ажылчын хептер көзүлбес боор-дур. Бо дугайында садыг ажылдакчылары кичээнгей салза чогуур дээрзин санал берген эштер негээн.

— Бистиң колхозтуң кежигүннери эрткен ажыл-агый чылында эът, сүт болгаш дүк, тараа бүдүрериниң чыл планын ажыр күүсеткен. Бо алдарлыг чылдың бирги кварталында күрүнеге эът, сүт садарының даалгаларын база-ла ыракта ажыр күүсеттивис, ылаңгыя эът садарын дөрт катап ажыр күүседип турар-дыр бис. Ол эки-дир. Ынчалза-даа продукцияның бот-үнезин чиигедирин ам-даа чедип албайн турарывыс четпес. Оон ыңай колхозчулар ортузунга культура-массалыг, кижизидилгелиг ажылдарны партия организациязы план ёзугаар чорудуп турар. Бо хүннерде кол кичээнгейни часкы хову ажылдарынга белеткелдерже углаан бис. Техника белен кылдыр септеттинген, шөлдерже өдек сөөртүлгезин үргүлчүлеп турар— деп, «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты эш Моргун райком пленумунга медеглээн.

Индирге «Совет Тыва» совхозтуң директору эш Түгер үнүп келген: — Часкы хову ажылдарын бедик агротехниктиг деңнелге эртирер дээш чогуур хемчеглерни ажылдап кылган бис. Бо совхозта чоннуң, ылаңгыя малчыннарның культурлуг амыдыралын, материалдыг чаагай чоруун көдүрер талазы-биле чамдык чүүлдер кылдынган. Барык малчын бүрүзүнде радиоприёмник бар, а чамдыктары телевизорларлыг. Совхоз колдуунда мал семиртилгезиниң ажыл-агыйы болгай. Ынчангаш мал ажылдакчылары күрүнеге шынарлыг эътти бүдүрүп, бээр дээш кужениишкинниг ажылдап турар. Часкы хову ажылдарынга белеткелдер эки чоруттунган. Бол культура болур кызыл-тас үрезинин шуптузун орнааш, арыглап урган бис. 1200 га шөлге минералдыг чемишчидилгелерни төп турар, а СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр суггаттыг черлерни ажыглаалга киирер тускай звеноларны тургускан. Совхоз Баян-Бол ховузунуң дөрт чүс ажыг га черин суггарып тургаш, аңаа мал чеми культураларны тарыыр деп турар— деп, оратор чугаалаан.

Беш чылдың ийиги чылының часкы тарылгазы чоокшулап келген. Аңаа белеткел районда ниитизи-биле кошкак дээрзин хыналда комиссиязы илереткен. Септелгеге кирген 220 тракторларның бежен ужун комиссия хүлээп албаан. Чамдык ажыл-агыйларда үрезинни чогуур чажар шынарынга чедир арыглаваан. Ылаңгыя 2500 тонна үрезинниң шынары багай болган.

Тараажылар, механизаторлар ортузунда партийжи-политиктиг ажыл кошкак дээрзин пленумга санал берген эштер шүгүмчүлээн. 393 механизатор кадрларының иштинде чүгле он беш кижи партия кежигүнү болуп турар. Механизаторлар болгаш инженер-техниктиг кадрлар ортузунга политиктиг кижизидилге ажылын күштелдирерин, калбак чоннуң ортузунга агитация ажылын экижидерин партия эге организацияларындан райкомнуң пленуму негээн.

СЭКП ТК-ның март болгаш май Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле чедир кылдынмайн турар чүүлдерни айытпышаан, районнуң коммунистериниң, Советтерниң болгаш комсомол, профэвилел организацияларының бүгү күжүн ол Пленумнарның шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче ам-даа эки мобилизастаарын партия райкомунуң бюрозунга пленум хүлээткен.

Д. ЕНДАН.

ЧАА НЕГЕЛДЕ ЁЗУГААР

Хову-Аксыда «Тыва кобальт» комбинаттың руда турнуктуруп шуудар корпузунуң тудуу эгелээнден бээр ийи чыл четкен. Баштай маңаа ажыл көскүзү-биле шуудаан турган. Эрткен чылдың төнчүзүнге чедир корпустуң хөй кезииниң фундаментизин бетоннап дооскан. Харын тудугнуң кол кезээнде бетон баганалар-даа тургускулаан. Бо бүгүнү бүдүреринге эш Мөңгеге удурткан тудугжулар бригадазының кежигүннери улуг салдышкынын киирип, күзел-соруктуг-даа ажылдап турганнар. Бетон ажылдары доостуру билек эрткен чылдың төнчүзүнде үк бригаданы кол корпусче тур шилчиткен турган. Оон бээр мынчага чедир бо тудугда чаңгыс борбак кадаг-даа, чаңгыс хүүрек бетон-даа салдынмайн, тудуг ара хагдынган. Херектиң ужуру чүдел? Борта харыы мырыңай болуун. Мында ажыл төнген бе дээрге, тудугнуң фундаментизи безин доозулбаан-на болгай. Смета төнген бе азы ажылчын күжү чедишпейн барган бе дээрге, смета чаа ажыттынган, ажылчын күжү «Тыва кобальт» тудугда бүрүн четчип турар. Харын ажыл фронтузу чедишпейн баргылаар.

Бо корпустуң турар чери хаалыг кадыг черге тургустунуп турар чүве болганда, орта тавак оңгарының ажылдарын хол-биле кылырга хөй күш үнер болгаш чарыгдалдыг болуп турарын өөренгеш, тудуг эргелели арткан 5000 кубометр чер ажылдарын техника күжү-биле кылып бээрин «Тыва тудуг» трестиниң № 14 механизация эргелелиниң болгаш «Союзвзрывпромнуң» Хову-Аксында участоктары-биле 1965 чылдың декабрь 1-де-ле керээ чаргаш, акшазын төлеп берген. Ынчангаш бо улуг хемчээлдиг ажылдың күүселдезин четтикпейн манап эгелээн. Оон бээр чыл артылган. Керээ чарып алган организациялар чагыкчының негээн хуусааларын янзы-бүрү чылдагааннар-биле чылдырып келгениниң түңнелинде тудугжуларның орта ажыл фронтузу үстүп, манаар ужурга таварышкан. Тудугнуң хагдынган чылдагааны мында боор турар. Демги 5000 кубометр чер ажылдарының ам-даа 1500 кубометри күүсеттинмээн. Узуну 32 метр, дооразы 10 метр, а ханызы 3 метр турар, ийи турнуктурар бетон оңгарларның бирээзин бо организациялар дооскан болза-даа, ону тудугжулар опалубказын тургузуп, бетоннаарынга белеткээр дээш чеде бээрге, ол ам-даа чедир ханыладыр бастынмаан болган. Ынчангаш оон база катап өскээр ажылдап чоруур ужурга таварышкан. Кереэлиг организациялар кол кереэлиг организацияны чүге мынчаар саададып турарыл? Хамык ужур Хову-Аксында механизация участогунуң удуртукчуларының болгаш «Союзвзрывпромнуң» чазылдырыкчы мастери эш А. Булгаков сугларның хүлээнгенин күүседир дээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, техниканы чөп ажыглаарынче, күш-ажылды шын организастаарынче хүн бүрүнүң контролюн болгаш кичээнгейни кошкак угландырганындан болган.

Мында адрези кирген организацияларның удуртукчуларындан керээ ёзугаар турнуктуруп шуудар корпустуң тавааның чер ажылдарын катап доозуп бээрин тудугжулар негеп тур бис.

Д. ЧУЛЬДҮМ-ООЛ,
тудугжу.

Улуг Октябрьның 50 чыл оюн төлептиг уткуулуңар

ТЫВАНЫҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙЫНДА ООЛДАР, КЫСТАРГА «ШЕКПЭЭР» СОВХОЗТУҢ ДӨҢ-ТЕРЕЗИН САЛБЫРЫНЫҢ КОМСОМОЛЧУЛАРЫНЫҢ БОЛГАШ АНЫЯКТАРЫНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

Оолдар, кыстар! 1967 чыл бистиң чуртувуста онзагай, юбилейлиг чыл. Ол—Совет күрүнениң бежен чыл оюу.

Бистер, Дөң-Терезин салбырының оолдар, кыстары Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн төлептиг уткуур талазы-биле мурнувуска улуг сорулгаа салдывыс. Бүгү бодалдарывыс, чүткүлүвүс, ажылчыжывыс юбилейниң күш-ажылга, хөй-нийти амыдыралга чаа-чаа тиилелгелер-биле уткуурунче углаан.

Салбырда 100 аныяктар ажылдап турар. Оларның алданы комсомолчулар. Бүгү оолдар, кыстар ажылдың эң харыысалгалыг адырларында хаара туттунган. Хову ажылында 47, мал ажылында 22 кижи, артканывыс совхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү ажылдарында ажылдап турар. Комсомолчуларның иштинде бүдүрүлгениң мурнакчылары эвээш эвес.

Ада-ларывыстың болгаш авааларывыстың алдарлыг күш-ажылчы чаагай чаңчылдарын эдербишаан, бар аргаларывысты санап көргеш, дараазында социалистиг хүлээлгени алдывыс:

Аныяк сакманщиктерниң күжү-биле 5000 хураганны өстүрер, азы төрүүр чүс хойга онаалтыр 90 хураганны алыр.

200 гектар черниң дажын аштап, тарылгага ажыглаар.

Бо чылдың дүжүдүнге херегээр 500 тонна органиктиг чемишчидилгени ховуларже сөөртүр. Улуг-Булуңнуң суггарылга каналын аштааш, ол канал-биле тудуштурган 1000 гектар черни суггат-биле хандырар, суггарыкчыларның беш звенозун тургузар.

500 гектар суггаттыг черге минералдыг чемишчидилгени ажыглааш, оон гектар санындан 20 центнер, а арткан 500 га шөлдүң бир гектарынга онаалтыр 15 центнер дүжүттү алыр.

Аныяк кукурузачыларның ийи звенозун тургузар. Кукурузаны олуртурунуң мурнакчы аргазын ажыглааш, 150 гектар черниң бир гектарындан-на 200—250 центнер ногаан массаны алыр.

Чүс сезен хааржактарлыг ногаа өстүрер черни аныяктарның күжү-биле ажыглалга киирер. Ногаа ажылынче 15 комсомолчуларны чорудар.

Салбыр төвүнге спорт шөлүн тудар, чаагайжыдылга ажылынга идепкейлиг киржип бо чазын 150 ыяштарны олуртур.

Кодээ клубка национал болгаш хостуг хүреш талазы-биле секцияларны организастаар. Спортуң янзы-бүрү хевирлериниң талазы-биле 35 разрядчыларны белеткээр.

Кадарчыларның культурлуг амыдыралының деңнелин бедидер дээш ийи чунар бажыңны, бир библиотеканы туткаш, оларны бо чылдың октябрь 1-де ажыглалга киирер. Улуг-Алаак фермазын радиожударын шефке алыр.

Чайын мал кажааалары септээр тудугжулар бригадазын комсомолчулардан тургузар.

Аныяктарның ниити билиин бедидер сорулга-биле салбырның бүгү аныяктарын ниити билиг школаларынче хаара тудар.

Алган хүлээлгевис чиик эвес, ынчалза-даа ону алдарлыы-биле күүседирин хүлээндивис. Эргим эштер! Бистиң үлегеривисти эдеририңер республиканың оолдар, кыстарын кыйгырдывыс.

(Кыйгырыгны «Шекпээр» совхозтуң Дөң-Терезин салбырында комсомолчуларның ниити хуралынга хүлээп алган).

Тываның кодээ ажыл-агыйында ажылдап турар бүгү оолдар, кыстарга Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң Дөң-Терезин салбырының комсомолчуларының болгаш аныяктарының бо кыйгырыын ВЛКСМ-ниң Тыва обкомунуң бюрозу деткээн.

Ук кыйгырыгны республикада бүгү комсомол эге организацияларынга чугаалаштырарын, ынчангаш Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга төлептиг уткуужур талазы-биле комсомол организациязы бүрүзү, аныяктарның коллектив бүрүзү бедиткен хүлээлгелерни алган турарын организастаарын ВЛКСМ-ниң райкомнарынга, Кызыл хоорикомунга болгаш комитеттеринге комсомол обкомунуң бюрозу сүмелээн.

Чарыштың чоруп турарын солуннарга, радиога болгаш телевидениеге моон соңгаар үргүлчү чырыдар.

Тываның оолдар болгаш кыстары юбилейлиг 50 чылды күш-ажылдың, культураның чаа-чаа чедиишкиннери-биле уткуулуңар!

Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» кодээ ажыл-агый артелиниң механизаторлары юбилейлиг чылдың тарылгазынга техника белеткелин районда бир дугаар дооскан. Септелгени түс-түс бригадалар аайы-биле, механизатор бүрүзү бодунуң боду кылыр кылдыр чоруткан. Ынчангаш хыналда үезинде чаңгыс-даа чедир кылдынмаан, азы үрей кылдынган чүүлдер илереваан. Ам үеде олар белен техниканы бригадалар төптеринче чедирип турар.

ЧУРУКТА: септелгеге эки ажылдаан бөлүк механизаторлар.

В. МОЛЬБИНИҢ фотозу.

Хуучулар хуралынга

Кайы-даа магазинге киргеш, садыг ажылдакчы бүрүзү-биле чугаалажыр болза, калбак херегле бараанынга чоннуң негелдези улам-на өзүп турарын илередир. Бижилер эки-ле чүвелерни—быжыг болгаш эптиг, хевири амгы үеге таарышкан, чараш, хүн бүрү амыдыралчы чугула бараанннарны болганчок-ла айтырыглаар. Идик-хеп аймаанга, мебельдерге, телевизорларга негелде хүн бүрү көвүдеп турар.

Чоннуң садып алыр аргазы бедип, эки шынарлыг бараанннарга негелдезиниң улгадып турары — оларның акша-орулгазының, шыгжамырының өскениниге тодаргай херечи болур. Ол болза партия болгаш чазактың чон, совет кижилер дугайында ада ёзунуң сагыш салышкынының ачызы. СЭКП Төп Комитединиң март, сентябрь Пленумнарының шиитпирлериниң амыдыралда боттанылгазы болур.

Организастыг удуртулганың кошкаандан, садыг ажылдакчыларынга негелде чогундан чамдык черлерде улуг четпестер барын база айтыр херек. Моон чижээнге Таңды районнуң Балгазын сельпозунуң ажылын көргүзүп болур. Кадрлар-биле ажыл багай, оон уламындан өре-самчыгдаал барык магазин бүрүзүнде илерен турар. Мындыг магазиннерни чижекке айтып болур: Кызыл-Арыг — 2100, Баскал — 906, Марачёвка — 1570 рубль дузагдалдыг болган.

Балгазын сельпозу эрткен чылын бараан саарылгазын ниитизи-биле күүсеткен болза-даа, белеткелдер планын ыракта чедирбээн. Марачёвка, Баскал ышкаш магазиннерге бажың иштиниң херексели, кодээ чонга чугула херектиг хеп аймаа, өске-даа бараанннар ховар болур. Херегленкчилерниң ол талазы-биле чагыын күүсетпейн келген. Автолавка ажылын багай организастап, оларның эргилделиг маршрут-план күүседилгезин хынавайн турар. Моон ужурундан автолавка садыгжылары алган чугула бараанннарын малчыннарга чедирбейн, ону Владимировка, Балгазын ышкаш суурларга сайгарыптары чаңчыл болган.

Сельпонуң чамдык магазиннеринде күш-ажылдың чуруму ам-даа экиживейн турарын хуучуларның чоокта болган ниити хуралынга төлээлекчилер шыныг шүгүмчүлээн. Магазиннерниң ажылдаар шагы доктаамал эвес: эртен ажыдарын оазлдадыр, дүштеки часпар шагын шын барымдаалавас, кежээ эрте хаалтар чорукту таварылга кылдыр санап болбас. Сельпонуң магазиннеринге эрткен чылын 1200 ажыл шагы үзүлгениниң, оон иштинден Баскал биле Кызыл-Арыг магазиннери 3—3 айлар хаалчак турганын чижекке айтып болур.

Хуучулар төлээлекчилериниң чоокта болган ниити хуралындан сельпо баштаар черниң даргазынга эш Трешкону катап соңгувайн барганы таварылга эвес. Балгазын сельпонуң баштаар черниң даргазынга коммунист эш Кононенко соңгуттурган.

Амгы үеде кайда-даа, бүгү-ле черде ажыл-иш хайныккан. Беш чылдың ийиги чылында Балгазын сельпонуң коллективи, оон бүгү садыг ажылдакчылары база бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдап эгелээн. Юбилейлиг чылда бараан саарылгазының болгаш белеткелдер онаалдазын хуусаа бетинде күүседиринге олар бүзүрелдиг.

К. КАНЧЫЫР-ООЛ,
«Шынның» штаттан дашкаар корр.

УДАВАС ТАРЫЛГА

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозу бо чылын тараа культураларын 5340 гектарга чажып тарыыр. Часкы хову ажылынга белеткел совхозтуң салбырларында шыптарай берген.

Ажыл-агыйның механизаторлары, тараажылары эрткен чылдарда суггаттыг черлерден элбек-шилдиг дүжүттү өстүрүп ап келгеннер. Беш чылдың ийиги чылында суггарылганы ажыглап тургаш, 1800 гектар суггаттыг черге тараа культуразы тарыырын шиитпирлээн. Тараажылар кыжын булуктаашкынны, часкы сарыг сугну ажыглап тургаш, 300 гектар черни булукталдырган. Бо ажылга Дөң-Терезин салбырының механизаторлары болгаш тараажылары мурнуку одуругда.

Суггарылганы калбартыр сорулга-биле салбырлар суггатчы звеноларны тургузупкаш, оларда дуржулгалыг тараажыларны быжыглаан. Дөң-Терезин салбырда Сайын-Белек, Дадар-оол оларның удурткан суггатчы звеноларының эки ажылдап турарын демдеглээри чугула. Суггаттыг черниң бир гектарындан ортумаа-биле 14—18 центнер дүжүт алыр дээш механизаторлар, тараажылар демисежип турарлар.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

* * *

СЕПТЕЛГЕНИ ДООСКАН

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозу часкы хову ажылынга кирер техниканың септелгезин дооскан. 15 тракторну, 17 сеялканы, 120 илиирни, 20 трактор аңдазынын тарылгаже кирерринге белеткээн. Колхозта үрезин четчири-биле бар, арыглаашкыны доозулган, ам хоранаар деп турар. Бо чылын тараа культураларын 4440 гектарга чорудар, ооң иштинде кызыл-тасты 2700 гектарга тарыыр.

Кол ажылдар шыптараан-даа болза, биеге кылдынмаан ажылдар хөй. Хову турлагларында чурттаалга бажыңнары, чунар бажың, септелге чорудар чер мынчага чедир кылдынмаан.

С. НАМЧАН.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДЫҢ ЧАЗЫНДА МАЛЧЫННАР

ЧАГААЛАР, ФОТОЛАР

ХОЙЛУГ КИЖИ КААС

Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң Кошпайда Иван Карбыга удурткан бот-орулга-чарылгалыг хойжу-бригадазының коллективиниң күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайы каш чылдар мурнунда республикага тарай берген.

Мал ажылынга он чыл ажыг ажылдап келген, бригаданың хоочуну, чеден сес харлыг хойжу Монгуш Шавыович Балчый мынчаар чугаалап турар:

— Эрткен чылын төрүүр чүс баш хойга онааштыр 111 хураганны алдым. Бо чыл онза байырлалдың чылы болгай. Ажылчын-даа, тараачын-даа, малчын-даа, саанчы-даа, хаван, бызаа ажаакчызы-даа кижи ол улуг өөрүшкүлүг ойга күш-ажылчы белек кылып ужуражыр дээш, бедиткен хүлээлгелерни ап турар чүве-дир. Мен база эрткен чылгы көргүзүүмну бо чылын улам бедидер дээш, кызып ажылдап турар мен.

Монгуш Шавыович Насак Доржу, Монгуш Кызыл-оол олар-биле кады төрүүр 602 хойну кадарып турар. Оларның коданында ам 350 хой оолдаан, оларның 370 хураганы менди алдынган.

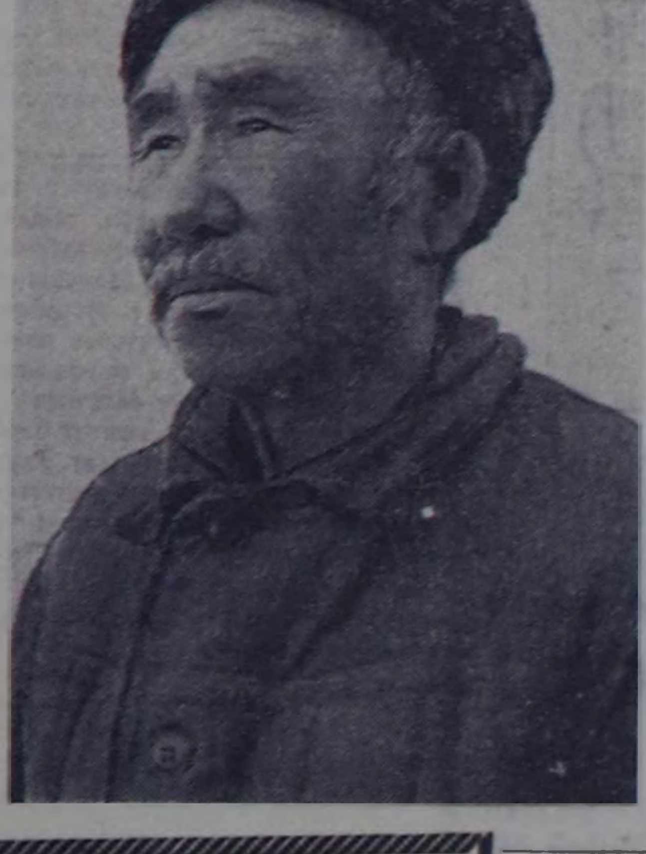

ЧУРУКТА: Хоочун хойжу М. Балчый.

Д. Анай-оолдуң фотозу.

Шивилигде хойжу бригада

Час келген. Хойжуларның ажылынга таарымчалыг үе эгелээн. Х. Эрелчиниң ажаалгазында төрээн 220 хоюндан 221 хураган алдынган. Төрээн 160 хоюндан И. Балчый 161 хураганны чидириг чокка доруктуруп турар.

«Кара-Хөл» колхозтуң бо хойжу бригадазында он бир кодан хой бар. Кодан бүрүзүнде 2—3 сакманщиктер быжыглаттынган. Кошкарларны үекеш, аңгы черде ажаадып турар бис. Х. Эрелчин болгаш ооң кадайы он ийи чыл дургузунда нииттиниң малын ажаап келген. Олар төрээн колхозунга 2.215 хураганны өстүрүп, 5 тонна 400 кг дүгүү берген. Совет эрге-чагырганың алдарлыг бежен чыл оюнга күш-ажылчы чедиишкиннер-биле ужуражыр дээш, хойжу өг-бүле чүс хойга онааштыр чүс хураган, бир хойдан-на 1,8 кг дүк алыр деп социалистиг хүлээлгени алган.

Аныяк хойжу Х. Допур-оол төрээн ийи чүс хоюнуң хураганын менди алгаш, доруктур ажаап турар.

Бистиң бригаданың бүгү хойжулары бо чылын хойнуң баш санын өстүрер, дүккүрүн, эъткирин көвүдедир дээш социалистиг хүлээлгелерни алгаш, күүседири-биле ажыл-ишче кедүрлүп үнген.

Х. ДОЯНУҢ,
ийиги хойжу бригаданың бригадири.

Бай-Тайга район.

«Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырынга Салчак Бакчап чеди чыл дургузунда чылгычылап келген. Ол үениң дургузунда совхозунга 700 ажыг кулунну ол өстүрүп берген.

ЧЫЛГЫЛЫГ КИЖИ ОМАК

Ол дээрге, чүгле чылгычылаарынга мергежилдиг эвес, а харын ажылгыр кижи. Бодунуң күжү-биле 20 ажыг тонна сигенни чыл бүрүде ол белеткеп ап келген. Белер кулуннал эгелээрге, оларны тургузу азыралга кииргеш, чаш кулуннарын чылыг кажаага ол доруктур өстүрүп турар. Чамдык семис күштүг белерниң сүдүн саггаш, ооң-биле аныяк белерниң кулуннарын ол эмискиктеп азыраар турган.

— Чылгы малды өстүрери, совхоз бүдүрүлгезинге ону авт транспорту кылдыр шанактыг, тергелиг ажыглаары ажыктыг, эки курлавыр болур дээрзин эш Бакчап билир. Авт транспортун организастаары, кадарчылар санынга терге, шанак тургузары оларның амыдыралынга, одар солуп көжеринге, оттулар ыяш сөөртүрүнге болгаш оон-даа өске ажыл кылырынга ажыктыг. Чылгылыг кижи омак дээн сөстү чүгле кижилерниң хуузунда херээнге хамаарыштырбаан. Чылгы мал дээрге, нииттиниң, күрүнениң ажыл-агыйларынга улуг ажыктыг мал дээрзи илдең.

— Ындыг турбуже, бистиң совхоз чылгы малды чүък сөөртүрүнге, малчыннар мунуп ажыглаарынга ажыглавайн турар. — деп, эш Бакчап хомудап олурар. — Ону ажыглап турар чаңгыс-даа кадарчы чок. Мал чемин, мал эмчизинден алган дусту, эмни чедирип алырынга машина дилээн малчыннарны совхозтуң салбыр бүрүзүнден көрүп болур. Чаңгыс шоодай азы 15—20 кг дус сөөрткен куруг чүък машиналары бо-ла каңгыраан маңнажып чоруур.

Бакчаптың кадарган чылгызы ангы үеде семис күштүг, хүр кыш ашкан. Юбилейлиг чылда чылгызы чүс беден тозан кулунну алырын хүлээнгеш, шудургу ажылдап турар. Кызыл-Даг кожээ Советтиң депутадынга соңгуткан чылгычы Салчак ооннуң мурнунга хөй-нииттиг хүлээлгезин эрестиг күүседип шыдаар.

А. АДЫГБАЙ.

ЭРЕС КЫС,

Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң Кошпайда И. Карбыга удурткан бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазынга келген кижи иштиң чылыг, чырык, делгем хой кажаазының иштинде клеткаларда ангылаан, чаа төрээн хойларга, оларның чаш хураганнарынга көк сигенни баглап берип, оларны капшагайы аажок ажаап маннап турар, чолдаксымаар сынныг, шоваалаң, эрес кыстың ажылга эптиин, эш-өөрү-биле чугаалажырда ээлдек-эвилениин дораан-на эскерип каар. Ол—сакманщик Светлана Үгүтпей-дир.

Светлана малчын кижиниң уруу. Чажындан тура мал ажылын көрүп, малга өөрени берген. Светлана чаш малга дыка ынак, ону чаптап, ажаап тургаш, чалгааравас-даа, уйгу-дыжын безин уттуптар. Иезиниң хеймер кызы ам бригаданың хеймереги апарган.

Светлана Үгүтпей ам дөртен чаш хураганны доруктуруп турар. Оон ажаап турар хураганнары силиг, семис-чаагай. Эрес кыстың, сакманщиктиң ажаар хураганнары ам-даа немежир.

Чурукта: С. Үгүтпей.

Д. АНАЙ-ООЛДУҢ сөзү, фотозу.

САКМАНЩИК

Дээре көргүзүг

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Чөөн-Хемчик район Совединиң депутады Серин Лопсановна Ондарның өг-бүлези төрүүр 231 өшкүнү кадарып турар. Бо хүнге чедир оларның коданында 172 өшкү оолдаан, оларның 62-зи ийистээн. Ам 234 анайы менди доругуп турар. Бо көргүзүг малчыннарның ажылдап турары «Сүт-Хөл» совхозта дээре көргүзүг болган.

Коданда сакманщиктер Раиса Түлүш, Сат Чимит олар эки ажылдап, хоочун сакманщик С. Ондарның ажылга дуржулгазын кызымак өөренип ап турарлар.

М. ОНДАР.

Республиканың Улусчу контроль комитединде

УДУРТУЛГАНЫҢ МЕТОДУН ЭДЕР

Кызылга, Ак-Довуракка, Хову-Аксыга канализация, суг дамчыдылгазы, орук объектилер тудуун, үлетпүр, чурттаалга тудугларының чаагайжыдылгазының талазы-биле ажылдарны № 3 тудуг-монтаж эргелели (начальниги эш В. Казанцев) кончуг куду темпилиг чорудуп турар. Бо талазы-биле чоруткан хыналданың түңнелин республиканың Улусчу контроль комитединиң хуралынга шыңгыы чугаалашкан.

1966 чылда керээлиг организациялар планда көрдүнген акша-хөреңгиниң чүгле 55,2 хуузун ажыглаан, а тудуг-монтаж эргелели бодунуң күжү-биле 963 муң рубльдиң ажылдарын кылыр тургаш, чүгле 619 муң рубльди ажыглаан, азы 1965 чылдындан 405 муң рубль эвээш болган. Техника болгаш тудуг материалдары-биле хандырылга улам экижип турда, 1965 чылдың деңнелинден ол хире куду ажылдааның кол чылдагааның эш Казанцев комитеттиң хуралынга тодаргай харыылап шыдаваан. 1966 чылда кол объектилер талазы-биле план күүселдези мындыг болган: канализация 44 хуу, суг дамчыдылгазы 40 хуу, орук 69 хуу.

Бо чылдың тудуг ажылдары оон-даа дора чоруп турар: январьның планы чүгле 19,7, февральдың—38,1 хуу күүсеттинген, а марттың оон-даа кудулаар апарган.

Элээн хөй тудуглар талазы-биле чер казар дээш ышкаш чайгы үеде механизм күжү-биле кылып алыр ажылдарны кышкы үеде хол-биле кылып, артык акша-хөреңгини чарыгдап турар. Чижээ, канализацияның, суг дамчыдылгазының хоолайларын шөйүп чорудар траншеялар болгаш чаагайжыдылга талазы-биле планда көрдүнген 135 муң кубометрден чүгле 25 муң кубометрни механизм күжү-биле, база ол хирени хол-биле казып күүсеткен. Ажылдың хемчээли мындыг бир дөмей болза-даа, хол-биле кылганының чарыгдалы механизастааныңдан барык дөрт катап көвүдээн.

Тудуг-монтаж эргелелинде тудуг объектилерин эгелээш, дооспайн ара каапкаш, өске чаа объектиже шилчий бээр чорук чаңчыл апарган. 1967 чылдың январь 1-де 110 муң рубль нииттиг түңнүг тудуг ажылдары доозулбайн эрткен чылдан шилчип келген. Тудуг ажылдарының планының күүсеттинмейн барганы, улуг хемчээлдиг чер казар ажылдарны хол-биле күүсеткен чорук № 14 механизация эргелелиниң (начальниги эш Титов) талазындан тудуг-монтаж эргелелин механизмнер-биле багай хандырып, чагыгларны өй-шаанда четче күүсетпейн турарын база тайылбырлап турар.

Тудуг-монтаж эргелелиниң участоктарында ажылчыннарның күш-ажылын багай организастаан. Ажылдың ээлчеглериниң иштинде анаа туруп бээр болгаш прогулдаар чоруктуң уржуу-биле 131 муң рубль хемчээлдиг ажылдар кылдынмаан. Ажылдың дептшилгелиг хевирлерин багай ажыглап турар, ажыл-агый санажылгалыг чаңгыс-даа бригада чок. Күш-ажылды багай организастааның хараазындан планда көрдүнген ажыл төлевириниң 82,2 хуузу ажыглаттынган. Ажылчыннарның ажылдан үнер-кирер чоруу көвүдээн. Чижээ, чыл дургузунда ажылга 142 кижини хүлээп алган болза, ажылдан үнген кижи 209 болган.

Тудуг-монтаж болгаш чаагайжыдылга ажылдарының шынары куду. 1966 чылда үрей кылган ажылдарны эде кылырынга 1751 кижи-хүнүн чарыгдап, ажыл төлевиринге 8 муң ажыг рубль үнген, ооң уламындан 34,7 муң рубль хемчээлдиг ажылдар чедир күүсеттинмейн барган.

Ажылдың хемчээлин улгаттырарының, немей бижииринң фактылары база бар. Чижээ, Хову-Аксы участокка бульдозерлер чаңгыс ээлчегде ажылдаан турда, ийи ээлчегде ажылдаан деп бижээн. Ак-Довурак участокка хөрзүн адаанда каскан кадыг черни дөрткү категория деп бижээн, а херек кырында ол үшкү категорияга хамаарыжыр болган. Шын эвес бижиир, үрей кылыр болгаш катап эдер, кижи күжүн, материалдыг курлавырларны база механизмнерни эки ажыглавас чоруктуң түңнелинде тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнези 44 муң рубль түңге аартаан.

Тудуг-монтаж ажылдарында бо тургустунган байдал болза, ук эргелелдиң удуртулгазының ажылында планныг, перспективтиг чорук көзүлбейн, участоктарда ажылдың чоруп турарынга шыңгыы контроль чогун, күш-ажылды организастап турарының четпезин айтып турар. Эргелелдиң удуртукчулары чер-черге баргаш, айтырыгларны тодаргай шиитпирлевес, күрүне планын күүсетпээн буруулуг кижилер-биле чугаалашпайн турар. Эргелелдиң начальниги эш Казанцев 1966 чылдың ноябрьдан бээр Ак-Довуракка барбаан болгаш ында байдалды билбес. «Ак-Довуракты кол инженер эш Рыжкевич харыылаар, а мен Хову-Аксын харыылаар болгай мен» деп, эш Казанцев комитеттиң хуралынга илдик чок харыылаан. Ол шын эвес. Начальник-даа, кол инженер-даа бүгү участоктарны (Кызылды, Хову-Аксын, Ак-Довуракты) дөмей харыылаар ужурлуг. Бир-тээ мындыг чүве болза, начальниктиң бодунуң барып турары, «тускай харыылаар» участогу Хову-Аксында байдал өскелерден чүге дээредевейн турарыл? Удуртулганың мындыг методун дарый эдер херек.

Бүгү совет кижилериниң улуг көдүрлүүшкүн-биле ажылдап турары бо юбилейлиг чылда тудуг-монтаж болгаш чаагайжыдылга ажылдары эрткен чылдарның деңнелинден дорайтап, бирги кварталдың планында көрдүнген ажылдарның чүгле 30 хуу хирезин күүсеткен тургаш-ла, чылдың бирги чартында ийиги кварталдың планын бирги кварталдың күүсеттинмээн ажылдары-биле кады күүседиптер бис деп, эш Казанцевтиң медеглел кылганы эки болбайн аан. Ынчалза-даа кандыг аргалар-биле, кандыг организастыг хемчеглер-биле күүседир дугайында кандыг-даа бодал, санаашкын чок болган.

№ 3 тудуг-монтаж эргелелиниң ажылында бо хире улуг четпестер турда, «Тыва тудуг» трезиниң талазындан боттуг хемчеглер албайн турганын хуралга база демдеглээн.

Күрүне планын күүсетпээни, тудугнуң шынарын кудуладып, бот-үнезин аартатканы дээш № 3 тудуг-монтаж эргелелиниң начальниги эш В. Казанцевке шыңгыы доңгудулга хүлээткен. № 14 механизация эргелелиниң багай ажылдап турарын демдеглевишаан, 1967 чылда чер казар ажылдарның планын күүседир талазы-биле хемчеглерни ай хуусаада ажылдап кылырын, № 3 тудуг-монтаж эргелелин чылда киирген чагыг ёзугаар механизмнер-биле хандырарын үстүнде механизация эргелелиниң начальниги эш И. Титовка дааскан.

М. ЛЮНДУП.

ФКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ПЛЕНУМУ

ПАРИЖ. (СЭТА). Парижтиң чоогунда Обервилье хоорайга Францияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң пленуму бодунуң ажылын дооскан. Пленум Францияның Национал хуралынга болган соңгулдаларының түңнелдериниң болгаш партияның сорулгаларының хуусаазында ФКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү болгаш секретары Жорж Маршениң илеткелин чугаалажып көрген.

Пленум чугаалашкан айтырыгның талазы-биле резолюцияны хүлээп алган.

Луиджи Лонгонуң Францияга чоруп турганы

ПАРИЖ. (СЭТА). Италияның Коммунистиг партиязының чиңгине секретары Луиджи Лонго орук аайы-биле Парижке чеде бергеш, Францияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединге ФКП ТК-ның чиңгине секретары Вальдек Роше, ФКП ТК-ның секретары Жорж Марше, ФКП-ниң Политбюрозунуң кежигүнү Раймон Гийо олар-биле ужурашкан.

Оларның аразынга болган беседаның үезинде акы-дуңма ийи партияларга сонуургадыг айтырыгларны, а ол ышкаш делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң айтырыгларын, ылаңгыя вьетнам улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазын хөгжүдериниң айтырыгларын база европа күрүнелериниң коммунистиг болгаш ажылчын партияларының ам болур чөвүлел хуралы-биле холбаштыр европа айыыл чок чоруунуң айтырыгларын чугаалажып көрген.

Бо бүгү айтырыглар акы-дуңмалышкы, бот-бодун билчир болгаш бүрүн чаңгыс аай чоруктуң байдалынга эрткен беседаның чугаалажып көрген кол чүүлү болган дээрзин ужуражышкын доозтуру-биле парлап үндүрген дыңнадыгда айтып турар.

Чоокта чаа Францияның Национал хуралынга болган соңгулдаларның түңнелдеринге болгаш ол соңгулдага Францияның Коммунистиг партиязының база бүгү чөөн партияларның нииттизи-биле чедип алган чедиишкиннеринге күзелиниң ханганын Луиджи Лонго илергейлээн. Бо түңнелдерниң Италияга болгаш өске-даа европа чурттарга чедирип турар таарымчалыг салдарын ИКП-ниң чиңгине секретары демдеглээн.

Тайбың, демократия дээш база ийи чурттарның ажылчын болгаш демократтыг күштериниң эвилелин дээш демиселге ийи партияларны холбаштырган харылзааларны улам ыңай быжыглап база хөгжүдеринче угланган хемчеглерни беседа үезинде айыткан.

АЛДЫН КУРЛАВЫРЛАРЫ КЫЗЫРЛЫП ТУРАР

ВАШИНГТОН. Каттышкан Штаттарның алдын курлавырлары бо чылдың февральда 43 миллион долларга кызырылган.

АКШ-тың алдын курлавырлары ай келген тудум-на эвээжеп турар. Эрткен чылдың ноябрьда алдын курлавырлары 49 миллион долларга, декабрьда 27 миллион долларга болгаш бо чылдың январьда 33 миллион долларга кызырылган. (СЭТА).

ДАШТЫКЫДА

Ханойга ужуражышкын

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының Төп Комитединиң бирги секретары Ле Зуан Даштыкы чурттар-биле культурлуг харылзааларның совет комитединиң төлээлерин болгаш журналистер төлээлерин хүлээп алган. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Даштыкы чурттар-биле культурлуг харылзаалар талазы-биле комитеттиң даргазы С. К. Романовский «Дириг Ленин» деп совет документалдыг фильмни Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының Төп Комитединге белек кылдыр дамчыдып берген. Ужуражышкын чылыг болгаш чүректиң ханы байдалынга эрткен.

Чогаалчылар конференциязы доозулган

БЕЙРУТ. (СЭТА). Азия болгаш Африка чурттарының чогаалчыларының үшкү конференциязы бодунуң ажылын дооскан.

Конференцияның түңнел хуралынга Азияның болгаш Африканың чогаалчыларының Доктаамал бюрозунуң чиңгине секретары Юсуф эс-Тибич конференцияның нииити резолюциязының текстизин номчаан болгаш делегаттар диңмиттиг адыш часкап, чаңгыс үн-биле ону бадылаан. Вьетнам талазы-биле резолюцияны база чаңгыс үн-биле бадылаан. Резолюция америк агрессияны шиитпирлиг буруу шаап, демисежип турар вьетнам улус-биле бүрүн эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлеп турар.

Аравий чартык ортулуктуң Мурнуу чүгүнүң, Бахрейнниң, Африкада португали колониялырның демисежип турар улустарын Азия болгаш Африка чурттарының чогаалчыларының деткиишкинин илергейлээн документилерни, а ол ышкаш араб чаңгыс эп, палестина айтырыының, Кипр, Камерун, Француз Сомали, Йемениң эжелиттирген Мурнуу чүгүнүң, Мурнуу-барыын Африка болгаш Судан дугайында резолюцияларны хүлээп алган.

Конференцияның киржикчилери Азияның болгаш Африканың улустарының культурлуг амыдыралынче империалистиг болгаш неоколониалистиг идеологияның шургуушкунунга удур демисежир дугайында резолюцияларны хүлээп алган. Ийи диптерниң чогаалчылар организациязының уставын бадылаан.

Индияда чайыктаашкын

ДЕЛИ. (СЭТА). Соңгу Индияга неделяда үргүлчүлеп келген шуурган болгаш чаъсның, долуунуң чаашкыны ам чурттуң төп районнарынче шилчээн.

Раджастхан штат онза качыгдалга таварышкан, мында 2.500 баш бода мал өлген, а тарылгага улуг когарал болган. Когаралдың түңү 30 миллион рупий деп турар. Кижи талазы-биле когаралдар база бар.

Барыын Бенгалия штаттың соңгу районнарынга шуурган 30 муң хире чурттакчыларны эт-хөреңги чок артырган. Бир шакта дүргени чүс километрден ажып турар хаттыг чайык Хайдарабад хоорайга болган. Чимис мыштарынга болгаш тарылгага улуг когаралды таварыштырган.

Ынчалза-даа өске талазында Бихарның болгаш Раджастханның чонун ижер суг-биле хандырарының айтырыын шиитпирлээрин ол чаашкын аазоп чиигеткен. Ында чамдык районнарга кандаашкын болган түңнелинде ижер суг соглуп, каткан турган.

Кыдатта болуушкуннар

Мао Цзэ-дунның удурланыкчыларын партия болгаш күрүне аппаратындан аштап арыглаары бүгү Кыдатта үргүлчүлевишаан. Кыдат парлалганың дыңнадыгларындан ап көөрге, Мао Цзэ-дунга удурланыышкынның хемчээлдериниң дугайын бодаары-даа берге. Ындыг болза-даа, ол удурланыышкынның бар болуп турарын миннир ужурга кыдат парлалга таварышкан.

«Хунань жибао» солуннуң бижээни: «аңгы дайзыннары» «массаларга удур демиселче массаларны ыдалаарын», демиселдиң кол угланыышкынын өскертирин, эрге-чагырганы кады эжелеп алыр дээш пролетаржы революсчуларның (цзаофаньчыларның) демиселин сандарадырын үргүлчүлеп турар». Пекинниң хуньвэйбинчи парлалгазы төп албан черлериниң болгаш министерстволарның чамдык удуртукчуларынга удур халдаашкынның мурнуку хевээр үргүлчүлевишаан. ККП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң премьерииниң оралакчызы Тань Чжэнь-линьни чаа «контрреволюстуг бөлүктүң» «баштыңы» деп хуньвэйбинчи парлалга санап турар.

«Эрге-чагырганы эжелеп ап» турда тургустунган чаа органнар шериг-бюрократтыг диктатураның бүгү хевирлерин шиңгээткен. Гуанчжоу хоорайның демир оруктар эргелелиниң партия комитедин «революстуг комитеттиң» эжелеп алганының дугайында «Наньфан жибао» солуннуң дыңнадыы аңаа чижек болур. Март 25-те бодунуң айтыышкынынга «революстуг комитет» кыдат шеригни «пролетар диктатуразының үндезини» болур деп чарлаан.

Мао Цзэ-дун болгаш аңаа чызаалаан кижилер үлетпүрге болгаш кодээ ажыл-агыйга, транспортка «культура революциязының» саарраткан корум-туруму онза хемчеглериниң аргазы-биле катап эмгелээрин ораадашпышаан, экономиканы удуртурунга шериг кижилерин олуртур угланышкынны холга алган. Эрге-чагырганың чаа органнарынга шериг албанныгларын кииришти рери-биле кады шериглерни «пропагандисчи отрядтар» кылдыр организастааш, үлетпүр бүдүрүлгелерже болгаш кодээже хөй санныы-биле чорудуп турар. Олар бүдүрүлге удуртулгазының органнарын «кадыкшыдарының» ролюн күүседип турар. Шериг эрге-чагыргалары чүүл-бүрү чөвүлел хуралдарны чыылдырып, оларга ажыл-агыйжы айтырыгларны чугаалажып турар. Округтарга, уездерге болгаш үлетпүр бүдүрүлгелерге шериг кижилериниң киржилгези-биле «бүдүрүлге команда черлерин» тургускан дугайында дыңнадыглар Ганьсу можудан келген.

Пекинниң ортумак школаларының болгаш техникумнарының хуньвэйбиннериниң «конференциязы» Пекинге болуп эрткен. Синьхуа агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, «кичээлдерни катап эгелээрин» болгаш «ортумак өөредилге черлеринге культура революциязын туюлунга чедирерин» хуньвэйбиннер кыйгырып турар. «Чырыдыышкынны, литератураны болгаш уран чүүлдү чаартыр» сорулганы оларның мурнунга салган.

Конференцияга чүве чугаалап тургаш, КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң премьери Чжоу Энь-лайның медеглээни: «штабтарга удур отту ажыткан», ылавылаарга, партия организацияларын болгаш күрүне эрге-чагыргазының органнарын чылча шапкан хуньвэйбиннериң кара туразында аажылаашкыны Кыдатта «культура революциязынга» «улуг салыышкын» болуп турар.

Мао Цзэ-дунга чоруткан чагаазынга конференцияның киржикчилери хуньвэйбиннер боттарының организациязын «Мао Цзэ-дун идеяларының улуг чайыннанчак кызыл школазы» болдурарын даңгыраглаан.

Эге болгаш ортумак школаларда кичээлдер эрнгей ёзу-биле катап эгелээн-даа болза, өөреникчилер колдуувда Мао Цзэ-дунну чогаалдарын болгаш оон чугааларының чамдык үзүндүлерин шээжилеп, шериг белеткелин кылып турар. Школаларга кичээлдерни эрттирери-биле шериг албанныгларын чорутпушаан. «Синь гуйчжоу бао» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, Гуйян хоорайның (Гуйчжоу можунуң административтиг төвү) чеди ортумак школаларынга политкичээлдерни болгаш шериг белеткелин эрттирери-биле 500 ажыг шериг албанныглары чоруткан.

(СЭТА, март 29).

ТАРЫЛГА ДАЛАШТЫРЫП ТУР

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДА БАЙДАЛ КАНДЫГЫЛ?

Юбилейлиг чылдың часкы тарылгазы-биле холбаштыр Барыын-Хемчик районда ажылдар бо хүннерде чер болганда шапкыны-биле калбарган. «Шекпээр» совхозтуң Дең-Терезинде болгаш Биче-Тейде шык базырыышкынын сөөлгү хүннерде эгелээш, ол ажылды март 30-ге чедир 300 ажыг гектар черге чоруткан.

Тарылга мурнунуң суггарылгазы база эгелээн. Бо талазы-биле ажылды районнуң партия, совет, колдээ ажыл-агый организацияларын чугулага көрүп турар, чүге дээрге суггарылгаже четче сагыш салбас болза, бо кыштың хар чок кара болганы дүжүттүң байдалынга улуг салдарны четирип болур.

Ынчангаш бо хүннерге чедир 300 ажыг гектар черни суггарган. Чоокта чаа «Шекпээр» совхозка, «Большевик» колхозка суггарыкчыларның семинарларын чоруткан, өске-даа ажыл-агыйларга ындыг семинарларны чорудукулаар. Суггарыкчылар звеноларын ажыл-агыйларда тургускулаан, суггарыкчылар четчелеттинген, олар шуптузу районда 252 кижи болуп турар.

Тарылга мурнунуң массалыг суггарылгазы апрель 1-ден шуут эгелээр. Ынчангаш бугаларның суг бадырар черлеринде ажылдарны кылгылаан.

Хову турлагларында септелгелер бүрүн чорутттунган. Оларда механизаторларга ниити чурттаглга бажыңнары, столовая турар черлер белен болган. Орун-дөжектер база белеткеттинген. Бо талазы-биле «Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырында болгаш «Барлык» совхозтуң төп салбырында онза эки.

Колдээ ажыл-агый техниказын ыяңгыя кожуг чүүлдерин бүрүнү-биле септээн болза-даа, септедири-биле Чадаанаже чорткан 14 тракторлар ам-даа алдынмаан, бо талазы-биле чагыкчыларның негелдези кошкак турганын айтыр херек.

Үрезиннер бүрүн бар-даа бол, оларның чамдыызы чажар кондициязынга четпээн, бо чорук кондиция чок үрезин-биле чамдык черлерге тарыыр ужурга таварыштырары чадавас хире. Ындыг болганда, үрезин орнап алырынче онза кичээңгейни салгаш, бо херекти эң чоокку хүннерде шиитпирлээр сорулга барыын-хемчиктерниң мурнунда туруп келген. 50 тонна хире картофель үрезинин районнуң иштинден тып тыпнарының айтырыы база дүмчүкте тулган, ынчаарга кукуруза үрезинин Кызылда тараа продуктулар белеткелиниң эргелелин дамчыштыр алыр болап турар, мацаа саадаашкынны кылып болбас.

Районга бо чылын ниитизи-биле 18 муң гектарга тараа болгаш мал чеми культураларны тарыыр, оон иштинде кызыл-тас — 6 муң ажыг гектар. Ынчангаш ыяңгыя суггаттыг черлерден ортумаа-биле бир гектарга онаашт ыр 11 центнер дүжүттү алыры планнаттынган. Бо сорулганы шиитпирлээри колдуунда-ла суггарылга ажылын эки организастаарындан шиитпирлиг хамаарыр дээрзин ажыл-агыйларның ажыл-ишчилери, тускай эртемниглери билип турарлар.

Үстүнде айыттынган барымдааларлан алгаш көөрге, техника септелгезиниң болгаш үрезинниң талазы-биле районда байдал амдаа хирелиг болуп турар бо талаже СЭКП райкому, райкүүском болгаш колдээ ажыл-агыйның бүдүрүлге эргелели бо хүннерде кол кичээңгейни салыры негеттинип келген.

Т. ТАЛГАНЧИК.
«Шыңның» корр.

Тарылгаже кире сал-ла,
Трактору тоймагланган.
Тракторнуң кезээн эвес.
Тараа чажар турду ыйнаан!

— Агроном, дыңнап көрем.
Арыглаваан үрезин-дир.
— Боттары-ла чажып алыр.
Боттары-ла богун чулар...

Чамдык өйде мындыг болур:
Чажып, тарып шуудаалак.
Бачым өйде бир-ле черден
База далаш «дужаал» келир:

— Ажылың доос, район бат.
Алды хонук семинар боор...
В. Волченконуң чуруу.
А. Алым-оолдуң шүлүү.

Бойдус болгаш кижилер

ХУМААЛЫГ ЭЭ БОЛУР

Бистиң республиканың девискээриниң хөй кезии арга-эзимнер, тайга-сыннар болуп турар. Мөңгези-биле оңмас кара-ногаан пөштер, шивилер болгаш чойганнар-биле шыптынган, карак-биле эргий көрүп четпес, калбак-делгем ол эзим-аргаларда кандыг аң-мең чок дээр! Эъттиң, кеъштиң-даа, «чымчак алдын» деп чоннуң адап турары — өлүктүң-дээ эгээртинмес кат-тооруктуң-даа, тудуга херегләэр ыяштың-даа төнүп четпес шыгжавыр черлери ол болгай. Чыл бүрүде ле аңныыр сезонунда муң-муң аңчылар Тываның тайга-сыннарынче аъттанып үнгеш, арбын олчалыг кээп, түс-түс муң рубльдиң аңөлүүн Төрээн чуртка берип турарлар.

Ынчалза-даа ак сеткилдиг аңчыларны: «Аң-мениң баш саны өзүп турар бе, азы эвээжеп турар бе?» деп айтырыг дүвүредип турар. Ол айтырыгга харыылаар дизе, чамдык фактыларны тодарадыры эргежок чугула. Сөөлгү он чылдарның дургузунда бистиң республикавыс бодунуң үлетпүрлүг хөгжүлдезинге бурунгаар шапкын базымнарны кылган. Чаа-чаа үлетпүр төптери, ажылчын суурлар тыптып келгилээн. Бойдустуң шаанда ажыглал чок, аңаа-ла үже болуп чыткан байлактарын кижиниң чаагай чорууунга бараан болдурары-биле шиңгээдип алырының хайныышкынныг ажылы калбарып үнген. Шаанда аъттыг кижи хамаан чок, чадаг кижи безин ис баспайн чораан тайга-сыннарда, арга-эзимнерде аштаглыг машина оруктары бар апаргылаан. Ээн курут турган черлерде чурттакчылыг суурлар тыптып келген.

Амгы ажылчын суурлар, фермалар турар черлер каш-ла чылдарның мурнунда аң-мениң турлагжаан черлери болуп турган болгай. Аң-мең өзүп, төрүп, турлагжып турган черлерин каттааш, ойлап чорууру азы өлүртүп кырдырар ужурга таваржып турары билдингир. Чаа черлерде турлаг суур кылып, турумчуп чурттай берген чамдык кижилер чүгле күш-ажыл-биле өйлежип турар эвес, оон-биле чергелештир хостуг үелеринде дыштаныры-биле чоок кавыда арга-эзимнерже чоруп, олча хайып аңнап турары чугаажок.

Машина-техника барып болур аштаглыг оруктарның үнгени техниканы ажыглап аңнаарынга «ынактарга» кызыгаар чок болдунар аргазын ажыткан. Олар кая-даа боогдал чок халдып чеде бээр, аң-мениң сезон барымдаалавайн адып-боолап турарлар.

Бистиң хүннеривисте совет кижилерниң амыдыралы улам-на экижип, бай-шыдалгыр болуп бар чыдар. Амыдырал бай-шыдалгыр, алыр акша-талың арбын болганда, ажылчыннар, албан-хаакчылар болгаш колхозчулар хуузунда ажыглалынга машиналарны, мотоциклдерни садып ап турар. Хуузунда машиналыг кижилер хостуг үелеринде тайга-таңдыны кезип, кая-даа чедип кааптар апарган. Оларның чамдыктары оруунга таваржып келген аң-мени «ынай турзун» дивес. Машина-техниканы аңнаарынга ажыглап турар кижилер конгуг көвүдээн. Ол хамаан чок, албан машиналарын безин чамдык кижилер аңнаарынга ажыглап турары билдингир болгай.

Мурнундагы эрткен үе-биле деңнээр болза, ам аңнаарының чепсектери болгаш аргалары база-ла «болбаазыраңгайжаан». Чүгле дүүрге эвес, хөй аттывар, ыракшыл, араалыг аң бооларын харын-даа дайынчы ланчыыларны безин аңчылар ажыглап турар. Оон туржук чамдык аңчылар дайынчы бооларны боттары безин кылып ап, шак ынчаар кажарап турар.

Бо дорт фактылар боттары-ла тодаргай чугаалап турар-дыр. Үстүнде салдынган айтырыгга ам кандыг харыыны бээрин мырыңай билдингир-дир. Аң-мениң баш саны эвээжеп турар деп чугаалаза черле частыг болбас. Ыяңгыя хоорайлар болгаш улуг суурлар чоок кавызында аң шеергей-ле ховартап турар. Ол аңчы кижи бүрүзүнге илден. Аңчылар белен четпес, орук-чириги чок, ырак-ыраак тайга-таскылдарда турар аңнар өзүп турар болбайн аан. Ниитизи-биле алыр болза, аң-мениң баш санында өзүлде чок, чаңгыс-ла деңнелде туруп турар ийикпе азы харын-даа кызырлып турар.

Аң-мени өстүрер дугайында хемчеглер алдынмайн турар бе? деп айтырыг база-ла салдынып болур чадавас. Ындыг хемчеглерни ап турар. Аңнаыр девискээриниң камгалал, хайгааралын аңнаыр ажыл-агый эргелелиниң-даа, республиканың аңчылар болгаш балыкчылар ниитилелиниң-даа талазы-биле күштелдирип турар. Аңнаыр черлерин түс-түс коллективтерге быжыглап, штаттыг хайгааракчыларны тургускулаан. Аңнаыр үңүүшкүннерин организастап турар апарган. Республиканың аңчылар болгаш балыкчылар ниитилели хөй-ниити аңнаыр инспекторларын эге коллектив бүрүзүнде тургускан. Ынчалзажок бо бүгү хемчеглер ам-даа кузенчиг түңнелди бербейн турар. Аң-мениң кээргел чок дайзыны болур төтчеглекчилер ам-даа кара туразында хөделбишаан. Арга-эзимнерге, аң-мениң турлагжаан черлеринге сезондан дашкаар үеде аңнаары хоругдуг турда безин, боо даажы чыжырткайны бээри ховар эвес.

Хамык ужур чүдел дээрге, шак ол каржы хоралакчы чорук-биле шиитпирлиг демиселге аңчы хөй-ниитини аңнаыр ажыл-агый эргелели-даа, аңчылар ниитилели-даа белур чогуур-биле мобилизастап шыдавайн турарында-дыр. Мен хөй-ниитичи аңнаыр инспектору кижи мен. Ынчалзажок Аңнаыр ажыл-агый эргелели-даа, республиканың аңчылар ниитилели-даа ыңаар-мыңаар баар сен, төтчеглекчилер тудар сен деп даалга берип көрбээн. Өске-даа хөй-ниити аңнаыр инспекторлары база-ла ындыг дээрзи билдингир. Бир тээ хөй-ниитичи аңнаыр инспекторларын тургускан болганда, оларга тодаргай даалгаларны бээр, оларның хөделиишкинин аайлап таарыштырар херек. Ындыг штаб болза Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында аңнаыр ажыл-агый эргелели болгай. Ол эргелел эм мырыңай ыржым-шыпшың барган. Эрткен чылдарда муң-не чедимче чок дээрден башка, үңүүшкүннерни организастап турган. Азы эргелелдиң начальниги эш Оолак чүгле бодунуң штаттыг ажылдакчыларының күжү-биле чер болганда хамык төтчеглекчилерни томаартыр бодап олурар ирги бе? Төтчеглекчилер-биле демиселди шиитпирлиг чорудар херек. Төтчеглекчи эзу-биле аңнап чораашь, туттурган кижилерге өршээл көргүспес ужурлуг.

Республиканың аңчылар болгаш балыкчылар ниитилели төтчеглекчилер-биле демиселге хөй чүүлдерни кылып болур аргалыг. Ынчалза-даа ол ниитилел амдыызында шимээн чок барган. Ниитилелдиң штаттыг егерьлери-даа, хөй санныг хөй-ниитичи инспекторлар-даа чогуур негелдезинге чедир ажылдавайн турар.

Кымны эзулуг аңчы деп санаар? Тожунуң алдар-сураглыг аңчызы турган, Ленин орденниг Бараан Мырлаа элээн каш чылдар мурнунда менээ мынчаар чугаалааны сактып олур мен. «Езулуг аңчы дээрге, чүгле аң-мениң өлүрүп кырары эвес-тир — деп, ол чугаалаан. — Мени чүгле хөй аң өлүрүп турар дээш, мактап турар эвес-ле болгай. Езулуг аңчы дээрге, тайга-таңдының хумаалыг ээзи-дир. Оон бүгү-ле байлаа аңаа эргим үнелиг. Ол өйү келбээнде аң бо-даа турза, аңаа дегбес. Харын-даа аң-мениң өзүп көвүдээринге сагыш човап, чемишти, дус-соругну кылып, араатаннарны узуткап чоруур. Сезон үезинде аң адарда, аңның кырган-чөнүүн, аныяк-чалыызын безин ылгап адар болгай. Чаңгыс шиштем эът дээш, караанга көзүлген аңны, кайы-даа үеде хамаан чок адып чоруур кижи дээрге аңчы эвес, а араатан-дыр ол». Аңнаырны бодунуң канчаар билип турарын хоочун аңчы шак ынчаар тодараткан.

Калбак тайылбыр, массалыг ажыл — төтчеглекчилер-биле демиселдиң кол звенозу. Аңнаырның кудуку коллективтеринге тайылбыр массалыг ажылды күштелдирип, коллективтиң иштинден шөлээ-чепшээрел чок аңнап турар кижилерни хойнуң мурнунга ээзи-биле тургузуп турар болза, төтчеглекчилер эвээжээр апаар. Амдыызында ындыг хемчеглер алдынмайн турар. Ынчангаш төтчеглекчилер көвүдээн.

Төтчеглекчилер «эът тыварының» кажар аргазын база-ла кылып турар апарган. Төтчеглекчиге ужуражы бээриңерге, оон эктинде боо-даа чок, аңаа-ла бойдуска «аян-чорук» кылып чоруур, кем чок кижи хевирлиг болур. Ол улуг-хүннерде, субботаларда кайнаар-даа барбас, бажыңында олурар. А херек кырында ол ковчуг кажар, «чажыт» төтчеглекчи-дир. Ындыг кажар төтчеглекчилер кайы-бир чоок черде улуп хонар чер бажыңныг. Улус барбас шөлээн черде узулбес үүжелиг сорут дузаап алган. Дүүргезин борбак октааш, чоогунда черде хөөп алган болур. Ынчангаш төтчеглекчилерниң кылган бүгү сорутларын узуткаары эргежок чугула.

Кызыл хоорайның чоок кавызында: Ээрбек, Баян-Кол, Тайга станциязының девискээри, Теректиг, Кара-Суг, Ондум, Үстүү-Теректиг дээн ышкаш аң турлагжыыр черлерге дүүктүг аңнарны эннаарын элээн каш чылдарда хоруур болза дыка-ла эки болур ийик. Ол черлерде ам безин эликтер шуут читкен, азы эвээш санныг арткан, сыыннар, буурлар илергей-ле эвээжеп турар. Он чылдар мурнунда ол черлерге аң-мең эндерик турган болгай. Ам төтчеглекчилер когун үзе олурер чыгаандыр. Ындыг хемчег албас болза айыткан черлерге аң-мең чоокку каш чылдарда шуут узуткаттынар.

К. АРАКЧАА,
хөй-ниитичи аңнаыр инспектору.

Д. Анай-оолдуң «Хемчикте час» деп фотоэтюду.

Юбилейлиг чылдың чазында малчыннар

БАЯН-КОЛДА

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колдээ ажыл-агый артелиниң экономиказы чыл келген тудум-на быжыгып, колхозчуларның материалдыг чаагай байдалы болгаш культурлуг деңнели соксаал чокка бедип турар. Эрткен ажыл-агый чылында колхозчу ажыл-ишчилер улуг ажылдарны бүдүрүп кылган.

Беш чылдың бирги чылында тудугжу бригаданың кежигүннери хойжу бригадаларга алды кажааны, бирээзинге бир аал кижи чурттаар беш бажыңны тудуп берген. Ол ышкаш даш гаражты тудуп, ажыглалда киирген болгаш мал кажааларының, чурттаглга бажыңнарының септелгезин өйшаанда чоруткан. Юбилейлиг чылда элээн тудугларны кылып, ажыглалга киирери колхозтуң бүдүрүлге планында көрдүнген. Бо чылын тудугга 40 муң рубль чарыгдаттынган турар. Планда көрдүнген тудугларны Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнуң бүдүүзүнде бүрүн доозуп, ажыглалга киирер сорулганы тудугжулар салып алган ажылдап турарлар.

Мал ажылының талазы-биле артельдиң малчыннары эрткен чылын бедиик көргүзүглерлиг болганнар. Хойжулар ортумаа-биле бир хойдан 2,4 кг дүктү кыргып албышаан, төрүүр чүс хойга онаашттыр 83 хураганны өстүрүп алганнар. Хөй ажылындан колхоз эрткен чылын 350 муң рубль орулганы алган.

План күүселдези болгаш пландан ажыр чаш төл, дүк алганы дээш кадарчылары-биле санажыыга колхозта амгы үеде чорүп турар. Байкара Дүрбүлең, Байкара Биче-оол олар немелде төлевирге 1615—1422 рубль алганнар. Серен-оол Чашпан-оол биле Александр Суманчык оларның бирээзинге-ле 1200 ажыг рубльдиң немелде төлевирин тывыскан. Артельдиң дыка хөй кадарчылары үзе санажылгада муң-муң рубльди алганнар. Совет эрге-чагырганың чартык чүс чыл болур оюнга эрткен чылдан-даа артык күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш артельдиң бүгү малчыннары социалистиг чарыштыг ажылдап, беш чылдың ийиги чылының баштайгы айларында эки көргүзүглерни чедип ап турарын демдеглээри чугула.

Колхоз баштаар чери, партия организациязы колхозчуларның политиктиг чырыдыышкынынче улуг кичээңгейни салып, кадаңнарже агитаторларны, лекторларны чорудуп, тайылбыр ажылдарын калбартып турар. Лекторлар, агитаторлар лекцияларны номчуп, беседаларны кылып, иштикиде, дашкыкыда чугула болуушкуннарны колхозчуларга доктаамал таныштырып турар. Райондан, республика төвүнден келген лекторларны фермаларга, бригадаларга чедирип, лекцияларны номчудуп турар. Колхозтуң Кызыл-Чыраа сүт-бараан фермазының коллективинге «Совет эрге-чагырганың бешен чыл оюнга белеткел» деп лекцияны СЭКП обкомунуң инструктору Григорий Санчаа номчуп берген.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалынга сорук кирген баян-колчулар малдың ажаалдазын күштелдирип тургаш, чаш төлдү менди алыр, малдан алыр продукцияны көвүдедир, часкы хову ажылынга белеткалдерни өйшаанда кылгаш, тарылганы бедик агротехниктиг байдалга кыска хуусаада чорудар сорулганы салып алган, амгы үеде бедик кадыраашкын-биле ажылдап турарлар.

В. БЕРЕГОВОЙ.

Демниг коллектив

Эрзин районнуң «Мөрен» колдээ ажыл-агый артелиниң Сыын-Мыйыста № 1 сүт-бараан фермазы район төвүнден 6 км черде. Часкы, чылыг хүн караанга дегеленип чылыныкан бызааларның шимээни, оларны ажаап турар комсомолчу кыстарның хөглүг чугаалары ол кавыны бир янзы аян киирип турар.

Ферманың мурнакчыларының бирээзи кадарчы Наибырай Чамзырыкның дугайын номчукчуларга чугаалаксадым. Фермага ол 1954 чылда дузалакчы кадарчы боор кирген. Ийи чыл четкелеп чораашь, улуг кадарчы апарган. Чаңгыс ол ажылга эм таптыг-ла 13 чыл боор турар. Даанган ажылхерээнге ак сеткилдии, чыл бүрү бедик көргүзүглерни чедип ап турары дээш, колхоз баштаар чери ону каш удаа шаңнап мактаан. Ол, улам бедик көргүзүглерни чедип албышаан, эки билир чүүлдерин өскелерге айтып берип, ниити херекке төлептиг үлүүн киирип турар.

Ферманың саанчылар коллективинде комсомолчу путёвка-биле келген он ажыг аныяк уруг бар. Ферма юбилейлиг чылдың бирги кварталында сүт бүдүрериниң планын чедимишкинниг күүсеткен, сүттүң ниити саалдазы эрткен чылдың бо үеде турганындан өскен. Күрүнеге сүт садары организастыг үргүлчүлеп турар.

Аныяктар колдаан бо фермада культура-массалыг ажыл эки тургустунган. Ферманың саанчылары чоокта чаа кожазы Ленин аттыг колхозтуң төвүнге концерт көргүзүп чораан. Концерт солун программалыг болганын көрүкчүлер үнелээн. Ойнакчылар амгы үениң магалыг чаагайын мактаан ырларны, шүлүктерни, ажыл-иште чедер-четпестерни илеретпен сатиралыг чугааларны, интермедияларны, чараш танцыларны солун, эки күүсеткен.

Коллективтиң кижилери хүн бүрүнүң ажыл-амыдыралынга кандыг-ла бир чаа, солун чүвени тывар, кол херектен дыка чардыкпайн тургаш, эки көргүзүглерни чедип алыр дээш, быжыг найыралдыг, демниг ажылдап турар дээрзин айтыр херек. Олар арыг-шеверниң негелделерин шыңгыы сагып, ыяңгыя сүт кудар савалар турар черлерни, ферманың даштыкы девискээрин доктаамал арыг турарын чедип алган. Бүгүле арыглаашкын ажылдарын шеф-биле бүдүрүп турар.

Амгы үеде ферманың бүгү коллективи күрүнеге сүт садар талазы-биле юбилейлиг чылдың планныг онаалдазын чедимишкинниг күүседир дээш демисешпишаан, Совет эрге-чагырганың 50 чылының байырлалынга эки сонуур ужуражыр сорулганы салып турар.

Х. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Фермага чоорааныывыс

Часкы хүн бодунуң меңгүннелчек херелин черже тө чажып турган. Агаар-бойдус часкы шинчи кирип, кижиниң сеткил-сагыжын чайгаар-ла өөртүптер. Ам дээрезинде мөзү дошка шыңдалаткан Хемчик хем ыңаарда кызын дош алдынза коскениш чылдар.

Ак-Даш фермазында ажыл-иш кажан-даа соксаш дивес. Комсомолчу аныяктарның ол сураглаан фермазын ол чоок-кавыныч чону «Ак инектер фермазы» деп чоптуу-биле адап турарлар. Ону, ол алдаржаан бүдүрүлгени Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, улуг саанчы комсомолчу Шортак Мускуевна Ооржак удуртуп турар.

— Ферма улуг, ында ажылдар механизастаттынган, ынчалза-даа аңаа шеф ажылы негеттиниш турар — деп, эш Шортак бисте медээлээн. Аңаа ажылдаары, кайгамчык чараш ак инектерни көөрү бисте — өөреникчилерге, башкыларга улуг сонуургал болган. Дыштаныр хүнде 5—8 класстар түс-түс класс удуртукчуларының башталгазы-биле кожавыс фермага чеде бердивис. Кижи бүрүзүнүң арын-шырайынга өөрүшкүнүң хүлүмзүрүү ойнап турган. Ол дыка тода-даа: катты-хөг, оюн-баштак, аалчек аажы-чаннар чайгаар-ла куттулуп келген. Таптыг-ла хал дүш турда, онаалттынган даалгалар күүсеттинген. Бир мунгаш кажааның иштин, даштын арыдыр аштап, холдан уидурдувус. Шаараш кажаа иштинде ак инектерниң часка белеткээн «үүжези», тей дег силосту бүсчү бердивис. Кажаалар чанында хөй тонна өдектерни база бөлүп бердивис. Ферманың ажылчыннары өөрүп четтиргенин биске илереткеннер.

С. САНДЮ,
шефтекчи.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

АПРЕЛЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Катя болгаш крокодил» 9.30, 11.10, 12.50, «Чүрек өошээвес» 2.35, 4.20, 9.35, «Киненнээшкин» 6.05, 7.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чажыт ортулук» 10.30, 12.30, «Өске ат» 2.30, 6.30, «Доъш бадылышкыны» 4.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Агаар бөмбүүнде уруг» 11.15, «Ыдыктыг Иоанны ажып эрткени» 3.15, 8.30, «Козара» (1-ги, 2-ги сериялары) 5.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дайынчы чепсек чок маадыр» 10, 12, «Үш мушкетёр» (1-ги, 2-ги сериялары) 2, 8, «Париштиң чажыттары» 6 шактарда.

НАФТАЛАН

Шаандан тура-ла Азербайджанда Кировабадтан ырак эвесте нафталан нефтизиниң үнүп турар черинге чоп үргүлчү черчерден чыглып кээп эмненир турганнар. Ол дээрге нафталан нефтизиниң делегейде кара чаңгыс үнүп турар чери-дир. Ол нефтиге чайның изиг хүннеринде кеш болгаш чүстер аарыгларындан аараан кижилер эштип эмненир турган.

Нафталан нефтизин эрткен чүс чылдың сезен чылдарындан эгелеп өөренип көрүп эгелээн. Хаанның чазак немец Егор деп кижиге ол нефтиниң үнүп чыдар черин хууда өөренип көөр эрганы берген. Ол кижи орта тургаш, ол нефтиден чаап эмнээр янзы-бүрү үстерни бүдүргеш, Европаже болгаш Америкаже садыглап турган, аажок баян.

1904—1905 чылдарда болуп эрткен орус-япон дайынның үезинде япон шериглерниң чүктеп чорууру сумкаларында нафталан нефтизинден кылган балыг шарыыр үс эмнер база-ла бар турган. Ол эмниң даазазының даштында «кым мындыг эмниг болдур, ол балыгладырындан корттпас» деп бижип каан турган. Ол үеде Россияга ол эмниң дугайы колдуунда-ла билдинмес турган. Азербайджанга Совет эрге-чагырга тургустунганының соонда нафталан нефтизин шинчилеп өөренип эгелеп, оон химиктиг составын болгаш эмнелгеге ажыктыын ханы өөренип эгелээн. 1928 чылда аңаа бир-ле дугаарында нафтолечебница дээр тускай ындыг нефти-биле эмнээр чер, а 1933 чылда «Нафталан» дээр курорт улай ажыттынган.

Курорт ажыттынар мурнунда-ла нафталан нефтизи чер болганга дыңналып, оон ужур-дузазы билдине берген. Оон бүдүрүп кылган эмнер-биле (пасталар), үс эмнер-биле янзы-бүрү аарыгларны эмнеп турар. Кижи көөрге нафталан нефтизи аңаа нефтиден ылгал чок, а химиктиг составы харын оон аңгыланып турар. Оон составында бензин биле керосин кончуг ховар, а нефтиниң ароматтыг углеводородтары ында хөй.

Байлак химиктиг составтыг нафталан нефтизиниң кешке болгаш кешти дамчыштыр ниити организмге эки салдары дыка улуг. Нафталан хан эргилдезин күштелдирип, хан агымын дүргеледип, хөй дер төгүдүрүп турар. Ынчангаш организмниң чемиштиг чүүлдерни шиңгээдип алганындан таарланып артып калган продуктуларын аңгылап үндүрери экижип, кешке чемиштиг чүүлдерниң сиңилдези экижип, кавыннаан ажыктар дүрген сиңип, чидер болгаш оюлганнар, балыг-бышкаиннар дүрген эттинип эгелээр. Нафталан хан эргилдезин күштелдирбишаан, организмге чемиштиг чүүлдерниң сиңилдезин экижидер.

Кеш иштинде туруп турар хөй санныг нерви удазыннарының төнчүлеринге деггеш, нафталан нервилерниң болгаш чүстерниң аарыырын намдадып турар болгаш нафталан-биле чиңнээшкиннер, шаптаашкыннар чүректиң, хан-дамырларның ажылын экижидип, хан базыышкынын чогуур хемчээлинче доктаадырынга улуг ужур-дузалыг.

Курорттарга болза нафталанныг сугга эштип, оон-биле чиннеп туруп эмнээр. Ол ышкаш хүн караанга дегеленип чиннеир чорук нафталанның эмниг шынарын күштелдирер. Нафталан-биле чагдынып-даа эмненип болур. Чагдынганының соонда, саваңныг сут-биле арыглаңып чунары эргежок чугула. Чүге дээрге, нафталан эът-кештен адырылбастап туруп бээр, а нафталанга борашкан ак хеп хүрерип, будуттуна бээр болгаш чуурга читпестеп туруп бээр, ынчангаш ындыг ак-хепти содалыг сугга чуур апаар.

Нафталан-биле дээштиг эмнелериниң бир эки хевири нафталанныг сугга эжингеш, хүн караанга чылыктыр дегеленип алганының соонда, саваңныг чылыг сугга чунары болур.

Оюлганнарны, балыг-бышкаиннарны эмнээрде, чүгүн аңгылап арыглап каапкан ак өңнүг нафталанны ажыглап турар.

Арыглаттынмаан нафталан-биле оюлганнар, балыг-бышкыннарны шарыыры хоралыг дээрзи билдинген.

Иштинде янзы-бүрү ыжыктарлыг, думчуундан хан төгүлгеш, доктаавастап туруп бээр, ханының базыышкыны II болгаш III дугаар стадия (чада) чедир бедип, үр чылдарда аарып келген, кара бүүректери аарыг кижилерниң нафталан-биле эмнедири хоруглуг, ындыг кижилерге нафталан шуут таарышпас.

Ынчангаш нафталан-биле эмнедириниң мурнунда эмчиниң долу шинчилгезин эртери чугула.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

редакцияның адрези:
Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, колдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш колдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.
Солун неделяда алды катап үнер
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).
ТС—00328.

Улуг Октябрьның 50 чылы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. АПРЕЛЬ 2 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 78 (6715).

Өртээ 2 көп.

СЭКП Төп Комитетдинден, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден

Күрүнениң көскү ажылдакчызы, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң идепкейлиг тургузукчуларының бирээзи, шылгараңгай совет полководчу, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Родион Яковлевич Малиновскийниң үр болгаш аар аарааның соонда, 1967 чылдың март 31-де, 69 харлыында мөчээнин совет улуска, Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларынга СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ханы кажыыдал-биле дыңнадып тур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ. **ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ.** **ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.**

СЭКП ТК-да, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктааткан болза:

1. ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновскийниң оруукшудазының организастаары-биле чазак комиссиязының эштер А. Н. Косыгин (даргазы), Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов, Л. В. Смирнов, А. А. Гречко, М. В. Захаров, А. А. Епишев, Н. И. Крылов, К. А. Вершинин, П. Ф. Батицкий, С. Г. Горшков, Н. Г. Егорычев, М. П. Георгадзе олар составтыг кылдыр тургузар.

2. Р. Я. Малиновскийниң Кызыл шөлге, Кремль ханазының баарынга оруукшудар.

Ханы кажыыдалдың илередиишкиннери

СЭКП Төп Комитединиң кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, шылгараңгай совет шериг начальниги, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Родион Яковлевич Малиновскийниң мөчээни-биле холбаштыр Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели, ССРЭ-ниң Камгалал министерствозу база Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Политиктиг кол эргелели, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу, СЭКП-ниң Москва хооркому болгаш Москва Совединиң күүскому, ССРЭ-ниң Камгалал үлетпүрүнүң министерствозу, ССРЭ-ниң Ужар чүүл үлетпүрүнүң министерствозу, ССРЭ-ниң Ниити машина тудуушкунунуң министерствозу, ССРЭ-ниң Радио үлетпүрүнүң министерствозу, ССРЭ-ниң Судно тудуушкунунуң министерствозу ханы кажыыдалын илергейлээн.

(СЭТА).

ХОЙЖУ БРИГАДАЛАР ТӨПТЕРИ

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Үрбүн-даа, Булуң-Терек-даа салбырларынга хамаарылшкан хойжулар коданнары Шаңчы дагларының эдектерин дургаар тарагылай бергилээн. Кодан бүрүзүнге баргаш, чугаалажып көөрге, хойжу бригада төптүг болза кончуг эки дижип турар. Бригадир кижи боду база-ла бодунга быжыглаан хойлары-биле өске бир даг эдээнде сакманчыктери-биле кады кыштаглап орар. Бригадирни хереглээн кижи ооң коданын тывары берге, ол боду-ла хойжулар коданнарын кезип чоруп турар. Чаңгыс бо чижек безин хойжу бригада бүрүзү тускай төптүг турар болза эки дээрзин херечилеп турар.

Ынчаарга ындыг төптүг болурунуң чугулазын айыттынган чижектен ыракта улуг эрге-ажыктар негеп турар. Хойжу бригадаларның төптери бар черлер бо дугайында тодаргай херечи болур. Бии-Хемниң «Өөк» совхозта Иван Карбының удурткан хойжу бригаданың төвүнде 9 чуртталга бажыңы, чунар бажың, кызыл булуң бар. Бригадирни херегләэнде, хойжулар маңаа четкилеп келир. Кино чеде бергенде, артистер оюн көргүзер дээнде, ол дугайын малчыннарга чарлаптарга, олар чедип кээп, көрүп, дыштанып алырлар. Ажыл-агыйга холбашкан хуралдар, сүмележиглелер база турар, лекция, беседаны чон дыңнаксаар, солуннар, журналдарны номчуксаар болгай. Бо бүгү чүүлдерни боттандырары боду төптүг ол хойжу бригадага кончуг эптиг. Эмчи шинчилгези эрттирер дээн болза, малчыннарны бригада төвүнге чыыптар, садыг талазы-биле доктаамал ларёкту тургузуп ап болур.

Ол төпте тепляктарлыг хой кажаалары база бар. Оларга малдың чаш төлдерин сакман аргазы-биле доруктурарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Мындыг чижектер хөй. Чижээлээрге, «Улуг-Хая» совхозта Ховалыг Дадар-оол удуртукан бригаданың төвү база эки. Ында 10 чуртталга бажыңы, чунар бажың болгаш ийи кызыл булуң бар. Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозунуң хойжу бригадаларының төптери багай эвес. Бо талазы-биле эки ажыл Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозунуң бригадаларында-даа бар. Ылаңгыя бо колхозтуң Зэрбекте хойжуларының төвүнүң кызыл булуңунда телевизор тургускан, малчыннар Кызылдан теледамчыдылгаларны доктаамал көрүп турарлар.

Чамдык черлерде хойжу бригадаларның төптери бар-даа бол, ооң тудуун четчелештирер талазы-биле хемчеглерни четпес ап турар. «Тес-Хем» совхозта Чооду Адыя удурткан хойжу бригада төвүнде малчыннарга чурттаалга бажыңнары бар-даа бол, чунар бажың болгаш кызыл булуң чок. Ол-ла совхозтуң Седен Намый-оол удурткан бригадада тудуг барык чоруттунмаан. Ында 8 муң ажыг хойну ажаап турар хойжуларның чаңгыс черге чыглып кээп, кино көре тыртып алыр, лекция дыңнаптар, хостуг шактарда концерт көөр, шыдыраа, даалыы ойнаар, хөйге номчулга кылыр чери чок. Шак мындыг байдал малчыннарның культурлуг негелделерин хандырарынга улуг моондак болуп турары чугаажок.

Бистиң республикада ниитизи-биле 140 хойжу бригада бар. Оларның төптеринде муң ажыг чурттаалга бажыңнарын туткулаан. Чунар бажыңнар 116 болгаш кызыл булуңнар—чүгле 71. Хойжу бригадалар төптериниң чартык кезиинде кызыл булуңнар чок болуп турары кончуг дүвүренчиг. Кыжын-даа, чайын-даа хемнер унунда, даглар аразында ажыл-агый төвүнден ыракта хойжу кижи бригада төвүнде артистер келген деп билип кааш, чунар бажыңга чунуп, арыг хевин аянныг кылдыр кедип алгаш, кызыл булуңга чедип кээп, өске коданнардан келген өөр-биле чугаалажып, хостуг шагын ынчаар эрттирип алгаш чоруптарга, кандыг өөрүнчүг болбас дээрил!

Ынчангаш СЭКП райкомнары, райкүүсекомнар болгаш кодээ ажыл-агыйның бүдүрүлге эргелелдери колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының кичээнгейин бо херекче доктаамал углап, ону боттарының шыңгыы контролюнга тургузар ужурлуг. Хойжу бригадаларның төптерин кандыг черге тургусса чогуурул дээрзин эң-не харысалгалыы-биле көөр.

Хойжу бригаданың төвүн тургузарда, аңаа ортумаа-биле 5 муң баш хойлуг коданнар турарын барымдаалап тудар кылдыр сүмелеп турар. Бригада төптерин тударын чаңгыс аай төлевилеп ёзугаар кылырын шагда-ла чурумчуткан, бо чурумну шыңгыы сагыырын ажыл-агыйларның удуртукчулары хандырар ужурлуг.

Тыва АССР-ниң кодээ тудуг талазы-биле көжүп чоруур механизастаттынган колонналары сөөлгү үеде чаа организастаттынган «Тыва кодээ-тудуг» эргелелинде ам моорнеттинген. Ынчангаш кодээге тудуг моон соңгаар улам шапкынчыыр, ооң шынары улам бедиир дээрзи чугаажок. Кодээ ажыл-агыйның бүдүрүлге эргелелдери, колхозтар болгаш совхозтар кодээ тудугнуң бо чаа организациязының планнарынга дүүштүр боттарының хойжу бригадаларының төптерин тударының, оларны чаагайжыдарының айтырыын угаазылалдыг шиитпирлээри чугула. Юбилейлиг чылда эргелелдиң тудуг планында хөй-хөй чурттаалга, бүдүрүлге тудуглары, чунар бажыңнар кылырын тодаргай көрген. Ажыл-агыйлар боттары ол эргелел-биле, ооң тус-тус участоктары-биле чарган керээлерниң күүселдезин хандырар дээш негелдени кошкатпас, контрольду шыңгыы тургузар херек.

Ынчангаш, Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн демдеглээр бо юбилейлиг чылда хойжу бригадаларның бар төптерин улам чаагайжыдар, чаа төптерни тудар талазы-биле төлептиг ажылдаан турарын чедип алыр дээш, ажыл-агыйларның удуртукчулары, партия болгаш профэвилел организацияларын бүгү күжүн салыр ужурлуг.

ЭШ Б. С. ЧИГЖИТТИ ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Колхоз тургузуушкунунга үре-түңнелдиг ажылы дээш база төрүттүнгенинден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң партия комитединиң секретары Бараан Самбуевич Чигжитти Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай.
1967 чылдың март 30.

ЮБИЛЕЙ ЧЫЛЫНЫҢ ЧАЗЫ

МЕЖЕГЕЙЖИЛЕРДЕ

Таңдыда «Межегей» совхозтуң ажыл-ишчилери бо хүннерде юбилейлиг чылдың часкы тарылгазынга белеткелди улам күштелдирген.

Совхозтуң партия комитединиң секретарының бистиң корреспондентивиске дыңнатканы-биле алырга, ажыл-агый бо чылын «Саратовская 29» деп кызыл-тасты тарыыр. «Скала» деп сорт тус черге дүжүткүр боор келгенин барымдаалааш, бо чылын бо культураның тарылга шөлүн карбартырын көрген. Ниитизи-биле тараа культураларының 33290 центнер үрезинин чажар шынарынга чедир арыглаттынган. Ол шуптузу 21 муң гектар шөлге чаштынар.

Тарылганы эң кыска агротехниктиг хуусаада, шынарлыг чорударда, орта киржир бүгү техниканы өй шаанда белен болдурары болгаш механизатор кадрларны четчелеп алыры болур дээрзин парторг чугаалааш, бо талазы-биле кандыг ажылдар кылдынганын дамчыткан.

Бөгүн, даарта ховуларже үнүптеринге тракторларның 95 хуузу белен. Совхозта 6 трактор-хову бригадаларының 5-ки механизаторлар-биле четчелеттинген, 3—4-кү бригадаларны тарылга үезинде ийи ээлчегге, 1—5 бригадаларны чаңгыс ээлчегде ажылдаар кылдыр организастаан. № 2,6 бригадаларның турлаанда столоваяларны алтыкан болгаш турлаг бүрүзүнде сөөлгү белеткел ажылдары чоруп турар.

Совхоз тараа, мал чеми культураларлардан аңгыда, ногаа тарып өстүрүп турар. Бо хүннерде парниктер белеткелинде хөй кижи хаара туттунган. Март 30-де картофельдиң 8260, кукурузаның 600 центнер үрезинин белен болгаш оларның чамдык кезиин сорт участоктарынга тарып олуртур кылдыр белеткээн.

УДАА-ДАРАА ЭГЕЛЭЭН

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Беш чылдың ийиги чылының часкы ажылдары Чөөн-Хемчиктиң делгем ховуларында чоорту улам шапкынчып бар чоруур. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң механизаторлары шык базырыышкынын шалыпкын чорудар, часкы хүннерни чөп ажыглаар дээш кызымак ажылдап турарлар.

Совхозтуң тараалаң черлери болур Куу-Даг база Хараган ховуларында 5 агрегат шык базырыышкынын чорудуп турар. Олар кааш хонуктуң иштинде 500 гектар чериң шыгын базырганнар. Механизаторлар Кара-Сал Маадыр-оол, Моңгуш Кызыл-оол, Ооржак Доржу, Күжүгет Даш-оол олар хүнде нормазын 130 хуу чедир күүседип келгеннер. Бора-Хөлде хову турлаан белеткээни эки. Механизаторларның чурттаар бажыңында 24 орунну шевергин кылдыр салган.

Сүт-Хөлдүң Өлеңниг-Хову, Шеми-Аксы, Бай-Тал, Инек-Даш деп черлериниң тараа шөлдеринде шык базырыышкыны база эгелээн. Сөөлгү хүннерниң иштинде 450 га черни механизаторлар элиертеп дооскан нар.

Часкы хову ажылдарының эгезинче «Октябрь 30 чылы», Ленин аттыг колхозтар база кирген.

Күжүн мөөңнээн

«Көк-Тей» совхозтуң тараажылары бо чылын 7 муң ажыг га черге кодээ ажыл-агый культураларын тарыыр болгаш күрүнеге 1800 тонна тарааны садар хүлээлгелиг. Хүлээлге чиик эвес болгаш тараажылар, механизаторлар алган хүлээлгезин күүседир дээш бүгү күжүн мөөңнеп турарлар.

Бүгү тарылга шөлүнге херек үрезинни арыглааш, хораннап дооскан. Тракторлар ажылга үнеринге белен. Бо хүннерде хову-трактор бригадаларын четчелээрин доозуп турар. Хову турлагларынче тудугжулар үнүпкен.

Ажыр дужааган

Совет эрге-чагырганың бежен чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка киришкишаан, боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин «Элегес» совхозтуң мал ажылдакчылары чедиишкинниг боттандырып турарлар.

Бо чылдың бирги кварталында сүт садар даалгазын 162 хууга күүсеткен, азы пландан дашкаар 80 тонна сүттү дужааган, а эъттиң база ажыр дужааган, азы пландан дашкаар 225 центнерни саткан. Ажыл-агый малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле база эки ажылдап турар. Бир эвес эрткен чылдың бо үезинде совхозтуң малчыннары ниитизи-биле 715 баш хураганны алган турган болза, ам 2000 баш ажыгны ажаап алган болуп турар. Бо чылын хой эрте хураганнап турар.

Сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары инектерниң сүдүн кудулатпас дээш хемчеглерни ап, немелде чемгерилгени организастап турар.

БӨГҮН — ГЕОЛОГТАР ХҮНҮ

ХАТТЫҢ, ХҮННҮҢ ӨҢНҮКТЕРИ

Тыва чериң эгээтинмес байлактарын шинчилеп, ээнзиргей тайгаларын, кадыр-берт дагларын эргип, чоруур делегейде эң романтиктиг профессияның кижилери — геологтар бөгүн боттарының байырлалын магалыг чедиишкиннер-биле уткуп турарлар.

Амгы үеде геология эртеминиң хөй янзы адырлары-биле сырый холбаалыг хөгжүп олурар адыр. Ынчангаш геологтарның шинчилел кылып турар бир бөлүү безин аңгы-аңгы мергежилдиг специалистерни каттыштырар. Тываның комплекстиг геология экспедициязының коллективи эрткен сезонда үнелиг, чаа ажыдыышкыннарны кылган. Ооң чижээнге даг-дүгүнүң Ак-Довуракта курлавырындан аңгыда Тываның девискээринде ол байлактың чыдып турар өске-даа черлерин тыпканын, алдынның, ховар металлдарның курлавырын ажытканын хамаарыштырып болур.

Байырлал бүдүүзүнде геологтарның Николай Семенович Бухаровка удурткан бөлүү-биле ужуражып, оларның ажыл-херээн сонуургадым. Бо бөлүк эрткен сезонда Сыынакка ажылдап, ол девискээрде честиң, цинктиң, коргулчунуң чыдып турарын тодарадкан. Коллективте үжен хире кижи ажылдап турар. Олар совет улустарның хөй националдарының төлээлекчилери. Орус, украин, тыва, белорус, грузин, хакас улустуң оолдары чаңгыс кижиниң төлдери дег быжыг найыралдыг, кадыг-бергениң-даа, өөрүшкүнүң-даа үлүүн үлежип чоруурлар.

Ол бөлүк хөй янзы металл холуксаалыг руданы тыпканы безин улуг херек-тир. Ынчангаш силерниң коллективиңерге эрткен чылын болган онзагай чүүл чул деп айтырарымга, геолог, Күрүне шаңналының лауреады, алдан харлыг Николай Иович Хамзурин тургаш:

— Эрткен-даа, бо-даа сезоннарда быжыг, бузулбас найыралывысты черле демдеглекседим. Болум хуумда Кривой (дыйлагар) деп дамырак унуудан Николай Семенович Бухаров-биле чес холуксаалыг даш тыпканывысты ам-даа улуг өөрүшкү, сеткил ханныышкыныг сактып кээр мен—диди.

Геологтарның бирээзи тургаш:

— Сыынакка болгап таварылга эң тураскаалдыг өөрүшкү болган — деп, уламчылады.

Чайның бир хүнүнде геологтарның чепсек-херекселдери бо черде цинк, коргулчун барын бадыткаан. Шинчилекчиниң херексели металл барын көргүссе-даа, ол бодунуң караа-биле көрүп, холу-биле тудар ужурлуг. Ынчангаш чоок кавының бүгү девискээрин бөлүк базым сайын шинчилеп, эртинени дилеп эгелээннер. Дилээнин тывар, күзээнин чедер, болгай, руда база тывылган. Ооң курлавырын бо чылын өске бөлүк тодарадыр. А Сыынакка ажылдап турган геологтар, геофизиктер ам өске, шинчилеттинмээн черлерже аъттаныптарынга белеткенип турарлар.

М. СМИРНОВА.

ГЕОЛОГИЯ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫН ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чарлыы

Республиканың геология экспедицияларынга үр чылда эки көргүзүглерлиг ажылдааны дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Авдей Васильевич Колодкинни—Тываның комплекстиг экспедициязының автосептелге баазазының чолаачызы.

Николай Иович Хамзуринни—Сыынактың геология экспедициязында отряд начальниги.

Яков Васильевич Сарбааны — Алдыы Сыстыг-Хемниң геология экспедициязының улуг геологу.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай.
1967 чылдың март 31.

Бо чурукта аныяк тыва геолог Яков Сарбаа биле чер шинчилекчилериниң хоочун ажылдакчызы, Күрүне шаңналының лауреады, алдан харлыг Николай Иович Хамзурин олар-дыр. Боттары ийи аңгы бөлүкте ажылдап турар-даа болза, олар найыралдыг өңнүктер. Дөртен чыл иштинде Совет Эвилелиниң янзы-бүрү районнарынга, Моолга чер байлаан шинчилеп келген, дуржулгалыг геолог Николай Иович аныяктарга боттуг дузаны, сүмени кадып, оларның хүндүлүг өңнүү апарган.

Ийи өңнүктерни Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму Хүндүлел бижиктер-биле шаңнаан.

В. Жернаковтуң сөзү болгаш фотозу.

СЭТА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Бо чылдың март ортан үезинде мурнуу-корей «премьер» Тен Ир Квон албанның аян-чоруун кылып, АКШ-ка чораан. Ол аян-чорук болза, АКШ-тың Вьетнамда кемниг дайынынга ооң кол эвилелчизи болу берген Мурнуу Корейниң чалча ёзу-чурумунуң күжениишкининиң идепкейжээнин бадыткаан.

Вашингтонга чорүп турган үезинде мурнуу-корей «премьер» америк агрессорларының хөделиишкиннерин камгалаарын оралдашпышаан, күжениишкиннерин безин хайыралаваан. Харын ооң туржук Тен Ир Квон Вьетнамга политика талазы-биле таарыштыр шиитпирлээриниң янзы-бүрү оралдажыышкыннарындан ойталап, ВДР-ниң бомбалаарын үргүлчүлээрин негеп турган.

Тен Ир Квоннуң болгаш мурнуу-корей шериг эрге-чагыргазының өске-даа баштыңчыларының кижи көөр хөөн чок «философиязы» эки билдингир. ВДР-ниң бомбалаарын күштелдирер деп Тенниң кыйгырыынга эрткен чылда берген харыызынга америк сенатор Морзениң медеглээни: «Тен болгаш ооң чазаа дайынга төрүттүнген, ынчангаш амылыг артар төлээде аңаа дайын херек болуп турар»,

АКШ-тың президентизи-биле Тен Ир Квоннуң чугаалажыышкыннарының түңнелинде америк-мурнуу-корей кады кылган медеглелди парлап үндүрген. АКШ-тың башкарыкчы бөлүктери вьетнам улуска удур кемниг дайынын калбартырынга боттарының чалчазы мурнуу-корей ёзу-чурумну улам хандыра киир тыртар дээр оларның бодалдарынга чиглээнер чорукту ол медеглел болдурбайн турар.

Джонсоннуң болгаш Тен Ир Квоннуң медеглелинден илереп турары болза, Вьетнамда дайынга бодунуң киржилгезин калбартыр талазы-биле Мурнуу Корейниң эрге-чагыргаларының «дээштиг күжениишкиннери» АКШ-тың чазааның онза мактал-дарынга четкен, чүге дизе Индий-Кыдаттың улустарынга хамаарыштыр авантюрлуг политиканың хараазында АКШ-тың кире бергени мораль-политиктиг тускай аңгыланыышкындан уштунуп үнер аргазын тывары АКШ-тың чазаа оралдажып турар. Бодунуң ада-чуртчуларының амытынын долларга садып турар бодунуң чалчаларын агрессияже киир тыртпышаан, АКШ ооң-биле дээрбечи чоруун «коллективтиг үүлгедиишкин» кылдыр көргүзерин күзеп турар. Бо үеде Мурнуу Вьетнамда 45 муң мурнуу-корей солдаттар туруп турар. Ынчалза-даа оларга ол солдаттар эвээш ышкаш кылдыр сагындырып турар-дыр. Парлааганың дыңнатканы-биле алырга, чоокта чаа мурнуу-корей «премьерниң» медеглээни болза, Мурнуу Вьетнамче шериглерни немей чорударынга Мурнуу Корей белен. Ол медеглелди Вашингтонга иледе күзел ханыышкыны-биле хүлээп алган болгаш Вьетнамда дайын чорудулгаларын улам күштүг-биле үргүлчүлээринге боттарының чазактарының шиитпирлиин бадыткааны кылдыр Джонсон—Тен Ир Квоннуң медеглелинде илереттинген.

Доллар ужун Пентагонның чижинге каап бериш турар солдаттар дээш төлевир кылдыр сеул чалчалар чаа шериг дузаламчызын, мурнуу-корей шериглин чаартырын АКШ-тан негеп турар. «Мурнуу-корей чепсектиг күштерни чаартырын хоойлу болгаш бюджет дүрүмнериниң берип турар аргаазын ёзугаар ол хире дүрген чорудар ужурлуг» деп чүвени талалар дүгүрүшкан дээрзи кады кылган медеглелден билдинип турар. Мурнуу Корейниң милитаризациязын шыңзыктырар, хөй-ниитиниң саналоналын аймаазырадыры-биле Мурнуу Корейге удур КУДР-нуң талазындан «агрессияның айыылы» дээр хоозун чылдактарны кылып турар.

Корейни катап каттыштырар айтырыгның талазы-биле Корей Улус-Демократтыг Республиканың чазааның тайбыңга ынакшылдыг туружу бүгү делегейге эки билдингир. Чогум-на харын Пак Чжон Хинниң сеул бөлүү эвес, а КУДР-нуң чазаа бот-бодунга удур чепсектиг ажыглаарындан ойталаар дугайында, Соңгу болгаш Мурнуу Корейниң армияларын тала бүрүзүнүң 100 муң болгаш оон эвээш кижиге кызырар дугайында, Соңгу болгаш Мурнуу таланың аразынга тайбың дугуржулганы чарарын, корей айтырыын тайбың таарыштыр шиитпирлээринге сонуургалдыг чурттарның чөвүлел хуралын чыылдырар дугайында саналдаан. Корей чартык ортулукка айыыл чок чорукту хандырар болгаш чуртту тайбың каттыштырар талазы-биле КУДР-нуң бо-даа база өске-даа боттуг саналдарын мурнуу-корей эрге-чагыргалар бүрүнү-биле хүлээвейн турар. Ындыг таварылгада кым кымга халдаарын бодап турарыл ынчаш? Корейде байдалды шыны-биле үнелеп көрүп турар кижи бүрүзүнге харыы тодаргай-дыр. Чогум-на харын АКШ-тың шериглериниң Мурнуу Корейде турар чоруу, чалча шериглерни америк шериг техниказы-биле хандырарын көвүдедип турары болгаш 38-ки параллельдиң районунга америк дайынзырактарының хоп-нүгүлдүг өөчүк-чөңгээзи чартык ортулукка дүшкүүрлүг байдалды тургузуп турар.

1966 чылдың июньда Сеулга АКШ-тың албадаашкыны-биле тургускан АЗПАК дээр антикоммунисчи эвилел (азий-оожум-океан чөвүлел) «чаа оожум-океан ниитижилгени» тургузарынга чада болуп турар деп чүве америк-мурнуу-корей медеглелден билдинип турар. Ындыг «ниитижилге» дээш чулчурбушаан, АКШ ол «ниитижилгениң» дузазы-биле Оожум океанның бассейнде национал-хосталгалыг болгаш демократтыг шимчээшкинге удур демиселди күштелдирерин, вьетнам улуска удур кемниг америк дайынга аргалыг-ла болза хөй чурттарны киир тыртып алырын оралдажып турар.

АКШ-тың президентизи-биле мурнуу-корей «премьерниң» чугаалажыышкыннары дээрге, вьетнам дайынны калбартыр, Ыраккы Чөөн чүктүң районунга дүшкүүрлүг чорукту күштелдирер планның чүгле база бир кол чүүлү-дүр. Эрткен чылдың ноябрьда президент Джонсоннуң Сеулга кылган аян-чоруу болгаш бо чылдың февральда Тен Ир Квоннуң Сайгонга чорааны база-ла ол сорулганы салган турган. Апрельдиң төнчүзүнде президент Джонсон боттарының шериглерин Вьетнамче чоруткан чурттарның даштыкы херектер министрлерин Вьетнамда дайынны калбартыр талазы-биле улам ыңаай базымнарны ажылдап кылыры-биле Вашингтонга кыйгыртып келдирер деп турары билдингир болгай. АКШ-тың Вьетнамда дээрбечи дайынын дораан соксадырынга, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш бүгү Азияның районунда делегей дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга, Корейниң тайбың каттыжарын чедип алырынга сонуургалдыг тайбыңга ынакшылдыг улустарны ындыг янзылыг дипломаттыг «идепкейжи» чорук кичээндирбейн барып шыдавас.

ССРЭ-ниң чазаа, бүгү совет кижилер империалистиг агрессияга удур демиселге маадырлыг вьетнам улусту шиитпирлиг деткип турар. Демократтыг эгелерге, даштыкының кандыг-даа холгаарлаашкыны чокка бодунуң чуртунуң тайбың катап каттыжары дээш демисежип турар акы-дуңма корей улус-биле олар эп-сеткилин бүрүн каттыштырып турар. Сеул чалчалары-биле АКШ-тың империалистериниң Корейниң, Вьетнамның улустарынга удур, бүгү Азияның улустарынга удур углаттырган ол чаа сүлчээзи база буураашкынга таваржыр дээринге чигзиниг турбас ужурлуг.

Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга

КЫЗЫЛ—ЮБИЛЕЙГЕ

«Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын хоорайның бүгү ажылчы чоннары изиг-биле деткээн. Бүгү партия организацияларынга болгаш коллективтерге хөй кижи киржикчилиг хуралдар эртип, алдарлыг юбилейни төлептиг уткуур талазы-биле хемчеглерни бир эп-сеткилдиг хулээп алгылаан.

Юбилейлиг чылда чедип алыр сорулгаларын хөй коллективтер 1966 чылда-ла тодарадып алган турганын демдеглээр апаар. Тодаргай хулээлгелерни коллективтер, цехтер, бригадалар болгаш янзы-бүрү мергежилдиг кижилери алгылаан.

Совет чурттуң 50 чыл оюн совет кижи бүрүзүнге онза эргим байырлал. Ынчангаш кижилерниң ацаа болдунар-ла экизи-биле ужуражыр күш-ажылчы соңун белеткээр дээш чүткүлү, политика болгаш амыдырал талазы-биле бедик денгелче чүткүлү кайгамчык бедик. Ажыл-ишчи бүрүзүнүң күш-ажылының эки түңнели оон политиктиг идепкейин тодарадып турар.

50 чылга аллар болдурган бедик хулээлгелерни автосептелге, сүт заводтары, электростанция, типография болгаш өске-даа коллективтер алган. Ол черлерде парторганизациялар коллективтерниң 50 чылга сорулгаларының дугайында улуг улуг ажылдарны кылып, беседаларны, илеткелдерни калбаа-биле ажыглап турар. Хулээлгелерни чараштыр кылгылааш, көскү черлерде аскылаан. Политмассалыг ажылдарны ынчаар тургусканы эки түңнелин берип турар. Ийи айларның планын бүдүрүлгелерниң эң хөйү чедиишкинниг күүсеткен. Аргы заводу, эът комбинады, типография бирги кварталдың планын февраль 20-де-ле күүсеткен.

Юбилейге алдынган социалистиг хулээлгелерниң күүселдези СЭКП, ВЛКСМ хоорkomнарының, хооркүүскомнуң доктаамал кичээнгейинге туруп, бюроларга, күүском хуралдарынга тургустунуп турар.

СЭКП-ниң XXIII съездизи база ТК-ның доктаалы политиктиг ажылдың янзы-бүрү хевирлерин болгаш аргаларын билдилиг ажыглаар сорулганы парторганизацияларның мурнунга салган. Улуг болуушкунга белеткенип турарывыс амгы үеде бо дээрге онза чугула. Коллектив, кижи бүрүзү юбилейлиг чылда сорулгазын, партияның политиказының, делегей айтырыының, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң чугула айтырыгларын ханыыр билген турары чугула.

Юбилейге алдар болдурган социалистиг хулээлгелерниң хуусаа бетинде күүседир дээш массалыг шимчээшкинниң эгелекчилери парторганизациялар, коммунистер болуп турар. Аэропорт коллективинде чарыштың күүселдезин үргүлчү хайгаарап, түңнел үндүреринче партия, профэвилел организацияларын, активтерни кирипштирип, коллектив кежигүннеринге чугаалаштырып турар. Типографияда байдал база эки. Цех бүрүзүнде көргүзүг самбыразы бар, ажылдакчы бүрүзү хүн бүрүдеги ажыл-херээн билир, кайы цех, бригада мурнап турары билдингир.

Коммунистиг күш-ажыл дээш чарыш талазы-биле улуг ажылдар чоруттунуп турар. Юбилейге алдар болдурбушаан, ол шимчээшкинче чаа-чаа коллективтер, кижилер хөйү-биле кирип турар. Коммунистиг күш-ажылдың коллективтери, бригадалары болгаш шалыпчылары ажыл-херээниң түңнелин апрель 21-де бодур слёдунга түңнээрлер.

Автосептелге заводу, типография, электростанция болгаш өске-даа мурнакчы бүдүрүлгелерниң үлегери-бизе хоорай бүдүрүлгелери юбилейге тураскааткан «Хүндүлел дептерлерин» тургузуп, бүдүрүлгелерниң хоочуннарының, мурнакчыларының стендилерин кылып турар.

Байырлалга белеткелдиң тодаргай планын СЭКП хоорkomу болгаш хооркүүскому тургускааш, сөлүн хемчеглерни төлевилээн. Ол бүгүнү башкарары-биле тускай комиссия тургустунган. Ол хемчеглерниң элээн хөйү күүсеттинип турар. 1966 чылдың октябрьдан эгелеп, көскү агитацияның көрүлдези чоруп турар. Ында хоорайның бүгү бүдүрүлгелери, албан организация, өөредилге черлери киржип турар. Көрүлде салган сорулгазын күүседип турар: парторганизацияларның эң хөйү бо чугула херекче шыңгыы кичээнгей салган, активтерниң күжүн мөөңнээн, бүдүрүлгени, цехтерни, бригадаларны эң эки дерип шимээри дээш чарыш калбарган. Бирги, ийиги АТА-лар, респотребсоюз, Кызылторг болгаш өске-даа коллективтер көскү агитацияны дыка экижиткен. Оргкомитеттиң база көскү агитация талазы-биле чөвүлелдиң кежигүннери түс-түс черлерге барып, боттарының сүмелерин берип турар.

Хоорайның көскү агитация-биле дерилгезиниң амгы байдалын көрүп, ону немеп чаартырын планнаан. 50 чылга холбаштыр: «Тываның эрткен болгаш амгы үези», «Тыва беш чылда», «Улустарның найыралы таабының челеңгиижи» дээш өске-даа тематиктиг стендилер, республиканың хөгжүлдезин көргүзүп турар паннолар болгаш стендилер немежир Хоорайның төп шөлүн көрүштүг кылдыр дерир. Аңаа: «1917 чылда Аврораның даштааашкыны — кижи төрелгетенге чаа үениң эгези», «Коммунизм тиилелгезинче, бурунгаар!» деп аттарлыг, зажок улуг, оңгүр паннолар турар.

Хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң юбилейге тураскааткан көрүлдезиниң бирги ээлчээн эрткен чылдың декабрьда эрттирген. Аңаа 23 коллективтиң бот-тывынгыр артистери киришкен, көрүлдениң программалары Октябрь революциязының темаларын эки илереткен. Көрүлдениң ийиги ээлчээн бо чылдың майда чорудар. Аңаа киржири-биле 25 коллектив чагыгларын киирген. Оларның аразында улуг, биче бүдүрүлге-даа, албан организация-даа коллективтери бар. Оон аңгыда июнь айда ырның болгаш танцының улуг байырлалын эрттирери база көрдүнген.

Байырлалга белеткел талазы-биле улуг ажылдарны хоорайның библиотекалары чорудуп турар. Олар культура албан черлериниң көрүлдезинге кирипшиаан, юбилейге белеткелдиң тодаргай планнарын тургускулааш, күүседип кирипкен. Янзы-бүрү тематиктиг кежээлер, допчулалдар, номчукчулар конференциялары, ном делгелгелери планнаттынган болгаш күүсеттинип турар. Библиотекалар ам үеде В. И. Ленинниң амыдыралының, Октябрь темазының эң эки допчулалы дээш конкруста киржип, «Чурттуң кырында дула» деп тематиктиг конференцияны эрттиреринге белеткенип турар.

Юбилейлиг белеткелдерде кылдынган чүүлдер хөй-ле, ынчалза-даа ол бүгү ёзулуг улуг ажылдың чүгле эгези-дир. Шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа эмгежок. Арткан үеде юбилейге белеткелди бүгү талабиле калбартыр дээш хоорайның партия организациялары бүгү хемчеглерни алыр ужурлуг.

Чон ортузунга агитас-массалыг ажылды шыңгыы экижидери парторганизацияларның хөй нуруузундан негеттинип турар. Бо ажылды чамдык парторганизациялар кампанейжи ёзу-биле көрүп, өй-өйде сагыш салып турары кымга-даа чажыт эвес болгай. Чоокта эрткен соңгулдалар үезинде хоорайга 2500 ажыг коммунистер, комсомолчулар болгаш кежигүн эвес активтер агитаторлап ажылдап келген. Бо дээрге улуг күш. Парторганизациялар оларны чоннуң чурттап турар черлеринге агитас-массалыг ажылга чеп ажыглаары, ажылынга дузалаары чугула.

Лекция пропагандазы амга чедир болур чогуур-биле калбарбаан. Эрткен чылын хоорайга 4070 ажыг лекция номчуттунганы-ла шын. Ол дээрге чыл дургузунда бир коллективке ортумаа-биле 20 лекция онаажып турары ол. Ынчалза-даа ол «ортумак» санның артында чүве-ле бар: чамдык коллективтерге лекция хөй номчуттунуп турар, өскелеринде—кончуг эвээш. Чамдыкта: коллективте 200—300 кижи бар, а лекцияга—20—30 кижи келир. Бо дээрге лекция саны сүрген чорук түр. Моон-биле эптежир арга чок, лекция пропагандазын кижи бүрүзүнге чедирер дээш ажылдаар ужурлуг бис.

Бо юбилейлиг чылда безин Октябрь темазынга лекциялар эвээш болуп турарын демдеглевейн барып болбас. Түс черниң материалдарынга үндезилеттинген лекциялар ажылдап кылдынмайн турар. Октябрьга холбаштырган номчулгалар барык чоруттунмайн турар. Хоорайда тематиктиг лекторий амга чедир чангыс-даа тургустунмаан. Культура албан черлериниң ажылдакчылары байырлалга белеткелде боттарының туружун амга чедир орта ээлеп шыдавайн турар: тематиктиг кежээлер, алдар-сураглыг кижилер-биле ужуражылгалар, кинофестивальдар дыка эвээш эртип турар.

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга белеткел бүгү тала-биле калбарып турар. Оон чедиишкинниг болуру партийжи-политиктиг ажылдың калбарышкынындан болгаш идейлиг деңнелинден бүрүн хамааржыр дээрзин хоорайның партия организациялары кезээде барымдаалаар апаар.

О. ЗАВЬЯЛОВА,

СЭКП Кызыл хоорkomунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы.

ШЕМИЖИЛЕР СӨЗҮН ЭЭЛЭЭР

Репортаж

Ак хадыңнар, узун суук бора талдар каастаан чараш черлеп, Шеми унунда хойжуларның ажыл-ижи болгаш амыдырал-чуртталгазы-биле таныжар дээш, марттың ааc эртенинде Борбак-Арыг суурдан үнүптүвүс.

— Алдыы-Хадыңдан эгелептердир, дуңмам—деп, «Большевик» колхозтуң партия организациязының секретары Куулар Үзек чугаалай-дыр. Оон чугаазынга чепшээрештим. Секретарь узун-узун, чоон-чоон дыттарны эргий көргүлээш, баштактаныып ырлай-дыр:

Кужур Шеми Борбак-Арыы
Хүрең дыттыг эвейикпе,
Кужурунуң чаактары
Хүрең-кызыл эвейикпе...

Оран-бойдустуң чаражынга уламна серген, хөөрежип чорувуста, машина арыг иштинден үне сал-ла, тарылга шөлүн эрткеш, тейлер ышкаш хөңнели берген элезин бүүрелчиннерин оюп эрти. Оон ыңай шаттар чоорту бедип үнгеш, Шеми болгаш Хөндергей оргазы-биле тутчу берген.

Баштайгы кыштаг: Элезин-Арты. Хураган кадарчызы Ооржак Маннай-Бараның аалынга келдивис. Өгге кире бергеш көргүлээрге, шилдеп каан чараш хөө кижиниң кичээнгейин хаара туда бээр. Ында онза чараш портрет, чурук-даа чок, а юбилейлиг чылда малчынның социалистиг хулээлгелерин бижээш азып каан түр.

— Малывыс хүр кыштаглы. Азыралга безин шоолуг хураган тургусадывыс—деп, кадарчы парторгтуң айтырыын харыылап кагды. Малчын-биле беседа солун болуп эрткен. Ол аалдан ыңай сарыг-сигенниг, кадар-ттыг кара маэстер уламжып чоруттан. Удатпаанда-ла хоочун кадарчы Куулар Ондар-оолдуң кыштаа көстүп келди. Ол болза колхозтуң мурнакчы хойжузу. Он бир чыл иштинде төрээн колхозунга чеже чүс хураганны өстүрүп, каш тонна дүктү кырып бербээн кижи дээр боор ону. Эрткен чылын ол чүс төрүүр хойга онаaштыр 94 хураганны, бир хойдан-на 2,3 кг дүктү алган. Төөгүлүг байырлалдың чылында Кууларның социалистиг хулээлгези база-ла бар болду: кыштаглаашкынга үлегерлиг белеткенир, чүс хойга онаaштыр чүс хураганны, бир хойдан-на 2,3 кг дүктү алырын хулээнген.

— Бо чылын бистиң сула ажылдаар эргевис чок. Хулээлгени канчап күүседирин сактып келирге, олуртурунмас, чыдып чыттынмас боор-дур—деп, кадарчывыс шын-на сеткилин илередип олур. Ынчанмайн канчаар, төөгүлүг байырлалга төлептиг күш-ажылчы белекти тудуп соңнээр дээш бүгү чурт көдүрүлген болгай. Куулар Ондар-оолдуң коданында бо хүннерде 196 хой төрээн, оон 202 хураганнын менди доруктуруп турар.

Чиңге-Ооргалап ажа бээрге Алдыы-Хадың эгелээр. Ында колхозтуң Куулар Седип-оолга удурткан хойжу бригадазында партия бөлүүнүң организакчызы Ондар Мөңгениң кыштаа бар. Парторг эш Үзек-биле партбөлүк организакчызының беседазы солун болган. Мал оолдаашкынының үезинде коммунист болгаш малчын бүрүзүнүң тускай хулээлгелерин болгаш ажылын олар түңнеп, моон соңгаар сорулгалар дугайын дугуруштулар. Эш Мөңге мал ажылының тускай эртемниглери-биле болгаш бригадир-биле үргүлчү харылзажып, малчыннарга зооветеринарлыг дуза көргүзериниң болгаш агитас-массалыг ажылды чорударының ажыл планын ай санында кылып ап турар. Оон күүселдези-даа багай эвес. Коммунист Мөңге чүс хойга онаaштыр чүс хураганны, бир хойдан-на 3,3 кг дүктү алыр дээш күженишкинниг ажылдап турар. Малчын бодунуң күжү-биле кыштаан септээр, 12 тонна сигенни белеткеп алыр.

Мөңгениң коданында ам төрээн 162 хойнуң 164 хураганындан чангыс-даа баш хоравааан. Хоюг көк сиген, сула болгаш өске-даа хоолулуг чемнер-биле бүрүн хандыртынган. Ынчангаш чаш малдың омак сергээ, чадагай кажаа иштинде дешкилежип турары магалыг болду.

Ортаа-Хадыңда хойжу Куулар Содунам-биле орукка ужуражы бердивис. «Негей тоннуг» тыва хойлар частың аяс хүнүнге таалаан чүве дег, таваар оъттап чорлар. Кадарчының коданында 325 төрүүр хой бар. Бо чылын ол чүс хойдан-на чүс хураган, хой бүрүзүнден 3,5 кг дүк алыр, 10 тонна сигенни боду белеткеп алыр хулээлгелиг болду.

Үстүү-Хадыңның хойжузу Ондар Чүлдүмнүң кыштаанга чедер дээш, арт кырынче чүткүдүп үнүп келдивис. Хөндергейниң болгаш Шеминиң делгемнерин оон эргий көрүп, магадалывыс. Ак-көк дүлүскекте сувур бизеннери шыны берген сыннар артынче ажып чыдар хүн «чүгүрүүн-де» кире берди.

— Бо-ла болгай, юбилейлиг чылдың бир хүнү эртип бар чор—деп, Үзек даргавыс чугаалай-дыр.

Юбилейлиг чылдың хүнү... Бо хүнде сагыш-сеткили, ажыл-ижи хайныккан маадырлыг совет кижилер чеже үүлени бүдүрбээн дээр! Үстүү-Хадыңче доңгайып чоруй, бир дөңнү ажып келиривиске, ырыңай мурнувуста кыштаг көстүп келди. Малмаганның-даа ыыт-шимээни медээжок, комсомолчу-сакманщик Мөңгүш Өшкү-Саар, Куулар Амырбиди угбай, Ондар Серенмаа олар ажаанзырап-ла турлар. «Большевик» колхоз тургустунга-ла үзүк чокка хой кадарып келген, артельдиң хоочун малчыны, 56 харлыг Ондар Чүлдүм-биле каап мендилештивис. Ол хүн кадарчы улуг өлчалыг келген.

— «Ак-кудурук» деп хоюм ийистепти. Хураганнарымның улуг шыыраан көрүнерем, ийистер дээр аргажок—деп, чаа-ла чер базып шенеп турар ак хураганнарже хойжувус айытты.

— Юбилейлиг чылдың күш-ажылчы хүнүнүң шынап-ла эки өлчазы-дыр—деп, партог бодалын чугаала-ды.

— Шын-дыр, дарга. Төөгүлүг байырлалдыг чылдың хүн бүрүзү өлчалыг болзун дээш кызып ажылдаар бис—деп, Ондар Опанович хулээнип тур. Оон хулээлгези бедик: чүс хойга онаaштыр 110 хураган, хой бүрүзүнден 2,5 кг дүктү алырын, 10 тонна сигенни боду белеткээрин хулээнгеш, кадарчы Куулар Сайыкты социалистиг чарышка кыйгырган. Ам оон коданында төрээн 265 хойнуң 284 хураганны менди доругуп турар. Моон алгаш көөрге, хоочун малчын бедик хулээлгезин ажыр күүседип болур аргалыг-дыр.

Түс-түс кижилерниң, бригадаларның болгаш фермаларның социалистиг хулээлгелеринден колхозтуң нийти сорулгазы тодараттынган. Шемижилер шагдан тура-ла сурагжаан, ыры-шүлүкте безин кирген чонна болгай:

Кужур Шеми оглу, кызы
Хулээлгезин уттур эвес.

Бистиң Төрээн чуртувустуң төөгүзүнүң онзагай хүнү—Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар болдурган чарышка шемижилер сөзүн ээлээр дээрзинге бүзүреп каалыңар!

К. ШАНГЫР-ООЛ,

«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң аныяк хойжузу В. М. Сундуйнуң коданында мал оолдаашкынының кидин үези. 450 ажыг хойнуң иштинден 360 шагда-ла оолдаан, оон алдынган 390 хураган ам бүрүнү-биле менди доруктуп турар. Ол болза хойжунуң бодунуң-даа, сакманщиктер Л. Сундуй болгаш Н. Тана оларның-даа чүткүлдүг ажылының түңнели-дир.

ЧУРУКТА: В. Сундуй болгаш оон кадайы сакманщик Л. Сундуй хураганнар көрүп турлар.

А. ПОНОМАРЕВТУҢ фотозу.

Чоннуң негелдези

Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң Хүтте сүт-бараан фермазының кижилери чылдын-на көвүдеп, оларның культурлуг негелдези улгадып турар.

Ынчалза-даа бисте культура амыдыралының хандырылгазы багай. Чүл дизе, ферманың клувунга чүгле кино үнер боордан өске, чүү-даа болбайн турар. Клубтуң стол, сандайлары база чедишпес. Ынчангаш кино болганда көрүкчүлер бүт кырынга тура көөр болгай. Клуб иштинге тон чок олурар болза соок, хирлиг. Стол кырының даалыы, шыдыраа, шашки чижектиг оюннары чок.

Чурттакчы чон хөй чүве болганда олар уран чүүлдүң янзы-бүрү хевирлерин сонуургап турары тодаргай. Ынчангаш район төвүнүң-даа, республиканың хөгжүм-шии театрының-даа артистери аалдап келбейн турарынга чоннуң хомудап турары черле чөптүг.

Хүт фермазының чурттакчыларының культурлуг негелдезинге райкүүскомнуң культура килдизиниң, ол ышкаш «Кызыл тараачын» колхозтуң баштаар черниң, партия, комсомол организацияларының талазындан дыңнангыр болуп, чогуур хемчег алыр үе келген.

М. ЧАЛБАА.

Күш-ажылчы алдарның бижилгези

СЭКП Таңды райкомунуң лекция залында тускай ширээ кырында шил адаанда кылын дептер чыдар. Оон кызыл өңнүг картында В. И. Ленинниң чуруун көргүскеш, ону ССРЭ-ниң эвилелдешкен республикаларының туктары-биле хаажылаап. А оон адаа талазында бижээни: «Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, ол болза, эчизинде барып чаа ниитилелдиң тиилээринге эң-не чугула, эң-не кол чүүл болур». Ол дептерниң адын алдын үжүктер-биле: «Хүндүлел дептери» деп чайыннаалдыр бижип каан.

Дептерге баштайгы бижилгени 1961 чылда кылган, ында мынча дээн: «Коммунизмниң херели» колхозтуң хойжузу, төрүүр 100 хойдан-на 112 хураганны алгаш, бүрүн камгалап алган Данзырың Доорапович Оюнну социалистиг чарышка бедик көргүзүглери дээш Хүндүлел дептеринге киир бижиир».

«Революцияның чалбыыжы» колхозтуң хаван ажаакчызы, бир кол хаванга онаaштыр 9 болгаш дүңгүш хаванга онаaштыр 7 хаван оглун өстүрген Васся Ивановна Иванованы, «Межегей» совхозтуң саанчызы, чылда бир инекке онаaштыр 2437 кг сүттү саап алган Матрена Филипповна Хроменкону, ол-ла ажыл-агыйның бызаа ажаакчызы, 280 бызааны бир башка онаaштыр хонукта 800 грамм немелде деңзилиг кылдыр өстүрген Степанида Георгиевна Черниговцеваны, 30 чыл иштинде дарганнап келген Адам Минеевич Залуцкийни, «Тиилелге» совхозтуң комбайнеру, «СК—3» комбайн-биле бир сезонда 959 гектар тарааны ажааган Микаил Монгушевич Акаваолду болгаш өске-даа хөй кижилерни ол Хүндүлел дептеринде киир бижигилээн.

Бо чылын күш-ажылчы алдарның ол дептеринде хөй чаа аттар база немешкен. Ол дээрге районнуң экономиказын быжыдып, колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчыларының күш-ажылчы, маадырлыг ажыл-ижин уламчылап турар кижилер-дир. Оларның аразында: эрткен чылын 100 хойдан-на 123 хураганны менди өстүрүп алган Куулар Лажы-Серен, бир сезонда 1036 гектар тарааны комбайн-биле ажааган, дуржулга станциязының комбайнеру Прокопий Сырчин, «Межегей» совхозтуң саанчызы, эрткен чылын бир инекке онаaштыр 3106 кг сүттү саан Лидия Сиренева, «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң № 2 тракторхову бригадазының бригадири Сергей Кудрявцев (оон бригадазы 3738 гектар черден бир гектарга онаaштыр 16,6 центнер тарааны алган), «Элегес» совхозтуң МТМ эргелекчизи, ол ажыл-агыйны органиазастап тургускан хүнден эгелээш ында ажылдап турар, 20 ажыг чаартыкчы саналдарны киирген Федор Тупицын олар бар.

Күш-ажылчы маадырларның аттарын чоңга мынчаар алдаржыдып, оларның дуржулгазын өскелерге массалыы-биле нептередир дээш хемчеглерни моон соңгаар-даа уламчылаар.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнуң бо чылында бистиң республикага калбарган социалистиг чарыштың күүселдезиниң түңнелинде улам хөй чаа аттар бистиң күш-ажыл алдарының дептеринге немежир дээрзинге бүзүрелдиг бис.

С. ТУШКОВ.

132-ден 205

«Сүт-Хөл» совхозтуң кадарчызы Ондар Доржу он ажыг чыл иштинде шээр мал малдап, чыл бүрү-ле чүс баш төрүүр малга онаaштыр чүстен өрү чаш төлдү камгалап ап, совхозунга хөй малды өстүрүп берген. Мал ажылынга үре-түңнелдиг ажылы-биле эш Доржу Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг атты эдилеп чоруур.

Кадарчының коданында төрүүр 231 өшкү бар, кыштан хүр ашкан. Юбилейлиг чылда төрүүр чүс өшкүден-не чүстен эвээш эвес анайны камгалап алырын кадарчы социалистиг хулээлгеге алган. Ам 132 өшкү төрээн, 205 анай алдынган, ончаменди доругуп турар. Эш Доржунуң «Меңниг» дээр шолалыг өшкүзү үш анай төрээн.

Т. ЛАМАЖАП.

КЫЗЫЛ ТУКТУГ КОЛЛЕКТИВТЕ

Час бодунуң эргезинче кирген. Хоорайның кудумчулары карарган. Ол-бо карандылаан оруктар, кудумчулар кыдыгларында чылыгның частың демдээ—дамырактар агып чыдар. Частың шак ындыг хүннериниң биргээзинде Кызылдың бир дугаар чүък автоажыл-агый черинге чеже бердивис.

—Ындыг-даа болза, Саян ажыр оруктарда хар канчаниаан-даа, чүгле чашкаан оруктарда хар шору агып чыдар, автомобильчилерге бир берге үе бо-ла болгай—деп, чаа-ла Абакандан ээп келген, бир дугаар чүък автоажыл-агый чериниң мурнакчы автоколоннаазының начальниги Николай Сандаков хөөрей-дир.

Кол инженерниң кабинеди. Автоколонналар начальниктериниң планёрка-хуралы эртип турган. Бүдүрүлге-техниктиг килдистиң начальниги Геннадий Иванович Олейник автоколонналар начальниктериниң илеткелдерин дыңнап, чолаачыларда кымнар, кайы үндүүшкүнде чоруп турарын, техниктиг ажылге болгаш артык кезектер талазы-биле хандырылга хамыктыл, кымга, чүү херегиз дээрзин тодарадып ооган. «Реле херек», «генератордан ийиги бербее болза хоржок», «бистиңиде ам дээрезинде негелде чок» дээн үннер оон-моон дыңналыр болду. Планнааашкын доозулган. Неделяның күүсетээ чогуур даалгаларын колонна бүрүзү алган. Кызыл туктуг коллективтиң бо беш чылдың ийиги чылының баштайгы айларында канчаар ажылдааның ам сонуургай бердивис.

Бистиң коллектив юбилейлиг чылда үш дугаар автоажылагый чер-биле чаржып турар. Эрткен чылдың соолгу дөртку кварталының эки түңнелдери дээш биске партия обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Облпрофчөвүлелдиң база партия хоорkomунуң болгаш хооркүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан чүве. Ынчаарга ажылы-биле чугаалаарга, бо чылдың баштайгы айында арай хирелиг ажылдаан бис—дээш, Г. Олейник чамдык фактыларны айытты. Кыш бо чылын дошкун болган. Колдуунда эң ыраккы Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Тожу болгаш Эрзин районнарже чүъктерни октап келген. Ындыг-даа болза ийиргеде болган шоолуг эвес хожудаашкындан февральдың бүдүрүлге даалгазын ажыр күүседип тургаш, оон уштунган бис дээрзин ол база чугаалады.

Геннадий Иванович местком даргазын келдирткеш, чаңсан-медальдерин тодараткаш, мурнакчыларны, оларның көргүзүглерин адагылады. Бригада бүрүзүнде он чолаачы бар. Шупту 24 бригадаларда 191 чолаачылар хаара туттунган. Он ийи бригада коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты бызыг эдилеп турар. Беш чылдың ийиги чылының баштайгы ийи айларында база март айның эрткен он беш хонуунда бригадалар аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруун коммунистиг күш-ажылдың коммунист эш Шустовка, эш Кравцовка, эш Мякишевка удурткан чолаачылар бригадалары эң дээре көргүзүглерлиг болуп, даалгаларын 120—130 хуу чедир күүсеткен.

Түс-түс чолаачылар, бригадалар база № 3 автоажыл-агый чериниң коллективи-биле чаржып турар. Чижээлээрге, коммунист эш Шустов боду үш дугаар автоажыл-агый чериниң мурнакчы чолаачызы, беш чылдың планын дөрт чылда үзе күүседир мен деп кыйгы салган чолаачы эш Жбанов-биле чаржып турар. А автоколонналарның аразында калбарган социалистиг чарыштың бирги черин Анатолий Сандаков удурткан автоколонна ээлеп турар болгаш бо колоннаның чолаачылары беш чылдың эрткен бирги чылының планын 112 хуу-га күүсеткен, юбилейлиг чылда чүък сөөртүрүнүң даалгазын декабрь 25-те доозар сорулга салган.

Автоажыл-агый черинде социалистиг чарыштың база бир хевири—«Улуг Октябрьның 50 чылы дээш» деп атты чедип алыр дээш социалистиг чарышты калбартканы база солун. Ындыг атты чаалап алырда, чүгле эки күш-ажылчы көргүзүглер-биле эвес, харын эки билиг, өөредилге, техниканы камныг эдилээри, хөй бензинни, резина дугуйну камнап алыры дээш, кууда амыдырал-чуртталгазынга төлептиг болуру дээш демиселге үлегерин көргүскен кижилерге тыпсыр.

— Чолаачыларның эки ажылын демдеглээрде, оларның эң дээре көргүзүглерин чедип алырынга дөгүм-дузаны чедирип турар септекчилерниң дугайын база ыттавайн барып болбас—деп, Геннадий Иванович чугаалааш, мурнакчы септекчилерни адады. Оларга честен каңнакчы Шамипаев, карбюраторщик Доуп Бурганов, слесарь Алексей Левушкин, чамакчы Козлова болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Хөй-хөй литр бензинни, резина дугуйларны камнап ап турар чолаачылар база эвээш эвес. Чижээлээрге, Виктор Мякишевтиң бригадазы эрткен чылын 13 муң литр бензинни болгаш дыка хөй дугуйларны камнап алган. Ол бригада үш дугаар автоажылагый чериниң чолаачылар бригадазы-биле социалистиг чарыштыг, бо бригадалар эң хөй бензинни, резина дугуйларны камнап алыр деп шиитпирлээннер. Чарыштың түңнелин ай, квартал санында үндүрүп турарын дугурушкан. Эш Кравцовтуң бригадазы 9000 литр бензинни эрткен чылын камнап алган. Беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында канчаар ажылдааның коллективте тускай хөй-нийти комиссиязы тодарадып үндүрер, мурнакчыларны аңаа шаңнап, демдеглээр.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, ылаңгыя септелге ажылын дүргедедир, социалистиг чарышты дээштиг болдурар дээш партия, комсомол, профэвилел организациялары элээн ажылдарны чорудуп, хоочун кижилерниң дуржулгазын аныяк чолаачыларга дамчыдар талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. Чижээлээрге, автоажыл-агый чериниң тускай төлээлери Минусинск автоажылагый чериниң ажылы-биле таныжар аргалыг болган. Оон эки дуржулганы маңаа шиңгээтнен. Чаартыкчылар база бар. Оларга коллективте сурагжаан эштер Краев, Астраханцев, Бутако олар хамааржыр.

— Ам кол кичээнгейни кандыг чүъктерни сөөртүрүнче угландырган силер?—деп, беседаның түңнелинде айтырдывыс.

— Час келген, орук-чирик берге-даа болза, кол кичээнгейни үрезин, чемишчиделге сөөртүлгезинче угландырган бис, ынчаарга ам бистиң мурнувуста соңгаарлаттынмас түр үениң дайынчы сорулгазы база салдынган: ам дээрезинде сооксумаар турда тудугга херегээр битум материалды Абакандан дажыглап тур бис. Оон ыңай Хову-Аксының кобальт комбинадынга оттулар 400 тонна хөмүр дашты сөөртүп турар бис. Нефтепродуктулар сөөртүлгезинче чамдык машиналарны база организастадывыс—деп, харыы ындыг болду.

...Ажыл шагы тонмаан. Үпторт, чеди-сес тоннаның чүъктерин дажыглаар, бензоводтардан эгелээш, вагон сөөрткен бульманнарга чедир чүък машиналары ажыл-агый чериниң автопарыгындан үзүк-соксаал чокка шуужуп-ла турлар.

Частың чылыг хүннеринде эрээн харга, малгаштыг орукка хирленген «ЗИЛ-130» чүъктерин сөөрткеш, соңгу-мурнуу районнарже аъттанып-ла турар. Автоажыл-агый чериниң күш-ажылчы судалы хайынмышаан, алдарлыг бежен чылды эң дээре күш-ажылчы көргүзүглер-биле уткуур дээш алган күш-ажылчы базымы, темпизи ында улам бедээн.

Д. ЕНДАН.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ МАРШАЛЫ РОДИОН ЯКОВЛЕВИЧ МАЛИНОВСКИЙ

СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, Совет Эвилелиниң ийи дапкыр Маадыры, ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Родион Яковлевич Малиновский аар болгаш үр аарааның соонда 69 харлыында, 1967 чылдың март 31-де Москвага мөчээн.

Р. Я. Малиновскийниң куурүнде совет улус, Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары күрүнениң көскү

ажылдакчызын, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң идепкейлиг тургузукчуларының бирээзин, бодунуң бүгү амыдырал-чуртталгазын социалистиг күрүнениң камгалал күчүзүн болгаш камгалалын быжыглаарының херээнге бараан болдурган шылгараңгай совет полководчуну, 1926 чылдан бээр Коммунистиг партияның кежигүнү, оон шынчы оглу болуп келген кижини ышкынган.

Р. Я. Малиновский 1898 чылда Одесса хоорайга төрүттүнген. Помещикке хелечиктеп ажылдавышаан, бодунуң күш-ажылчы амыдырал-чуртталгазын ол элээдизинден-не эгелей берген. Делегейниң бирги дайынының чылдарында солдат болуп тулчуушкуннарга киржип чораан болгаш ийи удаа балыглаттырган. Февраль революциязының хүннеринде Р. Я. Малиновский революсчу солдат массаларның хүрээлелинге туруп алган. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының соонда Кызыл Армияга ол эки тура-биле кирген болгаш солдаттан Совет Эвилелиниң Маршалынга чедир алдарлыг дайынчы орукту эрткен.

Родион Яковлевич — хамааты дайынның идепкейлиг киржикчизи. Дайын соондагы үеде ол бодунуң хөй күжүн болгаш энергиязын Совет Армияны тургузарынга болгаш быжыглаарынга берип чораан.

1937—1938 чылдарда Р. Я. Малиновский фашизмге удур республиканчы Испанияга тулчуп турган коммунистерниң-интернационалистерниң — демиселчилерниң бирги одуругларынга турган.

Родион Яковлевич шериг талазы-биле ханы билиглерлиг, улуг дайынчы дуржулгалыг, организакчы шылгараңгай арга-мергежилдиг болгаш чырыткыланчак полководчу талантылыг кижи чораан. Оон ол кайгамчыктыг шинарлары Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында корпус командири, армия командылакчызы база Мурнуу, Мурнуу-Барыын, 2-ги болгаш 3-кү Украин фронтуларның командылакчызы албан-дужаалдарга онза күш-биле илерээн. Дыка хөй дайынчы улуг операцияларны ажылдап кылырынга болгаш боттандырып чорударынга база Сталинград болгаш Ростов чанынга, Донбасстың, Украинаның мурнуу талакы районнарынга, Молдавияга фашист шериглерни чылча шаварынга, а ол ышкаш Румынияны, Венгрияны, Чехословакияны болгаш Австрияны хостаарынга шуут киришпишаан, ол бодун шылгараңгай полководчу кылдыр көргүскен.

1945 чылдың августа Р. Я. Малиновскийниң командылаашкыны-биле Забайкалье фронтузунуң шериглери өске фронтуларны-биле каттыжып алгаш, империалистиг Японияның квантун армиязынга өлүмнүг согуушкунну таварыштырган.

Ада-чурттуң Улуг дайыны доозулган соонда Р. Я. Малиновский Совет Чепсектиг Күштерге дыка хөй харыысалгалыг албан-дужаалдарны ээлеп, Ыраккы Чөөн чүкке шериглерниң Кол командылакчызы, курлаг чер шериглериниң Кол командылакчызы болгаш ССРЭ-ниң Камгалал министриниң Бирги оралакчызы болуп турган. 1957 чылдың октябрьда ону ССРЭ-ниң Камгалал министринге томуйлаан болгаш бодунуң амыдырал-чуртталгазының төнчүзүнге чедир күрүнениң ол харыысалгалыг албан-дужаалынга турган.

Армияны болгаш Флотту организастаарын база чепсеглээрин сайзыраңгайжыдарынга, шеригниң составын өөредиринге болгаш кижизидеринге, совет шериг эртеминиң хөгжүлдезинге Р. Я. Малиновский улуг салыышкынны киирген. Акы-дуңма социалистиг чурттарның армиялары-биле Совет Чепсектиг Күштерниң дайынчы дем каттыштырыышкынын быжыглаарының дугайында ол үргүлчү сагыш салып чораан.

Р. Я. Малиновскийниң бүгү амыдырал-чуртталгазы болгаш хайнышкынныг ажыл-чорудулгазы — бистиң Төрээн чуртувуска, Коммунистиг партияның херээнге кызыгаар чок болгаш өрес-маадырлыг бараан болуруннуң чырыткыланчак үлегер-чижээ болуп келген. Партийжи бедик шинарлары-биле, бодунга негелделиг-биле, бодунуң чаагай болгаш биче сеткилдиг чоруу-биле, кижилерге эвилең болгаш ээлдек чоруу-биле ажылчы чоннарның болгаш Чепсектиг Күштерниң дайынчыларының аразынга ханы хүндүткелди ол чедип алган.

Р. Я. Малиновский партийжи болгаш ниитилел-политиктиг ажыл-чорудулгага идепкейлиг киржип чораан. СЭКП-ниң XIX съездизинге СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат кылдыр, а партияның XX, XXII болгаш XXIII съездилеринге — СЭКП ТК-ның кежигүнү кылдыр соңгуттурган. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң III, IV, V, VI болгаш VII чыыштарының депутады чораан.

Төрээн чурттуң мурнунга шылгараңгай ачы-хавыялары дээш Совет Эвилелиниң Маадыры атты аңаа ийи дапкыр тывыскан. Ону Тиилелге ордени-биле, Ленинниң беш ордени-биле, үш Кызыл Тук ордени-биле, Суворов орденинниң ийи I чергези-биле, Кутузов орденинниң I чергези-биле болгаш медальдар-биле шаңнаан. Р. Я. Малиновскийниң ачы-хавыяларын социалистиг чурттарның болгаш өске-даа күрүнелерниң хөй-хөй орденнери болгаш медальдары-биле база демдеглээн.

Бистиң дайынчы эживис, Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң шынчы оглу, социалистиг Ада-чурттуң чалбыыштыг патриоду, күрүнениң болгаш шеригниң көскү ажылдакчызы—Родион Яковлевич Малиновскийниң дугайында чырыткылыг тураскаал бистиң чүректеривиске кезээ шагда кадагалаттынып артар.

Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Е. Шелест, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, Д. А. Кунаев, П. М. Машеров, В. П. Мжаванадзе, Ш. Р. Рашидов, Д. Ф. Устинов, В. В. Щербицкий, Ю. В. Андропов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, Л. В. Смирнов, А. А. Гречко, И. В. Захаров, А. А. Епишев, Н. И. Крылов, К. А. Вершинин, С. Г. Горшков, И. Х. Баграмян, К. С. Москаленко, С. М. Буденный, К. Е. Ворошилов, А. М. Василевский, Ф. И. Голиков, А. И. Еременко, Г. К. Жуков, И. С. Конев, К. А. Мерецков, К. К. Рокоссовский, В. Д. Соколовский, С. К. Тимошенко, В. И. Чуйков, П. Ф. Батицкий, В. А. Пеньковский, А. Н. Комаровский, А. Х. Бабаджанян, А. П. Белобородов, Г. В. Бакланов, П. А. Белик, А. А. Егоровский, С. П. Иванов, П. К. Кошевой, П. Н. Лащенко, Н. Г. Лященко, С. С. Маряхин, И. А. Плиев, И. Г. Павловский, Н. В. Огарков, К. И. Провалов, С. Л. Соколов, А. Т. Стученко, Г. И. Хетагуров, И. И. Якубовский, В. В. Окунев, Ф. А. Олифиров, Н. Н. Амелько, С. М. Лобов, В. В. Михайлин, С. Е. Чурсин, Н. Г. Егорычев, М. П. Георгадзе.

ҮШ ЧОГААЛ ДУГАЙЫНДА

Улуг Октябрьның 50 чылынга эң эки чогаалдар дээш конкурстуң жюризиниң бо чылдың март 16-да «Шынга» парлаттынган дыннадыын номчудум, конкурсту чарлаан үеден бээр үнген номнар дугайында санал-оналды солуннар дамчыштыр бижиирин номчукчулардан дилээнин барымдаалааш, Ю. Күнзегештиң «Үелерниң оңнери» деп номунда кирген «Көк Эл», «Багырның хылыжы» деп балладалар болгаш «Куда» деп шүлүглел дугайын маңаа бижикседим.

Бо адаттынган чогаалдарны тематика, ниити утказының аайы-биле —үелерниң чугаалажыышкыны деп адап болур. «Багырның хылыжы» биле «Көк Эл» балладалардан буруун шагның тывыжы бо үениң-биле «чугаа-соодун» солчу кааптар-дыр. Ол күзенчиг чогаалдарының чажыды чүдел? Хоочун дуржулга, чедишкен мергежил чокка ынчаар чурууру берге.

Ол мергежил чүде илереттинген? Хамыктың мурнунда чоннуң эрткен-даа, амгы-даа амыдыралын авторнуң кончуг эки билиринде, ону тода, чеченчидир чураанында. Халдап келген эжелекчилерниң камхайыра чок, дерзии—ареатанзыын, үнсүрек-чилбизин кыска болгаш шынзыг чураан одуруглар бо-дур:

...Шериг эрткен ховуларда
өл-шык артпаан —
Шергилер дег сыырыпкан,
өртедипкен.
Дуюг базар мал чок кылдыр
сүре берген.
Турлагларны кускун бээни
эргивестээн.
(«Көк эл»).

«Чаглыг эътке харып орар» бастаннар биле «чаргаш кедер, божа ижер» адыылдарлыг караңгы, бүдүүлүк буруун шагны — «Азияның буруңгузун» шүлүкте онзагай чечени-биле сиилбээн. Ук тема чаа эвес-даа бол, «Багырның хылыжында» ол чаазы-биле чаңгыланып турар: кыска, бодуун, тода болгаш уран.

«Тывы ышкаш хайыралыг ынак чуртун» камгалаар дээш, чаалыг шынче үнүп, Багырның шериинге барып каттышкан адыы кижи — чоннуң эгээртинмес күчүзү кылдыр билдингир төнчүттүнген бодалды шүлүкчү чедимчелиг боттандырган.

Бодап көөрге, адаттынган чогаалдардан «Багырның хылыжы» деп балладаны авторнуң хөй-аът киришкин болгаш иштики кедурлүүшкүн-биле бижээни илдең.

Номчуп олурарга, А. Островскийниң Катеринаазынга-даа («Чаңнык»), В. Көк-оолдуң Каразынга-даа («Хайыран бот») бир аай мөзүлеш Хенчей деп чалыы кыс кол маадыры болган «Куда» деп шүлүглел алдан сонуургаачыг.

Тематиканың кол үндезини—ынакшылды автор бир янзы тодарадып көргүскен. Ынакшыл болза, эң арыг болгаш өндүр сеткил дээрзин бадыткап турар. Сула ышкаш ийи-чаңгыс кижилерниң ону эр, херээжен кижилерниң аразында чаяаттынган хандыкшылы кылдыр көөр, доскут болгаш ыятчок хөөннерин үндезининбиле буруу шаап турар. Угаан-сарыыл, сагыш-сеткил талазы-биле чагыртпас дээди күштүг ол сеткилде барын автор шынзыткан.

Шүлүглел колдуунда-ла кожалашкак болгаш шуушкак (хаая— аралашкак) аяннажылгалыг, сөс слогтуг, дөрт одуруг шүлүктерден тургустунган болгаш номчуурга хала чок, билдингир. Улустуң аас чогаалында кожамык ырларга чоок болганындан, сагышка артыычал. Лириктиг шүлүк чогаалынга болганчок-ла ажыглаттынар ол хемчээлди авторнуң билдилиг-биле ажыглаан демдеглээри чугула.

Авторнуң бир мактанчыг аргазы бар. Кижи бодаарга, улуг-ла эскертинмес хире чүүлдү үе-биле аазы сагыш-сеткилдиң хайнышкыны-биле холбаптар, ынчан ол чүүл ханы утканы илередип, сонуургалды хандыыптар. Ындыг аргаларны ажыглаанындан чогаалда болуушкуннар номчукчуга дораан-на билдингир апаар. Туфельдиң бедик ээжээ кара черге:

«Доңдак-доңдак!» диген ышкаш
Токкуңайндыр дагжап чораан...

Болуушкуннуң үези—удавас күс! Ону оштаан идиктер-дир деп даап бодаза, частырыг болбас. Куда доюэгелээнин биле сал-ла. Хенчейниң:

«Халап-халап!» дээн ышкаш.
Кастыында хан аажок соккан—
уругнуң дүүрээзиниң оон артык тодарадыры берге.

Оон ыңай:

«Халак, халак!» дээн ышкаш
Кастыында хан биргээр соккан...
—дүүрээзиниң хараадалче шилчээни ол.

Сотка дүшкен кудажыларның кударааны, соругдалының кеди чогуп дашка кайтыккан аът дуюу улам ханыладып:

«Чок-чок!
Чок-чок!
диген ышкаш

Чованчыг боор дагжап чораан...—
кочу-чеме илдең-дир.

Шүлүглелде чөрүлдээни тода чураан, ону шыны-биле шиитпирлээни база чедимчелиг. Амыдыралда ам-даа хаая эвес бар боор турар хуу өнчүге даянгаш, эрги шагның бүдүүлүк артыышкыннарын катап диргизерин оралдажыксаар кижилерниң үзел-бодалы-биле амгы чаа үениң кижизиниң эптешчок демиселин, түңнелинде чаа үзел-бодалдың дүрүм ёзугаар тиилелгези чөрүлдээниң үндезини ол.

«Ынакшылче дүңкүрүпкен, ыят чок» бардам Суланың болгаш оон бүшкүк даайының «шыдалдыг» төрелдериниң чөгенчиг бүдүүлүк сеткил-хөөнү ылап сойгалаттынган.

Хенчейниң көгүдүүшкүнге алыспайн, шын шиитпирлээниниң чылдагааны чүгле ооң тура-соруунда эвес, а эш-өөрүнүң (Миңчей, Дугаржап секретарь)—бүдүн коллективтиг—демниг деткимчезинде дээрзин номчукчу улуг бергедээшкин чокка билип аптар. Бистиң үениң бот-бодунга дуза кадарында укталган моральдыг принципиниң боттанышкыны ол-дур. Ындыг деткимче чокка Хенчей бергедээшкинге таваржыр ийик.

Дүгдээшкинниң болчуму чогу баш удур алдаарттынып кээр. Бир тээ урут-дарыгның бодал-сагыжын айтырбайн, хала-бүдүү дүглеп турар болганда, сагыш-сеткилдиң өөрүшкүзү, дугуржулганың үре-түңнели чок. Бодун-даа, хөңнүн-даа албадаттынган байдал тодаргай. Чүгле «эзеңги дыңзый бергенде»:

...Ээдеридир ээрээннер
Шошжаңнап самнагылаан,
Ээр, чонаан сыртанганнар
Шооңайндыр ырлашкылаан—деп,

автор баштайгы дойнуң уш-баш чок, сандаргай утказын сойгалаан. Сөөлгү-даа дойдан хор эрепки дег сарыылдыг чүве тывылбас: өөрүшкүмаңнайның ора-сомазы-даа чок (ээрий берген «кунчуу кадай» кызыы чаңнава-даа, чугаа шуудавас), эгезинден төнчүзүнге чедир кударанчыг байдал тергидээн, ында олурганнарны чүгле чаржынчыг чарык дашкага дугурамнааш арага хаара тудуп турар. «Кудашкылар-ның» чугаазы безин дыртым, үзе соглээн шиитпир чок:

— Далашпаңарам, куда.
Тараа-быдаа адакталзын.
Урут-дарыг таныжып ап,
Угаазылап бодаңзыннар.

Хенчейниң аваызының ол состери чөрүлдээни улам хорлээледип турар (оон ангыда, дыл талазы-биле онза сонуургаачыг: бодуун тыва херээженниң состерин дүжүрүп бижаан кааңзыг, билдингир, тывазыг, уран-чечен-даа). Үе дуптуң «дүгдээн соонда ол-ла: кыс берген черинге, даш каттан черинге» деп черликсиг чаңчыл-дүрүмүнүң буураашкынын автор тодарадып шыдаан. Биргээр соглаарте, ол чаңчылдың хөөржүдүүшкүнү болган. Түңнелинде кээп шынап-ла:

...Оглун, кызын бакташканнар,
Одун-көзүн сурашканнар.
Кускун кара кудагайлар
Кускуннашкан, курайлашкан...

Ханы утканы илередип турар «оду чайлаан» деп каттыжыышкын мында бир янзы, чедимчелиг ажыглаттынган. Аныяк өг-бүле тутканнарны ажгап-йөрээр, чоннуң хоочун чаңчылынга сыңдап алгаш, ону кара туразында хажыдар үзел-бодалдарның дээзү узук, төнчүзү келген дээрзин автор бадыткап шыдаан. Ынчангаш Суланыг кезектиң сотка дүшкенинге кым-даа хомудавас. Харын-даа ынчаар төнерин баш удур күзеп, «чогла, чог-ла» улам тодарап орар.

Куу туман эштип алган
Кударанчыг хүн-даа үнген.
Куруг дүшкен кудажылар
Кушпуңнадыр чортуп чанган.

Сагыш-сеткилдиң муңгаан байдустуң байдалы деткип турганзыг, дүгжүп, эннежип турар. Бо чорук уран сөстүң мастерлеринден ачылыг салгап алыышкын болур (ынчалзадаа чоннуң үлегер сөзү «кудай багы арлыр, кижи багы арылбас» дээр болгай; муңгак, туманныг хүн дораан аязы бээр, а Суланың аажызым «арылгыже» үр үе эртер апаар).

(Төнчүзү 4- кү арында).

ДАШТЫКЫДА

МЕДЭЭЛЕР, ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

Афганистанның премьер-министриниң медеглели

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Вьетнамда байдалдың кедергей дорайтап, бүгү делегейде тайбыңга үргүлчү өзүп орар кыжаныышкынны тургузуп турарын» дугайты Афганистанның премьер-министри Мейвандваль ханы сагышсыралын илергейлээн.

Даштыкыдан холгаарлаашкын чокка, бодунуң күзелинге дүүштүр бодунуң салым-хуузун боду шиитпирлээр арганы мурнуу-вьетнам улуска тыпсып бээр болза, Мурнуу-Чөөн Азияда чөрүлдээ таарыштыр шиитпирлеттинген туруп болур дээрзинге Афганистанның чазаа болгаш улузу бүзүрелдиг деп, парлалганың национал клувунга ол медеглээн.

Амгы үеде албан ужуурунда Вашингтонда чорup турар ол премьер-министр Афганистанның даштыкы политиктиг угланыышкынны чаңчыл болган нейтралитеттиң болгаш шериг блоктарга каттыжып кирбестиң политиказынга үндезилеп турар дээрзин онзалап демдеглээн. «Делегейниң бүгү чурттары-биле найыралдыг харылзааларны быжыглаар бодалдыг бис» деп ол чугаалаан.

Вьетнамның Демократтыг Республиказының девискээрин бомбалап турар чоруун соксадырын америк чазактан афган премьер-министр негээн болгаш АКШ-тың ужар чүүлүнүң Соңгу Вьетнамны бомбалап турар чоруу чөрүлдээни тайбың таарыштыр шиитпирлээр дугайында кандыг-даа чугаалажыышкыннарны болдунар аргазы чок кылып турар деп демдеглээн.

Хамаарышпас болгаш бот-эргелиг күрүне болур Соңгу Вьетнамга удур бомбалаашкыннарны болгаш өске-даа дайынзырак үүлгедиглерни соксадыптар болза, тайбың таарыштырылганың болгаш дайынны соксадырының аргазы улам илергей болу бээр кылдыр афган чазак санап турар деп, корреспондентилерниң айтырыгларынга харыылавышаан, Мейвандваль медеглээн.

Съезд доозулган

СОФИЯ. (СЭТА). Болгар кооператорларның бирги съездизи доозулган. Көдээ ажыл-агыйның болгаш кооперативтерниң байдалының база оларны хөгжүдериниң перспективаларының дугайында Тодор Живковтуң илеткелин съезд чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп көрген болгаш ол илеткелди кооперативчи көдээниң ажыл-ишчилериниң ажылынга удуртулга кылдыр хүлээп алган.

Съездиниң делегаттары чер ажылдыг кооператив ажыл-агыйларының чижек уставын база оларның эвилелиниң уставын бадылап, эвилелдиң баштаар черин болгаш контроль чөвүлелин соңгаан.

Согуушкуннарны таварыштырып турар

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның хосталга армиязының кезектери болгаш Биньтхуан можунуң партизан отрядтары февраль 17-ден март 19-ка чедир дайзынның 637 солдаттарын садан үндүрген, оларның аразында 496 американнар бар. Дайзынның 5 самолёдун дүжүр аткан болгаш 6 шериг машиналарын чок кылган.

Хосталга армиязының Төп Намбода кезектери февральда 5.510 чалча болгаш америк солдаттарны садан үндүрген, кывар чүүлдүг складты чаза тепкен, дайзынның беш турушталарын чок кылган, 25 самолёттарын дүжүр аткан, өске-даа дыка хөй шериг техниказын узуткаан.

Коммунистерниң салдары

РИМ. (СЭТА). Италияның Коммунистиг партиязының хүрээлелинде 2 миллион кижиниң санаттынып турары, а парламент соңгулдазынга 8 миллион италичилерниң Коммунистиг партия дээш боттарының бадылаашкынын берип турары бистиң партиявыстың күштүүнүң, улус массаларның ортузунга ооң салдарлыының дугайын херечилеп турар деп, ИКП-ниң чиңгине секретары Луиджи Лонго «Джорнале Д' Италия» солунга берген интервьюзунга медеглээн.

Италияның Коммунистиг партиязының бүгү ажыл-чорудулгазы чаңгыс энти быжыглаарының аргазы-биле оон политиктиг болгаш организакчы ажыл чорудулгазының ажыктыын хандырарынче угланган дээрзин Л. Лонго чугаалаан.

Президентиниң чугаазы

КАРАЧИ. (СЭТА). Көдээ ажыл-агый кооперативтерин тургузары — чуртта аъш-чемниң чедишпес чоруун хүрген узуткаарының оруу ол деп, президент Айюб Хан Чөөн Пакистанның тараачыннарының митингизинге чугаалаан. Район бүрүзүнге, суур бүрүзүнге кооператив эгелерге ажыл-агыйны тургузар деп, тараачыннарны президент кыйгырган.

АКШ-тың Вьетнамда кемниг үүлгедиглерин истеп-хынаар талазы-биле Делегей трибуналының чоруткан болуунуң кежигүннери Вьетнамның Демократтыг Республиказының америк ужар чүүлдүң араатаныг бомбалаашкыннарынга таварышкан районнарынга чораан.

ЧУРУКТА: Ха Ту шахтада дагжылдарның бомбага таварышкаш, үрелген клувунуң чанында.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

ССРЭ-ниң Камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновскийниң аарааның болгаш мөчээниниң чылдагааның дугайында МЕДИЦИНА ТҮҢНЕЛИ

Эш Р. Я. Малиновский аар аарыгдан—өзү аданың безиниң хоралыг ыжыындан аараан, ол аарыг сөөк-даякче, бааржe болгаш өске-даа органнарже тарап нептерээн турган.

Эмнээшкинни чорудуп турбуже, оон байдалы аажок дорайтап келген болгаш 1967 чылдың март 31-де мөчээн.

Боду аданың безиниң калбаа-биле тарап нептерээн рагы мөчү-сөөктү кезип шинчээниниң түңнелинде илерээн.

ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунуң чанында IV кол эргелелдиң начальниги, Медицина эртемнериниң академиязының корреспондент кежигүнү профессор

Е. И. ЧАЗОВ.

ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң Төп шериг-медицина эргелелиниң начальниги, медицина албанының генерал-лейтенантызы

Д. Д. КУВШИНСКИЙ.

Медицина эртемнериниң академиязының чиңгине кежигүнү, профессор

Н. Н. БЛОХИН.

Медицина эртемнериниң академиязының чиңгине кежигүнү, профессор

А. А. ВИШНЕВСКИЙ.

Медицина эртемнериниң академиязының чиңгине кежигүнү, профессор

А. П. СТУРКОВ.

Профессор

В. С. МАЯТ.

Эмнеп турган эмчи, медицина албанының полковниги

Л. Я. КАБАНОВ.

Мөчү-сөөктү кезип шинчиир салбырның эргелекчизи, медицина эртемнериниң кандидады

Н. Н. ВОЩАНОВА.

«Ниити рынок» кымга ажыктыгыл

Бо хүннерде барыын-европа парлалга Европа экономиктиг ниитилежилгениң (ЕЭН-ниң) азы ону аңаада адап турары-биле алырга, «ниити рынокту» тургузарынга үндезинин салган 1957 чылдың рим керээзиниң он чыл болган дугайында хөй чүүлдерни бижээн. «Ниити рынокка» Барыын Европаның алды чурттары — Франция, Барыын Германия, Италия, Бельгия, Голландия болгаш Люксембург кирген.

«Ниити рынок» дээрге, делегей садыын өй-тавында хөгжүдеринге улуг моондакты тургузуп турар чурттарның хаалчак экономиктиг бөлүглели-дир. «Ниити рыноктуң» чурттары өске чурттардан киирер бараанңарга каайлының тыртар хемчээлиниң аартаан ужурунда болдунган моондак-биле делегейниң өске чурттарындан хоорулган. Ынчаарга «ниити рыноктуң» иштинде тыртар каайлының хемчээли ол он чылдарның дургузунда соксаал чокка кудулап келген болгаш 1968 чылда каайлыны шуут дүжүрер деп турар. Бо бүгү «ниити рыноктуң» иштинге сайгарылга рыноктарында тергиидээн чамдык бөлүк улуг капиталистерге ажыктыг хөй чүвени берип турар. Олар «ниити рыноктан» дашкаар бүдүрүп турар бараанңарның талаазындан болу бээр адаан-демиселди херекке албайн, рынокка боттарының бараанңарының өртээн кара туразы-биле улгаттырып болурлар.

Хөй санныг америк улуг компанияларның Барыын Европада садыгның чаа байдалдарынга таарыштыын ап шыдааның демдеглээр херек. Барыын Европага ол компаниялар боттарының чүс-чүс заводтарын тудуп, каайлының ол моондаан ажып эрткен. Ылаңгыя америк автомобиль, нефть, химия болгаш электротехниктиг компанияларга ол хамааржыр. Олар «ниити рыноктуң» иштинге шөлээн кара туразында аажылап турарлар.

Англия капиталистер эң-не берге байдалга таварышкан. Бодунуң үезинде Англия «ниити рынокка» кирериңден ойталаан болгаш харын-даа бодунуң хаалчак экономиктиг бөлүглелин — хостуг садыгның европа ассоциациязын (ХСЕА-ны) безин тургузуп алган турган. Аңаа Барыын Европаның чеди чурттары кирген. Ынчалза-даа «ниити рынокка» бодаарга, ХСЕА кошкак болган. Ооң ужурунда «ниити рынок»-биле адаан-демисел чорудар шаг-шинээ чок болур байдалга таварышкан. Ам Англия «ниити рынокка» ону хүлээп алырын чедип алыр дээш боду оралдажып турар. Англияның премьер-министри Вильсон январь-февраль айларда «ниити рыноктуң» бүгү чурттарының найысылалдарынга барып чораан. Ындыг-даа болза, Англияны хүлээп алыр дугайында айтырыг шиитпирлеттинмейн арткан. Франция ону хүлээп алырынга мырыңай күзел чок, а Англияның деткимче алырын кордап салып турары Барыын Германия политика талазы-биле улуг дужуп бериишкиннерни Англиядан негеп турар. Англияның бодунда бо айтырыг талазы-биле чидит демисел база чорup турар.

«Ниити рыноктуң» туруп келгени кошкак хөгжүлделиг чурттарга экономика талазы-биле онза улуг когаралды чедирип турар. «Ниити рынок» садыгның ажыктыг эвес негелделерин кошкак хөгжүлделиг чурттарга дөгевишаан, оларны кады мөлчүүр талазы-биле барыын-европа капиталистерниң бир янзы организациязы кылдыр хуула берген. Ылаңгыя «ниити рынок» «ассоциация» (каттыжып кирер) дээр чүвениң дугайында дугуржулгаларны Африканың хөй чурттары-биле чарган. Ооң түңнелинде ол чурттар аъш-чем бараанңары болгаш чиг эт-биле Барыын Европаны «ниити рыноктуң» албадап доктааткан чиик өртектерин ёзугаар хандырар ужурга таварышкан. А ынчаарга ол чурттарга үлетпүр бараанңарын дыка улуг өртектер-биле садып турар.

Үлетпүр бүдүрүлгениң хемчээлдериниң талаазы-биле бирги черни «ниити рынокта» эжелеп турар Барыын Германияның капиталистиг монополиялары «ниити рыноктан» эң ажыктыг чүвени ап турар боор. Барыын Германияның башкарыкчылары «ниити рынокту» национал күрүне-политиктиг организация болдуруп алырын болгаш Барыын Германия аңаа башкарыкчы кол рольду ойнаан турарын аажок күзеп турар. Рим керээзиниң он чыл болганы-биле холбаштыр кылган медеглелинге барыын-герман канцлер Кизингер Барыын Европаның күрүне-политиктиг эвилелин тургузарының эргежок чугулазының дугайын база катап чугаалап турган. Ынчалза-даа бодунуң күрүне талазы-биле тускай догуннаашкынындан ойталаарын күзевейн турар Франция ындыг пландарга шиитпирлиг удурланган.

«Ниити рыноктуң» тургустунганында кирген күрүнелерниң аразында чөрүлдээлерни чайлатпаан. Ылаңгыя бо чөрүлдээлер кажан каайлының чиңгедири-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көөр санында онза чидиг-биле илереттинип турар. Көдээ ажыл-агый бараанңарынга онаар каайлы дээш демисел кедергей чидиг болган. Ындыг демисел бирги ээлчегде Франция биле Барыын Германияның аразынга болуп турган. Бо айтырыгга хамаарыштыр демисел ыракта-ла доозулбаан.

Е. ЕГОРОВ.
(СЭТА).

ШЫН

Мурнакчы дуржулга

«Бирги класстың саанчызы»

Омск областың Колосовск районда «Кызыл Октябрь» колхозтуң төп сүт-бараан фермазының хуралынга бир-ле катап мындыг айтырыгны көдүргеннер:

— Ажыл-агыйның өске адырларындаазы-биле бир дөмей, саанчыларга «бирги азы ийиги дугаар класстың саанчызы» дээр чергези-биле атты чүге тывыспас чүвел? Саанчыларның ажыл-агыйда идепкейлиг, доктаамал ажылдап, бедик көргүзүглерни көргүзүп турарын барымдаалааш, оларга чогуур «классты» тыпсып каар, оон-биле холбаштыр оон ажыл төлевирин база бир янзы көөр болза, ажылга оон харыысалгазы улам улгадыр, сонуурганы улуу-биле бедиир деп чүве чигзениг чок.

Бо айтырыгны тургузуп турар өйде фермага 10—15 чыл ажылдап келген хөвчүн саанчыларның болгаш мырыңай чаа саанчылап киргеннерниң ажыл төлевиринге ылгал чок турган. Бо талазынче база кичээнгейни углаан турган. Айтырыгны ол дораан шиитпирлээри берге турганы чугаажок.

... Чыл эртген. Колхозтуң баштаар чери, ында тускай эртемниглер ук айтырыгны принципиалдыг чугаалажып турган. Адакты соолунде, колхозтуң баштаар чериниң хуралынга саанчыларга класс тыпсырының айтырыынга холбашкан тускай комиссияны тургускан. Комиссияның кежигүннери саанчы бүрүзүнүң ажылы-биле таныжып, оларның боттары-биле сүмележип, оларга лекция, беседаларны кылып, оларның саналдарын дыңнап, дыка кыжениксинниг-биле ажылдаан.

Түңнелинде колхозтуң отчёт-соңгулдалыг хуралынга бо айтырыгны чугаалажып көргеш, мал ажылдакчыларынга оларның мергежилинге, ажыл стажынга хамаарыштыр аттар тыпсырын шиитпирлээн. Аңаа бадылаттынган чурум ёзугаар 10 чылдан эвээш эвес үеде фермага доктаамал ажылдап келген, сөөлгү үш чылдарда бир инекке-ле онааштыр ортумаа-биле 1900 килограммдан эвээш эвес сүттү саап алган кижиге «Бирги класстың саанчызы» деп атты тыпсыр. Оон-биле кады бодунга бижиглээн инектериниң ажаалдазынга арыг шевергии кайы хире сагып турарын, зооветеринарлыг бодуун негелделерни бүрүн барымдаалап, инек аараан таварылгада аңаа баштайгы дузаламчыны чедирип билир бе дээрзин, эш-өөрүнге үлегер чижектиин база бүгү тала-биле деңзилеп көөр. Ындыг атты тывыскан кижиниң ажыл төлевирин 15 хуу өстүрүп бээр.

«Ийиги класстың саанчызы» атты фермага 6 чылдан эвээш эвес ажылдаан, сөөлгү үш чылда ортумаа-биле бир инектен-не 1800 кг сүттү саап алган саанчыга тыпсыр, оон ажыл төлевирин 10 хуу өстүрер, а үшкү класстың саанчызы атты — фермага 3 чылдан эвээш эвес доктаамал ажылдаан болгаш чыл бүрүде бир инекке онааштыр 1700 килограммдан куду эвес сүттү сааган саанчыга тыпсыр, оон ажыл төлевири — 5 хуу өзер.

Бызаа ажаанчыларынга база ындыг аттарны тывыскылаан, оларга хамаарыштыр ниити негелде саанчыларныы-биле дөмей. Мында ылгалып турар чамдык негелде болза оларга бижиглээн бызааларны 100 хуу доруктурары, планнаан нормада деңзизин алыры болгаш өске-даа аңаа холбашкан негелделер болур. Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур өөнга чедир бо хевирлерни кадарчыларга, хаван ажаанчыларынга база хамаарыштырарының айтырыы тургустунган.

Ам чыл эртип турар ол мурнакчы эгелээшкин чүнү көргүскенил? Фермада саанчыларның ажылынга харыысалгазы улам улгаткан, материалдыг сонуургал талазы-биле оларның чүткүлү бедээн. Чыл дургузунда инек бүрүзүнден алдынган ортумак саалда бир инекке онааштыр 100—120 кг немешкен. Оон-биле кады саанчыларның ажыл төлевири дыка өскен.

«Кызыл Октябрь» колхозтуң ол мурнакчы дуржулгазын чүгле Омск облaста эвес, харын оон кожазында Тюмень, Новосибирск областарда, Соңгу Казахстанда база сонуургап, ону нептереди берген.

Бо дуржулганы Тыва АССР-ниң Бии-Хем районунда боттандырып эгелээр дээрзин дыңнааш, кижи улуу-биле өөрүүр-дүр, ынчангаш айтырыгны республиканың өске-даа ажыл-агыйлары, оларның ажыл-ишчилери сонуургап көрүп, боттарының байдалдарынга таарыштыр ажыглаары улуг ажыктыг болур кылдыр бодаар мен.

М. ХЕРТЕК.

Омскиде күрүнениң ветеринария институдунуң студентизи.

Үш чогаал дугайында

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

Шүлүкчү-даа, чогаалчы-даа кижиниң чогаадыкчы ажылының мергежил өзериинге доктаамал оруктааш болур дузалыг аргаларны: эпитет (хөнү сын, чараш оол, бүшкүк кижи, буурул чаъш), деңнелге (шолбан ышкаш кыстың караа, чүп каан бес дег арыг... арыг, деггилеп каан көгээр ышкаш... оол), диригжиделге болгаш метафора («куу туман эштип алган хүн», «Кызыл-Тайга кырый берген») болгаш үлегерлеп чугаалаарын авторнуң делгеренгейнүбиле ажыглааны шүлүглерде байыдыл, үе-шагның болгаш бойдустуң чурумалдарын шынаар, чараш болдуруп турар.

Улустуң аас чогаалының дээжилерин (үлегер домактар, кожамыктарны) Ю. Күнзегештиң билдилиг-биле ажыглап турары мактанчыг. Хенчей авазынга харыы кылдыр ырлаар:

«Чавааазындан саяк баскан
Чарывас дээн аъдым-на бар.
Чажынайдан чагаалашкан
Чарылбас дээн карам-на бар».

Улустуң аас чогаалында чоннуң мерген угаанының, урак сөзүнүң эгээртинмес курлавыры сиңникчен чүве төлээде, ону ажыглаары, дөзеп аары чугула, мергежилдиң үнер дөзү-даа ында. Үлегерлеп чугаалаарга, алдын даг дег: оон бүдүн-бүдүнге-даа, кезек-кезектеп-даа ап, чогаалды шуткун, каастаза, ол тоттунмес.

Мактаддыг талалар-биле черге-лештир, шүлүкчүнүң эскербейн барганы ийикпе, азы кичээнгей салбайн барганы чедимче чок талаларны айтырын оралдажып көрейн.

Айылашкан ак сүргүн хавырган кадарчы-даа, түме шериг баштап алгаш, тулчуушкунче шуургедедип киргеш турлуг маадыр-даа, малчыннарже ыдып бар чоруур автофургон-даа, дээрде хөөмейлээн тыва ужудукчулуг самолёт-даа («Багырның хылыжы»), торлаа эъди шиштеп алган орар тоолчургу Кара-Көгел-даа, Хемчик унунга дыргын чаңгылаан ган хаяныг чаа-даа («Көк Эл») — амыдыралдың арны, чаңгызы, шимчээшкин-дир. Ону илередирде уран арга, мергежилден аңгыда улуг харыысалгалыг болуру чугула. Ылангыя эрткен үедеги өгбелерниң сыныш чок, дидим демиселин («Хүлүтбелекти хүреш чежер») чуруурда, оон романтиказын хөгжүтпес аргажок, чечен-мерген сөстер-биле чараштыр сиилбиир херек. Автор ону кол нуруузунда чедишкиннниг кылган-даа бол, чамдык четче хөөглаттынмаан одуруглар чок эвес.

Амгы үеде ховар ажыглаттынып турар азы шуут эргижирээн сөстерниң тайылбырын берзе чогуур.

Кирбей салдыт эртемдениниң
 холунда кан
Хинчек тарыыр ханныг кара
 меэн эвес,
Хилинанче шургуп кирген
 шуналгайны
Кичээндирер камгалаадың
 чепсээ чораан.

«Кирбей», «меэн», «хилинанче», «шуналгай» деп сөстер аныяк номчукчуга орта билдинмес.

Байконурдан ужуп үнер космонавт оолдуң «Караам чажы чедээш болуп хуулзун дээш» дээрининиң утказы та чү чүве? Номчукчу аңаа харыы тыппас, чүге дээрге будуулчак (карак чажы тектү бээр хире корунчуг бе, айыыдыг бе, азы муңгаранчыг бе?).

Кара-Көгелдиң сөстериниң дээжизи кылдыр киирген «Адың өлүрүүнүң орнунга боду өлгени дээре» деп үлегер чугааның тургузуг-аянын үреп, шөйүп каарга, кандайы номчуут дыңналыр-дыр:

...Адың өлзе, чүдек дора,
 чүдек бужар.
Боду өлзе, оон дээре»
 дижир болгай.

Бо дег таварылгада, чок-ла болза, ук үлегер чугааны өскертпирбес, чок-ла болза, кыйгырыг хевирлиг өске сөстерден чогаатса эки (өндүр бодалды бөдүүнчүтпес болза, мелодрама өскүй бээр деп билир кижилер угаадып турар. Тоолчургу романтикага ол онзагай хамаарылгалыг боор магат).

Балладаларга хамаарыштыр, адактың соонда, база бир ажыктыг аргаларының бирээзи болур инверсияны шоолут ажыглаваанын айытса эки. Шүлүкчүнүң өске чогаалдарында ону нептеренгей ажыглаан

«... Харылап көр, күжүр авай,
Канчап барган кижи боор мен?»...
... — Чүү болду, аалда, акым?»...
 («Ынакшыл дугайында ыр»)

«Куда» деп шүлүглерде Сулааның аажы-чаң, овур-хевирин номчукчу Минчейниң сөстеринден, Хенчейниң сактыышкынындан болгаш авторнуң лириктиг киирилделеринден билир. Ол арай-ла хоомай таныштырылга болган. Сулааның сагыш-сеткилин, ниитизи амыдыралын тода чуруптар одуруглар чок. Чү-даа болза, Сулааның угаан-сарыылы, шынчы мөзү-шынар, үзел-бодалы ядыы, чаржыынчыг. Хенчей, Минчей сугларга көөрде, доскут, куду дээрзин мүн-не даап билип ап болур. Уран-чечен сөстүң дузазы-биле ону улам көскү кылдыр сойталап шыдавас турган бе? Чүгле шыдаар эвес. Сулааның ёзулуг сорутдалын илередири чугула турган боор. Ынчан номчукчу чигзениг чокка ону ылап бижиир турган ийик. Оон аңгыда, бо үениң кижизи коллективтен дашкаар турупшыдавас дээрзин угааткан-даа херек чок. Оон шаа барып «Ырмазы сынар, ыргаа хөндүрлүр» дээрзин ал эткен одуруглар (ооңа чаңгыс строфа) турган болза, эки-ле болгай ийик!

Минчей биле оон ёзулуг душтуу — геолог оолдуң харылзаазының дутамын четче билбес бис. Ол аныяк кижилерниң бот-боттарынга ол хире бердингенинин, шынчызының бужыы чүдел? Өскелерге өөредиг боор оон үндезинин, ооңа чадаарда, уругнуң бодалынга сиирген болза, ол харылзаа улам бүзүрелдиг чаңгылаңыр ийик. Чогаалдың үнези-даа оон баксыраар туржук, улам эки жижир апаар.

Ю. Күнзегештиң улуг хемчээлдиг чогаалдары тыва шүлүк чогаалынга үнелиг салыышкын болу бергенин демдеглевишаан, моон соңгаар-даа төлептиг черин олар ээлээр дээрзинге чигзениг турбас деп бүзүрээр мен.

Кысыгбай ДОРЖУ.

Чаа солуннар В. Волченконуң чуруу.

ЧАҢГЫС ҮҢГҮРДЕН 13-ТҮ

1963 чылдың кыжында бир аңчы оглун эдертип алгаш, Крымга дилгилеп чораан. Адашкыларның эдертип чораан ийи ыды үңгүрнүң аксын чыдыргааш, ээре берген. Куруг эвес үңгүр-дүр дээш, ону каза-ла берген-нер. Удаваанда оон бир дилгини ушту эккелгеннер. Ыттары база-ла ээрбишаан. Аңчылар база бирээзин уштуп алган. Ыттар ээрерин соксатпааннар. Демир хүрээ-биле үңгүрнү каскан соонда, үш дугаар дилгини уштуп эккелген. Ыттар үңгүрже көргеш, ам-даа ээрбишаан. Аңчылар база-ла каза берген. Дөрт дугаары дилги, оон улаштыр-улаштыр уштупла тургаанар. Чаңгыс үңгүрден он үш дилгини адашкылар ужулгаан соонда, ыттарның ээрери ам соксаан.

ХОЙЛАР БӨРҮНҮ ӨЛҮРГЕН

Бо таварылга 1962 чылдың чайынында болган. Румынияга Келмаи дээр кодаа суурга, чадагай кажаага тургулаан бир кодан хойже ашташ кыс бөрү оолдары-биле кады халдай-ла берген. Бөрү хойнуң аразынга барган. Кадарчылар алгыржып, ыттар ээре берзе-даа, ашташ сраатан корт-паан. Хойган хой бөлдүнчү хона бергеш, бүрт кылдыр хойган аайы-биле кыс бөрүнү ужур таварбышаан ыңай болгаш, кажааны база чыттыр таварлгаш, халчып ыңай болган. Кыс бөрү чадагай кажаа иштинде калбарв берген чыткан. Хойган хой ону өлүр базып каапкан болган, чаңгыс-даа хой бөрүге базылатпаан.

ХАРЫЫ АДЫЫШКЫН

Бо чорук Францияга болган. Отбю дээр суурнуң чанынга бир аңчы кодан адыыларга оозу кээп ушкан. Чанынга кылаштап келгеш, боозун черге салгаш, коданның кулаандан тудуп алырының кайызы чорда, кодан тепкиленгеш, черде чыткан боонуң мажынзынга будунуң бажы-биле дээпкен, боо-даа дарс-ла дээн. Тарааоктар аңчының будунче бөлүү-биле кире берген.

ДИРИГ ЧАГАА

1937 чылдың чазынында итальян балыкчылар Павермонуң чоогунга балыктап турааш, аажок улуг черепаха тудуп алганнар. Деңзизи 100 килограмм чедип турар болган. Ынчалза-даа оон деңзизи балыкчыларны кайгатпайн, харын оон кадыг карттында ооп бижээн бижик оларның кичээнгейин хаара тудуп, элдепсиндирген. Ында мынча деп каан: «Мээң бо Тото дээр черепахам хоотуг амыдырап чорзун дээш, 1922 чылдың апрель 1-де салып чорудуптум. Черепаханың деңзизи 52 килограмм болгаш узуну 90 сантиметр. Тото сардин дээр балыктар чиирингe дыка ынак амытан. Максим Горький. Капри».

КАМГАЛАКЧЫ ЧАРАА-ЧЕЧЕННЕР

Кара далайның эриинге, Болгарияның Варна хоорайының чоогунга курорт суурзугаш кылырын шиитпирлеп алган. Ынчалза-даа ол-ла чоок кавыда хөмүг хоралыг чыланнар бар болган. Ам канчаарыл? Удаваанда Варнага хөй чараа-чеченнерни эккелгеш, оларны курорт кылыр дээн черже хостуг салыпкан. Бир чыл эрткенде хоралыг чыланнарның когу үзүлген.

ТЫВАДА ЧАА БАЛЫКТАР

Лещ болгаш карп — бо болза бистиң Тывада чаа балыктар-дыр. Ындыг балыктарны Чагытай хөлде каш чыл бурунгаар эккеп салган болгаш оларның шенелде тудулдазын ам чорудуп турар. Республиканың белыкчылар болгаш аңчылар ниитилелиниң Чагытайда балык ажыл-агыйының ажылдакчыларының ол шенелде тудулданы чорудуп турарының сорулгазы болза, чаа балыктар четкиге кайы хире хөй туттунарыл, эрткен чылдаазы-биле деңнээрге олар кайы хире улгатканыл деп чүвени тодарадып алыры болур.

Казырыктыг болгаш кыланнаашкарптарны Хакасияда Южный деп адаар балык ажыл-агый черинден бүдүн чартык чыл бурунгаар эккелген. Балыкты ырак черге сөөртүрү берге, орук ара хөй суггу солуур ужурлуг болгай. Хөй санныг улуг, бичие карптарны 600 километр черге тускай автомашиналарга сөөртүп аккелгеш, Чагытай хөлче салып киирген.

Чаа балыктарны турумчудуп өстүреринге чүге ылавыла Чагытай хөлдү шилип алганыл? Чүге дизе ол хөл Танды районнуң болгаш Кызыл хоорайның чурттакчыларының дыштаныр чери. Оон аңгыда ында чүгле шортан биле ак-балык бар болганда балык чиир чем хөй.

Карптар өске балыктардан бодунуң өзүүчели-биле ылгалдыг. Ол бир хар ажып чораш-ла бир килограмм чеде бээр, а ак-балык ындыг хемчээлге чедир 8—9 чыл иштинде өзер. Карп 4—5 хар чедип чораш үүргенезин чажып эгелээр, ол үеде оон деңзизи 2.5 кг чедер. Ол балык 10—12 кг деңзиге чедир өзер. Дөрт килограмм деңзилиг ындыг балык 700 муң үүргенени чажыптар.

Карптарны сөөртүп эккээриниң аргазын тыпкан соонда, оларны Тожунуң Дорук-Хөлге, мурнунда кандыг-даа балык турбаан Хадың хөлге болгаш Кызылдың дыштанылга паркының сеп суунга турумчудуп чаңчыктырган.

Ол балыктарны Тываның бойдус байдалынга таарыштырылга чедиишкин-биле доозулдазын чугаалап болур. Карптарның шенелде тудуушкунун эрткен чылдың чайынында чорудкан бис. Алдынналчак өннүг ол балыктар чыл иштинде бир килограмм чыгы деңзизин немеп алган болган. Ниитизи-биле 13 муң ажыг карптарны Тывада сөөртүп келген.

Ол ышкаш лещ деп хөй балыктарны Новосибирск обласда Убинск хөлден сөөртүп келгеш, Чагытай хөлче 1965 чылдың күзүнүнде салып киирген. Лещ — солун балык. Ниитилелинче чатпагар. Оон ортумак деңзизи 2 кг чоокшулаан бээр, ынчалзажок 8 кг чедир деңзилиг лещтер база таварышкылаар. Чурттаалгазының үш-дөрт дугаар чылдарында үүргенезин олар чажып эгелээр. Лещтериниң эъди амданныг, бичии сөөктер чок.

Пелядь деп балыктың 2 миллион байланнарын Ленинград обласда «Ропша» деп балык ажыл-агый черинден эрткен чылдың чазынында эккелгеш, Чагытайже салып киирген. Оларны полиэтиленден кылган, сүт кулкан хылыргай чуга ак хаптарга ургаш, самолёт-биле сөөртүп келген. Байланнар орук ара өлбезин дээш, кислородту хаптарже киирип чораан. Ындыг бичии байланнарны 5 муң километр хемчээлдиг черге самолёт-биле сөөртүрүн Совет Эвилелинге бир дугаар кылганы ол. Оон мурнунда балыктарның чүгле үүргенезин сөөртүп турган.

Тыва АССР-ниң турум сугларынга балыкты таарыштырып чаңчыктырарын Томскиниң күрүне университединиң ихтиология болгаш гидробиология кафедразының ажылдап кылганы перспективтиг планын ёзугаар, доцент А. Гундризерниң удуртулгазы-биле чорудуп турар. Университеттиң ажылдакчылары база студентилери Тываның турум сугларын кезээш, балык курлавырын, оларның чиир чемин шинчилеп көргеш, балык ажыл-агыйын хөгжүдеринче угланган үнелиг саналдарын бергеннер.

Перспективтиг план ёзугаар, Тываның турум сугларынче моон соңгаар-даа чаа балыктарны салыр. Новосибирскиниң суг хөөлбээнден судак деп балыктарны эккелгеш, Эрзиниң Тере-Хөлче салып киирер. Ол хөлде ам чурттап турар осман деп үнези эвээш балыктарны судактар тудуп чээш, дүргеп ээп көвүдээрлер. Ынчаарга пелядь деп балыктарны бедик черде турар Сүт-Хөлче болгаш Тожунуң Шырам-Хөлче, Эр-Кара-Хөлче, Үшпе-Хөлче, Маны-Хөлче, Азасче салыр. Лещ деп балыктарны Төре-Хөлче, Олбукче, Тере-Хөлче база Бии-Хем, Хам-Сыра хемнерже салыр. Тываның чамдык турум сугларынга Амурнуң сазан, Чудскоениң сиг, кубенниң нельма, ряпушка деп балыктарын өстүрер.

Енисей хемде стерлядь деп үнелиг балык бар. Ындыг балыктар Улуг-Ужарны эртип шыдавас болганда, олар Тывада таравааан. Ол балыктарны Бии-Хем, Хам-Сыра хемнерже, Азас хөлче тарадырын балык ажыл-агыйының специалистери планнап көрүп турар.

Тывага таарыштыр азырап көвүдеткен балыктарны турумчударынга Саян-Шушенск гидроэлектростанциязының сүт доктаар чери моон соңгаар ажыглаар апаар.

О. ГАВРИЛОВ,

балык камгалалының Тыва инспекциязының инспектору.

Тимуржулар эр-хейлер

«Межегей» совхозтуң үшкү салбырының Кара-Булуң суурунуң чурттакчыларының эң улуг назылыгларының бирээзи Кыргыс Чаш-оол ирейниң өг-бүлези чурттап турар. Кырганнарның чурттаалгазы бай шыырак, ынчалза-даа кадының талазы-биле кайызы-даа шоолуг эвес.

Кырган ача Кыргыс Чаш-оол ам 80 ажыг харлыг, а кырган ава Кыргыс Кара ам дөрт чыл чыгы аар аарып келген болгаш совет эмчилерниң ачызында түгээр сегип, үнген кирген чону-биле чугаа соотту апарган. Ынчалза-даа ам-даа өг ажылы кылыптар шинээ чок. Назыны улгаткан, 70 ажыг харлыг.

Кара-Булуң сес чыл школазының 3—4 класстарының өөреникчилери кырганнарның өг-бүлезин шефке алган. Олар 12 кубометр ыяшты доорап, чаргаш тургузуп берген. Кырганнарның бажыңын чугайлааш, чуган. Ам бажыңының даштын, кажаа хериминиң иштинде кышкы бокту аштаарлар.

Республикада, Совет Эвилелинде болгаш даштыкыда чүү боорп турарын өөреникчилер кырганнарга солундан номчуп берип, оларның сонуурган айтырыгларынга хире шаа-биле харыылап турарлар. Кыргыстар боттарының бичии тимуржу дузалакчыларынга өөрүп четтиргенин эргелиг чымчак сөстер-биле илеретпишаан, солун тоолдарны ыдып берип турарлар. Бичии шефчилер кырганнарның күзенчиг аалчылары апарган.

Тимуржулар Кыргыстардан аңгыда, суурда чурттап олурар, караа баксыраан Оюн Ланзының өг-бүлезин база шефке алган. Ол өг-бүлениң келир кыжын одаар 14 кубометр ыяжын доорашып, чарып тургузуп берген. Бажың иштин база хайгаарап турар. Оюн Ланзы акыйга солун, сеткүүлден сөөлгү медээлерни номчуп берип турар. Бичии дузалакчыларының келгенин оларның даажындан эндевес. «Чедип келдиңер бе, оолдарым, уругларым, кирип моорлаңар! Кандыг чаа солун медээлер дыңнап, билип алгаш келдиңер. Сандайларга олурупкаш, чугаалап олуруңар, мээң оттуг карактыг, бичии башкыларым» — деп чылыг, эргелиг сөстери-биле тимуржуларын ол уткуп алыр.

Дыштанылга үезинде шефчилер ажылын улам күштелдирер кылдыр планнап алганнар. Школаның пионер дружиназы оларның үлегерлиг эгелекчи ажылын суурга нептередир сорулганы көдүрүп, класс бүрүзү ындыг ажылды дыштанылгадан эгелеп чорударын планнааш, класстарны инвалидтер болгаш назылап кыраан нарның өг-бүлелеринде хуваа ган.

С. САНЧАТ.

Танды район.

ЧУРУК БИЛЕ ЧУГАА

1941 чылда Красноярск болгаш Минусинск музейлеринден бистиң музейге элээн хөй материалдарны дамчыдып берген. Ук материалдарның аразында бир фото-чурук бар болуп турар. Фото-чуруктуң адаанда тайылбырын мынчаар бижээн болган:

«1919 чылдың чайынында колчак эжелекчилерге удур тываларның тура-халыышкынының сөөлүнде туттурган кижилерни Улуг-Хемниң Минусинск адырын куду алзы Минусинск хоорайже сал-биле бадырып чыдары».

Шынында бо фото-чурук бистиң музейниң шыгжамырынга чок болган. Мынчангаш бис Минусинскиниң Н. М. Мартьянов аттыг музейиниң адрезинче чагаа бижээш, бир эвес ындыг фото-чурук ол музейде бар бээза, оон хоолгазын чорудуп бээр дугайында дилег кылган бис. Удавааанда мындыг харыы келген: «1919 чылдың чайынында колчак эжелекчилерге удур тываларның тура халыышкынының сөөлүнде туттурган тываларны Улуг-Хемниң Минусинск адырын куду алзы Минусинск хоорайже сал-биле бадырып чыдырда тырттырган фотонуң 2 хоолгазын силерниң дилээңер ёзугаар силерже чоруттувус» деп бижээш, музейниң секретары ат салган.

Щетинкиниң «Колчак-биле демисел» деп номунда чугаазын эзерип көөрге: «Шушенскоеден бүгү отряд Каптыровоже аъттанып үнүпкеш, маңаа дүне чедип келгеш, часпарлап алган бис. Каптыровадан мен Кравченконуң кол-

куштери-биле каттыжары-биле 50 аъттыг кижини Субботиноже чоруткан мен. Ап чораан батальонумну дөрт орун-биле Разъезжееже аъттарган мен. Белоцарскиге (Хем-Белдирге) актарның хөлүнга киргеш, туттурган тываларны салы-биле катай доөратан дозуп аптарын күзээш, Покровское суурмугашка отрядтың чамдызы-биле доктааган мен.

Менде бар болуп турган медээлер-биле алырга, Минусинскиже хемниң агымы-биле бадып чыткан туттурган кижилерни актар меңээ чедирип бээр ужурлуг турган. Бир эвес туттурган тываларны холдан тайзып ап шыдапсымза, Уранхайже бистиң шимчээшкинивис шуутла хандыртынган турар деп чүве меңээ мырыңай билдингир турган. Тываларны хостап алза, Тываның чазааның талазындан таарымчалыг байдалды чедип аптар боор бис деп санап турган мен. Ынчаарга чүү болганыл дээрге, Покровскоеге мээң чедип келириминиң мурнуу чарында, каш шак бурунгар, сал эртип бады барган болган. Ам канчаар боор бодувустуң кезектеривис-биле каттышыр дээш, Субботино — Разъезжее — Салбаже отрядчыгажым-биле кады аъттаныптым. Ермаковское-биле база кандыг-даа харылзаа чок болу берген. Эң-не берге байдал таварышкан, чүге дээрге каймаар углааш чоруптарын билбес турган мен. Баштай чорутткан кезектериниң сорулгазын безин эки билбейн барган мен. Разъезжее деп суурга хеп-хенертен Вознесенскиден келген мээң батальонум меңээ каттыжа берген».

Бо фото-чурукта кижилерниң оон ыңайгы салым-чолунуң дугайы чүү болган деп чүве ам дээрезинде билдинмес болуп турар. Ындыг болза-даа оларның дугайын, бир эвес оларның өчүктери кандыг-бир архивте бар болза, дилеп тываларының дугайында ажылды музей үргүлчүлээр дээрзи билдингир. Мынчангаш, бо сал-биле баткан кижилерни таныыр, билир, көрген кижилер, азы оларның аразынга кады чоруп чораан-даа кижилер туруп болур. Моон тайылбыры чоңдан база келир боор деп идегеп турар бис.

Тываның Алдан-Маадырлар аттыг чурт-шинчилел музейи.

Чалааны-биле

Тожунуң спортчулары бо кыжын Кызылдың көдээ ажыл-агый профессионал-техниктиг училищезинге келгеш, маргылдаага киришкен. Училищениң сургуулдары Тожуга база аалдап чедерин ааздааннар. Училищениң боксёрлары марттың сөөлгү хүннеринде, дуржулга ёзугаар, Тоора-Хемге чеде берген. Школа интернаттың залынга спортчулар болгаш көрүкчүлер долдур чыылган. Боксёрларның ужуражылга маргылдааны-даа эгелээн. Эң чиик деңзиниң боксёрлары баштай ужурашкан Владимир Стижкин (Тожу) биле Владимир Салчакты (Кызыл), судья кыйгырыпкан. Оларның чидиг демиселин В. Стижкиниң тиилелгези-биле доозулган.

Чиик деңзиге Тожунуң боксёру Алексей Ондар удурланыкчызын тиилеп үнген. Чартык чиик деңзиге училищениң сургуулу Валерий Даваа шылгараан.

Ужуражылганың ниити саны 4:4 болган. Ынчалзажок Тожунуң боксёрлары спортчу демиселе үезинде эвээш үени чарыгдааны барымдааааш, бо ужуражылгага оларны тиилекчи деп санаан.

Олар ниитизи-биле эки белеткелдиин көргүскеннер. Ындыг шырак команданы белеткээр дээш, хөй-ниитичи тренер Федор Руңк кызымак ажылдаан. Ужуражылганың түңнелинде Тоора-Хемниң командазы «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң тураскаалдыг вымпелин аалчылары болур кызылчыларга тудускааш, моон соңгаарғы чедиишкиннни күзээннер.

В. САТАЕВ,

маргылдааның судьязы.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

К-И-Н-О

АПРЕЛЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кати болгаш крокодил» 9.30, 11.10, «Барабанны хак!» 12.50, «Киленнзашкын» 2.35, 4.20, 6.05, 7.50, 9.35 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бичии чораанының сактыышкыны» 10.30, 12.30, «Шөлдерде чаңнык» 2.30, 4.30, «Кара костюктер» 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Агаар бөмбүүнде уруг» 11.15, 1.15, «Дагларда өжээн негекчилери» (1-ги, 2-ги сериялары) 3.15, 6.15, «Ак кызыткыны» 9.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аренаже орук» 10, «Үш мушкетёр» (1-ги, 2-ги сериялары) 12, 8, «Парижтиң чажыттары» 4, 6 шактарда.

АПРЕЛЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Азияның кырында шуурган» 10, 12, 2, «Даады-ла эмчок чоруктар» 4, 5.45, 7.30, 9.15, шактарда. Кинохроника залынга: «Даарта чос болур» 2 шакта.

«КАА-ХЕМ»: «Гаврош» 2.30, «Киленнзашкын» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хажыдыр көргүзер көрүнчүктериниң хаанал чери» 10, 1.40, «Хаан болгаш генерал» 11.50, 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Үш чоон кижи» 3, 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжэ амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаанда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—00330.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1967 ч. АПРЕЛЬ 4 ВТОРНИК № 79 (6716).

Өртээ 2 көп.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Казах ССР-ниң үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышты калбарткаш, үлетпүр бүдүрүлгезиниң нийти хемчээлиниң болгаш продукцияның эң чугула хевирлериниң хөй нуруузунуң талазы-биле юбилейлиг чылдың бирги кварталының планын хуусаа бетинде, март 29-та күүсеткен.

• • •

Узбекистанның үлетпүрүнүң ажылдакчылары Совет эрге-чагырганың 50 чылынга тэлептиг ужуражыр дээш чарышпышаан, нийти продукцияның болгаш кылыгларның эң чугула дыка хөй хевирлерин бүдүрер талазы-биле 1967 чылдың бирги кварталының планын хуусаа бетинде, март 29-та күүседипкен.

(СЭТА).

Далай гвардиязының төрүттүнгени

«Кызыл Кавказ» крейсерниң, «Стойкий» дээр эскадра миноносезиниң болгаш өске-даа алды дайынчы корабльдерниң экипажтарынга 1942 чылдың апрель 1-те гвардейжи деп аттарны бир-ле дугаарында тывыскан. Ынчангаш далай гвардиязы Ада-чурт дайынының эге баштайгы үезинде төрүттүнген. Ол дээрге бистиң Чепсектиг Күштеривиске эң-не берге үе турган. 25 чыл мурнунда гвардейжи деп атты алган баштайгы сес корабльдерниң экипажтары дайынчы чорудулгаларга аң идепкейлиг киришкен. Командылал черинин онаалгаларын олар үлегерлиг күүседип, дидим болгаш шиитпирлиг согуушкуннары-биле дайзынга улуг когаралды таварыштырып тургулаан. Оларның эрес-маадырлыг чоруктары Совет Чепсектиг Күштерниң төөгүзүнде алдын үжүктер-биле бижиттинген.

Бөгүнгү гвардейжи корабльдерниң экипажтары хүндүлүг атка төлептиг болурун күзеп турар болгаш дайынчы хүлээлгени эртгиреринге үлегерчижээн көргүзүп турар.

Бөгүн далай гвардиязы—Совет чурттуң Шериг-Далай күштериниң мурнакчы отряды-дыр. Ол дээрге амгы үениң болбаазыраңгай дайынчы чепсээ-биле чепсегдеттинген.

(СЭТА).

БҮГҮ-НИИТИНИҢ ХЕРЭЭ

Бодунуң ужур-дузазының болгаш организастыг хевириниң база эмнелге-профилактиктиг хемчеглериниң талазы-биле совет кадык камгалалы эң-не улусчу, эң-не демократчы болгаш эң-не массалыг.

Чурттанчы чоннуң амыдыралын, күш-ажылдың бүгү-ле байдалын таарымчалыг болдурарынче угланган санитар-гигиеналыг хемчеглерни чорударынга база ниитилерниң кадыын камгалаар нарын херекке чүгле кадык камгалал органнары эвес, а партия, совет органнарының, үлетпүр бүдүрүлге черлериниң, профэвилел болгаш комсомол организацияларының каттышкан күжү база негеттинер. Кадык камгалалының моон соңгааргы хөгжүлдези партия, совет органнарның талазындан аңаа билдилиг удуртулгадан, доктаамал дузаламчыдан база улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш кижилерниң кадыын камгалаарынче сагыш салыышкын бүгү-ниитиниң херээ.

Сөөлгү үеде чер-черниң партия, совет органнары эмнелге черлериниң ажылын доктаамал сонуургап, чоннуң кадыының камгалалынга хамаарышкан айтырыгларның дугайында эмнелге удуртукчуларының илеткелдерин хуралдарга чугааланып турар апарган. Ооң чижээн бистиң республиканың чамдык районнарында байдалдан ап көөрге-ле илдең. Чиеелээрге, Чөөн-Хемчик, Тожу, Бии-Хем районнарның күүсекчи комитеттери медицина албан черлериниң ажылын күүскомга сайгарып, четпес талаларны узуткаар талазы-биле тускай шиитпирлерни хүлээп алгаш, оларның күүселдезин организастап турар. Бии-Хем районнуң эмнелге ажылдакчылары малчыннарга медицина дузаламчызын чедирерин мурнукузундан эгелеп итмеп. Неделяда бир катап малчыннарже эмчилерниң үнүүшкүнүн организастап келген. Районнуң эмчилери колхоз, совхоз төптеринге лекция, беседаны доктаамал чорудуп турар. Туран хоорайга моон мурнунда уруглар поликлиниказы чок турган, а ам тускай уруглар поликлиниказын тургузар бажың тывылган. Эртиен чылын районнуң эмнелге пунктуларынга кышка удур белеткел эки чоруттунган.

Медицина албан черлериниң тудуун калбартып чорударын партияның Программазында онзалап айыткан. Ол чугула сорулганы шиитпирлээринче онза кичээнгейни угландырып, чоннуң кадыынга бараан болур эмнелге черлериниң тудуун чорударынга сагыш човангыр удуртукчулар бар апарганын демдеглезе чогуур.

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу (даргазы эш Шаалы) бодунуң хереңгизи-биле участок эмнелгезин туткаш, ажыглалда кииргени. Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң төвү Шуй суурда эмнелге пунктузу чаа хевир-биле туттунган. Шуй кодээ Совет болгаш колхоз баштаар чер эмнелгениң үүрмек-даа, капитал-даа септелгезин чорударынга херээлээр акша-хөреңгини харам чокка берип, болдунар-ла дузаны чедирип турар.

Таңдының «Межегей» совхозта (директору эш Градобоев) төп одалгалыг участок эмнелгезиниң тудуу дооступ турар. Аңаа ажылдаар эмчилерге чурттаалга бажыңнарын база белеткээн.

Чурттанчы чоннуң эмнелге-профилактиктиг хайгааралын организастаар, медицина черлериниң материалдыг баазазын быжыглаар, хоорайларны, суурларны чаагайжыдар айтырыгларны шиитпирлээринге чер-чер Советтериниң болгаш оон күүскомнарының ролю улам бедиир ужурлуг. Ынчалза-даа чер-чер Советтериниң чамдык удуртукчулары ажылдың ол чугула кезээн онзалап көрбес, кадык камгалал айтырыгларын эрги ёзу-биле шиитпирлээр болгаш эреңгей нийти доктаалдар хүлээп алыры-биле кызыгаарлаттынып турар.

Чиҗээ, Эрзин, Тес-Хем, Өвүр районнарында үр чылдарның дургузунда эмнелге пункутуларының тудуу чорбайн келген. Өвүрнүң Солчурда эмнелге пунктузу амдыгаа чедир-ле таарымча чок бажыңда турбушаан, а эмнелге эргелекчизи мынчага дээр чурттаар бажың чок.

Чамдык чер-чер Советтериниң ажылдакчыларында эмнелге эргелекчилериниң негелдезин тоор көрбес, тургускан айтырыгны бюрократтыг ёзубиле шиитпирлээр чаңчылдар бар. Маңаа хамаарыштыр мындыг фактының дугайын чугаалап болур. Улуг-Хем районнуң Алдыы-Шынаа суурда эмнелге пунктузунуң печказын дарый септээр ужур таваржып келген турган. Ынчан ол пунктунуң эргелекчизи эш Козлова кодээ Советтиң ажылдакчыларынга чеде бергеш, дуза көргүзерин диләэн, а кодээ Совет даргазы доп-дораан хемчег алыр тургаш, чүгле хереңги үндүрүп бергеш, ооң биле соксап каан.

Ажылдың чедиишкинниг болурунга кижиниң ажылдаар, чурттаар байдалы эвээш эвес рольду ойнаар. Ынчалзажок чер-чер Советтери бо айтырыгны дыка четпес шиитпирлеп келген. Ооң түңнелинде, ылаңгыя кодээде кадрларның ажылдан үнер чоруу эвээш эвес. Мындыг байдалды болдурбас төлээде, колхоз, совхозтарда партия, совет болгаш профэвилел организациялары эмчилерниң, фельдшерлерниң, сестраларның янзы-бүрү негелделеринге кичээнгейлиг болуру чугула.

Чоннуң кадыының дугайында сагыш салыышкын Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың бир кол сорулгазы.

Хүн келген тудум-на Совет эрге-чагырганың төөгүлүг 50 чылы чоокшулап олурар. Аңаа тэлептиг ужуражыр дээш калбарып турар бүгү улустуң патриоттуг шимчээшкининге бистиң кадыывыстың камгалакчылары—эмчилер база киржип турар. Олар алдарлыг юбилейни кадык камгалал херээнге чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуур дээрзинге бүрүн идегеп болур.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДЫҢ ЧАЗЫ

Бедик агротехниктиг деңнелге

Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырында ажылмшчылер бо юбилейлиг чылдың часкы тарылгазынга чедиишкинниг белеткенген. Сат Бадыг-оол удурткан трактор-хову бригадазын ап көөрге, он тракторну, андазыннарны, илиирлерни болгаш сеялкаларны Улуг-Дашта хову турлаанда чедирген, ниитизи-биле алырга, мында часкы хову ажылдарынга белеткел марттың 28-те бүрүн доозулган.

Хову турлаанда орун-дежек бар, аъш-чем аймаа, өске-даа чүүлдер хандыртынган. Кодээ ажыл-агый техниказының септелгезин шынар талазы-биле эки болган хээрзин механизаторлар чугаалап турар. Ындыг болзажок олар хынамчалыг ажылдаарын шиитпирлээн, ол чүл дээрге тракторларны камныг, оваарымчалыг ажылдаары, хөй черге үрелиг болдурбас дээш кызылары, оларның техниктиг ажаалгазын үлегерлиг байдалга тургузары-дыр.

Салбыр бо чазын 1500 гектарга тараа чажып тарыыр, оон иштинде 500 гектар черни күзүн андарып каан болгаш удур чер андарылгазынче кичээнгейни онзалап салган турар. Үрезиннер белен. Бо сөөлгү хүннерде трактористер Моңгуш Ужар, Хертек Бим оларның агрегаттары шык базырыышкынынче кирипкен.

Салбырның ажыл-ишчилери тарааның ажаалдаазының талазы-биле бүгү болдунар хемчеглерни ап тургаш, бир гектарга онаапты 12 центнер дүжүттү алыр сорулганы салган. Суггаттыг черлерге 20 кижи составтыг дөрт суггарылга звенозу ажылдап кирген. Бригадалар болгаш түс-түс кижилер аразында часкы хову ажылдарын агротехниктиг эки хуусаада бедик шынарлыг чорудары дээш социалистиг чарыш калбарган.

Тараа чаштырыышкынынга механизаторларның ажылдаарының хуваалдазы кылдынтан, ам олар чажып кириптеринге белен турарлар. Ылаңгыя механизаторлар часкы тарылга ажылдарын 10 ажыл хүнүнде бүрүн доозар бис деп түс-түзүнда чугаалажып турар.

— Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн болурунуң чазында часкы хову ажылдарын бедик агротехниктиг деңнелге чорудуп тургаш, келир күзүн чаагай дүжүттү ажаап алыр деп дозун-биле ажылдап турар бис—деп, бригадир чугаалап турар.

О. ХЕВЕК-ООЛ.

• • •

Хову турлагларынче

Улуг-Хем райондан бистиң штаттан дашкаар корреспондентивистиң дыңнатканын ёзугаар алырга, «УТБА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем салбырының механизаторлары, тараажылары часкы хову ажылдарын эгелээринге белен. Бо хүннерде хову турлагларынче 20 тракторну, 28 андазынны, 28 сеялканы, 250 илиирни дажыглап чедирип турар. Техниканы механизатор бүрүзүнге быжыглаан. Төп хову турлаа Кара-Чыраада механизаторларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Столовая, чурттаар бажын, чунар душ болгаш кызыл булуң белен.

Иштии-хемчилер бо чазын 3400 га черге тараа культураларын тарыыр хүлээлгелиг.

Ол-ла совхозтуң Арыскан салбырының тараажылары база часкы хову ажылдарын эгелээринге белен. Ында 162 тонна кызыл-тас, арбай, суна үрезиннерин чажар шынарынга чедир белеткээн.

Механизаторлар, тараажылар хову турлагларынче үнүп эгелеп турарлар.

Хүлээлгелер

Тываның кодээ ажыл-агыйында оолдар, кыстарынга «Шекпээр» совхозтуң Дөң-Терезин салбырының комсомолчуларының болгаш аныяктарының кыйгырыы аныяк ажыл-ишчилерни хөй-аът кирип, юбилейлиг чылда чаагай дүжүттү алырынче кыйгырып турар. Республиканың аныяктары ол кыйгырыт-биле танышкаш, боттарынга тодаргай хүлээлгелерни ап эгелээннер.

Ол-ла совхозтуң Биче-Тей салбырының аныяк ишчилери боттарының чаңгыс чер чурттугларының кыйгырыын чүгүлдүгзүнүн көргеш, чаа социалистиг хүлээлгелерни алганнар. Биче-Тей суурга 1500 дос ыяшты тарып олуртуру, суурну ногаанчыдарынга улуг үлүүн киирери оларның хүлээлгезинде кирип турар.

Ооржак Дүмен-оолдуң удурткан кукурузачы звенозу бо чазын 800 га черге кукурузаны тарыырын, оон бир гектарындан-на 250 центнер ногаан массаны алырын, кывар-чаар материалдарның 5 хуузун камнап алырын хүлээнген.

Чарышка тергиидээн

Тываның хөмүр-даш тывыкчылары юбилейлиг чылдың эгезинден тура 95 муң тонна хөмүр дашты касканнар. Баштайгы түңнелдер чүнү көргүзүп турарыл дээрге, дагжылар Совет эрге-чагырганың бежен чыл оюнга алдар болдурун алган социалистиг хүлээлгези — чыл даалгазын хуусаазының бетинде күүседип болур болгаш пландан дашкаар 7 муң тонна хөмүр дашты бээр аргазы бар апарган. Бо чылдың социалистиг хүлээлгезиниң пландан дашкаар үлүү—баштайгы 2 муң тонна 500 килограмм хөмүр даш ам безин састынган.

Тываның хөмүр-дашчыларының аразында калбарган социалистиг чарыжының бирги черин Чадааның хөмүр-даш разрезиниң ажылчыннары ээлеп турар. Бо коллектив хөмүр даш тыварының ай даалгазын доктаамал ажыр күүседип келген.

ОКТЯБРЬГА

Юбилейлиг чылдың чазы
Улам чырып, хүннээректээн.
Чедиишкиннер элбек болуп,
Сеткиливис өөртүп турзун.
Амгы хүннүң ажыл-ижи
Алдар-биле холбагдашкан.
Октябрьның ады-биле
Онза шалып ажылдаалы.

А. Алым-оол.

Шөлче чавылдыр салган

Беш чылдың ийиги чылының часкы хову ажылдарының эгезинче Барыын-Хемчик районнуң ишчилери база кирген. Күчүлүг тракторларның шимээн-даажы шыпшың чыткан ховуларны оттурган. «Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырының механизаторлары шык базырыышкынын эгелээ-ле каш хонуктар эрткен. Ында 9 трактор тура душпейн ажылдап турар. Биче-Тей салбырның тараажылары база-ла хову турлаанче организастыы-биле көжүп үнүпкеннер.

Магадылалдыг дүжүттүң үндезини суггарылга болур деп чүвени «Большевик» колхозтуң тараажылары мурнуку чылдарның дуржулгазындан эки билирлер. Ынчангаш ол ажыл-агыйның ишчилери часкы суггарылгаже кичээнгейни угландырган. Барлык бугазының элбек суу тараа шөлүнче чавылдыр баткан. Колхозтуң 40 ажыг суггарыкчылары ол сугну чөп ажыглап, тараа тарыыр шөлдү чедиштир суггарып эгелээннер.

«Барлык» совхозтуң суггарыкчылары база-ла часкы сугну халас агыспас дээш кызымак ажылдап кирипкеннер. Хөнделең, Аксы-Барлык, Бижиктиг-Хая салбырларның суггарыкчылары аразында чарыштыг ажылдап турарлар.

ИВИЖИЛЕРДЕ

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң Өдүген тайгада иви фермазының ажыл-ишчилери Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн чедиишкиннит уткуур сорулга-биле алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш кызымак ажылдап турар. Олар баштай марттың 12-ге чедир аңчылар турар иви чурттаалга бажыңын тудуп доозар хүлээлге алгаш, ону ол хуусаазында тудуп дооскан. Ам база бир бажыңны болгаш аъш-чем складын тудар деп турар.

Бо юбилейлиг чылда төрүүр 100 баш ивиден-не 90 анайны алыр азы фермага ниитизи-биле муң баштан эвээш эвес иви анайларын бүрүн камгалап алыр деп сорулга салдынган. Бо чылын күрүнеге эътке дужаары-биле 400 ажыг ивини тускай семиртип азырап турар.

Аңнывр тывыш талазы-биле ферманың ажыл-ишчилериниң 150-ден эвээш эвес киштиң. Мундан эвээш эвес диңни дужаары көрдүнген, өске-даа аң-тывыышка онаапты планнар база бар. Чайгы үеде ивилерниң семиртилгезин эки организастаар дээш, 3 кодан болуп алгаш, серииң тайгаларже көжери планнаттынган. Ооң бетинде ивилерниң оолдаашкының эки организастап, оларның анайларын бүрүн доруктуруп алыр төлээде, фермаже немелде кылдыр малчыннарны колхозтуң баштаар чери чоруткулаан.

Эш Чашпаян удурткан көжер кызыл өгге ивижилер ынак болгаш оортан чаа номнарны малчыннар ап номчуп, аңаа келгеш, чаа чүүлдерни билип ап турарлар. Ферманың ажылдакчыларында үш радиоприёмник бар, олар-биле Москвадан-даа, Кызылдан-даа дамчыдылгаларны ивижилер үзүктел чокка дыңнап турары кончуг өөрүнчүг.

Мында ивижилерниң ажылы амгы үениң байдалынга таарыштыр хуваалдалыг болуп турар. Ол чүл дээрге ыырак эр кижилер бажыңнар тудуп турда, кыртаннар дус коштап чоруп турар, а херээженнер малын хавырып—мынчаар ажылдап турарлар.

Фермага хамаарыштыр четпес чүве чүл дээрге, район төвү-биле радио харылзаазын тургуспааны болур. Бо талазы-биле дарый хемчеглерни алыры негеттинип турар. Амгы үеде район төвү-биле харылзаа дээрге чүгле ырак черден ынаар чоруру болуп турар.

Юбилейлиг чылда алган хүлээлгелерин чүгле доктаар эвес, харын ажыр күүседиринге ферманың ажылдакчылары бүзүрелдиг.

Т. ЧАТ.

Белеткелдер сезонунуң мурнунда

Кодээ ажыл-агый продукциязын садып алырының планнарын күүседири Россия Федерациязының кооператорларының чугула сорулгазы.

Ажыл-херектиң чедиишкиниг болуру белеткелдер сезонунга ой-шаанда белеткел шиитпирлээр деп, Роспотребсоюзтуң баштаар чери СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Материал-техниктиг баазазын тургузар дугайында кооператорлар сагыш салыр ужурлуг. Белеткелдер хүлээп алыр черлериниң септелгези мурнуу таланың районнарынга июнь бирге чедир доостур, а ажыдып, дуаар черлерни септепселиирин июнь он бешке чедир доозар. Өске районнарга ол ажылдарны июль айның 15-ке чедир кылып доосган турар ужурлуг.

Ногаа болгаш картофель кадагалаар черлерин чаа дүжүттүң картофелин база ногаазын хүлээп алырының мурнунда — сентябрь бирге чедир кылып алыр.

Калуга, Ростов, Воронеж, Белгород, Курск, Тамбов областарның кооператорлары огурецтер садып алырын көвүдедир дугайында бо чылын сагыш салыр апаар. Астрахань, Волгоград областарга, Краснодар болгаш Ставрополь крайларга арбузтарны база помидорларны белеткээр чорукту көвүдедирин төлевилеп турар. Ол чүүлдерни хоорайларже болгаш үлетпүр төптеринче, а ол ышкаш Соңгу чүк районнарынче чүдүрүп чорудар.

Новосибирск, Омск, Тула, Курган, Тюмень, Тамбов областарның, Башкир АССР-ниң кооператорларының мурнунда база чугула сорулгалар турар. Ылаңгыя эрте бышкар сорттарның картофелин бүдүрер чорукту көвүдедир дугайында олар сагыш салыр ужурлуг.

Роспотребсоюзтуң белеткелдер техникумнарының чанынга херегленчилер кооперациязының белеткелдер контораларының болгаш баазаларының ажылдакчыларының билиин, мергежилиин бедидери-биле доктаамал ажылдаар курстарны организастаар деп турар.

АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ-БИЛЕ

СЭКП Төп Комитединиң март Пленуму кодээге экономика ажылын экииилериниң сорулгазын салган. Амгы үеде экономика ажылының ужур-дузазы дыка улгаткан. Дуржулгадан алгаш көөрге, бедик деңнелдиг экономиктиг ажыл чокта амгы үеде кодээ ажыл-агыйны чедиишкинниг чорудуп, бүдүрүлгени интенсификастап, бот-орулга-чарылганы нептередири берге болур. Ажылды эки организастаарын база ол дээш төлээрин, дериг-херекселди эң-не чөп ажыглаарын экономиктиг анализ шын санап айтып турар болгай. Ол чокта болганчок-ла частырыглар, артык чарыгдалдар болгулай бээр.

Чыл келген тудум-на, «Кок-Тей» совхозтуң экономиказы быжыгып орар. Совхозтуң бүдүрүлге талазы-биле чедиишкининиң база бир чажыды—эки тургустунган экономиктиг ажылда, бригадаларның, фермаларның ажылын үргүлчү болгаш хаазы-биле сайгарып турарында. Ол улуг харыысалгалыг ажылды совхозтуң кол экономизи Василий Алексеевич Смышляев чорудуп турар.

«Кок-Тей» совхозтуң дуржулгазындан алырга, мында экономиктиг ажылды чогуур негелдезинге чедир тургусканындан бүдүрүлгеге ол болуушкун салдарын чедирип, совхозтуң экономиказын быжыглаарынга элээн идигни берген. Мында кандыг-даа алырының тускай эртемниг кижизи болуруң ажылын канчаар кылза экономика талазы-биле ажыктыг болурун көрүп шиитпирлеп турар. Чүгле кол тускай эртемниглер-биле эвес, харын бригадаларның, фермаларның удуртукчулары-биле сырый харылзажып тургаш, нийти күш-биле ажыл-агыйны канчаар экижидерин сагаажылгазы ылавылалдыг түңнеп тургаш, сүмележип алыр.

Совхозтуң ажыл-агыйының кол үү—күш ажылы. Ынчангаш мында экономиктиг ажылды көөрде, бүдүрүлгени кысказы-биле характеристикалап көрээли: чылда ортумаа-биле совхоз 5000 муң чуургаларны чыып ап, 60—70 муң центнер тарааны ажаап, 5000—6000 центнер сүттү саан ап турар.

Кодээ ажыл-агыйга таарыжыр 28953 га черлиг. Оон 12078-зи тарылга шөлү, сиген кезер чери 12078 га. Күш болгаш сүт-бараан фермалары бар.

Мындыг хөй адырлыг ажыл-агыйда экономиктиг ажыл канчаар тургустунганыл? Кодээ ажыл-агыйда экономика планнаашкынындан, чылдың иштинде ажыл-агыйны чорудуп келгениниң анализинден база оон үнүп турар түңнелден кол хамааржыры билдингир. Амгы үеде ажыл-агыйны бот-орулга-чарылгалыг кылдыр чорудуп турар чорук мында ажылдакчыларның идепкейин улам бодуруп, оларны бүгү талазы-биле камныг болурунга өөредип турар. Планнаашкынны кылырының ырак мурнунда эрткен ажыл-агый чылын ханызы-биле өөренип көрүп, ону ниитиниң хуралынга чугаалажып турар.

Чыл бүрүде совхозтуң күрүнеге саткан продукциязының, 100 га бүрүзүнге онаапты алган продукциязының, 100 га ажыглал черинге малдың болгаш куштарның баш санының, тараа болгаш өске-даа культураларның 1 гадан алган дүжүдүнүң, мал ажылының көргүзүглериниң учётун совхозта эки кылып турар.

Ынчаар тургустунган учёт ажыл-агыйны билдилиг чорударынга дузалаар. Бригадаларда, фермаларда бо ажыл база эки. Хову ажылдарының хүннеринде, өске-даа сезоннуг ажылдар үезинде, бригадалар кылган ажылының түңнелдерин ой-шаанда бергилептерге, оларны дүрген анализтээри: херек кырында кылган ажыл-биле планныг ажылды деңнээри, четпестерни дүрген чайладыры чиңгей бээр. Ооң аңгыда, квартал санында ажылда чедер, четпестерни бүгү коллективке база сайтарып чугаалаштырар.

Куштарны чаа арга-биле өстүреринге таарышкан куш кажаалары чедишпес болза-даа, ажылды шын организастап тургаш, куш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүү, продукцияның бот-үнезиниң чиигелдези чедип алдынган. Совхоз 1966 чылда 5386 муң чуургаларны, 115 тонна куш эъдин бүдүрүп үндүрген. Бир кыс дагаадан ортумаа-биле 130 чуурга алган. Оң чуургаларның бот-үнези 61,5 копеек, 1 кг дагаа эъдиниң — 76 копеек болган. Куш ажылындан 140 муң рубльдың орулгазы алдынган.

Бодунуң тарылга шөлүнден куш чемнери-биле хандыртынмышаан, өске комбикормнарны орнап ап-даа болурунуң аргаларын ажыглап турар. Куш ажаакчыларының ажылын көөрде, кол көргүзүгге дагаа бүрүзүнден чеже чуургаларны ап турарындан хамааржыр кылдыр санап турар. Ам куш ажаакчылары айда ортумаа-биле 110—120 рубльди ажылдап ап турар (немелде төлезир-биле катай).

— Чамдык талаларда четпестер ам-даа бар. Отчёттар озалдай бээр, эки белеткелдиг санал ажылдакчылары чедишпес. Ол чүүлдер бүдүрүлгениң экономика байдалын дүрген анализтээринге шаптык чедирип турар—деп, Василий Алексеевич чугаалап турар.

Экономистерниң ажылында ам изиг түлүк үе. Кылган чүвени хынамчалыы-биле түңнээш, ону бүгү тала-биле өөренип көргеш, боттарының саналын бүдүрүлгеге олар киирерлер. Ол чорук ажыглаттынмаан курлавырларны илередип, СЭКП Төп Комитединиң март Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарын магадылаар.

А. КОЛ.

Чөөн-Хемчикте шык базырыышкыны чоруп тур

Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездинин аттыг совхозунуң тараажылары шык базырар ажылдарын бо чылдың март 26-да эгелээш, бо хүннерде изиг-түлүк үргүлчүлеп турарлар. Совхозтуң Хайыракан салбырының Хараган деп черде шык базырып турар агрегаттарының аразында калбарган чарышка ажыл-агыйның дуржулгалыг механизатору Кужугет Даш-оолдуң ээлчээ тиилекчи болуп, шалыпкын ажылдап турар.

Д. Кужугеттиң тракторунга СН-75 деп чартык аскылыг кожуглуг агрегатты кошкан. Бо кожугга илиирлерни-даа, сеялкаларны-даа, кукуруза олуртур машиналарны-даа кожуп ап болур, ажылы бүдүрүкчүлүг, ажыглаарда эптиг агрегат болуп турар. Бо агрегат-биле Кужугеттиң ээлчээ хүнде 79 га черни илииртээр тургаш, баштайгы хүннерде-ле хүнде 81 га ажырып турар.

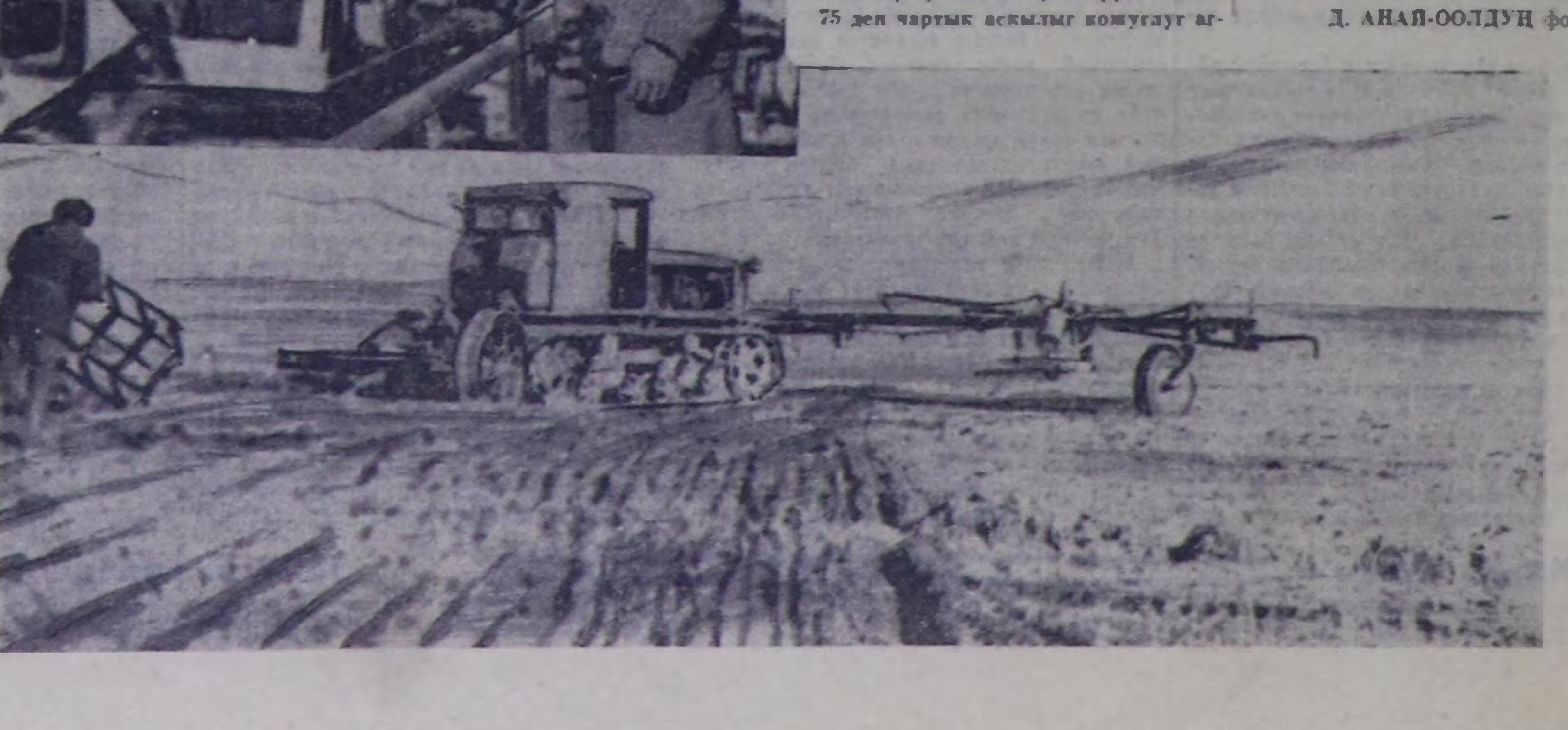

ЧУРУКТАРДА: Үстүнде (солагай талазындан) Д. Кужугет болгаш оон дузалакчызы Ч. Сат, адаанда оларның агрегады.

Д. АНАЙ-ООЛДУҢ фотозу.

Башкылар сүмележип тур

СЭКП-ниң Кызыл хооркомунуң хуралдаар залынга башкылар, школа директорлары, улус чырыдыышкынының өске-даа ажылдакчылары чыглып келген. Олар юбилейлиг чылга бараалгаткан педагогиктиг номчулгага киржири-биле республиканың бүгү-ле булуңнарындан келгилээн.

Бүгү совет улус бодунуң алдарлыг 50 чыл оюнга белеткенип, партияның XXIII съездизиниң шиитпирлериниң амыдыралга боттандырар дээш улуг көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар. Ол улуг херекке башкыларның ролю кончуг улуг, чүге дээрге олар чаа кижини кижизидеринге боттарының күжүн, арга-мергежилин бараалгатканнар. Чыыштың сорулгазы — кылдынган ажылдарны түннеп чугаалашкаш, СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Ниити өөредилгениң ортумак школаларының ажылын экижидер дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле ажылдарны практика кырынга чугаалажыры болур.

«Амгы дидактиканың чамдык нарын айтырыгларының дугайында» башкылар билиин бедидер институттуң директору П. Ф. Паршукованың илеткелин номчулганың киржикчилери дыңнаан. Илеткелчи республиканың школаларында өөредилге-кижизидилгелиг ажылды амгы үениң негелдезинге чедир, эртем ёзугаар канчаар эде тургузуп турарының дугайында элээн хөй башкыларның, школаларның ажылындан чижектерни чугаалаан. Ылангыя эге класстарның өөреникчилери-биле үстүкү класстарның өөреникчилеринге өөредилгени организастаарының ылгалдарынга тодаргай доктааган. Чижээлээрге, Тес-Хем районнуң школаларынга чорутхан хыналдадан алгаш көөрге, өөреникчилерниң багай өөренип турарының чылдагааны, ында башкылаашкын ажылын четпес тургусканында болуп турар. Сорулга чүл дээрге, амгы үеде өөреникчилерниң бот-тывынгыр чогаадыкчы чоруун эге класстардан-на эгелеп көдүреринде. Чүгле үстүкү класстарның өөреникчилери боттары чогаадыкчы ёзу-биле өөренип болур деп чамдык башкыларның санап турары шын эвес. Ниитилелдиң болгаш бойдустуң амыдыралын диалектиг арга-биле угаарынга бичиизинден тура кижизидери эң чугула сорулганың бирээзи болур. Ындыг болза-даа, амга чедир чамдык башкыларның кичээлдери чалгааранчыг, чаңгыс аай байдалга эртип турарын илеткелчи буруу шапкан.

Туранның № 1 школазының директору, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Н. В. Селинаның «Өөреникчилерни революсчу болгаш күш-ажылчы чаңчылдарга кижизидериниң дугайында» илеткелин номчулганың киржикчилери улуг кичээнгей-биле дыңнаан. В. И. Ленинниң амыдыралының, ажыл-чорудулгазының үлегеринге өзүп олурар салгакчыларны кижизидеринге кичээнгейни Туран школазында эки тургускан. Ында 1962 чылда ленинчи өрээлди дерип тургускан. Өөреникчилерниң хар-назынын барымдаалап тургаш, янзы-бүрү ажылдарны эрттирип турар. Стендилерни үргүлчү чаартып, Ильичиниң дугайында кинофильмнерниң көрүлдезин, оон пластинкага бижиттинген чугааларын дыңнаарын организастаан. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүн улуг байырлал кылдыр эрттирери школада чаңчыл болган.

Школада аныяк исчилерниң 21 отряттары, ону баштап турар штабы база бар. Олар Туранга Совет эрге-чагырганың, партизан шимчээшкининиң чоруп турганының төөгүзүн шудургузу-биле шинчилеп, кызыл партизаннарның маадырлыг чоруктарының дугайында билген чүүлдерин чон ортузунга нептередип турар. Кызыл партизаннар Антон Барановтуң, Владимир Данилкиниң дугайында материалдарны дилеп тып, харын-даа оларның адын мөңгежидер талазы-биле улуг ажылдарны кылганнар.

«Тываның школаларында туристиг болгаш төрээн черин өөренир ажылдар дугайында» илеткелди аныяк туристер станциязының директору Ф. А. Журавлев кылган. Ол бодунуң илеткелинге школаларга төрээн черин өөренир чорук географияны, биологияны, төөгүнү, күш-культураны, химияны, литератураны, харын-даа ырыны башкылаарынга улуг хамаарылгалыг болуп турарын демдеглээн. Чижээлээрге, өөреникчилерге диалектиктиг материализмниң бойдуста болуушкуннары тудуш болгаш аразында хамаарылгалыг болур деп чүүлүн канчаар тайылбырлаза эки. Каа-Хем районнуң Ильинка школазының өөреникчилери Аржаан деп черде куйлардан агып чыдар дамырак суглар ның эм шынарының дугайын үргүлчү шинчилеп келген. Олар химия урогунга алган билиин ажыглап тургаш, сугнуң составын тодаратканнар. Ынчап «ыдыктыг» сугнуң эмгир болу бээр чылдагаанын илереткеннер. Ол-ла районнуң Копту-Аксы школазында ботаника кичээлдерин школаның музейинге эрттирип турар. Башкы О. М. Саньниковоаның удуртулгазы-биле ында 200 хире дириг амытаннарның дүрзүлерин 5—7 класстарның өөреникчилери кылган. Музейде 1500 ажыг экспонаттар бар. Төөгү талазы-биле кезекте 221 экспонаттарның аразында 1917 чылдың апрель 3-те В. И. Ленинниң финлянд вокзалынга кээп турарының чуруу. Ында пулемёт заводунуң дайынчыларының аразында Копту-Аксы чурттуг Ф. Е. Тараканов база бар. Ындыг музейлер Чадааннаның № 1, Туранның № 1, Сарыг-Септиң ортумак школаларында база бар.

Тывага край Совединиң даргазы турган Н. Г. Брюковтуң дугайында аныяк исчилерниң материалдары бир ном чеде бээр хире кылдыр чыгдынганын илеткелчи демдеглээн. Илеткелдер соонда саналдар эгелээн. Туран № 2 ортумак школазының өөреникчилер бригадазының удуртукчузу В. М. Старчков, аныяк натуралистер станциязының директору М. П. Филимонова, өөреникчилерниң чогаадыкчы техниктиг ажылдарының дугайында Ф. И. Коптев олар боттарының саналын берип, дуржулгазын, бодалдарын, планнарын сөлушканнар.

А. КОЛ.

БИСТИҢ БЕЛЭЭВИС

Совет эрге-чагырганың 50 чыл юбилейинге чедиишкинниг ужуражыр, ажыл-агый, культура тургузуушкунунга салыышкынын киирер дээш Барыын-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң культура албан черлериниң ажылдакчылары тематиктиг кежээлерни, номчулга конференцияларын болгаш пропаганданың өске-даа хевирлерин организастап турар.

Коммунистиг партияга, Улуг Ленинге болгаш Октябрьга, хосталга болгаш аас-кежик дээш демиселчилерге база улустарның интернационалчы найыралынга тураскааткан кежээлер, хоочун салгалдың кижилери, бүдүрүлгениң мурнакчылары-биле ужуражыышкыннар, солун концерттер колхоз клувунга болуп келген болгаш уламчылап турар. Бо ажылдарны колхозта партия организациязы, көдээ Совет улуг сонуургал-биле деткип, бодунар-ла дузаны чедирип турар.

Клубтуң шии бөлгүмүнүң киржикчилери В. Көк-оолдуң «Хайыраан бот» деп шиизин белеткеп, улуг болгаш харысалгалыг шылгалданы тудуп, чонга бараалгатканын номчукчулар болгаш көрүкчүлер билир болгай. Ам юбилейлиг чылга тураскаадыры-биле чоннуң келир үедеги аас-кежиги дээш демисежип чораан бистиң чоргааралдарывыс Алдан-Маадырларның дугайында В. Көк-оолдуң «Самбажык» деп шиизин белеткеп эгелээн.

«Хайыраан ботка» бодаарга «Самбажыкта» киржикчилер хөй, амыдыралды көргүскени, идик-хеви, киржикчилерниң аажы-чаңы, социал байдалы нарын. Күүседикчилерге билиг, талант, чогаадыкчы чорук негеттинер болгаш бистиң хүннеривиске чедир чүс ажыг чылдарның мурнунда болуп эрткен болуушкунну чонга шынныы-биле дамчыдары ынчангаш харысалгалыг болуп турар.

Колхоз баштаар чери шиге херегеттинер четтир акшаны үндүрүп берген. Ааа херегеттинер идик-хеп колдуунда кылдынган болгаш чүгле үүрмек чүүлдерни даарап, шеверлээри арткан. Бистиң коллективке Тываның хөгжүм-шии театрының артистери боттары кээп дузалаваан-даа болза, бисти бүгү тала-биле деткип, сүме кадып, ортектиг саналдарны бергени дээш өөрүп четтиргенивисти илередип турар бис. Ылангыя театрның режиссёру О. Сан-оол шиини тургузуп турар үеде таваржып кээр берге айтырыгларның, күүседикчилерниң нарын, чажыт аргаларының, сцена культуразының дугайында үнелиг сүмелерни каткан.

Шииниң киржикчилери — янзы-бүрү мергежилдиң кижилери: суггатчылар, механизаторлар, көдээ интеллигенция... Чижээ, колхозчу О. Көк-оол — Койнаа-Хүндүнүң ролюн, чолаачы Хирлиниш — Сеңгин-Чаңгының, башкы Сесимаа Монгуш — Мүндүргуунуң, колхоз бухгалтери Х. Отугаш — Самбажыктың рольдарын күүседир. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Валентина Бадыргыевна Шаалы — Семис-Кадайның ролюн ойнаар. Моон мурнунда В. Шаалы «Хайыраан ботта» Хам-оолдуң кадайының ролюн эки ойнааның маңаа демдеглээри артык эвес боор.

Бистиң аравыста моон мурнунда шиилерге ойнап, оон «чыдын» апканнардан аңгыда, шиге ойнаар аргалыын көргүзе берген аныяктар хөй. Оларга А. Ооржак, Н. Өртең-Сад, В. Иргит олар хамааржыр. Боттары шиге ойнавайн-даа турар болза, эш-өөрүнүң чедиишкини дээш сагыш-сеткилиниң ханызындан кыып, ойнакчылар-биле демей ажылдап турар эштерни демдеглээр апаар. Идик-хев даарандылары З. Чамбал-оол, Х. Балчыр, С. Сереңмаа, О. Ооржак, С. Сержин, С. Седип болгаш чазанмыкчылар Д. Базыр, Д. Донгак олар шиилерниң дериг-херекселдерин уран-шевер кылып турарлар.

Коллектив ук шиини май айда колхозчуларга бараалгадырын шиитпирлээш, ажылдап турар. Оон улаштыр районнуң өске суурларынга көргүзер. Көрүкчүлерниң арга-сүмелерин ап, ойнаар мергежилди улам бедидип тургаш, «Самбажыкты» алдарлыг байырлалдың бүдүүзүнде республика найысылалының көрүкчүлеринге бараалгадыр бодап турар бис.

Оон аңгыда клубта уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери часкы тарылга, чайлаглаашкын болгаш күскү дүжүт ажаап алыышкынының үезинде тараажыларга солун концерттерни көргүзеринден аңгыда лекция, беседаларны кылып, киноларны чедирер.

Клуб чөвүлелиниң кежигүннери үстүнде хемчеглерни боттандырарда колхозта партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары-биле харылзаалыг, демниг ажылдап, башкыларның болгаш өске-даа көдээ интеллигенцияның күжүнге даянып, оларның дузазын ап ажылдаар.

СЭКП Төп Комитединиң «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга белеткел дугайында» доктаалын боттандырары-биле, ону бодувустуң ажылывыстың программазы болдуруп, бистиң мурнувуста салдынган өндүр чаагай, харысалгалыг хүлээлгелерни алдарлыы-биле күүседиривиске чигзиниг турбас.

Х. МЮРЗЮ,
колхозта клуб эргелекчизи.

АНЫЯК МОСКВАЧЫЛАР

«Тыва даг-дугу» бүдүрүлгезиниң өзүп орар аныяк хоорайы — Ак-Довурактың тудуунга дузалажыры-биле бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москваның комсомол организациязындан келген оолдар, кыстар эки ажылдап турарлар.

Аныяк москвачылар баштайгы үеде тудуг ажылынга мергежил чок турган. Олар эрткен күзүн келген. Бо аразында тудуг ажылының теориязынга болгаш практиказынга олар дүрген өөренген. Ылангыя Надежда Боброва — ушкү разрядты, Тамара Ниточкина, Рая Козистова, Вячеслав Кан, Николай Лушкин — ийиги разрядты дужаагылаан.

Аныяк москвачылар чүгле күш-ажылга эвес, хөй-ниитичи амыдыралга идепкейлиг киржип, хана солунну, «Крокодилди» үндүрүп, мурнакчыларны мактап, чалгаапарны болгаш чүрүм чокт арны шүгүмчүлеп, четпестер-биле шиитпирлиг демисежип турарлар.

Мында янзы-бүрү национарның төлээлекчилери кады найыралдыг ажылдап, бот-боттарынга дузалажып турар. Хоочун тудугжу Донгак Оолак аныяк тудугжуларны тудугнуң мергежилинге өөредип турар.

К. ДЮДЮК.

МИЛЛИОННАРНЫҢ ЛЕНИНЧИ УНИВЕРСИТЕДИ

КИЧЭЭЛДЕР ЧОРУП ТУР

Ажылчы чоннарның политиктиг билиин, тускай мергежилин калбаа-биле бедидеринге партияның политиктиг чырыдыышкыны кол рольду ойнап турар.

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң парткому партия өөредилгезинче кичээнгейни салып, партия эге организациязының секретарьларындан болгаш пропагандистерден негелдени күштелдирген. Партком партия чырыдыышкынынга өөренирлерниң четчелээшкинин чогуур үезинде чорутхан болгаш школаларны шынарак билиглиг пропагандистер-биле быжыглаан. Оон түңнелинде эге политшколаның чеди, марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренириниң үш школаларын бригадалар, фермалар болгаш ниити билиг школаларының аайы-биле организастап тургускан. Ында 185 кижи өөренип турар, оларның иштинде 76 коммунистер, 50 комсомолчулар бар.

— Школа бүрүзүнүң организастыг кичээли эрткен чылдың октябрьның ийиги чартының баштайгы неделязында чер болганга организастыг эгелээн. Пропагандистер эштер Монгул-оол Биче-оол, Лиза Шагдыр, Ондар Дандар-оол, Дамдын Март-оол хээн ышкаш кижилер мергежилдиг, чуткулдуг ажылдап турар. Оларның эки ажылын парткомнуң бюрозу үнелеп турар — деп, колхозта партком секретары эш Х. Күнгаа чоргаарал-биле демдеглеп турар.

Торгалыгның төп сүт-бараан фермазында эге политшколаның ажылы өскелерден эки чоруп келген, оон дыңнакчыларында саанчылар, кадарчылар, бызаа ажаакчылары болгаш өскелер-даа хаара туттунган. Школаның дыңнакчыларында чылдагаан чокка кичээл үзүп турарлар чок деп чугаалап болур. Дыңнакчылардан коммунистер Кара-кыс Санчай-оол, Көк-кыс Кыргыс, комсомолчулар Кара-кыс Түлүш, Кызыл-уруг Дамба болгаш өскелер-даа идепкейлиг өөренип, чаңы билигни чедип ап турарлар.

Политиктиг чырыдыышкынның системазында чаа өөредилге чылында политиктиг эге школаның дыңнакчылары он ийи темалардан тургустунган чаа өөредилге планын ёзугаар кичээлдеп эгелээннер. Бо аразында он дөрт кичээлди чорудуп, Владимир Ильич Ленинниң намдарын өөренир программаны доосканнар. Пропагандист эш М. Биче-оол кичээл бүрүзүнге бак бүрүнгаар эки белеткенип, номнарны, литератураларны, солуннарны хөйү-биле ажыглап, дыңнакчыларынга чаңы, быжыг билиглерни бээр дээш кызымаккай оралдажып турар. Төп сүт-бараан фермазында эге политшколаның пропагандизи эш Биче-оолду районда идепкейлиг, чуткулдуг пропагандистерниң бирээзинге санап турары таварылга эвес.

Божайның сүт-бараан фермазында эге политшкола (пропагандизи Л. Шагдыр), Эйлиг-Хемде эге болгаш ортумак школалар (пропагандистери О. Дандар-оол, Д. Март-оол) ажылын экижиткен. Бо үстүнде пропагандистер политиктиг өөредилгени амыдырал-биле, тодаргай сорулгаларбиле холбаштырар дугайында партияның айтыышкыннарын күүсетпишаан, өөренир темазынга кызыгаарлаттынмайн, колхозтуң, районнуң, республиканың мурнунга юбилейлиг чылда салдынган сорулгаларны кичээлдерге тайылбырлап, ону күүседириниң аргаларын дыңнакчыларга чугаалап берип турарлар. Эрткен чылын «Күш-ажылдың хостуу» колхоз күрүнеге эът, сүт, дүк садарының чыл планын бүрүн күүседип, күрүне шыгжамырынга киирер тарааны каш катап хөйну дужааган. Маңаа пропагандистерниң киирген үлүү база бар. Колхоз бо чылдың бирги кварталында күрүнеге садар эъдиниң планын 143 хуу кылдыр база ажыр күүсеткен.

Колхозта партком политөөредилгеге удуртулганы күштелдирип, бюрозунга Эйлиг-Хемде партия эге организациязының секретары эш Ырбан-оолдуң, Торгалыгда партия эге организациязының секретары эш Натпит-оолдуң илеткелдерин дыңнап, политиктиг чырыдыышкында четпестерни шыңгыы илередип, тодаргай хемчеглерни ап турар. Парткомнуң шиитпиринге үндезилээш, Торгалыг болгаш Кожай бригадаларында партия эге организацияларының коммунистериниң ниити хуралынга ында пропагандистер эштер Даваа, Анай-оол оларның информацияларын дыңнаан.

Торгалыгның партия эге организациязының чанында, Торгалыг суурда пропагандист эш Дааваның удуртканы эге политшколаның кичээлдери үстүп, дыңнакчылары четче келбейн турар. Чамдык таварылгада пропагандист боду безин кичээлди үзүптер чүүлдер турганы илерээн. Өөренир программаны чедип алыр сорулга-биле немелде кичээлдерни чорудар дээни база-ла боттанмайн турар. Чаңгыс-даа кичээл үзүлген азы дыңнакчылар келбээн, чок-ла болза эвээш чыылган таварылга, чөптүг чылдагаан чок кичээл үскен дыңнакчы, кичээлди пропагандистиң талазындан үзер чорук партия организациязының кичээнгейинге салдынар болгаш ону чайладыр, байдалды эдер хемчеглерни дораан алыры чугула.

Бо чыл кайгамчык төөгүлүг чыл. Улуг Октябрьның бежен чылын бүгү улус байырлап эрттирер. Колхозтуң ажыл-ишчилери боттарының мурнунда улам бедиткен сорулгаларны салып алгаш ажылдап турар. Политиктиг чырыдыышкынның системазында бүгү кичээлдер, илеткелдер, лекциялар, беседалар болза, юбилейлиг чылда колхозтуң күрүнеге 240 тонна эътти, 685 тонна сүттү, 25,5 тонна дүктү садар, чүс баш төрүүр малга онаалтыр 80 бызааны, 90 хураганны, бир инектен ортумаа-биле 1700 кг сүттү, бир хойдан 2,2 кг дүктү алыр, тараа культураларының ортумак дүжүдүн 12 центнер чедирер дээн социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседиринче, колхозчуларның коммунистиг кижизидилгезин күштелдиреринче угланган турар дээрзи билдингир.

Д. АРАКЧАА.

Улуг-Хем район.

Василий Федорович Скрипкин механизация эргелелинде 1952 чылдан бээр бульдозеристеп ажылдап турар. Бо үениң дургузунда ол бодун ак сеткилдиг ишчилерниң бирээзи кылдыр көргүскен. Ооң эдилелинде техниказы кандыг бир үрелиишкинден апаа туруп көрбээн. Ажылче үнерде, оон келгеш ол машинаны үргүлчү хынап көрүп турар.

ЧУРУКТА: эш Скрипкин машиназын хынап тур.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ЛЕНИННИҢ АПРЕЛЬ ТЕЗИСТЕРИ

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга

АНДРЕЙ СВЕРДЛОВ, ТӨӨГҮ ЭРТЕМНЕРИНИҢ КАНДИДАДЫ

Февраль буржуаз-демократтыг революциязының тиилелгези төөгүде ол үеге чедир көзүлбээн политиктиг байдалды Россияга болдурган. 1917 чылдың февральда орус революция Барыын талага болгулаан буржуаз-демократтыг революцияларның хөгжээн оруундан өске орук-биле хөгжүп турган.

Ол бир янзы шынарның ужур-утказы чүдел дизе, ынчаарда солдаттарның болгаш тараачыннарның калбак массаларын баштаан пролетариат февраль революциязының баштыны болганында болгаш ук революцияга буржуазияның киришкенинде база болуп турар. Янзы-бүрү бөлүктерниң, янзы-бүрү социал күштерниң каттышканы бир янзының онзагай шинчизин революцияга киирген. Ленинниң чугаалааны-биле алырга, «чузун-баазын» чүүлдер ийи эрге-чагыргаз: пролетариаттың болгаш тараачыннарның революсчу-демократтыг диктатуразының (ажылчыннар болгаш солдаттар депутаттарының Советтери) буржуазияның диктатуразы-биле (Күрүне думазының тургусканы Түр чазак) капсырлажырынга чедирген.

Боттуг күш революцияның баштайгы айларында херек кырынга бүгү-россия төвү болуп турган Петроград Совединиң талазында болган. Бүгү чуртка тургустунган Советтер Петроград Совединиң талазынга туржуп турган. Ынчалза-даа баштайгы үе-чадада реформистер — меньшевиктерниң болгаш эсерлерниң партиялары баштаан найысылал Советти эрге-чагырганы буржуазияга, эргелелдиң бүгү органнарын, бүгү күрүне машиназын бодунуң холунга хевээр арттырган Түр чазакка эки-тура-биле берипкен.

Россияның пролетариады сан талазы-биле эвээш турган. Ынчалза-даа хаанныг ёзу-чурумга удур хөй чылдарда чорудуп келген тулчуушкуннарның шылгалдазынга кайгамчык дадылганы эрткен болгаш 1905—1907 чылдарның революциязының дуржулгазын шиңгээдип алган. В. И. Ленинниң шылгаттынган болгаш каңналган партиязы пролетариатты баштаан. Россияның ажылчын ангызы чурттуң бүгү ниитилел амыдыралының кол шимчедикчи күжү болу берген.

Өске талазында чурттуң экономиказының бүгү кол туруштарын бодунуң холунга тудуп, сөөлгү чылдарда организас талазы-биле сырый каттышкан болгаш мөөннешкен, биче эвес политиктиг дуржулганы чыып алган буржуазия турган.

Февраль революциязы аажок хөй улус массаларны, биче буржуазияның массаларын, хамыктың мурнунда тараачыннарны ниитилел шимчээшкининче хандыдып киирген. Оон түңнелинде биче буржуаз демократияның ролю анаа эвес өскен, а оон төлээлекчилери — буржуазияга таарыштынып алырының болгаш анаа бараан болуруунуң политиказын чорудуп турган меньшевиктер биле эсерлер Советтерге хөй нуруузуну алган. Меньшевиктерниң болгаш эсерлерниң партияларының хүрээлелинге боттарының чаңгыс аай эвес бүлүш-шынары, политика болгаш организас талазы-биле сандаргай чоруу турзажок. Россия социалистиг революцияга өйү келбээн болгаш чурт капиталистиг хөгжүлдениң ур үезин дамчып эртер ужурлуг деп бүзүрел оларның ниити платформазы болуп турган. Мынчангаш олар буржуазияны кандыг-даа янзы-биле деткиир, буржуаз-помещикчи Түр чазакты деткиир турганнар.

Калбак улус массаларның алыс эрге-ажыктарын илергейлээн кара чаңгыс партия болза Россияның Социал-демократтыг (большевиктер) партиязы болган. Чүгле ол партия революцияның хөгжүлдезиниң шын оруктарын айыткан. Ынчалза-даа партия эң нарын берге байдалдарда ажылдап турган: дайын чылдарының дургузунда оон кадрлары истеп сүрүүшкүнге таварышкан, хөй организациялары таразы сыыртырган, эң эки ленинчилер кара бажыңнарга, шөлүлгеге, эмиграцияга турган. Төп Комитеттиң даштыкыга турган кезээ-биле, ынчаарда Швейцарияга чурттап турган В. И. Ленин-биле ТК-ның Бюрозунуң харылзаазы онза берге болган. Ынчанмыжежок ол бүгү турза-даа улуг бергелерни ажып эртпишаан, чүгле большевиктер массаларны баштап, революстуг демиселге лозуннарны, шимчээшкинге шын угланыышкынны берип турган. Хаанныг ёзу-чурумну душкүрген соонда баштайгы хүннерде-ле большевиктерниң партиязы чажыт байдалдан үнүп, күштерни сырый каттыштырып, мөөннеп эгелээн. ТК-ның Бюрозу, Москва комитеди үзүктелиишкин чокка ажылдап турган, марттың баштайгы хүннеринде Петроград комитеди катап тургустунган, партия комитеттери болгаш организациялары бүгү чуртка тыптып келгилээн. Февраль революциязының үезинде партияның хүрээлелинге 24 муң хире кижи санаттынып турган болза, апрельде большевиктерниң саны 80 муң кижиге чедир көвүдээн.

Март 5-те Петроградка большевикчи «Правда» солун катап үнүп эгелээн. Москвага «Социал-демократ», Харьковка «Пролетарий», Кронштадтка «Правданың үнү», Тифлисиге «Кавказский рабочий» солуннар болгаш өске-даа ленинчи үндүрүлгелер үнүп эгелээн. Большевиктерниң партиязы бодунуң солуннарының арыннарын дамчыштыр шынныг чоруктуң сөстерин улус массаларының иштинге нептередип, байдалды анализтеп, революцияны улам ыңай хөгжүдериниң оруктарын айтып турган.

Партияның мурнунга кедергей нарын сорулга туруп турган! Революцияның улам ыңайгы хөгжүлдезиниң стратегтиг планын болгаш тактиказын айтыр, хамыктың мурнунда үргүлчүлеп турган дайынны. Түр чазакты, Советтерни канчаар көөр дугайын тодарадыр ужурлуг турган. Өске сөс-биле чугаалаарга, тургустунган байдалдың төөгү талазы-биле бир янзы шинчизин бүгү талалыг анализтеп көөрү негеттинип келген. А ол дээрезинде В. И. Ленин чок турда хөделир ужурга таварышкан, ол чорук партияның теоретиктиг болгаш практиктиг ажылынга салдарны база чедирген. Чүгле В. И. Ленинниң гениалдыг угааны, ооң кайгамчык болгаш бүгү талалыг бодалы карак чивеш дээр аразында солуттунуп турган болуушкуннарның бир янзы хаая шинчизин долу хире-чергези-биле шуут-ла сегирип ап шыдаар турган. Чүгле В. И. Ленин февральдан төрүттүнген байдалдың бүгү талалыг анализин берип, кара чаңгыс шын түңнелдерни кылып, большевиктер партиязының, пролетариаттың стратегиязын болгаш тактиказын тодарадып шыдаар турган. Францияның, Англияның, Швейцарияның буржуаз парлалгазының арыннарынга көстүп келгилеп турган шоолуг эвес, үзүндү медээлерни албышаан, В. И. Ленин эмиграцияга тургаш-ла пролетаржы стратегияның үндезиннерин февраль революциязы тиилээн соонда баштайгы хүннерде-ле айтып эгелээн.

Март 4-те Ленинниң демдеглеп турганы болза: «Ам ажылчыннарның депутаттар Советтери эрге-чагырганы чаалап алырын белеткээри-биле ажылды калбартыры, массаларны организастаары ээлчегде тургустунган. Чаа чазакка (Түр буржуаз чазакка) бүзүреп, ону деткип болбас. Керенский, Гвоздев, Чхенкели, Чхеидзе болгаш К° оларга бүзүреп болбас ужурлуг...»

Март 7-де бижээн «Ырактан чагаалар» деп чүүлүнге В. И. Ленинниң бүгү тодазы-биле айтып турганы: «Бо революцияның баштайгы үе-чадазы... доозулган. Бо үе-чада бистиң революцияның сөөлгү үе-чадазы болбас боор».

В. И. Ленин бодунуң бодалдарын «Ук революцияга пролетариаттың сорулгаларының дугайында» деп кайгамчык документизинге түңнеп байыткан болгаш тодараткан. Ол документини Апрель тезистери деп адаан. Апрель тезистери буржуаз-демократтыг революцияның социалистиг революцияже өзүп кирери дээш демиселге большевиктер партиязының стратегиязын болгаш тактиказын тодаргайлаан пролетариаттың хөделиишкиннериниң делгереңгей программазы болган.

А 1917 чылдың мартта В. И. Ленин Россияже ээп чанарының аргазын тывары оралдашпышаан, Швейцарияга турган үезинде партияның ТК-ның Бюрозу бодунуң стратегиязын болгаш тактиказын ажылдап кылып тургаш, эвээш эвес частыгларны болгаш ыштыкындырыгларны кылган.

Чижээ, ТК-ның Бюрозу Түр чазакты «шынында контрреволюстуг чазак кылдыр, чүге дээрге улуг буржуазияның болгаш дворянствонуң төлээлекчилеринден ол тургустунган» деп баштай үнелеп көрген хирезинде, ол чазакка бүрүн бүзүревес чоруктуң негелделерин салбаан. Түр чазакка «ыйыышкынны» кылырының, оон хөделиишкиннери дээш «контрольду» боттандырарының эргежок чугулазының дугайында эреңгей чугаалар болуп турган.

Март 3-те Петербург комитединиң бодунуң шиитпиринге бижээни: «бир тээ оон хөделиишкиннери пролетариаттың болгаш улустуң калбак демократтыг массаларының эрге-ажыктарынга дүгжүп турар болганда, Түр чазактың эрге-чагыргазынга удур турушпас болгаш эргелелдиң монархисчи шинчизин кандыг-даа хевир-биле катап тургузар дээр Түр чазактың оралдажыышкынынга удур эң кам хайыра чок демиселди чорудар деп бодунуң шиитпириниң дугайын чарлап тур».

Ындыг янзылыг частырыглыг турушту Москва комитеди болгаш партияның өске-даа чамдык организациялары база ээлээн. Дайынны үнелеп көөрү элээн таварылгаларда тода эвес, частырыглыг болуп турган. Партияда кым-даа Советтерге болур чогуур үнелээшкинни бербээн болгаш күрүне тургузуунуң чаа хевирин Советтерде болур дээрзин көрбээн. Кажан март 12-де Каменев шөлүлгеден Петроградка ээп келгеш, ТК-ның Бюрозунуң тодаратканы-биле алырга, «эжелекчи чүрүм»-биле «Правдага» шургуп киргеш, бодунуң оппортунистиг үзел-бодалдарын пропагандылап эгелээн үеде партияда байдал улам нарыыдаан. Март 14-те Каменев «Правданың» редакция чүүлүнге мынчаар бижээн:...» Ол Түр чазак эрги ёзу-чурумнуң артыышкыннары-биле херек кырынга демисежип турар болганда, аңаа революсчу пролетариаттың шиитпирлиг деткимчези хандыртынгандыр».

Каменевтиң дайынны шуут-ла алдагдалдыы-биле үнелеп берген редакция, камгаланыкчы чүүлүн «Правда» март 15-те парлап үндүрген. Ынчаарга «Правда» В. И. Ленинниң «Ырактан чагааларының» чүгле бирээзин, харын-даа үзүндүзүн парлаан. Петроградка ээп келген соонда удавааңда В. И. Ленинниң мынчаар бижээни таварылга эвес: «Каутскианствоже (ылавылаарга, оппортунизмче) чайгылган «Правданың» шугумун долузу-биле эдип алырынга идегээр бис».

Шөлүлгеден Каменев-биле кады ээп келген Сталин Каменевтиинден шоолуг-ла ылгалышпас частырыглыг турушту баштайгы үеде база ээлээн турган. «Правданың» арыннарынга Сталин «Түр чазак революциядан халбактанып» турар дээр чүвени бадыткап турган, а март 29-та ТК-ның Бюрозунуң чыылдырганы партия ажылдакчыларының Бүгү-россий чөвүлел хуралынга ооң чугаалааны: «Бир эвес Түр чазак революцияның базымнарын быжыглап турар дээр болза, ол чазак контрреволюстуг болганда, Түр чазактың деткимчези революцияга канчап-даа таарышпас».

Петроградка ээп келген дораан-на чо-

(Уланчызы 4-кү арында).

ЧОННУҢ КАДЫЫН КАМГАЛААРЫ — ЧОЛДУГ ИШТИҢ ХЕРЭЭ

«СОЦИАЛИСТИГ КҮРҮНЕ—БҮГҮ ЧОННУҢ КАДЫЫН КАМГАЛААР БОЛГАШ ҮРГҮЛЧҮ ЭКИЖИДЕР ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫЫШКЫННЫ БОДУНГА АП ТУРАР КАРА ЧАҢГЫС КҮРҮНЕ».

(СЭКП-ниң Программазындан).

КАДЫК КАМГАЛАЛЫНЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак ажылчы чоннуң кадыкшылын быжыглаарынче улуг кичээнгейни салып турар. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң хүлээп алган Директиваларында: «...чаа медицина дериг-херекселдери-биле чепсеглеттинген эмнелге черлериниң тудуун калбартыр. Чурттакчы чонга специализастаттынган дузаны чедирери-биле хоорайларга болгаш кодээ районнарга хөй янзы салбырларлыг эмнелгелерниң, поликлиникаларны көвүдедир. Малаа херээженнер болгаш уруглар эмнээр, оларга профилактиктиг дуза чедирер медицина албан черлериниң четкизин калбартырынче кол кичээнгейни угландырар. 1970 чылда эмнелгелерге оруннарның санын 2680 муң чедирер» деп айыткан. Кадык камгалалының шугумунда ажылдап турар кижилерниң мурнунда салдынган программа бо-дур. Ону амыдыралга боттандырарынга бистиң аныяк республикавыстың медицина ажылдакчылары боттарының төлептиг үлүүн киирерлер. А бисте шиитпирлээр айтырыглаар улуг болгаш хөй янзы. Кадыкшыл айтырыы бүгүдени сонуургадыр. Ынчангаш бистиң чамдык планнарывыс дугайын «Шынның» номчукчуларынга чугаалаайн.

Совет медицинаның күштүүнүң, оон хөгжүлдезиниң дугайында чижектерни көргүзер дизе, Тыва АССР-ниң байдалындан ап, хөй-хөй солун чүүлдерни, шинчилелдерни демдеглеп болур. Ынчаарга бистиң республикавыс Совет Эвилелиниң хүрээлеңинге каттышканындан бээр чээрби үш чыл безин четпээн, а тускай хамаарышпас күрүне болганындан бээр дөртен ажыг-ла чылдар эрткен, ол үеге чедир чурттуң девискээринге социал аарыглар өскүп, хөй-хөй кижилерниң амызынга четкип турганын ам-даа утпаан бис. Мындыг онзагай байдалдарны кичээнгейге алыр болза, Тывада чоннуң кадыын камгалаар талазы-биле хөлчок улуг ажыл кылдынганын, моон соңгааргы перспективаларның улам хөйүн демдеглээр апаар.

Революция мурнунда тускай эртемниг эмчилерниң, фельдшерлерниң дузазын көрбейн чораан тыва черде ам он-он эмнелгелер, тускай диспансерлер, фельдшер-акушер пунктулары, школа назынны четпээн уруглар албан черлери, курорттар болгаш санаторийлер, оларда дээди, ортумак тускай эртемниг эмчилер, аптека ажылдакчылары ажылдап турар. Бо бүгү дээрге Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың совет кижи дээш ада сагыш салыышкынының, ленинчи национал политиканың амыдыралда боттанышкынының херечизи-дир.

Чеди чыл планының төнчүзүнде Тыва АССР-ге медицина болгаш аптека албан черлериниң четкизи элээн калбарган. Республикада 35 эмнелге-поликлиника, аңаа 2485 орун, оон иштинде кодээде 1000 оруннуг эмнелгелер бар. 1966 чылдың эгезинге чедир үеде бисте 10 муң чурттакчыга 124 орун, 20 эмчи онаажып турган. Эмнелгелерде оруннар болгаш эмчилер-биле хандырылга багай эвес-даа болза, тускай специализастаттынган эмчи дузазы чедирери, аң ылаңгыя кодээ чонга, ам-даа чогуур деңнелге чедир тургустунмаан. Моон чылдагааны чүдел дээрге, район болгаш участок эмнелгелериниң бичиизи, ында оруннарның эвээжи болур. Республикада 13 район эмнелгелериниң ийизинде 100 ажыг, база ийизинде 100—100 орун бар, а арткан тозу бичии. Аңаа аңгы-аңгы аарыглар аайы-биле салбырлар ажыдар арга чок. Район болгаш участок эмнелгелеринде кулак, боостаа, думчук аарыгларының, карак, нерви эмчилери, бертинген кижилер эмнээр, биохимиктиг анализ кылыр эмчилер, бедик мергежилдиг рентген эмчилери, чүректиң ажылын электри-биле хынап бижидер специалистер чок болуп турар. А бичии уругларга хирургия дузазын көргүзерин организастааны ам-даа шоолуг эки эвес. Республика эмнелгезинде безин уругларның бо салбыры ажыттынмаан.

> ССРЭ-де 555 муң эмчилер бар. Ол дээрге делегейниң бүгү эмчилериниң дөрт хуваарга барык бир хуузу хире болуп турары ол. АКШ-тың, Францияның болгаш Англияның бүгү эмчилерин кадарга-даа бистиң эмчилеривистиң санындан эвээш.
>
> 1970 чылда Совет Эвилелиниң эмнелгелеринге орун саны 2680 муң чеде бээр.

Туберкулёз-биле демисел чорудар, оон когун үзер сорулга салдынган. Район болгаш участок эмнелгелеринде 5—10 кижи чыдар палаталар, азы 25—35-ле хире кижи чыда эмнедир каш-ла салбыр бар болуп турары бо аарыг-биле чидиг демисел чорударынга шоолуг таарымчалыг эвес.

Уруглар чемненилгези бисте сула организастаттынган. Районнар төптеринде-даа, колхозтарда, совхозтарда уругларның сүт кухнязы шуут чок. Садыгларда кургадып белеткээн бичии уруглар чиир чемнерниң чогундан, оларның чемненилгезин эки таарыштырбайн турарывыстан бичии уругларның иштин-шөйүнду болгаш өске-даа аарыглардан аарыыр чоруу ам-даа бар.

База бир шиитпирлеттинмейн турар айтырыг болза, кадык камгалал албан черлериниң тудуун оожум темп-биле чорудуп турары болур. «Тыва тудуг» трезди эмнелге бажыңнарын тудар планын чылдың-на күүседип шыдавайн келген. Сарыг-Сеп, Бай-Хаак, Эрзин, Самагалдай суурларга эмнелгелер тудар дээн даалга амдыгаа дээр күүсеттинмээн. 1962 — 1965 чылдарда 240 кижи эмнедир республика эмнелгезин ажыглаалга киирери көрдүнген турган, а бөгүнге чедир оон тудуу безин эгелевээн. Радиология корпузун ам чеди чыл дургузунда тудуп турар, а доостур үези ам-даа билдинмес. Балгазынның туберкулёзка удур санаторийин алгыдар план база боттанмаан. Эмнелгелерни алгыдып, чаа-чаа тудугларны чедир кылбайн турда, чоннуң кадыын камгалаар специализастаттынган салбырлар тургузар арга чок болуп турары билдингир.

Мурнувуста кандыг сорулгалар салдынганыл? Бо чылдың төнчүзүнге чедир эмнелгелерге оруннарның саны 2900 ажар. Балгазынның санаторийинге 75 кижини немей эмнээри, чамдык черлерге фельдшер-акушер пунктуларын көвүдедири көрдүнген.

Августа бежен хире дээди эртемниг эмчилерни, ортумак эртемниг 266 ажылдакчыларны хүлээп ап, ажылдаар черлеринче үдээринге белеткенип турар бис. Аптекаларга ажылдаар дээди эртемниг фармацевтерниң болгаш оларның дузалакчыларының санын 16 кижиге көвүдедири планаттынган. Ол ышкаш Ак-Довурак хоорайга 120 оруннуг эмнелгени ажыглаалга киирер болгаш ол-ла хоорайга уругларга хүнде 200 порция белеткээр сүт кухнязын ажыдар.

Ниитизи-биле чаа беш чылда Самагалдайга, Шагаан-Арыгга, Чадаанага, Бай-Хаакка чаа эмнелгелер ажыдар сорулга салдынган. Моон-биле чергелештир, аңаа ажылдаар эмчилер, сестралар, санитарлар чурттаар бажыңнарны база тудар болгай.

1966 чылдың сентябрьда РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели «Туберкулёзка удур чорудар хемчеглер дугайында» доктаал хүлээп алган. Ону ёзугаар бистиң республиканың эмнелгелеринге туберкулёзтан аараан кижилерни эмнээр оруннарның санын көвүдедири көрдүнген. Ынчангаш кадык камгалалының органнары эмнелгелерниң туберкулёз салбырларын алгыдар; чок болза районнар аразының туберкулёзка удур диспансерлерин ажыдып, аарыг кижилерниң шуптузун чыттырып эмнээр сорулгалыг.

Хоорай, район, кодээ Советтериниң күүскомнары туберкулёзтан аараан кежигүннүг өг-бүлелерге тускай, аңгылаттынган квартираларны бээр ужурлуг. Сөөлгү каш чылдарда туберкулёзтан аарыыры үш катап эвээжээн, а бо беш чылда туберкулёзтуң массалыг аарыг болуруун узуткаар ужурлуг бис.

Чаш уругларның шын чемненилгези оларның кадык-шыырак өзүп доругарының үндезини. Ынчангаш бо айтырыгны болур чогуур-биле шиитпирлээри чугула. Районнар төптеринге ажылчы чоннар Советтериниң күүскомнары сүт кухнязын организастаар бажыңнарны тускай хаар ужурлуг. Кодээ черлерге безин, кайда хөй чурттакчылар барыл, ийи өреэлдиг бажыңны үндүрүп, оон тудуун колхозтар баштаар черлери, совхозтар директорлары холга алыр болза эки. Кадык камгалал министерствозу ол кухняларны чаа дериг-херекселдер-биле чепсеп, таарымчалыг штаттарны, акша-хөреңгини үндүрүп бээр апаар. Чурттакчы чоннуң 25 ажыг хуузу уруглар болганда, кодээ черлерде эмнелгелерни уруглар эмчилери-биле быжыглаары көрдүнүп турар.

Район болгаш районнар аразының эмнелгелеринге хөй-хөй салбырларны ажыдып, ынаар тускай эртемниг кадрларны чорудары база планнаттынган. Ынчангаш эмнелге-профилактиктиг албан черлерин күрүне хөреңгизин болгаш колхоз, совхозтарның хөреңгизин каттыштырып тургаш тудар болза хөй-ниитиге ажыктыг. Оон башка районнарның ангы баазазынга хөй адырлыг эмнелге ажыдары берге.

Район, участок эмнелгелеринче чорудуп турарывыс аныяк эмчилерге боттуг дузаны чедирип, оларның ажык-дузазын чогумчалыг-биле көөрү чугула.

Эмчилерниң аарыгны эмнээриндең ону болдурбас дээш баш удур демисежири белен дээжизи шын. Ынчангаш профилактика албан черлериниң четкизин калбартыры чугула. Медицина-санитар черлерин болгаш кадыкшыл пунктуларын үлегерлиг бүдүрүлгелерге организастаар сорулга салдынган. Бо черлерни чаа хевирниң аппаратуразы, эмнер, херекселдер-биле хандырары — чугула сорулгаларның бирээзи.

Эпидемия хевирлиг өөскүүр база өске-даа аарыгларны баш удур болдурбас сорулга-биле чоннуң ортузунга санитар чырыдыышкынының агитациязын, чонну гигиенавып, санитариязын чурумунга өөредирин кадык камгалал системазының бүгү ажылдакчылары чорудар хүлээлгелиг.

М. ШАБАЕВ.

Тыва АССР-ниң кадык камгалал министриниң оралакчызы.

Санитар билиглерин пропагандалаар

Санитар-чырыдыышкын ажылдарын калбартып чорудары чурттакчы чонну бедик санитарлыг культурага кижизидеринге, бүгү-ле аарыгларны эвээжедиринге болгаш ылаңгыя халдаварлыг аарыгларны баш удур болдурбазынга улуг ужур-дузалыг.

Чөөн-Хемчиктиң район эмнелгезинде санитар-чырыдыышкын ажылының байдалын чоокта чаа хынап чоруткан. 1966 чылда 24 ортумак эртемниг эмнелге ажылдакчылары чон ортузунга 1096 беседаны кылып чоруткан. Эмчилер 75 лекцияны номчаан болгаш оларның иштинден 29 лекцияны радио дамчыштыр номчаан. Санбюллетеньнерни, кадыкшыл булуңнарын үндүрген болгаш фотовитринаны организастаан. Ынчалзажок аъш-чемден хораннанырының база халдавырлыг иштин-шөйүнду аарыгларының дугайында эвээш лекция номчуттунган.

Чон ортузунга санитар билиглерин калбартып чорударынга ак сеткилдиг, идепкейлиг чоруун көргүзүп турарларга эштер Арбузов болгаш Блазаренко олар хамааржыр. Олар албан организация черлеринге янзы-бүрү темаларга лекция, беседаны номчаан. Моон алгаш көөрге, Чөөн-Хемчиктиң район эмнелгезинде санитар-чырыдыышкын ажылы мурнуку чылдарга бодаарга элээн экижээн-дир.

Ынчалза-даа район «Билиг» ниитилелинге эмнелге ажылдакчыларын хаара тудар ажыл багай тургустунган. Район эмнелгезиниң чүгле 6 ажылдакчызы ол ниитилелдиң доктаамал кежигүннери болуп турар.

Чурттакчы чоннуң калбак массазынга санитар билиглерин пропагандалаар ажылды чогуур деңнелге тургузуп, аңаа эмнелге ажылдакчыларының идепкейин бедидери эргежок чугула.

В. М. ФЕДОТОВА,

республиканың санэпидстанциязының эмчизи.

Буянныг холдар

Аар аарыгга таваржып, амы-тынымга айыыл чоокшулааның эндевээн мен. Ол үеде мени Шагаан-Арыг эмнелгезиниң кезип эмнээр салбырынга эккелген. Хуу-салымымны эмчилер-ле шиитпирлезин деп идегээш, кезиишкин кылырынга чөпшээрештим. Хирург Валентин Сергеевич Мартыновтуң кижиниң кадыкшылы, чурттаалгазы дээш сагыш човангыр, ооаарымчалыг чоруунуң болгаш ооң буянныг холдарының ачызында бааргынга кезиишкин онза бергедээшкин чок эрткен. Мээң амы-тынымы камгалап алдынган-дыр дээрзинге доралн-на бүзүреп каан мен. В. С. Мартынов хөй кижилерниң амы-тынын камгалап алган. Эмнелгениң «сапалдар болгаш хомудалдар дептеринде» он-он кижилерниң Валентин Сергеевичиге кызыгаар чок өөрүп четтиргенин илереткен чаагай состүг одуруглар ооң карак кызыл ажылдап турарын бадыткап турар.

Эмнедип чыткан үемде мындыг таварылга болган. Бир-ле дүне улуг аараан кижини эмнелгеге эккелген. Ол барык-ла өлүг биле дириг ниң аразында. Кызылдың № 3 АТА-зының чолаачызы П. орукка чорул олурган, аварияга таварышкан. Ол дүне В. С. Мартыновту бажыңындан кел диртип эккелген. Дүрген кезиишкинни кылган. Ол чүнү көргүскениил дээрге, чолаачы авария үезинде улуг кемдээшкинге таварышкан болган. Кезиишкинни чедиишкинниг чоруткан ының түңнелинде айыылга таварышкан кижиниң тыны камгалап алдынган.

Кижилерниң кадыын камгалаарынга Валентин Сергеевич кажан-даа күжүн харамнанмас кижи. Ол дүне-даа, хүндүс-даа кезиишкин кылдырткан аарыг кижилериниң нииити байдалын хынап көрүп турар.

Шагаан-Арыг эмнелгезиниң кезип эмнээр салбырының ажылдакчылары аарыг кижилерни ажаап карактаарда кончуг сагыш човангыр чоруун көргүзүп турарлар. Эмчи сестразы Нина Александровна Шумихина аарыг кижилерге эң-не кичээнгейлиг болгаш ээлдек. Няня Анастасия Сергеевна Тусьмина аарыг кижилерниң кадыын камгалаарынга сагыш човангыр. Ынчангаш олар ажылдап турар коллективиниң, эмнедип чыдар кижилерниң хүндүткелин чаалап алганнар.

Бо эмнелгениң коллективи совет кижилерниң кадыын камгалаар буянныг херекке чедиишкиннерлиг болуп, Совет эрге-чагырганың төөгүлүг 50 чыл оюнга эки белектерлиг ужуражыр дээрзинге бүзүрээр бис.

С. ХЕНЕН.

Ак-Туруг суур.

• • •

КАДЫКШЫЛДЫ БЫЖЫГЛААР ДЭЭШ

Республиканың өкпе аарыглар диспансеринге Тываның аңгы-аңгы булуңнарындан эмнедир дээш аарыг кижилер кээп турар. Аарыг кижилерниң сегиринге болгаш оларның кадыкшылын быжыглаарынга таарымчалыг байдал мында тургустунган. Диспансерниң эмчилери совет кижилерниң кадыын эгидер дээш бүгү-ле бар аргаларны ажыглап, янзы-бүрү эмнээшкинни чорудуп турар. Эмнедирин доосkaш, сезээн кижилерниң кадыын улам экижидер сорулга-биле Балгазында өкпе аарыглар санаторийинче чорудуп турар. А чамдык кижилерни республикадан дашкаар курорттарже, санаторийлерже эмнетпишаан, дыштанырын-биле чорудуп турар. Таңдының «Тиилелге» совхозтан Ондар Маңнай-оол, Улуг-Хемниң «УТКА 25 чылы» совхозтан Николай Кенден, Барыын-Хемчиктен Чамбал Доржу олар Рубцовск хоорайның чоогунда Лебяжий деп санаторийге дыштаныр путёвканы алгаш чорупканнар. Ол ышкаш чамдык кижилерниң аарыының байдалын барымдаалап көргеш, Сочиде өкпе аарыглар санаторийинче эмнедип дыштаныры-биле база чорудуп турар.

Д. КОСТЮК.

• • •

САНИТАРКА

Кандыг-бир аарыгга таварышкан кижи дуза алыры-биле баштай-ла эмнелге черинге баар болгай. Эмнелге черинге шинчадер дээш келгеп ийикпе, азы эмнелгеде чыда эмнедип-даа турар кижилерге арыг-силиг байдалды тургузуп турар санитаркаларның ажылын үнелеп көрбес аргажок. Арыглаттынган чылыг өрээл, сагыш човангыр ажаалда аарыг кижиниң дүргени сегиринге база-ла дөгүм болур. Антонина Кенденовна Долчаң ол буянныг үлени бүдүрүп, Чаа-Хөл эмнелгезинге он үш чылда санитаркалап ажылдап келген. Ол онаашкан ажылынга кончуг кызымак кижи. Бодунга хамаарышкан өрээлдериниң иштин кылайты арыглаваан шаанда ооң сеткили амыравас. Аарыг кижилерге ээлдек-эвилең болуп, оларны кээргел-биле көрүп, шыдаар шаа-биле бодунар дузаны чедирип турар. Олар дуржулгалыг санитаркага өөрүп четтиргенин илередип турар болгаш ону хүндүлээрлер.

Ол—сагыш човангыр ие. Школада өөренип турар уругларының өөредилгезин үргүлчү хайгаарап турарындан ийиги класста оглу Серёжа, үш класста уруу Тамара бо чартык өөредилге чылында школаның кончуг эки өөреникчилери болганнар. Авазы уругларының чүгле өөредилгезинче эвес, а оларның кижизидилгезинче база кол кичээнгейни салып турар.

А. К. Долчаң хөй-нииттиг ажылдарынга база идепкейлиг киржип турар.

В. УИНУКАЙ.

Кызыл хоорайның бүгү аптекалары болгаш төп аптека складының коллективтери коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик ат дээш демиселге киришпишаан. Октябрьның төөгүлүг 50 чыл оюнга чедиишкиннииг ужуражыр дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгылаан.

Төп аптека складының галено-фасовочная лабораториязының коллективи мурнакчы бригадага санадып, коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты чедип алыр дээш шудургу ажылдап турар. Бо чылдың бирги кварталының планын 119 хуу күүседиен.

ЧУРУКТА: бригаданың коллективи ажыл үезинде.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

БҮДҮШТҮГ КЫС

Саяна серт кылыңгаш, оттуп келген. Даштын кижи эжикти дидим эвес-даа бол, адырлыр хөңнү чок, аяар соктаан турган. Туруп барып кымның, чүге соктап турарын айтырбайн чыда-ла, чалааш-кын келген-дир кылдыр бодаан. Идиктерин дүрген-не киир тепкилээш тонун эгинней каапкаш, эжикте барган. Даштындан соктаары үзүктелин хона бээрге, эжик оттур айтырган:

— Кымыл бо? Чүү болганыл?

— Мен-дир мен, уруум. Хая-Бажындан келдим—деп, коргуп-девидээниндеи-не боор он, үнү сириләэш ашак кижи чугаазын үргүлчүлээн:—Кенимниң эъди аарый берген, силерни чалап келдим. Буяның хайырлап көр, күжүр эмчим.

«Эъди аарый берген» дээнин дыңнай сал-ла, Саяна эжиниң дээгии ажыдыпкан, кырган чугаалаттынмышаан кирип келген. Шуут-ла тейлээр чыгыы. Бичии кениниң оон мурнунда ийи катап багай божааның-даа чугаалаан. Ооң чугаазы доозулбайн чорда, Саяна аъттаныр ынга белен кылдыр дөгеринипкен, харын-даа чадалгага ап чоруур сумказын безин астыпкан болган.

Даштын караңгызын чүү дээр! Аът кулаа безин көзүлбес—ай эргизи турган. Эмчини аъткаргаш, кырган чаналдаан:

— Караңгызы кончуг-дур, уруум, аъдымны мен чедип аайн. Кортпаңар уруум, чавжы амыр чүве—дээш, боду ээрге олура сал-ла шошкудуп чорупкан.

Чаа келген кижи болгаш, Хая-Бажы деп черниң кайдаазын-даа билбезиниден «ыраңар ырак бе?» деп айтырар дээш-даа, Саяна ара соксаан. Ырак чоогун айтырган хереэ чүү боор? Аарыг кижи кайда-даа болза, аңаа болдунар-ла дүргени-биле чедип, шыдаттынар дузаны чедирер — медицина ажылдакчызының ыдыктыг хүлээлгези ол. Медицина училищезин чаа доскан, ажылдаары-биле чедип келген черинде ийи бүдүн хүн безин четче эрттирбээн аныяк кижиге бо баштайгы чалалга коргунчуг-даа болган. Хамык ужур болза, боду баш мининип ажылдап эгелей бергенде, бир дугаарында-ла боду чааскаан эъди аараан кижи божудары-биле бар чыдарында. Бир эвес эмнелге черинге болза, херек бир янзы-ла болгай. Эъди аараан кижиниң байдалы бичии-ле берге хире болза, дораан улуг эмчилерге чеде чүгүре бээр. Оода-ла суурнуң эмчи пунктузунга болза, район эмнелгезинче телефоннаар-даа болгай.

Район эмнелгезиниң улуг эмчизи Юрий Зиновьевич Ковенскийниң буруңгу хүнгү чугаазы-даа сагыжынга кире хонуп келген:

— Баян-Талаже баар апаар-дыр сен, Саяна. Ажыы-биле чугаалаар херек. Бистиң ажылывыс ында кошкаан чер. Медицина ажылдакчылары база доктаавастаан. Чаа сургууль доозуп келген, тура-соруктуг аныяк комсомолчу кижи-дир сен. Шыырак тудар эвеспе. Доктар-моондакка торулбайн чор.

Саяна боданыр дээш кайы хире ыр чоруп келгенин-даа эскербейн барган. Ыттар ээре бээрге, караңгыда оңгаар-дескээр топтап көргүлээн: мурнунда ак чүве көзүлген, оозун ылавылап көре-көре кээрге, өг болган—иштинде дең кыпсып каан, ак пөс адакылыг өг.

— Чедип келгенивис бо-дур, уруум.—дээш ашак дүшкеш, аъттарны баглаашта баглай берген.

Өгден үнүп келген кадай Саяның чанынга кээп, эптиг-ээлдек мендилешпишаан, караңгыдаа бол эмчи келген дээрзинге дадагалзаваан хевир-биле чугаалай берген:

— Кеним Чойганмааның эъди аараан, уруум. Ындыр, чажыртынар хевирлиг кижи-дир ийин. Мурнунда ийи-даа катап багай божаан болбас ийикпе. Оглум Дамба-Доржу колхоз чылгызы кадарар ээлчээнде барган-дыр. Ожаарып-ла көр, уруум дивишаан, бичии эмчизин өгже киире берген.

Өгде улус-даа арбын. Шупту назы дөгүй берген кижилер. Хөй нуруузу-ла кадайлар.

Эъди аараан аныяк херээженниң байдалын Саяна шинчип эгелээн. Ооң байдалында каразынчыг, девиденчиг чүве чок болган. Ындыг-даа болза ол бодунуң серемчилелин улам дыңзыткан. Өөредилге болгаш практика үезинде эрткен чүүлдерин бирден-бирээ чокка караанга чуруттунду сактып кээп, чүнү-чүнү кавчаарын бодап турган.

Божуур кижини кончуг арыг-силиг черге божудар ужурлуг дээрзин тайылбырлап тургаш, чыылган улусту кожа өглерже чорудупкан. Эъди аараан кижи чанынга чыгдып, таакпылап, үнекиро шуужуп, довурак-доозун дөюлдуруп, шимээргээн херээ чүү боор. Ол аразында Саяна элээн кылыктанган-даа. Ынчалза-даа чогуур өйүнде туттунуп шыдаан. Айы үнүп келген, божуур четкен кениннерни баш буруңгаар эмнелгеге чедирбээн силер деп, кырганнарны чемелээн-даа. Суурга турган медицина ажылдакчыларының бир улуг четпес ажылының тодаргай херечизи-дир. Бүгү-ле сааттыг херээженнерни даңзыга ап, оларның-биле тускай таныылга ажылы чорудуп, божуур өйү чоокшулап орда, эмнелгеге чедип, арыг-силиг черге, эмчи холунга божуурга бодунуң-даа, чаш уругнуң-даа кадыынга эки болур дээрзин оларга ылап билиндирер ужурлуг. Эмчи чок черге өгге божуурга, кандыг-даа айыыл, ооаалондак тургай...

Ол бүгү чогуур үезинде кылдынмайн барган чүве болганда, бо шактарда оларны эдип алыр арга чок. Ам кол-ла сорулга, эъди аараан кижини хүвүретпезин, ооң чараштыр божуп алырынга бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургузары болур. Саяна бодунуң эм-херекселдиг сумказының иштин чаңгыс эвес удаа хынап көрген: Мындыг таварылгада хереглеттинер чүүлдери четче бар бе, чүү уттундуруп калганыл?

Чылгычы Дамба-Доржунуң адазы Ондар Мөңгүн-оол ирей база-ла хынамчазын кошкатпаан: аъттарын ээрлери-биле хевээр, өдек кыдыынга ортей баглагылап каан. Херек апарза, аъттангаш ыңай болурунга белен.

Буруңгу тоолдарда чугаалап турары ышкаш, «даң бажы сарыг херел, даш бажы кара-шокар» турда, Чойганмаа чараштыр божупкан. Аажок улуг шыырак оол урут божаан—деңзилээн болза 4 кил ажар боордан башка оон бичелевес. Аалда ёзулуг-ла байырлал! Аяс даңның хаяазы минута санында-ла чер кырын улам чырыдып, караңгыны дээрниң барыын талакы кыдыынче кызып чоруда берген. Аныяк иени чаа төрүттүнген чаш уругнуң чидиг үнү сергедипкен. Хөөкүй ам канчап-ла чараштыр божуп алыр ирги деп сагыш човап, дүүн-не келгилээн кожа-хелбээ дөргүл-төрелиниң сагыжы база ажаан, даштын өглерде олургулапкан, эрткен-барган таварылгалар дугайын хөөрешкен олурганнар.

Саяна Чойганмааны ийи хондур ажаап, хайгаарап келген. Ол аразында суур-биле харылзашкаш, чаа төрүттүнгеннерге эмнелге черниң тывыр өнчүбелээн база эккелдирип берген. Чойганмааның болгаш ооң бээ, кунчуунуң өөрүшкүзүн чүге деңнээр! Аңаа Саяна база аажок өөрүп турган.

Чойганмааның кунчуу Хажыт кадай эмчизин чоруур деп баарга, белеткээн аъш-чемин салып, хүндүлээш чугаалаан:

— Бурун шагның ёзузу-биле алыр болза, мээң оглумнуң оглунуң хиини кескен кырган-авазы болдуңар уруум. Мээн бо күжүр уруумнуң караан чырыдып, буяныңар хайырладыңар, күжүр эмчим. Ам бо чаш оолга чараш ат тып адап бээриңерни дилээр-дир мен.

Ол эртен даң шолбаны даң хаязын үдеп үнүп келген турганы Саяның сагыжынга кире хонуп келген. Ынчангаш кырганның дилээнге мынча деп харылаан:

— Даң шолбаның үгкуштур төрүттүнген кижи болгай бо. Шолбан-оол дизе ажырбас боор ийин.

— Ой, эжен-не бо! Тывызыны але, уруум. Ол-ла болгай, харын. Шынап-ла даң шолбаны хаяаланып, даң херели чырып келгенде төрүттүнген оглум-на болгай. Шолбан-оол дивейн канчаар—деп кырган-авазы эмчизин сүмелээн адын аажок-ла өөрүп үүлээген.

Шолбан-оолдуң кырган адазы, иези-даа, авазы Чойганмаа-даа боттарының өөрүшкүзүн илередип, кезээде аас-кежиктиг болурун йөрээп тургаш, эмчизин аъткарганнар. Мөңгүн-оол ирей Саяналы суурга чедирип эккелгеш, чарлып чоруурда мынча диин:

— Эки ажылдаар сен, уруум. Тыва кижи эмчи болурга, эки-дир. Оода-чедаарда дыл-домаан саат чокка билчир. Бистиң кончуувусту көрдүң бе? Ам-даа эмчи-домчуну орта херекке албас. Божуур-тиигээр кижиниси безин холуп эртир өгге олуртуптар. Байырлыг, уруум, буянныг уруум!

Саяна Кыргысовна Карасал Кызылдың медицина училищезин дооскан соонда, 1957 чылдың чайынында ынчаар ажылдап эгелээн. Оон бээр ол чеже катап чалаашкыннарга барбаан дээр, чеже кижээ буяның чедирбээн дээр. Ооң соонда, ол район эмнелгезиниң өкпе аарыг улус эмнээр салбырынга фельдшерлеп, божудар салбырга акушерка-даа ажылдаан. 1962 чылда кодээге ажылдаар комсомолчу путёвка-биле база катап Баян-Таланың эмнелге пунктузун эргелекчилээн. 1964 чылдың май айдан бээр район эмнелгезиниң божудар салбырының акушеркалыында ажылдап турар. Аңаа божаан авалар Саяналың эптиг-ээлдээн, билиг, мергежилдиң шыыраан шупту мактаарлар.

Коммунист Саяна Кыргысовна Чадаана хоорай Совединиң депутады. Улусчу эрге-чагырга органнарынга чоннуң төлээлекчизи болур бүдүштүг кижи.

С. ПАВУ.

ЧУРУКТА: С. К. Карасал.

Фото авторнуу.

ДАШТЫКЫДА

АПРЕЛЬ 4 — ВЕНГРИЯНЫҢ ХОСТАЛГАН ХҮНҮ

Эчис сорулгаларның болгаш эрге-ажыктарның чаңгыс аайы

Венгр Улус Республиказы социалистиг өске-даа чурттар-биле акы-дуңмалышкы найыралдың интернационалчы харылзааларын-биле чергелештир политиктиг сорулгаларының ниитичизи база ол ышкаш чугула экономиктиг эрге-ажыктары-биле холбаалыг. Улусчу Венгрия Бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарының аразында чаагай үре-түңнелдиг экономика болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылгага 18 чылдарда идепкейлиг киржип келген.

Ээзан сайзыраңгай үлетпүрлүг болгаш недергей кызымы бойдус курлавырларлыг бистиң улуг эвес чуртувус хөй хевирниң чиг-эдин, чартык фабрикаттарны, машиналарны болгаш өске-даа продукцияны даштыкы рыноктардан садып алырынга амыдыралчы сонуургалдыг. Моон-биле кады иштики рыноктуң кызымы болуп турарының чылдагаанында бистиң үлетпүр продукциязының хөй хевирлерин бүдүрүп үндүрериниң организастаары база берге болуп турар.

Ындыг янзылыг айтырыглар Бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери өске-даа чамдык чурттарда база туруп турар. Ооң ужурунда Бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттар иштики курлавырларының күзели-биле бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринче угланган хемчеглерин ап чорудары-биле кады күш-ажылдың делегей хуваалдазының берип турар ол аргаларын бот-боттарының аразынга бараанарны солужарын ажыглап турар. Чижээ, 1966—1970 чылдарда Бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарының улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң пландарын дүүштүр тургузар талазы-биле ажылдарның түңнел чадазының үезинде оларның аразынга узун хуусаалыг садыг дугуржулгалары чардынган. Мынчангаш ол чурттарның аразынга кандыг чугула бараанарны садып алыры болгаш садары беш чыл бурунгаар билдингир болган. Венгрияга ол дыка чугула, чүге дээрге, ооң даштыкы садыг саарылгазының барык 70 хуузу Бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери күрүнелерниң үлүүнге онаажып турар.

Совет Эвилели-биле экономиктиг кады ажылдажылга бистиң чуртувуска онза улуг ужур-дузалыг болуп турар. 22 чылдың мурнунда Совет Армия немец-фашистиг эжелекчилерден Венгрияны хостаан үеден бээр венгр улус совет улустан бүгү талалыг дузаламчыны ап турар. Сөөлгү ийи он чылдарның дургузунда ийи чурттарның аразында бараан саарылгазы 50 катап көвүдээн. Эрткен беш чылда Венгрия ССРЭ-ден 8 миллион тонна нефтини алган. Бо беш чылда нефтиниң чурт иштинче кирери 16 миллион тоннага четкен турар. 1966—1970 чылдарның үезинде 7 миллион тонна ажыг демир руданы, 1,4 миллион тонна прокатты, 9,6 миллион кубометр ыяштыг материалдарын чуртче кирип сөөртүр. Оон аңгыда чурт ССРЭ-ден барык 11 миллиард киловатт-шак электроэнергияны алыр. Чугула хевирлерниң чиг-эдин болгаш материалдарын даштыкаардан алырын магадылап турар узун хуусаалыг дугуржулга бистиң планныг экономиказының хөгжүлдезинге аажок улуг ужур-дузалыг. Совет машиналарны болгаш дериглгени алыры база биске дыка чугула.

Бо беш чылда ВУР Совет Эвилелинче өске бараанарадан аңгыда химия болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге тургузар дериглени, дизельдиг поездилерни, автобустарны, хем судноларын, янзы-бүрү приборларны, машина тудуунуң өске-даа кылыгларын чорудар. Совет кижилер венгр чиик үлетпүрүнүң кылыгларын (идик, хеп аймаан, трикотаж болгаш өске-даа кылыгларны), а ол ышкаш чаа болгаш ажылдап кылган чимистерни база ногааларны улам хөйү-биле садып ап болур.

Социалистиг Венгрия социалистиг чурттарның дыка хөй делегей экономиктиг организацияларының хемчээлдеринге Совет Эвилели-биле болгаш Бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң өске-даа чурттары-биле кайы-кайызынга ажыктыг экономиктиг кады ажылдажылганы боттандырып турар. Ол организацияларда кады ажылдажылга демир орук болгаш агаар транспортунуң ажылын эвижидерин, кара металлургияда, подшипник үлетпүрүнде бүдүрүлгениң ажыктыын бедидерин, чуртту электроэнергия-биле дээре хандырарын биске дузалап турар. Ол кады ажылдажылга бүгү чурттарга экономика талазы-биле ажыктыг чүвени хандырып берип турар.

Акы-дуңма совет улус-биле кады венгр ажылчы чоннар алдарлыг юбилейни — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюн төлептиг демдеглеп эртирери-биле белеткенип турар. Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң хүлээп алган доктаалынга дүүштүр Венгрияның хоорайларынга болгаш көдээ черлеринге Октябрь революциязының төөгүлүг ужур-дузазының дугайында, совет улустуң чедиишкиннериниң дугайында лекцияларны номчуур болгаш илеткелдерни кылыр, революцияга, ССРЭ-де социализм тургузуушкунунга турачкаал болдурган совет шиилерни, кино фильмнерни көргүзер. Венгрияның бүдүрүлгелеринде, тудугларында, көдээ ажыл-агый кооперативтеринде Октябрьның 50 чыл оюнга алдар болдурган күш-ажылчы чарыш калбарып турар.

Октябрь революциязының чартык чүс чылдыг юбилейин бистиң чуртувуска байырлап эртирер чорук улуг Совет Эвилели-биле социалистиг Венгрияның найыралын болгаш сырый кады ажылдажылгазын улам ыңай быжыглаарынга дузалаар.

ЛАСЛО ПАПП,
Бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелинде Венгр Улус Республиканың доктаамал төлээлекчизиниң оралакчызы.

Москва.

(СЭТА).

Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга алдар болдурган лекцияларны номчуурун Сан-Хоседе органызастаан. Коста-Риканың Улусчу авангард партиязының ТК-ның кежигүнү Арнольдо Фирретето Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының тургустунганының болгаш ооң баштайгы чылдарда ажыл-чорудулгазының дугайында лекцияны социал айтырыгларны өөренир талазы-биле ажылчын төпке номчаан.

ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң хуралы

БЕРЛИН. (СЭТА). ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң чоокта чаа болган хуралынга ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң даргазы, ГСЧП ТК-ның бирги секретары Вальтер Ульбрихт чүве чугаалаан. ГДР, Польша болгаш Чехословакияның аразынга найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-бодунга дузалажыр дугайында керээлерни чарган дугайын, а ол ышкаш Совет Эвилелиниң партия болгаш күрүне ажылдакчылары-биле ГСЧП ТК-ның төлээлериниң чугаалажылгаларының дугайын Күрүне чөвүлелиниң кежигүннеринге ол дыңнаткан.

Чалчазын чепсеглеп турар

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Апрельдиң төнчүзүнге чедир АБШ «М-48» дээр 90 танкыны Мурнуу Корейже бээр деп турар. Ол танкыларның өртээ 30 миллион доллар. Хаптон тхонсин агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, ол дугайын бөлүк америк шериг чөвүлекчилер Сеулга чарлаан.

Ол танкыларның баштайгызы Каттышкан Штаттардан Инчхон портта чедип келген.

Индий-совет кады ажылдажылганың эрге-ажыктары дээш

ДЕЛИ. (СЭТА). Индий-совет найыралчы харылзааларны, бүгү талалыг кады ажылдажылганы, культура болгаш эртем талазы-биле харылзааларны бүгү хемчег-биле быжыглаар болгаш калбартып хөгжүдериниң херээ ийи чурттуң улустарының үндезин эрге-ажыктарынга таарыжып турар. Совет Эвилелиниң өдүүктериниң, индий найысылалдың хөй-ниити төлээлекчилериниң массалыг митингизинге ол бодал ораторларның чугааларынга улуг бүзүрел-биле чаңгылап турган. Культурлуг харылзааларны хөгжүдер талазы-биле Индияга эрткен индий-совет найыралдың неделязы Делиге ол митинг-биле болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга шак ындыг митингилер-биле доозулган. Индий-совет найырал Индияның национал политиказының кол принциптериниң бирээзи болуп турар деп, ниитилелдиң чиңгине секретары, парламенттиң кежигүнү А. Арора онзалап демдеглээн. Ол найырал ийи улустуң эрге-ажыктарынга таарыштыр улам калбарар деп бүзүрелин ол илергейлээн.

Индияның хамаарышпас чорукту чедип алырының ырак мурнунда-ла, Октябрь революциязының соондагы баштайгы чылдарда-ла Совет Эвилелин сонуургап көөр чорук Индияга тыптып келген деп, парламенттиң кежигүнү Х. Мукерджи сагындырган. Октябрь революциязы кижи төрелгетенниң төөгүзүнге чаа үениң эгелээнин айыткан. Даштыкы колониалдыг эжелелге удур демисελчи индий демиселчилерни Совет Россияның үлегери сорук кииргени. Делегей төөгүзүнүң чорудулгазынга Совет Эвилели кайгамчык улуг салдарлыг болур дээрзин мынчан безин хөй-хөй кижилер билип турган. Совет Эвилелиниң төрүттүнгени-биле социализм боттуг чүүл болуп, делегейниң улустарынга аажок улуг хандыдыкчы күш болу берген. Ам ол дээрге делегей хөгжүлдезинде шиитпирлиг күш-түр. Дептиилгеже болгаш аас-кежиинче орукту улустарга Совет Эвилели айтып берип турар. Россия—келир үениң делегейиниң дептиилгези-дир деп, Мукерджи чугаалаан.

Бодунуң доругнап келген 50 чылының дургузунда ССРЭ-ниң кайгамчык улуг чедиишкиннериниң дугайын ораторлар магадаашкын-биле айтып, хамаарышпас национал экономиканы хөгжүдерде Индияга ак сеткилдиг дузаламчызы дээш Совет Эвилелинге өөрүп четтиришкинниң чылыг сөстерин чугаалап турган.

Квартал концерти

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы суурда херээженнер болгаш клуб чөвүлелдери ай, квартал пландарын кады тургузуп, янзы-бүрү культура-массалыг ажылдарны чөвүлелдер кежигүннеринге хуваага ажылдап турар. Бо чылдың эгезинден бээр неделяның суббота болгаш среда хүннеринде суурнуң чурттакчыларын клубче хаара тудуп, кежээлерни, ужуражылгаларны, концерттерни доктаамал эртирип турар апарган.

Янзы-бүрү темаларга лекция, беседалардан аңгыда квартал концерттери солун эртип турар. Аңаа чүгле аныяктар эвес, харын улуг назылыг чурттакчылар идепкейлиг киржип турар. Чыл эгезинден бээр 19 концерт болган. Ылангыя суурнуң Чоон-Дыт кудумчузунуң концертиниң киржикчилери Тывага болган национал-хосталгалыг шимчээшкинниң чижектерин, ылангыя орус болгаш тыва чоннуң аразында найыралды көргүскени солун болган. Чонга талантызын бараалгадыр бо чаагай херекке башкылар Наталья Ховалыг, Ирина Оюн, совхоз ажылчыннары Алим Лопсан, Николай Серен болгаш өскелер-даа идепкейлиг киржип турар.

А. ТУГАРЖАП.

„Хайыраан бот“

Кызылдың «Тере-Хөл» колхозунда эш Чигжит директорлаан Культура бажыңында уран чүүл коллективи колхозтуң ажыл-ишчилеринге концерттерни хөй удаа көргүзүп турар.

Бот-тывынгыр артистер бо удаада Виктор Көк-оолдуң «Хайыраан бот» деп шиизин шыдамыккайы-биле белеткээш, көргүстүлер. Хоочун колхозчулар ук шиини көргеш: «бистиң аныяктарывыс база-ла ёзулуг артист улустар-дыр» деп үнелээр-даа болду. Ону бодап көөрге, шииниң киржикчилери боттарының мурнунда салдынган сорулганы күүседип шыдааны ол.

Шииде ойнакчылар Бичелдей, Донгак, Сенги, Отук-оол, Севээн болгаш өскелер-даа боттарының рольдарын чедиишкинниг ойнааннар. Баштайгы шенелде — уран чүүлдүң дээжизинче бистиң аныяктарывыстың базымының делгемин херечилээн.

С. СЕДИП.

КЫШТЫҢ АРТЫНЧЫЗЫ. А. Садуманның фотоэтюду.

ЧАА КИНО

РОДЬКА, КОСТЯ, АЧАЗЫ

Улуг эвес өг-бүле: Евгений Эдуардович—судно тудуунуң верфинде инженер, өг-бүлениң ээзи, оолдарының адазы; улуг оглу Костя чоокта чаа-ла институт дооскан аныяк эмчи, бичии оглу Родька сески классчы. Алышкылар бичезинден-не нези чок өскен. Ажы-төлдү кижи кылдыр өстүрүп кижизидериниң сагыш човаашкызын Евгений Эдуардович чааскаан чүктеп эрткен. Ам-даа аныяк-даа болза, бодунуң оолдары дээш өг-бүле тударын ол сагынмаан. Уругларын дээш бодунуң аас-кежиин бодавайн чорууруң оолдарынга эскертпээн. Костя болгаш Родька бичии турганда, ону билбээн боор-даа чадавас.

Кандыг-даа өг-бүлениң амыдыралында өске кижилерге эскертинмес өөрүшкүлер, човулдаалерде тургулаар болгай. «Мээн ынакшааным кижи» деп кинода бир ындыг өг-бүлениң дугайын көргүскен. Өөрүшкүлер, сагыш човаашкыннар дээш, кижи бодаарга ындыг онзагай эвес ышкаш сагындырар, ынчалза-даа амыдыралдың шыны, кижизиг чоруу-биле ол айтырыглар кымга-даа хамааржыр, кымны-даа дүвүредир. Оолдарның адазы кымга-даа эптиг-ээлдек, чымчак сеткилдиг кижилерниң бирээзи. Ол оолдары-биле нези дег чоок чугаалажып билир. Оолдары адазынга ынак. Кандыг-бир чугула айтырыг шиитпирлээр дээнде, өг-бүлениң «чөвүлелин» чыггаш, аңаа чугаалажып чаңчыкканнар. Чижээлээрге, ындыг таварылга болган. Родьканың эжи урут Лигияның незиниң төрүттүнген хүнү болур дей берген. 40 акшаның идиин садып бээрин Родька аазаптар. Сөглээн сөзүн тыртары—Родькага (эр кижиге) берге болган. Ол хире хөй акшаны аазапканы Родьканың талазындан бодамча чок чорук болур. Ынчалза-даа акшаны бээр деп шиитпирлээннер. Костяга мотоцикл садарынга чыып турган акшадан ук түңнү ачазы ап берген. Евгений Эдуардович оолдарының кижизидилгезин ала-чайгаарлаашкынче кииргени деп болбас. Кандыг таварылгада канчаар кылырын ол ынак билир.

Бо бажыңга Костяның-даа, ооң дуңмазының-даа эш-өөрү бо-ла келир. Олар бажыңга кирген бадырын ачазы күзээр. Келген кижилер-биле чазык чаагай чаңныг, ижин каре чокка чугаалажып чаңчыккан. Лигия, Васька, — Родьканың эштери, Саша — Костяның таныжы. Муромцевтерниң өг-бүлези оларны өөрүшкү-биле уткуп хүлээп ап келген.

Костя—кезер эмчи. Аныяк эмчиниң мурнунда хой-ле чаа, солун чүүлдер ажыттынган. Ынчалза-даа Костяның бичии чораанындан бээр чамдык бодун тоглунуксаар чоруу ат-алдар сурукээр чорукка кээп чедирген. Ол бир-ле катап ачазы биле дунмазынга мынча деп чугаалаан: «Даарта бир-ле дугаар кезиишкинни бодум кылыр болдум». Евгений Эдуардович-даа, Родька-даа аңаа байыр чедирип турар. Костяның аажы-чаңында бир-ле эп чок чүвени ачашкылар ынчан эскерип каан. Кезиишкин кылыр кижизи — Родьканың башкызы боор илерээн. «Идегел чок» кижи деп Костя чугаалаттынар. Аарыы хаңылааан кижиниң кезип «шенээр» болганынга ол харын-даа таарзынган ышкаш болур. Ол бүгү ачалышкыларга таарышпаан. Родька акызы-биле шуут-ла чөпшээрешпээн. Маргылдаа өскүп үнген. Кезиишкин болбайн барган, чүге дээрге Родька бодунуу чедип алган. Кандыг-бир машинага шенелдени чорудуп болбайн аан. Ынчаарга чүгле бодунуң алдар-адын бодаар кезер эмчи турбас ужурлуг.

Костяны адазы кажан-даа ынчаар өөретпейн, кижизитпейн чораан. Муромцевтиң амыдыралы оолдарынга чүгле эки үлегер-чижек боор шыдаар. Ол—кинонуң кол маадыры. Бүгү талазы-биле ону кым-даа хүндүлээр, ооң-биле чоок болуксаар, шак ындыг кижи. Евгений Эдуардович ышкаш адалыг, акылыг эш чоок эштиг болурундан кым-даа ойталавас ийик.

Амыдыралда биске бо-ла таваржы бээри ышкаш, Костяның аажы-чаңының ындыг талазын ачазы кажан-на бир эскербейн эрттиришкени ол-дур. Евгений Эдуардовичиге ол хомудалчыг болган. Ынчалза-даа ол чалданыш чок кижи. Родькага хорадаан, Костя өскен төрээн бажыңын каан чоруп турар: адазы оглунуң мурнунга мөгейбээн.

Адазы оолдарының кижизидилгезин албадаалдыг эвес, ковчут хынамчалыг чорудуп келген. Олар ажыл-ишчи, дорт шиитпирлиг, биче сеткилдиг улус. Ынчангаш адазының ынча чылдарда салып келген чүткүлү демей-ле халас барбаан. Костя Москвага чедип келген, аңаа ажылдай бээр, өг-бүлелиг-даа апарган. Родька школазын доозуп алган, заводка ажылдап кирер деп турар.

Евгений Эдуардовичиниң сагыш сеткилинге ынчан бир-ле таварылга хөлзээчиг болган. Костя-биле чоок өңнүктер болур ужурлуг турган, ынчалза-даа Сашаның-даа, Костяның-даа талазындан ара соксап каан харылзааның ылаптыг чылдагааны кинонуң төнчүзүнде илерээп келир. Костяның душтуу деп санадып турган аныяк херээжен кижи (Саша) Евгений Эдуардовичиге ынакшый бээр. Оглу-биле ужуражып, ооң-биле найыралдыг турган кижиге чоок болурунуң бичии-даа чылдаан Муромцев мырыңай көргүспээн. Ол ковчут шын кылган.

Ийи оглу колдуунда тускайлан чурттап шыдаар, улуг кижилер апарганда, бодунуң хуузу аас-кежииниң дугайын база бодап болгу дег. Ынчалза-даа Муровцев аас-кежик, чаагай чуртталга дугайын тодарадырда, чүгле бодун бодавас кижи. «Чурттаалгага хамаарылгамны ачамның ышкаш кылырын каш катап оралдаштым. Ол белен эвес айтырыг болду. Улуг дээрге-ле ийи неделя хире шыдажыр турдум»—деп, Костя бир-ле катап Саша-биле чугаалажып олура чугаалаан. Бистиң ниитилелиивисте муң-муң кижилер Евгений Эдуардович ышкаш чурттап чоруур. Даштындан көөрге, олар өскелерден чүнүң-биле-даа онзаланып, ылгаттынмас. Шынында ол дээрге хирелик эвес, ёзулуг кижилер ол болур.

«Ынакшааным кижи» деп кинону Леонид Завальнюктуң тоожузун ёзугаар тургускан. «Мосфильм» киностудияга үндүрген. Режиссёру—Юлий Карасик.

Б. ДИРЧИН.

Дайынчы алдарның өрээли

Школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарының бир чугула мээзэ шериг-патриоттуг кижизидилге болур болгаш ук ажылды бедик деңнелге чорударынга дайынчы алдарның өрээли улуг рольдуг. Ынчангаш Таңды районнуң школаларының аразынга эң эки дайынчы алдарның өрээли деп социалистиг чарышты чарлаан турган. Чоокта чаа ооң түңнелин үндүрген. Бирги черни Хову-Аксының 8 чыл школазы ээлеп, 100 рубль-биле шаңнаткан, ийигизин—Балгазынның, үжүзүн—Хову-Аксының ортумак школалары тус-туста ээлээн.

Хову-Аксының 8 чыл школазында дайынчы алдарның өрээли-биле таныжыптаалы. Хананың шуут-ла бодунда үш салгалдың дайынчыларының улуг чуруктарын кичээңгейни хаара туда бээр кылдыр чураан. Будённыйжы аъттыг шериг дайынчыларындан эгелээш, амгы үениң ракеталар-биле чепсеглеттинген, күштүг шериг техниказын, ону башкарган дайынчыларны көргүскен. Шериг-патриоттуг кижизидилгениң тускай стендилерин дерип тургускан. Бодунуң үезинде шеригге албан эрттирип чораан, амгы үеде бүдүрүлгениң мурнакчылары Александр Бабкин, Иргит Шомут дээш өске-даа эштериниң чуруктарын делгээн. Тускай номнарны делгээн, ону өөреникчилер аңаа номчуп турар. Чапсар үезинде бо өрээлде кижи-ле хөй. Чамдыктары стол кырының оюннарын-даа ойнай бээр-ле. Дайынчы алдарның өрээли кижизидилге ажылының төвү апарган. Маңаа солун ужуражылгаларны организастап турар. Төөгү башкызы Мария Семёновна Енушкевич биле күш-культура башкызы, директорнуң шериг-патриоттуг кижизидилге талазы-биле оралакчызы Федор Михайлович Малютин оларның удуртулгазы-биле 7 «б» класстың өөреникчилери өрээлди дерип кылганнар.

О. КОРОДА.

ЛЕНИННИҢ АПРЕЛЬ ТЕЗИСТЕРИ

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

гум-на харын ооң ужурунда В. И. Ленинниң шыңгыы болгаш принципиалдыы-биле медеглээни болза: «Чазакты бузурээшкин-биле көрүп турар-дыр силер, эштер. Бир эвес ындыг чүве болза, бистиң оруувус чаңгыс аай эвес-тир. Эвээш нуруузунга артып кагзымза-ла дээре боор».

Дыка берге, аажок айыылдыг орукту ажып эрткеш, 1917 чылдың апрель 3-те орай кежээ В. И. Ленин Төрээн чуртунга чанып келген. Петроградтың Финлянд вокзалының чанында шөлге он-он муң ажылчыннар, солдаттар, матростар Ильичини байырлалдыы-биле уткуп алган.

Ильич вокзалдан Кшесинский ордуга шуут чедип келген. Ынчаарда ол ордуга ТК Петроград комитеди, большевиктерниң Шериг организациязы ажылдап турган. Ордунуң бирги залынга партияның Төп Комитединиң кежигүннери болгаш найысылалдың партия организациязының активи-биле пролетар революциязының баштыңчызының баштайгы ажыл-ишчи чугаазы болган. Аңаа хөй эвес кижилерниң мурнунга В. И. Ленин революцияны хөгжүдериниң Апрель тезистеринде бижиттинген программазын эң-не баштай тайылбырлаан. Владимир Ильич ол тезистерин Стокгольмдан Петроградче оруkка чоруп турган үезинде ажылдап кылган. Ленинчи чугаалар кижилерниң бодалын хайныктырган. Каш хонганда сураглыг большевик Л. Сатальцын чугаалааны болза: «Арыг салгын үрүп келген ышкаш болган... Ленинниң бодалы кайгамчык-ла болган». Ол дүне Кшесинский бажыңга таварылга боор чедип келген меньшевик Суханов ленинчи чугааның дугайын мынчаар бижээн: «Ол аажок чиңиг утkалыг чугааны утпас мен... Организас чок бүгү-ле чүве боттарының ижээннериниң иштинден кодурлуп үнүп келген ышкаш болган, ынчангаш моондактарны чигзиниишкиннерни, кижиге таваржы бээр бергелерни, кижиниң хордаашкыннарын билбес, бүгү-ле чүвени буза шаап турар угаан-бодал кайгап-магадаан өөреникчилер олурган Кшесинский ордунуң залынга илереттинип турган».

Ленинчи чугаа, хөделиишкиннерниң ленинчи программазы меньшевик Сухановту хөлзедип, кайгаткан-даа. Большевиктерниң иштинден Каменев ышкаш, чамдык кижилерге ол чугаа база таарзынмаан. Ындыг-даа болза, шынчы большевиктер болгаш пролетаржы калбак массалар ленинчи угланыышкынны өөрүшкү-биле уткуп, хүлээп алган, чүге дээрге, оларның күзел-сорукtарынга ол угланыышкын дүүшкен.

Апрель 4-те В. И. Ленин баштай Советтерниң Бүгү-российт чөвүлел хуралының киржикчилери большевиктерниң мурнунга, а ооң дараазында большевиктерниң болгаш меньшевиктерниң каттышкан хуралынга бодунуң тезистерин чугаалаан. Ильичиниң бо чугаазы оппортунизмниң лагеринге калчаалыг шуугаазынны болдурган. «Единство» дээр плехановчу солун ленинчи чугаа «шынында кандыг-даа утка-шынар чок мелегей чугаа-дыр» дээр чүвени бижиринче далашкан. В. И. Ленин «революсчу демократияның ортузунга хамааты дайынның тугун көдүрүп үндүрдү» деп, камгаланыкчы Гольденберг медеглээн. Каменев болгаш Петроград организациязының ажылдакчыларындан кым-бир кижилер В. И. Ленинниң-биле маргыжарын оралдашкан. Ынчалза-даа В. И. Ленинниң апрель 7-де «Правдага» парлап үндүрген Апрель тезистери удавааnда партияга бүгү-ниитиниң чүүлдүгзүнүушкунуң алган болгаш Россияның ажылчын эңгызының хөделиишкиннериниң дайынчы программазы болу берген.

Бодунуң Апрель тезистеринге В. И. Ленин революцияның баштайгы хүннеринден эгелээш чугаалаан бүгү чүүлдерин түннеп байыдып, тодарадып, чаңгыс аай система болдурган. В. И. Ленин дайын империалистиг дайын-дыр дээрзинге шуут үнелээшкинни берип, оортан кара чаңгыс шын түннелди кылып, камгаланыр чорукка «бичии-даа дужуп бериишкинни болдурбас» дээн.

Үениң бир янзы шинчизи чүдел дизе, эрге-чагырганы буржуазияга берипкен революцияның бирги үе-чадазындан эрге-чагырганы пролетариаттың болгаш тараачыннарның ядыы бөлүктериниң холунга бээр ужурлуг ооң ийиги үе-чадазынче шимчиирииде болур дээрзин В. И. Ленин катап-катап демдеглеп турган.

Тур чазакка кандыг-даа деткимчени көргүспес деп, Ленин айтып турган. «Парламент республика эвес... а ажылчыннар, хөлечиктер болгаш тараачыннар депутаттарының Советтер республиказы херек».

В. И. Ленин партияның аграр программазының үндезиннерин айтып, помещиктерниң черин хавырарын болгаш чуртта бүгү черни национализастаарын ооң кол чүүлү кылдыр илип үндүрген. Экономиктиг политиканың үндезиннерин тодарадып, бүгү банкыларны каттыштырарын болгаш нииити национал банкыга Советтерниң талазындан контрольду тургузарын боттандырарын айыткан.

Партия талазы-биле сорулгаларга хамаарыштыр В. И. Ленин большевиктер партиязының съездизин дораан чыылдырарын, партияның программазын болгаш адын эскертирин, «социал-демократия» дээрининиң орнунга коммунистиг партия деп адаарын саналдаан.

Бодунуң Апрель тезистеринге В. И. Ленинниң тайылбырлааны хөделиишкиннер программазының ужур-утказын допчулаарга ындыг-дыр:

Ленинчи идеялар большевиктерниң Апрель конференциязының шиитпирлериниң үндезининге салдынган болгаш бүгү партияның херээ. Россияга диргелип келчыткан социалистиг революцияның идейлиг платформазы болу берген.

(ПМА).

Редакторнуң оралакчызы А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.

КИНО

АПРЕЛЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Шимээже чагдаар арга-жок» 1.15, «Дааzы-ла эпчок чоруктар» 11.30, 3, 4.45, 6.30, 8.15, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бачыттыг ангел» 2.30, «Кылеңнээшкин» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Катя болгаш крокодил» 10, 11.50, 1.40, «Хаан болгаш генерал» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шкид» республика» 3, 4.50, «Ам ол шаг эвес» 6.40, 8.30 шактарда.

редакцияның адрези:

Кызыл, Шетинкин—Бравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжы амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин — Бравченко кудумчузу, 1). ТС—01054.

Улуг Октябрьның 50 чылы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үнезилеттинген

1967 ч. АПРЕЛЬ 5 СРЕДА № 80 (6717).

Өртээ 2 көп.

Венгр улуска чүректиң ханызындан байыр чедириишкини

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин Венгр Улус Республиканың национал байырлалы—чуртту фашистиг дарлалдан хостаанының 22 чыл оюн холбаштыр Венгрияның Социалистиг Ажылчын партиязының Төп Комитединиң бирги секретары Янош Кадарга, Венгр Революстуг ажылчын-тараачын чазактың Даргазы Дьюла Каллаиге, ВУР-нуң Президиумунуң Даргазы Иштван Добиге чүректиң ханызындан байыр чедириишкиннерин болгаш эң эки күзээшкиннерни дамчыткан.

Боттарының марксистиг-ленинчи партиязының удуртулгазы-биле венгр ажылчы чоннарның политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг амыдыралга чедип алган кайгамчыктыг чедиишкиннери чаа ниитилел тургузуунуң улуг амыдыралчы күжүнүң болгаш артык күштерлииниң чырыткыланчак херечизи болур деп байырлыг чагаада чугаалап турар.

Совет Эвилелиниң болгаш Венгр Улус Республиканың найыралы болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылгазы марксизм-ленинизмниң база социалистиг интернационализмниң принциптеринге, чаңгыс аай улуг сорулга—коммунизмче ниити одуруг-биле бар чоруур совет болгаш венгр улустарның чаагай чоруунга үндезилээш соксаал чок хөгжүп болгаш быжыгып турарынга совет кижилер сеткилдиң ханызындан өөрүп турар.

(СЭТА).

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ХӨРЗҮННҮҢ ХАТТАН БОЛГАШ СУГДАН ҮРЕЛИРИН КАМГАЛААР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СОҢГААРЛАТТЫНМАС ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хөрзүннүң хаттан болгаш сугдан үрелириниң камгалаар талазы-биле соңгаарлаттынмас хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалажып, көргеш, чогуур доктаалды хүлээп алган. Ховулуг болгаш арга-ховулуг районнарда хөй-хөй колхозтар болгаш совхозтар хөрзүннүң үрелиишкинин калбаа-биле нептерээниниң ужурундан кодээ ажыл-агый культураларының кудуу болгаш туруштуг эвес дүжүттерин ап турар дээрзин доктаалда демдеглээн.

Казах ССР-ге, Барыын болгаш Чөөн Сибирьниң ховулардыг районнарынга, Украинаның мурнуу талазынга болгаш Соңгу Кавказка, чурттуң чамдык өске-даа зоналарынга барык чыл бүрүзүнде доозуннуг хаттар шуурган хөрзүннүң үнүш-дүжүттүг кадын доозуннадыр халып, элээн шөлдерге тарылгаларны үреп база узуткап, а чамдык районнарга суггаттыг черлерни, суггарылга бугаларын болгаш суг үнер черлерни довурак-биле хөме халып каапкып турар.

Украин ССР-де, Молдав ССР-де, Төп Кара хөрзүннүг зонада, Поволжьеде болгаш чурттуң чамдык өске-даа районнарында хөрзүннүң сугдан үрелири кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге улуг когаралды база таварыштырып турар. Хөрзүннүң сугдан үрелиишкининиң түңнелинде кодээ ажыл-агыйның ажыглаалдыг, хөй үнелиг шөлдери үрелип, оларның үнүш-дүжүдү удуу-биле кудулап, хемнер болгаш өске-даа суг үнер черлер баларланып, чылдың-на чоогалар көвүдеп, девискээрлерни кезек-кезектерге узуп, туе черлерниң гидрологтуг байдалы баксырап, шөлдерниң ол-шык-биле хандыртазы аажок кызырлып турар.

Закавказьениң даглыг районнарынга, Карпаттарга болгаш Ортаакы Азияга малгаш-сай агымнар тарылгаларга черин хоме ап, тараан болгаш олурткан үнүштерни узуткап, тудугларны, демир орук болгаш чазаглыг орук шугумнарын үрегдеп турар.

Хөрзүннүң хаттан болгаш сугдан үрелириниң, кандаашкынның болгаш кургаг хаттарның кодээ ажыл-агыйга, улус ажыл-агыйның өске-даа адырларынга таварыштырып турары улуг когаралдар турда-ла, хөрзүн камгалаар, хову-шөл камгалалының арга-ыяш тарылгазын чорудар талазы-биле ажылдар эвээш чорүттунуп турар, а хөй-хөй ажыл-агыйларда ону шуут чорутпайн турар. Арга-ыяштыг куржагларның улуг-улуг шөлдериниң байдалы кончуг багай. Оларны ажаарын организаставаан. Камгалалдың арга-ыяжын тараан черлерниң ыяжын үрегдээр болгаш баксырадыр, арга-ыяшты система чокка кезер чүүлдер бар, ол арга-ыяшты катап тарып өстүрериниң эргежок чугула хемчеглерин албайн турар.

ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозу болгаш оон чер-черде органнары, Кодээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязы, кодээ ажыл-агый талазы-биле эртем-шинчилел албан черлери, хөй-хөй партия болгаш совет органнарының, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары хөрзүннүң хаттан болгаш сугдан үрелир чоруунуң үрегдекчи уржуунуң айыылдыын чедир бодавайн турар болгаш эртем албан черлериниң ажылдап кылганы, практиканың шенеп көргүскени, черни база тарылгаларны хат, сугдан үрелир чоруктан камгалап алыр арганы берип турар, чер ажылының ындыг системазын бүдүрүлгеге нептередип калбартыр талазы-биле хемчеглерни албайн турар. Кодээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн бедиглериниң чугула аргазы болур камгалалдың арга-ыяжын тарып өстүреринче чогуур кичээнгейни салбайн турар.

Хөрзүн үрелиишкининге удур демиселдиң машиналарын болгаш чепсектерин четпес бүдүрүп турар. Ынчаарга үлетпүрнүң бо талазы-биле бүдүрүп үндүрүп турар машиналары болгаш чепсектери кудуу шынарлыг болгаш конструкция талазы-биле улуг четпестерлиг болуп турар таварылгалар ховар эвес.

Хөрзүннүң хаттан болгаш сугдан үрелиринге удур демиселди чуртка кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай хөгжүдер талазы-биле партияның болгаш чазактың ап турар хемчеглериниң системазында күрүне талазы-биле эң чугула сорулгаларның бирээзи кылдыр СЭКП Төп Комитеди болгаш ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлели көрүп турар.

Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединге, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бүгү-эвилел «Сельхоз-

(Уламчызы 2-ги арында).

Байыр чедиргени дээш өөрүп четтириишкин

Национал байырлал — Венгрияның хосталганының 22 чыл оюн-биле холбаштыр чаагай күзээшкиннерни дамчытканы дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкин илергейлеттинген телеграмманы СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары Янош Кадардан, ВУР-нуң Президиумунуң Даргазы Иштван Добиден, Венгр Революстуг ажылчын-тараачын чазактың Даргазы Дьюла Каллаиден алган.

Бистиң Төрээн чуртувустуң бурунгаар шимчээшкини Совет Эвилели-биле найыралдан, ооң ак сеткилдиг дузаламчызындан, ооң маадырлыг демиселинден чарылбас холбаалыг дээрзин социалистиг Венгрияның тургузукчулары билип турар деп, телеграммада чугаалаан. Бистиң партиявыс, чазаавыс болгаш чонувус бистиң найыралывысты, чаңгыс эвивисти быжыглаар болгаш ханыладыр дээш, бистиң кады ажылдажылгавысты калбартыр дээш моон соңгаар-даа ажылдаар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чартык чүс юбилейиниң чылында совет улус бодунуң Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле бистиң ниити улуг хереевис болур тайбыңның, социализмниң болгаш коммунизмниң хереэниң чаагай чоруунга таарыштыр XXIII съездиниң шиитпирлерин күүседиринге чаа-чаа шылгараңгай чедиишкиннерни чедип алырын күзеп тур бис.

(СЭТА).

ОКТЯБРЬГА АЛДАР КЫЛДЫР

Хүлээлгезин ажырган

Республика типографиязының парлаар цеги юбилейлиг чылдың байырлалынга күш-ажылчы чедиишкиннинг ужуражыр дээш бригадалар аразынга социалистиг чарышты калбарткан. Шудургу ажылдың түңнелинде цех марттың болгаш баштайгы кварталдың бүдүрүлге планнарын эки көргүзүглүг күүсеткен.

Бригадалар аразының чарыжынга Е. Горбунованың удуртканы янзы-бүрү үүрмек чагыглар парлаар машинада парлакчылар бригадазы марттың бүдүрүлге онаалдазын 108 хуу күүсеткен.

Ол бригадада парлакчылардан марттың ажыл үлүүн А. Девятнова—103, В. Фадеева — 104, Г. Дудкина—107, комсомолчу Р. Никонова—130 хуу күүсеткилээш, күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болганнар.

Бригаданың парлакчылары апрельдиң бүдүрүлге онаалдазын оон-даа артык күүседир дээш чуткулдуг ажылдап кирипкеннер.

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозу. Ооң Аянгаты салбырының Кужурлуг-Мажалык сүт-бараан фермазы коммунистиг күш-ажыл коллективи атты чедип алган. Бо чылдың бирги кварталында күрүнеге 13 тонна сүт садар планын ферма күүсеткен. Хөй сүттү алыры дээш, саанчыларның ортузунда социалистиг чарыш калбарган. Ында 10 саанчыларның аразындан бирги кварталдың түңнелинде фермада комсомол бөлүүнүң организакчызы Монгуш Билзиимаа тиилекчи болган. Бир инекке онааштыр чеже сүттү чылда саар дээниниң бирги кварталга хамаарыштыр планын ол ажыр күүсеткен.

ЧУРУКТА: комсомолчу саанчы Монгуш Билзиимаа Түмен-Баирдыр.

А. ПОНОМАРЕВТУҢ фотозу.

ЧҮС ХОЙДАН ЧҮС ХУРАГАН

Улуг Октябрьның 50 чылынга алдаржыткан социалистиг чарыш Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң Найырал салбырының малчыннарының ортузунда калбарган. Төрээн чуртка хөй эътти, дүктү бээр сорулганы кижи бүрүзү салган ажылдап турар.

Салбырның № 1 хойжу бригадазында хойжулар Иргит Серен-Чимит чоокка чедир төрээн 240 хоюндан 244 хураганны, Хомушку Кочаа 268 хойдан 271, Хертек Адыг-оол 232 хойдан 236 хураганны түс-түзүнде менди алганнар. Ол болза чүс хойдан чүс хураган алыр дээн социалистиг хүлээлгениң күүсеттингени ол.

Юбилейлиг чылда журналистерниң сорулгазы

МОСКВА. (СЭТА). Совет эрге-чагырганың 50 чылынга белеткелдиң чорүп турарының дугайын парлалга, радио болгаш телевидение бо хүннерде калбаа-биле чырыдып турар. ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар чериниң апрель үште болган пленуму юбилейлиг чылга холбаштыр совет журналистерниң сорулгаларын чугаалашкан.

Илеткелчи — ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар чериниң даргазы, «Правда» солунунуң кол редакторү М. В. Зимянин Совет эрге-чагырганың 50 чылынга белеткелди, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет улустуң чедип алган улуг чедиишкиннерин парлалгада, радиода болгаш телевидениеде чырыдып турарының дуржулгазының дугайын чугаалаан. Улуг революцияның оюн байырлап демдеглээриниң эң эки аргазы — шиитпирлеттинмээн сорулгалар же кичээнгейни мооңнээри, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин улам калбаа-биле пропагандалаары, коммунистиг тургузуушкунуң бүгү участоктарынга ол шиитпирлерни херек кырынга күүседир дээш демиселжирни болур.

Бо чыл бистиң парлалгавыстың, радиовустуң болгаш телевидениевистиң идейлиг, чогаадыкчы бышкак чорууунуң бир янзы шылгалдазы болуруунуң дугайын эдеринчи илеткелдер кылган Ю. И. Балашенко (Москва), М. С. Куртынин (Ленинград), Я. Е. Пашке (Украина), З. И. Есенбаев (Узбекистан), П. Я. Иверт (Латвия), Д. В. Мчедлишвили (Грузия) болгаш пленумнуң өске-даа киржикчилери чугаалаан.

Хөй санныг совет журналистерниң улам күженип, кыннииг, чогаадыкчы ажылдаарын улуг байырлалга белеткел негеп турар дээрзин пленумга онзалап демдеглээн.

Р. Я. МАЛИНОВСКИЙНИ Москва сөөлгү орукче үдээн

Күрүнениң кескү ажылдакчызы, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң идепкейлиг организакчыларының бирээзи, Коммунистиг партияның шынчы оглу Родион Яковлевич Малиновскийни совет улус, Коммунистиг партия, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң дайынчылары апрель 3-те сөөлгү орукче үдээн.

Орнукшудулганы организастаар талазы-биле чазак комиссиязының кежигүннери, кажыыдал аялгазын ырладып турда, хааржакты көдүргеш, ону Совет Армияның Төп бажыңындан үндүрүп келген. Р. Я. Малиновскийни сөөлгү орукче хоорайның кудумчуларынга муң-муң москвачылар үдээн.

Эвилелдер бажыңының чанынга кажыыдал чорудулгазын Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчулары уткуп чеде берген. Олар Р. Я. Малиновскийниң мөчү-сөөгүнүң хүлүн салган хааржакты катафалктан улуг боо лафединге салган. Чыскаалдыр шуушкан чоң Кызыл шөлче углаандыр чорупкан.

Кызыл шөл. Шөлдүң индирлеринде Москваның ажылчы чоннарының болгаш хөй-ниитизиниң төлээлекчилери, Совет Эвилелиниң болгаш шеригниң аңгы-аңгы хевирлериниң маршалдары, генералдар, адмиралдар, офицерлер, Даштыкы төлээлер, дипломаттыг корпустуң кежигүннери аңаа турган.

Шериг кезектери шөлге чиге дорт чыскаалдыр турупкан. Кажыыдалдың кожааларлыг дайынчы туктар оларның колонналарының кырынга мөгейип турган.

15 шак. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазактың удуртукчулары мөчээн кижиниң мөчү-сөөгүнүң хүлүн салган хааржакты улуг боо лафединден дүжүргеш, В. И. Ленинниң Мавзолейиниң баарында бедиктээштиң кырынга тургускан.

Мавзолейниң Төп индиринче эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, А. Н. Шелепин, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, Д. А. Кунаев, Д. Ф. Устинов, Ю. В. Андропов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, орнукшудулганы организастаар талазы-биле чазак комиссиязының кежигүннери үне берген. Социалистиг элээн хөй чурттарның камгалал министрлери болгаш министрлериниң оралакчылары база оон-даа өскелер Төп индирге турган.

Кажыыдал митингизин эгелээн. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин ону ажыткан.

Алдаржаан совет полководчу, партияның болгаш күрүнениң кескү ажылдакчызы, камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Родион Яковлевич Малиновскийни бөгүн совет улус, Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары сөөлгү орукче ханы кажыыдал-биле үдеп турар-дыр деп, ол чугаалаан.

Бистиң чуртувуста чүгле шериг кижилер эвес, харын калбак ажылчы массалар Маршал Малиновскийни эки билип, Ада-чурттуң Улуг дайынынга улуг эрес-маадырлыг чорукнары дээш, эрес-маадырлыг Совет Чепсектиг Күштерни хөгжүдер болгаш быжыглаар талазы-биле ооң кылганы бүгү-ле чүүлдер дээш ону ынак-биле хүндүлеп чораан.

Родион Яковлевич бодунуң бүгү медереллиг амыдырал-чурттаалгазын бистиң улуг Төрээн чуртувуска бараан болдуруп, аныяандан-на бодунуң амыдырал-чурттаалгазын армияга албан эрттеривиштингенинге холбаштырган деп, А. Н. Косыгин демдеглээн.

Бир эвес бистиң үевисте армия марксистиг-ленинчи идеология-биле чепсеглеттинген, совет патриотизминиң болгаш пролетаржы интернационализмниң ёзузунга кижизиттинген, амгы үениң дайынчы техниказы-биле чепсеглеттинген болгаш ону сайзыраңгай бау-биле шиңгээдип ап турар болза, ол армия тиилеттирбес деп чүвени Маршал Малиновский ханы билип чораан. Харын чүгле ындыг армия Төрээн чурттуң мурнунга бодунуң ындыктыг хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип, социалистиг улуг чаалап алышкыннарны камгалап ап шыдаар. Ынчангаш харын бөгүнге ындыг бирги чергениң армиязы турзун дээш ол хөй күжүн берип чораан. Чогум-на харын ындыг армияны бистиң улузувус партиявыстың удуртулгазы-биле тургускан.

Бистиң Төрээн чуртувусче халдап келген фашистиг араатаннарга удур Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде болуп турган тулчуушкуннарга Маршал Малиновский бодун улуг болгаш талантылыг шериг начальниги кылдыр көргүскен деп, А. Н. Косыгин чугаалаан. Дайзынны чылча шаварының херээнге, бистиң Төрээн чуртувустуң тиилелгезиниң херээнге ол бүгү бодун берип турган.

Родион Яковлевич Малиновскийниң дайынчы дуржулгазын болгаш организакчы арга-мергежилдерин бедик-биле үнелеп көргеш, партия биле чазак ону 1957 чылда камгалал министринге томуйлааш, Совет Чепсектиг Күштерниң удуртулгазын аңаа бүзүреткен. Күрүнениң ол харысаалгалыг албан-дужаалынга ол бодунуң амыдырал-чурттаалгазының сөөлгү хүннеринге чедир турган.

Варшава керээзиниң киржикчилери — социалистиг чурттарның шериг күштериниң быжыглаарының херээнге Маршал Малиновский хөй күжүн берип чораан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Совет чазак бистиң эргим өңнүүвүс болгаш эживис Родион Яковлевич Малиновскийниң элекке мөчээнин бүгү улус-биле, бистиң даштыкы өңнүктеривис-биле кады ханы кажыыдап, Родион Яковлевичиниң өг-бүлезиниң кежигүннеринге болгаш төрелдеринге кажыыдалдың сагыш-сеткилин илергейлеп тур. Ооң дугайында тураскаал полководчунуң, коммунистиң болгаш кижиниң дугайында тураскаал болуп, хөй-хөй чылдарда кадагалаттынып артар.

Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречконуң микрофонга чоокшулап чеде бергеш, чугаалааны болза:

Бөгүн бис камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Родион Яковлевич Малиновскийни улуг кажыыдал-биле сөөлгү орукче үдеп турар-дыр бис.

Бистиң чидириивис аар болгаш катап ээлбес. Шылгараңгай полководчу, Ада-чурттуң Улуг дайынының алдаржаан маадыры, бистиң эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштеривистиң база бир идепкейлиг тургузукчузу, дайынчы эживисти бистиң хүрээлеңивистен өлүм чарды.

Родион Яковлевич Малиновскийниң полководчу чайынналчак талантызы болгаш организакчы улуг аргалары Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун чылдарында онза күштүг-биле илерээн. Немец-фашистиг эжелекчилерни ашкан чайынналчак тиилелгелер-биле доозулган элээн хөй улуг дайынчы хемчеглер ооң ады-биле холбашкан. Сталинград болгаш Ростов чоогунга, Украинага болгаш Молдавияга тулчуушкуннарга, Румынияны болгаш Венгрияны, Чехословакияны болгаш Австрияны хостаар талазы-биле дайылдажышкыннарга, империалистиг Японияның Квантун шериин чылча шаварынга ленинчи школаның полководчузу кылдыр ол бодун көргүскен.

Калбак дески билиглерин, дайынчы байлак дуржулганы шиңгээдип алган Родион Яковлевич Малиновский сөөлгү чылдарда бистиң Чепсектиг Күштеривисти улам ыңай быжыглаарының херээнге улуг салымышкынны киирген.

Бо кажыыдалдың шагында Совет Эвилелиниң Чепсектиг Күштери боттарының дайынчы туктарын кайгамчык дайынчы болгаш полководчу, хамааты болгаш коммунист, Совет Эвилелиниң Маршалы Родион Яковлевич Малиновскийниң мага-бодунуң баарынга мөгейтип турар деп, оратор түңнелинде медеглээн.

Ооң дугайында—эрес-маадырлыг солдат болгаш полководчунуң, Төрээн чурттуң чалбышыштыг патриодунуң дугайында чырыткылыг тураскаалды Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары боттарының чүректеринге кезээде кадагалап чоруурлар.

СЭКП-ның МХК-ның бирги секретары Н. Г. Егорычевке сөс берген. Бистиң бүгү улузувус аар чидириигге таварышкан деп, ол чугаалаан. Коммунистиг партияның шынчы оглу, социалистиг Төрээн чурттуң чалбышыштыг патриоду—Родион Яковлевич Малиновский мөчээн.

Родион Яковлевич Малиновскийниң бүгү амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы—бодунуң Ада-чуртунга кызыгаар чокка бараан болурунуң чайынналчак үлегери, коммунизм дээш эрес-маадырлыг, идепкейлиг демиселдиң чижээ-дир. Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда эш Малиновский Совет Эвилелиниң Маршалынга, бистиң Төрээн чуртувустуң камгалал министринге чедир депшээн.

Родион Яковлевич Малиновскийниң ады москвачыларга кызыгаар чок эргим үнелиг деп, оратор ургулчулеп чугаалаан. Хөй чылдарда ол Москвага чурттап база ажылдап келген, ынчангаш хоорайның хөгжүлдериниң айтырыглары болгаш найысылалдың ажылчы чоннарының мурнунда тургустунган сорулгалар аңаа чоок болгаш билдингир. Оларны шиитпирлээринге ол эң идепкейлиг киржип, Москваны чаартырының херээнге улуг дузаламчыны көргүзүп келген. Киев Төп соңгулда округунуң ажылчы чоннары Родион Яковлевич Малиновский дээш боттарының бадылаашкынын өөрүшкү-биле берип, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга ону чаңгыс эп-сеткил-биле соңгаан.

Родион Яковлевич Малиновский хоорайның партия организациязының амыдыралынга эң-не идепкейлиг, эң-не ажыл-ишчи ёзу-биле киржип турган. Родион Яковлевич Малиновскийге ханы хүлээп көрүүшкүнну болгаш бүзүрелди илергейлевишаан, найысылалдың коммунистери Москваның партия организациязындан СЭКП-ның съездилериниң делегадынга ону каш удаа соңгуп келген.

Родион Яковлевич Малиновский Москваның болгаш Москва областың бүдүрүлгелериниң коллективтери-биле шериг кезектериниң болгаш каттыжышкыннарының харылзаазын быжыглаарынга хөй күштерин болгаш энергиязын берген. Москваның ажылчы чоннарының шериг-патриотчу кижизидилгезиниң экижидер дугайында доктаамал сагыш салышкынны илергейлеп келген дээрзин Н. Г. Егорычев демдеглээн.

Алдаржаан полководчу, камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Родион Яковлевич Малиновскийниң мөчээни-биле холбаштыр бистерниң Армияның болгаш Флоттуң солдаттарының көрүп эрттирип турар ханы кажыыдалын сөс-биле дамчыдары безин берге-дир деп, улуг сержант В. А. Байчунов медеглээн.

Совет дайынчының чоргаар адын кезээде алдарлыы-биле эдилеп келген улуг дайынчы эживис, шылгараңгай дайынчы удуртукчу бистиң хүрээлеңивистен элекке чарылганын кажыыдалдың улуг сеткил-сагыжы-биле медереп билип турар бис.

Бистер шуптувус—анаа-даа дайынчылар, командирлер-даа—Төрээн чурттуң солдаттары бис. Төрээн чуртту камгалаар болгаш ооң айыыл чок чоруу дээш партияның мурнунга, улустуң мурнунга бистер шуптувус харысаалгалыг бис дээр дугайында ооң кайгамчык сөстери бистиң чүректеривисте хандыр сиңникен. Ынчангаш Родион Яковлевич боду ёзулуг солдат болуп, Совет Чепсектиг Күштерниң мурнуку одуруунга туруп келген.

Солдаттарга болгаш матростарга, бүгү шериг албанныгларынга бистиң министривистиң көргүзүп келген кичээнгейи, ынакшылы бистерге онза эргим үнелиг. Ол сагынгыр-тывынгыр болгаш негелделиг чораан, ооң-биле кады шеригниң дайынчы составының амыдыралы болгаш чурттаалгазы дээш аданың сагыш салымышкынын салып чораан.

Чылдар эртсе-даа, Маршал Малиновскийниң кайгамчык ажыл-херектери болгаш дайынчы ачы-хавыяалары бистиң сеткил-сагыжывыска кезээде тураскаал болуп артар. Ооң амыдыралчы оруу бистерге, аныяктарга, Төрээн чуртка патриотчу бараан болурунуң кезээде үлегер-чижээ болур.

Алдаржаан Маршалдың мага-бодунуң баарынга бажывысты мөгейтпишаан, ракета установкаларда, суг адаа-биле чоруур хемелерде, танкыларның рычагтарында азы самолёттарның штурвалдарында дайынчы албанга турбушаан, ону хөй чылдарда Родион Яковлевич Малиновскийниң күүседип келгени ышкаш, боттарывыстың ындыктыг дайынчы хүлээлгевисти алдарлыы-биле күүседиривисти төрээн Коммунистиг партиявыска, Совет чазакка болгаш бистиң бүгү улузувуска бүзүредип тур бис.

Камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы, мөчээн Родион Яковлевич Малиновскийниң мага-бодунуң баарынга Чепсектиг Күштерниң дайынчы туктарын мөгейткен бо кажыыдалдың шагында бистер, офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар, Армияның болгаш Флоттуң бүгү дайынчылары бо аар чидириигни онза кажыыдал-биле көрүп эрттирип турар бис деп, танк шериглериниң генерал-лейтенантызы Е. Ф. Ивановский чугаалаан.

Дайынчы аажок улуг дуржулгалыг, чайынналчак полководчу, талантылыг шериг начальниги, эрес болгаш маадырлыг кижи бистен чарылды.

Маршал Малиновскийниң командылалы-биле дайылдажып чораан хөй муң дайынчыларга ооң чанышсывыш чок күзел-соруу, шыдамыы болгаш хилими, Төрээн чуртка ооң чалбышыштыг ынакшылы болгаш ооң дайзыннарын кээр кээп чок чоруу эки билдингир.

Солдаттар болгаш офицерлер-биле ол кезээде кады чоруп, дайынның бергелерин-даа, бистиң тиилелгелеривистиң өөрүшкүзүн-даа бистер-биле кады үлежип чораан.

Шериглер ооң быжыг болгаш билдилиг удуртулгазын кезээде билип, социалистиг Ада-чурт дээш тулчуушкуннарның салым-толу кадыг-дошкун дайылдажышкыннарның оду-биле шиитпирлеттинип турган эң айыыдыг участоктарга ону бо-ла көөр турган.

Ооң бедүүнү болгаш ээлдеңи, бистерниң дайынчыларының дугайында ак сеткилдиг сагыш салышкыны бистерге, дайынчыларга эргим үнелиг болуп келген.

(Уламчызы 3-кү арында).

ХӨРЗҮННҮҢ ХАТТАН БОЛГАШ СУГДАН ҮРЕЛИРИН КАМГАЛААР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СОҢГААРЛАТТЫНМАС ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА

(Эгези 1-ги арында).

техника» каттыжыышкынынга, чер-черде совет, кодээ ажыл-агый, суг ажыл-агый болгаш ыяш ажыл-агый органнарынга, колхозтарга, совхозтарга болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге, база ол ышкаш кодээ ажыл-агый талазы-биле эртем-шинчилел албан черлеринге хөрзүн үрелиишкининге удур органиизас-ажыл-агый, агротехниктиг, арга-ыяш-мелиоративтиг болгаш гидротехниктиг хемчеглерниң комплекизин план ёзугаар боттандырарын дааскан.

Түс-түс черлерниң хөрзүн-бойдус байдалдарынга хамаарыштыр хөрзүн үрелиишкининге удур чогуур хемчеглерниң ажыктыын эртемниң болгаш практиканың бадыткааны черлерге дараазында хемчеглерни ап чорударын сүмелээн:

хөрзүннүң хаттан үрелири нептерээн районнарга — тарылгаларны болгаш чайгы аңдарылгаларны дилиндектер аайы-биле хуваап тургаш, хөрзүн камгалалының тарылга ээлчештирилгезин чорударын, чайын сиген тарып аңдарары, улуг үрелген хөрзүннерни курукдурары, хой чылдыг оът-сигенни дилиндектеп тарыры, хары доктаадыры, ховуларны болгаш кодээ ажыл-агый ажыглалынга таарышпас өске-даа черлерни быжыглаары болгаш хову-шөл камгалалының ыяш тарылгазын өстүрери, база ол ышкаш тараа хооразы кырынга артын калыр кылдыр хөрзүннү шириң аңдара октавас аңдазын-биле аңдарары, бо бүгүнү колдуунда Казах ССР-ниң, Барыын болгаш Чөөн Сибирьниң кур болгаш курукан черлер районнарынга база Поволжьениң чамдык районнарынга хамаарыштыр боттандырар;

хөрзүннүң сугдан үрелири нептерээн районнарга — хөрзүннү ажылдап кылырын болгаш кодээ ажыл-агый культураларының тарылгазын ийленчек черлерге доора чорудары, контурлуг аңдарылганы кылыры болгаш үстүнден сугнуң агарын ээзежедип турар, хөрзүн ажылдап кылырының өске-даа аргаларын ажыглаары; хөрзүн камгалалының тарылга ээлчештирилгезин чорудары, кодээ ажыл-агый культураларын дилиндектер аайы-биле хуваары, калыр ийлерни курукдурары, хову-шөл камгалалының арга-ыяш дилиндектерин тарып өстүрери, чоогаларга, ой-чиктерге, элезиннерге, хемнер болгаш суг хоолбектер эриктеринге арга-ыяш тарып олуртуру, хөрзүн үрелиишкининге удур гидротехниктиг тудуушкуннарны чорудары (суг доктаадыр черлер, холчуктер, суг хоолбектери, лиманнар тудары, чоогалар баштарын чалдаары болгаш өске-даа);

даглыг районнарга — малгаш-сай агымнарга удур тудугларны кылыры, ийленчек черлерге доора террасалар кылыры, ийлерни арга-ыяштыг болдурары болгаш курукдурары, малдың одарын таарыштырары, даг арга-ыяжын камгалаар хемчеглерни алыры.

Моон-биле кады хөрзүн үрелиишкининге удур эң-не таарымчалыг болгаш ажыктыг агротехниктиг хемчеглерниң системазын бирги ээлчегде боттандырарын ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга, ооң чер-черде органнарынга, колхозтарның, совхозтарның болгаш өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң удуртукчуларынга сүмелээн.

324 муң гектар шөлге хову-шөл камгалалының арга-ыяш куржагларын тургузарын, чоогаларны, ой-чиктерни, элезиннерни болгаш өске-даа таарымча чок черлерни 827 муң гектарга экижидерни болгаш арга-ыяш тарып өстүрерин, 89 муң га шөлдүг калыр ийлерге доора террасалар кыларын, хөрзүннүң үрелиринге удур тудугларны смета өртээ 188 миллион рубльге тудар талазы-биле 1968—1970 чылдарда ажылдарны боттандырарын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында көрүп турар.

Хөрзүннүң улуг үрелиишкини болуп турар черлерни шинчилээринге болгаш илередиринге үндезилээш, колхозтарда, совхозтарда болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринде хөрзүнү үрелген черлерни курукдурар талазы-биле ажылдың хемчээлин чылдың доктаадып берип турарын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге болгаш ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга хүлээткен.

Республикалар болгаш зоналар аайы-биле дараазында 10 чыл дургузунда хөрзүн үрелиишкининге удур ажылдарны чорудар дугайында саналды чогуур эртем база төлевилел организацияларын киириштирип тургаш, ажылдап кылгаш, 1969 чылдың январь 1-ге чедир ССРЭ-ниң Күрпланынга киирер турарын ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединге, Кодээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязынга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээткен.

Эвилелдешкен республикаларның бюджеттериниң акша-хөреңгизиниң күзели-биле, а эвилел чагыргалыг ажыл-агыйларга — ССРЭ-ниң чогуур министерстволарынга болгаш төп албан черлеринге тускайлап берип турар эвилел бюджединиң күзели-биле, хөрзүннү үрелиишкинден камгалаар дугайында дараазында ажылдарны күүседирин доктаалда тодаргайлап турар:

хөрзүн болгаш геоботаниктиг шинчилелдерни киириштирбишаан, төлевилел-шинчилел ажылдары, черниң шынарын учёттаары, инвентаризастаары болгаш үнелеп көөрү, арга-ыяш-мелиоративтиг болгаш гидротехниктиг шинчилелдер кылыры, хөрзүн үрелиишкининге удур органиизас-ажыл-агый, агротехниктиг, арга-ыяш-мелиоративтиг болгаш гидротехниктиг хемчеглер комплекизи-биле холбашкан девискээрни ажыл-агыйның иштинге болгаш колхозтар аразынга органиизастаары;

хову-шөл камгалалының арга-ыяш куржагларын тургузары, чоогаларны, ой-чиктерни, хемнер болгаш суг хооլбектер эриктерин, элезиннерни болгаш таарымча чок өске-даа черлерни быжыглаары болгаш арга-ыяштыг болдурары;

ийи черлерге доора террасаларны кылыры, хөрзүн үрелиишкининге удур гидротехниктиг болгаш малгаш-сай агымга удур тудугларны чорудары;

колхозтар аразының ужур-дузалыг холчуктерни, суг хооլбектерин болгаш лиманнарны тудары.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитеди-биле, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу-биле, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бүгү-эвилел «Союзсельхозтехника каттыжыышкыны»-биле, база ол ышкаш ССРЭ-ниң боттарының чагыргазында кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелерлиг болуп турар министерстволары-биле болгаш төп албан черлери-биле чөпшээрежип тургаш, 1968 чылдан эгелээш, хөрзүннү үрелиишкиннерден камгалаар талазы-биле ажылдарның хемчээлдерин, ол ажылдарны күүседиринге эргежок чугула акша дөзевилелдерин болгаш материал-техниктиг курлавырларны, ажылдакчыларның санын болгаш ажыл төлевириниң фондузун чылдың-на тодарадып турарын база бо айтырыг талазы-биле саналдарын ССРЭ-ниң Күрпланынга киирип турарын ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге даасқан.

Совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге хамаарыштыр хөрзүн үрелиишкининге удур болгаш малгаш-сай агымынга удур ажылдарны чорударынга (хову-шөл камгалалының арга-ыяш куржагларын тургузарынга, ийленчек черлерге доора террасалар кыларынга, хөрзүн үрелиишкининге удур гидротехниктиг, малгаш-сай агымынга удур тудугларны кыларынга, холчуктерни, суг хооլбектерин, лиманнарны тударынга болгаш ооң-биле холбашкан төлевилел-шинчилел ажылдарын күүседиринге) «Кодээ ажыл-агый» даар алыр талазы-биле дөзевилеп турар капитал салыышкынының иштинден кодээ ажыл-агый органнарынга капитал салыышкынны, база ол ышкаш хөрзүн үрелиишкининге удур болгаш малгаш-сай агымынга удур айыттынган ажылдарны күүседиринге эргежок чугула ажылдакчыларның санын база ажыл төлевириниң фондузун ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүдериниң чыл планнарының төлевилелдеринге көрүп турарын ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге саналдаан.

Доктааттынган чурум ёзугаар бадылааттынган ажылдарның хемчээлин барымдаалап тургаш, күрүне бюджединиң акша-хөреңгизиниң күзели-биле янзы-бүрү чарыгдалдар кыларынга дөзевилелдерни дараазында органнарга чылдың-на тускайлап берип турарын ССРЭ-ниң Сан министерствозунга саналдаан:

кодээ ажыл-агый органнарынга — колхозтар аразының ужур-дузалыг холчуктерни, суг хооլбектерин болгаш лиманнарны тударының, хову-шөл камгалалының арга-ыяш куржагларын тургузарының, ийленчек черлерге доора террасалар кыларының, хөрзүн үрелиринге удур гидротехниктиг болгаш малгаш-сай агымынга удур тудугларны кыларының талазы-биле ажылдарны колхозтарга чорударынга, база ол ышкаш оларның-биле холбашкан төлевилел-шинчилел ажылдарын күүседиринге;

ыяш ажыл-агыйының органнарынга — чоогаларга, ой-чиктерге, хемнер болгаш суг хооլбектер эриктеринге хөрзүн үрелиишкининге удур ыяш тарып олуртулгазын кыларының, элезиннерни болгаш таарымча чок өске-даа черлерни арга-ыяштыг болдурарының талазы-биле ажылдарны чорударынга, база ол ышкаш олар-биле холбашкан төлевилел-шинчилел ажылдарын күүседиринге.

Улус ажыл-агый планы-биле көрдүнген, хөрзүн үрелиишкининге удур болгаш малгаш-сай агымнарга удур ажылдарны күүседиринге эргежок чугула материал-техниктиг курлавырларны чыл бүрүзүнде тускайлап берип турар чорукту хандырарын ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле күрүне комитединге, ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединге болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге даасқан. Оон-биле кады айыттынган ажылдарны боттандырарынга эргежок чугула машиналарны, дериглелерни болгаш материалдарны бүдүрерин база бээрин күрүне талазы-биле эң чугула сорулгаларның бирээзин күүседиишкини кылдыр көрген турар ужурлуг.

Хөрзүн үрелиишкининге удур демисел талазы-биле органиизас-ажыл-агый, агротехниктиг, арга-ыяш-мелиоративтиг болгаш гидротехниктиг хемчеглерниң комплекизин баш бурунгаар көрбүшаан, «Гипроводхоз» болгаш «Союзгипролесхоз» институттарны, база ол ышкаш чогуур эртем-шинчилел албан черлерин киириштирип тургаш, күрүнениң чер тургузуунуң талазы-биле төлевилел институттарының (гипроземнерниң) болгаш чер тургузуунуң экспедицияларының күжү-биле колхозтарның, совхозтарның болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң девискээрлерин органиизастаарының эртемге үндезилеттинген төлевилелдерин ажылдап кылыр чорукту хандырып турарын ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээткен. Хөрзүн үрелиринге удур хемчеглерни төлевилээрде, акша-хөреңгини хой объектилерге бидараадыр чорукту болдурбайн тургаш, ол хемчеглерни сугдан азы хаттан үрелиишкинге таваржып, сугга алысқан черлерниң азы районнарның бүдүн кызыгаарларынга хары үтда боттандырар чорукту баш удур көөрүн сүмелеп турар.

Колхозтар, совхозтар болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелери хөрзүн үрелиринге удур агротехниктиг бүгү хемчеглерни, а арга-ыяш бар болза, хөрзүн үрелиишкининге удур ажылдарның өске-даа хевирлерин, камгалалдың арга-ыяш тарылгазын болгаш гидротехниктиг эң бөдүүн тудугларны киириштирбишаан, боттарының күштери-биле болгаш акша-хөреңгизи-биле күүседир дээрзи доктааттынган, олар ону бүдүрүлге-сан-хөө пландарынга киирип алырлар.

Хөрзүн үрелиишкининге удур демисежир техниканы садып алырынга чарыгдалдарны киириштирбишаан, хөрзүн үрелиишкининге удур бадылаттынган пландарда көрдүнген хемчеглерни боттандырып чорударынга чээлиин колхозтарга бээрин ССРЭ-ниң Күрбанкызынга чөпшээрээн.

ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозу болгаш ооң чер-черде органнары болза колхозтарга, совхозтарга болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге, база ол ышкаш күрүне курлавырының черлеринге хөрзүн үрелиишкининге удур хемчеглерниң комплекизин боттандырар талазы-биле ажылдарны органиизастаар дээрзи СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы-биле доктааттынган болгаш чогуур органиизас-ажыл-агый база агротехниктиг хемчеглерни күүседири дээш харысалганы олар хүлээрлер.

Чогуур ажыл-агыйга быжыглап берген черлерни шын ажыглаары дээш, хөрзүн үрелиишкининге удур хемчеглерни боттандырары дээш, база ол черлерде турар камгалал арга-ыяшты болгаш хөрзүн үрелиишкининге удур тудугларны камгалаары дээш боттары шуут харысалгалыг болурун колхозтарның, совхозтарның болгаш өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң база организацияларының удуртукчуларынга болгаш тускай эртемниглеринге хүлээткен.

ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бүгү-эвилел «Союзсельхозтехника» каттыжыышкыны болза ийленчек черлерни доора террасалаар, хөрзүн үрелиишкининге удур гидротехниктиг болгаш малгаш-сай агымынга удур тудугларны, а ол ышкаш холчуктерни, суг хооլбектерин болгаш лиманнарны тударының талазы-биле ажылдарны боттарынга чагырткан организацияларның күжү-биле органиизастаар хүлээлгелиг.

Улус ажыл-агыйының чыл пландарынга дүүштүр хову-шөл камгалалының арга-ыяш куржагларын тургузар, чоогаларны, ой-чиктерни, элезиннерни болгаш таарымча чок өске-даа черлерни арга-ыяштыг болдурар талазы-биле ажылдарның кол хемчээлдерин күүседирин, база ол ышкаш боттарының күжү-биле болгаш акша-хөреңгизи-биле камгалалдың арга-ыяжын тарып өстүрүп турар колхозтарның, совхозтарның болгаш өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ол талазы-биле херегзелин хандырары-биле тарып олуртур материалдарны өстүрерин хандырар ажылды боттандырарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединге саналдаан.

Мелиоративтиг болгаш ыяш ажыл-агый органнары база «Сельхозтехника» организацияларының отрядтары болза ийленчек черлерге доора террасалар кылыр, хөрзүн үрелиишкининге удур гидротехниктиг тудугларны тудар болгаш хову-шөл камгалалының арга-ыяжын өстүрер талазы-биле ажылдарны районнарның кодээ ажыл-агый организациялары-биле, база ол ышкаш колхозтар, совхозтар болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелери-биле чарган керээ ёзугаар чорудар дээрзи доктааттынган.

ССРЭ-ниң Сан министерствозу-биле чөпшээрежип тургаш, үстүнде айыттынган ажылдарны бүдүрер талазы-биле чаңгыс аай керээни ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу-биле, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агый талазының күрүне комитеди-биле болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Союзсельхозтехника» бүгү-эвилел каттыжыышкыны-биле кады ажылдап кылырын болгаш бадылаарын ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга даасқан.

Ам бар турар ыяш ажыл-агыйларын улам быжыглаарын, база ол ышкаш, эргежок чугула болу бергенде, арга-ыяш-мелиоративтиг чаа станцияларны, күрүнениң камгалалдыг арга черлерин, септелге мастерскаяларын, мелиоративтиг болгаш механизастаттынган отрядтарны тургускулаарын, оларны эргежок чугула техника-биле чепсеглээрин болгаш кадрлар-биле четчелээрин эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединге, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Союзсельхозтехника» бүгү-эвилел каттыжыышкынынга даасқан.

ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле күрүне комитединге болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Союзсельхозтехника» бүгү-эвилел каттыжыышкынынга саналдааны болза: «Кодээ ажыл-агый» даар алырга хамаарышкан фондуга киириштир хөрзүннүң сугдан болгаш хаттан үрелиишкининге удур демисел талазы-биле ажылдарны күүсединге база хову-шөл камгалалының арга-ыяжын өстүрериңге ол ажылдарның чылда кылыр хемчээлдеринге дүүштүр тракторларны, автомобильдерни, кодээ ажыл-агый машиналарын, чепсектерин болгаш херекселдерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединге тускайлап бээрин чыл пландарынга көрген турарын оларга саналдаан.

Трактор болгаш кодээ ажыл-агый машиналарының тудуунуң министерствозу болза ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозу-биле, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Союзсельхозтехника» бүгү-эвилел каттыжыышкыны-биле болгаш ССРЭ-ниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитеди-биле чөпшээрежип тургаш, хөрзүн үрелиишкининге удур ажылдарны чорударынга болгаш камгалал арга-ыяшты өстүреринге эргежок чугула машиналарны база чепсек-херекселдерни кылып бүдүрер талазы-биле 1967—1970 чылдарда дуржулга-конструктор ажылдарының планын ай хуусаа иштинде бадылаар хүлээлгелиг, ынчангаш ол машиналар болгаш чепсек-херекселдер талазы-биле херегледерни долузу-биле хандырарының хемчеглерин алыр.

1967—1968 чылдарда камгалалдың бүгү арга-ыяш тарылгаларын инвентаризастаарын болгаш ол инвентаризацияның материалдарын ёзугаар колхоз, совхоз болгаш ыяш ажыл-агый бүрүзүнге тараан арга-ыяштарның мелиоративтиг болгаш камгалакчы ролюн улам бедидер, оларны четчелээр болгаш чаартыр талазы-биле, тараан ыяштарның хоралакчыларынга болгаш аарыгларынга удур демисел талазы-биле, база ол ышкаш оларны кезе бээриниден болгаш малдың үрей бээриниден камгалаарын органиизастаар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылырын доктаалда база көрүп турар.

Казах ССР-ге болгаш Сибирьниң ховуларлыг районнарынга хөрзүннүң хаттан үрелирин камгалаар сорулга-биле СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге болгаш ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга дараазында чүүлдерни хандырарын хүлээткен:

1967—1969 чылдарда колхозтарга, совхозтарга болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге хөрзүнү үрелген бүгү черлерни шинчилээр, хөрзүнү үрелип турар черлерни илередип тывар болгаш ол черлерни ажыл-агый бүрүзүнге ажыглаарының чурумун тодаргайлаар;

хөрзүннү ажылдап кылырының болгаш кодээ ажыл-агый культураларын ажаап өстүрериниң чаа технологиязын ажыглаарынче, кала эргежок чугула болдур, аңаа хову-шөл камгалалының арга-ыяш тарылгазын кылырынче, база ол ышкаш ажыл-агый бүрүзүнүң девискээрин хөрзүн үрелиишкининге удур демиселге таарыштыр органиизастап тургаш, ол ажыл-агый бүрүзүнге ажыл-агый иштиниң чер тургузуунуң комплекстиг төлевилелин ажылдап кылырынче болгаш шиңгээдип алырынче оңза кичээңгейни салып тургаш, хөрзүннүң хаттан үрелирин чайладып турар, чер ажылының эртемге үндезилеттинген шак ындыг системазын колхозтарга, совхозтарга болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге нептередир.

Министерствонуң төп аппаратының составынга ооң штадының хемчээли-биле Хөрзүннер камгалалының талазы-биле күрүне инспекциязын тургузарын ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга чөпшээрээн. Ооң-биле кады, черни күрүне талазы-биле учёттаар болгаш хөрзүннерниң хаттан, сугдан үрелирин камгалаар талазы-биле ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунуң киирген саналдары оларның кала-даа чагыртканы хамаан чокка бүгү бүдүрүлгелерге, албан черлеринге болгаш организацияларга албан болур дээрзи доктааттынган.

Хөрзүн камгалаар талазы-биле инспектор албанының база ол ышкаш, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның кодээ ажыл-агый министерстволарының, кодээ ажыл-агыйның область (край) эргелелдериниң хову-шөл камгалаар ыяш тарылгазының болгаш колхозтарга, совхозтарга ыяш ажыл-агыйын чорудар талазы-биле салбырларның тургузуун болгаш штаттарын ажылдап кылгаш, бадылаарын база 1968 чылдан эгелээш, районнарның кодээ ажыл-агый органнарының штаттарынга, кала ол эргежок чугула болдур, улуг инженер-чер-тургузукчузунуң болгаш улуг агроыяш-мелиораторунуң (улуг лесничийниң) албан дужаалдарын немей тургузарын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге даасқан.

Районда кол (улуг) чер тургузукчузу хары үтда хөрзүн камгалалының талазы-биле кол инспекторнуң хүлээлгезин база күүседир дээрзи доктааттынган.

Кодээ профессионал-техниктиг училищелерниң өөредилге-бүдүрүлге баазазын улам алгыдарын болгаш 1968—69 өөредилге чылындан эгелээш, оларга агроыяш-мелиорациязының база агроыяш-мелиоративтиг ажылдарны механизастаарының талазы-биле мергежилдиг ажылчыннарны белеткээрин органиизастаар чорукту ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле күрүне комитединге болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге саналдаан.

Хөрзүннүң хаттан болгаш сугдан үрелир чоруун камгалаарының айтырыгларының талазы-биле колхозтарның, совхозтарның болгаш өске-даа ажыл-агыйларның удуртукчуларының база тускай эртемниглериниң мергежилин бедидерин дээди өөредилге черлериниң чогуур факультеттеринге база СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылдың январь 15-те доктаалынга дүүштүр тургускулаан кодээ ажыл-агый кадрларының билиин бедидериниң школаларынга боттандырары доктааттынган. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединиң системазынга бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның бүдүрүлге кадрларының мергежилин бедидерин кыска хуусаалыг курстарга, база ол ышкаш профессионал-техниктиг училищелерге боттандырар ужурлуг.

Хөрзүн үрелиишкининге удур демиселдиң болгаш камгалал арга-ыяштарын тарып өстүрер талазы-биле эртем ажылдарының чоруп турар байдалын чугаалажып көөрүн болгаш бо талазы-биле шинчилелдерни үндезини-биле экижидер база хөрзүн камгалалының практика кырынга шылгаттынган аргаларын бүдүрүлгеге нептередир дугайында хемчеглерни алырын, институттарның лабораторияларын болгаш кидистерин база хөрзүн үрелиишкининге удур шинчилел ажылын чорудуп турар областарның дуржулга станцияларын кадрлар-биле быжыглап, дериглелер-биле чепсеглээрин ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга, кодээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязынга, ССРЭ-ниң Дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министерствозунга, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязынга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединге болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели саналдаан.

Чурттуң чер курлавырларын бот-туг ажыглаарының болгаш хөрзүннерни үрелиишкинден камгалаарының айтырыгларын эртем талазы-биле ажылдап кыларынга, чер ажыглалын болгаш чер тургузуун чурумчударының, черлерниң шынарын учёттаарының болгаш үнелеп көөрүнүң база оларның ажыглаарын баш бурунгаар билип сагыырының аргаларын ажылдап кыларынга чер курлавырларының талазы-биле күрүнениң эртем-шинчилел институдун Москва областа органиизастаарын шиитпирлээн. Оон ангыда, эвилелдешкен республикаларның кодээ ажыл-агый министерстволарының чер тургузуунуң талазы-биле күрүнениң төлевилел институттарының (гипроземнерниң) боттандырып турар ажылдарын эртем-методика талазы-биле удуртурун база үстүнде айыттынган институтка хүлээдип турар.

ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозу, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитеди, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, крайкүүскомнар болгаш облкүүскомнар болза колхозтарга, совхозтарга, ыяш ажыл-агый болгаш мелиоративтиг бүдүрүлгелерге база организацияларга хөрзүннүң сугдан база хаттан үрелирин камгалаар талазы-биле ажылдарны чорудар дугайында эргежок чугула дузаны көргүзер, часкы болгаш күскү хову ажылдарның түңнелдерин ёзугаар доктааттынган шаалгаларның күүселдезин чугаалажып көрүп турар база хөрзүн камгалалының талазы-биле болгаш ооң үнүш-дүжүткүрүн бедидер талазы-биле ажылдарның чорудулгазында илереттинген четпестерни узуткаарынче угланган хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Хөрзүннү хаттан болгаш сугдан үрелиринден камгалаарының, камгалалдың арга-ыяш тарылгазын кылырының болгаш бүгү улустуң өнчүзү база кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң ковудедириниң кол үндезини — черни камныг көөр талазы-биле хемчеглерни пропагандалаарын парлалга, кино, радио, телевидение дамчыштыр болгаш өске-даа аргалар-биле күштелдирери эргежок чугула дээрзин СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чугулалап көрген.

Хөрзүннүң хаттан болгаш сугдан үрелиринге удур доктаамал демиселди чорудары — бүгү улусчу улуг херек болур деп, СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели санап турар. Ол демиселдиң чедиишкиниг болурундан кодээ ажыл-агыйның ажыглаалдыг черлериниң шынарын камгалаары болгаш улам экижидери, хөрзүннерниң дүжүткүрүн бедидери, дүжүттүң болгаш кодээ ажыл-агый культураларының нити чыылдазының өзери, ындыг болганда, чер болгаш мал ажылының продуктуларының талазы-биле чурттуң херегледерин улам долузу-биле хандырары хамааржыр.

Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-лары болгаш Министрлер Чөвүлелдери, партияның крайкомнары болгаш обкомнары, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, крайкүүскомнар болгаш облкүүскомнар, партия райкомнары болгаш райкүүскомнар болза хөрзүннүң хаттан база сугдан үрелирин камгалаар талазы-биле көрдүнген хемчеглерни боттандырар дээш хүн бүрүнүң контролюн органиизастаар, ол хемчеглерни боттандырып чорудар талазы-биле колхозтарга болгаш совхозтарга, ыяш ажыл-агый болгаш мелиоративтиг организацияларга база бүдүрүлгелерге, оларның партия организацияларынга эргежок чугула дузаны көргүзер хүлээлгелиг.

„Большевиктиң“ хову турлаанда

Чөөн-Хемчик районунуң «Большевик» колхозунуң тараа шөлдеринде часкы хову ажылдары хайныккан. Ажыл-агыйда 400 га суггаттыг чер бар. Бо чылдың тарылга сезонунда 2300 га аңгыс болгаш кур черни аңдарар.

Амгы үеде 5 трактор агрегады шык базырыышкынын чорудуп турар. Оларны ийи ээлчеглиг ажылдадып, бир агрегатка-ла ийи механизаторну быжыглаан. Буга-Шазы хову турлаан бо чылын чедимчелиг дерээн. Ында механизаторлар чурттаар чырык, чылыг нииттиг чуртталга бажыңы, столовая бар болгаш аңаа политмассалыг ажылды чорудуп, мурнакчыларның чедиишкиннерин көргүскен агитхуудустарны, чалгааларны илередип шүгүмчүлээн «Крокодилдерни» үндүрүп турар.

Ол хову турлаанда дуржулгалыг повар, комсомолчу Хурал Кара-Салды улуг поварга быжыглаан. Ооң кылган чемниң шынарын механизаторлар мактап турар.

ЧУРУКТА: Х. Кара-Салдың (оң талазында) механизаторларны шөлге барып чемгерип олурары.

Д. АНАЙ-ООЛДУҢ фотозу.

ЭКИ КИЖИЛЕР ДУГАЙЫНДА

Кодээ эмнелге

Бай-Хем районнуң Ильинка суурунда эвээш ажылдакчылыг эмнелге пунктузу бар. Чоннуң арыг-шевер, культурлуг чурттал-газы, кадыкшылы дээш коллективтиң кежигүн бүрүзү күжүн, билиин берип турар. Зинаида Анай-ооловна Кызыл-оол эмнелге пунктузунуң эргелекчизинге ажылдаа-ла үр болбаан, бүдүн чартык чыл ажа дүшкен. Бо аразында организакчы болгаш ажылга кызымак чоруун коллективиниң кежигүннеринге, колхозчуларга Зинаида Анай-ооловна көргүскен.

Аныяк эмчи ажылдаан хүнүнден эгелээш, эмнелге пунктузун дериир херекселдеринче, эмнедип келген кижилерге таарымчалыг байдалды тургузарынче кичээнгейни салып, кодээ Советтиң күүсекому-биле, колхоз баштаар чери-биле, партия организациязы-биле быжыг харылзааны тургускан. Эмнелге пунктузунуң иштики херекселин четчелеп кылган, улусту чыттырып эмнээр өрээлди органи-застаан, аптеканы, рентгенни тургускан, дүрген дуза чедиреринин автомашиназын база алган.

Эмнелгеде чыдып-даа, кирип-даа эмнедип турар кижилерни эмнээрде, оларның бажыңнарынга барып, чурттап, ажылдап турары-биле таныжып алгаш, эмнеп, бе-седаларны кылып турар. Экирээн кижилерни өйлеп-өйлеп барып хынаар чурумну база тургускан. Эмнелге пунктузунуң эргелекчизи З. Кызыл-оол, сестра Т. Андреева олар Ильинка суурнуң чурттакчыларынга, фермаларда, бригадалар-да ажылдап турар колхозчуларга медицина темазынга лекцияларны, беседаларны доктаамал кылып турарлар. Ол ышкаш колхозтуң малчыннарынче кичээнгейни салып, өй-өйде чеде бергеш, профилактиктиг хемчеглерни чорудуп турарын демдеглээри чугула.

Эмнерни чон ортузунга тарадыр талазы-биле организастыг хемчеглерни база ап чоруткан. Фермаларда, бригадаларда аптекалар тургустунган, эмнерни, шарыг материалдарны үзүктелдирбейн чедирип турар.

Эмнелге пунктузунуң ажылдакчылары хөй-ниитиниң ажылдарынга база-ла идепкейлиг киржип турарлар. Чолаачыдан эгелээш сестраларга чедир эмнелгениң ажылдакчылары — колхозта партия, комсомол организацияларының агитаторлары, лекторлары. Ильинка суурда клубтуң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң идепкейлиг киржикчилери. Олар медицина темазынга лекцияларны номчуп, беседаларны кылып, арыг-шевер, культурлуг чурттал-га дугайында тайылбыр ажылын чон ортузунга доктаамал чорудуп келген.

Зинаида Анай-ооловна Кызыл-оолдуң чуткулдуг ажылын Ильинка суурнуң чону үнелеп көргеш, чоокта чаа ону Ильинка кодээ Советтиң депутадынга соңгаан.

Д. ДАГБА.

Уругларга ынак

Орбуй-оол Дембирелович Хомушкунуң кадайы аарааш мөчүп каарга, ооң алды уруглары ие чок арткан. Уруглар шуптузу бичии — улуу он үш харлыг, а эң чажы кавайлыг турган. Чаңгыс ада кижиге ынча уругларны ажылдавышаан ажаап өстүрери берге дээрзи кымга-даа билдингир. Ынчалза-даа аданың хүлээлгези — кандыг-даа таварылгада уругларын эки кижизидери болгаш өстүрери болур. Орбуй-оол Дембирелович ол хүлээлгезинге шынчы болуп арткан.

Ооң өг-бүле ажылынга Часкал Балдыровна дузалашкаш кирипкен. Бо болза уругларның сөөлгү иези болганы ол. Часкал Балдыровна биле Орбуй-оол Дембирелович бир өг-бүле болу берген. Уруглар кижизидери — күрүне ужур-дузалыг айтырыг деп чүвени олар ханызы-биле медерел, бичии чаштарны бир дөмей харыысалгага алгаш, колхозтуң хоюн кадып, уругларны азырап, кижизидип кирипкеннер.

«Сөөлгү ие уругларга каржы, ынак эвес боор чадавас» дээр бодал чамдык кижилерге тургулаар. Ол ындыг эвес болган. Часкал Балдыровнаны бо уруглар «ынак ававыс» деп турарлар. Ам он чыл эрткен. Уругларның өзүлдези-даа, кижизидилгези-даа кайгамчык эки. Серенмаа, Борис, Ким, Борбай олар үшкү, чедиги болгаш тоску класстарда, а Клара — Кызылдың эмнелге училищезиниң II курузунда өөренип турар. Эң улуу — Бичии-уруу — колхозтуң саанчызы.

Хомушкулар хой кадарып келген чылдарында 5540 хураганны төрээн колхозунга өстүрүп берген, 8210 кг дүктү дужааган азы 81510 рубль орулганы киирген. Часкал Хомушку, Орбуй-оол Хомушку олар чүгле «Большевик» колхозтуң эвес, харын районнуң мурнакчы малчыннарының одуруунда санадып турар.

Бо найыралдыг өг-бүлениң кежигүннери боттарының билиин база бедидип, зоотехникке белгүмүнде өөренип турар.

С. ЯМБИЛЬ.

Барыын-Хемчик.

Р. Я. МАЛИНОВСКИЙНИ Москва сөөлгү орукче үдээн

(Эгези 1-ги арында).

Дайын соолундагы үеде шеригниң дээди албан-дужаалдарынга турбушаан, совет Чепсектиг Күштерниң дайынчы күчүзүн бедидер талазы-биле чаа нарын сорулгаларны шиитпирлээринге бүгү күштерин ол берип келген. Родион Яковлевич совет шериг теориязының, шериглерни эң чаа дайынчы чепсек-биле чепсеглээриниң, кадрларны белеткээриниң айтырыгларын, дайынчыларны өөредир болгаш кижизидериниң айтырыгларын ажылдап кылырын доктаамал чорудуп келген.

Дайынчылар ленинчи партияның кижизиткени полководтуң кайгамчык шынарларының боттуг сиңнишкиниң Р. Я. Малиновскийден көрген дээрзин Е. Ф. Ивановский демдеглээн.

«Знамя труда» заводтуң шлифовщиги, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Г. М. Моисейкин чуве чугаалаан. Бөгүн Москваның ажылчы чоннары Совет Эвилелиниң Маршалы Родион Яковлевич Малиновскийден ханы кажыыдал-биле чарлып турар-дыр деп, ол чугаалаан. Бүгү улус-биле кады Москваның ажылчы чоннары Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун чылдарында боо-чепсекти холга тудуп, бистиң Төрээн чуртувустуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап алган кижиге сөөлгү ёзу-лалды, ханы хүндүткелди, ынакшылды илергейлеп турар.

Өске-даа хөй совет кижилер-биле бир дөмей, Маршал Малиновскийниң командылалынга шериг албаның эрттирер бедик алдар медээ база онаашкан. Шериг албаның кадыг-шыңгыы школазын эрткен солдат чораан Родион Яковлевич солдаттарның сеткил-сагыжын эки билип, оларның дутаамында аданың сагыш салыышкынын салып чораан.

Бистер, дайынчылар, боттарывыстың командылакчывыска кызыгаар чокка бүзүреп, шериглерниң удуртулгазы идегелдиг холда деп чүвени билип чораан бис. Ынчангаш ол чорук эң аар, эң нарын байдалда күштүг болгаш бүзүрелди немеп берип турган.

Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга чедир Родион Яковлевич чүгле каш ай чедир чурттавады. Москвачылар бүгү совет улус-биле кады ол кайгамчыктыг хүнну күш-ажылчы чаа-чаа боттандырыышкыннар-биле, бистиң Төрээн чуртувустуң алдары дээш чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуурунга белеткенип турар.

Бистиң дайынчы ажывыс, сыныш дивес коммунист-ленинчи Родион Яковлевич Малиновскийни сөөлгү орукче үдеп турарывыс бо кажыыдалдыг шакта-даа, Москваның ажылчы чоннары Совет күрүнениң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам быжыглаарынга, коммунизмниң улуг херээниң — Р. Я. Малиновскийниң бодунуң бүгү амыдырал-чуртталгазын берип чораан херээниң тиилелгезинге күжүн харамнанмазын Коммунистиг партияның Төп Комитединге бүзүредип турарлар.

СЭКП Төп Комитединиң кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, Совет Эвилелиниң ийи дапкыр Маадыры, ССРЭ-ниң камгалал министри Родион Яковлевич Малиновскийниң мөчээни-биле холбаштыр ПУР-нуң национал камгалалының министри Мариан Спыхальский акы-дуңма социалистиг чурттарның болгаш оларның армияларының мурнундан, Варшава керээниң чурттарының болгаш армияларының төлээлекчилериниң мурнундан ханы кажыыдалды илергейлээн.

Бистиң улустарывыс, партияларывыс болгаш чазактарывыс, бистиң армияларывыстың дайынчылары бо ажыг-шүжүглүг үе-шакта бүгү совет кижилерниң, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, Совет чазактың болгаш бистиң дайынчы өңнүктеривис — Совет Армияның дайынчыларының ханы кажыыдалын үлежип тур деп, ол медеглээн.

Эң-не сурагжыг болгаш эң-не дуржулгалыг шериг начальниктериниң болгаш организакчыларының бирээзин Совет Чепсектиг Күштерниң хүрээлениниден өлүм аппарды. Боо-чепсек талазы-биле акы-дуңманың ёзузу-биле холбаалыг найыралчы социалистиг армияларның хүрээлениниден ону база өлүм аппарды. Варшава керээзиниң киржикчилери чурттарның армияларының хүрээлениниден ону өлүм аппарды.

Варшава керээзин база социалистиг армияларның боо-чепсек талазы-биле акы-дуңма ёзулуг быжыглаарының болгаш хөгжүдериниң херээнге Родион Яковлевич делегейниң эң-не күчүлүг армиязы — Совет Армияга, бистиң камгаланыычы дем каттыштырылгавыстың болгаш социализмниң бүгү чурттарының кол күжү, бүгү делегейде улустарның амыр-тайбыңының идегелдиг чөленгиижи болуп турар армияга эң бедик албан-дужаалдарга үре-түңнелдиг болгаш эрес-маадырлыг ажылының ачызында бодунуң кайгамчык улуг салыышкынын киирген.

Амыдыралчы оруу улустарның хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун, ниитилел девииткезин болгаш социализмни чоок көрүп, эргим үнелеп чорууру бүгү кижилерниң чаңгыс эвииниң демдээ болур кижи бистен чарылды.

Совет Армияның хостаан улустарының чаагай тураскаалынга Родион Яковлевичиниң овур-хевири кезээ шагда арттар, ол улустарны араатан фашизмниң хулдаашкынындан Совет Армия камгалап алган деп, Мариан Спыхальский онаалап демдеглээн. Бистиң эвилелчи чурттарывыстың улустарынга болгаш бистиң акы-дуңма армияларывыстың дайынчыларынга ооң овур-хевири эргим болгаш чоок деп ол чугаалаан.

ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновскийниң элекке мөчээни-биле холбаштыр боттарының кажыыдалын илергейлээн фабрикаларның болгаш заводтарның, колхозтарның болгаш совхозтарның, албан черлериниң болгаш организацияларның бүгү коллективтеринге, а ол ышкаш бүгү хамаатыларга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, Дээди Советтиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың мурнундан ханы хүлээн көрүүшкүнү болгаш өөрүп четтиришкинни А. Н. Косыгин митингиниң түңнелинде дамчыткан.

Социалистиг чурттарның акы-дуңма марксчи-ленинчи партияларының болгаш чазактарының бистиң партиявыска болгаш чазаавыска кажыыдалдың сагыш-сеткилин илергейлээнин өөрүп четтиришкин-биле хүлээп ап тур бис деп, ол чугаалаан.

ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновскийниң мөчээнин дугайты боттарының кажыыдал илередиишкиннерин бистерже чоруткан өске-даа чурттарның чазактарынга өөрүп четтиргенивисти илергейлеп тур бис. Акы-дуңма социалистиг болгаш бистиң-биле найыралдыг өске-даа чурттарның — Болгарияның Улус Республиказының, Венгр Улус Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың, Куба Республиканың, Моол Арат Республиканың, Польша Улус Республиканың, Румынияның Социалистиг Республиказының, Чехословак Социалистиг Республиканың, Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының болгаш Сирия Араб Республиканың ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновскийниң тураскаазын сактып ёзулаар дээш Москвада келген төлээлеринге өөрүп четтиргенивисти илергейлеп тур бис.

Бистиң эргим өңнүүвүс болгаш эживис, Родион Яковлевич, сээң-биле чарылдывыс!

Сээң дугайында тураскаал бистиң улуг чаагай чонувустуң чүректеринге хөй-хөй чылдарда кадагалаттынып артар!

Кажыыдал митингизи хагдынган деп чарлаан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазактың удуртукчулары Мавзолейниң индириинден бадып келген. Олар хааржактыг катафалкты көдүргеш, Кремль ханазынче углаадыр чорупкан.

Артиллерия салюду чаңгыланып турда, А. Н. Косыгин Р. Я. Малиновскийниң мөчүзүн урган хүлдүг хааржакты Кремль ханазында тураскаал самбыразы-биле хагдынар черге барып тургускан. Ол самбырада бижээни болза:

РОДИОН ЯКОВЛЕВИЧ
МАЛИНОВСКИЙ

23 / XI — 1898	31 / III — 1967

Артиллерия даашташкыннары Совет Эвилелиниң Күрүне гимниниң магалыг чаагай аялгазы-биле аянныжы берген.

Шериг кезектери чыскаал-биле марштап эртип турган. Шылгараңгай полководчу, Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң шынчы оглу — Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновскийге ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң шериг кезектери сөөлгү шериг ёзулалын бергеннер.

(СЭТА).

ДАШТЫКЫДА

Мурнуу-вьетнам патриоттарның чедиишкиннери

ХАНОЙ. (СЭТА). Хосталга армиязының отрядтары база Куангчи болгаш Тхыатхиен мурнуу-вьетнам мөжүларның чону марттың бирги чартыында дайзынның 3 муң ажыг солдаттарын чыскаалдан үндүрген. Оларның иштинде 2.300 американнар бар болган деп, ВИА агентилел Хосталга агентилелдиң дыңнадыын барымдаалааш, дамчыдып турар. Ол районнарга патриоттар чепсээ хураттынган зонаны дамчыштыр ВДР-ниң девискээрин боолап турган ыракшыыл дээштиг 14 улуг бооларны чок кылган, 19 самолётту аңдара аткан болгаш куяктыг 40 хире машиналарны узуткаан.

Тайнинь мөжүга Хосталга армиязының дайынчылары март 17-ден 29-ка чедир американ шаажылакчылар-биле тулчуушкуннарга дайзынның 900 хире солдаттарын чыскаалдан үндүрген, 64 броне-машиналарны болгаш 22 самолёттарны чок кылган болгаш үрей аткан.

Сөөлгү үениң иштинде патриоттар Мурнуу Вьетнамның өске-даа районнарынга чедиишкиниг хемчеглерни база чоруткан. Ол хемчеглерниң түңнелинде дайзын улуг чогаралдарга таварышкан дээрзин ВИА агентилел демдеглеп турар.

ЧИШКЕ КААП БЭЭРИН БАЗА ЭГЕЛЭЭН

КАНБЕРРА. (СЭТА). Австралияның шериг эрге-чагыргалары шериглерниң ээлчеглиг бөлүүн Мурнуу Вьетнамче чорударын эгелээн. Дайынга удур чыскаалдарның киржикчилери-биле таварлажыышкындан коргуп шериг төлээлекчилери солдаттарны Мельбурндан Виктория штаттың найысылалындан соңгу талаже 100 километр хире ырак турар Мангалорже чорудуп турар. Мангалорда аэродромну шериг болгаш хамааты полиция бүзээлеп алган.

Вьетнамда бужар-чүдек дайынга чурттуң чонунуң кайы хире хөөн чок болуп турарын австрали эрге-чагыргаларның бо кажар аргалары база катап херечилеп турар-дыр.

Сан өзүп турар

ХАНОЙ. Вьетнамның улус армиязының зенитчи кезектери республиканың Куангбинь болгаш Нгеан дээр мөжуларының кырынга апрель үште американ агрессорларның ийи самолёдун дүжүр аткан деп ВИА агентилел Ханойдан дыңнаткан.

Мынчангаш, 1964 чылдың августан бээр Вьетнамның Демократтыг Республиказының девискээриниң кырынга аңдара аттырган американ самолёттарның ниити саны ам 1.748 четкен. (СЭТА).

Венгр Улус Республикада кылымал торгу бүдүрери сөөлгү каш чылда 8 катап көвүдээн. Ол продукцияның деңкезиин дашкаар үндүр садып турар.

Ньергешуйфалуда чоокта чаа ажыглалда кирген кылымал торгу фабриказының күчүзү өзүп турар. Амгы үениң дерии-биле чепсеглеттинген ол бүдүрүлгениң чал цеги (чурукта) чылда 1000 тонна полиамид торгузунуң удазынын берип турар. Үшкү беш чылда бо фабриканың күчүзү үш катап улгадыр.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

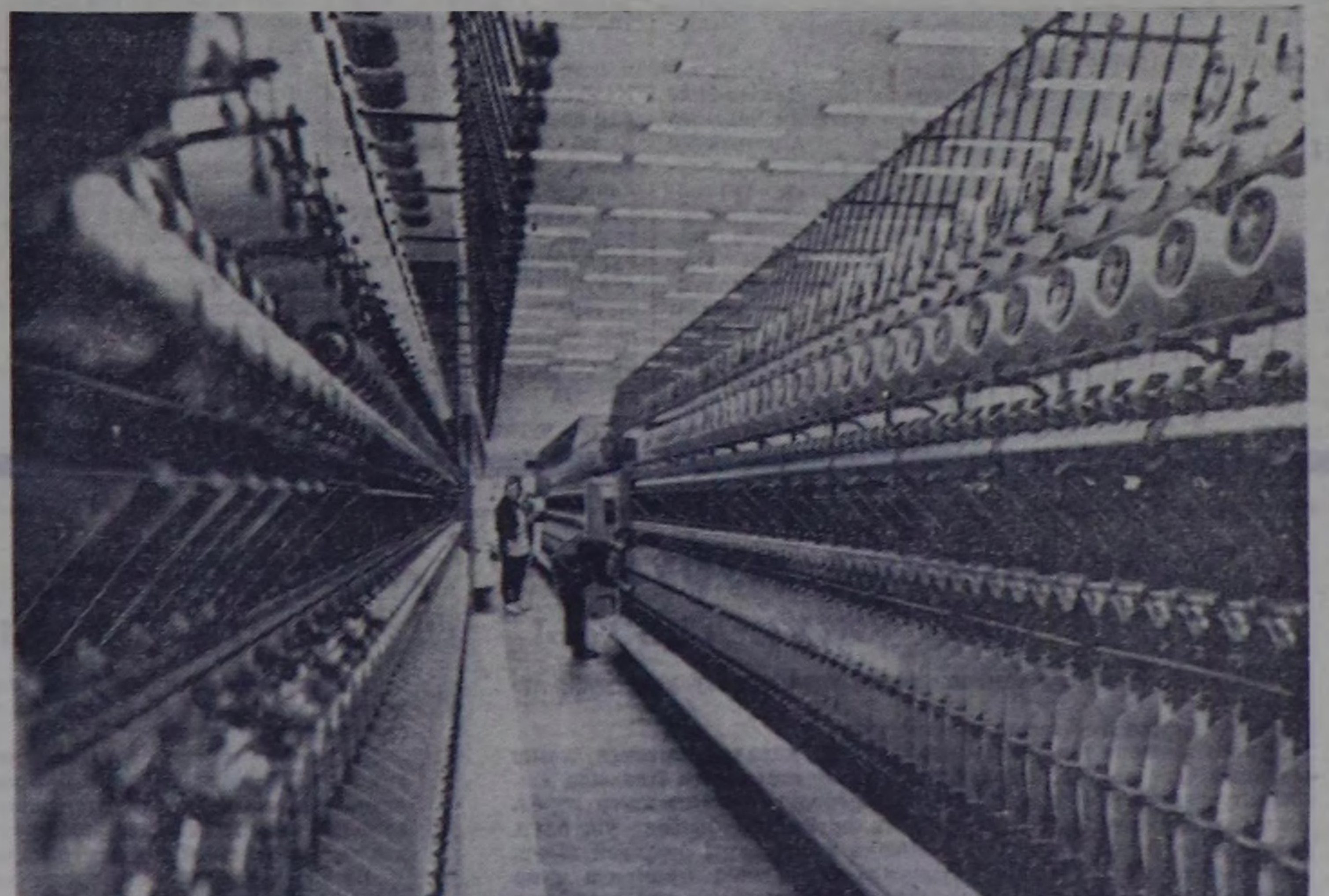

Акы-дуңма найырал дээш

ПРАГА. (СЭТА). Совет-чехословак найырал ниитилелиниң болгаш РСФСР-ниң Культура министерствозунуң төлээлериниң болгаш чехословак-совет найырал эвилелиниң төлээлериниң аразынга болган чугаалажыышкыннар дугайында Прагага ат салдынган протоколда телевиленген хемчеглер РСФСР-ниң болгаш Чехословакияның улустарының аразында акы-дуңма найыралды улам ынай быжыглаарынга бараан болур.

1967 чылдың ноябрь 28-тен декабрь 11-ге чедир Чехословакияга РСФСР-ниң культура хүнүн эрттирер. Оон-биле холбаштыр Федерацияның уран чүүл ажылдакчылары Чехословакияга баар. Янзы-бүрү делгелгелер ажыттынар. Чехословак радио болгаш телевидение РСФСР-ниң улустарының амыдырал-чурттал-газынга, ажыл-ижинге, культуразынга болгаш уран чүүлүнге, Совет эрге-чагырганың 50 чылының дүргүзүнде Совет Россияның чедиишкиннеринге тураскаадып холбаштырган дамчыдылгаларны белеткеп турар деп, ол протоколда айтып турар.

Хунвэйбиннерниң чаа хөделиишкиннери

ПЕКИН. (СЭТА). Хунвэйбиннерниң болгаш цзаофаньчыларның колонналары Пекинниң кудумчуларында болгаш шөлдеринде база катап дола берген. Хөй колонналарны шериг кижилер баштаан. Моон мурнунда хунвэйбиннер Мао Цзэ-дуннуң чуруктарын хөйү-биле тудуп алгаш чорупп турган болза, бо удаада КУР-нуң даргазы Лю Шао-циниң, ККП ТК-ның чиңгине секретары Дэн Сяо-пиниң, КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң премьериниң оралакчызы Тао Чжунуң каррикатура чуруктары көстүп келгилээн. Колонналарның киржикчилери Мао Цзэ-дунга алдар бөлдүрген лозуңнарны салып, оон удурланыкчыларын «шууй аайлап каар» деп кыйгырып турган.

Лю Шао-циге, Дэн Сяо-пинге, Тао Чжуга болгаш өске-даа кызат удурткучуларга удур угландырган чаа плакаттарны болгаш «дацзы баону» бажыңнарның ханаларында болгаш хериминерде база катап чыпшырган.

ККП ТК-ның чанында культура революциязының херектериниң талазы-биле бөлүктүң кежигүнү Ци Бэнь-юйнуң «Патриотизм азы төрээн чурттуң өскерликчизи» деп чүүлүнге плакаттар байыр чедирип турар. Ук чүүлдү «Хунци» журналдың сөөлгү номеринге парлаан. Бо чүүл Лю Шао-циге болгаш ооң талалакчыларынга удур чаа халдаашкынны эгелээринге медээ болган. Пекинниң кудумчуларынга дола берген хунвэйбиннер болгаш цзаофаньчылар «Лю Шао-цини дүжүрер», «Лю Шао-цини, Дэн Сяо-пинни болгаш Тао Чжуну ТК-дан үндүр сывырар!» деп кыйгырып турган.

Солуннарның дыңнатканы-биле алырга, мөөңнешкен хунвэйбиннерниң хөделиишкиннери Харбин, Шанхай болгаш Кыдаттың өске-даа хоорайларында база катап эгелээн.

КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң премьериниң оралакчызы, даштыкы херектер министри Чэнь Иге удур угландырган хөй санныг плакаттар Пекинде көстүп келгилээн. Ол плакаттарның авторлары «бодунуң кемниг үүлгедиишкиннериниң Мао даргаының мурнунга билиндир» деп Чэнь Иден негеп, «отту ажыдар», Чэнь Ини «дужур октаар» деп кыйгырып турар.

ПЕКИН. (СЭТА). КУР-нуң кеску партия болгаш күрүне ажылдакчылары Лю Шао-ци, Дэн Сяо-пин, Тао Чжу болгаш оларның талалакчыларынга удур чыскаалдар Пекинде үргүлчүлевишаан. Ол чыскаалдарга колдуунда хунвэйбиннер киржип турар. Мао Цзэ-дуннуң чуруктарын, туктарның болгаш транспарантыларны туткан чыскаалчылар хоорайның төвүнде ККП ТК-ның болгаш КУР-нуң Күрчөвүлелиниң албан кылыр бажыңынга чеде берген.

Хунвэйбинчи солуннар КУР-нуң даргазы Лю Шао-циниң «кемниг үүлгедиглерин» «сойгалааның» болгаш «буруу шапканын» бижээн. Пекинниң дээди өөредилге черлериниң хунвэйбиннериниң органы «Шоуду хунвэйбин» солун «чурттуң дээди өөредилге черлериниң хунвэйбиннер төлээлекчилериниң конференциязының комитединиң» «далаштыг мобилизакчы дужаалын» парлап үндүрген. «Люнуң болгаш Дэнниң буржуаз реаксылыг шугумун бүгү талазы-биле массалыг болгаш түвүлүнга чедир шүгүмчүлээриниң чаа көдүрлүүшкүнүн доп-дораан организастаар, Лю Шао-цини болгаш Дэн Сяо-пинни өйтүр октааш, чер кырынга бут-биле таптай базар, ынчаарда олар кажан-даа өндейип шыдавас» деп ол «дужаалда» кыйгырып турар.

Албан ёзузунуң парлалгазы ам дээрезинде Лю Шао-циниң болгаш Дэн Сяо-пинниң аттарын ажыы-биле адавайн турар, ынчалза-даа «партияда эрге-чагыргада олуруп, капиталистиг орук-биле бар чоруур кол кижиге» удур демиселди үргүлчүлээр деп кыйгырып турар. «Мао дарганың пролетаржы революсчу шугуму» болгаш «партияда эрге-чагыргага олуруп, капиталистиг орук-биле бар чоруур кол кижиге» удур демиселди деткээн митингилерниң, хуралдарның болгаш чыскаалдарның Пекинге болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга болгулаан дугайын «Жэньминь жибао» болгаш «Гуанмин жибао» солуннар дыңнадып турар.

КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң премьериниң оралакчызы болгаш даштыкы херектер министри Чэнь Иниң адресинге шыңгыы шүгүмчүлел үргүлчүлеп турар. Пекинде тараткан лозуңнарның авторлары «Кыдат Улус Республиканың даштыкы херектер министерствозунда ККП-ниң комитединге удур отту ажыдар» болгаш «Чэнь Ини өйтүр октаар» деп кыйгырып турар.

(СЭТА, апрель 3).

ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ БЕДИК АЛДАРЫ ДЭЭШ

«Кодээ болгаш суур Советтериниң ажылын экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын күүседир талазы-биле хемчеглерни база соңгукчуларның депутаттарга чагыгларын Тес-Хем район Совединиң сессиязынга чугаалашкан. Район болгаш кодээ Советтер, түс-түс депутаттар ажылдагый болгаш политиктиг сорулгаларны күүседир хемчеглер талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп келгенин депутаттар демдеглээн. Ынчалза-даа, Советтерниң ажылында ам-даа чедир кылдынмаан чүүлдер хөй болуп турары чер-черде ажыл-херектиң амгы байдалындан илдең.

Коммунистиг партия болгаш чазак Советтерниң ролюн бедидер талазы-биле улуг хемчеглерни ап, оларның ат-алдарын чаа бедикче көдүрериниң оруктарын айтып турар. Совет эрге-чагырганың 50 чыл болурунуң байырлалдыг чылында Советтерниң, оларның күүскомнарының база түс-түс депутаттарның ролю улам-на улгаткан турарын СЭКП ТБ бодунуң доктаалынга онзалап шыйган.

Чер-чер Советтериниң ажылын экижидер дугайында СЭКП ТБ-ның доктаалы үнгениинден бээр элээн үе эрте берген. Соңгукчулар округтар аайы-биле боттарының айбычыларынга чагыгларын база бергилээн. Ам чугула доктаалды-даа, соңгукчуларның чагыгларын-даа сегирип алгаш, ооң күүселдези дээш ажылдаарының үези келген.

Самагалдай кодээ Соведи бодунуң шиитпирлезе чогуур айтырыгларын эреңгейлеп эрттирип келген. Район төвүн ногаанчыларының болгаш бажыңнарының девискээрин херимнеп кажаалаарының айтырыгларын чон удаа-дараа көдүрүп турза-даа, ол күүселде чок арткан. Суур чурттакчыларының инектери калатка кирбейн келген, ол мал чоогунда «Чодураа» колхозтуң таразазын чип, бажыңнар чанында тараан ыяштарны үреп келген. Район төвүнге амыдырал хандырылганың эргежок чугула черлерин тургузар айтырыг база узамдыкккан. Баш дүгү таарыыр, чурук тыртар, идик септээр черлер ам-даа ажыттынмаан, амыдырал хандырылга комбинадын ажылдарын шиитпирлезе-даа, шаг-үе эртип, айтырыг узамдыгып турар. Чөннү ижер сүт-биле үзүктел чокка хандырарының айтырыы база ындыг байдалда. Автобус хүнну чедип турар районнарда автовокзалдың салбырларын тургускулаан, а Самагалдайда ол дугайын кым-даа бодавайн турар. Район төвүнүң чурттакчыларынга сүт садыглаарын организастаар дугайында айтырыг каш удаа көдүрүлзе-даа, ооң боттуг шиитпири база чок. Райпо чанынга сүт кухнязын ажыдарын райпо баштаар черге дагзып каан турда-ла, ол айтырыгның күүселдезин кым-даа сонуургаваан.

Берт-Даг кодээ Соведи база-ла хөй-хөй айтырыгларны күүселде чок эрттирген. Ында, Самагалдайда ышкаш, суур чонунуң малынга кадарчыны тургуспаан. Ол кодээ Советтиң депутаттары хамаарышкан ажылды шуут харылаар хүлээлгезинден дашкаар туруп турар. Ол кодээ Советте кижилерниң малды учёттап чажырар чоруу ам-даа бар. Чижээ, бо чылдың чизезин чорудуп турда, А. Монгалбииниң аалынга ээзи чок 12 баш бода мал турган. Кажан оларны учётка тодаргай киирер деп барганда, олар «читкилеп» берген. Кижилерниң хууда малдарының аразынга совхозтуң малдары база тургулаан.

Самагалдай-даа, Берт-Даг-даа, Кызыл-Чыраа-даа кодээ Советтер бүгү-ниитиниң сес чыл албан өөредилгезин боттандырар дугайында хоойлунуң күүселдезин контрольдавайн турар. Чамдык школачылар аалдарынче чаңгылай бээрге, кандыг-даа хемчег албаан. Ындыг чорук «Тес-Хем» совхозтуң девискээринде, ылаңгыя Оруку-Шынаа салбырында хөй. Кожээлиг-Өдек деп черде 18 харлыг аныяк уруг Чечек Начын чурттап, ажылдап турар. Ынчалза-даа, ол аныяк кижи бижикти шуут билбес болган. Чүге? Ол школага өөредилгеден оспаксыраан. Совхозтуң № 1 — 2 сүт-бараан фермаларында школазын ара каггаш, чаныв келген өөреникчилер хөй, ынчалза-даа оларны катап өөредиринче кодээ Совет кичээнгей салбаан. Совхозтуң Оруку-Шынаада Дондурнуң ийи школачы уруу чаңгылап келген. «Уругларыңарны школага чедирер силер!» деп, райондан барган ажылдакчылар чугаалаарга: «Чанып келген улусту мен канчаар мен, харын силер-ле оларны өөредип ап көрүңер!» деп, Дондур чугаалап орар. Сес чылдың албан өөредилгезин Дондурга хамаарышпас болганы ол бе? Бир эвес кодээ Советтиң депутады ол дугайын Дондурга угаадып билиндирген болза, ол ындыг турбазы билдингир.

Совет эрге-чагырганың чер-чер органнары алдар-хүндүлүг турар ужурлуг. Ынчалза-даа, ол айтырыгны тооп көрбейн турар чорук бар. Чижээ, Самагалдайның кодээ Соведи түскай ажылдаар чер чок, бир албан чериниң кыйыында кыстыныв орар. Оон туржук, ук кодээ Совет суур иштинге хөй удаа ынай-бээр кожуп, чамдык кижилерге шуут тывылбас турган. Берт-Дагның кодээ Соведи база-ла хенаиг булуңда кыстыныв алган олурар. Кызыл-Чыраа кодээ Совединиң байдалы оон дээрелевес.

Район Совединиң болгаш кодээ Советтерниң организастыг сессиялары болуп эрткилээн. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн болурунуң байырлалдыг чылында Советтерниң мурнунда организакчы болгаш кижизидикчи улуг ажыл онаашкан. СЭКП ТБ чер-чер Советтериниң ажылын экижидер дугайында доктаалды хүлээп алган. Ооң боттандырылгазы дээш улуг ажыл чорууп турар үеде Советтерниң организакчы болгаш кижизидикчи ролюн көдүрери, эрге-чагырга органнарының бедик алдары дээш демиселди чорудары бир эң чугула айтырыг болуп турар.

С. ТАМБА,
«Шынның» корреспондентизи.

Тывадан Новосибирскиже

Бүгү-российаның бот-тывынгыр уран чүүлүнүң девискээр аайы-биле Новосибирск хоорайга болур көрүлдезинге киржири-биле бистиң республиканың төлээлекчилери аъттанып-каннар.

Бот-тывынгыр артистерниң аразында республиканың уран тууl көрүлдезинге шылгараан талантылыг кижилер бар. Танцычылар, ыраажылар, хөгжүмчүлер совет Тываның чедиишкиннерин алгап-йөрээн номерлерни көрүкчүлерге бараалгаттыр. «Оттуушкун» деп композицияны бистиң төлээлекчилеривис программаның кол чүүлү кылдыр белеткээн. Феодалдыг Тывадан совет Тывага чедир улуг чаартылганы ында көргүзүп турар. Ол ышкаш Тываның сыгыт, каргыраа ансамбли көрүлдеге багай эвес черни ээлээр дээрзинге бис бүзүреп турар бис.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга тураскааган девискээр аайы-биле көрүлдеге киржири-биле көрүлдениң киржикчилеринниң сөөлгү бөлүү Кызылдың аэровокзалындан чоруп турда, бо чурукту бистиң фотокорреспондентивис С. Феоктистов тырттырган.

Солун ажылдар көвүдезин

Херээженнер чөвүлелдериниң ажылы солун болгаш хөй талалыг болган тудум, оларның масса-биле харылзаазы улам быжыг болур. Бистиң районнуң хөй-хөй херээженнер чөвүлелдери, оларның активчилери ындыг чүгүла сорулганы салбышаан, эләэн чоскү ажылдарны кылган.

«Тээли» совхозтуң Найырал салбырында херээженнер чөвүлели (даргазы Хертек Долчан) суурну 16 агитквартиралаарга үлеш, оон ажылын удуртуру-биле башкыларны, эмчилерни быжыглаан. Агитквартира бүрүзү түскай бүлүүнүт, ажыл пааныг. Кайы хүнде, кандыг ажыл чорударын, ону кым харыылаарын тодаргай айыткан. Уран холдарның болгаш аъш-чем кылырының бөлгүмнери неделяда бир удаа кичээлдеп турар. № 1, 2, 12, 3 болгаш 13 агитквартиралар суурга база Ээр-Хавак сүт-бараан фермазынга концерт көргүскеннер.

Кызыл-Дагга херээженнер чөвүлелиниң (даргазы эш Хертек Мария) март 8-ке тураскааткан кежээни организастааны солун болган. Үк кежээни эр улус бүрүнү-биле харыылап эрттирген. Аңаа уран холдарның болгаш аъш-чемниң делгелгези болган. Уран холдарның делгелгезинге Үепүн-оол Шимиктиң даараан тыва тон, шай хавы, Салчак Бакмааның тыва тону, арган чүүлдери болгаш Достай Оржумааның даараан диңн кежи борт эң эки үнеледи алган. Амданныг чем кылырынга Очур-оол Шоваа биле Дарья Байыр тергиидээннер. Ниитизи-биле ол делгелгелерге тергиидээн он кижи шаңнал алганнар.

«Мурнакчы», «Кара-Хөл» колхозтарга болгаш «Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырынга ындыг делгелгелер болгаш кежээлер солун болуп эрткен.

Ол ышкаш, район төвүнге шашка болгаш боодалга маргылдаалары болган. Аңаа херээженнерден база эләэн кижи киришкен.

Т. НАМЧЫЛ.

Чазаглаашкынга белеткел

Бай-Тайга районнуң «Мөген-Бүрен» кодээ ажыл-агый артелиниң шээр малының олдзаашкыны адакталып, чаш төл меңги алдынып, эки доругуп турар. Мөген-Бүренге моон соңгаар хат-шуурган уламчылыр-уламчылыр болгулаар. Ынчангаш колхоз баштаар черн, партия организациязы, кадарчылар малдың часкы ажаалдазынче, одар-белчиирииче кол кичээнгейни салган.

Колхозта амгы үеде чазаглаашкынга белеткел ажылдары чоруп турар. Кадарчы Самбының Кужурлуг-Хову да чазааның кажааларын Кызыл-Хая суурнуң чурттакчылары шеф-биле белеткээн. Ол ышкаш өске малчыннарның чазагдарында үш хураган, ийи хой кажаазын мал кииреринге белен кылдыр септеп кылган. Шеф ажылын организастап турган, малчыннарның чазаглаарынга белеткелди чоокку үеде доозарын суурнуң чурттакчылары шиитпирлээн. Чоннуң ол болурлуушкунун колхоз баштаар черн, партия организациязы, кодээ Совет деткээн.

Кыштагларже, чазагларже мал чемин болгаш дусту, сүт чок Дөргүн, Кара-Даг, Куу-Даг болгаш өске-даа одарларда малчыннарже суғну узуткелиишкин чокка сөөртүп чедирип турар. Мал эмчилери, зоотехниктер быжыглаттырган кодааннарын үргүлчү эргип, малдың байдалын хынап, илереен четпестерни эдер хемчеглерни ап турарлар.

Мал ажылынга дуржулгалыг мурнакчыларны демдеглээри чугула. И. Лопсан, Н. Делгер-оол, С. Шоожул, Х. Бады олар ниитизи-биле 727 хураганны камгалап алганнар. Мөген-Бүрениң малчыннары ниитиниң малының баш санын өстүрер, оон продуктулуг чоруун бедидер дээш шудургу ажылдап, күрүнеге хөй эът, сүт, дүк киирер талазы-биле хүлээлгелерни алган ажылдап турарлар. Колхозтуң девискээринге час база шириин болур, ынчангаш кадарчыларның, колхоз баштаар черниң, партия организациязының, бүгү колхозчуларның чазаглаашкынга белеткелдерже кичээнгей салып турары ындыг ужуру ол.

Х. КУСКУН-ООЛ.

БАШТЫҢЧЫНЫҢ ЧЫРЫК ОВУРУ

В. И. ЛЕНИННИҢ ТӨРҮТТҮНГЕНИНДЕН БЭЭР 97 ЧЫЛ БОЛУРУНГА

Политиктиг ном үндүрер чер чоонну үеде Н. Костинниң «Ленин дугайында чаа сактыышкыннардан» деп номун парлап үндүрер. Аңаа Ленин-биле кады ажылдап чораан кижилерниң сактыышкыннарын чыып парлаар.

Бо сактыышкыннар В. И. Ленинниң амыдыралының чаа-чаа солун фактылары-биле бистиң угаан-бодалывысты байыдып турар деп, 1904 чылдан бээр СЭКП кежигүнү Л. А. Фотиева ол номнуң эге чүүлүнге бижээн.

Солун сактыышкыннарның номундан Кремльдиң телефон белдириниң ажылдакчызы чораан А. Н. Рудневаның сактыышкынының үзүндүзүн СЭТА номчукчуларга сонуургадып тур.

Бир-ле катап Владимир Ильич Смольный-биле далаштыг чугаа кылыр деп барган. Дорт харылзаа турган эвес. Руднева Петроградты кыйгырып алгаш, телефоннуң тудазын Владимир Ильичиге туттуруп берген. Ол ийи-үш состу сөглээлекте-ле, телефон үстү берген. Баш-даа удаа ындыг болган. Владимир Ильич телефон ажылдакчызынга:

— Оларны чула кончуудуп көрем—деп-тир.

Ам-даа кончуттунуп өөренип албаан кижи боор мен деп, Руднева Ленинге харыылаан.

— Ынчаарга мен чү-ле дээр болдур мен, ону өттүнүп чугаалаңар—деп, Владимир Ильич сүмелээн.—Мен кончуп көрейн.

Ленин телефон ажылдакчызынга мынча деп адап берип-тир:

— Совнаркомнуң Даргазы чугаалажып тур. Чү деп мындыг чүвел бо, аа-ла алзын. Телефон шугумунда ажыл саңдарап турар-дыр. Бир эвес Петроград-биле харылзаа ам база катап үстү бээр болза, телефон шугумунда дежурный эш Дзержинский-биле таныжа бээр апаар.

Руднева дидимнелип, өнемчип келгеш, боду мынча деп немеп каан: хоорайлар аразының телефон шугумунуң бүгү ажылдакчылары багай ажылының ужун харыылаар ужурлуг.

Владимир Ильич каттырыпкан.

— Магалыг-дыр оо! Ам-на харылзаа эки болуру черле албан.

Ооң соонда Ленин Смольный-биле тавааар болгаш делгеренгей чугаалажыгны кылган.

Ажылга аар-саар чүүлдерге Владимир Ильичиниң кайы хире хөй күжү, энергиязы, алдын үнелиг үе-шагы үнмеди дээр. Совет аппарат чаа-ла тургустунуп турган. Ажылдакчылар күш-ажылдың чугула культуразын билбес турган. Советтиг, чаа чагырганың ёзузунга дүүшпес дүжүметсиг болгаш коммунистиг хоолургак чоруккиле Ленин демисежип турган.

Совет ажылдакчының ат-алдарының, ооң моральдыг мөзү-шынарының, чурумнуунуң дугайында чугаа болуп турда, В. И. Ленин бедик негелделиг болгаш энтеш чок чораан. Ол меңээргенииринге, даш чүректиг болурунга болгаш ажыл чылзырынга удур шиитпирлиг удурланып чораан. Ол төп аппараттың ажылдакчыларын амыдыралчы айтырыгларны оваарымчалыг шиитпирлээринге, ажылчы чоннуң мурнунга совет албан черлериниң эжиин кагбазынга, оларның негелделеринге, херегледеринге болгаш дилеглеринге дыңнангыр болурунга өөредип чораан.

Владимир Ильич боду чежемейнин-даа чай чок болза, ырак черлерден чадаг келген тараачыннарны, фабрикаларның болгаш заводтарның ажылчыннарын хүлээп алыр үе-шагны тып ап турган. Совнаркомнуң улус хүлээп алыр черин кожуруп каарга безин чоннуң агымы Кремльде Владимир Ильичиже шуужуп турган.

— Чаңгыс-ла Владимир Ильичиге ужуражыр бис—деп, келгеннер ынча дээр турган.

Ленинниң чайы чок, ооң дузалакчылары чамдык херектерни шиитпирлеп шыдаар деп, чоннуу бүзүредири берге турган. Ол дугайын Ленинге бо-ла илеткээр. А Владимир Ильич кижи бүрүзүнүң кайын келгенин кончуг кичээнгейлиг-биле айтырып билип алыр чаңчылдыг чораан. Ооң соонда келген эштиң херээн тодаргай дыңнааш, ону өөренип көргеш, чөптүг, дорт харыыны бээри-биле улус хүлээп алыр черниң ажылдакчызынга дагзып каар.

Кижилерни дыңнаар, оларның чамдыызы Кремльге бүгү назынында чаңгыс катап кээп чораан ол боор чадавас дээрзин утпас херек деп, В. И. Ленин ындыгыы сагындырып турган.

— Ленинге кандыг бир дилеглиг кижиниң келгенин ол черле утпас турган—деп, Руднева сактып чугаалаан.

Тамбов кавызындан чадаг кылаштажып келген тараачыннарның дугайын Руднева сактып турар. Оларны ол Ленинниң кабинединге хаптыг бижиктер эккеп чорааш көрген. Дегере-ле уламы берген улус, салдыг-салдыг. Божайтыр олургулапкан, оожум, топтуг чугаалажып олурар. Ленинниң хүлээп алырын манап олурганнары ол. Фотиева үнүп келгеш, оларны баштыңчыже чалаан.

Тараачыннар тыртып, иткилежип, шимээргежи берген. Эң улуу мурнап кирер бе азы бижик-биликтиг мурнаар бе деп аайын тыппайн турганзыг. Оларның бирээзи эжикти ажылаар мурнунда бүдүү тейлей-даа каапкан.

Ынчанмайн канчаар. Ол тараачыннар ырак черден Москвага, Кремльге бир-ле дугаарында аң четкен, ам Совнаркомнуң Даргазынга, эң улуг большевикке кирер болганда, девидеп, хөлзевес арга кайын турар боор.

Руднева телефонга дежурныйлап олурган. Далаштыг медээ чедип келген. Ону Владимир Ильичиге чедирип чорааш, база-ла ол тараачыннарга ужурашкан. Дежги хөлзеп, коргуп чорааны кайда боор, шуут-ла таныттынмас! Арыннары өөрүшкүлүг, хөглүг. Төгериктей олургулапкаш, Ленинниң чугаазын дыңнап олурганнар.

Ооң соонда Владимир Ильич айтырыглар салып эгелээн. Стол кырындан бир номну алгаш, тараачыннарга бергеш, чаңгыс чер чурттугларынга таныштырарын дилээн.

Өй-өйлеп-ле Ленин телефон-биле чугаалажып, демдектел дептеринге чүве бижип ап олурган. А чугаа төнмес, чүге дизе, Ленин биле тараачыннарның чугаазы амыдыралда эң-не кол чүүлдүң дугайында болуп турган.

ДЭЭШТИГ ХЕМЧЕГ

Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң төвү Торгалыг суурда эки-тураның улусчу дружиназы сөөлгү үеде ажыл кылбас арагачылар, оорлар, хулиганнар-биле демиселди шыңгыыраткан. Эки-тура улусчу дружина кежигүннеринге 32 кижи хаара туттунган. Дружинниктер корум-чурум үрекчилеринге чугула хемчегни онаап, хөй-ниитиниң мурнунга оларның бужар үүлгедиглерин сойгалап келген. В. Сурыкин, М. Сандан, Н. Ногаан-оол, П. Сагояков олар хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турарлар. Хөй-ниитиниң хүндүлеп көрбес, арагачы хулиганнарны амдажытпайн, оларның херээн узамдыктырбайн дораан-на истеп көрүп турар. Чамдык чижектерден көрээл. Дружинник Василий Сурыкин дежурныйлап турда, клубтуң соңгазын бир кижи буза шаапкаш, тывылбайн барган. В. Сурыкин хулиганны тудар дээш ол-ла дораан бүгү-ле аргаларны ажыглаан. Үрдаа болбаанда дружинниктер хулиган херек үүлгеткен Павел Петновту тудуп алгаш, шагдаа салбырынга хүлээдип бергеннер. Бир-ле дыштаныр хүнде дружинник Б. Кыргыс суурдан 2 км черде хамааты Сарыг-Лама Аңгырактың аалынга чеде берген. От салбаан соок бажыңга ада-иези бичии уругларын шоочалап каап чоруй барган, а олар ыглажып турган. Дружинник Б. Кыргыс чаш уругларга болдунар-ла дузаны чедиргеш, ада-иени сүрүп чорупкан. Далаш-биле суурга магазин чанынга келирге, Аңгырактар дүште-даа чок ужуп-туруп, арагалаан турганнар. Ажы-төлүн хайгаарал чок черге каггаш, арын-нүүрүн ышкынып, арагаже сундуккан ада-иениң херээн эш-хуузунуң судунга көргеш, шыңгыы хемчегни онааган. Хамаатылар А. Сараат-оол, хөй уругларның адазы Э. Сарыг-Лама олар үргүлчү кадайларын дорамчылаар, өг-бүлени хүндүлеп көрбес аажылыг турган. Дружинниктер оларның херээн каш удаа илередип келген.

Эки-тура улусчу дружинаның көскү ажылының түңнелинде чамдык кижилер багай аажы-чаңдан адырлып, ниитилелге ажыктыг ажылды кылып, бзулуг-ла кижизиг кижилер болган. Хамаатылар М. Кошкар-оол, М. Чыртак-Хуна оларның доктаамал ажыл кылбайн, арагалаар, хулиганнаар чоруу бүгүдеге билдингир турган. Хөй-ниитиниң хуралдарынга, эш-хуузунуң судунга үстүнде эштерниң амыдыралдан оспаксырап турарының чылдагаанын кандыг-даа ажыт-чажыт чокка чугаалажып көрген. Дружина кежигүннери-даа, үлегерлиг ажылчыннар, колхозчулар-даа оон-моон боттарының чагыг-сүмезин бербишаан, оларның ниитиниң оруундан чайлап, өскээр буданы бергениниң буруу шапканнар. Эштерниң чөптүг саналы оларның аажы-чаңынга дээштиг салдарны чедирген. Олар ам колхоз бүдүрүлгезинде ажылдап турарлар. М. Кошкар-оол тудугда аки ажылдап турарларының одуруунда. М. Чыртак-Хуна пилорамщик онаашкан ажылынга кызымак чоруун көргүзүп турар болгаш улусчу дружинаның база бир идепкейлиг дузалакчыларының бирээзи апарган.

М. БИЧЕ-ООЛ,

улусчу дружина штабының командири.

Өг ыяжындан эгелээш...

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунда интеллигенция чөвүлели өг ыяжы кылып билир мергежилдиг ирей Ортун-оол Чолдак-Ойнуң киржилгези-биле 25 кижи 1.500 кезек санныг өг ыяжын Бүүзек алаазында кезип белеткээш, өг ыяжы чазаар мастерлерге хүлээдип берген.

— Мооң мурнунда өг ыяжы чазаар кижилер күстен эгелээш, часка чедир ыяшты боттары бичиилеп белеткеп ап турган. Ам дээрге магалыг чүве-дир. хереглезе чогуур бүгү өг ыяжын үрдаа болдурбайн, оолдар белеткеп каапты — деп, мастерлер чугаалааш, четтиргенин илереткен.

Малчыннарга он өг белеткеп бээринге болгаш ийи кызыл өг тургузарынга четчир, чазаглыг, бүрүн комплектилиг өг ыяжын чогуур хуусаада белеткеп доозар деп олар хүлээнген. Айыыр, дырбааш, ыяш хүүрек, шанактар чазап белеткээринге херглээр хадыңнарны Дарган-Хаа сынындан кезип эккээр дээш интеллигентилер белеткенип турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Эгин ажылдыр тырыкылай октаары

1 2 3 4

Бистиң республикада хостуг хүреш улуг сайзырап, нептереп турар. Сөөлгү үеде хүрежир хевистер чүгле Ак-Довурак, Кызыл хоорайларда эвес, а районнар төптеринде болгаш харын-даа чамдык колхозтарда бар болуп турары өөрүнчүг. Ынчалза-даа дуржулгалыг тренерлер ам-даа эвээш. Ынчангаш эш-өөрге чамдык сүмелерни бээри күзенчиг. Өөредилге-методиктиг литератураны ажыглавышаан, бодумнуң дуржулгамдан алганым, хостуг хүрештиң аргаларының бирээзи — эгин ажылдыр тырыкылай октаар «мельница»—дээр арганы бо одуругларга таныштырып бижиийн.

Совет тренерлерниң болгаш мөгелерниң чогаадып тургусканы, эгин ажылдыр тырыкылай октаарының бөлүк аргалары бистиң чурттувуста болгаш даштыкыда улуу-биле сайзыраан. Ол арга бөдүүн, ону өөренип алыры белен. Бо бөлүк аргаларның бирээзин көрээлиңер.

Тырыкылай октаар арганы ажыглап турар мөге солагай талакы турушта; оң холу-биле удурланыкчызының солагай холундан тудуп алган, а солагай холу удурланыкчының эктинде, ол холунуң шенээ удурланыкчының хөрээнде (чурук № 1).

Хенертен күш-биле солагай холду тырткаш, удурланыкчының адаанче олура кааткаш, хостуг солагай холу-биле удурланыкчызының солагай будун алтар. Бо таварылгада мөге солагай будунуң дискээниң карааңда олуруп алган, оң буду хевис кырынга дегбээн болур (чурук № 2).

Удурланыкчызының холун, будун чыыра тудуп, хевистен ушта көдүргеш, солагай таладан оң талаже шала бурунгаар октаптар. (чурук № 3).

Арганың сөөлгү чевири. Удурланыкчызын хевис кырынче, ооргазын чыпшыр базар дей берген. Удурланыкчызының будун салгаш, хосталган холу-биле ооң хөрээнден тудуп алыр. Арганың эгезинден төнчүзүнге чедир мөге удурланыкчызының солагай холун салбаза чугула.

Н. МУМБА,

спорт мастеринге кандидат.

Тываның кооператив профессионал-техниктиг училищези

1967—1968 ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНДА ӨӨРЕНИКЧИЛЕР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР.

Өөредилгениң хуусаазы:

Садыг салбырынга—1 чыл.

Белеткел салбырынга—1 чыл.

Кулинария салбырынга—2 чыл.

Училищеге долу эвес ортумак школаны дооскан, 17 хар четкен ССРЭ хамаатыларын хүлээп алыр.

Практиктиг ажыл стажтыг кижилерни бирги ээлчегде хүлээп алыр.

Училище хереглекчилер ниитилелдериниң үлетпүр бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга специалистерни белеткеп үндүрер.

Өөренирин күзээн кижилер хереглекчилер ниитилелдериниң баштаар черлеринден шынзылганы алыр.

Өөредилге черинге хүлээп алыр дугайында билдириишкинниң өөренир дээш шилип алган салбырын айытпышаан, училищениң директорунга черинге киирер.

Билдириишкинге дараазында документилерни кожар:

Билиниң дугайында документ (подлинник-биле)

Автобиография.

Эмчи шынзылгазы (№ 286 хевир-биле).

3×4 хемчээлдиг үш фоточурук.

Практиктиг ажыл стажының дугайында шынзылга.

Сөөлгү ажылдап турган черинден характеристика.

Училищеге келген кижилер паспортун, шериг билеедин (курлавырда шериг хүлээлгелиг кижилер), киир бижидилгениң херечилелин (шеригге келдиртир назылыг кижилер) көргүзер.

Билдириишкиннерни май 1-ден июль 31-ге чедир хүлээп алыр.

Училищеге кирген кижилерни нийти чурум ёзугаар стипендия-биле хандырар.

Үнлезин национал кижилерни күрүнениң долу хандырылгазынга хүлээп алыр. (Өг-бүлезиниң материалдыг байдалының дугайында шынзылганы көргүзер).

Онза хереглелдиг кижилерни общежитие-биле хандырар.

Документилерни мындыг адресче чорудар: Кызыл хоорай, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 30.

ДИРЕКЦИЯ.

Чемнеририниң чуруму болгаш ооң ужур-дузазы

Кижиниң кадыынга чемненилгениң шын чуруму улуг ужур-дуэалыг.

Хүнде чемни 3—4 катап чизе чогуур.

Эртен ажылче аш ижип-биле үнери хоралыг, эртенги чемни ыяавыла чизе чогуур. Ажыл үезинде дыштаныглганы ыяавыла кылыр, дүъштеки чемни чиир азы будербродтут шайны ижер херек. Ажыл үезинде чемненишкин эмин эртир хөй болбас ужурлуг, чүге дээрге, хүннүң ийиги чартыында ажылдаары бергедей бээр. Кежээки чемни удууруунуң мурнунда 1,5—2 шак мурнунда чиир херек. Уйгуну баксыратпас тоилээде, кежээки чемге аар чемнерни чивезе чогуур.

Ол ышкаш аажок изиг чемни база ишпезе чогуур.

Ажыг холуксаалар чокка чаңгыс-даа блюданы чип шыдавас: чемге перецти эмгежокту каап аар, чок болза үкеус кудар, чок болза горчица биле эътти, харын-даа хлебти кылыннады чаар кижилерге ховар эвес таваржып болур. Ындыг холуксааларны артыкка ажыглаары кадыкка хоралыг деп чүвени билир херек.

Ижин иштин сыңмас кылдыр чемненмезе чогуур. Соок чүүлдерни хөй ижери база хоралыг. Чижээ, дүъштеки чем чигенде, соок чүүлдерниң саны 3 стакандан (мун-биле кады) ашпас ужурлуг. Үзүк-соксаал чок хөй санныг чемненири болгаш соок чүве ижери чүгле ижинге эвес, харын чүректиң ажыл-чорудулгазынга хоралыг.

Чем эки хайындыртынган турар тоилээде, ону эки холуп булгаар херек. Ол сорулга-биле далаш чокка чемненир херек. Чемни багай холуп булгаары ижин аарыырынга чедирип болур. Эки дайнанып чаңчылды бичии чажындан эгелеп хөгжүтсе чогуур.

Бодунуң диштерин хайгаарлаары эргежок чугула. Оларны хүннүң-не шётка-биле база диш чуур порошок-биле арыглаар херек. Аарыг диштерни эмнедир, диштер дужуп калганда протез диштерден кыдырып алыр херек.

Бир эвес ажыл довурак-доозун-биле холбашкан болза, чем чииринин мурнунда база ажыл соонда аас иштин суг-биле чайза чогуур. Чемненип эгелээриниң мурнунда холдарны чуур, а могап шылаанда — бичии дыштаныр херек.

Чемни эки хоюнуг чиир болза, ол эки шиңгээттинер.

Бир эвес чемни үргүлчү чаңгыс аай шактарда чиир болза, чем чиир хоон экижир болгаш организм чемни эки шиңгээдип алыр.

Чем чиир хооннун тыптып келиринге эмге-сээселиг болгаш эки кылдынган блюда база салдарыг болур.

Тааңкылаашкын чем чиир хоонну (аппетитти) кудулдадыр болгаш чем хайылдырылгазын баксырадыр.

Чемненилгениң чуруму кадык чорукту быжыглаарынга болгаш камгалаарынга аажок ажыктыг деп чүвени боданар.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Херээженнер, арыг-шеверни сагыңар!

Арыг-шеверниң чурумнарын шыңгыы сагыыры — кижиниң кадыкының кол үндезини болур. Бо чорук ылаңгыя ай демдээниң үезинде кончуг чугула.

Ай демдээ дүрүмчүдүп каан ышкаш чогуур үеде, каш хонук иштинде—21,28 азы 30 хонгаш бир катап, чамдык кижилер 3 хонукта, чамдыктарынга 7 хонукта үргүлчүлеп эртер. Ол үеде кижиниң организми аңаалдагылы дег эвес, улуг чиңгигленишткинниг, ай демдээ хөлүнде эрткенде кижиге ындыг-ла аарыгзыг байдал болбас.

Бо хүннерде арыг-шеверниң чогуур чурумнарын шыңгыы сагыыры негеттинип турар. Сыртыкчыгаш хевирлиг кылдыр кылган түскай марляны ажыглаарын сүмелээр, ону аптекалардан садып алыр болгаш белге чиңге посту ничиккилештир баглааш, аңаа демги марляның ужу-бажын быжыглаар, ону хирлеңи бээрге-ле солуп турар. Ол ышкаш фланелден болгаш саазындан кылган постен түскай дожекчигештерни ничикке өктээр кылдыр кылып ап болур. Ындыг түскайлаан постерни ажыглааш, чуугаш соонда сугга хайындырып кургаткаш, изиг илиир-биле ооң ийи талазын базар, ооң соонда оларны катап база ажыглаар.

Ай демдээ чоруп турганының үезинде хайындырган чылыг суг-биле хүнде ийиден эвээш эвес катап сава ассын саваңнап чуур. Ол үеде чунар бажыңга, ылаңгыя ваннага чунарын чөпшээревес, ооң орнунга душ адаанга чунуп болур.

Ай демдээниң үезинде организм соок шыдавас, доңуучал болур. Ынчангаш чамдык соок хүннерде чылыг ук, ботинка, чылыг нуңгаш трико чүвүр кедер болза эки. Ай демдээ чоруп турарының үезинде күш-культура кылырын чөпшээревес, ындыг дүрген шимчээшкиннер кылырга хан токтуушкуну көвүдеп болур.

Ол үеде аъш-чемни таарыштырып чиири чугула. Арага аймаа ижип, хөй перецтиг, горчицалыг чемнер чиир болза, хан токтуушкуну көвүдээр.

Өзүлде тургузуу шын, арыг-шеверги байдалды чөп сагыыр херээженнерге ай демдээниң үезинде шагжыраңгай, аарыгзыг байдал турбас. Бир эвес ол үеде хөй хан токтур, арай аарыксап турар аңи бар апарза, ынчаарда акушер-гинеколог эмчиге ыяавыла баар херек.

Херээжен кижи бүрүзү, ылаңгыя ашактыг кижилер ай демдээ көрген үезиниң эге, төнчүзүн ай санында демдеглеп ап турза эки.

Херээжен кижи эртениң-не гимнастиканы кылып, постү амин эртир соок эвес сугга өттүргеш, мага-бодун ооң-биле чодуп, диштерин, аас иштин чуп чорза эки.

Арыг-шевер чоруур чорук кижиниң кадыктылының магадылалы болур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Редакторнуң оралакчызы А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Кино

АПРЕЛЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Трясогузкаларның армиязы» 10, «Спартак» (1-ги, 2-ги сериялары) 12, 3.10, 6.20, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Үш чоон кижи» 10, 2.30, «Килеңнээшкин» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Бичии чорааның сактыышкыны» 10, 11.50, 1.40, «Ам ол шаг эвес» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Динго деп черлик ыт» 3, «Коргуушкуннуң үжүктери» 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжэ амыдырал килдизиниң 23-64, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуу болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун кеибейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга өргээлериниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01056.

Улуг Октябрьның 50 чылы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндезилеттинген

1967 ч. АПРЕЛЬ 6 ЧЕТВЕРГ № 81 (6718).

Өртээ 2 көп.

СЭКП ТК-га ужуражылгкын

СЭКП ТК-ның Чиигиниң секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный болгаш СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин шериг округтарының, шериг бөлүктериниң, агаардан халдааштыгга удур камгалал округтарының база флоттарның командылакчыларын болгаш шериг чөвүлелдериниң кежигүннерин апрель 4-те СЭКП Төп Комитединге хүлээп алган.

Ужуражылгкын киржикчилериниң мурнунга эш Л. И. Брежнев чүве чугаалааш, делегейниң амгы байдалын доктаадыр-биле тодаргайлаан болгаш шериг тургузуушкунуңуң, армияның болгаш флоттуң бот составының өөредииниң база кижизидииниң чамдык айтырыгларынга доктааган. Совет улус, Коммунистиг партия болгаш Совет чазак тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиканы быжыг болгаш чайгылыш чок чорутпушаан, Совет күрүнениң камгалал күчүзүн быжыглаар дугайында моон соңгаар-даа үргүлчү сагыш салыр дээрзин онзалап демдеглээн.

Түңнелинде эш Л. И. Брежнев СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң мурнундан шериг чөвүлелдери, командирлер, политорганнар, партия организацияларын база Совет Чепсектиг Күштерниң бүгү бот составы Улуг Октябрьның 50 чылынга уткуштур дайынчы болгаш политиктиг белеткелге, сеткилдиг болур чорукту бедидеринге болгаш бистиң Төрээн чуртувустуң камгаланыр аргазын быжыглаарынга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр деп бүзүрелин илергейлээн.

ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчылары, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Политиктиг Кол эргелелиниң начальниги, Чепсектиг Күштерниң аңгы-аңгы адырларының кол командылакчылары болгаш шериг чөвүлелдериниң кежигүннери ужуражылгкынга олурушкан.

ЧАСКЫ СУГГАРЫЛГА

Тываның делгем шөлдеринде часкы хову ажылдары эгелээн. Республиканың агаар-бойдус байдалдарын алырга, часкы хову ажылдарында тарылга мурнунуң суггарылгазы эң кол мелиоративтиг хемчеглерниң бирээзи болур. Улуг Октябрьның чартык чүс чыл болган байырлалдыг чылында бедик дүжүттерни өстүрүп алыр дээш республиканың барыын талакы районнарының чамдык ажыл-агыйлары часкы хову ажылдарын суггарылга болгаш шык базырыышкыны-биле эгелээн.

Апрель 3-ке чедир Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң тараажылары 130 гектар ажыг черни, Улуг-Хемде «Найырал» совхозтуң Буяң-Терек салбырының Аймыырлыг бригадазы 100 гектар хире черни суггарып алган. Ол ышкаш Барыын-Хемчик районда «Барлык», Бай-Тайгада «Тээли», Таңды районда «Элегес» совхозтар часкы суггарылганы база эгелээннер.

1966 чылдың кандааштынныг байдалында Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарның ажыл-агыйлары кол нуруузунда суггарылгалыг черлерден, ооң иштинде чазын суггарып тараан шөлдерден дүжүт алган болгай. Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозу эрткен чылын суггарылгалыг черлерге тараа культураларының га бүрүзүнден 8 центнер дүжүттү алган болза, суггарбаан черлерден чүнү-даа албаан. Колхозтуң баштаар чери эрткен чылдарның дуржулгазын өөренип көргеш, бо чылын бүгү тарылгаларны суггарып тарыыр деп шиитпирлээн. Колхоз эрткен чылын ажаап алыышкын соонда күскү суггарылганы чоруткан болгаш суггарылга бугаларын бо чылын ажыглаарынга белеткээн. Ам ында суггарыкчыларның звеноларын тургузуп, суггарар участоктарны оларга быжыглаан. Олар аразында социалистиг чарышты салып, хүлээлгелерни алгылаан.

Барыын-Хемчик районда «Большевик» колхоз сөөлгү каш чылдарда тарылга шөлдериниң кол нуруузун чазын суггарып тарааш, база чайгы суггарылганы эки чоруткаш, доктаамал турушттуг дүжүттерни ап келген. Дуржулгалыг хоочун болгаш аныяк суггарыкчылардан тургустунган суггарылга звенолары чыл бүрү доктаамал ажылдап, суггарар участоктарның байдалын, оларга суггарылганы канчаар чорударга ажыл дүрген болгаш шынарлыг болурун эки билирлер. Кижи бүрүзү «Суггарыкчы» деп паспорттуг ажылдап, алган хүлээлгезин, ажылдың хемчээлин, шынарын, чедип алган көргүзүүн ында бижип турар. «Большевиктиң» суггарыкчылары ам юбилейлиг чылдың часкы суггарылгазынче база кирипкеннер.

Бо чылын агаар-бойдустуң байдалы ыяңгыя часкы суггарылгаже онза кичээнгейни салырын негеп турар. Эрткен чылдарга бодаарга, хар чуга болганы-биле тарылга шөлдеринде өл-шык эвээш мөөңнеттинген. Чүгле ховуларда эвес, харын тайгаларда, хемнер баштарында безин хар чуга болганын ап көөрге, бо чазын хемнерниң суу ыызыы болуру чугаажок. Ындыг болганда, частың хар, дош суу-биле холушкан чайынды суглары суггарылгаже бүрүн ажыглаары эргежок чугула. Бо үеде хөрзүн өл-шык болгаш чамдык черлер харлыг турда, суггарыыга чорударга суг чедингир болгаш дески суггартынар болур.

Байдал мындыг турда, республиканың чамдык районнарында болгаш ажыл-агыйларында суггарылгаже кичээнгей салбас чорук ам база уламчылап турар. Маңаа Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем дээн ышкаш республиканың кол тараалаң районнарын, оларның ажыл-агыйларының удуртукчуларын база катап чемелезе чогуур. Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары бо чылын 5600 га черни, ооң кол нуруузун чазын суггарар тургаш, амга чедир суггарылга бугаларын белеткевээн, суггарыкчыларны четчелеп тургуспаан. Бии-Хем район 600 га черни чазын суггарар тургаш, база-ла белеткел чок бооп турар. Таңды районнуң «Элегес» совхозтан өске черлеринде часкы суггарылга талазы-биле белеткел ажылдары көзүлбейн турар.

«Хөрзүннүң хаттан, сугдан үрелирин камгалаар талазы-биле соңгаарлаттынмас хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаа үндүрген доктаалында хемнерни база суг үнер өске-даа черлерни камгалаарын, сугну чөп ажыглаарын база онзалап айыткан. Бо дээрге бүгү-ле бар суг курлавырын улус ажыл-агыйынга, ооң иштинде көдээ ажыл-агый культураларының суггарылгазынга чөп ажыглаар дээни ол-дур.

Бо юбилейлиг чылда республиканың чер ажылдакчыларының социалистиг хүлээлгелеринде апрель айда бүгү суггарыыга системаларын суг дамчыдар кылдыр белеткээрин доозар, часкы хову ажылдары эгелээринге чедир 1500-тен эвээш эвес суггарыкчыларны өөредир, 35 муң гектар шөлге часкы тарылга мурнунуң болгаш чайгы суггарылганы чорудар. Суггарылгалыг черлерге тараа культураларының га бүрүзүнден ортумаа-биле 14 центнерден куду эвес дүжүттү өстүрүп алыр деп айыткан.

Бо алдынган социалистиг хүлээлгелерни алдарлыы-биле күүседир төлээде, колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары, оларның чер ажылының тускай эртемниглери болгаш бригадирлери бо хүннерде часкы суггарылгаже онза кичээнгейни салыр ужурлуг. Суггартынып болдунар-ла черлерни суггарып тарыыр сорулга-биле суггарылга бригадаларын, звеноларын дарый четчелеп тургузар, оларны суггарылганың чепсек-херексели-биле, суггарыкчы бүрүзүн суг идии, хол хавы болгаш комбинезон-биле хандырар херек.

Республиканың Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу, ооң районнарда органнары каш чылдар дургузунда кылып чадап турар суггарылга системаларының ажыглалын экижидер, эрги кагдынган суггарыыга бугаларын ажыглалга киирер, суггарылганың шынарын экижидер талазы-биле ажыл-агыйларга бо чылын боттуг дузаны чедирер хүлээлгелиг.

Партия, профэвилел организацияларының часкы хову ажылдарының үезинде чорудар политмассалыг ажылы суггарыкчыларже база онза көрүнген турар ужурлуг. Суггарыкчыларның социалистиг чарыжын калбартыр, ажылдың шынарын бедидер, мурнакчыларны илередир, оларның дуржулгазын нептередир болгаш материалдыг сонуургалды бедидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап чорудар херек.

ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунда

Часкы тарылгага чедиишкинниг белеткел болгаш ону организастыг чорудары юбилейлиг чылдың бедик дүжүдү дээш демисежип турар көдээниң ажыл-ишчилериниң эң чугула сорулгаларының бирээзи. Алган хүлээлгелерин күүседир, тараа болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедир дээш социалистиг чарыш колхозтарда, совхозтарда калбарып турар.

Чоокта чаа ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң коллегиязы көдээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязы-биле кады база эвилелдежкен республикаларның көдээ ажыл-агый министрлериниң оралакчыларының, кол тараа ажылдыг крайларның болгаш областарның көдээ ажыл-агый эргелелдериниң удуртукчуларының киржилгези-биле часкы хову ажылдарының чоруп турарын болгаш көдээ ажыл-агый органнарының, колхозтарның, совхозтарның бо чылын бедик дүжүттү өстүрүп алыр талазы-биле сорулгаларын чугаалажып көрген.

Үрезиннерни чажар шынарынга чедир арыглап, ажылдап кылыр, чемиштидилгелерни белеткээр болгаш шөлдерге сөөртүп төгер, техниканы хову ажылдарынга белеткээр, колхозчуларны болгаш совхоз ажылчыннарын күш-ажылдың мурнакчы методтарынга өөредир талазы-биле колхозтар, совхозтар болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери улуг ажылды чорудуп турар деп коллегия демдеглээн. Бо чылын часкы тарылганы чедиишкинниг чорударынга бүгү эргежок чугула байдалдар бар. Чурттуң мурнуу талакы районнарының колхозтары болгаш совхозтары часкы хову ажылдарынче кирипкен.

Бо чылдың чазынының тургустунуп келген байдалдары бүгү часкы хову ажылдарын онза бедик харыысалгалыг, өй-шаанда болгаш бедик шынарлыг чорударын негеп турар дээрзин коллегия республикаларның, областарның болгаш районнарның көдээ ажыл-агый органнарының кичээнгейинге тургускан. Ажыл-агый бүрүзүнге, шөл бүрүзүнге агротехниктиг хемчеглерни, чемиштидилгелерни бүрүн болгаш шын ажыглаарынче, бедик дүжүт дээш демиселдиң бүгү комплекстиг хемчеглерин боттандырарынче онза кичээнгейни салыр. Хөрзүннүң өл-шыгын мөөңнеп, камгалаар болгаш шын ажыглаарынче онза кичээнгейни салыр херек.

Бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга хову ажылдарының баштайгы хүннеринден эгелээшле машина бүрүзүн бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарын, агрегаттарның ийи ээлчеглиг ажылын организастаарын; механизаторларга культура амыдыралдың эргежок чугула байдалдарын тургузарын; хову ажылдарын бедик шынарлыг, эң дээре болгаш кыска хуусааларда чорудары дээш ажылдакчыларның харыысалгазын бедидерин база доктааттынган материалдыг сонуургалдың хемчеглерин ажыглаарын чедип алыры эргежок чугула.

Часкы тарылганы чорударынга, бедик дүжүт дээш демиселге эң чугула роль көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринге онаажыр. Бүдүрүлгениң организакчылары болгаш технологтары бооп тускай эртемниглер болза тургустунган байдалдарны барымдаалап тургаш, шын агротехниканы чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап кылыр болгаш ажыглаар, шөл бүрүзүнге бедик дүжүттү өстүрүп алырын хандырар хүлээлгелиг.

Чер ажылының культуразын бедидер талазы-биле ажылды күштелдирерин көдээ ажыл-агый органнарының, эртем-шинчилел албан черлериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның тускай эртемниглеринден коллегия негээн. Бедик дүжүттүң быжыг үндезинин часкы үеде салыры, план-чагыгны күүседирин болгаш күрүнеге пландан ажыр продукция садарын хандырары — чурттуң бүгү колхозтарының, совхозтарының алдарлыг хереэ болур.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДЫҢ ШАЛЫПЧЫ ИЖИ

ШУПТУЗУ КҮҮСЕТКЕН

Беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында күрүнеге эът, сүт садар талазы-биле Каа-Хем районнуң ажыл-ишчилериниң социалистиг чарыжының бирги черин «Коммунизмче орук» колхозтуң мал ажылдакчылары ээлээн. Мал ажылдакчылары юбилейлиг чылдың бирги кварталында эки ажылдап, эът садарының даалгазын 535,8, сүттүүн—198,7 хуууга күүсеткен. Ол ышкаш «Тинилелге» колхоз база дээре көргүзүглүг болган. Ук ажыл-агый эът садарының квартал даалгазын 450, сүттүүн—193 хуууга күүседип алган.

Ынчаарга моон мурнунда чылдарда хожудап турган ажыл-агыйлар болур «Октябрь 14 чылы», «Кызыл түк» колхозтар юбилейлиг чылдың бирги кварталында база эки ажылдаан. Бо ажыл-агыйлар эът, сүт садарының даалгаларын чедиишкинниг күүсеткеннер. Ынчангаш мал ажылының бо продуктуларының хевирлеринип талазы-биле даалгаларын күүсетпейн барган чаңгыс-даа ажыл-агый районда чок болган.

ЧАЙГЫЗЫНДАН ХӨЙ

Эң хөй сүт саап алыр талазы-биле республиканың саанчыларының аразында калбарган конкурска Бии-Хем районнуң ишчилери чедиишкинниг киржип турар. Районнуң саанчылары Екатерина Бартынова, Мария Сеңмаа, Нина Акулова, Роза Ховалыг бо чылдың эрткен үш айында эрткен чылдың бирги кварталының деңнелинден үсчок хөй сүттү саап алганнар.

Дуржулгалыг удуртукчу эш Шубикке баштаткан Могай фермазының коллективи сүттү бүдүрер база күрүнеге садар талазы-биле эки түңнелди көргүскеш, районга бирги черже үнген. Ферманың саанчылары бирги кварталда сүт дужаар даалгазын бүдүн чартык катап ажыр күүсеткен. Могайжыларның бир инекке оналаштыр саап ап турар сүдү чайгы саалдадан безин хөй. Могайжылар бо хүннерге чедир 30 ажыг тонна сүттү күрүнеже кииргеннер.

Абаканчылар-биле чарышка

Кызылдың күрүне садыынга хамааржып турар бот-орулга-чарылгалыг 8 магазинниң коллективтери чылдың бирги кварталында алган планныг даалгазын хуусаазының мурнунда ажыр күүсеткеннер.

Ол магазиннерниң садыгжылары бирги кварталда 6 миллион 200 муң рубльдиң бараанын чонга садыглаар тургаш, ону 6 миллион 880 муң рубльге күүсеткеннер, азы 680 муң рубльдиң бараанын пландан ажыр саткан. Хоорайның эш Олина эргелекчилээн беш дугаар база эш Князева эргелекчилээн ийи дугаар магазиннери квартал планын эң шалыпчы күүсеткеннер. Кызылдың садыг коллективтери Абаканның күрүне садыының ажылдакчылары-биле социалистиг чарышты салган ажылдап турарлар. Чугула херегледлдиң бараанарын чонга долузу-биле садыглап тургаш, ол чарышка кеску черни ээлээр. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга чедиишкинниг ужуражыр сорулга кызылчыларның мурнунда салдынган.

Репортаж

ЧЕР БУСТАЛЫП ТУРДА...

Частың башкы айы март төнүп турда, Чөөн-Хемчик районнуң хову шөлдеринге хар эрип калган. Черниң шыгы бусталып, өъг-сиген сырынга эстеп-хадып чыдар апарган. Хүн караанын чылыы сүргей, ынчалза-даа хамнаарактар этекелек.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң кол механиги, Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору Кара-оол Сандакович Чавыдак-биле Бора-Хөлдүң Куу-Даг баарында делгем шөлдүң ужунга чедип келгеш, чаа илиирткээн черниң шыгын магадап көрүп, тарааның өзүмүнге чемиштиг бүдүмелдер-биле байлак хөрзүннү адыжывыска уштай тудуп, тараажының сеткилин өөртүп келир черниң хуулгаазын күжүн бодап турдувус. Бо юбилейлиг чылдың чазы онза өөрүшкүнүң болгаш күш-ажылчы соруу кирипшкинниң чазы. Совет көдээниң ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы соруу ынчангаш кызыгаар чок.

Бо чаа тургустунган совхозтуң тараажылары шык базырар ажылды эрткен чылын апрель 6-да эгелээн болза, бо чылын марттың 26-да эгелээн. Бора-Хөлдүң тараа шөлдеринде № 1 трактор-хову бригадазының 9 агрегады шык базырар ажылды чорудуп турар. Бир агрегатта ийи ээлчег-биле ажылдап турар. Бо тос агрегатта 18 механизатор доктаамал быжыглаттынган.

Куу-Дагда 800 ажыг га черни илиирткээрин үш агрегат март 30-де дооскан. Бо ажылга дуржулгалыг механизаторлар Кара-Сал Маадыр-оол биле Виктор Кууларның агрегаттары шалыпкын ажылдаан.

Бо ажыл-агыйның кайы-даа шөлдеринге часкы ажыл ыш баштайгы хүннерден эгелээш хайныккан. Тараажылар юбилейлиг чылда га чер бүрүзүнден 10 центнерден куду эвес дүжүттү алыр планныг. Тараа шөлдери суттат чок. Ынчангаш ол планы чедиишкинниг күүседир дээш механизаторлар шык базырыышкынын, үрезин чажылгазын кыска хуусаада, бедик агротехниктиг деңнелге эртирер хүлээлгени алган. Тус-тус бригадалар, механизаторлар аразында чарыш калбарган. Бо чылдың часкы тарылгазынга 700 га черни рээзинде, бистиң республикага чер ажылының дуржулгазын тодаргай бижип көргүскен брошюраларны ажыглаан. Оларны тараажыларга дузаазы улуг. Тыва дыл кырында бижиттинген. Ында көргүстүнген, чер ажылдакчызының үргүлчү ажыг-андарар. Эрги тракторларга немей дөрт чаа ДТ-75 деп тракторну садып алган. Оларның башкылыы бо бригадада кээп эгелээн. Оларны чер андарылгаазынче киирер.

Төп хову турлаанда 30 орунныг ниити чуртталга бажыңы чырык, чылыг. Столовая, чунар бажың ажылдап турар. Часкы хову ажылдары канчаар чорупп турарын көргүзүп турар хана парлалгазының үш кижи составтыг редколлегиязын ында тургускан. Агитхуудустуң март 28-те үнген дугаарында «Бүгү күштү часкы тарылгаже!» деп кыйгырыгны салгаш, баштайгы хүннерде-ле шылгарай берген механизаторлар К. Маадыр-оол, В. Куулар, В. Пирлей, М. Кызыл-оол, чолаачы И. Доңгак оларның күш-ажылчы эрес соруун мактап, оларның дуржулгазының дугайын бижээн. А ол-ла хүн үнген «Крокодилге» арагачы тракторист Ооржак Соспуй-оолду «кылаң каразында» дүжүп чыдар кылдыр чураап, эш-өөрү ышкаш ак сеткилдиг ажылдаарын аңаа сүмелээн.

Кызыл булуңну дерзээни эки. Чаа солуннарны аңаа эккеп, политмассалыг ажылды чорудуп турар. Ында онзагай, чараш кылдыр кылган ийи стендини ханада аскан. Оларның бирээзи — көдээ ажыл-агыйның тускай литературазы болур ужурлуг брошюраларның даңзызы бар.

Өске бир стендиде, бригаданың тарылга шөлдериниң ээлчештирилгезиниң схема-планы. 1967—70 чылдарда совхозка тарылга ээлчештирилгезин чорударының планын, совхозтуң хову ажылдарының үезинде чорудар материалдыг сонуургалдың хемчеглерин тодаргай бижип көргүскен шиитпирин, юбилейлиг чылда районнуң болгаш ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң алган социалистиг хүлээлгелерин аскан.

Юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдарын чаа совхозтуң № 1, 2 трактор-хову бригадаларының тараажылары организастыг эгелээн. Эки эгелээн херекти эчизинге эки чедирери — Улуг Октябрьның юбилейинге төлептиг күш-ажылчы белек болур. Ону чедип алыры совхозтуң ажылчын бүрүзүнден бедик харыысалганы, организастыг чорукту негеп турар.

Д. АНАЙ-ООЛ,
бистиң корр.

Чурукта: Солагай талазындан: совхозтуң кол механиги, Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору К. С. Чавыдак, № 1 трактор бригадазының бригадири О. Ш. Ховалыг, мурнакчы механизаторлар К. Маадыр-оол, В. Куулар оларның ам кылыр ажылдар дугайын чугаалажып турары. Адаанда чурукта агрегаттар ээлчиртеп кирипкен.

Авторнуң фотолары.

«Космос-153» ужудуушкунда

СЭТА-ның дыңнадыы

Черниң «Космос-153» деэр кылымал спутнигиниң ээлчеглиг салып үндүрүүшкүнүн бо чылдың апрель 4-те Совет Эвилелинге боттандырган.

1962 чылдың март 16-да СЭТА-ның чарлаан программазынга дүүштүр космос делгемин шинчилээрин уламчылаар сорулгалыг эртем аппаратуразын ол спутникте тургускан.

Спутникте тургускан эртем аппаратуразы өй-таварында ажылдап чоруур. Таарыштырылга-санаалга төөү келген информацияны сайгарып, таарыштыр ажылдап турар.

КВАРТАЛ ПЛАНЫ КҮҮСЕТТИНГЕН

Юбилейлиг чылдың бирги кварталы төнген. Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының квартал планын канчаар күүсеткенин апрель 1-ниң медээзи-биле көргүзерге мындыг (хуу-биле):

РАЙОННАР	СҮТ	ЭЪТ
Өвүр	253,0	242,4
Тожу	200,0	13,1 катап
Каа-Хем	166,8	263,8
Таңды	162,2	4,7 катап
Бии-Хем	149,4	3,0 катап
Барыын-Хемчик	131,8	3,6 катап
Чөөн-Хемчик	129,1	180,8
Кызыл хоорай Соведи	125,2	168,1
Эрзин	124,5	137,2
Бай-Тайга	116,9	113,8
Улуг-Хем	104,7	228,7
Тес-Хем	67,7	137,1
Республика	141,7	260,9
Эрткен чылдың бо үезинде турганы	138,4	189,6
Оон иштинде совхозтар		
«Межегей»	186,1	352,0
«Элегес»	180,5	298,3
«Чыраа-Бажы»	160,8	115,6
Дуржулга станциязы	143,7	10,0 катап
«Тээли»	138,4	145,2
«ҮТКА 25 чылы»	137,9	260,0
«Көк-Тей»	133,4	19,9 катап
«Барлык»	132,8	189,6
«Сүт-Хөл»	127,6	59,7
«Тинилелге»	123,8	276,8
«Шекпээр»	119,5	4,5 катап
«Найырал»	114,3	248,5
«Улуг-Хая»	106,9	232,0
«Өөк»	74,7	4,9 катап
«Тес-Хем»	49,0	139,0
«Тыва»	—	294,5
«Бурунгаар»	—	600,0
«Совет Тыва»	—	132,0
«Шивилиг»	—	100,0
«Суглак»	—	35,3

Күрүнеге сүт садарының квартал планын совхозтар 138,7 хуу, колхозтар 144,7 хуу, эътти совхозтар 294,3 хуу, колхозтар 222,5 хуу күүсеткен.

КВАРТАЛ ТӨНЧҮЗҮНДЕ...

Райком бюрозунда

Чурттуң бүгү черлеринде ышкаш, Тес-Хем районнуң ажылчы чоннары байырлалга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыры-биле бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Ону парлап үндүрген-даа. Янзы-бүрү адырның ажылдакчылары оон күүселдезин дээш ажылдап эгелээн. Алдынган хүлээлгелерниң күүселдези канчаар чоруп турарының дугайында белеткел комиссиязының даргазы эш Байыр-оолдуң дончу илеткелин СЭКП райкомунуң бюрозу дыңнаан.

Хүлээлгелерниң күүселдези районда ыракта четпес чоруп турар дээрзин райком бюрозу демдеглээн. Кодээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарының квартал планын «Тес-Хем» совхоз 107 хуу күүсеткен, «Чодураа» колхоз ону чүгле 59.5 хуу чедирген, а «Октябрь 50 чылы» колхоз чаңгыс килограмм-даа эът сатпаан. Ынчангаш эът садарының квартал планын район күүсетпээн. Сүт садарының планын күүседири оон дора чоруп турар. Чүгле «Чодураа» колхоз сүт садарының квартал планын ажыр күүсеткен, а «Октябрь 50 чылында» — 77.5 хуу болган. Бо талазы-биле совхоз планны чүгле 34,2 хуу күүсеткен, ам-не соолунде чоруп турар. Ынчангаш сүт садарының квартал планын район чүгле 52,1 хуу күүсеткен.

Районнуң ажыл-агыйларында бода болгаш шээр малдарның оолдаашкыны чоруп турар, ынчалза-даа малдың амгы үеде турза чогуур баш саны четпес. Торуттунген чаш малды ап турарында чиңриигзер бар. Часкы шөл ажылынга белеткел амдаа ыракта кошкак. Ынчангаш ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле мону кылыпкан бис деп, сеткил ханып чугаалаптар боттуг чүүл чок болганын райкомнуң бюрозу демдеглээн. Байырлалга белеткел чорудуларының комиссиязы районнуң социалистиг хүлээлгезин ажылдап кылыр үеде кезек хайнышкынныг ажылдааш, сөөлзүредир чавырлып баткан болгаш хүлээлгениң күүселдези канчаар чоруп турарынче кичээнгейни салбайн барган.

Районнуң ниити социалистиг хүлээлгезин парлаттынза-даа, ону тус-тус бүдүрүлге коллективтеринге болгаш күүседикчи кижилерге чедирери саадаан. Чижээ, «Тес-Хем» совхозтуң салбырлары болгаш хойжу бригадалары тодаргай хүлээлге чок хевээр. Ынчангаш коллективтер болгаш кижилер аразынга боттуг чарыш калбарбайн турар. Ындыг чорукту совхозтуң дирекциязы (эш Балчыр-оол), партия комитеди болгаш профэвилелдиң ажылчын комитеди бүдүрүлге-саң-хөө планын тургузары саадааны-биле ынчап барган деп тайылбырлап турар. Совхозтуң бүдүрүлге участоктарында Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын күүседиринче чонну кыйгырган көргүзүг агитациязы ам-даа кылдынмаан. Сүттү бүдүрерин болгаш ону күрүнеге садарын организастаар хамаан чок, оон шын учёду безин кылдынмайн турар. Чижээ, совхозтуң № 2 сүт-бараан фермазында саггаан сүттү сатпайн, ону чүгле чаптаа анаа тургускан майык ёзугаар «бызаалаарга ижиртиен» деп демдеглеп каап турар.

Социалистиг хүлээлгелерни күүседикчилеринге чедирери Самагалдай кодээ Соведнде он-а хожудап турар. Кодээ Советтиң социалистиг хүлээлгези безин амга чедир чок болган. Кодээ Советтиң даргазы эш Даваа «ам-даа шаг-үе эртпээн» деп медеглээн, ынчалза-даа бир квартал эрткен деп чүвени бодавайн турар. Бир эвес чарыштың хүлээлгезин бижип тургузары саадаан, а чогум ажыл чоруп турар болза, ол кодээ Советти чемелевейн барып болур турган. Ындыг бе дээрге, ында кылдынган чүүл чок болуп турар. Суурнуң чаагайжыдылгазынга хамаарышкан ажылды ам доруаан эгелээр ужурлуг. Ынчалза-даа ында ам-даа шаг-үе бар деп хоон олдап турар.

Район төвүнге сүт кухнязын, ачылаа пунктузун, кондитер цегин ажылдарын райпо баштаар черге дааскан турган. Ынчалза-даа райпо даргазы эш Айыр-Санаа бюрога ол чүүлдерниң кайызы-даа кылдынмаанын чугаалаан.

Амдырал хандырылга комбинадын район төвүнге ажылдары саадаан болгаш ам-даа ажыглаалда кирбээн. Бо айтырыгны холга тудуп алгаш, оон күүселдезин дээш ылыртыр хынап турар чорук тургустунмаанындан ындыг болган дээрзин бюро демдеглээн.

Социалистиг чарыштың хүлээлгезиниң үстүнден куду планнаашкын ышкаш кылдыр көрүп, ону адаандан өрү, ажылдың күүседикчилеринден кодурлуп үнүп кээр кылдыр организастааны буруу дээрзин бюро айыткан.

Социалистиг чарыштың хүлээлгезин күүседири дээш организакчы ажылды калбартпайн келгени буруу дээрзин «Тес-Хем» совхозтуң директору эш Балчыр-оол, райпо даргазы эш Айыр-Санаа, Самагалдай кодээ Советтиң даргазы эш Даваа оларга шыңгыызы-биле айыткан.

Социалистиг чарыштың хүлээлгезин күүседири, оон күүселдези канчаар чоруп турарын хынап турары, организакчы ажылды күштелдирери, чарыштың күүседикчилери-биле ажылды калбартыр чорудары черлениг эргежок чугула хемчеглерни ап чорударын ажыл-агый удуртукчуларынга, партия, профэвилел, комсомол организацияларынга база кодээ Советтерниң күүскомнарынга бюро дааскан.

Оон ыңай райкомнуң бюрозу чарыштың хүлээлгези канчаар чоруп турарын тус-тус черлерге удаа-дараа чугаалажып көрүп турарын чер-черниң удуртукчуларынга айыткан. Районда ниити хүлээлгениң күүселдези канчаар чоруп турарын күштелдирер сорулга-биле ону кичээнгейден дашкаарлатпайн, бюрога азы райкүүскомнуң хуралдарынга доктаамал көрүп турарын бюро айыткан.

Районнуң кайы-даа булуңунда чарыштың хүлээлгезин чедиргеш аскан, ону кижилер номчуп турар. Бедиткен хүлээлгеде кылып алыры белен эвес хемчеглер-даа, күүседир сан-чурагайлар-даа бар. Ону байырлал хүнүнде күүсеткен турарын айтып каан. Ынчалза-даа чылдың баштайгы кварталы чавыс түңнелдерлиг болган. Ынчангаш ам сорулга болза, алдынган хүлээлгени ылап-ла күүседири дээш партийжи-организастыг болгаш партийжи-политиктиг ажылды күштелдирип чорударында болу берген.

С. ТАМБА,
«Шынның» корреспондентизи.

Долузу-биле хандырып турар

Ак-Довурактың хлеб заводунуң коллективи юбилейлиг чылдың социалистиг чарыжының тугун бедик тудуп турарлар. Бирги кварталдың даалгазын ол бүдүрүлге чедиишкинниг күүсеткен. Эрткен кварталдың төнчүзүнге чедир пландан ажыр бүдүрүп үндүргени 50 тонна хлеб болгаш 16 тонна булочка кылыгларын магазиннерже кииргени. Хлеб аймаанга чоннуң негелдезин завод долузу-биле хандырып турар.

Хлеб быжырар демирлерниң иштин үе-биле чаарын механиктиг арга-биле чорударын шиңгээдип алган. Ол чаа арганы шиңгээткени күш-ажылдың бүдүрүкчүзүн 20 хууга бедидер арганы берген.

Михаил Ховалыг Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң техника септелгезинге он ажыг чыл ажылдап, чыл бүрүде 15 чедир сеялканы болгаш өске-даа кодээ ажыл-агый машиналарын септеп турар. Ам ажыл-агыйның бүгү сеялкаларын ол септеп дооскупкан.

ЧУРУКТА: М. Ховалыг. И. МИЛОНОВТУҢ фотозу.

БАШТАЙГЫ ТҮҢНЕЛДЕР

Улуг Октябрьның бежен чыл оюн чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур дээш, Өвүр районнуң ажыл-агыйлары социалистиг чарышты бо хүннерде улам калбартып турарлар. Баштайгы түңнелдер варунчут. Беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында күрүнеге эът садарының даалгазын район 179,7, а сүттүүн 176 хуу күүсеткен.

Колхозтар аразында калбарган социалистиг чарыштың бирги черин бирги кварталда «Кызыл тук» кодээ ажыл-агый артели ээлээн. Бо колхоз сүт садарын 262,7, эъттиин 260 хуу күүсеткен. Колхоз малдың кыштаглаашкынын база организастыг эрттирген. Төрүзе чогуур бүгү хойнуң 96 хуузу оолдапкан, оларның чаш төлүн харын-даа артыкшыл-биле камгалап алган. Ынчангаш колхоз бо чылын чүс хойга онаагтыр чүс хураганны камгалап алыр аргазы бар апарган. Фермада төрээн инектерниң бызаалары база меңди.

«Торгалыг» совхозтуң ишчилери сүт планын база күүсеткен. Ол чаагай херекке Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазының коллективи кооку үлүүн киирген.

УЛАМ БЕДИК ДЕҢНЕЛЧЕ

Ажылчы чоннар депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң бирги организастыг сессиязы болуп эрткен. Аңаа организастыг айтырыгны чугаалашкан. Оон ажыгда кодээ болгаш суур Советтерниң ажылын экижидер дугайында СЭКП ТК-ның доктаалының талазы-биле илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары эш Ш. Д. Куулар кылган. Кодээ Советтер чоннуң улуг идегелхүндүлелин адылап турар. Эрткен соңгулдада районнуң кодээ Советтериниң депутаттарынга 294 кижи соңгуттурган болгаш оларны дээш бүгү соңгукчуларның 99,56 хуузу бадылаашкынын бергеннер деп, илеткелчи демдеглээн.

Районда Ишкин (даргазы эш Найдын-оол), Шеми (даргазы эш Сечикпаа Куулар) кодээ Советтери боттарының сессияларын өй-шаанда эрттирип, ажыл-агыйның болгаш культура тургузуушкунуң чугула айтырыгларын тургузуп, хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин үргүлчү хынап, доктаамал комиссияларны дамчыштыр соңгукчулар ортузунга тодаргай ажылды чорудуп турар. Ол кодээ Советтерниң девискээринде хөй-нити организацияларының ажылы бедик деңнелде. Херээженнер чөвүлели, эш-хуузунуң суду, дружина штавы, интеллигенция болгаш кырганнар чөвүлелдери үргүлчү ажылдап турар. Кудумчу болгаш квартал комитеттерин тургускаш, кодээ Советтиң күүскому үргүлчү удуртуп турар.

Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга тураскааткан кодээ Советтерниң чарыжынга Алдан-Маадыр кодээ Совет (даргазы эш Чассыг-оол) республикага ниити черни ээлээш, 250 рубльдиң шаңналын алган.

Суур чаагайжыдар, хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар, школа болгаш хөй-нити организацияларын удуртур талазы-биле чаа организастаттынган Хайыракан кодээ Совет (даргазы эш Өнер) шору ажылдап турар.

«Хөй-хөй кодээ болгаш суур Советтерниң ажылының деңнели амыдыралдың негелделериниң ам-даа хожудап турар, олар боттарынга тывыскан эргелерни долу эвес ажыглап, колхозтарның, совхозтарның, бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң ажыл-херектеринче чогуур салдарны чедирбейн турар» — деп, СЭКП ТК-ның доктаалында айыткан. Бо болза бистиң районнуң чамдык кодээ Советтеринге бүрүнү-биле хамааржыр — деп илеткелчи айыткаш, Чыргакы кодээ Соведин чижекке киирген. Ол Совет бодунуң организас-массалыг ажылын кошкак тургузуп, ында хөй-нити организацияларын четпес удуртуп, совхоз бүдүрүлгезинге боттуг дуза чедирбейн келген. «Чыраа-Бажы» совхозтуң чыл бүрүде карылгалыг ажылдап келгениниң бир чылдагааны ында. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге мыйыстыг бода малдың баш санын кудулаткан кара чаңгыс ажыл-агый ол болуп турар. Чыргакы болгаш Чыраа-Бажы суурларда дружина штабтарының ажылдавайн келгенин кодээ Советтиң чоокта чаа болуп эрткен организастыг сессиязынга депутаттар шыңгыы шүгүмчүлээн. Бо бүгүнүң түңнелинде Чыргакы кодээ Совединиң удуртукчуларын солуур ужурга таварышкан.

Сүт-Хөл кодээ Совет районда бир эң улуг кодээ совет. Оон ажылында база улуг четпестер бар. Хөй-ниитиниң корум-чурумун экижидери кодээ болгаш суур Советтериниң дорт хүлээлгези болуру бүгүдеге билдингир. Бо чугула айтырыгны чогуур негелдезинге чедир тургуспаан. Бо Советтиң девискээринде турар школаларның өөредилге-кижизидилгелиг ажылдары чавыс деңнелде. Байдал ындыг турда, оон удуртукчулары эш Даржайдан эгелээш арагаже хандып турганы илереэн. Бюджет акшазы самчыгдаарының фактылары база турган.

Суурларга амгы үениң негелдезинге дүүштүр ёзулуг чаагайжыдылганы чорудары кодээ Советтерниң чугула сорулгаларының бирээзи. Ишкин, Шеми, Чадаана, Хайыракан, Чыраа-Бажы, Алдан-Маадыр, Хорум-нуг-Кежиг суурлар элээн чаагайжыттынгылаан. Ындыг-даа болза Баян-Тала, Хорум-Даг, Кара-Чыраа, Кызыл-Тайга суурларда чаагайжыдылга кончуг багай чоруп турар. Чадаана хоорайда безин бо ажыл чогуур негелдезинге четпес. Чамдык кудумчуларда ыяш тарылгазы чорутпушмаан, бок, күзүрүм аштаттынмаан, арык-сумуннар чурумчуттунмаан, чамдык арыктарда көвүрүглер чок.

Амыдырал хандырылгазының чамдык чугула айтырыглары районга мынчага чедир шиитпирлеттинмейн турар. Элээн хөй суурларда амдыгаа чедир столоваялар чок. Чыраа-Бажы, Сүт-Хөл дээн ышкаш улуг-улуг суурларда баш таарыыр, чурук тырттырар, хеп септээр, хеп быжар черлер ам-даа чок.

Советтерниң чанында доктаамал комиссияларының хөй кезии ажылдавас. Чижээ, район Совединиң чанында чүгле социалистиг хоойлулар талазы-биле доктаамал комиссия (даргазы эш Казылдаа) ажылдап турар. Ынчаарга эш Г. С. Юртьев даргалаан кодээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссия база эш Кызыл-оол Куулар даргалаан культура болгаш улус өөредилгезиниң талазы-биле доктаамал комиссия боттуг ажыл чорутпайн келген.

Суурларны болгаш хоорайны чаагайжыдар, оруктарны экижидер, школаларның, эмнелгелерниң, культура одагларының септелгезин шыңаржыдар, ылаңгыя ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазын үндезини-биле экижитпишаан, оларның идей-политиктиг кижизидилгезин улам күштелдирер дээш оон ыңай-даа улуг болгаш чугула сорулгаларның Советтерниң мурнунда туруп турарын СЭКП ТК-ның доктаалынга хамаарыштыр санал-оналбергеннер шыйып демдеглээннер. Сессияга шупту 9 кижи сөс ап чүве чугаалаан.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга төлептиг ужуражыры-биле бүгү ажыл-херекти экижидеринче Советтерни болгаш ажыл-агый органнарын кыйгырып, мобилизастаар турар шиитпирни сессия хүлээп алган.

С. ПАВУ.

Хынамчалыг белеткенир

Чаа системага холбаштыр

«Бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажылчыннарын болгаш албан-хаакчыларын ийи дыштаныр хүннүг беш ажыл хүннүг неделяже шилчидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалы чоокта чаа үнген. Ооң-биле чергелештир бистиң республикавыстың үлетнүр бүдүрүлгелери болгаш тудуг организациялары планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг беришкинниң чаа системазынче бо чылдан эгелеп чоорту шилчип эгелээрлер.

Бүдүрүлгениң моон соңгаар шапкын хөгжүлдезин хандырып турар бо чугула чаартылгаларга баш удур белеткенири хүннүң чугула айтырыгларының бирээзи апарган.

Бо кыска чүүлүмге чаа системаже шилчииринниң мурнунда кандыг белеткел ажылдарын чорутса чогуурул дээрзин тодарадыксадым.

Экономиктиг реформа чүнүң-даа мурнунда бүдүрүлгениң хөгжүлдезин хандырар дээш тус-тус бүдүрүлгелерниң бот инициативазын бедидеринче угланган. Бир эвес моон мурнунда кайы-бир бүдүрүлгениң күүседир техник-экономиктиг көргүзүглериниң шуптузун үстүкү органнардан бадылап берип турган болза, ам оларның иштинден чүгле дараазында көргүзүглерни сайгарар продукцияның хемчээли, продукцияның кол номенклатуразы, ажыл төлевириниң фондузу, орулга болгаш орулгалыг болуру, бюджет-биле санажылгаларны бадылап бээр апарган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүзү, ажылчыннарның саны, нииги продукция дээш оон-даа өске экономиктиг көргүзүглер үстүнде көргүзүглерде хаара туттунган. Бүрүне планның үстүнден бадылаан көргүзүглеринге үндезилээш, бүдүрүлгелер өске көргүзүглерни боттары бадылап алырлар. Саарар продукцияның хемчээлин, ону бүдүреринге херегléттиннер саң-хөө болгаш чиг-эт бердинген турда, бүдүрүп турар продукциязынга кайы хире чарыгдалдарны үндүрери бүдүрүлгелерниң боттарындан хамааржыр апаар. Чарыгдал көвүдээш, продукцияның бот-үнези эртааарга бүдүрүлге карылгалыг, а чиг-эттни камныг ажыглап, хөй продукцияны бүдүрерге — орулгалыг болуру билдингир. Ол чорук бүдүрүлгениң нииги ажылы дээш ажылчын бүрүзүнүң харысалгазын бедидер, иштики курлавырларны ажыглаарынга улуг рольду ойнаар.

Бүдүрүлгениң планнаашкынын бедидүвүдүп, бүдүрүлгелерниң ажыл-агыйжы инициативазын калбартканы-биле чергелештир экономиктиг идиг беришкинни күштелдирер сорулга-биле ажылчыннарны шаннап, мактаарының системазын чаарткан. Бүдүрүлге бүрүзүнге ажыл-агыйны хөгжүдериниң материалдыг деткимчези — социал-культура ажылдарының, чуртталга тудуунуң тускай фондулары тургустунар.

Планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг беришкиннин чаа системазынче бүдүрүлгелерни шилчидери нарын айтырыг болгаш аңаа баш удур хынамчалыг белеткенири чугула. Ниитизи-биле орулгалыг болгаш бодунуң агар санында четчир саң-хөөлүг бүдүрүлгелер чаа системаже шилчип болурлар. Моон алгаш көөрге, чаа системаже шилчилгени ажыл-агыйда хүннүң айтырыгларындан хоорудурбайн, кадыы шиитпирлээр апаар. Продукция бүдүреринниң күрүне планын ажыр күүседири, продукцияның шыпарын экижидери, күш-ажылдың бүдүрүкчүзүн бедидери болгаш бот-үнени чиигедири дээш демисел чаа системаже шилчиинринге белеткелдиң баштайгы базымы болур.

Чаа системаже шилчииринниң база бир кол негелдези болза бригадаларга, участоктарга болгаш бүдүрүлгелерге бот-орулга-чарылганы калбаа-биле нептередири болур. Чаа система дээрге бот-орулга-чарылганың дээди хевири деп чугаалап болур. Бот-орулга-чарылганың негелделерин ёзугаар ажылдап тургаш, орулганы тургузуп алыры кончуг чугула. Тургустунган орулгадан бүдүрүлгени хөгжүдер, материалдыг деткимчени көргүзер болгаш оон-даа өске фондулар тургустунар болгай. Чаа системаны боттандырганы-биле чергелештир бүдүрүлгелерниң кол болгаш саарылга фондуларын канчаар ажыглап турары тодаргай илереттинне бээр. Бир эвес кайы бир бүдүрүлге мурнуузу ышкаш бодунга ажыглаттынмас хөй чепсек-херекселди тудуп турар болза, оларның амортизация төлелгезин бүдүрүлге боду киирер, бо чорук күрүнениң бүдүрүкчү күштерин шын, долу ажыглаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Аар өртектиг кол фондудан кайы бир станок ийикпе, өске-даа чепсек-херексел бүдүрүлгеге ажыглаттынмас болза, ону өске бүдүрүлгелерге саарыптар эргени коллективтерге берген.

Бистиң республиканың бүдүрүлгелери тудуг болгаш транспорт организациялары чаа системаже шилчииринге белеткенип турарлар. Чижээлээрге, Кызылдың алгы болгаш автосептелге заводтары, Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый чери, № 1 болгаш 2 АТА-ларның коллективтери чаа системаның негелделерин, оон экономиктиг ажык-дузалыын ажылчыннар ортузунга калбаа-биле тайылбырлап турарлар. Бо ажылды ам-даа үргүлчүлээр херек. Ылаңгыя төп облastarның чаа системаже шилчээн бүдүрүлгелериниң дуржулгазын төрелдешкек адырлар аайы-биле кичээнгейлиг өөренип көөр херек.

Бир эвес чамдык ажылдарны боттандырар болза бистиң автотранспорт организацияларывыс чаа системаже шилчип болурлар. Чүнүң-даа мурнунда чолаачыларның күш-ажылының организастаашкынын болгаш нормалаашкынын чурумчудар херек. Чолаачыларның норматив чок ажылдап, чүък дүжүрер, чүдүрер черлерге хөй үе эрттирип, а чамдык таварылгаларда рейстен чүък чок ээп кээр чоруктарының ам-даа таваржып турары чажыт эвес. Чаа системаже шилчээн үеде ындыг чорук турбас ужурлуг.

Чаа системага холбаштыр бо хүннерде Иркутскиде семинар хурал эртип турар. Бистен ында он ажыг кижи барган. Олар чедип кээрге бо талазы-биле элээн тодаргай хемчеглер алдынар апаар.

В. ГЕОРГИЕВСКИЙ,
облсовпрофтуң инструкторy.

ТЫВАНЫҢ БЮДЖЕДИ—ИЕ, ЧАШТАРГА

Россия империязының үезинде не болгаш чаштың эрге-ажыын камгалаан хоойлу дүрүмнер чок турган. Херээженнер—божуур үезиниң сөөлгү хүннеринге чедир-ле дыштанмайн ажылдап турган. А бичии уруглар хүнде 13—15 шак иштинде ажылдап турган. Хааннығ Россияның национал черлеринге херээженнерниң байдалы ылыңай черликсиг турган. Ону бистиң Тываның шаандагы байдалындан көрүп болур.

Шаанда Тывага херээжен кижи өг-бүлениң кулу болуп чораан. Феодал идегеттер херээжен кижиниң амызынга четкен, харысалга хүлээвейн турганнар. Херээжен кижи ашааның төрелдериниң алын адавас, оларның ат-сывин адылевес болгаш оларның чанынга тон болгаш бөрт чокка кылаштавас. Сүт «бужартай» бербезин дээш херээженнерни эжиндирбес турган. Херээжен кижи өтте өске кижилер турда чугаалажыр эргези чок. Оон туржук, тыва дылга «херээжен» деп сөс безин чок, чүгле «херээ чок» деп сөс турганы чугаалаарга-ла бистиң адарлыг аваларывыстың, чажыттарывыстың, угба-дуңмаларывыстың, бичии чаштарының кандыг байдалды чурттап чорааны билдингир ышкажыл.

Тываның херээженнери совет эрге-чагырганың чылдарында бодунуң хуу-салымының долу эргелиг ээлери болганнар. Олар ам коммунистиг тургузуушкуннуң херээнде эр улус-биле дең эргелиг, идепкейлиг киржип турар. Муң-муң тыва херээженнер күш-ажылдың мурнакчы аргаларын болгаш техниказын шиңгээдип алган үлетпүр бүдүрүлгелеринде, транспортта, харылзаада, мал, чер ажылында күжениишкиннинг ажылдап турар. Чырыдылгада, кадык камгалалында, эртем, литература, уран чүүлде чедиишкинниг ажылдап турар.

Тываның албан-хаакчыларының болгаш ажылчыннарының 40 хуузу херээженнер. Ол ышкаш садыгда, хөй-ниити чемненилгезинде ажылдап турарларның 95, кадык камгалалында — 86, чырыдылгада — 70 хуузу херээжен чон. Кадык камгалалында ажылдап турарларның 80 ажыг хуузу тыва херээженнер болуп турары өөрүнчүг. Бүгү башкыларның чартык кезии база тыва херээженнер.

ССРЭ-де не болгаш чаштың эрге-ажыын камгалаарының шыңгыы күрүне системазын тургускан. Саттыг херээженнерни ажылдан үндүрер, азы ажылга хүлээп албас чорукту хораан. Божуур мурнунда болгаш божаанының соонда ийи-ийи ай иштинде төлевирлиг шөлээни, ажылга артарын хандырып турар. Медицинаның халас дузазын чедирип турар. Не болгаш чаштар эмнелге болгаш медицина албан черлериниң дузазын улуу-биле ап турар.

Бо дуза херээженнерге уруглары кижизидер, күш-ажылчы болгаш өг-бүле ажыл-чорудулгазын денге чорудар арганы берип турар. Аныяк салгалдың кижилерин өөредир болгаш кижизидер дугайында сагыш салыышкын Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кичээнгейиниң төвүнде туруп турарының ужуру ында.

Не болгаш чаштың эрге-ажыын камгалаарынче угланган ажылдарның системазынга чугула черни республиканың күрүне бюджеди ээлеп турар. Халас өөредилге, медицина хандырылгазы, хөй уруглуг болгаш бот иелерге дузаламчы, сургуулдарга, студентилерге стипендия болгаш өске-даа хөй ажылдарны боттандырарынга бюджеттен хөй акша-хөреңгини берип турар.

Чаш урут төрүттүнмээнде-ле оон дугайында күрүне сагыш салып эгелээр. Не болуру-биле белеткенип турар херээжен кижиниң кадыын камгалаарын тускай хоойлуда көрген. Оларга төлевирлиг шөлээни бээр, херээженнер консультацияларынга болгаш божууга бажыңнарынга эмчи дузазын чедирер. Чаа төрүттүнген кижиниң кадыын уруглар консультациязы хайгаараар, оон соонда ясли-садче шилчиир.

Школа назыны четпээн уругларның албан черлеринге республика бюджединден акшаландырылгазы чылдан чылче өзүп турар. Чижээ, 1961 чылда аңаа 1.493 муң рубльди берген болза 1966 чылда 2.465 муң рубльди берген, азы 61.1 хуу өскен-дир. 1967 чылдың бюджединден оон-даа хөй акшаны үндүрүп бээр, азы өзүлде эрткен чылдан 11 хуу хөй болур. Ол чорук ясли-садтарга 500 уругну немей тургузар арганы болдурар.

Келир үениң салгакчыларының коммунистиг кижизидилгезинге өөреникчилери күрүнениң долу хандырылгазында туруп турар школалар чанында интернаттар улуг рольду ойнап турар. Ындыг школаларның онзагай чүүлү болза чүгле өөредилгеден аңгыда күш-дамыр болгаш эстетиктиг кижизидилгени, шыңгыы хүн чурумун (аңаа өөредилге кичээлдери, бүдүрүлгечи күш-ажыл, дыштанылга хамааржыр) шын болгаш билдилиг организастааны болур.

Эрткен беш чылдарда ындыг интернаттарны тургузарынга бюджеттен 17.800 муң рубльди чарыгдаан. Чүгле 1961 чылда ол чарыгдал 2852 муң рубль турган, а 1966 чылда 3.268 муң рубль болган. Эрткен чылын интернаттарга 300 өөреникчи немежип кирген. Бо чылын республика бюджединден интернаттарга 3.350 муң рубльди үндүрүп бээр, бо чорук школалар чанында интернаттарга ыраккы одарларда малчыннарның 7335 уругларын өөредир арганы болдуруп турар. Оон ыңай нииги хевирниң школа интернаттарынга бо чылын 1.145 өөреникчи өөренир апаар, аңаа чарыгдал 873 муң рубль болур.

Божупкан не кижилерниң (тыва националдыг) уругларынга белек садып бээри-биле бо чылын 90 муң рубльди берип турар. Чайгы үелерде школа назыны четпээннерни дачаларже, школачыларны пионер лагерьлеринче чорудуп турары билдингир болгай. Эрткен чылын республикага 3890 уруглар пионер лагеринге дыштанган, а беш чыл дургузунда 17 муң уруглар дыштанган болуп турар.

Сөөлгү беш чылда хөй уруглуг болгаш бот иелерге бюджеттен ай санында болгаш хары угда дуза кылдыр 5.665 муң рубльди төлээн. Ам үеде бистиң республикада хөй уруглуг болгаш бот 12600 иелер күрүне дузаламчызын ап турар. Оларга эрткен чылын 1.191 муң рубльди төлээн.

Ажылчын болгаш албан-хаакчы херээженнерге тыпсып турар пенсияларның чамдык хевирлерин колхозчу херээженнерге база тыпсыр дугайында партия болгаш чазактың 1964 чылда хүлээп алган Хоойлузу улуг ужур-дузалыг. Ол хоойлуда колхозчу херээженнерге божуур мурнунда болгаш божаан соонда дузаламчыны көргүзерин айтып турар. Ам үеде республикада 2000 ажыг колхозчу херээженнер ындыг дузаламчыны ап турар.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң хүлээп алган Программазында уруглар-ны ниитилелдиң күзели-биле ажаап-кадагалаарынче чоорту шилчиирин көрген. Ынчангаш уругларның ясли-садтарының четкизи дыка хөгжүүр. Оон түңнелинде баштайгы он чылдың төнчүзүнде уруглар албан черлеринге чоннуң херегцели долузу-биле хандыртынар. Баштайгы он чылда уруглар албан черлеринге турган уруглар дээш холези дыка чиигээр, а ийиги он чылда өг-бүле бүрүзү боттарының уругларын ясли-садтарга халас тургузар арганы алыр.

Школачыларның өөредилгезин болгаш кижизидилгезин күрүнениң долу күзели-биле хандырар үе удавас келир. Школаларга эртенги чемни халас бээрин көрүп турар, а узаткан хүннүг школаларга дүштеки чемни халас бээр.

Ийиги он чылдың төнчүзүнде школа-интернаттарга болгаш узаткан хүннүг школаларга уругларын тургускан ада-иелерден төлевир алырын соксадып магат чок. Уругларның культурлуг хандырылгазы — кино, театр, музей болгаш спортчу маргылдаалар болгаш өске-даа ажылдар база халас болур.

Бистиң чуртувуста күш-дамыр талазы-биле кадык-шыырак, сагыш-сеткил талазы-биле омак-сергек салгал өзүп турар, оларның аас-кежиктиг, чогаадыкчы амыдыралче бүгү оруктар ажык. Херээженнерниң эргелерин камгалаар талазы-биле Совет күрүнениң дуржулгазын социализм чурттарында калбаа-биле нептереткен. Ында херээженнер эр улустар-биле бир дөмей чаа амыдыралды тургузарынга идепкейлиг киржип турар болгаш эрге-чагырганы башкарарынга улуг-хуузун киирип турарлар.

Херээженнер — кижи төрелгетенниң төөгүзүнүң хөгжүлдезин дүргедедиринге кайгамчык улуг тургузукчу күш болуп турар. Социализм чурттарының херээженнериниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазы, хөй-ат киирикчи сорүү — оларның капиталистиг чурттарда өңнүктерин эрге-шөлээ дээш чидиг демиселче оттуруп турар бедик үлегер-чижек апарган.

В. ЦЫПКИН,
Тыва АССР-ниң Саң министерствозунуң улуг инспектору.

МАЛЧЫН ӨГ-БҮЛЕ

Аратынаның кадарган хөю эртемин-ле ындарже үнген, ам чүгле дүъш соонда кирип келир. Аалда арткан кижилер хураганнарны кедей черже сүрүп үндүрүп турган черинге келдим. Саманщиктерниң хураганнары кашааны долгандыр. Дөрбе-Дашты ажылдыр дешкилектээн, магаданчыын кандаар ону!

— Чадагай кашаага чемгерип өөретиен хураганнар албадаарга-даа кайын ыначар, чаза баскаш турарлар-ла болгай. кашаазынга чемгерип каар-дыр—деп, хойжу кыйгыра-дыр.

Хураганнарны ындарже сүрүп чадашкан саманщиктерниң бирээзи кошпаларда сула ура берди, өскези демир айыыр туткаш, силосту тарады чашканнай каапты. Өске савада суг база белен.

Хойжу бо кышты хүр ашкан. Кыштааның девискээри шээр малга таарымчалыг. Малчын мал чеминге мамналгалыг. Ам безин сула, чарба, сиген, силос, дус артыкшылдыг. Ону тускай эртемниглерниң сүмезээнин ёзугаар чарыгдап, арта бергенин чазаанга аппарып алыр. Тюлюш Шойдакович саманщиктерге арга-сүмезин чугаалап турар.

Аратыналарның төрүүр хою 361 баш. Артиан он хойдан өскези төдү оолдапкан. Төрээн хойлардан 382 хураган четче камгалап алдынган. Боттарының уруу, комсомолчу саманщик А. Светлана 140 хураганны доруктуруп өстүрген. Ооң эжи комсомолчу Салчак Конгар 120 хураганны доруктурган.

Жданов аттыг колхозтуң баштаар чери хойжу өг-бүлениң күш-ажылчы чедиишкиннерин бедии-биле үнелеп, демдеглеп турар. Оларның адынга чооита чаза бүгү малчыннарның хуралын эртиргени таварылга эвес. Мурнакчы хойжу өг-бүле-биле кады ажылдап турган саманщиктер өртемтиг бараннар-биле шаңнатан. Колхоз баштаар чери Аратыналарның өг-бүлезинге 3—3 хураганны немелде төлевирге тывыскан.

Малчын өреге Совет эрге-чагырганың бежен чылынга алдар бөлдүрген социалистиг хүлээлгезин күүседип шыдаарынга бөзүрелдиг.

Д. АРАНЧАА.

Улуг-Хем.

ҮЕНИҢ БАЙДАЛЫ-БИЛЕ ХОЛБАШТЫРАР

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын таныышкаш, Барыын-Хемчик районнуң партия организацияларын идеологтуг ажылдың база бир чугула кезээ—көскү агитацияны организастаар талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. Партия райкомунуң хуралдаар залында эки пропагандистерниң фоточуруктарын, пропагандистерниң болгаш партия эге организацияларының секретарьларының ажылының дуржулгазын тускай стендилерге бижээн.

«Большевик» колхозта партия организациязы (секретары эш С. Б. Очур) көскү агитацияны багай эвес организастаан. Ол колхозка барган кижилер ажыл-херектиң байдалы канчаар чорун турарын, мурнакчы кижилерни болгаш колхозтуң чылчылда экономиктиг хөгжүлдезин сонуургаар дизе, колхоз даргазын азы партия организациязының секретарын хүн бүрүнүн практиктиг ажыл-чорудулгазындан чардыктырып хөйнүе айтырыглар салып шүүдетпейн. Колхозтуң конторазында, клубта болгаш сүт-бараан фермазында көскү агитация—диаграммалар, плакаттар, стендилер, хүндүлел, көргүзүг самбыралары, агитхуудустар болгаш хана парлалгаларындан чедиишкинин билип ап болур.

«Тыва даг-дүгү» комбинат эргелелинде (кол шөлүнде) хүндүлел, көргүзүг самбыралары. комбинаттың перспективтиг планын айыткан плакаттар бүгү-ниитиниң кичээнгейин хаара тудуп турар. Ында бир стендиде мынчаар бижээн: «Арыглаар фабрика 1967 чылдың кыйн айының иштинде 2320 тонна даг-дүгүн ажылдап кылган». «Комбинаттың ажылчы чону! Улуг Октябрьның 50 чыл байырлалының хүнүнде Төрээн чуртка 16 муң тонна даг-дүгүн бербээлинер!».

Районнуң кедээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери, бүдүрүглелериниң, тудугнуң болгаш транспорттуң коллективтери Октябрьның байырлалынга алдар бөлдүрген социалистиг хүлээлгелерни алган. Ам чугаа кандыг хүлээлгелер алганының эвес, а алган хүлээлгелерни амыдыралда канчаар боттандырып турарының дугайында чоруп турар.

Март 23-те байдал-биле алырга, колхоз, совхозтар юбилейлиг чылдың бирги кварталында күрүнеге эът садарының планын 265,3 хуу, сүттүң—103,7 хуу күүсеткен. Квартал планын күүседир талазы-биле «Большевик» колхозтуң болгаш «Шекпээр» совхозтуң ажыл-ишчилери эң эки ажылдааннар.

Районнуң кедээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери квартал төнчүзүнге чедир 56 тонна сүтү, 16 тонна эътти пландан ажыр дужаарын хүлээнгеннер. Колхоз, совхозтарда төрээн хойларның хураганнары бүрүн камгалап алдынган. 100 хойга онаалтыр хураган камгалап алыр талазы-биле алган хүлээлгелерин Хомушку Уртак, Хомушку Байыр, Ооржак Агбаан, Сат Монгуш, Монгуш Агбы дээш оон-даа өскелер эки күүседип турар.

Партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары Октябрьның 50 чыл оюнга холбаштыр ажылчы чоннуң күш-ажылчы келдирлүушкунун, мурнакчы коллективтерни болгаш түс-түс кижилерни көргүзүг агитациязынга доктаамал чырыдар хүлээлгелиг. Ындыг турбуже, чамдык партия организацияларында көскү агитацияның деңнелин куду болгаш харын-даа чамдык талаларында ажылчы чоннуң күш-ажылчы илеп-кейиндеп хөжүдап турар.

Хөй санныг ажылчыннар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар мооннеттинген арыглаар фабрикада, рудникте, транспорт цегинде, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң участоктарында болгаш ДББ-да «Октябрьның 50 чыл оюнга төлептиг ужуражылыңар» дээн чергелиг чаңгыс аай сөстерлиг, эреңгей лозуңнардан өске чогум кижи бүрүзүн күш-ажылче сорук киир кыйгырып турар тодаргай болгаш дээштиг көскү агитация чок. Комбинат тудуунуң бирги ээлчээн чорудуп турар үеде ажыл нормазының күүселдеэни, кым мурнап, кым соңнап турарын агитхуудустарга, комсомолчу прожекторга болгаш көргүзүг самбыраларынга хүн бүрү чырыдып турган. Ам комбинат тудуунуң ийиги ээлчээн чорудуп, айтырыг күш-ажылчы кижи бүрүзүнден байырлалга чүнүң-биле чедиишкиннинг ужуражыр сен деп, салдынып турар үеде ол ажыл чүге сударай бергенин Ак-Довурактың партия, профэвилел, комсомол организацияларының удуртукчуларындан партияның район комитеди айтырза чогуур.

Район төвү — Кызыл-Мажалык суурнуң байдалын ап көрээлинер. Партия райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң ажылдакчылары эрги хүндүлел, көргүзүг самбыраларын база плакаттарны, стендилерни чаартып кылдырар дээш дүжүрүп алганындан бээр бир ай ашкан. Ону кылыры-биле кезээ чарып алган Кызылдың чурулга мастерскаязының ажылдакчызы эш Май-оол онза шүшпен ажылдап турар болгаш чамдык ажыл хүннеринде арагалап алган турган.

Районнуң ажылчы чону байырлалдыг чылдың бирги кварталының планын чедиишкиннинг күүсеткен болгаш мурнакчыларының саны көвүдээн. Квартал төнчүзүнге чедир каш саныг хонук арткан. Квартал планының күүселдезинге шылгарап үнген коллективтерни болгаш түс-түс кижилерни чогум кала көргүзер дугайында шынгыы чугаалажыышкын райкомга болуру чайлаш чок апарган. Чүге дээрге хүндүлел болгаш көргүзүг самбыралары белен эвес.

Октябрь кудумчузун кежилдир херип каан кызыл пөсте «Октябрьның 50 чыл оюнга төлептиг ужуражылыңар!» деп чаңгыс лозуңдан өске Кызыл-Мажалык суурнуң кудумчуларында болгаш райне, «Сельхозтехника» каттыжыышкыны, эмнелге коллективтеринде байырлал белеткелинге холбаштыр кылган көскү агитация дыка эвээш. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга алдар бөлдүрген районнуң ажылчы чонунуң социалистиг хүлээлгелерин район Совединиң сессиязынга бадылаан. Ол хүлээлгелерни мынчага чедир көскү агитацияга илеретпин, чоннуң чыглыр черлеринде кылбаан.

Төөгүлүг байырлалга уткуштур белеткелдер ам чоруп турда, моон мурнунда кажан-даа көстүп көрбээн бүгү улустуң күш-ажылчы келдирлүушкунунуң хүннеринде, социалистиг чарыштың түңнелин квартал, азы ай санында үндүрер деп ёзу барымдаалап, мааап өлүрар чорук шын эвес. Арыглаар фабрика, рудник, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң № 834 орук тудуг эргелелиниң участоктарынга, сүт-бараан фермаларынга болгаш часкы тарылга үезинде хову бригадаларынга күш-ажыл нормазын канчаар күүседип турарын хүн бүрү түңнеп, кым мурнап, кым соңнап турарын тодарадыр арга бар. Бо херекке көскү агитация чугула рольду ойнаар ужурлуг.

Районнуң партия, профэвилел, комсомол организациялары көскү агитация ажылында четпестерни чоокку үениң иштинде чайладып, колхоз, совхозтарга, бүдүрүглелерге, тудугларга, транспортка болгаш албан организацияларга идея талазы-биле бедик деңнелдиг көскү агитацияны организастап тургузар ужурлуг-дур. Бо чугула ажылга коммунистерниң, комсомолчуларның болгаш чуруурунга, чараштыр бижиринге мергежилдиг кижилерниң күжүн мобилизастаар херек.

Т. ТАЯГАНЧИН,
«Шынның» корр.

ДАЙЫНЧЫ АЛДАР БУЛУҢУ

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң төвү—Баян-Кол суурда ортумак школаның өөреникчилери Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилерниң намдарларын бижип турар. Эрткен чылын 7-ги класстың (удуртукчузу башкы Шаңшаа Яңмаа) Ада-чурт дайынының киржикчилериниң дугайында материалдарны чыггаш, дайынчы алдарның булуңун тургускан.

Т. С. Нүреат, П. А. Биче-кыс, П. М. Мартынов олар школага кээп, өөреникчилер-биле ужурашкаш, совет Төрээн чурттуу камгалаары-биле канчаар дайылдажып чорааның тодаргай чугаалап бергилээн. П. М. Мартынов дайынчы алдарның булуңунга фронт чылдарының чуруктарын белекке берген.

Тыва эки-турачылар дугайында чуруктарны, солуннардан кезип алган материалдарны делгеп кааның көрген кижилер, ону улуу-биле сонуургап турар. Ынчангаш кижи: «Дайынчы алдарның булуңу суур бүрүзүнге турган болза!» кылдыр бодап келир.

Ол-ла школада өске бир булуң база бар. Ону Полина Сат удурткан сеекн класстылар тургускан. Ында чүнү чок дээрил: эрги тыва, болгар, немец, эрги орус, француз, моол акшалар. Чүгеи белдирлери, таалың дээрбээ, чинчилер, сыргалар, өөктер, оттук туңу... Ээр херекселедери, чүзүн-баазын бижектер, дугүүр, шооча, оон-даа өске.

Бо булуңчугашта салдынган чүүлдерни көргеш, аныяк оол Ойдуп-оол Адыгжы: «ёзулуг-ла музей-дир, менде улуг бижек бар, ону база экеп салып каар мен» диди. Мынчангаш кижи бүрүзү бо булуңчугашка тааржыр чүүл бодунда бар болза, аңаа бээрин аажок күзээр.

М. БИЛЕН-ООЛ.

БҮТКЕН КҮЗЕЛ

Улуг-Хем районнуң Чаа-Хөлде библиотеканың ажылы эки. Ында бодунуң ажылын эки билир, аңаа ынак ийи кыс: Аля болгаш Тоня ажылдап турар.

«Найырал» совхозтуң ажылчыннарының күш-ажылчы хүнү доозулбаан, ынчангаш библиотекада номчукчуларның хөй кезии өөреникчилер болду. Оларның чамдыктары номнар шилээн, чамдыктары коктээн солуннар ашкан олурлар, а өңгү класстыг Юра Южаков энциклопедиядан дужуруп бижээн олур — Школага эртер кежээге илеткел кылырым ол-дур ийин, ультраүннер дугайы болбазыкпе—деп, мээң айтырыымга ол харыылады.

Улуг библиотекарь Альбина Монгушевна Сарыг-оол хөйнү-ле кылып тур: «Аа, эш Дамбаев бе? Эки-и! Чагаан номуңарны тып алдым, чедип келиңер» деп телефоннаар-даа, ном шилип чадай берген бичии оолга дузалажы-даа бээр, дыңзыг үн-биле маргыжа берген өөреникчилерни сокседып кааш, столунга олурган доораан бижиттине-даа бээр.

Кажан Альбина техникум доосканда, ону аңаа ажылдадыры-биле чорутткан. Ажылдың уу база билдинмес, чалтааранчыг, номчукчуларга чүгле каш ном берип каар ол-ла. Ном делгиирнинге Драйзерниң болгаш Золяның номнарын эмгелей салгаш: «чүгле дайып болгаш шпионнар дугайында номнар негээр өөреникчилер-дир бо, бо чогаалчыларның херээ чок апарган бе?» деп бодаар-даа турган. Чамдык номчукчулар алган номнарының кезек арыннарын үзе тырткаш, экеп дужаары база хораданчыг. Ындыглар-биле эптеш чок демиселди ол чорудуп турган. Альбина номга кам чок чамдык кижилер-биле изиглелчиң, оларга шынгыы сагындыра бээр. Ооң чугаазын дыңнаарга чамдыкта каржы-даа ышкаш. Ынчангаш ооң эжи Вера чагый бээр: «өршээп көр, дыка изиглелбе, кандыг кижи турбае дээр сен».

Альбина ажыл соонда чанып органш, бодангылаан:—бисти мынчап чүге-ле ынча дыка кызып өөредип турган чоор. Үжен үш үжүк ылгап билир кижи-ле болза мээң орнумга ажылдап болур хире чүве ышкажыл.

Үе эртип турган. Библиотека ажылдакчылары ажылчыннарга, школага үргүлчү барып, номчулгаларны организастап, солун номнар кежээлерин эрттирип турган. Номчулга залын эде кылгаш, бажыңны чугайлап, шалазын будааш, бүгү номнарны эде салгылаан.

Чоң библиотекаже күзел-дии-биле кээп эгелээнин олар эскерип каан-нар. Беш чыл бурунгаар библиотекаже хостуг кирбес турган болза ам ынаар номчукчулар хостуг кирип, туралаан номун шилип алыр арга тургустунган. Библиотеканың иштн арыг-силиг. Соңгаларда караакты өөртүп турар өңгүр пөстерни аскан, а столдарда чаткан шывыглар солун, сеткүүлдерге байырланчыг шинчини киирип турар.

Альбина Монгушевна ам библиотеканың эргелекчизи. Ажылга чаңчыгып, чон-биле ажылдаарының аргаларын-даа хөйнү тыва берген. Ам ол библиотеканың номчукчуларының саны 900 ашкан, ном фондузу 32 муң. Ном бүрүзү номчукчуга көскү болган турар кылдыр ажылдаары ындыг-ла белен эвес. Ынчалза-даа библиотеканың эргелекчизи боду өөренмишаан, чонну номга хандыкшыдар дээш чүткүлдүг ажылдап турар, оларның чедиишкининиң үндезини ында.

Библиотека көрүлдези чоруп тур

Библиотеканың шимелдези тергиин эки.

— Мээң дузалакчым Тоняның ажылы-дыр ийин. Чуруурунга ынак, парлап бижиири тергиин, Канскиниң библиотека техникумунуң доозукчузу кижи—деп, Альбина Монгушевна чугаалады.

Библиотекаже кирип чоруй-ла «Утпаңар, чаа номнар» деп делгиирни эскерип каар силер. Чаа келген номнарны ында делгеп турар. «Ада-чуртту олар тургускаппар» деп степдини Ленинчи комсомолга тураскааган. «Сеңээ, аныяк механизатор» деп делгелгеден механиктер, чолаачылар, трактористер боттарынга херек номнарны шилип алыр.

Тарылга, азы сиген кезилдезиниң үезинде Тоня Додай-оолду тывары черге аппар болгай: ол—чок-ла болза ыраккы Шаңчыда барган, хуудус үндүрген турар, азы Терезинде лекция номчаан турар. Ак-кок Улуг-Хемниң ортулуктарында сигенчилерге баргаш, Алдын-оол Даржааның «Эриин эрези» деп романынга конференция эрттиргенде кандыг маргылдааны үндүрбээн дээр силер! Ажаап алыышкында механизаторларга концерт көргүзеринге олар үргүлчү киржип турар.

Библиотека чөвүлелиниң кежигүннери пенсионерлерниң бажыңнарынга номчулгаларны эрттирип, кежээлерге илеткелдерни кылып турар. Чижээ, «Төрээн чурт—дайыннарга төрүттүнген» деп аас журналынга башкылар Парщенко, Гребенкова, Кошкарова олар идепкейлиг киришкен. Ада-чурттуң дайынының киржикчизи, курлавырда подполковник эш Китайкин бодунуң сактыышкынын аңаа чугаалаан.

— Бистиң ажылывыста четпестер база бар—деп, Альбина Монгушевна чугаалады. Бистиң эргевисте 4 кедээ библиотека хамааржып турар, оларга методиктиг дузаны чедирер ужурлуг бис, ынчалза-даа чижээ, Үрбүнде библиотека эрги, буступ дүжер дей берген бажыңчыгашта болгай, оон иштн соок болгаш шык. Кызыл-Дагда, Кара-Талда библиотекаларның байдалы база эки эвес. Тоня ам-даа бажың албаан, өске улустар бажыңынга хонуп чоруп турарындан таарымча чок байдал тургустунуп турар.

Чамдык бергелер турза-даа, өңнүктер чоннуң хүндүткелин чаалап алган. Чаа-Хол школазының башкызы Лидия Петровна Саргованың чугаалап турары болза:

— Библиотекага кажан-даа кирерге, номчукчуну бичии-даа саадатпас улус. Кижи бүрүзүнүң кандыг литератураға херегелин эки билир апарган. Оларның чымчак сеткилдиг, сагыш човаңгыр, ээлдек чоруу бисти өөртүп турар.

Чаа-Хөлдүң библиотека эргелекчизи Альбина Монгушевна Сарыг-оолдуң чуруун республиканың Хүндүлел самбыразында аскан. Бүткен күзелдиң ээлери Альбина Сарыг-оолдуң болгаш ооң эжи Тоня Додай-оолдуң ажыл-херээ ындыг.

К. ЛОПСАҢ.

Ажыттынмас библиотека

«Тиилелге» совхозтуң библиотеказынга шооча аскандан бээр үш ай хире үеде ажыттынмайн келди. Библиотекадан ном алыры-биле хүндүс-даа, кежээ-даа келген кижилер манап-манап чоруй баарлар.

Библиотека эргелекчизиниң хүлээлгезин күүседип турар Зинаида Монгуш дыка-ла харыысалга чок ажылдап турар кижи-дир. Зинаида оон мурнунда кежээки школага ажылдап турган, бодунуң мораль талазы-биле чуруум чок чоруктарының ужун ажылдан үндүрткен кижи. Бо ажылга база-ла багай ажылдап турары ол. Совхоз ажылчыннарының ортузунга лекция, беседа, диспут, кежээлер-даа эрттирбээн.

Моон мурнунда библиотека эргелекчизинге Күске Куулар ажылдап турган. Ону Тандыда райкүүскомнуң культура килдизи кандыг-даа чылдагаан чокка ажылдан үндүргенин билир бис.

Совхозта партия, комсомол комитеттери, кедээ Совет бо четпестерни көре тура хемчег албайн турары канчап-даа таарышпас.

Д. КУУЛАР.

ДАШТЫКЫДА

МЕДЭЭЛЕР, ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

КНО-га совет санал

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Агрессияны тодарадыр дугайында айтырыгның талазы-биле комитет КНО-га он чыл туруп келген. Ынчалза-даа бодунга даалган сорулганы ол комитет он чыл дургузунда күүседип-даа шыдаваан. Агрессия дээр билиишкинни тодарадыр талазы-биле ажылдарны катап чорударынга эң-не таарышкан үени Кол Ассамблеяга сүмелеп-даа шыдаваан.

Ол чугула айтырыгны Кол Ассамблеяның ээлчеглиг XXII сессиязынга чугаалашкан турарын совет төлээлер чаа саналдаан. Агрессчи үүлгедиглер болгаш чепсектиг халдаашкын улустарның бүгү-ниити тайбыңынга болгаш айыыл чок чоруунга кыжанып турар амгы үеде агрессия дээр билиишкинни ылап тодарадыры онза чугула дээрзин эң-не шиитпирлиг онзалап демдеглээр эргелиг бис деп, ССРЭ-ниң КНО чанында доктаамал төлээлекчизи Н. Т. Федоренко ол комитетке медеглээн.

Ол айтырыгны чугаалажырын узамдыктырарының тактиказы харын барын талакы күрүнелерге ажыктыг деп, Н. Т. Федоренко чугаалаан. Агрессияны тодараткан чорукту Кол Ассамблеяга чүүлдүг деп көрүптер болза, оларның тайбыңга ынакшылдыг күрүнелерге болгаш улустарга удур дайын өөскүдерин бергедедиптер дээш Американың Каттышкан Штаттары коргуп турар деп, ол чугаалаан.

Вашингтоннуң Вьетнамда агрессиязынче комитет кежигүннериниң кичээнгейин совет төлээлекчи угландырган. Ол чурттуң маадырлыг патриоттарынга удур интервентилер чартык миллион кижилиг армияны, авианосецтерни болгаш күчүлүг бомбардировщиктерни, куюнталдырын, өртендирер болгаш хораннаар газтарны октаан.

Вьетнамда дайын дээрге национал-хосталгалыг шимчээшкиннерге удур америк империалистерниң чарлап алган крестилиг походунуң чарылбас кезии-дир деп, Н. Т. Федоренко айыткан. Нейтралдыг Камбоджага удур онзук-чөптээлерни кылып турар. Маадырлыг Кубага удур агрессчи чүткүлдер үргүлчүлевишаан болгаш мындыг янзылыг чижектерни хөйү-биле көргүзүп болур деп, Н. Т. Федоренко чугаалаан.

Конференция ажыттынган

КАИР. (СЭТА). Африканың беш күрүнелериниң баштыңнарының конференциязы ажыттынган. Каттышкан Араб Республиканың президентизи Гамаль Абдель Насер, Алжир Республиканың президентизи Хуари Бумедьен, Танзанияның президентизи Джулиус Ньерере, Мавританияның президентизи Моктар Ульд Дадда болгаш Гвинеяның президентизи Ахмед Секу Туренин бодунуң төлээлекчизи—Национал хуралдың даргазы Леон Мака ол конференцияның ажылында киржип турар.

Назым Хикмет дугайында тураскаал

СТАМБУЛ. (СЭТА). Назым Хикметтиң турци комитедин тургузаар дугайында саналды «Ант» журнал үндүрген. Ол комитет Назым Хикметтиң музейин тургузаар, шүлүкчүнүң чогаалдарының долу чыындызын парлап үндүрер болгаш ооң чогаалдарының өске-даа үндүрүкчүлеринге дуза көргүзер. Назым Хикметтиң чогаадылгазын өөренип шинчилээр талазы-биле ооң институдун тургузар чергелиг болгаш өске-даа ол янзылыг айтырыглар-биле ажылдаар.

Сенегалда өөредилге хөгжүлдези

ДАКАР. (СЭТА). Сенегал улус бодунуң хамаарышпас чоруунуң чеди чылының дургузунда өөредилгениң талазынга кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип алган.

Школачылар саны каш катап көвүдээн, студентилер үш катап өскен. Национал кадрларны белеткээринге Дакарның университеди аажок улуг рольдуг болган. Ооң факультеттери эмчи, башкы, агроном кадрларны белеткеп турар.

БЕЛЬГИЯ. Брюссельдиң каш-каш муң чурттакчылары вьетнам улуска удур америк агрессияны сокседырын негевишаан хоорайның кудумчуларынче үнген.

ЧУРУКТА: «Америк шериглерни үндүрер дээш!», «Соңгу Вьетнамны бомбалаарын доп-дораан соксадыр дээш!», Вьетнам улустуң бот шиитпирлеттинер эргезп дээш!» деп плакаттарны туткан чыскаалчыларның кудумчуда чоруп турары.

ОПИ—СЭТА-ның фотозу.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ВЕНГРИЯ БАЙЫРЛААН

БУДАПЕШТ. Венгрияга апрель 4-те байырлал шиичи кире берген турган. Будапешттиң бажыңнарының баарында хосталганың байырлалын алдаржыткан лозуңнарны, туктарны болгаш транспарантыларны аскан. Аныяктарның колонналары дыка эрте турда Дожи проспектиге чедип келген. В. И. Ленинге тураскаалдың чанынга аныяктарның хөй муң кижи киржикчилиг митингизи болган. Аңаа ВСАП ТК-ның бирги секретары Янош Кадар, Революстуг ажылчынтараачын чазактың даргазы Дьюла Каллаи, ВСАП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүннери, күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң көскү ажылдакчылары, революцияның хоочун киржикчилери чедип келген.

10 шак турда кол индирниң баарынга күш-культуржуларның хөй муң кижилиг колонналары көргүзүглерни күүсеткен. Күш-культуржуларның соонда чоокта чаа комсомолга кирген 10 муң оолдар, кыстарның чыскаалы эрткен. Даңгырактың сөстери шолдуң кырынга чаңгыланып турган.

ВСАП ТК-ның өмүнээзинден ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ВСАП Будапешт хоорком унуң бирги секретары К. Немит митингиниң киржикчилеринге байыр чедирген. Бистиң төрээн чуртувустуң болгаш улузувустуң аас-кежиктиг салым-чолу совет улустуң төөгүлүг улуг эрес-маадырлыг чоруу-биле, фашизмни чылча шапканы-биле шуут холбаалыг деп, ол чугаалаан. Хостуг социалистиг төрээн чурттуң тургузуушкунунга совет улус хосталганың баштайгы хүнүнден эгелээш үнелеп четпес дузаламчыны биске көргүзүп келген.

Частың болгаш чалыы назынның байырлалы бүгү венгр хоорайларга болгаш суурларга болуп эрткен.

БОЛГАР-ПОЛЬША ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

СОФИЯ. Польшаның болгаш Болгарияның партия-чазак төлээлериниң аразында чугаалажыышкыннар Софияда үргүлчүлеп турар. Чугаалажыышкыннарга польша таладан ПБАП ТК-ның бирги секретары Владислав Гомулка, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Юзеф Циранкевич, ПУР-нуң даштыкы херектер министри Адам Рапацкий, болгар таладан БКП ТК-ның бирги секретары, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Тодор Живков, БУР-нуң даштыкы херектер министри Иван Башев болгаш өскелер-даа киржип турар.

Болгар-польша кады ажылдажылганың айтырыгларын, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң, тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң айтырыгларын чугаалажып турар.

Болгар солуннар польша партия-чазак төлээлериниң Софияда чорун турар дугайында делгереңгей информацияны «Акы-дуңма найырал болгаш чаңгыс эп», «Акы-дуңма Польшаның төлээлеринге чүректиң ханызындан байыр чедирип тур бис», «Социализм болгаш тайбың дээш демиселге өңнүктер болгаш эвилелчилер» деп улуг эгелер-биле парлап турар. Польша удуртукчуларының аян-чоруу болгар-польша найыралды, социалистиг чурттарның чаңгыс эвии болгаш сырый каттыжыышкынын улам ыңай быжыглаарынга дузалаар дээрзин парлалга демдеглеп турар. Софияда болуп турар чугаалажыышкыннарда найыралчы болгаш чүректиң ханызындан байдалды, найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттунга дузалажыр дугайында ам чарар деп турар керээниң чугула ужур-дузазын демдеглеп турар.

ГДР БИЛЕ ССРЭ-НИҢ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАЗЫ

БЕРЛИН. ГДР-ниң Аар машина тудуушкунунуң болгаш прибор тудуушкунунуң министерствозу биле ССРЭ-ниң Аар, энергетика болгаш транспорт машина тудуушкунунуң министерствозунуң аразынга экономика болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдер дугайында дугуржулгага ат салыышкыны Магдебург хоорайга болган.

1975 чылга чедир ийи чурттарның үлетпүрүнүң ол адырының бүдүрүглезин специализастаар болгаш кооперастаар талазы-биле хемчеглерни, а ол ышкаш шинчилел болгаш конструктор ажылдарны кады чорударын дугуржулгада көрүп турар.

КУДР-ДА «ХОВУ ВИТАМИННЕРИНИҢ» БҮДҮРҮЛГЕЗИ

ПХЕНЬЯН. Аодиде (Соңгу Ханген можу) химия заводунга азот чемишчидилгелерни бүдүрер талазы-биле комплекстиң бирги ээлчээн ажыглалга киирген. Ол болза хөгжүп орар ада-чурт химиязының улуг чедиишкини-дир.

КУДР-га чоокку чылдарда гектар бүрүзүнге 500—1000 килограмм «хову витаминнери» онаажыр кылдыр ол хире санныг химия чемишчидилгелерин бүдүрерин хандырар сорулганы айыткан.

(СЭТА).

Ирактың президентизин соңгаан

БАГДАД. (СЭТА). Абдель Рахман Арефти база дагын Ирактың президентизинге соңгаан. Министрлер кабинединиң болгаш камгалалдың национал чөвүлелиниң каттышкан хуралынга ону соңгаан.

Эрткен чылдың апрель 13-те вертолетка болган авария үезинде ирак президент Абдель Салам Ареф өлген соонда, ооң дуңмазы генерал-майор Ареф бир чыл хуусаалыг президент болу берген турган.

Ирактың түр конституциязының ёзугаар, бир эвес президент албан-дужаал кандыг-бир чылдагаан-биле ээ туруп бээр болза, министрлер чөвүлели болгаш камгалалдың национал чөвүлели каттышкан хуралынга чаа президентини соңгуп алыр эргелиг болуп турар.

Демисел үргүлчүлевишаан

АЛЖИР. (СЭТА). Йемениң ээжелеттирген Мурнуу чүгүн хостаарының фронтузунуң тугунуң адаа-биле ам 25 муң демиселчилер тулчуп чорун турар деп, ол фронтунуң Алжирде доктаамал төлээлекчизи Абдель Азиз Мукбес медеглээн.

Аденде англи колонизаторларның араатанзыг үүлгедиглерин Мукбес буруу шапкан. Ол үүлгедиглерниң соолгу илерээшкиннериниң бирээзи болза йемен патриот Сахиб Добаниниң өлүргени болур.

«Аажок улуг каража-когаралдарга таваржып келген бистиң улузувус англи колонизаторларга камгалаткан хамаарышпас чорук дижир хоочун чүвеге кажан-даа чөпшээрешпес» деп доктаамал төлээлекчи Мукбес онзалап демдеглээн.

Ырбап үнүүшкүн

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның чалча ёзу-чурумунуң каржызындан ырбап үнүүшкүннер дыка өскен.

АКШ-тың конгрезиниң дайынчы белен чорук айтырыгларының талазы-биле сенат комиссиязының кежигүннери Мурнуу Вьетнамга чорааш барган. «Мурнуу-вьетнам шериглерден ырбап үнүүшкүннер 1964 чылда болганынга деңнээрге, 1966 чылда 50 ажыг хуу өскен» деп оларның илеткелинде чугаалап турар. Ол илеткелди ёзугаар алырга, эрткен чылын 116 муң кижи ырбап чоруткан.

Ырбап үнүүшкүннерниң чыдагааны болза армияның моральдыг деңнелиниң чавызында болуп турар деп чүвени америк сенаторлар айтыр ужурга таварышкан.

ОКТЯБРЬНЫҢ 1917 50 ЧЫЛЫ

ТЫВА ДЫЛГА ЭҢ БАШТАЙ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының оюнга туразкааткан лозуңнарны Тываның Араттың Революстуг намының Төп Комитеди эң баштай тыва дылга үндүргенинин бирээзи — 1930 чылдың ноябрь 6-да «Тыва араттың шыны» солунга парлаттынган. Ооң мурнунда революстуг намның Төп Комитединиң лозуңнары моол дылга үнүп турган чадавас, ынчалза-даа ону тыва араттар, моол бижикти билбес болган ужурунда, калбаа-биле номчуп таныштывайн турган дээрзи билдингир.

А 1930 чылдың ноябрь 6-да тыва дылга парлаттынып үнген лозуңнарны тыва араттар эң-не баштай боттарының төрээн дылынга номчааннар. Лозуңнарның баштайгы үш чүүлүнде мынча деп турар:

«Октябрь революциязының 13 чыл болганы улам-на делгерезин! Бүгү делегейниң Октябрьы делгерезин! Бүгү делегейниң Октябрьының оваары болур Коминтерна делгерезин!»

Лозуңнарның оон ыңайгы чүүлдеринде интернационализмниң болгаш улустарның найыралының ёзузу сиңниккен. Лозуңнарның элээн каш чүүлдерин СЭКП-ге болгаш ССРЭ-ге туразкаадып турар. Ол дугайында лозуңнар бо-дур:

«Коминтернаның идепкейлиг кежигүнү болгаш ССРЭ-ниң социализм тургузуушкунунуң удуртукчузу — Бүгү-эвилелдиң Коммунистиг намы делгерезин! ССРЭ — делегейниң араттарының адазы. Тываның социализмниң оруунче кирерийге болгаш делегейниң революциязынга даянгыыш болур! ССРЭ-биле харылзаавысты дыңзыдаалыңар! Совет Эвилели делгерезин!

Капитализмниң човулаңныг үе-чадазын таварбайн, тыва улустуң социализмче шууг шилчилгези чүгле Совет Эвилелиниң чаагай сеткилдиг дузаламчызы-биле боттанып болур дээрзиниң алыс утказы бо үстүнде кыйгырыгда илереттинген. Оон ыңай бүгү делегейниң ажылчы чоннарының Ада-чурту болур ССРЭ-ни империалистерниң халдаашкынындан камгалаарынга белен болуруунче Тываның арат чоннарын Революстуг намның Төп Комитеди база кыйгырып турар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи Владимир Ильич Ленинниң ачы-хавыязы, ооң бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузазы лозуңнарда тодаргай илереттинген. Лозуңнарның бирээзинде мынча деп турар:

«Ленинниң суртаалы делгерезин! Бүгү делегейниң революциязы ону барымдаалазын!»

Лозуңнарның оон ыңайгы хөй нуруузу Тывада чаа ёзу-тургузугну, улустуң эрге-чагыргазын быжыглаарынче, араттарның революстуг чаалап алышкыннарын янзы-бүрү дайзыннарның халдаашкынындан камгалаарынче угланган. Улусчу эрге-чагырганың, революстуг тургузугнуң ол үеде кол дайзыннары феодал-теократ идегеттер боор турган. Ынчангаш Араттың Революстуг намының Төп Комитединиң лозуңнарында мынча деп турар:

«Феодалдар, ламалар, байлар — арат түмениниң азазы болгаш социализмниң оруунуң шаптыы. Феодалдар, ламалар, байлар-биле тулчур болза, социализмни бызыткалы ол болур, араттарны хостааны ол болур! Араттар! Оларның саналын одура кагыңар!»

Ажылчы арат чоннарның эрге-ажыының шынчы камгалакчызы, дайынчы удуртукчузу — Араттың Революстуг намы болган. Ооң политиказын, чиңгине шугумун ажылчы араттар эдерип, ооң салган сорулгаларын боттандырып, намның Төп Комитеди долгандыр улам сырый каттыжыпканнар. Араттың Революстуг намынга туразкааткан лозуңнарда мынча деп турар:

«Тываның араттарын база социализм тургузарын удуртур Тыва Араттың Революстуг намы делгерезин! Хөлечиктерни намга кирип болза, Тываның Араттың Революстуг намының шынары сайзыраар. Хөлечиктер, намга кириңер, бодуңарның намыңарны быжыдыңар!»

Тывага феодалдыг тургузугну узуткааш, улус-демократтыг эрге-чагырганың тургустунганының соонда, чуртка социализмни тургузар орукту тыва улус шилип алган. Ынчангаш Араттың Революстуг намының Төп Комитединиң лозуңнары ажылчы араттарны чуртка социализм тургузарынче кыйгырып турар.

«Тываның социализмче депшилги кирери делгерезин! Араттар, социализмни тургузарынга эрес-тиг киржиңер!»

Социализмни хуу быдаргай ажыл-агый-биле тургузары болдунмас төлээде, коллективтиг кодээ ажыл-агыйны хөгжүдер дугайында идеялар лозуңнарда сиңниккен. Быдаргай хуу ажыл-агыйларны каттыштырарынга үндезилээш, чуртка мал болгаш чер ажылын хөгжүдеринче намның Төп Комитеди араттарны кыйгырып турар.

Кадының коллективтиг ажылы оранның экономиказын дүрген хөгжүдер, араттарның быдаргай ажыл-агыйларын каттыштырып, кодээ ажыл-агыйны болбаазырангай арга-биле чорудары — феодалдарның болгаш байларның холундан ядыы араттарны хостаары, социализмче кирериин дүргедедири болур деп, нам ол лозуңнарбиле угаадып турар. Ол үеде феодализмниң политиктиг үндезини узуткаан-даа болза, ооң экономиктиг үндезинин узуткаар дээш шыңгыы демисел чоруп турган. Ол демисел — социализмниң оруунче хөгжүлдениң чугула кезээ турган. Ынчангаш феодалдарның хөреңгизин хавырары — феодализмниң экономиктиг дарлалындан араттарны хостаары болур болгаш ону чедиишкинниг боттандырарда ажылчы араттар чаңгыс аай эп-сеткилдиг болуру эргежок чугула дээрзин лозуңнарда айтып турар.

«Ядыы, хөлечик болгаш ортумак араттарның шыңгыы эвилели уламы-биле делгерээр болзун! Араттың революциязынга доктар болур идегеттер-биле эви демисешкен, социализмче кирер болзун!» деп лозуңнар феодализмниң артынчыктары-биле демиселге хоабашкан.

Ол үеде — үжен чылда, тыва улустуң политиктиг болгаш культурлуг амыдыралында улуг болуушкун болза Тываның чаа бижииниң тургустунганы болган. Ынчангаш чаа бижикти дүрген нептередип делгередиринге кол баштыр лозуңнарда мынча деп кыйгырып турар:

«Тываның чаа үнген бижии арат түменни ору дешпидип, эртем-сошлга кирер оруктуң улуг чадазы болур! Чаа үжүк-бижикти бистиң чыдып калган бүдүүлүк караңгы эштеривиске делгередири болза, ол байдалдан адырлыры болур».

Хөлечик, ядыы араттарны болгаш терээзин чонну күрүнениң, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң херээнге калбаа-биле кииришпирерин улуг ужур-дузалыг херек кылдыр лозуңнарда чугаалап турар. Ынчангаш Араттың Революстуг намының Төп Комитединиң кыйгырыглары ол үедеги Тываның амыдыралының бүгү адырларының байдалын илередип турар.

Чурттуң келир үези болур аныяк өскен дугайында революстуг намның сагыш салыышкыны лозуңнарда илереттинген. Ынча чугаалап турары:

«Араттың ажылчы аныяктарының авангардызы болур Тываның Революстуг Аныяктарының Эвилели делгерезин! Хөлечик, ядыы араттарның аныяктары Тываның Революстуг Аныяктарының Эвилелинге кириңер! Бодуңарның бижик билбес чоруунарны чок кылыңар».

Үжен чеди чыл мурнунда ол лозуңнарда илереттинген социализм тургузарының сорулгалары ам Совет Тывада чүгле чедиишкиннииг боттанган эвес, харын-даа тыва араттар ам бүгү совет улустар-биле кады коммунизмниң тургузукчулары болу берген дээрзин угаап билири дыка-да ооруннчуг-дур.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

АЖЫЛЧЫННАР СТОЛОВАЯЗЫ

Хову-Аксы. Хоорайжыгашта кызылдыымаар өңнүг, чаңгыс каът бажың бар. Ооң чанынга янзы-бүрү наркалыг машиналар, хөй чыылган чоп черле үзүлбес. Ажылчын суурнуң ийиги столоваязы бо-ла болгай. Столоваяның бир удаа 100 кижи чемненир залында дириг үнүштер, хаалаларда көрүштүг чуруктар тур. Ынаарда бир черден чаагай чемниң чыды кээп тур. Зал дээрге чырык-даа, чылыг-даа.

Столовая бот-хандырылгазының аргазы-биле ажылдаар: чемненикчилер чем дажыыр чүвелерин туткулааш, үлекчи-поварның чанынга баар. Хүлүмзүргей чазык чаңныг Ольга Семеновна Манеерова чемненикчилерге аъш-чемни кудуп турда, шалыпкыны-даа кончут-ла. Менюда бижээн чемнер янзы-бүрү: алды-чеди хире соок чемнер, мүннер аймаа үш аңгы, ийиги чемнер — он ажыг. Суксун аймаа бүрүн бар. Бежен-не көвеек-биле тоттур чемненип алыр.

Чаагай болгаш сүүзүннүг чемнерни белеткээр мастерлерни шеф-повар Валентина Петровна Девлятова баштап турар. Кухняның иштии арыг. Чемнерни хайындырарын, быжырарын электроэнергия күжү-биле күүседир. Ажылчын кижиниң күш-ажылын чиигеткен, аъш-чем белеткээринге механизацияны мында ажыглап турар. Сава чуур Анастасия Гонина, кассир Нина Авопченко болгаш аштакчы Галина Макарец оларның кызымак күш-ажылын онзалап демдеглээри чугула.

Столоваяның эргелекчизи Тамара Николаевна Алексеенцева залда кестүп келди.

— Чедиишкиннииг ажылдап турарыңарның чажыды чүл, Тамара Николаевна? — деп айтырдывыс.

— Чажыт түвеңи канчап чугаалаарыл, монар — деп, эш Т. Н. Алексеенцева баштактанып, хүлүмзүрей-дир.

— Чемниң өртээ бистиңиде өске столоваялардан чиик болгай. Ооң чажыды мындыг: электроэнергияның, одалганың, изиг болгаш соок сугның чарыгдалы дээш чергелиг — аъш-чемниң бот-үнезинге салдарлыг чарыгдалдарны «Тыва кобальт» комбинаттың дирекциязы болгаш мында тудуг эргелели бүдүрүлге күүзели-биле дуглап турар. Ынчангаш чем өртээ чиик. Бажынче алырга 10—15 хуу чиигелдеглиг.

Ниитиниң чемненилге черлерин улам ыңай хөгжүдер болгаш эңжидер талазы-биле хемчеглер дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкыны аъш-чем ажылдакчыларын сорук кииргени. «Тыва кобальт» комбинаттың тудуу доозулгаш, Төрээн чуртка үнелиг кобальтыны берип эгелээй бээрге, мында ниитиниң чемненилге черлеринге онза чаартылгалар болур: столоваяларда ажылчыннарның болгаш поварларның шалыңын комбинаттан төлээш, бүдүрүлгечи эвес караңжаларны комбинаттың хөреңгизи-биле дуглааш, аъш-чемниң бот-үнезин улам-на кудуладыр. Ажылчыннарның элээн кезии халас дүштеви чемнер-биле хындыртынар.

Ажылчын суурга аныяктар кафезин ажыдар деп турар. Ооң бажыңын септээш, стол-сандайларны, дериг-херекселдерин белеткээн.

О. КОРОДА.

Ак-Довурак—Абаза орук тудугжуларының чурттап турар суурy.

В. АНАНИННИН фотозу.

Солун-кыстың чөгенчиин

Фельетон орнунга

Механизация училищезиниң от салыкчызы Мижит Даваевич Ширбижик-даа, медицинаның дүрген дуза чедирер станциязының ажылчыны Мария угбай-даа оглу Эрес-оол Оюн Солун-кыс-биле өг-бүле тудуп чурттаарының дугайында 1963 чылдың чайынында чугаалап чедип келирге, өөрүп хүлээп алзадаа, өг-бүле болуп чурттаары ындыг-ла чиик эвес чүве болгай, дalaшкан хереэ чок, эки боданза чогуур, бир эвес бот-боттарыңарга шынап-ла ынак, ёзулуг бердиниишкен болзуңараа, өгленири кай баар ийик» деп, оларга өртектиг сүмезин катканнар.

«Өгленип-ле алзывысса, черле ажырбас ийин, оон соонда айтырыгларны боттарывыс шиитпирлеп шыдаар бис!..» деп, Эрес-оол биле Солун-кыс ээрешкеннер. Оларның чугаазынга бүзүрээн ада-иелер эптиг-найыралдыг, аас-кежиктиг чурттаарын күзээш, уругларын алгап-йөрээп кааннар.

...Боттарының баш удур сеткилдеп чугаалап турганын Ширбижиктер удатпаанда көре бергеннер. Кенни уругнуң «чеап-холазы» дораан-на кестүп эгелээн. Ажылдаарын күзевес, ургулчу-ле тамчыктаныксаар, ашаа-биле ынак, өг-бүлеге аъш-чем-даа белеткеп кагбас, Эрес-оол ажылдап чорааш келирге, «оюн-концерт көрээл, парк чоруул» дээш туруп бээр апарган. А аңаа баргаш, хөй үе-шакты эртгирериңге, ону чүгле бодунуң хууда эргезинге ажыглаарынга Солун-кыс ынак болганын Эрес-оол база биле берген.

Аныяктарның культурлуг негелделеринге моондак кадарын бодавайн, харын Солун-кыска ажыл тып бээрин кызыткаш, Мижит Даваевич кенинин туйбу заводунга ажылдадып каан. Бо удаада кырганнарның сеткилин база бир аажылал хомудадыпкан: үш-ле хүн ажылдааш, Солун-кыс «ажылымдан үнүп алдым» деп кылаштап келген.

Кениниң не болурунга белеткени бергенин удаваанда эскерип каан, Ширбижиктер ооң ажылдаар-ажылдавазының дугайында айтырыгны соксаткаш, дүн уруун божууур кениин сагыш човаңгыры-биле азырап турганнар.

Кени-даа божупкан. Оглунуң бичии уруглуг болганы Мария угбайга улуг өөрүшкү болганы чугаажок. Ынчалзажок ол ажылчы-ишчи кижиниң хүлээлгези ийи дапкыр улгаткан: дүне тургаш, Солун-кысты оттургаш, уруун эмзиртип албас болза, чаш уруун ол утту каап тар болган. Бичии чаштың чөргек, чоорганын чуп, кенинге аъш-чемни кылып берип, дыжын бодавайн, күжүн харамнанмайн турган.

Чайгы чылыг хүннер чедип келген. Солун-кыс улам-на амдажып, уруун каапкаш, ийи-үш хондур бажыңга келбейн баар, харын-даа Тес-Хемден бээр беш-алды хонук «селгүүстээп» кээр апарган.

1965 чылдың октябрьда Эрес-оол шериг албаны эрттирери-биле чоруптарга, кени мырыңай-ла холдан үнген. База-ла Тес-Хемнеп күзээш, соок дүжүп кээрге, Кызылга чедип кээп, олуре кыштаан. Эрткен чылдың эгезинде Солун-кыс ийиги уруун божуп алган. Ак сеткилдиг, кээргээчел кырганнар ийи уругнут кенинге, бичиилерге сагыш човавышаан, мурнукузу ышкаш, кызып-кылайып ажылдавышаан турганнар.

Достуунмес бак аажы-чаң Солун-кысты база-ла «сөөртүп» алгаш барган. Ол маргта бичии уруун алгаш, улуг уруун Ширбижиктерге арттырып кааш, арлы берген. Элээн болганда, Солун-кыс Кызылга кестүп келгеш, чаа-ла алды ай чедип чораан уруун ээн өгге аккеп каапкаш, хоорайлап чорупкан болган. Кырганнар уругну чуп, тоттур чемгерип алган олурда, кени кирип келгеш, чугаа-менди-даа чок, уруун алгаш чорупкан. Оон соонда бир келгеш, улуг уруу Маринаны күш-биле былаап алгаш барган. Кенин каржы-дошкун аажы-чаңынга шыдашпайн, кырганнар уругларын-даа быдаашпаанар.

Солун-кыс ийи уруун алгаш барганының соонда, ийи неделя хире болганда, Тес-Хем чурттуг сургууя уруглар туразн, кодурлай берген Маринаны Ширбижиктерге аккеп каарга, демги-ле кээргээчел сеткилдиг кырганнар чүгле ыглажып каап, бичии кижизин ажаап эгелээннер. Маринаны чуп, арыглап алгаш, эмчиэ чедире бээрге, кодурдан аңгыда, чидиг рахиттиг болган, ижин ыжыышкынындан база аарый берген. Каш-ла хонук иштинде ол бичии чашты өөдежок ие Солун-кыс ынчаар хинчектеп кааны илдең-дир!

Мижит Даваевич хоорайга бажыңнар кезип чоруп турган ол кенин албан-биле дилеп тургаш тыпкаш, уруун мынчаар дүретпеайн, мындыг чөгенчиг аажы-чаңын чидирерин аңаа сүмелээн. Солун-кыс ону херекке албаан, харын «силер бичии уруумну алыраңар, улуун бодум азыраар кижи мен» деп, база бир чаа негелдени арын-нүүр чогу-биле тургускан.

Ширбижиктер уруун бербээннер. Чидип-чидип келгеш-ле, чеңгээлиг чугаалар чугаалаар, уруун алымвал, чер кезииринге өйлешкен Солун-кыс ноябрь айда келгеш, ээн бажыңга бичии уруун база-ла каапкаш, оон соонда ис чок читкен.

Чаш уругларны азыраары берге болуп кээрге, ийилээ ажылдап турар Мижит Даваевич биле Маша угбай зайын тыппайн туруп-туруп, Кызыл хоорай Советиниң чөпшээрели-биле уругларны уруглар бажыңынга тургузуп кааннар. Ийи бичиилер ам мында эки доругуп өзүп турарлар.

Чаш кижилерге кээргээр сеткил чок, не болур хүндүлүг адын оскунган, өг-бүле тудуп чурттааны Эрес-оолдуң мурнунга сеглээн сөзүнге ээ болуп шыдаваан Солун-кысты тып, хемчег көргүзериниң чугулазын билгеш, хамааты Ширбижик милиция черинге хомудалын кииргеш. Ооң харыызы мындыг болган: «Оюн Солун-кыс мурнунда Тес-Хем районнуң Берт-Даг суурга чурттап турган, оон соонда Кызылга өг-бүлелиг чурттап тура, ийи уруун каапкаш чорупкан. Оон соонда «Тииилелге» совхозка чоруп тургаш, ашакка барган. Ол дугайын Тес-Хем районнуң шагдаа салбырындан дыңнаткан».

...Оюн Солун-кыс 1947 чылда төрүттүнген, сес класс эртемниг, аныяк кижи-дир. Өөдежок төөгүлүг не Солун-кысты кезедир ужурлуг!..

Н. БЕГЗИ.

Кичээнгейивистиң төвүнде

Күш-культура болгаш спорт

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак спорт ажылын улам ыңай хөгжүдүп, спорт болгаш күш-культураны массалыг болдурарынче кол кичээнгейни угландырып турар. СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылда үндүрген доктаалы — күш-культура болгаш спорт ажылын хөгжүдеринче ийи хире кичээнгейни угландырып турарын херечилеп турар.

Спорт болгаш күш-культура кижиниң кадыкшылынга, күш-ажылга дадыгып быжыгарынга, төрээн чуртун камгалаар херекке бодун белеткээринге улуг ужур-дузалыг. Барын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозта партия эге организациязы, колхозтуң баштаар чери бо чугула херекче база-ла кичээнгейни салып келген. Колхоз төвүнде Күш-ажыл аттыг стадионну тудуп тургускан. Бо стадионнуң иштинде ногаанчыдылга кылдынган болгаш спорттуң бүгү-ле хевирлеринге ойнап болур таарымчалыг дериксээр шөлдүг. Бистиң колхоз «Урожай» эки-тура спорт ниитилелиниң кежигүнү. Колхозта спорт чөвүлелиниң ажылын аныяк спортчу Александр Ооржак эки удуртуп турар. «Урожай» ниитилелиниң кежигүннериниң саны бисте хүн бүрү өзүп турар, амгы үеде 613 кижи четкен. Оларның иштинден спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге шилиндектер өзүп, көвүдеп орар. Ындыгларга аныяк хол бөмбүкчүлери: Саая Демир-оол, Хомушку Оскал-оол, Донгак Хүрең, Владимир Иргит, хостуг хүрешчилер: Кара-сал Шекпер-оол, Хомушку Эрес-оол, Ховалыг Девит-оол, хоккейжилер: Хомушку Седен-оол, Ооржак Дадар-оол, шыдыраачылар: Донгак Очур, Алексей Европ, Кара-Сал Хунан-оол, Саая Балчыр, теннисчилер: Саая Донзу, Александр Шалы, оон-даа өскелер хамааржыр.

Спорт чөвүлелиниң тургусканы теннистиң, хостуг хүрештиң, шыдыраанын, хоккейниң секциялары амгы үеде доктаамал ажылдап турар. Колхозта спорт ажылы массалыг болуп, аныяк спортчуларның хүн бүрү өзүп турарын моон адаанда чижектер херечилеп турар. Хол бөмбүүнүң талазы-биле эрткен чылын бистиң районга болган маргылдааларга колхозтуң коллективи ийи удаа тиилелгени чедип алгаш, районнуң ийи дапкыр чемпиону болуп, шилчиир кубокту ийи удаа улаштыр чаалап алган. Хостуг хүреш талазы-биле чоокта чаа районга болуп эрткен маргылдаага үшкү черни ээлээн.

Ол ышкаш өске черлерниң спортчу аныяктары бистерге аалдап кээп, эш-хуузунуң ужуражылышкыннарын кылып турарлар. Ак-Довурактың, Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң спортчу аныяктары эрткен чылын биске аалдап келгеш, бут бөмбүүнге ойнааш барганнар. Хөнделенниң аныяктары биске чедип келгеш, хоккей талазы-биле маргылдаага кирижкеннер. Өске колхоз, совхозтарның спортчу аныяктарының арга-дуржулгалары-биле солчуру артык эвес болгаш планныг үнүүшкүннерни кылыры чугула деп, спорт чөвүлелиниң ындыг инициативазын партбюро, колхозтуң баштаар чери деткип турар.

Спорт херекселдерин садып алырынга колхозтуң баштаар чери акшаны берип турар. Ынчангаш бистиң аныяктарывыс спорттуң эргежок чугула херекселдери: конькилер, майыктаамтар, хол бөмбүү, баскетбол, ча, теннис болгаш өске-даа чүүлдер-биле хандыртынган. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга чедиишкиннииг ужуражыр сорулга-биле колхозтуң аныяктары боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгаш, Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң аныяктарын кыйгырган.

Бистиң спортчу аныяктарывыс «Торгалыг» совхозка, база Хандагайты суурга аалдап чеде бергеш, шыдыраага, хол бөмбүү, баскетбол, хоккей, теннис талазы-биле маргылдааларга кирижкен. Торгалыгжылар ам удавас бистиң колхозка аалдап келир. Спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдааларны кылыр апаар. Бистер торгалыгжыларны эки уткуп-хүлээп алырынга белеткенип турар бис.

Спорт ажылы-биле холбаштыр уран чүүл ажылынче база кичээнгейни угландырып турар бис. Колхозта бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Көк-оолдуң «Самбажык» деп шиизин белеткеп турар. Шииниң кол рольдарында колхозтуң улуг бухгалтери Х. Отугаш, колхозчулар Х. Барактин, С. Базыр-оол, Н. Эрес-оол болгаш башкылар, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери киржип турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга чедиишкиннииг ужуражыр дээш, ажыл-агый адырларының ааны-биле алган социалистиг хүлээлгелеривисти күүседиривис-биле чергелештир, спорт база уран чүүл ажылын улам ыңай сайзырадыры моон соңгаар-даа бистиң кичээнгейивистиң төвүнге турар.

С. ОЧУР,
партия организациязының секретары.

ТИИЛЕКЧИЛЕР ИЛЕРЭЭН

Республиканың аныяктар солунунуң шаңналы дээш организастап чорудкан хол-шыдыраа маргылдаазы ай ажыр уламчылааш доозулган. Аңаа киришкен ойнакчы бүрүзү маргылдааның мурнуку одуруунче үнерин оралдажып, боттарының күжүн мооңнээн турган. Он бешки салыг сөөлүнде тиилекчи илереттинмейн барган, чүге дизе, Монгуш Кенин-Лопсаң, Николай Чыргал-оол болгаш Владимир Бай-кара 11,5—11,5 саннарны алгаш [illegible] турнир чорудар ужурга таварышкан.

Ол маргылдаага бирги разрядчы М. Кенин-Лопсаң бодунуң удурланыкчыларын ужкаш, бирги черни чаалап алган. Аңаа «Тываның аныяктарының» шилчил чоруур кубогун болгаш өртектиг шаңналды тывыскан. Ийиги черни Николай Чыргал-оол, үшкүзүн Владимир Байкара алгаш, база өртектиг чүүлдер-биле шаңнатканнар.

Үш кол шаңналдан аңгыда эң чараш салыг кылган ойнакчыга база тускай шаңнал доктаатпан турган. Ону бо маргылдаага эки салыгларны кылып, эң тывынгыр аргаларны көргүскен кижиге — К. Тугаржыкка тывысканн.

Маргылдаа төнчүзүнде дүрген салыр оюнну база чорутказн. [illegible] шыдыраа талазы-биле республика чемпиону Матпа Хомушку болгаш хоочун шыдыраачы Монгуш Биче-оол база киришкен. Маңаа бирги черни база М. Кенин-Лопсаң алган. Ийиги черни М. Хомушку, үшкүзүн С. Содунам ээлээш, өртектиг шаңналдарны алган.

В. МОНГУШ.

Олчалыг билет

«Тыва тудуг» трестиниң КПП-де кочегар Иван Куликов кассадан лотерея билеттерин бо-ла садып алыр кижи. Бо чылдың акша-бараан лотереязының ийиги үндүрүүшкүнүнүң үш биледин садып алган. Чоокта чаа таблица-биле шүүштүрүп көөрге, оон бир биледи «Урал—2» деп 1250 рубльдиң мотоциклин ойнап алган.

Л. ЗОТОВА.

Редакторнуң оралакчызы А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Анальгин

Анальгин — сугга эстиичел болгаш органимче сиңниичел, кристалдыычак ак порошок. Ол аажок үнелиг эм аймаа болур. Пирамидон дег дээштиг, мага-боттуң температуразын эвээжедир, аарышылыг кылдыр сагындырарын намдадыр болгаш аарыг тывылдырар болуушкуннарны суларадып бээр. Чүүл-бүрү чылдагааннарның уламындан баш аарааанда, невралгияларга, моюн болгаш курлак радикулиттеринге — олут нервизиниң аарыгларынга эм кылдыр, оорга, хөректиң, үстүү база алдыы мөчү уштарының шыгганнар саргыыр аарыгларынга удур ону ажыглаар кылдыр эмчилер сүмелеп турар. Эът изиирни аажок грипп, халдадыр аарыгларга удур ол эм аймаа ажыглаттынар.

Чүстерге халалыг ревматизмге анальгин черле дүрген болгаш эки дээштиг болур. Эмни ишкен соонда 15—20 минута болганда, эът изиири намдай бээр, чүстерниң аарышылы илдең-не сегип келир. Анальгин ижерге хөөн бүлгандырар, күстурар, аажок дериттирер, кулактар түүледир — артык болуушкуннар болбас, ынчангаш саликциаттардан ооң ажыктыг ылгалдызы шак мында. Ооң бүткен холуңдуларының хемчээ эвээш, уйгу келдирер дээштиг кошкак.

Ревмокрадит (чүрекке тыптыр ревматизм аарыы) салдыы эм аймактарынга эмнеттирбес болза, аарыг кижиниң байдалындан хамаарыштыр эмчилер анальгинни улуг хемчээлдиг — хүнде 3—4 катап бир-бир граммнап ижер кылдыр чурум доктаадып бээр.

Чамдыкта анальгинни пирамидон-биле катай ижерни чогумчалыг болур. Ынчалдыр дүүштүрерге, ол эм аймактарының дээштии харын эки. Анальгин ханга дүрген нептерээр. Ынчаарга пирамидон ортан оранчок оожум синер болгаш организмден үнер, оларның эки дээштиг болуру шак ооң ачызында чедип алдынар.

Бистиң үлетпүрүвүс анальгинни таблеткалар кылдыр, ынчаарга инъекцияларга ажыглаарын — ампулаларлыг кылдыр бүдүрүп үндүрүп турар. Ол эм аймаан суккаш, аастарын ыяк дуглагылап каан саваларны караңгы черге кадагалаар болза чогуур, чырык черге ол үреличел.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫНЫ.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозу, РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелиниң Тыва салбыры Тываның хоочун уран-шевер чонукчузу, РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнү

Чанзан Сүрүнович
САЛЧАКТЫҢ

үр болгаш аар аарааш мөчээниниң дыңнатпышаан, мөчээн кижиниң өг-бүлезинге ханы кажыыдалын илергейлеп тур.

КИНО

АПРЕЛЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Коргуду ушкум, чеме чокка» 10, «Спартак» (1-ги, 2-ги сериалары) 12, 3.10, 6.20, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дүрүм чок оон» 2.30, «Чаңдык» 4.30, «Даады-ла элчок чорумтар» 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Минин болгаш Пожарский» 3, «Азамыгаш» 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Иван Иванович, Иван Никифорович биле канчап бактажы бергенин» 10, 11.50, 1.40, 3.30, «Хүрээ хирегези» 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Бравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, эштиг информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Бравченко кудумчузу, 1).

ТС—0058.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1967 ч. АПРЕЛЬ 7 ПЯТНИЦА № 82 (6719).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Ниитиниң корум-чурумунуң камгалалында

ССРЭ-ниң Ниитиниң корум-чурум камгалалының министерствозунуң органнарының удуртукчуларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы — семинары Москвага болуп эрткен.

«Ниитиниң корум-чурумун үрээр чорукттарга удур демисээзин күштелдирер дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпирлериниң күүседир талазы-биле ниитиниң корум-чурум камгалалының органнарының ажылының дугайында» илеткелди аңаа министр Н. А. Щелоков кылган.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпирлеринде көрдүнген хемчеглерниң амыдыралга боттандырып чорудары чуртта ниитиниң корум-чурумун улам ыңай быжыглаарынга эң салдарлыг болган дээрзин илеткелде болгаш чөвүлел хуралдың киржикчилериниң саналдарында онаалап демдеглээн. Хулиганнаар болгаш эрге-чурумну үрээр өске-даа үүлгедиглерге удур демиселге ол негелде база чоннуң ортузунга кижизидикчи болгаш сагындырыкчы ажылды күштелдирери болур деп демдеглеп турган.

Ажылчы чоннарның хөй-нинти организациялары-биле ниитиниң корум-чурум камгалалының органнарының демниг хөделиишкиннерин улам ыңай быжыглаарының аргалары база чөвүлел хуралга тодаргайлаттынган.

Чөвүлел хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ның Административтиг органнар килдизиниң эргелекчизиниң оралакчылары Н. И. Савинкин, В. И. Лапутин, ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары С. П. Павлов, ССРЭ-ниң Чигзиниң прокурору Р. А. Руденко, ССРЭ-ниң Дээди судунуң даргазы А. Ф. Горкин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күрүнениң айыыл чок чоруу Комитединиң даргазы В. Е. Семичастный, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, чамдык министерстволарның болгаш вол эргелелдериниң харыысалгалыг ажылдакчылары, эртемден юристер киришкен.

(СЭТА).

АВТОТРАНСПОРТТУҢ АЖЫЛЫН ЭКИЖИДЕР

Бистиң республикавыстың автотранспортчулары, улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының ажылдакчылары-биле бир дөмей, боттарынга бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга холбаштыр алган бедиткен хүлээлгелеринде республиканың транспортчулары: «Юбилейлиг чылда пландан ажыр 20 муң тонна янзы-бүрү чүъкту сөөртүр болгаш муң комплект автодугуйларны камнап алыр» деп бижээннер.

Юбилейлиг чылдың бирги кварталы доозулган. Алдынган хүлээлгелер канчаар боттанып турарыл? Автоэргелелдиң ажыл-агыйларының боттарынга алган бедиткен хүлээлгелерин четпес күүседип турарын эрткен айларының түңнелдери көргүскен. Өске көргүзүглерни чугаалавас-ла, автоэргелел бирги кварталда чүък сөөртүлгезиниң планын тонна-километр талазы-биле 99.8 хуу, а тонна талазы-биле чүгле 76.1 хуу күүсеткен. Ниитизи-биле бирги кварталда автотранспортчулар улус ажыл-агыйының чүс муң ажыг тонна чүгүн чедир сөөртпээннер.

Чүък сөөртүлгезиниң планныг онаалгаларының күүсеттинмээниниң кол чылдагаанын чолаачыларның күш ажылын эки организаставааны-биле болгаш автопаркты бедик бүдүрүкчүлүг ажыглавайн турары-биле тайылбырлап болур. Автоажыл-агыйларның удуртукчулары, ында партия болгаш хөй-нинти организациялары алдынган социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезин хандырар дээш тодаргай хемчеглерни, ылаңгыя автомашиналарның ажыглал коэффициентизин бедидер дээш боттуг хемчеглерни албайн турар. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң чоокта чаа болган сессиязындан «Автоэргелелдиң удуртулгазы (эш Антышев) алдынган хүлээлгелериниң күүселдезин хандырар дээш автоажыл-агый коллективтериниң ортузунга чогуур организакчы болгаш политик-массалыг ажылды чорутпаан. Чыл планын байырлал таварыштыр күүседир дээш демисежип турар чолаачылар эштер Фроленко, Мянишев болгаш оон-даа өскелерниң дээрге бригадаларының патриотчу эгелээшкинин калбаа-биле нептеретпээн» деп демдеглээн.

Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчуларында квартал планының күүсеттинмээнин эрткен кыштың улуг соогу-биле тайылбырлаксаар хевин бар. Ынчаарга эргелелдиң ээзи хөй ажыл-агыйлары ылаңгыя Шагаан-Арыгның № 2 болгаш 3 АТА-лар чылдың баштайгы айындан эгелээш дең-дески ажылдап, бүдүрүлге планын ай санында ажыр күүседип келгеннер. Эргелелдиң план күүсетпээн ажыл-агыйлары үстүнде адаттынган АТА-лар-биле агаар-бойдус болгаш өске-даа айтырыглар талазы-биле бир дөмей байдалда ажылдап турарлар.

Юбилейлиг чылда алдынган хүлээлгелерниң күүселдезин хандырар дээш боттуг хемчеглерни ап турар черлерде ажыл-херектиң чедиишкинниг боттанып турарын практика көргүзүп турар. Маңаа холбаштыр № 2 АТА-ның ажылын көргүзүп болур. Бо автоажыл-агый — республикада эң улуг ажыл-агыйларның бирээзи, автопаркының чартык кезии самосвалдар, ында 400 ажыг чолаачылар, септекчилер болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар бар. Чолаачыларның хөй кезии орук тудуунга сай, довурак, болгаш районнарже хөмүр, тудуг материалдары сөөртүп, холдуунда-ла чазаглыг орук чок черлерге чоруп турарлар. Ындыг болза-даа коллектив бүдүрүлге планын бүгү көргүзүглер талазы-биле эки күүседип турар. Бирги кварталдың планын тонна-километр талазы-биле 109,9 хуу, а ниитизи-биле 102,9 хуу күүсеткен болгаш кывар-чаар материалдар база резина камналгазының талазы-биле өскелерден эки көргүзүглүг болган.

АТА-ның администрация чери (эш Петров), ында партия организациязы (эш Красноперов) юбилейлиг чылдың бүдүрүлге онаалдазының болгаш алдынган хүлээлгелерниң күүселдезин хандырар дээш чолаачыларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургуспушаан, алдынган хүлээлгелерниң күүселдези дээш кижи бүрүзүнүң харыысалгазын бедиткен. Ылаңгыя техниктиг көрүлдениң болгаш авторезина ажыглалының негелделерин шыңгыы сагыырын чурумчуткан. АТА-ның чолаачылары бо чылын 300 авторезинаны камнаар деп хүлээлгени алган. Ол хүлээлге эки күүсеттинип эгелээн. Амгы үеде авторезинаның ортумак ажыглалы 39 муң километр четкен ийикпе ажыглал нормадан 9 муң километр ажып турар. Бо бүгү көргүзүглер ажыл-агыйга келген дугуй бүрүзүн учётка алгаш, оон ажыглалынга шыңгыы контрольду тургусканындан чедип алдынган. Авторезина техниги эш Двоеглазованың тургузуп алган учёдунда бүгү дугуйларның характеристиказын тодаргайлап бижээн. Ажыглал хуусаазы доостур четкен дугуйларны септеткеш, ажыглалга катап киирип турар. Бо практика чүгле күрүнеге эвес, а чолаачыларга база ажыктыг. Авторезина ажыглалын экижиткен дээш чүгле бирги кварталда 50 ажыг чолаачы 35—40 рубль-биле шаңнаткан.

Бир эвес эргелелдиң өске ажыл-агыйлары № 2 АТА ышкаш ажылдаан болза бирги кварталдың планы күүсеттинген турар.

Чүък сөөртүлгезиниң планының күүселдези чүнүң-даа мурнунда чолаачыларның ажылындан кол хамааржыр. Юбилейлиг чылдың бүдүрүлге планын ноябрь 7-де күүседир дээш демисежип турар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Ондар Хунажык, Иван Карелин, беш чылдың планын 4.5 чылда күүседир деп эгелекчи саналды үндүрген Юрий Зюзин, Иван Фроленко, Ооржак Кара-Ашак болгаш оон-даа өске мурнакчы чолаачыларның дуржулгазын калбаа-биле нептередип, автопаркның ажыглал коэффициентизин бедидер херек.

Юбилейлиг чылда республиканың чолаачылары эрткен чылга деңнээрге чүък сөөртүлгезин он хуу көвүдедир хүлээлгелиглер. Оон аңгыда бо чылдан эгелеп эргелелдиң чамдык ажыл-агыйлары планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа системазынче чоорту шилчиирлер. Бо сорулгаларны чедиишкинниг боттандырарынче бүгү күштү мобилизээри Тываның автотранспортчуларының мурнунда салдынган эң харыысалгалыг хүлээлге болур.

СЭКП обкомунда болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде база областың профэвилелдер чөвүлелинде

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың тиилекчилеринге юбилейлиг Кызыл туктарны база революсчу болгаш күш-ажылчы алдарның Хүндүлел дептерин тургузар дугайында

Күш-ажылга эрес-кежээ шылгаралдың база чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге эки чедиишкинчерлиг болганың алдаржыдып демдеглээри-биле **СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база областың профэвилелдер чөвүлелиниң юбилейлиг Кызыл туктарын Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка тиилээннерге мөңгези-биле кадагалаар кылдыр тыпсыр дугайын бадылаан.** Ол туктарны мындыг санныг кылдыр тыпсыр:

Үлетпүр бүдүрүлгелерге — 1.
Тудуг организацияларынга — 1.
Транспорт организацияларынга — 1.
Коммунал ажыл-агый болгаш амыдырал хандырылга бүдүрүлгелеринге — 1.
Көдээ ажыл-агыйга (совхозтарга ийи, колхозтарга үштү) — 5.

Юбилейлиг Кызыл туктар-биле кады 300 рубль хемчээлдиг шаңналды тус-тузунда тыпсыр.

Революсчу болгаш күш-ажылчы алдарның республика Хүндүлел дептеринге киирерлер болза:

а) мурнакчы коллективтерни, социалистиг чарыштың тиилекчилерин;

б) революсчу болгаш партизан шимчээшкининге идепкейлиг киришкен кижилерни;

в) күш-ажылдың болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының Маадырларын;

г) республиканың алдарлыг болгаш сураглыг мурнакчы кижилерин;

д) бүдүрүлгелерниң болгаш культура тургузуушкунунуң мурнакчыларын болгаш шолбаннарын;

е) социалистиг тургузуушкуннуң баштайгы идепкейлиг киржикчилерин (күрүне болгаш хөй-нинти организацияларының, бүдүрүлгелерниң, колхозтарның, совхозтарның баштайгы удуртукчуларын, улус ажыл-агыйынга болгаш культура тургузуушкунунга эргежок чугула тускай мергежил чедип алган баштайгы кижилерни).

Республиканың Хүндүлел дептеринге киирерлерни СЭКП райкомнарының, райкүүскомнарның, СЭКП-ниң Кызыл хоорkомунуң база хоорkүүскомунуң, министерстволарның, профэвилелдиң адырлар аайы-биле обкомнарының киирип келгенин ёзугаар көрүп, бадылаарын доктааткан.

Ол ышкаш республиканың школаларының аразында конкурстуң тиилекчилеринге мөңгези-биле кадагалаар кылдыр тыпсыр 6 Кызыл туктарны тургузарын бадылаан. Тиилекчи болган школаларга ол Кызыл туктарны тывыспышаан, оларга «Октябрьның 50 чылы» деп атты тыпсырын доктааткан.

Чурттуң булуңнарындан

Эстонияда чаа буга системаларын тудар талазы-биле ажылдарны мурнунда чылдарныындан дыка эрте эгелээн. Ол чоруг частың эрте дүжээниден болган. Амгы сезонда ол республика кедергей шык 39 муң гектар черни кургадып кадырар, ол дээрге эрткен чылдаазындан үш ажыг катап хөй болуру ол.

• • •

Кабардин-Балгарияның сөөлгү чылдарда декоративтиг культуралар-ның улуг фабриказы болу берген совхозу чурттуң сес чүс хоорайларынче болгаш суурларынче каас, чараш ногаан үнүштерни чорудуп бериp турар. Ында кайгамчыктыг садчылар көк-ногаан шивини, бедик болгаш хөкпегер букс үнүштерни, кызыл чечектерниң хевар дээн сорттарын тарып өстүрүп турарлар.

• • •

Дагестанда эң-не улуг дээн кедээ суг дамчыдылгазын республиканың мурнуу талазында кылып турар. 45 километр дурттуг суг дамчыдылгазы Самур шынаазын таварты сад ажыл-дыг чаа сес совхозтарга ёзулуг булак сугларын чедире бээр.

• • •

Арменияда Серан дээр уран-чурумалдыг тейде кедээ кадыкшыдылга зоназын тургузуп турар. Берд суурнуң совхозунуң дыштанылга бажыңын тудуп кирипкен. Шамшад районнуң ажыл-агыйлары база боттарының кадыкшыдылга черлерин ажаа тудар.

• • •

Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр Кара-Кумнарда садтарны тургузуп турар. Кара-Кум бугазының зоназында Серах районга безин садтарны болгаш виноград үнүштерин 140 гектарга олуртур.

• • •

Узбекистанның Кара-Дарьяда Аим дээр даштыг ортулук чыл бүрү он муң тонна виноградты бээр кыл... тускай эртемниглер санап Аимде ийи муң ажыг даштыг хөрзүннүг ... үнүштери черже кирген. Ол чер... рер тускай ... шиитпирлээн

Одес... ры ... ли ...

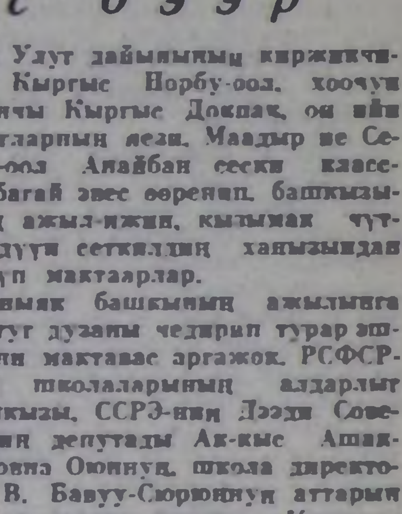

...орайның уруглар эмнелгезинге тос Дуржулгалыг поварның кылган чемнелгеге эмнедип турган уруглар-даа ... үезинде.

Д. АНАЙ-ООЛДУН фотозу.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ АЖЫЛ-ИШЧИ ЧАЗЫ

БИРГИ ЧЕРДЕ

Тыва автоэргелелдиң автоажыл-агыйларының коллективтериниң бирги кварталда ажылының түңнелин үндүрген. Юбилейлиг чылда баштайгы чедиишкиннер чедип алдынган. Кварталда чүък сөөртүлгезиниң планы 106 хууга күүсеттинген. Доктааттынган пландан ажыр 2 миллион ажыг тонна-километр ажылдап кылдынган. Социалистиг чарыштың бирги черин Шагаан-Арыгның автоажыл-агыйы чаалап алган. Ол АТА-ның чолаачылары квартал планындан ажыр 4 муң тонна чүъкту сөөртүпкеннер.

ЧЕДИИШКИННИГ КҮҮСЕТКЕННЕР

Кызылдың ажыл-ишчилери беш чылдың ийиги чылын эки күш-ажылчы базымнар-биле эгелээн. Улуг Октябрьның бежен чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка киришпишаан, хайыралдың бүдүрүлге коллективтери юбилейлиг чылда пландан ажыр 530 муң рубльдиң нииtи продукциязын ажылдап кылырын хүлээнген турган. Ам баштайгы үш айда безин 511 муң рубльдиң нииtи продукциязын бергени көрүнчүг.

Хоорайның бүдүрүлгелери, чүгле туудбу заводундан өскелери бирги кварталдың планын чедиишкинниг күүсеткеннер. Күш-ажылчы тиилелгеге эң дээре көргүзүглерни Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чери, электростанция, эът комбинады, амыдырал хандырылга комбинады чедип алганнар.

Кириптеринге белен

Таңды районнуң «Элегес» совхозунуң Дүвүрең салбырының механизаторлары болгаш тараажылары юбилейлиг чылдың часкы хову ажылынга белеткелдерни организастыг чоруткан, ам тарылгаже кирерinge бүрүн белен. Салбыр тарылганы 1330 гектарга чорудар, оон иштинде тараа культуразы 723 гектар. Он трактор болгаш кожулганың чепсек-херекселдери эки шынарлыг септеттинген, механизаторлар четчир, кывар, чаар материалдарның курлавыры тургустунган.

Механизаторларның, тараажыларның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган, хову турлаанда чурттаалга бажыңнарының септелгезин кылгаш, орун-дөжекти белеткээн болгаш кызыл булуңну херип кылган. Ойнаар херекселдер бар, столоваяны белеткеп турар.

Дүвүреңде партия эге организациязы часкы хову ажылының үезинде чорудар партийжи ажылдарның планын ажылдап кылгаш, коммунистерниң хуралынга көргеш, салбырның бүгү ажылчыннарынга таныштырган. Партия организациязының лекторлары, агитаторлары ол план ёзугаар партийжи-политиктиг болгаш агитас-массалыг ажылдарны чорудар. Агитаторларның семинарын эртиргеш, оларны тус-тус участоктарда быжыглаан. Хову ажылы эгелей бээри билек хову турлаанга кинону неделя санында үндүрери, солуннарны, журналдарны үзүктелиишкин чокка чедирери, кожер библиотеканы организастаан, номнар-биле хандырары партия эге организациязының планында көрдүнген.

О. КОРОДА.

• • •

Часкы хову ажылын кыска хуусаада бедик агротехниктиг байдалга эртирериниң планы Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунда ажылдап кылдынган. Артельдиң механизаторлары болгаш тараажылары беш чылдың ийиги чылының часкы хову ажылынга белеткелди организастыг чорутkan. Ынчалза-даа чедир кылдынмаан ажыл ам-даа хөй.

Колхоз бо чылын тараа культураларын 2210 гектарга тарыыр, оон иштинде кызыл-тас 1400, арбай 360 гектар. Үрезин четчиири-биле бар болгаш чажар кылдыр арыглап белеткээш, ам хораннап эгелээн. Чурт иштинин чемишчизилгезин ажыглап, суггарылганы калбартып тургаш, колхозтуң тараажылары чыл-чылда-ла элбек шилдиг дүжүттү өстүрүп ап келгеннер. Бо чылын тарылга шолдеринче 1518 тонна өдекти аппарып төккен.

Бистиң тараажыларывыс юбилейлиг чылда 1200 гектар суггаттыг черге тараа культураларын тарыырын шиитпирлээш, 38 кижи составтыг суггатчы ийи звено тургускан. Суггарыкчыларның семинарын эрттиргеш, оларны эргежок чугула чепсек-херекселдер болгаш хеп-биле хандырган. Амгы үеде чер суггарылгазы эгелээн. Артельдиң тарылга шолдеринде суггаттыг черлер болур Даг-Баарында, Теве-Хаяда, Барлык хемниң кыдыында часкы суггарылга түлүктээн. Бир гектардан кызыл-тасты 14, арбайны — 16, суланы — 16, чинге-тарааны — 14, кукурузаның ногаан массазын — 250 центнерни өстүрүп алырын механизаторлар, тараажылар хүлээнген.

К. КАРА-САЛ.

ТАРЫЫРЫН-НА МАНААН

«Межегей» совхозтуң Кара-Булуң салбырынга чеде бергеш, оон эргелекчизи В. И. Полев-биле ужуражы бээривиске, шуптузун септээш, чыскаай тургускулаан каан тракторларга бисти чедире берди.

— Салбырда 18 трактор бар, олар шуптузу септеттинген, ам чүгле агаар-бойдустуң байдалын манап тур бис, агрономнар команда бээргеле, часкы хову ажыдаарынче кирип тер бис — деп, ол чугаалай-дыр.

Салбыр бо чылын 2547 гектар кызыл-тас болгаш өске-даа культураларны тарыыр. Оон ыңай 300 гектар суланы, 200 гектар арбайны, 450 гектар кукурузаны, 250 гектар чаагыс чылдыг оът-сиген база тарыыр. Мында эки дүжүттү алырының кол магадылалы болза 2500 ажыг гектар черниң күскү андарылдыр. Бо механизаторлар кылдынган графиги ёзугаар септелге ажылын доозар дээш, соолгу чартык айда ажыл шагы барымдаалавайн ажылдап, ылаңгыя Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга холбаштыр алдынган социалистиг хүлээлгелерин боттандырар, мында айыттынган хуусаалардан ол хевээр сагыыр дээш туржуп турганын механизаторлар чугаалап турдулар.

— Моон мурнунда кандыг бир ажылды күүседири-биле хуусаазын айтып алгаш, ону барымдаалавайн баар чүүлдер биске турган, ам бо чылын ындыг таварылга болдурбас печкаларын чаа салгылап каан. Соңгаларын бүрүн шилдээн. Кижилер чыдар нааралары база чаартып кылган.

— Чугайлакчылар бригадалар аайы-биле хылчештир чоруп турар улус, ам эртен биске келгеш, бо бажыңнарны чугайлаар — деп, механизатор Көк-оол Тепил-оол чугаалап туру. Ынчаарга № 2 бригада тевүнде чурттаалга бажыңнарын база бүрүн белеткээн. Чунар бажың белен. Чаа столовая тудуу доостур чыгаан.

Чамдык тракторларның септелгезин база хову турлаанда кылып ту... [redacted]

Мурнакчы кижилерниң дугайында чугаалап берип көрүңерем дээривиске, аңаа Василий Баркаловту айты-дырлар. Бо механизатор 1939 чылдан эгелээш, трактористеп, комбайнерлап, септелге кылып келген, ам бо совхозта 5 чыл болуп турар. Оон дуржулгазы улуг болгаш ылаңгыя аныяк механизаторлар К. Тепил-оол, К. Седип-оол оларга дузалажып, оларның аайын тыппайн баргаш чүүлдерин ол дораан айтып берип турар болду.

— Тракторнуң чүзү, канчап баргазын эндээр эвес, ооң ындыг кезээ ынчап барган-дыр деп, дораан сөглээр кижи-ле болгай, ынчангаш кандыг бир үрелик болу берген болза, кандыг кезек канчап барганын тып чадап турувуста-ла, ол чугаалап бээр, ынчангаш үрелген ке... [redacted]

Чөөн-Хемчиктен медээ...

Малчыннарның чымыштыг ... турарын беш чылдың ийиги чы... нелдери көргүзүп турар. Ленин... 4080 хойдан 104 хураганы а... каар 920 ажыг хой бар, оларны ... аптарга. хойдан алыр чаш төлд...

Хойжу бригадаларның чам... кварталда бедик болган. № 1... кадарчылары С. Сандак, О. Ө... мит, Х. Базыр-оол болгаш өск... хойга онаапгыр 83-тен 91 че... ку кадарчызы С. Байыр-оол ... өстүрүп алган.

Колхозта чазаглаашкын аг... олчаан, сүтиу машиналар-биле... кадарчыларны суг-биле хандыр... лективтери чазаглаашкынга бе... төлү турар кажааларны септе... журе берген.

СЭКП-ниң XXII съездизи а... кан. чаш төл мензи алдынып ... оол юбилейлиг чылда төрүүр ... албышаан, бир хойдан 3 кг ду... ге алган. Хойжунуң коданында ... ларның түңнелинде Сундуй-оол... раганы камгалап алган.

Кадарчының амгы байдалы... хүлээлгелериниң күүсеттинери... ның күш-зеңгилзэн тергиин... өстүр турар. Малчын Күү-Да... ам белеткей берген, удавас... [redacted]

...ыс дээр

...тун Улуг дайынының киржикчизи Кыргыс Норбу-оол, хоочун саанчы Кыргыс Докпак, ол ийи уругларның кезиниң. Маадыр не Серен-оол Апайбан сески классыта багай эвес өөренип, башкызының ажыл-ижин, кымыкак чүткүлдүүн сеткилдиң ханызындан өөрүп мактаарлар.

Аныяк башкының ажылынга боттуг дузаны чедирип турар эштерни мактавас аргажок. РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Ак-кыс Ашак-ооловна Оюннуң, школа директору В. Бавуу-Сюрюннуң аттарын маңаа адаары чугула. Кежээки школаның ажылынга оларның дузазы улуг.

Ийи-Талда кежээки школаның дуржулгазын Торгалыг, Ак-Туруг суурларда база ажыглап турар апарган. Ийи-талчыларда өөредиглиг, солун чүүлдер хөй. Бо бүгүнү чедип алырынга аныяк кыс Валентина Дагбалдайның салышкыны улуг.

М. БИЧЕ-ООЛ.

Улуг-Хем район.

Үшкү арыы

ПАРТИЙЖИ амыдырал

КИЖИЗИДИЛГЕНИҢ ШКОЛАЗЫ

Партия хуралы—коммунистерниң кижизидилгезиниң школазы. Олар анаа боттарының бодалдарын болгаш саналдарын ход туу-биле чугаалаар, партия ажылының ленинчи стильинге өөренир. Коммунистер айтырыгларны партия хуралынга кирүне ёзузу-биле шиитпирлеп, четпестерге аттыг чок болурунуң чаңчылынга өөренип, массалар ортузунга ажылдың хуржуглазын ап, партийжи сагылга-чурумну быжыглап турарлар.

Партия хуралдарын чогуур үеде шаанда чыылдырары — партия организацияларының хүн бүрүдеги ажыл-чорудуглазының негелдези болур. Эге организация хуралын айда бирден эвээш эвес чыылдырып турар ужурлуг деп, СЭКП Уставында айыткан.

Тыва АССР-ниң садыг четкизиниң партия организацияларының хөй кезии коммунистерниң хуралдарын чогуур ой-шаанда чыылдырып турар. Бии-Хем, Өвүр, Тожу, Каа-Хем районнарда болгаш респотребсоюзтуң АТА-зында партия эге организацияларының хуралдарын ай санында чыылдырып, оларга ажыл-агыйның, амыдыралдың болгаш ажы-чаңның чугула айтырыгларын шиитпирлеп келген. Ынчангаш ук коллективтерде бүдүрүлге болгаш садыглга пландары чыл санында чедиишкинниг күүсеттинип турар.

Ынчалза-даа партия хуралдарын чыылдырарының хуусааларын сагывайн турар парторганизациялар барын айтып көрээлиңер. Респотребсоюзтуң садыг баазазында партия эге организациязының хуралдары 1966 чылда чүгле 5 катап болган. Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң рабковунда партия организациязы чыл дургузунда 6-ла хурал чыылдырган. Тыва АССР-ниң садыг министерствозунда, промсабта, Хову-Аксында, Ак-Довурактың, ОРС-та парторганизациялар хуралдарны эвээш эрттирип турарлар.

Хурал чыылдырары—партийжи амыдыралдың эргежок чугула негелдези. Мааңа ёзу барымдаалаар, эрегейлээр чорукту болдурбут болбас. Чүгле «хурал болган» деп демдеглеп салып алырының эрге-ажыын бодаан, ук хуралдарны эрегей эрттирип турар организациялар бисте бары хомудаачыг. Партия хуралдарының идей-политиктиг деңнелин бедидери, анаа эң-не чугула болгаш кол, амыдыралдың идип үндүрүп турары айтырыгларны чугаалажырын органызастаар херек.

Бии-Хем районунда партия эге организациязы (секретары эш Магеря) партия хуралдарының белеткелдерин эки организастап турар. Кижилер-биле ажылдың, партийжи-политиктиг болгаш партийжи-организастыг ажылдарның айтырыгларын чугаалажыры мында чаңчыл апарган. Партийжи даалгаларны коммунистерниң канчаар күүседип турарын, хөй-ниити организацияларының ажылын удаа-дараа чугаалажып, онаашкан ажыл дээш коммунист бүрүзүнүң харыысалгазын бедидип келген. Хурал бүрүзүнүң шиитпирлери тодаргай, оон күүселдезин организастаары таарымчалыг болуп келген. «Самчыгдакты болгаш тот-чегленчи чорук-биле демисел дугайында» айтырыгны коммунистерниң ниити хуралынга чугаалашкан. Анаа коммунист бүрүзү идепкейлиг киришкен. Херек кырында ажыл-даа багай эвес. Самчыгдалдың болгаш тотчегледиң эвээжиниң талазы-биле бо район дээре болуп турар. 1966 чылда бо районнуң сан-экономика көргүзүү эң дээре болган. Бараан саарылгазының чыл планын 107,8 хуу күүсеткен.

Респотребсоюз АТА-зының партия организациязы (секретары эш Бевалев) партия хуралдарын үргүлчү чыылдырып, анаа чугаалажыр айтырыгларны аңгы-бүрү, солун болгаш эң-не амыдыралчы болдуруп келген. «Бүдүрүлгеге айыыл чок чоруктуң техниказы болгаш коммунистерниң мааңа ролю» деп айтырыгны чугаалашканы солун болуп эрткен. Бодалдар болгаш саналдар мааңа тодаргай илерээн. Хүлээп алган шиитпирдаа ажыл-ниити болган.

Респотребсоюзтуң партия организациязының ниити хуралынга «Баштаар черниң аппарады-биле ажыл дугайын» чугаалашкан. Ол талазы-биле илеткелди респотребсоюзтуң даргазы эш Катков кылган. Айтырыгны белеткээринге коллективтиң хөй коммунистери киришкен. Коммунистер чугаалажыышкынга кончуг идепкейлиг киришкен. Учётта 37 коммунистен 15 кижи санал берген. Партия организациязы (секретары эш Маркин) ол хуралга болган саналдарның болгаш хүлээп алган шиитпирниң күүселдезин ам организастап турар.

Садыг четкизинде чамдык парторганизациялар партия хуралдарының ролюн чавызадып турар фактыларны айытса чогуур. Ылангыя хуралдарга кол айтырыгларны эвес, а ийиги черлениң үүрмек айтырыгларын чугаалажыры-биле кызыгаарлаттынып турар. Оон чижээнге респотребсоюзтуң садыг баазазында, «Найырал» совхозтуң рабковунда парторганизацияларны адап болур.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарның шиитпирлеринин болгаш коммунистерниң шүгүмчүлелчи саналдарының. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга уткуштур алдынган социалистиг хүлээлгелерниң күүселделериниң дугайын партия хуралдарынга чугаалажыры ам чугула болуп турар. Ниитиниң чемненилгезин улам экижидер хемчеглер дугайында тургустунган сорулгаларны амыдыралга боттандырарынче садыг болгаш чемненилге черлериниң коллективтериниң күжүн организастаары — партия организацияларының кичээнгейиниң төвүнге турар чогуур.

Партия хуралы бодунуң мурнунда тургустунган айтырыгны эки шиитпирлээн турары анаа болган илеткелден дыка хамаарыжыр. Ынчангаш хуралга чугаалажыр айтырыгның талазы-биле илеткелчини шилип алырын баш бурунгаар бодамчалыг шиитпирлезе чогуур. Айтырыгны шын тургузары, анализти эки кылыры, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди принципчилдиг болдурары, боттуг саналдарны киирип каары— партия хуралының деңнелин көдүрериниң кол негелделери ол.

Л. ЛАНТУХОВ,
СЭКП обкомунуң инструкторы.

ТЕХНИКАНЫ БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫГЛААР

Республиканың туттулары бо чылдың баштайгы ийи айында 870 кубометр ыяшты чедир албаан. Моон чылдагааны чүдел? Республиканың ыяш белеткекчилери байдалды эдер дээш чүнү кылыр хүлээлгелиглерил?

Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының Ырбанда, Чербиде пунктуларында, ыяш дилер, эт-херексел чазаар цехтеринде машина-техниканы эки ажыглап шыдавайн турарын хыналдалар илереткен. Чүгле сөөлгү ийи-үш чылдардагы байдалды анализтээрге ажыл-агыйның механизмнерин, дериг-херекселдерин долу күш-биле ажытлавайн турган. Чижээ, ыяш сөөртүр бир тракторнуң бо чылын бир заагчелге ажылдап кылыышкыны 18—19,5 кубометр ыяш болган. А РСФСР-ниң бүдүрүлгелеринге 1964 чылда-ла ортумаа-биле ол көргүзүг 35,8 кубометр чедип турган. Моон алырга бистиң ажыл-агыйда ажыглаттынмайн турар курлавырлар хөй-дүр. Ыяш сөөртүр, чүдүрер механизмнер база-ла долу күчүзү-биле ажылдавайн келген. Бистиң даңзылаттынган механизмнеривистиң бүдүрүкчүзү чүгле 4100 кубометр ыяш чедип турда, РСФСР-ниң ниити ортумак көргүзүү 6311 кубометр ыяш болган.

Ынчангаш кол фондуга хамаарышыр бүдүрүлгениң дериг-херекселдериниң ажыглалы ук организацияның орулгалыг болурунга улуг салдарлыг. Бир механизмге онаалтыр ажылдап кылыышкынны бедидеринге болгаш машина-техниканың капитал септелгеже кирер хуусаазын узадырынга ол херекселдериң техниктиг ажыглалын эки организастаары чугула.

Бо талазы-биле чамдык дуржулга бар. Чаа чыл эгезинден бээр Ырбанның ыяш белеткээр пунктузунга хүндүс ажылдадып турган механизмнерниң профилактиктиг көрүлдезин дүне чорудуп, аргага тракторлар тургузар чылыглаан тур тудугларны кылып, элээн хемчеглерни алган. Моон ачызында даң бажында заагчениң ажыл шагы эгелээри билек, машиналар, тракторлар ажылдаарынга белен, оларны эргинеринге, ол-бо кезектерин эдеринге

ИНЖЕНЕР СҮМЕЛЕП ТУР

хөй үе-даа негеттинмес апарган. Ырбанда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг кыштың берге соок хүннеринде бедип бедээн. Ыяш белеткелчилери ай санында белеткээн ыяшты үндүр сөөртүр планын күүседип, үндүрген ажыл төлевириниң фондузун ажыр чарыгдавайн турар. Дүнеки үеде септелге кылып, профилактиктиг көрүлделер үезинде чамдык агрегат, кезектерин шуут солуп, чарыгдал үнер элээн ажылдарны немей чорутпан-даа болза, ырбанчылар бүдүрүлгечи эвес артык чарыгдалды кылбаан. Пунктуның удуртукчулары, инженерлери сөөлгү үеде бүгү механизмнер ыяш белеткелиниң технологиязын шык сагып ажылдаан турарын чедип алыр дээш хыналданы шыңгыыраткан. Ынчангаш трактор парыгының техника талазы-биле белен болурунуң коэффициентизин бедип, эштер Лашин, Грахов, Биков оларның удурткан бригадаларында ол көргүзүг 88—90 хуу четкен.

А Чербиниң ыяш белеткээр пунктузунда байдал сыр эске. Бо коллектив ай онаалгаларын үргүлчү күүсетпейн келген. Оларның бо чоруу боттарының Ырбанда эш-өөрүнүң чедиишкинин ерүлетпейн турар. Чүге дээрге ыяш үлетпүр ажыл-агыйының ниити көргүзүү оон бүгү цехтериниң ажылындан хамааржыр болгай. Кыжын ыяш белеткээринге багай белеткенгениндее Чербиниң пунктузунга хүнну-не үш хире трактор, 4—5 ыяш сөөртүр автомашиналар анаа туруп келген. Ыяш белеткелиниң механизмнерин тургузар чылыг гараштар чогудан тракторларны арыгга тургуруп, оларының үүрмек септелгезин база багай организастап келген.

Ыяш белеткээр бүдүрүлгелер аразында амгы үеде механизмнерниң ажылдаар заагчелерин көвүдедир арга калбарган. А бистиң ажыл-агыйывыста ыяш белеткелин комплекстиг бичеле-биче бригадалар чорудар болганда, чүгле чаңгыс заагчелде ажылдаар ужурлуг деп бодал бар. Чурттуң мурнакчы бүдүрүлгелериниң дуржулгазы элээн каш заагчелиг ажылды организастап болурун бадыткап турар. Ындыг ажыл-агыйларда ажылды организастаарын чугаалаайн. Бригадаларның кескен ыяжын арыгдан үндүр сөөртүп, дескилей казерин ынчаар белеткээн ыяшты салдадыр черже доп-дораан эвес, а дараазында заагчелде чүдүрүп чорудар болза, ыяш сөөртүр тракторларны база ажыглап болур.

Вологда болгаш Амур областарның ыяш үлетпүр ажыл-агыйларының үш заагчел иштинде ажылдаар дуржулгазы солун болгаш ажыктыг. Бо организацияларда ыяш кезер болгаш үндүр сөөртүр бригадалар бүдүн чартык заагчел дургузунда ажылдап турар. Ол метод дугайында ыяш үлетпүрүнге хамаарышкан парлалга органнарынга хөй катап бижээн. Оон утказы мындыг. Ажыл хүнүнүң чартыында бригаданың кол составы ажылдаар. Ийи дугаар чартыында арткан кижилер келир. Олар кескен ыяшты арыгдан үндүр сөөртүрлер. Дүштеки чемин чип, дыштанып алган эртен ажылдап эгелээн кижилер дараазында ажылдап кирер кезектиң үндүр сөөртүр ыяжын кезер. Механизмнерин бот-бодунга дораан-на дамчыдып бээр. Күш-ажылды мынчаар организастаарга механизм бүрүзүнүң бүдүрүкчүлүг чоруу 30—40 хуу улгадыр.

Бүдүрүлгениң ажыктыг болурунга технологтуг чорудуглаларны комплекстиг арга-биле механизастаары чугула рольдуг. Оон-биле чергелештир мораль талазы-биле эргилээн техниканы чаа, болбаазыраңгай херекселдер-биле солуур херек. Ол хемчеглерге күрүнениң капитал салыышкынын, бүдүрүлге фондузунуң хөреңгизин болгаш Күрүне банкызының чээлизин ажыглап болур.

Бистиң ажыл-агый сөөлгү ийи чылдарда банкыдан 32,6 муң рубльдиң чээлизин алган. Оон ачызында бис ыяш дилдирер цехке чаа-чаа дериг-херекселдерин тургустувус. Мурнунда турган, бүдүрүкчү аргазы эгээш хирээлерниң орнунга чүдүкту хирээлээринче механизм күжү-биле киирер рамаларны садып ап, ыяшты дөрбелчинней човар станоктарны ажылдадып турар бис. Ол цехте хол-биле кылыр ажылдар улам-на эвээжээн. А бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның бот-үнезин база чиигээни билдингир. Дилиг материалдарының бот-үнези 62 көпеекке чиигээн, ажыл-агый немей кылган продукцияны садып-сайгарган, 14 муң рубльдиң орулгазын алган.

Ыяш белеткелин хөй орулгалыг адыр болдурарда, механизмнерни чептиг ажыглаары чугула-дыр. Ынчалза-даа кандыг-даа нарын, сайзыраңгай механизмни кижи ажылдадыр болганда, кадрлар айтырыы кичээнгейниң төвүнге турар ужурлуг. Амдыызында бистиң ажыл-агыйның администрациязы, партия, профэвилел, комсомол организациялары доктаамал, быжыккан ажылчын коллектив тургузар дээш ам-даа сула ажылдап турар. Дуржулгалыг, билдилиг механизаторларны ажылдап турар черлерге белеткээри чугула. Ынчаарда Тываның үлетпүр бүдүрүлгелер, чуртталга, социал-культура тудугларын четчир саныг тудуг материалын— ыяшты ап болур.

В. ПЕРМИНОВ,
ыяш ажыл-агый чериниң инженери.

БӨГҮН—МАЛЧЫННАРДА

ЧӨӨН-ХЕМЧИК. «Большевик» кедээ ажыл-агый артелиниң дуржулгалыг хойжузу Ховалыг Опан-оол онаашкан ажылынга чыл бүрүде эки көргүзүглерин чедип албышаан, артельдиң малчыннарының ортузунга калбарган чарышка дээре черниээлеп келген. Малчын беш чылдың бирги чылын база эки үдеп, төрүүр 100 хойга онаалтыр 98 хураганны, хой бүрүзүнден 2,2 кг дүктү кыргып алган.

Ол юбилейлиг чылда алган хүлээлгезин ажыл-херээ-биле карыштырбас дээш, эвээш эвес күженииишкиннерин үндүрүп турар. Оон кодан[redacted]да төрүүр 310 [redacted] хой бар. Төрээн 250 хойдан [redacted] менди камгалап ал[redacted] 60 хойнуң оол[redacted]рубльдиң ортан үе[redacted] төрүттүнген хураган бүрүзү менди камгалап алдынар болза. Малчын 100-не онаалтыр 105 хураган алыр дээнин күүсеткени ол болур. Ындыг байдалды ыяап-ла чедип алыр дээш, коданда бар мал чемнериң планныг чарыгдап турар. Малчынның кыштаанда ам-даа 5 тонна сиген, 2,5 тонна чарбалаан кааң суда бар. Чаш хураганнарга чидиртир көк сигенни немей чедиртип алган.

Х. АРАКЧАА.

* * *

БАЙ-ТАЙГА. «Кара-Хөл» колхозтуң №1 хойжу бригадазының төрүүр хойлары он беш кодан кыдыр үстүнген. Оолдаашкынның сөөлгү түңнели-биле алырга, ниитизи-биле 2525 баш чаш мал менди камгалап алдынган. Оолдаашкынның түлүүнде хойжуларга дузалажыр хыдыр түс-түс кодаңнарже саканщикктерни чорудкан.

Берге үеде чаш малды могарылга таварыштырбас дээш биче эвес күжүн үндүргеннерин артельдиң баштаар чери мактаалга киирген. Коммунист Х. Сат 243, дуржулгалыг саканщиктер К. Сержиң 265, Х. Очур-оол 239 хураганны түс-түзунда эки кадагалап доруктурганнар.

Сөөлгү байдал-биле алырга малчыннарның иштинден юбилейлиг чылда алган хүлээлгезин чедиишкиннииг күүседип турарлар амдан илерeп эгелээн. Х. Демир-Маадыр бодунда быжыглаан 285 хоюндан 265 хураганны, Х. Мандал-оол 253-тен 215-ти, Х. Шурузун-оол 288 хоюндан 250 хураганны менди камгалап алгылаан.

С. СААЯ.

Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозунуң Дөргүн сүт-бараан фермазының коллективи бо чылдың бирги кварталында күрүнеге 30 тонна сүттү садар турган, ол планны алды тоннага ажыр күүсеткен.

Ол ферманың мурнакчы саанчылары Ооржак Севен, Мария Саңгы-Бадырaa, Сарыглар Кара, Монгуш Алдын-кыс олар боттарынга быжыглаан инектериниң бирээзинден-не кижи бүрүзү 450 ажыг кг сүттү саап алганнар.

Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты ферма ийи чыл мурнунда чедип ап, үш чыл улаштыр чаржып келгенин ол-ла районнуң «Большевик» колхозунуң Даштыг-Теб сүт-бараан фермазының коллективин каш удаа тиилээн. Бо кварталда база тиилекчи болган.

ЧУРУКТА: Солагай таладан (артында) М. Алдын-кыс, М. Саңгы-Бадырaa, (мурнунда), К. Сарыглар, О. Севен оларның саалда эгелээриниң мурнуу талазында радио дыңнап олурары.

Д. Анай-оолдуң фотозу.

ТУДУГНУҢ ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕР

Кедээ ажыл-агыйны шапкыны-биле хөгжүдериниң айтырыглары партия болгаш Совет чазактың доктаалдарында тодаргайы-биле айыттынган. Ынчаарга кедээ тудуг, оон темпизи болгаш шынары база чугула черни ээлеп, хөй-ниитиниң кичээнгейинде туруп келген.

Бистиң кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының тудугга херегжээлин бо чылдың эгезинге чедир көжүп чоруур № 62 мехколонна хандырып турган. Бо чылын «Тыва кедээ тудуг» трези организастаттынган соонда № 585 мехколонна ажылдап эгелээн. Тудугжуларның ачызында бистиң ажыл-агыйывыс чугула объекттилерни, бажыңнарны алыр аргалыг болдувус. Ол дээш оларга өөрүп четтиргенивисти илередир апаар бис. Ынчалза-даа кедээ тудуг чорудуп турар организацияларның ажылында бир четпес чүүл бар. Ону чайладыры эргежок чугула. Чүл ол? Тудкан бажыңнарның шынарының багайы. Ажыл хемчээл-даа, шынар-даа талазы-биле эки болза хөй-ниитиге ажыктыг-ла болгай.

Тудугнуң доостур, чагыкчыга хүлээдир хуусаазы үргүлчү-ле узап келген. Эгезинден эгелеп дең-десли эвес ажылдап келген, сөөлүнде, кажан чагыкчы негеп туруп бээрге, далаш-биле шимчениp, буу-даа ажылдаар чоруктарны бо-ла эскерер мен. Чижээ, 1963 чылда Хадың-Аксынга тууйбу бызаа кажаазы тудуп эгелээн. Ук кажааны чүгле эртенги чылын ноябрьда ажыглалга киирген. Тудугда чедир кылбаан чүүлдер бар-даа турза, станцияның дирекциязы болгаш комиссияның эсле-даа киришкичилери ону хүлээп алыр ужурга таварышкан. Чүл дээрге бистиң инвентеривис декабрьда төрүп эгелээр турган. Чаш бызаалар, ээп дөрүгге берген бызаалар тургузар, инек төрүүдер кезектерлиг кажаа болурга ону ажыглаалга дүрген киирерин күзээн бис. Хүлээп алырының актызынга ук четпестерни айыткан турган, а тудуг организациязы чогуур хуусаада ону эдерин аазаан. Бызаа азаачылары чемни болгаш өдекти механизастаттынган аргалар-биле үлээр болгаш үндүр сөөртүр ужурлуг турган. Ону таарыштыр кылыры тудугнуң төлевилелинге-даа көрдүнген болган. Ынчалза-даа тудугжулар төлевилелден хажыдылыышкын кылып, ук тургузуглаларны чедир туттпааннар. Оон кадында кажаага бызаалар азырап эгелээнден бээр бир ай ажа дужуп черда сөңгалар кастыктары база бадып эгелээн. Дээвир өйлуп батпазын дээш камаа иштинде каң бағаналар быжыглап тургускан. Ынчап турбуже-ле дээвир өйлуп дүшпүшаан. Оон ужуруун тодарадырга хананың тууйбулар быжыглаар цементиниң шынары багай болганы-биле тайылбырлаттынган. Тудугжуларга дыңнадырга, хүлээткен соонда бистиң хереэвис эвес деп харыылаан.

Эртен-барган чүүлдерни ноптарып турган херек бар бе? деп айтырыг-даа тургустунуп келир чадавас. Ону бижээн ужурум болза, тудуг объекттилерин хүлээдирде болтулаар четпестерни катаптавас дээш бижидим. Оон башка күрүнениң хүлээп алыр комиссиязы чамдык үүрмек четпестерни көре тура ону чайладырын, тудугну харыылап турар организацияга хүлээндиргеш, ат салып, бажыңны, бүдүрүлге корпузун, кажааны-даа болза ажыглап болурун демдеглээр. А тудугжулар дужааган соонда ол ажылын эдеринче кажан-даа сагыш салбас болгулаар. Бир-тээ ындыг болганда, дужааган тудуг кандыг-бир хуусаа иштинде үрелип, четпестерлиг болган болза, ону тудугжулар эдип чайладыр тускай негелде тургузары чугула. Ынчаарда тудугнуң шынарын экижидеринче чогуур кичээнгей салдынып хемчег алдынар ийик.

Н. АФОНИН.
инженер.

[redacted]ҮЛДЕНИҢ ОРУУ-БИЛЕ

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛЫНГА

[redacted]ен, амыдыралы улам солун, чаагай [redacted] Ынчан дыка берге үе турган. Күш-[redacted] Кышкы соок агаарга кандыг-даа [redacted] чедип кээр. Оон соонда удатпайн аги[redacted]

[redacted]АН НЕГЭЭРИЛ?

[redacted] кижи, аңаа барыңар» деп каар. Хундулуг дарга эш Васюковка кээрге, эш Севенниң ажылдап орар конторазынче имнээш, «ол даргага барыңар» деп каар.

Солун чагылгазы чорун турар үеде солун, сеткүүлдүң ужур-дузазын тайылбырлавас дарга районга ховар турар чүве болгай, а ам үеге чедир чаңгыс-даа солун албаан кижилерниң негелде хомудалынче кичээнгей алыр даргаларның хозартай бергени элдептиг.

Солун, сеткүүлдерде Совет эрге-чагырганың төөгүлүг 50 чыл оюнга уураскаатакан, чоппун маадырлыг ажыл-ажиин чырыткан чагааларны солун албайн турар кижилер номчуксап турар. Чамдык чагыкчыларның чугаазын ёзугаар ап көөрге, чагылга чоруткан эш Ак-оол акшазын районнуң харылзаа конторазы-биле чедир санашпаан хире болуп турар. Оон ап көөрге чагылга акшазын оон самчыгдапканы илден хире. Сенди Ак-оолдуң четпес ажылын илереткеш, аңаа харыысалганы хүлээдип, чагыкчыларның негелдезин хавдырар үе келгенин районда бо талазы-биле ажылды удуртуп турар ажылдакчыларга сагындырары чөптүг.

Ч. ЧОРБАА.

[redacted] ШЫН

Чаагайжыдылга — Советтерниң чугула сорулгазы

Ажылчы чоннар депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң бирги сессиязынга организастыг айтырыглардан ангыда, «Кодээ болгаш суур Советтерниң ажылын эки-жидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын таныжып чугаалашкан. СЭКП ТК-ның доктаалында айыткан ышкаш, харын оон-даа хөй четпестер бистиң районнуң хоорай, кодээ болгаш суур Советтеринде бар деп, илеткелчи райкүүском даргазы эш С. Т. Амырбит демдеглээн.

Район Совединиң депутаттары болгаш активтери СЭКП ТК-ның доктаалын чаңгыс үн-биле хүлээп алгышаан, ону амыдыралга боттандырар дээш улам күженишкинниг ажылдаарын хүлээнгеннер. Район Совединиң сессиязынга чоокку үеде соңгаарладыышкын чокка ылым ужурлуг хоорай, суурлар чаагайжыдылгазының айтырыынче кол кичээнгейни угландырган.

Эрткен чылдарның дургузунда аныяк Ак-Довурак хоорайның колхоз кудумчуларын болгаш даг-дүгү арыдаар фабрика-биле Кызыл-Мажалык суур аразында автомашина оруун асфальтылаан. Бо ажылга № 834 орук тудуунуң коллективи (начальниги эш Г. В. Шатунов) идепкейлиг киришкен.

«Тыва даг-дүгү» комбинат эргелелиниң болгаш бүс-турбина электростанциязының коллективтери элээн хөй ыяштар олурткан болгаш оон ажаалдазын эки чоруткан. Эрги-Барлык кодээ Совет (даргазы эш Иргит Севен) чүгле эрткен чылын безин кудумчуларда, ясли-сад, колхозчу стадион болгаш колхоз конторазының чанында 4500 дос бүрүлүг болгаш 600 дос чимистиг ыяштарны олурткан.

Октябрьның 50 чыл оюнга уткуштур төрээн суурун чаагайжыдар дээш бо хүннерде кодээ Совет болгаш колхозтуң баштаар чери практиктиг хемчеглерни чорудуп эгелей бергенин район Совединиң сессиязынга санал бергеннер чугаалаан.

Ындыг-даа болза районда ажылчын суурларның болгаш Ак-Довурак хоорайның чаагайжыдылгазының дугайында айтырыг эң-не ооржуи болгаш органнас чок шиитпирлеттинип турарын санал берген депутаттар шүгүмчүлээннер. Эрткен чылын Ак-Довурак хоорайга болгаш Кызыл-Мажалык суурга хөй-ниитиниң күжүбиле 10 муң ажыг дос ыяштарны олурткан.

Чайын оларның суггарылгазын болгаш камгалалын багай организастаанының түңнелинде олурткан ыяштарның хөй кезии кургап калган. Кызыл-Мажалык суурда культура кудумчузунуң херимнери сый баскылап каап.

Ону септеп чорудары суур Соведи (даргазы эш Сарыглар), коммунал ажыл-агый конторазы (начальниги эш Баркова) мынчага чедир болавайн турарлар. Моон ужурунда культура кудумчузу, «культурлуг эвес» кудумчу апарган-дыр деп суурнуң чурттакчыларының чугаалажып турары таварылга эвес.

Ак-Довурак хоорайның мурнуу талазында ниити чуртталга бажыңнарының чанында бок кижи кылаштаар аргажок кылдыр оваалаңы берген чыткылаар. Ак-Довурак ышкаш ындыг машина техникалыг хөй саның организацияларлыг хоорайга чаагайжыдылганы чедишкинниг шиитпирлеп болур.

Кажан чаагайжыдылга дугайында айтырыг тургузарга, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң, КПП-ниң удуртукчулары болгаш чамдык чурттакчылар «бистер түр үеде чурттап турар болгай бис, ундавас чоон чорүй баар бис» дээр хоннер-биле тоовастар. «Шекпээр», «Барлык» совхозтарның салбырларының төптеринде чаагайжыдылга ажылы багай чоруттунуп турар.

Аянгаты суурга мурнунда чылдарда чаагайжыдылганы үндайн, ыяш олуртуруп организастап турган. А ам ол чорук шуут уттундурган. Кылган херимнер болгаш олурткан ыяштар шуптузу узуткаттынган.

Аксы-Барлык, Дөң-Терезин, Хендерген суурлар база-ла шак ындыг байдалче кирген. «Шекпээр» совхозтуң төвү — Биче-Тей суур чоннуң чоон оруунуң кыдыында туруп турар. Оон турар чери ыяш олуртулгазынга болгаш ногаа тарылгазынга дыка тааржычалыг. Бугалап бадырган суг чай дургузунда кудумчуларже доктаамал агып чыдар. Ынчанмыжок суурнуң кудумчуларында олурткан ыяш эвээш, херимнер кылдынмаан, янзы-бүрү ногааларны чугаалаваска, чуртталга бажыңнарының чанында картофель безин олуртпайн турар. Бо бүгү фактылар болза хоорай, кодээ болгаш суур Советтериниң талазындан чаагайжыдылга айтырыын кошкак удуртуп турарын херечилээр-дир.

Улуг байырлалга тодептиг ужуражыр тодээде, ажылчы чоннар депутаттарының район, хоорай, кодээ болгаш суур Советтери чаагайжыдылгага удуртулганы үндезин-биле экижидип, бо чугула ажылга депутаттарның, доктаамал комиссияларның болгаш кудумчу комитеттериниң күжүн мобилизастаар ужурлуг. Советтер хоойлу ёзугаар боттарынга тывыскан эргелерин чоп ажыглап, чаагайжыдылга херээнге бүдүрүлгелерниң, транспорттуң, колхоз, совхозтарның удуртукчулары болгаш чурттакчы чон идепкейлиг киржири-биле негелдени күштелдирери чугула.

Т. ТАЛГАНЧЫК.
«Шынның» корр.

Репортаж

ЧАА РАЗРЕЗ: ЧЫЛДА 500 МУҢ

Улуг-Хемниң хөмүр даш бассейнинде Каа-Хем разрези өттүлар чүүл-биле эң-не байлак, ону казып тыварынга таарымчалыг девискээр болур. Республика найысылалының бүдүрүлгелери болгаш хөмүр даш хереглээр өске-даа черлер аңаа дыка чоок, разрез Тываның аар үлетпүрлери — «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» комбинаттарже дөрт автомобиль орууның эгезинде чыдар.

Каа-Хемниң разрез тудуг эргелелин организастап тургусканындан бээр, чаа-ла чыл ашкан. Ынчалза-даа бо кыска хуусааның дургузунда разрезтиң үндезининиң салыр талазы-биле хөй ажылдар кылдынган.

Бо бүгүнү «Шынның» корреспондентилеринге сонуургадыры-биле Кызылдан ырак эвес. Сарыг-Сепче баар оруктуң оң талазынче углай хапкан бис. Бүс турбиналыг электри станцияны эрткеш, 11-ги километрге чорувуста, «Каа-Хемниң хөмүр даш разрези» деп адагашта бижээш, оң талазынче айтып каан болду. Олче ээй бээривиске, чаа кылган, каалама делгем автомобиль оруу Хербис даанче саң дөрт шөйлүп үнген чыдыр.

Хөмүр даш разрезиниң төвүнче хап олурувуста, удатпаан чөк-ла тудугларның машина-техниканың барааны көстүп келди. Хоорайжыгаштың бетинде сарыг өңнүг ийи бажың көстүп турган ышкаш сагындырды, чоокшулап чеде бээривиске кайда боор ийик — «УЗТМ» деп аажок улуг ийи экскаваторлар болду. «Уаз» деп бичии машинавыс-биле оон улуг ускуушунуң чанынга доктаагаш, аңаа турган бир кижиден контораны айтырарывыска, экскаваторнуң бедик чадазынче үнгеш:

— Дүү ол турган кезек чаа бажыңнарның эң бетинде ол-дур — деп, бедик кажаа кырындан бараан хараан кижи дег, айтып алган тур.

Күчүлүг техниканы магадап көргеш, сонуургап айтырарывыска:

— Бо экскаватор хары угда 9 кубометр довуракты азы хөмүр дашты каш-ла секунда иштинде машинага чудурүптер — деп, демги-ле меге-шыырак эр чоргаар чугаалай-дыр. Оон-биле кезек хөрежип чоруй, конторже чоруптувус.

Бажыңга кире бээривиске, хөй-ле кижилер чыылган, арын-шырайы өөрүшкүлүг, аразында чугаалашкан турлар.

— Электри тогу келгенде ажыл ам-на шуулуудаар, ынчангаш бистен каш дакпыр күженишкиннерни негээр апаар — деп, аныяк кижи өөрүнге чугаалаан тур. Таныжып кээривиске ол — Каа-Хемниң разрез тудуг эргелелиниң кол инженери Валерий Петрович Бажин болду.

— Бо хүн бис Кызылдың электри станциязындан 35 киловаттыг энергияның шугумун ажыглалга кииргеш, тонту ап эгеледивис — деп өөрүшкүзү илдең хөөреп олур. — Ам күчүлүг техниканы, ылаңгыя экскаваторларны, тудуг дериг-херекселдерин ажылдадып, шенээр аргалыг болган бис.

Шынап-ла хөмүр даш разрезиниң тудугжуларының өөрүшкүзү чептиг болган. Чүге дээрге, олар апрельдиң баштайгы он хонуундан эртпес хуусаа иштинде хөмүр даштың кырында довурак, даштарын арыглап аштааш, баштайгы хөмүр дашты казып эгелээр хүлээлгени Совет эрге-чагырганың 50 чылынга уткуштур алган турганнар.

— Баштайгы хөмүр дашты казарынга машина-техникавыс белен. Күчүлүг экскаваторлар, бульдозерлер, самосвалдар, оларны башкарар мергежилдиг кижилер бисте баштайгы удаада четчир — деп, тудуг эргелелиниң начальниги Иван Андреевич Ерохин биске чугаалады.

Каа-Хемниң хөмүр даш разрезиниң амгы төвүнде техниканы четчелеп турарын сонуургаар дээш чеде бердивис. Демги-ле ийи улуг экскаваторларның турган чери ол болду. Оларның чанында «Т-75» деп бульдозерлер, «КрАЗ» дээр автомобильдер-ле эмгежок. «Бичии» самосвалдар-даа бар.

Баштай көрүп турганывыс экскаваторнуң чанынга баргаңывыста, Валерий Петрович тайылбырлады.

— Таныжыңар, эш Силищев-тир. Мындыг күчүлүг техниканы ол Совет Эвилелиниң улуг тудугларынга башкарып эгелээнинден бээр ам 20 чыл ажып турар кижи...

— Бистер таныш бис — дидивис. Эш Силищев ону база бадыткады. Ол мында «Тыва даг-дүгү» комбинаттан чаладып келген болгаш боду ышкаш мергежилдиг экскаваторжу эш Бенер-биле кады ийи күчүлүг машиналарны эптеп дээзүп турар. Свердловскиден чагыдып алган ол техниканы апрель эгезинде башкарып кириптерлер. Ынчаарга моон соңгаар база ийи ындыг экскаватор оон келир.

Каа-Хемниң хөмүр даш разрезинге олардан биче күштүг элээн каш экскаваторлар база ажылдаар. Чүге дээрге, моон соңгаар разрезке чылдың-на 2 миллион 500 муң кубометр даштыг довуракты кастырып, өскээр төгер. Чылда-ла 500 муң тонна хөмүр дашты чуртка бээр. Ынчаарга ону сөөртүрүнге хөй саныг 7 тонна чүъктээр самосвалдар ажылдаар. Ол бүгүнү тайылбырлааш, кол инженер уламчылады:

— Ажыл шуудап, хөмүр дашты хөйү-биле ап турар апарганывыста, оон-даа күчүлүг автомобильдер бисте херек. Ынчангаш «БелАЗ-540» дээр 20 ажыг автомобильдерни аңдыы чылдан бээр ажыглап эгелээр бис. Ындыг бир самосвал 27 тонналы чүъктээр чүве.

Каа-Хемниң хөмүр даш разрези Тываның «кара алдынының» ёзулуг эгээртиннмес эртинелиг шыгжамыры деп чугаалап болур. Хөмүр даштың шынары-даа эки, хемчээли-даа хөй. Аңаа разрезтиң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчыларының-даа чоргаарланып турары чептиг.

— Баштайгы разрезтиң хемчээли дыка улуг болур. Узуну 3 километр, а дооразы 1 километр болур — деп, хоочун бульдозерист, база-ла Ак-Довурактан чаладып келген Куулар Баянович Очур-оол чугаалады. — А хөмүр даштың ханызы 35-тен 75 метр чедер деп биске геологтар чугаалаан чүве. Бульдозеристерге ажыл-даа хөй-ле болур эвеспе!

• • •

Репортажтың түңнелинде корреспондентилерге сонуургадып каар чүүлдер база бар. Чүл дээрге Каа-Хемниң разрез тудуг эргелели бодунуң чарыгдалдарынга ажыглаары-биле күрүнеден 8,5 миллион рубль хереңгини алган. Чүгле бо чылын 1 миллион 112 муң рубльдиң ажылдарын күүседип турар ужурлуг. Ынчангаш бо түңнүң күсели-биле «БелАЗ-540» деп 25 автомобильдер турар улуг гаражты, бирээзинге-ле 12 аал иштиг чурттаар ийи бажыңны, бир улуг силадты бо чылын ажыглалга киирер. Ол тудугларда ажыл бо хүннерде хайнып турар.

Тудугжуларның ортузунда Совет эрге-чагырганың беженчи чылының юбилейин күш-ажылчы чедишкиннинг ужуражыр дээш чарыш калбарган. Оон мурнуку одуруунда эш А. Париловтуң удурткалы бетонщиктер бригадазы чоруп турар.

Келир чылдан эгелээш Каа-Хемниң хөмүр даш разрезиниң ажылчыннарынга кайызынга-даа 80 аал иштиг чурттаар ийи бажыңны болгаш 140 уругларны турар садты тудуп эгелээр. Ол ышкаш амгы үениң нарын техниказы-биле чепсегленген улуг мастерскаяны тудар. Ол дээрге кандыг-даа машина кезектерин кылып шыдаар станоктарлыг, ёзулуг завод хевирлиг мастерская болур.

Каа-Хемниң хөмүр даш разрезиниң тудуг эргелелиниң коллективи 50 чылдың юбилейин күш-ажылчы чедишкин-биле уткуур дээш чер казар ажылды эгелээринге бо хүннерде күженишкиннинг белеткенип турар.

Т. МОНГУШ,
С. ОЮН.

Беш чылдың кижилери

Буянныг кижи

Районнуң Хүндүлел самбыразын сонуургап көрүп тур мен. Ийи аныяк кижи кылаштажып келгеш, мээң-биле чергелештир туруп алдылар. Бирээзи тургаш, өөрээн шинчилиг үн-биле:

— Көрдаан, эжим, «Бай-Тал нээзиниң» чуруун — дей-дир. Кожамның айыткан уунче көре бердим. Шагда мен Бай-Тал школазынга турумда оолдар интернадының эки одакчызы турган Ооржак Таргын угбайны чуруундан танып кагдым. «Кижиниң чиңгине адын чоп айытпаан чоор» деп дораан-на бодадым.

...Автобустан дүшкеш, Малчын кудумчузун куду базыптым. Суурнуң адаа чарынында, салгын айы-биле оон чаагай чыт кээп турар ак бажыңдан сарыг-сарыг хлебтер колдуктаан кижилер өрү, куду тарап чоруп тур. Мээң чаным-биле эртип чыткан кырганнан бир оол, хлебти кайда садып турарын айтырды. Кырган: «Бай-Тал нээзинге чеде бер» диди. Демги ак бажың суурнуң хлеб быжырар чери-дир. Таргын угбай мында ажылдап турар болду. Дөрт чыл дургузунда хлеб быжырып келгеш, чаңгыс-даа катап бактадып көрбээн. Эвилең-ээлдек, ажылынга кызымак боорга суурнуң чону ону анаа-ла «Бай-Тал нээзи» диже берген.

1966 чыл оон амыдыралынга эргилделиг үе болган. Чаңгыс чер чурттуглары Ооржак Таргынны СЭКП кежигүнүнге хүлээп алганнар. Ол кол ажылындан аңгыда хөй-ниити хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип турар. Суурда эш-хуу судунуң даргазы. Оон кежигүннериниң эки ажылдап турарындан чурттакчыларның иштиинден хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар ковчут ховаар.

Хлеб быжырар черде ийи-ле кижи ажылдап турар хиреде-ле кажан-даа хлеб үстүп көрбээн. Дузалакчызы Иргит Барыкмаа-биле ийилээ Таргын угбай айда 12 тонна далганны хлебтей быжырар нормазын 14—15 тонна чедирип, ажылын эки шынарлыг күүседип келген. «Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырының баштаар чери бедүүн нинчи Ооржак Таргынның кызымаккай күш-ажылын үнелеп көргеш, ону районнуң Хүндүлел самбыразында киирген. Совет эрге-чагырганың 50 чылынга төлептиг ужуражыры-биле быжырыкчылар хлебти быжырарының хүн нормазын немей алган.

А. ЧАМЫР.

ХАЛДЫП ОЛУР, ЧОЛААЧЫ...

Бир-ле катап, «Улуг-Хая» совхозта чолаачы, мээң таныырым Кыргыс Чалгын-оол-биле хөөрежип олурарымга, мындыг чүве чугаалады: «Чамдык кижилерни көөрге, чаңгыс черге доктаамал, мергежип ажылдавас, албан, бүдүрүлгеге черлери кезип, ажылдан үнүп, кирип-ле чоруур, черле кижи кайгаар чүве».

Ынчаарга Кыргыс Чалгын-оолдуң дугайында болза мен мынчаар чугаалап болур мен: «Кижиниң Төрээн чуртунуң чаагай чоруу дээш ак сеткилдиг күш-ажыл каастаар болганда, бо утка-биле алырга, Кыргыс ажылынга эң-не ынак, ажылдай берген үезинде шагзыраарын-даа билбес, бүдүрер дээн даалганы бүдүрбээн шаанда, удуурун, дыштаныырын-даа уттуптар кижилерниң бирээзи».

Чолаачы коммунист Чалгын-оол совхозта ам алды чыл чолаачылап турар болгаш машиназынга эң камныг, оон автомобили үрели берген деп чүвени кым-даа дыңнап көрбээн. Чылдың кайы-даа эдилчээнде, дүне-даа, хүндүс-даа дижик, херек апарган болза, артык чугаа чокка, чоруур-ла дээр, ынчаарга оон машиназы кезээде белен турар. Бир өскээр чугаалаарга, ону совхозка ажыл талазы-биле «дүрген дузаламчының» кижизи дизе-даа хөөрем чок.

Чолаачының чурттап олуруу база культурлуг болгаш өскелерге үлегерлиг. Көк-Чыраа суурга эң эки культурлуг чуртталга дээш деп чарышка кадайы Рая-биле кады бир катап тиилекчи болгаш, кызыл түкчүгашты чаалап алганнар. Совхозтуң дирекция чери бүдүрүлге талазы-биле эки ажылы дээш Кыргыс Чалгын-оолду өртектиг чүүлдер-биле каш удаа демдеглээн.

Бистиң чолаачывыс хөй-ниити амыдыралынга база идепкейлиг киржип турар. Оон боду совхозта партия комитединиң бюро кежигүнү болгаш агитатор. Чамдык кижилер бо мурнакчы чолаачының дугайында ыр состери-даа чогаадып алган тургулаар, ол база таварылга эвес, чүге дээрге ол болза чоннуң хүндүткелдиг сеткилиниң илереэшкини-дир дээрзи чугаажок.

И. МААДЫР-ООЛ.

ЧЕРНИ КИЖИ КААСТААР

Бистиң чорук олурганывыс машинавыс улуг оруктан үнгеш, солагай талаже эптерге, мурнувуста тарамык ыяштарлыг арыг, оон ол чарынында элаакта улуу аажок суур көстүп келген. Мен аңаа каш чылдар мурнунда база бир чораанымны сагыжымга кирип келген. Ынчан бо суурже район төвүнден бээр кээрде орук суур машина дилээр турган чүве, а ам автобус хүнде ийи катап график ёзугаар кээп турар апарган болду. Кыдыкы кудумчуже киргелек чыткаш, пассажирлерниң чамдызы автобусту доктаадырын дилей берген. Оларның-биле кады үнүп келгеш, ол-бо талаларже топтап көргүлеп, оон төвүнче базыптым.

Бичии оңгар кежер черде көвүрүгжүгеш кылып каан. Беш чыл мурнунда ол чок турган. Оон ындында шифер крышалыг бажың бар. Мурнунда маңаа чораан база-ла бо кудумчулап эртип чыдым, оон дужунга көк салдыг, бажыңның дүгү агарып калган кырган ирей-биле ужуражып чугаалашкан мен. Ынчан база час турган. Кырган бажыңының дужунда кудумчуга херим кылгаш, арыгдан туруп эккелген ыяштарын тарып турган чүве. Чугаакыры сүт салба ирей эрги, чаа төөгүлерни, каттырынчыг таварылгаларны чугаалап каапканын уттпаан мен.

— Аныяктар часкы тарылга дээш олут орбастаан, мен кырган чүү боор, мыя бо багай бажыңым дужунга девээ хөлегелиг-даа, каракка чараш-даа болзун дээш мыя бо ыяштарны чорук кылып арыгдан туруп, дажыглап эккеп алгаш, олуртуп турарым бо-дур ийин — деп, чугаалып төндүрген.

Бо чылын баарымга ынчангы тарып каан ыяштар талыйтыр өзүп үне берген, аңаа бир девүгүн-биле земей апарган, чаражы-даа аажок.

Конторага баарымга, улус-даа чок, чүгле чаңгыс бухгалтер самбыны ол-бо шаккылаткан олур. Ужуражырын бодап чораан кижимниң бажыңын оон айтырарымга, соңга өттүр көргеш:

— Бо-ла кудумчуну куду бадып чыдарынга, оон оң талазында ийи буступ калган эрги саман бажыңнар бар эвеспе. Оон адаанда беш бе, алды бе бажың ажылдыр ында — диди.

Дарый тып алырындан бодум арай четенгеш, бажың дугаарын билбес силер бе? деп айтырдым.

— Бистиң суурда чамдык бажыңнарда дугаар астынмаан болдур ийин — дээш, база катап самбызын чүүй берген.

...га кирген кижи саат дайнаар» чүве болгай, дүнмай, ырак эвес ыында чүү боор, чеде бээр силер дээш, пашта хайнып турган шайны огнун хераажен ээзи суттей берген.

— Ижээвистиң бирээзи чаа былааланкан. Оон аазы-биле суттаан шайдан таваар ижип ал — деп, бажыңның эр ээзи уламчылап каан.

Аап-саап чугаага элээн үе эрте берген. Бажыңның ээлери маңаа колхоз тургустунары билек кирген, багай эвес ажылдап, мактал сөстү-даа дыңнап келген улус дээрзин билип ап четтигипкен мен. Кижилерниң алыс чазык чаңы, оларның хүндүлээчел сеткили...

...жук, бажының долгандыр херим безин чок, анаа-ла ээурарлаар болгай — диди.

Ол суурга ийи хонук иштинде чурттааш, ол сөстерни ылап чугаалаан-дыр деп чүвеге караам-биле бүзүрээн мен. Колхоз тургустунгандан бээр чээрби чыл чоокшулай берген. Ажыл-агый экономика талазы-биле шыырак, чыл бүрү муң-муң акшаның орулгаларын ап турар. Колхозчуларның бажыңнарынга кире бээрге — улустуң шыырак шыдалдыг деп чүвези дораан көстү бээр.

Огородтуг бажыңнарга база кирип, оларның ээлери-биле база чугаалашкан мен. Кол-ла та...

...кым меңээ үнүш бүтүдезин тайылбырлап, кандыг сорт кайы хире дүжүт берип болурул, ону канчаар ажаап өстүрерил дээш барык бүдүн лекция номчаан. Өөреникчилерниң өстүрүп каан янзы-бүрү магалыг чаагай үнүштерлиг участоктан чорупп тура, «мында бо үнген үнүштерни бо суурга, колхозчуларның огородунга өстүрүп болурунуң аргазы бар бе?» деп башкыдан айтырарымга, «чүге болбас деп, бир эвес бистен улус арга-сүме айтырып келзе, кандыг-кандыг сорттарның маңаа бедик дүжүт бээрин сүмелеп болур болгай бис» — дээн. Оон соонда ол суурга барбаан, ол башкы-биле ужурашпаан мен. Бир эвес школа...

Анна Николаевна Галкина Кызыл хоорайның уруглар эмнелгезинге төс чыл ажыг поварлап ажылдап келген. Дуржулгалыг поварның кылган чеминиң эки шынарлыын эмчилер-даа, эмнелгеге эмнедип турган уруглар-даа [redacted] үезинде.

Д. АНАЙ-ООЛДУН фотозу.

[redacted]

...ыс дээр

...туң Улуг дайынының киржикчизи Кыргыс Норбу-оол, хоочун саанчы Кыргыс Доквак, он ийи уругларның ава. Маадыр не Серен-оол Анайбан сески класста багай эвес өөренип, башкызының ажыл-ижин, кызымак чуткулдуун сеткилдиң ханызындан өөрүп мактаарлар.

Аныяк башкының ажылынга боттуг дузаны чедирип турар эштерни мактавас аргажок. РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Ак-кыс Ашак-ооловна Оюннуң, школа директору В. Бавуу-Сюрюннуң аттарын маңаа адаары чугула. Кежээки школаның ажылынга оларның дузазы улуг.

Ийи-Талда кежээки школаның дуржулгазын Торгалыг, Ак-Туруг суурларда база ажыглап турар апарган. Ийи-талчыларда өөредиглиг, солун чүүлдер хөй. Бо бүгүнү чедип алырынга аныяк кыс Валентина Дагбалдайның салыышкыны улуг.

М. БИЧЕ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ КАДЫКШЫЛГА ХҮНҮ

ССРЭ-ниң Кадык камгалал министриниң оралакчызы Д. Венедиктов-биле беседа

Чыл бүрүде-ле апрель айның эгезинде делегейниң дыка хөй чурттары КНО-нуң кадык камгалал талазы-биле делегей организациязының инициативазы-биле «Делегейниң кадыкшылга Хүнүн» демдеглеп эрттирип турар. Бо чылын ол хүнү апрельдиң 7-де демдеглеп турар болгаш ону бүгү эмчилерге, медицина сестраларынга, санитаркаларга, гигиена ажылдакчыларынга, лаборатория шинчилекчилеринге тураскааган.

Делегейниң кадык камгалал организациязы — КНО-нуң эң хөй төлээлекчилерлиг албан черлериниң бирээзи. Ооң составында делегейниң 120 хире чурттары кирип турар. Делегейниң кадык камгалал организациязы дыка хөй чурттарның, ылангыя Азия, Африка болгаш Латин Америка чурттарының кадык камгалал хөгжүлдезинге улуг базымны болдурган. Ол организация делегейниң чамдык районнарының чурттакчыларының кадыын шинчилеп, ол талазы-биле хөй чурттарның чазактарының болгаш хөй-ниитизиниң, кадык камгалал ажылдакчыларының кичээнгейин угландырып турар.

Делегейниң кадыкшылга Хүнүн таварыштыр делегейниң кадыкшылга организациязының чиңгине директору Марселино Кандаунуң медеглээни болза:

— Кадык камгалалының национал албанының кадрларының айтырыын шиитпирлээри чугула. Делегейниң дыка хөй чурттарында, ылангыя хөгжүп турар чурттарда, бедик мергежилдиг кадрлар чедишпейн турар. Дыка хөй чурттарда бир эмчи-ле 50 муң ажыг кижини эмнеп турар. Эмчилер, фельдшерлер белеткээр өөредилге черлери, эмнелге оруннары болгаш медицина албан черлери чедишпейн турар. Өөредилге хөлезизи эмин эрттир бедик болуп турар.

Чамдык чурттарда чоннуң калбак массазынга медицина дузаламчызы четпейн турар. Бедик хөгжүлделиг деп турар капиталистиг чурттарда эмнээшкин хөлезизи улуг. Делегейниң дыка хөй районнарында оспа, холера, малярия, трахома болгаш өске-даа халдавырлыг аарыглар өөскүп турар. Ол аарыглар колдуунда-ла ашкачем болгаш ижер сугнуң чедишпейн турарындан болуп турар.

Делегейниң кадыкшылга Хүнүн бистиң чуртувус база демдеглеп эрттирип турар. Совет Эвилели делегейниң кадыкшылга организациязынга улуг дузаны чедирип, ооң ажылынга идепкейлиг киржип турар.

Медицина дузаламчызының хөй айтырыгларын бистиң чуртувуста чедиишкинниг шиитпирлеп турар. Чижээ, бистиң чуртувуста бир эмчиге-ле 418 чурттакчы онаажып турар, а бүгү чуртта 551 муң янзы-бүрү мергежилдиң эмчилери, 1700 муң ортумак эртемниг кадрлар ажылдап турар. Совет Эвилелиниң чонунуң кадык камгалалында 4,3 миллион ажыг кижи ажылдап турар.

Бисте дыка хөй халдавырлыг аарыгларны узуткаан. Совет Эвилелинде кижи бүрүзүнүң ортумак назыны 70 харга деңнежип турар.

Кижи бүрүзү чугула херек апарганда кандыг-даа медицина албан черинге кирип, ооң бедик мергежилдиг кадрларының дузазын халас алыры чаңчыл болган.

Шиитпирлеттинмээн айтырыглар бисте база барын уттпас херек. Чижээ, тускай эртемниглерниң республикалар аайы-биле хуваалдазы ам-даа дески эвес, кедээ черлерде медицина дузаламчызынга бергелер база таваржып турар.

Бистиң чуртувустуң ажылчы чонунуң кадык камгалалында чүгле эмчилер, медицина сестралары ажылдап турар эвес, харын хорзунун, суунуң, агаарының хирлениишкинин, боктаалырын болдурбайн турар өске-даа мергежилдиң кижилери бар.

Коммунистиг партия, Совет чазак, ажылчы чоннар депутаттарының Советтери болгаш профэвилелдери ажылчы чоннуң кадыынче улуг кичээнгейни салып турар. Үлетпүр бүдүрүлгелеринде ажылдап турар чонунуң кадык камгалалын экижидер дугайында айтырыгны чоокта чаа эрткен ВЦСПС-тиң пленумунга чугаалашкан.

Чоннуң кадык камгалалынга совет Кызыл Крестиң санитар активчилери улуг күш болуп турар.

Ынчалза-даа эң-не кол черни ак халаттыг кижилер — эмчилер, медицина сестралары, санитарлар ээлеп турар. Олар үргүлчү чон-биле кады чоруп, амы-тын дээш демиселдиң эң мурнуку одуруунда чорупп турарлар. Оларның маадырлыг ажылының, кижилер дээш чүткүлдүг ажылының дугайын солуннарга хүн бүрүде бижип турар. Оларның маадырлыг күш-ажылын үнелеп көргеш, Совет чазак «Медицина ажылдакчызының Хүнүн» тургускан. Ону бүгү улус июнь айның 18-тиң хүнүнде байырлап эрттирип турар.

Совет эмчилер дыка хөй чурттарда медицина айтырыын шиитпирлээринге улуг дузаны чедирип турар. Совет эмчилер Африканың, Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарында болгаш делегейниң өске-даа районнарында ажылдап турарлар.

Совет Эвилелинде П. Лумумба аттыг улустар найыралының университединиң медицина факультединде элээн каш муң даштыкы студентилер өөренип турар. Олар совет уруглар болгаш оолдар-биле кады билиглерниң үндезиннерин шиңгээдип ап, боттарының чонунуң кадык камгалалынга ажылдаарынга белеткенип турарлар.

Кадык камгалалының болгаш медицина эртеминиң янзы-бүрү айтырыгларының талазы-биле бистиң чуртувуска чыл бүрүде эрттирип турар семинарлар улуг ужур-дузалыг. Ооң ажылынга дыка хөй чурттарның кадык камгалалының тускай эртемниглери болгаш удуртукчулары киржип турар. Ындыг семинарларны бистиң чуртувуска 50 хирени эрттирген.

Делегейниң кадыкшылга Хүнүн таварыштыр Совет Эвилелиниң медицина ажылдакчылары, эмчилер, эртемденнер, фельдшерлер болгаш өске-даа ажылдакчылар делегейниң бүгү улустарынга аас-кежиин, кадыкшылды, бүгү делегейге тайбыңны, улустар аразының найыралын күзеп турар.

„ЯК-40“ — ЧАА САМОЛЁТ

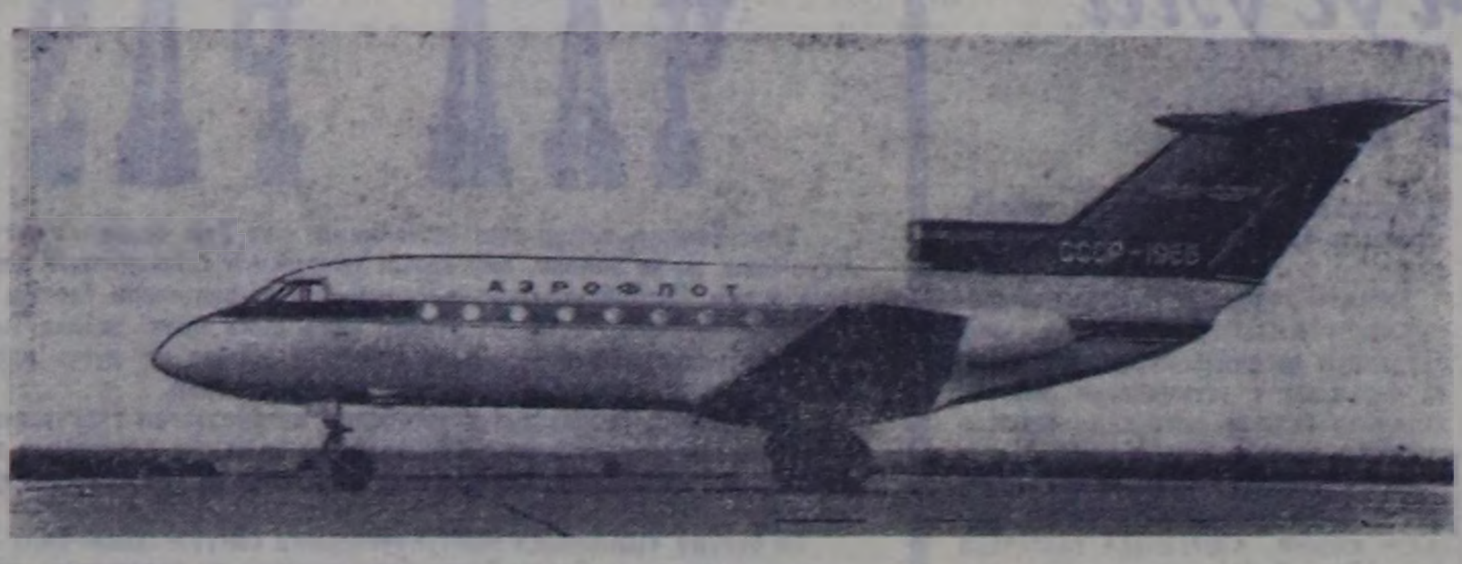

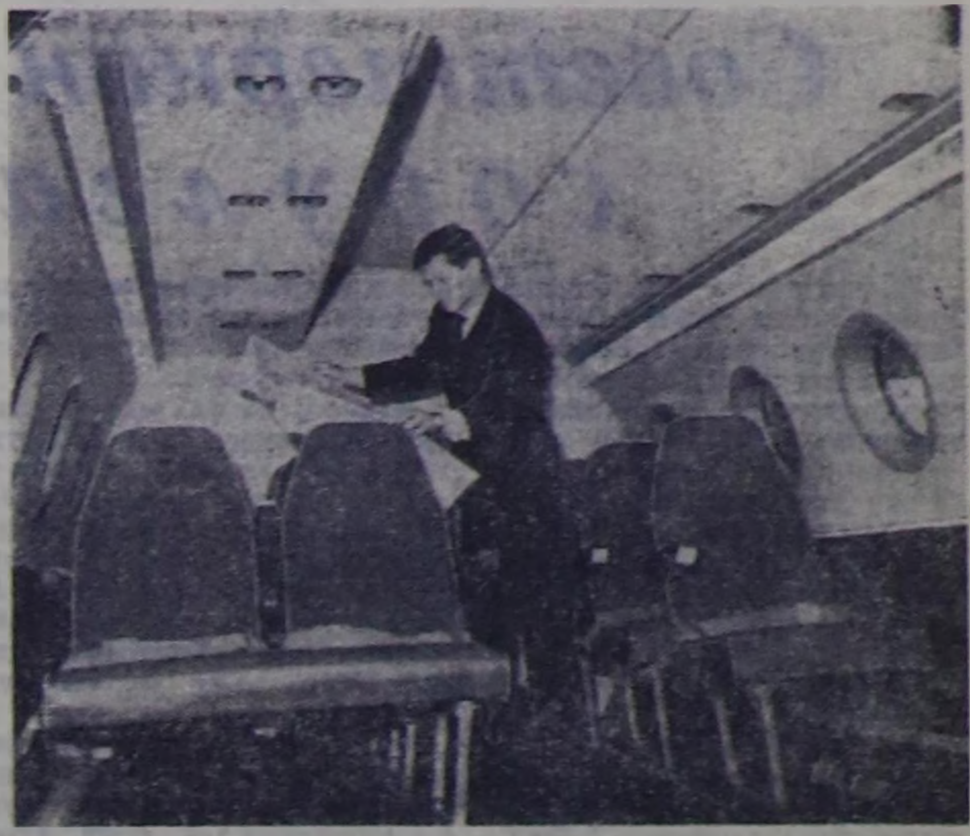

МОСКВА. Социалистиг Күш-ажылдың ийи дапкыр Маадыры Александр Сергеевич Яковлевтиң конструктор бюрозунда реактивтиг пассажир самолёду тургустунган. «ЯК-40» дээр ол самолёттуң хонарынга болгаш ужуп үнеринге 600—700 метр узун дурттуг шөл четчир. Аңаа 24 кижи олурар. Шакта дүргени 750 километр.

ЧУРУКТА: үстүнде — «ЯК-40», оң талазында — чаа самолёттуң иштики хевири.

(СЭТА).

Грецияның Компартиязының ТК-ның пленуму

АФИНЫ. (СЭТА). Грецияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң X пленуму болуп эрткен. Пленум чуртта политиктиг байдалдың болгаш ГКП-ның ажыл-чорудулгазының айтырыгларын чугаалажып көрген. Грецияның Компартиязының бирги секретары К. Колияннис Политбюронуң илеткелин пленумга кылган.

«Авги» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, эрге-чагырга барыын күштерниң катап кирерин хандырарынче угландырган грек реакцияның планнарын үзе шавар деп, Грецияның ажылчы чоннарын пленум кыйгырган.

Грецияның Компартиязының ТК-ның X пленуму делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвиин болгаш сырый каттыжыышкынының дугайында резолюцияны хүлээп алган. Делегей империализминиң агрессивчи халдаашкыннары турда, хамыктың мурнунда Вьетнамга америк империалистерниң кемниг дайынының күштелгениниң үжүрүнда, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чаңгыс эвии болгаш сырый каттыжыышкынының быжыглаары ол партияларның эң чугула соңгаарлаттынмас хүлээлгези болур дээрзин пленум демдеглээн.

Бирги чергениң ужур-дузалыг ол сорулганы чедип алырынга кол моондак болза, Мао Цзэ-дун баштаан Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртукчу бөлүүнүң чарылдырыкчы туружу болуп турар. Ол бөлүк марксизм-ленинизмниң болгаш пролетарлыг интернационализмниң принциптеринден ойталааан дээрзин пленум демдеглээн. ККП-ның удуртукчу бөлүүнүң марксизм-ленинизмге чүүлдешпес политиказын болгаш антисоветчи халдаашкыннарын резолюцияда буруу шаап турар.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвии быжыглаар, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чаа делегей чөвүлел хуралын чыылдырарынга эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле марксист-ленинчи партияларның күжээниишкиннеринге ГКП мурнуку хевээр идепкейлиг киржир деп турарын резолюцияда демдеглээн.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылы оон бүгү кижи төрелгетен-биле кады демдеглеп эрттирерингге белеткенир деп партияны болгаш улусту пленум тускай резолюциязында кыйгырып турар.

Вьетнам улустуң маадырлыг демиселин-биле эп-сеткил каттыжыышкынын илергейлээр, ВДР-ни араатандыг бомбалап турарын соксадырын, америк шериглерниң үндүрерин болгаш Женева дугуржулгаларын боттандырарын чедип алыр деп, Грецияның Коммунистиг партиязының ТК-ның грек улуска үндүрген кыйгырыын пленум база чүүлдүгтүүнүп көрген.

АКШ-тың Коммунистиг партиязының медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың Коммунистиг партиязы парлалгага үндүрери-биле медеглелди кылган. Маккарэнниң бужар сураглыг хоойлузунга үндезилээш, АКШ-тың Коммунистиг партиязынга удур чорудуп турар суд херектерин соксадыр дугайында АКШ-тың Юстиция министерствозунуң шиитпиринге ол медеглел байыр чедирип турар. Коммунистиг партия ону Каттышкан Штаттарда конституция ёзугаар хосталгалар дээш демиселге тиилелге кылдыр көрүп турар. Маккарэнниң хоойлузун ёзугаар суд истеп сүрүүшкүнүнүң кол үүргезин 16 чылдарның дургузунда бодунга чүктеп эрттирип келген Коммунистиг партияны деткээн муң-муң америк хамаатыларга хүлээп көрүүшкүннү америк коммунистер илергейлеп турар.

Бодунуң медеглелинге АКШ-тың Коммунистиг партиязы төлээлекчилер палатазының антиамериканчы ажыл-чорудулганы истеп хынаар талазы-биле комиссиязын дүжүрерин чедип алыр, коммунистер дээш бадылаар эргени кииришпир-бишаан, улустуң хамаатылыг эргелерин катап тургузар дээш демисежир деп америк хамаатыларны кыйгырып турар.

Ол чорук хамаатылыг эргелер дээш демиселге бурунгаар шимчээшкинге, агрессияның болгаш дайынның политиказын соксадырынга барааан болур дээрзин медеглелдиң түңнелинде чугаалап турар.

ДАШТЫКЫДА

Кемниг үүлгедиглерни сойгалаан

ПАРИЖ. (СЭТА). Вьетнамда дайынга хамаарышкан фактыларны истеп хынаар талазы-биле делегей комиссиязының кежигүннери чоокта чаа парлалга конференциязын Парижке эрттирген. Ол комиссияны юрист-демократтарның Делегей ассоциациязының чанында тургусканы билдингир болгай. Парлалга конференциязынга комиссияның кежигүннери Вьетнамның Демократтыг Республиказынга чорупп турган үезинде көрген чүүлдериниң дугайын чугаалап берген. Комиссияның кежигүннери Вьетнамның Демократтыг Республиказынга 18 хонукта чорупп турган. Ол үениң иштинде олар Ханойга, Хайфонга болгаш чурттуң янзы-бүрү районнарында өске-даа хоорайларга барып чораан, ВДР-ниң президентизи Хо Ши Мин-биле, премьер-министр Фам Ван Донг-биле, Хосталганың национал фронтузунуң төлээлекчилери-биле ужурашкан.

Каттышкан Штаттар делегейниң янзы-бүрү кезээлерин ёзугаар чепсектиң хоруглаан хевирлерин — газты, өртендирер бомбаларны, бузундулуг бомбаларны тайбың чонга удур бодунуң агрессиязынга ажыглап турар дугайын юристерниң Вьетнамга көрген чүүлдери болгаш журналистерге оларның чугаалаан фактылары херечилеп турар.

Төлээлерниң кежигүнү эмчи Ф. Харвей (Англия) америк ужар чүүлдүң халдаашкынының соонда чыып алган чидиг бистиг бузундуларның элээн каш хевирлерин парлалга конференциязының киржикчилеринге көргүскен. Хайфонга кубик хевириниң бузундуларын тып алган бис. Ындыг бузундулар ракеталарга чорууп болгаш чазылдырыышкын үезинде күштүг дээлгенигдан чидиг кес ышкаш апаар чүве-дир деп ол чугаалаан.

Металл кескиндизи, сал чүвүүр бижек дег чидиг өске хевириниң бузундузундан аары-биле бертинген ийи кижини көрдүм деп, Харвей үргүлчүлеп чугаалаан.

Каттышкан Штаттар чүгле шериг объектилерин узуткап турар дээр чүвениң дугайында америк пропагандазының бадыткаашкыннарын комиссия сойгалаан. ВДР-же октаан үрегдекчи хааштың бир аңаа бомбага-да тайбың чонга удур октаан 50 бузундулуг бомбалар онаажып турарын комиссияның кежигүннери айыткан.

Ындыг чепсекти Мурнуу Вьетнамга база ажыглап турар. Мурнуу Вьетнамга комиссияның кежигүннери АКШ-тың шериглериниң газты болгаш өртендирер бомбаларны ажыглап турарының түңнелинде чоннуң артенген төлээлекчилери-биле база ужурашкан. Оларның чамдыктарының мага-боду кемдээн, өскелериниң карааа баксыраан, нерви системазы сандараан болган.

Америк самолёттар тайбың объектилерже сагыштыы-биле халдап турар. Крыжазында кызыл крестер аажок тода көстүп турар бузулган эмнелгелерин көрген бис деп, Ж. Фишер (Франция) чугаалаан. Вьетнамда дайынны соксадырының херээзге улуг рольду делегейниң хөй-ниитизиниң санал-оналы ойнаар ужурлуг деп түңнелди комиссияның кежигүннери кылган. Ооң ужурунда комиссия Вьетнамда болуушкуннарның дугайын хөй-ниитиге дыңнадыры-биле төлээлерин АКШ-че болгаш Мурнуу Вьетнамче чорудар болаап турар.

Вьетнамның улузунга качыгдалды чедирип турар хан тогуушкуннуң дайынынга удур шимчээшкинни күдүрүп үндүрер сорулганы салбышаан, ук комиссия Вьетнамда бар фактыларның дугайында информацияны чыыры-биле Барыын болгаш Чөөн Европада, Азияда, Латин Америкада, Африкада (Алжир биле КАР) юристерниң национал организациялары-биле кады ажылдажылганы база үргүлчүлээр болаап турар.

КЫДАТТА БОЛУУШКУННАР

КУР-нуң даргазы Лю Шао-цике, ККП ТК-ның чиңгине секретары Дэнь Сяо-пинге, КУР-нуң Күрүнелелиниң премьериниң оралакчызы Тао Чжуга удур хунвэйбиннерниң митингилери Пекинде үшкү хүнде эртенден эгелээш кежээге чедир үргүлчүлеп турар. Митингилерниң организакчылары болгаш киржикчилери Кыдаттың хосталырының мурнунда болгаш хосталганының соонда, ылангыя «культура революциязының» үезинде «кемниг үүлгедиглерин» үүлгеткен дээр чүве-биле Лю Шао-цике халдап турар.

Лю Шао-циниң 1962 чылда парлап үндүргени «Коммунистиң бот өөредилгезиниң дугайында» деп брошюразын шыңгыы шүгүмчүлеп турар. Пекинниң кудумчуларында чыпшырган дацзыбаонуң авторларының сөзү-биле алырга, Мао Цзэ-дун ол брошюраны «антимарксистчи», а Чжоу Энь-лай «идеалистчи» деп айыткан.

Пекин парлалгазының дыңнадыгларындан ап көөрге, Лю Шао-цике болгаш Дэнь Сяо-пинге удур кампания сөөлгү үеде бүгү чуртка калбаа-биле тараан. Дыка хөй хоорайларда эртип турар митингилерге «партияда эрге-чагыргага олуруп алгаш, капиталистиг орук-биле бар чоруур эң улуг дужаалдыг кижи»-ниң каракка көзүлдүр үүлгеткен кемниг үүлгедиин килеңнээшкин-биле буруу шаап турар» деп, «Жэньминь жибао» солун бижээн. «Лю Шао-цинең өжээн негеп алырының үези келген» дээрзин ол митингилерниң киржикчилери медеглеп турар.

Амгы кампанияда ийи кол сорулга илереттинип турар: бирээде, Лю Шао-ци Кыдат Улус Республиканың тургустунган үезинден бээр «буржуаз реакциялыг политиканы» чорудуп келген дээр чүвени көргүзери, ынчангаш кыдат удуртулганың бүгү экономиктиг болгаш политиктиг бурааашкынын дээш харысаалганы аңаа онаарып оралдажып турар. Ийиде, партия болгаш күрүне кадрларын хунвэйбиннерниң чылча шапканы дээш харысаалганы Лю Шао-цике болгаш ооң талалакчыларынга хүлээдирин кызыдып турар.

«Жэньминь жибао» солуннуң парлап үндүрген «Мао Цзэ-дунуң чогаалдарын өөренир талазы-биле активчи» деп чүүлү чижек болур. Бир талазында, ол «активчи» «партияда эрге-чагыргага олуруп алгаш, капиталистиг орук-биле бар чоруур эң улуг дужаалдыг кижи» капитализмни катап тургузарынче угландырган ажыл-чорудулганы чер болганга мактап база деткип турган» деп бадыткап турар. Өске талазында, чүүлдүң авторунуң медеглээни-биле алырга, «культура революциязы» чорупп турда «кара туразында аажылаашкынны» үүлгеткен «кандыг-бир эвээш санныг бөлүк багай кижилерниң» ужун Лю Шао-ци буруулуг болуп турар.

Халдаашкынга болгаш нүгүлдээшкинге таварышкан кескү кыдат ажылдакчыларның саны немежип турар. Даштыкы херектер министри Чэнь Иниң шүгүмчүлеп эгелээн соонда дарый, ККП ТК-ның секретары, Кыдаттың улусчу-хосталга шериинның маршалы чораан Е Цзяньинге удур угландырган хөй санныг кыйгырыглар Пекинниң кудумчуларында көстүп келгилээн. Лозунгнарның авторлары Е Цзянь-инни «ортедир» деп кыжаныл, «Мао даргаңың мурнунга болуунуң кемниг үүлгедиин миннирин» оон негеп турар.

«Культура революциязы» чорупп турда хунвэйбиннер болгаш цзаофаньчылар Мао Цзэ-дунуң бөлүүнүң удурланыкчыларының каррикатура чуруктарын калбаа-биле тарадып турар. Ол каррикатура чуруктар хүн келген тудум-на улам бужар чүдек, араатандыг шинчилиг болуп бар чоруур. Бир ындыг каррикатура чурукка Лю Шао-циниң бажын одура кескеш, кызып каан одагга быжырып турарын көргүскен.

(СЭТА, апрель 6).

КЛУБТУҢ ОДУ БУЛУРТУҢНЭЭН

«Тыва» совхозтуң Хөндергей салбыры чурттакчы чон-биле районда эң сырый черлерниң бирээзи. Чон ортузунга культура-массалыг болгаш кижизидилгелиг ажылды чорударынга улуг рольду клуб ойнаар болгай. Эң ылаңгыя чон киноалардан мораль талазы-биле кижизидилгелиг үлегер-чижекти алыр турбуже, кино үндүрүлтези бисте багай.

Клубта кино механиги, хып дээн аныяк кыс Минчимаа Монгуш харысаалга чок ажылдап турар. Чамдык киноаларны көрүп олурарга, чок-ла болза «келдир» үнүг апаар, чок-ла болза кижилер «бажы-биле» кылаштажып турар апаар. А кино билеттиң садарын кино орту эрте бергенде-даа чоруда бээр. Чамдык таварылгада эзирик кижилер залда шуугашкан турар.

Чамдыкта киноаларны чогуур шагында эгелевес-тир. Кино чарлалын кылырда хөөредир аарак, «шпионнуг, дайынныг» дээн чижектер-биле кылып турар. Ол ышкаш уругларга хүндүскү үеде кино үндүрер арга турда-ла, ону кылбайн турар. Ынчангаш уруглар кежээки үеде улуг улус-биле кино көөр, а билет өртээ база улуг улустуу-биле дең. Чижээ, март 1-де «Кутузов» деп киноңу кежээ 8 шакта эгелээш, уругларга 20—20 копеек, а улуг улуска 40—40 копеектиң билеттерин саткан. Ук кино 13 кежегелиг (кезектиг) болганда, уругларга таарымча чок болганы илдең ышкажыл.

Клубтуң иштиы хирлиг, хаалаларының малгыжы дүшкен, ойбаксамдар. Клубка совхоз дирекциязы улуг өртектиг сандайларны саткан-даа болза, ону эдилеп турарывыс хараадавчыг: даштында чыдар сандайлар бар, а чамдыктары шыйбактарлыг, үрелик.

Бо четпестерни эдип алзын дээш кино механиги комсомолчу Минчимааны, клуб эргелекчизи Михаил Сатты республика радиозунуң «Шагар-Арыжынга» ажыннадып, тус чериниң уран чүүл бөлгүмүнүң шоодугларынга-даа киирип турган чүве. Ынчалза-даа ажыл сегивейн турары таарышпас. Четпестерин чайладып, юбилейлиг чылда клубтуң дериглерин экижидип, чоннуң дыштаналгазынга таарымчалыг байдалды тургузар үениң келгенин хамааржыр организацияларга билдиниш келбээн деп бе?

Т. МОНГУШ.

[redacted]

Редакцияның адрези

Редакторнуң оралакчызы А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Кино

АПРЕЛЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Максимниң ээп келгени» 10, «Спартак» (1-ги, 2-ги сериялары) 12, 3.10, 6.20, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Каин-18» 2.30, «Даады-ла эпчок чоруктар» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Алдын майыктааштың тээгүзү» 10, 11.50, 1.40, «Кинемэшкин» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ол дугайын уттуп болбас» 3, 4.50, «Хуано-Гальо» 6.40, 8.30 шактарда.

Солун неделяда алды катап үнер

ТС—01060.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылдан үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. АПРЕЛЬ 8 СУББОТА № 83 (6720).

Өртээ 2 көп.

Идеология ажылдакчыларының чөвүлел хуралы

СЭКП ТК-га идеология ажылдакчыларының чөвүлел хуралы болган. «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы-биле холбаштыр идеологтуг ажылды күштелдирер дугайында айтырыгны чөвүлел хуралга чугаалашкан.

Эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларының секретарьлары, партияның элээн хөй крайкомнарының, обкомнарының, хоорканарының секретарьлары, элээн хөй министерстволарның болгаш кол эргелелдериниң, чогаадыкчы эвилелдерниң удуртукчулары, төп солуннарның редакторлары чөвүлел хуралдың ажылынга киришкен.

СЭКП ТК-ның Культура килдизиниң эргелекчизи В. Ф. Шауронун дөмчү эге сөзүнүң соонда Улуг Октябрьның 50 чылынга белеткел-биле холбаштыр уран-чуулдуң чогаадыкчы эвилелдери-биле болгаш албан черлери-биле партия комитеттериниң ажылының дуржулгазын СЭКП-ниң Ленинград обкомунуң секретары Г. А. Богданов, Украинаның Компартиязының ТК-зының секретары А. Д. Скаба, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының секретары Р. Н. Нишанов, Литваның Компартиязының ТК-зының Килдис эргелекчизи Л. К. Шепетис олар чугаалаан.

СЭКП-ниң Новосибирск обкомунуң секретары М. С. Алферов, Арменияның Компартиязының ТК-зының секретары Р. Г. Хачатрян, СЭКП-ниң Татар обкомунуң секретары М. Ф. Валеев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга комитединиң даргазы Н. А. Михайлов, Казахстанның Компартиязының ТК-зының секретары С. Н. Имашев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында радио дамчыдылга болгаш телевидение талазы-биле Комитеттиң даргазының бирги оралакчызы Э. Н. Мамедов, СЭКП-ниң Ростов обкомунуң секретары М. Е. Тесля, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Кинематография комитединиң даргазы А. В. Романов, Белоруссияның Компартиязының ТК-зының секретары С. А. Пилотович, ССРЭ-ниң Культура министри Е. А. Фурцева, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Политиктиг кол эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы М. Х. Калашник, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында даштыкы чурттар-биле культурлуг харылзаалар талазы-биле Комитеттиң даргазы С. К. Романовский, СЭКП ТК-ның Эртемниң болгаш өөредилге албан черлериниң килдизиниң эргелекчизи С. П. Трапезников чөвүлел хуралга чугаалашкан айтырыгның талазы-биле саналдар берген. Чөвүлел хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ның килдистер эргелекчилери В. И. Степаков, Д. П. Шевлягин, А. С. Панюшкин болгаш Төп Комитеттиң өске-даа харысалгалыг ажылдакчылары киришкен.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары П. Н. Демичев чөвүлел хуралдың түңнелинде чүве чугаалаан.

Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Тожу районнарның механизаторларының болгаш хову ажылдакчыларының зона чөвүлел хуралының киржикчилериниң Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агыйының бүгү ажылдакчыларынга болгаш тускай эртемниглеринге

КЫЙГЫРЫЫ

Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Тожу районнарының механизаторлары, хову ажылдакчылары болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка киришпишаан, часкы тарылгага белеткелди чедиишкинниг доозуп турар.

Моон-биле кады, чер ажылын интенсивтиг чорударының, көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн бедидериниң болгаш машина-трактор парыгын дээре ажыглаарының курлавырларын болгаш аргаларын чамдык ажыл-агыйлар ам-даа четче ажыглавайн турар дээрзин айтыр херек. Сөөлгү чылдарда элээн каш ажыл-агыйларга агротехниканың чурумнарын үрээниниң түңнелинде шөлдерде бок үнүштер бар болу берген, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидиилгелерни багай ажыглап, часкы хову ажылдарын чорударының хуусааларын үреп турар, тарылга ээлчештирилгелерин шиңгээтпейн турар, чер ажылының культуразы ам-даа куду деңнелде, суггаттыг черлерниң ажыглалы багай. Көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг черлеринге хорзүннү хаттан болгаш сугдан үрелир чоруктан камгалаар талазы-биле ажыл чоруттунмайн турар.

Машина-трактор парыгының ажыглалында четпес чүве болза хамыктың мурнунда машиналарны багай кадагалап, техниктиг ажаалганың чурумун үреп, тракторларны заправкалаарын болгаш нефтесклад ажыл-агыйын багай организастап турарында. Бо чылын бойдустуң байдалы ындыг-ла эки эвес. Часкы тарылганың эгезинде хөрзүнге шык четпес болур. Ынчангаш ону бүрүнү-биле камгалаар болза, эки дүжүттү ап болур. Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалынга удур бедик организастыг болур, машина-трактор парыгының ажылын ылавылалдыг болдурар, бүгү билиглерни болгаш дуржулганы ажыглаар чорук эргежок чугула.

Республиканың бүгү колхозчуларын, совхозтар ажылчыннарын болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин чөвүлел хуралдың киржикчилери бистерниң кыйгырарывыс болза:

Мурнакчы дуржулганы, эртемниң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге калбаа-биле нептередип, аңаа үндезилээш, көдээ ажыл-агыйның бүгү культураларының бедик дүжүттүг болурун, часкы хову ажылдарының үезинде техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарын чедип алыр.

Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем, Тожу районнарның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери юблейлиг чылда гектарга онаалтыр тараа культураларын — 11 центнерни, а суггаттыг черлерге — 15-ти, кукурузаның ногаан массазын — 200, картофельди — 100 болгаш ногааларны — 120 центнерни өстүрүп алыр деп хүлээлгени алганнар. Мал ажылынга 289 муң тонна силосту болгаш 135 муң тонна бедүүн чемнерни белетээр. Күрүнеге пландан ажыр 11 муң тонна терааны садар. Ажыл-агыйларны бедик шынарлыг үрезин-биле бүрүн хандырар, мал чеми, аъш-чем болгаш магадылал фондуларын эргежок чугула санныы-биле уруп алыр.

Бо хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседири-биле дараазында хемчеглерни боттандырары эргежок чугула:

Хөрзүннүң шыгын камгалап алыр соруглга-биле чайын болгаш күзүн аңдарган черлерниң часкы илиирээшкинин чогуур өйүнде, 5 хүн иштинде чорудар.

Участок бүрүзүнүң тодаргай байдалынга таарыштыр, үнүштерниң биологтуг онза чүүлдерин барымдаалап тургаш, мурнунда шөлге чүнү тараан турганын көрбүшаан, культураларны болгаш сорттарны шын хуваап тарыыр. Тарылга ээлчештирилгезин чорудар болгаш шиңгээдип алыр талазы-биле ажылды уламчылаар бис.

Тарылга мурнунуң ажылдап кылыышкынын үе-шаг талазы-биле үзүктелиишкин болдурбайн тургаш, шуут чажарының мурнунда чорудар. Чазын орай чажар культуралар тарылгазынга үнүп келген бок үнүштерни узуткаар бис. Хөрзүн шыгын камгалалгы чарыгдаар сорулга-биле чер таптаар диштерлиг катоктар-биле тарылга мурнунуң болгаш тарылга соонуң катоктаашкынын калбаа-биле ажыглаар.

Хаттан үрелиишкинге таварышкан участоктарга хөрзүнну болгаш тарылганы ажылдап кылырын хөрзүннүң хаттан үрелиринге удур демисел чепсектериниң комплексизи-биле чорудар бис, тарылганы долузу-биле хуваап тургаш, хөрзүн камгалалының тарылга ээлчештирилгезин нептередир, улуу-биле үрелген черлерни куруктурар.

Бо чылдың дүжүдүнге 110 муң тонна органиктиг болгаш 2245 тонна минералдыг чемишчидиилгелерни төгер, оларны экономика талазы-биле эң-не ажыктыг черлерге — суггаттыг черлерге болгаш шык-биле дээре хандырылгалыг черлерге, эң-не таарымчалыг культурага хамаарыштыр бирги ээлчегде төгер.

6,9 муң гектар шөлге часкы болгаш 6,3 муң гектар черге чайгы суггарылганы чорудар.

Чогуур участокка болгаш сортка эң дээре хуусаада тараа культураларының тарылгазын 10—15 ажыл хүнүнде чорудар бис. Кызыл-Тастың кол шөлдеринге тарылганы хана-карактай болгаш кызаа одуруглуг арга-биле чорудар бис. Үрезинниң бөдүк бүрүзүнге тарыырының эртемге үндезилеттинген шын нормазын доктаадыр.

Часкы чер аңдарылгазын чүгле илиирээшкинниг азы катоктаашкынныг кылдыр чорудар.

Организастыг болгаш техниктиг чылдагааннар-биле аңаа турар чорукту кызырып тургаш, тракторнуң хүнде ажылдап кылыышкынын планда көрдүнгенинге удур 5 хуу бедидер бис. Бо сорулга-биле үрезиннерни селякага урарын долузу-биле механизастаар, трактор парыгының 60 хуузунуң техниктиг ажаалгазын эдикчи-мастерлер кылырынга, бүгү тракторларны кывар чүүл-биле төпчүткен механизастаттынган заправкага шилчидер.

Машиналарның техниктиг ажаалдазын болгаш оларны кадагалаарын экижидериниң күзели-биле техника септелгезинге чарыгдалдарны 5 хуу кызырар, 1,5 хуу нефтепродуктуларын камнап алыр.

Часкы хову ажылдарынга учётту шиитпирлиг-биле экижидип, учёт медээлерин доктаамал анализтеп, ол дугайында эргежок чугула хемчеглерни оперативтиг шиитпирлеп турар бис.

Часкы тарылгага социалистиг чарышты калбартып, ооң калбак массалыг болгаш эки түңнелдиг болурун организастаар бис. Моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкиннерин билдилии-биле дүүштүрүп, калбаа-биле ажыглаар, үрелдир кылырларга болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээрлерге удур шиитпирлиг демиселди чорудар.

Колхозчулар, совхозтар ажылчыннары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери! Чүгле эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы чогаадыкчы ажыглаар чорук часкы тарылгага чедиишкиннерни биске хандырар. Бедик организастыг чорук, медерелдиг сагылга-чурум, соңгаарлаттынмас сорулгаларны шиитпирлээринге оперативтиг болуру бистен негеттинер. 1967 чылда бедик дүжүттү алырын хандырар дээш бүгү күжүвүстү болгаш энергиявысты салыылыңар. Юбилейлиг чылда күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннер-биле Төрээн чуртувусту өөртүүлүңер!

Чурттуң курорттары юбилейлиг чылда

Профэвилелдериниң кадыкшыдылга черлериниң коллективтери юбилейлиг чылда ажылчы чоннарның эмнедилгезин болгаш дыштаныылгазын үлегерлиг организастаар деп сорулганы боттарының мурнунда тургускан. Профэвилелдерниң санаторий-курорт албан черлериниң ажылдакчыларының активиниң Москвага болган чөвүлел хуралынга ол сорулганы шиитпирлээриниң тодаргай аргаларын чугаалашкан.

Совет кижилерниң кадыкшылын быжыглаарынче, ажылчы чоннарның санаторий-курорт эмнедилгезин болгаш дыштаныылгазын организастаарынче Коммунистиг партия биле Совет чазак онза кичээнгейни салып турарын чөвүлел хуралдың киржикчилери демдеглээн.

Илеткелчи — профэвилелдерниң курорттар эргелелдериниң талазы-биле Төп чөвүлелиниң даргазы И. И. Козлов бо чылдың эгезинге чедир профэвилелдерниң кадыкшыдылга черлеринде орууннарның саны 334 муң четкен, азы 45 хуу көвүдээн деп дыңнаткан. Сөөлгү алды чылдың дургузунда оларга 38 миллион ажыг кижи дыштанган болгаш эмнеткен. Кадыкшыдылга черлериниң четкилиин калбартырынга, оларны чаагайжыды тударынга, капитал септелге кылырынга профэвилелдер 739 миллион рубльди берген. Ол сорулгаларга чүгле эрткен чылын безин 136 миллион рубльди чарыгдаан.

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга чедир чурттуң дыка хөй черлеринге кадыкшыдылганың бүгү-ле таарымчалыг черлерин немей ажыдар болгаш тудар деп илеткелчи дыңнаткан.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери дуржулгазын солчуп, кадыкшыдылга албан черлериниң ажылында четпестерниң дугайын база чугаалаан.

Улуг Октябрьның 50 чылынга уткуштур профэвилелдерниң санаторий-курорт албан черлериниң болгаш дыштанылга бажыңнарының ажылдакчыларының хүлээлгелерин чөвүлел хуралдың киржикчилери хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, ВЦСПС-тиң даргазы В. В. Гришин чөвүлел хуралга чүве чугаалаан.

ДОПЧУ МЕДЭЭ

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму РСФСР-ниң Ыяш ажыл-агыйының республика министерствозун РСФСР-ниң Ыяш ажыл-агыйының эвилел-республика министерствозу кылдыр эде тургускан.

Кызыл хоорайның улус судунуң өскээр чоруткан шииткекчизиниң орнунга улус шииткекчизин соңгуур хүнүнүң дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва АССР-ниң Кызыл хоорай улус судунуң өскээр чоруткан шииткекчизиниң орнунга улус шииткекчизиниң соңгулдазын 1967 чылдың апрель 23-те воскресеньеде чорудар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай.
1967 чылдың апрель 6.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДЫҢ ЧАСКЫ АЖЫЛДАРЫН ҮЛЕГЕРЛИГ, ШАЛЫПКЫН ЧОРУДААЛЫ!

Таңды районда «Межегей» совхозтуң Кара-Булуң салбырының механизаторлары юбилейлиг чылдың часкы тарылгазынга кирер бүгү техниканы белеткеп четтигиптилер. Часкы чер аңдарылгазынга, илиирээшкинге болгаш өске-даа ажылдарга кирер техника ажылга белен турарының шутумунда чыскааттынган.

ЧУРУКТА: трактористер (солагай талазындан) Леонид Фундиков, Николай Кравченко болгаш Анатолий Коваленко олар эң сөөлгү тракторнуң септелгезин дооскаш, чугаалажып турда, бо чурукту тырттырган.

А. АИРНИН фотозу.

ТАРЫЛГАНЫ БЕДИК АГРОТЕХНИКТИГ ДЕҢНЕЛГЕ

Апрель 5-те Кызыл хоорайга төп зонаның районнарының механизаторлары, хову ажылдакчылары болгаш тускай эртемниглери часкы тарылгага белеткелдиң байдалын болгаш тарылганы чедиишкиннинг чорудар дугайында айтырыгны чөвүлел хуралга чугаалашкан. Таңды, Бии-Хем районнарның көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктери эштер А. Токарев, Н. Бакулин, Бии-Хем, Тожу районнарның көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелдериниң инженерлери эштер В. Кудинов, Ф. Горбунов олар ук хуралга үстүнде айтырыг талазы-биле допчу илеткелдер кылгылаан.

ТАҢДЫ РАЙОН. Районнуң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери Совет күрүнениң 50 чылының юбилейин чаа-чаа чедиишкиннер-биле төлептиг уткуур дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжынга киржип, часкы тарылгага идепкейлиг белеткенип, мал кыштаглаашкынының организастыг чорудуп турар. Эрткен чылын район тараа культураларының га бүрүзүнден 14,6 центнер дүжүттү ажаап ап, күрүнеге тараа садар планын ийи ажыг катап күүсеткен.

Бо чедиишкинни улам быжыглап, бо юбилейлиг чылда бедик дүжүттерни өстүрүп алыр, күрүнеге хөй тарааны бээр, боттарының хереглелин бүрүн хандыртынар — Таңдының ажыл-ишчилериниң сорулгазы бо. Марттың төнчүзүнде тарылгага белеткелдиң хыналдазын чоруткан. Тракторларның 92 хуузу, аңдазыннарның — 88, селкаларның 90 хуузу септеттинген деп хүлээп алган. Ажыл-агыйлар сорттуг, райончуткан үрезиннер-биле хандыртынган.

Оон-биле кады тарылгага белеткелде ам-даа улуг четпестер барын хуралга демдеглээн. Районда суггарып болур 9 муң ажыг га черниң чыл бүрү дең кезиин ажыглап келген. Ам суггарылгага белеткел чоруттунмаан. Районда хөй тарылга шөлү — барык 32 муң га черниң хөрзүнү хатка алзып турар болза-даа, аңаа удур бар техниканы багай ажыглап турар.

Тарылга ээлчештирилгези шиңгээдип алдынмаан. Мону канчаар чорудар дугайында айтырыгны дуржулга станциязы амга чедир дорт шиитпирлевээн. Органиктиг чемишчидилгениң сөөртүлгези барык чоруттунмайн келген. Эң дүвүрээзинниг айтырыг болза хову турлагларының белеткели чаа эгелеп турары болур.

Тарылгага белеткелди «Коммунизмниң херели» колхоз (даргазы эш Благинин) ковчуг харысалга чок чоруткан. Мында 5 трактор, 16 илиир болгаш өске-даа кожут чепсектери белен эвес, үрезин четче арыглаттынмаан, хову турлааның белеткели багай.

Механизатор кадрларны четчири-биле белеткевээн. Оларның үнер-кирер чоруу хөй. Бо чылдың тарылгазынга 136 механизатор четпес.

Таңдының тараажылары 1967 чылда тарааның ниити чыылдазын 80800 тонна чедирер, 35 муң тонна тарааны күрүнеге садар. Дүжүттү бедидери-биле 23350 гага кызаа одуруглай, 10300 гага хана-карактай чажар арганы ажыглаар.

КАА-ХЕМ РАЙОН. Районда бар техниканы ап көөрге, часкы хову ажылдарын эң дээре агротехниктиг хуусааларда чорударын хандырып шыдаар. Четпес чүве болза техниканың күжүн долузу-биле ажыглап шыдавайн турары болур. 1966 чылда чижекке алган бир тракторга онаалтыр ажылдап кылыышкын чымчак аңдарылгага шилчидерге 350 га болган, азы 1965 чылдагызындан ийи га кудулай берген.

Моон кол чылдагааны районнуң ажыл-агыйларының кол нуруузу ийи ээлчег-биле ажылдаарынга механизатор кадрлар-биле хандыртынмайн турары болур. Оон ыңай механизаторларның мергежили чавыс болгаш техниканың ажыглалынга контроль кошкак. Байдал ындыг турбуже, ажыл-агыйларда механизаторларның мергежилин бедидериниң өөредилгези чыл бүрү үстүп келген. Бо чылдың тарылгазынга 437 механизатор херек болза, ам бары 408.

Районда септезе чогуур 168 тракторнуң 160-ы септеттинген. Селяка, аңдазын болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый машиналарының септелгези хожудап турар.

Бо чылын 11800 га тарылгаларга авиахимпрополка чорудар деп планнаан. Амгы үеде самолёттар хонар шөлдерни белеткеп, кывар-чаар материалдарны сөөртүп турар. 12000 га тарылгага өргеге удур химиктиг арганы чорудар.

Дүжүттү бедидеринге чемишчидилгениң ужур-дузазын. бо чылын 6000 га шөлге суперфосфатты үрезин-биле кады чажар деп турарын эш Кудинов илеткелинге онзалап демдеглезе-даа, шөлдерже чеже тонна өдек сөөртүп төккенин харылап шыдаваан.

Районнуң тараажылары бо чылын тараа культураларының га бүрүзүнден 11,9 центнер дүжүттү, кукурузаның — 200 центнер ногаан массазын алыр, келир кыжын мал ажылын чемнер-биле бүрүн хандырар, комбайн, трактор бүрүзүнге ажылдап кылыышкынны 20—25 хуу бедидер, күрүнеге 20000 тонна тарааны садар хүлээлгени алганнар.

БИИ-ХЕМ РАЙОН. Районнуң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери бо юбилейлиг чылдың тарылгазынга бедик харысалга-биле кирип турар.

1966 чылда район көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар планнарын чедиишкиннинг күүсеткен. Бүгү малдың баш санын өстүрериниң планы база күүсеттинген. Эрткен чылда социалистиг чарыштың түңнелдери-биле бистиң районга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун 10 муң рубль түңнүг акша шаңналы-биле кады тывыскан деп шиитпирлээни улуг өөрүнчүг болуушкун, оон-биле кады улам харысалгалыг, чедиишкиннинг ажылдаарын бистен негеп турар деп, эш Бакулин илеткелинге демдеглээн.

Эрткен чылын районнуң чедиишкиннерин хандырган мурнакчы ажыл-агыйлар, бригадалар болгаш кижилер хөй-даа болза, оларның дуржулгазын бүгү ажыл-агыйлар бир дөмей ажыглаваан, агаар-бойдус байдалдары бир дөмей тургаш-ла, кожазындан хожудап, эвээш дүжүт алган ажыл-агыйлар бар. Оларга «Хадын», «Тииелге» колхозтар хамааржыр.

Эрткен чылын район шөлдерге өдек төгер планын 150 хуу ажыр күүсеткен. Ол дээрге 5 муң тонна планын 20 муң тонна кылдыр күүсеткен «Кызыл тараачын» колхозтуң күзели-биле ындыг болган, а «Искра», «Хадың» колхозтар, «Өөк» совхоз планын күүсетпээннер. Бо чылын шөлдерге 32 муң тонна өдек төгер деп социалистиг хүлээлгени алган болза-даа, бирги кварталда чаңгыс-даа ажыл-агый өдек сөөртпээн. Районда өске белеткелдер база хожудап турар.

ТОЖУ РАЙОН. Тожу районнуң колхозтарында тарылгага белеткел база хожудап турар. Үрезин белеткелин «Май 1» колхоз чаа эгелээн. Колхозтарда 2 трактор болгаш кожут машиналары септеттинмээн. Ам-даа он ажыг механизатор четпес.

* * *

«Революцияның чалбыыжы» колхозтуң кол агроному эш О. Чуеваның саналы хуралдың киржикчилериниң кичээнгейин хаара туткан. Колхозка эрткен чылын тараа культураларының гадан ортумак дүжүдү 18 центнер болган. Ол дээрге чүгле агаар-бойдустуң ачызы эвес, хөрзүннү эки ажылдап кылганының, өл-шыкты өй-шаанда камгалап алганының, тарылганы 8—9 ажыл хүннеринде чоруткан ак сеткилдиг күш-ажылдың түңнели-дир. Хана карактай чашкан үш муң га черниң дүжүдү аңаа чашканындан 2—3 центнер хөй болган.

Юбилейлиг чылдың тарылгазынга колхоз эки белеткенген. Үрезин, техника, хову турлаглары белен. Аъш-чемниң курлавыры белеткеттинген. Ажылдың хуусаазы, шынары, кывар-чаар материалдарның камналгазы, алган дүжүдү болгаш хөй чылдарда ажылдааны дээш механизаторларның төлевирин 30 хуу чедир өстүрер.

— Бистер агрономнар, тараажылар, чер ажылының бедик культуразы дээш сагыш салыр, бодувустуң арын-нүүрүвүстү бодаар ужурлуг бис. Ажылды үрей кылыр чорукту кемниг херек кылдыр көрүп турар бис. Ындыг таварылга биске ам турбас-даа! — деп, республиканың алдарлыг агроному чугаалаан.

«Көк-Тей» совхоз бо чылдың тарылгазынга чер аңдарбас, эрткен чылын бүрүн белеткеп алганын совхозтуң агроному эш А. Глазырин чугаалааны өскелерге эки чижек болур. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң сөөлгү доктаалында хөрзүннү хат алыр чоруктан камгалаарын онзалап айыткан. Бисте хөй тарылга шөлү хат-шуурганга таваржып турар. Ынчалза-даа аңаа удур демисел четпес болгаш хөрзүн анализин четче кылдынмаан. Ам шөл камталалының тарылга ээлчештирилгезин чорудары чугула деп, эш Глазырин саналдаан.

«Совет Россия» совхозтуң механизатору эш И. Хайын бо тарылга сезонунда ажыл нормазын 1,5—2 катап ажыр күүседир мен деп чугаалааш, өске механизаторларны мыняар ажылдаарынче кыйгырган. Хуралга санал берген өске-даа эштер часкы хову ажылдарын агротехниктиг эң дээре хуусааларда бедик шынарлыг чорудар талазы-биле өртектиг саналдарын берип, четпестерин илередип, боттарының чедип алыр сорулгаларын чугаалап турганнар.

СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. Тока саналынга бо хуралдың онза үеде — Улуг Октябрьның чартык чүс чыл болган юбилейин байырлап демдеглээринге, В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болурунга уткуштур белеткелдиң үезинде боор турарын демдеглээн. Эрткен чылын Тываның тараажылары күрүнеге 137 муң тонна тарааны садып, планын ийи ажыг катап ажыр күүсеткен. Бо юбилейлиг чылда хүлээнип ап турарывыс 80 муң тонна-биле кызыгаарланмайн, харын эрткен чылдыындан хөйнү садар сорулгалыг бис.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери республиканың көдээ ажыл-агыйының бүгү ажылдакчыларынга кыйгырыгны хүлээп алган.

Төп зонага чөвүлел хурал

Организастыг чугаалашкан

БАРЫЫН-ХЕМЧИК. (Телефон-биле). «Барлык» совхозтуң төвүнге, апрель 5-те, Бай-Тайга-биле Барыын-Хемчик районнарының механизаторларының, суггатчыларының болгаш тускай эртемниглериниң каттышкан хуралы болуп эрткен. Чер ажылының талазы-биле 1966 чылдың түңнелдериниң база юбилейлиг чылда бо талазы-биле сорулгалар дугайында ийи чүүл айтырыгларны орта чугаалашкан.

Барыын-Хемчиктиң көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги М. Темир-оол эрткен чылдың түңнелдериниң талазы-биле илеткелинге, районнуң ажыл-ишчилери планныг сорулгаларын чедиишкиннинг күүсеткенин онзалап айытпышаан, бо ажыл-агый чылында бар чамдык четпестерни чайладырының аргаларын айыткан.

Бай-Тайга районнуң көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги И. Чүльдүм районнуң ажыл-ишчилериниң юбилейлиг чылда сорулгаларының дугайында допчу илеткел кылгаш, бо чылын районнуң ажыл-агыйлары суггарылга ажылынче кол кичээнгейни угландырган турарын айыткан. Моон мурнунда чылдарда суггарылга ажылы чаңгыс ээлчегге чоруттунуп турган болза, бо чылдың часкы, чайгы үелеринде ийи ээлчегге чоруттунарын ол демдеглээн.

Хуралдың киржикчилери боттарының үнелиг саналдарын бербишаан, чөптүг шүгүмчүлелдерни кылган. Кайы-даа районнарның часкы тарылгага белеткелинде четпестер бары айыттынган. Барыын-Хемчикте «Большевик» колхозтуң даргазы А. Шаалы, Бай-Тайгада «Мурнакчы» колхозтуң хову бригадазының бригадири К. Адыг-оол болгаш өске-даа эштер Чадаананың «Сельхозтехника» каттыжышкынның тракторлар септелгезин шүшпек чорудуп турарын шүгүмчүлээш, оларның ажыл-агыйларындан мында ам-даа 14 трактор септеттинмейн турарын айыткан.

Хуралдың киржикчилери юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдарын кыска хуусаада бедик агротехниктиг деңнелге эрттирер дугайында тодаргай шиитпирни хүлээп албышаан, хову турлагларын ногаанчылар дугайында республиканың бүгү механизаторларынга Бии-Хемчилерниң кыйгырыын деткээн.

ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунда

Бельгияның «Себена» дээр ужар чүүл компаниязының Совет Эвилелинде турар доктаамал төлээлекчизи Туайе Люсьен даштыкы төлээлекчиниң кылып болбас ужурлуг ажыл-чорудулганы кылып, Совет Эвилелинге даштыкы хамаатыларның боттарын ап чорууруның нормалары-биле чүүлдешпес ожээниг ажылды чорудуп келген.

Апрель 6-да ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу Совет Эвилелиниң девискээринге Туайе Люсьенниң моон соңгаар турары күзенчиг эвес болур дугайын Москвада бельги элчин черинге чарлаан.

Комсомолчулар амыдыралындан

КАЙДА-ДАА АЖЫЛ-ИШ

СЭКП-ниң XXIII болгаш ВЛКСМ-ниң XV съездилериниң шиитпирлерин амыдыралга күүсеткеш шаан, Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга база В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры, кайгамчык байырлалдың хүннеринде ажыл-агый болгаш политиктиг чедиишкиннерлиг болуру дээш, «Тес-Хем» совхозтуң комсомолчулары болгаш аныяктары бедик кедурлүүшкүн-биле ажылдап турарлар.

Совхозтуң бүдүрүлгезинде комсомолчуларның болгаш аныяктарның киржилгези чок кандыг-даа адыр чок. Олар боттарынга онаашкан адырында ажылдын бедик бүдүрүкчүлүүн көргүзүп турарлар. Хой ажылында 32 өөрегелерде 70 ажыг комсомолчу-аныяктар доктаамал ажылдап турарлар. Ылаңгыя аныяк хойжулар М. Доктуут, М. Маадыр-оол, Д. Ликсок, О. Седен, Н. Агбаан, Д. Шалык үлегерлиг ажылдап турарлар. Олар байырлал чылында төрүүр чүс хойга онааштыр чүс хураганны, хой бүрүзүнден-не 2,3 кг дүктү кыргыырын хүлээниш алган ажылдап турарлар. Ол аныяк хойжулар бо чылдың мал кыштагладыышкынын болгаш малдың оолдаашкынын эки эрттирип, хоочун малчыннардан дудак чок болуп турарлар.

Сүт-сараан фермаларында бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар аныяктар болгаш комсомолчулар база бар. Б. Сырат, А. Бадарчы, Б. Курдаа, С. Лапчаа, О. Шалык олар эрткен ажыл-агый чылында кижи бүрүзү 1415—1550 кг сүттү инек бүрүзүнден саап алганнар. Фермаларда ажылдап турар 22 саанчы комсомолчулар ол кылып турар ажылынга доктаамал туруп, боттарының мергежилин улам-на бедидип келгеннер.

Чер ажылын чорударынга комсомолчуларның болгаш аныяктарның киржилгези улуг. Механизаторларның хөйү-ле аныяктар болгаш комсомолчулар. Олар байырлалдыг чылдың часкы тарылгазынга хынамчалыг белеткенип турарлар. Ооң ачызы-биле тарылгага кирер техниканы белеткээри колдуунда дооступ турар. Механизаторлар эштер Т. Арапчор, М. Арапчор, Г. Дарыма, Д. Шалык, Б. Ээдем, Д. Чагар-оол эрткен чылдың сезоннуг ажылдарынга улуг-нормазын доктаамал 120—130 хуу күүседип келген болгаш техниканы часкы шөл ажылдарынга белеткээринге база эки ажылдааннар.

Совхоз эрткен ажыл-агый чылында тудуг планын 112 хуу күүсеткен. Мында база-ла комсомолчуларның болгаш аныяктарның үлүү кирген. Тудугда 18 комсомолчу оолдар болгаш сес уруглар ажылдап турарлар. Олар бүдүрүлгеге болгаш чуртталга тудугларын кылырынга идепкейлиг киришкеннер. Ылаңгыя комсомолчулар Д. Ноокай, Б. Делег, С. Ламажап, Т. Уштулаң олар эң эки ажылдааннар.

Бүдүрүлгеде ажылдап турар комсомолчулар болгаш аныяктар өөредилгеже база хандыкшып турарлар. Партия болгаш комсомолдуң полит-өөредилге системазында 84, кежээки школада 63 оолдар болгаш уруглар өөренип турарлар.

Ооң-биле кады комсомолчулар болгаш аныяктар чоңга бараан болур хүлээлгезин база утпайн турарлар. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң коллективи үнүүшкүннерни каш удаа организастап келген. Агиткультбригаданы комплектээр кылдыр чорудары улуг ажыктыг болган. Бригаданың составынга лектор, кижи болгаш мал эмчилери, баш таарыыр, чурук тырттар кижилер чоруп турганы чедимчелиг болган. Ындыг үнүүшкүннер эрткен чылын 13 удаа болган. Комсомол комитеди ындыг хемчеглерни чорударын ам-даа улам күштелдирер апаар. Комсомолчулар болгаш аныяктар А. Арбак, Б. Сүлдүм, Б. Делег, С. Иргит, А. Балчыр-оол, С. Хүлер-оол, М. Дирчин олар бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң ажылынга чүгле идепкейлиг киржип келген эвес, харын ынаар аныяктарны эвилелдеп киириштиреринге улуг рольдуг болганнар.

Совхоз төвүнде интеллигентилер чөвүлели (удуртукчузу эш Ч. Сульдум) элээн ажылды кылып турар. Өг-бүле концерттери, янзы-бүрү кежээлер, ужуражыглалар, спортчу маргылдаалар ол чөвүлелдиң организастааны-биле эрткилеп турар.

Комсомолчулар болгаш аныяктар спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге улуг хандыкшылдыглар. Т. Булчун, К. Серен, Т. Монгал, Б. Чооду, А. Монгуш, Н. Агбаан, Б. Манчык-оол олар болгаш өскедаа комсомолчу-аныяктар бүдүрүлге коллективиниң спортчу алдарын хөй удаа камгалап келгеннер.

Совхозта комсомол организациязы биче эвес дээрзин комитеттиң составында 5 улуг комсомол эге организациялары база 11 бөлүктер бары херечилеп турар. Комитетте хамааржып турар комсомол организациязында активчилер хөй. Оларны дамчыып, чоң ортузунга база аныяктарга политкижизидилгелиг ажылды чорудары эптиг болуп турар. Комсомолчу прожекторнуң штавы, лекторлар бөлүү, спорт комитеди, тывынгырларның болгаш ээлдектерниң чөвүлели болгаш ооң-даа өске бөлүктер ажылдап турар. Комсомол документизин солааш, ону өөреринге тыпсып берип турар үеде база Совет Армияның хүрээлеңинче кижилерни үдеп чорудар апарганда, олар улуг дузаны чедирип турар.

Комсомол комитединиң ажылынга совхозта партия комитеди болгаш дирекция чери дузалажып, бистиң ажылывысты деткиишаан, кужувуске даянып ажылдап турары өөрүнчүг.

Совет эрге-чагырганың байырлалдыг үезинге чедир шаг-үе улам-на эвээжеп чоруп орар. Ынчалза-даа бистиң комсомолчуларывыс ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле чаа-чаа чедиишкиннерлиг болур дээш ажылды улам-на күштелдирип турарлар.

С. АРТЫНА,
совхозта комсомол комитединиң секретары.

Бюрога чугаалашкан

Колхозчуларның болгаш малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер хемчеглер дугайында СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлериниң күүселдези районда канчаар чоруп турарының дугайында айтырыгны СЭКП-ниң Тожу райкомунуң бюрозу чугаалажып көрген.

«Май 1», «Совет Тыва» колхозтарның даргалары Ооржак Биче-оол, Оюн Кара-оол олар бюрога илеткелдер кылгылаан. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка алган хүлээлгелерин колхозчулар канчаар күүседип турарын олар база чугаалагылаан.

Бо чылдың бирги кварталында күрүнеге эът садарының планын «Май 1» колхоз он өөс катап ажыр күүсеткен. Сүт саалдазы эрткен чылдың бо үезинде турганындан 8 тоннага көвүдээн. Ону күрүнеге садарын 6 тонна көвүдеткен. Төрээн 614 хойнуң 619 хураганы мендн доругуп турар. 74 инектен 74 бызааны алган. Колхоз бирги кварталда орулга киирип алырының планын база-ла ажыр күүсеткен.

Культура-амыдырал хандырылгазының талазы-биле кылдынган чүүлдерни демдеглевишаан, ам чүнү кылыр деп турарын тодараткан. Колхозтуң чазаныга мастерскаязы бо чылын колхозчуларга 60 сандайны болгаш элээн хөй столду чазап бээр дээн. Бирги кварталда 40 сандайны, 19 столду чазап берген.

Төп сүт-бараан фермазынга ийи аал ишти чурттаар бир бажыңны, ийи фермазынга 10 чуртталга бажыңын, кызыл булуңну болгаш чунар бажыңны тудуп бээр деп турар. Ооң ыңай чуртталганың 19 бажыңнарының капитал септелгелерин чорудар. Колхоз төвүнге чуртталганың болгаш культураның чаа-чаа тудуглары чоруттунар.

«Совет Тыва» колхозтуң тудугжулары бо чылын улуг ажылдарны кылыр. Фермаларга беш чуртталга бажыңнарын немей тудар. Үш кызыл булуңну, 4 чунар бажыңны септээр. Талым сүт-бараан фермазын радиожудар. Капитал септелгеге киирер бажыңнарны бүрүн тодаргайлаан.

Колхозчуларның культурлуг амыдырал-чуртталгазын улам экижидер хемчеглерде четпестерни партия райкомунуң бюрозу илереткен. «Май 1» колхозта 38, «Совет Тыва» колхозта 40 ажыг өреге ам-даа бажың чок. Колхозтар төптеринге чуртталга бажыңнарын немей тудары сөөлгү чылдарда оожум чоруп турар. Чурттакчылыг суурларда арыг-шевер байдал багай. Фермаларның хөй кезиинде чунар бажыңнар ажылдавайн турар.

Илереэн четпестерни чайладыр, планнаттынган ажылдарны ыяткыла күүседир деп шиитпирни райкомнуң бюрозу хүлээп алган.

А. ДОРЖУ.

Часкы иштиң маадыры

Чүгле механизатор ажылга безин он дөрт чыл ажыг ажылдап келген дуржулгалыг механизатор Бырыт-оол Дагбыштаевич Кара-Сал «Большевик» колхозтуң хоочуннарының бирээзи. Ол чүгле бо ажыл-агыйның мурнакчызы эвес, а ооң эки күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайы бүгү Чөөн-Хемчик районда сурагжаан.

Б. Д. Кара-Сал «Күш-ажылчы шылгарал дээш», «Кур болгаш куруккан черлерни шиңгээдип алганы дээш» медальдарның эдилекчизи.

Шык базырар ажылче ооң агрегады бир-ле дугаарында кирген болгаш баштайгы хүнден эгелээш, хүнде 56 га чер илиир-тээр нормазын хүн бүрүде 66 гага күүседип турар.

ЧУРУКТА: Б. Кара-Сал.
Д. АНАЙ-ООЛДУҢ фотозу.

Соруктуг-ла агитатор

Холундан солуннар, журналдар салбас, шевергин кылдыр кеттинип алган, дөртен хар ажа берген хире назылыг, улус-биле омак-хөглүг чугаалашкан турар кижини колхозтуң конторазынга-даа, суурнуң кудумчуларынга-даа кым-даа эскерип каар. Ол болза кедээ ажыл-агый артелиниң трактор-хову бригадазының бригадири, дуржулгалыг агитатор Сандак-тыр. Ооң-биле бистер колхоз конторазынга ужуражы бердивис. Бистиң Торгалыг суурда агитколлективтиң хөй чылда ажылдаан дуржулгалыг агитаторларының бирээзи Монгуш Хаваковичиниң ажыл-ижи-биле таныжар болза, өскелерге өөредиглиг, дуржулга эвээш эвес—деп, партком секретары эш Күнгаа мактап чугаалады.

Шынап-ла эш Сандак 1952 чылдан бээр агитатор болуп, партийжи даалганы багай эвес күүседип келген. Бо аразында чоң ортузунга янзы-бүрү темаларга беседалар кылырынга мергежили бедээн. Партия организациязы эрткен чылын Монгуш Хаваковичиге агитация ажылын чорудары-биле суурнуң 16 бажыңнарын быжыглаан. Ында аңгы-аңгы билиг мергежилдиг, назы-харлыг 43 чурттакчы бар.

Агитатор бодунуң чаңчыккан айы-биле чаа быжыглаткан чериниң чурттакчыларының билиин, назы-харын, колхоз бүдүрүлгезинге киржилгезин болгаш өске-даа амыдыралга хамаарышкан айтырыгларны сонуургап, демдеглел дептеринге бижип алган. Ооң сөөлүнде кайы бажыңга кандыг темага беседаларны, номчулгаларны чорударын дуржулгалыг агитатор тодарадып алгаш, ажылдап эгелээн.

— Хамаарышкан чериңерде кандыг агитация-массалыг ажылды чорудуп тур силер?—деп, эш Сандактан сонуургап айтырарывыска, мынчаар харыылады:

— 1967— юбилейлиг чылда агитатор кижиниң мурнунда харысалгалыг хүлээлге онаажып турар. Чүге дээрге, Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң чартык чүс чыл дургузунда эртип келген төөгүзүнүң база маадырлыг тиилелгелериниң, экономикага, культура тургузуушкунунга чедиишкиннериниң база СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин, коммунистиг ниитилелдиң идеяларының ужур-утказын кижи бүрүзүнге чедир билдингирибиле тайылбырлаары болур. Бо дугайында беседаларны чорударда, чаа солун, журналдарны, радиодамчыдылгаларының материалдарын болгаш номнарны ажыглап турар мен— деп, ол кысказы-биле чугаалаар.

Агитатор Монгуш Хавакович түс черниң амыдыралчы чижектерин беседаларынга доктаамал ажыглап, социалистиг кодээ ажыл-агыйның чедиишкиннерин, юбилейлиг чылда алган хүлээлгелерни, ону канчаар күүседип турарын болгаш мурнакчыларның арга-дуржулгазын калбаа-биле нептередип турар.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажылчыннарын база албан-хаакчыларын ийи дыштаныр хүннүг, беш ажыл хүннүг неделяже шилчидер дугайында» доктаалы парлалгага үнген дораан, ол талазы-биле элээн каш беседаларны быжыглаан бажыңнарынга эш Сандак эрттирген.

Эш Сандак бодунуң арга-дуржулгазын эш-өөрү агитаторларга чаңгыс удаа эвес чугаалап берип, өскелерниң бодунга ажыглап келген.

Партия болгаш чазактың политиказын ажылчы чоннарга чедирер, билдингири-биле тайылбырлаар хүлээлгезин агитатор Монгуш Хавакович Сандак улам соруктуг күүседип турар.

Т. ХЕРТЕК.
Улуг-Хем район.

Октябрьның 50 чыл оюнга

ТЫВАГА ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ ТЫВЫЛГАНЫ

Революция мурнунда феодал-теократтарга дарлаткан тыва араттарның аразынга ядыылар, хөлчиктер дыка хөй турган. Ындыг-даа болза оларның экономиктиг болгаш политиктиг эрге-ажыын камгалаар массалыг кандыг-даа организация Тывага турбаан. Революция тиилээн соонда ажылчыннарның экономиктиг эрге-ажыын камгалаар хүлээлгелиг профэвилел организацияларын ынчаарда Тывага чурттап турган орус хамаатылар тургузуп эгелээн. Ындыг баштайгы профэвилел организациязын Улуг-Хем районнуң Эйлиг-Хемге алдын уургайынга орус, тыва ажылчыннар 1922 чылда тургускан.

ТАР-ның найысылалы Кызылга (Хем-Белдирге) чурттап, ажылдап турган орус ажылчыннар, албан-хаакчылар ол-ла чылын ажылчын, албан-хаакчыларның профэвилелин организастаан. Ол эвилел 1926 чылдың октябрь 16-да совет садыг ажылдакчыларының бирги улуг хуралын чыылдырып, аңаа делегей байдалының дугайында эш Наповтуң илеткелин, ынчаарда Хем-Белдирге турган профэвилелиниң ийи комитеттериниң отчёт илеткелдерин база профэвилелдиң эчис сорулгазының дугайында С. К. Кочетовтуң илеткелин дыңнап чугаалашкан болгаш комитеттерниң удуртур органнарын база ревизия комиссияларын соңгаан. Ол съездиниң ажылынга шупту 60 төлээлер киришкен. Съездини С. К. Кочетов, А. Т. Старков, Новиков, Нацов олар удуртуп турган. Ындыг-даа болза ол съезд ТАР-га профэвилелди организастаар дугайында айтырыгны шиитпирлевээн. Чүге дизе, аңаа чүгле совет хамаатылар киришкен.

ТАРН ТК-ның Политбюрозу Тывага профэвилелдерин организастаар талазы-биле 5 кижи составтыг тускай организастыг комиссияны 1926 чылдың ноябрь 29-та тургускан. Ол комиссия 1927 чылда ТАР-ның профэвилелиниң республика чөвүлелин тургузуп, Тываның профэвилелин «Араттарның профэвилели» деп адаан. Ынчангаш ооң тыптып, тургустунган чылын 1927 чыл деп санаар. «Араттарның профэвилелинге» ынчаарда кирерин күзээн кижи бүрүзү кирип турган. Ынчангаш ооң хүрээлеңинче ынчаарда күрүнениң албан организация, бүдүрүлге черлеринче шургуп кирип алган турган феодал-теократ идегеттер база шургуп эгелээн. Ооң уламындан ынчаарда профэвилелдиң чаа тургустунгулаан чер-чер комитеттери ажылчыннар ортузунга массалыг таныдыга ажылын болгаш камгалал ажылын барык чоруттпайн турган.

Ындыг-даа болза тыва профэвилелдиң чаа тургустунган төп органынга ажылдап турган О. Шагдыр-Сүрүң, Көртикпен, Малышев, Чиканихин, С. К. Кочетов сугларның кызымаккай ажылдааны-биле 1927 чылда ТАР-га Күш-ажылдың баштайгы Хоойлузун чогаадып кылган.

Тываның Араттыг революстуг намының 1929 чылда болган III Улуг хуралы национал-хосталгалыг революцияның херээн чоннуң эрге-ажыынга таарыштыр улам ханыладып, чурттуң экономиказын болгаш культуразын үндезини-биле чаартырының эргежок чугулазын демдеглеп, кежигүн эвес массаларның ортузунга партийжи ажылды чорударынга партияның бир даянып кужу болгаш ажылчын, албан-хаакчыларның массалыг организациязы болур Тываның профэвилелдериниң революция херээнге улуг ролюн айыткан.

Мурнунда кожа, түс-түс ажылдап турган совет болгаш тыва профэвилелдер 1929 чылда каттышкан. Бүдүрүлге принцизин барымдаалаан Даг ажылчыннарының профэвилели Тывага 1929 чылда тыптып, ооң Төп Комитеди тургустунган. Ооң-биле кады Тываның профэвилелдериниң Төп Чөвүлели тургустунган.

Профэвилелдериниң чаа тургустунган Төп Чөвүлели бодунуң ажыл-чорудулгазын эвилелдиң организастыг тургузуун чурумчудары-биле эгелээн. Күрүнениң чорудуп турар хемчеглеринге профэвилелдерниң кандыг хамаарылгалыг болуруң тодаргайлаан, ооң дүрүмнерин чогаадып кылган. Төп Чөвүлел республикага профэвилелдерни калбаа-биле организастап, ажыл-чорудулганың херээнге оларның салдарын калбартып эгелээн.

1930 чылдың дургузунда Кызылдан эгелээш, кедээге чедир профэвилелдериниң эге организацияларын организастаан. Барын-Хемчиктиң Кызыл-Мажалыкка, Чөөн-Хемчиктиң Чадаанага, Улуг-Хемниң Шагаан-Арыгга кожууннар төптериниң ажылчын, албан-хаакчыларын болгаш кедээ ажыл-агыйның хөлечиктерин каттыштырган профкомитеттерни, ол ышкаш Хараал, Кара-Белдир, Эйлиг-Хем алдын уургайларынга ажылчын, албан-хаакчыларның комитеттерин тургускулаан. Элегес күрэкономга ажылчыннар комитедин база тургускан.

Ол үеде Тываның профэвилелдериниң Төп Чөвүлели даг ажылчыннарының, садыг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларның профэвилелдеринден аңгыда кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилелин каттыштырып, удуртуп турар апарган.

1930 чылдың июньда Тываның профэвилелдериниң Төп Чөвүлели Элегес күрэкономга кедээ ажыл-агый, тудуг болгаш садыг ажылдакчыларының бирги хуралын чыылдырган. Аңаа шупту 23 төлээлер киришкен. Ол хуралга «делегейде профшимчээшкинниң дугайында» база «Тываның күрүне тургузуу болгаш ол херекке профэвилелдериниң ужур-дузазы» деп илеткелдерни чугаалашкан. Аңаа организастыг айтырыгларны көргеш, профэвилелдериниң баштаар черин, ревизия комиссиязын база профэвилелдериниң делегей организациязының Москвага болган 7-ги конгрезинге Тываның профэвилелдериниң төлээзин соңгаан. Төлээге мурнунда Тываның профэвилелдериниң Төп Чөвүлелиниң Президиумунуң даргазынга томуйлаткан Оюн Шагдыр-Сүрүңнү соңгаан. Тываның профэвилелдерин делегейниң профэвилел организациязының чиңгине кежигүнүнге ол чылдың августуң 20-де хүлээп алган.

Составындан феодал-теократ идегеттерни арыглап, организастыг тургузуу быжыкканы-биле Тываның профэвилелдери Араттың революстуг намының чоң ортузунга тайылбыр-массалыг ажылдар чорудар талазы-биле даянгыыжы— бир массалыг организация болу берген. Олар чуртка ажылчын аңгының хевирлеттиниш тургустунарынга улуг дузаны чедирип, хөлечик араттарны бүдүрүлгелерже эвилелдеп, олардан эң эки бүдүрүлгечилерни белеткээн. Ол үеде профэвилелдери хөлечиктерниң эрге-ажыын камгалап, ажыл берикчилери-биле хөлечиктерниң аразынга 600 чедир күш-ажыл керээлерин чарып четтигипкен.

Профэвилелдеринге араттарны хүлээп алырда, оларның хөлезилениш ажылдаарын база ажылдавазын барымдаалавайн турган чорук профэвилелдериниң хөлечиктер ортузунга ажыл чорудар кол сорулгазынга шаптыктап, ол ажылды дыка кошкадып, улуг алдагдалга чедирип турган. 1930 чылда Тываның профэвилелдериниң Төп Чөвүлели хөлечик араттар ортузунга ажыл чорударын чедир үнелевейн, харын күрэкономнуң болгаш алдын уургайларының эвээш саныг ажылчыннарынче кол кичээнгей салып турганы частырыг болган.

Профэвилелдериниң хөлечиктерниң болгаш ядыы кадарчыларның ортузунга ажыл чорудар талазы-биле чазыгларын ТАРН ТК өй-шаанда илередип, чогуур хемчеглерни алган соонда, ооң талазындан хөлечиктер ортузунга чорудар ажыл 1931 чылда экижээн, чыл эгезинде ТАР-ның чазаа хөлечиктерниң күш-ажылының дугайында ийи дүрүмнү бадылап үндүрген.

1931 чылдың декабрьда хөлечиктерниң, кадарчыларның болгаш күрэкономнуң ажылдакчыларының профэвилелин тургускан, профэвилелдериниң Бүгү-тыва улуг хуралы Кызыл хоорайга болган. Кедээниң хөлечиктериниң, ядыы кадарчыларының ортузунга камгалал ажылын күштелдирер дугайында ТАРН-ның 8-ки улуг хуралының айтыышкынын Тываның профэвилелдериниң Төп Чөвүлели ынчаар күүсеткен.

ТАР-ның нам, чазаа 1930 чылдан эгелээш, республиканың найысылалын болгаш кожууннарның төптерин хөгжүдеринге, чаа бүдүрүлгелерни организастап тургузарынга капитал салыышкыннар үндүрүп бээрин көвүдеткени-биле тудугга болгаш бүдүрүлгелерге мурнунда кажа-даа ажылдавайн чораан, ядыы, хөлечик араттар кирип ажылдаары көвүдээн. Ооң-биле национал ажылчыннарның саны көвүдээн. Бо дугайында мындыг чижекти көөргеле билдингир: 1927—1929 чылга чедир Тывага хөлезилеп ажылдаар ажылчыннарның ниити саны безин билдинмес турган. 1930 чылда оларның саны— 1830 кижи, 1932 чылда— 3806 кижи апарган. Оларның иштинден 1929 чылдагы профэвилел кежигүннери чүгле 100 кижи турган болза 1932 чылда 2573 кижи апарган. Оларның иштинден тыва ажылчыннарның саны 1930 чылда 217 кижи турганындан 1932 чылда 1501 кижи чеде берген.

Даг үлетпүрүнге болгаш тудугга эвилелдеп киирген тыва ажылчыннарның амыдырал байдалын экижидип, оларны бүдүрүлгеге быжыглаар талазы-биле ажылды профэвилелдер организациялары ол үеде база күштелдирип, мергежил берген тыва ажылчыннарны администрас-ажыл-агый ажылдарынче дешшидип турар апарган. Ооң ыңай оларның ажыл төлевирип улгаттырар, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар ажылдарны экижиткен.

Ындыг -даа болза, ол үеде Тываның профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазынга алдагдалдар хөй турган. Чижээ, Тываның ынчаардагы онзагай байдалын билбезиниң хараазы-биле совет профэвилелдериниң дуржулгазын ол хевээрдирзин шуут өтүнер чоруктар турган. Ооң ыңай профэвилелдериниң демократиязын үреп, удуртур ажылдарга ажылдакчыларны томуйлаар чорукту практикалап турган. 1933 чылга чедир Тываның профэвилелдериниң конференциязын-даа, улуг хуралын-даа чыылдырбайн турган. Бо частырыгларны ТАРН ТК 1933 чылда илередип, эткен соонда, Тываның профэвилелдериниң бирги конференциязын 1933 чылдың декабрьда Кызылга чыылдырган. Аңаа кожууннарның профэвилел организацияларындан 17, Кызылдан 31 төлээлер киришкен.

Ол конференцияга чурттуң социал-экономиктиг байдалы болгаш профэвилелдериниң сорулгалары деп илеткелди, организастыг айтырыгларны чугаалашкан. Бо конференция профэвилелдериниң ажылында частырыгларны илередип, оларны эдер талазы-биле тодаргай шиитпирни хүлээп ап, профэвилелдериниң демократтыг централизмин үндезилээн болгаш Тываның профэвилелдериниң төөгүзүнге улуг рольдуг болган.

Конференция Тываның профэвилелдериниң Төп Чөвүлелиниң чаа составын соңгаан. Бирги организастыг пленум профчөвүлелдиң Президиумун соңгуп, даргазынга эш Оюн Шагдыр-Сүрүңнү бадылаан. Тыва профэвилелдериниң демократизмге үндезилеп тургустунган бирги Төп Чөвүлели ол болган.

Тываның профэвилел организацияларының организас-массалыг ажыл-чорудулгазы ол бирги конференцияның шиитпирин ёзугаар үндезини-биле экижээн. Тываның профэвилелдери боттарының бирги конференциязының соонда бүгү ажыл-чорудулгазын ажылчын, албан-хаакчыларның амыдырал байдалын экижидип, күш-ажылдың бүдүрүктүлүүн бедидеринче, күш-ажыл камгалалын, боттарының массалыг ажыл-чорудулгазын экижидеринче угландыра берген.

Ол үеден эгелээш, ТАР-ның профэвилел организациялары бижик билбес ажылчыннарга кежээки школаларны, ажылчыннарның техниктиг мергежилин бедидеринге техниктиг бөлгүмнерни организастап, бүдүрүлгелерге кадыкшылга ажылын чорудуп, профэвилел активчилеринге болгаш бүдүрүлгениң шалыпчыларынга кыска хуусаалыг семинарларны чорудуп эгелээннер.

Биске профэвилелдериниң тыптып, хөгжүп келгениниң баштайгы базымнарын допчузу-биле алырга мындыг-дыр.

О. ШИРАП,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күрүне архивиниң килдизиниң эргелекчизи.

Чарыш канчаар чоруп турарыл?

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл болур оюнга алдар болдурган социалистиг чарыштың организастыг байдалын болгаш күүсеттиниш турарын совхозта парткомнуң бюрозунга чугаалажып көрген. Бюрога салбырларда, школаларда партия эге организацияларының секретарьлары, клубтар, библиотекалар эргелекчилери, совхозтуң тускай эртемниглери киришкен.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Совет эрге-чагырганың чартык чүс чыл болур оюнга ажыл-агыйга болгаш культура тургузуушкунунга чедип алыр дээн сорулгаларын совхозтуң бүгү ажылчыннары, чырыдыышкынның, культураның бүгү ажылдакчылары чедиишкинниг күүседип турарын бюро демдеглээн. Совхоз беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында күрүнеге эът садар планын 206,5, сүттүүн — 105 хуу күүсеткен.

Совхозта социалистиг чарыштың эгелекчизи Хайыраканда № 3 салбыр (эргелекчизи эш Начын-оол, профэвилел комитединиң даргазы эш Доржу) малдың баш санын өстүрер, ооң чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле бирги кварталда эки түңнелди чедип алган. Төрүүр чүс хойга онаалтыр чылдэ 82 хураган алыр тургаш, март 25-ке чедир 83 хураганны доруктуруп алган. Күрүнеге эът, сүт садар талазы-биле Көк-Чыраада № 2 салбыр (эргелекчизи эш Ревнюк, профэвилел комитединиң даргазы эш Содунам-оол) бирги черин ээлээн. Сүттүң ниити чыылдазын көвүдедир болгаш күрүнеге садар талазы-биле фермалар аразында социалистиг чарыштың бирги черин Алдыы-Шынаада сүт-бараан фермазының коллективи ээлээн. Ферма кварталда күрүнеге сүт садар планын 110 хуу күүсеткен.

Социалистиг чарыштың чалгыы-биле мал ажылында мурнакчыларның хүрээлеңи өзүп турар. Саанчылар эштер Сарыг-оол, Бавуу, Даңгы-Белек олар сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле бирги кварталда бедик көргүзүглерлиг болганнар. Хойжулар эштер Семис-оол, Ладар-оол, Доруун-оол, Дунгар-оол, Бадыжык олар беш чылдың ийиги чылының баштайгы үш айында төрүүр чүс баш хойга онаалтыр 96—101 хураганнарны өстүрүп алганын бюро демдеглээн.

Социалистиг чарышты организастаарында, удуртурунда четпестер барын бюро айыткан. Ажылчыннар, албан-хаакчылар социалистиг чарышта бүрүн хаара туттунмаан, коммунистиг күш-ажылдың коллективи, бригадазы, шалыпчызы дээш шимчээшкин совхозта нептеревейн турар болгаш мурнакчыларның дуржулгазын нептередир талазы-биле ажылды партия эге организациялар, профэвилел, комсомол организациялары четпес чорудуп келген. Партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары социалистиг чарыштың түңнелин салбырларның, бригадаларның, фермаларның ажылчыннарының ниити хуралдарынга доктаамал эвес чугаалажып, ажылчыннарның савал-оналдарын алыр организастыг хемчеглерни кошкак чорудуп келген. Ооң түңнелинде чамдык салбырлар, бригадалар, фермалар бирги кварталдың планныг сорулгаларын чедир күүсетпээннер.

Совхозтуң салбырларының планныг сорулгаларын болгаш түс-түс ажылчыннарның социалистиг чарышка алган хүлээлгелерин амыдыралга боттандырар талазы-биле организастыг ажылды күштелдирерин партбюро партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга даскан.

О. ТАВАА,
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

„Школа, башкы, хөй-нииити"

ЧЭЭРБИ БЕШ ЧЫЛДА

Хову-Аксының 8 чыл школазының эге класстар башкызы Мария Петровна Казанцева 25 чылдар дургузунда чаштарны кижизидип, өөредип келген. Ол үениң дургузунда 300 ажыг салгакчыларга делгем оруктү ажыдып берген. Олар кайы-даа чорза, кандыг-даа кижилер болу берзе, баштайгы башкызының дугайында чылыг сөстерни чугаалап чоруур.

Школа эжиин эң-не баштай ашкаиннарны өөредири нарын болгаш берге ажыл. Шынап-ла ынчангаш Мария Петровна башкылаашкынының мурнакчы дуржулгазын өөренип, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап чоруур. Башкының кичээл бүрүзү солун болгаш ханы утказыг эртер. Ыландыя арифметиканы онза-ла эрттиргилээр. Сан эртемин мөгерелдиг, бызыы-биле сайгарып, чогуур түңнелди үндүрүп билирин чедип ап шыдаан. Ооң ийиги классчылары өөредилге программазын эки шиңгээдип алган деп өөредилге эргелекчизи Таися Филипповна Пазина бадыткап олурар.

Мария Петровна өөреникчи бүрүзүнден, чүнүң-даа мурнунда, кижини, хамаатыны көрүп, оларны чүгле номчуп, бижиир, санаар кылдыр өөредип каары-биле кызыгаарлаттынмайн, а харын Ада-чуртка ынак, шынчы, ак сеткилдиг болурунга кижизидип турар.

Өөредилге болгаш кижизидилге ажылын ылгавайн, деңге бириктиргеш, ажылдап турары хоочун башкының ажыл-херээниң онзагай шынары апарган. Ооң делгем болгаш чырык клазында байдал ажыл-ишчи, ооң өөреникчилери билигже чүткүлдүг, эптиг-ээлдек, найыралдыг.

Ада-иелер-биле ажылче кол кичээнгейни салып, оларның күжүнге даянгаш, бедик түңнелди чедип ап турар. Төрелдерге лекцияларны номчуп берип, оларны база-ла кижизидип келген. Хөй чылдарда чыып алган байлак дуржулгазын аныяк башкыларга дамчыдып, эге класстарның методиктиг каттыжыышкынын удуртуп турар.

Үре-түңнелдиг ажылы дээш хүндүлел бижиктер-биле каш катап шаңнадып келген. Бо чылдың үшкү улдуңунда башкының 2 «а» клазы чүс хуу өөредилгени чедип ап, школада бүгү 23 класстарның дээрези болган.

Эш М. П. Казанцева хөй-нииитиниң ажылдарынга идепкейлиг киржип. Хову-Аксы суур Совединиң депутадынга ийи удаа соңгуттуруп чораан. Ам ол улус судтарының төлээзи хүлээлгезин база эки күүседип турар.

Хоочун башкының уруглары эки өөренип турар. Улуг оглу 10 класс дооскаш, кино механиктеп турар. Биче оглу 8 класста.

ЧУРУКТА: Мария Петровна Казанцева 5-ки классчы уруу Ира-биле хостуг шагында.

О. КОРОДА.
А. АИРНИҢ фотозу.

Көдээ башкы

Көдээ черге башкы ышкаш
Хөглүг кижи ховар-ла боор,
Концерт үнген черге безин
Холдап туткан, ыштаан турар.
Партия, чазаавыстың
Айтышкынын тайылбырлап,
Башкы кижи эки чүүлдү
Базым санай чарлап чоруур.

А. ДҮЛҮШ.

Билиг дээш чүткүл

Сарыг-Хаяны дургаар кыштап турган аалдарга баштайгы тыва бижик өөредилгези эгелеп турда, Комбу тос харлыг турган. Неэниден чарлып, өскүс калган оол аалдың чагыы-биле баглүүже өөренип киргеш, өөредилгеге чүткүлдүг, кызымаан көргүзүп эгелээн. Ынчан аал-бөлүк чырыдыышкынының кичээлдери түс-түс аалдарга эртип турган. Кичээл кайы-даа аалга болур дээн болза Комбу хаита хүнезинин, чуве бижиир калбак ыяжын чүктеп алгаш чоруп каар. Үжүк-бижик кичээлинге саат чокка номчуп, сыылдыыр бижип, санның дөрт аргазынга ындык чокка өөренип алган. Өөредилгезин оон соңгаар-даа уламчылаарын башкызы анаа ыяк чагаан..

1941 чылдың күзүнүнде Комбу Лагбы-Чанзанович Хертек Кызылдың каттышкан школазынга дөрт чыл хуусаалыг башкы техникумун дооскаш, эге чада школазының башкызы деп каан аалын бижиктиг шыызылгалыг, өскен төрээн Бай-Тайгазынга хап келген.

Оон бээр элээн хөй чылдар эрткен. Ам таптыг-ла 26 чыл дургузунда аныяк салгакчыларны өөредир, кижизидер ажылга бараан болуп турары ол. Оларның чээрбизин школа директору болуп эрттирген. Ол ам Тээли ортумак школазында адыгы класстың удуртукчу башкызы. Школада партия эге организациязын удуртуушаан, политиктиг билигниң эге школазында пропагандистеп, география, биология эртемнерин башкылап турар. Ооң удуртуп турар клазы школада дээре өөредилгелиг, бедик сагылга-чурумнуг класстарның бирээзи. Үшкү улдуунуң түңнели-биле 6 «а» класс 90 хуу өөредилгелиг болган.

Хоочун башкы клазының пионерлери-биле школаның, Тээли суурнуң төөгүзүн өөренир даалгалыг ажылдап турар. Шагдан бээр ажылдап келген хоочун коммунистер пенсионерлер Күжүгет Топаа, Салчак Оңгай-оол олар-биле клазынга ужуражылгаларны эрттирген. Школаның болгаш суурнуң төөгүзүнүң дугайында материалдарны, чуруктарны чыып, клазында бурунгу турускан.

Партия организациязының ажылын удуртуп турары эки. Школаның башкылары болгаш ажылчыннары политөөредилгеже бүрүнү-биле хаара туттунган. Дээди эртемниг 15 башкы район төвүнде эртип турар теоретиктиг семинарда өөренип турар. Башкылар догерези агитаторлар. «Билиг» ниитилелиниң кежигүннери 14 кижи чон ортузунга янзы-бүрү темаларга лекцияларны номчуп келген.

Өөредилге-кижизидилге ажылдарның шынарынче кол кичээнгейни салган. Класс башкыларының комсомол болгаш пионер ажылының дугайында информацияларны партияның ажык хуралдарынга дыңнап, четпестерин чайладырынче кичээнгейни салган. Пионер вожатыйы комсомолчу Бичии-уругнуң, интерес эргелекчизи коммунист Феня Очурнуң ажылының дугайында партия хуралынга чугаалашкан соонда ында байдал экижээн.

Хертек Комбу болунуң билиг мергежилиин бедидерин үргүлчү оралдажып чоруур. Ол Красноярскиниң башкы институдунуң биология болгаш география факультедин чедиишкинниг дооскан. Хоочун башкының шудургу ажыл-ижин партия райкому болгаш райкүүском каш удаа бедик үнелеп, хүндүлел бижиктер болгаш өртектиг белектер-биле шаңнап келген.

26 чылдар дургузунда ажылдап келген башкының өөредип кижизидип каан салгакчыларының хөй кезии дээди эртемниг, янзы-бүрү профессиялыг кижилер апарган. Олар республиканың албан организация, колхоз, совхоз, өөредилге черлеринде ажылдап турарлар. Ооң чаа ажылдап эгелээн чылдарында Бай-Тал эге школазын доозуп үнгеннерден Крас Байыроолович Салчак (башкы институдунда), Чыргал Маадыр (Бай-Тайга районо эргелекчизи), Канзан Шожал (Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде) дээш хөй-хөй кижилер бар.

Хертек Комбу бо юбилейлиг чылда болунуң байлак арга-дуржулгазын аныяк башкыларга дамчытпышаан, бичии салгакчыларны өөредип кижизидер дээш улам соруктуг күштүг ажылдап турар.

Б. БАРБА.

Культура албан черлери, ында байдал

ДЫШТАНЫЛГА КЕЖЭЭЗИ

«ҮТКА-ның 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының клувунга өг-бүле концерттери, дыштаныылга кежээлери болгаш өске-даа массалыг ажылдар доктаамал эртип турар.

Чоокта чаа эрткен дыштаныылга кежээзин Ак-Туруг сес чыл школазының башкызы Елена Мокина ажыткаш, «Совет суд—делегейде эң-не демократтыг» деп лекцияны номчаан. Лекция соонда ферма эргелекчизи Чараш-оол Чигжиттиң өг-бүлезиниң концерти болган. Өг-бүлениң кежигүннери сески классчы Сергей Чигжит, дөрткү классчы Ирина Чигжит, Чараш-оол болгаш Мартыс Чигжиттер янзы-бүрү номерлерни солун күүсеткен. Ооң соонда Бартыма болгаш Борбак Холчуктерниң концерти болган.

Концерт доозулганда, сценаже Москваның экономика институдунуң үшкү курузунуң студентизи Данзын Маадыр-оол үнүп келгеш, өг-бүле концертиниң киржикчилеринге өөрүп четтиргенин илереткеш, чурттуң янзы-бүрү өөредилге черлеринде өөренип турар, ам дыштаныылгазын эрттирери-биле Ак-Туругда келген студентилерниң кужу-биле концерт көргүзерин аазаан.

Студентилерниң дыштаныылгазының сөөлгү кежээзинде оларның концерти болду. «Студентилерниң ырын» баянистерниң үделгези-биле ниити ыр болуу эки күүсеткен. Улан-Үдэниң көдээ ажыл-агый институдунуң III курузунуң студентизи Сүгеш-оол Данзырын «Яблочко» деп матрос танцыны чедиишкинниг ойнаан. Кызылдың башкы институдунуң биология факультединиң үшкү курузунуң студентизи Даржай Амбрал баянга күүседиглерни мергежилдиг ойнаан. Талантылыг аныяктарның концерти дээш чаңгыс чер-чурттугларга өөрүп четтиргеннер.

Бистиң клувувустуң байдалы тергиин багайын манаа демдеглексеп тур мен. Чүл дизе, клуб эргелекчизи Люндуп Сүмуя кандыг-даа ажыл кылырынга хоннү чок кижи-дир. Ооң түңнелинде клубтуң соңгалары ойбак, кино көөрү-биле келирде, чагы кедип алыр ужурга таваржып турар бис. Оттулар ыяш үстүп турарындан клубка турган суг безин доңуп калыр болгай. Өг-бүле концерттеринге бичии уруглар безин киржир болгай. Ындыг болганда соок клуб оларга таарымчалыг эвес-тир.

Клубта хөгжүм херекселдери чок. Оон ужурунда концерт көргүзер кижилер баян дилеп, суурну бир кылдыр чүгүржүр, а хууда баянныг кижилер боттарының хөгжүм херекселин база бериксевес таварылгалар тургулаар. Клубтуң багай ажылының дугайында Николай Шойданның материалды № 24 (3893) дугаарлыг, февраль айның 24-те үнген «Тываның аныяктары» солунга база үнген. Ынчалза-даа түңнел ескерилбээн.

«ҮТКА-ның 25 чылы» совхозтуң дирекциязы болгаш ажылчын комитеди клубтуң ажылын сегидер, хөгжүм херекселдери-биле хандырар айтырыгны шиитпирлээр өй келген.

Г. ХЕНЕН.

„Совет Россия" солун 1967 чылда

СЭКП Төп Комитединиң солуну «Совет Россия» солун үнүп эгелээнден бээр 10 чыл болуп турар. Ол үениң иштинде солуннуң кичээнгейиниң төвүнге совет кижи — коммунизмниң тургузукчузу туруп келген. «Совет Россия» бодунуң арыннарынга номчукчулар-биле чугула болгаш ажык чугаалажыышкынны кылып, чаа-чаа чүүлдерни дыңнадып, дамчыдып, ажыктыг сүмелерни берип, күш-ажылчы амыдыралдың янзы-бүрү айтырыгларын чырыдып келген. Четпестерни илереткен шүгүмчүлелдиг материалдар база доктаамал үнүп турар.

Солун бодунуң арыннарынга номчукчуларының сүмелерин болдунары-биле ажыглаарын оралдажып келген. Редакцияның коллективи ажылчын болгаш көдээ бижикчилер-биле чорудар ажылдарның чаа, дээштиг аргаларын дилеп тывар, солун практиказынга хөй-нииити киржилгени нептередир дээш күженишкинниг ажылдап келген.

«Совет Россия» солун бодунуң номчукчуларынга 1967 чылда чүнү бараалгадырыл, редакцияның моон соңгаарты сорулгалары, планнары кандыгыл?

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлериниң боттаныышкынын чедип алырынга дузалаары — солуннуң мурнунда тургустунган кол сорулга ол. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн болгаш Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурун демдеглээр үе база ырак эвес болгай, эрткен чылдарның төөгүлүг чаартылгаларын катап тургузуп, ону амгы салгалдың кижилеринге чедирери, бо хүннерниң болгаш келир үениң ажыл-херектерин чедиишкиниг күүседиринче кижилерни хаара тударлары — солуннуң кичээнгейиниң төвүнде турар.

Партийжи амыдырал килдистиң талазы-биле партия удуртукчуларының, партия эге организация секретарыларының, коммунистерниң партийжи-организастыг айтырыглар талазы-биле чүүлдерни парлап турар.

Номчукчуларның бодалдарын болгаш саналдарын, очерктерни, корреспонденцияларны, чурумалдарны «Партийжи эш-өөр-биле чугаа», «Үе, коммунист болгаш ооң овур-хевири», «Амыдыралды эгелеп турар салгалга» деп рубрикаларның адаанга парлаар.

Пропаганда килдизи марксчи-ленинчи теорияны өөренирынге хамаарышкан айтырыгларга харыылардан аңгыда, амгы үениң хөгжүлдезинге Коммунистиг партияның политиказының чугула үе-чадаларын билдингир-биле тайылбырлап турар. Ук килдис солун ажылының янзы-бүрү жанрларынга бистиң чуртувуста социал-экономиктиг чаартылгаларны, Федерацияның чонунуң амыдыралының дугайында чагааларны парлап турар.

Экономика хөгжүлдезиниң, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының айтырыглары солуннуң чугула сорулгаларының бирээзи болуп турар. Экономика, ажыл-агый темазының материалдары «Совет Россияның» арыннарынга көскү черни ээлеп турар. Чаа, мурнакчы чүүлдерни деткип, четпестерни дидими-биле сойгалап турар. Тодаргай экономиканы пропагандалаары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш продукциянын шынарын экижидери дээш демисел солуннуң үзетпүр болгаш көдээ ажыл-агый килдистериниң кол темазы.

Солунга бүдүрүлгелерден, шалыпчы тудуглардан, колхоз, совхозтарның ховуларындан, фермалардан оперативтиг материалдарны парлап турар.

Эртем болгаш амыдыралдың, ортумак школаның, аныяктарның болгаш студентилерниң, дээди өөредилге черлериниң айтырыглары эртем, школа болгаш дээди өөредилге килдизиниң ажылынга хамааржып турар.

«Эртемни — бүдүрүлгеге» деп рубриканың адаанга эртемниң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге болгаш көдээ ажыл-агыйга нептередир талазы-биле эртем ажылдакчыларының материалдарын парлап турар. «Дээди школаның айтырыглары», «Эртем делегейинде», «Школа болгаш амыдырал», «Амыдыралды эгелеп турарларга дуза», «Ада-иелерниң сүмелери» деп эгелер база бар. Солунга культура болгаш хандырылга айтырыгларын, садыг, медицина хандырылгазы, совет улустуң материалдыг чаагай чоруун бедидеринче угланган чүүлдерни хөйнү парлап турар.

Совет тургузуг килдизиниң материалдары бистиң амыдыралывыстың айтырыгларын, бюрократизм болгаш канцеляржы чоруктар-биле, арагачылар болгаш хулиганнар-биле, эргиниң артыышкыннары-биле демиселди калбаа-биле чырыдар.

Чаа шиилерге, кинофильмнерге болгаш номнарга хамаарыштыр рецензияларны база парлап турар. Дыка хөй чогаалчылар, шүлүкчүлер, артистер болгаш чурукчулар, уран чүүл ажылдакчылары номчукчуларның аалчылары болурлар.

Солуннуң дөрткү арынга колдуунда-ла информацияларны чырыдып турар. Оон эш-өөрнүң, бодунуң мергежилиниң кижилерниң, хүн бүрүде болуп турар маадырлыг күш-ажылдың чедиишкиннериниң, эш-хуу дузаламчы болгаш кичээнгейниң, хоорай, суурларның даартагы хүннериниң дугайын номчуп болур.

Солуннуң массалар-биле быжыг харылзаазының бир херечизи болза номчукчуларның чагааларының хөй болуп турары. «Совет Россия» чыл санында-ла 200000 хире чагааларны ап турар. Номер бүрүзүнге номчукчуларның чагаалары үнүп турар.

«Совет Россияже» чоруткан чагаа бүрүзү солун ажылдакчыларының кичээнгейинде. Солунга келген медээ бүрүзүнге хамаарыштыр хемчег алдынган турарын чедип алыр дээш редакцияның ажылдакчылары, корреспондентилери болгаш активчилер хемчеглерни ап турар.

Солуннуң материалдарының, утка-шынарының, чыскаап, парлап турарының дугайында номчукчуларның саналдарын болгаш күзелдерин редакция манап турар. Солунну чагыкчыларга чедирип, чагыылганы чорудуп турарының айтырыгларын «Совет Россия» база сонуургап турар. «Совет Россияны» харылзааның болгаш «Союзпечатьтың» бүгү салбырларынга, хөй-нииити нептередикчилеринге чагыдып ап болур.

П. КРАВЧЕНКО.

Аныяк эмчи

Тожуда аңныр-тыыжы чериниң Чазылар салбырында медпункт эргелекчизинде Ольга Папусова ажылдап турар. Аныяк фельдшер мында үр эвес ажылдап турар болза-даа, чоннуң хүндүткелин чаалап алган.

Улуг зарыг улустарга медицина дузазын бодунда бар аргаларны ажыглап, үргүлчү чедирип, оларны төп эмнелге черлеринче эмнедип чорудар хемчеглерни база ап турар.

Биче сеткилдиг, ээлдек аныяк эмчи, кажан херек апарганда, хүне-хүндүс, изиг-соок, ырак-узак дивейн, чоннуң чалалгазынга барып турар. Ольга Григорьевна бодунуң эмчи ажылындан аңгыда, ында хөй-нииити судунуң даргазы хүлээлгезин эки күүседип турар.

Ол бодунуң амыдыралының базымнарын кижиниң чаагай херээнге бараалгатпан, чонга төлептиг аныяк кижи.

А. КОЛ.

ЯНЗЫ-БҮРҮ ЧУРТТАРДАН МЕДЭЭЛЕР

БОЛГАР-ПОЛЬША КЕРЭЭГЕ АТ САЛГАН

СОФИЯ. (СЭТА). Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-бодунга дузалажыр дугайында 20 чыл хуусаага чарган болгар-польша керээге ат салган.

Керээге болгар таладан БКП ТК-ның бирги секретары, Болгарияның Улус Республиказының Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Тодор Живков, польша таладан ПКАП ТК-ның бирги секретары Владислав Гомулка биле Польша Улус Республиказының Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Юзеф Циранкевич ат салган.

Керээге ат салып турда, Болгарияның болгаш Польшаның партия-чазак төлээлериниң кежигүннери, Улус хуралының Президиумунуң даргазы Георгий Трайков, БКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттары, ТК-ның секретарьлары болгаш өске-даа болгар удуртукчу ажылдакчылар олурушкан.

Керээге ат салган соонда, Владислав Гомулка биле Тодор Живков чугаалар солушкан.

Беш африка күрүнелерниң баштыңнарының конференциязы доозулган

КАИР. (СЭТА). Апрель 6-да Каирге беш африка күрүнелерниң баштыңнарының конференциязы доозулган. КАР-ның президентизи Гамаль Абдель Насер, Алжирниң президентизи Хуари Бумедьен, Танзанияның президентизи Джулиус Ньерере, Мавританияның президентизи Моктар Ульд Адда болгаш Гвинеяның президентизи Ахмед Секу Туренин бодунуң төлээлекчизи—Национал хуралдың даргазы Леон Мака конференцияга киришкен.

Конференция доозулган соолунде парлап үндүрген түңнел дыңнадыында айтып турары болза, ооң киржикчилери африка күрүнелерниң кады ажылдажылгазының дугайында айтырыгны, мурнуу-родезий айтырыгны, Мурнуу Аравияның улузунуң хосталгалыг демиселин деткиир дугайында айтырыгны, вьетнам айтырыын чугаалажып көрген, амгы делегей байдалының чамдык ниити айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарны солушкан. «Ак-дуңма чурттарның президентилериниң ужуражыышкыны боттарының ыдыктыг сорулгаларын боттандырарын—колониализмниң, расизмниң болгаш даштыкы мөлчүгделдиң бүгү артыышкыннарындан ниити хостаарын чедип алырынга бүрүн шиитпирлиг Африканың улустарының тиилелгезиниң чайлаш чок болурунга бүрүн бүзүрелдиң байдалынга эрткен» дээрзин дыңнадыгда демдеглеп турар.

Чазак чөвүлелин тургускан

ПАРИЖ. (СЭТА). Джибутиге француз Сомалиниң чазак чөвүлелин тургускан болгаш ооң даргазы француз губернатор Луи Саже болуп турар.

Чөвүлелдиң составында түс черниң чурттакчыларындан 8 кижи — афар дээр улустуң төлээлекчилери кирген. Афарларның демократтыг каттыжыышкын партиязының удуртукчузу Ал Ареф Бурхан чөвүлелдиң даргазының оралакчызы болгаш хөй-нииити ажылдарының база Джибути порттуң херектериниң талазы-биле министр болган. Афарларның демократтыг эвилел партиязының удуртукчузу Ахмед Динини иштики херектер министринге томуйлаан. Бо ийи удуртукчулар март 19-та болган санал алыышкынынга француз Сомалиниң мурнунда ёзу-чурумун болгаш Франция-биле сырый харылзаазын хевээр арттырар деп саналдап турганнар.

АМЕРИК-ТУРЦИ ДЫҢНАДЫГ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Каттышкан Штаттарның президентизи Джонсоннуң болгаш Турцияның албан ужурунда АКШ-та барган президентизи Сунайның аразында чугаалажыышкыннар доозулган.

Ийи чурттуң президентилериниң чугаалажыышкыннары доозулганы-биле холбаштыр америк-турци дыңнадыг хүлээп алдынган. Джонсон биле Сунай чугаалажыышкыннар үезинде «ийи чурттуң аразында харылзааларны база делегейниң тайбыңынга болгаш айыыл чок чоруунга хамаарышкан айтырыгларны чугаалашкан» деп ол дыңнадыгда чугаалап турар.

«Чугаалажыышкыннарның кол айтырыы Турцияның экономиктиг хөгжүлдези» болган, ынчангаш Турцияга дузаламчыны «дыка улуг хемчээлге хевээр арттырарын» президент Джонсон аазаан деп дыңнадыгда демдеглээн.

«Чөөн болгаш Барыын чүктерниң аразында харылзааларны экижидериниң база кайы-кайызынга бүзүрежир чоруктуң байдалын тургузарының чугулазын ийи президент онзалап демдеглээн» деп дыңнадыгда айтып турар. Джонсон-даа, Сунай-даа ядролуг чепсектиң нептерелин болдурбас дугайында керээни дүрген чедип алыры чугула деп көрген.

«Мурнуу-Чөөн Азияда сөөлгү болуушкуннарны» чугаалажыышкыннар үезинде көрген дээр аян дыңнадыгда бар болуп турар. Ынчалзажок америк чазактың вьетнам политиказын деткип, медеглел кылырындан Турцияның президентизи дадагалзаан деп турар.

Кипр айтырыгга хамаарыштыр ийи президент «ортулукка-даа, сонуургалдыг талаларның аразында харылзааларга-даа дүшкүүрлүг чорукту узаттырарынга чедирип болгу дег кандыг-даа хөделиишкиннерден дадагалзаарының эргежок чугулазын демдеглээн». Турцияның президентизи кипр айтырыг талазы-биле «тайбың дугуржулганы» чедип алырынче бодунуң чүткүлүн илергейлээн деп дыңнадыгда чугаалап турар.

Джонсон биле Сунай «Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңның база айыыл чок чоруктуң эргежок чугула магадылалы» НАТО болуп артар деп түңнелди кылган.

Агрессчи блоктуң алдар чок оюу

НАТО дээр ат-биле калбак сураглыг Соңгу-атлантика эвилелди тургузар дугайында керээге Вашингтонга ат салган үезинден бээр апрель 4-те 18 чыл болган. Ынчалза-даа ооң он сес чыл оюу НАТО-нуң кежигүннери чурттарның найысылалынга мырыңай эскет чокка эрткен. Чоокта чаа НАТО-нуң штабы Париж чоогунда Роканкур хоорайдан көжүп келгеш, Бельгияның дүмбей хоорайы Кастого базала ындыг ыяпылыг эрттирген.

Француз чазактың негелдезин ёзугаар март 31-ге чедир Францияның девискээриңден бүгү даштыкы шериглерни боо-чепсээ болгаш шериг херексели-биле кады үндүрген, НАТО-нуң бүгү шериг баазаларын узуткаан. Ынчангаш Франция НАТО шериг организациязындан шуут адырлып үнген. Бо блоктуң кол политиктиг органы—НАТО-нуң чөвүлели ам дээрезинде Парижте арткан, ынчалза-даа ол база-ла келир күзүн Брюссельге көжүп келир.

Францияда нииитизи-биле 70 муң хире шериг албанныглар (колдуунда американнар) болгаш оларның өг-бүлелериниң кежигүннери чоруткан. 820 муң тонна чепсекти болгаш шеригниң өске-даа техниказын сөөртүп үндүрген. НАТО-нуң штабтары болгаш албан черлери Бельгияда, Голландияда, Португалияда, Англияда сайгара тургустунган. Ындыг болза-даа Франциядан үндүрген бүгү америк штабтарны болгаш америк боо-чепсектиң хөй кезиин Барыын Германияда турускан. Барыын Германияның девискээринде аэродромнар, ракета шөлдери, боодалга шөлдери, казармалар эндерилген.

1955 чылда НАТО-нуң кежигүнүнге хүлээп алган Барыын Германия ол блокка дораанна кол европа күрүне болу берген. НАТО-нуң кежигүннери европа чурттарның аразынга Барыын Германия 500 муң кижи ажыг эң хөй санныг шериглиг күрүне болуп турар. Өске-даа чеди чурттар-биле кады Барыын Германия НАТО-нуң «ядролуг планнаашкын бөлүүнде» бактааган. Ол бөлүктүң бирги сессиязы апрель 6 болгаш 7 хүннеринде Вашингтонга болган. Бонуң генералдары болгаш офицерлери НАТО-нуң органнарында хөй чугула албан-дужаалдарда олуруп, НАТО-нуң политиказынга болгаш стратегиязынга улуг салдарны чедирип турар. Чижээ, НАТО-нуң Европаның төп зоназында шериглериниң кол командылакчызы барыын-герман генерал Кильманзег болуп турар.

НАТО дугайында керээниң хуусаазы 1969 чылда доостур. Ол чорук АКШ-ты аажок дүвүреди берген, чүге дээрге, өске-даа чамдык чурттар Францияның үлегерин ап, НАТО-дан үнер чадавас боор деп. Каттышкан Штаттар сестип турар апарган. Ооң ужурунда американнар ол блокту политика талазы-биле быжыглаарының хемчеглерин ап турар. Бо үеде оралакчы президент Хэмфри НАТО чурттарының найысылалдарын эргип, «атлантиктиг эп-сеткил каттыштырылгазын» быжыглаарын оралдажып турар. НАТО-ну «сеткилинге таарыштырып алыр» база Каттышкан Штаттарның талазындан ыйгылышкынга европа чурттарының улам хөйү-биле халаазырап турар амгы байдалдар-биле ону чамдык-кезик-даа бол хүүштүр тургузуп алыр сорулга-биле ол блоктуң болдуунуп болур «реформаларын» чугаалажып көөрүн күштелдирген.

Сөөлгү үеде НАТО-нуң шериг ажыл-чорудулгазы база идепкейжээн. НАТО блоктуң чепсектиг күштери киришкен шериг өөредилгелерин чоруткан дугайында дыңнадыглар парлалгага бо-ла күстүп кээр апарган. Ол өөредилгени чорударынга эптиг районнар Барыын Германияның девискээри, Европаның соңгу талазы. Чер ортузу далай, социалистиг лагерьның чурттарының кызыгаарларынга чоок черлер болу берген.

Ындыг болза-даа НАТО-ну политика болгаш шериг талазы-биле быжыглаары четпес деп американнар санап турар. Барыын Европада боттарының тергиидекчи байдалын быжыг «экономиктиг баазаа» кылып алырын олар күзеп турар. Ооң ужурунда америк монополиялар ам Барыын Европаже ёзулуг «халдаашкынны» организастаан болгаш ол чурттарның үлетпүрүнүң чамдык чугула адырларын контролюнга тургузуп алырын күзеп турар. Дөрт чылдар дургузунда Барыын Европаның үлетпүрүнге шуут кирген америк капитал салыышкыннар 9-тан 16 миллиард долларга чедир көвүдээн.

НАТО блок Европада, чүгле Европада эвес, харын база Африкада, Чоокку Чөөн чүкте болгаш делегейниң өске-даа районнарында тайбыңга улуг айыылды тургузуп турар. Ам американнар Вьетнамда чорудуп турар агрессчи дайынынга НАТО-ну киир тыртарын аажок оралдажып турар. Бодаа, а ол ышкаш америк империалистерниң тургускан өске-даа бүгү агрессчи блоктарын узуткаарын Европаның болгаш бүгү делегейниң улустарының шиитпирлиг негелдези турарының ужуру-даа бо.

Е. ЕГОРОВ.
(СЭТА).

БИСТИН ИНТЕРВЬЮВУС

ЭМ БОЛГАШ АПТЕКА

Мурнунда чылдарда республиканың район төптеринге, Кызыл хоорайга безин эвээш санныг аптекалар ажылдап турган болгай. Олар чурттакчы чонкуң эмге херегледиин долу-су-биле хандырып шыдавайн турганы билдингир. А амгы үеде чүгле төп аптекалардан аңгыда эмнелгелерде, магазиннерде эм садар лотоктар, киосктилер тыптып келгенин эскерип көрген боор силер, эргим номчукчулар.

Бистиң корреспондентивис республиканың чурттакчы чонунуң эм-хандырылгазынның талазы-биле чамдык айтырыгларны сонуургап, республиканың аптека эргелелиниң удуртукчузу Нина Николаевна САМОЙЛОВАДАН интервью алган.

— Республиканың чурттакчы чонун эм-биле хандырып турар чеже аптека барыл?

— Республикада ниити-биле 23 бот-орулга-чарылгалыг аптека, эмнелге чанының уш аптеказы база санитар-гигиенаның болгаш оптиканың магазиннери бар.

— Эм-биле хандырылганың кандыг хевирлерин ажыглап турар силер?

— Бот-орулга-чарылгалыг аптекалардан аңгыда поликлиникаларда эм садар киосктилерни, лотоктарны тургускан. Сезоннуг ажылдар үезинде колхоз, совхозтарның ишчилерин эргежок чугула херегделдиг эмнери болгаш санитар-гигиенаның херекселдери-биле хандырар сорулга-биле эмнелге бараанныңың автолавказын тургускан.

Ол автолавканың ажыктыг талазы чүдел?

— Кадээниң чурттакчы чонунга, ылангыя ырак-узакта чурттап турар малчыннарга эмчиниң рецепти чокка ажыглаар эмнерни болгаш санитар-гигиенаның херекселдерин чедирип садыглаары болур.

— Кадрлар айтырыы кандыг байдалдыгыл?

— Ол айтырыг мунне чугээр. Бо чылын Томскиниң фармацевт училищезин 13 кижи доозуп келир.

— Аптека тудуушкунуунуң талазы-биле перспективтиг планда чүнү көрүп турарыл?

— 1970 чылга чедир Шагаан-Арыгга, Сарыг-Сепке, Кунгуртугга, Кызылга Енисейниң оң талазынга аптекаларны тударын планнап турар. Ол ышкаш районнар аразының бот-орулга-чарылгалыг аптеказын тудары база планда көрдүнген.

— Районнарже эм чедирерде транспорттуң кандыг хевирин ажыглап турар силер?

— Колдуунда эмнерни автомашиналарга сөөртүп турар, а чагыг ёзугаар дурген чедирер эмнерни почта дамчыштыр (авиапочта-биле) чорудуп турар бис.

Аптека эргелелиниң ажылдакчызы Алексей Романович БУЗЫКАЕВ эмнелге бараанныры садыглаар автолавканың дугайын мынчаар немей чугаалаан: Автолавка эрткен чылдың августа ажылдап эгелээн. Ооң чолаачы-садыгжызынга Анисья Георгиевна Микованы томуйлаан. Ол фармацевтика талазы-биле тускай курсту эрткен. А. Г. Микова эрткен чылдың күскү сезонунда 1800 рубльдиң эм бараанын чонга саткан. Автолавка Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем районнарының болгаш «Суглуг», «Кок-Тей» совхозтарның малчыннарын эм-биле хандырып келген.

Чолаачы-садыгжы эш Микова ол ажылга ак сеткилдиг, кызымак чорукту көргүзүп турар. Аптека эргелелиниң коллективи ооң ажылын үнелеп көргеш, бүгү делегейниң херээжен хүнү — Март 8-те эртектиг бараан-нарбиле шаңнаан.

Ам часкы сезоннуг ажылдар үезинде хову турлагларында, ферма, бригада төптеринде ажыл-ишчилерге эмнелге бараанныын чедирип садып эгелээн. Каа-Хемниң Бурен-Аксы суурга Таңдының «Межегей» совхозунга, Черби суурга ол чоокта чаа чоралгп келген.

Чурукта А. Г. Микова.
С. Феоктистовтуң фотозу.

Кырганнарга...

...Колхозумнуң суурy болган.

Кончуг чараш Хендергейниң даар олурутлар чонга нептерээн бир ырыда барын улус аки билир. Ам ол суурдан ырак эвесте, Улуг Хендергейниң эрииндe, хадын, тал, шивилер-биле бургеттиитен алаакчыгашта база бир сууржугаш тыптып келген. Ол — кырганнар чурттаарынга таарымчыр тургускан корпустар болгаш аңаа хамаарышкан тудутлар-дыр. Назылап кырганнарга бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургузарын тудугжулар ылавылап көрген: оргээ санынга-да нийн кижи чурттаар. Бир дугаар корпус баштайгы чурттакчыларны хүлээп ап эгелей берген. Ийиги корпус база дооступ турар. Ол ийи бажынга 120 кырганнар чурттаар. Проект ёзугаар ам-даа 60—60 оруннарлыг ийи корпус база немей туттунган турар.

Мында чурттап турар кырганнарны куруне бурүнү-биле халаска азыраар. Олар амчинин болгаш ажаакчыларының доктаамал хайгааралында турарлар.

ЧУРУКТА: кырганнар чурттаар суурнуң ниити хевири.
Салу болгаш фотозу В. МОНГУШТУУ.

АРГА-ЫЯШТЫ ӨРТТЕН КАМГАЛААР

Тываның девискээри бойдустуң байлаа — арга-ыяш-биле кайгамчык байлак. Республика девискээринде он бир миллион гектар черни арга-арыг шыва алган. Бойдустуң бо байлааш болур чогуур-биле ажыглаап, өрт айыылындан камгалап, өстүрери — Тываның бүгү чонунуң хуулгаазын хүлээлгези болур. Чүге дээрге арга-ыяш бүгү улустуң өнчү-хөреңгизи. Чамдык кижилерниң хынамча, серемчилел чогундан арга-ыяш өрттенип, күрүнеге улуг когарал таваржып турар. Часкы үеде, ылангыя апрель айда болганчок-ла өрт үнүп кээрин үр чылдарның практиказы бадыткаан, ынчангаш бо үеде черге чораан кижилер от-биле аң серемчилелдиг болур херек. Бир ыяштан миллион сериңгини кылып ап болур, а серемчилел чок кижиниң өжүрбейн октапкан сериңгизи миллион ыяшты узуткап болур.

Чоокта чаа Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели арга-ыяшты өрттен камгалаарының тодаргай хемчеглерин айыткан доктаалды хүлээп алган. Өрттен арга-ыяш камгалалын күштелдирер талазы-биле организас-техниктиг хемчеглерни болгаш өрт айыылы таваржы берге, ону өжүрерининң тодаргай пландарын ажылдап кылырын, чурттакчы чонну оргузунга тайылбыр-массалыг ажылды күштелдирерин, өрт өжүреринден ойталаан кижилерге харыысалга көргүзерин район күүскомнарга болгаш ыяш ажыл-агый черинин эргелелинге хүлээткен. Өртке удур хемчеглерни чогуур үезинде чорутпаан болгаш арга-ыяш өртенирге, ону өжүрериче кижилерни шалыпкын органчыжтаваан дээш колхозтар, совхозтар болгаш ыяш белеткээр организацияларның удуртукчуларынга шыңгыы харыысалга хүлээдирин доктаалда айыткан. Ыяш белеткеп турар организациялар болгаш бүдүрүлгелер өрт тыптып кээр үениң мурнунда ыяш кескен участоктарын арыглап аштаткан турар ужурлуглар.

Тываның комплекстиг геология экспедициязы (эш Корж), республиканың туристер базазы (эш Журавлев) геология партияларының болгаш туристерниң чорун турар черлерин ыяш ажыл-агый эргелелинге база удур дыңнадыр хүлээлгелиглер. Аңнаарытывыш кижилери тооруктаар азы аңнаар мурнунда өртке удур хемчеглер талазы-биле инструктажты алыр болгаш боттарының баар черлерин ыяш ажыл-агый черлеринин хайгаарачыларынга дыңнадыр ужурлуглар. Бо талазы-биле харыысалгалыг болур аңнаар-тывыш ажыл-агый эргелелинге (эш Оолак) болгаш респотребсоюзка (эш Катков) хүлээдир. Каттаар, мөөгүлээр ийикпе, азы коллективтиг-биле дыштаныырда албан, организация черлериниң болгаш колхоз, совхозтарның удуртукчулары өрт камгалалының талазы-биле харыысалгалыг кижилерни автомашина бүрүзүнге тускайлаза чогуур.

Красноярскиниң арга-ыяш камгалалының авиация баазазының Кызылда оперативтиг салбырынга өрт өжүреринге херекээри-биле частыр бүдүмелдерин (доктааткан чурум ёзугаар) үндүрүп бээрин «Тыва даг-дүгү» комбинаттың (эш Ондар), Тываның руда эргелелиниң (эш Шалнахмедов) болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың удуртукчуларынга сүмелээр. Өрттүң тыптып келгениниң чылдагааннарын тодарадыр истелге ажылын экижидерин болгаш буруулуг кижилерге харыысалга хүлээдирин Хой-ниитиниң корум-чурум камгалалының министерствозунга дагзыр. Өртке удур демиселче кижилер күжүн болгаш транспортту мобилизастаарын колхозтарның болгаш совхозтарның, бүдүрүлге, тудуг болгаш ыяш белеткээр организацияларның удуртукчуларының, чер-черге эрге-чагырга органнарының хууда харыысалгазы болдурар. Ыяш камгалалының органнары-биле дугурушпайн база өртке удур чогуур хемчеглерни кылып албайн тарап шелдеринге саван артыын өрттедирин хоруглаар.

Өртке удур демиселди күштелдирери-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы эш Н. И. Купеекога баштаткан комиссияны республикада тургускан. Бо хүннерде бүгү районнарда ындыг комиссиялар тургузуттунуп турар.

Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң
репертуарынга

Эге сөс

ЧАРЛАКЧЫ:

Эрес-кежээ, тараажылар,
Экии бенер, эргим эштер!
Ада-чуртту күчү киирген,
Ажылыңар хүндүткелдиг.

Ховуларны андаргаштың,
Хорагай дег каастаптар.
Тракторнуң, комбайнның
Дынын туткан эрес силер.

Ажыл-ишке кежээ болгаш,
Арныңар-даа кара-хүрен.
Холдарыңар мөге-шыырак:
Ховуларны чаартып тур.

Ойнакчылар силерлерге
Онза ишиг байыр тутту!

Хөгжүм дыңналыр. Агитбригадазының киржикчилери сценага шулуу үнүп келир.

БИРГИ ҮН. Ырны.
ИЙИГИ ҮН: Шүлүкту.
ҮШКҮ ҮН: Рассказты.
ДӨРТКҮ ҮН: Танцыны.
БЕШКИ ҮН: Хөгжүмну.
АЛДЫГЫ ҮН: Хөглүг кожаңны.

ЧЕДИГИ ҮН: Хөйге-чонга бараалгадыл!

ЧАРЛАКЧЫ. Бистиң көргүзүглеривистиң хөглүг, солун, ак-даа, карадаа талаларын. — шупту-на маңаа көрүп, дыңнаптар-ла силер ыйнаан, эштер.

БИРГИ ҮН: Сан-түңну,
ИЙИГИ ҮН: Факт-барымдааны.
ҮШКҮ ҮН: Кижилерниң ат, фамилиаларын база.

ЧАРЛАКЧЫ: Бистерниң шуптувустуң күзел-соруувус чаңгыс:

БИРГИ ҮН: Тарааны.
ИЙИГИ ҮН: Эъттн.
ҮШКҮ ҮН: Сүттү.
ДӨРТКҮ ҮН: Дүкту
БЕШКИ ҮН: Улус-чонга, улуг Төрээн чуртка улам-на хөйнү бээри.

ЧАРЛАКЧЫ: Ырывыс, шүлүүвүс
Ыраже ужуксун-на!

Агиткультбригаданың киржикчилери Төрээн чурт, кодээниң ажылчылерининң дугайында ырны күүседир.

В. Волченконуң «Тоол аяны» — деп чуруу

Камналга дугайында айтырыг

(Оол, уруг ийи чарлакчы үнүп келир)

ООЛ (көрүкчүлерже көрүнгеш): Силер бистиң ийилдиривисти штаттыг чарлакчылар деп бодаваңар. Концерт чарлаарынга штаттыг кижиниң херээ чүү боор. Бурунениң акшашалыгын камнаар-ла болгай.

УРУГ (оолче көрүнгеш): Бо турган Дузалакчы Чарлаарович концертти хөй-ниитичи эгелээшкин-биле чарлап турар мындыг кижи чүве. Концерт көргүзүп турар кодээ артистерде штаттыг кижи чок, олар база-ла хөй-ниитичи эгелээшкин-биле чонга бараан болуп турар. Уран чүүлдүң удуртукчузу болгаш, чүгле чаңгыс мен штаттыг мен.

ООЛ: Бот-тывынгыр уран чүүлдүң бо хире улуг, хөй кижилиг коллективиниң иштинден чүгле чаңгыс кижи штаттыг, болап көрүңер даан, кайы хире хөй акша, штат камнаттынып ап турар-дыр.

УРУГ: Бистиң артистерниң бир чамдыызы мында концерт көргүзүп турда, чамдыктары бо кожеге артында хурал база эрттирип турарлар болдур ийин.

ООЛ: Хүн айтырыы — камналга дугайы, аңаа хамаарышкан айтырыглар. Ында чүгле концерт көргүзериниң үе-шагын камнап алырын чугаалажып турар эвес, машина-техниканы, кывар-чаар чүүлдерин камнап алырының дугайында чугаа база чорып турар.

УРУГ (артыкы кожегаа чоокшулап чеде бергеш): Эй, эштер! Санал бээр кижи бо көрүкчүлер мурнунга үнүп келгеш саналдазын, эш-оор база дыңнаар болгай, арга-сүме кадып, шүгүмчүлел кыла каап-тар кижи-даа турup келир магат чок.

ЧАРЛАКЧЫ: Эш Берген-оолга сөс бээр-дир, эштер. (Барактары костюктерлиг кижи үнүп келир).

БӨРГЕН-ООЛ: Камналга дугайын чугаалажып турарывыс кончуг-ла чүүлдүг-дүр. Ол айтырыгны улуу-биле деткиир, изиг-биле хүлээп ап турар мындыг мен ийин. Камналга дээш бүгү чон кедуралүп үнүп, пашта шай ышкаш хайнып турда, бистиң бригадада камналга кончуг багай-дыр, эштер. Каракка коступ, кулакка дыңналып турар барымдааларны маңаа чугаалап көрейн. (Камналганың кандыг байдалдыын, кандыг кам чок чүүлдер барын бригадага келген дораан ында кижилерден, бригадир, учёттиктен айтырып, билип алган. Көрген чүүлдерин маңаа санап чугаалаар. Камналга чок кижилерниң аттарын база адаар). Оон аңгыда, чамдыкта чем хайындырар, от оттулар дээш, соляркаңы өзектеп каан ыяшче кудупкаш, отту чалбышталдыр ужудуптары чажыт эвес ле болгай. Чугааны ам моон-биле доозуп каайн, шак-үени камнабас болза хоржок-тур. (Берген-оол үне бээр, чарлакчы оол, уруг үнүп келирлер).

ООЛ: Чугула сагал баарды эвеспе.

УРУГ: Шын-на чугаалады. Ынчалза-даа чамдык чүүлдерни чугаалавайн бардылар.

ООЛ: Силер немептинер харын, Удуртур Башкаровна.

УРУГ: Соок, карлыг, частыг хүннерде, ажыл чок олурупар болгай бис. Ол чүл, кижилерниң күжүн камнап ап турарывыс ол бе!? Ажылче дан бажында үнер ужурлуг турган, 9, 10 шактарда, чамдыкта 11 шакта-даа үнгүлээр болгай бис. Ол чүл, шак үени камнап турарывыс ол бе?

ООЛ: Ол дээрге чалгаа болгаш шүшпең чорук-тур. Ажылдын дүрген доостурунга шаптык кадып турары ол-дур.

УРУГ: Ховуга ажылдап турар кижилерниң чеми багай болуп, чамдыкта чүгле кара шай, кара хлебтен өске чүве чок болур болгай. Ол чүл? Колхозтуң (азы совхозтуң) удуртукчуларының, склад эргелекчизиниң эът, сүтту камнап ап турары ол бе?

ООЛ: (Концерт көргүзүп турар бригадада чемниң шынары багай болза, ажыл-агыйның удуртукчуларының адын адаар). Ховуда ажылдап турар кижилерниң аъш-чеминге, амыдырал-чуртталгазынче сагыш салбайн турары ол-дур... бо хову турлаанга чаңгыс хонуруптар болза, четпестерни миннип келирлер ийин оң.

УРУГ: Часкы тарылганың чемпион ооржум-дур дээрвин төп черден телефоннап, райкомдан дыгредип турда, бистер ыыт чокка олуруп турар-дыр бис. Ол чүл? Күжүвүстү, бар аргаларывысты камнап ап турарывыс ол бе?!

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Ыттарның дузазы, коргуш чогу

РЕКСТИҢ ДУЗАЗЫ

Бо таварылга Канадага Сарина дээр черге болган. Томас Уард деп кижи дүне бодунуң машиназын башкарып чорип олура, оруктуң кыдыында турган ыяшка машиназын үстүрүпкеш, бар кемдээшкинге таварышкан. Мурнуу чарыы чымчырлы берген машиназының иштинге чыда, дуза дилеп алгырган. Удатпан чок ооң машиназынга Рекс дээр шоваалыг, кончуг улуг-чаагай ыт халып келген. Ол ыт машинаның ажык соңгазын өттүр бажын сукпкаш, кемдээшкинге таварышкан кижиниң холун чыл айы берген. Томас Уард кадык холу-биле ыттан сирбектенипкен. Рекс бүгү-ле бар күжүн мөөңнеп-мөөңнеп, ону машинадан үндүр тырткаш, бодунуң ээзиниң бажыңынче сөөртүп алгаш чоруптаан. Рекс кемдээшкинге таварышкан кижини 359 метр чедир сөөртүп эккелгеш, ээзин кыйгырып ээре берген. Ээзи Рекстиң ээргизин дыңнаан дораан-на маңнап келген, кемдээн кижини эмнелгеге чедирипкаан.

АЙЫЫЛДАН КАМГАЛАП АЛГАН

1936 чылда кызыгаарчылар Карацупа биле Шилов ийи Индус дээр ыды-биле кадын Суйфина хемге хемелеп, боттарының кызыгаарын албан-хүлээлгезин күүседип чораан. Хенертен улуг шуурган келгеш, хемени аңдара шаапкан. Кижилер болгаш ыт терең делгем хемниң ортузунга дүже берген. Индус кончуг дүрген эштип чоруткаш, хемниң эриинге үнүп, ээлерин аңаа манааш олурупкан.

Кызыгаарчыларның шинель тоннары өткен, ооң кадында лаңчылары, гранаттары, сапыктары дээш бүгү-ле херекселдери аартап, эштири шуут-ла бергедеп, амы-тынынга айыыл дирге лип келген. Карацупа дузалажы дилеп, Индусту кыйгырыпкан. Ыт ээлеринге эштип чеде бергеш, Карацупаның шлём өөрүн ушта тырткаш, эштип чорупкан. Шлёмну эрикке апарып каапш, дедир келген. Ооң эктинден ызырыпкаштың эштип чорупкан. Удатпан чок Карацупаны эрикке үндүр сөөртүп эккелген. Индус оон Шиловту камгалаары-биле база-ла суже кирипкен. Ынчангаш ону база-ла эктинден ызырып алган, эрикке үндүрүп келген.

— Кажан-даа ыглап чорбаан кижи мен. Шилов база-ла кортук эвес кижи чүве. Индус мени эрикке үндүрүп келирге өөрээнимден караам чажы төктүп келген. Сугга дүже дээрвиске Индус бистиң арыннарывысты чылгап, бис ийиниң аразынга канчаар эштип келып турганын чүү дээр оңу. Индус эвес болза бис Суйфино хемден кайын үнүп шыдаар бис — деп, Карацупа чугаалаан.

ЧААСКААН ОН КИЖИГЕ УДУР

Истелге органынга кончуг ховар дидим, эрес дээн, Гром деп шоваалыг ыт турган. Даш бажыңның подвалынга чепсегленген дээрбечилер чаштына берген. Бажыңны шагдаалар болгаш истелге органының оперативтиг ажылдакчылары долгандыр бүзээлепкен. Аткылажыышкын-даа эгелээн. Подвалче кирер аргажок болган. Чүге дизе дээрбечилер дижинге дээр чепсегленип алган. Громну подвалче киириптер деп шиитпир үндүрген.

Гром бузук соңга дамчыштыр подвалче кире халаан. Адыышкын-даа диңмиттеви-ле берген, удатпан чок соксай хона берген. Подвал иштинде аажок шимээн үнген.

Ол үзүктелиишкинниг үени ажыглап алгаш, шагдаалар болгаш истелге ажылдакчылары подвалче кирипкен. Ынаар кире бээрге, Гром чааскаан он дээрбечиге удур дыка-ла эрес тулчуп турган. Карак чивеш дээр аразында оларның кырынче шурап, ызырып турган. Дээрбечилерни аңаа дораан-на тудуп алкан.

Шак ол сегиржип алышкыныың соонда Громну көөрге, дыка хөй черде балыглаткан болган. Ону үр-ле эмнээн. Экттедип, жирээниниң соонда Гром бодунуң берге, айыылдыг ажылын хөй чылдар иштинде эрес-дидими-биле күүседип келген.

Редакторнуң оралакчызы
А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Хар четпээн уругну эмиг сүдү-биле чемгерери

Чаш уругнуң күш болгаш нерви-психиктиг таарымчалыг өзүлдезин, ону долгандыр турар бүгү чүвени шын организастаанында, бирги ээлчегде уругнуң төрүттүнгениң баштайгы хүннеринден эгелээш чемгерериниң чоп болгаш шын чурумун тургусканда, чүгле ынчаарда чедип ап болур.

Өзүп орар организмниң физиологтуг херегледеринге дүүшкен чем уругнуң дески өзүп доругарын хандырып, ону долгандыр турар даштыкы байдалдарга ооң аарыычал эвес болур чоруун болгаш шыдамыккайын бедидип турар.

Эмиг эмер уругнуң таарымчалыг өзүлдезин хандырып турар эки чем болза эмиг сүдү болуп турар. Ынчалза-даа неси кадык болгаш долу үнелиг чем-биле хандыртынган таварылгада ол болдунар. Иениң эмиг сүдүнде бүгү-ле эргежок чугула хоолулуг бүдүмелдер, минералдыг дустар, микроэлементилер бар, олар болза биология талазы-биле долу үнелиг болгаш дүрген хайлыычал чемнер болуп турар: мында витаминнер хөй бар, ферментилер, гормоннар, антилел бар.

Иениң эмиг сүдү уругну тот-турбас болза, ылангыя баштайгы үш айларда ону эмиг сүдү-биле хандырарының бүгү-ле хемчеглерин ажыглаары эргежок чугула. Чаа төрүттүнген кадык уругнуң бирги баштайгы эмзирилгезин төрүттүнген соонда 6—12 шак болганда чорударын ажыктыг, а ооң дараазында 3—3 шак болгамла эмзирип, дүне 6—6 шак болгаш-ла ынапла эмзирерин чурумчудары чугула.

Чаа төрүттүнген уругну эмзирериниң үргүлчүлээри 20—30 минутадан ашпас ужурлуг.

Кадык уругну төрүттүнгениниң баштайгы айының дургузунда хүнде 6—7 удаа, 1-ден 4—5 айга чедир 6 удаа, 5 айдан чыл чедир 5 удаа эмзирер ужурлуг.

Уругну эмзирериниң шагын иениң амыдырал байдалындан болгаш ажылының байдалындан хамаарыштыр доктаадып алыр. Ынчалза-даа уругну эмзирер шактарының хүн бүрүде доктаамал болуру, эмзирер үениң аразында шактарны шын сагыыры, дүнеки үзүктелиишкинниң 6 шактан ажыг эвес болурун хандырары эргежок чугула.

Төрүттүнген соонда бүдүн чартык айдан эгелээш бүгү уругларны кылымал чем-биле чемгерер үезинде 30 мг аскорбин кислотазыг С витаминниң азы яблоко, виноград болгаш кара-каттан кылган сокту хүнде бээр ужурлуг. Ооң хемчээлин хүнде чартык шай омаажындан эгелээш 40—50 мл (2—3 удаа) болур.

Уругларга сокту чүгле чемненген соонда берип болур, чүге дээрге, сокта чигир хөй болгаш чемнениириниң мурнунда ижиртир болза, уругларның чемге хөөну эзээжээр апаар. Ол үеден эгелээш балык үзү хевирлиг А биле Д витаминнерин бээр (хүнде 2—3 удаа 1—1 дамдыны бээр болгаш ийи он-он хонуктуң дургузунда чоорту көвүдетпишаан, 3—4 айларда 1 шай омаажынга чедирер). Балык үзүн чемненген соонда бээри эргежок чугула.

2 айлыындан эгелээш уругга хлеб быжырар ажыткыдан кылган паста хевириниң В дээр бөлүк витаминнерин хүнде 1 шай омаажының иштин азы кургаг пиво ажыткызының гидролизатазын 2 шай омаажының иштин бээр.

3 ай чартыктан эгелээш слива, вишня, томат, абрикос, морковь, малина соктарын бээрин сүмелеп турар.

Честек-кат, ылангыя кыш-кузаандан кылган сокту бээрде оваарымчалыг болуру чугула, олар-биле чемгерери чемге хөөн чокталырын илерееп келиринге чедирип болур.

4 айлыындан эгелээш картып аштап каан яблоко суун хүнде бүдүн чартык шай омаажының иштинден 3 столовая омаажынга чедир бээр.

4 ай чартык уругга хүнде чартын чуургааның сарыы, фосфор, кальций, демир, А, Д, В, В₂ РР витаминнер кылдыр, а ол ышкаш бедик шынарлыг белокту болгаш үсту бээр (дагаа чуургазын хайындыргаш сарыын бээр).

Чем ижер уруглар неллериниң эминниң сүдүнден хамаарылга чокка 5 айлар дургузунда эмер ужурлуг.

Немелде чемни эрте (дөрт айлыындан эгелеп) бээрин чамдык аарыглардан аарып турар үеде, чижээлээрге, хан чедишпестээн, рахиттээн, үргүлчү кегиртиң, кусурар уругларга сүмелеп болур. А ижин-шөйүндүзү, эът ваннер аарыглардан аараан уругларны немелде чем-биле эрте чемгербеве эки.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ
САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН
БАЖЫҢЫ.

Кино

АПРЕЛЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Спартак» (1-ги, 2-ги сериялары) 12, 3.10, 6.20, 9.30 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Тараачын артист» 2.30, «Хаан болгаш генерал» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хараачыгай» 10, 11.50, 1.40, «Киленнээшкин» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мистер Икс» 3, 6.40, «Мээң бичии өңнүүм» 4.50, 8.30 шактарда.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, ниитиже информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларының 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01063.

Улуг Октябрьның 50 чылы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үнүп эгелээн

1967 ч. АПРЕЛЬ 9 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 84 (6721).

Өртээ 2 көп.

Космонавтика хүнүнге уткуштур

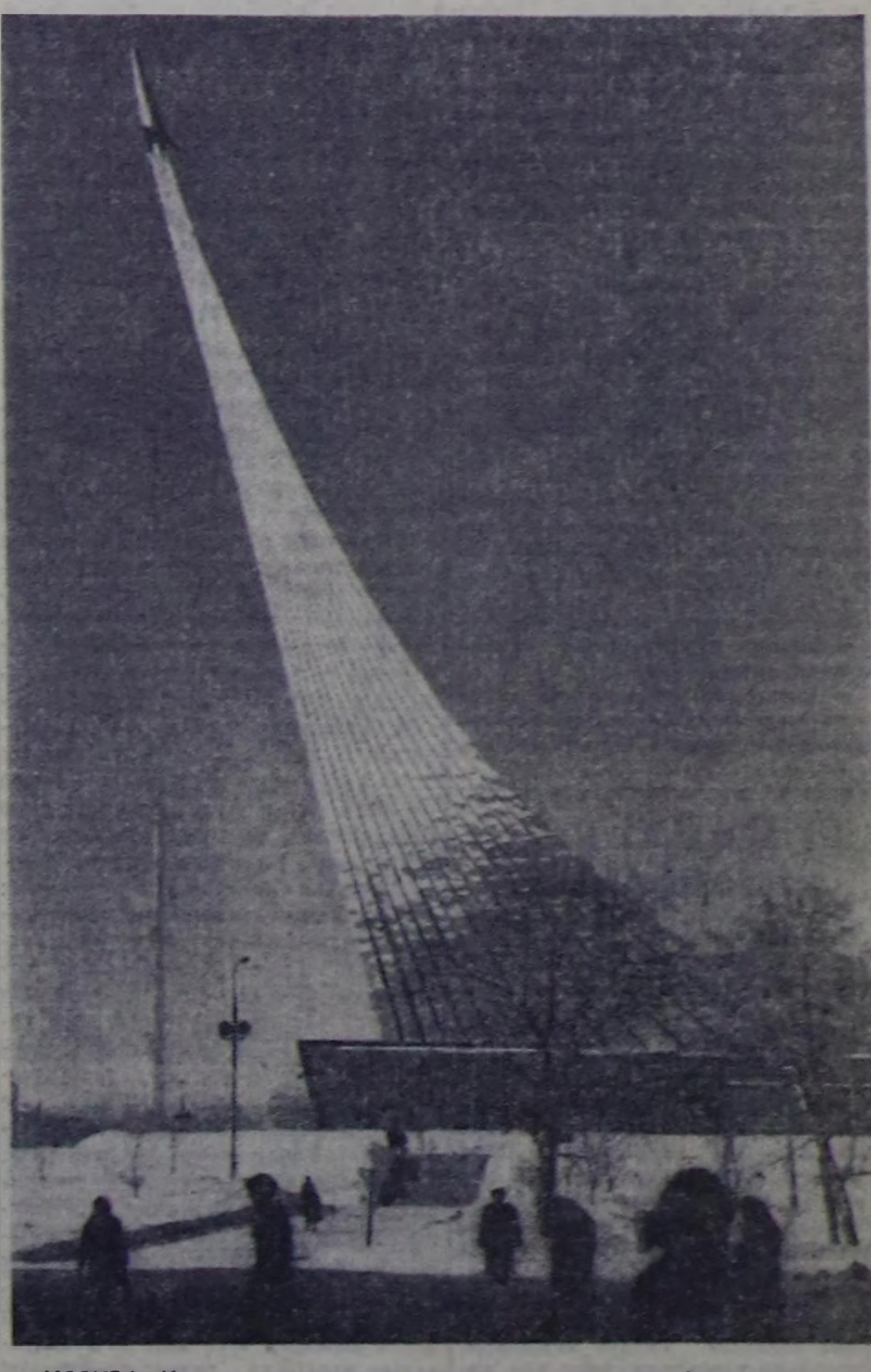

МОСКВА. Космостуң чагырып алыкчыларынга алдар болдурган турасклал. Космонавтарның аллеязын мында тургузар.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА болгаш ногаанчыдылга

Хүн келген тудум-на кайгамчык улуг, төөгүлүг болуушкун—Октябрьның социалистиг революциязының 50 чыл оо чоокшулап орар. Юбилейниң социалистиг чарыжының чаагы ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү адырларының ажылдакчыларын хаара туткан болгаш ооң күүселдезиниң баштайгы түңнелдери көстүп турар апарган. Ооң иштинде чер-чер Советтериниң аразынга калбарган чарышка хоорайларны, суурларны болгаш чурттакчылыг черлерни чаагайжыдары база ногаанчыдары бир кол черни ээлеп турар. Ынчангаш чамдык хоорай, район болгаш кодээ Советтер бо чугула ажыл-херекче улуг кичээнгейни салып, частың эгелээни-биле чергелештир аңаа хамаарышкан хемчеглерни күштелдирген.

Кызылдың, Чадааның хоорай база Барыын-Хемчиктиң, Бии-Хемниң район болгаш өске-даа чер-черде Советтерниң соңгуда сезлүнде эрткилээн баштайгы сессияларынга чаагайжыдылгага болгаш ногаанчыдылгага хамаарышкан айтырыгларны тодаргай чугаалажып, оларның чамдыктары апрель 10-дан эгелеп бо талазы-биле шалыпчы айны чарлаарын шиитпирлээн. Кызыл хоорай Советиниң юбилейлиг чылда чаагайжыдылганың болгаш ногаанчыдылганың талазы-биле кылыр ажылдың план-даалгазын организация бүрүзүнге чедирген, бо чылын он муң 500 хире ыяшты, 30 муң чадаң үнүштерни, 400 муң ажыг чечектерни тарып олуртурун көрүп турар. Бүгү ажылдарның белеткелин хайнышкылыг чорудуп эгелээн болгаш хоорукүүскем суббота санында кудумчуларны, бажыңнар девискээрин арыглаар аштаарга чорудар чаңгыс аай санитар хүнүн доктаатказ, ону беттандырып турар.

Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга алдар кылдыр суурларның болгаш чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазы база бедик культуразы дээш эрткен чылын-на Чөөн-Хемчикте шемижилерниң эгелээшкини-биле калбарган чарыштың негелделерин күүседиринге чамдык кодээ Советтер бедик түңнелдерни чедип ап турарын сеткил ханыышкыны-биле демдеглээр херек. Мында хамыктың мурнунда Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профэвилелдериниң область Чөвүлелиниң Кызыл тугун бышпы-биле тудуп турар Барыын-Хемчикте Эрги-Барлык кодээ Совединиң (даргазы эш Иргит Севээн) киирер апаар. Эрги-барлыкчылар бодунуң төрээн суурун улам чаагайжыдып, чай боорга ооң кудумчулары «ногаан торгу хевин» кедип, сесерликтер хевис ышкаш чечектер-биле шыптынган турзун дээш ам база-ла улуг ажылдарны чорудуп эгелээн. Мында кудумчуларны чурумчудуп база ыяш, чечек тарыыр черлерни, газоннарны белеткээн. Бо чылын колхозчуларның бажыңнарының чоогунга чимистиг ыяштарны, өгерәдту олуртуринче улуг кичээнгейни салган. Чаагайжыдылганың, санитар культуразының талазы-биле ажылдарга кодээ Совет депутаттарының, активчилерниң болгаш кудумчу комитеттериниң, херээженнер чөвүлелиниң идепкейлиг киржилгезин хандырып шыдаан. Ол ышкаш Чадааның хоорай, Бай-Тайганың Шуй кодээ Совели болгаш өске черлерде бо ажыл элээн организастыг чорутттунуп эгелээн.

Ынчалза-даа чамдык хоорай, район күүскомнарының болгаш кодээ Советтерниң талазындан бо чугула ажыл-херекче кошкак кичээнгей салып, ону аза-чайгаарлаашкынче киирип турар таварылгалар бар. Ынчангаш хоорайларны, суурларны болгаш чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар ажыл ажылгаа чедир кончуг багай чорутттунуп келген дээрзин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң чоокта чаа болган сессиязынга чөптүү-биле демдеглээн. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Таңды, Тес-Хем болгаш өске-даа районнарда чамдык суурларның, чурттакчылыг черлерниң овурхевири шөөлүг чаартынып өскерилбээн, чаагайжыттынмайн турар. Ылаңгыя «Тээли», «Шеминээр», «Барлык» совхозтарда салбыр төптери — Бай-Тал, Аянгаты, Аксы-Барлык, Дөң-Терезин суурларда чаагайжыдылга кендии багай боор турар. Чижээ, Бай-Тайганың Бай-Талда эш Өрнүгү даргалаан кодээ Совет суур чаагайжыдылгазын кичээнгейге албаанындан аңаа мурнунда кылдынган чүүлдер: кудумчуларның херимнери, олурткан ыяштар узуткаттынган болгаш бажыңнар чоогунда бок «үүже» болу берген чыткылаар. Бо кижи шыдаар аргажок факт бирги ээлчегде ол суурларга хамаарышкан кодээ Советтерни дүвүредир ве ам черле келген.

Ооң-биле кады чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга талазы-биле кылдынган чүүлдерни кайы хамаан чок үрегдээр, ону камгалавас, хумагалавас чижектер база бар. Чижээ, эрткен чылын Кызылдың бөжүдүлга бажыңының коллективи Гагарин кудумчузунда бодунуң участогун эң эки кылдыр чаагайжыдып, ногаанчыткан. Ынчалзажок «Кызыл тудуг» тудуг эргелели (начальниги эш Остапец) ону шуптузун үреп каан. Черле ынчаш Кызылдың Ленин, Кочетова, Титов, Гагарин кудумчуларынга тарып олуртккан хөй санныг ыяштарны, чадаң үнүштерни «Тыва тудуг» трезиниң тудуг организацияларының үреп, чок кылганын шыңгыы буруу шавар херек.

Кызыл, Чадаана, Ак-Довурак ышкаш хоорайларның безин санитарлыг —арыг шөөриниң байдалында ам-даа улуг четпестер бар. Ак-Довурак хоорайның мурнуу талазында чурттаалга бажыңнарының чанында болгаш өске-даа черлерде бок кижи кылаштаар аргажок дээрзиниң дугайында кодээ «Шынның» редакциязынга келген. Ынчангаш хоорайларга болгаш суурларга санитарлыг корум-чурумну тургузар дээш коммунал ажыл-агый, кадык камгалал болгаш шагдаа органнарының удуртукчулары шиитпирлиг хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Бүгү чурт Совет эрге-чагырганың 50 чылының юбилейин чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуур дээш улуг күжениишкинниг ажылдап турар. Чер-чер Советтери хоорай, кодээ болгаш суур бүрүзүн чаагайжыдып, чечектелдирер база оларның культуразын бедидер талазы-биле байырлалга хамаарштыр аарган хүлээлгезин төлептиг-биле күүседир дээш бо чугула ажылга депутаттардан, доктаамал комиссиялардан, квартал болгаш кудумчу комитеттеринден, бүдүрүлге, албан-организациялардан негелдени күштелдирер, өлче бүгү ажылчы чоннарның күжүн мобилизастаар ужурлуг. Ооң-биле кады чаагайжыдылгага болгаш ногаанчыдылгага чоннуң күжү-биле кылган чүүлдерни кайы хамаан чок үрегдеп, төтчеглээр чоруктарга удур шиитпирлиг демиселди Советтерниң талазындан чорудар ужурлуг.

Бистиң хоорайларывыстың, суурларывыстың чаагайжыдылгазының дугайында партияның, чазактың улуг сагыш салыышкынының, берип турар акша-хереңгизиниң, бар аргаларны чеп ажыглап тургаш, юбилейлиг чылда оларны үлегерлиг чаагайжыдып, чечектелдирери база бедик санитар культурлуг кылдыр тургузары—чер-чер Советтериниң, бүгү хөй-ниити организацияларының болгаш ажыл-ишчи бүрүзүнүң алдарлыг херээ болуруң утпас херек.

ЧАСКЫ ХҮННҮҢ УЛУГ ҮҮЛЕЗИ

Шык базырыышкыны

Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң Бора-Тайга, Киров болгаш Ишкин салбырлары сөөлгү хүннерге чедир 1200 гектар черни илиirtеп, шыгын базырган. Киров салбырда 4 агрегат 800 га черниң шыгын базырган. Механизаторлар Ондар Санчат-оол болгаш Сат Пароход олар ээлчег нормазын 130—150 хуу күүседип турар.

Ленин аттыг колхозтуң Сесегеде, Хараганныг-Ховуда 820 гектар чериниң шыгын базырган. Ооң-биле кады часкы чер аңдарылгазын эгелээн. Хараганныг-Ховуда 3 агрегат 70 ажыг гектар черни аңдарган. Чер аңдарылгазында Сат Эрес-оол, Түлүш Эртине, Алексей Монгуш болгаш аныях кыс Монгуш Часка мурнакчылар болуп турар.

«Большевик» колхозта шык базырыышкыны аштиг черлерден кедет черлерже бар чыдар, муң ажыг гектар черниң шыгын базырган. 3 агрегат 60 ажыг гектар черни аңдарган.

Тарылга мурнунуң суггарылгазы «Сүт-Хөл» совхозта массалыг эгелээн. Ооң Бора-Тайга салбырының суггарылга бөлгалдарында 15 суггарыкчы ажылдап кирген. А Киров салбырда Монгуш Коштук удурткан 6 суггарыкчы 50 гектар черни суггарган.

Ховуже үнеринге белен

Совет эрге-чагырганың 50 чылының Улуг байырлалынга күш-ажылчы белектиг ужуражыр дээш «Көк-Тей» совхозтуң механизаторлары кедээ ажыл-агый техниказының септелгезин чыл эгезинден бээр организастыг, эки чорудуп келген.

Совхозтуң септелге мастерскаязы (эргелекчизи В. И. Черпаков) часкы тарылгага херегжеттинер тракторларны, илиирлерни, сеялкаларны, кожууларны, аңдазыннарны болгаш кукуруза тарып олуртур машиналарны, катоктарны база өске-даа чепсек-херекселдерни септеп белеткээрин эки организастап, аңаа совхозтуң үш трактор-хову бригадаларының механизаторларын киириштирип, бригадаларга эң эки шынарлыг септелге дээш чарышты организастааныының түңнелинде септелге чогуур үезинде, бурун дооскуган.

Часкы, хову ажылынче үнеринге белен кылдыр янзы-бүрү марканың 40 ажыг тракторларын септээн.

Септелгеге кирипкен механизаторларның бригадалар аразының социалистиг чарыжынга № 1 трактор-хову бригадазы (бригадири И. Радзин) эң идепкейлиг киржип, бирги черни ап турар болгаш хүн бүрүнүн септелге планын 100—110 хуу чедир күүседип турган.

Механизаторлардан септелге планын Э. Васильев—115 хуу, А. Оленин—120 хуу, М. Салчак—120—130 хууларга күүсеткилээн, совхоз ам часкы чер ажылынче үнеринге белен байдалда туруп турар.

Сугну шөлдерже

Республиканың барыын зоназының районнарының ажыл-агыйларының шөлдеринде часкы хову ажылдары бо хүннерде бүгү тала-биле калбарган.

Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунуң Бай-Тал салбырының агроному эш Дукур-оолга удурткан 24 кижи составтыг бута деву аштаар бригада апрель 7-ге чедир Ак-Терек суггарылга бугазының дөзүн аштап доскаш, албек сугну шөлдерже аксын бадырган. Начырал салбырының суггарылга бугаларының аштаалгазында ажылдап турар эш Кангыыр-оолга удурткан 28 кижи составтыг бригада Адыр-Мажалык суггарылга бугазының дөзүн аштап доскаш, ооң суун бадырган. Ол бугазының суу-биле Хертек Чылбакка удурткан суггарыкчылар звенозу тараа шөлдерин суггарып эгелээн. А эш Кангыыр-оолдуң бригадазы бо хүннерде Дөң-Терек бугазының дөзүнүң дожун аштап, суг боор дашларны чыып, шеттерни тургузуп ажылдап турар.

«Мурнакчы» колхозтуң суггарыкчылары кыска хуусаалыг семинарынга чыглып келгеш, ажыл-агыйның суггарылга системазын экижидеринче угланган боттуг хемчеглерниң дугайын чугаалашканнар. Аңаа тус-тус суггарыкчылар, звенолар бо юбилейлиг чылда бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган. Дуржулгалыг суггарыкчылар Норбу Дадар-оол олар кижи бүрүзү 30 га черни суггарып ажаар нормалыг тургаш, тус-тузу 60 га чедир черни бо чылдың хову ажылдарының сезонунда үш удаадан эвээш эвес суггарып, га чер бүрүзүнге 18 центнерден эвээш эвес дүжүттү өстүрер бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

• • •

Барыын-Хемчик районнуң бүгү ажыл-агыйларының суггарылга ажылдарынга ниитизи-биле 180 кижини хаара туткан. «Большевик» колхозтуң 45 суггарыкчызы бо хүнге чедир 200 ажыг га черни суггарган. «Шеминээр» совхозтуң Дөң-Тереңиң салбырының тараа шөлдериниң 286 га черн суггартынтан. Монгуш Байыр-оол, Ооржак Бобуштаан, Монгуш Бүрбеш-оол олар суггарыкчыларның мурнакчылары болуп, суггарылга эгелээнинден бээр эки ажылдап келгеннер.

Совхозтуң суггарыкчыларының ийи звенозу бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алганнар. Эш Сарыглар Сайын-Белекке удурткан звено бо чылдың тарылга сезонунда 200 га черни үш удаадан эвээш эвес катап суггарар болгаш га чер бүрүзүнден 20 центнер дүжүттү, а эш Саая Дүргүн-оолга удурткан звено 250 га черни база ынчаар суггарар болгаш га чер бүрүзүнден 18 центнерден эвээш эвес дүжүттү алыр социалистиг хүлээлгелерни алган. Суггарылга-биле чергелештир бо ажыл-агыйда Аянгатының, Бичи-Тейнин, Ужук-Уаектиң тараа шөлдеринге механизаторлар шык базырар ажылдарны үргүлчүлээ, 380 га черни илиирткен.

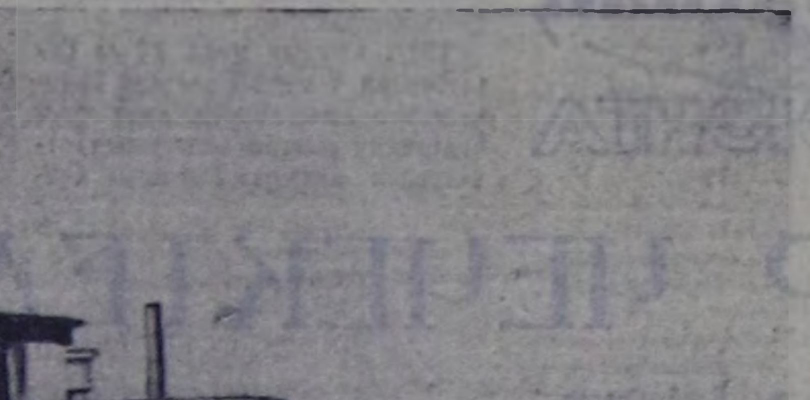

Республиканың барыын зоназының районнарының ажыл-агыйларының тараа шөлдеринде юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдары хүн келген тудум-на улам калбарып турар.

Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозунуң Бора-Хөлде № 1 трактор-хову бригадазының механизаторлары шык базырыышкынын үргүлчүлеп турар. А «Большевик» колхозтуң Бута-Шазында трактор-хову бригадазында часкы чер аңдарылгазы эгелээн. Колхозтуң партбюрозу политмассалыг ажылды хову турлагларында база калбартып эгелээн.

ЧУРУКТАРДА: «Большевик» колхозтуң партия организациязының секретары эш В. Уаек (үстүнде чурукта, солагай талазындан ийи дугаарында), чер аңдарып турар трактористтер Куулар Арбан-оол, Ондар Маадыр-оол, Ооржак Моралык-оол оларга ээлчеглиг бюллетенниң корүзүтлелерин сайгарып чугаалап турары. Адаанда чурукта СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта шык базырыышкыны.

Д. АНАЙ-ООЛДУҢ фотолары.

Ленинчи черлер-биле

УЛЬЯНОВСК. (СЭТА). Волгоградтан тускай экскурсия поездизи Ульяновскиде чеде берген. В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 97 чыл болурунуң бүдүүзүнде Волгоград областың 400 пропагандистери ленинчи черлер-биле таныжарын шиитпирлээн. Олар В. И. Лениниң бажың-музейинге, Володя Ульяновтуң өөренип турган школазынга чораан, хоорайга аян-чорук кылып, Ильичиниң төрээн хоорайының дугайында документалдыг фильмнерни көрген.

Бедик үнелел

НОВОСИБИРСК. Апрель 8. Бистиң корреспондентивис. Зона көрүлдезиниң киржикчизи эш А. Куулактың оон телефон-биле дамчытканы болза, Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга турескааткан бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң Новосибирск зоназының айы-биле көрүлдези Новосибирск хоорайга апрель 4-те эгелээн. Ында Красноярск, Алтай крайларының, Кемерово, Новосибирск, Томск, Омск областарының, Даг-Алтай болгаш Хакасс автономнуг областарының, Эвенки болгаш Таймыр национал округтарының, Тыва АССР-ниң уран чүүл коллективтери боттарының уран талантыларын көргүзүп эгелээн.

Бо көрүлдеге 2000 ажыг кижи киржип турар. Оларның аразында колхозчулар, ажылчыннар, Совет Армияның дайынчылары, студентилер уран чүүл талазы-биле талантыларының янзы-бүрү хевирлерин тывынгыр, чараш-ханы утка-шынарлыг кылдыр көргүзүп турар.

Апрель 7-ниң хүнүнде Чкалов аттыг заводтуң Культура бажыңынга Новосибирск зона көрүлдезиниң жюри кежигүннери эрткен концерттерниң түңнелдерин көрүп тура. Тываның төлээлекчилеринге байыр чедирип, бот-тывынгыр тыва артистерниң концертин бедик-биле үнелевишаан, программаның утка-шынарын экижидер, уран чүүл бөлгүмнериниң ажылын сайзырадыр талазы-биле кошкү чедишкиннерин чедип алган бот-тывынгыр тыва артистерниң дуржулгазын көрүлдеге киржип турар чамдык коллективтер өөренип алырының ажыктыын демдеглээн.

Апрель 6-тан 7-ге чедир көргүскен концерттерниң түңнелинде, аңгы-аңгы тывынгыр, чогаадыкчы номерлер күүсеткен 20 кижини бирги чергениң дипломнары болгаш Хүндүлел бижиктер-биле шаңнаан. 17 кижи Россия Федерациязының лауреаттары болган.

Зона көрүлдези үргүлчүлеп турар.

«Найырал» деп турисчи поезд-биле

Областың профэвилелдер чөвүлелиниң туризминиң тыва область чөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Совет эрге-чагырганың 50 чылынга алдар болдурган, Кызыл — Абакан — Москва — Ленинград — Абакан — Кызыл маршруттуг турист-экскурсиялыг «Найырал» деп поездини организастап белеткээр болгаш чорудар дээн саналын СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу чөптүг деп деткээн. Ол поезд Абакан демир орук станциязындан үнер. Бо чылдың октябрь 4-тен 17-ге чедир чоруур ол поездиге 464 турист чоруур.

«Найырал» деп турисчи поезд-биле чоруур эрге дээш социалистиг чарышты чер бүрүзүнге калбартып чорудары база туристиг поездини организастап белеткээринге киржирин СЭКП Кызыл хоорkomунга, СЭКП райкомнарынга, партия ээ организацияларынга, хоорай, район, кодээ Советтерниң күүсеткен комитеттеринге болгаш профэвилел, комсомол организацияларынга бюро даскан.

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга алдаржыткан социалистиг чарыштың тиилекчилерин—бүдүрүлгелерниң мурнакчыларын «Найырал» деп поезд-биле чоруурунуң путёвкалары-биле шаңнаар дугайында сүмезин киирерин министерстволарның, эргелелдерниң, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, колхозтарның, совхозтарның удуртукчуларынга даскан. Ол путёвкаларны садып алыр хереңгини бүдүрүлгелерниң, колхозтарның болгаш профэвилел база өске-даа хөй-ниити организацияларының фондузундан тускайлап бээрин сүмелээн. Турист-экскурсиялыг поездиге чоруурунуң путёвкаларын районнарга, хоорайларга, ажылчын суурларга, министерстволарга, эргелелдерге, ниитилелдерге, профэвилел обкомнарынга тус-тузунда түвээлдезин бюро бадылаан.

Совет ажылдакчыларга семинар

Бо чылдың апрель 3-тен 7-ге чедир Кызыл хоорайга кодээ болгаш суур Советтериниң даргаларының семинары болуп эрткен. Ооң баштайгы хүнүнде СЭКП Тыва обкомунуң лектору И. П. Соболев делегей байдалының дугайында лекцияны номчаан.

Семинарның киржикчилери «ажылчы чоннар депутаттарының суур болгаш кодээ Советтериниң ажылын экижидер дугайында» СЭКП Төп комитединиң шиитпирин күүседиринге хамааштыр сорулгаларның талазы-биле СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Токаның чугаазын дыңнаан. Ол ышкаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң организас-массалыг килдизиниң улуг инструктору эш П. И. Ермаков база аңаа чүве чугаалаан. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга чедиишкинниг ужуражыры-биле "чер-чер" Советтериниң сорулгаларын айтып, өске областар, крайларның мурнакчы ажылдыг Советтериниң дуржулгазындан чижектерни ол көргүзүп, ийи дыштаныр хүннүг ажыл неделязынче шилчиириниң дугайын база Советтерниң хөй-ниити организацияларының ажылын экижидеринче угланган сорулгаларга доктааган.

Семинарга хамаатылы камгалалының штавының начальниги эш И. П. Зайцевтиң илеткелин дыңнаан болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы эш Н. И. Купенко кодээ ажыл-агыйга Советтерниң удуртулгазының, сан министри эш А. И. Каплунов кодээ болгаш суур Советтериниң бюджединиң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары эш К. Н. Дыга Советтерниң организас-массалыг ажылының дугайында лекцияларны номчаан.

Семинарның сөөлгү хүнүнде ооң киржикчилери хоорайның школа-интернадынга, уруглар садтарынга, яслилеринге болгаш телецентрге база хоорайның өске-даа улегүр-бүдүрүлгелеринге экскурсиялап чораан.

Хүлээлгениң күүселдези кандыгыл?

Туктарны — мурнакчыларга

Чөөн-Хемчик районнуң «СЭКП XXII съездизи» совхозунуң ажылчыннары юбилейлиг чылдың бирги кварталында сүт саалдазының талазы-биле эки ажылдаан. Олар сүт саалдазының планын 195 хуу күүсеткен, ынчангаш СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң болгаш райкүүскомунуң сүт саалдазының талазы-биле шилчиир Кызыл тугун ол совхозтуң коллективинге тывыскан.

Районнуң «Большевик» колхозунуң ажыл-ишчилери эът бүдүрер талазы-биле районда бирги черни алган. Беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында эът бүдүрериниң планын колхоз 188,5 хуу күүсеткен. СЭКП райкомунуң база райкүүскомунуң ол талазы-биле Кызыл тугун чаалап алган.

«СЭКП XXII съездизи» совхозтуң болгаш «Большевик» колхозтуң ажыл-ишчилери, ында партия болгаш профэвилел организацияларын Улуг Октябрьның 50 чыл оюн-биле холбаштыр алган социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге улуг оон-биле киирген.

Бо ажыл-агыйларда амгы үеде часкы тарылганы чедиишкинниг чорудар дээш демисел кидин эгелээн.

Чарыш улам кыптыккан

Үе-шаг улуг-да билдиртпээнзиг эртип турар. А календарда — частың ортан айы. Өскээр чугаалаарга, совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга уткуштур бүгү улустуң калбарган чарыжының эгелээнинден бээр дөрткү айы эгелээни бо-дур. Улуг-даа, бичии-даа коллектив ол улуг харылсаганы угаап билип, бодунга алган социалистиг хүлээлгезиниң күүселдезиниң баштайгы түңнелдерин үндүрүп турар.

Кызылдың № 1 чүък автоажыл-агыйының коллективиниң кежигүннери эрткен кварталда багай эвес ажылдаан. Үк ажыл-агыйда 11 бригада коммунистиг күш-ажылдың деп атты чаалап алган, а база бир он бирни ындыг атты эдилээр эрге дээш демисежип турар. Партия, профэвилел организациялары администрация-биле деммежип алгаш, коллективтиң базым бүрүзү чедиишкинниг болурун магадылап келген. Ол талазы-биле мындыг чижекти көрүп болур. Автоажыл-агыйда 11 коммунистиг күш-ажыл бригадазының бежи Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн деп бедик атты эдилээр эрге дээш социалистиг чарышче кирген. Ол чарыштың киржикчилериниң конкурзунуң негелделери мындыг: «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл байырлалын эң дээре күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур деп бедик атты эдилээр эрге дээш социалистиг чарышче кирген. Ол чарыштың киржикчилериниң конкурзунуң негелделери мындыг:». «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл байырлалын эң дээре күш-ажылчы чедиишкиннер-биле демдеглээрин кол болгаш чугула сорулга кылдыр салыр» деп ында бижип турар. Дес-дараалай салган сорулгаларның эгезинде—күрүне планын ноябрь 7-ге чедир, азы чартык юбилей байырлалының хүнүнде бурун доозар дээн. Кывар-чаар материалдарны, аккумуляторларны болгаш резина дугуйларны камнап алыр: хөй-ниитиниң ажылынга эң идепкейлиг киржир дээн черлериг улуг сорулгаларны мурнакчылар боттарының мурнунда салып алган ажылдап турарлар. Беш бригаданың аразында чарыш-конкурстуң түңнели ноябрь 6-да үнер, аңаа бирги, ийиги болгаш үшкү черлерни ээлээннерге Улуг Октябрьның 50 чылы аттыг бригада деп атты эдилээр, ол ышкаш партия организациязының месткомунуң болгаш администрацияның шиитпирин ёзугаар бирги черни алган бригадага 70 рубль, а ийиги черни—50 рубль болгаш үшкү черни—30 рубль түңнүг акша шаңналдарын база тыпсыр.

50 чыл аттыг чарыш № 1 автоажыл-агыйының чүгле бодунда хын үнген эвес, а харын-даа ол коллективтиң бодундан дашкаар база калбарып турар. Чуя дээрге үк коллектив автоэргелерде улуг транспортту коллективтериниң бирээзи—№ 3 АТА-биле аразында чарыштыг. Бо чылдың баштайгы кварталында оларның бо чарыжының экономиктиг болгаш бүдүрүлгечи көргүзүглери ажылыында чедир тодараттынгалак. Ынчалза-даа баштайгы түңнел санаашкыннарны ёзугаар алырга, № 1 АТА чаржыкчызынга ажыр хире эвес апарган. № 1 автоажыл-агый кварталда бердинген онаалдазын күүседип алкан, а № 3 АТА тонна-километр талазы-биле планын чедир күүсетпейн барган. Бирги автоажыл-агыйның коллективи март айда чүък соортур планын ниитизи-биле 110 хуу күүсеткен.

Бо ийи ажыл-агыйның автоколонналары база аразында чарыштыг. Чижээ, бирги автоажыл-агыйның эш Сандаковка удурткан № 2 колоннаазы № 3 АТА-да эш Бочаровтуң удуртканы № 2 колоннаазы-биле социалистиг чарыштыг, ол чарыштың түңнелдерин үндүрүп, бот-боттарын хынашканнар. Бирги АТА-да 3 автоколоннаның иштинден Анатолий Сандаковка удурткан № 2 колонна март айда багай эвес түңнелдиг болган: ниитизи-биле чүък соортур планын 108,2 хуу күүсеткен. Ынчалза-даа чаржып турары колоннага бо удаада аштырыпкан. Үшкү автоажыл-агыйның көргүзүг самбыразынга каш хонук бурунгаар мындыг хуулус көстүп келген: «Ийиги автоколонна март айда чүък соортур планын бир хонук бурунгаар ажыр күүсеткен болгаш кварталл планын чүък соортурту тонна талазы-биле колонна пландан 17 хуу ажырган, а тонна-километрниң 108 хуу ажыр күүседипкен. Шалыпчыларга алдар!»

Ниити түңнелдер талазы-биле ийи автоажыл-агыйның бо чарыжында ам-даа тодараттынмаан чүүлдер бар. Ынчангаш түңнелди үндүрерин алзэн шуудадып шыдаан бирги автоажыл-агыйның бригадаларының чедиишкиннерин көрүп көрээли. Бригадалар дугайында чугаалап турда, ол ийи автоажыл-агыйның ындыг звенолары база аразында чарыштыг дээрзин демдеглээри чугула. Чижээ, эш Шустовтуң бригадазы үшкү АТА-да сураглыг чолаачы бригадир эш Жбанов-биле, Виктор Мякишевтиң—Иван Фроленкога удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы-биле, Ю. Н. Зюзинниң — А. М. Ишейкинниң-биле чаржып турар. Виктор Николаевич Мякишевтиң удуртканы бригада юбилейлиг чылдың бирги кварталында планын тонна-биле 165,3 хуу, а тонна-километрниң-биле — 143,8 хуу күүседип, квартал дургузунда 5802 литр бензинни камнап алган. Ол сурагжаан чолаачылар бригадазы чүгле март айда безин планын тонна-биле 54,7 хуу, тонна-километр-биле — 37,4 хуу ажырган, 2709 литр бензинни. Юрий Николаевич Зюзинниң чүгле март айда безин 2219 литр бензинни камнап алганнар.

«Беш чылды— дөрт чылда!» деп чарыштың республикага эгелекчизи болган үшкү АТА-да Василий Жбанов биле чаржып турар Гаврил Шустовтуң бригадазы база эки түңнелдери-биле шылгарап үнген. Бирги кварталдың планын тоннаны-биле 131,9 хуу, тонна-километрниң пландаазындан 30 хуу ажырып, 6795 литр бензинни камнап алган.

Бирги автоажыл-агыйда мурнакчыларның хүрээлеңи улам-на көвүдээн. Бо АТА-ның удуртукчулары: начальниги В. А. Парунин, парторганизация секретары И. Я. Коваленко, местком даргазы В. З. Сатаев оларның кайызы-даа мурнакчыларының дугайын айтырарга, күзелдиг-биле чугаалап бээр.

— Эң эки кижилерниң тергиини-ри деп ылгаар боордан башка, эки ажылдап турар кылдыр демдеглээр кижи бисте хөй болгай—деп, Владимир Захарович Сатаев чугаалаар. — Септекчилерден слесарь Н. Ф. Бурхановту, бирги автоколоннадан чолаачылар Николай Савельевти, Николай Рябенкону, ийиги колоннадан —бригадир Александр Кравцовту, Николай Бортниковту, үшкү колоннадан —Николай Плотниковту, Виктор Ельмановту шеңбаннар кылдыр санап турар бис—деп, местком даргазы чугаалаар.

Чаржып турар ийи АТА-ның дугайында чүну чугаалап болурул? Баштайгы түңнелдер ниитизи-биле оларның кайызы-даа багай эвес ажылдааның көргүзүп турар. Ынчалза-даа ийи автоажыл-агыйның планының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселдези оон-даа көскү турар арга бар. Ылангыя чүък соортурунуң тонна-километр талазы-биле көргүзүүн бедидер дээш ажылдаары оларның кайызындан-даа негеттинип турар.

О. НАМЧЫЛАК.
«Шынның» штаттан дашкаар корр.

Семён Потапович Коркин Сарыг-Септе колхозтар аразының тудуг организациязында дарганнап ажылдап турар. Ол ажылындан аңгыда ол слесарьның болгаш каңнанчының хүлээлгезин база күүседип келген. Коллективтиң кижилери эш Коркинни хүндүлээр, ылбас ажылы чок, бүгү-ле чүвеге мастер кижи дижирлер. Семён Потапович ук организацияда мурнакчыларның бирээзи. Шынап-ла, ажылынга кежээ, амыдыралга ынак эш.

ЧУРУКТА: С. П. Коркин. А. Юртаевтиң фотозу.

Дуржулга солчулгазы

СЭКП-ниң Улуг-Хем райкому партия комитеттериниң болгаш партия эге организацияларының секретарьларының семинарын чыылдырган, дуржулга солчуушкунун организастаан.

Семинарның киржикчилери республиканың эң-не баштайгы ажыл-агыйларының бирээзи «УТКА 25 чылы» совхозка экскурсиялап, ында партия комитетиниң болгаш эге организацияларының ажылының дуржулгазын өөренип чораан. Ылангыя Ак-Туруг салбырның, Чаш-Тал сүт-бараан фермазының болгаш Арыг-Үзүүнде төп хаван фермазының ажылы-биле таныжкан. Совхозтуң ниити ажылының дугайын совхоз директору эш Лавренко семинарга чугаалап берген. Партком секретары эш Балын-оол совхозта партия ажылының дуржулгазын аалчыларга таныштырган.

О. ТАВАА.

ООРЖАКТАРНЫҢ ӨГ-БҮЛЕЗИ

Хары эрээн, калбак-калбак тейлерлиг, аазын ыракта кадыр-кадыр кара дагларлыг Даштыг-Өдекте кыштаг. Чайын шылбырт көк оът-сигенниг чайлаа —Час-Адырдан Ооржак Хунай-оолович Үнлүн көжүп баткаш, күзээнге келгеш, оон соонда Даштыг-Өдекке кыштаглап чедип келир. Кышкы үеде шээр мал одаралдырынга дагларның арбын оъту, чылыг, ыжык черлери аажок таарымчалыг. Биче-Аянгатының суглары суггатка база эки. Борта мал одарладырга кужу суларавас болур чер деп малчын чугаалап орар.

Ооржак Хунай-оолович бо черлерниң одар-белчиирин канчаар ажыглаарын эки билир. Даштыг-Тейниң, Биче-Аянгатының хонаштары «Барлык» совхозтуң бо хойжузунга шаандан тура таныш болгаш эргим чоок апарган. Каш сес-биле чугаалаарга, ол чажындан ада-иезинден чарылгаш-даа, анчы шагда-даа хой малдап чорууру ол.

—Бо ажылдан чарылзымза бергелей-ле бээр хире ийин, өске кижилерге та кандыг чүве, а мендээ ынчаар сагындырар — деп, Ооржак Хунай-оолович шынын-на чугаалаар.

Үнлүн «Барлык» совхозтуң хоочун малчыннарының бирээзи. Он сес чыл дургузунда ол мал малдап келген. Сеткили сергек, ажылга соруктуг бо бодуун ишчини баштай көрген кижи оон шалыпкын эрезин эскерип каар. Коммунист Үнлүн чыл санында бодунуң чаагай үре-түңнелдиг ижи-биле төрээн совхозун өрттүп келген. Оон ат, фамилиязы чыл санында мурнакчыларның данзызындан үнмейн келген. Эрткен ажыл-агый чылында районнуң бүгү малчыннарының аразынга калбарган социалистиг чарышка бирги черни ол ээлээн. Ылангыя эрткен ажыл-агый чылы аңаа эң-не үре-түңнелдиг болган. Чүс башка онааштыр 106 хураганны, хой бүрүзүнден-не 2,6 кг дүктү кыргып алган.

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш партия болгаш чазак Ооржак Хунай-ооловичини «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле шаңнаан. Совхозтуң администрациязы черинден алган Хүндүлел бижиктерни чежезин ол дээр! Малчын коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты база эдилеп турар. Хойжунуң чаагай ажыл-үүлезинге улуг дузаны оон кадайы — Ооржак Акан-ооловна Сеглегер чедирип турар, кажан аңаа кандыг-бир ажыл-херек ужурунда бир чер чорупканда, хамык ажыл аңаа онаажыр. Ылангыя массалыг оолдаашкын үезинде хойжулар чем безин ижер чай чок апаарлар.

— Бистиң ажылывыстың түңнели чаш төлдү четче, мензи ажаап алырывыстан онза хамаар-жыр. Ынчангаш оолдаашкын — ажылдың эң-не шиитпирлиг үези болур— деп, Ооржак Акан-ооловна чугаалап орар. Ниитиниң малын эки ажаар, чаш төлүн менди алыр, шагның дөрт ээлчээнде оон-биле туттунчуп, хайгаарап келир деп чүве белең эвес херек.

Дуржулгалыг хойжулар мал ажылынга чүгүла чүүл—чайгы, күскү семиртилгеже кол кичээнгейни салып турар.

— Одар солуур чорук хойну семиртир, кышты ажып эртеринге магадылал ол. Чайын каш-даа одар солуур, кажан оът-сиген быжа бергенде иштиктеп, тараа хоорзунунга болгаш даг черлериниң кадар оъттуг шаттарынга одарладыр кижи мен. Оон ынай дус-кужур малга база бир кол чүве ол, ынчангаш кужур-дуврениң черлерин шилиири ажыктыг. Хой арыг сугга ынак. Хирлиг, довуракты суг ишпес боор чүве. Ону база өөренип көрүп турар бис. Оон ынай кышкы үениң кадыг-бергезин утпайн, аргалыг-ла болза, мал чемин артыкшылдыг болдурары чугула. Чыл санында-ла бодуун болгаш концентраттыг чемнерни баш удур магадылаары бисте чаңчыл апарган—деп, Ооржак Хунай-оолович бодунуң дуржулгазынга хамаарыштыр биске чугаалаан.

Беш чылдың ийиги чылының күш-ажылчы чазы келген. Кыш ам үк малчыннарның соонда калган деп чугаалап болур. Бо чыл онзагай чыл. Совет улус Совет эрге-чагырганың бежен чыл оюн уткуур дээш социалистиг чарыштың ээлчээнде ажылдап турар. «Далайга дамды дуза» дээри ышкаш, бо алдарлыг херекке бүгү улус-биле бир демей Ооржактар боттарының күш-ажылчы салыышкынын киирер дээш, бедик бедурлуушкунну ажылдап турар.

Малчыннарның бөгүнгү байдалы, күш-ажылчы чедиишкини кандыгыл? Хойнун кужу канчанмаан-даа, дүккүр, чаш хураганнары менди. Ооржак Акан-ооловна биле Ооржак Хунай-оолович хой бүрүзүнүн байдалын боттарының беш салаазы дег билир. Совхозтуң мал эмчизи эш Тас-оол бо аалга бо-ла хап кээр, эргежок чугула эмнерни бо малчыннарның чагыы ёзугаар эккеп турар.

Юбилейлиг чылда малчыннар чүс хойга онааштыр 100 хураганны, бир баштан-на 2,6 кг дүктү алырын хүлээнген. Төрүүр 259 хойдан 259 хураганны менди ап, бо талазы-биле хүлээлгени күүседипкен.

«Барлык» совхозтуң хоочун хойжузу Ооржак Хунай-оолович Үнлүннүң чаагай ажыл-херээн кысказы-биле чугаалаарга ындыг. Бо бодуун ишчилерге чаа-чаа чедиишкиннерни, хууда аас-кежикти, кадыкшылды күзээри өөрүнчүг.

А. ПОНОМАРЁВ.

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮНГА

ЧЕЧЕКТЕР ЧЕЧЕКТЕЛЗИН ДЭЭШ...

Өг-бүлениң амыдыралының байдалы берге турган. Кажан Антон 9 харлыг турда иези чок апарган, ынчангаш кулактарга хелечиктеп эгелээн. Хып дээн аныяк чылдар ынчаар эрткен, а орус-япон дайынны эгелээнде ол разведчик болган, аңаа дөрт дайынчы шаңналды алган.

1909 чылда Антон Яковлевич Баранов Тывага көжүп келген. Алдын уургайынга ажылдап турганының соонда 1916 чылда Туранга кээп, өг-бүле тудуп эгелээн.

1917 чыл. Тур чазакты дүжүрген. Советтер чонунуң холунда кирген болгаш Владимир Ильич баштаан Совет чазак тургустунган деп өөрүнчүг медээ Саян дагларын ажылдыр Тывага дыңналып келген. Антон Яковлевич ол өөрүшкүнү бодунуң эштери Прохор Гилев, Тимофей Власов оларга дыңнаткан болгаш Тывага эрге-чагырганы Советтерге дамчыдып бээри-биле демиселди эгелээн.

Туранга тергиидеп турган кулактар орус болгаш тыва ядыыларның дарлалдан хосталыр дээн бичии-ле оралдажыышкынының каржызы-биле базып турган. Край Советиниң болгаш Минусинскиден келген экспедицияның дузазы-биле 1918 чылдың март айда тараачыннар депутаттарының Советин Туранга тургускан. Край Советиниң V Съездизинге белеткел эгелээн, ол съездиниң делегадынга А. Я. Барановту соңгаан.

Революстуг күштерниң быжыгып турарын эскергеш, дайзыннар кандыг-даа хоралыг чорукту кылырындан чалданмаан. Өөктүң кулактары 1918 чылдың майның эгезинде үймээнни үндүрген. Өөкче край Советиниң даргазы С. К. Беспаловту, Н. Г. Брюковту кызыл гвардейжилерниң эвээш санныг отрядынга үдеткеш чорудкан.

Майның 4-те Өөкке турган кулак Мижешинниң бажыныңдан боолааашкындан Беспалов болгаш Брюков өлүрткен. Отряд командири өлүрткен эштериниң мага-бодун Белоцарскиже, (ам Кызыл хоорай) алгаш чорууруң оралдашкан, ынчалза-даа олар суурдан 7 км чорда ээрик кулактар халдаашкын кылганындан отряд ол черге саазар ужурга таварышкан.

Кулактарның ол үймээнин Усинскиден келдирткен, эш Филипповтуң командылааны кызыл гвардейжилери баскан, хээрбечилерниң штавын ээлеп алган болгаш үймээн үндүрген кулактарның бодуун тудуп алган.

Брюковтуң болгаш Беспаловтуң мага-бодун чуу-даа чок үреглеп каапкан, ховуда чытканың тып алгаш, Өөкке хөөржүткен, аңаа 500 ажыг кызыл гвардейжилер болгаш тараачыннар киржип, оларның херээн уламчылаарын даңгыраглаан.

1918 чылдың июнь 11-де Советтерниң V край Съездизи Белоцарскиге ажыттынган, аңаа край Советиниң кылган ажылының отчёдундан аңгыда Тываның бот-

ЧУРУКТА А. Баранов.

башкартыкарының дугайында айтырыгны база чугаалашкан. Июнь 18-те орус болгаш тыва чонунуң съездилериниң каттышкан хуралынга Тываның бот-башкартынарының орус болгаш тыва чонунуң аразында найырал болгаш бот-боттарынга дузаламчы дугайында Бээзиң тулээп алган. Съездиге А. Я. Барановту ажыл-агый комиссиязынга соңгаан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезинге дүжүрткен аңгылар кадыг-дошкуну-биле удурланып турган. 1918 чылдың ноябрь 18-те Омскиге эргидени кылгаш, Колчак бодун «Россияның дээди чагырыкчызы» кылдыр чарлаан. Колчактың чазаа Сибирьге контрреволюстуг террорисчи ёзу-чурумну тургускан болгаш Тывага эрге-чагырганы бодунуң холунга апкаш, аңаа контрреволюстуг күштерни чыыр төп девискээрни тургузарын оралдашкан. Тыва араттарның болгаш орус тараачыннарының кужу катчыжып, Колчакка удур демисел эгелээн.

1919 чылда Кравченконуң болгаш Щетинкинниң партизан армиязы Тывага чедип келген. Үк армия Канскиниң, Манскиниң, Тальскиниң полктарындан болгаш Ачинскиниң партизан отрядындан тургустунган турган. Ниитизи дайынчыларының саны үш муң ажыг. Сибирьниң партизаннары Тываның чонунга революстуг улуг салдарны чедирген.

Канск полугу (командири Логвинов) Туранга турган. Тайбың дыш үр-даа болбаан. Щетинкинниң армиязының соондан есаул Бологовтуң эки чепсегленген, 2 муң ажыг кижилиг отряды чорук орган. Август айда Бологов Туранга чоокшулап келгеш, ону үгер боолары-биле адып эгелээн. 14 снаряд (ок) мурнундагы хүрээ бажының чанынга дүшкен. Чурттакчылар хемче дезип эгелээн.

Канск полугу болгаш түс черниң партизаннары Белоцарскиже аткаарлап эгелээн. Оларның аразында Баранов база бар. Ынчалза-даа командир Щетинкин Антон Барановту дедир Туранче чорудкан болгаш дайзынның санын, чепсээниң санын, бологовчуларның Белоцарскиже кажан халдаар деп турарын билип келзин деп даалга берген.

...Август айның караңгы дүнези. Антон хейну бодап чыткан, чүге дээрге, ол— нити херек дээш чугула даалганы күүседип ужуражыр. Эртенги чырык эгелевээнде-ле ол аъттанышкан болгаш кол оруктан ырак черлеп чорупорган. Суурга караңгы дүне чеде бээрин ол планнап алган.

Бавылыг деп черге чедип келгеш, хайгаарап көрген: магалыын канчаар! Аныяк бүүр карактарын дозурартыр көрүп алган турупту-рун. Далаш чорту-биле арыгже кире берген. Узун суук шивилер, дыдыраш хадыңнар. Хөй янзы үнүүг кушкаштарның «ниити ыры»... Хенертен дөң ындынындан аъттыг үш кижи коступ келген. Туранның кулактары Карл Брасаус, Железняк болгаш оон кадайы ол.

— Тур!—деп Брасаус алгыргаш, дайынчы даңчызын шыгаай берген. Антон аъдындан дүже халааш, дээрбечиже шурай берген. Дайзынны аъдындан аңдара тыртып чорда, Антонуң бажынче Железняк туткупкан. Ону эттеп-эттеп, хүлээш Бологовтуң штавынга эккелген.

Офицер, Брасаустуң илеткелин төнчүзүнге чедир дыңнавайн чорааш-ла, байысаап кирипкен:

— Кайа, чүнү кылып чордуң? Партизаннар кайдал?

Антон Яковлевич чүнү-даа харылаваан болгаш офицерни хыйыртап көрген. Лейтенант шыдашпайн баргаш, пистолединиң сегирип алза-даа боолавайн, казактарже кинеп каан.

Антонну үш улуг казак сегирип алгаш, ажыкче сөөртүп эгелээн.

Антон ажиктен туттунуптарга казактар оон билээниң сөөгүн сый долгаан. Партизан медерелин ышкынышкан. Оон кырынче соок суг кудуп тургаш, медерел киирип алган.

Баранов караан ажыдып чадап турда-ла, ону катап байысаап, айтырыглар салган. Ол караан шимгеш, дижин ызыртынышкаш, чүнү-даа чугаалаваан.

Лейтенант селемезин ушта тырткаш, Антоннуң бажын орга каккан, хан карактыы дүй алы берген. Казактар база кочал сугну оон кырынче кутса-даа, Антон ыттаваан болгаш арның чоткаш:

— Силерге, черлик араатаннарга каргыш!— деп киленнээн.

Антон Яковлевичини кудумчу азынче аппаргаш, айтырарга чүнү-даа чугаалавас боорга, оңу беш казак чыдазы-биле шиштеп өлүрген. Бодунуң сөөлгү кужун чыып алгаш, маадырлыг разведчик: «Советтер дээш өлүп тур мен!» деп алгырган.

Оон мага-бодун өңгарже октапкан болгаш хөөржүдерин чөпшээревээн. Бир хонук эрткенде Барановтуң уруу—13 харлыг Раа-ның дилээн ёзугаар Илья Дорошин болгаш Илларион Кукарин олар херээжен хеп кедип алгаш, Антонуң мага-бодун суур хөөрүнге апарып хөөржүткен.

47 чыл эрткенде Туранның №1 школазының 9 «б» клазының комсомолчулар Антон Яковлевичиниң өлүрткен черинге тураскаалды тургускан. Оон ажыдыышкынынга маадырның уруу Раиса, төрелдери, партизаннар, хөй-ниитиниң организацияларының төлээлекчилери, чыгдып, сактыышкынны кылган. Тураскаалга келген кижилер маадырлыг партизанга мөгейип турар. Туран хоорайның бир кудумчузун оон ады-биле адаан.

Делегейге тайбың, аңаа чечектер чечектелип, бичии чаштар аас-кежиктиг өссүн дээш Антон Яковлевич Баранов бодунуң амытынын берген.

Бо чүүлдү Туранның № 1 школазының 9 «б» клазының өөреникчилериниң «Чаштанчыдан чалбыыш үнген» деп походтуң үезинде чыгтан материалдарынга үндезилеп бижээн.

• • •

Туран школазында «Чаштанчыдан чалбыыш үнген» деп походтуң киржикчилериниң ажылын тускай штабтың удуртулгазы-биле чорудуп турар. Экспедицияларда киржип турар отряд бүрүзүнде даалгаларны берген.

Дыка хөй отрядтар боттарының даалгаларын күүседипкеннер. Чижээ, 7 «в» класста отряд класстың удуртукчу башкызы Екатерина Степановна Бондрашинаның удуртулгазы-биле партизан-разведчик Владимир Данилкинниң дугайында байлак материалды чыгтан болгаш оон өлген черинде тураскаал-хоорну кылган.

10 «в» класстың отряды үк школага өөренип чораан, ам Совет Армияның хүрээлелинде албан эрттирип турар эштериниң дугайында материалдарны чыып турар. Олар «Кандыг-даа школа сан талазы-биле алдарлыг эвес, а бодунуң өөреникчилериниң алдары-биле алдаржыыр» деп стендини кылганнар.

Класстың удуртукчу башкызы Р. Беленковага баштаткан 6 класста отряд Туранга Ильичиниң лампочказының кып эгелээниниң дугайында материалды чыгтаж, тускай альбомну кылган. Туран школазынга ажылдап чораан болгаш ам-даа ажылдап турар башкыларның дугайында материалдарны чыырын 7 «б» класста отряд доозуп турар.

Отрядтарга берген даалгаларны май 9-та бурун күүсеткен турар.

М. СЕЛИНА.
«Чаштанчыдан чалбыыш үнген» деп походтуң штавының даргазы.

Сөөлгү километрлер

Ак-Довурак—Абаза орук тудуун чорудуп турар № 89 механизастаттынган колоннаның кол отряды Хакасиядан оларга уткуштур үнген тудугжуларга чедир чеди километр черде келген. Ам бо хүннерде бедик сыннар аразында чер чаза тепсикчилери хая-дашты буза тепсип. Тывадан үнер ийиги «өөдүганы» улам ынай ажыдып турарлар. Тыва АССР-ниң барык районнарын демир орук харылзаалыг чер-биле тудуштурар бо орукту ам беш чыл дургузунда тудуп келген. Бо үениң иштинде Кызыл-Тайганың, Барыын-Саянның кадыр-берт арттарын тудугжулар чагырып алканнар. Ол орукка шапкын суглуг хемнерни, ооргаларны кежилдир дөрт чүс хире көвүрүглерни тудуп, кезээ мөңгеде доң чыдар черни казып, хөй хемчээлдиг ажылдарны чорудкан.

Орук тудугжуларының коллективинде эң дээре ажылчыннардан экскаваторщиктер Н. Житких, П. Корнюков оларны онзалап демдеглеп болур. Келир үедеги оруктуң унундан хүнде 242 куб. метр довурак төгер нормазын олар 270 куб. метр чедирип турарлар, а чамдык хүннерде олар дыштаныр шагын безин тоовайн ажылдап, 450 куб. метр довуракты чайладыр төп келгеннер. Ону кылыры берге болгай. Ынчалза-даа сорук тут тургузукчу ажыл-ишчи кижилери хүлээлгезин күүседир дээш кызымак ажылдап турарлар.

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының алдарлыг юбилейлиг байырлалынга чедиишкинниг ужуражыр дээш Кызылдың пассажирлер АТА-зының коллективи шудургу ажылдаан. Коллектив беш чыл планының ийиги чылының март айда аргыжылга планын тонна-километр талазы-биле 114 хуу күүсеткен.

Оон иштинде пассажирлер сөөртүрүнүң планын автобустар талазы-биле—120,3 хууга, чиик таксилерниң—122,3 хуу күүседип, күш-ажылчы чедиишкинниг болган.

Пассажирлер транспортунуң коллективи апрельдиң аргыжылга планын марттыындан бедик көргүзүглүг күүседирин хүлээнген.

С. ОЮН.

ЫЯШ БЕЛЕТКЕЛИ

Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйы юбилейлиг чылдың баштайгы кварталында ыяш белеткээр планын чедиишкинниг күүсеткен. Ырбанда болгаш Червиде ыяш кезикчилери 46 муң ажыг кубометр тудуг ыяжын, 5 муң кубометр хире токпакты белеткээн.

Ыяш белеткелчилеринден Ырбанда коллектив дээре көргүзүглерлиг болган. Ырбанчылар квартал даалгазын, 105, марттыын—118,6 хуу күүсеткеннер. Чайын ыяш салдадып бадырар черге чедир 33200 кубометр, азы планнааныңдан 1800 кубометр хөй ыяшты үндүр сөөрткен.

Червиниң ыяш белеткээр пунктузу мартта эләэн чедимчелиг ажылдаан. Бо организацияга машина-техниканың ажылдаарын, кижи күжүн ажыглаарының хуваалдазы кошкак турган. Сөөлгү үеде ук четпестерни чайладыр дээш эләэн хемчеглерни алган. Оон уламындан марттың сөөлгү он хонуунда червижилер шалыпкын ажылдаан. Бо пункт ниитизи-биле квартал дургузунда чугула тудугларга 500 кубометр ыяшты чедир белеткеп бербээн. Ам кичээнгей салза чогуур айтырыглар болза тракторлар, автомашина парктарын эки ажылдадыр сорулга-биле профилактиктиг, үүрмек септелге хемчеглерин эки организастаары чугула. Червиниң коллективинде бүдүмчелиг ажылдап, өскелерге арга-дуржулгазын берип болур эштер база бар. Ыяш кезикчилериниң Бухарев, Власкин, Крыловка удурткан бригадалары, хар эрип, орук баксыраан байдалды безин эрестиг тиилеп эртип турар чолаачылар Зайцев, Мирошников оларның деннелиңге чедер дээш өске-даа эштер кызымак ажылдаар ужурлуг.

Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының коллективи бирги кварталда чыл планының 45,5 хуузун күүсеткен. Ийиги кварталда кезип белеткээн ыяшты хереглекчизинге чедирер харысалгалыг үе—салдаашкын эгелээр.

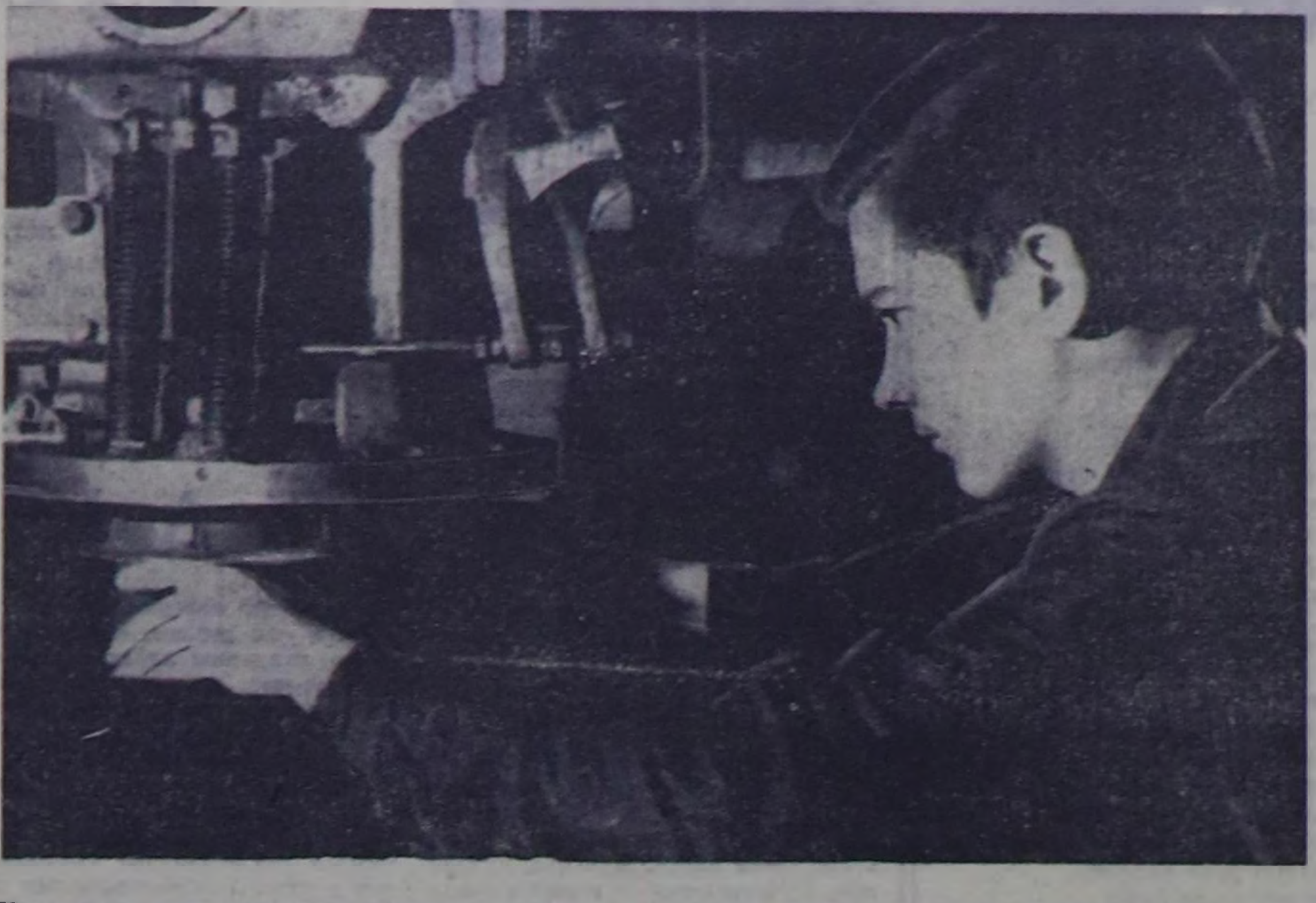

Кызылдың алгы заводу республикада мурнакчы бүдүрүлгелерниң бирээзи. Заводтуң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары Май 1-ге эки белектерлиг ужуражыр дээш хайныышкынныг ажылдап турарлар. Бо чурукта заводтуң мурнакчы ажылчыннарының бирээзи комсомолчу В. Елькин. Бүдүрүлгениң хоочун ажылчыннарының дузазы-биле идик бижар нарын техниканы шиңгээдип алган, амгы ажылчын хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар.

Владимир бүдүрүлгеге ажылдавышаан, өөредилгезин кааш чыл уламчылап келген. Ол бо чылын политехникумнуң дөрткү курузун доозар.

В. УКОЛОВТУҢ фотозу.

КӨДЭЭ ТУДУГЖУЛАРДА

ЧӨӨН-ХЕМЧИК

Юбилейлиг чылдың чаа онза өөрүшкүнүң болгаш күш-ажылчы сорук кириишкинниң чаа. Көдээниң ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы соруу мынчангаш кызыгаар чок.

«Искра» колхозтуң тудугжулары алдарлыг ойнуң күш-ажылчы ээлчээнде төлептиг черни ээлеп, бо чылдың тудуг ажылдарынга ажыглаар 2500 кубометр тудуг ыяжының 1230 кубометрин чыл эгезинден тура Кара-Тал тайгазында белеткээн. Белеткеттинген ыяшты колхозтуң лесовоз чолаачызы Монгуш Бюрбю чогуур черлеринче сөөртүп чедирип турар. Чурттаалга бажыңнары тудары-биле 9 кыштагда 357, дөрт кыштагга мал кажаалары кылырынга 83, пилорамага маңзы кылдыр дилдирериңге 785 кубометр ыяш чедиртинген. Ыяшты тайгадан сөөртүрү ам-даа үргүлчүлеп турар.

Арткан 1270 кубометрин М. Довап-оолга удурткан звено кезип белеткевишаан, кестинген ыяштарны чаңгыс черге бөлүп, штабелдеп турар. Ыяш ужурар «Дружба» деп хирээлерлиг 20 ажыг кижиде ДТ-54 деп бир трактор, аъттар база бижыглаттынган. Ажылды хуваажып алгаш, тыртар күштү чөп ажыглавышаан, тудугжулар ыяш белеткелиниң планын хуусаа бетинде доозар сорулганы салган.

Х. Доржу.

* * *

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң О. Кертик-оолга удурткан тудугжулар бригадазы юбилейлиг чылдың байырлалынга чедир 1966 чылда шала туттунган ийи каът клубту, бир чунар бажыңны ажыглаалга киирерип шиитпирлээн.

Колхоз тудугларынга херекзээр тудуг материалдарын тудугжулар бригадазы тайгада кезип белеткевишаан, белен ыяшты чогуур участоктарже чүдүрүп чорудуп турар. Берт черге ыяшты ужурган, ону машина чеде бээр ак черже чедирип алыры дыка берге. Бо ажылды тудугжуларда бижыглаттынган тракторнуң башкарыкчызы Куулар Стай-оол эки күүседип турар. Сөөлгү хүнге чедир 1500 кубометр тудуг ыяжы белектеттинген. К. Кертик-оол, К. Дамаан-оол, К. Баяндай, Э. Шалдаң-оол «Дружба» деп хирээ-биле ыяш ужурар нормазын ажыр күүседип келген. Ам үеде тайгада ыяш белеткели организастыг үргүлчүлеп турар.

М. Байлак-оол.

КВАРТАЛ ХУРАЛДАРЫ

Бай-Тайга районнуң Булуң суурунуң чеди дугаар кварталының чурттакчылары ниити хуралынга ол квартал комитединиң даргазы эш Шагдырның отчёдун дыңнаан. Ол кварталдың 19 бажыңнарының чанында штакетниктерни кылган. Кварталдың чурттакчылары апрельдиң 15-тен эгелеп кварталының ногаанчыдылга ажылын массалыг-биле эгелээрин шиитпирлээн. Суурнуң өске кварталдарының чурттакчылары ногаанчыдылга айтырыгларын чугаалажып коор хуралдарын база эгелээн.

Е. КЫЗЫЛ-ООЛ.

БӨГҮН ПЛАНДА—ДААРТА КҮҮСЕЛДЕДЕ

Кыш төнген. Чылдың өөрүнчүг үелериниң бирээзи час бодунуң туружун быжыы-биле ээлеп апкан. Ынчаарга келир чай онзагай үе болур. Улуг Октябрьның 50 чыл ою, оон-биле кады күш-культуржуларның амыдыралынга, ССРЭ-ниң улустарының ол байырлалга тураскааткан IV чайгы спартакиадазының түңнел оюннарының болур үези чоокшулап орар. Алдарлыг юбилейге чедиишкинниг ужуражыр дээш, республиканың күш-культура коллективтери эләэн ажылдарны кылып чоруткан.

Күш-культураның болгаш спорттуң улам ындай хөгжүп орарын эрткен чылдың чижээ көргүскен. Күш-культуржуларның хүрээлени 34 муң кижи турганындан 38411 чедир өскен. Спортчу разрядчыларның саны 580 кижиге четкен. «Оран камгалалынга белен» деп демдектиң нормазын 912 күш-культуржу дужааган. Спортчу демдектерниң эдилекчилери улам өскен. Спорттуң материалдыг баазазын тудуп, дериг-херекселдерни тургузарының талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Барыын-Хемчиктиң «Большевик», Чөөн-Хемчиктиң «Большевик» колхозтары, «Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбыры стадионнарны кылып алган. Эрзин, Өвүр, Бии-Хем районнарының төптеринде комплекстиг спорт шөлдерниң тудуу эгелээн.

Кызыл хоорайның чамдык школаларында болгаш Барыын-Хемчиктиң Эрги-Барлык школазында спорт залдары кылдынгылаан. Бо бүгү болза СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң күш-культураны болгаш спортту улам ындай сайзырадыр хемчеглериниң дугайында доктаалын күүседир дээш, республиканың партия, совет, комсомол, профэвилел, спорт организацияларының кылып чоруткан ажылдарының түңнели болган.

Бистиң спортчуларывыс девискээр ааны-биле болгулаан маргылдааларга чамдык түңнелдерни чедип алганын демдеглезе чогуур. Барнаул хоорайга болуп эрткен шыдыраа маргылдаазынга бистиң республиканың шыдыраачылары команда аайы-биле чедимче чок болза-даа, бирги разрядчы Н. Шиишигиниң мастерге кандидат атты чедип алганы, хостуг хүреш талазы-биле маргылдааларга Н. Мумба биле О. Мартаалайның шаңналдыг черлерни ээлээш, РСФСР-ниң бирги чери дээш Ленинград хоорайга болур маргылдаага хүрежир эргени чедип алганы, «Урожай» эки-тура спорт ниитилелиниң талазы-биле зона маргылдаазынга ийи чемпионнуг болганывыс чамдык чүгээр түңнелдерни көргүзүп турары ол.

Юбилейлиг чылдың чайы ёзулуг спортчу үе болур деп чүвени республиканың күш-культура организацияларының планы бадыткап турар. Республиканың чайгы спартакиадазы баш удур көрдүнген хемчеглерниң төвүнде. Спартакиада болза ында чемпионаттар, турнирлер, бирги чер дээш маргылдааларда хамыктың мурнунда чүс-чүс кижилерни күш-культураже болгаш спортче хаара тудуп, чаа-чаа спорт деригелерниң тудуун чорудуп, спортчуларның мергежилин бедидери-биле ылгалып турар. Бо улуг харысалгалыг ажылды организастап эртирери-биле чамдык чүүлдер кылдынган. Спартакиаданы белеткээрениң болгаш ону бедик деңнелге эртирериниң организастыг комитеттерин коллективтер база районнар болгаш республика масштавы-биле тургускулаан. Оргкомитеттерниң составында күш-культура ажылдакчыларындан аңгыда советтер, комсомол, профэвилел организацияларының удуртукчуларын киирип, комитеттерниң ажылын партия организацияларының удуртулгазынга тургусканы улуг ужур-дузалыг. Чижээ, районнарда оргкомитеттерни партия райкомнарының пропаганда талазы-биле секретарлары, колхозтарда, совхозтарда, коллективтерде—партия организацияларының секретарлары, оларның оралакчылары удуртуп турар.

Чайгы спартакиаданың бирги этавы ам коллективтерде эгелей берген. Стол теннизиниң, боодалганың, баг кагарының, хол бөмбүүнүң, баскетболдуң маргылдаалары коллективтерге болгаш районнарга май 15-ке, а республикага ниитизи-биле август 13-ке чедир янзы-бүрү хуусааларда эрткен турар ужурлуг. Эртип турар маргылдааларны ёзулуг кадыкшылдың байырлалы болдурар сорулга-биле түңнел оюннарга киржир командаларның санын спорт чөвүлели көвүдеткен. Хол бөмбүүнүң маргылдаазынга эрткен чылын чүгле 5 команда киришкен болза, бо чылын эр улустуң база херээженнерниң 18—18 командалары киржир кылдыр планнаан. Хол бөмбүүнүң, стол теннизиниң, баг кагарының маргылдаалары май 25—28-те хары угда эртер. Ол маргылдааларга 500 чыгам кижи киржир. Эрткен чылын болбаан оюннарны спартакиаданың программазында киирген солун. Ынчангаш ам республикага болуп эртер түңнел оюннарга ниитизи-биле 1422 кижи киржир. Оон түңнелин күш-культуржулар хувүн тавартыр үндүрер.

Республиканың чадаг тергежилерниң чарыжын «Урожай» эки-тура спорт ниитилели организастаар. Республиканың малчыннар наадымынга мөге хүрежи, аът чарыжы база болур. Планда көрдүнген хемчеглерниң кол-колун безин көөрге мындыг-дыр.

Мурнувуста салдынган сорулгалар улуг. Күш-культура коллективтериниң сорулгазы болза спортчуларның болгаш күш-культуржуларның санын улам көвүдедип, спортчу хемчеглерже чаа-чаа кижилерни хаара тудуп, дериг-херекселдерни немей кылыр дээш ажылдаары болур. Спартакиаданың программазында кирген маргылдааларны өй-шаанда эртирери онза чугула. Ылаңгыя көдээниң спортчулары бригадалар, фермалар, салбырлар аразынга маргылдааларны эртирип алган турары күзенчиг. Коллективтерге маргылдааларны эртирбишаан, колхозтар, совхозтарның, районнарның чыынды командаларының составын амдыгааштан тургускаш, белеткелди шын организаслаза чугула.

Спорттуң кышкы хевиринге организастаан маргылдааларывыстың шынары ындыг-ла бедик эвес болганын демдеглезе чогуур. Республика масштавы-биле чаңгыс-даа хаак баазазы, прокат пунктузу немешпээн.

Чайгы спартакиаданы эртирерде спортчу бүрүзүнүң база команданың ниитизи-биле хеп формазын четчелеп таарыштырган турарынче кичээнгейни салыр ужурлуг. Спортчу оюннарның чурумун ёзугаар алырга, форма чок спортчуну маргылдаага киирбес ужурлуг болгай. Мону бис районнарга кылдууында-ла сагывайн турар бис. Бо чорукту болдурбас төлээде, колхозтарның, совхозтарның, коллективтерниң командалары спортчуларга кедирер хевин амдыгааштан белеткеп алыры чугула. Маргылдаага келген команда бүрүзү бодунуң тускай демдээн (эмблемазын) кылып алыры база артык эвес. Шагаан-Арыгга эрткен хаак маргылдааларынга Ийи-Тал суурнуң спортчулары эмблемалыг келгеннер. Ол чараш болган.

Спорттуң дериг херекселдерин, хептерни садып алырынга колхоз, совхоз бүрүзү акша-хөреңгини үндүрүп берип турар апарган. Сорулга болза спорт коллективтериниң удуртукчулары садыг организацияларыбиле дарыы чугаалашкаш, бир эвес садыгларда чок болза ындыг хептерни эккелдирерин амдыгаштан дугуржуру чугула. Спорттуң национал хевирлеринге киржир спортчулар база-ла бо дүрүмнү сагып, содакшуудактарны, ча согунну, кедер хептерни ынак белеткеп аары чугула.

Маргылдаа бүрүзүнге киржип турар спортчуларның аразынга херээженнер кончуг эвээш болгулаар. Херээжен улустуң командазын тургуспаан, командаларны маргылдаага киирбезинге чедир көөр чурумну спорттуң республика чөвүлели көрүп турар. Бо чорук херээжен чон ортузунга эвээш эвес ажылды чорударын негеп турар болгаш оларның мергежилин бедидеринге идигни бээр.

Спорт баазаларын тудары спартакиаданың сорулгаларының кол чүүлү деп көрдүвүс. Спортчу шөлдерни, стадионнарны тудуп, оларның дериг-херекселдерин четчелээринче кичээнгейни СЭКП ТК-ның доктаалында онзалап айыткан. Улуг өртектиг залдар, корпустар, ёзулуг стадионнар тудуп аптар бис дээр болза частырыг болур. Ынчалза-даа ажыглаар болза бисте аргалар хөй. Эрги ажыл-агый бажыңнарын спорт залдар кылдыр ажыглап болур. Көдээ клубтарны, культура бажыңнарын маргылдаалар эртирериниң төптери кылыр болза эки.

Барыын-Хемчик районнуң культура бажыңынга районнуң-даа, харын республиканың-даа маргылдааларын эртиргилээн болгай. Бо чижекти өске черлерге чүге ажыглап болбас деп? спорт маргылдааларын эртирип, спортчу секцияларны организастаары көдээ клубтарның, культура бажыңнарының база-ла хүлээлгези болгай. Күш-культураны болгаш спортту пропагандалаарының талазы-биле ажылды организастаары культура албан черлериниң, күш-культура коллективтериниң кол сорулгазы.

Спортту пропагандалаарының талазы-биле бисте чамдык дуржулгалар бар. Кызыл хоорайның «Найырал» кино театры сеанстар мурнунда ССРЭ-ниң спорт мастери эш Хасановтуң, Кызылда уругларның спорт школазының директору В. Хопровтуң, бирги разрядчы А. Добрыниниң спорт темазынга беседаларын организастаан. Башкы институдунга, көдээ ажыл-агый техникумунга, педучилищеге тематиктиг спортчу кежээлерни организастап эртиргилээн. Мындыг ажылдарны көдээ клуб, культура бажыңнарынга спартакиаданың чорум турарының үезинде практикалаары онза чугула.

Үстүнде айыттынган хемчеглер республиканың күш-культуржуларының болгаш спортчуларының кылып шыдаар ажылы деп чүве чиганниг чок.

Н. БЕГЗИ.
республиканың спорт чөвүлелиниң даргазы.

СЕССИЯ ДООЗУЛГАН

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияның Национал хуралының үш хүнде үргүлчүлээн сессиязы бодунуң ажылын доосказ.

Национал хуралдың депутаттары Польша болгаш ГДР-биле чарган найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-бодунга дузалажыр дугайында керээлерни, а ол ышкаш Айны болгаш өске-даа октаргайларны кииришкирбишаан, космос делгемин шинчилээр болгаш ажыглаар талазы-биле күрүнелерниң ажыл-чорудулгазының принциптериниң дугайында Чехословакияның база ат салганы керээни чүүлдүг деп санаан.

Национал хурал көдээ ажыл-агый министерствозун тургузар болгаш оон ажыл-чорудулгазының дугайында хоойлуну база өске-даа хоойлуларны хүлээп алган.

Депутаттар улусчу контрольдуң органнарының ажыл-чорудулгазының болгаш сорулгаларының дугайында дыннадыгны чүүлдүг деп санап. Улусчу контрольдуң Төп комиссиязының составын соңгаан.

Оон дараазында Национал хурал эрткен үениң иштинде Национал хуралдың Президиумунуң болгаш комиссиязының ажыл-чорудулгазының дугайында отчётту дыңнааш болгаш чүүлдүг деп санаан.

Хоругдаттырганнарга хосталга!

БОГОТА. (СЭТА). «Чазактың болгаш шериг командылалының дээрин үүлгедиглериниң түңнелинде кара бажыңнарда чыдар политиктиг болгаш профэвилел ажылдакчылары-биле улустуң эп-сеткил каттыштырылгазының кампаниязын күштелдирер» деп, Колумбияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бүрөкому кыйгырган. Ол дугайын Компартияның ТК-ның чиңгине секретары Хильберто Виэйраның 56 хар харлааны-биле холбаштыр «Вос пролетариа» солунга парлап үнүрген медегелде чугаалап турар. Хильберто Виэйра база кара бажыңда хоругдаттырган. Хильберто Виэйраның бүгү амыдыралы, колумбий улустуң хосталгазы дээш оон үжен ажыг чылда чорудуп келген демисели, коммунизмниң херээнге оон шынчызы, партияны сырый каттыштырар, быжыглаар талазы-биле могаг чок демисели ону колумбий революсчунуң үлегер-чижээ болдуруп турар деп, медегелде демдеглээн. Колумбияның Коммунистиг партиязының удуртукчулары 56 хар харлааны-биле аңаа байыр чедирип, боттарының «изиг байырын дамчыдып, аъы-дунма эп-сеткил каттыштырылгазының илергейлеп турар».

Л. Джонсоннуң медеглели

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Вьетнамның Демократтыг Республиказын Каттышкан Штаттарның бомбалап турарын чугаа чокка болгаш доктаамал соксадыр дугайында кыйгырыгларны АКШ-тың президентизи Л. Джонсон база катап хүлээвээн. Мурнуу-Чөөн Азияда Вашингтоннуң агрессчи даштыкы политиктиг угланыышкынын Каттышкан Штаттарда-даа база ол ышкаш бүгү делегейде-даа шыңгы шүгүмчүлеп турарынга бодунуң таарзынмайн турар сеткилин ол илергейлээн. Л. Джонсон АКШ Вьетнамда политиказын ол хевээр үргүлчүлээр дээрзин демдеглеп, ол политикага дузалажып, деткимче көргүзериңче американнарны кыйгырган.

Мурнуу Вьетнамга дайынга өлген америк солдат Д. Фернандести өлген соонда «хүндүлелдиң орденнери-биле шаңнаашныта холбаштыр Ак бажыңга болган ёзулаашкынга Л. Джонсон чүве чугаалап тургаш, ындыг медегелди кылган.

ДАШТЫКЫДА

Мао Цзэ-дуннуң „кызыл апрели“

Политика талазы-биле бодунуң удурланыкчыларынга, бирги ээлчегде КУР-нуң даргазы Лю Шао-циге болгаш ККП ТК-ның чиңгине секретары Дэн Сяо-пинге удур Мао Цзэ-дуннуң бөлүүнүң шаап халдаашкыны улам калбарып турар.

Мао Цзэ-дуннуң бөлүү бодунуң удурланыкчыларының ат-алдарын бужартадыр болгаш дүжүр октаар дээш ам бүгү-ле аргаларны мобилизастаан. Бүгү чуртта митингилер болгаш хуралдар эртип, оларга он-он муң кижилерни бурууладып, истеп сүрүп турар. Лю Шао-циге болгаш оон талалакчыларынга удур угландырган материалдар парлалгада долган. Пекинниң кудумчуларында болгаш шөлдеринде тургускан ыткыр радио Мао Цзэ-дуннуң удурланыкчыларын бак сөстер-биле дорамчылаарын үргүлчүлевишаан, хоорайда эргип чоруп турар хунвэйбинчи агитмашиналар Лю Шао-цинни, Дэн Сяо-пинни болгаш өскелдаа удуртукчуларны «дүжүрерин» кыйгырып турар.

Ынчаарга чүгле хунвэйбинчи парлалга болгаш плакаттар Лю Шао-цинниң адын шуут айтып турар, а «Жэньминь Жибао» болгаш өске-даа төп солуннар «партияда эрге-чагыргага олуруп алгаш, капиталистиг орук-биле бар чоруур кол кижиниң» дугайын чулчуруп турары алдептиг. Ол «кол кижи» Лю Шао-ци дээрзи Кыдатта кымга-даа чажыт эвес деп чүве билдингир.

Албан ёзузунуң пропагандазы ол бужар кампанияны «кол шаап халдаашкын», «эрге-чагырга дээш шиитпирлиг тулчуушкун», «кызыл апрель» деп адап турар.

Маонуң бөлүүнүң удурланыкчыларынче шаап халдаашкын эрге-чагырга дээш улуг дужаалдыг кашсанныг кижилерниң демисели болуп турар шинчизи улам тода болуп бар чоруур. КУР-нуң политика болгаш экономика талазы-биле бүгү буураашкыны дээш, чуртту киир чыгапкан ол саңдаргай, хоозураашкынныг чорук дээш харысалганы Мао Цзэ-дуннуң удурланыкчыларынга сагыштыы-биле онаарып оралдажып турар. Ындыг болза-даа алыс херектиң ужуру-биле тодаргай буруудадыышкыннарны илередип кээрге, оларның бүгү-ле «кемниг үүлгедиглери» «Мао Цзэ-дуннуң идеяларынга удур хөделиишкин болуп турар».

Буруудаттырып турар удуртукчуларның саны сөөлгү үеде улам көвүдээн. Ылаңгыя хунвэйбинчи парлалга Күрүне чөвүлелиниң премьериниң оралакчызы Ли Сянь-няньга удур халдаашкын, шүгүмчүлээшкинни күштелдирген. Чоокта чаа «Бэйцзин гуншэ» солуннуң бижээни-биле алырга, «улуг культура революциязының чорып келген үезиниң дургузунда» Ли Сянь-нянь «Лю-нуң болгаш Дэнниң шугумун» чорудуп келген (мында чугаа болза КУР-нуң даргазы Лю Шао-циниң болгаш ККП ТК-ның чиңгине секретары Дэн Сяо-пинниң дугайында болуп турар—редакцияның тайылбыры). «ТК-ның чанында культура революциязының херектериниң талазы-биле бөлүк Мао дарганың идеяларын база бадыткап шыдаваан» деп, ол солун бижээн. Даштыкы херектер министри Чэнь И болгаш маршал чораан Е Цзянь-ин оларга удур угландырган плакаттар Пекинде база көвүдээн.

Пекинде ужар чүүл институдунуң хунвэйбиннериниң солунунуң бижээни: Чэнь И «ТК-ның чанында культура революциязының херектериниң талазы-биле бөлүктү бужартаткан», «улуг культура революциязы бүдүрүлгеге таарымча чок саадарны чедирип турар» деп Чэнь И медеглээн. Чэнь И хоралыг чорукту тарадыр болгаш Мао даргага халдаары-биле таварылга бүрүзүн ажыглап турган» деп, ол солун чулчурган.

ККП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, шеригде «культура революциязының херектериниң талазы-биле бөлүктүң» удуртукчузу, КУР-нуң камгалалының күрүне комитединиң даргазының оралакчызы, маршал чораан Сюй Сян-цяньга удур «отту ажыдар» деп, Пекинде тараткан плакаттар кыйгырып турар.

Мынчангаш кыдат маршалдар чораан амгы тос кижиниң иштинден (бо үеде Кыдатта шериг аттарын дүжүрген) чүгле чаңгыс Линь Бяо хунвэйбиннерниң болгаш цзаофаньчыларның халдаашкыннарындан дашкаар арткан. Маршалдар чораан оон өске сес кижи—Чжу Дэ, Хэ Лун, Пын Дэ-хуай, Е Цзянь-ин, Чэнь И, Не Жун-чжэнь, Лю Бо-чэн, Сюй Сян-цянь олар хоп-шүгүлдээшкинге таваржып турар.

Төп болгаш мөңгү парлалгазындан ап көөрге, төп-даа база чер-черде-даа Мао Цзэ-дуннуң болгаш аңаа чыгаалаан кижилерниң удурланыкчылары демисел чокка дүжүп бээрин күзевейн турар. Чогум-на харын солуннар «боттарының хүрээлениниң сырый каттыштырар болгаш арыглап аштаар» деп цзаофаньчыларны болгаш хунвэйбиннерни улам кызымаккайы-биле кыйгырып турарының ужуру-даа ол.

(СЭТА, апрель 7).

БУЖАР-ЧҮДЕК ЭВИЛЕЛЧИЛЕР

ПАРИЖ. (СЭТА). Австралияның премьер-министри Гарольд Холт дөрт хонукта албанның аян-чорууп кылып, Мурнуу Корейде чеде берген. Апрель 7-де Гарольд Холт Мурнуу Корейниң премьер-министри Тен Ир Квон-биле ужурашкан дээрзин Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи Сеулдан дыңнадып турар. Оларның вьетнам айтырыын чугаалажып көрген ужуражыышкынынга ийи чурттарның чазактары «хүндүлүг» тайбыңны чаргыжеге чедир Вьетнамда дайынга сырый кады ажылдажылганы чорударын хүлээнген дээрзин чарлаан.

МУРНУУ ВЬЕТНАМ. Меконг хемниң аксы. Ол районда шаажылакчы хемчеглерни чорутпушаан, АКШ-тың далай чадаг шерии тайбың суурларны өртедип, тараачыннарны, херээженнерни болгаш бичии уругларны аабадап, хилинчектээр лагерьлерже ойладып аппарып турар.

ЧУРУКТА: туттурган вьетнам кижилерни америк солдат сүрүп бар чор.

ЮПИ — СЭТА-ның телефотозу.

Хемчег алыр үе келген

Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозу районнуң өлүк-тывыжының 75 хуузун ээлеп турар. Ында дүктүг-лүг база өске-даа аңнарның курлавыры кончуг элбек.

Ындыг болза-даа бо девискээрде сөөлгү үш чылдан бээр аң ажыл-агыйынга хамаарышкан айтырыг кагдынган. 3 чыл мурнунда аңаа 35 кезек черге дус төккен. Ам ону кым-даа чаартып, солувайн келген. Аңаа 10 тонна сиген кезип турган тайгалардан тудум-даа сиген кеспестээн. көрдүнген акша-хөреңгини орта ажыглавайн турар.

Хандээр хемниң бажындан ол ышкаш Сүт-Хөлдүң Акче, Хемчикче кирип аккан балыктыг хемнерниң балыын тотчеглекчилер хлор-биле хоранnап, четки-биле кырып узуткаан. Аңчыларга кандыг-даа таарымчалыг байдал тургустунмаан. Оларның бажыңнарын тударда ону аңнаар черлерге эвес, а аалдар аразында тудуп каан. Кежээниң Хөлдүг-Адыр деп черде 1964 чылда Чадаананың белеткел конторазының инструкторy Хуна бодунуң оолдары-биле кады аңчылар аңнавас черде бир бажың туткан. Акшазын бодуу алган. ол бажыңга бо аразында чаңгыс-даа аңчы хонмаан. 1966 чылдың аңныыр сезонунда Хуна ону септевээн болгаш демир суугу-даа салбаан. харын бажыңның дээвиирин бузуп октапкан. Ол-ла 1966 чылда Кежээде бир бажың туткан аттыг болуп. аңчыларга эвес совхоз чылгычыларынга тудуп берген.

Чогум-на аңчылар турлаа Хандээрниң Күчүк бажында, шокар аңнарда, Ары хемнерде, Төш бажында. Тоостуг чанында аңчылар бажыңнары туттунмаан болгаш өлүкчүлер чадагай черлерде сиригейнии олургулаар.

Аңчылар баштайгы аңнаашкынбиле лимиттен артык киштерни өлүрүп алгаш келирге, ону илередип хемчег алырының орнунга харын немелде керээ деп чагдынгаш, күрүне мегелээр арга-биле тетчеглекчи кижилерниң өлүрген киштерин хүлээп ап турары чаңчыл болган. Эштер Таспаяк, Аракчаа оларның чарган керээзинден чедир күүсетпээн 7 кижиниң орнунга өлүк кежин өске кижилерден хүлээп алган. Бо дээрге Хунаның «чаа аргазы-дыр».

Ооржак Хуна деп кымыл ол дээрге, Чадаананың белеткел конторазының инструкторy деп үстүнде чугаалаан болгай мен. Оон аңгыда ол Сүт-Хөлдүң аңчылар ниитилелиниң даргазынга 1964 чылда соңгуткан болза-даа, бо аразында оларның хуралын чаңгыс-даа удаа эртирип, аңчылар ортузунга ажыл кылбаан болгаш чүгле ол ниитилелдиң таңмалын белеткел конторазының таңмазының орнунга базып олурар — ажылы бо-ла.

Үстүнде айыткан четпестерни аңныыр ниитилелиниң-даа талазы-биле, белеткел конторазының-даа талазындан Хунадан негээр үе келген.

А. ОРЛОВ.

ДЫШТАНЫР ХҮНГЕ АРЫН

Салчак МОЛДУРГА.

ЧАСКЫ ХӨӨННЕР

1. АНАЙ-ХААКТАР

Черимде ам ала харның холу эрткен
Челбик сырын хорзунуң шык чылын чапкан.
Сеткилимден кыштың аагы ырап, тайлып:
«Серге, хөгле, сегирүүсте!»—деп сымырады.
Хортук, дожу чиглей берген хемчигештиң
Хөөлбээнде дазылын чуп, хонуп турар.
Сербээ талдар чылыг үткүй будуун сунуп.
Селбегер ак анай-хаагын аадып турлар.
Частың кээрин четтикпейн, шагда манаан,
Чалыы оол, кыс ында-мында эмгежок-тур.
Ындык соңу— кызыл чечек үнгелекте,
Ынакшааннар анай-хаак сеп канчаар болду!

2. ХИРИЛЗЭЭЛЕР

— Серим орта маан-биле кожа чурттап,
Уругларым өнну болуп кыштадынар.
Сести-сести, турлааңар каай. дажытпаныш,
Ужуп үнген херзэнер чул, хирилзээлер?
— Чоогунарда дагдан аккан шорулааш хем
Чалаг, чайлаг, кузээвис-даа болур чүве.
Шак аа барып уя дерип, чуурга төрүп,
Чочагайлап, ырлашса дээш, кожуп тур бис.
— Уругларым силерлерни чоктап баапкаш,
Сеңдер бора Диниспейге шамнаар магат.
«Серивисте хирилзээлер кайдал?»—дижип.
Үюк кылын туруп берзе, канчаайн, куштар?

— Ырак эвес арыгже тур кеже берген.
Ылап-ла келирлер!—деп дамчыдынар.
Ырлажырла улам хөглүг, солун кылдыр
Ыяштарын эки аажаан, суггарлыннар.
— Ындыг болзун: чорук чогуп, үүле бүтсүн!
Ынак дээргип, хөөрежиңер, хостуг куштар!
Хартыгалан, тээлдигенден өваартынып.
Хаттап, частан мени бөөрүн кузээр-дир мен!

3. ДИЛЕГ

Өзүрек, кас, улаштыр куу—өөр-өөр куштар
Кыйгы салчып, уурук-суурук чанып кээп тур.
Өөрентен, таныш черин мендилээн дег,
Кыңгырткайндыр ырлажыры дыңналып тур.
Хынамчалыг, суггa чоруур ыдык кеткен.
Мыйдык чуктээн, хөөректээштиг кижи келгеш.
Хыыргыыштыг шынаадарны, хемни, хөлду.
Мый-ыт ышкаш, ол-бо харап, кедерип чор.
Өөрүшкүнүң өңгүр чазын эрте чарлап.
Чалгынынга чалап алгаш, кээри билек.
Өру хүн көөр, чурттаарынга чаяаттынган.
Чараш кушту даашталп үткүүр эрге кымдал?
Кушту аңнаар чуруум, өйнү ылап сагыыр.
Хумагалап, кээргеп билир бүгүдеден
Чаңгыс хуунуң ажыын хараан хыдыкчыны
Чандыр көрбейн, кезедирин дилеп тур мен.

СОЛУШТУРУПКАН БЕЛЕКТЕР

Хөөкүй-оолдуң кадайының төрүттүнген хүнү чоокшулап орган, ол хүннүң дүрген келирин Хөөкүй-оол четтикпейн турган. Суббота-даа билдиртпейн чедип келген. Хөөкүй-оол ол-ла хүн аванс акшазын совхозтан ап алгаш, хоорай автобузу кевүзбес боорга, хоорайже чадаг базыпкан.

Раймагка чедип келгеш, торгу аржыыл, духи, платье садып алырга, садыгжы белекти улуг ак саазынга ораагаш, кызыл лента-биле шарып берген. Белекти садып алгаш, чоруур деп турда, садыгга ооң эжи Кошкар-оол кирип келген. Ийилээ мендилешкен чугаалажырга, Кошкар-оолду кожазы ашак-кадай оглунуң 18 хар харлааның чалап, бөгүн 8 шакта чедип келирин чалалгада бижээн болган. Мынчангаш Кошкар-оол садыгдан белек садып алыр дээш чедип келгени ол.

Кошкар-оол оолга таарыжыр белектерни садып алгаш, ак саазынга кызыл лента-биле ораадып алган. Ийилээн садыгдан үнүп келгеш, шакты көөрге, 5 шак чаа чедип турган.

Хөөкүй-оол Кошкар-оолдуң кудаазынга аксын чоокшуладып келгеш:

— Бөгүн суббота-ла болгай, портвейнден аптар бис бе?—деп, сымыраныштарга, демгиниң амыраваас боду амырап:

— Шын-дыр. Шымда-дежте!—дээш чоогунда ларёкче көрүнген.

Бир шил портвейн садып алгаш, садыг ындынга баргаш, сүт эмген анай ышкаш ээпкеннер. Шилин Кошкар-оол кармактап алган.

Боданып, чугаалажып турарга, бир шил «москвоскаяга» чүгле 9 көпеек четпес боол-тур. Хөөкүй-оол турган:

— Маңа бо белээмни туду тур, а мен сеңде ол шилди, шил дужаар черге садыпкаш, «кылаң-караны» таарчыштырып экзэйн, а сен улуска билдиртпейн чүве садып алыр кижи боол, садыгга тур аа—диген.

Удаваанда ийи өңнүктер араганың чартыын чооглап алган, ынг-ынг хөөрежип органнар.

— Кошкар, мени дыңна, сеңээ ырлап берейн аа?!

Ону дыңнааш, Кошкар-оол арай сестип:

— Ой-ой, Хөөкүй-оол, чырык хүндүс ырлап бээрингге хоржок эвес чүве бе моң?—дээн.

Хөөкүй-оол бузуттуг караан херре көргеш, мынча дээн:

— Чоп коргар сен, Кошкар! Сен койгун эвес-тир сен, а Кошкар-дыр сен. Ма, ам байын ижипкеш, Көк-Чыраавысче углап ораал.

Байын ишпеш, Хөөкүй-оол-даа ырлап эгелээн:

«Көк-ле Чыраа чурттааң сен бе?—
Көктүг чер боор, шыктыг чер
боор.
Хөөкүй-оолду билир сен бе? —
Хөглүг эр боор, баштак эр боор».

Кошкар-оол арай-ла чиктин кончуг апарган. Чүге дизе, дружинниктер кудумчуда дежурныйлап чоруп турганнар.

Кошкар-оол Хөөкүй-оолдуң белээн бериппеш, демги чалаан черинче баар дээш, далажып чорупкан.

Хөөкүй-оол биле сергеп алгаш, бажыңынга чедип келирге, төрелдергили, эш-өөрү Хөөкүй-оолдуң кадайынга төрүттүнгени хүнүн таварыштыр чылыг сөстерин чугаалап, белектерин берип турган.

Хөөкүй-оол иштинде өөрүп, холунда белээн кадайынга сунарга, оглунуң херээжен ээзи өөрүп, белекти чазыптарга, галстук, эр кижиниң угу, эр кижиге дыргак болган. Хамык улустуң караа Хөөкүй-оолдада барган. Ол, улам элээрип, мядып. Кошкар-оолдуң белээн экелгенин, а бодунуң белээн Кошкар-оолга солуштурупканын бодап турган.

Даартазында, дан бажында Хөөкүй-оолдуң эжиин кижи соктаан. Ажыдыптарга Кошкар-оол болган.

— Хай-халап болган, эш. Дүүн ол оолдуң шайлаазынга баргаш, бе-лээмни бээримге платье, аржыыл, духи болду. Ыяткаштың өлүп каар чыгыы болдум.

Эжиикилер моон соңгаар арагалары ишпес, шын дыштаныш, хөглээр деп дугуржуп алганнар.

А. ДАГБАЛДАЙ.

Улуг-Хем район. Көк-Чыраа суур.

ХОВАР СОЛУН ЧҮҮЛДЕР

ЫГЛААР ДУРУТ

Хабаровск крайда Бахалаза дээр дуруг бар. Чаашкын болурунуң мурнуу чарымында «ыглай» бээри-биле ол дурут суурглыг апарган: дуругнуң хаяларынга борбак-борбак дамды суглаар тыпты бээр. Бахалазаның хаялары хайырга ышкаш мезур нородадан бүткен. ынчангаш ол-шыкты бодунче сиңирип алыр, а артыкшылдыг ол-шыгы оон үнгеш, «карак чажы» хевирлиг апаар.

БЫЖЫРЫШТАР СУГ

Алжирде Мамам Мескутин дээр черниң чанында үргүлчү-ле хайнып чыдар суг бажы бар. Ынаар чиг эътти супкаш, каш-ла минут эрткенде ушпуп экзээрге быжа берген болур. Эътти дузавас-даа, чүге дизе, ооң суу дустуг.

ЭЛДЕПТИГ ЧАҢНЫК

Лапло деп черге (францияда) дииминрээшкинниг чаашкын үезинде бир кодан хойга чаңнык душкен. Кара хойлар шупту өлүг, а ак хойларның чаңгызы-даа өлбээн, кемдээшкинге-даа таварлашпаан болган.

ТӨШ КЫРЫНДА ТАНЦЫ ШӨЛҮ

Бир катап, Европаның бүгү делегей делгелгезинге секвойя дээр ыяштың одура хирээлээн чаңгыс тежүн делгеп көргүскен. Ооң кырында пианино тургузуп каан, оон аңгыда дөрт хөгжүмчү олурупкан, он алды эш кижилер (шупту 32 кижи) танцылап турган. Чаңгыс төштүң кырының шак ындыг улуг хемчээлдии кижилерни кайтаткан.

Секвойя — дендии-ле улуг ыяш, узуну 140 метр, куржалдыр хемчээ 46 метр. Ятокеза дээр төрел бөлүктүң баштыңчызы, индий бижиктиң чогаадыкчызы Секвойя дээр кижиниң ады-биле ол ыяшты адаан.

СЫРТЫК ҮНҮШ

Копет-Даг дээр бедик сынның кырында сыртык хевирлиг чадаң үнүштер үнүп турар. Чиди-погаан өңнүг, бөмбүк чарты хевирлиг ол «сыртык» 1 метр 50 см диаметр хемчээлдиг. Олар кончуг сырый кылдыр тудушкан будукчугаштарлыг. Аът-биле ол «сыртыкты» бастырыптарга, аңаа кандыг-даа ис чок болур, чаашкынны херзүнге чедир өттүрбес.

ЫЯШ-ИНЕК

Бразилияның арга-арыгларында сорвейра деп үнүш үнүп турар. Ооң картын хензиг-ле картай аарак кезиптерге, оон сүт агып үнүп эгелээр. Сорвейраның ол чулуунуң өңү болгаш амданы инек сүдүнге дөмей. Бир ыяш бүрүзү-ле чаңгыс саалдада 2—4 литр сүттү берип турар.

ЁЗУЛУГ КРУЖЕВА

Ямайка ортулукта Лагетта Линтерия дээр ыяш бар. Ол ыяш кончуг чука, кружева ышкаш карт-биле шыптынган.

Тус черниң чурттакчылары ёзулуг кружеваны ол ыяштан картап соогаш, оон платье, аржыылды даарап ап турар.

КАТТЫРТЫР ҮНҮШТЕР

Аравияда чадаң үнүштер үнүп турар. Ол черниң чурттакчылары оларны каттыртыр үнүштер дижир. Бир эвес ол үнүштүң кадын (чочак тараа хевирлиг кара) кижи чиптер болза, 20—30 минута дургузунда каттырып туруп бээр.

ЧАА КИНО

Ындыг аттыг, ийи сериялыг, өңнүг кинону АКШ-та үдүрген. Сценарийниң автору Дальтон Трамбо, режиссёру — Стенли Кубрик. Эртебурунгу Римге тура халышкан кулдарның тоолчургу баштыңчызы Спартактың дугайында кинону уткашылар чоң, хоозун кинолярга хамааржыштырып болбас. Кинону тырттырып тургускаңы, ында болуушкуннар көрүкчүнүң сеткилинге таарыжыр.

„СПАРТАК"

Бай рим патрицийниң дап бузун кылыр бүдүрүлге черинде муң-муң кулдар ажылдап турар. Чаа эрага чедир 1 век үезинде Рим Республиказы. Кул эдилели маңаа эң бедик хөгжүлдезин алган. Муң-муң кулдарның ажылдап турган черинге гладиаторлар школазының ээзи кулдар садып алыры-биле чедип келген. Мөге шымырак мага-боттуг Спартакты ол шилип алгаш, садып алган.

Ынчангаш Спартакты Капуяга экелген. Гладиаторлар школазында алзэн хөй кулдарны бот-боттарын өлүржүрүнге өөредип турар. Камхайыра чок деражи, өлүрүкчү болурунга кулдарны албадал-биле өөредип турары көстүр. Гладиаторлар школазының ээзинге Спартактың кезээде чагыртпас, хосталгага ынак хөөнү таарымча чок болур.

Каас-шоя хүлээп алчыкымнарны, хөглээшкиннерни байлар бо-ла эрттирип турар. Школаның ээзинге Римден бай шыдалдыг аалчылар чедип келген. Гладиаторларның демиселин аалчыларның дилээн ёзугаар оларга бараалгадыр деп шиитпирлээн, кымнарны шилип алырыл деп айтырыг тургустунуп келир. Ийиийн дөрт кижиниң аразынга Спартак сөөт чокка шилип алдынган. Араатан аңнар-биле бир дөмей, гладиаторларны демир кажаалардан үндүрүп келгеш, бот-боттарынче ыдалаар. Үш адыр демир шиш биле четки туткан мөге шымырак негр кижи-биле спартакты таварыштырган. Спартак эрестиг демиседип турар. Ынчалза-даа негр ону тиилеп апкан. Четки-биле ораажып барып душкен Спартакка өлүм кыжаныш келген. Ооң удурланыкчызы Спартакты өлүрерин бодаваан. Долгандыр турган байлар дүвүреп, ону дүрген өлүрерин негеп, кыйгы салыр. Өлүмнүң көөрү оларга эң чаагай хөглээшкин. Чепсектиг негр бедик черден хайтаарап көрүп магадап турган байларже халдаар сагыыштыг турда, ону таңныыл чедип барып өлүрүп каар.

Спартактың маңаа чедип келген үези ооң хууда амыдыралынга ужурдузалыг болган. Гладиаторлар школазының ээзи апыяк херээженнерни база хөйнү экеп алган. Оларны гладиаторлар-биле ужураштырып турган. Спартактың эрээлинче апыяк херээженнерниң эң-не чаражы Варинияны кииришкен. «Кижи дээрге аң-мең эвес» дээрзин Спартак-даа, Вариния-даа хандыр билген. Олар бот-боттарынга ынакшый бээрлер. Оларның кижизиг ынакшылы байларга таарымча чок болур. Ынчангаш Варинияны Римче чорудар деп шиитпирлээн.

Шак ынчан Спартак өлүмден чайлаан. Ынчалза-даа чеже бодалдар Спартакты дүвүредип эгелээр. Бүгү кулдарны каттыштыргаш, дарлакчыларга удур демиселче кодурлуп үнерин чугулазын ол боданыр. Тура халышкан гладиаторлар школазындан эгелээн. Демир херимнерни чаза таварып эртеш, кулдар демиселжип кирипкен. Кожазында плантациялардан кулдар, тараачыннар база каттышкан. Тура халышканнарның саны хүн бүрү көвүдээн. Кул эдилекчилерниң бажың балгадын орук дургаар чок кылып, ертедип турар. Бүгү тура халышканнарның армиязы Римче углаан чорупт олурар.

Ол үеде Сенатта маргылдаалар өөскүп үнүп келир. Кулдарның тура халышкыжының базары-биле чорутканы, баштайгы кезек шериглерни Спартакчылар чер алыспаан. Баштайгы-ла дүне арагалап хөглеп турда, кулдар оларны тиилеп алган. Чүгле оларның шерит баштыңчызын тын менди салып чорутканы. Тура халышканнарның күжүнге бүзүревейн турган, сенаттың чамдык кежигүннери херектиң ужурун ам-на билип алган. Спартактың моон соңгаарты пландарын эзерин билгеш, ону кажар арга-биле тиилеп үнер планны тургускаңнар. Спартак финикийжилерден хөй корабльдер садып алгаш, далайже үнер сорулганы салып алган турган. Корабльдер садып алыр акша-төгерик-даа белен болур. Ынчалза-даа ук план боттанмаан. Ону мегелээннер.

Спартактың лагеринде кырганнардан эгелээш, мырыңай чаштарга чедир хөй-ле кижи чыылган. Хостуг чурттаалга дээш оларның өөрүшкүзү кызыгаар чок. Вариния база ол лагерьже барган. Спартак-биле кады эң аас-кежиктиг хүннерин чурттап эртип турар.

Тура халышкан кулдар улам-на бурунгаарлап чораш, далай кыдыынга үнүп кээр. Спартактың күзел чорааны — далайже эжиндирип кирер дээн планы боттанмайн барган. Финикийжилер ону ыят чокка мегелээн.

Каржы болгаш шаргел чок Красска баштаткан армины кулдарны базарынче чорудупкан. Спартакты дирилте тудуп алыры дээш Красс баш бурунгаар белеткенип, ону билир кижилер-биле сүлчээлежип турар. Кадыг-дошкун сегиржип алышкыныың хүнү келген. Ол үениң-биле алырга, эң дээре чепсектелген армияга удур муң-муң кулдар, тараачыннар бот-боттарынга удур таваржып келген. Спартакка баштаткан кулдар чепсектиг күштен коргуп дээспээн, сүрээлээн, харын бодуун кижилериниң дарлаалга удур килеңин улам күштелдирип, оларның сагыш сеткилин хайныктырган. Ук тулчуушкунга кулдар аштырган, ынчалза-даа хосталга дээш демиселче орукту эгээн салдынган.

Кинонуң төнчүзүнде келир үеге бүзүрелди көргүскен. Спартактың кадайы Вариния тулчуушкун шөлүнге божупкан. Олар ам оолдуг болганнар. Спартакты өлүрүп шаажылаары-биле адыр ыяшта дөрт мочуузундан хере шаап каан турар. Өлүп бар чыткан Спартакка кадайы ооң оглун көргүзүп турар. Ооң оглу хостуг кижи болур дээрзин Вариния чугаалаар.

Б. ДИРЧИН.

ЧАСТЫҢ ДЕМДЭЭ

Кадыр даглар хөвең тонун
берзенди.
Хүннээректе кодан хойлар
чаашылды.
Хамнарактар аан тудуп
ырлашты.
Кузелдерде өөрүшкүлер
хайнныкты.
Чиктер сала аккан суглар
дагжады.
Чаргилекиннер хөлбеңдиржип
ойнады.

Хемниң дожу хээрел чиглеп
көгерди.
Келген куштар хөглүг үнү
дыңналды.
Карандыда сарыг чечек
чазылды.
Хараачыгай караңнады
кылыйты.
Делгем хову чоорганы
шыгды.
Дептэр, одуп кара шокар
ажарды.
Акыр хөйгэн орай кежээ
«хамнады»
Аас-кежиин мүзээм ыткаш
алганды.

Солун чазын дүжүлгезин
ээлээн.
Чоргаарамын, оваакынымын
дендеди.
Чалыыларның сеткилдерин
хөлзеди.
Ынакшылы чүректерде
хайныкты.
Сарыг дег олак ырлар
уярты.
Ырактарже чаңгылаңы
тарады.

В. САГАН-ООЛ.
тудуү.

ТООЛ ЧУГАА

ТООЛАЙ БИЛЕ ТАРБАГАН

Эртенгиниң эртезинде болуп турган чүвең ирги.

Бедик-бедик шаттар баарында чоогага, дес-дес харагаңнар аразынга, адыгыр узун саалдарлыг, белен-селен кулак эвелерчир хире эвес узун кулактарлыг, дозураш сарыг карактарлыг, чулгууш дег таңдаш, чолдак кудуруктуг, узун, майтак буттарлыг, көдүрерде чиик, хөөү холдарлыг, хөкпек сыннар, чер-биле өңнеш куу дүктерлиг, угааныг болгаш улуургай-даа бербээн, мелегей болгаш бергедей-даа бербээн, тыныг амытанга хор салбас, корткаңда хоруй бээр, дүн чоруктуг, чүс ыт четпес маңныг, чүс кижи төтпес ээн-эъттиг Бора-Тоолай чурттап турган чүве-дир. Дүн боорга оъдун оъттаар, суун суглаар, хүн үнерге бузуп чыдыптар Тоолай-дыр.

Ол-ла шаттың хөрээнге оргулашка, ийи аастыг алама үңгүрге, калбак баштыг, шымыраш кулактарлыг, чолдак даваннарлыг, дүлгү моюннуг, өртең-сарыг өңнүг, өлең сиген чыттыг, өлчейлиг болуп өөрүп көрбээн, бачыттыг диртип бактадып көрбээн, барба долу чаглыг, хүн чоруктуг Сарыг-Тарбаган чурттап турган чүве-дир. Хүн үнерге оъдун оъттаар, суун суглаар, дүн дүжерге бузуп чыдыптар амытан-дыр.

Тоолай биле Тарбаган кыйгыржып четпес кожа-хелбээ чурттап, чаңгыс дазырның оъдун оъттап, чаңгыс ойнуң суун ижип турзажок, кажан-даа ужуражып, чугаалажып көрбээннер-дир эвеспе. Мында Тоолай чурттап турар дээрзин Тарбаган ооң кокпазын көргеш билип турган, а мында Тарбаган чурттап турар дээрзин Тоолай ооң үңгүрүн көргеш билип турган. Тоолай дүне оъттаар болгаш «моон-биле ужуражыр чайым чок-тур» деп бодап турган. А Тарбаган хүндүс оъттаар болгаш база-ла «моон-биле ужуражыр чайым чок-тур» деп бодап турган.

Тоолай бир-ле катап, кужур-дүнгээ чылгап, сорутаар дээш, адак узап чорупт каап-тыр. Ол-ла чорааш, орайтап, ааадазында ышкаш, имиртинде эвес, а хүн шалып дээп келгенде хөкпеңгирлеп чанып олурупттур. Тоолай олура душкеш көөрге, кедээзинде оргулашта, кажан-даа ужуражып көрбээни, барба долу чаглыг, бардам Тарбаган дөө ол хевере берген хүнде дөгеленип олуруп-тур эвеспе. «Моон-биле ам-на ужуражып көөр-дүр, адырам. Барба долу чаа чүзүнде эвес. Мону көрүпкенде карак элей бээр эвес, хай-бачыт болу бээр эвес» деп тоолай боданган.

Хүнге дөгеленип олурган Тарбаган хөкпээликтеп чораан Тоолайны база-ла көрүп кааш: «Моон-биле ам-на ужуражып көөр-дүр, адырам, чүс ыт четпес маңы чүзүнде эвес. Моон-биле ужуражыпканда чаргы-чаалы болу бээр эвес» деп бодаан.

Тоолай бир дугаарында айтырган:

— Кожа турар хиремде таныvac чөгенчимни аа, сээң адың кайызы ийик? Тарбаган харыылаан:

— Сени таныvac мээн база-ла чөгенчимни дивес сен бе. Өлең сиген чыттыг, барба долу чаглыг. Сарыг-Тарбаган мен боор мен. Сээң адың кайызы боор?

— Чүс ыт четпес маңныг, чүс кижи төтпес ээн-эъттиг, Бора-Тоолай дээр ийин.

— Чүс ыт четпес маңныг, чүс кижи төтпес ээн-эъттиг Бора-Тоолай чиик-чаагай-ла саадап тур бе?

— Менди чаагай-ла чурттап чор мен, ынчалза-даа чүс ыт четпес маңым киткээш, эстеп чоруур апаардым. Өлең сиген чыттыг, барба долу чаглыг, Сарыг-Тарбаган чиик-чаагай-ла саадап тур бе?

— Менди чаагай-ла чурттап чор мен, ынчалза-даа барба долу чаам көвүдээш, адаам аартап, сонстап чоруур апаардым.

— Эртелевес бодуң чүге мынчап эртеледиң, Сарыг-Тарбаган?

— Үңгүрүмче чайык суу киргеш, доңуп ол частым, ынчангаш эрте үнүп келдим. Орайтавас бодуң чүге мынчап орайтадың Бора-Тоолай?

— Кужур-дүңгээ чылгап, сорутлап чорааш, орайтай бердим ийин.

Олар ол орта көржүп, таныжып, хөөрешпээн чүвезин хөөрежип, сеглешпээн сөзүн сөглежип олурупт турлар эвеспе.

— Сен чүге дүне оъттаар сен, Бора-Тоолай?

— Караам кескү, маңым эки болгаш, дүне оъттаар-дыр мен. А сен чүге хүндүс оъттаар сен, Сарыг-Тарбаган?

— Бардам-чоргаар, кужум улуг болгаш, хүндүс оъттаар-дыр мен.

— Э-э-э, кужурум, сээң ооң кайы шын боор. Мээң оъттап турар черимни оорлап оъттаар дээш, ынчангаш хүндүс оъттаар болгай сен аан.

— Ча-ча, кайын ындыг боорул аан, кужурум. Сен харын мээң оъттаар черимни оорлап оъттаар дээш кажарлап дүне оъттап турар боор сен...

— Че, ол-даа боду билзин, сөөн бажы ораашпыг, баштак бажы балалыг чүве болгай, чугаа узады, шаг эрти. Мен чоруптайн.

— Ой шынап-ла. Сээң ооң чеп. Мен база-ла оъттап чоруптайн.

— Адырам, сенден мээң дилээм бар. Барба долу чааңдан меңээ бичиини берзиңзе чүл.

— Меңде база дилег бар. Чаг чааңда-ла ыйнаан, харын. Мен ону амдызында сеңээ берип шыдавас мен. Сен харын чүс ыт четпес маңыңдан меңээ бичиини берем?

— Маң маңында-ла ыйнаан, харын. Сен чааң бээриңге, ынчан бергей мен аан.

Эки хүн ужуражыр бис дишкеш, ийи кожалар ийи чүкче чарлып чорупканнар. Тоолай чыдыныче хөкпеңгирлепкен, тарбаган оъттаар дазырынче сөөп чорупкан.

Ооң соонда кожалар база-ла ужуражып кээп-тирлер.

— Кожа турар болганывыста, кады чурттаазывысса чүл? деп, Тоолай Тарбаганга саналдааш, ону бодунуң чыдынынче чалаан.—Чааскаан чурттаары чалгааранчыг-дыр, ийилээн чурттаалы, мээңиже чедип кел.

— Үңгүр чок чадагай черге чурттап шыдавас мен—деп, Тарбаган ойталаан.—Сен эвес, харагаң доорзунга, ажык черге кым коргуп. сиринейнип чыдар боор, харын мээңиже барып чурттаалы.

— Муңгаш үңгүр иштинге чурттап шыдавас мен. Ай, хүн көөр эвес, арыг агаар тынар эвес, аңаа канчап чурттаар боор.

— Ынчаарга аңаа-ла өңнүктер боол алыылы.

— Э-э, хүн чоруктуг сээн-биле дүн чоруктуг мен канчап өңнүктежир боор мен. Ол дээрге чеп биле багы улааны дег чүве-дир. Чылдың ужунда бажында безин чаңгыс катап ужуражыр-дыр бис. Бис ийиниң өңнүктежири дээрге ийи дагның бажын дээштирери-биле дөмей чүве-дир оң, өңнүк.

— Э-э хей, шынап-ла ындыг-даа ирги бе. Сээң-биле өңнүктежип-даа канчаар мен. Сен мээң чартымыныңдаа шаа чедер эвес сен. Барба долу чаам турда, өлең сиген чыдым барда, чүнү тоор мен.

— Шынын сөглээрге сен база-ла мээң чартымыныңдаа шаа чедер эвес сен. Чүс ыт четпес маңым турда, чүс кижи төтпес ээн-эъдим турда, чүнү тоор мен.

Тоолай биле Тарбаган бот-бодун чалашкаш база-ла чадашкан, өңнүктала болур дээш база-ла чадашкан.

Бир-ле катап Тоолай даң каранғызында оъдун оъттап, суун суглап чорда, хеверте үгү келгеш, чандыр-соора теп, девиндеди-ле берип тир. Баш сугар чер тыппаан, бачыдаан Тоолай тын девинчеп, ол шурап, бо шурап, үгүнүң аспаандан хензиг-ле чайлап чораан. Ол аразында Тоолай көөрге, Тарбаганның үңгүрү бо чыткан. Тоолай олче кире халый берген. Үгүнүң аспаандан ынчап тын менди үнген. Үңгүрге кире бээрге, Тарбаган айтырган:

— Мен мында чалаарымга ынаваан болгай сен, бээр чүге кирип келдиң?

— Сээң үңгүрүң эвес болза амы тыным ышкынар частым—деп, Тоолай аңаа өөрүп четтирген.

— Мен мындаа-ла дивежик мен бе. Сен мээң чартымының-даа шаа чедер эвес сен. Мен эвес болзумза, өлгениң ол-дур. Сен ам мактанмайн чор. Барба долу чаглыг, өлең сиген чыттыг мен-даа кайын тоор деп мен.

— Сээң ооң-на шын—деп, корткан Тоолай чалбарган.—Өршээ-азыра, ам-на өңнүк боол көрээли.

— Өңнүктежип канчаар бис—деп. Тарбаган херекке-даа албаан. Мен мындаа-ла өңнүк болур дээримге ынаваан болгай сен. Сен ам багын көргүскеш, меңээ сыныып келген болганыңда, сээң-биле өңнүктешпес мен.

— Баштай ушкан эжин каттырбас чоор—дээш, Тоолай үнүп чорупкан.

Ооң соонда бир-ле катап, хүндүс, Тарбаган көктеп чиир дээш холуу эртир ырап чорүй баар орта, хову бөрү ону көрүп кааш, халып-ла кээп-тир. Тарбаган маңнап чадап, чугаап чорда-ла, бөрү мырыңай сегирип алыр чыгап келген. Ол аразында Тоолай ону көрүп кааш, Тарбаганга дуза кадары-биле тура халааш, бөрүнүң аксын удур маңнап келир орта, белен чүве бо-ла-дыр дээш, бөрү Тоолайны сывыргаш чорупкан. Тоолай бөрүнү Тарбагандан алаактырар дээш, шоолуг маңнавайн, чүгле бөрү сегирип албас кылдыр, өй-тавында маңнап чораан. «Чоп кончуг адаска боор ам-на турар чыгады ышкаш» деп бодааш, бөрү кызып-кызып маңнап-ла олурган. Чер аразы ырап, адак узап келир орта, чүс ыт четпес маңныг Тоолай шимеш кылдыр халыпкаш, ыяш будулдуруп каапкаш, дедир ээп келирге, Тарбаган үңгүрүнүң аксында, корткан, сиринейнип олуруп-тур.

— Өршээ-азыра, амы-тынымны сен-не алдың—деп, Тарбаган Тоолайга чалбарган.—Сен эвес болзуңза, бөрү чип каар ийик. Улуг-ла буян кылдың. Мен мындаа хей черге хөөрэп олурган-дыр мен, ам черле өңнүк болуп көрээли.

— Өңнүктүң ажыын мен-даа көрдүм, сен-даа көрдүң. Өңнүктер болуулу, харын—деп Тоолай чөпшээрешкен.

Тоолай биле Тарбаган бертеге таварышкаш, шак ынчаар өңнүктежи бергеннер. Ол өйден-на Тарбаган үңгүрүнүң иштинге, а Тоолай үңгүрүнүң аксынга чыдар апарган.

К. АРАКЧАА.

Алексей ХУУРАК

ЫРЛА, САРЫЫМ!

Каттырыышаан сарыым кыстың
сыным деңнээр
Балгазындан ындыг хады
кайым тыптыр
Карактарың чырыткылыг
оттары дег.
Башкы чуктен ындыг шолбан
кайым үнер
Чывар-соокка доңганымда
чылыктырар.
Чылыг одаг, изиг ынак
сеткилинде.

Чымыжымдан чыыраамны
сергедиптер
Чыггал тамчыым уен хоюг
ырларында.
Ырла, сарыым! Сени мени
төрүштүрген
Ынакшылым быжыг ооң
шивейликсиң
Ченна, сарыым! Сеңээ бүрүн
бериптекен
Чалыы чурээм оду-көзү
чалбыразын

В. Волченконуң «Часкы сесерликте» деп чуруу.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

АПРЕЛЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Ус шевердерниң хоорайы» 10, «Спартак» (1-ги, 2-ги сериялары) 12, 3.10, 6.20, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шииткел тевиг» 10, 11.50, «Кижи аажы-чаңын өскертип тур» (1-ги, 2-ги сериялары) 1.40, 8.30, «Хаан болгаш генерал» 5, 6.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Кёр-Оглы» 11.15, 1.15, «Киленнээшкин» 3.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: Кино чыынды 10, «Ель королева ужей» 11.15, 1.15, «Часкы дииминрээшкиннер» 3.15, 4.50, «Мээң музеим уруг» 6.40, 8.30 шактарда.

АПРЕЛЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Котовский» 11.10, 1.10, «Спартак» (1-ги, 2-ги сериялары) 3.10, 6.20, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хилис эртинен үешан дугайында тоол» 2.30, «Прокурорга сөс бээр-дир» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Аваа эвес хоорай» 11, 1.40, «Даады-ла эпчок чоруктар» 3.30, 5.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Солдаттың авазы» 3, «Киленнээшкин» 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Кара думаалай-биле чажыртынып алгаш» 6.30, 8.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кожаа ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кожаа корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче ыдаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—01065.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылдан үнделиттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. АПРЕЛЬ 11 ВТОРНИК № 85 (6722)

Өртээ 2 көп.

Литератураның, уран чүүлдүң болгаш архитектураның талазынга ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының талазы-биле комитетте

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында литератураның, уран чүүлдүң болгаш архитектураның талазынга ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының талазы-биле комитеттиң сессиязы Н. С. Тихоновтуң даргалаашкыны-биле Москвада ажыттынган.

Кандидатураларны чугаалажып көргениниң соонда комитет 1967 чылдың Ленинчи шаңналдарны тыпсыр дугайында шиитпирни хүлээп алыр.

ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарын тыпсыры-биле киирген ажылдарны база сессияга ноор болгаш конкурска киржир кандидатураларны шилип алыр.

НИИТИНИҢ ЧЕМНЕНИЛГЕЗИ

Бистиң Советтиг Төрээн чуртувус бодунуң тургустунуп бактааган-ла 50 чыл оюн байырлаар үе хүн бүрү-ле чоокшулап орар. Ордениниг Тываның ажылчы чоннары кайгамчыктыг ажыл-херектери-биле хүн бүрүзүн демдеглеп, бурунгаарлап орар. База бир кайгамчык болуушкун — совет кижилерниң беш хонуктуг, ийи дыштаныр хүннүг неделяже шилчиири болур. Ол шилчилге Улуг Октябрьның байырлалының бүдүүзүнде кол нурууну доозулган турар. Чугула ужур-дузалыг хемчег — СЭКП ТК-зы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын улам ыңай экижидериниң сорулгаларын чоокта чаа тускай доктаалынга тодаргайлаан.

Кедээ черлерде столоваяларны хлеб бызырар черлерни болгаш чемненилгениң өске-даа черлерин республиканың хереглекчилер ниитилелиниң баштаар черинде тускай бүдүрүлге эргелели башкарып турар. Бо чылдың баштайгы кварталында Тожу райпозунуң (даргазы С. Юмбуу) чемненилге талазы-биле бүдүрүлгечи көргүзүү өске черлерден дээре болган. Хөй-ниитиниң чемненилгезиниң квартал планын ук райпо 166,7 хуу, боттарының бүдүрүп үндүрер продукциязының планныг онаалгазын 153 хуу күүседип алган. Бо чылдың март 17-де болуп эрткен хуучу кижигүннерниң төлээлериниң конференциязынга чамдык хөй-ниитиниң чемненилге черлериниң адрезинге шыңгыы шүгүмчүлел болган. Шүгүмчүлелге таварышкан черлерниң бирээзи Таңды районда Балгазын сельпозу (даргазы Н. Кононенко) болган. Ол дээрге херек кырында квартал төнчүзүнге чедир санныг хонук арткан үе турган. Ындыг эвээш үениң дургузунда ол сельпонуң Балгазын столоваязы шүгүмчүлелди барымдаалап көргеш, байсалды чүгле экижидип эвес, а харын-даа план күүселдезиниң талазы-биле безин эң дээре черлерниң бирээзиниң санынга кирген. Ук сельпо хөй-ниитиниң чемненилгезиниң кварталда планын 126 хуу, боттарының бүдүрүп турар продукциязының планын 106,3 хуу күүседип алган.

Чурттакчыларны белен аъш-чем-биле хандырарын улам экижидер талазы-биле респотребсоюзтуң планын ёзугаар бо чылын чаа чүүлдер чурттакчыларны сонуургадыр. Республиканың 6 районунга карамель чигир бүдүрерин шиңгээдип алган турары көрдүнген, ниитизи-биле бо чылын ол районнарның чурттакчылары 5 тонна ындыг чигирни алырлар. Ол ышкаш Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Таңды, Каа-Хем районнарның столоваязынга зефирни бүдүрүп эгелээр. Ооң чылда нити хемчээли 3 тонна болур. Ооң-биле чергелештир районнар төптери (Бай-Тайганың төвү Тээлиден өске), ниитизи-биле 20 тонна мороженоени алырлар.

Кыска хүннүг ажылчы неделяже шилчээн соонда ажылчыннарның, колхозчуларның болгаш интеллигенцияның дыштанылгазы узаар, а ону ажылчы чон ажыктыг болгаш эптиг эртирзин дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр, дыштанылга черлеринге, массалыг сеңгүүстээшкинниң черлеринге аъш-чем садыглаашкынын, делгелге-базаарларны организастаары чугула. Чер-черде партия, совет органнар чайгы үеде чурттакчыларның кол дыштаныр черлеринге столоваялар, чайнаялар, буфеттер ажыдарынга практиктиг дузаны чедирер ужурлуг.

Бо чылын Тываның улуг хоорайлары Шагаан-Арыгның столоваязын, Туранның ийи столоваязын эде дерииири көрдүнген. Ол ажыл чурттакчыларны белен изиг чем-биле хандырылгазынга үзүктелиишкинни болдурбазын ук райполарның баштаар черлери баш удур көөр хүлээлгелиг. Чадаана хоорайда колбаса цеги туттунуп турар. Бо чугула бүдүрүлге чери график ёзугаар май айга чедир ажыглалга кирген турар ужурлуг.

Ниитиниң чемненилгезиниң улуг ажылы — респотребсоюзтуң шугуму-биле чоруттунар болгаш ам чоруттунуп турар хемчеглерде четпестер ам-даа бар. Аңаа бир-ле дугаарында столоваяларда столга салыр аъш-чемниң дээжизиниң ядыы болуп турары хамааржыр. Столоваяларның чемниң дээжизин янзы-бүрү болдурарының аргазы чок деп болбас. Хүнүң-не мун, шайдан өске чем белетиевес чорук ындыг столоваяларның ажылдакчыларының харысаалга чогунда, ажылынга хандыкшылдыг эвезинде деп санаар херек. Чамдык чемненилге черлери санитар болгаш арыг-шевер талазы-биле чөгенчиг болгулаар. Столоваяның эстетиктиг болгаш арыг-силиинче база кичээңгей салыр, ону ийиги чергениң айтырыы кылдыр санаар чорукту болдурбас херек.

Респотребсоюзка хамааржыр дыка хөй столоваялар карылгалыг ажылдап турары дүвүренчиг. Идис-сава болгаш дериг-херекселди камнавас, чиг продуктуларны кадагалаары багай чоруктан каража-когаралдыг болуп келген фактылар бар, ол бүгүнү болдурбас дээш бүгү-ле хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Тываның найысылалында бүдүрүлгелер, тудуг, транспорт организацияларында, албан организация, өөредилге черлеринде чемненилге черлерин Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунга чагыртпан столоваялар трези деп тускай организация харылап турар.

Кысказыткан ажыл хүннүг неделяже шилчий берген үеде ажылчын кижиниң дүштеки чапсарлаашкыны амгызындан кызырлыры чугаажок. Чүге дизе, неделяда ажыл шагы мурнунда турганы дег хевээр артар болгай. Ынчангаш ооң дүштээшкинин дүрген болгаш шынарлыг болур апаар. Ынчаарга ажылчын массаның улуг нуруузу өг-бүлезинден дүштээр арга чок болу бээр, а ол талазы-биле хандырылга долузу-биле ниитиниң чемненилге черлеринге онаажыры чугаажок. Столоваяларны бүдүрүлге, албан организация черлеринче чоокшуладыр, комплексилиг чемненилгелерни организастаар, изиг чемнерни чемненикчилерге чедирип садыглаарының аргаларын нептередир апаар.

Кызылдың бүдүрүлгелеринде, албан организация, өөредилге черлеринде буфет чок черлер чок-ла харын. Чүгле Кызылдың № 1 АТА-зындан өске черлерде столовая чок болуп турары багай. Администрациялар, партия, профэвилел организациялары Садыг министерствозу-биле ындыг столоваяларның дерилгезиниң, организастаашкынының дугайында баш удур дугуржур, чугаалажыр болза чогуур.

Бистиң улуг-улуг тудугларывыс — Ак-Довурак биле Хову-Аксы болгаш өске-даа ол ышкаш үлетпүр төптеринде ниитиниң чемненилге черлерин садыг хандырылга (продснаб) чери харылап турар. Бо черниң мурнунда ниитиниң чемненилгезиниң талазы-биле ажыл-чорудулгазы чүгээр кожуу. Ажылчыннарның, тудугжуларның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның дүштеки чемин Ак-Довуракта-даа, Хову-Аксында-даа кол объектилерде делгем столоваялар хандырып турар. Ынчалза-даа бо хевирниң столоваялары, кафетерийлер моон соңгаар улам көвүдээн турар, изиг аъш-чемни садыглаарының аргаларын улам нептередири чугула.

Ниитиниң чемненилге черлериниң ажыл-чорудулгазын чер-черде партия, совет, профэвилел, комсомол органнары шефке ап, оларны чүткүлдүг кадрлар-биле чепсеглээринче кичээңгей салыры чугула.

ЧАСКЫ ХҮННЕРДЕ ШАЛЫПКЫН АЖЫЛ—ЧЕДИИШКИННИҢ ҮНДЕЗИНИ

Чер аңдарылгазы эгелээн

Республиканың барыын зоназының районнарының ажыл-агыйларының тараа шөлдеринде часкы хову ажылдары улам хайнышкынныг калбарып турар. Чөөн-Хемчик районда 7 муң ажыг га черниң шыгын базырган, 350 га черниң часкы аңдарылгазын чоруткан. Районнуң ажыл-агыйларында чер суггарар болгаш шөлдерже чемишчидилгелер сөөртүр ажылдар база түлүктээн. 3 муң ажыг тонна чемишчидилгени шөлдерже сөөрткен. «Большевик» колхозта, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Чыраа-Бажы» совхозтарда шык базырар ажылдар адакталып турар.

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң Дең-Терезин салбырында Сайын-Белек, Тадар-оол оларга удурткан суггарыкчылар звенолары 300 ажыг га черни суггарган. Бөгүн районнуң ажыл-агыйларында часкы чер аңдарылгазы массалыы-биле эгелээн. «Большевик» колхозта эш Саая Сарыг-оолга удурткан суггарыкчылар звенозу суггарылга системазының буганарын аштап алган болгаш кыска хуусаада 160 га черниң тарылга мурнунуң суггарылгазын чоруткан.

Үрезин белен

«Көк-Тей» совхоз часкы тарылгага машина-техника септелгезин чедиишкинниг чоруткандан аңгыда, үрезин тараа культураларының арыглаашкынын болгаш хоранаашкынын бүрүн дооскан.

Ылаңгыя совхоз 5 муң центнер кызыл-тас, 50 тонна чиңгетараа үрезинин болгаш 12 тонна кукуруза, 60 центнер хөй чылда үнер сиген үрезинин бүрүн белеткеп алган. Чамдык белеткеттинген үрезиннерни хову турлагларында алпарып чедирген.

Үрезин тарааларны арыглап, ыңай бээр сөөртүрүнге совхозтуң чолаачызы В. Ладанов эң кээпкейлиг ажылдап, мурнакчы чоруун көргүскен.

С. ОЮН.

Шөлдерде соруктуг иш

ШАГААН-АРЫГ. Апрель 10. Бистиң штаттан дашкаар корреспондентивис Д. Аракчааның дамчытканы болза, «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының механизаторлары Ак-Хемниң болгаш Улуг-Ховунуң тараа шөлдеринде шык базырар ажылдарны ургулчулевишаан. Бо черлерде 7 агрегат үреливишкин чок ажылдап, бо хүнге чедир 570 га черни пииртээн. Трактористер Амбуу Кызыл-оол, Чигжит Кара-оол олар тракторларын боттары идегелдиг кылдыр септеп алганы-биле, оларның агрегаттары үреливишкин чок ажылдап турар.

Бо черлерде ховy турлагларында чуртталга бажыңнарының, столоваяларның, кызыл-булуңнарның иштин малгаштап, чугайлааарынга ажылчыннар Чолдак Бүске, Бара-Сал Доймак, Саяна Монгуш олар эң идепкейлиг ажылдааннар.

«Найырал» совхозтуң Терезин бригадазында 5 агрегат чер илиирткээшкинин база шалыпкын темпи-биле ургулчулеп турар. Тракторист Иван Балыйның агрегады өске агрегаттардан дээре ажылдап, чарыштың тугун бедик көдүрүп келген. Бо хүнге чедир ол бригаданың 560 га тараа шөлүнүң шыгын базырган. Хову турлаанда чунар-бажың, кызыл булуң ажылдап турар. Бо бригаданың тараажылары бо чылын 1750 га черге тараа культураларын чажар планныг.

Совхозтуң Шанчыда, Аймыырлыгда, Ак-Ховуда тараа шөлдеринде шык базырыышкыны база хайнышкынныг ургулчулевишаан. Аймыырлыгның суггарылга звенозу бо хүнге чедир 200 ажыг га черниң часкы суггарылгазын чоруткан.

Районнуң кайы-даа ажыл-агыйының бригадаларында, звеноларында юбилейлиг чылдың часкы тарылгазын кыска агротехниктиг хуусааларда чорудар дээш чарыш калбарган. Улуг байырлалга уткуштур тараажылар соруктуг ажылдап турарлар.

ӨӨРҮНЧҮГ ТҮҢНЕЛДЕР

Шагаан-Арыг хоорайның үлетпүр комбинадының коллективи бо чылдың бирги кварталында нити продукция бүдүрериниң талазы-биле планын 103,6, а бараанның — 126,6 хуу күүсеткен.

Коллективке калбарган чарышка дааранылга, идик септээр, чурук тырттырар, баш таарар черлерниң коллективтери тиилекчилер болуп, эки күш-ажылчы түңнелдерни чедип алганнар. Ылангыя идик септээр черниң коллективи кварталда 700 рубльдиң орулгазын киирер турган, ол көргүзүгну 1453 рубль чедирген.

• • •

Улуг-Хем райпозунуң коллективи бирги кварталдың бараан саарылгазының планын 110 хуу күүсеткен. Баян-Кол, Торгалыг, Эйлиг-Хем, Алдыы-Шынаа суурларда кедээ магазиннер ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип, эки ажылдап турар.

Райпода 6 автолавка ажылдап, кедээ суурларда, ырак одарларда чурттакчыларның чагыгларын эки хандырып келген. Эт Новиковалың автолавказы 18 муң рубльдиң бараанын саарган.

Хөй уруглуг иелерге „Маадыр ие" деп хүндүлүг атты тывыскан

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1967 чылдың апрель 7-де Чарлыы-биле Тыва АССР-де он болгаш оон хөй уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерге «Маадыр ие» орденни болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Бижиин тывыспышаан, «Маадыр ие» деп хүндүлүг атты тывысканы болза:

1. Вера Александровна МАСЛОВАГА—Каа-Хем районнуң Бай-Сөөт суурда өг-бүле ээзи.
2. Олча Ноңзай-ооловна МОНГУШКА—Ак-Довуракта өг-бүле ээзи.
3. Юра Кызановна МОНГУШКА—Барыын-Хемчик районнуң Хөндергей суурда ажылчын.

Часкы хүннер, кижилер

АЙМЫЫРЛЫГНЫҢ, ТЕРЕЗИННИҢ ХОВУЛАРЫНДА АЖЫЛ-ИШ-ДАА ХАЙНЫККАН

«Найырал» совхозтуң тараа шөлдеринде ажыл-иш кизиин. Аймыырлыгның, Терезинниң болгаш Шанчының черлеринде хову ажылдарының фронтузу хүннүң калбарып турар. «Найыралдың» тараажылары чаагай дүжүттү тарып өстүрер. Совет эрге-чагырганың 50 чылын хову ажылынга чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээр деп быжыг туразоруктуун оларның ажыл-херээниң бөгүнгү байдалы тодаргай херечилеп турар.

Шөлде кижилерниң сагыш-сеткилиниң омакшылы болгаш чедиишкинниг болурунга бүзүреңниг-даа-дыр. Эки дүжүттү алыры часкы хову ажылдарын кыска хуусаада бедик шынарлыг чорударындан хамааржырын кижи бүрүзү медереп билип турар.

— Часкы хову ажылдарының графигин тургузуп алган, ол ёзугаар ажылдап турар бис. 10 муң гектарның шыгын базырып илииртээрин апрель 10-да бүрүн доозар болгаш чаштырылганы май 5-тен эгелээш ай төнчүзүнге чедир, а аъш-чемниң кол культуразы — кызыл-тасты чажып тарыырын ол айның ортан үезинде доозар планныг бис — деп, ажыл-агыйның директору Евгений Михайлович Трошин чугаалаан.

Найыралчылар бо чылын тараа культураларын 10.200 гектарны, оон иштинде кызыл-тасты — 5450 гектарны тарыыр. Чаштырылганы ниитизи-биле 19 агрегаттар чорудар кылдыр планнаан.

Аймыырлыгда № 2 бригада (бригадири Б. Балчыма) механизаторларның бедик бүдүрүкчүлүг эки ажылдаарынга таарымчалыг бүгү-ле байдалдарны тургускан. Оон түңнелинде үлүг-нормазын ажыр күүседип турар кижилер хөй. Эрткен чылын Балгазынның механизация училищезин дооскан Канмаа Таас-оол ДТ-54 маркалыг тракторы-биле шөлче бирле дугаарында үнген болгаш өзүчегде 43 гектарның шыгын базырып илииртээр турган, 55 гектар чедирип турар. Беш чылдың бирги чылының күскү хову ажылдарынга ол база бодун кызымак механизатор кылдыр көргүскен. Механизаторлар Балчыма Бавуу биле Монгуш Хураган-оол олар база хүн нормазын дыка ажыр күүседип турарлар. Бо бригадада 6 агрегат илииртээшкинче апрель 5-те үнген болгаш анаа туруушкун чок ажылдап турар.

— Дирекция чери, партком болгаш ажылчыннар комитеди механизаторларның эки ажылдаарынга боттарындан хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерни кылган, бригада төвүнде ниити чуртталга чери, столовая, кызыл булуң, чунар бажың-даа бар. Кижилер үзүктел чок ажылдазын дээш дүштеки чемни ажылдап турар черинге чедирип турар бис — деп, бригадир К. Балчыма чугаалай-дыр.

Аймыырлыгның тараажылары кызыл-тастың, куланың, чиңге-тарааның болгаш арбайның четчир хемчээлдиг, бедик шынарлыг үрезиннерин белеткеп алган, ынчангаш ол үрезиннерин дүүнден эгелеп хораннап кирипкен. Маңаа тараа чаштырарынга 6 агрегат, часкы чер аңдарылгазынга 10 трактор ажылдаар. Аймыырлыгның механизаторлары план ёзугаар 1860 гектар черни удур аңдарып тарыыр.

Терезинде коммунист Ч. Очуржап удурткан бирги бригаданың механизаторлары кайгамчык хайнышкынныг ажылдап, 6 агрегат-биле үш хүн дургузунда 1500 гектарның шыгын базырып илииртээн. Механизаторлар Иван Далый, Ховалыг Бурундуккай, Кенден Дадар-оол болгаш оон-даа өскелер хүнде-ле бүдүн чартык нормазы күүседип, 70—80 гектар чедир черниң шыгын базырып турар. Мында база-ла күш-ажылды эки организастаан. Техниктиг ажаалда кылыр тускай дериг-херекселдиг машина хүн санында-ла агрегаттарны эргип, эргежок чугула техниктиг дузаламчыны удур-ла көргүзүп турарын көрдүм.

Совхозтуң кол агрономУ Анатолий Дмитриевич Бондарь-биле болгаш инженер-гидротехниги Сергей Андреевич Молоев-биле Терезинниң суггарылга системазынга ужураштым. Юбилейлиг чылда бедик дүжүттүң салым-хуузу дээш оларның сагыш салып турары арын-шырайындан-на илдең болду.

— Мында 1530 гектар суггарылгалыг чер бар. Бо боранныг, соок, хаттыг час суггарылга ажылынга улуг шаптык ужураштырып тур. Ынчалза-даа бистиң суггарыкчыларывыс күжениишкинниг ажылдап, хөрзүнге четчир шыкты бээр дээш бүгү күжүн салып турар — деп, Анатолий Дмитриевич чугаалааш, звенолар кылдыр үстүп алган чер суггарып турар кижилерже айытты. Мында суггарылганы аңдарган черде аңдазын изи-биле чорудуп турар. Маңаа арга-ыяш камгалалдыг 15 гектар дилиндекти кылыр болгаш ол ажыл чорупп турар.

Терезинниң суггарылга системазын эки ажыглаар болза, байлак дүжүттү ап болурун эрткен чылдың дуржулгазы көргүскен. Бир эвес 1966 чылда ол черге кызыл-тасты гектардан-на 12 центнерни алган болза, бо чылын 15 центнерни алырын планнаан.

Ооржак Дамбаевич Лопсан баштаан 26 кижилиг суггарыкчылар бригадазы 7 звено кылдыр үстүп алган, суггарылга ажылын дүн, хүн дивейн чорудуп турар. Бо бригада суггарылгалыг черниң гектар бүрүзүнден-не 18 центнер кызыл-тасты, 13 центнер арбайны алырын болгаш 450 гектар кукуруза шалунуң гектар бүрүзүнден-не 200 центнерден эвээш эвес ногаан массаны алырын хүлээнген.

Балган Сундуйнуң беш кижилиг суггарыкчылар звенозу узун хончуларлыг резина идиктерин кедипкен, изиг-түлүк ажылдаан турганының үезинде бардым. Ол чазык, ажыл-ишчи бүдүжү илдең кестүп турар аныяк кижи звенозунуң ажыл планын чугаалавышаан, Терезин ховузунуң байдалдарында суггарылганың ёзулуг мастери болу берген Канзан Кызыл-оолду мактай-дыр. Оон дери токту берген эрес-шудургу ажылдап турарын көргеш, кижиниң сеткили чайгаар-ла өөрүп келир. Балганның ол суггарыкчылынга чоргаарланып турары анаа эвес-тир! Бо звено бодунуң үлүүнде 126 гектар черлиг. Анаа арбай тарыыр.

Бригадаларның, звеноларның, тус-тус кижилерниң аразында социалистиг чарыштың часкы хову ажылдары эгелээниинден бээр баштайгы беш хонуунуң түңнелдерин дүүн үндүрген. Чарыштың негелдезин ёзугаар тиилекчилерге чогуур мактал, шаңналды тывыскан. Ынчангаш Аймыырлыгның, Терезинниң болгаш Шанчының механизаторлары күш-ажылчы баштайгы тиилелгени чедип алган, олар шык базырар илииртээшкинни бөгүн доозуп турар.

«Найыралдың» механизаторлары ам 4500 гектар черни аң-не дүрген аңдарып доозар сорулгалыг, ол ажылга часкы донат доктар чедирип турар.

Юбилейлиг чылдың — Улуг Октябрьның алдарлыг 50 чылының чазы Чаа-Хөлдүң черлеринде шагдала дүшкен. Найыралчылар ону ажыл-ишчи уткаан, олар байлак дүжүттү өстүрер, чер ажылының продукциязын чуртка улам хөйну бээр деп чаагай күзел-биле сорук киргеннер.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ,
«Шынның» тускай корр.

Кырында чурукта: Балган Сундуйнуң звенозу Терезин ховузунда чер суггарып тур. Адаанда чурукта: Д. Танзын-оол биле П. Далыйның агрегаттары шык базырыышкынында.

А. ОСТАПЧУКТУҢ фотолары.

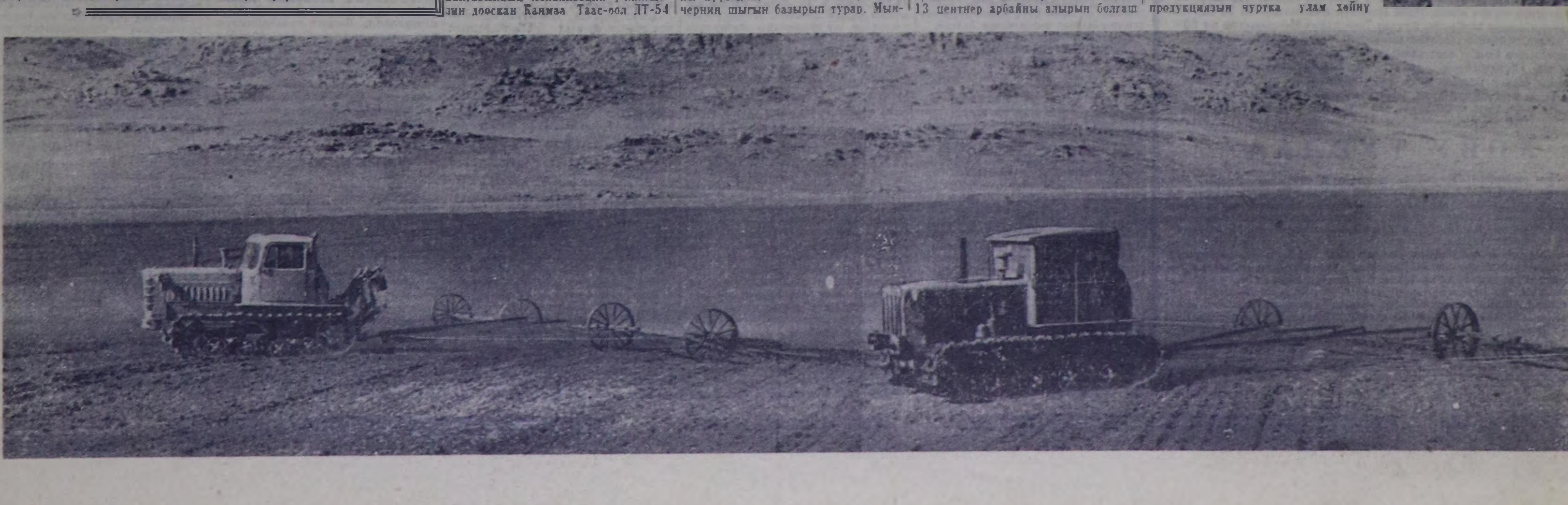

ЛЕНИНЧИ МӨЗҮ-ШЫНАРГА КИЖИЗИДЕР

Бистиң чуртувуска коммунизмниң материал-техниктиг базазын тудуп тургузарының программазын боттандырары келир үениң хамаатылары болур өзүп орар аныяк салгалдың коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыы-биле тудуш. Маңаа бирги черге ниң чугула ролюн совет школа ойнаар ужурлуг. Ыначаарга школаның комсомол болгаш пионер организацияларының өөредилге-кижизидилгелиг ажылга, уругларны коммунистиг аажы-чаңга кижизидеринге башкыларның кол дааныр күжү болгай.

Амгы үеде республиканың бүгү школаларында 23 муң пионерлер өөренип турар. Бүгү тала-биле сайзырангай эртем-билиглиг кижилерни: күш-ажылды амыдыралдың бирги негелдези кылдыр көөр, быжыг билиглиг, мага-бот талазы-биле кадык, коммунизмниң херээнге ханы бүзүрел-биле бердинген демиселчилерни, Төрээн чуртунуң ёзулуг патриоттарын белеткээр хүндүлүг болгаш харыысалгалыг сорулга совет школаның мурнунда салдынып турар.

Өөредилге-кижизидилгелиг ажылды уруглар ортузунга чорудуп турар үеде кол-ла угаанышкын өөреникчилерни В. И. Ленинниң болгаш оон өөреникчилериниң амыдырал-чуртталгазының, ажыл-херээниң үлегер-чижээнге, бистиң партиявыстың болгаш чонувустуң революстуг база күш-ажылчы алдарының чаңчылдарынга кижизидеринче угланган болур.

Уругларны кижизидеринге кандыг-бир музейни организастап тургузары улуг ужур-дузалыг. Документилерни чыып, оларны сонуургал-биле номчуп таныжып турганы, революцияның хоочун киржикчилери-биле чагаалажып, ужуражып турганы; стендилерни болгаш экспозицияларны тургузуп, шимеп турганы, олар бистиң башкывыстың революстуг ажыл, амыдыралын, Коммунистиг партияның тургустунуп келген төөгүзүн, бөгүнгү бистиң чаагай амыдыралывыс канчаар чедип алдынганын улам тодаргайы-биле ханы медереп, билип алыр аргалыг.

Өөреникчилерни кижизидер идей-политиктиг кол-кол ажылдар Ленинчи музейлерге азы комнаталарга чоруттунар. Ленинчи уроктар, пионер чыыштары, комсомол организацияларының хуралдары, комсомолга болгаш пионерге байырлалдыг хүлээп алышкын, хамааты дайынның болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери-биле, бүдүрүлгениң болгаш коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары-биле ужуражылгалар аңаа эртизээр.

Ильичиниң амыдырал-чуртталгазының, ажыл-херээниң үлегер-чижээнге кижизидилгеге ажылы чүгле ленинчи музейлерге, комнаталарга эртип болур деп билир болза, ол канчап-даа шын болбас. Ленинниң кайгамчыктыг ажыл, амыдыралының дугайында тема школаның бүгү өөредилге-кижизидилгелиг ажылының кол үндезини болур. Ленинчи теманы улам тодаргайы-биле чүгле төөгү, литература болгаш ниити тылел хөгжүлдезиниң дугайында эртемнерге өөредир эвес, а харын ону математика, химия, физика эртемнеринге аң-не ханызы-биле өөредири педагогика ажылының кол угаанышкыны болур. Бо таварылгада өөреникчилерниң назы-харын барымдаалаары чугула.

В. И. Ленинниң ажыл, амыдыралын өөредир дээрге, оон дугайында болуушкуннарны, фактыларны, эпизодтарны өөреникчилерге шээжиледири эвес-тир. Ол дээрге аныяк ленинчилер кончуг эки өөредилгелиг, чурум-сагылгалыг, хөй-нитти ажылынга идепкейлиг, кайгамчык ак-сеткилдиг, чеңнестерни чаңдыр көрбес, социалистиг Төрээн чуртунуң дайзыннарын көөр хөөн чок болзун дээни ол-дур. Школачы бүрүзүн Ленинниң аажы-чаңының характеринге кижизидери — бөгүн школаның эң дээди сорулгазы ол-дур.

Тываның школалары беш чыл бурунгаар «Ленинчи ёзу-биле чурттаар, өөренир база ажылдаар!» деп девиз-биле ажылдап эгелээн. Бо талазы-биле чугула ажылды Кызылдың № 7, Туранның № 1 ортумак школалары, Чөөн-Хемчиктиң Хайыраканы, Улуг-Хемниң Үрбүн сес чыл школалары болгаш өске-даа школалар сөөлгү үеде эң кошку ажылдарны кылган.

Методист эш Шульгинага удурткан Кызыл хоорайның аныяк ленинчилер штавы тургустунганындан эгелээш-ле пионерлер ортузунга бедик идей-кижизидилгелиг ажылды чорудуп турар. Оон штаб кежигүннери дружина чөвүлелдериниң ажылынга дуза чедирип, ленинчи комнаталарны шимеп-каастаарынга боттарының арга-дуржулгазын айтып берип турар.

Хову-Аксының ортумак школазының улуг пионер вожатыйы Ольга Малютина школазында пионер дружинаның ажылын солун хевирге тургускан. «Ленинчи сылдыстар, чырыңар-ла!» деп девиз-биле пионер дружинаның ажылын хайныктырып үндүрген. Бо школада ам дайынчы алдарның, интернационалчы найыралдың булуңнары ажылдап турар. Пионерлер хостуг шактарында анаа чыыштарын эрттирип, солун ажылдарны чорудуп турар. Бо пионер дружиназы районнуң эң эки ажылдыг дружиналарының бирээзи.

Бояровка школазының өөреникчилери башкызы Ольга Михайловна Сальниковаың удуртулгазы-биле музейни организастап тургусканда бээр ам ийи чыл ажа берген. Мында Бояровка суур болгаш мында артель кажан, канчаар тургустунганын, мында кандыг кижилер чурттап турарының дугайын бүгү экспонаттар бурун айтып турар. Ону пионерлер боттары организастап тургускан болгаш бүгү чүүлдү тода билир. Чаңгыс мындыг чижекти безин көрүп көрээлиңер. «Колхозтуң төөгүзү» деп булуңда стол кырында салып каан шаандагы шагның хоочун карман шагы бар. Ол шактың артыы талазында сиилип турган мынчаар бижээн: «Контрреволюстуг дээрбечилерге удур кан-хайыра чок демиселге чоргааны дээш эш М. И. Сиркинге ТАР-ның Биче Хурал Президиумундан. Протокол № 42. 1936 чылдың апрель 3-те».

Бо бүгүнү кижи көрүп, бодап келгеш: «Эрткен үениң төөгүзүн өөренип, билип албас болза амгы болгаш келир үениң сорулгаларын шын билип алыры берге болур» деп пролетариаттың улуг чогаалчызы Максим Горькийниң чагыын сактып кээр.

Шак мындыг чижектерни хөй-хөй школаларның ажыл, амыдыралындан көргүзүп болур. Ынчалза-даа республиканың чамдык школалары бо ажылды чүгле үүрмек көргүзүг-экспозиция хевири-биле, өөредилге-кижизидилгелиг ажылдан хоорук чорудуп турар. Ленинчи теманы чүгле ниити билигниң — гуманитарлыг эртемнер уроктарынга ажыглаар ужурлуг болгай деп чаңдыр билип турар ийи-чаңгыс башкылар база бар. Ол ышкаш хөй-хөй класс удуртукчулары башкылар ленинчи теманы база-ла чедир ажыглавайн турар. Чамдык комсомол болгаш пионер организациялары бо чугула ажыл-херектиң ачызынге чедип шыдавайн, өске үүрмек ажыл-биле чардыга бергилээр. Ажылды шак мынчаар чорударга, оон кижизидикчи угаазыннары кудулаар — эреңгейлээшкинче шилчий бээр.

Барыын-Хемчиктиң, Чөөн-Хемчиктиң, Тожунуң пионер организацияларының дружина бүрүзүнден-не 5—6 хире пионер багай демдекти ап турар. Бо чүнү көргүзүп турарыл дээрге, мында дружиналар пионерлер ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылды чогуур негелдезинге чедир тургуспайн турарында.

Өзүп орар салгакчыларны коммунистиг бедик моральга, В. И. Ленинниң аажы-чаңынга, оон өндүр овур-хевиринге өөредириниң херээнге партия райкомнары, үлетпүр бүдүрүлге черлериниң, колхоз, совхозтарның партия организациялары болгаш башкылар билиин бедидер институттар улуг рольду ойнаар дээрзин маңаа база айтыры чугула. Өзүп орар салгалды коммунистиг мөзү-шынарга бөгүн кижизидери — Совет эрге-чагырганың 50 чылын база В. И. Ленинниң төрүттүнгенден бээр 100 чыл оюн төлептиг уткуурунуң база бир алдарлыг херээ-дир.

«БОЛЬШЕВИКТИҢ» ШОЛБАННАРЫ

Колхозтуң малчыннарының ниити хуралынга дуржулгалыг хойжу Куулар Ондар-оол бо юбилейлиг чылда төрүүр чүе хойга онаалтыр чүс хураганны мейди алыр хүлээлгеки ап, оон үлегерин эдеририне хойжуларны кыйгырган. Амгы үеде оон кодаанында төрүүр 338 хоюнуң 271-ри оолдаан, оларның 279 хураганы мейди алдынган.

ЧУРУКТА: Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң мурнакчы хойжузу К. Ондар-оол (солагай талазында).

* * *

Ол-ла колхозта аныяк саанчы Чылбак Ыймыржыковна Куулар ажылга кызымак, хөй-ниитичи. Октябрьның 50 чылдыының юбилейи Кууларга уттундурбас болур, ол бо чылын СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга кирген болгаш район Совединиң депутадынга соңгуттурган.

Бо юбилейлиг чылда хөй сүт саарының талазы-биле алган бедиткен социалистиг хүлээлгезин күүседир база соңгукчуларының бедик идегелин боттуг ажыл-херектери-биле шынзыдар дээш ол кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Ч. Куулар.

Д. АНАЙ-ООЛДУҢ фотолары.

Башкылар хову турлаанда

Чөөн-Хемчик районнуң Шеми сес чыл школазының башкылары мында «Большевик» колхозтуң ажыл-агыйынга идепкейлиг киржип турарлар.

Колхозтуң партия организациязының секретары Василий Балчинович Үзек ол школаның башкылары Александр Монгуш, Доржу Шириндиви, Доржу Бара-оол оларның аттарын чоргаараз-биле адап, колхоз товунге, хову турлагларынга, фермаларга хана солуннар, бюллетень, агитхуудустар, кеску агитация болгаш янзы-бүрү темаларга лекция, беседа кылырынга партбюронуң идегелдиг дузалакчылары апарган деп өөрүшкү-биле чугаалап турар. Чоокта чаа башкылар А. Монгуш, Д. Шириндиви, Д. Бара-оол олар колхозтуң Буга-Шазы трактор-хову бригадазының топ турлаанга баргаш, бригаданың тараажыларының бо чылда алган социалистиг хүлээлгелерин биживи, часкы хову ажылдарының ында канчаар чорүп турарын көргүзүп турар агитхуудусту үндүрүп, эртемниң болгаш техниканың чаа чүүлдерниң дугайында беседаны механизаторларга кылганнар.

Школаның башкылары чоокта чаа колхозтуң клувунга «Аныяк кежээжениниң төлептиг чоруунуң дугайында» деп солун кежээни эрттиргеннер.

Бистиң корр.

ПАРТИЙЖИ ДААЛГА

Лилия Михайловна Козлова Абаканга ажыл-херек ужурунда чорааш, оруң аайы-биле Шушенскоеге барып В. И. Ленинниң музейинге чорааның дугайын чыглып каап турган дыңнакчыларга чугаалап берип олур. Оон столунуң кырында В. И. Ленинниң намдарын өөреникчиге методиктиг сүмелер номчугажы, альбом-чуруктар чыдыр. Бичээлдиң эгелээр шагы чедип келген. Дыңнакчылар олургулапкан, а пропагандист кичээлди чорудуп эгелей берген.

—Эрткен теманы сайгарып көрээли. В. И. Ленинниң «Апрель тезистериниң» база ол ажылдың ужур-дузазының дугайын кым тайылбырлап чугаалаарыл?

Дыңнакчыларның арасындан Мария Мячина сөс алды. Лилия Михайловна оон харыызын үзе кирбейн, дептерже гежинге бир-ле чүве демдеглеп каап олурган. Ол ам Кызыл садыгда эге политшколаны чыл чыгам улуруп турар.

Бодунуң дыңнакчыларын эргий көрген. Олар шупту Кызыл садыгның ажылдакчылары. Кижи бүрүзү өөренип турар номнарын, конспектилерни мурнунда салгылап алган олурганнар. Беседа кончуг дириг байдалга эрткен. Өөредилге чылы доостур чоокшулап олурар, дыңнакчыларның кичээлге идепкейи аажок өскен. Бо пропагандист бодунга болгаш дыңнакчыларынга бедик негелделиг. Чүгле кичээл эрттирип каары-биле кызыгаарлаттынмайн, дыңнакчыларга тодаргай болгаш ханы билигни бээр сорулга салгаш, кончуг солун кичээлдерни эрттиргилээн. Оон ынай ном-биле ажылдаарынга дыңнакчыларны чаңчыктырып ап турар. Лилия Михайловнаның пропагандист дуржулгазы эвээш. Ындыг болзада оон чээрби ажыг чылда хөй-нииити ажылынга киржип, үлүс-биле ажылдап келгени улуг ужур-дузалыг болган.

Теманы амгы үениң байдалы-биле холбап билири, дыңнакчыларны бөдүүн чижектерден нарын болуушкуннарга чедир тайылбырлаар кылдыр өөредири ук пропагандистиң дуржулгазындан көзүлдү. Ындыг мергежил боду чедип келбээн. Ол болза доктаамал болгаш шыдамык ажылдың түңнели болур. Бичээлге келбес, беседалажыышкынга киришпес таварылгалар тургулаан. Кичээлдер солун, бедик деңнелдиг байдалга эртип турзун дээш, Лилия Михайловна бүгү-ле хемчеглерни алган. Кичээлге идепкей чок киржир, анаа олуруп эрттириптер дыңнакчыларны эскерип каар, оларга айтырыгларны билдингир болгаш бөдүүн кылдыр салып, оларның билип алган шаа-биле болур-чогуур тайылбырын ап турган.

— Силер бо айтырыгны канчаар билип турар силер?—деп, Лилия Михайловна кижи бүрүзүнден ылавылап айтыра бээр. Ындыг айтырыглар дыңнакчыларны бодандырып, өөренип турары материалдарны эки шиңгээдип алырынга дузалап бээр.

«Октябрь революциязының баштыңчызы» деп теманың кичээлинге шупту дыңнакчылар конспектилиг келгеннер. Ону ынчаар чедип алыры ындыг-ла белен эвес турган. Конспектилеп билбезинге чыдак тыварлар тургулаан. Ол дугайында тускай ажылды база кылып, номда чүүлдү, ол хевээр дужуруп бижиириниден дыңнакчыларны чайладып, номчаан чүүлүнүң кол утказын боттарының сөстери-биле допчулап бижиирин чедип алган.

Кичээл бүрүзү — ол дээрге ханы, тывынгыр бодалдар-ла болгай. Шупту кичээлдерни чаңгыс аай хевир-биле эрттирери ол база-ла шын эвес, чүге дээрге ындыг кичээлдер дыңнакчыларны сонуургатпайн баар.

— Кичээл бүрүзүн ажыктыг, дыңнакчыларны коммунистиг ёзуга кижизидип турар кылдыр эрттирер ужурлуг бис — деп, Лилия Михайловна чугаалап турар.

В. И. Ленинниң дугайында кинолар үне бээрге, пропагандист ону дыңнакчылары-биле кады барып көөр болгаш өөренген чүүлдери-биле холбаштырып, коллективтиг чугаалажыышкыннарны чорудуп турар.

— Бистиң башкывыс кижи бүрүзүнүң эки билиглиг, сагылгачурумнуг болгаш биче сеткилдиг, бөдүүн болурунуң дугайында кайгамчык сагыш салыр кижи — деп, Лилия Михайловна Козлованың дугайын оон дыңнакчылары мактап чугаалаар.

А. КОЛ.

60 харлыг ажыл-ишчи

«Таныштасты таныштырган,
Тараа тарыыр Чыргакыны.
Көрүштести көрүштүрген,
Көже тарыыр Чыргакыны» —

—деп, бистиң адавыс ашак мени шары бажы мүндүрткаш, кызыл бут, аңдазын сөөндан туттунуп алган чөрүп тура. ынчаар кожамыктаар турган. Амгы Шанчыг бугазының суун былаашкан кезек кижилер ынчан ачам-биле тутчур чыгай берген маргыжып турарлар чүве. Ону бодап көөрге Шанчыгның суггат бугазы төөгүнүү болбас ийикпе, дуңмам — дээш, Куулар Тенигович чугаазын оон ындай уламчылай-дыр:

Чаа-ла эр бооп кел чораш, ачавыстан чарылган бис.... Өг-бүлениң бүгү-ле ажыл-херээ меңээ онаашкан. Чединмес байдалывыс аайы-биле таныш-көрүштеривистен ачыланып, диленип чораш тарып алган тараавысты чайын суггарбышаан, багай эвес дүжүттү өстүрүп ап чордувус. Ол ынчаан-на чаа эштежиге МЧАЗ-ге киргеш, коллективтиг ажыл-үүлеге бөгүнге чедир ажылдап келгеним бо. Ам «Чыраа-Бажы», совхозтуң Чыргакы салбырында суггарыкчылар звенозун удуртуп тур мен.

Куулар Манзырыкчы ирей звенозунуң ажыл-чорудулгазы-биле бисти таныштырды. Суггарыкчылар мооң мурнунда 268 гектар черни булуктаалдырган. Чыргакының суу-биле 20 км дурттуг чаа суггарыга бугазын тырткаш, оон унунда 400 гектар кур черни ажыглаарга киирер, оон өске 1022 гектар черге ийи удаа суггарыганы чөрүткаш, бедик дүжүттү өстүрүп алыр сорулганы олар салып турар. Ам үеде бүгү белеткел ажылдары Артыы-Кок-Тал, Кара-Доң бо черлерде хайныккан.

Коммунист эш Манзырыкчыга баштаткан суггарыкчылар звенозу ук ажыл-агыйда ам каш чылдар улаштыр эки ажылдап келген. Чүгле эрткен чылдың чиизэнге мындыг фактыны айтып болур: бо звенонуң суггарып кааны кукуруза шөлүнүң бир гектарындан-на 250 центнер ногаан масса, тараа шөлүнүң ынчазындан-на 30 центнер дүжүт аштап алдынган. Куулар Тенигович Манзырыкчы ам 60 хар ашкан, ынчалза-даа ажылдавышаан. Ажыл-агыйның быжыгылышкынынга биче эвес салыышкынарын киргени дээш, Совет чазак ону «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле шаңнаан. Чазактың шаңналы бодуун ишчини улам сорук киирген. Ол ам звенозу-биле кады бедик көргүзүглер дээш, шыңгыы туршуп турар.

К. ЭНЕР-ООЛ.

ХОВУ ТУРЛАА

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң механизаторлары болгаш тараажылары часкы хову ажылынга белеткелди организастыг чорудуп турарлар. Машина-техника сентелези, хову турлагларының белеткели, үрезин арыглаашкыны доозулган, тарылгага кирер техниканы трактор-хову бригадаларының төптеринде чедирген, чаа тарыыр үрезиннерин хорааннап эгелээн.

Совхозта партия, профэвилел комитеттери, салбырлар механизаторларның, тараажыларның ажылдарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш организастыг хемчеглерни ап чоруткан. Хову турлагларын эки дериттинген, чурттаглга бажыңнарын, кызыл булуңнарны сентеп, чугайлаан, орун-дожек, ойнаар херекселдер четчелеттинген, чемненгиже черлерни белеткеп кылган. Кок-Хаакта хову турлаанче телефон болгаш радио шугумнарын киирген, өске хову турлагларында радиоприёмниктерни тургускан.

Салбырда партия организациялары агитаторларын участок бүрүзүнде бижыглааш, оларның чорудар политмассалыг ажылының планын бадылаан.

В. ДИМИТ.

Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга

ССРЭ-НИҢ ЧЕПСЕКТИГ КҮШТЕРИНИҢ

Совет Эвилелиниң Маршалы В. Д. СОКОЛОВСКИЙ

Бистиң Төрээн чуртувус алдарлыг юбилей—Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бежен чыл оюнга утккуштур бодунуң чогаадыкчы күштериниң чечектелиишкининде туруп турар. Чартык чүс чыл иштинде совет улус социалистиг ниитилелди тургускан болгаш коммунизмниң калбаа-биле тургузарының үезинче кирген. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Совет Эвилелиниң ажылчыннары, колхозчулары, интеллигенциязы делегей дэпшилгезиниң баштыңында турар, делегейде баштайгы социалистиг күрүнениң улуг күжүн болгаш күчүзүн чайынныдыр көргүзүп турар.

Бистиң чуртувустуң коммунизмче тиилелгелиг шимчээшкининде аажок улуг роль Совет Чепсектиг Күштеринге хамааржып турар. Коммунистиг партияның болгаш улуг Ленинниң тургускан Совет Армия болгаш Шериг-Далай Флоду коммунизм тургузукчуларының тургузукчу күш-ажылын идегелдиг камгалап, Октябрь революциязының чаалап алышкыннарының камгалалында чайгылыш чокка туруп турар. Моон-биле кады ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери тайбың, национал хосталга болгаш хамаарышпас чорук, социал дэпшилге дээш бүгү кижи төрелгетенниң быжыг чөлеңгиижи болган.

ЛЕНИНЧИ ПРИНЦИПТЕРГЕ ҮНДЕЗИЛЭЭШ

1917 чылдың Октябрьда бистиң чуртувуска тиилээн социалистиг революция бүгү делегей төөгүзүнүң чаа үезин ажыткан. Ол революция чер бөмбүрзээниң алдының бир кезиинге империализмниң фронтузун буза шапкан. Октябрь революциязының тиилээниниң түңнелинде тургустунган делегейде баштайгы социалистиг күрүне капиталистиг чурттарның бузаалээшкининге таварышкан. Ол төөгүлүг байдалдарда Коммунистиг партия, В. И. Ленин Октябрьның чаалап алышкыннарын чепсек-биле идегелдиг камгалаарын дүрген организастаарының эргежок чугулазының дугайында түңнелди кылган. «Кандыг-даа революция, бир эвес ол камгалаып билир болза, чүгле ынчаарда кандыгбир ажыктыг чүвени бээр...» деп, В. И. Ленин өөредип чораан (Чогаалдарының бүрүн чыылдазы, т. 37, арын 122).

Ленинчи идеялар Совет социалистиг күрүнениң камгалалын организастаар талазы-биле Коммунистиг партияның бүгү политиказын тодаратткан. Совет күрүнениң кошкаарының болгаш дүжериниң дугайында марксизм бульгаризаторларының социализм хераэнге хоралыг теориязын партия чылча шаап, ап октапкан болгаш ону быжыглаар база даштыкы интервентилерден болгаш иштики контрреволюциядан ону камгалаар талазы-биле бүгү-ле хемчеглерни алган. Даштыкының халдаашкынындан чуртту камгалаарын партия социалистиг күрүнениң эң чугула хүлээлгези кылдыр санап келген болгаш санап-даа турар. Ол хүлээлгени чедиишкинниг күүседири тиилээн социалистиг революция чуртунуң армиязын ыяавыла тургузарын болгаш быжыглаарын негеп келген.

Совет күрүнениң Чепсектиг Күштерин тургузуушкунунуң дугайында айтырыг мырыңай чаа айтырыг болган. Пролетариаттың диктатуразын тургузуп база быжыглаан соонда, улустуң турум армиязын бүгү-нииити чепсеглениишкини-биле солуур деп марксистер оон мурнунда санап турган. Чаа тодаргай төөгүлүг байдалдарда марксизмни хөгжүдүпшаан, В. И. Ленин кажан армины нарын дайынчы техника-биле чепсеглеп, ол техниканы шиңгээдип алырынга үр шаг-үе негеттинер, кажан империалистер дайынны хенертен болгаш « оор ёзу-биле эгелээр апарган амгы үеде социалистиг күрүне бүгү улусчу милицияның хевири-биле эвес, а дайзынның халдаашкынын ойтур база ону чылча шаап шыдаар аргалыг турум, кадржаан армиялыг болур ужурлуг деп түңнелди эң-не баштай кылган.

1920 чылдың мартта сүт транспортунуң ажылчыннарының III Бүгү-россий съездизинге В. И. Ленинниң чугаалааны болза: «ийи чыл мурнунда Кызыл Армияның шеригниң тускай эртемниглери чокка, эргелеп башкарарының төпчүдүлгеэн чокка тургузарын шенеп көрүвүске, партизан ёзузу, ужур-баш чок чорук болган, бис 10—12 миллион шериглиг турлаувусса-даа чаңгыс-даа дивизиявыс чок болу берген: дайынга киржип шыдаар чаңгыс-даа дивизия чок болган, ынчангаш бис хөй миллион шериглер-биле октарның шоолут эвес-ле доктаамал шеригге удур чаалажыр аргавыс чок болган». (Чогаалдарының бүрүн чыылдазы, т. 40, арын 218).

Бир тээ орус контрреволюция доктаамал шеригниг болган ужурунда, революстуг эрге-чагырганың төпчүткен чепсектиг күштерин тургускаш, ону тиилеп болур ужурлуг деп чүве база билдингир-дир. Ынчаарга оон кадында ак гвардейжилерге делегей империализм кандыг-даа деткимчени көргүзер аппаратын база барымдаалаар херек. Даштыкы монополистиг буржуазиядан дузаламчы албайн келген ындыг контрреволюция турбаан-на болгай. Совет Россияның тиилээн социалистиг революцияның өжээннешкек капиталистиг күрүнелерге бүзээлеттирген делегейде баштайгы чуртунуң байдалдарында ол болбайн барып шыдавас турган. Канчаарга-даа чүвениң ужуруң сыр дедир айтып, «орус контрреволюция» «империалистиг делегейден» үзе кирдирер, оон чылдагааныда доктаамал шеригчокка-ла ону «дораан узуткап болур» деп медеглеп турган кижилер база бар болган. Ындыг янзылыг «теориялар» совет улустуң серемчилелин кошкадыр, оон чаалап алышкыннарын идегелдиг камгалал чокка арттырар, ынчангаш ону ажыглавышаан, бистиң чуртувуста пролетар диктатуразын дүжүрер кордалды салган.

Ленин болгаш Коммунистиг партия революцияның дайзыннарының бодалдарын баш бурунгаар дораан өттүр билген. Иштики болгаш даштыкы байдалдың чылдагааныда социалистиг күрүне бот дүүшкен доктаамал армиялыг болур ужурлуг билиишкин-биле улус чонну Владимир Ильич чепсеглээн. Совет эрге-чагырга бодунуң догуннаар эргезин ылаптыг организастаап чепсектиг камгалал бар турда, чүгле ынчаарда камгалап ап шыдаар турган. Оон ужурунда өжээннешкек күштерниң халдаашкынынга удур туржуп шыдаар аргалыг бот дүүшкен төпчүткен шериг организациязын тургузары Совет күрүнеге эң соңгаарлаттынмас болгаш бирги черлениң сорулгазы болу берген.

Даштыкы интервентилер-биле болгаш иштики контрреволюция-биле үргүлчүлеңдиг болгаш күжениишкиниң демиселдиң чайлаш чок болурун баш бурунгаар өттүр көрбүшаан, Коммунистиг партия, Ленин ол соңгаарлаттынмас сорулганы дүрген шиитпирлээри-биле бүгү-ле хемчеглерни алган. Доктаамал шеригни тургузар дугайында партияның холга алган угаавышкынын 1918 чылдың июльда Советтерниң V Бүгү-россий съездизинге дүрүмчүткен болгаш РКП(б)-ниң 1919 чылдың мартта болган VIII съездизиниң шиитпирлеринде шуут быжыглааан. Ленинниң удуртулгазы-биле шериг эргелелиниң төп болгаш чер-чер аппараадын, кезектерниң болгаш каттыжышкыннарының чаңгыс аай организациязын тургускан, шериг даңгыраадың текстизин бадылаан, уставтарны болгаш айтылгаларны ажылдап кылган, улустуң иштинден үнген чаа командылаар составты белеткээрин эгелээн.

Социалистиг күрүнениң камгалалын организастаарда, күчүлүг Чепсектиг Күштерни тургузарда Коммунистиг партия болза кымда вурлавырлар, күштерниң үнер дөстери хөй болдур, улустуң иштинде шыдамыккай чорук улуг болдур, ол кижи дайынга тиилеп үнер дугайында ленинчи чүүлдү удуртулга болдуруп, барымдаалаан. Ол ленинчи чүүлдер Кызыл Армияның болгаш Флоттуң тургузуушкунунуң болгаш хөгжүлдезиниң үндезиинге салдынган. Кызыл Армияның болгаш Флоттуң техниктиг күчүзүн соксаал чокка өстүрбүшаан, оон-биле кады Коммунистиг партия болгаш Совет чазак дайынчыларны коммунизм идеяларының ёзузунга, политиктиг бедик медерелдиг, быжыг сагылга-чурумнуң, улустарның найыралының болгаш пролетарлыг интернационализмниң ёзузунга кижизидеринче кошкаш дивес кичээнгейин көрүндүрүп келген.

Чаа армияның характерлиг онзагай чүүлдериниң бирээзи болза, улус чон-биле оон тудуш харылзаазы болур дээрзин Ленин санап чораан. Шаанда шериг организациялары мөлчүкчү аңгыларның холунга чепсек болуп чораан болза, Совет күрүнениң армиязын улустуң күзелсоруун күүседир, оон эрге-ажыктарынга бараан болур ужурлуг оон армиязы кылдыр тургускан. 1918 чылдың январь 28-те Владимир Ильичиниң редакторлап база ат салганы Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң декредиңде бижээни: Совет эрге-чагырганы чөлеңгиижи болур чаа армины тургузарының эргежок чугулазы эрге-чагырганың ажылчыннарга болгаш мөлчүттүрген аңгыларга шилчээни-биле тыптып келген... Ону барымдаалааш, Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң доктаадыры болза: чаа армины «Ажылчынтараачыннарның Кызыл армиязы» деп ат-биле организастаар...» Чаа армияның күчүзүнүң үнер дөстери болза: Коммунистиг партияның удуртулгазында дээрзин В. И. Ленин көрген. 1918 чылда РКП (б) ТК Владимир Ильичиниң саналын ёзугаар доктаалды хүлээп алган. Ол доктаалда демдеглээни: «...Шериг ведомствозунуң политиказын өске-даа бүгү ведомстволарның болгаш албан черлериниң ышкаш, партияның Төп Комитединиң ыыгр-биле оон берип турар ниити директиваларынга ылаптыг үндезилээш база оон шуут контролю-биле чорудар».

СОВЕТ УЛУСТУҢ ТӨЛЕПТИГ ТӨЛҮ

Социалистиг Ада-чуртту камгалаар дугайында ленинчи идеялар болгаш Совет күрүнениң шериг тургузуушкунунуң принциптери төөгү талазы-биле хыналдаңы тудуп эрткен болгаш боттарының тиилеттирбес күжүн көргүскен. Бистиң улузувус эрге-чагырганы бодунуң холунга алгаш, Төрээн чуртунуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап ап, чаа ниитилелдиң тургузуушкунунга шылгарангай чедиишкиннерни чедип ап шыдааның база бир кол негелдези болза чурттуң камгалалын организастаарының, ленинчи принциптерге үндезилээш, күчүлүг болгаш буза шаптыртпас Чепсектиг Күштерни тургузарының нарын болгаш берге сорулгаларын чедиишкиннинг шиитпирлээни болур. Бистиң армиявыстың болгаш флодувустуң бүгү дайынчы төөгүзү болза, олар боттарының маадыр улузунуң, ажыл-ишчи улузунуң төлептиг төлү болуп турар деп чүвени көргүскен дээрзин партияның XXIII съездизинге СЭКП-ниң отчёт илеткелинде демдеглээн.

Совет күрүнеге болгаш оон армиязынга баштайгы шиңгыы шылгалда болза хамааты дайын болгаш даштыкы интервенция болган. Бүгү делегейниң дарлаттырган болгаш мөлчүттүрген улустарынга оруң айтыкчы сылдыс болу берген Советтер Республиказының догуннаашкыны-биле энтежирип бүгү чурттарның империалистери күзевээн. Олар Совет эрге-чагырганы узуткаарын, бистиң улузувустуң чечээн кыргып хыдырырын, Россияга буржуаз-помещикчи корум-чурумну база катап тургузарын, ажылчы чоннарны кулданырын бодап турганнар. Американың Каттышкан Штаттарының, Англияның, Францияның, Япониязының болгаш өске-даа күрүнелерниң империалистери Совет чуртче чепсектиг шуут халдаашкынның идепкейлиг киржикчилери болганнар.

ДААРАНЫКЧЫЛАРДА

Совет эрге-чагырганың бежен чылының алдарлыг байырлалынга күш-ажылчы чедиишкиннииг ужуражыр дээш Кызылдың даараныыга комбинадының коллективи социалистиг чарыштың бедиткен хүлээлгелерин алгаш, шудургу ажылдап келген. Ынчангаш комбинат бирги кварталды чедиишкинниг доозкан.

Даараныга комбинады март айның дааранылга кылыглаарының планын 103,6 хуу чедирген. Ол ышкаш кварталда даараар янзы-бүрү хептерин ассортимент, шынар-даа талазы-биле эки күүсеткен.

Тодаргайлаарга, бараанныг продукцияны 114 хуу, белен продукцияның сайгарылгазының планын — 105 хуу, нити продукция бүдүрүлгезин — 103,3 хуу күүсеткен.

Комбинаттың бригадалар аразында чарыжынга марттың бүдүрүлге планын эки доозкаш, элээн каш бригадалар чарыштың дээре черлерин ээлээннер.

Улуг, бичии хемчээлдиг болгаш школа назыны четпээн уругларның платьелерин даараар дөрткү бригада (бригадири А. А. Дегтярева) чедимчелиг ажылдаан.

Ол бригаданың дааранныкчыларының квартал планын күүсеткени кымдыг. Бригадир А. Дегтярева квартал овааладызын — 120, даараныкчылардан А. Достовалова — 118 хуу, А. Тимошкова — 108 хуу күүсеткилээннер.

Эр улустуң сорочка хойлеңнерин база бичии уругларның хептерин белеткээр үшкү бригада (бригадири Н. С. Макарова) база күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болган.

Херээжен улустуң янзы-бүрү платьелерин даараар эш Н. Вахрушеваға баштаткан алдыгы бригада марттың бүдүрүлге планын өске бригадалардан бедик көргүзүглүг — 104 хуу күүсеткен, бүдүрүлгениң эң мурнакчы бригадазы болган.

Ол бригадада мартта боттарынга алган бот-күүселтелериниң саны болгаш шынар талазы-биле долдур күүсеткеннер хөй. Оларга даараныкчылар Е. Ерчукова, Е. Спасенкова, Е. Биче-Кара, О. Монгуш оларны хамаарыштырып болур.

Үстүнде саннардан көөрге, дааранылга комбинадының коллективи чылдың бүдүрүлге планын хүүсаазындан эрте, декабрь 20-де күүседир хүлээлгезин күүседиринин барымдаазы бар.

С. ООН.

КВАРТАЛ ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕН

Республика типографиязының линотип цехи юбилей чылының байырлалынга күш-ажылчы чедиишкинниг ужуражыр дээш цехтиң бригадалар аразынга чарышты бедик негелделиг организастаан, идепкейлиг ажылдааннар.

Линотипистер беш чыл планының ийиги чылының бирги кварталының планын 114 хууга күүсеткеш чедиишкинниг болганнар. Бригадалар аразының чарыжынга «Тувинская правда» солунну болгаш «Шын» солунну өрүп турар линотипистер бригадалары эки түңнелди чедип алган.

С. ТАМЧАЙ.

Капитал чурттарында ажыл соксадыышкыны

ФРАНЦИЯ

ПАРИЖ. Чурттуң барыын талакы районнарының демир руда бассейнниң дагжыларының ажыл соксадыышкыны Францияда шөй болгаш каң бүдүрүлгезин кызырарынга чедирген. Албанның сан-медээлери-биле алырга, ында ажылдап турар бүгү ажылчыннарның 90 хуу хире ажыл соксадыышкынынга киришкен. Ажыл соксатканнар демир руданы чурттуң металлургия бүдүрүлгелеринче болгаш даштыкыже чорударынга ухурдаан.

Францияның Коммунистиг партиязы болгаш чурттуң улуг профэвилелдери ажыл соксаткан дагжыларны деткип турар дугайын медеглээн.

Лионнуң районунда «Родиасета-бель-этуаль» дээр химия заводунда ажыл соксадыышкыны база уламчылап турар. Сен-Назерниң ажыл соксаткан металлургтары чыскаалды база катап эрттирип, ажыл төлевирин бедидер дугайында боттарының негелделерин хандырарын негээн.

ЮФИ агентилелдиң дыңнадыы-биле алырга, бо үеде Францияда ажыл соксадыышкынныг демиселге чурттуң янзы-бүрү районнарының үс муң ажыг ажылчы чоннары киржип турар.

Ниццаже идик кылыр фабриканың ажылчыннары ажыл соксадыышкынын үш хүнде уламчылап келген түңнелинде ажыл төлевирин бедидерин чедип алган.

АКШ

НЬЮ-ЙОРК. Театрларның ажылчыннарын, телевидениениң болгаш радионуң электриктерин болгаш өске-даа ажылчыннарын каттыштырган 15 профэвилелдери үш национал радионуң болгаш телевидение компанияларының актёрларын болгаш редакция ажылдакчыларының неделяда уламчылап турар ажыл соксадыышкынын деткип турар дугайын чарлаан.

Ажыл соксатканнарның орнунга администрация албан черлериниң ажылдакчылары ажылдаар дээрзин компанияларның администрациязы чарлаан. Неделя иштинде телевидение станциялары плёнкада тыртырган эргижирээн медээлерни дамчыдып келген.

Канчаарга-даа администрация-биле ажыл соксатканнарның төлээлекчилериниң чугаалажыышкыннарынга боттуг чүүл мынчага чедир чедип алдынмаан.

Делано (Калифорния штат) кедээ ажыл-агыйы ажылчыннары арага кылыр «Ди Джорджо» улуг компанияга удур 18 айда чорудуп келген ажыл соксадыышкынынга тиилээн. Кодээ ажыл-агыйы ажылчыннарының каттышкан профэвилелиниң организастыг комитеди ажыл төлевирин бедидерин болгаш өске-даа негелделерни ээзээ-даа бол хандырарын чедип алган.

КАНАДА

ОТТАВА. Канаданың Күш-ажыл министерствозунуң баштайгы сан-медээлери-биле алырга, февральда чуртка ажыл соксадыышкыннары 67 удаа болган. Оларга 87 149 ажылчыннар киришкен. Ажылдап кылыр болгаш туду үлетпүрүнге эң хөй ажыл соксадыышкыннары болганы демдеглеттинген.

Январь айда ажыл соксадыышкыны алдан удаа болган, анаа 27 358 кижи киришкен турган.

АРГЕНТИНА

БУЭНОС-АЙРЕС. Аргентинаның башкылар конференциязы 200 муң ажыг башкыларның өнүвээзинден ажыл төлевирин бедидерин негээн медеглелди экономика министринге чоруткан. Башкыларның шыдажыр аргажок байдалы ажыл төлевирин бедидер дугайында айтырыгны дараштыг шиитпирлээрин негеп турар деп, медеглелде чугаалап турар.

МАЛАЯЗИЯ

СИНГАПУР. Малайзияның барыын талакы чамдык штаттарында 10 муң башкыларның ажыл соксадыышкыны ийиги неделяда уламчылап турар. Малайзия федерациязының хоорайларында болгаш кожууларында 477 школалар хагдынган. Ажыл соксатканнар чырыдыышкын департаментизиниң албан кылыр бажыңын долгандыр бүзээлеп алган. Херээженнерге дең ажыл төлевирин тывсырын, башкыларның медицина хандырылгазын болгаш чурталга байдалдарын экижидерин олар негеп турар.

(СЭТА).

ДАШТЫКЫДА

МЕДЭЭЛЕР, ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

ВДР соңгулдага белеткенип турар

ХАНОЙ. Чоонта чаа Ханойнуң бир бажыңынга Ханойнуң Бадинь округунуң агитпунктузу деп бижиимел кеступ келген. Агитпунктуже кирер эшикте аскан транспарантылар ам болур соңгулдаг чаңгыс эп-сеткил-биле киржиринче чонну кыйгырып турар. Округтуң Улус совединге кандидаттарның ат даңзызын аскан. Улус совединге кандидаттарның «социал байдалы» деп кезенекте «ажылчын» болгаш «албан-хаакчылар» деп сөстерни бижээн. Улус совединиң кежигүннеринге кандидаттарның барык чартыы кезии херээженнер.

Эрге-чагырганың чер-чер органнары — уездилерниң, общиналарның болгаш хоорай округтарының улус советтеринге нити национал соңгулдага чедир чүгле ийи неделя арткан. Чер болганда соңгулдага белеткел «Күрүнени эргелеп башкарарынга улус массаларны калбаа-биле киириштирер» деп лозуңнуң адаа-биле эртип турар. ВДР-ниң эң улуг хоорайлары — Ханойда болгаш Хайфонда, а ол ышкаш Хатэй болгаш Иенбай мөчүларда улус советтериниң кежигүннеринге кандидаттарның ат даңзызын кылган, соңгулда комиссияларын тургускан. Өске мөчуларга соңгулдага белеткел чоокку хүннерде доостур.

Бо чылын эрге-чагырганың чер-чер органнарынга соңгулда америк ушар чүүлдүң болгаш флоттуң ВДР-ниң девискээрин соксаал чокка бомбалап база боолап турарының байдалдарында эртер болгаш республиканың социалистиг тургузуунуң тендиш дивезиниң база бир көргүзүү болур.

(СЭТА).

Австралия шериглерин Вьетнамче чорудуп турар

КАНБЕРРА. (СЭТА). Австралия шериглерни Вьетнамче чорударын уламчылап турар. «Сидней» дээр шериг-транспорт суднозу Сиднейден Сайгонче үнүпкен. Ында 500 солдаттар, вертолёттар, чүък машиналары болгаш амуниция бар.

Вьетнам улусту деткиири-биле

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). 160 муң дани кижилер ВДР-ни бомбалаарын соксадырын негеп, АКШ-тың чазаанга чорудар кыйгырыгга ат салган.

ДАЙЗЫНГА СОГУУШКУН

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның улус армиязының артиллерия кезектери бо чылдың апрель бешке Вьетнамның Демократтыг Республиказының девискээр суғларынче шуруун кирип келген ийи америк корабльди уреадыр атканының дугайында ВИА агентилели дүүн дыңнаткан.

Ол-ла хүн америк шериг корабльдер ВДР-ниң Хатинь болгаш Нгеан мөчуларының эрик кавызының сырый тайбың чурттакчыларлыг районнарын артиллерия-биле боолап турган деп ВИА агентилелдиң дыңнадыында база чугаалап турар.

САДЫГЛАЖЫЫШКЫН ӨЗҮЛДЕЗИ

ДАКАР. (СЭТА). Африка чурттар-биле Совет Эвилелиниң садыглажыышкыны делегейниң хөгжүп турар аныяк күрүнелери-биле оон садыглажыышкынының барык үштүң бир кезии болуп турар деп Сенегалдың чазак солуну «Монитер Африкэн» бижээн. Ол садыглажыышкын 1955 чылдан 1965 чылга чедир он ажыг катап өскен.

ХАРЫЛЗААЛАР БОЛГАШ ПЕРСПЕКТИВАЛАР

БАГДАД. (СЭТА). «Иракты болгаш Совет Эвилелиниң аразында кайгамчык эки харылзаалар туруп турар. Кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдеринге болгаш ийи чурттуң аразында харылзаа байдалдарны быжыглаарынга перспективалар база кайгамчык эки болуп турар» деп, Ирактың даштыкы херектер министри А. Пачачи апрель 17-де Совет Эвилелинче албанның аян-чорууну кылып чоруптар деп турары-биле холбаштыр СЭТА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга харыы берип тургаш медеглээн.

Францияның чаа чазааның составы

ПАРИЖ. СЭТА-ның корреспондентизи А. Красиковтуң дамчыдып турары болза:

Жорж Помпидунуң чаа, дөрткү чазаа мурнундагы чазактан ылгалы шоолуг эвес. Францияның Чаа Национал хуралын соңгаан соонда тургустунган чазактың кежигүннериниң ат даңзызын анализтевишаан, баштайгы ындыг түңнелди кылза чогуур.

Кол министрлериниң албан-дужаалында мурнундагы удуртукчулар хевээр арткан. Ол хамыктың мурнунда даштыкы херектер, экономика болгаш сан-хөө, чепсектиг күштер болгаш өске-даа чамдык министерстволарга хамааржыр.

Франция делегей ареназынга бодунуң шилип алган ролюндан ойталавас бодап турар дээрзин париж солуннар чаңгыс аай демдеглеп турар.

Чаа чазакта 22 министрлер (мурнундагызындан 4 министр хөй) болгаш 7 статс-секретарьлар (мурнундагызындан 3 статс-секретарь хөй) санаттынып турар. Ажыл тыпсыр айтырыгны эргелээр социал херектер талазы-биле статс-секретарьның чаа албан-дужаалын тургускан. Бо сөөлгү хемчегни чоон оппозицияның талазындан шугумчулелдиг чазактың ожаарып көргени кылдыр Парижте демдеглеп турар. Чүл дээрге, соңгулда мурнунун кампаниязының үезинде чоон оппозиция чуртта ажыл чокталыр чоруктуң көвүдээнин эрге-чагырганың хамаан чок чүве кылдыр көрүп турарын шугумчулээн.

Чазактың мурнундагы чеди кежигүннери чаа чазакка кирбээн. Ооң составында — сес чаа министрлер болгаш статс-секретарьлар кирген. Чазак кежигүннериниң хар-назызын ортумаа-биле алырга, 52 болуп турар (мурнундагы чазакка 49 хар болган).

Политика талазы-биле ап көөрге, чаа чазактың бүгү кежигүннери оон мурнунуң турганнар-биле бир дөмей генерал де Голльдуң талалакчылары болуп турар. Чазактың 29 кежигүннериниң 17 кижи ЮНР-ХДТ дээр башкарыкчы партияның төлээлекчилери, өреңгей ёзу-биле партия кежигүнү эвес болуп артсадаа башкарыкчы партияга чоок 4 кижи (олар болза премьер-министр Помпиду, даштыкы херектер министри Кув де Мюрвиль, чепсектиг күштер министри Месмер болгаш культура херектериниң талазы-биле күрүне министри Мальро болуп турар). 3 «хамаарышпас республиканчылар», эң янзы-бүрү партиялардан болгаш бөлүглелдерден деголльчу лагерьже шилчип келген беш кижи болуп турар.

Джибутиде байдал

ПАРИЖ. (СЭТА). Джибутиниң чоогунда турар лагерьге француз шериг эрге-чагырганарының хоругдалда олурткан африканнарның массалыг дезип үнүүшкүнүн организастаар дээр оралдажыышкынның үезинде полиция 4 кижини өлүрген.

Француз Сомалиниң администрастивтиг товундан келген дыңнадыгларны ёзугаар алырга, Джибутиниң африка кварталынга француз шериглерниң болгаш полицияның чоруткан «ужеп-чиндирип талазы-биле» хемчеглериниң түңнелинде ол лагерьге үш муң хире африканнарны хоругдаан, ооң иштинде херээженнер болгаш бичии уруглар база бар болган. Француз шериг эрге-чагыргалары оларның хөй кезиин чурттуң иштинден шөлүп үндүрер бодап турар.

КАМБОДЖАНЫҢ НАЦИОНАЛ ХУРАЛЫНЫҢ ШИИТПИРИ

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Дөрт чыгам шак уламчылаан динмиттиг сайгарылыышкыннарның соонда Камбоджаның Национал хуралы бүгү-ле эрге-чагырганы күрүне баштыңы, ыяжгуур салгакчызы Нородом Сианукка дамчыдып бээр кылдыр бадылаан. Национал хуралдың ол шиитпири болза янзы-бүрү политиктиг бөлүктерниң аразында туруп турар чөрүлдээлер-биле холбаштыр сөөлгү үеде чуртта иштики политиктиг байдалдың чиидигленгени-биле болдунган.

Ташкентиге Совет эрге-чагырганың тургустунган хүнүн таварыштыр Кызыл тукту кодуруп турары.

(ССРЭ-ниң Күрүнениң революция музейинден алган).

ТӨӨГҮЛҮГ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Совет эрге-чагырганга удур демиселинге олар иштики контрреволюция-биле каттышкан. Дайзынның күштеринге бүгү талазындан бүзээлеттирген Советтер Республиказы бүзээлеттирген шивээнин байдалынга турган.

Хөй саның фронтуларның тургустунганының чылдагаанында, боо-чепсек, шериг херексели, аъш-чем дыка чедишпейн турганының байдалында аажок улуг шыдамыккай чорук, дайынны чорударның бедик урав аргазы бистиң партиявыстан, бистиң чазаавыстан болгаш шериг удуртулгазындан негеттинип турган. Ынчангаш партия интервентилерни болгаш ак гвардейжилерни чылча шаварын организастаарының харысалгалыг сорулгаларын чедиишкинниг күүседип шыдаан. Ленинниң удуртулгазы-биле Төп Комитет чепсектиг демиселдиң планнарын билдилиг ажылдап кылып, фронтуларның хөделиишкинин таарыштыр каттыштырып, тыылдың үзүктелиишкин чок ажылдаарын хандырган. Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле ажылчыннар болгаш тараачыннар революцияның чаалап алыышкыннарын камгалап ап, дайзыннарны чылча шапкан.

Хамааты дайынның тиилелгелиг түңнелиниң төөгү талазы-биле аажок улуг ужур-дузазын демдеглевишаан, Ленинниң оон-биле кады айтып турганы болза: бис дайыннарның бир үезин доостувус, ийиги үезинге белеткенир ужурлуг бис, ынчалза-даа ооң кажан болурун билбес бис, ынчангаш ооң болу берген үезинде бис бедикке туруп шыдаар турар төлээде чүвени шак ынчаар кылыр херек.

Тиилээн революцияның, пролетар диктатуразының хуу-салымы дээш бүгү харысалганы медереп билбишаан, Коммунистиг партия болгаш Совет чазак Совет күрүнениң камгалал күчүзүн улам ыңай быжыглаарының политиказын бүгү улустуң деткимчези-биле чорудуп келген, ооң-биле кады ол политика ССРЭ-ге коммунистиг ниитилелди тургузарының эргежок чугула негелдези болган. Октябрьның улуг чаалап алыышкыннарының быжыг камгалалын организастаарының ол сорулгазы бистиң ниитилелдиң амыдыралының болгаш ажыл, чорудулгазының бүгү адырларын — экономика, политика, идеология, артем-техника болгаш ылаңгыя шериг адырын хаара туткан.

Аар индустрия чокка социализмни тургузуп-даа база чаа күрүнениң хамаарышпас чоруун камгалап-даа шыдавас дугайында ленинчи чагыгны медереп билбишаан, СЭКП болгаш ооң Төп Комитеди үлетпүрнүң күчүлүг баазазын чуртка тургузарын хандырган. Ол чорук техниктиг чепсегленииишкин талазы-биле империалистиг күрүнелерниң армияларындан Совет Армияның хожудааш-кынын узуткаар арганы берген, дайын үезинде боо-чепсекти дүрген бүдүрерин бистиң техник-экономиктиг аргаларывысты калбарткан. Кедээ ажыл-агыйның коллективизациязы, чурттуң бүдүрүкчү күштерин шын сайгара тургусканы, материал, чиг-эт, аъш-чем болгаш өске-даа курлавырларны тургускан чорук ССРЭ-ниң камгаланыр аргазын быжыглаарынга чугула рольду ойнаан.

ССРЭ-ге социализмниң тиилээниниң түңнелинде Совет күрүнениң камгалалының төөгүде көзүлбээн экономика болгаш мораль-политиктиг үндезиннери тургустунган. Ажылчын аңгының болгаш тараачыннарның эвилели улам быжыккан, улустарның найыралы быжыккан, совет социалистиг патриотизм хөгжээн. Бодунуң Төрээн чуртунга, төрээн черинге болгаш төрээн дылынга улустуң ынакшылы совет күрүне болгаш ниитилел тургузуунга ооң кызыгаар чокка бердингени-биле каттыжып, тудушкан. Төрээн чуртунуң мурнунга боттарының хүлээлгезин чаазы-биле көөр ёзу совет кижилерде тургустунган. Төрээн чурттун хуу-салымы дээш харысалганы бедии-биле медереп билир ол чорукка бүрүн дүүштүр ССРЭ-ниң Конституциязы Ада-чуртту камгалаарын Совет Эвилелиниң хамааты бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези, бүгү-ниитиниң шериг хүлээлгези — бистиң күрүневистиң хоойлузу, Чепсектиг Күштерниң кыраазынга албан эрттирери — ССРЭ-ниң хамаатыларының хүндүлүг хүлээлгези болур кылдыр чарлаан.

Чуртка социалистиг чаартылгаларның болгаш ооң камгаланыр аргазының бажыкканының ачызында совет улус бистиң Төрээн чуртувустуң кажан-бир шагда көрүп эрттирген бүгү дайыннарның эң кадыг-дошкуну — Ада-чурттуң Улуг дайынның чылдарында эң берге шылгалдаларны тудуп шыдаан. Ол дайынның баштайгы үези калбак улус массаларга, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринге онза аар болган. Ийи чыл дайынчы дуржулгалыг, дажынге чедир чепсегленген гитлержи шериг кызыгаарларга баш бурунгаар мобилизастаттынган болгаш чазыды-биле мөөңнеттингеш, Октябрьның чуртунче халдаан. Ол шериг чүгле Германияның бодунуң эвес, харын база Европаның бүгү капиталистиг чурттарының экономика талазы-биле күчүлүг кужунге даянгаш турган. Ол чорук Совет Армияда техника талазы-биле артык күштерни баштайгы үеде анаа хандырып берген.

Дайынның баштайгы үезиниң четпес чок чоруктары чеже-даа аар туразажок, ол артык күштер совет кижилерниң дайынчы угаан-бодалын сый шаап шыдаваан, шынныг херектиң тиилээринге оларның чайгылыш чок бүзүрелин чайгылдырып күш четпээн. Бистиң улузувус болгаш ооң дайынчылары баштайгы үениң частырыгларын эдип алыр, фронтуда болуушкуннарның чорудуушкунун боттарынга ажыктыг кылдыр өскертир төлээде эрес-дидим чорукту болгаш энергияны боттарынга тып алганнар. Камгалал тулчуушкуннарының үезинде дайзынга аажок улуг когарал, чидириглерни таварыштырып, оон кужу чилчиир үскен. Совет Армия стратегтиг инициативаны бодунуң холунга ап, шаап халдаашкынныг элээн хөй улуг хемчеглерни чедиишкинниг доозуп, вермахтың кол бөлүктелдериниң чылча шапкан болгаш гитлерлиг Германияны дужуп бээринче албадаан, а ооң дараазында империалистиг Японияның Квантун армиязын чамдык ышкаш согуушкун-биле аштырыышкынга таварыштырган. Фашизмниң четкерлиг күштерин өштүп бистиң тиилелгевис ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң тургузуушкунунуң болгаш хөгжүлдезиниң үндезининде салдынган ленинчи принциптерниң амыдыралчызын база катап чайгылышкынныг көргүскен.

Фашизмге удур ыдыктыг демиселге совет улустуң болгаш ооң дайынчыларының патриотизми болгаш интернационализми, оларның мораль-политиктиг быжыг чаңгыс эп ханызы-биле илерээн, чижеглээр чүве чок эрес-дидим чорукта, массалыг маадырлыг чорукта ол мораль-политиктиг чаңгыс эп тайбыңгыр көргүстүнген. Бодунуң эртенгээн самолёду-биле дайзынның колоннаазын хөме бастырган Николай Гастеллонуң үлегер-чижээн 74 ужудукчулар эдерген, дайзынның дзотунуң амбразуразын бодунуң мага-боду-биле дуй базырышкан Александр Матросовтуң эрес-маадырлыг чоруун 200 дайынчылар катаптаан. Чеди миллион ажыг солдаттарны, матростарны, сержантыларны, старшиналарны, офицерлерни болгаш генералдарны орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаан, он бир муң ажыг кижиге Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан. Дажынге чедир чепсегленген фашистиг аг-шериглерге удур кадыг-дошкун тулчуушкуннарга бүгү нацияларның болгаш улустарның төлээлекчилери хол-холунда тутчуп алгаш, дайылдашкан.

Бүгү улусчу дайын фронт биле тыылды каннап тудуштурган, бистиң чуртувус чаңгыс аай дайынчы лагерь болуп турган, ооң углакчы, башкарыкчы кужу коммунистерниң маадырлыг партиязы болуп турган. Партияның политиказының ханы үндезилелдии, ооң ёзулут-ла аажок улуг кижизидикчи болгаш организакчы ажыл-чорудулгазы делегей империализминиң эң агрессивтиг отряды — герман фашизмин ажып тиилээр дээш ажылчыннарның, колхозчуларның, интеллигенцияның, дайынчыларның, бүгү совет кижилерниң күженииишкиннерин чаңгыс ээй каттыштырган.

Эрткен дайынга бистиң улузувус болгаш ооң Чепсектиг Күштери чүгле боттарының Төрээн чуртунуң алдарын, хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап алган эвес, харын база оон-биле кады Европаның хөй чурттарын фашистиг дарлалдан адырып ап, Азияның улустарының япон империализмден хосталырынга шиитпирлиг рольду ойнаан.

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ХОСТУГ УЛУСТАРНЫҢ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУУНУҢ КҮЧҮЛҮГ КАМГАЛАКЧЫЗЫ

Дайын сөөлүндеги байдалдарда, кажан социализм чаңгыс чурттуң хемчээлиндеп дашкаарлап үнген үеде, Совет күрүнениң даштыкы хүлээлгелери калбарган болгаш хандылаан. Ам социализмниң камгалаары бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының айыыл чок чоруун хандырарын база кииришттирип турар. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери чаа делегейниң өске-даа чурттарының армиялары-биле дайынчы демни каттыштырып алгаш, социализмни болгаш коммунизмни тургузуп турар улустарның чаалап алыышкыннарын камгалаар ужурлуг. Национал хемчээлдериниң иштинге тускайлап, социалистиг интернационализмден чайлаар болза, социалистиг тургузугну анаа өжээнниг күштерден ам чедиишкинниг камгалап болбас. Империалистерниң антикоммунистиг фронтузу турда ындыг шугум социалистиг чурттарның күчүзүнүң кошкаарынга чедирер апаар.

Ам даштыкы политика талазы-биле Совет күрүнениң болгаш ооң армиязының чугула сорулгазы болза, бүгү делегейде тайбыңның херээн камгалаары, империалистиг агрессияның оруун, контрреволюцияны экспорттаарын моондактаары база болуп турар. Хосталган улустарның чаалап алыышкыннарын узуткаар дээр делегей реакциязының элээн каш оралдажыышкыннарын Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның дузазы-биле үзе-шапкан деп чүве билдингир болгай.

Ам, кажан АКШ-тың империалистери Вьетнамның улузунга удур дээрбечи дайынны чорудуп турар үеде, америк агрессорларга удур маадырлыг демиселди чорудуп турар акы-дуңма вьетнам улуска эң дээштиг дузаламчыны көргүзери-биле социализмниң бүгү чурттарының күжениишкиннерин каттыштырары эргежок чугула. Ынчалза-даа Мао Цзэдунуң бөлүүнүң чилээн барымдаа чок чарылдырыкчы ажыл-чорудулгазы Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның талазындан вьетнам улуска дузаламчы көргүзеринге кандыг-даа моондактарны тургузуп, чүгле Вьетнамның амыдыралчы эрге-ажыктарынга эвес, харын база Кыдаттың бодунуң болгаш делегейниң тайбыңга ынакшылдыг бүгү улустарының эрге-ажыктарынга улуг хораны чедирип турар. Кыдаттың удуртукчуларының сагыштыы-биле үүлгедип турар удурланыышкыннары туразажок, Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа күрүнелер маадырлыг вьетнам улуска экономика, шериг болгаш политика талазы-биле ажыктыг дузаламчыны көргүзүп турар.

Амгы байдалдарда, кажан империализмниң агрессивтиг чоруу өскен, делегейниң дүшкүүрлүг чоруу улгаткан үеде, оон-биле холбаштыр делегейниң чаа дайынын болдурбас дээш демиселдиң идепкейжидериниң эргежок чугулазы тургустунуп келген үеде, Совет Чепсектиг Күштериниң ролю шыныдга үнелеп четпес болу берген. Олар тайбыңны камгалаарының шиитпирлиг чепсээ болуп турар. Оларның күчүзү делегейниң термо-ядролуг дайынының империалистиг кыпсыкчыларын кынчыктырбайн турар кол чепсек болуп турар.

Ам дээрезинде империализмниң агрессивтиг күштери туруп турда, бистиң улузувус күрүнениң камгалал күчүзүн быжыглаар, амгы шериг эртемниң негелделеринге дүүштүр армияны хөгжүдер ужурга таварыштып турар дээрзин СЭКП-ниң XXIII съездизинге айтып турган. Агрессорну кынчыктырбазының болгаш дайынга ону шиитпирлиг чылча шаварының кол чепсээ болза стратегтиг ужур-дузаның ракета шериглери болгаш суг адаа-биле чоруур атом ракеталыг хемелер болур деп санаашкан. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак чогум-на харын ол шериглерниң хөгжүдериниң бирги черинге ужур-дузазын үнелеп көрүп турар. Ракета-ядролуг чепсек-биле чепсегленген холбаштыр куруг чер шериглериниң от күчүзүн база бедидип, агаардан халдааш-кынга удур камгалалдың шериглериниң дайынчы аргаларын күштелдирип, флоттуң болгаш ужар чүүлдүң согуг бээр кужун өстүрүп турар.

Демиселдиң чепсектериниң хамыктың мурнунда ракета-ядролуг чепсектиң хөгжүлдезинге аажок улуг дешпилге-биле холбаштыр СЭКП шериглерниң политиктиг болгаш дайынчы белеткелинге, дайзынның хенертен халдаашкынынга согугну бериш, ол агрессивтиг бодалдарны үзе шаап билиринге дайынчыларны өөредир талазы-биле онза кичээнгейни көргүзүп турар. Амгы байдалдарда чепсектиг демиселдиң түңнели ол демиселдиң аар-берге негелделериниң чонунуң болгаш армияның шыдажып эрттирер аргалыындан хөй үеде тодараттынып турар деп чүвени Коммунистиг партия болгаш ооң Төп Комитеди доктаамал сагындырып турар. Ооң ужурунда чүгле шериг албанныгларның политиктиг болгаш дайынчы белеткелин бедидер эвес, харын база хамааты камгалалды бүгү хемчег-биле сайзыраңгайжыдары, ажылчы чоннарның ортузунга, ылаңгыя аныяктарның ортузунга шериг-патриотчу ажылды экижидери кажангызындан-даа артык негеттинип турар.

Улус чонга деткиттирген ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери Октябрь революциязының оларга даскан сорулгаларын төлептиг күүседип турар. Кезектерниң болгаш корабльдерниң бот составының мораль-дайынчы шынарлары, Совет Армияның болгаш Флоттуң амгы дайынчы чепсектери Советтер чуртунуң болгаш бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының айыыл чок чоруун, бүгү делегейде тайбыңның херээн идегелдиг камгалаар талазы-биле оларның төөгүлүг хүлээлгезинге дугжуп турар.

Тудуг, чаагайжыдылга

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң тудугчулары бо чылын бүдүрүлгениң болгаш чурттаалганың элээн хөй тудугларын кылып, ажылдаалга киирер. Бирги ээлчегде тудугчулар белеткенче ничээнгейни салгаш, 300 кубометр тудуг ыяшын белеткээш, тудуг кылыр черлерде эккеп дүжүрген. Чыл эгезинден бээр чамдык ажылдар кылдынган.

Бирги кварталда тудугчулар малчыннарга үш чурттаалга бажыңын, часкы, чайгы, күскү хонаштарга херегл ээр өн щит кажаны кылып берген. Чазаныга мастерскаязының чазаныкчы тудугчулары 93 хаалга, раманы, суггарылга системазынга херегл ээр 200 щитти чазап белеткээн.

Тудугчу звенода болгаш чазаныга мастерскаязынга ажылдап турар ажылчыннардан М. Сундуй, М. Маадыоол, М. Кырыпчы ажыл ноомазын уламчы ажыр күүседип, социалистиг чарыштың мурнуу олуруунга чорупу турарлар.

Суурларны чаагайжыдар талазы-биле совхозта ажыл база эгелээн. Кажаа-хериминерни септээр, ирип бансыраан электри болгаш телефон чагыларын солуур, ыяш олуртурунуң белеткел ажылдары ам чорупу турар. Суурларның чаагайжыдылгазынга тудугларынга чүгле тудугчулар ажылдаар эвес, харын суурларның бүгү чурттакчылары киржир. Чаагайжыдылга талазы-биле чорудар организастыг хемчеглерни совхозтуң дирекциязы, кодээ Советтер ажылдап кылган.

З. ООРЖАК.

ШЫН 1967 ч. апрель 11

ЧАРЫШ ЭГЕЛЭЭН

(ССРЭ-нин Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинге киржириниң чаа негелделери)

Эрткен 1966 чылдың ажылдарының түңнелдеринге үндезилээш, 1967—1969 чылдарда ССРЭ-нин Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинге кодээ ажыл-агый талазы-биле киржириниң негелделерин болгаш ында киржирлерни шилип алырының көргүзүглерин ССРЭ-нин Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезиниң Кол комитеди бадылаан. Кол комитеттиң доктаалының дугайында тайылбыр кылып бээрин «Чер ажылы» деп каттышкан делгелгелерниң директору С. Г. Скобкин СЭТА-ның корреспондентизи дилээн.

— Социалистиг чарыштың чаа негелделери бүдүрүлгеге салып турар чаа бедиткен негелделерге дүгжүп турар. Ол негелделерниң кол утказы чүдел?

— ССРЭ-нин Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезиниң кодээ ажыл-агый талазы-биле чарлаан чарыжының идеязы — үнүш болгаш мал ажылын бүгү хемчеглер-биле хөгжүдери болур. Делгелгеде, эң ыраажы чедиишкиннерниң көрүлдези болгай дээрзи билдингир. Ынчаарга ол чедиишкиннер солак участоктар-биле, чамдык көргүзүглер-биле кызытаарлаттынмас ужурлуг. Чижээлээрге, боттарының бедик дүжүттери-биле хөй-хөй колхозтар болгаш совхозтар чоргаарланыш болур. Ол дээрге чер ажылының культуразының бедээнинин. сураглыг «Безостая-1», «Мироновская-808» болгаш өске-даа сорттуң кызылдаастарын нептеретикениниң түңнели-дир. Ындыг болза-даа ам чаа үеде дээрелерниң көрүлдезинге киржиринге чүгле дүжүт талазы-биле көргүзүглер эвээш болур. Тарылганың хөй хемчээлдиг шөлдеринге тараанының эң бедик чыылдазын алыр херек.

Бүдүрүлгениң кол көргүзүглери болза тарааның ниити чыылдазы болур. Моон ужурунда дүжүттүң көвей болурунга негелделерни чамдык тарылгаларда—чамдык культуралар талазы-биле харын-даа бичеледип кудулаткан. Моон мурнунда, чижээлээрге, делгелгениң киржикчизи болур дээн болза, тарааның гектарга онаалтыр 30 центнер дүжүдүн өстүрер ужурлуг турган. Ам болза дүжүт гектардан-на 28 центнер болур болза четчир, ынчалза-даа ниити чыылда 42 муң центнерден эвээш эвес болур ужурлуг.

Лён тарыыр элээн хөй районнарга база ындыг негелделерни ажылдап кылган. Оларга дүжүт талазы-биле көргүзүглерни гектарга онаалтыр 5 центнерден 4,5 центнер чедир кудулаткан, ынчалза-даа ниити чыылданы 500 центнерден 675 центнер чедир бедиткен. Мында кол хорадал — үрезин ажылын экижидеринде, үрезин тарылгаларының шөлдерин кевүделиринде.

Амгы үеде эрте быжар картофель-биле чонну хандырарының экижидер дугайында айтырыгны тургузуп турар. Бо дугайында база делгелге комитединиң доктаалында кирип турар. Бир эвес моон мурнунда тускай колхозка азы совхозка делгелгеге киржириниң негелдезин кылдыр көргүзүглерни картофель талазы-биле оон ниити дүжүдүн кинр санап турган болза, ам олар чүгле эрте быжар картофельди өстүргени хээш делгелгениң киржикчилери болу берип болурлар.

Делгелгеге эфир-ус болгаш эмге херглээр культуралар талазы-биле база киржип болур.

— Моон мурнунда малчыннарның ажылын ажыглаалдыг чүс гектар черге онаалтыр бүдүрген продукциязын барымдаалап үнелеп турган болгай. Ынчаарга амгы чаа негелделерде бо талазы-биле кандыг чүүлдерни көрүп турар ирги?

— Мал ажылының талазы-биле негелделерниң үндезининге улам ылавылалдыг көргүзүглерни салган, ол чүл дээрге мал ажылының продуктулуу-дур. Чижээлээрге, бир инекке онаалтыр сүт саалдазы, бир хойга онаалтыр кыргаан дүк, бир кыс дагаага онаалтыр деп санаарга алдынган чүүргаларның саны.

Оон-биле кады, чижээлээрге, колхозтуң азы совхозтуң мал ажылынга хогарал кылдыр, эң хөй сүттү бээр чаңгыс инекти өстүрүп болбас-ла болгай деп чүвени барымдаалап турар. Ынчангаш негелделер болза ферманың ажылдакчы бүрүзүнге чедир негелделерни онаап турар. Малчыннарның күш-ажылын үнелеп көөрде, ылангыя продукция бүдүрерин чеже мал чемин чарыгдаанын моон сонгаар база барымдаалап санаар.

— Кодээ ажыл-агыйны улам ындай хөгжүдериниң кол негелдези — бүдүрүлге чорудулгаларының комплекстиг механизастаары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери болгай. Чаа негелделерде ол талазын канчаар көргенил?

— Механизаторларга хамаарыштыр бүдүн улуг бөлүк киирген, ында база социалистиг чарыштың тиилекчилерин шилип алырының негелделерин тодаргай айыткан.

Дүжүт талазы-биле көргүзүглер моон соңгаар-даа эң кол негелде болур дээрзи билдингир. Ындыг болза-даа чаа негелделерде гектар чымчак андарылгага онаалтыр ажылдап кылышкыннгарны тодаргай айыткылаан, кывар, чаар материалдарның камналгазын, машиналарның техниктиг байдалын, ажылдап кылышкынның ээлчег нормаларын ажыр күүседип турарын база барымдаалап көөр. Калбаа-биле алыр техниканы билдилии-биле ажыглааны, комплекстиг механизацияны чорутканы, кодээ ажыл-агый культураларын ажылдап кылырының чаа технологиязын нептереткени хээш шаңналдар бээрин база көрүп турар.

Зоналар аайы-биле байдалды көөрүнүң принциви Прибалтиканың болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң, Ортаакы Азияның болгаш чурттуң соңгу чүк районнарының колхозтарынга болгаш совхозтарынга аңгы-аңгы негелделерни онаалтырып турар. Зона бүрүзүнге кодээ ажыл-ишчилер алдын, мөңгүн болгаш хүлер медальдар хээш, а колхозтар болгаш совхозтар ССРЭ-нин Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезиниң хүндүлүг дипломнары хээш демиседип болурлар. Бистиң чуртта ам калбарган социалистиг чарыштың кол түңнелдери Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга кодээ ажыл-ишчилерниң белеткеп турары күш-ажылчы белектери ол болур дээрзи чугаажок.

Тайбыңның ыяжы

Владимир Ильич Ленинниң мечээни Кубага чүгле 1924 чылдың январь 27-де дыңналып келген. Бүгү делегейниң пролетариадының хереэ хээш чаныш-сыныш чок, кайгамчык улуг демиседчиге кажыдалын илередир дээш чүс-чүс кубачылар Гаванадан ырак эвесте Регла суурнуң Фортин дээр тейжигежинге чыглып келгеннер. Ажылчы чоннуң кажыдалының митингизи болуп эрткен ол черге оон киржикчилери тайбыңның чимистиг ыяжын тарып олурткаannar.

Оон бээр-ле ам ол тейжигешти суурнуң чурттакчылары Ленин аттыг тейжигеш деп адай берген. Май 1-де—Бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылышкынының хүнүнде, Регланың болгаш оон чоок кавызынга суурларның ажылчыннары тайбыңның ыяжының чанынга чыглып келген. Оон соонда үр-даа болбаанда олар тейжигештиң мырынай чоогунга боттарының акшахөреңгизин чыып тургаш «Бүш-ажыл монументизин» тургускан. Ооң ажыдылышкынынга 1927 чылдың май 1-де Кубаның Коммунистиг партиязының үндезилекчилериниң бирээзи, ийи чыл эрткенде хээлилеттирген өлүрүкчүлерниң холундан өлген Хулио Антонио Мелья чүве чугаалаан.

1930 чылдың дүнезинде диктатор Мачадонуң айтыышкыны-биле полицейжилер Ленинниң ыяжын ужур кезип каапнар.

Капиталистиг Кубага Владимир Ильичиниң дугайында чугаалаары кончуг айыылдыг турган. Буржуазтыг чазактың баштыңчылары база анаа барааан болган, парлалга Россияда Октябрьның социалистиг революциязын, оон-биле ады хаш холбашкан кижини нүгүледеп, хоозун чулчуруушкуннарны кылып турганнар. Ынчалза-даа Регланың болуун кижилери истеп сүрүүшкүнден болгаш хоругдаашкындан сүртеп корткааннар. Полицейжилерниң шак ындыг деэрзи үүлгедиглеринге харыы кылдыр олар Гаваннаның портунга пассажирлер дажып эккеп турган бир судноны Ленин деп адап алганнар. Ленин аттыг ол судно Хосталга орттуунга революция тиилегиже чедир чоруп келген.

Бистиң амгы хүннеривисте улустуң чазаа Ленин тейинге Кубаның уруттарының дыштаныылгазының улуг тон черин тургускан болгаш ону Владимир Ильич Ульянов — Ленин деп адап алган.

Л. МАКСИМЕНКО.

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮНГА

Кежээки магазин

Өвүр районнуң төвү — Хандагайты суурда кежээки магазинниң садыгжызы Сат Серенмаа садыг ажылынга үр ажылдаан, хуржулталыг садыгжыларының бирээзи. Ажылчы чоннуң садыгга негелдезин хандырар талазы-биле төлептиг чорууну ол көргүскен.

Мурнакчы садыгжы беш чылдың ийиги чылының баштайгы айларының бараан саарылгазының планнарын оранчок ажыр күүседип келген. Ол дээрге Улуг Октябрьның алдарлыг юбилейинге садыгжының баштайгы белээ-дир. Чоннуң садыг хандырылгазын каш чыл иштинде үлегерлиг органнзастап келгени хээш СЭКП Өвүр райкому, райкүүском болгаш респотребсоюзтуң, райоонуң баштаар черлери Сат Серенмааны каш удаа хүндүлел бижиктер-биле, өртектиг чүүлдер-биле шаңнап келген.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр хээш садыгжы социалистиг чарыштың хүлээлгезин алган ажылдап турар. Беш чылдың ийиги чылының он айларының бараан саарылгазының планын октябрь 25-те, чыл планын декабрьда боттандырар соруглганы салгаш, Хандагайты суурда үлетпүр бараанарының магазининиң садыгжызы Ондар Аваны социалистиг чарышка кыйгырган.

Сат Серенмаа чүгле мурнакчы садыгжы эвес, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип, коммунист хүлээлгезин шевергин күүседип турар. Райпода партия организациязының эки ажылдыг агитатору, партбюро секретарының оралакчызы.

К. ХЕРТЕК.

Электростанцияны алгыткан

Ак-Довурак хоорай ай санында өзүп олурар. Үлетпүр бүдүрүлгелери, чуртталга, культура амыдырал хандырылгазының чаа-чаа тудугдары ажыглалга кирип турар. Ажылдап эгелээн объектилерниң көвүдээни-биле оларның электроэнергияга херегледи база өскен. Хоорайда чыглыг кужу-биле ажылдаар болгаш дизельдиг электростанцияларның күчүзү электриге херегледин бүрүнү-биле хандырып шыдавас апарган. Ынчангаш эрткен чылын электри хандырылгазының күчүзүн улгаттырар сорулга тургустунган. «Тыва дат-дүгү» комбинат ССРЭ-нин Түдүг материалдарының үлетпүрүнүң министерствозундан хоорайда ажылдап турар станцияларга электроэнергия бүдүрер немелде агрегаттарны тударының чөпшээрелин алган.

Энергияга херегледин дыка өскенин барымдаалааш, дизельдиг электростанцияны алгыдарынче «Тыва дат-дүгү» тудуг эргелелиниң дөртүү участогун мобилизастаан. Участок эрткен чылдың дөрткү кварталында тудугну чорудуп кирипкен. Хуржулталыг тудугжу Николай Малянычевке удурткан комплекстиг бригаданың мурнунга ынчаарда хөй бергелер турган. Барык беш градус чедип турган соокта ажылдаары берге болбайн канчаар. Ынчалза-даа тудугжулар бергелерге торулбайн, ажыл шагын долузу-биле ажыглап, шудургу ажылдааннар. Плаан ёзугаар станцияның алгыдылгазын бо чылдың майга чедир доозары көрдүнген.

Ынчалза-даа участокка күш-ажылды болур-чогууру-биле организастап, ажылды шуудадыр хөй тывынгыр, чогаадыкчы саналдарны амыдыралга боттандырганындан тудугжулар бирги кварталда планын күүседипкеннер.

Бригадир Малянычевтиң бир саналы ажылды дыка дүргедедир арганы берген. Машиналар турар улуг өрээлдиң дээвиирин төлевилел ёзугаар алды метр хемчээлдиг плиталар-биле шывар, а ону элээн каш демир паганалар-биле быжыглаар ужурлуг турган. Дээвиир шыварының бо аргазы хөй үе шак болгаш немелде чарыгдал үндүрерин негээр. Оон кадында демир паганалар машиналарны ажыладып турган кижилерге шаптыктап, артык шөл база ээлээр. Николай Малянычев залдың дээвиирин 6 метр эвес, а 12 метр плиталар-биле, оларны быжыглаарын шала биле дээвиир аразынга турар паганалар-биле эвес, а өске арга-биле боттандырган. Бо дээрге тудугжуларның киирген саналдарының бирээзи-дир.

Бригада кежигүннеринден коммунист Валентин Чевалов, комсомолчу Василий Колчин олар эң эки ажылдааннар.

Ак-Довурак хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери болгаш чурттакчы чону энергияны немей алган. Дизельдиг станцияга 1200 киловатт электроэнергия күчүлүг чаа агрегаттарны тургускан.

В. ИВАНОВ.

АГРОНОМНУҢ СҮМЕЗИ

НОГААЖЫ БОЛУҢАР

БАЖЫҢ ЧАНЫНЫҢ ОГОРОДУ

Ногааларның ажык-дузазы кайгамчык. Кижиниң организмынге хонукта 300—400 грамм хире ногаа херек. Ынчангаш өг-бүлениң кижи бүрүзүнге чылда 120—150 килограмм ногаа херглеттинер.

ТААРЫШТЫР ОЛУРТУРУ

Бир эвес кандыг-бир культураны чылдың-на чаңгыс черге тарып турун бээр болза, хөрзүн баксырай бээр, ол культураның хоралакчылары-биле аарыглар үрежип көвүдей бээр болгаш дүжүдү кудулаар. Ынчангаш чамдык культураларны чаңгыс черге 3—4 чылдан эртир тарыза эки.

Бир эвес хөрзүнде капус даавыны үрээр курттар бар апарза, капуста, редиска, репка болгаш брюкваны ол черге 4 чылдан эвээш эвес үе эрткенде катап олуртур.

Помидор, огурец болгаш картофель база ол ышкаш бир ээй аарыглардыг болгаш хоралакчылардыг, ынчангаш ол культураларны ол черге чүгле 2—3 чыл эрткенде катап тарып болур.

КАНДЫГ ХӨРЗҮНГЕ ЭКИЛ?

Ногааларны янзы-бүрү хөрзүннерге тарып болур. Ылангыя олар шынаажырты черге эки үнер. Согуна, чеснок, фасоль, салат база огурец ышкаш культуралар, хөрзүннү чугай чажып экижитпээн болза, эки дүжүт бербес.

Кужурлуг хөрзүнге огурец, согуна, морковь багай үнер, а кызыл свёкла, капус, помидор олар кужурну тоовас.

Черниң кыры оргу азы мурнуу-барыын чүкче ийленчек черлерге тараан ногаалар эки үнер. Участок болза соңгу талазындан, ол ышкаш соок болгаш кургаг хат хадыыр талазындан тудуг, сад, кажаа ышкаш азы херим-биле дуглаттынган турар болза чогуур.

ТАРЫП ОЛУРТУР ХУУСААЛАРЫ

Согуннаның, морковьтуң, редьканың, репаның, редистиң болгаш салаттың үрезиннерин аргалыг болза эрте тарыыр, ынчангаш тарыыр черин хөрзүн кургаары билек-ле, белеткеп эгелей бээр. Элээн каш хүннер эрткенде эрте быжар ак кочааныг капустуң чаш үнүжүн, согунаны олуртур, кызыл свёкланы, помидорну тарыыр. Ол ажылдар дооступ билек, орай быжар капусту олуртур. Огуреңти соолгу доңатка чедир элээн каш хүннер бетинде тарыыр. Хөрзүннүң 8—10 хире сантиметр ханызы 12 градус чедир чылый бергенде, эрте быжар огурецти тарып олуртур. Чылыгга ынак огурецтиң, помидорнуң, перецтиң чылыг черге өстүрген чаш үнүштерин доңаттар үрептер айыыл эрте бээрге олуртур.

Чаржынчыг клуб

ДҮВҮРЭЭЗИННИГ МЕДЭЭ

Республиканың хөгжүм-шии театрының артистери март айның 25-тен эгелеп, Бии-Хем районнуң бүгү суурларының, совхоз, колхозтарының ажыл-ишчилеринге Владимир Ильич Ленинниң овур-хевирин көргүскен «Боолуг кижи» деп шиизин, ол ышкаш Салчак Токаның «Боттанган күзел» деп шиизинден үзүндүлерни болгаш театрның артистериниң концертин көргүзүп чордувус.

Бо-ла чорук чораш, районнуң культура албан черлериниң ажылы-биле база таныштывыс. «Хадын» колхозтуң клуву эмин эртир чаржынчыг байдалдыг болганының манаа демдеглексеп тур мен. Клубка чедип кээривиске, кончуг улуг кара шоочаны азып каан тур. Суурнуң ол-бо талаларынче кижилер чүгүртүп турган, клуб эргелекчизин арай боорда тып алдывыс. Улуг хаалга ажыттынган соонда, кире бээривиске сооглүн канчаар, оон-биле кады хир деп чүве бажын ашкан болду.

Ам канчаар, дедир чоруур дээрге чоннуң бисти манап, сонуурган турары аажок. Клуб эргелекчизи Бол Эртинеден айтырдывыс:

— Клувуңар чүге соогул, кежээ чонга канчап бараан болур улус боор бис?

— Харын канчаарыл? Оттулар ыяш чок болгай-ла. Артистер белеткенир өрээлди дүй шаап каан болгай бис. Ол өрээлдиң соңга шилин шуут чок болгай, — деп, эш Бол серте-даа чок харыылады.

Чоң буруулуг эвес, ажылды удуртуп, баштап турар эштер буруулуг болганда, демги өрээлдиң ажиин дүй кадаан кадагларны түре шапкаш, артистер Олег Намдараа, Оюн Болдукпан бистер кире бердивис. Хир-довурак, үрелип-бузулган сандайлар кижи кылаштаар аргажок чыткылаар болду. Ам канчаар боккү ширбип, печкага от салып эгеледивис. Клубтуң соңгаларында хирлиг көжегелерни дүжүргеш, демги ойбак соңгаларны дуглап алырывыска хүнне чылып эгеледи.

Культура албан чери, ылангыя клуб — көскү агитацияның төвү деп чүве билдингир болгай. А «Хадын» колхозтуң клувунда чүү-даа чок-тур.

Бистиң ажылдап, чурттап артырып турарывыс бо чыл—Совет эрге-чагырганың төөгүлүг 50 чылы оң болгай. Улуг байырлалга чедиишкинниг ужуражыр хээш бедиткен хүлээлгелерни алган ажылдап турар, а оон боттанышкынының дугайында көргүзүг клубта чүү-даа чок.

«Хадын» колхозта клубтуң бо дүвүренчиг байдалы колхоз даргазы П. Ершовтуң болгаш партия организациязының секретары А. Тутаржаптың талазындан чоннуң культурлуг амыдырал-чурттаалгазынче сагыш салбааның херечилеп турар-дыр.

Оттулар ыяш чок деп чугаачы дыңнаарга ындынчыг болду. Чүге дээрге, «Хадын» колхоз шуут-ла арга-арыгның чоогунда болгай. Ыяш сөөртүр аът, шары чок-даа болза, машина, трактор республиканың өске колхозтарында ышкаш силерде хөй дээрзин үптанар. Моон мурнунда чылдарда «Хадын» колхозка столовая безин турган, ол чорук колхозчуларга, чорук кижилеринге таарымчалыг турган.

Колхозка 13 артист ойнап чордувус, бис чүгле даартазында Туран хоорайдан чемнендивис. Колхозтуң удурукчулары бисте чем кылдырып бээри-биле оралдашпышкын кылгаш база чадашкан.

«Хадын» колхозтуң даргазы эш Ершов оон кожазында «Өөк» совхозтуң удуртукчуларындан үлегер алырын сүмеледим. Чүге дизе, совхоз төвүнге ойнаары-биле чардаал кылырывыска, директор эш Лихтин улуг өөрүшкү-биле уткааш, ол-да дораан 6—7 машинаны ыраккы кадарчыларже, фермаларже кагыскылааш, чонну чыып келди. Директорнуң сагыш салыышкыны хээш малчыннар өөрүшкүзүн илередип турдулар.

Совет улус болуннуң курунеазиниң төөгүлүг 50 чыл байырлалын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп, ажыл-агыйның бүгү адырларынга патриоттуг ёзу-биле ажылдап турда, «Хадын» колхозтуң культура одаа — клуб бо хире чаржынчыг байдалга турарга, черле таарышпас. Ону дораан эдер херек.

М. МУНЗУК,
РСФСР-нин алдарлыг артизи,
Тыва АССР-нин улустуң артизи.

«Час келген» С. Феоктистовтуң фотоэтюду.

Республиканың аптекаларында дээштиг чаа эмнер кирген

1. БИЛИАРИН—ДИРИГ АМЫТАННАРНЫҢ ӨДҮНДЕН ХАНДЫЛАП КЫЛГАН ЭМ БОЛУР

Ол эът-кештиң болгаш чүстерниң метап аарыырын намдатыышаан, янзы-бүрү дустарның анаа чыылбайн эстип тараарынга дузалаар.

Бо эмни дараазында таварылгаларда херглээр: Чаа эгелеп чоруур азы хоочураан чүстер ревматизми, оорганың ревматизми хенирлиг аарыглары, радикулит, булчаан чүстерге тыптып келген ыжыктарны эмнээринге херек. Сөөктер сынган соонда чаа туттунуп чоруур үезинде азы гипс-биле чаткыштап эмнеп турган таварылгада, хол, бутка кезиишкиннерге херек. Оон ындай ээрга сөөктерниң болгаш чүстерниң үрелиишкининге чедирер янзы-бүрү аарыгларны, өртенген соонда киржелдир экирээн черлерге болгаш сөөктерниң принцелип аараан таварылгаларында өске эмнээшкиннер-биле черге-лештир чорудуп болур.

Ажыглаар аргалары янзы-бүрү аарыгларга эмчиниң сүмезин ёзугаар болур. Аарыгның аар, чиигиниң аайы-биле 6-дан 60 хонук чедир чиннеп болур.

4—5 каът марляны суг-биле оттүргеш, аарып турар балыг черге чыпшыргаш, оон кырындан хыдыргай чуга салыныы салгаш, чуга ховен-биле базыргаш кырындан марля азы дилиндек пөс-биле быжыглай шарыыр. Бир эвес кургай берзе, ону чешпейн, кырындан чылыг суг-биле оттүрүп ап турар болгаш бир хонгаш-ла солуур херек. Бир хонган соонда, ол чер кызып азы аарып кылыг апарган болза, 15—30 хонганда ам катаптап болур. Өттү 50—100—250 граммныг шилдерде үндүрүп турар болгаш оларны серин караңгы черлерге тургузар. Ажыглаар мурнунда эки холуштур чайып алыр.

* * *

2. ДАЛАЙ КАПУСТАЗЫ — ЧИГИРЗИГ ЛАМИНАРИЯ

Ховудур соктап каан карасымаар өннүг, бо эмниң составында йодтуң дустары бар болганы шөйүндүге барганда, хооп бээр, ижин-шөйүндүнүң ажылын экижидер.

Ынчангаш ук эмни шөйүндүлерниң ажылы баксырап, тырыктаанда чартык азы бир шай шопулааның иштин хүнде 1 катап ижер.

Баар аараан үелерде бо эмни ижип болбас.

Ук эмни республиканың аптекаларындан садып ап болур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Бехтеревтиң микстуразы

Бо делгеренгей эмни сураглыг улуг орус невропатолог болгаш психиатр В. М. Бехтеревтиң ады-биле адаан. Соолгу чылдарда янзы-бүрү эмнер көвүдеп турза-даа невропатологтар болгаш терапевтер Бехтеревтиң микстуразы-биле аарыг кижилерни эмнээрде, ону ажыглап турар. Чүге дээрге, бо эмниң составында кирип турар хөй янзы чүүлдер янзы-бүрү аарыгларны эмнээрге эки дээштиг.

Бехтеревтиң микстуразының составы мындыг: адонис, бромнуг натрий, кодеин. Адонис (азы горицвет) дээрге, дүтүннер бөлүүнге хамааржыр, узун назылыг оът-тур. Ол Ортаа Азияда, Сибирьде болгаш ортаакы ховулуг куржагларда нептерээн. Ону суттуга эзнадыргеш, турнуктуруп ижерге, хан эргилдезин экижидип турар.

Бромнуг натрий болза баш мээзиниң үстүнү варын картының оожургадыр (торможение) шынарын улгаттырып турар болгаш эң ылангыя кылыктыг, дүрген ажынымчай кижилерниң оожургаар болгаш дүвүрээр (торможение и возбуждение) шынарларын аразында деңнептирип турар. Кодеин дээрге кижини оожургадыр болгаш аарыырын намдадыптар эм-дир. Бехтеревтиң микстуразы-биле эмчилер янзы-бүрү неврозтарлыг, кылыктыг, ажынымчай, уйгузу келбеетээн, ханының базыышкыны бедээн болгаш чүрээниң ажылдаары баксыраан кижилерни эмнеп турар. Аарыг бүрүзүн чүгле ол микстура-биле эмнеп турган, экирти эмнептер дээрзи шын эвес болгай. Чамдык таварылгаларда чүгле ол эмден өске янзы-бүрү эмнерни берип тургаш эмнээр апаар.

Ол микстураны үргүлчү-ле аптекаларга чагыдып, кылдыртып ап турары аарыг кижилерге арай таарымча чок чүве болганда, ону соолгу үеде белен, борбактап кылып каар апарган. Ону Бехтеревтиң борбак эмнери дээр. Ооң составынга калийниң бромиди, адонистиң болгаш кодеинниң кургаг дуңнары (концентраттары) кирип турар. Шак мындыг белен, борбак эмнерниң бирээзинде бир улуг омааш ишти Бехтеревтиң микстуразын солуп турар.

Бехтеревтиң микстуразын болгаш борбак эмнерин бром аймаанга таарышпас кижилерге ижиртип болбас. Шак мындыг кижилер ол эмни ижипкенде, эъткежи кижип, кежинге биче-биче шиви шкилер тыптыгылап каар-лер. Ол болуушкуннар ук эмни ишпестей бээрге, дораан чиде бээрлер.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

АПРЕЛЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Үсчү шевергерниң хоорайы» 11.10, 1.10, «Спартак» (1-ги, 2-ги серииялары) 3.10, 6.20, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Котовский» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кичээң, кырган ава!» 3, «Киленцизээшкин» 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Удуп чыдар аралдаң» 11, 1.40, «Даады-ла эмчок чоруктар» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Кынчыктырбас барымдаалар» 6, 8 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Баштайгы болчаглаар» 6.30, 8.30 шактарда.

СЭКП-нин Барыын-Хемчик райкому болгаш райкүүском Барыын-Хемчиктиң оруқ эргелелиниң начальнигы

Михаил Чапаевич ШАРАВИНИНИҢ

ооол-ондакка таварышкаш элекке мөчээнин дыңнатпышаан, ооң өг-бүлезинге болгаш төрелдеринге ханы кажыдалын илереттейлеп тур.

редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-17, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, ажылчын информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ІС—00350.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндезилеттинген

1967 ч. АПРЕЛЬ 12 СРЕДА № 86 (6723).

Өртээ 2 көп.

Агаар-бойдустуң хайгыылчызы

Агаар-бойдустуң «Космос-144» дээр ийиги совет спутниги планета кырынга бодунуң 600-кү долганыышкынын апрель 10-да дооскан. 1967 чылдың февраль 28-те ону салып үндүрген болгаш оон бээтинде «ажылчын» долганыышкыны март бирде Москваныы-биле 17 шак 22 минутта турда эгелээн, мынчап ол спутник Атлантиканың кырынга чоруп турган. Чер девискээриниң барык 40 хуузунуң кырында агаар-бойдустуң байдалын допчулап көргүскен хөй санныг информацияны ол үеден бээр ССРЭ-ниң гидрометцентринге космостан хүн бүрү кээп турар.

Телевизионнуг борт камералары, чылыгның көзүлбес херелдеринде булутталчак дураң-хевирлерин дамчыдып бээр инфра-кызыл аппаратура, а ол ышкаш актинометриктиг тургузуглалар ой-тавында ажылдап чоруур.

Делегейниң метеорологтуг төптериниң бирээзи болуп турар ССРЭ-ниң гидрометцентринден апрель 10-да бүгү-ле сонуургалдыг кырынелерже «агаар-бойдустуң 27 карталарын» дамчыдып берген. «Космос-144-түң» хонук дургузунда эрткен делегейниң янзы-бүрү районнарында метеорологияның байдалын ол карталарда көргүскен.

КУЛЬТУРА-МАССАЛЫГ АЖЫЛДАРНЫ ХОВУ ТУРЛАГЛАРЫНЧЕ

Совет эрге-чагыргазының 50 чылын байырлаарының бүдүүзүнде өлбек дүжүттү ажаап алгаш, ону улуг байырлаалга эң-не үнелиг белек-сөң кылдыр тударының сорулгазын бистиң тараажылары-вые, механизаторларывые боттарының мурнунда салган. Шак ол сорулганы күүседип, юбилейлиг чылдың чаагай дүжүдүн өстүрүп алырының бир кол үндезини болза, часкы тарылганы бедик агротехниктиг чурумнар ёзугаар чорудуп, ону чогуур үе-хуусаазында доозары деп чүвени олар эки билип, бо хүннерде бүгү-ле кичээнгейни хову-шөлдерже угландырган.

Республиканың барыын талакы районнарының тараа шөлдеринде шык базырыышкыны, часкы чер аңдарылгазы дээш өске-даа ажылдар хайныышкыныыг чоруп турар. Юбилейлиг чылдың чаагай дүжүдү дээш ховуларда хайныккан күш-ажылчы улуг иштиң одуруунда туржуп турар кижилерниң ортузунга культура болгаш агитация-массалыг ажылдарны чорудары политиктиг чугула айтырыгларның бирээзи болу берген.

Чөөн-Хемчик районнуң культура албан черлери боттарының ажылын хову турлагларынче угландыр тургузуп эгелээн. Ылаңгыя ол районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозунуң болгаш «Большевик», «Искра» колхозтарының хову турлагларында кызыл булуңнар ажыл-ишчилерниң культурлуг дыштанырынга таарымчалыг кылдыр деритинген, солуннарның, журналдарның чаа номерлерин үргүлчү аңаа эккеп турар, көжүп чоруур библиотекаларны тургускан, оюн херекселдери-биле хандыртынган, агитхуудустарны үндүрүп, мурнакчыларны ында чырыдып, мактап, а шүгүмчүлелдиг хуудустарга четпестерни сойгалап турар. Шеми школазының башкылары болгаш ында культура ажылдакчылары ховунуң ажыл-ишчилеринге лекция, беседаларны кылып, агитхуудустуң, «Крокодилдиң» öлчеглиг номерлерин үндүржүп, политмассалыг ажылды чорудар талазы-биле партия организациязының ёзулуг дузалакчылары болу берген. Бо үстүнде адааныывыс ажыл-агыйларның төптеринде клубтарның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң баштайгы үнүүшкүннүг концерттери ажыл-ишчилерни сонуургаткан. Ынчалза-даа бо районнуң ажыл-агыйларында байдал бир дески эвес. «Тыва» совхозтуң, «Октябрьның 30 чылы» колхозтуң хову турлагларында кызыл булуңнар чогуур негелделер ёзугаар деритинмээн, ында культура ажылдакчылары тараажылар ортузунга политмассалыг ажылдар чорударын чылзып олуруп берген.

Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Тожу районнарының ажыл-агыйлары часкы хову ажылдарынче арай-ла киргелек. Ынчалза-даа бо районнарның колхозтарының, совхозтарының партия, комсомол, профэвилел организациялары, райкүүскомнарның культура килдистери часкы ховунуң ажыл-ишчилериниң ортузунга культура болгаш агитация-массалыг ажылдарны канчаар чорударының пландарын чугаалажып көрген, бадылаан. Кызыл булуңнарны дерип ажылды чорудуп эгелээн. Сарыг-Септиң болгаш Балгазынның культура бажыңнарының, «Тиилелге» совхозтуң төвүнде клубтуң агиткультбригадалары сөөлгү шенелде репетицияларны чорудуп турар. Агитбригаданың киржикчилери чүгле концерт көргүзери-биле кызыгаарлаттынмайн лекция, беседаларны кылыр, агитхуудустарны, шүгүмчүлелдиг хана парлалгаларын үндүрер. Таңдының, Каа-Хемниң кинофикаторлары ховунуң ажыл-ишчилеринге кино көргүзүүн канчаар чорударының дугайын боттарының хуралынга чугаалашкан, көжүп чоруур киноларның маршрут графиктери бадылаттынган.

Республиканың хөгжүм-шии театры часкы тарылга үезинде концерт, шии көргүзериниң тускай планын баш удур чогаадып тургускаш, ону боттандырып кирипкен.

Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйлары часкы хову ажылдарынче киргенден бээр элээн каш хонуктар эрте берген. Ынчалза-даа Улуг-Хемниң культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчылары боттарының ажылын хову турлагларынче угландыр тургуспаан. Ылаңгыя «Найырал» совхозтуң ховуларында шык базырыышкыны, часкы чер аңдарылгазы, суггарылга дээш өске-даа ажылдар хайныышкыныыг чоруп турда, Чаа-Хөлдүң Культура бажыңының агитбригадазы ховуларже үнер хамаан чок, харын оон составы безин амдыгаа дээр четчелеттинмээн.

Культура болгаш агитас-массалыг ажылдарның эң-не солун, дээштиг хевирлериниң тып ажылдаары эң-не кол чүүл. Чон ортузунга культура-массалыг, политкижизидилгелиг ажылдарны чорударының эң-не дүрген, чедингир болгаш дээштиг хевирлериниң бирээзи болур агиткультбригадаларның ажылынга онза кичээнгей херек. Мурнакчы ажылдыг агитбригада чүгле концерт көргүзери-биле кызыгаарлаттынмайн, лекция, беседаны кылып, бөгүн кымнарның мурнап чоруп турарын көргүзүг самбыразынга, хана парлалгазынга көргүзүп, ажылда бар четпестерни, чалгааларны шүгүмчүлелдиг хана парлалгаларынга илерэдир ужурлуг. Хову турлагларынга көргүскен концерттерниң репертуары тус черде ажыл, амыдырал-биле ханы харылзаалыг болур. Моон мурнунда часкы, күскү хову ажылдарының үезинде комплекстиг агитбригада тараажыларга бүгү талазы-биле эки бараан болуп келген. Ол практиканы ам база-ла ажыглаар херек.

Юбилейлиг чылдың чаагай дүжүдү дээш туржуп турар кижилерниң ортузунга политмассалыг ажылды чорударынче, оларның культурлуг негелдезин хандырарынче хүн бүрүнүң кичээнгейин салыры клуб, библиотека, кино ажылдакчыларының мурнунда харысалгалыг ажыл болуп тургустунган. Тараажылар, механизаторлар боттарының хостуг шактарында солун концерттерни, кинону көрүп, лекция, беседаларны дыңнап, солуннарның, журналдарның чаа номерлерин, номнарны үргүлчү номчуп, хову турлаглары четчир санныг оюн херекселдери-биле хандыртынган турар ужурлуг. Бо бүгү ажылдарны чорударда партия, комсомол, профэвилел организациялары-биле быжыг харылзаа, оларның дузазы негеттинер. Ылаңгыя маңаа партия организациялары кол удуртукчу күш болур.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиязында

МОСКВА. (СЭТА). Апрель 11-де эртенгиниң 10 шакта Кремльдиң Улуг ордузунга РСФСР-ниң Дээди Совединиң чедиги чыылдазының бирги сессиязы ажыттынган.

Улуг назылыг депутаттарның бирээзи, РСФСР-ниң Композиторлар эвилелиниң баштаар чериниң секретары А. Г. Новиков сессияны ажыткан.

Президиумга эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Н. Демичев, Д. Ф. Устинов, Ю. В. Андропов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы А. А. Мюрисеп, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. П. Георгадзе, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннери көстүп кээрге, депутаттар оларга чылыг байырын чедирген.

Депутаттар Россия Федерациязының Дээди Совединиң Даргазынга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи, академик М. Д. Миллионщиковту чаңгыс үн-биле соңгаан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазының сес оралакчыларынга депутаттар М. М. Амиров, К. Е. Борисенко, В. Ф. Мазовка, А. Т. Никандрова, Н. С. Приезжев, М. И. Субботин, Г. С. Файзуллина, Н. Д. Фрайонов оларны база соңгаан.

Депутат М. Д. Миллионщиковтуң даргалаашкыны-биле хурал үргүлчүлээн.

Сессияның ажылдаар шагын болгаш хүн чурумун бадылаан. Сессияга көөрү-биле дараазында айтырыгларны киирип турар:

1. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Мандат комиссиязын соңгуур.

2. Улустуң хереглел барааннарын бүдүрерин көвүдедир болгаш шынарын экижидер дугайы.

3. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Доктаамал комиссияларын тургузар дугайы.

4. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаары.

5. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумун соңгуур.

6. РСФСР-ниң чазаан — РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелин тургузар.

Депутаттар РСФСР-ниң Дээди Совединиң Мандат комиссиязын 15 кижи составтыг кылдыр чаңгыс үн-биле соңгаан. Мандат комиссиязының даргазынга депутат Н. Л. Коновалов соңгуттурган.

Сессия хүн чурумунуң ийиги айтырыын чугаалажып көөрүн эгелээн. «Улустуң хереглел бараанналарын бүдүрерин көвүдедир болгаш шынарын экижидер дугайында» илеткелди РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы депутат А. М. Школьников кылган.

Бөгүн РСФСР-ниң Дээди Совединиң бирги сессиязы бодунуң ажылын үргүлчүлеп турар.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ЭЭЛЧЭЭ

КЫЗЫЛ ТУКТУ КӨК-ТЕЙЖИЛЕР АЛГАН

Болунуң ажылының кол угланыышкыны күш ажылы болуп турар «Көк-Тей» совхоз Россия Федерациязының совхозтарының аразында социалистиг чарышка эрткен чылын киришкеш, бистиң республиканың совхозтарының аразынга бирги черни ээлээн. Совхоз беш чылдың бирги чылында чуургалар саарының планын 111,4 хуу күүсеткен. Көдээ ажыл-агыйның өске продуктуларын күрүнеге садарының планын күүсеткени мындыг: тараа садарыныы 485 хуу, сүттүү — 129, эъттии —156 хуу.

Тарааның дүжүдү 1965 чылда гектарга онаашты чүгле 3 центнер болган болза, эрткен чылын тараа болгаш тараа-бобы культураларныы 11,9 центнер болган, оон иштинде кызыл-тастыы планда 6 центнер турда, алганы — 13,5 центнер. Тараа болгаш тараа-бобы культураларының үрезин уруушкунуң 115, оон иштинде кызыл-тастыын—127,7 хуу күүсеткен.

Бир инекке онаашты 1750 кг сүт саар планныг турган, а күүсеттингени — 2050 кг. Кыс даалардан чуургалар алырының планы 104 хуу күүсеттинген. Маңаа мал чемнерин четчири-биле белеткээш, оларның чемгерилгезин шын организастааны шиитпирлиг рольду ойнаан. Чижээлээрге, совхоз эрткен чылын малдың бодуун чемнерин белеткээр планын 100 хуу, оон иштинде сигенниин — 151.8 хуу күүсеткен. А силос белеткээри — 151,7 хуу күүсеттинген.

Тараа культураларының дүжүүн бедидеринге органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни мурнунда чылдардаазындан дээре ажыглааны, часкы тарылгага болгаш чайгы ажаалдага агротехниктиг хемчеглерни шынгыы сагып турганы база үрезиннерни шын шилип алганы чедиишкинни хандырган. Күскү ажаап алыышкын үезинде механизаторларның аразынга моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкиннериниң хемчеглерин, шаңнал системазын чөп ажыглап, социалистиг чарышты боттуг организастааны шиитпирлиг чүүлдерниң бирээзи болган. Планныг оналгаларны ажыр күүседип турганының хараазында ажылдап турар бир кижиниң чылда ортумак ажыл телевири 154 хуу кылдыр өскен.

Ынчангаш совхозту РСФСР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң база Көдээ ажыл-агый болгаш белеткел ажылдакчыларының профэвилел ТК-зының шилчиир Кызыл тугу-биле (1900 рубль-биле кады) шаңнаан.

ЧУРУКТА (солагай таладан): шилчиир Кызыл тукту СЭКП обкомунуң секретары эш В. Н. Филипповтуң совхоз директору эш А. И. Ломаевке тутсуп берип турары. Оң талазында — тук тывыскан турда хурал залында.

В. КОНДРАШЕВТИҢ фотозу.

БИСТИҢ РЕЙДИВИС

ЧАСКЫ АЖЫЛДАРГА ШАК-ДАА ҮНЕЛИГ

Бистиң калбак Төрээн чуртувустуң бүгү булуңнарында ажыл хайныккан. Чоннуң ол ажылкыжы, чүткүлү Совет эрге-чагыргазының 50 чылын чайынналчак чедиишкин-биле уткуурунче угланган. Юбилейлиг чылда өлбек дүжүттү өстүрер, ону чидириг чокка ажаап алыр улуг сорулганы механизаторлар, ховунуң бүгү ажыл-ишчилери салып турар. Республиканың колхозтары, совхозтары беш чылдың ийиги чылының тарылгазынче кирериниге ыяк белеткенип турарлар, а чамдык ажыл-агыйлар часкы хову ажылдарын эгелей берген.

Марттың сөөлгү он хонуунда барыын талакы районнарның девискээрлеринге элээн чылыг хонуп келген. Ол таарымчалыг байдал апрельдиң баштайгы хүннеринде шык базырыышкынынче кирер арганы чөөн-хемчикчилерге берген. Ынчалзажок каш-ла хонуктар эрткенде доңат-когурум элээн күштелгениндей хөрзүннүң кырында кады доңуп турар апарган. Ынчангаш ам эгелеп бар чыткан хову ажылдары ара доктаап, улугла шуудавайн келгенин айтыры чугула. Ындыг болзажок ховунуң ажыл-ишчилериниң чүткүлү, тура-соруу улуг дээрзин эрткен үр эвес үениң чижээ көргүскен. Ленин аттыг колхозтуң Көк-Терек бригадазының механизаторлары чылып келген каш-ла хонуктуң иштинде 339 гектар черниң шыгын базырган, 55 га черни аңдарган. Ында трактористер Монгуш Эрес-оол, Түлүш Эртине, Николай Сат олар эң шудургу ажылдап турар.

Сесегениң № 2 хову бригадазының механизаторлары 400 гектар черни илииртээн. Хуналдай Комбу, Николай Ондар, Алаша Монгуш эң кызымак ажылдааннар.

- Ленин аттыг колхозтуң механизаторлары доңаттың күштелгени бо хүннеринде безин хову турлаандан чанмайн, хүннүң-не черниң эриирин манап, хүнде элээн каш шак иштинде ажылдап турар.

Ындыг-даа болза бо ажыл-агыйларның часкы хову ажылын эгелеп турарында бар четпестерни ыттавайн барып болбас. Хамыктың мурнунда хову турлаан кичээнгейге ап көрээли. Механизатор — хову ажылында кол кижи дижир болгай бис. Ындыызы-ла шын. Ынчаарга ол кол кижиниң өлчег аразында дыш ап, күш киирип алырынга бүгү-ле таарымчалыг байдал тургустунган турар ужурлуг. Ленин аттыг болгаш «Октябрь 30 чылы» колхозтарның хову турлагларында печкалар септеттинген, бараактар иштичугайлаттынган, шили чок көзенектерге шилдидаа кезип эптээн, даштыкы девискээр-даа аштаттынган. Ол хиреде-ле кижи дугайында сагып човаашкын ам-даа эчизинге четпес. Чижек кылдыр Сесегениң хову турлаан ап көрээли. Каш чыл дургузунда улап келген узун барагының эжиктери дыдык, эви багай. Бир өрээлдиң ооргаларының ужундан хүн кылайып турар улуг дыдыктар бар. Кызыл булуңнуң дүндүүнде дыка улуг ойбак бар. Ол өрээлдерниң ойбактарын эскерип турувуста колхоз даргазы эш Хунажык биле учётчик Ондар Байыр келгеш: «ол ойбактар-даа ажырбас, от салырга изиири аажок өрээлдер боор, дүне турган катап от салып алыр» диштилер. Бир тээ кижилер чурттап турар өрээлдер болганда, бүгү дыдыктарын дуглап, әжиин чылыглап алза чогуур. Чунар бажыңның суун изидип, суг чажар дажын кызыдып турар. Ол хиреде хоолай үгенчеринде база улуг ойбак бар, а шала аразын өттүр, хана доразындан база чырык кылайып турар. Изиин, чылыын хереглеп одап турар чунар бажын ынча хөй ойбактыг-дыдыктыг болурга таарышпас.

Монгуш Дарыы-оол бригадирлээн Көк-Терек бригадазының тарылга шөлү аразы ырак ийи кезек черде турары шын-на. Хары угда ийи черге хову турлаа дерип кылыры берге-ле, харын. Ындыг-даа болза чылда-ла бир черге бирээзин кылып турза, чүге кылдынмас деп? Черле болур. Ол хиреде бригада бээги-ле демир вагончугин сөөртүпшаан.

Чаңгыс-даа дүне доңуп хонары берге-ле болгай. Бир эвес тараажының чылыг уйгу-дыжын хандырар деп бодаан болза, шагда-ла чогуур хемчээн алыр турган.

«Октябрь 30 чылы» колхоз үрезин арыглаашкынының кышты өттүр шөйүп келген. Апрель 1-де безин бүгү үрезиннин 155 тоннаазы азы 33 хуузу арыг эвес болган. Бо ажыл-агый сорттуг үрезин солуп алырынче сагыш салбаан. Ленин аттыг, «Октябрь 30 чылы» колхозтар, «Сүт-Хөл» совхоз элита үрезин садып алырын херекке албайн турар. Ол ажыл-агыйларның удуртукчуларының бедик дүжүттүг райончуттунган сорттарны бүдүрүлгеге шиңгээдип алырын бодавайн турарын айтыр ужурлуг.

Дүвүреңде шык базырыышкынының организас чок чоруттунганын база айтыры чугула. Сесегеде часкы хову ажылдарында агрегаттарның чамдыктары ээр черлерге илиир дегбейн артып калган дилиндектерни ол хевээр каап турганы база илерээн.

«Сүт-Хөл» совхоз база-ла часкы хову ажылдарынче баштай кирген ажыл-агыйларның бирээзи. Ажыл-агыйның шөлдеринге часкы ажылдар эрткен чылыг үеде элээн шалыпкын чоруптурзажок, сөөлгү соок хүннерде оожумнай берген. Совхозтуң Киров болгаш Бора-Тайга салбырларының ажыл-ишчилери тарылга шөлдериниң суггарылгазынче улуг кичээнгейни салып турар.

Ажыл-агыйның кол салбырлары Бора-Тайганың төп хову турлаа-биле Кировтуң Өлең бригадазында байдалды деңнеп көргүзери чугула. Бора-Тайга салбырның хову бригадазы. Механизаторларның чурттаарынга, ажылдаарынга бүгү таарымчалыг байдал ында болур-чогуурубиле тургустунган деп санап болур. Иштин арыг-силиг кылдыр чуган үш аңгы өрээлдерде 17 орунну ак чоорганнар-биле чараштыр эдип каан. Турлагда ажылчын Куулар Хензиг чунар бажыңны изидип, орун херекселдерин чуп, бажың иштин арыглап турар. Ынчангаш механизаторлар чунар бажыңга неделяда ийи катап чунуп алыр аргалыг. Оон-биле чергелештир изиг суг үргүлчү белен турар болганда, ховуга ажылдап хүнзээн кижилер кежээ келгеш, арыдыр чунгаш, ажылчын хевин ужулгаш, арыг орунга дыжып хандыр дыштаныр. Столоваяда үш повар бар. Олар чемни шынарлыг кылдыр хайындырып, ажыл-ишчилерни янзы-бүрү чемнер-биле чемгерип турар. Ынчангаш механизаторларның болгаш шаңда үрезин белеткелиинде ажылдап турар тараажыларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү бедик, часкы ажылдар чедиишкинниг чоруп турар.

Ынчалзажок чамдык четпестерни чок деп санап болбас. Механизаторлар хүнде кылган ажылының түңнелин тода билбес. Ол чүге ындыгыл? Чүге дээрге оларның кылган ажылының хемчээлин, хуузун айыткан самбыра чок. «Бөгүн кым мурнап турарыл?» деп бижээн листок белеткеттинмээн. Ажыл-ишчилерни соруккиирип, чаа ажыл-херектерже кыйгырып турар лозуннар сөөлгү хүннерге чедир астынмаан. Шык базырыышкынын эгелээ-ле элээн үе эртсе-даа, агитхуудусту чаңгыс-даа үндүрбээн.

Шык базырыышкынын совхозта бир дугаарында эгелээн чер Киров салбырның Өлең бригадазы. Ында 600 гектар шөлдүң шыгы бо хүннерге чедир базыртынган. Чер аңдарылгазын база-ла эгелей берген. Часкы ажылдарның шалыпчылары Ондар Санчай-оол 260, Пароход Ондар 240 га черниң шыгын базырганнар. Салбырда ниитизибиле 920 га черниң шыгы базыртынган.

Бригадага колдуунда-ла чаңгыс трактор тура дүшпейн ажылдап келген. Өскелери кандыг-бир үрелиишкинге таварышкаш, тура хүнзээр ужурга таваржып келген. Маңаа мындыг чижекти киирип болур. Шөлге ажылдап турган ДТ-75 деп чаа тракторнуң кывар чүүл насозу үрелген. Тракторист ону кылдырар дээш эрткен суббота-да-ла чоруткаш, барык үш хүн иштинде ховуга ажылдаваан. Монгуш Балдыш-оолдуң трактору дөрт хүн ажылдааш, оон үрелгеш турупкан. Салбырның механиги Ондар Ортун-оол ынаар кичээнгей салбаан.

Механизаторларга чем белеткеп берип турары дыка четпес. Повар Зина Монгуш нургулайындала Кара-Чыраага хонгаш кээп турар. Оон кол чыдырда-ла барык дүш чедер. Чамдыкта оон-даа орайтай бээрге, ховуга артып калган кижилер чем чивейн, чүгле шай хайындырып алгаш олурар. Повар бригадага хонганда безин эртенги чемни дыка озалдадыр. Ынчангаш механизаторлар эртенги чемни манавайн үнгеш, хүнде колдуунда ийи-ле чемненип турарын хомудап чугаалааннар.

Ховуда ажылдап турар кижилерниң чурттаар, чемненир, дыштаныр чери чүгле чаңгыс өрээл. Ында беш орун бар. Ховунуң ишчилери шупту чыглып келгенде ийи-ийи кылдыр хойгажып удуур ужурга таваржып турарлар. Ол оруннарда хирлиг, чуга эрги чоорганнар чаткан. Хирлиг ак чоорганнарны складтан эккелген хевээр чадып каан. Чунар бажың ында чок. Мурнакчыларны бижип көргүзүп турар хуудус-даа чок. Ажылдап кедер комбинезоннары-даа, хол хаптарын-даа механизаторларга бербээн. Ындыг четпестер турда-ла салбыр эргелекчизи Сарыглар Мөңге-Назын Өлең бригадазынга колдуунда барбайн турар. Ховунуң ажыл-ишчилериниң чурттап турар чери түр-даа, үргүлчүнүң-даа болза, бүгү таарымчалыг байдалды аңаа ыяавыла тургузарынче совхозтуң удуртукчулары сагыш салза чугула.

Часкы үениң чаңгыс хүнүн, шагын-даа халас эрттирбейн, тура дүшпейн ажылдаар сорулга көдээниң ажыл-ишчилериниң мурнунда салдынган. Ол сорулганы чедиишкинниг күүседирде, ажылды шын удуртуру, механизаторларның негелдезинге кичээнгейлиг болуру, ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары ажыл-агыйларның удуртукчуларындан негеттинип турар.

«Шынның» рейд бригадазы:
С. ДАЛАА,
«Сүт-Хөл» совхозтуң трактористи.
В. ДАМБАА,
Чөөн-Хемчиктиң көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң инженери.
С. ПАВУ,
М. СҮГЕ-МААДЫР,
«Шынның» корреспондентилери.

Бөгүн — апрель 12 — Космонавтика хүнү

КОСМОС ҮЕЗИНИҢ ЭРТЕНИ

Юрий Гагаринниң космос делгемиңче ужудуушкуну чер бөмбүрзээниң бүгү булуңнарында кижилерниң чүректерин хайныктырган. Делегейде баштайгы космонавт космос делгемин чагырып алырынга бодунуң социалистиг Төрээн чуртунуң бедик аттарын чүс-чүс чылдарда бадыткаарындан аңгыда, ооң ужудуушкуну кижиниң угаанының эрга-мергежилдииңге бүзүрелди чаа чадаже бедик көдүрген. Делегейниң салым-хуузунга эртем-техниктиг депшилгениң ролю чаа байдал-биле көстүп келген.

Алды чыл мурнунда Совет Эвилелиниң Телеграф Агентилелиниң чарлап дыңнаткан дончу одуругларында мынча деп чугаалап турар: Космос делгемиңче кижиниң ужудуушкунун төөгүде бир-ле дугаарында Совет Эвилелинге 1961 чылдың апрель 12-де боттандырган. ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы Ю. А. Гагаринниң башкарганы «ВОСТОК» дээр космос корабли Чер спутнииниң орбитазынче салып үндүрген турган. Корабль-спутниктиң дензизи чедирикчи ракетаның сөөлгү чадазы чокка 4.725 килограмм болган. Орбитаның перигейиниң бедии 181 километрге, апогейиниң бедии — 327 километрге деңнежип, орбитаның ийленчээ — 64 градус 57 минута болуп турган.

Ам ол саннарны эң улуг үнелиг документалдыг материал кылдыр, Юрий Гагаринниң хуулгаазынныг корабльге олурупкаш, «Чоруптаалы!» деп кайгамчыктыг сөзүн сөглээн тураскаалдыг хүнүнден бээр кижи төрелгетенниң кайгамчык улуг оруунуң баштайгы үе-чадалары кылдыр көргүскениm ол.

Ынчан делегей парлалгазының демдеглеп турганы-биле алырга, совет кижиниң космосче баштайгы ужудуушкуну космос делгемиңче кижи төрелгетенниң шуут ханылап кирериниң үезин ажыдып, делегей депшилгезиниң эң-не улуг чаагай болуушкуннарының бирээзи болган.

«1957 чылда Чериниң кылымал спутнигин бир-ле дугаарында салып үндүрген, 1959 чылда Айга бир-ле дугаарында четкен, адак соонда, эрткен чылын космостан дириг амытаннарны черже ээлдирип келген Совет Эвилели ам космос делгеминиң талазы-биле бодунуң Христофор Колумбузун делегейге берген» — деп, ол хүннерде Франс пресс агентилелдиң дыңнадыгларының бирээзинге чугаалаан.

Юрий Гагаринниң ужудуушкунунуң соонда болуушкуннар хөгжүлдезиниң шапкыны Чериниң делегейде баштайгы совет кылымал спутнигиниң ужудуп үнгенинден сонгаар космонавтика шинчээшкининиң онзагай дүрген чоруу-биле деңнеп болур. Космонавтиканың амгы хуву чүгле Октябрьның беженчылының улуг байырлалының эвес, харын космос үезиниң чоокшулап орар он чылының чырыткылыг херели-биле демдеглеттингениң сагындырбайн барып болбас. Ол дээрге кайгамчыктыг байырлалдыг хүннерниң анаала дүгжүп капсырлажыышкыны эвес-тир. Космосче оруктту баа кижи төрелгетенге социализмниң Төрээн чурту ажыдып бергенинде ханы утка-бодал бар. Ол революс-чу базым турбаан болза, ам бүгү-ле улам ыңайгы эртем-техниктиг депшилгениң дугайын бодаары-даа берге-дир.

Ынчан-на, 1961 чылдың апрельде, «Восток» дээр корабль-спутникке ужудуушкун белеткелиниң түңнелдерин анализтевишаан, космос делгемин кижиниң шинчилээриниң совет аргазының кол принциптерин специалистер тодаргайлаан. Ол хамыктың мурнунда аппаратты бодунуң конструкциязын шилип алганынга хамаарыжыр. Космоска аян-чорукче кижини шуут хандыкшыдарының сорулгазын эң дээре шиитпирлеп шыдаар аргалыг аппарат болза космостуң корабль-спутниги кылдыр көргени ам чайгаар-ла билдинип келген. Ынчаарга ынчан ээзээн хөй принципиалдыг, харын-даа маргылдаалыг айтырыгларны көөрүн болгаш шиитпирлээрин ол чорук негеп турган. Бир янзы хевир чүл дээрге чогум уткаан-биле алырга космоска ужудуушкун болуп шыдавас, анаа-ла солун шуугаазын көдүрүп болгу дег, баллистиктиг траектория-биле ракетага ужудуушкун болуп турган, ындыг янзылыг ол хевирни хүлээп албаан. Совет эртемденнер болгаш конструкторлар мырыңай эгезинден тура-ла боттарының күженишкиннерин улуг дензилиг болгаш хемчээлдиг кылымал спутниктерни база корабльдерни тургузарынче угландырган. ССРЭ-ге космосче ужудуушкуннарны хөгжүдериниң принципиалдыг шутуму база ында болуп турган.

Эптиг кабиналарлыг улуг корабльдерге идегел болза космос делгемиңиң хөй талалыг техниктиг чепсеглелиишкининиң негеп келген бот-шынарларын ыяк өөренип шинчилээриниң калбак планнарын боттандырарынга дүгжүп турган. Бистиң кижилеривистиң хан-дамырында сиңниккен совет гуманизм база корабльдерниң конструкцияларында илергейлеттинген. Кижиниң организминиң чер кырынга мынчага чедир таваржып көрбээн шак ындыг байдалдарга амыдырап чурттаарының болгаш ажылдаарының эң эки байдалдарын тургузар дугайында сагып салыышкыны бистиң космонавтикавыстың чарлып болбас демдээ болган. Чогумна харын ол чылдагаан-биле эртемниң чаа адыры — космос биологиязы ССРЭ-де магалыг чаагай хөгжээн. Эртемниң ол адыры Н. М. Сисакянның, В. В. Парининиң, О. Г. Газенконуң болгаш бистиң өске-даа шылгарангай эртемденнеривистиң кайгамчыктыг эртем ажылдары-биле тургустунган.

Ю. Гагаринниң «Восток» дээр корабли орбиталап бир долганыышкынны кылыр деп онаалганы алганы болгаш ону күүсеткени билдингир болгай. Ынчалза-даа аъш-чемниң, суугнуң, регенерация бүдүмелдериниң курлавырлары болгаш электри бериишкиниң алдынар хемчээли он хонук чедир ужудуушкунга четчир турган.

Делегейде баштайгы космонавтың ужудуушкунунуң медицина-биологтуг түңнелдерин совет тускай эртемниглер түлеп көрген болгаш эртем талазы-биле идегелдиг үндезинге улам ыңайгы шенелделер кылдыр тургускан. «Кижиниң баштайгы космосчу ужудуушкуннары» деп, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының парлаан ажылында «баштайгы космонавт Ю. А. Гагаринниң космосче оруктту кижи төрелгетенге ажыдып берген ужудуушкуну космос корабльдеринге ужудуушкуннарның медицина хандырылгазының системазын ажылдап кылырының үндезиннерин тургускан» деп демдеглээн. Чердең дашкаар оранга кижиниң ужудуушкуннарының байдалдарын улам ынай ажылдап кылырынга кандыг-бир чергелиг кирипкен бүгү-ле шинчээчилер баштайгы билиишкиннерни сортан алган.

Ю. А. Гагаринни шинчээн эмчилер боттарының «протоколунга» мындыг түңнелди бижээн:

«Космонавт Ю. А. Гагаринде космоска ужудуушкун факторларының таарымча чок салдарларының чогу космонавт Г. С. Титовту космоска ээзээн үр ужудуушкунга белеткээрин эгелээр арганы берген».

Ю. А. Гагаринниң ужудуп үгенинин соонда чүгле дөрт ай болганда ужудукчу-космонавт Г. С. Титов «Восток-2» дээр корабльге ужудуп үнген. Г. С. Титовтуң башкарганы «Восток-2» дээр корабль орбитага 25 ажыг шак болган. Космонавтиканың ийиги чугула чадазы ынчалдыр чедип алдынган — космос делгемиңге кижиниң үр чоруп болурунуң аргазы бүзүреттинген. Дараазында чылдарның дургузунда совет болгаш американ космонавтарының ужудуушкуннары-биле ол бүзүредилге каш катап бадыткаттынган болгаш улам көвүдээн. Ынчалза-даа бирги чер кезээде бирги чер болуп артар болгай. Ынчангаш «Восток-2» дээр корабльге Г. С. Титовтуң ужудуушкуну кижиниң космоска үр ужудуушкунунуң делегейге баштайгы рекорду болуп космосту шиңгээдип алырының төөгүзүнге кезээде артар.

А. Г. Николаевтиң болгаш П. Р. Поповичиниң бөлүк ужудуушкуну ол төөгүте арлып читпес исти арттырган. Ол ужудуушкуннуң үезинде оларның «Восток-3» болгаш «Восток-4» дээр корабльдери космоска аразынга барык 6 километр чоокшулашкан, ол чорук космоска корабльдерни ужураштырарының аргазын дараазындагы үеде ажылдап кылырынга принципиалдыг ужур-дузалыг болган. Дараазындагы, 1963 чылда-ла кады ужудуушкунунга В. Ф. Быковский-биле кады делегейде баштайгы херээжен космонавт В. В. Терешкова кирипкен.

1964 чылдың октябрь 12-де «Восход» дээр совет корабльге В. М. Комаров, К. П. Феоктистов, Б. Б. Егоров олар составтыг эртем экспедициязы ужудуп үнген. Ынчангаш космос деп чүл дээрзин «боттарының карактары-биле» көрген эртемденнерниң тып алганы үнелеп четтинмес медээлерни ынчан эртем бир-ле дугаарында алган.

Оон соонда кайгамчык чугула чаа улуг айтырыг туруп келген: ол дээрге корабльдиң камгалалдыг хаваларындан дашкаар кижи чурттап болгаш ажылдап болур бе дээрзиниң дугайында айтырыг болган. Ынчангаш ол айтырыгга тодаргай харыы удатпаанда алдынган. Кайгамчык шылгарангай шенелде болдунган: космоска корабльден кижиниң баштайгы үнүүшкүнүн совет космонавтар П. И. Беляевтиң болгаш А. А. Леоновтуң башкарып чораан «Восход-2» дээр корабльге боттандырган. Планетаның кырынга космостан дашкаар үнген совет хамааты Октябрьның Төрээн чуртунуң магалыг өндүр чаагайының чаа демдээ болу берген.

Космос үезиниң он чылы Айны өөренип шинчилээринге эртемниң болгаш техниканың кайгамчыктыг чедиишкиннери-биле демдеглеттинген. Совет техниканың чедиишкиннериниң ачызында Чериниң кылымал спутнигин Ай оранынга чымчак арга-биле хондурары берге айтырыг болбастай берген, ону американнар база катаптаан. А Совет Эвилели Айның бойдузун шуут шинчилээринге чаа чедиишкинни чедип алган. «Ай-13» дээр совет автоматтыг станцияның аппаратуразы-биле Ай кырының довураан шинчилээр чорукту боттандырганы Ай кырының кол-кол характеристикаларын илередилээн. Ол сорулга чедип алдынмаан болза Черге эң чоок дээр бүдүмелиң билип алырынга улам ыңайгы депшилге болдунар арга чок турган ийик.

Космосту өөренип шинчилээринге бистиң улустуң шылгарангай чедиишкиннери — бистиң чуртувустуң өзүп турар күчү-шыдалының чырыткыланчак илерели-дир. Ол чедиишкиннер болза космосту Чериниң кижилеринге бараан болдурар деп кижи төрелгетенниң эң дээре угаанарының күзел-чүткүлдеринге таарыжып турар.

Л. МАРКЕЛОВА,
СЭТА-ның эртем талазы-биле хайгааракчызы.

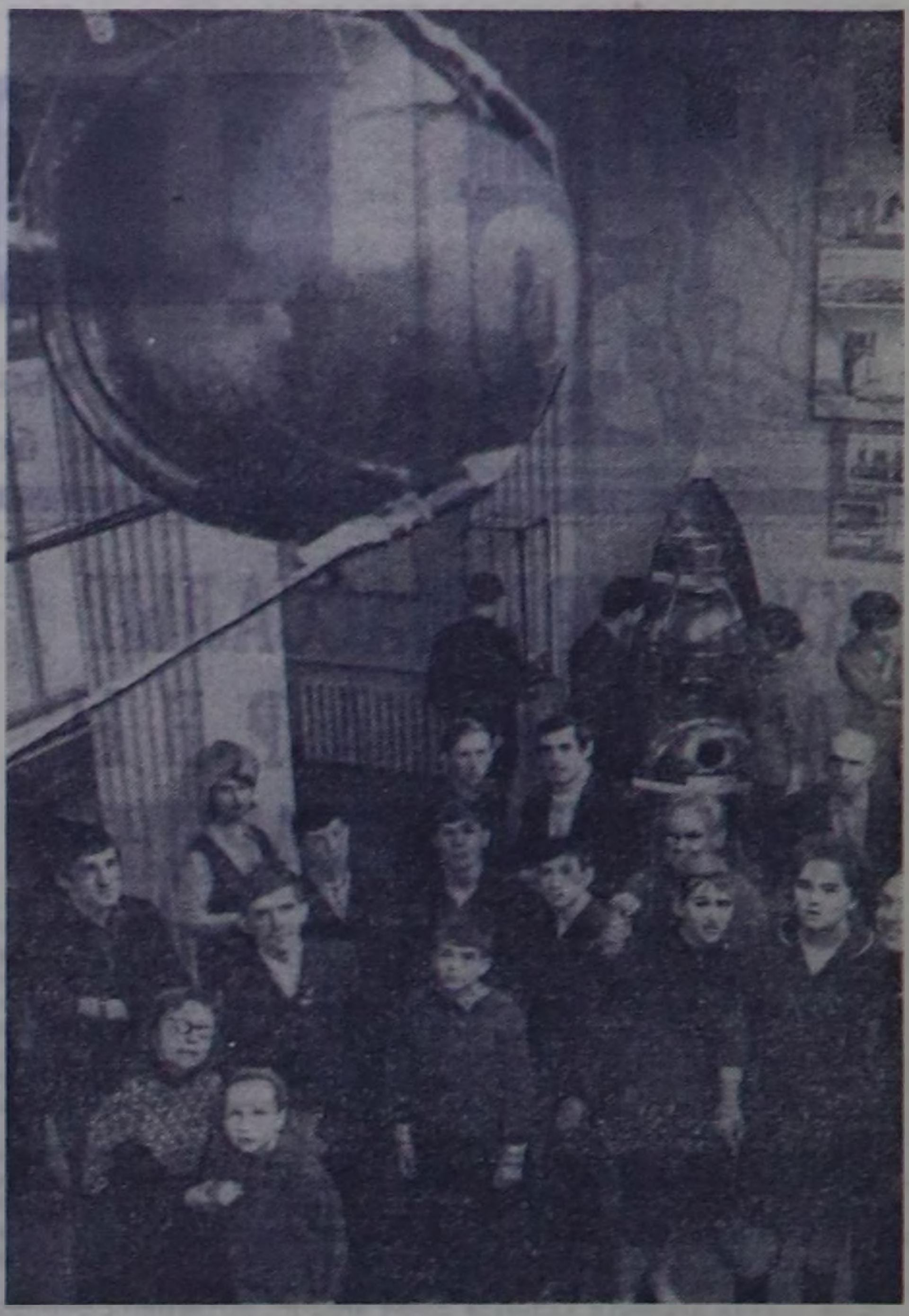

МОСКВА. Байырлалдың — Космонавтика хүнүнүң бүдүүзүнде ССРЭ-ниң Революция музейинге кижилер кончуг хөй кээп турар. Космос делгемин шиңгээдип алырынга совет кижилерниң улуг маадырлыг чоруктарының дугайын ында чугаалап турар.

ЧУРУКТА: Чериниң совет кылымал спутниктериниң модельдери-биле келген кижилер таныжып турлар.

В. СОБОЛЕВТУҢ фотозу. *СЭТА-ның фотохрониказы.*

К. Э. Циолковскийниң төрээн чуртунда

Космонавтиканың хүнүнге, космосту шиңгээдип алырынга тураскааткан лекцияларны, делгелгелерни, тематиктиг кежээлерни бо хүннерде ажылчын болгаш көдээ клубтарда, школаларда болгаш дээди өөредилге черлеринде эрттирип турар деп, Калугадан СЭТА-ның корреспондентизи дыңнаткан.

Думиничи дээр ажылчын суурнуң клувунга болган кежээ чоңга кончуг солун болган. К. Э. Циолковский дугайында сактыышкыннарын ол улуг орус эртемденниң оглунуң оглу Алексей Костин аңаа чугаалаан. «Космонавтиканың адазы» деп кино-кадрларны Костинниң чугаазынга тайылбыр кылдыр көргүзүп турган. Чыылган чүс-чүс кижилер К. Э. Циолковскийниң планеталар аразынга ужудуушкуннарның болдунар аргалыының дугайында чугаазы бижиттинген плёнканы-даа дыңнаан.

Ока хемниң эриинде К. Э. Циолковскийниң чурттап болгаш ажылдап чорааны төөгүлүг бажыңга бо хүннерде кижилер дыка хөй барып турар. Олар улуг эртемденниң эртем, чогаадылга ажылдары-биле ханы сонуургалдыг таныжып турар. Эрткен чылдың апрельден бээр маңаа 53 муң кижи чораан. Маңаа чүгле бистиң чуртувустан эвес, харын даштыкы чурттардан аалчылар база хөй кээп турар.

Чер кырында баштайгы херээжен космонавт Валентина Николаева-Терешкова оран делегейниң бүгү херээженнеринге тайбыңны болгаш аас-кежикти күзеп турар.

— Бистиң кайгамчык оран делегейивиске чаңгыс-даа «изиг одаг» артпазын, бүгү иелер болгаш кадайлар боттарының оолдарының болгаш ашактарының хуу-салымы дээш дүвүревезин күзеп турар мен.

ЧУРУКТА: В. Николаева-Терешкова урууу Алена-биле.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КОСМОС БОЛГАШ КИЖИ

Космос үези — чүгле космос корабльдериниң, автоматтыг станцияларның болгаш кылымал спутниктерниң ужудуушкуннарының үези эвес, харын амгы шагның бойдус эртеминиң чедип алган хөгжүлдезиниң онза бедик ниити деңнелиниң үези-дир. Бистиң хүннеривисте эртем биле техника чер кырының байдалдарында ап болгу дег ындыг информация-биле хандыртынып шыдавас, харын ындыг янзылыг информация алыр черлерни улам калбартырын, космостан улам-на хөй санныг медээлерни алырын негеп турар.

Амгы үе-чадада кижи төрелгетенниң эргезинде бар эртем информациязының хемчээли он чыл санында-ла барык ийи катап көвүдээр деп чүвени санап көрген. Ол дээрге анаа-ла статистика фактызы эвес, харын кижи төрелгетенниң депшилгелиг хөгжүлдезиниң хоойлузу-дур. Ынчангаш тыптып кээп турар негелделерни чедиишкиннииг хандырар талазы, эртем биле техника аажок дүрген бурунгаарлаар ужурлуг. Мооң ужурунда космос делгеми амгы үениң эртеминиң улам-на чугула лабораториязы болуп бар чыдар. Космос шинчилелдеринге кижиниң шуут киржилгезиниң эргежок чугулазын ол хөй чүүлдер талазы-биле баш бурунгаар тодарадып турар.

Мооң ужурунда совет космонавт Юрий Гагаринниң баштайгы ужудуушкуну космосче анаа-ла ээлчеглиг базым эвес, харын космос делгемин шиңгээдип алырының чаа үе-чадазының эгелээни, а ооң-биле кады Октаргайны шинчилээринге чаа үе-чаданың эгелээни ол болган.

Космоска ужудуушкуннарның эртем-шинчилел аргалары «Восход» дээр хөй олуттуг космос корабльин совет эртемденнерниң тургусканының болгаш совет космонавтар Комаров, Феоктистов, Егоров оларның чедиишкиннииг ужуткаш келгениниң түңнелинде онза калбарган. Ээзи каш кижи составтыг экипажты космос корабльинге таарыштыр олуртурунуң аргазы онза чугула ужур-дузалыг. Астрономнарның, физиктерниң, биологтарның, медиктерниң, инженерлерниң космосче ужудуушкунунга бөттүг байдалдар тургустунган.

Кижиниң космосчу ажыл-чорудулгазы чүгле эртем-шинчилел ажылдары-биле кызыгаарлаттынмас деп, ам безин бүрүн барымдаалыг чугаалап болур. Космосту шиңгээдип алыры чоорту-ла кижилерге херек кырында эргежок чугула чүүл болу бээр.

«Восход-2» дээр совет космос корабльиниң ужудуушкуну космосче ужудуушкуннарның хөгжүлдезинге онза чугула базым болган. Совет космонавтар Павел Беляевтиң болгаш Алексей Леоновтуң чедиишкинни эртемниң болгаш техниканың эң улуг чаалап алыышкыны болган.

Космосту улам ыңай шиңгээдип алырынга совет ай станцияларының ужудуушкуннары база аажок улуг ужур-дузалыг. Космоска келир үениң шинчилелдерин боттандырарынга совет эртемденнер дээрниң өске бүдүмелиниң кырынга космос аппарадын хондурар болгаш ооң кылымал спутниктерин тургузар онза чугула сорулганы чедиишкиннииг шиитпирлээр аргалыг болган. Ону чедип алырынга аппаратураның эки идегелдиг болгаш туруштуг ажылдаар чоруун хандырары онза ужур-дузалыг болган.

Кижи төрелгетен кижиниң космосче ужудуушкуннарының үези эгелээнден бээр чедиги чылче кирип турар-дыр. Ынчангаш удавас келир үеде-ле бистер болза космоска чаа-чаа тиилелгелерниң херечилери болу бээр бис. Ол тиилелгелер кижиниң амыдырал-чурттаалгазынга улам улуг болгаш чаагай салдарлыг болуру чигзиниг чок.

Академик А. БЛАГОНРАВОВ.

Хойжулар чүну чугаалашканыл?

Чөөн-Хемчик районнуң одарларында чылыг, хүнээрек час келген. Хар эрээн. Районда мал кыштаглалдыышкыны сөөлзүреп, шээр мал оолдаашкынының түлүк үези адакталып турар. «Большевик» колхозтуң хойжуларының ниити хуралы чоокта чаа колхоз төвүнге болуп эрткен. Аңаа бо юбилейлиг чылдың бирги кварталының түңнелдерин, чазаглаашкынга, чайлаглаашкынга белеткелдериниң дугайын чугаалажып көрген. Бирги кварталда ажыл-агыйның бүгү коданнарында 2762 хой оолдаан, оларның 2827 хураганы менди алдынган. 45 өшкү анайлаан, оларның анайлары база шупту менди. Колхозтуң ийи хойжу бригадаларының аразынга калбарган чарышка № 2 хойжу бригада тиилекчи болуп, төрүүр чүс хойга онаажтыр 68 хураганы бо үеге чедир менди алган. Ол бригаданың коданнары хүр кыш ашкан. Дуржулгалыг хойжулар Ондар Чүлдүмнүң коданында 309, Куулар Ондар-оолдуң — 271 хой оолдаан, ол хойлардан менди алдынган 331 база 279 хураган семис-чаагай доругуп турар. Бо хойжулар колхозтуң эң дээре хойжулары болур эргени чедип алганнар. Баштайгы чедиишкиннер-биле кады, чамдык харысалга чок хойжуларның буруузу-биле болгаш шынгыы четтпестер хуралга илерээн. Хойжу Донгак Кертик-оол төрээн 179 хоюндан чүгле 158 хураганы алган. Ажылынга бохарысалга чок бо хойжу хоюнуң массалыг оолдаашкынының үезинде ээзээн каш хонуктар улаштыр арагалап, чаа төрээн чаш хураганнарны иелеринге боттары тып эмзиннер дээш хойлар аразынче киир салып турганының түңнелинде 23 хураган өлген. Өлген чаш хураганнарны чажырар сорулга-биле, оларның сектерин кажаазының доразынга чажырып кээп турганы илерээн. 8 чаш хураганның сектерин ынчаар тывылган. Оон кыштаа эки одарбелчиирлиг, соок хаттардан ыжык черде турар. Мал чеми-биле үзүк чок хандырып турган. Сакманщиктерни база берген. Ындыг турбуже, эш Кертик-оолдуң ниитиниң малын ынчаар харысалга чок кадагалап турганының ужуру чүдел? Колхозтуң баштаар чери, партбюро, улусчу контрольга ында дузалаар бөлүк ажылын экижидерин оон каш удаа негеп, ажыктыг сүмелерни чедирип, боттуг дузаны көргүзүп турбуже, эш Кертик-оол оон кандыг-даа түңнел кылбаан. Ындыг харысалга чок кижилерни мал ажылынга тургузуп болбас деп хойжуларның ниити хуралы шиитпирлээн.

Бо чыл совет кижи бүрүзүнүң онза өөрүшкүзүнүң, күш-ажылчы күзел-соруунуң көдүрлүүшкүнүнүң чылы болгай. Бо ажыл-агыйжы хуралдың киржикчилери колхозунуң хой ажылын экижидерин, ында ам-даа бар болуп турар шынгыы четпестерни чайладырынче угланган боттуг хемчеглерни сүмелеп турар үнелиг саналдарны бергеннер. Оларның чамдыызы бо-дур.

М. Ооржак: Колхозтуң хой ажылының уксаажыдылгазы куду, шокар хураганнар көвүдээн. Бисте бүдүрүкчү малдар эвээш. Төрүүр 5 муң ажыг хойда 30-не баш бүдүрүкчү кошкар, а төрүүр 500 баш өшкүде чаңгыс-ла хуна бар болуп турар. Бүдүрүкчү малдарның салгалын болгаш тарып боозадылгаының дузазы-биле алган эки уксааның малдарын тускай коданнарга аңгылаар үе келген. Бисте бо ажыл кончуг эрегей тургустунган.

К. Ондар-оол: Тыва болгаш хайнактаан хойларның хураганнарын аңгылаар дугайында эш Чүлдүмнүң саналын деткип тур мен. Оон аңгыда, хойжулар боттарының күжү-биле кышка мал чеми сиген кезип белеткээр шөлдерни амдыгаазтан эгелеп үлежип, оларны суттарар ажылдарны эгелээри чугула. Бо ажылды тодаргай кылбайн турарывыстан күзүн келгеш, хойжулар сиген кезер чер чок артар, ындыг черлерни колхозтуң бригадалары ээлеп алтар чүве болган. Бо айтырыгны амдыгаазтан эгелеп эде көрзе чогуур.

Бо чыл улуг байырлалдың чылы болгай. Ынчангаш аңаа бодумнуң күш-ажылчы белээм кылдыр өг-бүлем деми-биле кажааларымның септелгезин кылып, чазаглаашкын-чайлаглаашкынны организастыг эрттирип, коданывыстың кышкы чеминге 10 тонна сигенни бодувустуң күжүвүс-биле белеткеп ап, төрүүр чүс хойга онаажтыр чүс хураганы, хой бүрүзүнден 3,3 кг дүктү кыргып алырын хүлээнип тур мен.

О. Чүлдүм: Чамдык малчыннарда боттарының кылыр ажылдарын өске кижилерниң күжү-биле кылдырып алыксаар азырадыкчы хөөннер бар, ол черле шын эвес. Мен бо чылын бодумнуң күжүм-биле кыштаамны белеткеп, 10 тонна сиген кезер планымны 12 тонна кылдыр күүседир, хой бүрүзүнүң төрээн чаш төлүн менди алыр дээш кызып ажылдаар мен.

Хойжуларның ниити хуралынга шиитпирлээрин негеп турар хөй-ле айтырыглар көдүрлүп турган. Хөй малчыннар зооветеринарлыг өөредилгени кыжын, малдың массалыг оолдаашкынының бачым үезинде эвес, а чайын, малчыннар чайлагга кодан-кодан кылдыр бөле кеже бээрге, бөлүк коданнар аайы-биле чорутса кандыгыл деп сүмелеп турар. Чайгы үеде малчыннарның хостуг үези хөй. Бо саналды кичээнгейге ап болурунуң үндезини ынчангаш бар.

Хойжуларның ниити хуралы бо чылдың апрель 10-га чедир кыштагларның үүрмек септелгезин доосказ, чайлаглаашкын ажылынга белеткел ажылдарын амдыгаазтан эгелээрин шиитпирлээн. Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга төлептиг күш-ажылчы чедиишкиннер-биле ужуражыр — хойжуларның сорулгазы ындыг.

Д. АНАЙ-ООЛ,
«Шынның» корр.

Чарыштыг хойжулар

Түлүш Шойдакович Аратына Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң мурнакчы хойжуларының бирээзи. Ниитиниң малын кадарып келген үзинде колхозунга беш муң ажыг хураганы өстүрүп, хой дүктү кыргып берген. Сес чыл хой кадарып келгеш, чылчылда-ла төрүүр чүс баш хойга онаажтыр чүстен кузу хураган ап көрбээн.

Юбилейлиг чылда төрүүр чүс хойга онаажтыр 103 хураган, хойдан 3 кг дүк кыргып алырын кадарчы хүлээнген. Кышка эки белеткенгени-биле коданы кыштан хүр ашкан. Малдың чаш төлү менди алдынып турар. Түлүш Аратынада ам 328 хой төрээн. 376 хураганы доруктуруп алган. Мооң соңгаар хураганнаар 37 хой бар, оларның чаш төлүн менди өстүрүп аптарга, хойжунуң социалистиг хүлээлгези ажыр күүсеттинер. Аратына колхозтуң мурнакчы хойжузу Дастай-оол Шокпаа-биле социалистиг чарыштыг. Дастай-оолдуң коданында төрүүр 391 хой бар, ам оолдаан 387 хойнуң чаш төлүн менди камгалап алган ийикпе, азы бирги кварталда төрүүр чүс хойга онаажтыр 98 хураганы өстүрүп алган.

Түлүш Аратынаның кадайы Маажык малдың чаш төлүн хүлээп ап, доруктур ажаап өстүреринге улуг мергежилдиг. Хойжу өг-бүле ниитиниң малының баш санын өстүрер, оон продуктулуг чоруун бедидер талазы-биле чыл бүрү эки көргүзүглерни чедип ап, шаңнал-мактаалды ап келген. 1965 чылда 6, 1966 чылда үш хураганы немелде төлевирге алган. Малчыннарның урууглары адаиезин дөзеп, мал ажылынга мергежилди чедип ап турарлар. Хеймер уруу Светлана дөрт чыл сакманщиктеп келген. Бо чылын төрүттүнген 120 хураганы Светлана азырап өстүрген.

Малчын өг-бүле хоюн чайлаглалып семирткеш, кышка үткүштүр белеткелди шагның эки үезинде бүрүн кылып алыр. Бо чылын он тонна сигенни кезип белеткээш, кышкы кажааларын септеп чылыглап алыр дээш белеткел ажылын чоруда берген. Чазаанче көже бергеш кыштаазының кажааларының иштин коптарып, аар-саар септелгезин кылып алыры Түлүш Аратынага чаңчыл болган.

Мурнакчы хойжулар, чаржып турар кадарчылар Түлүш Аратына биле Дастай-оол Шокпаа колхозтуң хүндүлел самбыразында. Оларның социалистиг хүлээлгелери күүсеттинип турары база самбырада киир бижиттинген.

С. НАМЧАН.

КОММУНИСТЕР ДУГАЙЫНДА ЧУГАА

ҮҮЛЕ БҮТСҮН, БАРААН УГААНОВИЧ!

Ыяшка дегген балдының соолгу чаңгызы аргага чаңгыланнгаш, чоорту чиде берген. Бүдүмчелиг күш-ажылдың хүнү төнген соонда, Бараан Угаанович бажыңынче углапкан. Ооң-биле кожаландыр базып орган күдер кара бызаңчы эр—Далдай Зэрийге даартагы даалгазын ылавылаан:

— Кастактарны чааскаан эптептер болдуң але, Угаанович?

— Ие, чааскаан шыдаптар боор мен. Сен, шыырак кижи, Хүртүжек сугларга дузаламып, шала тырыжып, чудук чонзуңза эки боор. Черлелештир кылырга, үүле бүдүнгүр болгай—деп, Дугур эжинге тода харыылаан.

Хүн ашса-даа, ам-даа чырык. Дугур бажыңынга келгеш, чаңчыккан аайы-биле балдызын болгаш хирээзин аңмаарда туруштарынга салгылап каан. Далаш чокка чунгаш, дөрде стол кырында улуг көрүнчүкке көрдүнген: додукнан хүрең арынныг, кырлаң хаайлыг, назынының истери ханы сыгыглар хаваанда болгаш кастыында көстүп келген, топтуг, шоваа карактарлыг, шилгедек мага-боттуг кижини—бодун ам чаа көрүп каан чүве дег, кезек када топтагылап көргүпээн-даа. Солагай холунуң салаалары-биле чаагын, кастыын суйбай туткулаан. «Ээ-та, дөгүй-ле берген-дир мен» кылдыр бодааш, бүдүү хүлүмзүрээн-даа.

Бараан Угаанович Дугур ам бежен харлыг. Аас-кежиктиң хайырлакчызы—Улуг Октябрь-биле, Совет күрүне-биле чаштыт. Ам болур улуг байырлал ооң хууда байырлалы-биле капсырлажып турар боорга, өөрүшкү-даа улам кызыгаар чок! Ынчан ол бир хая көрнүр, эрткенин эгелеп, түңнеп алгаш, бурунгаар бүзүрелдиг дап бээр, хейну кылыр-даа. Шак бо кижиниң мөзү-шынарында бир онзагай чүүл бар, арыг арын-нүүр болгаш ак сеткил, сеглээн сөзүнге ээ болур, тутканда тура дүшпес, ажыл-ишчизи-даа кончуг-ла кижи. Эш-өөрзүрек, биче сеткилдиг, ооң ындыызын эш-өөрү, ха-дуңмазы эки билир болгаш, Бараан Угаановичини хүндүлээрлер.

Бежен чыл... «Чүстүң чартыын чурттаза-даа, чү-даа болбас—кырывас бис» дээн шүлүкчүнүң сөстери чөптүг. Ону бодун күрүнеге, бүгү чонга хамаарыштырган-дыр. Чаңгыс кижиниң назынында — ол таалыгыр үе, узак орук-тур. Ол үениң иштинде Бараан Угаанович чүнү көрбээн дээр. Өске бүгү совет кижилер-биле бир дөмей хожудангай, бүдүүлүк амыдыралды-даа көрүп эртиен, амгы үениң ачы-буянын-даа көрүп чурттап чорууру бо. Арай сөөлзүредир, 1953—1954 чылдарда ооң адын—мурнакчы бызаңчы болгаш аңчы Дугур Барааны дээре-дээре мурнакчыларның аразынга адап турар апарганда, харын-даа ооң бодун «коммунист болурунга төлептиг» деп турар болу бээрге, бир шыңгыы базымны кылган: СЭКП-ниң допчу төөгүзүн-даа өөренген, Уставтыда номчаан.

1957 чыл. Коммунистиг партияның организастыг үндезини—Устав, идейлиг үндезини—Программа-биле Дугур Барааның бүрүн таныышкан чылы ол. Идей-политиктиг билииниң деңнели элээн бедип келген, амыдырал-чурттаганың чогум ужур-утказын хандыр угааган чылы ол. Эге организацияның ниити хуралынга баштайгы сураэдел, эш-өөрүнүң шенелде айтырыглары, чагыг-сүмези... Ооң соонда СЭКП Тожу район комитединге кирген, райком секретарының ээлдек байыр чедирииишкини, дыңзыг хол тудуушкуну—бо бүгүнү Бараан Угаанович дүүн чаа болган чүве дег, тодазы-биле сактып-бодап орган. «Мен дег бөдүүн кижи Совет Эвилелиниң коммунистериниң одуруунга киргени улуг аас-кежик-тир!» деп чоргаарланып орган.

«Совет Тыва» колхозта эң дээре хөй-ниитичилерниң бирээзи Дугур Бараан Угаановичини районнуң чону эки билир. Биче сеткилдиг, кызымак ажыл-ишчи, 1954—1964 чылдарда Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Москвада делгелгезиниң доктаамал киржикчизи, ооң дөрт хүлер болгаш бир мөңгүн медальдарының эдилекчизи кижи. СЭКП Тожу райкомунуң, Тожу райнүүскомнуң Хүндүлел бижиктери-биле, колхозтуң баштаар чериниң өөктиг белектери-биле каш-даа удаа шаңнаткылаан.

Алды уругнуң адазы, топтуг-томааныг өг-бүлежи. Тэрээн колхозунуң ажыл-агыйй сайзыралынга күш-ажылчы салыышкыны дээш, Бараан Угаанович Дугур эрткен чылын «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаткан.

Эш Дугур колхозтуң эки тудугжузу болбушаан, хөй-ниити ажылдарынга идепкейлиг киржип турар. Колхозка дружинниктер командири турган, ам эш-хуу судунуң даргазы болгаш колхоз баштаар чериниң кежигүнү. Ооң чаңгыс чер чурттуглары ону Азас кодээ Совединиң депутадынга чаңгыс кижи дег соңгуп алганнар.

Шала туткан чурталга бажыңының кырындан бүгү суурну эргий көрбүшаан, Бараан Угаановичиниң чугаалааны болза:

— Бо-ла чаттылып чорутккан бажыңнарда балды каппаан бажыңым ховар. Албан черлериниң бажыңнарын шуптузун кылыыштым. Ажылды кылгаш, сөөлүнде кээп түңнелин көөрге, өөрүнчүг боор-дур. Бо-ла Эрестол, Шом суглар-биле он чеди чыл иштинде тудуг кылып келгенивистиң түңнели бо-дур.

Беседа соонда ажылдап кирипкен бызаңчының шалыпкыын ижин магадавышаан, чарлып чоруптарда:

— Үүле бүдүнгүр болзун, Бараан Угаанович!—деп йөрээп кагдывыс.

К. ДОРЖУ.

ЧУРУКТА: Б. У. ДУГУР.

Авторнуң фотозу.

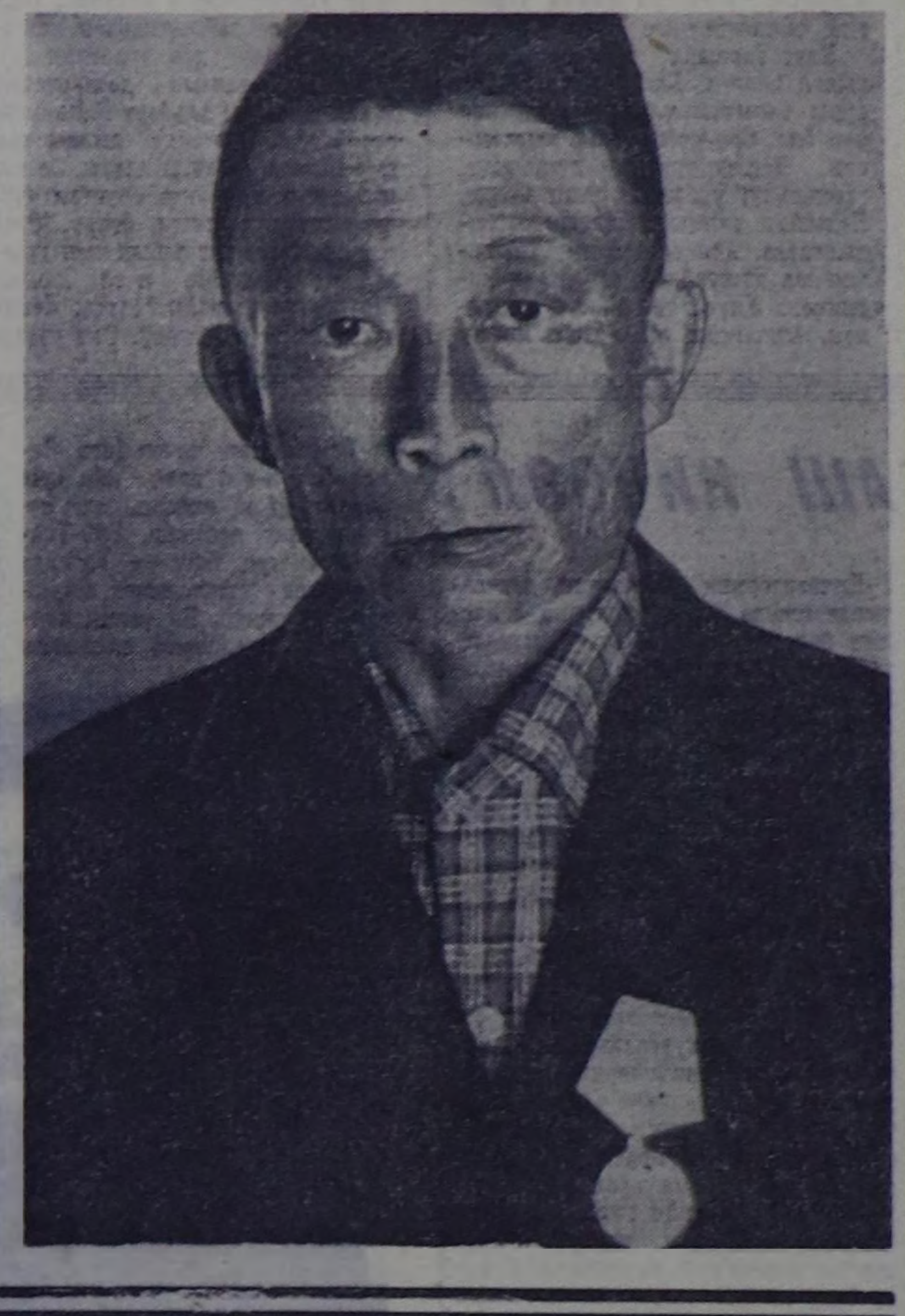

Ногаанчыдылга эгелээн

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң чоокта чаа болуп эрткен ээлчеглиг сессиязынга Чөөн-Хемчик районнуң Шеми кодээ Совединиң чурттакчыларының эгелээшкинин изиг-биле деткип, ооң баштайгы чылының чамдык эки түңнелдерин демдеглээн. Эрткен чылын ол кодээ Совет Улуг Октябрьның 50 чылынга уткуштур хоорай, суурларны чаагайжыдар, чурттакчыларның амыдыралының культурлуг деңнелин бедидериниң талазы-биле боттарынга боттуг хүлээлгелерни ап, республиканың ажылчы чонун кыйгырган.

Оон бээр ам бир чыл эрткен. Шеми кодээ Совединиң чурттакчылары төрээн суурунуң Ленин, Борбак-Арыг аттыг кол кудумчуларынга 2700 ыяшты олурткан, бо чылын арткан кудумчуларынга 2000 ыяшты олуртур оңгарларны казып, ногаанчыдылга ажылын чер эрип эгелээри билек эгелээн. Ынчангаш Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга белек кылдыр олуртур деп хүлээнген 4060 ыяштарның бүрүн тарыырынга шемижилер белен. Ногаанчыдылга кылдынган кудумчуларже ыяш суггарар бугаларны каскан. Бо кодээ суурнуң кудумчулары майда онза чараш: кудумчуларны дургаар дески, чараш кылдыр тараан шупту-ла бир аай аныяк хадыннар, теректер, талдар, чодураалар ногаарарып келир.

Бо чылын шемижилер суурунуң төвүнге 250 олуттуг клубту сентябрь 1-ге чедир тудуп доозарлар. Малчыннарга алды чурттаалга бажыңын ажыглалга кирер. Эмнелге пунктузунуң чаа тудуун улустуу кылдыр чарлаан. Ону хөй-ниитиниң күжү-биле кылыр. Башкылар чурттаар ийи чаа бажыңның тудуу ам дооступ турар, дөрт аал иштичурттаар бир чаа бажыңны бо чылын тудуп, база ажыглалга кирер. Бо чылдың май 1-ге чедир Даштыг-Тей сүт-бараан фермазынга чаа ларекту ажыдар. Суурнуң чурттакчыларынга хлеб, боова быжырар черниң чаа тудуу бо хүннерде дооступ турар, удавас ажыглалга кирер.

Амгы үеде культурлуг, ажыл-ишчи чурттаалга дээш чарыш чурттакчыларның аразында калбарган. Бо чылдың бирги кварталының түңнелинде бо чарышка бирги черни колхозтуң уруглар яслизиниң кижизидикчизи Авангаты Настыкова алган. Ооң бодунуң ажылдап турары эки болгаш ооң уругларының өөредилгези кончуг эки, бажыңының иштиарыг-силиг.

Бистиң корр.

Студентилерниң делегей эвилелиниң конгрези

УЛАН-БАТОР. Студентилерниң Делегей эвилелиниң IX конгрези бодунуң ажылын доосан. 70 ажыг национал организацияларны төлээлээп 300 ажыг делегаттар амгы үениң чугула айтырыгларын ийи неделяның дургузунда чугаалажып көрген. Делегаттар АКШ-тың агрессиязынга удур демисежип турар маадырлыг Вьетнам-биле бүрүн эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээн. Европаның айыыл чок чоруунуң, ядролуг болгаш өске-даа чепсектерни хоруур дээш демиселдиң айтырыгларының талазы-биле делгереңгей чугаалажылга болган.

Антиимпериалистиг эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарынга, империалистерниң агрессиви чижээшкиннеринге удур демиселди күштелдирерinge, национал-хосталгалыг шимчээшкинге дузаламчыны улам ыңай калбартырынга, тайбыңны быжыглаар дээш могаг чок демисежиринге дешпилгелиг студентилерниң изиг чүткүлдүүн хүлээп алдынган резолюцияларда илергейлээн.

Конгресс студентилерниң Делегей эвилелиниң удуртукчу органнарын — секретариатты болгаш күүскомну соңгаан. Студентилерниң Делегей эвилелиниң президентизинге Чехословакияның төлээлекчизи Збинек Вокроуглицкий база катап соңгуттурган, чиңгине секретарынга Нури Абдельди (Ирак) соңгаан.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП, ДАМЧЫДЫП ТУР

КУДР-ниң ажылчы чоннарының чедиишкиннери

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). КУДР-ниң үлетпүрүнүң ажыл-ишчилериниң социалистиг тургузуушкунга чедиишкиннериниң дугайын парлалга дыннадып турар. Эрткен чылдың хамаарышкан үезинге деңнээрге бо чылдың бирги кварталында шой бүдүрери 21,1 хуу, ган—12,2 хуу, хөмүр даш—2,8, химиктиг чемишчидилгелер—41,1 хуу, цемент—14, пөстер бүдүрери 4,5 хуу көвүдээн.

Машина тудуттужулары эки ажылдаан. Эрткен чылдың бо үезинде турганынга бодаарга чүък автомобильдери бүдүрери 38,8 хуу, тракторлар—3,2 хуу көвүдээн.

Шаажылакчыларга согуг

ХАНОЙ. Мартта Мурнуу Вьетнамның Хосталга армиязының кезектери Куангчи болгаш Тхыатхиен можуларга болган тулчуушкуннарга дайзынның 7.726 солдаттарын чыскаалдан үндүрген. ооң иштинде 4.588 американнар бар болган. Ол үениң иштинде патриоттар 400 ажыг тулчуушкуннарны чорудуп, 21 улуг бооларны, 129 танкыларны, бронетранспортёрларны, чүък машиналарын чок кылган, дөрт самолётту андара аткан. Апрель 6-да Хосталга армиязының кезектери Тухада (Тхыатхиен можу) болгаш Лаванда (Куангчи можу) америк болгаш сайгон шериглериниң шериг баазаларын бүрүнү-биле узуткаан. Ол ийи хемчегниң үезинде дайзынның 1.650 ажыг солдаттарын чок кылган.

ЛОНДОН. Апрель 9-та мурнуувьетнам патриоттар Сайгондан соңгу-чөөн талаже 260 миль ырак турар америк баазаны миномёттар-биле боолаан. Боолаашкынның түңнелинде 5 америк вертолёттарны чок кылган болгаш бертиндирген, беш америк солдаттар өлүрткен болгаш 17-зи балыглаттырган.

Патриоттар атакалап турар

ХАНОЙ. (СЭТА). Бирги америк аэромобильдиг дивизияның кезектеринге удур Мурнуу Вьетнамның патриоттары эрткен неделяның дургузунда Биньдинь можуга чедиишкинниг удур халдаашкынны кылган.

Хосталга армиязының дайынчылары 700 америк солдаттарны сандан үндүрген болгаш американнарны деткиири-биле чоруткан чалча шеригниң 200 солдаттарын чок кылган. Патриоттар американнарның чеди самолёдун база дүжүр адып, 30 улуг бооларны болгаш өске-даа хөй дайынчы техниканы хунаап алган.

Мексиканың Компартиязының съездизинге

МЕХИКО. «Восо де Мехико» солун партияның ам болур XV съездизи-биле холбаштыр Мексиканың Коммунистиг партиязының ТК-ның материалдарын парлап үндүрген.

Парлап үндүрген материалдарда чурттуң делегей болгаш иштики байдалын, а ол ышкаш делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининде байдалды анализтеп турар.

Мексиканың Компартиязының ТК-зы революстуг демиселдиң янзы-бүрү хевирлерин ажыглаарының эргежок чугулазын демдеглеп турар. Партияның ажыл-чорудулгазы ооң хүрээлениин быжыглаарынче, бүгү демократтыг болгаш антиимпериалистиг күштерни чаңгыс аай фронтуга каттыштырар дээш кызымаккай демиселди чорударынче углаангаан турар ужурлуг.

Мексиканың Коммунистиг партиязының ТК-зы Мао Цзэ-дунуң болгаш ооң бөлүүнүң чарлыдырыкчы болгаш антисоветчи ажыл-чорудулгазын буруу шаап, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилериниң чөвүлел хуралын чыылдырарының эргежок чугулазын демдеглеп турар.

(СЭТА).

Гидрологтарның конференциязы

БУДАПЕШТ. Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның суг ажылагый удуртукчуларының IX конференциязы аңаа болуп эрткен.

Конференцияның киржикчилери бүдүрүлгелерниң хирлиг сугларын шинчилээр, арыглаар болгаш ажылдап кылыр талазы-биле планнарны таарыштырарының айтырыгларын чугаалажып көрген. Үерден камгалаарының дүржүлгазын болгаш ажыктыг аргазын солужар талазы-биле саналдарны конференция чүүлдүг деп санаан.

И. Клаустуң чугаазы

ВЕНА. Янзы-бүрү ниитилел системаларның байдалдарында чурттап турар улустар-биле тайбың кожа-хелбээ дугуннаашкын болгаш кады ажылдажылга дээш Австрия туржуп турар деп, Австрияның федералдыг канцлери Иозеф Клаус радио дамчыштыр чүве чугаалап турган, медеглээн.

Совет Эвилелинге кылган бодунуң чугаалажыышкыннарынга хамаарыштыр Клаустуң медеглээни: «делегей, европа болгаш ийи таланың айтырыгларының талазы-биле дыка ажыттажыт чок санал-оналдарның солчулгазы Москвага болган».

Бистиң чурттарывыстың аразында харылзааларның бүрүн бүзүрелдери улам ыңай хөгжээн дээрзин канцлер демдеглээн.

Тайбыңның эрге-ажыынга

РИМ. Польша Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң даргазы Э. Охабтың Италияга кылган аян-чоруу-биле холбаштыр парлап үндүрген дыңнадыгда чугаалап турары болза, итали-польша ийи чурттарның аразында чаңчыл болган найыралдың ёзузунга дүүшкен ак сеткилдиң болгаш чүректиң хамы байдалынга ук аян-чорук эрткен.

Ийи талалар Чөөн биле Барыын Европаның чурттарының аразынга кады ажылдажылганы улам ыңай калбартырын саналдап, «Европаның айыыл чок чоруунуң айтырыгларының талазы-биле конференцияның чогуур белеткелин чорударының эргежок чугула болуп турарынга чаңгыс аай бодалдыг болган». Вьетнамда байдалдың бүгү делегейде тайбыңга шыңгыы айыылдыг болуп турары-биле холбаштыр боттарының сагыш-сыралын ийи талалар илергейлээн.

Сиануктуң чугаазы

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Камбоджаның чазаанга болгаш улузунга чаа совет шериг болгаш транспорт самолёттарын, а ол ышкаш зенит бооларны чепсектиг күштерни чепсеглээрибиле белек кылдыр дамчыдып бээриниң ёзулалы болган. Белекти дамчыдып берип турда күрүнениң баштыңы Нородом Сианук, чазактың кежигүннери болгаш дээди дужаалдыг офицерлер олурушкан.

Аңаа чүве чугаалап тургаш, Сиануктуң айытканы болза, бо белек Камбоджаның болгаш ССРЭ-ниң аразында найыралдың сырый харылзааларын, антиимпериалистиг кады демиселге оларның эп-сеткил каттыштырылгазын база катап демдеглеп турар-дыр. Ол үнелиг белек дээш Совет чазакка болгаш совет улуска ханы хүлээп көрүүшкүнүн камбоджа күрүнениң баштыңы илергейлээн.

Хөгжүлдениң социалистиг оруу-биле

БРАЗЗАВИЛЬ. (СЭТА). Конгонуң ажылчын аңгызы болгаш ооң дайынчы организациязы—Конгонуң профэвилелдериниң конфедерациязы эртемниг социализмниң идеяларынга үндезилээш, Конго Республиканың (Браззавиль) хөгжүлдениң социалистиг оруун шилип алганын деткип турар—деп, Конгонуң профэвилелдериниң конфедерациязының ийиги съездизиниң ажылы доозулганы-биле холбаштыр болган митингиге ол организацияның чиңгине секретары Поль Банту медеглээн.

Конго революциязының амгы үе-чадавында конго ажылчын аңгының сорулгалары тодаргайлаттынган шиитпирлерни болгаш резолюцияларны Поль Банту номчаан.

Республиканың президентизи Альфонс Массамба Деба күш-ажылдың болгаш национал тургузуушкуннуң фронтузунга боттарының күжениишкиннерин ийи катап өстүрериңче конго ажылчы чоннарны кыйгырган.

Закир Хусейн—кандидат

ДЕЛИ. (СЭТА). Индия национал конгресс дээр чагырыкчы партияның парламент комитеди Индияның оралакчы президентизи доктор Закир Хусейнни чурттуң президентизи албан-дужаалга кандидат кылдыр дешпиткен. Индияның оралакчы президентизи албан-дужаалга Майсор штаттың амгы губернатору В. Гирини дешпиткен. Индияның президентизи болгаш оралакчы президентизи майның алдыда соңгуур.

Моон мурнунда оппозиция бодунуң кандидаттары кылдыр президент албан-дужаалга Индияның дээди судунуң кол шиткекчизи К. Суббаны болгаш оралакчы президентиге Аллахабад университединиң оралакчы канцлери Али Явар Джангты адап турган.

Чажыт чугаалажыышкыннар

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Ядролуг планнаашкынның бөлүүнүң» вашингтон сессиязы доозулган соонда АКШ-тың камгалал министри Макнамара биле ГФР-ниң камгалал министри Шредер ийи талага үндезилээп чугаалажыышкыннарны Пентагонга кылган.

Пентагоннуң тускай төлээлекчилериниң дыңнатканы-биле алырга, америк болгаш барыын-герман шериг удуртукчулары шериг политиказы, чепсеглениишкин болгаш шериг дериишкин талазы-биле ийи таланың айтырыгларын чугаалажып турары-биле доктаамал ужуражыышкыннарны министрлериниң деңнелинге үргүлчүлээрин дугурушкан.

АКШ-тың болгаш ГФР-ниң камгалал министрлериниң даразындагы ужуражыышкыны чайын ГФР-ге болур. ГФР-ге ам кылыр деп турар аян-чорууунуң үезинде барыын-герман шериг объектилеринге келзин деп Шредерниң чалалгазын Макнамара хүлээп алган.

50 чылдың хрониказындан

СОВЕТ ДИПЛОМАТИЯ ТАЙБЫҢЧЕ КЫЙГЫРГАН

Генуя конференциязының дөртен беш чыл ою

«Генуя конференциязы хамааты дайынның үш чылдарының соонда Россияны аңаа чалап келдирген баштайгы конференция болур, ол конференцияга Антанта тала бөлүп киришкен. Бо конференцияны бүгү-ниити тайбың конференция деп санап болур».

(«Правданың» 1922 чылдың январь 28-те мурнуку чүүлүндөн).

Экономика болгаш саң-хөө айтырыгларының талазы-биле Генуя конференциязының ажыттынган хүнүнден бээр апрель 10-да 45 чыл болган. Совет Россияның төлээлекчилериниң киржилгези-биле ол конференцияны чыылдырар дугайында шиитпирни 1922 чылдың январьда Каннаарга эвилелчи күрүнелерниң (Великобритания, Франция, Италия, Япония болгаш Бельгия) дээди чөвүлелиниң хуралынга хүлээп алган.

Ооң соонда удаваанда РСФСР-ниң Даштыкы херектер талазы-биле Улус комиссарнады Италияның Министрлер чөвүлелиниң даргазындан мындыг телеграмманы алган: Генуя конференциязынга киржир кылдыр Совет Россияны чалаан. Бистиң чазаавыс ол чалалгага бодунуң чөпшээрежип турарын харыызынга айыткан.

В. И. Ленин ол конференцияның белеткелинге аажок улуг кичээнгейни көрүндүрүп турган. РСФСР-ниң даштыкы херектер талазы-биле улус комиссары Г. В. Чичеринниң бижээни: «1921—1922 чылдың кыжында Владимир Ильич үр үеде хоорайдан дашкаар чурттап турзажок, Генуя конференциязын чыылдырары-биле холбашкан айтырыгларны ол чоок болгаш аажок сонуурган турган. Оон-биле холбаштыр ол элээн хөй демдеглелдерни бижээн, ынчангаш Генуяга бистиң саналдарывыстың ниити утказын ооң бодунуң бижээн демдеглелдеринге үндезилээш доктааткан чүве болгай». Быжыг тайбыңны болгаш улустарның экономиктиг кады ажылдажылгазын хандырары, Советтер Республиказы биле капиталистиг чурттарның аразынга садыг харылзааларын тургузары совет төлээлерниң сорулгазы болур дээрзин Владимир Ильич демдеглеп турган.

1922 чылдың январь 27-де Бүгү-Россияның Төп Күүсекчи Комитединиң онза сессиязынга совет төлээлерниң составын бадылаан. Совет төлээлерниң даргазынга В. И. Ленинни соңгаан. Даштыкы херектер талазы-биле улус комиссары Г. В. Чичеринни совет төлээлерниң даргазының оралакчызынга томуйлаан. Бир эвес байдал конференцияже В. И. Ленинниң чоруур аргазын болбурбайн баар болза, ол таварылгада дарганың бүгү-ле эргезин Г. В. Чичеринге тывыскан. Төлээлер чугаалажыышкыннарны чорудар, дугуржулгаларга болгаш керээлерге ат салыр талазы-биле делгереңгей бүрүн эргелерни алган.

Конференцияга чүгле РСФСР-ниң төлээлекчилерин чалаан. Бүгү совет республикаларының эрге-ажыктарын кады камгалаар төлээде, РСФСР-ни долгандыр оларны сырый каттыштырары негеттинип келген. Хамаарышпас совет улус республикалар-биле (Азербайджан, Армян, Грузин, Белорус, Украина, Хорезм, Бухара, Ырак Чөөн чүк республикалар-биле) РСФСР дугуржулга чарган. Ол дугуржулганы ёзугаар бо республикаларның эрге-ажыктарын Генуя конференциязынга төлээлээр болгаш камгалаарын, оларның өмүнээзинден керээлерни болгаш дугуржулгаларны чарарын Совет Россияның чазаанга даашкан.

Совет чазак Антантаның күрүнелери—интервенцияның киржикчилеринден негээр бодунуң негелдезин 39 миллиард алдын рубльге доктаадып, белеткээн. В. И. Ленин ол документ-биле таныышкаш, ону чүүлдүгзүнген, а Г. В. Чичеринниң чугаалааны: «Бо удур тургузар негелде Генуяга херектиг апаар боор».

В. И. Лениниң амызынга халдап болурунуң айыылдыын барымдаалааш, Совет чурттуң ажылчы чоннары Генуяже ооң чоруурунуң ажыктыг эвес болурунуң дугайын шиитпирлии-биле медеглээн. Ону барымдаалааш, а ол ышкаш В. И. Лениниң кадыкшыл байдалының баксыраанын көргеш, партияның ТК-зы ооң чоруурунга удур саналдаан.

Совет төлээлер конференцияже орук аайы-биле Ригага Польшаның, Латвияның болгаш Эстонияның төлээлекчилери-биле чөвүлешкен. Генуя конференциязынга чаңгыс аай хөделир дугайында олар-биле дугуржуушкун чедип алдынган.

Генуяга бирги пленарлыг хуралга чүве чугаалап тургаш, Г. В. Чичеринниң айытканы: «Эрги тургузугнуң болгаш чаа төрүттүнүп турар чаа социал тургузугнуң чергелештир догуннап болурун күзээн амгы төөгүлүг үеде өөчүнүң ол ийи системаларын төлээлээн күрүнелерниң аразынга экономиктиг кады ажылдажылга бүгү-ниити экономиктиг катап тургузуушкунга эргежок чугула чүүл болур дээрзин Россияның төлээлери коммунизмниң принциптериниң үзел-бодалынга артыышаан, хүлээп көрүп турар».

Бо болза янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының болгаш кады ажылдажылгазының ленинчи принцивин хөйнүң мурнунга албан өзүу-биле чарлааны ол-болган.

Совет күрүнениң төлээлекчизиниң тайылбырлаан программазы бүгү чер оранның улустарының үндезин эрге-ажыктарынга дүгжүп, тайбыңны тургузарынче угланган турган. Совет төлээлерниң ажыл-чорудулгазын чүүлдүгзүнгенин илергейлээн телеграммалар болгаш чагаалар дыка хөй чурттардан оларның адрезинге келген.

Чепсеглениишкинни бүгү-ниити кызырар дугайында конференцияга киирген совет саналдарны чугаалажып көрүүшкүн чокка хүлээвейн барган. Ынчалза-даа улус массаларының иштинге ол саналдарның ужур-дузазы болгаш нептерээни ол чорук бичелеп шыдаваан.

Экономиктиг эрге-ажыктарның эптеш чок адаан-демисели буржуаз күрүнелерниң чаңгыс аай фронтузун быжыг эвес болдуруп турган. Рапалло деп черге РСФСР биле Германияның аразынга керээге ат салганы капиталистиг күрүнелерниң фронтузун улам чарыдырган.

Ук керээ ол чурттарның аразында дипломаттыг болгаш консул харылзааларын катап тургузуп, кайы-кайызынга ажыктыг садыг болгаш ажыл-агый харылзааларын тургузаар арганы берген. Германия Совет Россияга бүгү негелделеринден ойталаан. Совет Россияны боой тударының планнарын кылып турган антантачы бөлүктерге согугну керээ таварыштырган.

Генуя конференциязынга чораан совет төлээлерниң отчёдунуң талазы-биле Бүгү-Россияның Төп Күүсекчи Комитединиң доктаалының төлевилелинге капиталистиг күрүнелер-биле РСФСР-ниң харылзааларынга чүгле ындыг хевирниң керээзи чогумчалыг дээрзин Бүгү-Россияның Төп Күүсекчи Комитеди хүлээп көрүп турар деп бижиирин В. И. Ленин саналдаан.

* * *

Бо апрель хүннеринде СЭТА-ның корреспондентизи Генуя конференциязынга совет төлээлерниң кол экспертизи, ам ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң делегей харылзааларының Москвада Күрүне институдунуң профессору Н. Н. Любимов-биле ужурашкан.

— Конференцияны эртирер черни «төөгүлүг таварылганың» түңнелинде шилип алган чүве—деп ол чугаалаан. Каннаарга бо айтырыгны чугаалажып турган үезинде итали төлээ француз дыл-биле «Генуя» деп алгырган. Англияның премьер-министри Ллойд-Джордж чугаа болза Жененаже чалаар дугайында болуп турар-дыр деп бодааш, «чөпшээрежип тур мен» деп харыылаан. («Генуя» биле «Женева» деп сөстер француз дылга аажок дөмейлешкек дыңналыр). Ллойд-Джордж бодунуң эндег-биле салыпкан частырыын миннирин күзевээн, ынчангаш конференция Генуяга болганы ол.

Бирги пленарлыг хуралга Г. В. Чичеринниң чугаазын төлээлер аажок кичээнгейлиг дыңнаан, залда мырыңай ыржым, кым-даа кыймыш бээр дивээн чүве деп, профессор сактып чугаалап олурар. Кажан ол чугаазын доосканда, залга адыш часкаашкыны база катап чаңгыланып үнген. Ынчан конференцияның даргазы адыш часкаашкынны «таарышпас» дээр чүвени сагындырып кинээп. Элээн каш секунда иштинде манап тургаш, Чичерин база катап, ол удаада француз дылга эвес, а англи дыл-биле чугаалажыр төлээлер дыңнавазын дээш англи дылга чугаалаан. Чичеринниң чугаазы сагыш-сеткилди доюлдурган, адыш часкаашкыны база катап, диңмирей үнген.

Ол кежээ хөй төлээлер конференция дугайында допчу фильмни көргүскен кинотеатрларга чораан. Кажан экранга Антанта чурттарының төлээлекчилери көстүп кээрге, залда «сонеанн!» деп алгы-кышкы, сыгыт дыңналып, шаланы буттары-биле дапсеглеп турган. А экранга совет төлээлер, ылаңгыя Чичерин көстүп кээрге, оларны адыш часкаашкыны-биле болгаш «Россия делгерезин!» деп лозунну салыры-биле уткаан.

Генуя конференциязының түңнелдерин болгаш Совет Республиканың делегей байдалын айыттыышаан, В. И. Лениниң демдеглеп турганы болза, Совет күрүне «бүгү делегейниң күрүнелерниң мурнунга чедиишкиннин бодунга» хандырып алгаш, даштыкы политиканы чайгылбас чокка чорударын үргүлчүлеп турар. Совет Республика-биле ой-тавында харылзааларын тургузарынга удурланып турар кандыг-даа күрүне «озалдаашкынга таваржы бээринден, харын-даа элээн боттуг чүүлдүң талазы-биле ажыктыг эвес байдалга таваржы бээринден айыыланыып турарын көргүзүп турары ол-дур» деп, В. И. Ленин чугаалап турган (т. 33, арын 398).

Француз болгаш америк империалистерниң база оларның эвилелчилериниң чимзенишкиннериниң чылдагааны Генуя конференциязы херек кырында үзүлген турзажок, совет дипломатияның ажыл-чорудулгазы халас барбаан. Генуя конференциязы тайбыңның, экономиктиг кады ажылдажылганың идеяларын пропагандалаарынга улуг рольду ойнап, чепсеглениишкинниң дужүрериниң айтырыынче калбак массаларның кичээнгейин хандыткан. 1922 чылдың май 19-та конференцияның түңнел хуралынга халдашпас дугайында керээниң төлевилелин (кыска-даа хуусаада бол) чаңгыс үн-биле чүүлдүгзүнген.

Генуя конференциязы Совет күрүнениң деңэргелиг эвилелчи болуп киришкени бирги делегей хуралы болган. Бистиң чуртувустуң делегейге ат-алдары бедип база быжыгып турар. Күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының ленинчи принцивин тиилеп турар. Совет Эвилелиниң төлээлериниң киришпейн турар чаңгыс-даа делегей конференциязы, чөвүлел хурал азы съезд ам чок болуп турар.

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 97 чыл долурунга

РОССИЯНЫҢ КЫЗЫЛ ЧҮРЭЭ

Улуг Октябрьның тиилелгези дээш бистиң чуртувустуң миллион-миллион ажылчыннары-биле, тараачыннары-биле кады өске күрүнелерниң ажылчы чоннары демисежип турган. Революцияның даштыкы киржикчилериниң болгаш херечилериниң сактыышкыннарын «Октябрь революциязының дугайында» деп номга чыгып парлаан. Ону политиктиг литератураның ном үндүрер чери белеткээн. Авторларның аразында — Ф. Мюнних, М. Залка, Д. Рид, Ж. Садуль, А. Вильямс болгаш өскелер-даа бар.

Россияга 1917 чылда чорупп турган америк журналист херээжен Битти Бессинин «Россияның кызыл чүрээ» деп очеркинден үзүндүнү СЭТА номчукчуларның кичээнгейинге бараалгадып тур. В. И. Ленин Битти Бессини ийи удаа хүлээп алган болгаш 1921 чылдың декабрьда ооң Нью-Йоркка үнген ному-биле таныжып кан.

... Чаа чылдың бүдүүзүнүң дүнезинде эки-турачыларның баштайгы революстуг армиязы Петроградтан фронтуже чоруур дээн. Бо революстуг 1919 чылдың дургузунда янзы-бүрү хуралдарның болуп эрткени Михайловский манежиниң бажынынга шериглер митингиге чыгдып келген. Эрги шагда маңаа ызыгуурттаннар кээп, аът мунарынга мергежээн «офицерлерни болгаш дээргилерни» көөр турган. Дайын эгелей бээрге, манежти куяктыг машиналар тургузар гараж кылдыр ажыглап, аңаа революстуг баштакчылар серипжип алырынга чедир маргыжып-даа турган. Митингиниң ийи шакта кылыр дээн, аңаа шериг күжүн көөрү-биле Ленин келир ужурлуг турган. Черле ындыг улус-ла болгай, байырлыг ёзулалды чеди шакта эгеледилер. Ногаан будуктар болгаш кызыл туктар шимээн ийи куяктыг машина кирер эжикти камгалап турган. Тудугнуң иштинге үш дугаар куяктыг машинаны индир кылдыр тургузупкан. Медээжок улуг бажынның ийи талазынга чажыртынган будуктуг коргунчуг машиналар чыскаалыпкан.

Кижи бажы кизирт. Көөрге-ле самдарактар, а оларның сагыш-сеткили дыка-ла серген. Оларның аразында каш солдат бар, кол нурууэу-ла фабрика ажылчыннары. Оларның шинели-даа, чоорганы-даа чок, чолдак хөйлеңниг азы узун тоннуг. Олар кайнаар-даа баарын чогум билбестер, ынчалза-даа революцияның дайзыннары-биле сокчуруп билир. Оорганында баалыныг кружкаларын болгаш барык-ла куруг шоодайларын чүктегилеп алган. Холдуунда-ла узун эвес сынныг улус, чамдыктары көңгүс чалы оолдар, ынчалза-даа оларның чүректери нийти херектиң тиилелгезинге бүзүрелдиг.

Улуг гаражка эрте-ле караңгылап келген. Безек када кижи арны таныттынмас, ыры дыңнап тур бис. Ооң соонда лаа кыпсыпкан. Доптулууурлуг, дүңгүрлүг, гармоньнуг үш кижи чедип келди. Кодээниң танцы аялгазын ырладыптарга, ийи солдат чүктешкизин-даа дүжүрбейн, танцылап кирипкен. Улус төгериктей турупкан, ынчангаш аңгы-аңгы моожу дайы-биле ынак танцыларын теп турду. Ленин келди-ле деп сураг үш удаа үнген, шериглер үш удаа чыскаалы каапкан.

Адак соонда Ленин чедип келген. Ону күчүлүг «ура»-биле уткаан. Ленинниң каразымаар карактары чырыткыланып, сооkка доңган чаагы долбаннанып турган. Ол ак кежи кара бөрттүг болгаш кара тоннуг болган. Арны чазык, хөглүг, дыка аянныг, ооң кара бажынга тырттырган чурукутарынга көңгүс-ле домей эвес...

... Мен индир баарынга турдум. Ленин индир кырынга үнер мурнунда, доктаагаш, мээң холумну тутту. Ол кыска, доңчу чүве чугаалааш, революцияның салым-чолу солдаттарның холунда, олар ону бүгү-ле дайзыннардан камгалаар ужурлуг деп угааткан...

Ленин чугаазын доозуптарга, даргалакчыдан Альберт Вильямска сөс берген. Ол орус дылды кызып-кызып өөренип алгаш, бо кижилерниң мурнунга орустап чүве чугаалаксаан кижи болду. Олар ооң оралдажыышкынын чаш уруглар дег магадаан, а ол кандыг бир сөстү тыппайн баарга, Ленин чугаалап берип турду. Ооң чугаазынга улус «комиссарларның комиссарындан» артыкка амыраан. Ленин боду база хөлчок өөрду.

Ленин бистер-биле каш минута чугаалашкаш, хаагдыг машинага олургаш чорупкан, ооң-биле кады ийи-үш кижи чорувур болду. Машина ыраалакта, ооң соңгазын боо огу өттүр дерген, ок Лениннин бажының кыры-биле сывылап эрткен. Ленин бүдүн үнген, чүгле чанында кижи балыглаткан. Ол дээрге Ленинге сан-түң чок халдаашкыннарның бирээзи ол болган.

... Тургузукчу хурал чыылбастаан турган. Депутаттар кээп турда, Таврический ордуга караңгылаан. Ол өйде Смольныйның ак залынга Бүгү-Российаның Төп Күүсекчи Комитединиң кежигүннери Тургузукчу хуралды тарадыр дугайын чугаалажып турган.

Свердлов даргалап турган — ооң мурнунда бир төөгүлүг хуралды даргалаан кижи ол. Хурал маргылдаалыг эртип турган. Ооң соонда Ленин чедип келген...

Ленин бодунуң олудун ээлеп алган. Безек када ыыт чокка холун карманнапкаш, улусту эргилдир көрүп, байдалды көрүп олурган. Ооң сорулгазы тодаргай: бодунуң партиязының чайгылып турар кежигүннериң бүзүредир. Ооң үнүн бүгү Россия дыңнаар, даштыкы чоннар база билгени турар. Ленин Советтер системазының төөгүлүг хөгжүлдезиниң фактыларын тавaар чугаалап турду. Ол аңгы-аңгы чурттарның парламентилериниң ажылын анализтеп көрген.

Баштай ол оожум чугаалап турган, ооң соонда холун карманындан уштуп алган. Ооң холдары, каразымаар карактары, аянныг дүүлген хавак кирбиктери сөс бүрүзүнүң утказын бир янзы болдуруп турган.

— Февраль революциязы буржуаз-демократтыг революция болган — деп, Ленин чугаалаан. — Ол хааныг ёзуну дүжүрген. Ноябрьда социалистиг революция үнген, эрге-чагырга бүрүнү-биле ажылчы чоннарның холунга шилчээн. Ажылчын болгаш солдат депутаттар эрги буржуаз ниитилел-биле кандыг-даа хооййлулар болгаш чаңчылдар ёзугаар холбашпас. Оларның чаза бүгү чагыгланы болгаш бүгү эрге-шөлээни бодунуң холунга алган. Тургузукчу хурал болза буржуаз ниитилелдиң политиктиг бодалдарының ээзи илергейлээшкини болур, а ол бодалдар социалистиг күрүнеге херек чок. Тургузукчу хурал дүшкен турар. Бир эвес Тургузукчу хурал чоннуң тура-соруун илередип турган болза, бис мынча дээр ийик бис: «Тургузукчу хурал делгерезин!» Ынчаарга бис ооң орнунга мынча деп турар бис: «Тургузукчу хурал соксазын!»

Ленин чугаазын ооң-биле доозкан.

Мээң чанымга сыгыр кара карактарлыг, агбагар салдыг, чолдак сынныг молдаван солдат олурган. Ол хүлүмзүрүүрге, ооң хөглүг арны шуут-ла сыгыгланчак апаар. Ол өй-өйде каттырыычыы кончуг хевир-биле бажын чайгылап, кайгап болгаш магадап чугаалап олурган:

— Мерген кижи ол-дур! Мерген кижи ол-дур!

Бир эвес бодуун кижи чугаалап шыдаар турган болза, ооң бодунуң чугаалапкы дег чүүлдерин Ленин чугаалап турган-дыр.

ЧҮТКҮЛ, СОНУУРГАЛ БОЛГАШ КИЧЭЭЛ

Белир өөредилге чылының бир онзагай чүүлү болза ортумак школаның 7 клазындан эгелеп эрттирер факультативтиг кичээлдер болур. Өөреникчилерниң янзы-бүрү чүткүлдериң болгаш сонуургалдарын сайзырадыр база билиин хапыладыр сорулга-биле чогум-на ол дугайын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Нийти өөредилгениң ортумак школаларының ажылын улам ыңай экижидер хемчеглер дугайында» доктаалында көрген болгай.

РСФСР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң коллегиязы бодунуң ээлчеглиг хуралынга бо чылдың сентябрь 1-ден эгелеп, республиканың школаларынга ындыг кичээлдерни организастап эгелээриниң дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Факультативтиг кичээлдерге баар өөреникчилер боттарының чүткүлдеринге болгаш сонуургалдарынга дүгжүп турар эртемни эки-тура-биле шилип алыр. Шилип алыышкынга ортумак школаның бүгү өөредилге эртемнери кирип турар. Неделя санында факультативтиг кичээлдерни чедиги класска бир, сески класска — ийи, а үстүкү класстарга 4 шакты эрттирген турар. Эртемденнерниң бодап турарын ёзугаар алырга, кичээлдерни ынчаар эрттирерге өөредилгеге чорудуушкунунуң ажыктыы бедиир. Школачыларның эртемге сонуургалын улам быжыг болгаш угланыышкынныг болдурар, оларның практиктиг ажыл-чорудулгазынга тодараашкынны бээринге дузалаар.

Факультативтиг кичээлдерге кол курста чок, азы ону немеп турар айтырыгларны өөренир. Ындыг тускай курстарга, чижээ, төөгү талазы-биле — делегей харылзааалары болгаш ССРЭ-ниң даштыкы политиказы, физика талазы-биле — радиоэлектрониканың үндезиннери, космостуң физиказы болгаш өске-даа темалар хамааржыр. Үстүкү класстарның өөреникчилери математика кичээлдеринге программалаашкын, дискреттиг математиканың элементилери, санаалга математикалары-биле таныжар. Черчение кичээлдериниң программазында геометрия элементилери, тудуг болгаш топография черчениелери кирип турар.

Уран чурулга, музыка, амгы үениң литературазының төөгүзүнүң талазы-биле курстарга хөй санныг өөреникчилерниң өөренири чугаа чок.

Күш-ажылчы өөредилге талазы-биле факультативтиг программада автомобиль, радио болгаш электрониканы, тракторлар болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин, өске-даа чүүлдерни өөренир.

Кичээлдерниң хемчээлин доктаадырда школа бүрүзү бодунуң байдалын болгаш аргаларын барымдаалаарынче кичээнгейни угландырарын министерствонуң коллегиязы угландырган. Факультативтиг курстарга белеткенирде педагогтар эртем тайылбырлыг болгаш тускай литератураларны хөйү-биле ажыглаар ужурлуг. Чүге дээрге бо өөредилге талазы-биле литературалар, өөредилге номнары чүгле ийи-үш чыл эрткенде үнер болгай.

Факультативтиг кичээлдер бөлүүнге 15-тен хөй эвес кижи турар. Чеди болгаш сес класстарга ындыг бөлүктерни чыл хуусаалыг тургузаар, ынчангаш өөреникчилерниң бир бөлүктен өске бөлүкче шилчиирин чөпшээревес. Үстүкү класстарның өөреникчилериниң программазын 2 чыл хуусаалыг тургускан. Школачыларга хары утда ийи курска өөренип болурун чөпшээреп турар. Кандыг курска өөренирин өөреникчи бүрүзү боду шилип алыр, ооң мурнунда класска өөреникчиниң өөредилгези кандыг-даа турган болза маңаа хамаарышпас.

Өөредилге чылының төнчүзүнде факультативтиг кичээлдер талазы-биле зачёттарны, азы контроль ажылдарны кылыр. Алган демдектерни ортумак школаны дооскаанының дугайында аттестатка бижиир.

Даңгыт-оол Чечек биле Раиса Оттук-оол олар ийи чыл бурунгаар он классты эки өөредилгелиг дооскаш, Бай-Тайга районнуң төвү — Тээлиде харылзаа салбырынга ажылдап киргеннер. Бо үениң дургузунда боттарынга онаашкан ажылдарынга кызымаккай чорууну көргүзүп, коллективтиң идегелин чаалап алганнар. Даңгыт-оол Чечек суурларже почта аймаан чорудар килдистиң эргелекчизи, а Раиса Оттук-оол телефонист. Олар чоннуң чагаа-бижиктерин, телефон-харылзаазын сагыш-човангыр, ак сеткилдиг күүседип турарлар.

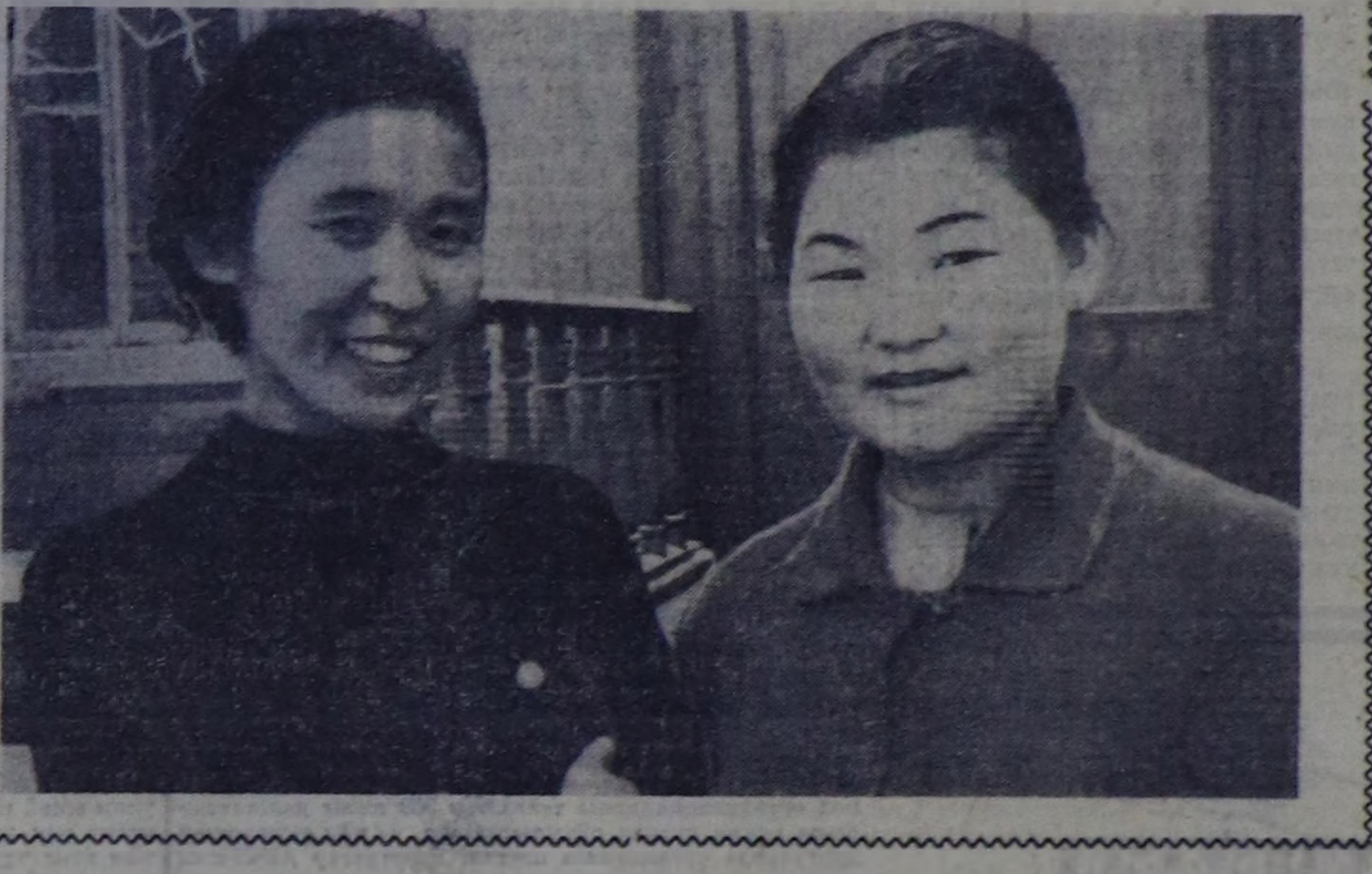

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) Даңгыт-оол Чечек биле Раиса Оттук-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Тельман аттыг найырал клуву

Мурнуу Уралда Златоуст хоорайда 10 дугаар школаның өөреникчилери немец дылга саат чокка чугаалажыр. Бо школада өөредилге немец дылда чорттунуп турар. Школа — ГДР-биле найыралдың совет ниитилелиниң коллективтиг кежигүнү.

Орус улустуң немец ажылчыннар-биле интернационалчы найыралының дугайында солун төөгүнү ук школаның өөреникчилери чыып турар. 1929 чылда Германияның компартиязының Төп Комитеди Уралдың мурнакчы завод коллективинге тыпсыры-биле «Рот Фронт» деп Кызыл тукту тургускан. Златоуст хоорайның чүс-чүс бүдүрүлгелери киришкен чарышка Ленин аттыг завод тиилекчи болган. Тукту тыпсыры-биле Вильгельм Пикке баштаткан немец ажылчыннар делегациязы ол хоорайга 1930 чылда чораан.

Найырал клувунуң кежигүннери ГДР болгаш өске-даа социалистиг чурттарның школачылары-биле быжыг харылзааны тудуп турар. Клубтуң делгелгезинде — Германияда Дессау хоорайның школачыларының чорутканы, национал шаңналдың лауреады Эрвин Штриттматтерниң «Тинко» деп ному авторнуң чагаазы-биле казы чылар. Немец ажылчын В. Шуберттиң чорутканы, картында «Маадырлыг совет улуска кезээ мөңгеге өөрүп четтиришкин» деп бижимелдиг. Вальтер Ульбрихтиң дугайында ном база бар.

Уралга хамаатыы дайынының болгаш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының киржикчизи чораан. хоочун коммунист Александр Фаецти немец школачылар боттарының өнүктеринге таныштырган. Найырал клувунуң кежигүннери немец өнүктерин хоочун большевиктер Венедикт Ковпон база Павлов Анаховский олар-биле таныштырган болгаш оларның магнитофонга бижиткен чугаааларын Дессау база Галле хоорайларже чоруткан.

10 дугаар школаның интернационалчы найырал клувунга немец маадыр Эрнст Тельманның адын тывыскан. Мону Тельманның уруу — Ирманың деткимчези-биле кылган. (ПМА).

Юбилейлиг чылда саанчылар

САГГАН СҮДҮ САВА ДОЛГАН

САААНЧЫНЫҢ БОДАЛДАРЫ

Эвилең-ээлдек, топтуг-томаанныы даштыңдан-на илдең, чалыы шырайлыг угбай, пат-ла өөрениген аян-биле:

— Хөөг-хөөг, Маша-Маша! — деп, каш удаа кыйгырарга, кажаа ужунга турган доңгур шилги инек ооң чанынга кылаштап кээп туруп алган. Саанчы, инектериниң сөөлгүзүн саапкаш, сүдүн учётчикке дужаапты. Саалданы мурнай дооскан ол угбайның кым дээрин, ооң канчаар ажылдап, чурттап турарын учётчиктен билип алдым.

Даңзы-Белек Чопуу Долааановна «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының хоочун саанчыларының бирээзи. Мурнунда чылдарда өөнүң ээзи-биле кады молдургалар кадарып чорааның санаваска, чүгле саанчылап безин 17 чыл дургузунда халаг чок ажылдап келген. Ол чыл бүрүде бедик көргүзүглерни чедип ап, ажыл-агыйның экономиктиг хөгжүлдезинге төлептиг салыышкынын киирген.

Хендергеге саанчылап эгелээнинии баштайгы чылы — 1949 чылда ол түс чер уксаалыг бир инектен-не 700—800 кг сүттү саап ап турган болза, беш чыл планының баштайгы чылы — 1966 чылда бодунга быжыглаан 20 инээниң бирээзинден-не 1600 кг сүттү саггаш, ферманың бүгү саанчыларының ортузунга калбарган социалистиг чарышка бирги черни ээлээн. Мурнакчы саанчы хөй чылдарда мөөңнеп алган күш-ажылчы дуржулгазын аныяк саанчыларга күзелдиг-биле дамчыдып, оларны эки көргүзүгнү чедип алырының аргазынга өөредип турар. Ооң өөредип каан саанчылар С. Алдын-кыс, Д. Кызыл-оол, Т. Кара-кыс олар ол-ла фермада көргүзүг талазы-биле «башкызындан» дудак чок ажылдап турар.

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы юбилейлиг чылда күрүнеге 47 тонна сүттү садар хүлээлгелиг. Планныг сорулганың чединиишкинниг күүседээзи дээш, ферманың кижилери эвээш эвес күжениишкиннерни үндүрген.

Бо чылдың баштайгы үш айларында сүт саалдазының планы күүсеттинген. Хөй сүт бүдүрерибиле чергелештир коллектив коммунистиг күш-ажылдың фермазы деп ат дээш демисепишаан, ол атты Совет эрге-чагырганың 50 чылының байырлалында ыяап-ла чедип алган турарын шиитпирлээннер.

Моон соңгаар чок кылыры эргежок чугула, нийти херекке моондак боор турар четпестерни Чопуу угбай ажыы-биле айыткаш, мынча дээн:

— Бистер хөй сүт дээш походту фермага мал чемнерин арттыкшылдыг кылдыр белеткээринден эгелээн бис. Эрткен чылдың күзүнүнде ферма чоогунга салган силозувус чылдың берге үези — кышты эрттирип алырынга чедишкен. Ынчалза-даа бертеп каан силос кыжын дона бээрге, ону хол-биле хоорул, инектерге төп бээри бергедээшкиннерни, артык үе-шакты чарыгдаарын болдуруп келген. Бо чорук механизастаашкынны чугулага албайн турарында деп бодаар мен. Саалданы дүрген чорударынга болгаш хөй сүт саап алырынга электриниг саалда дыка ажыктыг. Арыг-Бажының фермазында саар инектерниң саны өске улуг ажыл-агыйларнындан дудак чок. Ындыг болганда борта электриниг саалданы ажыглаарын өөренип көөр-ле чогуур. Специализастаашкын болгаш механизастаашкын чугула-дур, оода-ла малга чем үлеп бээринге хөй күш, үе чарыгдаттынмас кылып алза канчаар дыгыл?

«Улуг-Хая» совхозтуң чүгле Арыг-Бажы эвес, өске-даа фермаларында механизастаашкын ажылы багай чорупп турарын айтыр херек. Юбилейлиг чылда эки түңнелдиг болурда, мону эде көөрү чугула.

Н. ТАНДЫ-ООЛ.

* * *

САЛБЫРНЫҢ МУРНАКЧЫЗЫ

«Өөк» совхозтуң Тарлаг салбырының сүт-бараан фермазы салбыр төвүнден 16 км ыракта турар. Чаңгыс-ла төп кудумчулуг бичии сууржугашта ферманың саанчылары, кадарчылары ажылдап, чурттап турар. Ында эге школа, магазин, эмнелге пунктузу база бар. Саанчыларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг бүгү байдалдар тургустунган.

Юбилейлиг чылда, ферманың саанчы бүрүзү бир инекке онаажтыр 1700 килограммдан эвээш эвес сүттү саарын хүлээнген. Эрткен чылын бо сорулга 1370 кг турда, ону ыракта ажыргаш, чаа хүлээлгезин бедиткени ол. «Сөглээр сөске эр херек, баглаар баг-та дон херек» деп үлегер чугааны дайынчы лозуң болдургаш, ферманың ажыл-ишчилери алган социалистиг хүлээлгелерин чединиишкинниг күүседип келген. Бо талазы-биле аныяк саанчы О. Байкара өскелерин мурнап турар. Ол баштайгы кварталда безин чылда хүлээлгелиниң үштүң бир кезин хирезин күүседипкен.

Ольга Дембреловна ам дөрт чыл саанчы стажтыг. Бо үениң дургузунда ол ажылынга кызымаан көргүскен. Дөрт уругнуң иези, төлептиг ишчиниң кызымак күш-ажылын үнелеп көргеш, чаңгыс чер чурттуглары ону чоокта чаа район Советиниң депутадынга соңгуп алганнар. Эш Байкара өөрүнүң идегелин хандырар дээш, эвээш эвес күжениишкиннерин үндүрүп, коллективтиң иштинде культура-массалыг ажылды бодунуң холунга алган. Ылаңгыя делегей байдалының дугайында кыска медээлерни солуннарның чаа номерлеринден көрүп, ону өөрүнге эртен ажыл мурнунда, азы кежээ ажыл соонда таныштырып турар. Ольга чоокта чаа 28 харлаан. Өөрү аңаа бүгү-ле акини күзеп, юбилейлиг чылда улам бедик көргүзүглерни чедип алырын чугаалап турганнар.

В. СУБАЧЕВА.

Сибирьниң улустарының уран чүүлү

Новосибирск, апрель 10. (СЭТА). Октябрьның 50 чылынга тураскааткан, Бүгү-российаның бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезиниң зона ааңы-биле көргүзүүнүң киржикчилериниң түңнел концерти бөгүн Новосибирскиниң академиктиг опера болгаш балет театрынга болуп эрткен. Бир неделяның дургузунда Омск, Новосибирск, Томск, Кемерово областардан болгаш Алтай, Красноярск крайлардан, Тыва АССР-ден база Даг-Алтай болгаш Хакас автономнуг областардан, Таймыр, Эвенк национал округтардан келген ийи муң хире бот-тывынгыр артистер боттарының улусчу уран чүүлүн, талантызын көргүскен.

Жюриниң даргазы, сураглыг совет композитор, Армян ССР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы А. Долуханян СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга мынча дээн:

— Бо дээрге Сибирьниң улустарының уран чүүлүнүң улуг байырлалы-дыр. Көрүлдениң баштайгы хүнүнде Новосибирскиниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективи янзы-бүрү хевирлиг номерлер-биле долдунган программалыг концерти көргүстү. Электротехника институдунуң академиктиг хорунуң күүсеткен ырларын улуг сонуургал, өөрүшкү-биле дыңнап, көрдүвүс. Ылаңгыя Моцарттың «Өпей ыры» деп ырын институттуң ол нийти ыры коллективи бедик мергежил-биле күүсетти. Сибирьниң академхоорайжыгажында «Академия» деп Культура бажыңының симфониялыг оркестриниң күүселдези база-ла солун-дур. Ооң ойнакчылары эртем ажылдакчылары болгаш студентилер болуп турар. Е. Ионесянның дирижёрлап удурткан ол оркестриниң моон соңгаарғы перспективазы улуг болуп, дыңнакчыларның улуг сонуургалын чаалап алыры чугаажок деп бодай-дыр мен.

Омскиден келген улусчу талантыларның көргүскен номерлериниң күүселдезиниң культуразы дыка бедик болгаш черле сеткил ханыышкынныг-дыр. Ол областың көдээ черлеринден база хөй-ле номерлер киргени. Ылаңгыя Тар районнуң Культура бажыңының академиктиг хору улуг макталды чаалап алган.

Сибирьниң национал автономнуг республикаларының, областарының, округтарының төлээлекчилериниң уран талантызының дугайында хөй-ле эки чүүлдерни чугаалап болур. Маңаа Тываның төлээлекчилериниң дугайын черле онзалап чугаалаксап тур мен.

Оларның көргүскен солун концертиниң программазы юбилейлиг чылче угландыр тургустунганы-биле онзагайланып турар. Тываларның бүгү-ле көргүскен номерлери ханы национал аян-хөөн, хевирлиг болгаш күүселдези уран-чечен деңнелдиг, онзагай болуп ылгалып турар. Аныяктарның ыры бөлүү кончуг көрүштүг, чараш дыңналыр, солун композициялыг көргүзүгнү күүсеткеш барды. Улустуң хөгжүм херекселдериниң тыва оркестринге эң-не бедик үнелелди бербес арга-жок-тур, аңаа дөмейлеп деңнээр ындыг оркестрни мынча болгуже черле көрбээн мен. Эң ылаңгыя Глинканың «Руслан болгаш Людмила» деп сураглыг операзындан алган, берге увертюраны ол оркестр онзагай улуг чедиишкин-биле ойнап күүсетти.

Хөй кижиниң күүсеткени сыгыт-хөөмей — Тыва уран чүүлдүң бир онзагай үнелиг эртинези болур-дур. Ол сыгыт-хөөмей дээрге, ырның өскелерге күүсеттинип шыдаттынмас хире ындыг солун, чараш дыңналыр база онзагай хевири-дир. Херээженнерниң «Чечек» деп ыр ансамблиниң чараш, эки күүселдези черле мактавайн барып болбас. Хөй кижи киржикчилиг тыва хор көрүкчү, дыңнакчы чонга кайгамчык таалалды болдуруп, оларның улуг сонуургалын хайныктыргаш барды. Ылаңгыя «Тооруктуг тайга» деп улустуң ырының күүселдезин элээн каш үеннерге чараш, онзагай дыңналыр кылдыр тургузуп алган болду. Хорнуң удуртукчузу Новосибирск консерваториязының доозукчузу Роберт Лесников. Аңаа Тыва республиканың культуразының алдарлыг ажылдакчызы деп бедик атты тывысканы аңаа эвес, ол аңаа төлептиг-дир.

Дыңнадыг

Кызыл хоорайның күүсекчи комитеди хуу бажыңнарында чурттап турар хамаатыларга шыңзылганы понедельник болгаш пятница хүннеринде 9 шактан 5 шакка чедир төрүттүнгенинин дугайында херечилелин, паспортун барымдаалап бээр.

Коммунал квартираларда чурттап турар хамаатыларга шыңзылганы бажың эргелелдери бээр.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Чөдүл эми

Чөдүл эмин аптека болганындан-на рецепт (эм бижик) чокка садып ап болур. Ол кончуг эптиг-даа. Чүге дээрге тыныш органнары арай эпчоктангаш бичии-ле чөдүре бергенивисте эмчиже чүгүрүп турбас-ла болгай бис.

Херек эликсири, нашатыр-анис дамдылары, пектол, пектусин, тускай чөдүл табдеткалары дээн чижектиг эмнерни чөдүл үезинде ижерге кончуг эки. Ол эмнер херекти хөюдуп, дүпкүнү хоорул турарлар.

Аптекага кирип келгеш эмчиниң бижик чокка кодеин бериңер дээр, оон бербеске хорадаар кижилер кайы хөй. Кодеин дээрге морфинге бир домей, кижини ээртир болгаш уйгу келдирер эмнерниң бирээзи болур.

Кодеин ижип чаңчыккан кижилер дугайында медицина литератураларындан бо-ла номчуп болур. Ынчангаш кодеинни ылавыла эмчиниң бижик-биле садар, эмчиниң саавыры-биле ижер чылдагааны ында.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КИНО

АПРЕЛЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Албан хүлээлгезин күүседип чорааш» 11.10, 1.10, «Спартак» (1-ги, 2-ги сериялары) 3.10, 6.20, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Котовский» 10.30, 2.30, «Аян чорунтар» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тайга чуну ыттавайн турганыл» 3, «Даады-ла эпчок чорунтар» 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Космонавтарның кудумчузу» 11, 1.40, «Прокурорга сес тен бээр-дир» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА»: «Альпий балладазы» 6, 8 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Карнавал дүнези» 2, «Килеңнээшкин» 6.30, 8.30 шактарда.

редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетөөр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаңда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу. 1). ТС—00354.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үнделиттинген

1967 ч.
АПРЕЛЬ
13
ЧЕТВЕРГ
№ 87 (6724).

Өртээ 2 көп.

Ам кодээ коммунистер, бүгү колхозчулар, совхозтар ажылдакчылары, агрономнар хөрзүнүнүң үрелип баксыраар чоруунга удур демисел дугайында партияның болгаш чазактың доктаалын ажыл-ишчи чугаалажып турар. Төлевилеттинген кемчеглерни изин-биле чүүлдүгзүмушаан, олар ажыл-агый бүрүзүнүң тодаргай байдалдарында эң хөй экономиктиг ажыкты берип болгу дег практиктиг планнарны тодарадып турарлар.

Чер — бүгү улустуң байлаа, кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң кол үнер дөзү-дүр. Чайгаар болуушкуннардан черни үрелиишкинден камгалаар, гектар бүрүзүн эң-не үре-түңнелдиг ажыглаар хүлээлгелиг бис.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының бирги сессиязы

СОВЕТ КИЖИНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Улустуң хереглел бараалнарын бүдүрерин көвүдедир болгаш шынарын экижидер дугайында

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат А. М. ШКОЛЬНИКОВТУҢ илеткели

Коммунистиг партияның болгаш оон ленинчи Төп Комитединиң удуртулгазы-биле совет улус бистиң чуртувуска коммунизм тургузуушкунунуң улам ыңайгы оруктары төлевилеттинген СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырып турар деп илеткелчи чугаалаан.

Совет күрүнениң 50 чылын экономиканың болгаш культураның хөгжүлдезинге чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуур деп СЭКП ТК-ның кыйгырыышкынга бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары изии-биле каттыжып харыылаан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының кайгамчыктыг бежен чылынче уткуштур чорбушаан, Россия Федерациязының ажылчы чоннары алдарлыг юбилейни төлептиг уткуур. Совет Эвилелиниң экономиказының хөгжүлдезинге чогуур салыышкынны боттарының чогаадыкчы, тургузукчу күш-ажылы-биле киирер дээш күженииишкиннерин салып турар.

Беш чылдың бирги чылының онаалгаларын республика долдур болгаш ажыр күүседирин чедип алган, юбилейлиг чылды чаа-чаа чедиишкиннер-биле эгелээн. Үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң өзүлдези, национал орулганың көвүдээшкини Россия Федерациязының ажылчы чоннарының материалдыг чаагай байдалын болгаш культурлуг деңнелин улам ыңай бедидер арганы берген. Чоннуң кижи санынга онаалтыр боттуг орулгалар 1965 чылдыынга деңнээрге 6 хуу өскен.

Бистиң партиявыстың угланыышкынының шынныы, СЭКП-ниң XXIII съездизинге болгаш Төп Комитеттиң оон дараазындагы Пленумнарынга ажылдап кылдынган оон экономиктиг политиказының ажыктыг, дээштиг чоруу тодаргай бадыткаттынып турар. Ам сорулга чүл дээрге үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге эрткен чылын чедип алдынган түңнелдерни Октябрь мурнуунуң чарыжынга улам быжыглавышаан, ол түңнелдерни улам көвүдедири болур. Ол дээрге бистиң Төрээн чуртувуска юбилейжи белек болур.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиязында бөгүн чугаалажып турар айтырыг совет кижилерниң амыдырал-чурттаалгазының материалдыг деңнелин улам ыңай көдүрериңче угландыр бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың хемчеглериниң ниити системазының эң чугула чүүлү болур.

Соолгу ийи чылда боттандырган хемчеглер чоннуң акша орулгаларын дыка бедиткен. СЭКП ТК-ның март (1965 чыл) Пленумунуң соонда кодээ болгаш хоорай чоннуң амыдыралының деңнели дыка шапкын чоокшулажып эгелээн. Ол бүгү болза улустуң хереглел бараанарынга чоннуң негелдезин бедиткен болгаш оларны бүдүрерин көвүдедиринге немелде аргаларны дилеп тывары негеп келген.

Үлетпүр бараанарынга, ылангыя хепке, идиктерге, соодукчуларга, мебельге, телевизорларга болгаш үр ажыглаттынар өске-даа бараанарга негелде соолгу чылдарда дыка бедээниң демдеглээ чогуур. Оларны бүдүрерин үлетпүр көвүдетпен, ынчалзаа-даа оларның чамдыктарынга негелде ам-даа долдур хандыртынмайн турар.

Улустуң хереглел бараанарын бүдүрер чорукту көвүдедиринге бар курлавырларны болгаш чер-черниң аргаларын эң хөйү-биле ажыглаар дугайында тускай доктаалды партияның Төп Комитеди биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1966 чылдың декабрь 30-де хүлээп алганын илеткелчи сагындырган. РСФСР-ниң улус ажыл-агыйында ажыглалга киирери эргежок чугула курлавырлар хөй. Ынчалзажок улустуң хереглел бараанарын бүдүрүп үндүрер чорукту көвүдедириниң болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидериниң бүгү чугулазын ам-даа чедир үнелеп көрбейн турар чамдык министерстволар, ведомстволар болгаш чер-черниң совет органнары бар болуп турары хараадаанчыг-дыр. Чамдык областарның, крайларның болгаш автономнуг республикаларның совет органнары бараанар фондуларының чүгле төлевилеттинген берилдезинге кол идегел салып турар болгаш чер-черниң курлавырларын, аргаларын эки ажыглап тургаш, чамдык бараанарның чедишпес чоруун чок кылырының эргежок чугула хемчеглерин албайн турар.

Бо чылын улустуң хереглел бараанарын бүдүрерин 840 млн. рубльге немей көвүдедир дугайында министерстволарның болгаш ведомстволарның саналдарын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган. Чиик үлетпүрнүң бүдүрүлгелеринге улуг негелделер салдынып турар. Соолгу чылдарда Федерацияның чиик үлетпүрү янзы-бүрү бараанар бүдүрерин дыка көвүдеткен. Ынчалзаа-даа садып алыкчыларның өзүп турар хереглелдеринге, сеткил ханнунге болгаш материалдыг аргаларынга таарышкы дег бедик шынарлыг бараанар ам-даа бисте чедишпейн турар.

Салдынган сорулгаларны чедиишкиннг шиитпирлээр болгаш хөвар бараанарга чоннуң хереглелдерин эң чоокку чылдарда-ла долдур хандырар талаазе, бүдүрүлге күчүлерин эң-не бедик темпилер-биле немей өстүрер ужурлуг бис. Бо чылын Россия Федерациязының чиик үлетпүрүн хөгжүдеринге 337 млн. рубльди берген, ынчаарга 1966 чылда ол сорулгага 312 млн. рубльди шингээдип алган болгай.

Ажыглалда чаа кирген бүдүрүлгелерниң төлевилел күчүлерин оожум шиңгээдип ап турарывыстың уламындан хөй хемчээлдиг продукцияны чедир албайн турар-дыр бис. Чиик үлетпүрнүң ажыглалда соолгу чылдарда кирген 19 улуг бүдүрүлгелериден чүгле 4 бүдүрүлге долу төлевилел күчүзүнде ажылдап турар.

Бүдүрүлгениң ажыктыг болуруун бедидериниң чугула курлавырлары болза продукцияның ассортиментизин калбартыры болгаш шынарын бедидери болур деп илеткелчи чугаалаан. Бүдүрүлгелерниң удуртукчулары негелдеден хамаарыштыр бараанар бүдүрерин эде тургузарының эргежок чугулазын билип, бүдүрүлгениң технологиязын болгаш ону организастаарын сайзырадгайжыдып, шынар дээш демисежип турар ындыг черлерге бүдүрген продукция хереглекчилерниң эки деп көрген үнелелин ап турар.

Чаа бараанарны чогаадып тургузар талазы-биле бисте он-он конструктор бюролары, хеп болгаш идиктер модельерлериниң бажыңнары, муң-муң модельерлар, конструкторлар, чурукчулар ажылдап турар. Олар постерниң хептерниң, трикотажтың, идиктерниң болгаш өске-даа кылыгларның эки хевирлерин саналдап турарлар. Ынчалза-даа оларның дыка хөйүн массалыг бүдүрер кылдыр нептеретпейн турар-дыр. Чамдык удуртукчуларның эрги, болуунуңуезин чурттап арттырген чүүлдерге чанчыккаш, чаа чүүлдер дээш сундулдаар хөөн чок чоруу-биле ол тайылбырлаттынар. Бүдүрүп турар продукцияның шынарлары дээш хереглекчилерниң мурнунга бүдүрүлге коллективтериниң болгаш оларның удуртукчуларының харыысалгазын бүгү хемчег-биле бедидериң күрүнениң, чоннуң эрге-ажыктары негеп турар. Чер-черниң эргелер-чагыргалары база продукцияның шынары дээш шыңгыы хайгааралды тургузар ужурлуг. Үрей кылыкчыларга удур үргүлчү демисежир херек, чүге дээрге ындыг чоруктар күрүнеге болгаш чонга каражаны чедирип турар болгай.

Кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдеп турары-биле холбаштыр аъш-чем болгаш эът-сүт үлетпүрүнге негелделер бедип турарын илеткелчи демдеглээн.

Эрткен чылда республиканың аъш-чем үлетпүрү планын 102 хуу күүседип, пландан ажыр барык 200 миллион рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрген. Чем продуктуларының ассортиментизи иледе калбарып, оларның шынары бедээн болгаш чоннуң хереглелин бүрүн хандырып турар апарган.

Ындыг болза-даа чамдык областарда, крайларда болгаш автономнуг республикаларда аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери эки эвес ажылдап турар.

Ассортиментиниң калбартырынга бүдүрүлге күчүлери чедишпес черлерге бо айтырыгларны чүгле чаа тудугнуң күсели-биле эвес, харын база ажылдап турар бүдүрүлгелерни чаартырының күсели-биле шиитпирлээр херек. РСФСР-ниң Бурпланы болгаш Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозу бо талазы-биле бүгү хемчегниң дузаламчызын областарга, крайларга болгаш автономнуг республикаларга көргүзер ужурлуг.

Шынар болгаш ассортимент талазы-биле шыңгыы негелделер консерва үлетпүрүнге салдынып турар. Эрткен чылда бүдүрүлге планын ниитизи-биле күүсетсе-даа чоннуң улуг-биле хереглеп турары чимистерниң, закусочный болгаш ногаа консерваларының, ногаан чочак-тарааның чамдык хевирлерин болгаш натура соктарның янзы-бүрү хевирлерин бүдүрер талазы-биле онаалга күүсеттинмээн.

Ам эът болгаш сүт үлетпүрүнде кол айтырыг болза, бүдүрүп турар продукцияның ассортиментизин калбартыры, шынарын бедидери болуп турар. Чер-черниң совет органнары эът-сүт бүдүрүлгелериниң күчүлерин ажыглап турарын хынап, чедишпейн турар эът болгаш сүт продукцияны ажылдап кылырын көвүдедири-биле эргежок чугула хемчеглерни алыр ужурлуг. 1967 чылдың планында капитал салыышкыннарны 108 миллион рубль хемчээлге болгаш 100 ажыг эът-сүт бүдүрүлгелерин ажыглалга киирери көрдүнген. Оон аңгыда хөй бүдүрүлгелерни актуалдыырышкынның төпчүттүнээн үнер дөстериниң күсели-биле тудар болгаш чаартыр деп турар. Капитал салыышкыннарның нити хемчээли 225 миллион рубль болур, а эрткен чылда херек кырында күүсеткени 164 миллион рубль болган. Тудуг программазы аажок улуг күженииишкинни үндүрерин негеп турар. РСФСР-ниң Эът болгаш сүт үлетпүрүнүң министерствозу, чер-чер Советтериниң күүскомнары эът комбинаттарының, соодукчуларының, сүт болгаш быштак кылыр заводтарының тудуун хүн бүрүнүң контролюнга алыр ужурлуг.

Болуунуң доктаалынга партияның Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели үлетпүрнүң бүгү адырларының бүдүрүлгелеринге культура-амыдыралдың бараанарын болгаш ажыл-агый херекселдерин бүдүрүп үндүрерин калбартырын негээн.

РСФСР-ниң девискээринде ол бараанарны бүдүреринге эвилел болгаш республика министерстволарынга база төп албан черлеринге чагырткан 4 муң ажыг бүдүрүлгелер ажылдап турар. Эрткен чылда олар 6,5 миллиард ажыг рубльдиң бараанарын бүдүрүп үндүрүп, 1965 чылдыы-биле деңнээрге бүдүрүүшкүнүү 731 миллион рубльге азы 13 хуу көвүдеткен. Улустуң хереглел бараанарын бүдүрерин хөгжүдеринге улуг инициативаны илергейлеп турар эвилел болгаш эвилел-республика чагырганың хөй бүдүрүлгелери республикада бар.

Улустуң хереглел бараанарын бүдүрерин хөгжүдеринге улуг рольду чер-чер Советтериниң күүскомнарынга база хамааржып турар. Оон аңгыда олар чагырганзында турар чурт үлетпүрүнүң ажылы дээш харыысалганы шуут хүлээр болгаш контрольду боттандырар, боттарының девискээринде турар эвилел болгаш эвилел-республика чагырганзының бүдүрүлгелеринге бараанарны бүдүрерин хөгжүдеринге дузаламчыны көргүзүп, аргаларны дилеп тывар ужурлуг. Бо херектиң талазы-биле Тула областың удуртукчуларының инициативазын кичээнгейге алыры черле чөптүг. Олар администрацияның, бүдүрүлгениң хосталган бажыңнарынга улустуң хереглел бараанарын бүдүрер талазы-биле 11 бүдүрүлгелерни тургускан. Чамдык черлерде ындыг инициативаны илергейлевейн турары хараадаанчыг-дыр. Хөй бүдүрүлгелер улустуң хереглел бараанарын бүдүрерин көвүдедириниң бүгү чугулазын ам-даа чедир үнелеп көрбейн, оларны ийиги чергениң херээ кылдыр санап турар, а министерстволар ону шыдажыр ёзу-биле көрүп турар.

Чамдык эвилел министерстволары чазактың айтыышкыннарын үреп, чонга садыглаар бараанарны бүдүрүп үндүрерин хереглекчилер-биле дугуржуушкун чокка чүгле кызырып турар эвес, харын бүдүрерин шуут соксадып турар дугайын А. М. Школьников оон ыңай чугаалаан.

Бүдүрүлгени көвүдедири-биле катай бүдүрүп үндүрер продукцияның ассортиментизинге болгаш шынарынга улуг кичээнгейни көргүзер херек. Кылыгларның ассортиментизин ам-даа четпес чаартып база калбартып турар, амыдырал приборларының болгаш машиналарның чаа, эң камналгалыг конструкцияларын бүдүрүлгеге оожум нептередип турар.

Культура-амыдыралдың болгаш ажыл-агыйның элээн хөй чугула бараанарын бүдүрерин чурт үлетпүрүнге меңнээн.

Эрткен чылда чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери продукцияны бүдүрүп үндүрерин 1965 чылдыы-биле деңнээрге 8,8 хуу көвүдедип, пландан ажыр барык 90 миллион рубльдиң бараанарын бүдүрүп үндүрген.

Ындыг болза-даа чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринде дыка хөй айтырыглар ам-даа шиитпирлеттинмээн, хамыктың мурнунда түс черниң чиг эдииниң болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң бүдүрүлгезиниң артынчыларының күсели-биле бүдүрер продукцияның ассортиментизин калбартырының темпилери дыка оожум болуп турар.

Холдуунда тончуткен фондуларның күсели-биле чурт үлетпүрүнүң кылыгларының ассортиментизин калбартыр хээр чер-чер Советтериниң хөй күүскомнарының шын эвес угланыышкыны чамдык областарга ажыл-агый херекселдериниң болгуң бараанарын бүдүрүп үндүрерин кызырарынга чедирген болгаш садыг организациялары ол бараанарны республиканың өске районнарындан сөөртүп киирер ужурга таварышкан.

Соолгу чылдарның дургузунда урам-чурулга тывыжын хөгжүдеринге кичээнгейни кошкаткан, оон түңнелинде оларның чамдык хевирлери херек кырында чок болу берген. Чер-черниң совет органнарының удуртукчулары ол херекке киржип, хөй урам-чурулга тывыштарының мурнундагы алдарын катап тургузар херек. РСФСР-ниң Бурпланы болгаш чурт үлетпүрүнүң министерствозу чер-чер органнарынга бүгү хемчегниң дузаламчызын көргүзер ужурлуг.

Бүдүрүп үндүрер продукцияның шынарын бедидери чурт үлетпүрүнүң эң чугула сорулгазы болуп турар. Чурт үлетпүрү улустуң хереглел бараанарын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле партияның болгаш чазактың ап турар хемчеглериниң системазынга улуг рольду ойнаар ужурлуг.

Чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидериниң, бирги ээлчегде кодээге амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң четкизин калбартырын хандырарының эргежок чугулазын илеткелчи оон ыңай айыткан. Амыдырал хандырылганың аңгы деңнели күүседип турар ажылдарның шынарынын-даа база чедирип турар ачы-дузаның хемчээлиниң талазы-биле чоннуң негелдезинге ыракта-ла дүүшпейн турар. Ажылды бедик кылдыр организастааның үезинде ол алыр амыдырал хандырылганың талазы-биле үүрмек ажылдарынга сагыш салырындан ажылчы чоннарны элээн хостаарын чүгле хандырар эвес, харын база күрүнеге хөй орулганы берип шыдаар ужурлуг.

Ылангыя кодээ чоннуң хандырылгазын экижидеринге хөй чүүлдерни кылыры негеттинип турар. Кодээ черле ачы-дуза чедирериниң хемчээли бир чурттакчыга онаалтыр алырга, хоорайныындан 3,7 катап эвээш болуп турар. Кодээге амыдырал хандырылганың четкизин калбартыр талазы-биле далаштыг хемчеглерни алырын ол чорук чер-черниң органнарындан негеп турар.

Эрткен чылда республиканың хөй бүдүрүлгелери планнаашкынның болгаш экономика талазы-биле ишиг бериишкиниң чаа системазынче шилчээн. Бүгү ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидер талазы-биле партияның холга алган угланыышкыны баштайгы эки түңнелдерни улус хереглелиниң продукциязын ажылдап кылып турар адырларда база берип турар.

(Төнчүзү 2-ги арында).

Кызыл тукту тывыспышаан...

Бүгү улустуң улуг чырык байырлалы болур Октябрьның 50 чылын демдеглээр үези чоокшулап олурар. Анаа белеткел чер бүрүзүнде калбарган. Таңды районнуң ажыл-ишчилери байырлалга белеткелди база шапкынчытканнар.

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга чедиишкинниг ужуражыр дээш, районнуң ишчилериниң эрткен бирги кварталда эки ажылдааның партия райкомунуң бюрозу болгаш райкүүском демдеглээн. Чылдың бирги кварталының түңнелин ёзугаар алырга, район эът планын 479,9, сүттүң 162,2 хуу күүсеткен. «Межегей», «Элегес» совхозтар, «Революцияның чалбыыжы» колхоз мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле эки ажылдааның бюро демдеглээн.

Социалистиг чарыштың бирги черин совхозтардан «Межегей» ээлээн. Партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун ол ажыл-агыйга тывыскан. Оон-биле кады районнуң күш-ажылчы алдарының тугун ол совхозка тураскаадып көдүрген.

РАЙКОМ ПЛЕНУМУ

Апрель 12-де СЭКП Бии-Хем райкомунуң VI пленуму болуп эрткен. Анаа «Октябрьның Социалистиг улуг революциязының 50 чылынга холбаштыр алдынган социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезиниң дугайында» илеткелди партия райкомунуң бирги секретары эш М. С. Харченко кылган.

Районнуң ажыл-ишчилери юбилейлиг чылда боттарынга бедиткен хүлээлгелерни алган. Ылангыя пландан ажыр күрүнеге 286 тонна сүттү, 45 тонна эътти болгаш 8 тонна дүкту садарын бии-хемчилер хүлээнген. Алдынган хүлээлгелерниң чедиишкинниг боттанып турарын эрткен кварталдың түңнелдери көргүскен. Күрүнеге эът, сүт садарының квартал планы ажыр күүсеттинген. Бүдүрүлгеге черлериниң көргүзүглери база-ла эки болган. Бо бүгүнү демдеглевишаан, эрткен чылын кодээ ажыл-агый талазы-биле эки көргүзүглерлиг болганы дээш районга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кызыл тугун тывысканы районнуң ажылчы чоннарын күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерже сорук киирген деп илеткелчи чугаалаан.

Ындыг болза-даа районнуң ажыл-агыйында чамдык четпестерниң барын илеткелчи болгаш пленумга санал бергеннер демдеглээн. Сүт саалдазының хемчээли «Өөк» совхозта болгаш «Кызыл тараачын» колхозта кудулап турар.

Пленум чугаалашкан айтырыгның талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

МОСКВА. К. А. Тимирязев аттыг кодээ ажыл-агый академиязы кодээ ажыл-агыйга атомнуг техниканы ажыглаар талазы-биле ажылды чуртка бир-ле дугаарында эгелээн өөредилге болгаш эртем албан чери болган. Атомнуг Физиканы болгаш радиохимияны херек кырынга ажыглаарының кафедразын каш чыл мурнунда маңаа организастаан. Кодээ ажыл-агыйга изотоптарны болгаш ядролуг херекселдиишкиннерни эң калбаа-биле ажыглаар арганы берги дег чаа приборларны болгаш аргаларны эртем ажылдакчылары болгаш аспирантылар ажылдап кылып турар.

ЧУРУКТА: радио-изотоп лабораториязында. Микробиологияның аспирантызы Т. И. КУЗЯКИНА микроорганизмнерниң атразиинниң чарлыышкынының тускай счетчиктиң дузазы-биле хайгаарап тур.

В. ХУХЛАЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Организастыг эрттирер дээш

Юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдарын бедик агротехниктиг деңнелге, кыска хуусаада чорудар дээш Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң дирекциязы, парткому болгаш ажылчын комитеди организакчы ажылды хову турлагларынче калбартып, тарылга кампаниязында онза шылгараан механизаторга, чолаачыга тыпсыр шилчиир вымпелдерни доктааткан болгаш ээлчег нормазын эки шынарлыг ажыр күүсеткени дээш тыпсыр материалдыг сонуургал хемчеглерин ажылдап кылган. Тарылганың баштайгы хүннеринден эгелээш түс-түс бригадалар, звенолар, тараажылар аразынга социалистиг чарыжы калбартып эгелээн.

Совхозтуң Кок-Чыраа салбырының хоочун тараажызы, коммунист Д. Хүүракайга удурткан беш кижи состаавтыг, механизастаттынган суггарылга звенозу бо хүнге чедир 130 ажыг га шөлдү суггарган. Суггарылга аңдазынныг МТЗ—50 деп тракторну ол звено бүдүрүкчүлүг ажыглап келген. Арыг-Бажында баткан элбек сүттүү тараа шөлдерин суггарарынга звено чоп ажыглап турар.

О. ТАВАА.

Доозар чоокшулаан

«Найырал» совхозтуң Аймырлыг ховузунда часкы ажылдар калбаарып турар. Хоочун механизатор Балчыма Баазуңуң удурткан алды агрегады 3040 гектар черни шыгыы базып илиирээрин доозар чоокшулаан. Ховуда ажылдап турар механизаторларның ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнунуу одуруун Д. Маадыр-оол, К. Тас-оол, Д. Баазуу, Ч. Чылбак ээлеп турарлар. Олар хүнде кылыр ажылының нормазын 150 хуудан кудулатпайн келгеннер.

Аймырлыг бугазының элбек суг тараа тарыыр шөлдерже чаптылып баткан. 24 кижилиг суггатчы алды звено 153 га черни суггарып доозукан. Дуржулгалыг бригадир Б. Байыс оларны эдертип турар. Тараажыларны кыйгырып турар лозуңнар, плакаттар бригаданың төвүнде астынган.

Ивижилерниң ажыл-ижи

Улуг Октябрьның бежен чылынга төлептиг ужуражыр дээш «Май 1-зи» колхозтуң ивижилери социалистиг хүлээлгени албышаан, «Совет Тыва» колхозтуң ивижилерин чарышка кыйгырган. Май 1-ден эгелээш июнь эгезинге чедир бүгү ивилер төрүүр. Ивиниң чаш төлүн менди алыр дээш кадарчылар олче шыңгыы кичээнгейни салыпкан.

Иви фермалары эрткен чылын чүс ивиге онаалтыр тозан анайны, кадарчы Күзенек чүс ийи ивиден 102. Мыялай сезен ивиден сезен анайны. Суүйбан төрээн 74 ивиниң 73 оглун менди алган. Беш чылдың ийиги чылында ивиниң чаш төлүн чидириг чокка алыр дээш иви ажаакчыларының мурнунда улуг сорулга салдынган. Үүзүде 2.700 ивилиг ийи ферма бар. Бо чылын ивиниң баш саны өзүлделиг болур. Чаш төлдү хорамча чокка алыр дээш кадарчы бүрүзү күженииишкинниг ажылдап турар.

А. ЧУРГА,
иви кадарчызы.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДА БЕДИК ДҮЖҮТ

С. ТОКА,
СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары.

Бүгү чурттаазы-биле бир дөмей, Тываның девискээринде юбилейлиг час дүжүп келген. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик болгаш Бай-Тайга, Улуг-Хем районнарының тараажылары шык базырыышкынынче, ховуларны суггарарынче кирипкен, механизаторларга хову турлагларын белеткеп турар. Каа-Хемниң, Таңдының, Бии-Хемниң шөлдеринде хар ардып эгелээн. Час таарымча чок, озалдап дүшкен бо хүннерде кодээниң ажыл-ишчилериниң, партия болгаш кодээ ажыл-агый органнарының эң чугула сорулгаларының бирээзи — часкы хову ажылдарынга белеткелди доозары болгаш ону организастыг чорудары болур.

Алдынган хүлээлгелерни күүседири, тарааның болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедири дээш массалыг социалистиг чарыштың республиканың колхозчуларының болгаш совхозтар ажылдакчыларының делгеренгейи-биле калбартканын демдеглээри өөрүнчүг. «ҮТКА 25 чылы» совхоз четчир саныг механизатор кадрлар-биле хандыртынган дээрзин хыналда көргүскен. Ийлчирбелиг машина бүрүзү мында ийи ээлчег-биле ажылдап болур. Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозу сорттуг үрезиннер-биле, минералдыг чемиишчидилгелер-биле, химикаттар-биле бүрүн хандыртынып алган. Мында часкы хову ажылдарының ажылчын планын ажылдап кылгаш бадылаан, часкы ажылдарга турар колхозчуларның культура-амыдырал хандырылгазының талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган. «Көк-Тей», «Өөк» совхозтар, «Х Улуг хурал», Барыын-Хемчикте «Большевик» колхозтар, күрүнениң кодээ ажыл-агый дуржулга станциязы болгаш республиканың өске-даа хөй ажыл-агыйлары тарылгага беленнер.

Техника септелгезин эрткен чылдан дээре болган. Республикада ниитизи-биле алырга, апрель 1-ге чедир 1500 ажыг трактор септеттинген, ол планныг онаалгадан дыка ажып турар-дыр. Таңды районда «Революцияның чалбыышкы», Барыын-Хемчикте «Большевик» колхозтарның, «Россия», «Чыраа-Бажы», «Сүт-Хөл» болгаш «ҮТКА 25 чылы» совхозтарның механизаторларының техника белеткелиниң талазы-биле эки ажылдааның демдеглээр херек. Оларда бүгү техниканы чогуур өйүнде септээш, белен кылдыр чыскаап тургускан, олар хову шөлдерин «штурмаарынга» белен.

«Тиилелге» совхозтуң дуржулгалыг тракторизи Салчак Оюн-оол септекчи бүрүзүнүң ажылдап кылыышкын нормазын ажыр күүседири дээш чарыштың эгелекчизи болган болгаш берген сөзүнге шынчызын херек кырынга көргүскен. Шпичедикчилер септелгезинге Очур-оол Ондар база оон дудак чок ажылдаан. Чөөн-Хемчикте «Октябрьның 30 чылы» колхозтуң тракторизи Буулар Шагдыр, «Межегей» совхозта эштер Астафьев биле Лапунов олар техника септелгезинге эки ажылдааннар, олар чүгле боттарынга быжыглаан техниказын белеткээн эвес, харын тракторлар септээр талазы-биле эштеринге база дузалааннар.

Хөй колхозтарда, совхозтарда часкы тарылга ажылдары эгелээн. «Найырал» совхоз шык базырыышкынынче болгаш тарылга мурнунуң суггарылгазынче кирипкен. Мында 4 муң ажыг гектар черде шык базырыышкынын кылган. Суггарылгада 60 кижи ажылдап турар. Чөөн-Хемчик районда часкы хову ажылдарынга СЭКП XXII съездизиниң аттыг совхозтуң механизаторлары Кужугет Даш-оол биле Виктор Буулар бир дугаарында киргеннер, олар эрткен чылын суггаттыг черлерни шын ажааганының ачызы-биле гектар бүрүзүнден 15 центнер ажыг тарааны алганнар. Ол-ла районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң тракторизи Моңгуш Маадыр-оол 8 хүн иштинде 720 гектар черниң шыгын базырган, дүжүтке немелдени ол ынаан бээр.

Колхозтарның болгаш совхозтарның хөй-хөй партия организациялары мурнакчы эртемниң болгаш шылгаттынган практиканың берип турары чаа, дешпилгелиг чүүлдерни нептередиринче онза кичээнгейни салып турар. «Көк-Тей», «Межегей», «Тиилелге» совхозтарда, «Кызыл тараачын» болгаш «Революцияның чалбыышкы» колхозтарда агрегаттарның бөлүк ажылдаар аргазын ажыглап, ширикти андара октавас андарылганы болгаш тарылганың дилиндектелдир чорудар системазын ажытаан турар. ол болза хөрзүнүнүң хаттан үрелиринден камгалаар. Бо талазы-биле «Көк-Тей» совхозтуң механизаторларының дуржулгазы солун болуп турар.

Олар 1966 чылда 1300 гектарга дилиндектер аайы-биле күскү андарылганы болгаш 3800 гектарга ширикти андара октавас арга-биле чайгы андарылганы чорудкан. Юбилейлиг чылда дилиндек аайы-биле чайгы андарылганы 2000 гектар, күскү аңгыс андарылгазын 300 гектарга чорударлар. Совхоз болза хөрзүннүң үрелиринге удур пресстиг сеялкалар-биле 1700 гектар тарааны болгаш үлдүредир сеялкалар-биле 300 гектарны тарыырын планнап турар. Часкы тарылганы чорударынга совхозта мергежилдиг механизаторларны шилээн, тракторларны болгаш кожуг машиналарын техника талазы-биле комплекстиг ажаарынга эдикчи-мастерлерни тургускан. Мында чарыш болза чүгле ээлчегде бедик ажылдап кылыышкын дээш эвес, харын техника ажаалдазынга чарыгдалдарны эвээжедири, центнер тараа бүрүзүнүң бот-үнезин чиигедири, кывар-чаар материалдарны чөп ажыглаары дээш база чоруп турар. Тарылга соонда тракторларга улуг септелге болбазын, олар шуутла чайгы андарылгаже база кур чер андарылгазынче кирипкен турзун дээш механизаторлар демисежип турар.

Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга алдар кылдыр бо чылын часкы тарылганы чүгле кондициялыг үрезиннер-биле чорудар деп, республиканың кодээ ажыл-ишчилериниң алган социалистиг хүлээлгелери практиктиг сорулга болу берген. Бии-Хем районга хынап көөрге, барык бүгү үрезиннер бедик үнеш алган. Үрезиннерни бедик кондицияга чедирер дугайында Таңды, Каа-Хем районнарда онза кичээнгейни салып турар, оларда тараа культураларының 80 хуузу чажарынга шагда-ла белен болган.

Оон-биле кады Кызылга, Самагалдайга, Чадаанага болгаш Кызыл-Мажалыкка механизаторларның болгаш хову ажылдакчыларының зоналар аайы-биле болгулаан чөвүлел хуралдарынга тарылгага белениниң ортумак чурагайларының артында юбилейлиг часка белеткел талазы-биле улуг четпестер база бар болганын шынгыы демдеглеп тургулаан. Ол четпестерни доп-дораан узуткавас болза, олар тарылгага моондактарны таварыштырып болур.

Чамдык колхозтар болгаш совхозтар үрезиннер-биле хандыртынган-даа болза, үрезин фондуларын чогуур чажар шынарынга чедир арыглап ап шыдаваанар. Харын-даа хөй ажыл-агыйлар үрезин солуур ажылды ам-даа доостпаан. Бүгү үрезиннерниң 20 хуузу ам-даа чогуур шынарынга чедир арыглаттынмаан болуп турары партия райкомнарын, районнарның кодээ ажыл-агый эргелелдерин, республиканың Кодээ ажыл-агый министерствозун дүвүретпес арга чок. Солуза чогуур 3560 тонна үрезинниң чүгле 1206 тонназын ажыл-агыйлар бо хүнге чедир солаан. Ылангыя бо ажыл «Бардык» (директору эш Макальский), «Тээли» (директору эш Түрген-оол) совхозтарда, Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг, Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозтарында (даргалары эштер Моңгуш, Дикунов) кончуг четпес тургустунган.

Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйлары үрезин арыглаашкынын саададып келгенинден ам үрезинниң 64 хуузу чажар шынарынга четпес. «Улуг-Хая» совхозтуң (директору эш Буркутов) үрезинниң 70 ажыг хуузу ам-даа бөгүнден арыглаттынмаан. Үстүнде аттары кирген удуртукчу эштер «үрезин кандыг боддур, дүжүт ындыг болур» деп чүвени канчап бодавайн турарыл? А ону билир турган, үрезинни чажар шынарынга чедир арыглаар хемчеглерни албайн турар болза, бедик дүжүттү өстүреринге үрезин кол чүүл болур деп чүвени чедир үнелеп көрбейн турары ол эвес чүве бе?

Шөлдерже органиктиг чемиишчидилгелер сөөртүлгезин база четпес тургустунган. Бо чылдың дүжүдүнге шөлдерже 100 муң тонна четпес чемиишчидилге сөөртүнген, ол дээрге бир га черге чүгле 3 центнер онаажыр-дыр. «Элегес» (директору эш Балабанов), «Сукпак» (директору эш Моренов) совхозтар, «Коммунизмниң херели» (даргазы эш Благинин), Ленин аттыг (даргазы эш Долгов) колхозтар бо чылын шөлдерже чаңгыс-даа тонна ириндя өдек сөөртпээннер. Дүжүттүң бедидеринге органиктиг чемиишчидилгениң ужур-дузазын бо удуртукчулар чедир үнелевейн турары илден-дир.

Удуртукчулары болгаш партия организациялары механизатор кадрларны чугулалап көрүп, оларның ажылдаарынга болгаш дыштанылгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, оларның күш-ажылының төлевирин экижидер дээш доктаамал сагыш салып, мурнакчыларга моральдыг болгаш материалдыг деткимчелерни чедирип турар ажыл-агыйлар хову ажылдарынга дээре түңнелдерни чедип ап турарын хөй чижектер көргүзүп турар. Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Тожу районнарның кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының зона аайы-биле хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү, Таңды районнуң «Революцияның чалбыышкы» колхозунуң агрономозу О. П. Чуева колхозтуң партия организациязы болгаш баштаар чери механизаторлар бүдүрүкчүлүг ажылдазын дээш болдунар-ла чүүлдерни кылып турар деп чугаалаан. Ол колхозтуң бүгү хову турлаглары болгаш кызыл булуңнары септеттинген, спорт, хөгжүм херекселдери, ойнаар чүүлдер саттынган. Тарылгада ажылдап турар механизаторларга күш-ажыл төлевирин бедиткен, мурнакчыларга акша шаңналын тыпсып турар.

Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунга механизатор кадрлар дугайында эрткен чылын чорудкан хемчеглер эки түңнелдерни берген. Республикага чижекке алган бир тракторга онааштыр ажылдап кылыышкын 276 га болуп турда, бо ажыл-агыйга 513 га болган. А трактористер Санаров, Мусихин, Кудрявцев олар чымчак андарылгага шилчидерге 1163—1200 га, Алехин — 1853 га чедирген. Олар ам оон-даа бедик көргүзүглерни чедип алырынга бүзүрелдиг болгаш бо юбилейлиг чылда бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

Ынчалзажок чамдык ажыл-агыйларда механизатор кадрларның байдалы ам-даа дүвүрээзиниг болуп артпышаан. «Тиилелге» совхозка (директору эш Сапелкин), тракторнуң бир долу ээлчеглиг ажылдаарынга безин 123, «Межегей» совхозка (директору эш Юркевич)— 51, «Элегес» совхозка — 40 механизатор негеттинип турар. Моон алырга, Таңды районда механизатор кадрларны белеткээр ажылга дүвүрээзин көдүрбейн турары (СЭКП райкомунуң секретары эш Сухачев, бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш Токарев) тодаргай болгаш тарылганы «канчап-чоор» эрттиреринге идегеп турары илден-дир. Ала-чайгаарлаашкын эки чүвеге чедирбес деп чүвени таныжылар болаар ужурлуг.

Тарылгага, чер андарылгазынга болгаш өске-даа кодээ ажыл-агый ажылдарынга техниканың ийи ээлчеглиг ажылын хандырар дээш тодаргай хемчеглерни озал чок, дарый алыры чугула.

Часкы тарылгага чедишкиннер болгаш оон түңнелдери чүгле техникадан, үрезинден, күш-ажылды организастаарындан хамааржыр эвес, харын оон-биле кады механизаторларның амыдырал байдалдарын, чижээ, аъш-чемни, чуртталганы канчаар тургусканындан болгаш масса-политиктиг ажылды организастаанындан база хамааржыр дээрзин ам кымга-даа, харын колхозтуң, азы совхозтуң хожудангай удуртукчузунуң богунга-даа онза тайылбырлаары негеттинмейн турар. 129 хову турлагларының чүгле 83-жү ажылга хиречергези-биле белеткеттинген дээрзин хыналда көргүскен. Эрзии районнуң Ленин аттыг, Улуг-Хемниң Жданов аттыг колхозтарының баштаар чери, «Тес-Хем», «Совет Тыва», «Тиилелге» совхозтарның дирекциялары болгаш партия организациялары хову турлагларын белеткээринге эң харысалга чок болганнар. Сорулга чүл дизе, часкы хову ажылдарының массалыг эгелээринге чедир арткан хүннерде бригадаларда хову турлагларын, кызыл булуңнарны, чунар бажыңнарны бүрүн септеп доозары болур.

Тывага амгы час, апрельдиң баштайгы он хонуу соок болуп турар. Хүндүс эрип, дүне доңуп, ол-шыкты кургадыр хадып турар. Тургустунган байдалдарны шын үнелеп көөрүнден, агротехниканың эң дээре аргаларын шилип алырындан, хову ажылдарын бедик күжениишкининиг болгаш шынарлыг чорударындан тараажыларның чедиишкиннери хамааржыр. Соок болгаш чуга харлыг кыштың хараазындан ам тарылга үезинде хөрзүк эки ол-шыктыг болур деп кордааныының үндезини чок. Хөрзүнде сугнуң курлавыры кончуг эвээш — бо чылдың кол бергези ол. Бо байдалдарда тарылганың хуусааларын, хөрзүннү ажылдап кылырының аргаларын мурнукузу дег бир аай шилип алыр чорук онза айыылдыг. Моон ужурунда колхозтарның, совхозтарның тускай эртемниглеринден шөл бүрүзүнүң онза байдалдарын өөренип көрүп, ажылды чогаадыкчы, дидим шиитпирлээрин байдал негеп турар. Агрономнар хамыктың мурнунда ажылдарның шынарын, чажылганың нормазын сагыырын, үрезиннерниң шынары бедик болгаш ону чажарының ханызы шын болурун чедип алыр дээрзин маңаа чугаалааш-даа канчаар.

Чамдык механизаторлар часкы хову ажылдарынга эң дээре түңнелдерни кандыг агротехниктиг аргалар-биле чедип ап турарын, оларның дуржулгазын ажыл-агыйның бүгү арткан участокторынга ажыглаарын бүгү хемчеглер-биле чедип алырын партия организациялары тускай эртемниглер-биле кады өөренип көрзе чогуур. Чедиишкин бүрүзү кичээнгейге алдынган турар ужурлуг. ол дугайында социалистиг чарыштың боттуг, көскү чоруун күштелдирер, хүлээлгелерни тода кылдыр көргүзер херек.

Часкы тарылганың үезинде колхозтарның, совхозтарның партия организацияларының масса-политиктиг ажылын онза күш-биле көдүрери эргежок чугула. Коммунистерни, активчилерни тарылганың кол-кол участокторынга: тракторларга, техниктиг хандырылганың звеноларынга, чажылга агрегаттарынга, автозаправка черлеринге таарыштыр тургузар ужурлуг.

Чылдың кандыг-даа үезинде зооветеринарияның тускай эртемниглери, мал ажылының бригадирлери, партия, комсомол, профэвилел организацияларының удуртукчулары бүгү үеде хойжуларга, саанчыларга болгаш инек кадарчыларынга барып, оларга эки салдарны чедирип, оларның байлак дуржулгазын нептередири-биле таныжып ап турар деп чугаалажып турар болгай бис, а «часкы хүн чылды чемгерер» деп турарывыс часкы тарылга үезинде ажыл-агыйларның удуртукчулары, агрономнар, бүгү коммунистер шөлге механизаторлар-биле база кады турар ужурлуг.

Дүжүттүң салым-чолун шиитпирлээр бо харысалгалыг үеде мал ажылын канчап-даа уттуп болбас ужурлуг бис деп чүвени кижи бүрүзү билир. Ам мал кыштаглалдыышкынны дооступ турар. Чоокку үеде малчыннар часкы-чайгы одарларже көжүп эгелээр. Чаш малды бүрүн камгалап алыр, малдың баш санын дыка өстүрерин, оон продуктулуун бедидерин чедип алыр дээш партия организациялары, ажыл-агыйларның удуртукчулары фермаларда, хойжу бригадаларда бүгү ажылдарны боттарының хайгааралынга ап, малчыннарга чогуур дузаны көргүзер. Оларның ажылдаарының, дыштанылгазының байдалдарын экижидер дугайында сагыш салыр ужурлуг. Тарылганы чорудуп турган, кайы-даа черге тараан мал чеми культураларның күсели-биле ниитиниң малының бодуун болгаш шыктыг чемнер-биле черле хандырар херек деп чүвени бодаза чогуур.

Республиканың кодээ ажыл-агыйының ажылдакчылары ам дүжүт дээш демиселдиң мурнуку шугумунда туруп турарлар. СЭКП ТБ-ның болгаш Совет чазактың доктаалдарының биске айтып турары экономиктиг база моральдыг идиг беришкиннерин калбаа-биле ажыглавышаан, кодээниң партия организациялары бүгү чер ажылдакчыларын социалистиг чарышка хаара тудар ужурлуг. Колхоз болгаш совхоз бүрүзү, бригада, звено бүрүзү, таргажы бүрүзү шөлдерниң дүжүттүүн бедидеринге төлептиг салыышкынын киирзин, оон-биле Октябрьның социалистиг Улуг революциязының юбилейинге алдар кылдыр алган бодунуң социалистиг хүлээлгелерин күүседирин чедип алзын!

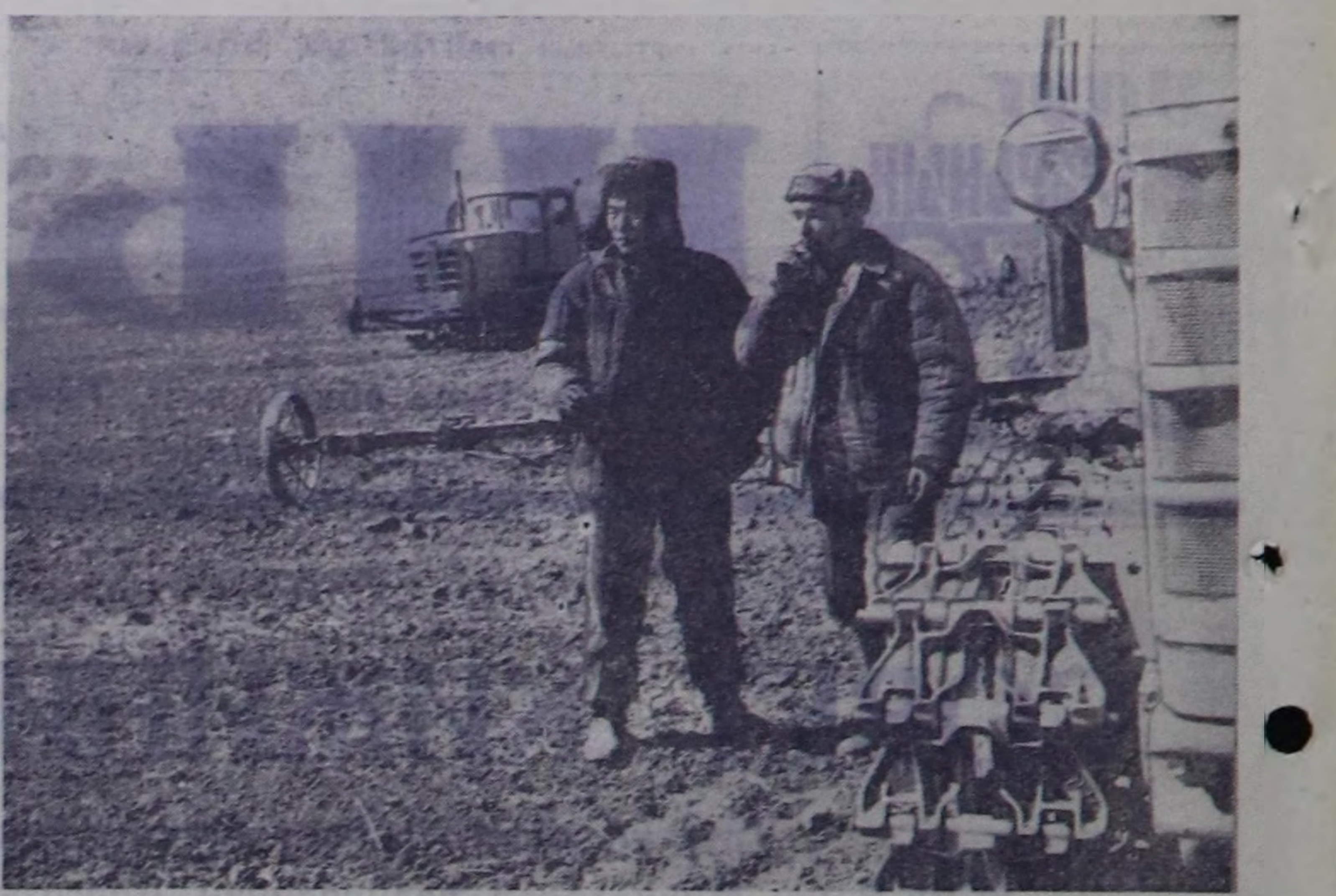

«Найырал» совхозтуң Аймыырлыг бригадазының тараажылары болгаш механизаторлары часкы хову ажылдарын кыска хуусаада бедик агротехниктиг деңнелге эрттирер дээш бо хүннерде хайныышкынныг ажылдап турар. Шык базырар илиирткэшкинде алды агрегат ажылдап турар болгаш олар 3040 гектар черниң шыгын барык 5 ажыл хүнүнде базырып илииртээн. Механизаторлар хүн нормазын кижи курут чок дыка ажыр күүседип турар. Ам олар 1860 га черни андарар деп турар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче) ДТ-75 дээр трактор агрегаттарының башкарыкчылары **САТ КАРА-ООЛ** биле **ВИКТОР СИИРИҢ** олар Ак-Дагның артыы чарыында шык базырар илиирткэшкинде ажылдап турлар.

А. ОСТАПЧУКТУҢ фотозу.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының бирги сессиязы

СОВЕТ КИЖИНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Чоннуң садыг хандырылгазын экижидери совет улустуң чаагай амыдыралын бедидериниң ниити программазының чардынмас кезии болуп турар. Бо чылда безин Россия Федерациязынга бараан саарылгазы 70 миллиард рубльден ашкан турар, ол болза 1956 болгаш 1957 чылдарда саткан бараанарны катай алырга ынча хире бараанарны чонга садар дээни ол-дур. Бо деңнеп көрген сандедээлер сөөлгү чылдарның иштинде бистиң улузувустуң чаагай амыдыралының деңнелиниң улуу-биле бедээнин тодаргай бадыткап турар.

Баазаларда бараанар четчири-биле бар хирезинде-ле ол бараанар-биле чонну хандырарынга узуктелиишкинни чамдык черлерде болдуруп турарын илеткелчи оон ынай демдеглээн. Бо болза мырыңай болдуруп болбас болуушкун-дур. бо талазы-биле бирги ээлчегде садыг организациялары буруулуг. Олар бараанарны магазиннерге ой-шаанда киирбейн, оларның эргежок чугула курлавырларын тургуспайн турар. РСФСР-ниң Садыг министерствозу болгаш Роспотребсоюз ындыг ялзылыг фактылар-биле шиитпирлиг демиселди чорудар ужурлуг. Садыг организацияларының ачы-дузазын хүн бүрүде хөй миллион кижилер ажыглап турарын, оларның чаагай хөөнү херегледи хандырганындан болгаш хандырылганың культуразындан кол хамааржып турар деп чүвени уттуп болбас.

Совет кижилерниң материалдыг чаагай амыдыралын бедидеринде, чуртталга болгаш культура-амыдырал байдалдарын экижидеринде кол фактор болза, партияның болгаш чазактың ажылдап кылган ниити күрүне хемчеглери болуру чугаа чок. Ол хемчеглерни күрүне бюджединиң хөреңгилери болгаш ниитилел бүдүрүлгезиниң продуктузу-биле хандырып турар. Ындыг болза-даа ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтериниң ол херекке ролю улуг. Советтер чер-черниң ажыл-агыйын, тудуун кайы хире билдилиг удуртканындан, садыгны, амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң ажылын организастаанындан дыка хөй чүүлдер хамааржып турар.

Советтер РСФСР-ниң Конституциязында болгаш автономнуг республикаларның конституцияларында тодараткаты ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле делгеренгей бүрүн эргелерни ажыглап турар. Сөөлгү үеде бо айтырыгларның талазы-биле чер-чер Советтериниң эргезин элээн калбарткан. Моон мурнунда үстүнде турар күрүне органнарының хүлээлгезинге хамаарышкан дыка хөй айтырыгларны Советтер шиитпирлээр кылдыр шилчидип берген.

Бо бүгү чаа хүлээлгелерни хүлээдип, хамыктың мурнунда чоннуң хандырылгазының, оон негелде, херегледерни хандырарының айтырыгларының талазы-биле чер-чер Советтериниң харысалгазын бедидип турар.

• • •

Депутат А. М. Школьниковтуң илеткелиниң соонда депутаттар илеткелди чугаалажып кирипкен.

Бир-ле дугаарында СЭКП-ниң МХБ-нуң секретары депутат **Р. Ф. Дементьева** санал берген. Улустуң херглел бараанарын бүдүрерин көвүдедир болгаш шынарын бедидер дугайында айтырыгны аңгы сессияда чугаалажып турары улустуң чаагай байдалын өстүрер дугайында партияның болгаш чазактың доктаамал сагыш салыышкынының чырыткылыг бадыткалы-дыр деп ол чугаалаан.

Улустуң херглел бараанарны найысылал бүдүрүлгезиниң ниити хемчээлинде дыка улуг черни ээлеп турар. Мебель болгаш даараныглга үлетпүрү чеди чыл планының чылдарында хоорайга дыка калбарган. Телевизорлар бүдүрери ийи катап, соодукчулар — 1,8 катап, хеп чуур машиналар — 3 катап көвүдээн. Ынчалзажок дыка хөй үлетпүр бараанарынга чоннуң негелдези ам-даа долдур хандыртынмайн турар.

Депутаттың санал-оналы-биле алырга, бүдүрүлгелерниң болгаш магазиннерниң аразынга шуут харылзааларны калбартып, сайзырангайжыдары чугула, ол чорук чонга херектиг бараанарны бүдүрүп үндүрерин көвүдедиринге идиг бээр.

Куйбышев областың 212 бүдүрүлгелери чонга бараанар бүдүрүп турар деп, область Совединиң күүсекомунуң даргазы депутат **В. И. Воротников** бодунуң саналынга дыңнаткан. Ол бүдүрүүшкүнү бүдүрүлге күчүлерин эң-не эки ажыглап турган, бүдүрүлгелер боттандырып турар. Ынчалзажок чамдык адырлар ам-даа кошкак хөгжээн. Идик, трикотаж, мебель фабрикаларын чоокку чылдарда Куйбышев обласка тудар дугайында айтырыгны көөрүн РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинден эш Воротников дилээн.

Ажыл-ишчи болгаш тургузукчу совет херээженнер көрүштүг, чараш кеттинген болур ужурлуг деп, Ленинградтың «Большевичка» каттыжыышкынының даараныкчы-моторизи депутат **Н. А. Комолова** чугаалаан. Бодунуң өңнүктериниң канчаар ажылдап турарының дугайын, кайгамчыктыг 50 чылдың алдары дээш социалистиг чарыштың калбарыышкынының дугайын ол чугаалааш, шиитпирлеттинмээн айтырыгларга доктааган.

Даараныглга бүдүрүлгелериниң кол айтырыгларының бирээзи чүл дээрге ажылчын холдарның чедишпези болур деп, эш Комолова чугаалаан. Ону шиитпирлээриниң кара чаңгыс аргазы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери болур деп ол демдеглээн.

Херээженнерниң болгаш кыс уруглярның тоннарын кылып турар «Большевичканың» коллективи юбилейлиг чылда кылыгларның 80 хуузун Ада-чурттуң болгаш делегейниң эң дээре үлегер хевирлериниң деңнелинге чедирер деп шиитпирни хүлээп алган. Бараанарның ассортиментизин экижидери болгаш шынарын бедидери чугула. Чаа болгаш чараш постерни ам-даа эвээшти бүдүрүп турар-дыр.

Апрель 11-ниң эртенги хуралынга СЭКП-ниң Свердловск обкомунуң ийиги секретары депутат **Я. П. Рябов** биле Мособлкүүскомунуң даргазының бирги оралакчызы депутат **В. П. Прохоров** олар база санал берген.

РСФСР-ниң Конституциязынга дүүштүр база чазакты тургузар дугайында айтырыг РСФСР-ниң Дээди Совединге көөр кылдыр тургустунганы-биле холбаштыр Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлели бодунуң хүлээлгелеринден дүшкен кылдыр санап турар болгаш бүрүн эргелерин РСФСР-ниң Дээди Совединге хүлээдип берип тур дээрзиниң дугайында Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат Г. И. Вороновтан РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазының адынга кирген билдириишкинни номчаан.

СЭКП ТБ-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТБ-ның секретары депутат **М. А. Сусловка** сөс берген. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының билдириишкинин хүлээп алыр болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң ажыл-чорудулгазын чүүлдүг деп көөр дугайында саналды ол киирген.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга **Геннадий Иванович Вороновту** база дагын томуйлаар дугайында саналды СЭКП ТБ-ның даасканын ёзугаар М. А. Суслов киирген.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ажыл-чорудулгазын чүүлдүгзүнген доктаалды депутаттар чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Ол доктаалда чугаалап турары болза:

«РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга Геннадий Иванович Вороновту томуйлаар болгаш РСФСР-ниң чазаның составының дугайында саналды РСФСР-ниң Дээди Совединге киирип келирин аазадагыр». РСФСР-ниң чазааның чаа составын тургускуже чедир бодунуң хүлээлгелерин күүседип үргүлчүлээрин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге даасkan.

• • •

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат А. М. Школьниковтуң илеткелиниң талазы-биле саналдар бээри апрель он бирниң кежээки хуралынга үргүлчүлээн.

Чазак ложаларында эштер **Г. И. Воронов, Д. С. Полянский, А. Н. Шелепин, И. В. Капитонов, М. С. Соломенцев.**

Улустуң херглел бараанарын бүдүрер чорукту хөгжүдериниң талазы-биле айтырыгларны болгаш шиитпирлеттинмээн орулгаларны чугаалашпышаан, депутаттар ол кылыгларны бүдүрүп үндүрериниң планнаар чорукту экижидеринге болгаш оларның шынарын бедидеринге хамаарышкан тодаргай саналдарны киирип турган. Ораторлар планнаар органнарның ажыл-чорудулгазын анализтеп, улустуң херглел бараанарының бүдүрүлгезин организастаарын ам-даа чогуур кичээнгей-биле көрбейн турар чамдык министерстволарны, чер-чер Советтерин шүгүмчүлээн.

Россия Федерациязының ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле кады Совет күрүнениң 50 чылын байырлалдыг демдеглээринге белеткенип, улуг юбилейниң алдары дээш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш шудургу демисежип турарын депутаттар саналдарынга онзалап демдеглээн.

Илеткел талазы-биле кежээки хуралга депутаттар: Новосибирск областың Бердскиде электро-механика заводунуң директору **М. И. Валентович**, Владимир облкүүскомунуң даргазы **Т. С. Сушков**, РСФСР-ниң Чурт үлетпүрүнүң министри **И. Т. Марченко**, СЭКП-ниң Хабаровск крайкомунуң ийиги секретары **И. Ф. Клепиков**, Киров областың «Белка» дээр фабриказының ажылчыны **З. И. Перевозчикова**, СЭКП-ниң Ростов обкомунуң ийиги секретары **М. К. Фоменко**, Тула облкүүскомунуң даргазы **Г. Л. Камаев** олар санал берген.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиязы дүүн бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

(СЭТА).

Хураганнар ам-даа немежир

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң № 2 хойжу бригадазының кодаларында 2007 хой оолдаан, оларның 2035 хураганы менди алдынган. Оларның башкылары ам дөтпелер апарган. Улуг-даа, чаш-даа хураганнар семис-шыырак. Кодаларда мал чеми концентраттарның курлавырлары ам-даа бар.

Ол бригаданың мурнакчы хойжулары Хомушку Орбуй-оол, Саая Сарыг, Хомушку Онак олар төрүүр чүс баш хойга онааштыр ам безин 100 хураганы менди алганнар. Бригаданың хойжулары ам оолдаар хойларның хураганнарын база менди алыр. ниити бригаданың төрүүр чүс хойга онааштыр камгалап алыр хураганнарын улам көвүдедир дээш чарышты калбарткан.

О. ОХЕМЧИК.

Бугаларны алгыткан

Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында часкы хову ажылдары үргүлчүлеп турар. «Большевик» колхозтуң ишчилери бо чылын 2880 ажыг гектар тарылга шөлүн чазып тарыыр планныг. Оон иштинде 1500 га черниң часкы суггарылгазын чорудары-биле бугаларның чамдыызын алгыдыр каскан.

Суггатчы звенолар тарылга мурнунуң суггарылгазын апрель айның эгезинден бээр чорудуп келген. Ховунуң ажылчыннарының аразындан дуржулгалыг суггатчы Хомушку Кашпыр-оол 30 гектар черден 480 центнер тарааны алырын хүлээнген. Оон-биле кады, аныяк кукурузачы Саая Кош-оол бир гектар шөлден кукурузаның 280 центнер ногаан массазын алырын хүлээнген. Колхозтуң суггатчылары бо хүннерге чедир 350 га шөлдү суггарганнар. Шөлче өдек сөөртүлгезин чорудуп турар.

РЕПОРТАЖ

Сагган сүт савазырап, сагыш сеткил хайныккан

Билелиг—Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң эки ажылдыг фермазының төвү. Ферманың 428 саар инээнге 6 кадарчыны, 17 саанчыны бижиттлээн. Найыралдыг ол коллективтиң кежигүннери юбилейлиг чылда боттарының мурнунга улуг соруглаларны салган: 729 тонна сүттү ноябрь 7-ниң бетинде күрүнеге саткан турар. Культура амыдыралы, тудуг-суур болгаш өске-даа улуг хемчеглерни боттандырар апаар.

Мангаи баштыг тайга баарында чаптылган сууржугашка кежээликтей хап келдивис. Мурнукузундан улуг өскерилге чок ышкаш сагындырган. Ынчалза-даа дораан-на эскерип кагдывыс: Ильичиниң лампочказы суурга дүн-хүн чок кывар апарып-тыр, ферма Кызылдың электри станциязының энергиязын ап турар. Партия болгаш чазактың чонунуң амыдыралын экижидеринче ада сагыш салыышкынының бир херечизи ол.

Эртенгиниң 5 шак. Амыдыралының барык хөй кезиин мал ажылынга эрттирген, кежээ-шоваа угбай Менги Эник-оол бисти оттуп кээр ийне деп ынчыт оожум турган, далаш-биле кеттине берди. Бистер база-ла шалып кеттинигилээш кажааларже чорупту вус. Чуртталга бажыңнарының чыры хып турар боордан башка суугузундан ыш бурт кыныр бажың безин чок, чүге дизе ферманың ишчилери тура халыышкан-ла ажылынче маңнажып чүве дир.

Механизастаттынган кажаага кирип кээривисте, саанчылар шагда-ла чыылган болду. Дежурный механик Б. Максыров вакуум ажылдадыр моторну хыпаан, үе куткан тур. Ферма эргелекчизи Василий Серенович Чүлдүм база чеде хонуп келген, ниити байдалды хынаан тур. Василий Серенович бистиң-биле залдек мендилешкеш, тайылбырлап эгелээн:

— Эрткен чылдың бо үезинге байдал-биле деңнээрге бо чылын черле шору бис. Үш айның планнығ даалгазы күүсеттинген. Кварталда сүт саар планын күүсетпээн саанчы чок...

Д. Байкара, А. Оруспай, Э. Баир, Г. Хандымай болгаш өске-даа саанчыларның норгузүү эрткен чылдың бо үезинде тургаанындан дыка бедээн.

Комсомолчу кыстар Галина Аракчаа болгаш Караш Янхуурак олар комсомолчу-аныяктар бөлүүн баштааш, түе-түе ажылдаар черлеринче чоруур дей бергенде, оларны чурукка тырттырып алдывыс.

Ам бистиң «уламчывыс» фермада мал эмчизи. Кызылдың кодээ ажыл-агый техникумунуң доозукчузу комсомолчу Анай-оол Мандараа апарган. Ажылын-даа, ажылдап турар кижилерин-даа эки билири илдең болду.

Саанчы Нина Байкара «Девер-Шилги» деп шолалыг инээн саапкаш, «Сайлыкты» ооң орнунга тургузупкан. Инектиң эмини чылыг сүт биле чутташ, чоткан соонда саалда аппарадын кожупкан. «Сыг, сыг» кылдыр сагдыышкын турары бир дееки. Саанчы Б. Оюмаа база бир аппаратты кожупкан. База-ла «Сыт, сыт»... Элээн каш аппараттар хары угда ажылдай бээрге оларның шимчээни хөгжүм аянын тургуза бээр болду.

— Бо турар уруг—солукчу саанчы Зинаида Маадыр. Кандыг-бир чылдагаан-биле саанчы келбээнде, азы шөлээлей бергенде, Зинаида ажылдаар болгай, аныяк-даа болза ол ажылды эки күүседип турар кижи—деп, Мандараа чугаалады.

— 17 саанчыда 428 инек бижидиглен болганда солукчу кижи ол инектерни барык шуптузун саар ужурга таваржыр апаар ышкажыл? — деп, айтырдывыс.—Оларны шуптузун саар хамаан чок, чүзүнү, шолазын безин таныып алыры берге ышкажыл?—деп, кады чораан эш немеп кагды.

— Чок, чо-ок. Берге эвес. Солчуп саарын билдиниг кылып турар. Шолээ чорууру база графиктиг. Өскээр чүве баар апарганда, хары угда ийи-үш кижини чорутпас болгай. Ээлчег, чурум ёзугаар болур. Инек бүрүзүнде шола чок, ийи-үш катап сагтап соонда-ла оларның аажы-чаңын эскерип эгелей бээр, черле ынчаш ажырбас чүве—деп, Зинаида Маады чугаалап турар аразында база чурукка тырттырыпкан бис.

Ооң соонда бызаа кажаазынга келдивис. Чаш бызааларны кончут шевер, чылыг чырык кажаалар иштинде ажаап турар-дыр. Демги тапыш угбавыс Менги Эник-оол бодунуң дузалакчызы, комсомолчу Зоя Байыр-биле чай чок ажылдаан турлар. Бызааларга дожей салган чадыгны солуур, өрээлдерин агаарладыр, эмнескинтеп чемгерер, эмчиге көргүзер, бызаа бүрүзүнүң документтээнинге демдеглел кылыр дээш оон-даа өске ажылдар хөй.

— Шаандагы үеде чаш уругну безин мынчаар азыравайн чораанын бистиң бурунгуларывыс билир, чаш малды азыраарының харысаалгазы кижи азыраары-биле барык дөмей апар чыдар болгай—деп, Менги угбай чугаалады.

Ийи шак эрткенде, саанчылар боттарының күш-ажылчы хүнүнүң эгезин дооскаш, бажыңнарынче чоруп турлар. Чогум-на ооң соонда бажыңнарының суугуларындан ыштар далаштыг-биле үнүп эгеледи. Дазыр шолчугеш ынчыда Харадар-Тейниң кырындан эртенги хүннүң херели булут өттүр чаза таварып үнүп келген.

Билелиг фермазының коллективин Турандa төп ферманың коллективи, ол ышкаш Хүт фермазы база-ла социалистиг чарышка кыйгырган. Ынчангаш Билелигниң кижилери юбилейлиг чылда чүгле сүт бүдүрер болгаш күрүнеге садар планын күүседири-биле кызыгаарлаттынмайн, харын 4 аал ишти чурттаар бир бажыңны, бир чунар бажыңны, 200 инек кирер кажааны тудар болгаш садыг дарёгун магазин кылдыр алгыдарын шиитпирлээннер. Ам үеде тудуг материалдары бүрүн бе-леткеттинген.

ЧУРУКТАРДА: комсомолчу саанчылар Г. Аракчаа болгаш К. Янхуурак. Солукчу саанчы З. Маады.

А. АИР.

С. ФЕОКТИСТОВ.

Авторларның фотолары.

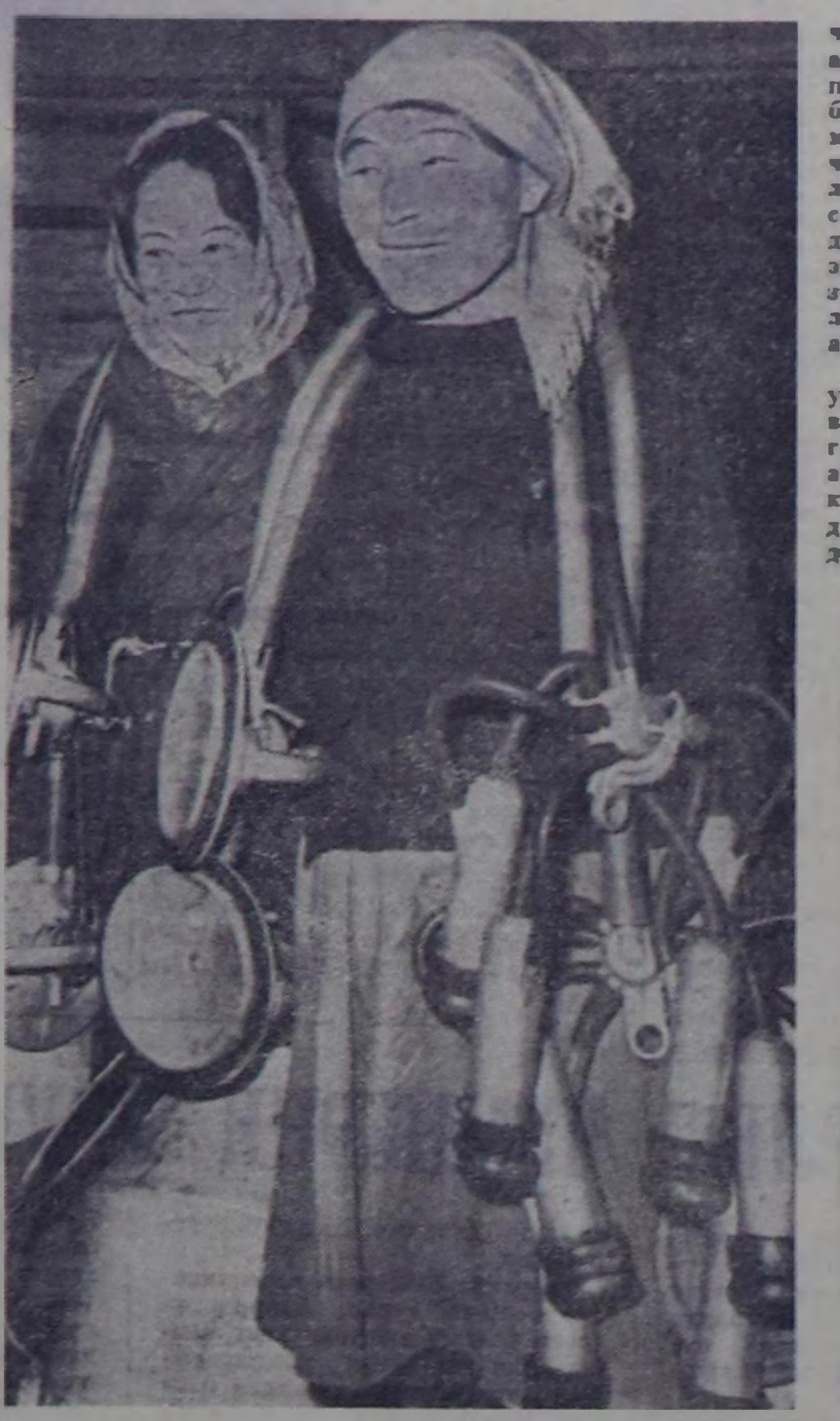

Чагаалардан одуруглар

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» кодээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары бо чылдың парлалга бижидилгезинге идепкейлиг киришкеш, өреге бүрүзү 2—3 солун, сеткүүлдерни чагыдып алгаш, номчуп турарлар. Баян-Тала суурда ам дээрезинде харылзаа салбыры тургустунмаан, чоннуң почтазын чедирери-биле ийи кижини колхоз баштаар чер томуйлааз.

Бисте почта чедирилгези кончуг багай, колхоз төвүнүң чурттакчылары чагылгаларын четче албайн, ырак кодааннарда малчыннарга айлы-биле почта четпейн, чагыдып алган солун, сеткүүлдерни үзүктелиишкинниг, моон-моону-биле ап, номчуп турар. Суурнуң чурттакчыларының почтазын Куулар Алдын-кыс чедирип, улустуң чагылгаларын четче эвес аппарып берип келген. Улустуң солуннарын, чагаа-бижиктерин Алдын-кыс херимиништинче кипр октап каарга, чиде бээр таварылгалар кайы хөй. Чагыкчылар каш катап хомудалды кылган, колхоз баштаар чери сагындырза-даа, Алдын-кыс мынчага чедир түңнел кылбаан.

Малчыннарның почтазын чедирип бээр хүлээлге алган Куулар Орус харысалга чок ажылдап, кадарчыларның чагылгаларын, чагаа-бижиктерин чедирип бербейн, дамчыыр кижилерден чорудуп келген. Почта чедирилгезиниң негелдези улуг, колхоз баштаар чери, партия организациязы хемчег алыры негеттинип турар апарган.

— Чагыдып алган солуннарывысты, сеткүүлдеривисти албайн турар-дыр бис, суурга ийи-чангыс баргавывыста Орусту дилеп турган, ооң бажыңындан чедер, четпес чагыдыгларывысты ап турар-дыр бис, парлалга кижиниң өөредилгезинге, чуртта, делегейде болуп турар чүгула болуушкуннарны билип алырынга улуг ужур-дузалыг—деп, малчыннарның чугаалап чоруурун черле чоптуг. Хойжулар М. Ырыш, О. Кежик-Маннай, О. Тастаа болгаш өскелер-даа чагылгаларын албайн келгенинге хомудал, почта чедирилгезин экижидерин колхоз баштаар черинден, партия организациязындан күзеп турарлар.

О. БАЯН-ДОРЖУ.

* * *

Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозунуң Ак-Туруг салбырының ырак одарларда малчыннары чагыткан солуннарын, сеткүүлдерин Ак-Туруг суурдан боттары кээп ап турарлар. Оларның ажылдап, чурттап турар черлери суурдан 30—40 километр ырак, ындыг болза-даа парлалгадан чүвени билип алыр дээш ырак дивейн чоруптарлар.

Совхозтуң дирекциязы малчыннарга почта чедирери-биле. О. Базыр-Сацыны томуйлааш, аътты берип каан, почтачы кадарчыларның чагылгаларын, чагаа-бижиктерин чедирип бербейн келген. Амгы үеде хойжуларда бичии-даа чай чок, хөй оолдавышаан, малдың чаш төлүн хүлээп алыр, оларны ажаап-тежээр, малды кадарар, суггарар дээш ажылдала ковудээн. Ынчангаш кадарчылар суурдан кээп чагылгаларын алыр аргазы чок апарган. Кызыл-Дагда, Сесегеде малчыннарга почта барбаандан бээр үр апарган, олар почтачы келирин күзеп турарлар.

Д. БҮРБҮЖЕН.

Колхозунга орулганы киирген

Соолгу беш чылда Иргит Балчый колхозунга 1.423 хураганны өстүрүп берген. Ол-ла үениң дургузунда 3 тонна 332 кг дүктү ол киирген. Иргит Бай-Тайга районда «Кара-Хөл» колхозта эки ажылдыг хойжуларның бирээзи.

Ооң оонуң херээжен ээзи Иргит Сендецмаа мал өстүреринге дуржулгалыг. ниитиниң мал ажылын хөгжүдеринге ооң үлүг-хуузу база кирген. 1966 чылда Кара-Хөл девискээринге хат-шуурганныг берге чыл болган. Ындыг-даа болза, ол төрүттүнген хурагаларны хорамча чокка доруктур өстүрген. Хойжу өг-бүле юбилейлиг чылда чүс хойга оңааштыр чүс хураганы, хой бүрүзүнден ийи кг дүктү кыргып алыр деп хүлээлгелиг ажылдап турар.

Х. КАШПЫК-ООЛ.

ДЭЭШТИИ БЕДИК

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга чедиишкиннерлиг уткуржыр дээш бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгаш, ону күүседир дээш шудургу ажылдап турарлар. Бо күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүг үеде идеология ажылының, ооң иштинде лекция пропагандазының ужур-дузазы үнелеп четтинмес. Партия организацияларының удуртулгазы-биле «Билиг» ниитилелиниң эге организацияларының лекторлары ажылчы чонга Улуг Октябрьның тиилелгезиниң ужур-дузазының, Совет Эвилелиниң ажыл-агыйда, эртем-техникада, культура тургузуушкунунда чедиишкиннериниң дугайында лекцияларны номчуп, улуг ажылды чорудуп турарлар. Шак ындыгларының бирээзинге Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунда Хомушку Дугаржап даргалаан эге организация хамааржыр. Олар Эрткен чылга бодаарга лекция пропагандазын экижиткен. Лекция номчулгазы чүгле сан талазы-биле өскен эвес, шынары база экижип, дээштии бедээн.

Ооң чедиишкиниң үндезини болза, ажылын планныг чорудуп, лекторларның хуралдарын өй-өйде эрттирип, аңаа номчуур темаларны үениң байдалдарынга таарыштыр дугуржуп ап, дуржулгазын солчуп келгенинде. Ол ышкаш ниитилелдиң кежигүннериниң составының шынарынче кол кичээнгейни салып, шынарак билиглиг, белеткелдиг кижилерни хүлээп ап турар.

«Билиг» ниитилелиниң организациязы 16 кежигүннерин аңгы-аңгы секцияларга үскен. Оларның иштинде кодээ ажыл-агый, делегей байдалының секциялары (удуртукчулары эштер В. Тамбаа, М. Семис-оол) боттарынга хамаарышкан ажылдын чедиишкинниг боттандырып, хөй санныг лекция, илеткелдерни кылганнар.

Лекция номчулгазынга чүгле ниитилелдиң кежигүннери киржип турар эвес, колхозта тускай эртемниглер, активтер база хаара туттунган. Ынчангаш 1966 чылда лекция номчуурунуң планы ажыр күүсеттинген. Лекция номчулгазы-биле кызыгаарлаттынмайн, янзы-бүрү темалыг кежээлерни, диспуттарны организастап эрттиреринге лекторлар идепкейлиг киржип келгеннер.

Коммунизм тургузукчузунуң моральдыг мөзү-шынарынга холбашкан диспуттарны эрттирип турар. Ылангыя «Аныяандан адың камна» деп диспут хөй кижи киржикчилиг болган болгаш чүве чугаалаан колхозчулар күш-ажылчы, ниитилелге төлептиг кижилерни мактап, амыдыралга ажыл-ишке шаптыктап чоруур арагачыларны, ажыл-шагы үзерлерни тодаргай адап тургаш, чидии-биле шүгүмчүлээн.

Бо чылдың эгезинден бээр янзы-бүрү темаларга 40 хире лекциялар номчуттунган, ийи номчулга конференциязын эрттирген. «Искра» колхозтуң төвү Бажың-Алаак суурга Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга тураскааткан квартал концерттерин эрттирген. Ооң белеткелинге лекторлар идепкейлиг киришкишаан, концерт эгелээриниң мурнунда көрүкчүлерге элээн каш лекцияларны номчаан.

Колхоз юбилейлиг чылдың бирги кварталында күрүнеге сүт, эът садарының даалгазын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен болгаш кодээ ажыл-агый машиналарының септелгезин дооскан. Чоңга билдингир, утка-шынарлыг лекцияларны доктаамал номчуп турар ниитилел кежигүннери эге организацияда хөй. Оларга Монгуш Семис-оол, Ондар Куштааран, Василий Тамбаа, Куулар Чылбаа болгаш өскелер хамааржыр.

Дуржулгалыг лекторларның бирээзи Монгуш Семис-оолдуң ажылын кысказы-биле таныжып көрээлинер. Солун, утка-шынарлыг, билдингир лекцияны номчуур дизе, хынамчалыг белеткелден хамааржыр деп ол санап турар.

— Чүнүң-даа мурнунда кандыг-бир лекцияны номчуурунуң чугулазын, үениң байдалынга таарыжырын, ооң коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгазы-биле, коллективтиң амыдыралы-биле харылзаалыг болурун лектор кичээнгейге алгаш, орта белеткелди хынамчалыг чорудар—деп, эш Монгуш чугаалап турар.—Лекцияга белеткелди эгелээрде, темазын тодараткаш, орта херектиг материалдарны чыып, сайгарып өөренир. Ооң соолунде лекцияның планын тургузар, херектиг саннарны, фактыларны кысказы-биле бичее саазыннарга демдеглеп алыр. Мындыг ажылды дооскаш, лекцияны номчуурунга белеткелди база чорудуп турар. Шак мындыг белеткелдиң соолунде лекция бедик утка-шынарлыг болбас аргазы чок.

«Искра» колхозта «Билиг» ниитилелиниң эге организациязының лекторлары Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг уткуржурунче колхозчуларны эвилелдеп, организастаар дээш лекция пропагандазының дээштиг салдарын улам бедидер дээш ажылдап турарлар.

Т. ХЕРТЕК.

Аныяктарның үлүг-хуузу

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң сүт-бараан фермаларында, хойжу бригадаларында малдың оолдаашкыны уламчылавышаан, чаш төл менди алдынып турар. Чаа төрүттүнген бызааларны, анай, хураганнарны өстүрүп доруктурарынга аныяктар улуг рольду ойнап турарлар.

Совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары ажыл талазы-биле аныяктарның үндүрген инициативазын деткип, оларны ажылдың харысалгалыг участоктарынче чорудуп келген. Дирекцияның болгаш хой-ниити организацияларының иделии аныяктар күүседип, совхозтуң планныг сорулгаларын боттандырарынга боттарының төлептиг үлүг-хуузун киирип келгеннер.

Малдың түлүк оолдаашкынының үезинде чаш төлдү өстүрүп доруктурарынга аныяктар улуг ажылдарны кылып келген.

Совхозтуң малчыннары аныяктарның киржилгези-биле юбилейлиг чылда эки көргүзүглерни чедип ап турар. Мал кыштан хүр ашкан, чаш төл менди алдынып турар. Кадарчыларның дузалакчыларында, сакманщиктеринде, сүт-бараан фермаларының бызаа ажаакчыларында колдуунда-ла аныяктар ажылдап, малдың чаш төлүн хүлээп ап, ажаап-тежээп турарлар. Кыштың соок үезинде мал оолдап эгелээри билек, сакманщиктеп кирген комсомолчулар Дунгар-оол Шилиңмаа 163, Дунгар-оол Долчаңмаа—142, Виктор Чамгыр—124, Вера Сыртый—127, Роза Капык-оол—106 хураганы хүлээп алгаш, доруктурган. Бирги кварталда бо аныяктар ниитизи-биле 662 хураганы ажаап өстүрген. Хойжу бригадаларда хөй-хөй чаш төлдү хүлээп алгаш, ончамени доруктурган комсомолчу-аныяктар дыка хөй.

Совхозтуң салбырларының сүт-бараан фермаларының кадарчылары, бызаа ажаакчылары малдың чаш төлүн чидириг чокка камгалап ап, оларның немелде деңзизин көвүдедири дээш демисежип турар мурнакчыларның хүрээлени өзүп турар. Алдыы-Шынаа сүт-бараан фермазының бызаа ажаакчылары аныяктар база эки көргүзүглерни чедип ап турарлар. Мария Монгушевна Сердээ беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында чаа төрүттүнген 40 бызааны хүлээп алгаш, доруктуруп өстүрген, бызааларның бирээзиниң-не хонукта өзүлде деңзизи ортумаа-биле 480 грамм чедип турган. Силиңмаа Кыргысовна Балдан 30 бызааны ажаап доруктурган, ооң бызааларының хонукта өзүлдезиниң ортумак деңнези 500 грамм ажып турган.

Аныяктарны харысалгалыг ажылдарже чорудкаш, совхозта партия, комсомол комитеттери оларже кичээнгейни салып, оларның мергежил ажылдаарынга чогуур деткимчени көргүзүп келген. Хоочун, дуржулгалыг малчыннар аныяктарны хүлээп алгаш, оларны ажылга өөредип, боттарының арга-дуржулгазын дамчыдып берип турарлар. Бүгү таланың деткимче дузазы-биле совхозтуң аныяк ажылчыннары кодээ ажыл-агыйның түс-түс адырларының ажылдарынга чогуур мергежилдерни чедип ап турарлар.

О. ТАВАА.

«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

ДАШТЫКЫДА

МЕДЭЭЛЕР, ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

КНО-НУҢ ЧИНГИНЕ СЕКРЕТАРЫНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ДЕЛИ. (СЭТА). КНО-нуң чиңгине секретары У Танның шайлалгага чүве чугаалап тургаш, медеглээни: Вьетнамда дайын «төөгүде эң араатан зыг дайыннарның база бирээзи болуп турар». «Ол аажок дең эвес тулчуушкун. Ол кедергей халаптыг дайын-дыр. Ол дайын эң калбак дайын чорудулгаларынче шилчип болур магат чок. Ооң ужурунда мен чугаалажыышкыннарны чорударынга байдалды тургузуп болур баштайгы эргежок чугула негелде кылдыр Соңгу Вьетнамны бомбалаарын соксадыры дээш туржуп турар мен. Ол чокка тайбыңче оруукка депшилгени чедип ап болур деп бодавайн турар мен. Бо талазы-биле мээң бодалдарым индий чазактың бодалдары-биле бүрүн дүгжүп турарынга өөрүп тур мен». Индияның премьер-министри Индира Ганди КНО-нуң чиңгине секретары У Танга алдар болдурган ол шайлалганы тургускан.

Допчу медээлер

УЛАН-БАТОР. В. И. Ленинниң Чогаалдарының чыындызының моол дылга үнген 25-ки болгаш 26-гы томнары Моолдуң ном садыглаар магазиннеринде кирген. Ол томнарны МАРП ТК-ның чанында Партия төөгүзүнүң институду белеткээн.

БЕРЛИН. ГСЧП-ниң VI съездизиниң соонда эрткен үениң дургузунда (1963 чылдың январь) ГДР-ниң кодээ ажыл-агыйының ажылдакчыларының күрүнениң национал орулгазынга салыышкыны 8,4 миллиард маркадан 12,6 миллиард маркага чедир ковудээн. Эрткен чылда мал ажылының продукциязын 1965 чылдыынандан 6 хуу хөйнү белеткээн.

АФИНЫ. Тайбынның чаңчыл болган марофон кылажын Канеллопулостуң чазааның хорааны бүгү Грецияның демократтыг организацияларының удурланыышкынын болдурган. Чаңгыс аай демократтыг чөөн партия (ЭДА) чазактың шиитпирин болдурбас ужурлуг үүлгедиг, улустуң бөлүүн демократтыг эргелерин каржызы-биле дорамчылааны кылдыр көрген. Кылаштың белеткел комитеди медеглелди парлап үндүрүп, тайбын дээш походка белеткелди күштелдиреринче чонну кыйгырып турар.

ТОКИО. Херээженнерниң күш-ажылының телевиринге ылгай көөр чорукту хорупу турар күш-ажыл дугайында хоойлуну Япония шагда хүлээп алган-даа болза, херээженнер чаңчыл ёзугаар эр кижилерден ийи катап эвээш телевирни ап турарын ургулчулевишаан. Хөлезилиг ажылда турар херээжен кижиниң айда ортумак ажыл телевири 1966 чылда 19.000 иен болган, ынчаарга эр кижи ортумаа-биле 38 муң иенни ап турар.

БРЮССЕЛЬ. Эрткен чылда Бельгияга кеземчениң кемниг херектерин үүлгеткени дээш 12.524 кижини тудуп хоругдаан. Тудуп хоругдаашкынының болгаш үжеп чиндиишкинниң үезинде полиция 13 пулемётту, 24 автоматты, 800 винтовканы болгаш карабинни, 586 хол боозун, 50 граватаны, 50 муң хире оъкту, карак чажы төгүдүрер 806 гранатаны, бир торпеданы, 5 бомбаны хавырып алган.

БОНН. Барыын Германияда өртектерниң аартаары үргүлчүлевишаан. Өртектерниң аартаашкыны херегзелдиң барык бүгү адырларын, бажың хөлезизин, янзы-бүрү төлевирлерин хаара туткан.

(СЭТА).

Делегей конференциязы

САНТЬЯГО. (СЭТА). Кижилерниң өзүп, төрүттүнерин таарыштырар талазы-биле VIII делегей конференциязы Сантьягода ажыттынган. 84 чурттарның төлээлери ооң ажылында киржип турар. Чоннуң өзүлдезин-биле, ол өзүлдеге амыдыралдың социал байдалдарының, материалдыг байдалдың болгаш өске-даа ол ышкаш чүүлдерниң салдары-биле холбашкан айтырыгларны конференция чугаалажып турар.

ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

ПУНТА—ДЕЛИ — ЭСТЕ. (Уругвай). СЭТА-ның тускай корреспондентилери Леонид Максименко биле Исидоро Хильберг оларның дамчыдып турары болза:

Латин-америка чурттарның төлээлекчилери 1970—1985 чылдарның дургузунда латин-америка ниити рынокту тургузарынга чөпшээрешкен. Америка күрүнелерниң даштыкы херектер министрлери бо дугуржуушкунну ниити политиктиг декларацияны ажылдап кылыры-биле болгаш Америка чурттарының президентилериниң чөвүлел хуралынга чугаалажыр айтырыгны шуут белеткээри-биле кады чыылдырган чөвүлел хуралынга чедип алган.

ВИННИ МАНДЕЛАНЫ ХОСТААН

ЛОНДОН. (СЭТА). Мурнуу-Африка Республиканың расисчи эрге-чагыргалары африка хөй-ниитичи көскү ажылдакчы Винни Манделаны хөй-ниитиниң ыйыыышкыны-биле хостаар ужурга таварышкан.

Чурттуң африка чонунуң хосталгазы дээш шылгараңгай демиселчи, 1964 чылда назы иштинде кара бажыңга олуртуру-биле шииттирген Нельсон Манделаның кадайы Винни Манделаны чоонта чаа тудуп хоругдаан болгаш «коммунистиг ажыл-чорудулганы бавар дугайында хоойлуну» үрээни дээш буруудадырын расисчи юстиция оралдашкан.

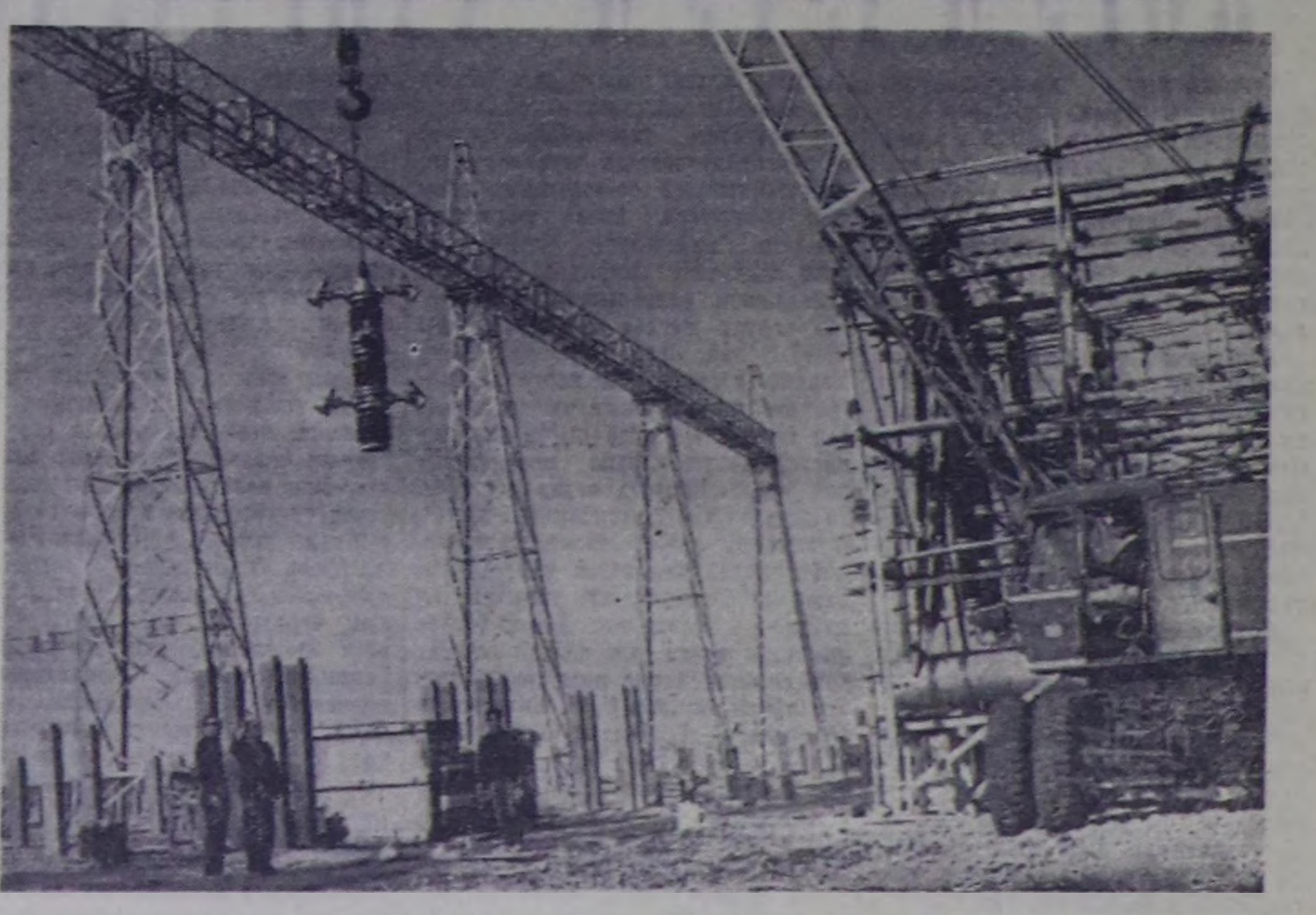

КАТТЫШКАН АРАБ РЕСПУБЛИКА. Каирниң египет найысылалдан ырак эвесте хуваалда станциязы ол хевирниң ховар дээн инженер тудуу болур.

Ол тудуг ам доостур четкен. 500 киловольт электри дамчыдылгазының шугуму-биле кады ону бо чылын ажыглаалга киирер. Ол шугум хөй-хөй чүс километрниң тавартыр Асуан ГЭС-ти Каир-биле тудуштурар. Египет найысылалдың үлеттүр бүдүрүлгелеринге ток оортап кирер.

ЧУРУКТА: хуваалда станциязының участоктарының бирээзинде дериглер эптээшкини.

А. СТУЖИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникazы.

1967 ЧЫЛ БОЛГАШ АЯН ЧОРУК

Бо чыл улустар аразының туризм чылы кылдыр чарлаттынган.

Парлалганың медээлер агентилели туризм талазы-биле Төп чөвүлелдиң даргазының оралакчызы Владимир БИБИННИҢ чүүлүн номчукчуларның кичээнгейинге бараалгадып турар.

Бистиң чуртувусче даштыкы аалчыларның аалдап келириниң күзелдиг-биле манап турар бис. Совет эрге-чагырганың 50 чылының дургузунда бүгү-ле чедип алган чедиишкиннеривисти оларга сонуургадырынга белен бис. Мурнунда ышкаш, бо чылын база дыка хөй совет хамаатылар даштыкыта аалчылар болуп, аян-чорук кылыры үргүлчүлээр. Эрткен чылдарга бодаарга 1967 чылда даштыкыже баар ССРЭ хамаатыларының саны барык 20 хуу көвүдээр. Бо болза, сөөлгү он чылдарда совет хамаатыларның делегейниң бүгү чурттарының улустары-биле туристиг харылзааларын калбартыр дээн сонуургалының аажок өскениниң херечизи болур.

Ылаңгыя социализмниң акы-дуңма чурттарынче аян-чорук кылыры бисте нептерээн. Совет туристер ол чурттарның улустарының төөгүзү, культуразы, амгы амыдырал-чурталгазы-биле болгаш чаа ниитилел тургузуушкунунга оларның чедип алган чедиишкиннери-биле улам ханы таныжып алыр аргалыг болур болгаш чавып келгеш, өңнүктерниң дуржулгазындан кандыг-бир чаа, солун чүүлдү амыдыралга ажыглаарлар. 1966 чылдың туристиг сезонунда бистиң-биле кызыгаарлажып турар социалистиг чурттарның областарының, крайларының, округтарының база чамдык бүдүрүлге черлериниң туристиг бөлүктери Совет Эвилелиниң ындыг черлериниң туристиг бөлүктери-биле бот-боттарынга аалдажып турган. Ындыг аалдажышкыннар ССРЭ-биле Болгарияның, Венгрияның, Польшаның, Чехословакияның аразынга болган. Туризмниң бо хевири бистиң чурттарның улустарының акы-дуңма харылзааларын быжыглаарынга чугула хемчег боор келген.

Сөөлгү үеде хары угда ийи чуртче аян-чорук кылырын практикалап турар. Муң-муң совет туристер ындыг аян-чорукче путевкалар алгаш, Венгрияга, — Чехословакияга, Румынияга — Болгарияга, Польшага — Чехословакияга чорааннар. 1967 чылда хары угда Румыния — Югославия, Польша — Герман Демократтыг республика болгаш Венгрия—Югославия бо чурттарже чорупболур.

Хөй-хөй черлер кезип экскурсиялаары, ужуражылгалар кылыры — массалыг дыштанылганың база бир кол хевири. Күзелдиг кижилер даштыкы курорттар төптери — Венгрияда Балатон хөлге, Закопанаже (Польша), Болгарияның болгаш Румынияның Кара далай эриктеринче, ГДР-ге база Польшада Балтий далай эринче барып дыштанып болур. Дыштанмышаан эмнедип алырын күзээннер Карлов Варыже, «Алдын элезинче» болгаш минералдыг суглары дыка хөй аарыгларга удур ажыглап турар Болгарияда Хисар курортче барып болур.

Бо чылын чиик машиналарлыг аян-чорук кылыр совет туристерниң саны өзер. Ылаңгыя Румынияже болгаш Болгарияже ийи неделяның, 15 хонуктуң — Польшаже болгаш Чехословакияже 16 хонуктуң — Венгрияже болгаш Чехословакияже аян-чоруктары дыка солун. Бо чурттарже баар туристерни бир бөлүк-ле беш машина чорууру кылдыр органзастаар.

Бистиң-биле кожа турар өске чурттар-биле туристиг харылзаалар улам калбарар. Мурнуку чылдарда Финляндияже баары онза сонуургал чок турган болза, ам ынчаар баар күзелдиглер үзүлбес апарган. Финлянд хоорайларының чурттакчылары совет аалчыларны найыралчы хүлүмзүрүг, чылыг күзел-биле хүлээп ап, бүгү-ле аки чүүлдерни көргүзүп турар. Ылаңгыя ыяш болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүрүнүң тускай эртемниглери Финляндияже аалдап баарын дыка сонуурган, туристиг бөлүктер кылдыр каттыжып алгаш аян-чорук кылырга солун-даа, ажыктыг-даа. Дыка хөй башкылар, эмчилер, культураның алдарлыг ажылдакчылары, химиктер, үлетпүрнүң өске-даа тееелери болгаш кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери чүгле социалистиг чурттарже эвес, Англияже, Францияже, Италияже, Австрияже, Финляндияже болгаш өске-даа чурттарже аян-чорук кылып чорааннар. Ам Япония-биле бистиң туристиг харылзааларывыс улам быжыгып, сайзырап турар. Совет чазактың бистиң Ыраккы Чөөн чүкте кожавыс-биле найыралчы харылзааларывысты быжыктырар дээн күжениишкиннери, ол чурттуң туристери-биле аалдажылгада илереттинип турар. Япон аалчылар Ыраккы Чөөн чүктүң чурттакчыларының күш-ажылчы чедиишкиннери, амыдырал-чурталгазы-биле танышкаш, ооң соонда Хабаровскиден эң-не дүргени-биле Москвага чедип келгеш, аян-чоруун ооң ыңай Европаже уламчылаар аргалыг болур. А совет аалчылар Японияга баргаш күш-ажылчы япон улустуң төөгүзү, культуразы-биле таныжар, Хиросима, Нагасаки хоорайларга база чедип болурлар.

Далай оруу-биле аян-чорук кылыры туризмниң база бир нептереңгей хевири апарган. 1967 чылда туризмниң ол хевиринге дыка хөй совет кижилер киржир. Оларның «эштип чорууру турбааазалары» «Иван Франко», «Литва», «Урицкий», «Аджария», «Дунай», «Амур» болгаш оон-даа өске пассажирлер сөөртүр судноолар болур. Дунай хемнеп чорааш, Болгарияга, Румынияга, Венгрияга, Чехословакияга, Югославияга, Австрияга чедип болур аян-чорук онза солун. 1967 чылда Сирия, Ливан, Ирак, Канада бо чурттарже туристер баары бир дугаар органзастаттынар.

Кандыг-бир спорттуг маргылдааларга киржир азы анаа-ла көрүкчү боор даштыкыже баар совет туристер база турар. Римге болгаш Токиога болган Олимпий оюннарының үезинде ындыг болган. Туризмниң бо хевири моон соңгаар база үргүлчүлээр болгаш нептерээр. Бо чылын спорттуг-туристер Австрияже хоккей талазы-биле бүгү делегей маргылдаазынга баарлар. Шак ындыг туристиг аян-чорук өске чурттарже база органзастаттынар.

Туризм херээнге бо чыл дыка хөй солун, ажыктыг чүүлдерни бээр дээрзи чигзиниг чок. Моон-биле кады туристиг аян-чорукка сонуургалдыгларның саны база өзер апаар.

Владимир БИБИН,
Туризм талазы-биле Төп чөвүлелдиң даргазының оралакчызы.

(ПМА).

Улуг-Хем районнуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң танцы бөлүү «Кадриль» деп танцыны ойнап тур.

А. АИРНИҢ фотозу.

КОНКУРС

Кызылдың садыг четкилеринде бүгү делегейниң ажылчы чоннарының байырлалы Май 1-ге уткуштур «Терговин садыгжы» дээш конкурс бо чылдың эгезинден бээр чорупт турар. Аңаа садыг бригадаларының, салбырларының ажылдакчылары туттуунда киржир эргелиг. Конкурстуң кол сорулгазы—чонну өзүп турар негелделерин долузу-биле хандырары, садыглаашкынның культуразын бедидери болгаш ажылга мурнакчы аргаларны доктаамал ажыглаары болур.

Бо дугайында белеткел ажылдарын оруулга-чарылгалыг садыг бүрүзүнге хоор талазы-биле хоорайның садыгчыларының профорганизациязының чорудуп турар ажылы халас барбаан. Бо хүннерде садыгжы бүрүзү бодунга онаашкан планныг даалгаларын күүседир, садыгның иштики, даштыкы шимелдезин чорудар, соңга витриналарын доктаамал чаартыр болгаш чонну хандыртынмаан чагыглары даңзылаар дептерни магазиннерге тургузар дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Ооң база бир кол негелделериниң бирээзи садыгжы бүрүзүнүң хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржирин болгаш өг-бүлезинге үлегерлиг болурун негеп турар.

Конкурстуң түңнелинде бирги черни алган кижиге дыштанылга бажыңынче халас путевканы, ийиги черни алган ийи кижилерге хол шактарын болгаш үшкү черни алган үш кижилерге өртектиг шаңналдарны тывыскары көрдүнген.

Тиилекчилерниң аттарын Май 1-ниң байырлалының бүдүүзүнде илередир.

Улуг Октябрьның оюнга

Октябрь революциязының 50 чыл оюнга уткуштур Моол Арат Республиканың найысылалының театрлары делегейниң болгаш чурттуң сураглыг чогаалчыларының чогаалдарын сценага көргүзери-биле белеткенип турарлар.

Күрүнениң Д. Нацагдорж аттыг хөгжүм-шии театрының сценазынга Э. Войничиниң «Шаашкак» деп шиизин үндүрүп эгелээн. Оон аңгыда Н. Погодинниң «Боолуг кижизин», С. Удвал биле Ч. Лодойдамбаның чаа шиизин ойнаары-биле белеткеп турар. Ооң-биле чергелештир күрүнениң опера театры «Чио-Чио-Сан» деп операны, «Эсмеральда» деп опереттаны, база сураглыг совет композитор В. Мураделиниң «Октябрь» деп операзын белеткеп турар.

Күрүнениң улустуң ыры болгаш танцы ансамбли «Тиилелгениң ыры» болгаш «Акы-дуңманың ыры» деп ийи чаа концерт программаларын белеткеп турар.

Совет Эвилелиниң кинематографистери-биле кады белеткеп турар кинода Моол чуртунга Октябрьның Улуг революциязының салдар-хавыязының болгаш революцияның баштайгы чылдарында моол улустуң сураглыг маадыры Хатан баатор Магсаржав болгаш Сухэбаатор чанчын оларның ажыл-амыдыралының дугайын көргүзер.

ХООЛУЛУГ, ШЫНАРЛЫГ ЧЕМНЕРНИ УРУГЛАРГА

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ниитиниң чемненилге черлерин улам ыңай хөгжүдер болгаш экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны көрүп, чогуур доктаалды чоокта чаа хүлээп алган. Ниитиниң чемненилге черлеринче партияның болгаш чазактың онза кичээнгей салып турары чоннуң дыштанылгазын, өөредилгезин эки органзастап, уругларны кижизидеринге хөй кичээнгей салыр арганы ажылчы чоннарга берип турарын херечилеп турар.

Школачыларны эртенги болгаш дүштеки изиг чемчер-биле өйшаанда хандырар талазы-биле айтырыг бо доктаалда онзагай черде. Ындыг турбуже хоорайның школаларында уруглар чемгерелинге таарыштыр тургускан буфеттерниң ажылында четпестер бары эрткен чылдың сентябрьда чоруткан хыналданың түңнелинде илереттинген-даа болза, амга чедир онзалап демдеглеп болгу дег өскерилгелер чок хевээр арткан.

Хоолулуг болгаш эки шынарлыг чем уругларның шын өзүп доругарынга улуг ужур-дузалыг болбушаан, янзы-бүрү аарыгларга удур оларның организмин дадыктырар. Уругларның хүнде ундүрүп турар чарыгдалдарын катап эгидеринге эге класстарның өөреникчилеринге 2200-тен 2700, үстүкү класстарның өөреникчилеринге 2800-тен 3200 чедир калория негеттинип турар. Ооң иштинде школага эккелген чемнерден эге класстарның өөреникчилери 400-тен 600, үстүкү класстылар 600-тен 800 калорияны алган турар ужурлуг.

Бо таварылгада мындыг фактыны мааа киирип болур. Школа кухнязының эмчизи Р. П. Котельникованың киржилгезн-биле март 15-те болгаш 17-де бээр ужурлуг, шилип алдынган чемнерниң калориязын санап көрген. Баштайгы хүнде өөреникчилер 286 калорияны албышаан, чүгле 9 грамм белокту, 11 грамм үс чүүлдерни болгаш 37 грамм углеводтарны шиңгээдип алган. Дараазында хүнде калорияның саны 390, белок — 12 грамм, үс аймаа 8 грамм болгаш углеводтар 80 грамм. Ынчаарга школа назылыг уруглар норма ёзугаар 70-ден 100 грамм чедир углеводтарны бир хонуктуң дургузунда алыр турган болза, бо таварылгада олар чүгле абономент ёзугаар алган 10 копеек өртектиг чем-биле 75 грамм углеводтарны шиңгээдип ап турар болган. Бо чорук школа буфеттеринде далгээ аймаандан кылып белеткээн чемнерниң доктаамал колдап турарын херечилеп турар.

Чемни эки шиңгээдип алырынга ооң ассортиментизи янзы-бүрү болуру онза чугула. Ынчангаш эъттен, балыктан, сүт кылыгларындан, ногаадан кылып белеткээн чемнерни аралаштырып турары чугула. Ындыг болза-даа хоорайның школа буфеттеринде байдал шуут өске. Мааа барымдаа кылдыр школа буфеттеринге бир неделя дургузунда эккеп турган чемни көрүп болур. Март 13-ден 18-ке чедир школа буфеттеринге муң—2 катап, гарнир чок котлеттер— 2 катап база сүт аймаандан кылган чемни 2 катап берген. Ооң иштинде ногаадан кылган чем болгаш изиг сүт пйикпе, компот чок болганы таварылга эвес.

Ногаа хөй турган эрткен күзүн безин школа буфеттеринге ногаадан кылган чемнер кончуг эвээш турганы билдингир. Ынчаарга часкы үеде уругларның аъш-чемин шиңгээдип алырын бедидеринге болгаш оларның ниити кадыкшылынга ногаа аймаа, ылаңгыя ногаан согуна, чеснок, моогу дээн ышкаш чүүлдер улуг ужур-дуза лыг. Ол бүгүнү школа буфеттеринче чорудуп бээр арга бар, ынчалза-даа ада-ие комитеттериниң негелде чок чоруун ажыглааш, ниити чемненилге черлериниң ажылдакчылары бо ажылче кичээнгей салбайн турар-дыр.

Хоорайда 5600 хире өөреникчилер өөренип турар. Оларны эртенги болгаш дүштеки изиг чемнер-биле доктаамал хандырарының айтырыында өске тала база бар. Мааа школа кухнязының ажылдаар девискээриниң улуг-биччези, ооң технологтуг дериглези болгаш тускай белеткелдиг кадрлар-биле четчелеттингени онза рольдут. Өөреникчилерге экелген чем изиг турарынга мармиттер эргежок чугула, ынчалзадаа 500-тен 700 чедир өөреникчилерлиг дугаары 2, 7, 1 школаларда мармиттер чок, а бар-даа болза, херек кырында ажылдавайн турар. Школа кухнязының изиг чем чедирер ишкир термостарының барык шуптузу чылыг тутпас пйикпе, дамдылап турар. Кухня ажылдакчылары далганны ам-даа хол-биле чөвүдүп турар хевээр. Кухняның девискээри (ишти) хелүн эрттир дапкыш, белеттиттинмээн болгаш белен продукцияларны кадагалаар тускай өрээлдер чок, вентиляция чок. Оон аңгыда школа кухнязының бүгү ажылдакчыларында ниити чемненилге талазы-биле тускай эртемниг чаңгыс-даа кижи чок. Аъш-чемни кылып белеткээринге технологтуг бүгү аргаларны ажыглавайн турарын чүгле ооң-биле тайылбырлап болур.

Уругларның кадык, шырак өзүп доругары чүгле бистерниң эвес, а ниитиниң херээ. Ооң ужурундан ниити чемненилге черлериниң ажылдакчыларынга бо айтырыгны шиитпирлээри чугула.

С. ДОРЖУ.

Артистер көдээге

Республиканың хөгжүм-шии театрының артизи Д. Дамба-Даржаага удурткан тыва артистер бөлүү «Ай туттурган дүве» деп шиизин Улуг-Хем районнуң ажыл-ишчилеринге көргүскеннер. Ук шиини артистер Шагаан-Арыг хоорайга, Чодураа, Бүлүн-Терек сууруларга көргүзүп турда, чурттакчылар аажок сонуургаан.

Д. АРАКЧАА.

• • •

РСФСР-ниң алдарлыг артизи М. Мунзукка удурткан тыва артистер бөлүү Каа-Хем районнуң ажылчы чоннарынга хөй, солун программалыг концертти көргүскеннер. Бо бөлүктүң программазынга сураглыг совет драматург Н. Погодинниң «Боолуг кижи» деп шиизинден В. И. Ленинниң овур-хевирин көргүскен үзүндү, Күрүне шаңналының лауреады С. К. Токаның «Ботталган күзел» деп шиизинден үзүндү, эстрадтыг концерт номерлери кирип турган.

Ол бөлүк апрель 7-де районнуң Культура бажыңынга концерт көргүскеш, дараазында хүннерде «Тиилелге», «Коммунизмче оруук» колхозтарының, «Бурунгаар» совхозтуң ажыл-ишчилеринге концерттерин көргүскен.

С. АДОНОВ.

Редактор К. К. КУДАЖЫ.

Кино

АПРЕЛЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Джура» 2, «Луговая станциязын утпа» 12, 4, 5.45, 7.30, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Спартак» (1-ги, 2-ги серияларга) 2.10, 5.20, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Корабльдер шивээже шаап халдап тур» 3, 8.30, «Прокурорга сөстен бээр-дир» 4.50, 6.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Котовский» 11, 1.40, 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: Уругларга дириг-чуруктар 11, «Парижтиг бурган иезиниң дуганы» (1-ги, 2-ги серияларга) 6, 8 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: Уругларга дириг-чуруктар 4, «Дааады-ла эпчок чоруктар» 6.30, 8.30 шактарда.

АДАНЫҢ ООЛДАРЫ

Ак-Талга баштайгы бажың тутттунганындан бээр дыка үр үе эрткен. Кыргыс Бора-Тарааның аалы оон ырак эвеске турумчаан. Бызаңчылап билир ол ядыы арат ийи улуг оглу-биле кады, чаа бажыңны тудуп тургузупкан. Баштайгы бажың эки тутттунганынга өөрүшкү-даа улуг болган. Оон соонда адашкылар элээн үениң дургузунда бажыңнар тудуун үргүлчүлээн. Адазының мергежилинге оолдары өөренген. Оглу Толдуг-Эниктиң ажылга кызымаанга болгаш өөреникчелинге адазы өөрүп турган.

Хөгжүлде, ажыл-херек, амыдырал-чурталга улам-на бурунгаарлаан. Шагаан-Арыг хоорайның тудугларын кылышсын дээш елче Бора-Тарааны аппарган. Школа, эмнелге бажыңнарын бызаңчы туттуп доозушкан. Ол үеде бызаңчының амыдыралы улам бурунгаарлаан. Оон ийиги оглу Толдуг-Эник шериг албаның эрттиргеш келген дораан-на өөренип чоруур дээнин адазы деткээн. Ак-Довурактың механизация училищезинге өөренгеш, ол тракторист болган. Арыг-Бажында оон андарган чери хөй.

Бора-Тарааның улуг оглу база хову ажылынга кирген. Оон үшкү оглу Бызаңчы акызының тракторунуң соонда олурупкан, база-ла шудургу ажыл-ишчи болу берген. Оон бичези Тараачы трактордан чарылбас кижи апарган. Ам Бора-Тараалар шупту Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунда ажылдап турар. Бызаңчы аданың оолдары ажыл-ишке дадыккан.

Кыргыс Бора-Тараaевич Толдуг-Эник Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады. Арыг-Бажының, Ак-Талдың, Холчуктуң ажылчы чоннары ону республиканың дээди эрге-чагырга органынга бир үн-биле соңгаан. Он дөрт чыл дургузунда ол кедээ ажыл-агый техниказынга ажылдаан. Арыг-Бажы ховуларында оон андарбаан болгаш тарышпаан черлери барык чок. Ажылдаан бүгү үезиниң дургузунда Толдуг-Эник тозан кижини тракторист кылдыр өөредип каан. Олар совхозтуң Хендерге, Арыг-Бажы, Көк-Чыраа салбырларында ажылдап турар. Ооң иштинде, чижээ, бирги трактор-хову бригадазының бригадири, район Совединиң депутады Н. Сереп бар. Ооң бригадазы коммунистиг күш-ажылдың бригадазы дээш демисежип турар. Ийиги трактор-хову бригадазының бригадири, мурнакчы тракторист М. Хүүраккай база оон өөреникчизи.

Бо хүннерде бирги салбырның механиги Толдуг-Эник септелгеге могаг чок ажылдаан. Ооң башкарылгазы-биле механизаторлар тракторлар септелгезин соңгулдалар хүнүнде-ле доозупкан. Март чээрби бешке чедир бүгү агрегаттар тарып кириптеринге белен.

Бора-Тараа Бызаңчы Көк-Чыраа кожээ Советтиң депутады, совхозтуң эки ажылдыг трактористериниң бирээзи. «МТЗ-5» деп тракторну ол үш чылда камныг эдилээн болгаш чаңгыс-даа септелгеге киирбээн. Ам Бызылдың кедээ ажыл-агый техникумунуң үшкү курзунуң суртуулу. Эрткен чылын Бызаңчы механизаторларның социалистиг чарыжының тиилекчизи болуп, 678 гектар черни андарган. Дуңмазы Тараачы социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг күүсеткен болгаш эрткен чылын 648 гектар черни андарган. Ол ийи чыл дургузунда тракторун камныг эдилээн. Эрткен чылдың күзүнүнде ооң аки ажылын совхозтуң дирекциязы үнелеп көргеш, ону дөртку салбырның бригадир-механигинге томуйлаан. Комсомолчу бүдүрүлге онаалдазын, хөй-ниити даалгазын эки күүседип келген. Ол ам комсомол эге организациязының секретарының оралакчызы болгаш агитатор.

Бора-Тарааның оолдары чеди кижи, оларның шуптузу-ла ажылдап, өөренип чоруур. Ындыгларга чон чоргаарланыр апаар.

Натпий-оол КАРА-ООЛ,
Ак-Тал клубунуң эргелекчизи.

КОРУМ-ЧУРУМ ХАЙГААРАКЧЫЛАРЫ

Социалистиг хоойлу-дүрүмнү шыңгыы сагыырын, кем-херек үүлгедиглерни узуткаар болгаш ооң тыптып келир чылдагааннарын болдурбас хемчеглерни ап чорударын СЭКП-ниң Программазында онзалап айыткан. Бо чугула сорулганы боттандырарынга бир-ле дугаарында шагдаа органнары улуг рольду ойнаар.

Кем-херек үүлгедир, арагалаар, хулиганнаар дээн ышкаш эргиниң артыышкыннарын узуткаар демиселди шагдаа органнары чорудуп турар. Ооң хүрээлелинде партияның болгаш комсомолдуң, ажылчын аңгының болгаш колхозчу тараачыннарның төлээлекчилери, албан-хаакчылар болгаш интеллигентилер хаара туттунган.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак хөй-ниитиниң корум-чурум камгалал органнарынче кол кичээнгейни угландырып, оларның ажылын деткип, чогуур дузаны көргүзүп турар. Хулиганнааны дээш харысалга онаарын күштелдирер дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1966 чылдың июльда үндүрген Чарлыы кем-херек үүлгедикчилери-биле демиселди күштелдирериниң чугула программазы болу берген.

Социалистиг эрге-чурумнарны быжыглаар болгаш чоннуң эрге-ажыын камгалаар харысалгалыг хүлээлгезин күүседир талазы-биле бистиң республикада шагдаа органнарының ажылдакчылары боттарының ажылын акижиткен. Анаа шагдаадан кезектиң начальниги четкен. Төрээн чуртунуң мурнунга бодунуң хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип чоруур шагдаа ажылдакчылары бисте хөй. Эрес Шириндивиевич Маадыр корум-чурум камгалал шугумунга чээрби ажыг чылда ажылдап келген. Ол анаа шагдаадан министерствонуң килдис начальнигиниң оралакчызынга чедир депшээн. Ол дээрге топтуг-томаанныг, чазык, чугаакыр, ээлдек-эвилең-даа кижи. Ынчалза-даа кем-херек үүлгедикчилеринге, оорларга, хулиганнарга ол кажан-даа эптеш чок. Херек үүлгедикчизин истеп тып албаан шаанда ооң сеткили черле амыравас. Шагдаа начальниктери С. Н. Колесников (Кызыл), Б. Д. Чүлдүм (Бай-Тайга), Т. Ч. Даваа (Тес-Хем), оперативтиг ажылдакчылар Б. Т. Бюрбю (Чөөн-Хемчик), С. С. Доржу (Барыын-Хемчик) база шагдаалар Д. Д. Шагдыр-оол (Улуг-Хем), М. А. Бекасов (Кызыл), М. Д. Адыг-оол (Барыын-Хемчик) олар үр чылда ажылдап, чоннуң дыжын камгалаарынга күжүн харамнанмайн, онаашкан хүлээлгезинге ак сеткилдиг чоруун көргүзүп келгеннер.

Шагдаа органнары кем-херек үүлгедикчилери-биле демиселди чорударындан аңгыда, бак чаңчылга алыскан кижилерни эде кижизидер хүлээлгелиг. Арага-биле өөнүктешкеш, корум-чурум үрээн чамдык кижилерни шагдаа ажылдакчыларының сургап кижизиткен таварылгалары база хөй.

Назы четпээн уругларның корум-чурум үрээр чоруун болдурбас хемчеглерни чорудары чугула сорулгаларның бирээзи. Кандыг-бир чылдагаан-биле өөредилгезин каггаш, кем-херек үүлгедиринге «хөөннүг» апарган назы четпээн уругларны эде кижизидери белен эвес. Оларның-биле каш катап сүмележир, суртаал ажылын чорудар апаар. Ынчалза-даа улуг оперативтиг ажылдакчы Л. А. Санников, уруглар комнатазының инспектору Н. А. Сермавкина олар назы четпээннерниң корум-чурум үрей бээр чылдагааннарын тодаргай илереткишаан, кижизидилгениң янзы-бүрү аргаларын ажыглап тургаш, уругларның эттинип алырынга дээштиг салдарны чедирип турарлар.

Бо чылын бүгү шагдаа ажылдакчылары, совет кижилер-биле бир демей, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюн демдеглеп эрттирбишаан, совет милицияның тургустунганындан бээр бежен чыл болур оюн база демдеглээр болгай. Ийи улуг юбилейлиг байырлалга чединишкинниг ужуражыр төлээде, кол сорулганы шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар же, бистиң мурнувуста салдынган ээлчеглиг сорулгаларже угландырар ужурлуг бис. Кем-херек үүлгедишкиннерин баш удур болдурбас хемчеглерни чорудары база херекти шын истеп тывары шагдаа ажылының база бир чугула көргүзүү ол. Ынчалзажок бисте кем-херек үүлгедишкиннерин баш удур болдурбас хемчеглер кончуг эвээш чоруттунуп турар. Оон чылдагааны чүдел? Хөй-нииити биле шагдаа органнарының аразында харылзаа кончуг кошкак болуп турарында. Экитура улусчу дружиналарның, эш-хуузунуң суттарының, назы четпээннер комиссиязының аразында быжыг харылзаа чогунда.

Кемниг херектерни истеп хынаар ажыл Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарының шагдаа салбырларында багай тургустунган. Истеттинмээн херек бүрүзү шагдаа ажылының чедир көрбээн ажылыывы. Херек үүлгедикчизи хостуг чорул тургаш, база бир онза айыылдыг херекти кылыптып болур. Ынчангаш истелгеге кирген херек бүрүзү өйшаанда шын хынаттынган турарын чедип алыры чугула.

Хөй-ниитиниң корум-чурумун сагыырын социалистиг хоойлу-дүрүмге дүүштүр чорудар ужурлуг. Шагдаа ажылдакчылары корум-чурум үрекчилери-биле шыңгыы демиселди чоруттунушаан, боттары хоойлу-дүрүмнүн негелделерин сагыыр хүлээлгелиг. Хөй-ниитиниң корум-чурумун каржызы-биле хажыдар кижилерге болгаш ылаңгыя хулиганнарга шыңгыы кеземчени онаар херек.

Социалистиг эрге-чурумнарның камгалакчылары—шагдаа ажылдакчыларының чорул чоруур байдалы, даштыкы хевири, чугаазының культуразы өскелерге үлегер болур болгаш болуңга бедик негелделиг болур ужурлуг.

Кем-херек үүлгедикчилери-биле база хөй-ниитиниң корум-чурумунуң үрекчилери-биле демиселди чорударынга шагдаа ажылдакчыларының идей-политиктиг билиин бедидеринге, оларның ажыл-чорудулгазын хынап көөрүнге, шагдаа органнарын кадрлар-биле хандырарынга партия организацияларны практиктиг дузаны көргүзери улам-на негеттинип турар.

Партия болгаш чазактың сагыш салыышкынынга харыы кылдыр шагдаа ажылдакчылары боттарының бүгү-ле күжүн, билиин Төрээн чурттунуң мурнунга бараалгадырлар.

В. КОЧЕТКОВ,
Хөй-ниитиниң корум-чурум камгалал министриниң оралакчызы.

Ажаалга кассаларында ойнаашкынныг салышкыннар

1967 чылдың апрель 8-те Улуг-Хем районнуң Чодураа суурунга болган ойнаашкынның 49-ку тиражының

НҮҮРТЭЭР ТАБЛИЦАЗЫ

Тыва АССР-ниң бүгү ажаалга кассаларында ойнаашкынныг салышкыннар талазы-биле счёттарның дараазында номерлеринге ойнаашкыннар таварышкан:

Счёттарның номерлери	Салышкынның ортумак түңүнге ойнаашкынның хемчээли хуу-биле	Счёттарның номерлери	Салышкынның ортумак түңүнге ойнаашкынның хемчээли хуу-биле
25	25	543	25
76	25	595	25
96	25	601	25
123	25	650	25
190	25	692	200
225	25	748	25
271	100	783	25
296	50	836	25
334	25	873	25
360	25	891	25
422	25	928	100
472	50	966	25
515	25		

Счёттарның саны 1000-дан ажыг турар ажаалга кассаларында бүгү суруушкек муңнарының баштайгы муңу ышкаш, ындыг номерлиг счёттары, ылавылаарга, А-1025, А-2025, А-3025, А-1076, А-2076, А-3076 болгаш оон-даа өске счёттары ойнап алган.

Тираж комиссияның даргазы — Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозта партком секретары О. ШЕВИТ-ООЛ.

Комиссияның харысалгалыг секретары—Күрүнениң күш-ажылчы ажаалга кассаларының болгаш күркредиттиң эргелелиниң улуг инспектору Т. ИЛЬИН.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кедээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кедээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда ийи катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—00355.

Улуг Октябрьның 50 чылы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1967 ч. АПРЕЛЬ 14 ПЯТНИЦА № 88 (6725).

Өртээ 2 көп.

Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречкону ССРЭ-ниң камгалал министринге томуйлаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаалдыры болза:

Совет Эвилелиниң Маршалы Андрей Антонович Гречкону ССРЭ-ниң камгалал министринге томуйлаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1967 чылдың апрель 12.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының бирги сессиязы

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумун соңгуур дугайында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаалы

Российаның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң ДОКТААДЫРЫ болза:

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумун дараазында составтыг кылдыр соңгуур:

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы

Яснов Михаил Алексеевич — Татар АССР-ниң Челнинский соңгулда округундан депутат.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчылары:

Колчина Ольга Павловна — Москва областың Люберецк соңгулда округундан депутат;

Каримов Мустафа Сафич — Башкир АССР-ниң Бураевский соңгулда округундан депутат;

Хахалов Александр Уладаевич — Бурят АССР-ниң Октябрьский соңгулда округундан депутат;

Эльдарова Роза Абдул-Басыровна — Дагестан АССР-ниң Хасавюрт соңгулда округундан депутат;

Геттуев Магомет Исмаилович — Кабардин-Балкар АССР-ниң Прохладненский соңгулда округундан депутат;

Сантаев Эренжен Агильджанович — Калмык АССР-ниң Яшкульский соңгулда округундан депутат;

Прокконен Павел Степанович — Карел АССР-ниң Медвежьегорский соңгулда округундан депутат;

Катаев Евгений Федорович — Коми АССР-ниң Сыктывкарский соңгулда округундан депутат;

Москвичев Иван Романович — Марий АССР-ниң Звениговский соңгулда округундан депутат;

Яскина Ефимия Давыдовна — Мордва АССР-ниң Краснослободский соңгулда округундан депутат;

Хетагурова Тамара Солтановна — Соңгу-Осетия АССР-ниң Орджоникидзе соңгулда округундан депутат;

Батыев Салих Гилимханович — Татар АССР-ниң Куйбышев соңгулда округундан депутат;

Долчанмаа Бай-Кара Шожульбеевна — Тыва АССР-ниң Тыва соңгулда округундан депутат;

Сысоев Петр Петрович — Удмурт АССР-ниң Арапульский соңгулда округундан депутат;

Алмазов Ильяс Абдулаевич — Чечен-Ингуш АССР-ниң Назрановский соңгулда округундан депутат;

Ахазов Тимофей Аркадьевич — Чуваш АССР-ниң Шумерлинский соңгулда округундан депутат;

Овчинникова Александра Яковлевна — Якут АССР-ниң Якутский соңгулда округундан депутат.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары

Нешков Хрисанф Павлович — Калинин областың Торопецкий соңгулда округундан депутат.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннери

Алексеев Михаил Николаевич — Саратов областың Аткарский соңгулда округундан депутат;

Алексеева Мария Петровна — Ульяновск областың Новоспасский соңгулда округундан депутат;

Герасимов Виктор Яковлевич — Саратов областың Энгельс соңгулда округундан депутат;

Елисеева Антонина Семеновна — Краснодар крайның Ленинград соңгулда округундан депутат;

Калашников Алексей Максимович — Москва хоорайның Жданов соңгулда округундан депутат;

Кириленко Андрей Павлович — Ленинград хоорайның Политехнический соңгулда округундан депутат;

Конончук Гений Иванович — Кемерово областың Рудник соңгулда округундан депутат;

Лавунов Петр Павлович — Амур областың Сковородинский соңгулда округундан депутат;

Мартьянов Александр Тимофеевич — Челябинск областың Металлургия соңгулда округундан депутат;

Масленников Николай Иванович — Горький областың Советский соңгулда округундан депутат;

Мирошниченко Николай Михайлович — Воронеж областың Хохольский соңгулда округундан депутат;

Рябов Яков Петрович — Свердловск областың Верхнесалдинский соңгулда округундан депутат;

Сизов Александр Александрович — Ленинград хоорайның Куйбышев соңгулда округундан депутат;

Филатов Виктор Андреевич — Новосибирск областың Новосибирск кодээ соңгулда округундан депутат.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, Кремль.
1967 чылдың апрель 12.

РСФСР-НИҢ ЧАЗААН—РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИН ТУРГУЗАР ДУГАЙЫНДА

РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаалы

Российаның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң ДОКТААДЫРЫ болза:

РСФСР-ниң чазаан — РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелин дараазында составтыг кылдыр тургузар:

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы — Воронов Геннадий Иванович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы — Школьников Алексей Михайлович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы — Пысин Константин Георгиевич.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — Бирюков Анатолий Ефимович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, РСФСР-ниң Күрүне план комиссиязының даргазы — Герасимов Константин Михайлович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — Демченко Владимир Акимович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — Дьяков Валентин Александрович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — Карпова Евдокия Федоровна.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — Кочемасов Вячеслав Иванович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — Лыкова Лидия Павловна.

РСФСР-ниң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министри — Столетов Всеволод Николаевич.

РСФСР-ниң геология министри — Горюнов Сергей Васильевич.

РСФСР-ниң кадык камгалал министри — Трофимов Владимир Васильевич.

РСФСР-ниң даштыкы херектер министри — Меньшиков Михаил Алексеевич.

РСФСР-ниң культура министри — Кузнецов Николай Александрович.

РСФСР-ниң чиик үлетпүр министри — Холостов Федор Яковлевич.

РСФСР-ниң ыяш ажыл-агый министри — Воронов Иван Емельянович.

РСФСР-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри — Корнев Константин Сергеевич.

РСФСР-ниң эът болгаш сүт үлетпүр министри — Барабаш Серафим Трофимович.

РСФСР-ниң аъш-чем үлетпүр министри — Клеменчук Алексей Петрович.

РСФСР-ниң тудуг материалдар үлетпүр министри — Якомасов Анатолий Константинович.

РСФСР-ниң чырыдыышкын министри — Данилов Александр Иванович.

РСФСР-ниң балык ажыл-агый министри — Ванеев Николай Алексеевич.

РСФСР-ниң кодээ тудуг министри — Гущин Валентин Михайлович.

РСФСР-ниң кодээ ажыл-агый министри — Флорентьев Леонид Яковлевич.

РСФСР-ниң садыг министри — Павлов Дмитрий Васильевич.

РСФСР-ниң сан министри — Фадеев Иван Иванович.

РСФСР-ниң автомобиль транспорт болгаш чазаглыг оруктар министри — Трубицын Евгений Георгиевич.

РСФСР-ниң чоннуң амыдырал хандырылга министри — Гандурин Александр Николаевич.

РСФСР-ниң коммунал ажыл-агый министри — Бутусов Сергей Майлович.

РСФСР-ниң чурт үлетпүр министри — Марченко Иван Тихонович.

РСФСР-ниң хем флот министри — Кучкин Сергей Андреевич.

РСФСР-ниң социал хандырылга министри — Комарова Домна Павловна.

РСФСР-ниң одаар чүүл үлетпүр министри — Панкратов Юрий Александрович.

РСФСР-ниң хлебопродуктулар болгаш холуксаалыг мал чем үлетпүр министри — Меркулов Павел Иванович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Тудуг херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — Басилов Дмитрий Петрович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Күш-ажылчы күрлавырларны ажыглаар талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — Новиков Константин Александрович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — Кирпичников Петр Иванович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Россельхозтехника» Бүгү-россия каттыжыышкынының даргазы — Шевченко Сергей Васильевич.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Төп статистика эргелелиниң начальниги — Колпаков Борис Тимофеевич.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, Кремль, 1967 чылдың апрель 12

ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Андрей Антонович Гречко

1903 чылда тараачын кижиниң өг-бүлезинге төрүттүнген, 1928 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. 1919 чылдан бээр Совет Армияда. Совет Эвилелиниң Маадыры. 1963 чылда М. В. Фрунзе аттыг Шериг академиязын, а 1941 чылда Кол штабтың Шериг академиязын өөренип дооскан. 1938—1939 чылдарда — полк командири, аъттыг шериг дивизиязының штабының начальниги. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде дивизияны, корпусту болгаш армияны командылап база фронтунуң командылакчызының оралакчызы турган. 1945 чылдан 1953 чылга чедир—шериг округунуң шериглериниң командылакчызы. 1953 чылдан 1957 чылга чедир—Германияда бар совет шериглериниң кол командылакчызы, 1957—1960 чылдарда—курлаг чер шериглериниң кол командылакчызы. 1960 чылдан бээр—ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчызы.

Партияның XIX болгаш XX съездилеринге СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидатка, а партияның XXII болгаш XXIII съездилеринге—СЭКП ТК-ның кежигүнүнге соңгуттурган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ийиги—чедиги чыылдаларының депутаты.

Эртем конференциязы

Италияның Коммунистиг партиязының үндезилекчизи, шылгарангай теоретик болгаш марксист Антонио Грамшиниң мөчээн хүнүнден бээр 30 чыл болганын холбаштыр Москвада апрель 12-де ажыттынган эртем сессиязы «Ленинизм болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкининиң айтырыглары» деп темага тураскааткан.

Делегейниң ажылчын шимчээшкининиң институдунга совет эртемденнер-марксистер, аңы-дүнна коммунистиг партияларның көскү ажылдакчылары, марксист төптериниң удуртукчулары чыылган.

Оларның аразында — Испанияның Коммунистиг партиязының Даргазы Долорес Ибаррури, Венесуэланың Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Хесус Фариа, Эквадорнуң Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары Педро Антонио Саад, Италияның Коммунистиг партиязының ТК-зының секретариат болгаш удуртулга Бюрозунуң кежигүнү Паоло Буфалини, Франциядан, Финляндиядан, ГДР-ден, Болгариядан, Чехословакиядан болгаш өске-даа хөй-хөй чурттардан эртемденнер-марксистер келген.

СЭКП ТК-ның кежигүнү, академик А. М. Румянцев сессияны ажыткан.

СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев СЭКП ТК-ның мурнундан сессияның киржикчилеринге байыр чедирген.

Допчу медээлер

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эш Сергей Георгиевич Лапинни ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Совет Эвилелиниң Телеграф Агентилелиниң (СЭТА-ның) Кол директорунга томуйлаан.

* * *

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эш Д. П. Горюновту өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Совет Эвилелиниң Телеграф Агентилелиниң кол директорунуң хүлээлгезинден хостаан.

* * *

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму эш С. Г. Лапинни өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Кыдат Улус Республикада Онаа болгаш Бүрүн эргелиг элчининиң хүлээлгезинден хостаан.

Бедик шаңнал

Татар АССР-ниң ажылчы чоннарының коммунистиг кижизидилгезинге, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын күүседиринче оларны мобилизастаарынга ачы-хавыяалары дээш база баштайгы номери үнгенинден бээр 50 чыл болганы-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму «СОВЕТСКАЯ ТАТАРИЯ» деп республика солунун КҮШ-АЖЫЛЧЫ КЫЗЫЛ ТУК орден-биле шаңнаан.

(СЭТА).

КИЖИ ДУГАЙЫНДА САГЫШ-БОДАЛ-БИЛЕ

Бедик шынарлыг бараанарны хөйнү бүдүрер дээш чүнү кылза чогуурул, чонга бараан болуушкунну канчаар экижитсе чогуурул деп айтырыгларны шиитпирлээриниң аргаларын тывары РСФСР-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының бирги сессиязынга санал берген депутаттарның кичээнгейин хаара туткан турган. Апрель 12-де сессия бодунуң ажылын Кремльдиң Улуг ордузунга уламчылаан.

Хуралды РСФСР-ниң Дээди Совединиң даргазы М. Д. Миллионщиков даргалаан.

Чазак ложаларында — эштер Г. И. Воронов, А. Я. Пельше, Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, М. С. Соломенцев.

Илеткел кылыры-биле Мандат комиссиязының даргазы, депутат Н. Л. Коновалова сөс берген. РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулда политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг кедурылгыышкынның байдалынга, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, Улуг Октябрьның 50 чылынга тэлептиг уткуражыр дээш демиселдиң демдээ-биле эрткен дээрзин ол онаалап демдеглээн. Россия Федерациязының Дээди Совединге 884 депутат соңгуттурган. Оларның аразында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчулары бар. 481 депутат — үлетпүрүң болгаш кодээ ажыл-агыйының ажылдакчылары. Депутаттарның аразында херээженнер — 229.

Депутаттарның ниити санының 85,9 хуузу орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаттырган. Депутаттарның аразында Совет Эвилелиниң Маадырлары 12, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары 120 кижи, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреаттары 49 кижи.

ССРЭ-ниң Дээди Совединде — республиканың 37 национальдарының болгаш улус чоннарының төлээлекчилери. Ол дээрге бистиң чуртувуста чурттаан бүгү нацияларның болгаш улустарның деңн эргезиниң болгаш бузулбас найыралының чырыткылаанчак херечизи-дир.

Илеткелчи солун саннарны көргүскен: 660 депутат РСФСР-ниң Дээди Совединиң эрткен чыыжының депутаттары турбаан. Соңгуттурганнарның аразында амыдыралдың улуг дуржулгалыг, социализмни тургузуп, оон чаалап алыышкыннарын камгалажып ап келген кижилер база аныяктар дыка хөй. Депутаттарның ындыг составы совет улустуң салгакчыларының салгалып кел чыдарын тодаргай көргүзүп турар-дыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң 1967 чылдың март 12-де соңгуттурган бүгү депутаттарының бүрүн эргелерин сессия чаңгыс үн-биле чүүлдүг деп көрген.

«Улустуң хереглел бараанарын бүдүрерин көвүдедир болгаш шынарын экижидер дугайында» РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Бирги оралакчызы депутат А. М. Школьниковтуң илеткелиниң талазы-биле санал бериишкиннери Мандат комиссиязының илеткелиниң соонда үргүлчүлээн. Депутаттар: Волгоград хоорккүскомунуң даргазы И. М. Королев, СЭКП-ниң Башкир обкомунуң секретары В. П. Манаев, Костроманың Ленин аттыг лён комбинадының аргылчызы ажылчыны В. Н. Плетнева, РСФСР-ниң аъш-чем үлетпүрүнүң министри А. П. Клеменчук болгаш оон-даа өскелер санал берген.

Илеткел талазы-биле 21 депутат санал берген деп, даргалакчы чарлаан. Ынчангаш санал бээрин соксадыр деп шиитпир хүлээп алдынган.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Бирги оралакчызы А. М. Школьников депутаттар алзэн хөй үнелиг санал-оналдарын киирген, оларны өөренип көөр апаар дээрзин түңнел сөзүнге демдеглээн.

Чугаалашкан айтырыгның талазы-биле доктаалды депутаттар чаңгыс үн-биле хүлээп алган. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, РСФСР-ниң министерстволарының болгаш ведомстволарының, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, ажылчы чоннар депутаттарының край, область, Москва болгаш Ленинград хоорай Советтериниң күүсекчи комитеттериниң эң чугула сорулгаларының бирээзи чүл дээрге чонга хереглел бараанарын бүдүрерин улам ындай дыка көвүдедири, оларның ассортиментизин калбартыры болгаш шынарын экижидери болур деп мында айыткан. 1967 чылда улустуң хереглел бараанарын немей бүдүрүп үндүрер дугайында республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтериниң саналдарын чүүлдүг деп көрген.

• • •

РСФСР-ниң Дээди Совединиң түңнел хуралын депутат М. Д. Миллионщиков даргалаан.

Эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, И. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Н. Демичев, Д. Ф. Устинов, Ю. В. Андропов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев олар чазак ложаларынга кестүп келирге, депутаттар изиг байыр чедирип уткаан.

Сессия хүн чурумунуң дараазындагы айтырыын көөрүнче —РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларын тургузарынче шилчээн. Депутат В. П. Васильевке сөс берген.

Дараазындагы комиссияларның тус-тус составын болгаш даргаларын бадылаан:

Хоойлу дүрүмнер саналдаар комиссия 21 кижи составтыг, даргазы депутат Г. В. Подельщиков.

План-бюджет комиссиязы — 41 кижи, даргазы депутат И. Е. Клименко.

Даштыкы херектер талазы-биле комиссия — 13 кижи, даргазы депутат Д. П. Шевлягин.

Үлетпүр, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле комиссия — 39 кижи, даргазы депутат В. И. Воротников.

Кодээ ажыл-агый талазы-биле комиссия — 35 кижи, даргазы депутат Н. Г. Маслов.

Улус өөредилгезиниң, культураның болгаш спорттуң талазы-биле комиссия — 37 кижи, даргазы депутат А. П. Бойкова.

Кадык камгалалының болгаш социал хандырылганың талазы-биле комиссия — 31 кижи, даргазы депутат С. Н. Сергеев.

Садыгның, ниитиниң чемненилгелериниң болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле комиссия — 31 кижи, даргазы депутат Р. Ф. Дементьева.

Тудугнуң болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүнүң талазы-биле комиссия — 31 кижи, даргазы депутат Е. Т. Самодаев.

Коммунал ажыл-агый болгаш чаагайжыдылга талазы-биле комиссия — 31 кижи, даргазы депутат А. Д. Мощевитин.

Бойдус камгалалының талазы-биле комиссия — 31 кижи, даргазы депутат Т. С. Сушков.

Оон соонда РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессияларының аразындагы үеде хүлээп алдынган Чарлыктарын бадылаан. Ол дугайында депутат С. Д. Орлов илеткел кылган.

Ажылдарның хемчээлиниң өзүп турары-биле холбаштыр сессия РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң сан составын 33 кижи чедир көвүдедирин болгаш Президиумнуң Даргазының өске ажылдардан шуут хостуг оралакчызы албан-дужаалды тургузарын чүүлдүг деп көрген. Ол саналды Дээди Советтиң депутаттар төлээлекчилериниң чөвүлели чүүлдүгзүнүп көрген турган.

Сессия РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумун соңгуур дугайында айтырыгны чугаалажырынче шилчээн.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары депутат А. П. Кириленкога сөс берген. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга депутат М. А. Ясновту соңгуур дугайында саналды СЭКП Төп Комитединиң дааскаиы ёзугаар ол киирген. Ол саналды чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Оон соонда М. А. Яснов бедик идегели дээш депутаттарга өөрүп четтиргенин илергейлээн. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчыларының, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының болгаш кежигүннериниң дугайында саналды депутаттар төлээлекчилериниң чөвүлелиниң даасканы ёзугаар ол киирген.

Дээди Советтиң Президиумунуң Даргазының оралакчыларынга дараазындагы депутаттарны соңгаан: О. П. Колчина (Москва область), М. С. Каримов (Башкир АССР), А. У. Хахалов (Бурят АССР), Р. А-Б. Эльдарова (Дагестан АССР), М. И. Геттуев (Кабардин-Балкар АССР), Э. А. Сантаев (Калмык АССР), П. С. Прокконен (Карел АССР), Е. Ф. Катаев (Коми АССР), И. Р. Москвичев (Марий АССР), Е. Д. Яскина (Мордва АССР), Т. С. Хетагурова (Соңгу-Осетия АССР), С. Г. Батыев (Татар АССР), Б-К. Ш. Долчанмаа (Тыва АССР), П. П. Сысоев (Удмурт АССР), И. А. Алмазов (Чечен-Ингуш АССР), Т. А. Ахазов (Чуваш АССР), А. Я. Овчинникова (Якут АССР).

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарынга депутат Х. П. Нешковту (Калинин область) соңгаан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң он дөрт кежигүннерин база сессияга соңгаан.

РСФСР-ниң чазаан — РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелин тургузар дугайында айтырыгны көөрүнче сессия шилчээн. Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, депутат Г. И. Вороновка сөс берген.

Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга томуйлааш, меңээ көргүскен улуг алдарыңар дээш силерге чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенимни илередирин чөпшээрептер көрүнер деп, эш Воронов чугаалаан. Российаның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң хүлээп алган доктаалы-биле чазактың ажыл-чорудулгазын чүүлдүгзүнүп көрген болгаш РСФСР-ниң чазааның составын Дээди Советке киирип келирин меңээ дааскан болгай. Силерниң көргүскен идегелиңерни коммунистиг эң бедик шаңнал, улуг Ленинниң идеяларын амыдыралга боттандырар дээш, коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээр дээш чүткүлдүг демиселде деп чонуң соңгааннарының даалгазы кылдыр көрүп тур мен. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIII съездизиниң шиитпирлерин күүседир чорукту хандырар база силерниң идегелиңерни бадыткаар дээш бүгү күжүмнү, билиимни болгаш дуржулгамны бээримни силерге бүзүредирин чөпшээрептер көрүнер.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң даасканынга дүүштүр эш Воронов Россия Федерациязының чазааның составын сессияга көөр кылдыр киирген.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Бирги оралакчыларынга А. М. Школьниковту болгаш И. К. Пысинни, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчыларынга А. Е. Бирюковту, К. М. Герасимовту, В. А. Демченкону, В. А. Дьяковту, Е. Ф. Карпованы, В. И. Кочемасовту, Л. П. Лыкованы бадылаан. Россия Федерациязының министрлерин база бадылаан.

Сессияның хүн чурумунуң бүгү айтырыглары көрдүнген. РСФСР-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының бирги сессиязы хагдынган деп чарлаан.

(СЭТА).

Сарыглар Далаа «Сүт-Хөл» совхозтуң мурнакчы механизаторларының бирээзи. Юбилейлиг бо чылда кукурузаның бир гектар шөлүнден 200 центнер ногаан массаны алыр сорулганы ол бодунуң мурнунда салган. Хүлээп алгаш, башкарып чоруп турары «беларусь» тракторун ол ам алды чыл иштинде капитал септелгеге киирбейн ажылдап турар.

Амгы бо хүннерде эш Далаа кукуруза тарыыр шөлде минералдыг чемишчидилгени чаштырып турар.

ЧУРУКТА: селяккада урган минералдыг чемишчидилгени С. Далааның хынап көрүп турары.

М. СҮГЕ-МААДЫРНЫҢ фотозу.

ӨСКЕ ПЛАНЕТАЛАРЖЕ КИЖИ БАЗЫП ТУРАР

Кремльдиң Съездилер ордузунга байырлыг хурал

Космонавтика хүнүнге холбаштыр Кремльдиң Съездилер ордузунга апрель 12-де байырлыг хурал болган. Космостуң маадырлары, хөй санныг аалчылар аңаа келген.

Эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Н. Демичев, Д. Ф. Устинов, Ю. В. Андропов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев оларны чыылганнар чылыы-биле уткаан. Партияның болгаш чазактың удуртукчулары-биле кады президиумда олуттарны бистиң Төрээн чуртувусту шылгарангай ужудуушкуннары-биле алдаржыткан ССРЭ-ниң ужудукчу космонавтары эжелеген.

Космонавтика хүнүнге холбаштырган байырлалдыг хуралды СЭКП-ниң МХК-ның секретары В. Я. Павлов эге сөзү-биле ажыткан.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи, академик М. В. Келдыш илеткел кылган.

Болунуң бүдүрүлгезиниң хөй кижилиг коллективиниң мурнундан, найысылалдың бүгү ажылчы чоннарының мурнундан «Кадыыр болгаш Маска» заводтуң хан эзилдирикчизи В. В. Клюев бүгү улустуң байырлалы — Космонавтика хүнү-биле холбаштыр эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге болгаш техниктерге, маадыр космонавтарга изиг байырын хамчыткан.

«Өртемчейниң бирги хамаатызы» ужудукчу-космонавт Ю. Гагаринниң олурганнар диимиттиг алыш часкаашкыны-биле уткаан.

Байырлыг хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааны хүлээп алган.

(СЭТА)

Партийжи амыдырал

Партбюро секретарының ажыл хүнү

Монгуш Хорлуевич эртенги даң халазында-ла бажыңындан үнүптер. Эртениң-не баар чери — сүт-бараан фермазы. Эш Шикпер-оолдуң шак ындыг эртежизин, бир дугаарында-ла саанчыларга келирин салбырның ажылчыннары билир болгаш аңаа ынчаар баштактанып чугаалаалгылаар-даа:

— Экии, Монгуш Хорлуевич! Саанчыларда черле кандыг ынакшыл тып алдыңар моңар, дарга?! Бодуңарның ажылдаар чериңер өске-даа болгай, а үргүлчү-ле мында чедип келген турар-дыр Силер.

—Адыр-адыр, ындыг бе. Мээң ажылдаар черим шуптузунда-ла болгай — деп, эш Шикпер-оол харыылаар.

— Ындыг харын, шын—деп бир эш аңаа чөпшээрежир.

Эш Шикпер-оол салбырның агроному-ла болгай. Ынчангаш ол часкы тарылганың үрезин, техника белеткелинче сагыш салыр ужурлуг кижи-дир» деп-даа бодап болур.

Шынап-ла чаңгыс талалап ажылдаар үе аңаа база турганна, харын. Ынчалза-даа партия организациязының чартык чыл бурунгаар болган отчёт-соңгулдалыг хуралы ооң ажылын шууд өскерткен. Коммунистер ону партбюро секретарьынга соңгуп алганнар. Ынчангаш эш Шикпер-оол ам чүгле хову ажылын харыылаар эвес, харын херээженнер ортузунда кандыг ажыл чоруттунуп турарын, кодээ клубтуң уран чүүл бөлгүмүнүң коллективи чаа чүнү кылып алганын, малчыннар социалистиг чарышка хүлээлгелерин канчаар күүседип турарын, хүндүскү болгаш кежээки школаларның өөреникчилериниң өөредилгезин, агитаторлар беседаларының кандыг темазын шилип алганын база-ла сонуургап көөр хүлээлгелиг апарган. Дорт чугаалаарга, салбырда болгаш фермада бүгү-ле ажылды хайгаараар, кижи дугайында, ооң күш-ажылының, ажыл, амыдыралының болгаш кижизидилгезиниң дугайында сагыш салыр партийжи баштың болган.

Эртенги саалда төнчүзүнче чоокшулап келген. Сүт хүлээп алыр өрээлге элээн хөй саанчылар чыглып келгилээн.

—Эртенгиниң байыры-биле!— деп, эш Шикпер-оол саанчылар-биле мендилешкен.

— Экии, Монгуш Хорлуевич. Ынчалза-даа четпестеривис база-ла бар-дыр. Инектерни караңгы черде саап тур бис. Кажан эки от салыкчылыг болур ирги бис. Кормозапарник ажылдавайн тур. Кызыл булуң дугайында айтырыгны шиитпирлезе чогуур. Чыглып чугаалажыр, өөренир, дыштаныр чериивис чок-тур.

Саанчыларның бо негелделерин секретарь чөптүг деп көрген болгаш алыр хемчеглер дугайын дораан-на шиитпирлей берген. Электролампалар болгаш кормозапарник дугайында ферма эргелекчизи Борбак Сүгежикке, зоотехник Николай Шарапка негелдени тургускан. «Эки от салыкчылыг болур дугайында айтырыгны салбыр эргелекчизинге тургузар херек, харын коммунистерниң иштинден бир кижини берип болур бис. Кызыл булуңну тургузуп бээр бис, ам ооң турар бажыңын септедир» деп, секретарь чугаалаан. Чугаа ооң ыңай солун беседаже шилчий берген. Социалистиг хүлээлгелерниң күүселдези кандыг чоруп турарыл, совхозтуң өске фермаларында ажыл кандыгыл, бистиң Төрээн чуртувуста болгаш делегейде чүү болуп турарыл? Секретарьның бо айтырыгларга харыы кылдыр чоруткан беседазын ферма ажылдакчылары улуг сонуургал-биле дыңнааннар.

Монгуш Хорлуевич фермадан ээп келгеш, тараа складынга барган. Үрезин арыглаар, тараа богу складтаар кижилерни олче чорудуп бээрин дүүн салбыр эргелекчизи аазаан турган. Ооң ыңай бо хүн маңаа кым чүнү кылырының дугайында даалгалар бердинген турган. Ам ооң күүселдезин хынап келгени ол. Складта ажыл түлүк чоруп турган. Ажыл эки чоруп турарга, агроном кижиниң сагыжынга улам-на таарымчалыг болган.

Секретарь ферма эргелекчизиниң конторазынга баар деп шиитпирлээш, аңаа келген:

— Монгуш Маскырович, чугаалажыр айтырыг бар!—деп. парторг ферма эргелекчизи Карбыже чугаа ээрээн.

— Ферма ажылдакчыларының ажылдаарынга таарымчалыг байдалды черле кажан тургузар бис? Чырык чок-тур, мал чемин чогуур үезинде сөөртүнмейн турар, мал чемин чынчады хайындырып бербейн турар-дыр. Ынчаарга бис дээрге сүттүң хем дег агымын манап орар-дыр бис. Малды эки чемгербейн тургаш, хөй сүт ап шыдавас бис. Байдалды эде тургуспас болза хоржок. От салыкчызынга ак сеткилдиг ажылдаар кижиден тургузар. Электролампаларны тывар, мал чемин хандырар. Ооң ыңай бодуңар саанчыларга үргүлчү барып, оларга беседадан кылып берип, олар-биле сүмележип ажылдап туруңар.

«Эргелекчи эвээш келир-дир» деп хомудай-дырлар.

— Партийжи даалганы күүсеттиңер бе?—деп, немелде айтырыгны парторг салган.

— Монгуш Шивит-оолга чордум. Шупту малчыннар-биле чугаалаштым. Улуг Октябрьның 50 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр деп күзел малчыннарда кончуг-ла күштелген-дир. Инек бүрүзүнүң хонукта немелде семиртилгезин ортумаа-биле килограмм чедирер деп сорулга салып алганнар-дыр. Шивит-оолдуң база ооң дузалакчызы Хемер-оолдуң олурар оран-савазының дугайында айтырыг шиитпирлеттинген — деп, эргелекчи парторгка илеткээн. Бүгүде часкы ажыл-иш дугайында чугаа дооступ турда, эмнелге пунктузунуң эргелекчизи эш Көк-кыс Далбыр-оол кирип келген:

— Мен Силерге чор мен, Монгуш Хорлуевич. Херээженнер чөвүлелиниң айда чорудар ажыл планын көре кааптар бис бе?

Парторг биле херээженнер чөвүлелиниң даргазы планда айыткан хемчеглерни бүрүнү-биле чөпшээрежип чугаалашкан.

— «Маадыр иелер-биле ужуражылгаштың кежээзи». Ону канчаар эрттирер деп бодадыңар?— деп, эш Шикпер-оол айтырган.

Эш Көк-кыс ол дугайында бодалын чугаалап берген. Секретарь ону изиг-биле деткээн болгаш харын-даа ону организастап эрттирижиринге дузалажыр кылдыр партбюро кежигүннери Рая Махутова биле Александра Сатты сүмелээн. Олар херээженнер активиниң киржилгези-биле ол кежээниң белеткелин эки организастаан. Маадыр иелерниң өг-бүле амыдыралы-биле, уругларының кижизидилгези-биле ылап таныжып алган.

Кежээге хөй чон киришкен. Мария Базыр, Монгуш Кошкендей болгаш оон-даа өске иелер уруглар кижизидилгезиниң талазы-биле боттарының ажылының дуржулгазын чугаалап бергилээн. Кежээниң төнчүзүнде уран чүүлдүң өг-бүле концерти болган. Ол ажыл планын ёзугаар өске-даа солун чүүлдер болгулаар.

Монгуш Хорлуевич ооң соонда школада партия бөлүүнүң хуралынга чораан. Аңаа база-ла ажыл шиитпирлээн, агитаторлар-биле ажылдың дугайында чугаа болган.

— Башкылар силерниң ажылыңар берге болгаш чай чок дээрзи билдингир. Ынчалза-даа партийжи, хөй-ниитичи даалгалыг болуп, ону күүседири база-ла хүлээлге болгай. Александра Сюрюновна Сат — агитколлектив удуртукчузу болгай силер. Сөөлгү үеде агитация ажылы кошкап турар-дыр. Юбилейлиг болгаш хайныышкынныг бо чылда агитас-массалыг ажылды кошкадыр эргевис чок. Фермага болгаш механизаторларга агитаторлар ховар аалчылар болуп турар-дыр—деп. секретарь элээн шынгыы сагындырган.

Агитколлектив удуртукчузу болгаш өске-даа эштер парторгтуң саналынга чөпшээрежип, байдалды экижидерин сүмелешкеш, малчыннарга болгаш механизаторларга беседалар чорударының хүннерин, үе-шагын тодараткан. Агитаторларның ажылының шынарынга контрольду күштелдирерин, оларга дузалаарын дугуржуп алган.

— СЭКП обкомунуң кежигүнү, тракторист-агитатор Амирбит Чомужуктуң беседазынга олуруштум. Ындыг солун беседаны кыдаа дыңнаксаар. Амыдырал болгаш ажыл-иш-биле шууд холбашкан болур-дур. Агитаторларның ажылының дуржулгазын солуштурааллы, оларны беседага ажыглаар материалдар-биле хандыраалы, оларның семинарын чыылдырып тураалы — деп, секретарь чугаалаан.

Ажыл шагы доозулган. Ынчалза-даа Монгуш Хорлуевичиниң ажылы ам-даа үргүлчүлевишаан. Кежээки школаның кичээлинге олуржуп, улустуң өөренип турарын сонуургап көөр херек. «Чамдык эштер кичээл үзүп турар-дыр» деп, школа директору эш Даваа медеглел кылган болгай. «Өөредиринге сонуургал чок чүү кижилерил, оларны херек кырында барып көрбээже хоржок. Кичээл үзүп турар кижилер-биле чугаалашса чогуур» деп бодал ооң сагыжынга кирген. Ол бодалды ёзугаар кичээлге барып олурушкан-даа. кежээки школа ажылын экижидер талазы-биле школа директорунга дузалашкан-даа.

Чон иштинче кирер, чон-биле кады ажылдаар. Суурда чүү болуп турарын базым санында хайгаарап көөр. Кижилерниң ажылының, чуртталгазының болгаш өөредилгезиниң дугайында доктаамал сагыш салыр. Бо негелделерни Монгуш Хорлуевич эки билип, актив-биле кады ажылдап, партбюро. партия хуралдарын доктаамал чыылдырып, ажылга коллективтиг удуртулганың принцивин сагып, партбюро секретары хүлээлгезинге шынчы болуп, коммунистерниң бедик идеелин шак ынчаар чүткүлдүг күүседип турар.

В. АНКУДИНОВ.

Тыва АССР-ниң улустуң артизи деп хүндүлүг атты А. Б. Чыргал-оолга тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
ЧАРЛЫЫ

Республиканың уран чүүлүн хөгжүдер талазы-биле улуг ачы-хавыяалыг болганы дээш, Тыва АССР-ниң улустуң артизи деп хүндүлүг атты композитор Алексей Боктаевич Чыргал-оолга тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. ДИНГА.
Кызыл хоорай, 1967 чылдың апрель 12.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп хүндүлүг атты Максим Чаламович Дакпайга тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
ЧАРЛЫЫ

Республиканың бот-тывынгыр уран чүүлүн хөгжүдеринге ачы-хавыяалыг болганы дээш, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп хүндүлүг атты Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң клувунуң эргелекчизи Максим Чаламович Дакпайга тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. ДИНГА.
Кызыл хоорай, 1967 чылдың апрель 12.

Республиканың культуразының бөлүк ажылдакчыларынга, бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилеринге Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг аттарны тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
ЧАРЛЫЫ

Республиканың бот-тывынгыр уран чүүлүн хөгжүдеринге ачы-хавыяалыг болганы дээш, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы деп атты тыпсырлар болза:

Иван Григорьевич Мининге—Кызылдың хөгжүм училищезиниң башкызы.

Анатолий Кузьмич Огнёвка—Кызылдың күрүнениң башкы институдунуң студентизи.

Алексей Алексаандрович Пановка—Кызылдың хөгжүм училищезиниң директору.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. ДИНГА.
Кызыл хоорай, 1967 чылдың апрель 12.

Республиканың культуразының болгаш уран чүүлүнүң бөлүк ажылдакчыларын база бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилерин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлүг бижии-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
ЧАРЛЫЫ

Республиканың бот-тывынгыр уран чүүлүнүң хөгжүлдезинге чедиишкиннерлиг болганы дээш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлүг бижии-биле шаңнаарлар болза:

Тамара Петровна Антанованы—Кызылдың уруглар поликлиниказының фельдшери.

Маадыр-оол Кечилоловч Борбаандыны—Чадаананың Культура бажыңының директору.

Иосиф Семенович Выщегородскийни — балетмейстер.

Донгак Чөгертиевич Хунашпаны—Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң ажылчыны.

Светлана Владимировна Козлованы—«Тувинская правда» солуннуң литература ажылдакчызы.

Малина Комбуевна Күжүгеттини—Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң саанчызы.

Сергей Кончукович Лапзыны—чурукчу.

Хорагай Калын-оолович Ооржакты—Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң ажылчыны.

Сиин-оол Лакпаевич Ооржу—режиссёр.

Седен-Дамбаа Бошкажыкович Ондарны — Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң тракторизи.

Борис Семенович Патрановту—Кызылдың хөгжүм училищезиниң башкызы.

Александр Мургутович Салчакты—Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң клуб талазы-биле улуг инспектору.

Сайхо Даржаевна Сапык-оолду—Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң уран чүүл талазы-биле инспектору.

Светлана Семеновна Саваны—Тываның комплекстиг геология экспедициязының техник-геологу.

Өшкү-Саар Маадыр-ооловна Таспаанчыкты—Тыва радионуң болгаш телевидениениң ажылдакчызы.

Михаил Кужулович Хорлуг-оолду Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң мал кадарчызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. ДИНГА.
Кызыл хоорай, 1967 чылдың апрель 12.

Шеф-биле

Улуг-Хем районнуң Арыг-Бажы школазының 1967—1968 өөредилге чылында одаар чүүлү бо кыжын белеткеттинмээн. Школаның ада-иелер комитеди суурнуң чурттакчыларының хуралын чыггаш, одаар ыяш белеткээр дугайында школаның директору Комбуй-оолдуң информациязын дыңнааш, өреге бүрүзү үш кубометр ыяшты белеткээрин ада-иелер дугурушкан.

Апрельдиң шиде суурнуң чурттакчылары шеф организастааш, 153 кубометр ыяшты белеткээн. Ол хүн элээн ыяш сөөртүнген болгаш белеткээн ыяш дараазында хүннерде школа чанында бүрүн дүжүртүнген. Ол хүннуң шевин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Кыргыс Толдуг-Эник, кодээ Советтиң депутады Мария Натпит үлегерлиг организастааннар. Ада-иелер Арбын Чаш-оол, Ховалыг Конга, Түлүш Даваа болгаш өскелер-даа шефке идепкейлиг ажылдааннар.

Ада-иелерниң нийти хуралының шиитпириниң күүселдезин кодээ Советтиң депутаттары болгаш школада ада-иелер комитеди организастап, ада-иелерниң белеткээн ыяжын удур-ла школа чанында дүжүртүп турар.

А. ТУГАРЖАП.

БИСТИҢ ДИЛЭЭВИС

Кызыл хоорай Совединиң «Тере-Хөл» колхозунуң хойжу бригадаларының малчыннары кодааннарын кыштан хүр ажырган, малдың чаш төлүн чедимриг чокка камгалап ап турар. Бригадаларда ам 2500 ажыг хой оолдапкан, хураганнары бүрүн камгалап алдынган.

Хойжу бригадаларның кадарчылары, сакманщиктери юбилейлиг чылда хөй хураган, дүк дээш социалистиг чарышты калбарткан. Ам дээрезинде 200—200 хураганнарны өстүрүп алган. № 1 хойжу бригаданың хойжулары Х. Самдан, Ч. Седип, № 2 бригадада Х. Сегбе, Л. Даңаа социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар. Бо кадарчыларның кодааннарында моон соңгаар хураганнаар 150—150 хой бар.

Артельде малчыннарже чогуур кичээнгей салдынган. Бүгү кодааннарда көк сиген, сула, дус болгаш өске-даа чемнер четчир бар. Хойжу бригадаларга оолдаашкын эгелээри билек, 48 сакманщикти чоруткан, олар бо хүннерге чедир 30—30 хураганнарны доруктуруп өстүргеннер. Сакманщиктер Шагдыр Өшкү-саар, Дичин Чечек малдың чаш төлүн хүлээп ап, ажаап-тежээринге мергежилдиин өскелерге көргүзүп, боттарының дуржулгазын дамчыдып берип турарлар. Малдан хөй чаш төлдү, продуктуну ап тургаш, колхозтуң экономиказын улам-на көдүрер, күрүне мурнунга хүлээлгелерни күүседир дээш малчыннар хайнышкыныг ажылдап турар.

Бистиң хойжу бригадаларывыс колхоз төвүнден ырак одарларда, садыг талазы-биле хандырылгазы эки. Кунгуртуг сельпозу бригадалар төптеринде садыг четкилерин организастаан, аъш-чемин, үлетпүр барааннарын узуктелдирбейн чедирип турар. Медицина дузаламчызы малчыннарга улуу-биле негеттинип турар апарган. Кунгуртугнуң эмнелге пунктузунга үш эмчи ажылдаары сметада көрдүнген-даа болза, ам чаңгыс эмчи ажылдап, колхоз төвүнден чүс ажыг километр черлерде ажылдап, чурттап турар кадарчыларга баар аргазы чок болуп турар. Кунгуртугнуң эмнелге пунктузунуң штадын четчелеп, ырак одарларда малчыннарны медицина дузаламчызы-биле хандырарын Кызыл хооркүүскомдан улуу-биле дилеп турар бис.

С. СЕДИП.

ХОЙЖУНУҢ КОДАНЫНДАН

Таңды районнуң «Межегей» совхозунда мурнакчы малчыннарның бирээзи Сырат Балдарович Оюннуң коданында 580 хой бар. Хойлар кышты эки ашкан, чүге дээрге мал чем четчир турган, кажаалар база эки болгаш одарны шын ажыглаан. Ылаңгыя кылын харлыг одарларга харны далбыйлаарын массалыг-биле организастап турган.

Ам бо хүннерге чедир малчынның коданында 324 хой төрээн, оон алдынган хураган 362 болгаш олар бүрүнү-биле эки өзүп турар. Маңаа сакманщик Сиириң Кара-кыс эң эки ажылдаан, ол болза хөй ажылынга совхоз тургустунарындан бээр туруп турар, бо талазы-биле ооң дуржулгазы улуг.

— Мени эки ажылдап турар деп эш-өөрүм ынча-даа дигилээр-дир. Төрээн чуртунуң байлаан көвүдедир дээш кижи кызып ажылдавайн канчаар, хөй ажылынга зооветеринарлыг хемчеглерни долузу-биле сагыры чедиишкинни магадылаар чүве—деп, ол чугаалаар.

Өске-даа сакманщиктерниң эки ажылдап турарын база айтыр херек, чижээлээрге, Оюн Сиириң, Оюн Шува, Оюн Шура, Оюн Бурул-оол олар база макталдыглар.

Чаш хураганнарның чемгерилгезин мында эки организастаан. Оларга көк сиген, сула, чарба, дус бүрүн белен.

Улуг хойжу Сырат боду эрткен чылын 100 баш төрүүр хойга онааштыр 90 хураган алгаш, ажылының немелде төлевиринге 400 рубльди алган. Бир хойдан-на кыргып алган дүгү—2,5 кг.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДА ХОЙЖУЛАР

— Улуг Октябрьның 50 чылы болур бо чылда чүс хойга онааштыр 95 хураган алыр хүлээлгелиг кижи мен, бир эвес ийистээшкин хөй болур болза, төрүттүнген бүгү хураганнарны когарал чокка бүрүн алыр дээш туржур бис—деп, ол чугаалап турар. Малчынның коданындан ам-даа 200 ажыг хой төрүүр. Ынчангаш оларның хураганнарын эки хүлээп алыр дээш, кажаада дүн-хүннүң дежурныйлаашкынын организастаан.

— Бистиң ам нол сорулгавыс—юбилейлиг чылда алган социалистиг хүлээлгелеривисти чүгле долдур эвес, харын ажыр күүседир дээш бүгү күштү үндүрүп ажылдаарывыс болур—деп, хойжу Сырат боду-даа, сакманщиктер-даа бүзүрелдиг чугаалап турарлар.

С. САЛЧАК.

ШӨЛДЕРЖЕ БАТКАН

Хүннүң алдынналчак херелдери даг артындан чоорту дээп келгеш, оон улам чырыза-чырыза шөлдерни, шынааларны сергедиптер. Ынчалза-даа хүн өрүлеп келгижекке чедир-ле соокзумаары ажок. Чамдыкта дээр бүргей бергенде барык дүшке чедир соок сырын намдавас. Хемчиктиң унунда частың байдалы ындыг.

Ынчалзашок агаар-бойдустуң таарымча чок байдалы сүт-хелчүлерин суларадып шыдаваан. Совхозтуң механизаторлары, тарааҗыларры беш чылдың ийиги чылының чазынында улам соруктуг ажылдап турарлар. Совет эрге-чагырганың 50 чылында кажангызындан-даа элбек дүжүттү алгаш, ону Төрээн чуртка, чонга барааалгадыр сорулга күш-ажылчы кижилерниң мурнунда туруп турар.

Бора-Тайга салбырның хову турлаа Улуг шаңны долгандыр херимнеп каан. Ооң иштинде ажыл тура дүшпейн чоруп турар. Шөлдерге чажар үрезинни аразын чоок-чоок кылдыр оваалан дыр ургулаан. Харын-даа ону топтап көрүп турарга, комбайндан алган тарааны опайтыр оваалаан күскү шаң ышкаш сагындырар.

«Сүт-Хөл» совхозтуң кол агроному Иван Андреевич Иванов биске ол шаңга ужуражы берген. Тарыттынган, шөлге чажар үрезин дугайын чугаалажы бээривиске, шанда тарааже айыткаш тайылбырлайдыр:

— Часкы тарылгага ажыглаар үрезиннивис бо-дур. Колдуунда-ла белен. Кызыл-тастың 230, сулавың 73 тонна үрезинин хоранап доозуптувус. Үрезинниң нийти хемчээли часкы тарылгага четчир. Ынчалза-даа арбай биле сула чогуур кондициязынга чедир ам-даа арыглаттынмаан. Ам ийиги арыглаашкынны кылыр деп турар бис. Кужувус четчир — дээш, шаңда чай чок ажылдап турган бөлүк кижилерже айытты.

Шында-ла элээн кижи ында чоруп тур. Үрезинни хораннаар, арыглаар машиналардан үнген доозун ол чоок кавыны туманнадыра бергилээр. Тараа эжкен хүүректер хүнге кылаңайны кагылай каап тур. Агроном-биле чугаалажып турар аравыста салбырның бригадирлери бистиң чанывыска четкилеп келдилер. Дүштеки чем үези турган.

Хову бригадазының удуртукчулары биле совхозтуң тускай эртемниглери ажыл-херекчи ёзу-биле аразында чугаалажып, часкы тарылганы канчаар чорударын сүмележип, амгы үеде байдалды тайылбырлажып турарлар. Хову бригадазының бригадири Василий Бүрбү өөрүнге мынчаар чугаалады:

— Шеми аксының ховузунда ийи трактор ажылдап турар. Трактористер Монгуш Дукур-оол биле Ондар Мартаа. Оолдарның ажылдап турары шыырак. Олар беш хүн иштинде ажылдааш, 502 гектар шөлдүң пыгын базыра илииртеп каантылар. Монгуш Дүгербаа Бай-Тал шөлүнде. Ында 66 га чериниң шыгы базыртынган. Доора-Хадында чүгле 55 гектарны илииртедивис. Арткан шөл чүгле ында. Ол алаак чер болгаш ам-даа эрип чадап чыдары ол.

Бригадирниң тайылбыры шын. Часкы ажылдарга шала-ла шаптыктап турар чүве сооксумаар салгын, бүргег хүннер. Салбырның механизаторлары часкы ажылдарны март 28-тен эгелээннер. Шыгын базырар чогуур шөлдүң нийти хемчээли 848 гектар. Частың чылыг үезин ажыглап тургаш, оларның бо хүннерге чедир илииртээн шөлү 568 га. Хүн караа чылыш дээр болза, арткан шөлдерни каш санныг хонуктар иштинде долузу-биле доозарынга бора-тайгажылар бүзүрелдиг. Салбырның шөлдеринге ийзы-бүрү марканың 20 трактору бо чазын ажылдаар.

Магадылаалдыг дүжүттүң үндезини суггарылга. Ол дугайын бора-тайгажылар утпайн, харын-даа бар аргаларны долузу-биле ажыглаарын хандыр бодап турарлар. Шынап-ла бедик дүжүттү алырының чугула сорулгазы оларның мурнунда салдынган. Чүге дээрге совхозтуң 3200 га суггаттыг шөлүнүң 1200 гектары Бора-Тайга салбырга онаажыр.

Ховунуң ажыл-ишчилериниң эвээш эвес кичээнгейин суггарылгаже угланганын аңаа барган кижи эскерип каар. Тараажыларның боттарының казып алганы ханы бугаларындан баткан суг тараа шөлдериниң баштарындан эгелеп чавылдыр алгаш, черин бир деңги кылдыр шыгыдып чоруй баргылаан. Суг аңаа-ла углаан черинче бадып чытпазы билдингир. Ону кижилер баштарып, чогуур херээлеттинип турар шөлче углап бадырар болгай.

Шалыпчы суггатчыларның ажылын магадап көөрү күзенчиг. Ынчангаш бис мурнакчы ажыл-ишчи Сарыглар Хеймер-оолдуң звенозунуң ажылы-биле таныжар, ооң дуржулгазын республиканың өске суггарыкчыларынга кысказы-биле-даа бол тайылбырлап бижиир дээш Көк-Чыраа бугазын куду бадыптывыс. Соок хүнелерде доңгаш суггуң кайы хире сыгап чыдары эрикте хылыргай доштуң бузулган изинден илден. Ырактан агарып көстүр делгем шөлдүң ортузунда ыңай-бээр кылаштажып, суггуң баткан черинден өскээр чайып чоруп турар үш кижини удатпаанда көрүп кагдывыс. Эш Хеймер-оолдуң суггатчы звенозу ол. Шөлдү чавылдыр баткан элбек суг хүн караанга чайнааш, дүргени сүргей кылаңайндыр хап бадып чыдыр. Ойук-делик чок кылдыр чедиштир суггарып каан делгем шөлдү совхозтуң гидротехниги оваарымчалыы кончуг эргилдир көргеш, звенонуң эки ажылынга сеткил ханганы илдең. Каттырымзай аарак, суггатчыларже углай бар чор. Бис ооң соонче эдердивис. Звенонуң удуртукчузу база уткуй чедип келди, хол тудуп мендилешти. Кезек чугаалажып чорувуста, звено удуртукчузу бистиң салыр дээн айтырыывысты-даа манавайн, баш удур билип каапканзыг тайылбырлап эгеледи:

— Суггарылга-даа эки чоруп тур. Ынчалза-даа дүне суг доңа бээр болгаш элээн дыртыла бээр-дир. Элбеп кээрин манагаып турувуста хүн өрүлеп каар. Дыштаныр хүндаа дивейн, тура дүшпейн ажылдап тур бис. Ам 20 га ажыр суггара бердивис.

— Силерниң бо чериңер андарбаан аңгыс-тыр. Өске черлерде болза андарган черни суггарып турар боор-дур. Мынчаар суггарарга ажылы кайы хирел?—деп, айтырып бээривиске ол:

— Андарбаан шөлдү суггарарга суг эки четчир. ойук-делик чок болур. Оон аңгыда сугнуң бадары дүрген-даа болур. Баштай мынчаар суггарып каан чериниң шыгы белен курганавас болур чүве. Тараа үнүүчел-даа. Андарбайн суггарган шөлден эрткен чылын бистиң суггатчыларывыс элээн арбын дүжүттү алган — деп тайылбырлайдыр.

Совхозтуң Киров салбырында хоочун суггатчы, пенсионер Ооржак Чүлдүмнүң звенозу 70 га хире черни ам суггарып каапкан. Кожазында салбырда мурнакчыларга четкеш, көргүзүг талазы-биле оларның эртер сорулга эш Хеймер-оолдуң звенозунуң мурнунда салдынып турар. «Сорулгага чедер бис» деп газуп ол берген-даа. Юбилейлиг бо чылда бора-тайгажылар мынчаар ажылдап турарлар.

М. СҮГЕ-МААДЫР,
бистиң корр.

ЧУРУКТА: (солагай талазын) С. Хеймер-оол, О. Сүүр-оол, М. Кожай-оол.

БАЗА БИР ЧАА БАЗЫМ, ЧЕДИИШКИН

Бо сөстерни самолёт пассажирлериниң үдеп чорууру урут чугаалаан. Ол черле чөптүг. Чүге дээрге Тываның уран чүүлүнүң төлээлекчилери Бүгү-российаның бот-тывынгыр уран чүүлүнүң Новосибирск хоорайга эрткен көрүлдезинге кирипкеш, төрээн Тывазынче, Саян дагларының кыры-биле, булуттарның-даа үстүнге ужуп оргаш, орук дургаар ырлажып эрткени ол чүве-дир. Октябрьның хереллинден одунган Тыва улустуң оолдар, кыстары Совет күрүнениң 50 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш боттарының уран талантызын чедиишкинниг бараалгатканынга чоргаарланып чораанннары ол. Эрес хейлер!

Барыын Сибирьниң индустриалдыг төвү — Новосибирск хоорайга эрткен уран чүүл көрүлдезиниң дугайын «Шынның» номчукчуларынга таныштырарын бистиң тускай корреспондентивис Тыва АССР-ниң культура министри Матпа Сумбуевич Хомушкудан диләэн. Министрниң чугаалааны болза:

— Мындыг көрүлделер чүгле Сибирьде эвес, а бүгү чуртта болуп турар, ынчангаш чурттуң культурлуг амыдыралынга кажан-даа болуп көрбээн кедүрлүүшкүнниг болуушкун болгай.

Сибирь областарының, крайларының, АССР-лериниң болгаш национал округтарының 11 коллективтери көрүлдеге кирипти. Оон киржикчилериниң саны 2 муң ажыг. Көрүлде жюризиниң даргазы Ф. Глушков, Новосибирск обкомунуң бирги секретары Ф. Горячев, профессионал артистер, уран чүүлдүң мастерлери көрүлдениң киржикчилеринге байыр чедирип, оларга чогаадыкчы чедиишкиннерни күзээн.

Апрельдиң 5-те Новосибирскиниң опера болгаш балет театрынга Омск, Томск, Кемерово областарының бот-тывынгыр артистери ойнады. Оон дараазында хүнде Алтай крайның, Даг-Алтай автономнуг областың болгаш Тыва АССР-ниң коллективтери ойнааннар. Кымны кандыг дээр! Бүгү киржикчилер тергиин ойнап турган. Ынчалза-даа тыва төлээлекчилер черле дээре ойнаан. Улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестри, «Оттуушкун» деп композиция, «Чечек» деп ансамбль, «Эзңдек шыңгырааш» деп танцы болгаш өске-даа номерлер бедик үнелелди алган. Бүгү-российаның бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезиниң лауреаттары деп хүндүлүг атты 17, а дипломантылар атты 30 ажыг кижи алган. Тываның төлээлекчилериниң көргүскен номерлериниң шаңнал албаан номер чок деп чугаалап болур.

— Матпа Сумбуевич, уран чүүл көрүлдезинге Тывадан барган киржикчилерниң составы кандыгыл?

— Хөй янзы. Эмчилер, башкылар, колхозчулар, интеллигенция, саанчы... кымны чок дээр! Республиканың ыраккы «Кара-Хөл» колхозтан Малина Кужугетти демдеглексеп тур мен. Боду саанчы кижи. Ол Алексей Чыргал-оолдуң «Кадарчының ырызы» бадырыптарга чүгле кадарчылар эвес, бүгү кижилер таалай бээр болгай! Уран талантылыгларны уштап-баштап чораан кижилер-биле кады шупту 162 кижи Тываны төлээлеп чордувус.

Республиканың бот-тывынгыр артистери өске черлерге оюн көргүскен бе?

— Ийе. Новосибирскиниң Калинин аттыг Культура Ордузунга баргаш, В. П. Чкалов аттыг, Ленин орденниг улуг заводтуң коллективинге концерт көргүскен бис. Заводтуң кижилери бисти чылыы-биле уткаан болгаш ойнакчыларга бедик үнелелди бергеннер. Кажан оон чорупт турувуста заводтуң администрациязының, партия, профэвилел, комсомол организацияларының төлээлекчилери тураскаалдыг белекти биске тывыскан.

«Тыва АССР-ниң уран чүүлүнүң бот-тывынгыр артистериниң концерти бистиң сеткил-чүректеривисти хайныктырды. Социалистиг уткашыварлыг, национал хевирлиг солун концертти таалап көрдүвүс. Силерниң дугайыңарда аң-не чаагай, чырык сактыышкынны кезээде кадагалап чорууур бис. Найыралдыг харылзаавысты улам быжыглаалы!» — деп, тураскаалдыг бижикте бижээн.

Түңнелинде бир демдеглеп каар чүве болза аныяк Тыва АССР-ниң төлээлекчилери Новосибирскиниң хөй-ниитизиниң чылыг болгаш хүндүлээчел ёзу-биле хүлээп алганы дыр.

• • •

Апрельдиң 12-де Сибирь зоназының бот-тывынгыр коллективтериниң Новосибирск хоорайга эрткен көрүлдезинге киржип чораан ойнакчылар боттарының отчёттуг концертин Кызылдың чурттакчыларынга ийи катап бараалгаткан.

Концерт соонда көрүкчүлерниң чугаалары чаңгыс уткалыг болгулаан: «Эки-дир, эки-дир». Көрүкчүлерниң бодалдарынга хамаарыштыр кыска тайылбырны кылырын РСФСР-ниң алдарлыг артистери, Тыва АССР-ниң улустуң артистери Кара-кыс болгаш Максим Мунзуктардан «Шынның» корреспондентизи айтырган.

Максим Мунзук: — Шын, шын. Хөйнү-ле көрүп келген мен, ынчалза-даа мындыг солун концерт мээң мурнумда черле турбаан. Республика көрүлдезиниң соонда чамдык номерлерни сайгара, эде кылган хире-дир, ынчангаш улам чаартына берген. Белеткел хуусаазы четчир турган болза оон-даа артык болур ийик.

1948 чылды сактып тур мен. Ынчаарда Тываның төлээлекчилери Москвага болган көрүлдеге эң баштай кирипкен. Мен, артист Монгалбии, Лагба, Манчакай, Өргедей — мындыг беш кижи барып ойнаан бис. Бистиң түңнеливис хирелиг-ле болган чүве. Ам дээрге 150 ажыг бот-тывынгыр кижилерни чорудуп турар апарган. Ойнаар талантызы каш катап бедээн-дир.

Кара-кыс Мунзук. — Дыңнап, көрүп олурарга, таптыы кончуг-дур. Хып дээн аныяк оолдар, кыстарның келир үезинче бүгү орук ажык. Ынчангаш оларның мергежил талантызы ам-даа өзер, бедиир. Хоочун артистерге төлептиг салгакчылар өзүп орарынга өөрүвес аргам чок.

Чонунга бараан болуру — аас-кежик. Ону чалгаа чок, кызымак түткүл, сорук-биле чедип алыр. Ынчангаш аныяктар уран чүүлдүң чон ортузунга нептередикчилери болурда, чүнүң-даа мурнунда боттарынга негелделиг, кызымак, бүгү талазы-биле үлегер-чижектиг болур ужурлуг. Тываның уран чүүлүн алдаржыткан бедиктерни ам-даа чедип алырын бот-тывынгыр артистерге күзеп турар мен.

• • •

Кежээки концерт эгелээриниң мурнунда республиканың бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезиниң оргкомитединиң даргазы, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Х. А. Алчина тыва төлээлекчилериниң Новосибирскиге чораанының дугайында дыңнадыгны кылган.

ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин бот-тывынгыр артистерге байыр чедиргеш, чамдык киржикчилерни ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаанын дыңнаткан.

Түңнелинде партияның Тыва обкомунуң бирги секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады С. К. Тока чүве чугаалаан.

ЧУРУКТАРДА: «Чечек» деп ансамбльдиң аныяктар хору. Солиап сыгытчы М. Дакпай, М. Кужугет ырлап тур.

Фотоларны С. ФЕОКТИСТОВ тырттырган.

ЯНЗЫ-БҮРҮ ДИПТЕРДЕН

Ажылчы чоннар боттарының эргелерин камгалап турар

АКШ

ВАШИНГТОН. Демир орук транспортунуң 137 муң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ажыл соксадыышкынын болдурбазы-биле базымнарны баш бурунгаар алыр деп, конгрессти президент Джонсон тускай бижии-биле кыйгырган. Бодунуң негелдезинге чылдак кылдыр АКШ-тың президентизи ажыл соксадыышкыны демир орук транспортунуң 95 хуузун херек кырынга сандарадыр болгаш Вьетнамда дайын-биле холбашкан чүъктерни сөөртүрүнге таарымча чок салдарны чедирер деп айтып турар.

Эрткен чылын АКШ-тың чазаа күштүг турар хоойлуну ажыглавышаан, демир орук транспортунуң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ажыл соксадыышкынын түр үеде соңгаарладырын чедип алган. 1966 чылдың октябрьдан бо үеге чедир ажылчыннарның төлээлекчилери биле бүдүрүлге ээлериниң аразынга чаа коллективтиг керээни чарар дугайында чугаалажыышкыннар чорупт келген. Ажыл төлевирин бедидер дугайында ажылчыннарның негелдезин хандырарындан бүдүрүлге ээлериниң ойталааны-биле холбаштыр профэвилел бүгү чуртка ажыл соксадыышкыны чарлаар дугайында шиитпирни хүлээп алган.

НЬЮ-ЙОРК. Үш национал радио болгаш телевидение компанияларының артистериниң болгаш редакция ажылдакчыларының 13 хонукта үргүлчүлээн ажыл соксадыышкыны доозулган. Ажыл соксадыышкынының киржикчилери ажыл төлевирин бедидерин негээн. Телевидение болгаш радио артистериниң америк федерациязының төлээлекчилериниң чарлааны болза, компанияларның ээлери-биле чугаалажыышкыннарны үр үеде чорудуп келген соонда ийи талага таарымчалыг чаа керээни ажылдап кылган. Ол керээни 18 муң кижи санаттынып турар профэвилелдиң аңаа кежигүннери түүлдүгзүнүп көрген турар ужурлуг.

АКШ-тың 8 хоорайларының 15 компанияларында ажылдап турар чолаачыларның болгаш склад ажылчыннарының профэвилелиниң кежигүннери ажыл соксадыышкынын чорудуп турар.

«Тракинг эмплойрес» дээр корпорацияның бүдүрүлге ээлери-биле чарган коллективтиг керээниң хуусаазы доозулганы-биле холбаштыр ажыл соксадыышкыны эгелээн. Ажыл төлевирин бедидер болгаш күш-ажылдың байдалдарын экижидер дугайында чүүлдү чаа керээге киирерин ажылчыннар негеп турар.

Ажыл соксадыышкынының ниити национал шынарлыг болу бээриндеи дүвүрээн бүдүрүлге ээлери боттарының 1.500 бүдүрүлгелерин хаарының аргазы-биле 250 муң чолаачыларны тускайлаарын бодап турар.

ФРАНЦИЯ

ПАРИЖ. «Родиасета-бель-этуаль» дээр бүдүрүлге катап ажылдап эгелээн. 32 хонукта үргүлчүлеп келген ажыл соксадыышкынының түңнелинде ажылчыннар ажыл төлевирин бедидериниче бүдүрүлге ээлерин албадаан.

Францияның барыын талакы районунуң демир-руда бассейниниң 13 муң дагжыларының ажыл соксадыышкыны үргүлчүлеп турар. Ол ажыл соксадыышкыны национал даг тывыш үлетпүрүн «кызырар» дээр улуг металлургия компанияларының политиказынга удур кодурлуп үнген. Сен-Назераның меташлургтары ажыл төлевирин көвүдедирин негевишаан, ажыл соксадыышкынын чедиги неделяда үргүлчүлеп турар.

Парлалганың дыңнатканы-биле алырга, ажылчы чоннарның 40 муң кижи киришкен күчүлүг чыскаалы Лилльдиң кудумчуларынга болган. Чыскаалчылар чурттуң соңгу талакы районнарында элээн бүдүрүлгелерни болгаш шахталарны хагтанынга, өртек үнениң аартап турарынга удурланган.

КОЛУМБИЯ

БОГОТА. Колумбияның Сантандер департаментизиниң эге школаларының 800 башкыларының ажыл соксадыышкынының түңнелинде ол департаментиниң найысылалы Букарамаңг хоорайда 75 школалар кичээлдерни соксаткан. Ажыл соксаткан башкылар төлевейн, саадаткан ажыл төлевирин тыпсырын негеп турар.

ИСЛАНДИЯ

РЕЙКЬЯВИК. Исландияның аптека ажылдакчыларының ажыл соксадыышкыны эгелээн. «Виппр» солунунуң дыңнатканы-биле алырга, олар ажыл төлевирин бедидерин болгаш күш-ажылдың байдалдарын экижидерин негеп турар. Аптекалар ээлери-биле ажылдакчыларның аразынга үр үеде үргүлчүлеп келген чугаалажыышкыннар түңнел чокка доозулган.

(СЭТА).

Дайынчы чылдарның алдарлыг түңнелдери

ХАНОЙ. СЭТА-ның корреспондентизи Е. Коноваловтуң дамчыдып турары болза:

Олар шериг хөйлеңнерлиг, додуккан арыннарлыг, орукка үр чораанындан турупкан 200 ажыг кижи болган. Лампаның чырыынга ВДР-ниң дөрткү шериг зоназының чепсектиг күштерниң офицерлери болгаш солдаттары 1966 чылдың дайынчы түңнелдерин үндүрер болгаш 1967 чылда сорулгаларны айтып алыры-биле боттарының ээлчеглиг съездизинге чыылган. Зонаның маадырлыг беш коллективтериниң төлээлекчилери болгаш ВДР-ниң маадырлары ол съездиге олурупкан.

ВДР-ниң партиязы болгаш чазаа америк агрессияга удур вьетнам улустуң демиселиниң ниити херээнге дөрткү шериг зоназының чепсектиг күштериниң киирген салыышкынын бедик-биле үнелеп көрүп турар дугайын Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының ТК-ның кежигүнү Во Тхук Донг дыңнадырга, съездиниң киржикчилери ону диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. Эрткен чылда дөрткү шериг зоназының маадырлыг камгалакчылары дайзынның 289 самолёдун аңдара аткан. Эрик камгалалының батерияларының дээштиг адыышкыны-биле 25 америк корабльдерни болгаш катерлерни өртедир аткан. Чазак дайынчы улуг ачы-хавыязы дээш дөрткү зонаны Хамаарышпас чоруктуң бирги чергениң ордени-биле шаңнаан. Ол зонада Нгеан, Хатинь, Куангбинь можулар болгаш Виньлин район кирип турар.

ВДР-ниң агаарынга

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам улус армиязының зенитчиктери апрель 9 болгаш 10-да ВДР-ниң девискээриниң агаарынга АБШ-тың дөрт самолёдун аңдара аткан болгаш элээн каш америк ужудукчуларны тудуп алган.

Дайзынның аңдара аттырткан самолёттарының ниити саны 1.752 четкен.

КЫДАТТА БОЛУУШКУННАР

«Культура революциязы» чурту мурнуку хевээр ышкамнадып турар. Апрельдиң эгезинде чаа күштүг-биле хөделип эгелээн пропагандистиг машина КУР-нуң даргазы Лю Шао-ци, ККП ТК-ның чиңгине секретары Дэн Сяо-пин болгаш өске-даа чамдык кыдат удуртукчуларга удур калчаалыг хоп-нүгүлдээшкинни үргүлчүлевишаан. «Жэньминь жибао» солунга болгаш «Хунци» журналга оларны «Мао Цзэ-дун дарганың айтыышкыннарынга удур хөделген» дээш буруудадып турар.

Солуннарның чүүлдеринге Лю Шао-цинин адын айытпайн турзажок, оон «Коммунистиң бот өөредилге талазы-биле ажылының дугайы» деп номун шыңгыы шүгүмчүлеп турар. Оон мурнунда ук ном Кыдатка калбаа-биле нептерээн турган.

Лю Шао-ци, Дэн Сяо-пин болгаш Тао Чжу оларга удур чыскаалдар Пекинде үргүлчүлевишаан. Чыскаалдарның киржикчилери Лю Шао-цинин болгаш өске-даа кыдат удуртукчуларның карикатура чуруктарын, а ол ышкаш Лю Шао-циниң портрет-хевирин чураан чуруктарны тудуп алгаш чорупт турар. Оон дараазында ол чуруктарны өртедип турар. Хунвэйбиннер КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң оралакчылары Тань Чжэнь-линь, Ли Сень-нянь, Чэнь И, Не Жун-Чжэнь оларга удур халдаашкыннарны база үргүлчүлеп турар.

Хунвэйбиннерниң парлап үндүрген чарлалдарынга чурттуң чамдык районнарында түүккүүрлүг байдалдың дугайын дыңнадып турар. Чжэцзян, Сычуань можуда «культура революциязы» «онза шыңгыы байдалга таварышкан» дээрзин хунвэйбиннерниң «Тиюй чжаньсянь» солун дыңнаткан. Ында Мао Цзэ-дуннуң удурланыкчылары «цзаофаньчыларга удур калчаалыг халдаашкынны» кылган деп ол солун чулчураан. Ол солуннуң сөзү-биле алырга, бо «удур шаап халдаашкынны» ККП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ККП ТК-ның Мурнуу-Барыын талакы бюрозунуң бирги секретары Ли Цзинь-цюань баштаан.

Хунвэйбиннерниң болгаш цзаофаньчыларның боттарының аразында шош-содаа база үргүлчүлеп турар. Чоокта чаа «найысылалдың ортумак школаларының хунвэйбиннер төлээлекчилериниң болуп эрткен конференциязынга» удур лозуннар Пекинде кеступ келген. «Бо конференция ККП ТК-ны, Мао дарганы болгаш культура революциязының талазы-биле бөлүктү» мегелээни болган кылдыр лозуннарның авторлары медеглеп турар. Хунвэйбиннерниң айыткан конференциязын чыылдырары ортумак школаларның өөреникчилерин каттыштырар сорулганы салган турган. Төп парлалга ол конференцияны «Мао Цзэ-дуннуң идеяларының улуг тиилелгези» кылдыр айтып турган.

Бодунуң үезинде кедээ районнарже чоруткан болгаш «культура революциязының» үезинде хоорайларже дезип, дургуннап чедип келген аныяктарның чамдык кезии (оон иштинде эрткен чылда школалар доосканнар) кедээже катап чорууруунче капп удаа кыйгырып турзажок, хоорайларда ам-даа артыышаан. «Цзянси жибао» солуннуң медеглээни-биле алырга, ол аныяк кижилер кедээже катап чорууп дугайында дужаалга тагыртырындан шуут ойталап, «хөй-ниитиниң корум-чурумун үреп, оорлаар чорукту үүлгедип база күрүнениң херекселдерин үрегдеп турар».

(СЭТА, апрель 12).

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮНГА

АМЫДЫРАЛЫН ЧОНГА БАРААЛГАТКАН

ЭРТКЕН ЧҮС ЧЫЛДЫҢ ТӨНЧҮЗҮНДЕ Маны хемниң (Енисейниң оң талакы адыры) солагай талакы эрининге Хову-Баджейск деп чер турган. Оон чурттакчылары боттары маныжылар бис дижи берген. Красноярскиден мурнуу-чөөн чүкке турган ол ээнзиргей-дүмбей район хамаатты дайынның болгаш даштыкы интервенцияның чылдарында Сибирьниң партизан шимчээшкиннериниң база бир төвү апарган. Ол тура халыкчыларны Александр Диомидович Кравченко баштап турган.

Кравченко 1880 чылдың сентябрь 3 (15)-те Воронеж губерниязының Гончаровка Острогожск уездизинге украин тараачынның өг-бүлезинге төрүттүнген. 1896 чылда ол Саратов губерниязының Маринскиге чер ажыл-агый училищезинге өөренип кирген. Ол студент чораашла, тараачыннар ортузунга револючу пропаганданы чорудуп турганш, 1902 чылда туттуруп хоругдаттырган болгаш ийи чылда кара бажыңга чыдар кылдыр шииттирген. Ол ынчан-на Ленинниң ажылдары-биле таныжкан. Царицын кара бажыңының чаңгыс кижи чыдар ээнзиргей камерынге чыткаш-ла, Кравченко экзаменнерге белеткенип алгаш, оон хосталып үнген дораан-на 1904 чылда экзаменни кончуг дүрген дужаап, ортумак билиглиг агроном атты алган. Кравченко кара бажыңдан өкпези аараш хосталып үнген, ынчалза-даа полицияның доктаамал хайгааралынга турган.

Баштайгы үеде Александр Диомидович Козловск районга белеткелдер талазы-биле дузалакчылап ажылдап турган. Ынчаарга 1906 чылда ону Тамбовка шериг хүлээлге эрттирери-биле кыйгырты берген. 1907 чылдың төнчүзүнде, өөредилге командазын доосган соонда, Кравченко Енисейск губерниязынче кожуп келгеш, Маныга арга-арыг даамылы болуп ажылдай берген. Бодунуң кадыкшылы чоорту экижий бээрге, ол Енисейск губерниязының хову ажылының талазы-биле улуг инструктору болбушаан, Минусинск уездизиниң агрономунга ажылдап турган.

Делегейниң бирги дайыны Кравченконуң хуу-салымынга бир янзы өскерлиишкинни чедирген. Миллион-миллион өске кижилер-биле бир демей, ол бодунуң ынак ажылын каар ужурга таварышкан. Ону мобилизастааш, Ачинск станциязынга шериг садыг-саарылга пунктузунуң начальниигинге томуйлаан.

Февраль революциязының соонда А. Д. Кравченко Ачинск Совединиң идепкейлиг кежигүнү апаар болгаш аңаа ол черниң кызыл гвардейжилериниң шериг херээнге өөредип турган. Октябрь революциязының тиилээниниң соонда ол аңаа Совет эрге-чагырганың бир дугаар организакчыларының бирээзи болган. Чоннуң аас-кежии дээш демисел ону 1918 чылдың июньнуң эгезинде коммунистер партиязының хүрээлелинге киирип алган. Ынчан билдингир-ле болгай, интервентилерниң дузазы-биле контрреволюция түр үениң Советтерин дүжүргүлеп, боттарының эрге-чагыргазын тургузуп турган. 1918 чылдың чайынында хөй-хөй большевиктер, совет ажылдакчылар, кызыл гвардейжилер дайзындан дезип чаштынмышаан. Хову-Баджейск деп черниң Маныга чедип келгеннер. Оларның-биле кады бөже Кравченко база чедип келген. Заманьяның тараачыннары ак гвардейжилерниң чазаан хүлээп көрбээн болгаш оларга үнзүрүг төлээрин база шеригже улус чорударын ойталап турганнар. Колчактың дээрбечилериниң оларны боттарынга күш-биле чагырып алыр дээн күзели бооттанмайн барган: күш-ажылчы кижилер боттарының холдарынга октемзээн туткаш, оларга удур демисежип үнген. 1918 чылдың ноябрьда ол черниң большевик организациязы Красноярскиниң чажыт РКП(б) комитединиң удуртулгазы-биле колчакчыларга удур ажылчы чоннуң тура халыышкынын кедүрүп үндүрген. Александр Диомидович бир дугаар партизан организациязын тургузарынга эң идепкейлиг киришкен. «Бистиң отрядывыс каш санныг бердан боолар болгаш шактырлар-биле чепсегленген 53 кижиден-не тургустунган турган — деп, Кравченко сактып чугаалаар чораан. — Нарваже чылыпкан бис. Дайзынның каш санныг дээрбечи отряды бистиң-биле ужуражырындан диңнимейн, баш удур дезипкен... Бис түр үеде дагдан дүшпес деп шиитпирлеп алган бис. Дайзын-биле шыңгыы демисежиринге белеткенип, дары, коргулчун, тараа ок белеткеп, октар белеткээр мастерскааны дораан-на тургузуп алган бис».

Тараачыннарның күштүг тура халыышкыны Красноярскиниң болгаш Казанск уездилериниң мурнуу чүгүн шыва алы берген. Ынчан үш полк, бир кавалерия эскадрону тургустунган турган. Тарамык шак ындыг тура халыкчылардан бүдүн улуг партизан шерии ынчаар тургустунган. 1919 чылдың мартта Хову-Баджейскиниң Совет республика кылдыр чарлаан. Ынчаарга хөй-хөй дайынчы тулчуушкуннуң организакчызы А. Д. Кравченко шеригниң кол командылакчызы болган. Партизаннар ону кончуг эки билир болгаш аңаа ынак турганнар.

П. Е. Щетинкинниң дайынчы өнүүү Васса Андреевна Щетинкина мынча деп чугаалаар: «Кравченко кончуг эки оратор турган болгаш, улус мурнунга хөй удаа чүве чугаалап чаңчыккан. Улусту бүзүредип кээр турган. «Шериг совединиң агитация килдизинге ол үеде ажылдап турган Г. Н. Попов (1918 чылдың декабрьда) Александр Диомидовичиниң дугайын мынчаар чугаалаан: «... шилиндек боттуг, бажының дүгү дүрүлгек, үстүкү эрининде кирбей салдыг, шоваалап хүргүл-көк карактарлыг, улустуң улуг идегелин, хандыкшылын хайныктырып келирибиле өөрүнден ылгалып көстүр турган. Оон чүве чугаалаары билдингир, тода. Оон украин аян-биле чүве чугаалаары, чугаалап турар үезинде солун үлегер домактарны тывынгыр ажыглап билири оон чугаазын улам-на бүзүреллиг, шынныг болдуруп кээр турган».

Походка Кравченко-биле кады оон өг-бүлези — кадайы Зинаида Викторовна, 14 харлыг оглу Тарас болгаш 5 харлыг уруу Галина кады чорупт турган. Тарас хайгыылчы боол, тулчуушкуннарга улуг улус-биле бир демей демисежип турган. Черле ынчаш партизан шериинге аныяктар хөй турган. Кравченконуң бажыңынга барган командирлер болгаш аңаа-даа кижилер Александр Диомидовичиниң адавыс дээр, а Зинаида Викторовнаны иевис дижир. Олар кончуг хүндүлээчел болгаш бодүүн аажы-чаңныг. Оларның бажыңындан улус черле үзүлбес — чүү-ле бар болдур, олар келген аалчылары-биле деңге үлежирлер. Озалдыг сургакчылаашкынче эң чоок эштерин үдеп тура, азы олар ээп келирге, ужуражып, мендилежип тура, Кравченко оларның-биле ыяавыла эң-не чоок төрелдери дег ошкажып, куспактажыр турган...

1919 ЧЫЛДЫҢ АПРЕЛЬДЕ

Кравченконуң шериинге партизан П. Е. Щетинкинниң отряды каттышкан. Партизан шимчээшкининиң киржикчилери ол дайынчы каттыжылганың дугайында эң-не улуг үнелелди берип турар.

Колчакчылар-биле партизаннарның демисели улам-на нарыылап бар чыткан. Тайга черлерден олар Сибирьниң демир орук шугумунче кирип, Камарчага-Канск девискээриниң 200 ажыг километр узун дургуттуг шөлүн хайгааралга алган. Кызыл Армияга удур демисежири-биле бар чыткан шериг эшелоннарын буза тепсип турган.

1919 чылдың май төнчүзүнде генерал Розановка удурткан колчакчылар болгаш интервентилер тура халыкчыларга удур калбак шавар халдаашкынны эгелээн. 25 үгер боолардыг болгаш 50 пулемёттардыг ак гвардейжилерниң офицерлериниң болгаш солдаттарының саны 12 муң чедип турган. Ол бүгү күш алды пулемёттуг 3300 кызыл шеригжилерге удур демисежип эгелээн.

Дайзынга улуг чидириигни таварыштырбышаан, кадыг-берге тулчуушкуннар-биле олар аткаарлап турган. Колчакчылар оларга удур чаа-чаа күштерин немей октап-ла турганнар. Партизаннарның октемзээ төнер чоокшулап, балыгланган кижилерниң саны көвүдээн. Тура халыкчылар Хову-Баджейскиден Минусинск уездизинче чорутпаш, оон Тываже углапкан. Олар аңаа баргаш, шериг кезээн быжыктырып алгаш, оон соонда чок-ла болза Минусинск уездизинче, чок-ла болза Моолду таварааш, Совет Туркестанче кирип, чөөн фронтунуң Кызыл Шерииниң кезектеринге каттыжарын планнаан турган.

Моңге ээн тайга, кадыр-кашпал хемнер, чалымнар, Саян сыннарын таварты кызыл дайынчылар, балыгланган кижилер, херээженнер болгаш бичии уруглар чорупт орган. Бандыгдаа салыг, харылзаа чок турган, олар өът-сиген, кат-чимис-биле чемненип чораан.

Актар партизаннарның ол хире бергелерни эрте бээринге, оларның шерии бүрүн четче артып каарынга бүзүревээннер. Ынчалза-даа партизаннар таварышкан бүгү бергелерни ажып эрткеннер, ынчангаш Минусинск уездизинге башка дүшкен хар дег чеде хонуп келгеннер. «Минусинск уездизинге чедип келгенивис бүгү колчак чагырыкчыларга болгаш оларның талалакчыларынга шимчирээшкин дүшкени-биле демей боолдап оларны кайгаткан — деп, соолунде Кравченко бижээн. — Минусинск хоорай сандарап үнген, ол черниң буржуазиязы хөлзээшкинни үндүрген...»

(Уламчызы 4-кү арында).

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮНГА

АМЫДЫРАЛЫН ЧОНГА БАРААЛГАТКАН

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

1919 ЧЫЛДЫҢ ИЗИГ ЧАЙЫ ТУРГАН. Уралды кыш четпээнде ыявыла алыр деп, В. И. Ленинниң даалгазын күүсеттиишаан, чөөн фронтуга Кызыл Шериг тиилелгелиг шавар халдаашкынны чорудуп турган.

Ол-ла үеде талыгыр ырак Саян артының чонунуң чалбыыштыг демиселин кыптыгып үнген. Орус болгаш тыва-даа тура халыкчылар ак гвардейжилерниң отрядтарын чылча шаап турган, колчактар Белоцарскиже даланттыы-биле аткаарлап эгелээн. Ынчаарда соңгу түктен Кравченко болгаш Щетинкинниң партизан шерии чоокшулап орган. Июль 18-те олар Белоцарскиге кирип келген.

Крайның орус болгаш тыва-даа чурттакчылары Саян артындан келген кызыл партизаннарны улуг өөрүшкү-биле уткаан. Оларның Тывага турган үезинде шеригниң хуралдаанынга 500 хире орустар эки-тура-биле кирген. Оларның аразынга Е. М. Иванов, В. Кожевников, И. Г. Коровиннер, М. Т. Лысков, И. Н. Антипин, И. Т. Разин, М. Абанин, И. И. Накладов олар турган. Тараачыннар болгаш араттар аъш-чемин эккеп, аъттарны тудуп берип турган. Ынчан бир-ле дугаарында Белоцарскиге С. Т. Бичир база чедип келген.

Партизан армиязы боду состав талазы-биле интернационалчы болуп турган. Орустардан болгаш Россияның өске-даа улустарының төлээлеринден өске, оларга венгрлер, чехословактар болгаш мурнунда шеригге туттуруп чорааннар безин бар. Ол бүгү Тываның чурттакчылары-биле найыралчы харылзаа тударынга база дузалаан.

Крайта революстуг ёзу-чурумну тургузуп, элээн ооржургалды бодурганы. Ниитизи-биле байдал нарын арттышаан. Тывага кыдат милитаристерниң болгаш моол феодалдарның бөлүк отрядтары база турган, оон-биле кады соңгу түктен ак гвардейжилерниң улуг отряды база кел чыткан. Ол чедип алган бичии шөлээргей үени шиитпирлиг тулчуушкунга белеткенирнге ажыглаары арткан...

ИЙИ ҮГЕР БООЛУГ БОЛГАШ он дөрт пулемёттарлыг ийи муң хире кижилиг шаажылакчыларның отряды есаул Бологовка командылады, генерал Поповка ниитизи-биле удуртуп, Белоцарскиже чоокшулап орган.

Партизаннар баш бурунгаар белеткеп алган оңгузунга чыдып, Енисейниң солагай талакы эриинге камгаланып алганнар. Солагай талазынга Манск полугу, Белоцарск мурнунга — Тальскийниң, Белоцарскиге — Соңгу-Ачинскиниң болгаш оң талазынга — Канский полугунуң кавалер кезектери белеткенген. Ол үеде партизаннарның шериинге 16 пулемёттуг ийи муң хире дайынчылар санаттынып турган. Боо-чепсек янзы-бүрү хевирниң турган: орус үш болгаш дөрт араалыг лаңчылар, япон, итальян, немец, австри лаңчылар, хол боолары. Кол-ла чүве чул дээрге — тулчуушкун эгелээриниң мурнунда аң мурнуку шугумга 1200 ажыг кижи турганы болур. Ынчаарга өске кижилер хайгыылчылап база өске-даа даалгаларны күүседип турган.

Хенертен согут таварыштырарынга кордааш, ак гвардейжилер август 29-та эртенгиниң 3 шакта халдаашкынны эгелээн. Чер кыры бүдүргүнбалыртын чырып келгенде, тулчуушкун дээрге изиг түлүк турган. Хүндүскүнүн бир шакта Манск полугун камгалалындан үндүр ыйыпкан. Пулемёттарның болгаш үгер бооларның одунуң деткиишкини-биле актар баш бурунгаар белеткеп алган хемелеринге олурупкаш, Енисейниң солагай талакы эриинге хөме таварып кежип келгеннер. Партизаннар хоорайны каар ужурга таварышкан болгаш Белоцарскиниң мурнуу чүгүнде тейлерге быжыгланып алганнар.

Ындыг чиик тиилелгени чедип алгаш, актар аажок өөрээннер. Оларның кижи бүгүдези-ле бодунуң бодаан чүүлүн кылып турган. Базактар кандыг-даа буруу чок тайбың чурттакчыларны тудуп хоругдап, шыдаарла шаа-биле үптеп турганнар. Офицерлер «дайынчы тиилелгезинге» мактаныш, танцылап турганнар. Кравченко биле Щетинкиниң отряды дезипкен деп телеграмманы Минусинскиже дораан-на чоруткаыннар.

Партизаннарның мурнунга шынныгы айтырыг тургустунуп келген: чүнү канчаарыл? А. Д. Кравченконуң удуртулгазы-биле командылалдың дүрген болгаш кыска дүгүржүүшкун хуралы болган. Амы-тын харам чокка демисежир изиг сорулгалыг кызыл шеригжилерниң хей-аъдынга даянгаш, дайзын-биле тиилелгелиг төнчүзүнге чедир демисежир, караңгы дүнү ажыглап алгаш, дайзынга өлүмнүг согугну ыявыла таварыштырар деп шиитпирни анаа үндүргеннер.

«Чүгле бурунгаар! Тулчуушкунче! Дайзынны узуткаар!» деп лозуңнарны шериг агитаторлары полк болгаш рота бүрүзүнге дамчыдып чедирген.

Белоцарск дээш тулчуушкун орай кежээ эгелээн. Ол дугайын Александр Диомидович мынчаар сактып бижээн: «Балбак шөлге ийи верста хире черге бистиң 14, дайзынның — 16 пулемёттарының оттары чалбыыштандыр бүлгүртүп-ле турган. Каш муң лаңчыларның даашташкыны дииминтиг-ле апарган. Шуурган дег ол күштүг от диргелип келген дииминээшкинниң чаъс-биле холушкаш кайгамчык дуюүрээзинниң, девиденчиг байдалды тургускан. Белоцарскиде быжыгланган дайзынче хелбээвис-биле чоокшулавышаан, оон бүгү талазындан дииминтиг «Ура!»-биле шавар халдаашкынны эгелээн бис. Дайзынны Белоцарскидан кайгамчык шалыпкын үндүр сывыргаш, ону Енисейге чыдап келдивис. Бологов бир-ле дугаарында командылал составы-биле кады хемеге олурупкаш, хемниң оң талазынче кеже берген. Сымыйдыр кыстырып келген казактар сугже шурап эгелээн, чалаг шериглер аъттар челиинден туттуңуп каш, канчап-чоор-даа болза хемни кежерин оралдажып турган. Енисейниң шапкын, соок суу кижилерни бодунуң дүвүнче долгай тырттып киирип-даа турган.

Кежээкиниң он шакта ыржым апарган. Белоцарск бистиң холувуска катап кирген. Бологовтуң отрядындан 150 хире кижи Енисейни кежер аргалыг болган, 300 ажыг кижи туттурган. Ийи үгер боозун, 14 пулемёдун, 2000 хире лаңчызын олар каапканнар. Дүне кады мен Щетинкин-биле боо-чепсек чыып, эрик дургаар кылаштажырывыска, өлген дайзыннарның мага-боду бо-ла чыдар — бут базар чер безин чок».

Партизаннар 36 дайынчы эштеринден чарылган, 44 кижи балыгланган. Минусинскиже орук ажыттынган.

Ол тулчуушкунга тиилелге Тыва улустуң хуу-салымынга улуг ужурдузалыг болган. Саян артының бөдүүн ажыл-ишчи чону Сибирьге Кызыл шериг келгиже чедир иштики контрреволюцияга болгаш интервентилерге удур камгаланыр ындыг ынанышыыг камгалакчыны партизаннар шериинден көрүп турганнар. Белоцарск тулчуушкунуң тиилелге-биле доозулган соонда, армия штавынга моол шериг отрядының командири Хатан-Батор Максаржаб (Максырган) байыр чедирип келген. Ол хүлүмзүрээш, оң холун өрү көдүрүп, Кравченкога чугаалаан:

— Кайгамчык-ла тулуштуң, тергиин-не тулуштуң! Мен көрүп турдум. Оон соонда ол Моолче кирерин дораан-на чөпшээрээн. Ынаар баарының кандыг-даа чутулазы ынчан чок турган, партизаннар Минусинскиже чоруптарынга белен турганнар...

ШЕРИГ ПОХОДЧЕ ҮНҮПКЕН. Баштай соңгу чүкче Манск полугу чорупкан (ону А. Д. Кравченко боду баштап чоруткан), Тальский полугун (П. Е. Щетинкин баштаан), оон соондан өске кезектер улажыпкан. Бологов отрядының артынчызы болгаш Минусинскиниң ак гвардейжи дружиназы партизаннарны Белоцарск-Усинск оруктарының белдиринге доктаадып тургузарын оралдашканнар. Ынчалза-даа олар үр-даа болбайн, боттары аткаарлаар ужурга таварышканнар. Григорьевканы партизаннар тулчуушкун чокка ээлеп алганнар. Минусинскиден 25—30 километр хире черде Думна даанга ак гвардейжилер партизаннарны сөөлгү катап ара доктаадырын оралдашканнар, ынчалза-даа оон чүү-даа үнмээн — чедимишкин чок болганнар.

Сентябрь 13-те кызыл партизаннарның кезектери Минусинскиге чедип келген. Актар дезипкен. Хоорайның чурттакчылары ур үеде манаан аалчыларын улуг өөрүшкү-биле болгаш байырлал-биле уткааннар. Бижилерниң хөй нурүузу-ла ыглажып тургулаан. Кравченко биле Щетинкинге хөй-хөй айтырыгларны салып тургулаан. Кравченко терге кырынга туруп алгаш, дайзын-биле демиселдиң кадыг-берге шыны-биле тугаалаарга, шөлде турган кижилер:

— Бис силерни хандырып шыдаар бис...

— Бис силерниң шериглерни одуруунга кады тулчур бис! — деп, бузурелдиг-биле кый деп чугаалап тургулаан.

Минусинск уездизи ениисей партизаннарының кол чугула баазазы апарган. Анаа Совет эрге-чагырга катап тургустунган. Партизан шериинин командылалы Тываны хайгаарал чокка кагбаан.

Ийи генералга баштаткан актарның шавар халдаашкын кылыр дээн күзели бүтпээн. Хем тутталыры билек-ле, партизаннар боттары бурунгаарлапкан. Ийи улуг колонна биле партизаннар Кызыл Шеригни деткип, Ачинск болгаш Красноярск талазынче утлай чорупкан. 1920 чылдың январь 4-те Ужур-Медведевскиге партизаннар бир-ле дугаар кызыл шеригжилер-биле ужурашкан. Ол дээрге холунга чепсек туткаш, демисежип турар эжишкилерниң кайгамчык-ла өөрүшкүлүг ужуражылгазы болган. Партизаннар болгаш кызыл шериглер күспактажып, ошкажып турганнар. Диинмиттиг «Ура» чаңгыланып турган. «Совет республика болгаш оон баштынчызы делгерезин!» деп кыйгылар дыңналып турган. Партизан шерии бодунуң маадырлыг командири А. Д. Кравченко-биле шак ынчаар эрес-маадырлыг орукту эрткен. Оон командирлери болгаш дайынчылары 3000 километр хире оттуг шуурганның тур үеде бергедээшкинниң, аштырышкынның болгаш хөй мурүузунда-да улуг тиилелгелерниң алдарлыг оруун эрткен. Ол үениң дургузунда олар дайзынның 30000 хире солдаттарын болгаш офицерлерин узуткап, холга тудуп ап, 250 хире пулемёттарын, 30000 ажыг лаңчыларын, он-он хире үгер-бооларын хуваагап ап, элээн каш шериг эшелоннарын узуткаан. 1920 чылдың январьда партизан полугунга 30000 дайынчылар 174 пулемёттар болгаш 6 үгер-боолар бар апарган.

Тура халышкан ажылчыннарның, Кызыл Шеригниң болгаш партизан полугунуң күжү-биле Красноярскини хостап алганы-биле, (ол 1920 чылдың январь 4—8 хүннери турган) ак гвардейжилерниң шерии дазуу-биле чылча шаптырган. Иркутскиниң революстуг комитединиң шииткели ёзугаар боду адаттынган «Россияның дээди башкарыкчызы» Колчакты болгаш оон премьер-министри Пепеляевти адып өлүрген.

Сибирь хостуг чаагай тынып эгелээн.

1921 чылдың январьда Александр Диомидовичиниң фронтудан Наркомземниң эргезинче шилчиткен. Бодунуң ынак тайбың ажылынче ол ынчаар катап кирген. Ол ынчан колхозтарның топ башкарылгазынга, ыяш белеткел талазы-биле район эргелелинге база Енисей губерниязының транспорт талазы-биле бюрозунуң даргазынга ажылдап турган. 1922 чылдың октябрьда ону РКП(б) ТК-зының эргезинче чоруткан болгаш Терск губерниязының чер эргелелиниң эргелекчизинге томуйлаткан. Эң сөөлгү ажылдап келген чери — Пятигорскиге ол улуг ог-бүлези-биле — кадайы, уруу, оглу болгаш азырап алган ийи уруу-биле чедип келген.

Дайынчы поход амыдыралы, черле ынчаш организмниң ниитизи-биле суларааны Кравченконуң аныяк чылдарда аарып чораан аарыын катап кедереткен. Өкпениң оң талакы чартыы ааараан болгаш солагай талакы карак шуут чүве көрбестээн. Улуг шериг начальнигиниң, чалбыыштыг пропагандист-большевиктиң, талантылыг организакчының амыдыралы ээлтен үзүлген. Александр Диомидович 1923 чылдың ноябрь 21-де Донда-Ростовка мөчээн.

В. ДУБРОВСКИЙ.

Бии-Хемге ужуражылгалар

Туран сүт-бараан фермазынга ол эртен мурнундаазынга бодаарга, элээн хөлээзинниг турган. Оларга кожалары болур Тожунуң малчыннары дүржүлгә алыры-биле чедип келгеннер. Оларның аразында «Май 1» колхозтуң сүт-бараан фермазының эргелекчизи Федор Байыр-Белек, мурнакчы саанчы Кол Чашпайк, «Совет Тыва» колхозтуң зоотехниги Ондар Очур, ында сүт-бараан фермазының эргелекчизи Ак Эрилге, бызаа ажаакчызы Кол Шой-Сюрюн болгаш өске-даа малчыннар бар.

Ферманың ажылдакчылары келген аалчыларны чылыы-биле хүлээп алган. Фермада партия организациязының секретары, саанчы Шыырап Саара база саанчылар Лена Серет-оол, Анна Захарова электри саалдага инектерни саарын айтып, оларны саар машинага чаңчыктырарын тодаргай чугаалап бергеннер. Бызааларны канчаар өстүрүп турарының бүгү чорудулгаларын бызаа ажаакчылары Настья Хертек, Андрей Железняков бызаа кажааларын эргип турган, тайылбырлап чугаалаан. «Совет Тыва», «Май 1» колхозтарның сүт-бараан фермазының эргелекчилери Ак Эрилге, Федор Байыр-Белек кормушкаларның хемчээлин чуруп ап, бызааларга берип турар рационну блокноттарынга бижип ап турган.

Аалчылар бызаа кажаазын ол ферманың үлегери-биле кылып ап болурунуң аргаларын сүмелешкеннер. Мал ажылдакчыларының төлевирин канчаар организастаарын ферма эргелекчилери база сонуургаан. Бүгү-ле таварылгаларда камналгалыг болурун саанчылар сагындырып турар кескү агитация база бар. Саанчы бир инектен 100 грамм сүттү чедир сагбас болза, колхоз хүнде 90 кг, айда 2700 кг, чылда 32850 кг сүттү чидирип, азы 5256 рубль когаралдыг болурун сагындырып турар. Ында тус-тус инектерни шолазы-биле адап бижээш, эдержилгени эрткениң, төрүүр өйү чедип келгенин, инек бүрүзүнүң сүдүнүң үскүрүнүң хуузун, хүн бүрүде чежени саап ап турарының көргүзүглерин бижээн. Саанчыларга ажыр саггаан литр сүт бүрүзүнге немелде төлевирни берип турар. Чижээ, саанчы А. Балагашева ажыр саггаан 1 тонна 240 литр сүдүнге 19 рубль 95 көпеекти немей алган. Ол ышкаш саанчыларга оларның мергежилин, үр ажылдааның барымдаалап, тускай класстарны тыпсып, ажыл төлевирин оон база хамаарыштыр төлеп турар.

Дараазында хүнде тожучулар «Өөк» совхозтуң аалчылары болганнар. Ында мал ажылын канчаар хөгжүдүп турарының дугайында беседаны аалчыларга совхозтуң кол зоотехниги эш Сметанина кылып берген. Совхоз 1956 чылдан бээр хойларның уксаазын экижидип келгенининг түңнелинде, ам хой малдың 98 хуузу чартык нарын болгаш нарын дүктүг болуп, дүктүң шынары бедээн. Совхозка хойнуң баш саны 1970 чылда 25 муң чедер, оларның 50—60 хуузу төрүүр хой болур. Хойларның оолдаашкынын кыжын болгаш чазын эрте чорударга, оларның дүгүнүң шынары бедик болурун тайылбырлаан.

Совхозтуң директору эш Лихтин ажыл-агыйының байдалын ниитиизи-биле тайылбырлап чугаалааш, хой ажылын хөгжүдериниң моон соңгаарғы перспективаларын канчаар көргенин Тожунуң малчыннарынга сонуургаткан. Совхоз 1966 чылда дүктен 45 муң, хой эъдинден 27 муң, тараадан 400 муң рубльдиң орулгазын алган. Чүгле немелде төлевирге 75 муң рубльди чарыгдаан.

Чиик машиналарга олурупкаш, Куш-Кажаазы деп черде хойжулар Михаил Домбааның, Владимир Сундуйнуң коданнарын барып көргеннер. Ында төрүүр хойларның кажааларында клеткаларны, оон эжиктерин, кормушкаларны канчаар кылганын, хойларны чемгерип, суггарып турарын Тожунуң малчыннары сонуургап көргеннер. Хойжулар 400 хураганнарны алыр планныг тургаш, 450-ни алганнар. Хураганнарны сакман аргазы-биле доруктуруп турар Моңгуш Балчыйның коданынга барып, бүгү-ле байдалдарны таарыштыр тургусканын көрүп, билип алган. Хойжуларның бажыңнарын көрүп, оларның чурттап турары-биле база таныжканнар. Сакман аргазын өөренип алыры-биле төлээлерин май айда чорударын аалчыларга база сүмелээннер.

Тожунуң малчыннары кожазы Бии-Хемниң малчыннарындан ажыктыг сүмелерни ап, мал ажылын мурнакчы арга-биле канчаар хөгжүдүп турарын херек кырынга көрүп ап, өөрүп четтиргенин илередип, чуртунга барып ажыглаары-биле ээпкеннер.

А. КОЛ.

Уругларның чогаадылга ажылы

Бо чылдың март 24-тен 26-га чедир Шагаан-Арыгның дугаары бир школазынга районнуң сес чыл, ортумак школаларының Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга турасказтткан техниктиг делгелгези болган. Уругларның чогаадылга ажылының делгелгезинге районнуң сес чыл, ортумак школалары организастыг киришкеннер. Ук делгелге уругларның чогаадылга ажылынга мергежилиниң өскенин көргүзүп турар.

Ортумак школаларының талазы-биле делгелгеге бирги черни Шагаан-Арыгның дугаары бир школазы (куш-ажыл башкызы Владимир Денисович Мареев) алган. Ол школаның делгелгезинден слесарьлар бөлгүмүнүң «Хүлүмзүрүг» деп бичии мотоцикли, дүрген чорукуг демир оруг македи, чондурар чартык автоматы бедик үнелээшкинни алган.

А ийиги черни Шагаан-Арыгның дугаары ийи школазы алган. Ол школаның делгелгезинден чазанык-чылар бөлгүмүнүң кылган ажылдары болгаш Володя Өпей-оолдуң Тываның эрте шагдагы төөгүзүнге турасказдып чураан чуруктары эң эки болган. Үшкү черни Ак-Турук школазы алган.

Сес чыл школаларының талазы-биле бирги черни Арыг-Узуу сес чыл школазы, ийиги черни — Ак-Туруг сес, үшкү черни — Көк-Чыраа сес чыл школалары тус-тузунда ээлээннер.

Районнуң школаларының делгелгезинге Ийи-Тал сес чыл школазының делгеп салган чүүлдерин жюри кузу шынарлыг деп демдеглээн.

Директорларның, куш-ажыл башкыларының бурүузу-биле район делгелгезинге Чааты, Эйлиг-Хем, Иштии-Хем сес чыл школалары болгаш эге школалар киришпээннер. Делгелгеге дээре черни алган школалар болгаш тус-тус өөреникчилер өртектиг белектер-биле шаңнатканнар.

Район школаларының чогаадылга делгелгезиниң эң эки кылыгларын республика школаларының чогаадылга-техниктиг делгелгезинге киириштирери-биле шилиттинген.

А. БЕГЗИ.

ЧУРУКТА: Уур. бала, аиктар болгаш десте — Арыг-Узуу сес чыл школазының чазанычылар бөлгүмүнүң ажылы: аът бажы, кас — Үрбүн сес чыл школазының өөреникчилериниң ажылы.

А. СПИРИДОНОВТУҢ фотозу.

Кинону малчыннарже

Бай-Тайга районнуң ыраккы одарларында малчыннарга кино көргүзүлгезин багай организастаттынган.

Хойжу бригадалар топтеринге, фермаларга районнуң кинофикация чериниң кежер кинозу келбейн турар. Оон чаңгыс чижээн «Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырының Туралыгда хойжуларының чугаазы-биле бадыткаайн: бригаданың кежигүннери чаңгыс черге чыглып келгеш, кержен казып, ажылын доозупкаш, даартагы ажыл хүнүнүн дугайын чугаалажып органнар. Бо удаада бригаданың чоргааралы Н. Эренчин чугаалап унду:

— Ам дораан кежер кино маңнадып келген болза чаагайын. Караңгы черге үндүрер дээр болза кажааның ооббактарын дуглааш-даа олурупкайла — диди.

— Мен болза кодаа ажыл-агый дугайында кыска кинолар көрүксээр мен. Октябрь, Ленин башкы дугайында кинолар черле онза болгай — деп, М. Чымба немеп кагды. «Дүнзүнү-биле улаштыр арагалаар кижилерни шоодуп, оларның таваңгайын черге бастырбайн турар кинолар көргеш, сеткилим ханар ийин» деп Б. Кандан бодалын илереткен.

Тодаргай чижектер ол-дур. Районнуң кинофикация чериниң ажылдакчылары малчыннарның негелдезин хандырарынче кичээнгейин угландырар үе келген.

Ч. НАМДАРАА.

Арага кижиниң кадыынга хоралыг бе?

1. Арагалаар чорук хөй-ниитиге улуг хора чедирип турар болганда, араганы бүдүрүп үндүрерин болгаш садыглаарын тускай хоойлу ёзугаар чүге хорувайн турарыл?

Араганы садыглаарын хоойлу ёзугаар хоругдаары эки түңнелдер бербес дээрзин мурнуку чылдарның дуржулгазы көргүскен. Садыгларга арага чок апаарга, чамдык чыдып калган кижилер аъш-чем продуктуларындан арага хайындырып, оларны кам чок төтчеглеп турганының фактылары бар. Ол ышкаш чамдык спирт холуктуг химиктиг составтарны арага орнунга ажыглааш, хоранканган кижилер тургулаан, арага тигер херекселди чажырар сорулга-биле шала адаанга, кладовкалар, мунташ кажаалар иштинге от салып турганындан өрттер, частышкыннар болгулап турган таварылгалар тургулаан.

Арагага хандыкшыыр чорукту хоойлу ёзугаар хоругдап турганы эвес, а чоннуң культура деңнелин, социалистиг медерелин бедидип тургаш, узуткап болурунуң бүгү аргалары бистиң чуртувуста бар.

2. Арагага хандыкшыыр чорук ызыгуур салгаар бе?

Чок, арагачы кижилерниң уруглары ызыгуурундан база арагачылар болур деп бадыткалары окта шын эвес. Бичии уругларның арагага хандыкшыыл бээри, оларның ада-иелериниң төлеп чок багай үлегер-чижээнден кол хамааржыр.

Ниитиг не кижи арагага хандыкшыыр болза, оон келир үедеги уруунуң азы оглунуң кадыкшылы кошкак, өзүлдези өске чажыт өөрүндөн оожум болур.

Уруг эмирер не арагага хандыкшыыр болза, бодунуң уруунуң кадыкшылынга канчаар-даа аажок улуг хора чедирип турары ол болур.

3. Кандыг арагаларны ижери эң не хоралыгыл, водка бе азы кызыл арагалар бе? Чаңгыс угда дыка хойну билбестедир ижиптер болза, азы ур үеде үргүлчү бичилеп ижип-ле турар болза бүгү-ле арагалар шупту хоралыг. Эң ылаңгыя араганы аш ижинге ижерге кончуг хоралыг.

Бир эвес арагаларның составында оларның ээртир келзэ арыг алкогольду ап көөр болза, водка каттан кылган арагалардан артык хоралыг деп санап болур.

4. Бичии уругларның аъш-чемге хөөннүүн, удуурун экижидер дээш оларга кызыл араганы бичелеп ижиртип болур бе?

Бичии уругларга арага ижиртири шуут хоругдуг. Уругларның болгаш улуг-даа кижилерниң чемге хөөннүүн, удуурун экижидеринге ажыглап болур тускай эмнер дыка хөй болгай. Ынчангаш ол эмнерни ажыглаар, а араганы эвес.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ

КҮРҮНЕНИҢ 1966 ЧЫЛДА ҮНДҮРГЕН 3 ХУУЛУГ ИШТИКИ ОЙНААШКЫННЫГ ЧЭЭШКИНИ

1967 чылдың март 30-де Минск хоорайга болган ойнаашкынның 4-кү тиражының түүртээр таблицазы

Чээшкинниң бүгү чеди раарядтарының аайы-биле серияларның болгаш облигацияларның дараазында номерлеринге ойнаашкыннар таварышкан:

Серияларның №№	облигацияның №№	ойнаашкынның хемчээ рубль-биле	Серияларның №№	облигацияның №№	ойнаашкынның хемчээ рубль-биле	Серияларның №№	облигацияның №№	ойнаашкынның хемчээ рубль-биле	Серияларның №№	облигацияның №№	ойнаашкынның хемчээ рубль-биле	Серияларның №№	облигацияның №№	ойнаашкынның хемчээ рубль-биле
			117770	38*)	500	140512	24*)	1000	156237	08*)	500	178253	22*)	1000
			117979	16*)	500	140821	19*)	500	156565	25*)	500	178602	36*)	500
			118325	40*)	500	141135	28*)	500	156905	10*)	500	179313	18*)	500
			118676	09*)	1000	141241	1—50	40	157312	42*)	500	179680	43*)	500
			119125	35*)	500	141506	15*)	500	157714	27*)	500	181336	04*)	500
			119569	29*)	500	142963	1—50	100	158059	44*)	500	182006	02*)	500
			120542	46*)	500	143023	29*)	500	158207	35*)	500	183059	41*)	1000
			120943	43*)	500	143401	34*)	500	158370	12*)	500	183578	1—50	40
			121951	49*)	500	143416	11*)	1000	158688	21*)	500	184031	12*)	500
			122050	17*)	500	143624	33*)	1000	159624	14*)	500	184612	1—50	40
			122568	37*)	500	143966	22*)	500	159710	1—50	100	185330	1—50	40
			123200	02*)	500	144434	1—50	100	159774	09*)	500	185866	30*)	500
100006	39*)	500	123213	1—50	100	144942	1—50	40	160283	39*)	2500	186655	38*)	500
100612	08*)	500	123303	28*)	500	145169	14*)	500	161152	02*)	500	186752	05*)	500
101355	1—50	40	124229	1—50	40	145780	40*)	500	161162	1—50	40	186792	26*)	500
101492	23*)	1000	124827	34*)	500	145886	50*)	500	161633	28*)	500	188161	1—50	40
101953	01*)	500	125151	1—50	40	145956	23*)	500	161713	31*)	500	188555	15*)	500
102178	1—50	40	125645	40*)	1000	146702	44*)	1000	161915	1—50	40	188965	06*)	500
102399	1—50	100	125740	20*)	1000	147573	41*)	1000	162031	19*)	2500	189010	48*)	1000
103031	1—50	40	126637	06*)	2500	148524	12*)	1000	162355	32*)	500	189672	1—50	40
103061	19*)	2500	127022	33*)	500	148584	31*)	500	163677	40*)	500	189778	1—50	40
103355	14*)	500	127969	44*)	500	149065	1—50	40	163809	1—50	100	190625	08*)	500
103743	11*)	500	128086	1—50	100	149588	15*)	500	164071	11*)	500	190727	14*)	5000
104970	35*)	500	128643	17*)	1000	149643	1—50	100	164081	1—50	40	191365	1—50	100
105062	38*)	1000	129282	1—50	40	149854	25*)	500	164734	21*)	500	191942	1—50	40
105297	27*)	500	130555	1—50	40	150193	12*)	500	167033	39*)	500	192206	01*)	500
106019	1—50	40	131472	1—50	40	150272	16*)	500	170627	22*)	500	192364	1—50	40
106343	27*)	500	131765	41*)	500	150345	1—50	100	171258	31*)	1000	192506	03*)	500
106595	04*)	500	132109	13*)	500	150656	41*)	500	173174	47*)	500	194255	02*)	500
108133	03*)	1000	132662	1—50	100	150794	1—50	40	173704	40*)	500	194264	1—50	40
108287	1—50	40	133076	30*)	500	151249	08*)	1000	173790	15*)	500	194321	22*)	500
108478	31*)	500	133572	1—50	100	151350	1—50	40	174513	1—50	40	195173	1—50	40
109394	22*)	500	135634	15*)	5000	151410	24*)	500	175350	14*)	500	195249	1—50	40
110504	35*)	500	136566	27*)	500	151670	10*)	2500	175630	1—50	40	196444	09*)	500
111473	17*)	500	137070	33*)	500	153756	1—50	100	175973	35*)	500	196633	43*)	1000
112894	01*)	500	138177	20*)	500	154183	1—50	40	176118	10*)	500	197069	50*)	500
113441	1—50	100	138421	04*)	500	154289	21*)	500	176144	50*)	500	197100	1—50	40
114945	12*)	500	139550	1—50	40	154641	1—50	40	176876	06*)	500	198420	28*)	500
117539	35*)	500	140427	39*)	500	155411	1—50	100	177455	1—50	40	198573	39*)	1000
117542	35*)	500	140431	05*)	500	156128	23*)	500	177733	1—50	40	199294	20*)	500

*) Бо серияның облигацияларының оон өске 49 номерлеринге 40-40 рубльдың ойнаашкыны таварышкан.
Чээрби рубль өртектиг облигацияга таварышкан ойнаашкынны таблицада айыткан.
Он рубль өртектиг облигацияларга таварышкан ойнаашкынның чартык кезиин төлээр.
Облигацияның бодунуң өртээн ойнаашкын түңүнде киирген.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

АПРЕЛЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хамнаарак» 10, «Луговая станциязын үтпас мен» 12, 2, 4, 5.45, 7.30, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Спартак» (1-ги, 2-ги сериялары) 2.10, 5.20, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шумавааларның хааны» 3.30, «Шыргай арыгдан келген уруг» (1-ги, 2-ги сериялары) 5.40, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Котовский» 11, 1.40, «Аңн-чоруктар» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Стамбул казначейниң салгалы» 6, 8 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Прокурорга состен бээр-дир» 6.30, 8.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетовр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларының 27-41. Салун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—00357.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

Улуг Октябрьның 50 чылы

ШЫН

1925 чылдан үнделээттинген

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. АПРЕЛЬ 15 СУББОТА № 89 (6726).

Өртээ 2 көп.

Улуг Октябрьга алдар кылдыр

Немелде хүлээлге

Совет эрге-чагыргазының 50 чыл оюн тудугжулар база-ла күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуурунга бүзүрээдир. «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң Салчак Чайдып бригадирлээн коммунистиг күш-ажыл бригадазы найысылалдың чаа тудуглуг турар Енисей кварталында дөртку корпустуң тудуунда ажылдап турар. Оларның кылып турары 5 каът бажың белен болурга, 60 өг-бүле ында көжүп кирер.

Тудугжулар ам ол бажыңның ийиги каъдының хөвээрин шыпканнар. Юбилейлиг чылдың бирги кварталында олар планның онаалгазын 104 хуу күүсеткен. Ол бригада апрель айда 202 кубометр тууйбуну салыр. Тудугжулар ай төнчүзүнге чедир 50 кубометр тууйбуну пландан ажыр салыр немелде хүлээлгени алган.

ЧАСКЫ ТАРЫЛГА БОЛГАШ СОВЕТТЕР

Республиканың Барыын талакы районнарының тараа шөлдеринде юбилейлиг чылдың дүжүлү дээш демиселдиң фронтузу бо хүннерде кидин-не калбарып эгелээн, а чөөн талакы районнарында тарылга эгелээри амдызында бичии-ле элек. Шөлдер хар шывыгдан бурун хостаалыры билек, маңаа база-ла ол сезоннуг үүле хайныгып эгелээр.

Бо онзагай чылда эң чаагай дүжүттү өстүргеш, Төрээн чурттуң шыгжамырын алдын тараа-биле долдур урар деп изиг күзел ам бистиң тараажыларывыстың сагыш-бодалын достунмурбес. Ол ындыг болур-даа ужурлуг, чүге дизе олар боттарының бо төөгүлүг байырлалынга күш-ажылчы чедиишкиннерни бараалгадыр дээш хөйнү кылырын хүлээнген.

Бачым үениң чугула кампаниязы — часкы тарылганың кыска хуусаада, бедик агротехниктиг деңнелге эртери, аңаа бүгү таланың хынамчалыг белеткелинден шуут хамааржыры билдингир. Ынчаарга бо чугула кампанияны харыысалгалыы-биле медереп билген, аңаа ыяк дөгеринген ажыл-агыйларда часкы шөл ажылдары организастыг ёзу-биле эгелээш, шалыпкын темпилер-биле чорул турары өөрүнчүг. Чижээ, Барыын-Хемчикте Александр Шаалы даргалаан «Большевик» колхозтуң ажыл-ишчилери бо чылын часкы тарылганы мурнуку чылдарнындан дыка эрте, элээн организастыг эгелээн. Тарылга эгелээриниң ырак мурнунда-ла маңаа хамык чүве: техника-даа, үрезин-даа, кожуг херекселдери-даа шуут-ла белен турган. Магадылалдыг дүжүттүң үндезини — суггарылгаже колхоз чогуур өйүнде кичээнгей салганы-биле ам ооң баштайгы ээлчээ доостурунга чоокшулаан. Техника башкарар механизатор кадрлар четчир, хову турлагларын оларның ажылдаарынга болгаш дыштанырынга эң-не таарымчалыг кылдыр дерип кылган.

Мындыг эки белеткел, организастыг чорук тарылганың бедик шынаарга, дүрген темпилер-биле чоруттунарынга дыка идиглиг болуп турар. Ук колхозтуң тараа шөлдеринде ам суггарылга-даа, шык базырыышкыны-даа, часкы чер аңдарылгазы-даа бичии-даа үзүктелиишкин чокка чергелештир чорул турар. Ында тараажылар ортузунда күш-ажылдың организастыы бедик, масса-политиктиг ажыл чедиишкинниг үргүлчүлевишаан. Колхозтуң часкы тарылга белеткелинге болгаш ооң амгы чорудулгазынга Эрги-Барлык кодээ Совет (даргазы эш С. Иргит) эң идепкейлиг киржип турарын онзалап демдеглээр чогуур. Ук Советтиң депутаттары, ылаңгыя ооң кодээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиязы тарылга ажылының шиитпирлиг участоктарында быжыглаттынган болгаш ажылдың чорудулгазын билдилиг-биле башкарып, ооң-биле колхоз баштаар черге дээштиг дузаны чедирип келген.

Ол ышкаш Чөөн-Хемчикте «Большевик» колхозтуң, СЭКП XXII съездизи аттыг совхозтуң, Улуг-Хемде «Найырал» совхозтуң тараа шөлдеринде часкы хову ажылдары база-ла элээн организастыг эгелээш, ам хайныышкынныг үргүлчүлеп турар. Таңдының «Революцияның чалбыыш» колхозу, Кызыл хоорнуускомнуң «Көк-Тей» совхозу бо юбилейлиг чылдың тарылгазынга белеткелди хынамчалыг чорутпаш, ам эгелеп кириптеринге шуут белен.

Бо чугула кампанияга чогуур өйүнде шынарлыг белеткелди чорутпаны, бедик организастыг байдалды көргүскени дээш, республиканың барыын болгаш чөөн зоналарынга чоокта чаа болуп эрткилээн кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралдарынга үстүнде ажыл-агыйларны болгаш оларның хамааржып турары Советтерни онзалап мактааны черле таварылга эвес. Шыңап-ла ол колхозтар, совхозтарның база Советтерниң удуртукчулары «часкы хүн чылды чемгерер» деп улустуң мерген чугаазының ханы, өөредиглиг утказын эки билген дээрзи тодаргай-дыр.

Ынчаарга чер-черде херектиң чогум байдалын тапты анализтеп көөр болза, байырлалдыг чылдың часкы тарылгазынга белеткелде, ооң амгы чорудулгазында эвээш эвес четпестер илереп турар. Ылаңгыя Чөөн-Хемчиктиң «Октябрь 30 чылы», Ленин аттыг колхозтары, Улуг-Хемде «УТКА 25 чылы» совхозтуң чамдык салбырлары часкы хову ажылдарын дыка кошкак белеткел-биле организас чок эгелээн. Ооң ужурунда бо ажыл-агыйларның шөлдеринде тракторлар ам безин үрелиишкинге таваржып, үзүктелиишкинниг ажылдап турар, механизаторлар четпишпес, хову турлагларында ам-даа таарымчалыг байдалдар тургустунмаан.

Республиканың чөөн талакы болгаш мурнуу районнарынга часкы тарылга чоокку хүннерде эгелээр ужурлуг. Ынчаарга ол чугула кампанияга белеткел чамдык ажыл-агыйларда амдыгаа чедир доозулбаан. Ылаңгыя Бии-Хемниң «Хадын», «Тиилелге», Тожунуң «Май 1» колхозтарда, Каа-Хемниң «Совет Тыва» совхозта байдал ам-даа дуврээзинниг.

Бо болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларда белеткелдиң кошкаазының-даа мурнунда механизатор кадрларның чедишпези, шөлде кижилерниң ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарның чогууру-биле тургустунмааны оларның хамааржып турары кодээ Советтерниң, оларда хөй санныг депутаттарның сеткилин дүвүредир, бодандырар ужурлуг турган. Шынында мындыг байдал чүгле удуртукчуларның талазындан ажыл-ишти чиик көргенинден тургустунган деп санаар херек.

Юбилейлиг чылдың бо сезоннуг кампаниязы ажылда бар четпестерни, организас чок байдалды дүрген чайладырын, аңаа оперативтиг удуртулганы хандырарын хамыктың мурнунда кодээде партия, совет болгаш ажыл-агый органнарындан шыңгыызы-биле негеп келген. Маңаа хамаарыштыр кодээ Советтерге база бичие эвес харыысалга оналжып турар. Олар онза кичээнгейни тарылганың бүгү техниказы үрелиишкин чок, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан турарынче угландырбышаан, механизатор кадрларны четчелээринге дузалажыр, ийи ээлчег-биле ажылдаарының графигин тургуспаш, ооң боттуг күүселдезинге хыналданы күштелдирер ужурлуг.

Депутаттарны болгаш улусчу контрольдуң кижилерин тарылганың шиитпирлиг участоктарынга доктаамал быжыглааш, оларны дамчыштыр хову ажылының дүрген темпизинге, бедик шынарынга шыңгыы контрольду боттандырары — Советтерниң чиңгине хүлээлгези. Шөлдерниң ажыл-ишчилери аъш-чем, орап-бажың-биле дээре хандыртынган, культурлуу-биле дыштанган, кадыкшылы эки турар болза, олар ынчаарда чаам бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап шыдаар дээрзи билдингир. Мынчангаш хову турлагларында нити чурттаалга черлери эки дериттинген, чылыг, чырык, чунар бажыңнар, кызыл булуңнар, столоваялар доктаамал ажылдаан, медицина ажылдакчылары тараажыларның кадыкшылынга хайгааралды күштелдирген турзун дээш, кодээ Советтер оларның ажылынче кичээнгейни бичии-даа кошкатпайн, хандырылга бүдүрүлгелериниң удуртукчуларынга негелдени улгаттырза чогуур.

Тарылга кампаниязының үезинде боттарының организанчы, мобилизанчы ажыл-чорудулгазын күштелдирбишаан, кодээ Советтер бедик дүжүт дээш бистиң тараажыларывыстың амгы демиселинге улуг дузаны чедирип шыдаар дээрзинге шуут-ла бүзүреп болур бис.

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырының хойжузу Александр Дагбаевич Кара-оол ниитиниң хой мал ажылын хөгжүдеринге чылдан чылче бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Чеди чылдың бирги чылында төрүүр чүс хойга онаалтыр 95 хураганны өстүрүп, хойдан-на 2 килограмм 900 грамм дүктү кыргып алган.

Юбилейлиг чылда бо малчын төрүүр чүс баш хойга онаалтыр 100 хураганы алырын болгаш хойдан-на 3 килограмм дүктү кыргып алырын хүлээнген. Александр Дагбаевичиниң малдаан хой малы хүр кыш ашкан болгаш төрээн чүс баш хойга онаалтыр ам безин 98 хураганы алган. Хой солдаалыкыны үргүлчүлеп турар.

Малчынның дузалакчызы — ооң кадайы Елена Намдаковна Кара-оол база дуржулгалыг болгаш билдилиг кадарчы.

ЧУРУКТА: комсомолчу саанчакчы ЗОЯ ЫЛБААН биле ЕЛЕНА НАМДАКОВНА КАРА-ООЛ хураганнар аразында.

А. ОСТАПЧУКТУҢ фотозу.

БИРГИ ЧЕРНИ ЭЭЛЭЭН

Бирги кварталда мал ажылының продукциязын бүдүрер болгаш курунеге садар талазы-биле районнуң ажыл-агыйларының социалистиг чарыжының түңнелдерин партияның Улуг-Хем райкомунуң бюрозунга чугаалажып көрген. Партия райкомунуң база райкуускомнуң ажыл-агыйлар аразынга шилчиир Кызыл тугун бирги черни алган «Найырал» совхозка тывсыр деп шиитпирлээн. Ол ажыл-агый бирги кварталда курунеге эът садарының онаалгазын 247, а сүттүң 114 хууга боттандырган. Мал бажын өстүрериниң планын база ажыр күүсеткен.

Фермалардан эң дээре черни «Найырал» совхозтуң Кара-Тал сүт-бериин фермазы ээлээн.

БАШТАЙГЫ ОН ХОНУКТА

«Тыва даг-дугу» комбинаттың арыглаар фабриказының ажылчыннары апрельдиң баштайгы он хонуунда 529600 кг сорттуг даг-дугу арыглаар онаалгалыг турган. Күжениишкинниг күш-ажылдың түңнелинде ол серугга 717300 кг кылдыр күүсеттинген.

Фабриканың ажылчыннарының ортузунда калбартаан социалистиг чарыштың бирги черин эш Федоровскийге баштаткан ээлчег бо удаада ээлээн. Ол ээлчегниң кижилери айның эрткен хонуунда 174 тонна даг-дугун арыглааннар.

Республикада продуктулар садып алыышкыны

кодээ ажыл-агый продуктуларының садып алыышкыны (1967 чылдың апрель 10-га чедир хуу-биле)

Районнар	Сүт	Эът
Каа-Хем	66.0	49.9
Таңды	64.7	88.9
Бии-Хем	61.4	56.9
Барыын-Хемчик	51.1	65.8
Кызыл хоорсовет	50.7	84.7
Чөөн-Хемчик	49.8	37.7
Өвүр	44.6	36.9
Улуг-Хем	43.1	43.7
Бай-Тайга	40.7	19.4
Тожу	29.4	210.5
Эрзин	27.2	22.1
Тес-Хем	20.5	24.2
Республика ниитизи-биле	54.4	51.2
Эрткен чылын бо үеде турганы	52.8	35.9

Хову турлаанда

«Улуг-Хая» совхозтуң Көк-Чыраа салбырының № 3 хову-трактор бригадазында шык базырыышкыны үргүлчүлеп турар.

Бригаданың хову турлаан механизаторларның болгаш өске хову ажылдакчыларының ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг кылдыр тургускан. Ында 31 оруннуг, чырык, чылыг нити чурттаалга бажыңын тургускан. Столовая, чунар бажың ажылдап турар. Трактористерниң ажылын көргүзүг самбыразынга хүн санында бижип турар. Кызыл булуңга кирген кижи социалистиг чарыштың негелделерин, ажылдың нормазын билип алыр. Чаа солуннарны доктаамал чедирип турар.

О. ТАВАА.

Улуг-Хем район.

Шиитпирлиг бурунгаар базым

1967 чылдың бирги кварталында Тыва АССР-нин үлетпүр планының күүселдезиниң дугайында Статистика эргелелиниң дыңнадыы

1967 чылдың 1-ги кварталының планын республиканың бүдүрүлгелери нити продукция бүдүрериниң талазы-биле 108 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге продукция бүдүрери 6 хуу өскен.

Эвилелдиң чагыргазынга хамааржыр бүдүрүлгелер бирги кварталдың планын нити продукция бүдүрериниң талазы-биле 107 хуу күүсеткен, эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге продукция бүдүрүлгезиниң хемчээли 9 хуу өскен. Республика чагыргазынга хамааржыр бүдүрүлгелер бирги кварталдың планын 109 хуу күүсеткен, эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге продукция бүдүрериниң хемчээли 6 хуу өскен.

1967 чылдың бирги кварталында нити продукция бүдүрериниң планын республиканың бүдүрүлгелериниң күүсеткени болза:

	бирги кварталдың планының күүсеттингени хуузу	1966 чылдың I кварталынга удур (хуу биле)
Эвилел чагыргазында бүдүрүлгелер	107	109
Ооң иштинде: «Кызыл-Хавак» шахтазы	103	106
Чадаананың хөмүр даш разрези	108	116
Кызылдың электростанциязы	112	135
«Тыва даг-дугу» комбинат	103	104
Республика чагыргазында бүдүрүлгелер	109	106
Ооң иштинде: Эът комбинады	115	111
Сүт комбинады	117	111
Аъш-чем үлетпүрү	106	112
Кызылдың хлеб заводу	109	112
Ак-Довурактың —»—	104	108
Чадаананың —»—	100.0	111
Хову-Аксының —»—	91	91
Пиво заводу	108	126
Хлеб продуктулар эргелели	107	102
Кызылдың сайгарылга баазазы	107	99.2
Чадаананың тараа пунктузу	106	112
Кызылдың типографиязы	118	118
Даараныга комбинады	100.0	107
Аягы заводу	124	112
«Тыва тудуг» трестиң бүдүрүлгелери	104	80
«Тыва тудуг» үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады	108	77
«Тыва даг-дугу» тудугнуң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады	95	88
Тудуг материалдарының эргелели	82	96
Кызылдың тууйбу заводу	92	105
Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводу	60	82
Тыва кодээ тудуг	130	123
Ыяш ажыл-агый эргелели	143	181
Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агыйы	105	106
Автосептелге заводу	110	114
Республиканың «Сельхозтехника» каттыжышкыны	100	96
Амыдырал хандырылга министерствозу	106	109
Шагаан-Арыгның амыдырал хандырылга комбинады	103	111
Тураның —»—	105	106
Сарыг-Септиң —»—	112	115
Чадаананың —»—	100.0	95
Тожунуң —»—	111	83
Кызылдың —»—	109	109
Бай-Хаактың —»—	167	250
Ак-Довурактың —»—	129	150
Хову-Аксының —»—	114	160
Самагалдайның —»—	33	20
Эрзинниң —»—	133	—
Өвүрнүң —»—	100	—

Нити продукция бүдүрер талазы-биле бирги кварталдың планын Хову-Аксының хлеб заводу, «Тыва даг-дугу» тудугнуң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады, Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводтары болгаш Самагалдайның амыдырал хандырылга комбинадызы күүсетпээннер.

Үлетпүрнүң кол-кол адырларының талазы-биле бирги кварталдың планының күүсеттингени дараазында көргүзүглер-биле тодараттынган:

	бирги кварталдың планының күүсеттингени хуузу	1967 чылдың 1 кварталынга удур (хуу биле)
Одалга үлетпүрү	105	111
Электроэнергия бүдүрүлгези	112	125
Машина тудуу болгаш металл ажылдап кылыышкыны	103	102
Ыяш үлетпүрү болгаш ыяш ажылдап кылыышкыны	112	110
Тудуг материалдарының үлетпүрү	101	93
Чиик үлетпүр	114	114
Аъш-чем үлетпүрү	111	110
Полиграфия үлетпүрү	118	118

1967 чылдың бирги кварталында продукцияның кол хевирлерин бүдүргениниң хемчээли:

	бирги кварталда бүдүргени	квартал планының күүселдези (хуу биле)	1966 чылдың 1 кварталынга удур (хуу биле)
Электроэнергия — млн. квт-шак	29	106	118
Хөмүр даш — муң тонна	96	104	110
Тудуг тууйбузу — млн. кезек	4.6	93	109
Чугай — муң тонна	0.3	105	77
Демир-бетон кылыглар болгаш детальдар — муң руб. метр	2.9	112	112
Даг-дугу (казыышкыны) — тонна	3900	100	103
Тудуг болгаш одалга ыяжының сөөртүлгези — муң куб. метр	105.6	99	109
Ооң иштинде: тудуг ыяжы — муң куб. метр	77.2	104	99.7
Дилген ыяш — муң куб. метр	23.2	126	68
Мебель муң руб.	174	96	95
Хөм идик — муң ажеш	11.6	145	118
Кидис идик —»—	15.3	102	103
Даараан кылыглар — муң руб.	181	111	125
Эът, 1 категорияның субпродуктулары-биле — тонна	966	121	127
Колбаса кылыглары — тонна	189	102	103
Саржаг — тонна	110	220	124
Сүттен кылган продуктулар тонна	1976	90	103
Далган — тонна	3248	90	88
Хлеб болгаш булочка кылыглары — тонна	3541	106	105
Кондитер кылыглары — тонна	160	106	101
Пиво — муң дкл.	47	104	96
Эзиртпес сускуннар — муң дкл.	16	107	94
Дус (казканы) — тонна	940	92	—

Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге 1967 чылдың бирги кварталында 4475 муң квт. шак электроэнергияны, 8.9 муң тонна хөмүр дашты, 391 муң кезек тууйбуну, 0.3 муң кубометр демир-бетон кылыгларын болгаш детальдарны, 122 тонна даг-дугун, 8.5 муң кубометр тудуг болгаш одалга ыяжын, 1.8 муң ажеш хөм идиктерни, 0.5 муң ажеш кидис идиктерни, 206 тонна эътти, 63 тонна сүттен кылган продуктуларны, 176 тонна хлеб болгаш булочка кылыгларын, 21 тонна саржагны хөйнү бүдүрген.

Республиканың үлетпүрү күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң квартал планын 106 хуу күүсеткен. Ажылдап турар бир кижиге онаалтыр ниити продукцияны планда кордунгенинден 64 рубль хөйнү бүдүрүп үндүрген. Эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3 хуу өскен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын аъш-чем үлетпүрүнүң пиво заводундан өске бүдүрүлгелер, Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводу, Амыдырал хандырылга министерствозу болгаш ыяш ажыл-агый эргелели күүсетпээн.

ТЫВА АССР-НИҢ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИ.

Графикти мурнавышаан

Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый черинниң ыяш белеткелчилери апрель айның эгезинде багай эвес ажылдааннар. Баштайгы он хонукта тайгадан 2500 кубометр тудуг ыяжын сал даар черлерже үндүр сөөрткен, ол болза ай планының барык чартык кезиин күүсеттингени ол.

Бо хүннерде Ырбан участогунуң (начальниги эш Цупиков) ажылчыннары онза күжениишкинниг ажылдап турар. Май мурнунуң социалистиг чарыжын калбартпышаан, график ёзугаар 1120 кубометр ыяшты сөөртүр тургаш, 1700 кубометрни сөөрткеннер.

Чербиниң ыяш участогунда байдал сөөлгү үеде элээн экижээн. Ыяш сөөртүкчүлери тургускан графигин база-ла мурнап турар. Эрткен он хонукта 640 кубометрниң орнунга, 880 кубометр тудуг ыяжын хем кыдыында дүжүрген.

Ленинизм болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкини

МОСКВА. (СЭТА). «Ленинизм болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкини» деп темалыг эртем сессиязы бөдүүнүң ажылын үргүлчүлеп турар.

Совет эртемден-марксисчилер, акы-дуңма коммунистиг партияларның төлээлекчилери, даштыкы элээн хөй чурттарның марксисчи эртем төптериниң удуртукчулары: «Революсчу теория болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкининиң амгы практиказы», «Капиталистиг чурттарда ажылчыннарның амгы демиселиниң социал-экономиктиг болгаш политиктиг айтырыглары», «Революсчу шимчээшкинниң идеологтуг айтырыглары база эртемниг социализмниң үндезиннерин хажыдып турар чорукка удур демиселдиң айтырыглары» деп, үш бөлүк айтырыгларны чугаалажып турарлар.

СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев сессияның киржикчилеринге байыр чедирбишаан, сессия болза кайгамчыктыг чылда — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылында эртип турар дыр деп чугаалаан. Ол юбилейни байырлап демдеглээри марксизм-ленинизмниң идеяларын улам ыңай ыяптередиринге, бистиң теориявыстың делегейге ат-алдарын болгаш революсчу салдарын бедик көдүреринге ижиг бээри чигзиниг чок. Ол юбилей болза практикага оруктуг шын чырыдып берип турар ол теорияның улуг ужур-дузазының дугайын бистерге бүгү күш-биле сагындырып турар-дыр.

Кижи төрелтетенниң төөгүзүнде чаа үе-чадаавын — делегей хемчээлинге капитализмден социализмче шилчиишкинниң үе-чадазының эгелээнин Октябрь революциязы айыткан. Салтакчыларның сагыш-бодалынга ол үе-чада эң улуг революсчу база делегейниң коммунистиг болгаш хосталгалыг шимчээшкининиң эң улуг теоретиги — Ленинниң ады-биле кезээде шагда холбаалыг болур. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң кайгамчыктыг ажылдакчылары — Лениниң соратниктери болгаш өөреникчилери ол үе-чада өстүрген, оларның аразында: Эрнст Тельман болгаш Вильгельм Пик, Марсель Кашен болгаш Морис Торез, Антонио Грамши болгаш Пальмиро Тольятти, Георгий Димитров болгаш Василь Коларов, Бела Кун, Хосе Диас, Сэн Катаяма, Ли Дачжао, Богумир Шмераль, Клемент Готвальд болгаш оон-даа өске хөй-хөй кижилер кирип турар. Амгы сессияны шыгдырган марксисти-ленинчи, Италияның Коммунистиг партиязының үндезилекчизи Антонио Грамшиниң тураскаалынга холбаштырган, ол кижи 30 чыл мурнунда, 1937 чылдың апрельде өлген. Грамши дээрге кайгамчыктыг революсчу бодалчыларның бирээзи чораан, ооң идеялары болгаш ажыл-херектери акы-дуңма Итали компартияның демиселиниң чедиишкиннерлиг болурунга бараан болуп турар.

Бо сессияның бөдүүнүң характери алыс бүдүжүнден-не коммунистиг шимчээшкинге чүүлдешкек пролетаржы интернационализмни көргүзүп турар деп чүвени айыткаш, амгы үениң байдалдарында интернационализмниң ужур-дузазын Б. Н. Пономарев тодаргайлап көргүскен. Коммунистиг шимчээшкин болза бөдүүнүң интернационализми-биле, интернационалчы эптиг каттыштырылгазы-биле болгаш кайы-кайызынга деткижиишкини-биле кезээде күштүг болуп келген болгаш болурдаа деп, ол чугаалаан.

Эртемденнерниң-марксисчилерниң ужуражыышкыннарының, эртем конференцияларының, делегей сессияларының болгаш санал-оналдар солчуушкунунуң акы-дуңма партияларга чугулазын Б. Н. Пономарев түңнелинде чугаалаан. Сөөлгү үеде ындыг чүүлдер эки чаңчыл болуп бар чыдарын ол айыткан.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи, академик П. Н. Федосеев ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президиумунуң мурнундан чыылганнарга байыр чедирген. Оон соонда Делегейниң ажылчын шимчээшкининиң институдунуң директору, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Т. Т. Тимофеев чүве чугаалаан.

Испанияның Коммунистиг партиязының Даргазы Долорес Ибаррури сөс берген. Кижи ниитилелиниң төөгүзүнүң эң чугула болуушкуннарының аразында, чаа үе-чадаларны ажыткан болгаш үндезин өскерлиишкиннерни тодарткан болуушкуннарның аразында 1917 чылдың Октябрьның социалистиг революциязы бистиң төөгүвүстүң эң улуг, эң чугула болуушкуну болуп турары деп, ол чугаалаан.

Италияның Коммунистиг партиязының ТК-зының секретариадының болгаш удуртулгазының Бюрозунуң кежигүнү Паоло Буфалини чүве чугаалаан. Совет эрге-чагырганың 50 чылынга база Италияның Коммунистиг партиязының үндезилекчизи Антонио Грамшиге тураскаал кылдыр эртем сессиязын организастаан кижилерге ханы өөрүп четтиришкинин ол илергейлээн.

Францияның Коммунистиг партиязының төлээлекчизи, Морис Торез институдунуң административтиг чөвүлелиниң директорунуң оралакчызы Виктор Мишо, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Экономика салбырының академик-секретары А. М. Румянцев болгаш оон-даа өскелер база санал берген.

50 чыл мурнунда

БАШТЫҢЧЫНЫҢ РОССИЯЖЕ

1917 чылда Февральдың буржуаз-демократтыг революциязы Россияга тиилээн. Хаан чазактың каргыс шагдааларының истеп-сүрүүшкүнүнден чайлаар, Россияның ажылчын ангызының бүгү күш-ажылчы чонунуң хосталгазы, эрге-шөлээзи дээш мөгег чок демиселин, революстуг ажыл-херээн уламчылаар дээш, он ажыг чыл дүргүзүнде Россиядан ырakka, өске чурттарга хоргадап чораан В. И. Ленин 1917 чылдың апрель 16-да (эрги сан-биле апрель 3-те) Петроградка ээп келген.

Хаан чазак дүшкен, буржуаз Түр чазак тургустунган болзажок, пролетариаттың улуг баштыңчызы кайы хире бергелерни, айыылдыг ажыл эртип чораан ээп келгенин, Россияже, оон пролетариадынче Ильич кайы хире күзел-чүткүлдүг чоруп органын, а Питерниң большевиктери, ажылчыннары, солдаттары баштыңчызы кайы хире ынакшыл, хүндүткел болгаш идегел-биле уткуп алганын Р. Видтиң «Политическое самообразование» журналга бижээн чүүлүнден алган материалдар тодаргай чугаалап турар.

ЧУРТЧЕ ОРУК ДИЛЭЭШКИННЕРИ

«Бир-ле катап, дүштеки чем соонда Ильич библиотека баар дээш мырыңай белеткенип алган турда, а мен аяк-савазы арыглап доозупканымда, Бронский келгеш: «Силер чүнү-даа билбээн силер бе?! Россияда революция!» деп сөглээн — деп, Надежда Константиновна Крупская сактып бижээн. Ол дээрге 1917 чылдың март 2-де (15-те) болганы ол.

Ам өске чүнүң-даа дугайын боданыр арга чок болган. Азарлар адаанда бүгү солуннарны делгеп каан турар Цюрих хөлдүң эриинче чүгүрүштүвүс. Ында эмигрантылар хөй чыылган болду. Солунда парлаан «Россиядан» телеграмманы харамдыгып, катап номчааннар. Үш хүннүң тулчуушкуннарының соолунда Россияда революция шынап-ла тиилээн.

«Февраль революциязының дугайында медээ келгенинниң баштайгы минутазындан эгелээш-ле, Ильич Россияже чүткүп турган»—деп, Надежда Константиновна сөөлзүредип бижээн. Угаан бодал талазы-биле бодунуң байдалын Ленин Кларанга (Швейцарияда) турган Инесса Федоровна Армандыга бижээн хомудаан сөстер долган чагаазынга илереткен: «Скандинавияже чоруп шыдавазымдан мен биеэги бодум эвес болдум!! 1915 чылда-ла чоруптарын шеневаэнимни бодумга оршээп шыдавас-тыр мен!» (Чог. долу чыындазы, т. 49, арын 339).

Россияда революция дугайында телеграммаларны даартазында солуннарга парлаан. Байдал тодарап келген: эрге-чагыргада Милюков, Гучков, Керенский... Ынчаарга-ла буржуаз республика мынчаажыл? Үптекчи дайынны англи-француз (российниң база болбайн аан) империалистерниң эрге-ажыктарынга дүүштүр, ада-чуртту камгалаары, революцияның чаалап алыышкыннарын камгалаар деп мете мозунналарның адаа-биле үргүлчүлээри бе? Петроградта большевиктер шын тактиканы ажылдап кылып, ону массага тайылбырлап шыдаар ирги бе?

Ол хүндэн эгелээш, Ленин Россияже дүрген чоруурунуң кандыг-даа аргазын дилеп турган. Март 5-те (18) Инесса Армандыже чорутkan ажык чагаазынга Владимир Ильич Англияны таварты чоруп болур арга дугайын тодарадып көөрүн оон дилээн... Англияның-даа, Францияның-даа империалистери, буржуаз Түр чазак шуут-ла Ленинниң чуртунче дүрген ээп келирин күзевейн турганнар. Олар россий пролетариаттың баштыңын ырак Швейцарияга хаап алырын, ону революстуг массадан башкаларын оралдажып турган. Чуртче өске оруктарны дилеп тывары эгелээн.

Март 6-да (19) Ленин Женевада В. А. Карпинскийже чагаа чоруткаш, оон документилери-биле Англияны тавартыр Россияже эртер бодап турарын дыңнаткан. Ынчалзадаа большевик Карпинский бир катап Женеваның кара бажыңынга олуруп турган болганда, Швейцарияның шагдаазы оон чорулгазының дугайын француз кызыгаар албанынга ынап-ла дыңнадыр болгай. Бир эвес ынчаар чораан болза, Ленин кызыгаарга туттурар турган.

Өске арга-биле, швед кижиге берген паспорттуң дузазы-биле, Россияже үнүптерин Владимир Ильич база бодап турган. Ол Стокгольмда большевик Я. С. Ганецкийже даштыкы картының иштинде бодунуң чуруун суккан ном чоруткаш, оозу чугула чагаа чоруттум деп телеграмма-биле бээин дыңнаткан. Ленинниң бодап турганы-биле, Ганецкий ацаа дөмей шведти тывар, бир тээ Ильич швед дыл билбес болганда, ол кижи үнү чок кижи болур ужурлуг турган. Ол пландан база ойталаар апарган.

Россияже орук амдызында тывылбаан. Март 6-да (19) Женевага болган орус эмигрант-интернационалистер бөлүүнүң хуралынга меньшевиктерниң бир баштыңчызы Мартов Германияны дамчыштыр, Россияда доктаатtырган, немецтер болгаш австрийлер-биле солчулта кылдыр эртерииниң планын илип үндүрген деп А. В. Карпинский Ленинге дыңнадырга, Ильич ол саналды сегирип-ле алган. Эмигрантыларның чамдызы удурланып турза-даа, бир эвес большевиктер Россияже чаналарын Германияны дамчыштыр органнызоттаптар болза, дайзыннар кандыт шуугаазын кодурерин билип турза-даа ол саналдың ажыктыын Ленин дорзаn үнелээн. Ол оң боттут илап турган: дайылдажып турар империалистерниң лагерьлеринде чорулдааларны ажыглааш, Германияны таварты эртерин чедип алыр.

Швейцар чазак-биле чугаалажышкыннарны эгелээрин Циммервальд каттыжышкынының даргазы Роберт Гримге даашкан. Антантыңың чазактары нейтралитетти үрээн кылдыр санай бээр деп сезингеш, ашы-биле дугуруштурукчу болуруndaн Швейцарияның чазаа ойталааныn ол дыңнаткан.

Канчап-даа турган Германияны таварты эртериниң чугулазынга Ленин улам бүзүреп турган. «Социал-патриоттарның хорадаашкынын херекке албайн, бисти Россияже чорудуптарынга эрес-дидими четчир кылдыг, оода чаңгыс социалист Швейцариядан тыптыр ужурлуг!»—деп ол чугаалап турган. Ындыг кижи удаваанда тывылган-даа: көскү революстуг-интернационалист, Швейцарияның социал-демократтыг партиязының удуртукчуларының бирээзи Фриц Платтен большевиктерниң бүзүреттирген кижизи болуп, герман администрация-биле чугаалажышкыны кылырын чөпшээрээн.

Германияны таварты Россияже ээп чанар талазы-биле орус эмигрантыларның ортузунга чаңгыс аай бодал чок турган. Эмигрантылар янзы-бүгү составтыг: большевиктер, меньшевиктер, эсерлер, бундучулар... Интернационалистер болгаш социал-патриоттар. Олар Февраль революциязын янгы-аяты үнелеп, оон хөгжүүр перспективазын янзы бүрү көрүп, Россияның дайынга киржилгезиниң талазы-биле удурланышкак бодалдарлыг турганнар. Түр чазакка хамаарыштыр алырга, чүгле большевиктер ону реакцылыг, чонга тайбың-даа, тараа-даа, хосталга-даа берип шыдавас деп санап турган. Өскелери демократтыг, «революстуг хоойлу-дүрүм» деп санап, адактың соолунде, Түр чазактың чөпшээрели чокка Германияны тавартыр чоруурундан коргуп турган.

Ол үеде колдуу бичи буржуаз партияларны төлээлеп турган орус эмигрантыларның хөй нуруузу айтмаараан турган. Олар тайзерки Германияның чазаа-биле «сүлчээлешкен» деп буруудаттыра бээриндеn ашкок коргуп турган. Олар пролетариаттан ырак, оон революстуг угаан сарыылынга бүзүревес турган, ынчангаш Россияның эрге-ажыынга эскерилген дирти берзе хоржок деп коргуп турган. Эмигрантыларны ээп чандырар талазы-биле Цюрих комитединиң бир хуралынга бо айтырыг талазы-биле ааиг маргылдаалар үнген. А. В. Луначарскийниң сактыышкынын ёзугаар алырга, ынчан Ленин кыжырымак шырай-биле, бүзүрелдиг, оожум болгаш шыңгыы байдал-биле меньшевиктерге ойтур шавыышкын берип турган. Оон медеглээни:

«Россияже чедип база революцияга киржир дээш кандыг-даа орукту ажыглаар дээн мээн бодалдарымны ажылчыннар билбес деп мени бүзүредиксеп турар-дыр силер. Кандыг-бир нүгүлдекчи ажылчыннарны мегелеп шыдаптар болгаш бистерхоочун, шылгаттынган революстуг-лар герман империализмге ажыктыг кылдыр хөделип турар янзылыг кылдыр оларны бүзүредиптер деп мени бүзүредиксеп турар-дыр силер. Ам бо дээрге дагаалар катказы-дыр» (Чог. долу чыындазы, т. 31, 492 арын).

Ажык чок чугаа-соотка шаг-үе эрттирген хереэ чок деп Ленин санаан. Большевиктерниң туружун ылап тодарадыр херек турган. РСДРП ТК-ның даштыкы коллегиязы март 18-те (31-де) Ленинниң бижээни доктаалды хүлээп алган. Ында чугаалап турары болза, Англия интернационалистерни эрттирер хөңнү чок болганда, Германияны тавартыр Россияже ээп чанар санал черле чүүлдүг, ында политиктиг утказышкындан, дайынга хамаарылгадан хамаан чокка, чорууруңун хостуунуң магадылалын берип турардыр. Амгы байдалда бо дээрге кара чаңгыс орук, ынчангаш, кым сонгаарладыр деп турар болдур. Россияда революстуг шимчээшкинге хора чедирип турар...

Ленинниң төрээн чуртунче ээп келириниң дугайында айтырыг Россияның революстуг массаларын дүвүредип турган. Ажылчыннар болгаш солдаттар депутаттарының Петроград Совединиң күүсекчи комитези эмигрант-интернационалистерниң ээп келириниң дугайында дээштиг хемчегни алырын большевиктер негеп турган. Ынчалза-даа Күүскомнуң эсер-меньшевик удуртукчулары «Ол дугайын Министрлер Чөвүлелиниң даргаазы Львовка дыңнадыр», «Эмигрантыларны келдирер дугайында шыңгыы хемчег алырының чугулазын Милюковка дыңнадыр» деп янзылыг эреңгей доктаалдар хүлээп алган.

Түр чазактың Милюковка баштаткан даштыкы херектер министерствозу ол-ла үеде чүвени будап турар телеграммаларны бүгү орус алчыннар болгаш миссияларже чорудуп турган. Чуртунче ээп кээр арга чүгле социал-патриоттарга, оборончуларга тургустунган. Оларны өөрүп хүлээп алырынга белен турган. Парижке турган «Плеханов биле Авксентьевтиң Россияже ээп келиринге соңгаарладышкын чок дугаалаар» дугайында орус алчын айтыышкын алган. Плеханов, Дейч, Алексинский болгаш өске-даа

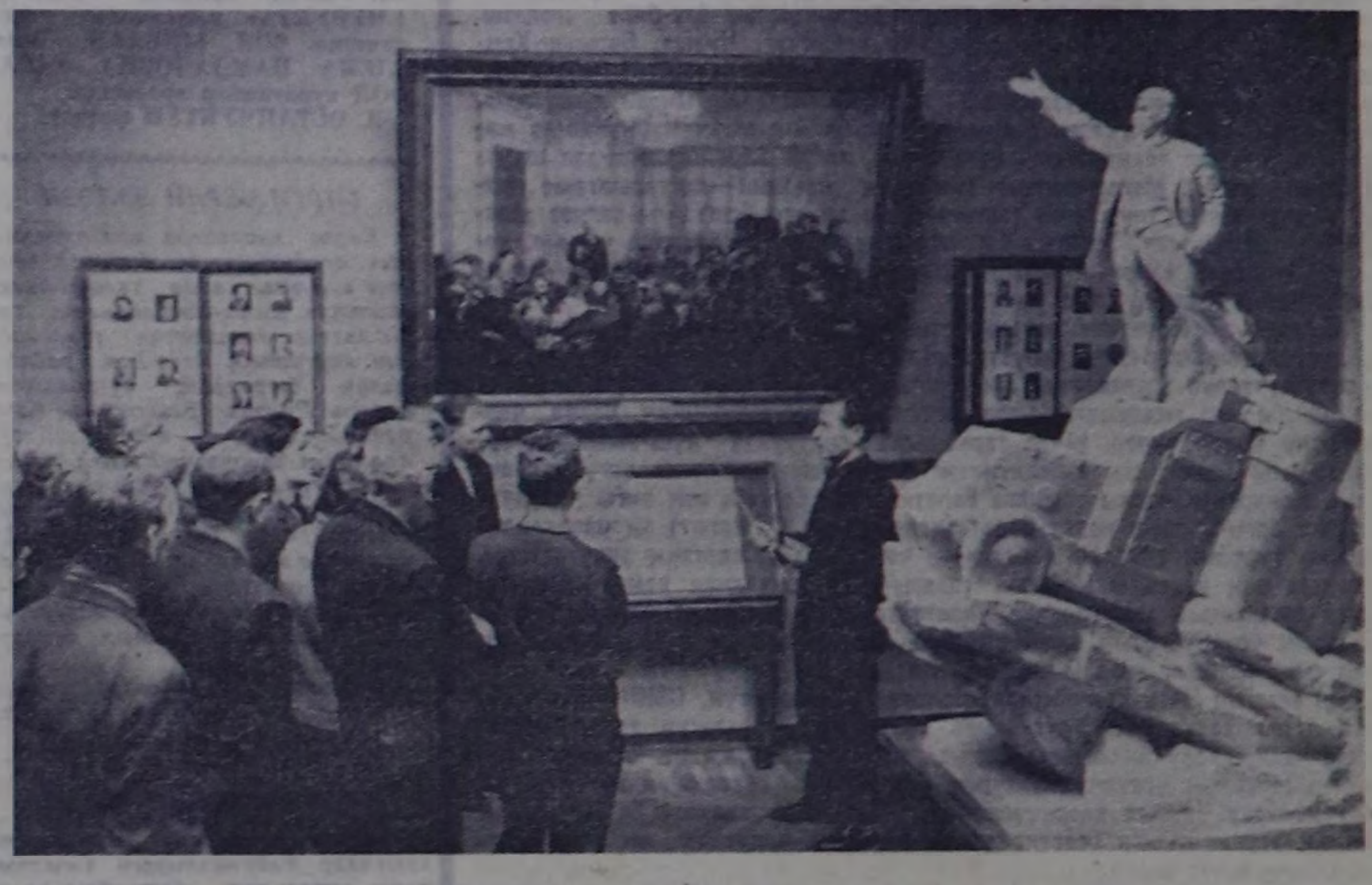

ЧУРУКТА: Октябрьның социалистиг Улуг революциязының музейиниң залдарының бирээзинде экспозиция, ону В. И. Ленинниң эмиграциядан Петроградка ээп келгенинге турачкааткан.

И. Баранов биле Н. Науменковтуң фотозу.
СЭТА-ның фотохроника.

ЧЕР АЖЫЛЫНЫҢ КУЛЬТУРАЗЫН БЕДИДЕР

Чер ажылының культуразын бедидип, хорзуннуң үнүш-дүжүттүүн байыдып, кодаа ажыл-агый культураларының чаагай дүжүттерин өстүрүп алыр дээр болза, эң чугула агротехниктиг хемчеглерниң комплекзизин боттандырып чорудар херек.

Бистиң Бии-Хем районнуң ажыл-агыйлары 1966 чылда тараа культураларының га бүрүзүнден ортумаа-биле 13,5 центнер, азы планда көрдүнгениинден 2,3 центнер хөй дүжүттү өстүрүп алган. Ол дээрге мурнакчы ажыл-агыйларның күзели-биле ындыг болган, а ажыл-агый бүрүзүн анализтеп көре бээрге, байдал бир дөмей эвес апаар. Чижээ, «Искра» колхозка ортумак дүжүт 14,9 центнер турда, оон-биле кызыгаарлажып турар «Тиилелге» колхозка чүгле 9,3 центнер болуп, районнуң ортумак көргүзүүнүнден 4,2 центнер куду болган. Ол ышкаш «Кызыл тараачын» биле «Хадың» колхозтарның тарылгазының шөлү Каък-Хөлдүң чанында кызыгаарлажып турар. Ында агаар-бойдустуң байдалы бир дөмей. Ынчалза-даа ол участоктарда механизаторларның ажылының түңнелдери аңгы-аңгы. Ында «Кызыл тараачын» колхозтуң № 1 бригадазынга эрткен чылын кызыл-тастың гектарындан дүжүт 17 центнер турда, «Хадыңның» алган дүжүдү чүгле 9,4 центнер, азы бирээзинден 7,6 центнер эвээш болган. Ылгал дыка улуг!

Бо колхозтарның шөлдеринче дүжүттүң мындыг улуг ылгалдыын чүнүң-биле тайылбырлап болурул? Бол чылдагаан болза «Тиилелге», «Хадың» колхозтарның тускай эртемниглери болгаш механизаторлары агротехниктиг чурумнарны сагывайн, тарааны тарып өстүрериниң технологиязын бузуунчулуп, хорзунну тарылга мурнунда ажылдап кылыры дээн ышкаш хемчеглерни негелде ёзугаар чорутпайн турары болур. Чер аңдарылгазын чуга, ооргалыг кылдыр чорудуп, чажар шынарынга чедир ажылдап кылдынмаан үрезиннерни чажып, хову ажылдарын чорударының шынары дээш ёзулуг агрономиктиг контроль чок боор турар. Ажылды үрей кылыр чорук-биле демиселди чорутпайн турарының түңнелинде, бо колхозтарның механизаторларында ажылдың шынарын кудулатыр, үрей кылыр кижилер хөй. Допчулаарга, бо ажыл-агыйларда чер ажылының культуразы дыка чавыс, харын бедүүн негелделерни безин күүсетпейн турар.

Шөлдерниң дүжүттүүн бедидериниң херээнге шиитпирлиг чүүлдерниң бирээзи минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилге болур. Бистиң ажыл-агыйларывыстың минералдыг чемишчидилге-биле хандырылгазы долу эвес болганда, органиктиг чемишчидилгени ажыглаарынче онза кичээнгейни салыр ужурлуг. Эрткен чылын «Кызыл тараачын» колхоз шөлдерге 5 муң тонна өдек төгер планын 20 муң кылдыр күүседип, чемишчиткен бир га черге 15 тоннаны төккен турда, «Хадың» колхоз чүгле 300 тоннаны төккен болгаш бир гага 5-ле тонна онаашкан. Өске ажыл-агыйларның чемишчиткен черлеринге төккен өдээ бир гага-ла 10 тонна болган. Ынчангаш эрткен чылын районнуң органиктиг чемишчидилге ажыглаар планы «Кызыл тараачын» колхозтуң күзели-биле ажыр күүсеттинген-дир.

Ам кандыгыл? Эрткен бирги кварталда чаңгыс-даа ажыл-агый өдек сөөртүлгезин чорутпаан, а социалистиг хүлээлгеде 32000 тонна өдекти чемишчидилгеге ажыглаар деп айыткан болган. Часкы тарылганың массалыг үезинге чедир одурулгарынын аразын сайзырадыр культураларның шөлдеринге ирик өдекти бүрүн төккен турар болгаш оон соонда чайгы аңдарылгага төгер. Бар турар чүдүрер, дүжүрер техниканы, транспортту эки ажыглаар болза, ону чедип ап болурунуң бүрүн аргазы бар.

Ажыл-агый бүрүзүнге эртемге үндезилээн тарылга ээлчештирилгезин чорудары чер ажылының культуразын бедидип, тараа болгаш мал чеми культураларын бүдүрериниң көвүдээринге кол чүүл болур. Ындыг турбуже районда тарылга ээлчештирилгезин шиңгээдип алган чаңгыс-даа ажыл-агый чок. Оон туржук «Искра», «Кызыл тураачын» колхозтарда амга чедир ажыл-агыйның иштики чер тургузуун безин чорутпаан. Бо ажыл-агыйларның агрономнары чер тургузуунуң документилерин, шөлдерниң төөгүзүн бижээн дептерлер тургузар айтырыгны багай чорудуп турарлар.

Дүжүттү бедидеринге улуг курлавыр болза мелиорация талазы-биле хемчеглерни боттандырары болур. СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлеринге үндезилээш, бистиң районга беш чылдың иштинче чорудар хемчеглерни ажылдап кылган. Ынчалза-даа ажыл-агыйларда планнаттынган хемчеглерниң кол нуруузу амгы үеге чедир күүсеттинмээнин демдеглээзе чогуур. Хорзунну хат үрээр чорук-биле демисел шуут чорутунмаан. «Өөк» совхоз 800 гектар шөлге чер чарарын хорзунну аңдара кагбайн диле кезер херекселдер-биле чорудар деп планнаан болзадаа, чаңгыс-даа гектарны ынчаар ажылдаваан. Шөлдерниң дажын болгаш чадаң үнүштерин аштаар ажыл эвээш хемчээлге чоруп турар. Районнуң ажыл-агыйлары мелиоративтиг техника-биле (тракторлар, бульдозерлер болгаш өске-даа) кончуг четпес хандыртынган. Бо талазы-биле ажыл-агыйларның чыл бүрү кирип турар чагыгларын республиканың «Сельхозтехника» каттыжышкыны күүседип бербейн турар.

Чер ажылының культуразын бедиппейн тургаш, кодаа ажыл-агый культураларының дүжүүн бедидерин агаар-бойдустуң таарымчалыг чылында-даа чедип ап шыдавас. Бистиң эргелелдиң болгаш ажыл-агыйларның агрономнары база бригадирлери бо чылдың тарылгазындан эгелээш, ажылдың шынарынче онза кичээнгейни салыр ужурлуг. Аңдарган, илиртээн, үлүдүрерткен болгаш чажылга чорутkan шөл бүрүзүнге агротехниканың негелделерин ылавыла күүсеткен турарын чедип алыр. Бичии-ле шынары куду ажылды хораан элер болгаш үрей кылган таварылга бүрүзүнде оон катап кылган шүүделин буруулуг кижилерге онаар чурумну тургузар.

Бо чылын 1800 га ажыг шөлге суггарылга чорудар, оон 600 газын чазын суггарар ужурлуг бис. Ынчалза-даа суггарылга бугалары белеткеттинмейн турары бистиң улуг четпес ажылывыс болур. Суггартыныp болдунар-ла черлерни суггарып ажыглаарының хемчеглерин алыр херек.

Чер ажылының культуразын бедидериниң хемчеглерин бүгү ажыл-агыйларга бир дөмей чорудар болза, чүгле ынчаарда район тараа болгаш өске-даа кодаа ажыл-агый культураларын бүдүрерин көвүдедип болур.

Н. БАКУЛИН,
районнуң кодаа ажыл-агый эргелелиниң начальниги.

Школа айтырыын пленумга

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң залчеглиг пленуму эрткен хүннерниң бирээзинде болган. Школаларның өөредилге-кижизидилгелиг ажылын экижидер талазы-биле районнуң партия организацияларының сорулгаларының дугайында илеткелди СЭКП райкомунуң секретары эш Салчак кылган. «Ниити билигниң ортумак школаларының өөредилге-кижизидилгелиг ажылын моон соңгаар улам экижидер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылдың ноябрь 10-да үндүрген доктаалында ажылчы чоннуң ниити билиг деңнелин бедидериниң программазын чүгле эскерткен эвес, улуг өөредилгезиниң болгаш коммунистиг кижизидилгениң ажылын улам экижидери чер-черниң партия организацияларындан, коммунист бүрүзүнден негээнин илеткелчи чугаалаан.

Чөөн-Хемчик районнуң школаларының материалдыг баазазы сөөлгү чылдарда быжыгып, класстан дашкаар ажылдарының шынарының бедээнин пленумга санал бергеннер демдеглээннер. Ынчалза-даа школаларның өөредилге-кижизидилгелиг ажылында четпестерниң барын пленумнуң киржикчилери илереткеннер. Улус өөредилгезиниң ажылын экижидер сорулга-биле партия организацияларының ролюн бедидер дугайында тодаргай шиитпирни пленум үндүрген. Совет эрге-чагырганың 50 чылынга чедиишкинниг уткуужар дугайында Таңды районнуң улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының кыйгырыын деткиир шиитпирни пленум хүлээп алган.

КУР ЧЕРДЕ СУУР

«Тиилелге» совхозтуң экономиказы чыл келген тудум-на хөгжүп, күрүне мурнунга хүлээлгелерин амыдыралга боттандырып келген. Ажыл-агый бүгү тала-биле сайзыраарга ажылчын күш хөйү-биле негеттинери билдингир. Совхозтуң ажылчын, албан-хаакчыларының саны хүн бүрү көвүдеп, тудуг ажылы база калбарып турар. Совхозтуң төвү — Кур чер суур Таңды районда бүдүрүлгениң, чуртталганың, культура-амыдыралдың тудугларын кылдынып, чаагайжыдыр тудуунуп турар база бир, хөй чурттакчылыг суур апарган.

Сөөлгү ийи-үш чылда суурга хөй тудуг кылдынганы-биле чаа кудумчулар, кварталдар немешкен. Мурнунда чылдарда чаңгыс аал иштии чурттаар бажыңнар тудуп турган болза, ам хөй квартиралыг ийи каът бажыңнарны тудуп, ажыглалда кирип турар апарган. Чуртталга бажыңнары, бүдүрүлге тудуглары кылыры-биле чергелештир культура-амыдыралдың тудугларын база тудуп, ажыглалда кирип турар. Эрткен чылын совхозтуң ажыл-иштчилери 15 кижиниң чыттырып эмнээр эмнелге бажыңын, малчыннарның школада өөренип турар уруглары чурттаар интернатты алган.

Юбилейлиг чылда Кур чер сууруга элээн чурттаалга бажыңнары, бүдүрүлге болгаш культура-амыдырал тудуглары ажыглалта кирер. Оларның иштинде кол тудуг үш чүс олуттуг, ийи каът Культура бажыңы. Совет эрге-чагырганың чартык чүс чыл болур оюнга белек кылдыр культура одаан ажыглалга кирер дээш суурнуң бүгү чурттакчылары суббота, воскресенье хүннерде шеф ажылын организастап, тудугжуларга улуг дузаны чедирип турар.

Суурда албан черлери, чурттакчылар когаанчыдылгаже кичээнгейни салып, албан черлериниң, чурттаалга бажыңнарының чанынга үнүштерни олуртуп, ажаалдазын чорудуп келген. Школаның болгаш харылзаа салбырының девискээрлери ам дыка көрүштүг апарган. Эрткен күзүн суурда 30 ажыг дөс ранетка болгаш яблоко сыптарын олурткан. Бо чылын элээн хөй үнүштерни тарып олуртуру планнаттынган. Кур чержилер боттарының суурун көрүштүг болгаш арыг-шевер, чаагайжыды туттунган суур кылдыр хуулдурар дээш организастыг ажылдаарлар.

Д. ХОМУШКУ.

АНЫЯК МАЛЧЫННАР

Николай Мөчек, Севилбаа Мөчек бир черге өг-бүле тутканындан бээр он чыл четкен. Бо аныяк өг-бүле Кызыл хоорайга үр чурттап, тудугга ажылдап турган. Олар ниитиниң мал ажылынга ажылдаар күзелин илереткеш, Бии-Хем районда чаа тургустунган «Шивилиг» деп совхозка чеде берген.

Эрткен чылдың августа совхозтуң дирекциязы оларны мал ажылынга хүлээп алган. Николай биле Севилбаа ийилээ ийи чүс аныяк шарыларны ажаап, кадарып кирипкен. Өгнүң эр ээзи улуг кадарчы, а херээжен ээзи кадарчының дузалакчызы.

Аныяк ие ажы-төлүн азырап өстүрбүтпээн, мал ажаарынга эр кижилерден тудак чок ажылдап турар. Малчын өг-бүлениң ажаан кыштаан аныяк шарылары хүр кыш ашкан, ортумактан өөру күштүг. Кажан оларны хүлээп алырда, бирээзиниң деңзизи 350 кг турган, а февральда баштай алдан шарыны эът комбинадынга дужаарга, бирээзиниң-не деңзизи 400 кг ажыг болган.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур оюнга чедиишкиннииг уткуужар дээш Мөчектер 17 тонна немелде деңзизин алыр деп хүлээнген. Сөглээн сөс күштүг, малчыннар адаа ээ болур. Совхозтуң 1300 баш шарызын беш коданга малчыннар ажаап кыштаан. Ол коданнарның эң-не дээрези бо аныяк малчыннарның кодазы.

М. МОНГУШ.

СУГГАРЫЛГАГА—ШЫНАР БОЛГАШ ТЕМП

Амгы үедеги байдалын болгаш моон соңгаарғы перспективазын-даа алырга, Барыын-Хемчик суг талазы-биле бистиң республикада бир улуг курлавырлыг районга санаттынар. Эрткен чылын районнуң ажыл-агыйлары сугнуң бар курлавырларын чоо ажыглап тургаш, 6540 гектар черге тарылга мурнунуң, 6500 гектарга чайгы суггарылганы чорутkan. 700 гектар сиген шөлдерин база суггарган.

Моон түңнелинде шанда гектардан дөңгүп-ле 3—4 центнер дүжүт ап турган шөлдерден район ортумаа-биле тараа культураларының 11,6 центнер дүжүдүн өстүрүп алган, оон иштинде «Большевик» колхоз 16,1, «Шекпээр» совхоз 11,4 центнер дүжүт алган. Ажыл-агыйлар күрүнеге тараа садар планын 6 катап ажыр күүсеткеш, иштики херегледерин бүрүн хандырган.

СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин ёзугаар, ажыл-агыйларның күрүнеге дужааган тараазының өртээн 50 хуу улгаттырганының, кодаа ажыл-агый ажылдакчыларының шалың төлевирин бедиткениниң ачызында колхоз, совхозтарның орулгазы көвүдеп, экономиказы быжыгып турар. Эрткен чылдан эгелеп чер ажылы орулгалыг адыр болу берген. Тодаргайлаарга, колхоз, совхозтар чер ажылынга 267 муң рубльдың чарыгдалын үндүргеш, 467 муң рубльдиң орулгазын азы 200 муң рубль арыг орулганы алган. Ылангыя «Большевик» колхозта хову ажылы эң хөй орулга бээр адыр апарган.

Суггарылгалыг черлерни ажыглаарын экижидер сорулга-биле ол колхозта суггарыкчыларга тускай паспорттарны тывыскып, оларга шөлдерни, чепсек-херекселдерни акт ёзугаар быжыглап, суггарыкчы бүрүзүнүң алган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин доктаамал хынап турар.

Суггарган черни агроном, бригадир болгаш учётчик кады хүлээп ап турар. Ынчангаш бо колхозта суггарылгалыг черден алган дүжүт районнуң өске ажыл-агыйларындан бедик болуп турары анаа таварылга эвес. Суггарылгалыг черден тараа культураларының ортумак дүжүдү «Большевик» колхозта 18,3 центнер болган турда, өске ажыл-агыйларда оон 5—6 центнер эвээш болган.

Даанган ажыл хүлээлгезинге ак сеткилдиг ажылдап, бедик дүжүттү чыл бүрү өстүрүп ап турар мурнакчы суггарыкчылар районда хөй. Эрткен чылын «Большевик» колхозтуң суггарыкчызы Доңгак Темир-оол бодунга быжыглаан 64 гектар кызыл-тастың га бүрүзүнден 27,7, «Шекпээр» совхозта Ооржак Сайын-Белек 84 гектар кызыл-тастың га бүрүзүнден 18, «Барлык» совхозта Сарыглар Кара-оолга удурткан звено 154 гектар кызыл-тастың га бүрүзүнден 16 центнер дүжүттү өстүргеннер.

Суггарыкчыларның материалдыг сонуургалын көдүрер талазы-биле районнуң кодаа ажыл-агый эргелели, колхоз болгаш совхозтар эрткен чылын элээн ажылдарны кылып, оларның немелде болгаш шаңнал төлевиринге иштиин-биле 60 муң рубльди чарыгдаан. Оон иштинде «Шекпээр» совхоз 1984 рубль, «Барлык» совхоз 2329 рубльды болгаш 14726 кг тарааны шаңнал төлевиринге тывыскан. «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырында Моңгуш Сүмбүр-оолга удурткан звено 155 гектар тараа культураларын суггаргаш, пландан ажыр дүжүт алганы дээш 453 рубль болгаш 318 кг тараа алган. Ол-ла совхозтуң суггарыкчызы Саая Бак-караа пландан ажыр дүжүт алганы дээш 386 рубльдиң шаңналын тывыскан.

Юбилейлиг чылдың часкы хову ажылы ааиг түлүк эгелээн. Район бо чылын суггарылгалыг 8256 гектар черге янзы-бүрү культураларны тарыырын планнаан.

Ам үеде байдал кандыгыл? Суггарылгага белеткелди «Шекпээр» совхозтуң салбырларында эки чорутkan болгаш ажыл организастыг эгелээн. Мында 6 суггарылга звенозунда 68 кижи ажылдап турар, щиттер, арык дугаар доскалар болгаш резина идиктер-биле олар бүрүн хандыртынган. Дөн-Терезин салбырда эш Ооржак Сайын-Белекке удурткан звено бүлүк суу-биле 200 гектар, бүтэ суу-биле 60 гектар черни суггарып ажыл организастыг чорут турар Аянгаты салбырның суггарыкчылары Сарыг-Бел бугазының дезүн казып, оон суун үндүргеш, бо чазын 200 гектар черни суггарар сорулганы салганнар.

Районнуң девискээринге бо кыжын барык хар чок болганының ужурундан хөрзүнде өл-шык чок чыгам болган. Оон аңгыда, Красноярскийниң агаар медээзи алыр станциязының медеглелинден алырга, апрель, май айларда чаашкын чок, секундада 10—12 метр дүрген улуг хат-шуурганнар болур. Түс черниң агаарының байдалы ол медеглелди шынзыткан чүве-дег, апрель 5-тен эгелеп хүнүң-не хадып эгелээн. Байдал ындыг турбуже, районнуң чамдык ажыл-агыйларында суггарылгага белеткел кошкак.

Барлыктың суггарылга системазының кол ажыглакчызы «Барлык» совхоз болур. Планын ёзугаар алырга, бо совхозка ам-даа 130 суггарыкчылар херек. Суггарылгага херегләэр щиттер, доскалар, демир күүректер четпес белеткеттинген. 225 суггарыкчыга резина идиктер чедишпес.

Суггарылга ажыл-агыйынга улуг четпестер ам-даа чайлаттынмааныы чокта чаа болуп эрткен районнуң механизаторларының, суггарыкчыларның болгаш кодаа ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң чөвүлел хуралынга шыңгыы демдеглээн. Чамдык харыысалга чок болгаш чалгаа кижилер сугну арыктарже сула салып кааш, удуй бээрлер, оон дендээрге Кызыл-Мажалык суурга кээп арагалаар азы аалдарынче 3—4 хонук иштинде селгүүстеп чана бээрлер. Моон түңнелинде суг тарылга шөлүн, буга сумунарны, арыктарны болгаш автомашина оруктарын үрээр таварылгалар эрткен чылын «Барлык» совхозтуң шөлдеринге бар турган. Ол дээрге суггарылганың чүгле шынарын кудулаткан эвес, харын үрей кылганы ол-дур. Шак ындыг үреглекчи чорукту шуут болдурбас. Суггарылганың шынарынче онза кичээнгейни салыр херек. Суггарыкчыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарын үстүнде чөвүлел хуралдың киржикчилери ажыл-агыйларның удуртукчуларындан негээннер. Эрткен чылын чурттаар өглер, майгыннар, вагончиктер болгаш ниитиниң чеми-биле четче хандырбаан ужурунда суггарыкчыларның хөй кезии чүгле хүндүс ажылдааш, аалдарынче чанып, ажылга хожудап үнер турган. Ындыг чорук суггарылганың шынарын бедидеринге болгаш темпизин дүргедедиринге улуг шаптыктыг.

Юбилейлиг чылдың чазынында ол бүгү четпестерни шиитпирлиг чайладыр толээде, районнуң суггарыкчылары часкы суггарылганы ийи ээлчеглиг чорударын хүлээнгеннер. Ажыл-агыйларның удуртукчулары бирги ээлчегде суггарылга звенозу бүрүзүн чурттаар өглер, майгыннар, вагончиктер болгаш ниитиниң чеми-биле бүрүн хандырар хүлээлгелиг. Аргалыг болза суггарыкчыларның чемин трактористер биле бир дөмей, оларның ажылдаар черинге чедирип бээри чогумчалыг болур ийик. Дүнеки ээлчегде ажылдаар кижилерни фонарьлар биле хандырары база чугула.

Улуг байырлалга уткуштур калбарган бүгү улустуң социалистиг чарыжынга кирипкеннээн, Барыын-Хемчиктиң суггарыкчылары бедик дүжүттү өстүрер дээш алган хүлээлгелерин күүседип шыдаарлар.

Т. ТАЛГАНЧЫК,
«Шынның» корр.

ЭЭП КЕЛГЕНИ

социал-патриоттар өг-бүлелери-биле Франциядан Англияже хостуг үнген, оларны шериг пароходу-биле Россияже чорудупкан.

Ынчаарга чуртунче ээп кээрин оралдашкан дайынга удурланыкчыларны, интернационалистерни англи, француз эрге-чагыргалар шуут күчүлээринге чедир шаптыктап турган. Большевик Э. Ясон, эзер П. Карпович ынчаар өлген. АКШ-тан чоруп орган 6 интернационалистер туттуруп хоругдаткан.

В. И. Ленин революсчу-интернационалистерниң чуртунче ээп келирин Түр чазак канчаар көрүп турарын шиныы-биле үнелеп турган. Ол бодунуң Ганецкиге чагаазынга мынчаар бижээн: «Англо-француз капиталдың чалчазы болгаш орус империалист Милюков (и К°), интернационалистерниң Россияже ээп келирин моондактаар дээш бүгү чүвени, мегелээшкинни, саттыныышкынны, бүгү-ле, бүгү чүвени кылып болуру билдингир» (Чог... долу чыылдазы, т. 49, 419 арын).

Партия бодунуң баштыңчызын манап, ону Россияже кыйгырып турган. Большевиктерниң ол үеде бодалын партияның ТК-зының Москва бюрозунуң, МК-зының 1917 чылдың март 11-де (24) «Правдага» парлааны, оон соонда даштыкыже чоруткан телеграммазында аки илергейлээн: «Эргим болгаш ханы хүндүткелдиг эш Владимир Ильичиге, могаг чок демиселчиге болгаш российн пролетариаттың ёзулуг идейлиг баштыңчызынга изиг байыр чедирип тур бис. Реакцияның думбей чылдарында, бистиң чурттап турганывыс идейлиг ундараашкынның чылдарында силер ажылчын ангының эрге-ажыының камгалалынга кезээде могаг чок турган болгаш революцияның база социализмниң түгүн бедик тудуп турган силер. Бистиң хүрээлеңивисче силерниң ээп келириңерни четтикпейн манап тур бис».

ТК-ның орус бюрозунуң кежигүнү турган Е. Д. Стасова большевик Мария Ивановна Стецкевичини Стокгольмче ийи удаа чоруткан. Большевиктерниң Германияны тавартыр чанар дугайында планын ТК-ның бюрозунуң чүүлдүгзүнгени доктаалын болгаш Ленинге: туттурарының айыылы-ла чок болза, кандыг-даа арга-биле дүрген чедип келирин дилээн чагыгны, ТК-ның барла хирези-биле дузалаан орук акшазын Стокгольмга ол чедирген.

УЗУН ОРУК...

Чорууруп оон ынай саададып болбас турган, ынчангаш Германияны таварты чанарын организастаарының инициативазын Ленин холга алган. Фриц Платтен орус эмигрантыларның Германияны таварты чоруурунга бүткен чөпшээрежилгени Бернге турган герман элчин Ромбергтен алган. Март 22-де (апрель 3-те) Ленин чоруурунуң дугуржулгазының герман чазакка киирер сөзүн Платтенге дамчыдып берген. Оон кол чүүлдери мындыг: 1) эмигрантылар оларның политиктиг угланыышкынын болгаш дайынга хамаарылгазы ылгал чокка чоруур; 2) эмигрантыларның чоруур вагону хаалчак эргелиг. Платтенниң чөпшээрели чокка ынаар кым-даа кирер эрге чок. Паспорттарны болгаш чүъктү шуут хынавас; 3) эрттирген эмигрантыларның санынга дүүштүр австро-герман туттуруп саадатканнарны солчуруп Россияга барып сурттаалдаарын чорудуп турар кижилер хүлээнир.

Март 24-те (апрель 6-да) Германияның чазаа негелделерин хүлээп алганын Платтен дыңнаткан. Ленин чамдык швейцар болгаш француз сураглыг социалистерже дораан телеграммалар чоруткаш, Россияже чоруурларының чыглыр болган черин Бернге келирин дилээн. Аңаа орус эмигрантыларның Германияны таварты Россияже «чорууруунуң дугайында Протокол» тургустунган болгаш чүүлдүг деп көрдүнген. Март 25-те оон адаанга даштыкы элээн каш социал-демократтар херечилер болуп ат салгылаан.

Эмигрантылар акша талазы-биле кончуг кызамдаан турган. Лениннин дилээ-биле Ганецкий акша шилчиткен. Четпес түңну Ильич боду чээп алган. Партия архивин, номнарын болгаш эдилелдерин Ленин Женевада В. А. Карпинскийже сөөлүнде Петроградче чорудуптар кылдыр чоруткан.

В. И. Ленин март 26-да (апрель 8-те) «Швейцар ажылчыннарга чарлыгының чагаазын» бижээн, ону эмигрантыларның — РСДРП кежигүүнериниң хуралынга номчаан болгаш бир үн-биле хүлээп алдынган. Лениннин бижээни өске бир чагаазы «Кара бажыңда хилинчектеттириг чыдар эштерже» чоруткан.

Цюрихтен март 27-де (апрель 9-та) аъттанган. 32 кижилиг бөлүк Тайнген деп кызыгаар станцияны дамчып, Швейцариядан үнүпкен. В. И. Ленин, Н. С. Крупская олар-биле кады чуртунче большевик партияның көсүү ажылдакчылары И. Арманд, Г. база Е. Усиевичилер, М. Цхакая, Д. Сулиашвили, ажылчын И. Линде болгаш өскелер-даа чорупкан. Бөлүкке 19 большевик чораан.

Швейцар-герман кызыгаарының туу талазында Готтмадинген станциязынга Ленинге болгаш оон кады чорааннарынга пассажир вагону берген, оон кондуктор купезинге оларны үдеп чоруур немец офицерлер чораан. Олар харылзашпаан, аразында шыйган шугумну чүгле Платтен арттаар эргелиг турган.

Март 30-де (апрель 12-де) поезд Засниц деп герман станцияга менди келген. Оон демир оруктуң далай паромy-биле Треллеборг деп швед станцияга келген. «Бис бөгүн 6 шакта Треллеборгка чедер бис» деп, Засництен Платтен биле Ульяновтуң телеграммазын ёзугаар уткуп келген Ганецкий болгаш швед чөөн солун «Политикенниң» ажылдакчызы Отто Гримлунда олар Ленинни болгаш ооң өөрүн кужактапкан. Олар эмигрантыларны кожа Мальме хоорайже апарган, оон дүне поезд Стокгольмче үнер турган. Март 31-де (апрель 13) Швецияның найысылалынга Ленинни ооң бир бодалдыг өөрү — шведтер болгаш аңаа турган орус революсчулар чечектерлиг байырлап уткуп алган.

Швед эштер Ленинни илеткелдер кылып берип, Стокгольмга саадаарын дилээн, ынчалза-даа ол чуртунче чүткүдүп орган. «Эң-не чугула чүве болдунар-ла дүргени-биле Россияга чедери. Хүн бүрүзү үнелиг. Чорукту бергедедир дээш, чазак бүгү чүүлдерни кылган деп Ленин изиг-биле чугаалаан» — деп «Политикен» солун эртенинде бижээн.

Стокгольмга ол хүн Ленин эң-не чай чок болган. «Регина» отельениң аалчы хүлээп алыр черинге орус эмигрантылар биле швед интернационалистерниң каттышкан хуралын эрттирген. Сөөлзүреди Ленин РСДРП (б) ТК-ның Стокгольмга Даштыкы бюрозун тургускан большевиктер хуралынга олурушкан. Стокгольмда орус чингине консульство Ленинге Россияже баарының херечилелин берген.

Швецияның болгаш Россияның интернационалистери хуралдап турда, швед барыын социал-демократтарның бирээзи Эрик Пальмшерна, ол партияның бир баштыңы Яльмар Брантингиже телефоннааш, Стокгольмдан Петроградче орукка Ленинни өлүрерин организастаарын саналдаарга, аас-кежиин боол, оозу хүлээвээн болган. Ол дугайы Эрик Пальмшерниның чоокта парлаан хүн демдеглелинден чүгле билдинген. Түр чазактың элчини сөөлүнде кээп: «Мээң эргим бароннум, Россияның хуу-салымы силерниң холуңарга турган-дыр!» деп аңаа ыглап ора чугаалаан деп хоралакчы бижээн.

Швед кызыгаар станция Хапарандаже чоруп орган поездиге Ленин ээп чаныр орар политэмигрантыларның хуралын эрттирген. Аңаа кызыгаарга туттурган азы Түр чазактың комиссарларынга байысааткан таварылгада канчаар туттунарын чугаалашкан.

Хапарандадан Ботническ мугулдурну таварты швет-орус кызыгаарда Торнео деп фин станцияга чедир шанак-биле чорааннар. Аңаа Антанты шериинин хайгыылчылары ээ болуп турган. Бөлүкту үжеп чиндээн. Владимир Ильич ол доромчылалдыг чорукка аажок килеңнээн. Ол Миха Цхакаяже көрүнгеш: «Ажырбас, эш Миха, бо сөөлгүзү-дүр. Бис — чуртувустуң келир үедеги телептиг ээлери бис дээрзин көргүскей бис аан» — дээн. Фриц Платтенни Түр чазак Россияже эрттирбээн, ону тутпааш, Швецияже таңныылга сүрдүргеш чорудупкан.

Кызыгаардан Петроградка чедир оруктуң бүгү доктаар черлеринге ажылчыннарның, солдаттарның болгаш матростарның, чер-черде большевик организацияларының удурткулары баштаткан хөй санныг төлээлери Ленинни байырлаалдыы-биле уткуп турган. Баштыңчыны уткууру-биле РСДРП(б)-ниң Төп болгаш найысылал комитеттериниң, большевиктерниң Шериг организациязының, «Правданың» редакциязының кежигүннери Белоостровка чедип келген. Оларның аразынга Мария Ильинична Ульянова база бар болган.

Ынчалзажок Ленин болгаш ооң өөрү Түр чазак оларны Петроградка тудуп хоругдаарын оралдашпас боор деп бүзүревейн турган. Чамдык кижилер Ильичини Широкая кудумчуда төрелдеринге чедирип каар улаачы тыптыр ирги бе деп дүвүрей бергилээн. А Петроградтан эштери, Владимир Ильичиге Финлянд вокзалда кандыг уткуушкун белеткеп алганын ыттташпайн, хүлүмзүрүп турганнар.

УЖУРАЖЫЛГА

1917 чылдың апрель 3-түң пасхалыг понедельниги Петроградка чаңчыл ёзугаар эгелээн. Фабрикалар, заводтар ажылдавайн турган. Солуннар үнмээн. Трамвайлар безин чорбастаан. Хоорай дыштанылгада. Широкая кудумчуда 48/9 бажыңның 24-кү квартиразында Ульянова угбашкыларның адынга анаа-ла хуу телеграмманы эртен чедирип берген почтальон Петроградтың бүгү күш-ажылчы кижилерин, революсчу солдаттарын, матростарын шуут-ла хайныктырыптар медээ эккелген мен деп кайын эскерген боор.

Мария Ильинична, телеграмманы номчуп көргеш, большевик партияның Кшесинский ордуга турган Петроград комитединче дадажыпкан. Шак-ла оон хоорайның ажылчыннарлыг кыдыгларынче, солдаттар казармаларынче элчилер караңнадып-ла эгелээн. Ам болур болуушкун дугайын Кронштадттың матростарынче телефон-биле дыңнаткан: — Финлянд демир оруу-биле кежээ эш Ленин келир ужурлуг!

Ол «бүгү революсчу орус пролетариатка өөрүнчүг медээ бүгү районнарга тарай берген. Россиядан ыракка, эмигрантының аар байдалынга он чыл ажыг чурттаар ужурга таварышкан кижиге, ынчалзажок хаанның кандыг-даа шаптыктаашкыннары турза, үнү мыткыр дыңналын бодунуң соо-биле революсчу пролетариатты эдертип чораан ол кижиге аажок улуг ужуражышкынга ажылчыннар белеткенип турган» деп, ийи хонганда «Правда» бижээн.

Хөй санныг революстуг организациялар шимчеп үнген. Шериг кезектери хүндүлүг таңныылга бодунуң роталарын Финлянд вокзалче чоруткулаан. Кронштадтчылар, доъш бадып турар-даа болза, ону ынап-ла Петроградка чедир чара бузгааш, бодунуң хүндүлүг таңныылын болгаш оркестрин чорударын дыңнаткан. Бүдүрүлгелерниң большевик партия үүрлеринге, РСДРП(б)-ниң район чазының болгаш район комитеттеринге онза көдурлуушкун тергиидеп турган. Оларның туктарының адаа-биле улуг хоорайның бүгү булуңнарындан ажылчыннарның колонналары вокзал чанының шөлүнче шимчеп үнген.

Кежээ. Шөл шыгырт долган. А чон немей келбишаан. Хөй арынныг, янзы-бүрү үннүг мооң чон кожүп база шимээргеп турган. Чалгып турар кижи далай. Революсчу бүгү Россия баштыңчыга ужуражыр дээш бир утда келгензиг. Оруун фарлары-биле чырыпшаан, куяктыг дивизионнуң машиналары шөлче оожум сөөп кээп турар. Инженерлиг ротаның прожектористери чырык берип турган. «Ленинге байыр!» деп бижиктиг кызыл тук, чидалар, өөрүп хайныккан кижилер арны.

23 шак 10 минутада поезд перронга доктаай берген. В. И. Ленин вагондан дүргени кончуг үнүп келгеш, хүндүлүг таңныылдың рапортун хүлээп алган. Ону эргип көрүп чораан байыр чедирген элээн каш кыска чугаалар чугаалааш. Шериг оркестри «Марсельезаны» диңмаштелдирипкен. Күчүлүг «Ура!» таңгыланып үнген, ону бүгү шөл улаштырыпкан.

Вокзалдың мурнуку өрээлдеринде Лениниң төрелдери, чоок кижилери болгаш эштери, Петроград ажылчыннарының, солдаттарының, матростарының төлээлекчилери. РСДРП(б)-ниң Выборг райкомунуң өмүнээзинден ажылчын, 1911 чылда Лонжюмога ленинчи партия школазынга өөренип чораан И. Д. Чугурин Ленинге чүве чугаалаан:

— Владимир Ильич... Төрээн чуртуңарже чанып келгениңерни демдеглээри-биле Силерге партия билединиң тыпсырын меңээ даашкан чүве. Выборгчу-большевиктер Силерни бодунуң район организациязының кежигүнү деп санап турар.

Прожекторларның чиңиг чырыынга Владимир Ильич вокзал мурнунуң шөлүнге костүп кээрге, байыр чедирген ыыт-шимээн диңмирел-ле үнген. Шупту кижилер баштыңчыны эки көрүп, дыңнап алырын күзеп турган. Оң-он холдар Ленинни көдүргеш, куяк машинаның башиязынга тургузупкан. Ол-ла дораан, холунда бедидир көдүрген кызыл туктуг ажылчынның дүрзүзү, символ деп, ооң артынга костүп келген.

Владимир Ильич база катап чүве чугаалааш, чугаазын «Социалистиг революция делгерезин!..» деп кыйгырыг-биле доосkan. Ажылчыннарның болгаш солдаттарның революсчу массазы баштыңчызын ынчаар уткаан.

РЕВОЛЮСЧУ МАССАНЫҢ БАЖЫНДА

«Социалистиг революция делгерезин!» — деп ленинчи лозуң ол дүне хөй катап чаңгыланган. Ону Кшесинск ордуже бар чораан куяк машинаны үдээн, ордунуң балконнарында турган кижилер катаптап турган. Ленин допчу, тода чугаалар чугаалап, пролетариаттың дүрген болгаш түйлунга чедир тиилелгезинге бодунуң ханы бүзүрелин, ооң төтүнмес чогаадыкчы күжүнге шынаалгар сеткилин ол чугааларынга бүгү күжү-биле киирип чораан.

Ильич-биле кайгамчыктыг ужуражылга болза, чөпшээрежикчи партияларның баштыңнарының массаны чайып алыр дээн оралдажыышкыны шуут буурап дүшкенин көргүскен. Лениниң «кедергей чөөн» туружу деткимче албас боор, ынчангаш ол аайга кирип бээр деп кордап турган меньшевиктерге болгаш эсерлерге бүзүрелдиг харыы — Финлянд вокзалдың шөлүнге чыылган чон ол болган. Лениниң мурнай келген Плехановту Петроград безин уткуваан.

Революсчу Россия чүнү манап турганын Ленин билип турган. Буржуаз-демократтыг революцияны социалистиг революцияже өстүрүп киирериниң тодаргай болгаш делгеренгей планы бар турган. Төөгүге алдарлыг Апрель тезистери деп ат-биле кирген ол программаны Ленин чуртунче орукка-ла сайзырады кылып чораан.

Владимир Ильич Петроградка чедип келгеш, кезээдээзи ышкаш, бичии-даа үе анаа эрттирбээн. Эшхуузунуң кыска кежээки чеминиң соонда ол, Кшесинск ордунуң залынга Питерниң партия ажылдакчыларының бөлүүнге партияның чаа сорулгаларының дугайында чүве чугаалаан. Даразында хүн Петроград Советиниң Күүскомунуң хуралынга олурушкаш, даштыкыда арткан политэмигрантыларны Россияда тудуп доктааткан немецтер болгаш австрилер-биле солужарын чүүлдүг деп көрген доктаалды саналдап киирген. Ол дээрге, боду чуртунче чанып келген дораан, даштыкыда арткан эштериниң дугайында дораан сагыш салганы-дыр.

Чуртунче В. И. Лениниң чанып келгени бистиң партиявыска, ажылчын ангыга революцияның хөгжүлдезинге онза улуг ужур-дузалыг болган. Хаан чазакты дүжүрген сөөлүнде большевиктер партиязының ажылчын ангының мурнунга чаа сорулгалар тургустунуп келген. Тиилелгелиг социалистиг революцияны белеткээр болгаш боттандырар талазы-биле партияның аажок улуг бүгү ажыл-чорудулгазын В. И. Ленин шуут баштап кирипкен.

ДЕПУТАТ ТУДУГЖУ

Апрельдиң ажыл-ишчи эртенneriниң бирээзи. Ырака Өвүр районнуң «Кызыл туг» колхозунуң конторазынга кижилер-ле хөй. Колхоз даргазының кабинединге ажыл-херектиң чугула айтырыгларын шиитпирлээри-биле бригадирлер, уруглар яслизиниң эргелекчилери, кижи эмчизи дээш кымнарны чок дээр. Колхоз даргазы Сергей Чыдыг-Кысович Седен чамдык бижиктерге аттарны салып, чамдык эштерге аас-биле ажыл-иштиң сүмезин берип турган.

Шак-ла ынчаар колхоз баштаар чериниң конторазынга эртенги хайнышкын төнген соонда, колхоз даргазы-биле чугаалажы бердивис. Бистиң чугаавыстың кол угланыышкыны Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур юнга уткуштур колхозтуң ажыл-ишчилериниң алган социалистиг хүлээлгезиниң канчаар күүсеттинип турарын, эң ылаңгыя суур чаагайжыдылгазының, культурлуг бажың-балгат дээш кандыг чугула хемчеглерни колхоз баштаар чери, партия организациязы болгаш херээженнер чөвүлелинден ап турарының дугайында чугаалажыышкын болган. Колхоз кедээ ажыл-агыйның продуктуларын бүдүрүп, ону күрүнеге садарының талазы-биле бирги кварталда багай эвес түңнелдиг болуп, күрүнеге эът, сүт садар планын ыракта-ла ажыр күүсеткенин колхоз даргазы чугаалааш, колхозчу суурну чаагайжыдарының талазы-биле колхозчу херээжен эштерниң кызымак ажылын мактап, эң ылаңгыя Серен Байыровна удурткан херээжен колхозчуларның тудугжу бригадазының чиик эвес ажыл-ишкин чугаалап олурда, дарганың кабинединге элээн уйгады берген, часкы хаттыга арны хүрерип дөдүгэ берген херээжен кижи кирип келген.

— Чедип келгениңер кончуг эки-дир Серен Байыровна, олуруңар. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болуп эрткен сессиязының ажылының дугайында допчулай чугаалап көрүңер. Силерни хоойлу-дүрүм саналдаар комиссияның кежигүнүнге база соңгаан болду — дээш, Серен Байыровна-биле мендилешкеш, ону мээң-биле таныштырды.

Колхозтуң сураглыг тудугжузу Монгуш Серен Байыровнаның берге болгаш хүндүлүг ажыл-ишиниң дугайында мооң мурнунда республика солуннарынга, радио дамчыштыр каш удаа дыңнаан болгаш ооң боду-биле ужуражып, ажыл-ишиниң чаңыдының дугайында чугаалажыры меңээ база-ла дыка таарымчалыг болган.

Колхозчу херээженнерниң тудуг ажылынга киржилгезиниң, ол ышкаш Серен Байыровнаның бодунуң тудугга дорт хамаарылгазының дугайында оон элээн сонуургап айтырарывыска, ол бодунуң дугайында мактанырынга дыка-ла хөөн чок болду.

— Мээң ажылымда кандыг-даа онзагай чүве чок. Бодумнуң чүс-чүс колхозчу өөрүм-биле бир демей ажылдап турарым бо — деп, ол чугаалады. Шынап-ла Монгуш Серен Байыровнаның ажылында онзагай чүве чок ышкаш сагындырар. А бир эвес ооң күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын ханызы-биле көөр болза, эң ылаңгыя колхоз тудуун хөгжүдеринге кайгамчыктыг ажыл-херектерни ол бүдүрген. Ол, Барыын-Хемчик районнуң Аянгатыга организастаан «ВЛКСМ-ниң 30 чылы» колхозтуң эң баштайгы организаторларының болгаш артельдиң эң баштайгы кежигүннериниң бирээзи. Серен Байыровна 1958 чылдан бээр «Кызыл туг» колхозтуң тудуг бригадазында ажылдап турар. Бо үениң дургузунда чеже бажыңнарны, мал кажааларын кандыг тудугларны тударынга киришпээн дээр. Чүгле сөөлгү 4—5 чылдарда безин Серен Байыровнага удурткан 30 кижи составтыг херээженнер бригадазы 50 уруглар чыдар интернатты, 165 сургуулдар өөренир школаны, 12 чурттаглга бажыңнарын, колхозтуң автомашина турар гаражын штукатурлап, чугайлап, ону холдан үндүр кылып, ажыглалга киирген. Колхоз төвүнде аъш-чем садының, колхоз баштаар чериниң хөй өрээлдиг конторазының тудуун ажыглалга киирер дээш херээженнерниң тудугжу бригадазы дыка улуг күштү үндүрген. Серен Байыровнага удурткан херээженнер бригадазы эрткен ажыл-агый чылында дыка улуг үүле-херектерни бүдүргеннер. Ук колхоз-биле кожа хелбээ турар Моол Арат Республиканың Сагиль сумузунуң ажылчы чоннары сумузунуң төвүнге чаа школа тудуп бээрин дилеп, колхоз баштаар чериниң дуза көргүзерин дилээн.

Аныдуңма моол улуска найыралчы дузаны чедирип, чаа школа тудуун кылырынга кымнар киржирил деп айтырыгны колхоз баштаар чериниң хуралынга шиитпирлеп турда, Серен Байыровна бир-ле дугаарында бодунуң күзелин илереткен. Ооң бот-идепкейин үндезилээш, Сагиль сумузунуң төвүнге чаа школа тудуу кылыр бригаданы удуртурун аңаа даасан. Серен Байыровнаның удуртулгазы-биле 30 ажыл эштер 160 уруглар өөренир чаа школаны Сагиль сумузунга тудуп бергеннер. Шак ол кайгамчыктыг найыралчы күш-ажылы дээш бригаданың бүгү кежигүннери аймактың нам болгаш советтер организацияларының Хүндүлүг бижиктери-биле, ол ышкаш өртектиг чүүлдер-биле шаңнатканнар.

Чаңгыс бо чижек, ук бригаданың күш-ажылчы кызымаан болгаш Совет улустуң аныдуңма моол улуска ынакшылдыын, хүндүлээчелин, интернационалчы дузаламчыны көргүскенин тодаргайы-биле херечилеп турар-дыр. Амгы үеде Серен Байыровнага удурткан тудугжулар бригадазы школаның, уруглар яслизиниң, эмнелгениң келир кыжын одаар төкпээн белеткеп дооскан. Эрткен чылын ажыглалга киирген колхоз баштаар чериниң конторазының штукатуразын кылып эгелээннер. Кандыг-бир ажылды кылырда, сүме, бодал, план, херек дээрзин кылга-даа билдингир. Бо талазы-биле Серен Байыровнаның үргүлчү кады ажылдап турары Ооржак Орус, Ооржак Барыңмаа, Ооржак Белек, Куулар Сериң кезээде-ле кады өңнүктер. Үстүнде ады үнген тудугжулар эртен эрте, кежээ орайга чедир ажыл-иш дээш дыжын билбес, эң-не кызымак кижилер-дир.

Серен Байыровна чүгле эки күш-ажылчы тудугжу эвес, а харын үлегерлиг иелерниң бирээзи. Тудугжу эртенден кежээге чедир ажылдаар эң-не чымыштыг ажыл. Ынчалзажок Серен Байыровна уругларны өөредип кижизидериниң талазы-биле үе шаңты черле тыппайн турар. Ооң улуг оглу Эрес-оол 10 классты дооскаш, Совет Армияның шериг херээн эрттирген, ам районнуң культура килдизинде ажылдап турар, а Чечен Барнаулдуң садыг техникумунуң сөөлгү курузунда, Мария Монгуш Кызылдың башкы училищезиниң студентизи, Алеша Монгуш 9 класста, Зоя Монгуш 7, Нина Монгуш 6, Катя Монгуш 3, Клара Монгуш 1 класстарда багай эвес өөренип турарлар. Алдын-оол Монгуш биле Клава Монгуш олар ажыл шагы эгелээри-биле колхозтуң уруглар садынче четтинчипкеш базыптарлар. Бистиң чуртувуста күш-ажылчы эң-не үнелиг. Ынчангаш күш-ажыл кижи каастаар, күш-ажыл аас-кежиктиң үндезини, күш-ажыл хүндүткелдиң болгаш макталдың алдары деп чоннуң чугаалажып турары черле чөптүг.

Бөдүүн ажыл-ишчи тыва херээжен тудугжунуң коммунизмниң тургузукчузу аныяк салгакчыларны кижизидеринге алдар-хавыяалыын, ооң бичии-даа бол үнелиг күш-ажылын Коммунистиг партия, Совет чазак бедии-биле үнелеп көргениниң тодаргай херечизи ооң херээнде чайыннанып турар «Маадыр иениң» сылдызы, «Күш-ажылчы эрес-дидим чорук дээш» деп медаль болур.

Бөдүүн тудугжу. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты тыва херээжен Серен Байыровна Монгуштуң макталдаарга чедип, чоннуң төлээлекчизи болур улуг идегелди чедип алырынга Коммунистиг партияның ооң ленинчи национал политиказының, Октябрьның Улуг революциязының ачы-хавыяазы болур.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

Чонга аян туткан

«Чыраа-Бажы» совхозта ажылчын комители салбырларда уран чүүл бөлгүмнериниң көрүлдезин организастап эрттирген.

График ёзугаар Чыргакының төлээлекчилери ойнап эгелээн. Кежеге ажыттынган соонда, шаандагы Тываның куларанчыг болгаш хээргенчиг алгалары дыңналды. Степан Сарыг-оолдуң Тыва дугайында шүлүктериниң олуруглары чаңгыланып турган. Олар С. Токаның «Араттың сөзү» деп тоожузундан «Шаагай» деп эгени көрүкчүлерге база бараалгаткан.

Сценага уран чүүлдүң янзы-бүрү репертуарлары үнген. Ыраажылар, танцычылар улай-дарый үнүп турган. Көрүлдениң жюризи Чыргакының бот-тывынгыр артистериниң көргүзүглерин бедии-биле үнелээн болгаш оларга бирги черни тывыскан. Ийиги черни Чыраа-Бажының коллективи алган.

К. ЭЖЕР-ООЛ.

ДАШТЫКЫДА

МЕДЭЭЛЕР, ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

КУДР-ге удур чаа өнчүк-чөңгээ

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Америк тала төп фронтунуң районунга апрель 13-түң дүнезинде шериг-демаркация шугумунче база дагын шыңгыы өнчүк-чөңгээни кылган деп, КУДР-ниң даштыкы херектер министерствозунуң парлалга департаментизиниң начальниги Ян Мун Со парлалга конференциязынга медеглээн.

Америк таланың шериг кижилери чепсээн хурааган зонада боттарының контролюнда турар постулардан КУДР-ниң талазында постуларже дүн ортузу чедип чорда боолаашкын кылып эгелээн деп ол дыңнаткан. Станоктуг пулемёттардан болгаш өске-даа автоматтыг аттынар боолардан КУДР-ниң постуларынче үш муң ажыг адыышкыннарны кылган. Ооң соон дарый 81 миллиметр миномёттан болгаш 105 миллиметр гаубицадан америк таланың шериг кижилери боолап эгелээн. Олар ынчан КУДР-ниң талазынче 250 ажыг миналарны болгаш частыр октарны адып үндүргеннер.

Байдал мынчап келирге, бот камгалалды кылыр сорулга-биле КУДР-ниң талазы харыы адыышкынны кылган болгаш америк таланың дайынзырак чөңгээзин баскан. Көрей Улус-Демократтыг Республикага удур америк таланың барык хүн-бүрү кылып турар өнчүк-чөңгээлери америк империалистер Көрейге тайбыңчыдылга дугайында дугуржулганы күш чок болдурарынга чедирип болгу дег орукта туруп алганын херечилеп турар-дыр деп, Ян Мун Со онзалап демдеглээн. КУДР-ге удур дайынны өскүткен 1950 чылдың июньде болган шак-ла ындыг чүүлдерниң ам дапкырлап турары-биле байдал шыңгыы болуп бар чыдар-дыр деп, ол чугаалаан.

База дагын дайынзырак шыңгыы чөңгээ дугайты америк талага шиитпирлиг удурланыышкынны КУДР-ниң төлээлекчизи генерал-майор Пак Чун Гук тайбыңчыдылга талазы-биле шериг комиссиязының хуралынга кылган деп, Ян Мун Со дыңнаткан.

Агрессорларның чидирии көвүдеп турар

ХАНОЙ. (СЭТА). Бо чылдың баштайгы үш айларында Мурнуу Вьетнамның Хосталга армиязының кезектери янзы-бүрү хевирлерниң 500 хире америк самолёттарын болгаш вертолёттарны аңдара аткан болгаш бертиндирген дээрзин ВИА агентилел Хосталга агентилелдиң дыңнадыын барымдаалааш, дамчыдып турар. Тайнинь, Куангчи болгаш Тхыатхиен мужуларда мурнуу-вьетнам патриоттар агрессорларның ужар чүүлүбиле демиселге эң улуг чедишкиннерни чедип алган.

Садыглажыышкынны хөгжүдер дээш

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың конгрессиниң садыг айтырыгларының талазы-биле сенат комиссиязының кежигүнү Мортон дээрзи Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг лагерьниң өске-даа чурттары-биле садыг харылзааларын калбартырынче америк чазакты кыйгырган.

«Чөөн болгаш Барыын чүктерниң аразында садыглажыышкын Каттышкан Штаттарның садыг политиказының кол чүүлү болган турар ужурлуг. Социалистиг лагерьниң чурттары-биле садыглажыышкынны кызыгаарлаан шиитпир 20 чыл мурнунда хүлээп алдынган болгаш илергей-ле эргижирээн чүве-дир, ынчангаш АКШ-тың чазаа ону күш чок болдурар ужурлуг» деп Мортон медеглээн. Садыг айтырыгларының талазы-биле сенат комиссиязының даргазы Магнасок ол бодалга каттыжып турар.

КАМБОДЖАНЫҢ УДУРЛАНЫЫШКЫНЫ

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Камбоджаның агаар делгеминче америк болгаш мурнуу-вьетнам самолёттарның үргүлчүлеп турар шургуп кирииишкиннеринге Камбоджа шиитпирлиг удурланыышкынын илергейлеп турар деп француз элчин чери дамчыштыр АКШ-тың чазаанче Камбоджаның даштыкы херектер министерствозунуң чоруткан нота бижиинде чугаалап турар.

Америк индейлер—вьетнам дайынга удур

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Индейжилер Вьетнамда дайынга удур демиселдиң оруунче кирип турар. 200 муң америк индейлерни төлээлээн сес аймак улустарның баштыңнары АКШ-тың Мурнуу-Чөөн Азияда агрессиязынга удурланып турар дугайын парлалга конференциязынга медеглээн. Апрель 15-те дайынга удурланыышкынның чыскаалын Нью-Йоркка эрттирер деп турар дугайын олар дыңнаткан.

Президентилерниң чөвүлел хуралы

ПУНТА-дель-ЭСТЕ. (Уругвай). СЭТА-ның туска корреспондентизи). Америка күрүнелер организациязының (АКО-нуң) кежигүннери чурттарының президентилериниң үш хонукта үргүлчүлээр чөвүлел хуралы ажыттынган. Уругвайның президентизи Оскар Даниэль Хестидо чөвүлел хуралды ажыткан.

Баш бурунгаар дугурушкан хүн чурумун ёзугаар барыын бөмбүрзектиң чурттарының президентилери колдуунда экономиктиг айтырыгларны чугаалажып көөр деп турар. Олар латин-америка нийти рынокту тургузарының, латин-америкаының үлетпүр хөгжүлдезиниң айтырыгларын болгаш ол айтырыглар-биле холбашкан өске-даа айтырыгларны чугаалажып турар.

Латин-америка күрүнелериниң ында турар баштыңнарының баштайгы сүмележиглелериниң көргүзүп турары-биле алырга, олар экономика талазы-биле тодаргай дужуп берипшкиннерни, ылаңгыя АКШ-че киирер латин-америка бараанарга өртектерни бедидерин, садыгда ылгай көөр чорукту соксадырын АКШ-тан негээр бодалдыг.

Ынчаарга, Каттышкан Штаттарның даштыкы политиказын, ылаңгыя Вьетнамда агрессиязын деткиирин латин-америка президентилерден чедип алыр сорулга-биле АКШ оларга ыйыышкынны кылып турар. Бакка сурагжаан «делегейниң америкалар аразының чепсектиг күштерни» тургузар дугайында айтырыгны кайы-бир хевир-биле чугаалажып көөрүн АКШ негээр магат чок.

Янзы-бүрү чылдегааннар-биле Боливия, Никарагуа болгаш Гаити ол чөвүлел хуралга киришпейн турар.

Бейрутта пос-таавы фабриказында совет дериглери эптеп тургузарын чорудуп турар. Бо болза Ливанда совет станоктар-биле бүрүн дерип кылган баштайгы бүдүрүлге болур.

ЧУРУКТА: ажылчын Али аль-Халаби бодунуң өөреникчизи-биле кады автоматты таарыштырып тур.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КАЙЫЗЫ-ДАА АЛДАРЛЫГ

Кызылдың Ленин кудумчузунда 63 дугаар бажыңның үшкү каъдында бир квартира бар. Ооң ортаакы өрээлинден ой-ойде музыканың янзы-бүрү аялгалары куттулуп-ла турар. Ону билбес кижи мында хөгжүмчүлер сургуулдап азы кандыг-бир концерт белеткеп турар кылдыр бодагылаар. Чок, ол ындыг эвес. Бажыңның ортаа өрээлинче кире бээрге узун, шилгедек сынныг, шевергин кеттинген кижи пианинода ойнаан, бижиттинген орар. Бичии ойнай каапкаш, карандаш-биле бижий тыртпаш, база катап ойнай бээр. Чамдыкта пианинога орус, тыва болгаш өске-даа ырларны суглук чокка салгылай каапканын ол боду безин билбес. Өг-бүлениң ийи кызындан аңгыда, бир оглу бар, оозу адазының ойнап, бижиттингенин аажок кичээнгейлиг дыңнап көрүп, оре «Мен чоонтан мен а-адыр-ам» дээнинг, улуг серге ымыйызы дег, кларнет деп хөгжүмү-биле суук-суук кылдыр бадыргылаар.

Өг-бүлениң херээжен ээзи ол-ла үеде база бир өрээлде кандыг-бир чүүлдүң дугайын кичээнгейлиг боданган, сымыранып чугаалаттынган, чамдыкта мырыңай хорадаан азы аажок каттырган, ыглаан хевирлиг, а бирде көөрге кандыг-ла бир кижи биле аажок чугаалашкан дег, шимчентен, хөделген турар. Бо бүгүнү көрбээн кижи баштай «бо кандыг-мындыг эдептиг улус боор» кылдыр бодагылаар. Ында кижи элдептенир чүве чок. Бо дээрге нарын болгаш берге ажылдыг, салым-чаяанныг кижилер: бирээзи — композитор, өскези артист — Кенденбильдерниң өг-бүлези-дир. Сагыш-сеткилди хайныктырып кээр сорунзуг аялганы, музыканы бижиир азы кандыг-бир кижиниң иштики сагыш-сеткилин шын илередип, дашкы овур-хевирин ол-ла хевээр кылдыр ойнап көргүзер дизе, хөй чүүлдерни кылыр апаар. Ынчангаш оларның бажыңынга безин ынчаар шуугургу, күжениишкиниг өөренир, белеткенир ужуру ол.

I.

...Өөредилгениң күжениишкиниг дөрт чылдарының арткени Ростислав Кенденбильге шоолуг-ла билдиртпээн. Ынчаарга ынчан чүгле эң харысаалгалыг экзамен — диплом алырынга сөөлгү ийи чыл дургузунда кылган ажылын дужаары арткан турган. Ол болза чогаалчы Сарыг-оолдуң «Чечен биле Белекмаа» деп либреттозунга ооң бижээни үш кожеге баштайгы тыва оперетта болур. Экзамен мурнунда Ростиславтың сагыш-сеткили хайныгып, «Консерватория директору эш Брюшков баштаан күрүне комиссиязы ооң ол баштайгы чогаадыкчы улуг ажылын канчаар үнелээр ирги?» деп, бодал ону бичии-даа амыратпайн турган.

Ол ындыг болур-даа турган ынчаш. Бо хире улуг хемчээлдиг чогаалды бижииринге чеже хире күш, угаан-бодал үнмээн дээр! Ооң баштайгы вариантызындан чүгле кол «ооргазын» арттыргаш, башкы-профессорларның сүмези-биле каш катап эде кылгылаан. Бижип-бижип алгаш апаарга-ла «оозу-моозу таарышпас-тыр» дээш башкылар холуп каап тар. Оларның аразында аажок узун кылчыгыр, арганзымаар, делгем хөректиг, костюмтүг карактыг, кончуг шыңгыы бир кижи бар. Ол болза Ростиславтың тускай эртеминиң башкызы профессор Сергей Яковлевич Вольфинсон-дур. Ооң негелдези, берген онаалдазы студентиге хоойлу-биле дөмей-ле! Ынчангаш Кенденбиль хостуг үелерде так-шагы-биле, херек апарганда, хондур-даа олуруптар, а эртен туруп кээрге баш уттунмас, аар болгулаар. Ынчалзажок ээлчеглиг кичээлче ол далаштыг чоруптар турган.

Чүден болганы ол ийик, бо удаада ооң кончуг шыңгыы, кадыг-кажагай башкызы Сергей Яковлевич аажок эвилең-чымчак ышкаш болган. Харын-даа Кенденбильдиң меңгүдекеп турганын эскерип кааш, ону оожургалып

— Оперетта бижиири оюнчук эвес болгай. Ынчалзажок мээң бодап турарым болза, сээң ол ажылыңның хемчээли улуг-даа болза, черле багай эвес үнелеши алыр ужурлуг. Сен хей-ле хоозеп, дүвүреве — деп, ону чагаан.

Хоочун башкының ол сөстери чазыг болбаан. Ындыг болган-даа ынчаш. Ростислав Кенденбиль ол харысаалгалыг экзаменин дужаап сооңда, комиссияның кежигүну

Чогаадыкчы интеллигенция дугайында чугаа

профессор Волошинов ында чедип келгеш:

— Эр хей-дир сен, Ростислав! Бижээн опереттаңны күрүне комиссиязы эки деп үнеледи. Бо дээрге, сээң чогаадыкчы улуг ажылыңның эгези-дир. Моон соңгаар-даа улам чедиишкиннерлиг болуруңну күзедим дээш, ооң холун дыңзыг туткан. Кенденбиль баштай чүнү-даа канчаар аайын тыппайн, кайгай берген кезек турган.

— Өөрүп четтирдим, профессор — дээш, уламчылап — дөрт чыл дургузунда өөредип келген консерваторияның чанында училищениң профессор-башкыларынга өөрүп четтиришкинимни илередир ындыг чаагай сөстерни тыппас-тыр мен — деп өөрүшкүлүг аажок хүлүмзүрээн.

Ол аразында ооң башкылары болгаш кады сургуул доосканы өөрү, ылаңгыя чаңгыс чер чурттуг эжи Бюрбээ болгаш өскелер-даа ону хүрээлеп келгеш болгаш чедиишкининиг болганы дээш аңаа база-ла байыр чедирип турган. Ол болза Ленинградтың күрүне консерваториязының чанында училищени ооң доосканы — 1958 чыл-дыр. Опереттаның симфониялыг хөгжүм үдээн болгаш пластинкага база бижиткен. Удаваанда ону консерваторияның улуг залынга дамчыткан. Башкылар болгаш студентилер залда шыгырт долу. Оларның аразында Ленинградтың янзы-бүрү институттарынга Тывадан өөренип турган студентилер тургулаан.

«Чечен биле Белекмаа» дээрге, тыва улустуң төөгүзүнден үндезилеп тургустунган оперетта болур...

Кандыг-бир концертке азы радиога өткүт хоюг үннүг ыраажы азы бөлүк кижилер ырлаарының мурнунда, музыказы, композитор Кенденбильдиң деп чарлаарын бо-ла дыңнаар бис.

Ростислав Докур-оолович ырлар аялгаларын бижиирин, бодунуң чогаадыкчы ажылын Кызылдың театр студиязынга өөренип турган-ла, 1941—45 чылдарда эгелээн. Ол чылдарда Кенденбильдиң музыка талазы-биле билии, кандыг-бир бедик дагның бажынче үнер дээн кижи болза, ооң чүгле эдээнде базып орар хире болган. Ынчангаш ол бедикке чедер, билиг-биле чепсегленип, чалгынналыр дээш 1954 чылда ооң Ленинградче өөренип чоруткан ужуру-даа бо.

Музыкага кижилер коллдуунда-ла бичии чылдарындан өөренип эгелээр болгай. Чүге дизе, ол нарын болгаш онзагай байдалдыг, ынчангаш Ростислав Докур-оолович дег улгады берген кижиге баштайгы чылдар дыка берге болган, ооң-биле кады ниити эртем-билигниң деңнели база чогуур негелдезинге четпес турган. Эчис соруглганы чедип алыр дээн туруштуг, тура-соруктуг кызымак кижи бергелерни шудургузу биле ажып эрткен. Өөредилгениң ол чылдарында Кенденбиль ырлар аялгаларын, хөгжүм квартеттерин, романстарын бижигилээн болгаш консерваторияга болган конкурстарга киришкеш, үргүлчү шаңналдыг черге киргилеп турган.

Ростислав Докур-ооловичиниң консерваторияга өөредилгези, чогаадыкчы ажылга чедиишкинин ыракты Тывага артын калган өг-бүлезинге аажок өөрүнчүг боор турган. Алай-кара чажындан кады өзүп, сөөлүнде барып салым-чолун каттыштырып, өг-бүле тудуп алганы, эжии-даа, бакты-даа деңге үлежир Катязы ынчан Кызылдың театрынга шору ажылдап, урут-дарыг-даа чаагай өзүп, мандып, өг-бүлениң амыдыралы бодунуң ээлчээ-биле чоруп турган. Ол-ла үеде Ленинградче-даа, Кызылче-даа чагаалар олуй-солуй ужугуп-ла турган.

Бир-ле катап Катя чагаазынга: «Эргим Ростислав» — дээш бүгү-ле чүүлдерниң дугайын бижип-бижип, адактың сөөлүнде келгеш, «мээң моон соңгаар ажылдаарым-даа берге хире-дир, оон ыңай бижип шыдавас-тыр мен» — дээш үш точка салып каан.

Бо одуругларны номчаан соонда Кенденбильдиң бодалынга хөй-ле чүүлдер кирген. Ол ындыг болбас аргажок. Чүден чүү-даа тургай-ла! Дораан-на Катяже телеграмма чоруткан. Ол аразында Екатерина Кенденбиль артист өөрү-биле кады Барыын талакы районнарже шии көргүзүп чоруй барган. Ынчангаш ооң харыызы-даа дарый келбээн. Ынчан Ростиславтың сагыжы-даа сагыш эвес. Чамдыкта чем ижерге боостаада карарып турар ышкаш болган. Чүгле ой-ойде Нева хемниң кыдыынга, институт чоогунда Революция шөлүнге селгүүстеп баскылаар, аар-аар кылдыр улуг тынгылаар турган. Катяның бүгү-ле чүүлдерниң дугайында тодаргай бижээн чагаазы он ажыг хонганда келген. «Ырак черде өөренип турар кижи боорунга коргуп, дүвүрей бээр боор деп бодааш, улуг уруувус Лораның аар аараанының дугайын дыңнатпааным ол, сагыжы кара, эң берге аарыг-дыр. Ону эмнээр санаторийлер безин ховар дижир чүве-дир. Ынчангаш сээң кээриңни манаар, канчаарын ооң соонда шиитпирлээр деп бодааш биживээним ол» — деп каан. Ол чагааны номчаан соонда, сагыш бичии оожургаан. Ынчалзажок дүвүрээзиниг хевээр. Кижиниң толу дег чүве кайда боор!

Кенденбиль экзаменин хуусаа бетинде дужаагаш чедип келген. Ам өг-бүлениң сагыш салыр чүүлү уруунуң дугайы апарган.

Оон-моон сыырапкычылар, «сүмелекчилер» оларга бо-ла кээр. Алыг олу, тоорук хипп четтиртир, аржаан суглорга киирер, тайганың оът-сигенин бээр дээш «саналдар-даа» хөй турган. Шаанда эмнелге чок турда ада-өгбелер ол чүүлдерни хереглеп чораан-на харын. Ынчалзажок олар бирээзинге эки болбааэок. Өске бир аарыгның недерезин база болур деп чүвени Кенденбильдер мурнунда хөй удаа дыңнаан. Ынчангаш бо удаада олар сүме алыры-биле хоочун эмчи Кузьма Балчий-оолга барган. Хейнү көрген, дуржулгалыг эмчи-биле беседага сагыш сеткилдиң хаптызындан чугаа-даа узун болган.

— Эрте дээре эки эмнедир болза, ол черле сегип болур урут-дур, дуңмалар. Эмнеп турар эмчилер-биле база сүмележиңер — деп, Балчий-оол оларны дыңнап ора дораан чугаалаан.

— Кайнаар, канчаар эмнетсе эки ирги эмчи? — деп, Катя айтырган.

Кузьма Балчий-оол шала чоон семис болза-даа, олурган сандайындан шимченгиря аажок тура халааш кабинеттиң ханазында азып каан чурт чуруунга баргаш:

— Калинград хоорай биениң чурттувустуң мырыңай барыын кызыгаарында. Мында ындыг аарыг уруглар эмнээр эң эки санаторийлер бар. Аңаа барза-ла кан-кадык кээр дир ийин. Олче чедиривин сүмелээр-дир мен — дээш, ол дедир кээп олуруп алган.

— Ыраагы кончуг орап-дыр, ур эмнээр чүве ирги бе, эмчи? — деп Екатерина Кенденбиль, черле не кижи болгаш, сагыш човап айтырган.

— Аарыгның байдалындан хамааржыр. Черле элээн каш чылдар херек апаар — дээш, Балчий-оол: — ону чедирериңге күрүне база дузалаар болгай, аңаа барган соонда ада-иези дег азырап-хайгаараар тускай кижилер бар боор чүве — деп, ужурун тайылбырлаан.

Ол үеде чер-черинге чаш төлүн аппарып каап кижи чүнү сактып орар боор деп. Катя Кенденбиль хөй-ле чүүлдерни дошлдур бодай орган.

— Аныяк улус-тур силер. Мээң сүмелээним ол санаторийже урууңар чедирип көрүңер — деп Балчий-оол база катап оларга чагаан.

С. ШОЙГУ.

(Уламчызы дараазында үнер).

ЧҮС ХАРГА ЧЕТСЕ-ДАА КЫРЫВААН

(УЗУН НАЗЫНЫН СТАТИСТИКАЗЫ)

Грузияда 100 хар ашкан ийи муң кижи, 60 хардан өрү назылыг 500 муң кижи чурттап турар, ол база бүгү чоннуң 11 хуузу болур.

Узун назылыгларның эң хөйү Кара далай эриинде Колхида чавызаашта болгаш Кавказтың кол сыннарының баарында даг суурларда чурттап турар. Узун назыга чурттаарының эң таарымчалыг черлери далай деңнелинден 1500 метр бедик черлер болуп турар дээрзин Грузин геронтология төвүнүң ажылдакчылары санап турар.

Узун назылыгларның күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын шинчилеп көөрүн профессор Г. Пицхелауриниң удуртулгазы-биле чорудуп турар. Олар шупту чүгле шаанда ишикейлиг ажылдап чораан эвес, харын база бөгүн-даа күш-ажылын кылып турарын ол шинчилел көргүскен. Эки организастаан күш-ажыл чүгле күш-дамыр талазы-биле чаңгыс талалыг сайзыралды болгаш организмниң элекке кырып баксыраарын баш бурунгаар сагындырып турар эвес, харын база кижиниң бүгү талалыг сайзыралынга дузалап турар.

Узун назылыгларның хөй куруузу таакпы тыртпазы чаңчыл болу берген. Олар Грузияда аңаа-ла перция хопаан чемнерни, хөй ногааларны, фасольду, сырны, ары чигирин, сүт продуктуларны чип, грузин натура араганы ижип турар.

Грузин геронтологтарның сан-медээлери-биле алырга, узун назылыгларның барык чүс хуузу ашкандай болушкан. 100—130 харлыг 400 херээженнерден чүгле дөрт кижи уруг чок болган.

Кижи бүрүзү бодунуң амыдыралын угаазылалдыг «башкарбышаан», ныргыр чоруктуң чорудуушкунун доза шаап болур дээрзин грузин геронтологтар санап турар. Кижилер оларның амгы чурттап турарындан хөй чылдарда чурттап болур.

М. ГОЛЬДМАН.

КИЖИ * БОЙДУС * КИЖИ * БОЙДУС

ОЛЧАЛЫГ БОЛУНАР

Бистиң республикавыска дүктүг аңнарның болгаш куштарның массалыы-биле олдап эгелээриниң үези апрель айның ийиги чартыы болур. Аңныыр ажыл-агыйынга улуг хораны чедирип турар бөрү, дырбактыг, чекпеден өске аңнарны болгаш куштарны бо айда өлүрери хоругдуг. Кыштадыр бөрү коскуленнеп келген черлерниң чоок кавызын таптыг билээр болза, оларның үңгүрлерин тып болур, ооң аңгыда эрги үңгүрлерни база катап хынаар херек. Бөрүлерниң амыдыралында бир онзагай чүүл бар. Бир эвес эрткен чылдарда оларны кым-даа хоюспаан болза кыс бөрүлер эрги үңгүрүнге каш чыл улаштыр оолдаар. Оларның ындыг аңгылыг «турумо» байдалы бөрзектерни тудуп өлүрер талазы-биле аңчыларга элээн чиик арганы берип турар.

Апрель айда хайыраканнарны аңнаары эң-не таарымчалыг. Кыштадыр ижээнден үнмээн иргектер болгаш кызыр хайыраканнар эмир чылгы оолдарын эдертип алган хүннээрек черлерге чоруурлар. Ижээнден үнгениниң баштайгы хүннеринде оларның эъди семис болгаш кежиниң шынары магалыг. Часкы үеде чиир чем тывылбазындан база ижээнин долгандыр үргүлчү чимзенип кылаштааш, 2—3 неделя эрткенде арып эгелээрлер. Хайыраканнарны аң сегиниң чоогундан, хүннээрек черлерден аңнап болур. Хайыраканга ваар ыт-биле аңнаан аңчы бо хүннерде олчалыг чанып кээр.

Апрель айның ортаандан ыңай күртү болгаш кара куш аймаа ойнап эгелээр. Оларны болгаш хөл куштарын аңнаары кончуг солун. Чүгле аңнаарының айыткан хуусаазын болгаш чеженин өлүрериниң нормазын сагыыры аңчы бүрүзүнге билдингир болгай.

Күртү, кара куш чылдын-на ойнаар доктаамал черлерлиг болур. Олар аңаа даң адып орда чоогунда ыяштардан ийи, чаңгыстап чыглып эгелээрлер. Аңчы кижи ол өйде база-ла аңаа чоокшулап келген турар болза эки. Күртү азы кара куш ойнапп эдип орда, чоокшуладыр кылаштап каап, соксай бээрге, шимчевейн, шимээн чок туруптар. Боолаарда база ындыг арганы хереглээр. Эдип орган эр куштарның кайы бирээзи соксай бээрге, ону боолаар херек. Өскелерден ечараштыр ырлаары дээш эдип орган куш бо даажын-даа, эжиниң кээп душкенин-даа эскербейн баар. Ындыг арга-биле элээн хөй куштарны өлүрүп ап болур.

Суг куштарын аңнаарының аргалары-ла хөй. Мааа аңчы бүрүзүнүң арга, дуржулгазы улуг рольду ойнаар. Аңчыларга чагып каар чүүл болза, часкы үеде кыс куштарны өлүрбезин утпаза чогуур. Ооң аңгыда суг куштарын аңнаарда, өдүректерге № 3, 4, 5, а кастарга болгаш кара куш, күртүлерге № 0,1 тараа-октарны ажыглаарын сүмелеп болур. Суг куштарын чүгле аңныыр эргелелиниң тускай чарлаан хуусаазында өлүрерин чөпшээрээр.

Лесник кайдал?

Бистиң Төрээн чуртувустуң бойдус байлаан камгалаары хамааты кижи бүрүзүнүң хүлээлгези болур. Ол дугайын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чоокта чаа үндүрген доктаалында тодаргай айыткан-дыр. Ону изин-биле деткиир мен. Арга-ыяшты өрттен камгалап, черниң бойдус байлаан хумагалыг ажыглаар дугайында доктаалды номчааш, бисте байдал кандыгыл, бо талазы-биле кандыг хемчеглер алдынып турарыл дээрзин бодап келдим.

1959 чылдан бээр аныяк хоорай — Ак-Довуракка чурттап, ажылдап келдим. Ынчан Хемчик хемниң уву, хевис чадып каан ышкаш, ногаан ыяш-биле шыптынган кончуг чараш турган. Сөөлгү чылдарда Хемчик унунуң ногаан үнүжү чоорту шаарара берген, ыяш ажыл-агый чериниң болгаш райкүүскомнуң талазындан шыңгыы хемчег албайн келгенинден Тываның база бир улуг бүдүрүлгезиниң төвү аныяк хоорайның чоогунда ногаан үнүштүң төтчеглеттинип турары кончуг хомуданчыг.

Ылаңгыя чыжыргана бышкалак турда, ону үрегдеп каапта улус дыка хөй. Оларның чамдыктары велосипедтер, харын-даа доскаарларны хөлегеде салып алган, чыжырганы сывы-биле копкалай сып алган «каттап» орарын кижи бо-ла көрүп болур. Ооң аңгыда час дүжүп, ногаа олуртур ажыл эгелээни билек ногаа кажаазы септээр дээш база-ла хоорай чоогундан чылдын-на хөй талды кезип турар. Чай эртип чорда Ак-Довурактың болгаш Кызыл-Мажалыктың рыноктарынга бышпаан, ак-сай тоорукту сада бээри чаңчыл апарган.

Бо бүгүнү көрүп келгеш, бистиң лесниктеривис кайда ирги деп бодал кижи сагыжынга кирип келир.

Д. ЧУСКУН.

УЛУСТУҢ МЕТЕОРОЛОГИЯЗЫ

(Бойдус өскерлиишкининиң демдектери)

Чазын койтуннар түлевес болза, чай орай болгаш соок болур.

Хамнааректар эрте чанып кээрге, час чылыг болур.

Чазын дүшкен хар кышкы харның бажынга орар.

Бир эвес кушкаштар ыяштың хүннээрек талазынга уя тудуп алган болза, серин чай болур.

Шыйлашкыннар чер кырынче үнүп эгелээрге, чаашкын чаар.

Чазын агаарга ээремчигей дузаа хөй болурга, чай каан болур.

Челээштей бээрге, чаъс аязыр.

Дуруялар эрте кээрге, час эрте болур. Дуруялар бедик ужуп чанза, чылыг күс болур. Дуруя ойнаарга чылыыр, алгырарга — чаашкын чаар.

Каан үеде кымыскаяктар чиде берзе, чаашкын чаар.

Чай ортузунда сарыг бүрү көстүрге, күс эрте дүжер.

Бир эвес кузун хадың бүрүзү бажындан эгелеп саргарып эгелезе, час эрте дүжер, адаандан эгелезе — орай болур.

Баштайгы хар дүшкен соонда, дөртен хонгаш, соок эгелээр.

Чашпан бедик үнзе, хар кылын дүжер.

Тоорук, мөөгү, кат-чимис элбек чылдың кыжы соок болур.

Ыт черге аңдааштанып, оът чулуп чиирге, дээр чүдерээр, дүрлүп алгаш удуурга — соор, коступ алгаш удуурга — чылыыр.

Мал-маган кайнаар ооргалай чыдарыл — оон хат хадыыр.

Хараачыгай куду ужарга, чаъс чаар.

Хат бораарга, дээр чүдерээр.

Москва. Частың бо хүннээректиг хүннеринде ылангыя дош адаандан балыктаашкын кайгамчык таарымчалыг. Ынчангаш муң-муң балыкчы спортчулар боттарының дыштаныр хостуг шактарын Москва чанының балыктыг хөөлбектеринде эрттирип турар.

Чурукта: Шош хемде дыштаныр хүн. № 7 соодукчунуң слесары В. М. Смирнов үш килограмм шортаны тудуп алган тур.

Н. Ситниковтуң фотоуу. СЭТА-ның фотохроникасы.

Дөртку базым

СТОКГОЛЬМ (СЭТА). ССРЭ-ниң теннис талазы-биле эр улус командазы делегей чемпионадында бодунуң бөлүүнге дөртку тиилелгени чедип алган. Бо удаада АКШ-тың шилиндек командазын 5:0 санга уткан. Бистиң спортчуларывыс А. Амелин биле С. Сархоян ол оюн үезинде бодунуң командазынга ийи-ийи санны берген. ССРЭ-ниң херээженнер командазы база бодунуң бөлүүнде бирги черни ээлеп турар.

Редактор К. К. КУДАЖЫ.

Чоргаарал болгаш хомудал

Совет Тывавыс бойдус талазы-биле чурттуң база бир байлак чараш булуңнарының бирээзи. Кадыр, кашпал Кавказтың саарыглары дег даг ужарлар, мөңгү харлыг Эльбрус дег бедик сыннар, тараа үнген көктүг-шыктыг шынаалар, дамырактардан каттышкаш далай-хем болган Улуг-Хем — бо бүгү Тываның бойдус чурумалының янзы-бүрү дээжилериниң чамдыктары-дыр. Сактып бодап-даа көрүнер даан: Тываның тайга-сыннарында кандыг аң-мең, каш чүзүн кат-чимис чок дээр! А ооң Улуг-Хемче шурап кирген шалкым агымныг хемчигештеринде кандыг балыктар чок дээр.

Тываның кандыг-даа ырак-узак булуңнарынга баарга, бойдустуң чайгаар бүткен байлак үүжезиниң элбек дээжизи кижиниң сагыш-сеткилин өөртүп, төрээн чери дээш улуг чоргааралды хайныктырар. Ынчалза-даа...

Эргим номчукчу! Чүгле чаңгыс мени-даа эвес, а харын төрээн чуртунуң бойдузунга, ооң эгээртинмес байлаанга, мага ханмас каас-чаражынга ханы ынак, ооң өннүү болуп чоруур чүс-чүс, муң-муң кижилерниң сагыш-сеткилин өйүп чоруур чогуур хемчээл алыр үези келген айтырыгны бо чагаага көдүрүксеп дир мен.

Эрткен чылдың алдын күзү. Республиканың ажыл-ишчилери дүжүт ажаап алымышкынывыла шалып демиселин чорудуп, төрээн чуртка хөй тарааны дужаар дээш маадырлыг туржуп турган. Ак сеткилдиг күш-ажылдан оспаксыраар, маңгысталчак амыдырал сүрер ийи-чаңгыс кижилер таптыг-ла ынчан чылыг ижээнинден үнүп, таңды сыннарже союп үнүп эгелээн. Таптыг-ла ол үеде оларның бирээзи Николай Бутанаев дээрзи Кызылче тараа сөөртүп турган чолаачы Петр Анисимовтуң машиназын хаалилеп алгаш, 25 шоодай итти чиижең чүгү-биле шайысы дал чоогунга туттурган. Ол чүъктүң аразынга ийи доскаар кат, 5 доскаар балык, сайлап каан 22 шоодай тайга тооруу бары хыналда-үжелгениң соонда илерээн.

Николай Бутанаев дээрзи чаа-ла 35 харлаан, кайда-даа ажылдавайн, чүгле маңгысталчак амыдыралдыг дерзин үүлгедикчи болган. Чүл дээрге, Н. Бутанаев бойдустуң янзы-бүрү байлаан чеди хонук дургузунда хам-хайыра чок узуткап — тоорук-тут пөштерни балды, хирээ-биле ужуруп, кат-чимис сывын үзе шаап, сыйып турган, ол бүгүнү араатанзыг ёзу-биле аспактап алганы илерээн. Н. Бутанаевтиң үүлгедиин сок-садып, шыңгыы үзе шавар туржук, Шуурмак суурнуң чамдык чурттакчылары ооң бужар үүлгедиин чажырып, ооң-биле кады бойдустан алдынган халас элбек дүжүт дээш дашка көдүрүп дойлап хөглээн. Н. Бутанаевтиң узуткап кааны чаш пөштер, чадаң үңүштер ам кажан-даа боттарының магалыг чаагай чимис үлүүн чонга бараалгатпас, чайның магалыг үезинде чечектелип үнмес. Бо дээрге, бойдустуң магалыг чурумалының мурнунга, күш-ажылчы ак сеткилдиг совет кижилерниң мурнунга улуг үүлгедиг-дир. Ол ындыг ийи-чаңгыс маңгысталчак амыдыралдыг кижилер боттары база-ла «быжыг дүрүмнүглер»: «мен сени көрбээн мен, сен мени көрбээн сен, халас кежикти канчап-даа тургаш хавырып алыры — боттуң херээ...»

Кызыл чурттуг Григорий Зимин база-ла так ындыг үзел-бодалдыг, так ындыг амыдыралдыг, так ындыг үүлгедигни кылган. Чай боорга, Чагытайның, Азастың балыын шүүреп, күс боорга, Таңды сынның пөжүн ужуруп, тоорууң чыып, кыш боорга Эрзин, Тестиң чыжырганазын хыдып, ийи караан кызыдып, ийи билзээн сывыртынгаш, үүлгедииниң оруунче ыттаныптар. Ол кажар-даа, овуузуннуг-даа, шынап-ла «беш мегелиг, алды аргалыг»: Чамдыктарның мурнунга ядыы, түреңги болуп, чашпаалагылап, а чамдык чайгылчактарның чаңын билип, акша-төгерик, арага-дарызын сөңнеп тургаш, тайганың шыргай ээнинче чажыт орукту тыва бээр. Аңаа баргаш ол аъртаның кат-чимис, тоорук-чочагайын, аң-меңин хайыра чокка узуткап, ур үеде чиир, үш катап аар үстүкү өртекке садар үүже-тывыжын белеткеп эгелээр.

Чыжыргана. Ооң кадындан бистиң эртемденнеривис эң айыылдыг берге аарыгларны эмнээр эминерин, ылаңгыя өртенгеэн кешке удур хереглээр магалыг дээштиг үстү үндүрүп ап турары билдингир-ле болгай. Ол ышкаш чыжырганадан кылган С, Е, Р витаминнерлиг вареньелерни, соктарны, джемнерни кым чиксевезил. А бо магалыг чимис Совет Эвилелинде чүгле Тыва биле Алтай крайда эң элбек өзүп нептерээн. Ындыг турбуже бүгүдениң караанга көзүлдүр-ле Эрзин, Тестиң, Чадаана, Хемчиктиң унун дургаар өзүп үнген чыжырганаланы ажыл кылбас ийи-чаңгыс маңгысталчак кижилер кыра шаап турар. Олар хүнде 30—40 шоодайны хап, базаарга барып стакан бүрүзүн чиижең ёзу-биле 20—30 көпеекке садып турары кымга-даа билдингир болгай.

Ажыл-агыйга-даа, күрүнеге-даа орулга-үнелиг бо чимисти ажаап чыыр тускай звенолорну, бригадаларны ооң чоок кавызы колхоз, совхозтарга чүге тургузуп болбазыл?

Чурттуң байлаан камгалаар сорулга-биле ийи-чаңгыс төтчеглекчилерге удур хайыра чок демиселди партия, совет, комсомол, профэвилел органнарының удуртулгазы-биле чорудар, чогуур хемчээл алыр үеп келген. Бир-ле дугаарында доскел чок чалыы оолдар, кыстар чаныш-сыныш чок демиселди чорудар ужурлуг.

Д. БААЗАН.

Чагыдыкчыларга

1967 чылдың солуннарын болгаш журналдарын чагыдып алыры, ол ышкаш чартык чылда чагыткан солун, журналдарны узадыры уламчылап турар. Чагылганы «Союзпечатьтын» агентилелдеринге, киоскилеринге, харылзаа салбырларынга болгаш ажылдап турар чериниң аайы-биле парлалганың хөй-нити нептередикчилеринге кылдыртып ап болур.

«СОЮЗПЕЧАТЬ».

Ажылдаары-биле чалап тур

Тываның орук-тудуг эргелели Кызылга болгаш районнарга ажылдаар, дараазында мергежилдерниң ажылчыннарын чалап тур:

1. бульдозерлер болгаш скреперлер машинистери.
2. автокрановщиктер.
3. орук механизмнери септээр слесарьлар.
4. бызаңчылар болгаш дашчылар.
5. бетонщиктер болгаш анаа ажылчыннар.
6. чиик машина чолаачылары.
7. дипломнуг кочегарлар.
8. электроканнакчылар.

Ажыл дугайын дугуржуру-биле № 31—63 телефонче долгаар ийикпе, азы Кызыл хоорайда Шевченко кудумчузунда № 127 бажыңга келир.

Колхозтар баштаар черлеринге

Көдээ ажыл-агый культураларын эки-тура-биле камгаладырының керээлерин Курстрахованиениң инспекциялары-биле чарыңар.

Тарылга шуурган, долу, соок, үер болгаш өске-даа чайгаар болур халаптардан өлген азы үрелген тавартада камгалаткан түңнү Курстрахование эгидип төлээр.

1967 чылдың дүжүдүн камгаладырының керээлерин тарылга эгелээриниң мурнунда чарып болур.

Камгалал керээзин чарары-биле Курстрахованиениң инспекциязынга баар.

КУРСТРАХОВАНИЕНИҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

КИНО

АПРЕЛЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тоннога болган олимпиада» 10. «Ленинниң путёвказын ёзугаар» 12, 2. «Шуптузун-на саитып тур мен, Ричард» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Спартак» (1-ги, 2-ги серияларны) 2.10, 5.20, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Корабльдиң командири» 4.50, 6.40. «Котовский» 3, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 10. «Хилис барган үе-шак дугайында тоол» 11.15, 1.40. «Луговая станциязын утпас мен» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫН 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Элчиннерниң сулчээзи» 6.30 шактарда.

Редакцияның адрези:

Кызыл, Шетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харысаалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда элды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01071.

Улуг Октябрьның 50 чылы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үнүп эгелээн

1967 ч. АПРЕЛЬ 16 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 90 (6727).

Өртээ 2 көп.

ЛЕНИНИЗМ БОЛГАШ ДЕЛЕГЕЙНИҢ АЖЫЛЧЫН ШИМЧЭЭШКИНИ

МОСКВАДА ЭРТЕМ СЕССИЯЗЫ

Апрель 14-те Делегейниң ажылчын шимчээшкининиң институдунга эртемденнер — марксистер, акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилери, хөй чурттарның марксисчи эртем төптериниң удуртукчулары «Ленинизм болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкинииниң айтырыглары» деп теманың эң чугула айтырыгларын чугаалажып көөрүн үргүлчүлээн. (СЭТА).

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

СОВХОЗТАРНЫ БОЛГАШ КҮРҮНЕНИҢ ӨСКЕ-ДАА КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИН БҮРҮН БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГАЛЫГ БОЛУР ЧОРУКЧЕ ШИЛЧИДЕР ДУГАЙЫНДА

Көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүреринге экономиктиг идиг бериишкинни күштелдирер болгаш бүдүрүлгелерниң ажылының түңнелдерин экижидеринге совхозтар ажылчыннарының база күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының материалдыг сонуургалын бедидер сорулга-биле СЭКП-ниң Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Совхозтарны болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчидер дугайында» доктаалды хүлээп алган.

Совхозтарны, үрежилге болгаш чылгы мал заводтарын, куш фабрикаларын, питомниктерни, көдээ ажыл-агыйның дуржулга болгаш өөредилге-дуржулга ажыл-агыйларын база күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче чоорту шилчидерин боттандырарын доктаалда көрүп турар.

Бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен ажыл-агыйлар бүгү бүдүрүлге чарыгдалдарын дуглаарын, дагын бүдүрүүшкүннүг бүдүрүлгени улам ыңай калбартырын (бүдүрүлге үжүр-дузалыг капитал салыышкыннарны, кол өөр малды тургузарын, бодунуң саарылга хөреңгилериниң немелде өзүлдезин болгаш өскелерни-даа), экономика талазы-биле идиг бериишкинниң фондуларын болгаш өске-даа фондуларны тургузарын, а ол ышкаш банкының чээлилерин бодунуң хөреңгилериниң күжү-биле өй-шаанда эгидип төлээрин хандырар.

1967 чылда 390 совхозтарны болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери-биле чөпшээрешкениниң ёзугаар шенелде кылдыр бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчидерин ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга дааскан.

Бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен совхозтарның болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң күрүнеге садар көдээ ажыл-агый продукциязының өртээн колхозтарга доктааткан немелделер-биле кады садып алыр өртектерни ёзугаар төлээрин чурумчуткан. Продукцияны садыг четкизинге болгаш хереглекчилерге шуут садар үезинде сайгарылганың болгаш саңажылгалар негелделериниң күштүг турар чурумун бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге хевээр арттырган.

Бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен совхозтарның болгаш колхозтарның ажыл-агый талазы-биле бот-тускайлаң чоруун калбартыры база моон-биле холбаштыр ол ажыл-агыйларга үстүнде турар организацияларның бадылап бээр план көргүзүглериниң санын кызырарын ол план көргүзүглерин дараазында көргүзүглер-биле кызыгаарлаарын СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эргежок чугула деп санаан:

бүдүрүлге талазы-биле — улус ажыл-агый планында көрдүнген продукцияның эң чугула хевирлерин натура хевир-биле күрүнеге садарының хемчээлин, а специализастаан ажыл-агыйларга оон аңгыда продукцияның чогуур хевирлерин (малдың үрежилгелиг чаш төлүн, сорттуг үрезиннерни, олуртур материалдарны болгаш өскелерни-даа) садарының хемчээлин;

күш-ажыл талазы-биле — ажыл төлевириниң ниити фондузун;

саң-хөө талазы-биле — арыг орулганың, бюджеттен үндүрүп бээр дозевилелдиң болгаш көдээ ажыл-агый үжүр-дузалыг кол бүдүрүлге фондулары дээш төлевириниң ниити түңүн;

бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен совхозтарның болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң планныг арыг орулгазының ниити түңүн ол ажыл-агыйлар боттары доктаадырын болгаш үстүнде турар органнар бадылаарын моон-биле кады көрүп турар. Ол ажыл-агыйларга айыткан чурумнуң ёзугаар бадылаан арыг орулганың түңүн ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевиледин чогаадыр үезинде барымдаалаар;

капитал салыышкыннар талазы-биле — төпчүткен капитал салыышкыннарының ниити хемчээлин, оон иштинде тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин болгаш төпчүткен капитал салыышкыннарының күжү-биле кол фондуларны ажыглалга кииреринң акша-биле;

материал-техниктиг хандырылга талазы-биле — тракторлар, автомобильдер, көдээ ажыл-агый машиналары, дериглер, чемишчидилгелер, тудуг материалдары болгаш үстүнде турар организацияларның хуваар бүдүрүлгениң өске-даа чепсек-херекселдери-биле хандырарының хемчээлин.

Бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен бүдүрүлгелериниң планнарының оон өске көргүзүглерин үстүнде турар организациялар бадылавас, а бүдүрүлгелер боттары ажылдап кылыр болгаш план органнары оларны планнар чогаадырынга санажылга материалдары кылдыр ажыглаар.

Кол бүдүрүлге фондуларын дээре ажыглаарынга совхозтарның болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң сонуургалдыг болур чоруун бедидер сорулганы барымдаалааш, бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен бүдүрүлгелер көдээ ажыл-агый үжүр-дузалыг кол бүдүрүлге фондуларын (продуктулуг болгаш ажылчын малдың база хөй чылдарда олуртулгаларның өртээнден аңгыда) тургусканы дээш бюджетке төлевирни херек кырында алдынган арыг орулгадан ол фондуларның өртээниң бир хуузу хемчээли-биле киирер. Ажыл-агыйны быжыглаар болгаш калбартыр фондунуң күжү-биле тургустунган бүдүрүлге фондулары дээш төлевирни ийи чыл дургузунда база банкы чээлилериниң күжү-биле тургустунганын — чээлини төлегижеге чедир, а ол ышкаш чогуур адырларның хереглелдерин хандырып турар бүдүрүлгелерде (цехтер, участоктар, установкалар) дуржулга бүдүрүлгелериниң кол бүдүрүлге фондулары дээш төлевирни тыртпас. Арыг орулгазының хемчээли сайгарган продукциязының бот-үнезинден 25 хуу куду болуп турар бүдүрүлгелерни фондулар дээш төлевирден хостаар.

Бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен совхозтар болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери көдээ ажыл-агый үжүр-дузалыг кол бүдүрүлге фондулары дээш бюджетке киирер төлевириниң хемчээлин тодараткан соонда арыг орулганың ниити түңүнден шилчилгелерни дараазында фондуларга киирер:

материал талазы-биле деткип шаңнаарының фондузунга — планныг арыг орулганың 15 хуузун, а пландан ажыр алдынган арыг орулгадан шилчилгениң айыткан нормазын үстүнде турар органның шиитпирин ёзугаар 50 хуу чедир эвээжедир. Ындыг болза-даа шилчилгениң ниити түңү ажыл төлевириниң чылда фондузунуң 12 хуузундан ашпас болур:

социал-культура хемчеглериниң болгаш чуртталга тудуунуң фондузунга — 10 хуу:

магадылал фондузунга — 20 хуу;

ажыл-агыйны быжыглаар болгаш калбартыр фондуга — 10 хуу.

Арыг орулганың оон арткан кезиин бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының талазы-биле шаңналдарның төлевиринге, бодунуң саарылга хөреңгилериниң немелде өзүлдезин акшаландырарынга, кол өөр малды тургузарынга, банкының чээлилерин төлээринге, төпчүткен капитал салыышкыннарның акшаландырыышкынынга, чуртталга-коммунал ажыл-агыйларның каражазын дуглаарынга, а ол ышкаш өске-даа чарыгдалдарга киирер.

Бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге ажыл-агыйны быжыглаарының болгаш калбартырының фондузун арыг орулгадан шилчилгелерниң, кол фондуларны бүрүн катап тургузарынга көрдүнген амортизация шилчилгелериниң кезиинин күжү-биле, а ол ышкаш ажыглалдан үнген болгаш артык хөреңгилерни — кол фондуларны сайгарып сатканындан кирген түңнүң күжү-биле тургузары көрдүнген. Бракталан малды сатканындан кирген түңнерни аңаа хамаарыштырбас болгаш кол өөр малды тургузар талазы-биле чарыгдалдарны акшаландырарынга киирер.

Айыткан фондуга киирер амортизация шилчилгелериниң хемчээлин чогуур министерстволар кол фондуларны бүрүн катап тургузарынга көрдүнген амортизация шилчилгелериниң 30 хуузу чедир хемчээл-биле доктаадыр.

Амортизация шилчилгелериниң, кол өөр малдан бракталан малды сатканындан кирген хөреңгилерниң, материал талазы-биле деткип шаңнаарының фондузунуң, социал-культура хемчеглериниң болгаш чуртталга тудуунуң фондузунуң, а ол ышкаш ажыл-агыйны быжыглаар болгаш калбартыр фондузунуң ажыглаттынмаан артыын дараазында чылче шилчидер болгаш ол арткан түңнерни совхозтардан болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринден ап болбас.

Материал талазы-биле деткип шаңнаарының ниити фондузу бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен совхозтарның болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң арыг орулгазындан шилчилгелерниң 15 хуузундан ашпас, министерство, көдээ ажыл-агыйның край, область эргелелдериниң болгаш трестин аайы-биле өртумаа-биле алырга, бүдүрүлге бүрүзүнүң ажыл төлевириниң чылда фондузунуң 12 хуузундан ашпас кылдыр материал талазы-биле деткип шаңнаарының фондузунче шилчилгелериниң хемчээлин чагыргазында турар бүдүрүлгелерге таарыштыр хуваар эргени министерстволарга, көдээ ажыл-агыйның область, край эргелелдеринге болгаш совхозтар трестеринге тывыскан.

Материал талазы-биле деткип шаңнаарының фондузу биле социал-культура хемчеглериниң болгаш чуртталга тудуунуң фондузунуң аразынга хөреңгилерни профэвилел организациялары-биле чөпшээрешкениниң ёзугаар фонду бүрүзүнүң түңүнүң 20 хуу чедир хемчээли-биле эде хуваарын совхозтарның болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң директорларынга чөпшээрээн.

Материал талазы-биле деткип шаңнаарының фондузунуң күжү-биле совхозтарның болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларын материал талазы-биле деткип шаңнаарын ажыл төлевириниң дугайында болгаш шаңнал дугайында күштүг турар дүрүмнерде доктааткан шаңналдардан дашкаар чорударын доктааткан.

Бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болурунче шилчиткен совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге план ёзугаар көрдүнүп турар төпчүттүнген капитал салыышкыннарны дараазындагы чүүлдерден акшаландырарын СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктааткан:

көдээ ажыл-агый техниказын, транспорт херекселдерин болгаш дериглерни садып алырынга, бүдүрүлге объектилерин тударынга болгаш бүдүрүлге үгланыышкынныг өске-даа капитал салыышкыннарны орулгаларның, кол фондуларны бүрүн катап тургузарынга баар амортизация шилчидиишкиннериниң база бодунуң өске-даа хөреңгилериниң күжү-биле, а чамдык чылдарда ол хөреңгилер четпейн барганда, колхозтарга доктааттынган хуусааларга болгаш негелделерге банкының берип турар үр хуусаалыг чээлиниң күжү-биле:

бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болурунче шилчиткен совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге бүдүрүлге үгланыышкынының капитал салыышкыннарын акшаландырарынга болгаш айыттынган сорулгаларны күүседиринге бердинген планныг орулгаларның түңнериниң хемчээлдеринге таарыштыр кол коданны тургузарынга кыска хуусаалыг чээлини тыпсыр, ону чыл дургузунда херек кырында алдынган орулганың болгаш магадылал фондузунуң хөреңгилериниң күжү-биле төлээр. Капитал салыышкыннарга бээр кылдыр планнаттынган орулганы боттарының ажыл-чорудулгазындан хамаарышпас чылдагаан-биле ажыл-агыйлар албаан таварылгада, совхозтарга болгаш бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болурунче шилчиткен совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге оларның зилээн ёзугаар беш чыл чедир узун хуусаалыг чээлини тыпсыр;

(Төнчүзү 2-ги арында).

Василий Ефстафьевич Шадрин Кызылдың автосептелге заводунуң хоочун ажылчыннарының бирээзи. Бүдүрүлгеге хөй чылдарның дургузунда ажылдап келген мурнакчы ажылчын бодунуң мергежилинге хөй аныяктарны өөреткен.

Хоорай Совединиң депутады, автослесарь эш Шадрин хүнүң нормазын үргүлчү 110—120 хуу күүседип турар.

ЧУРУКТА: В. Шадринниң ажылдап турары.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Мурнуку чылдардан эрте

Тараалаң Таңды районнуң шөлдеринде часкы хову ажылдары эрткен чылдарга деңнээрге неделя ажыг хуусаада эрте эгелээн. «Межегей» совхозтуң ийи болгаш алды дугаар хову бригадаларының механизаторлары шык базырыышкынынче бир дугаар киргеннер. Ол ажыл-агыйның № 2 бригадазында дөрт трактор агрегады база-ла ажылдап, ховунуң ыржымын үреп турар. Механизаторлар часкы ажылдарның баштайгы хүннеринден тура-ла илиирээшкинниң хүн нормазын ажыр күүседип эгелээннер.

Делгем шөлдүг улуг ажыл-агый болур «Тииелиг» совхозтуң 7, 8, 9 дугаар хову бригадаларының механизаторлары шык базырыышкынынче база кирген. Ажыл-агыйларның хову турлагларын белеткээни эки. Тараажыларның ортузунга агитас-массалыг ажылдарны партия организациялары калбартып турар.

Чаагайжыдылганың айы

Төрээн хоорайын ногаанчыдарының болгаш чаагайжыдарының шалыпчы айын Туранның чурттакчылары чарлаан. Оон хуусаазы апрель 15-тен май 15-ке чедир. Туранчылар ол үениң иштинде 6 муң дөс ыяшты бажыңнар чанынга олуртурлар.

Хоорайның аныяктары болгаш комсомолчулары ам стадионну чааргып эгелээннер. Район төвүнүң парыгын аглыдар ажыл база чоруп турар. Таңцылаар шөлдү ында кылып турар. 300 олуттуг ногаан театрның тудуу база эгелээн. В. И. Ленинниң тураскаалы хоорайның төвүнге турар. Ону кылырының белеткел ажылдары шалыпкын эгелээн.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДА ҮЖҮҮР-ШАЛЫП ИШ

Хөрзүннү камгалаар

Хөрзүннүң хаттан болгаш сугдан үрелиринң камгалаар талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП Төп Комитединге болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге чугаалажып кирген айтырыгны көдээниң ажылчы ишчилери эң чугула деп санап турар. Ол айтырыг бистиң «Сүт-Хөл» совхозка улуг хамаарылгалыг. Ажыл-агыйның суггат чок черлерге тарыыр тараазының хөрзүнү хаттың үрегдээшкининге таваржып турар. Хаттың хөрзүннү үрээринге удур ажылдарны чорударын совхозтуң дирекциязы планнап кирген.

Бистиң девискээривистиң чамдык черлери, тодаргайлаарга, Ишкин салбырның Дугай, Көк-Эл, Бора-Тайганың Чиңге-Хову аксы ол ынчаар, сугнуң үрегдээшкининде таваржып болур. Ынчаарга Өлеңниң болгаш Шеми аксының тараа тарыыр ховулары хаттың үрегдээшкининге таваржып турар. Ындыг черлерниң ширинин аңдара октавайн тарыырын, аңаа хөй чылдың сигеннерин үндүрерин сүмелеп турар болгай. Ынчалза-даа бисте чогуур техника чок болганындан хөрзүннү аңдара октавас аңдарылганы кылыр аргавыс чок. Ындыг ажылдар кылырынга эргежок чугула техника-биле хандырарын Чадааныңң «Сельхозтехника» каттыжыышкынындан совхоз негеп турар.

Сугнуң үрегдээшкининге таваржып турар черлерге гидротехниктиг тудуглар кылыры чугула дээрзин база-ла бодап турар бис. Хөрзүннү хаттың болгаш сугнуң үрегдээшкининге удур ажылдар чорудар техниканы алган соонувуста, болдунар хемчеглерни ап, келген техниканы долузу-биле ажыглаар апаар бис.

Бистиң совхозта суггаттыг черлер хөй. Бо хүннерде суггарылганы калбартып турар бис. Бугаларның суун халас агыспайн чөп ажыглап тургаш, часкы суггарылганы дүрген чорудар сорулга ажыл-агыйның суггатчыларының мурнунда салдынган.

В. ХҮЛЕР-ООЛ,

совхозта гидротехник.

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛЫ

Ажыл түлүктээн, а байдал кандыгыл?

Часкы хову ажылдары эгелээнден бээр элээн каш хонуктар эрте берген. Муң-муң га черлериниң шыгы базыртынган, суггарылга болгаш чер аңдарылгазы чоруп турар. Кыры-биле көөрге, часкы хову ажылдары изиг түлүк апарган, а байдал кандыгыл дээш көөрге, ам-даа чедир кылдынмаан чүүлдер хөй. Чөөн-Хемчиктиң, Улуг-Хемниң, Өвүрнүң тараажыларының Чадаанага болуп эрткен чөвүлел хуралынга бар четпестерни демдеглээн. Чөөн-Хемчик районга септелге багай чоруттунган. Ам-даа 20 ажыг трактор белен эвес. Өвүрде «Коммунизмче орук» колхозтуң механиги эш Чылбак-оол үш андазынны, бир сеялканы чартык чыл дургузунда септээш, доозуп чадаан. Улуг-Хем районда септелге планында көрдүнген 8 трактор, 30 ажыг сеялка, 7 андазын база септеттинмээн.

Тракторлар септээр талазы-биле «Сельхозтехниканың» салбырлары бо чылын база багай ажылдаан. «Чыраа-Бажы» совхоз «Сельхозтехниканың» Чадаана салбырында 7 тракторну четпестерин удур эде кылып тургаш, чеди хонук дургузунда хүлээп ап келген. Ол хиразында 2 трактор совхозка четпейн барган. Өвүрнүң «Кызыл тук» колхозунуң маңаа капиталдыг септелге эрткен «ДТ-54» тракторун мастерскаяның хериминден үнгеш, 20 км чедир чораат база үрелген, септелге үезинде чедир кылбаан чүүлдерлиг болган. 180 километр черни ол трактор бүдүн ай иштинде эрткен.

Баштайгы хыналдадан илерээни болза, бүгү тракторларның шимчээр кезектери, башкарыкчы дугуйлары ковчут багай септеттинген, ээриилдери стандарттыг эвес, узу, кывар чүүлү дамдылап төктүп чоруур болган. «Сельхозтехника» салбыры бо чылын база-ла септээн тракторларынга магадылал паспортту бербейн турар. Ынчангаш эрткен чылгы шывар чок ажылын бо чылын база катаптаары ол-дур деп, хуралга сангал берген эштер сагыш аарып чугаалап турганнар.

Үрезин дугайында айтырыг дүвүреэзиниг. Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында үрезиннериң 20 ажыг хуузу, Улуг-Хемде — деңнезин, Өвүрде — барык шупту чажар шынарга дүүшпейн турар.

Үш районда 15 муң ажыг гектар суггарылгалыг шөлдер бар. Дүжүттүң ниити чыылдазын арбыдадырының бо чугула курлавыры долузу-биле ажыглаттынмайн келген. Бо чылын часкы суггарылгага четпес белеткел-биле эгелээн. Чөөн-Хемчиктиң ажыл-агыйлары 750 га черге дөш булуңталдырар тургаш, ону чүгле 560 гага чорутан. 516 суггарылга доскалары херек болза, белеткеп алганы чүгле 53. Өске-даа херекселдер дыка четпес. Суггарыкчыларга ам 57 эш резина идиктер четпес.

Бо чылын бо районнарның иштики ховуларында ол-шык барык чок болган. Шык базырыышкынын дүргедетпишаан, суггарылгаже онза күштүг салырын чылдың нарын байдалы негеп турар. Тарылганы чогуур хуусааларда бедик шынарлыг чорудар төлээде, хамыктың мурнунда үстүнде бар четпестерни дораан эдери чугула деп, хуралга шынгыы демдеглээн.

С. ПАВУ.

Партийжи амыдырал

УРУГЛАР КИЖИЗИДИЛГЕЗИ —ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

Бистиң Совет күрүневистиң төөгүлүг 50 чылдарының иштинде экономика, ажыл-агый болгаш культура хөгжүдеринге чедип алган улуг чедиишкиннерин совет кижи бүрүзү улуг өөрүшкү-биле магадап көрүп, аңаа чоргаарланып турар. Бистиң чуртувус ону Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ачызында, чоннуң культуразын, ооң эртем билиин бедидер дээш Коммунистиг партияның, Совет чазактың хүн бүрү сагыш салып келгенинин түңнелинде чедип алган.

Чээрби ажыг чылдар бурунгаар чангыс-даа школа болгаш уруглар албан черлери чок турган Таңды районда, бо хүннерде 6 ортумак, 6 сес чыл, 7 эге школалар болгаш 2 кодээ болгаш ажылчын аныяктарның школалары ажылдап турар. Ында колхозчуларның, ажылчыннарның болгаш интеллигенцияның 5058 уруглары өөренип турар. Районнуң 3 музыка школаларында болгаш 14 уруглар албан черлеринде бир муң ажыг уруглар бар. 5 интернаттарда малчыннарның 400 уруглары күрүнениң долу хандырылгазында кирген.

Сөөлгү ийи-үш чылдарда районда 320-ден 520 чедир уруглар турар 4 ортумак школаларны туткан. Бо беш чылда Бай-Хаакка, Бочетово болгаш Кур чер суурларынга чаа ортумак школалар туттунар. Аныяк салгакчыларның коммунистиг кижизидилгези партия организацияларының болгаш коммунист бүрүзүнүң кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг. Ынчангаш районнуң партия организациялары школаларның болгаш уруглар албан черлериниң ажылынче доктаамал кичээнгей салып, уруглар кижизидилгезинге контрольду школага, өг-бүлеге болгаш коллективке үргүлчү тургузуп келген. Партия хуралдарынга, партбюроларга ол талазы-биле айтырыгларны чугаалажып, уруглар кижизидилгезинге кошкак кичээнгей салып турар коммунистерге негелдени кажангызындан-даа бедиткен.

Бо талазы-биле эки ажылдарны Дуржулга станциязында, «Россия» совхозта, Балгазын болгаш Хову-Аксы школаларында партия организациялары чорудуп турарын демдеглээри чугула. «Россия» совхозта партия организациязы школа ажылынче хүн бүрү кичээнгей салып, ада-иелер-биле ажылды эки чорудуп турарындан, ында коммунистерниң уруглары эки сагылга-чурумнуг болгаш чүгле «4», «5» демдектерлиг өөренип турарлар.

Дуржулга станциязында партия комитеди школа-биле быжыг харылзаа тудуп, аңаа партийжи удурталганы экижиткен. Дүрген суурда ада-ие комитеди үргүлчү ажылдап, боттарының хуралдарынга уругларның өөредилгезиниң, сагылга-чурумунуң дугайында айтырыгларны чугаалажып турар. Партия комитеди кодээ Советтиң депутаттарын ада-ие комитединиң ажылынга калбаа-биле кириштирип келген. Чоокта чаа Дүрген сес чыл школазынга ада-ие комитединиң, кодээ Советтиң депутаттарының болгаш башкыларның каттышкан хуралын чыылдырган. Ол хуралдан үш кижи составтыг бөлүктү тургускаш, суурнуң чурттакчыларының бажыңнарын кезип, уругларның чурттап турар байдалы-биле болгаш материалдыг хандырылгазы-биле танышкан. Уругларын эки кижизитпейн, оларга багай салдар чедирип турар коммунистерни болгаш өске-даа ада-иелерни хуралдарга тургузуп, хемчег ап турар.

«Тиилелге» совхозтуң партия болгаш ажылчын комитеттери школага улуг дузаны чедирип турар. Совхозтуң коммунистериниң ниитиг хуралынга «Коммунистиң бедик харысалгазының дугайында» айтырыгны уруглар кижизидилгезинге хамаарыштыр чугаалашкан. Партком болгаш ажылчын комитеди уруглар кижизидеринче кичээнгей салбас, харысалга чок коммунистерге болгаш ада-иелерге негелдени шыңгыраткан.

Бо дээрге ажылдың эки талалары-дыр. Ынчалза-даа чамдык партия организацияларының коммунистерниң талазында бо чугула херекти кичээнгейге албас, ону тооп көрбес фактылар бар. Ылангыя «Элегес» совхозтуң партия комитеди, райпода, суд, прокуратура болгаш милиция черлеринде, лесхозта, харылзаа конторазында, орук тудуунуң участогунда партия организациялары бо чугула ажылче кичээнгей салбайн келген болгаш аныяк салгакчыларның коммунистиг кижизидилгезиниң дугайында айтырыгларны партия, профэвилел хуралдарынга чугаалашпайн турар. Ол коллективтерде уругларының кижизидилгезинге кичээнгей салбас, оларны багай кижизидип турар ада-иелер хөй.

Кайда-ла партия организациялары аныяк салгакчыларның кижизидилгезинге хүн бүрү кичээнгей салып, школаларга партийжи удурталганы күштелдирип турар болдур, ол черлерде бичии чаштарның кижизидилгези шын чорул турар болгаш уругларның талазындан чурум үрээр чоруктар болбайн турар.

Сөөлгү чылдарда партия организацияларының талазындан школаларның ажылынга удурталганы экижиткениниң түңнелинде, районнуң школаларының ажылы элээн экижээн, идей-кижизидилгелиг ажылдарның деңнели болгаш өөреникчилерниң өөредилгезиниң шынары бедээн. Ылангыя Балгазын, Владимировка, Хову-Аксы ортумак болгаш Хову-Аксы, Кара-Булуң сес чыл школаларының өөредилге-кижизидилгелиг ажылдары кескузу-биле экижээн. Бо школаларда 1966—1967 өөредилге чылының үшкү үлдүнүнүң өөредилге түңнелдери эң-не дээре болгулаан.

Ук школаларда партия, профэвилел болгаш комсомол, пионер организациялары, школаларның дирекция черлери бир демниг ажылдап, ниити күш-биле өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарның экижидилгезин чедип ап турар. Совет улустуң революсчу, күш-ажылчы болгаш дайынчы чаңчылдарынга өөреникчилерни кижизидери кажангызындан-даа экижий берген. Колхоз тургузукчулары-биле, күш-ажылдың мурнакчылары-биле болгаш хамаатты база Ада-чурт дайыннарының киржикчилери-биле ужуражылгалар кылыры бо школаларда чаңчыл болу берген. Уругларның эстетиктиг, интернационалчы, патриотчу кижизидилгезинче кичээнгей салгаш, интернационалчы кежээлерни, шериглиг оюннарны организастап турар. Күш-культура болгаш спорт уругларның бир сонуургалдыг херээ болу берген. Массалыг хаактаашкыннарны, туристиг походтарны организастап турар. Бо талазы-биле Хову-Аксы школазының күш-культура башкызы эш Малютинниң кызымаккай, организакчы ажылын демдеглээри чугула.

Чамдык школаларның өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарында четпестер ам-даа бар. Бай-Хаак, Челер школаларының турар оран-савазы кончуг кызы болуп, амгы үениң негелделеринге шуут дүүшпейн турар. Хөй чурттакчылыг ол суурларга чаа школалар бажыңнарын туттурар хемчеглерни алыры ам негеттинип келген.

Коммунист бүрүзү чүгле бодунуң уругларының кижизидилгезинге сагыш салыры-биле кызыгаарлаттынмас, харын бүгү уругларның эртем билиглиг, культурлуг болуруңга сагыш салыр ужурлуг. Боттарының уругларын кижизидер талазы-биле өскелерге үлегер көргүзүп турар коммунистер бисте хөй. «Тиилелге» совхозта Монгуш-оол, Дажы-Серен, «Россия» совхозта Боровиков, Агапова, Дуржулга станциязында Оглезнек, Варникова оларны эки чижекке кирип болур. Бо коммунистерниң уруглары кончуг эки сагылга-чурумнуг, өөредилгеге, хөй-нити ажылынга шылгарап турарлар.

Уругларының кижизидилгезинге, өөредилгезинге сагыш салбас коммунистер барын база-ла айытса чогуур. «Тиилелге» совхозта Ламый-оол, Кострюлов, Дуржулга станциязында Буклин, Рыженков, Бай-Хаак суурда Полунин олар совет ниитилелге уруглар кижизидип бээр хүндүлүг хүлээлгезин уттуп турарлар. Оларның уругларының багай сагылга-чурумнуг, кошкак өөредилгелиг болуп турары ынчангаш таварылга эвес.

Аныяк салгакчыларның коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге партийжи удурталганы улам экижидер, бо айтырыгны партияның эге организациязы, коммунист бүрүзүнүң кичээнгейиниң төвүнге тургузар ужурлуг бис.

С. ХИРЛИГ-ООЛ.
СЭБП-ниң Таңды райкомунуң секретары.

Кварталдыын күүсеткен

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң Даштыг-Тей сүт-бараан фермазының коллективи беш чылдың ийиги чылының бирги кварталынга 28 тонна сүт бүдүрер, күрүнеге 20 тонна сүт садар планныг тургаш, 31 тонна сүттү бүдүргеш, 24 тоннаны саткан.

Иргит Анай, Анна Ондар, Татьяна Куулар, Ооржак Билиймаа олар саанчылар аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнакчылары. Олар бир инекке онаалдыр 210—273 кг сүттү саап алган.

Инек тарып боозадыр техник Ооржак Долзат бызаалаан 73 инектиң 67-зин тарып боозаткан.

П. СЕРГЕЕВ.

Юбилейге бараалгаткан

МАЙГА БЕЛЭЭВИС

Улуг-Хем кварталы. Кызылчылар ам дээрезинде бо кварталды билбес болганындан, кайда ирги деп айтырыжырлар. Удавас ол 26-гы квартал ышкаш кызылчыларга билдингир апаар. Улуг-Хемниң улуг көвүрүүнүң дужу. Частың шала кыржаң соок эртени чырып, хоорайның ниити шимчээшкини, ажыл-иши эгелээри билен-ле, чаа бедип орар тудугнуң краны ажылдап, ооң узун согуну эртken дүшкен кижилерге чаа хүннүң байырын чедирген дег, чоргаары кончуг таваар мөгейгилээр. Тудугжуларның бир демниг иши ынчаар эгелээр.

Үр эвес үе эртерге, 26-гы кварталдың алдыы талазынга улуг көвүрүгнүң таптыг-ла чиге дужунга Улуг-Хем кварталдың беш-беш каът бажыңнары төрээн Кызылывысты каастай бээр.

Бо хүннерде ында «Кызыл тудуг» эргелелиниң ийиги тудуг участогунуң база бир мурнакчы бригадазының кежигүннери ажылдап турар. Бистиң бригадавыстың кежигүннери юбилейлиг чылга холбаштыр алган хүлээлгелерин күүседир дээш кужениишкиннинг ажылдап турарлар. Юбилейлиг чылдың чазының байырлалы — Май 1 чоокшулаан тудум күш-ажылдың темпизи улам бедээн.

Алдынган хүлээлгелерниң чедиишкиннинг боттанышкыны ай, квартал планнарының канчаар күүсеттинип келгенинден кол хамааржырын бистер тудугжулар эки билир бис. Беш чылдың ийиги чылының эрткен айларының бүдүрүлге планын бригада ниитизи-биле ажыр күүседип келген. Тодаргайлаарга, квартал планы 118 хуу, а март айның онаалдазы 121 хуу күүсеттинген. Бо дээрге бүгү-делегейниң ажылчыннарының эп-сетиги каттыштырылгазының хүнү—Май 1-ге бистиң күш-ажылчы белээвис болур.

Бистиң бригадавыс Министрлер Чөвүлелиниң капитал-тудуг килдизиниң чагыы ёзугаар 60 квартиралыг беш каът чурттаалга бажыңын тудуп турар. Улуг-Хем кварталының баштайгы үш ындыг чурттаалга бажыңнарының тудуу хүн келген тудум өзүп орар.

Чоокта чаа бригадиривис Михаил Данилович Шиповаленко бисти чыып алгаш, эрткен кварталдың түңнелдерин дыңнаткаш:

— Удавас май байырлалы болгай, аңаа кандыг белектерлиг ужуражыр бис — деп, чугаалады.

Ёзулуг хурал кылдыр чыылдырбаан чыышкыска, майга сеңнээр белээвисти дугурушкан бис. Май бирге белек кылдыр апрельдиң планын беш хонук бурунгаар күүседир деп сорулганы салган бис. Бо хөй күжениишкинни негээр, улуг хүлээлге. Ону тодаргайлаарга, бо айның дургузунда 20 муң рубльдиң тудуг ажылдарын кылыр ийикпе, азы 311 кубометр тууйбуну хамага салып, корпустуң ийиги каъдын дооскаш, соңга, дээвиирин бүрүн холдан үндүрери болур. Бир эвес тудуг материалдарынга үзүктелиишкин болбас болза, алган хүлээлгевисти күүседиринге бүзүрелдиг бис.

Бригада кежигүннериниң тудугжу мергежилиниң чыл келген тудум өзүп тураары магалыг. Бо кыжын бистер шуптувус квалификация бедидериниң тускай бөлгүмүнге неделя санында ийи катап өөренип кыштадывыс. Удавас экзаменнер болур. Ону дужааган соонда, тудугжуларның разряды бедиир болгаш оларның кылган ажылының шынары экижиир дээрзи билдингир.

С. САНДАН,
тудугжу, ТАССР-ниң Дээди Советиниң депутаты.

№ 3 АТА-ның чолаачылары болгаш септеичилери юбилейге алдар кылдыр алган хүлээлгелерин күүседир дээш май мурнунуң чарыжын улам калбартканнар. Вулканизатор Антонида Мукина бодунга алган хүлээлгезин чедиишкиннинг күүседип турар. Эрткен айның планын мурнакчы ажылчын 120 хуу күүсеткен.
ЧУРУКТА: А. Мукинаның ажылдап турары.
В. УНОЛОВТУҢ фотозу.

Ажылдың темпизи бедээн

Өңнүг металлургияның тудуунда ажыл бо хүннерде хайнышкынныг чоруп турар. Тус-тус участоктарның болгаш бригадаларның аразында май мурнунуң социалистиг чарыжы улам калбарган. Социалистиг чарыш-биле чергелештир бүгү бригадаларны прогрессивтиг ажыл-төлевиринче шилчиткени ажылдың темпизин кескузу-биле бедиткен. Чижээлээрге, үшкү тудуг участогунда эш Мешковка удурткан бригада кылганын барымдаалаар шаңнал төлевиринче кирген соонда март айның планын 164 хуу күүсеткен, а бригада кежигүннери ортумаа-биле 170 рубльди ажылдап алган.

Тудуг эргелелинде эштер Карповтуң, Глуховтуң болгаш Кошелеваның мурнакчы бригадаларының кежигүннери боттарынга алган бедиткен хүлээлгелерин ажыр күүсеткеннер.

Ажылчыннарның тускай мергежилин бедидер талазы-биле ажыл багай эвес тургустунган. № 48 тудуг эргелелиниң шеверлекчилер бригадаларынга школа дооскан аныяктар хөй кээп турар. Ийи ай дургузунда өөреникчилеп ажылдааш, үшкү разрядтың мергежилин чедип ап турарлар.

К. ОЮН.

Хову-Аксы.

Орукчуларның үлүү

Октябрьның төөгүлүг 50 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин республиканың орук ажылдакчылары алдарлыы-биле күүседип эгелээннер. Беш чылдың ийиги чылының бирги кварталының планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткенин орукчулар рапорттаан.

Участоктарның болгаш бригадаларның аразында социалистиг чарыш май байырлалы чоокшулаан тудум улам кыптыгып эгелээн. Чарышка Кызыл биле Шагаан-Арыгның орук-ажыглал участоктары эки көргүзүглерлиг болган. Эрткен кварталдың планын кызылчылар бүдүн чартык катап ажыр күүсеткен, а шагаан-арыгжылар олардан чүгле 2 хуу куду көргүзүглүг болган.

Шагаан-Арыгның № 589 орук участогу (начальниги эш Байкалов), № 1470 орук-бүдүрүлге участогу (начальниги эш Кузнецов) чайгы үеде кылыр ажылдарынга белеткелди баш удур хынамчалыг чорутканнар. Орук септээр чепсек-херекселдер бүрүн септеттинген, тудуг материалдарын септелге кылыр черлерде сөөртүп чедирген. Кылыр ажылдарның планын тургускан болгаш бүгү ажылчыннарны участоктар аайы-биле хувааган.

Бирги кварталдың бүдүрүлге планын Кызыл-Мажалыктың болгаш Туранның орук ажылдакчылары база-ла чедиишкиннинг күүсеткеннер. Бо хүннерде республиканың орук тудугжулары май мурнунуң социалистиг чарыжын улам калбартып турарлар.

Бистиң корр.

ДЭЭРЕЛЕРНИҢ ДЭЭРЕЗИ

«Тыва кобальт» комбинаттың тудугжулары хүннүң-не улам бедип, дериг-херекселдерин эптеп кылып, улуг үүле бүдүп турар.

Белен продукция шыгжаар складтың улуг тудуунуң бир талазында калбак самбырада «Бо тудугда эш Пеньковтуң коммунистиг күш-ажыл бригадазы ажылдап турар» деп бижээн. Бригаданың кежигүннери узун складтың аңгы-аңгы өрээлдеринде ажылдап, күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алганнар. Складтың өрээлинде дөрт тудугжулар Натпит-оол, Санчай-оол, Аратына болгаш Аракчаа ажылдап турар. Оларны бригаданың дээрелеринге чөптүг-биле санап турар.

Вентиляция өрээлин кылып эгелээн болду. Чуга маңзылар-биле опалубка кылгаш, демирлер-биле арматураны шарааш, бетон эзилдирерин кадар чүве-дир. Санчай-оол чидиг балдызы-биле эптешпейн барган маңзыны чона шаапкаш, шыгаап көргеш, эвинге киргеш, узун шопту-биле быжыглапты. Хоочун тудугжу Аратына ырадыр кылаштааш, иштики каъттың опалубказын шыгаап-шыгаап чугаалады:

— Эки-дир, оолдар, хөлчок дески-дир.

— Чаа бо кадагны каяа хаптарыл?—деп, Натпит-оол айтырып, маңзыны эптеп тур. Эптежип, тааржы бээрге эки Санчай-оол кадаптар черин айтып берди. Дөрт тудугжунуң ажылын хайгаарап турарга, олар бызаңчылап чаңчыкканы ажык болду.

— Хүн нормазын 150 хуу күүсеттивис — деп, Ховалыг Санчай-оол өөрүшкүлүг чугаалады.— Бир килограмм ажыг кадаг база камнап алдывыс. Дилген ыяш база арткан. Шаанда болза, шары чүгү хире дижир дилген ыяш камнаттынды, тодаргайлаарга, 35 рубль өртектиг опалубканы камнадывыс.

— Белен продукция складын айыткан хуусаазындан ийи ай эрте дужаар бис — деп, Санчай-оол чугаалады:— Тудугжулар сөзүн ээлеп шыдаар. Складтың тудуунда ажыл шалыпкын чоруп турар.

О. КОРОДА.

СОВХОЗТАРНЫ БОЛГАШ КҮРҮНЕНИҢ ӨСКЕ-ДАА КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИН БҮРҮН БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГАЛЫГ БОЛУР ЧОРУКЧЕ ШИЛЧИДЕР ДУГАЙЫНДА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Чурттаалга бажыңнарын, школаларны, медицина болгаш уруглар албан черлерин, клубтарны, чунар бажыңнарны болгаш культура-амыдыралдың өске-даа объектилерин, мелиорация болгаш ирригация тудугларын, электри дамчыдылгазының шугумнарын тударынга, а ол ышкаш күштүг болуп турар хоойлуларга дүүшкек өске-даа чарыгдалдарны — Күрүне бюджединиң хөреңгилериниң күсели-биле;

чаа бүдүрүлгелерни, куш фабрикаларын, парник-чылыдылга комбинаттарын база хаван эъдин, сүттү, мал болгаш куш ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрер талазы-биле комплекстерни тударынга чарыгдалдарны — Күрүне бюджединиң хөреңгилериниң болгаш эде хуваалданың чуруму-биле өске бүдүрүлгелерден алдынган орулганың күсели-биле;

бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болуруңче шилчиткен совхозтарның болгаш күрүнениң өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң боттарының саарылга хөреңгилериниң нормативтериниң немей өзүлдези ол бүдүрүлгелерниң хөреңгилериниң, боттарының өске-даа кирилделериниң болгаш банк чээлилериниң күсели-биле хандыртынар.

Продуктулуг болгаш ажылчын малдың кол коданың тургузарынга чарыгдалдар күрүнениң кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң боттарының хөреңгилериниң (орулгазының, бракталган малды сайгарганындан алдынган хөреңгилерниң болгаш ооң-даа өскелериниң) күсели-биле, а ол хөреңгилер чедишпейн барган таварылгада — банкының ийи чыл чедир хуусаалыг чээлизиниң күсели-биле акшаландыртынар ужурлуг.

Бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болуруңче шилчиткен совхозтар болгаш күрүнениң өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелери күрүне планын күүседирин хандырбышаан, бүдүрүлге-ажыл-агыйжы ажыл-чорудулганың, чижээ, мындыг айтырыгларын боттары шиитпирлээр:

кодээ ажыл-агый продукциязын садар талазы-биле үстүнде турар органнарның бүдүрүлгелерге бээр планныг онаалгаларынга, а ол ышкаш продукцияны пландан ажыр садарының эргазын барымдаалап тургаш белеткел, садыг, сайгарылга организациялары-биле болгаш өске-даа үлетпүр бүдүрүлгелери-биле ажыл-агыйларның керээлеринге үндезилээш, бүдүрүүшкүнүң хемчээлин планнаар;

күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, продукцияның бот-үнезин, ажылдакчыларның санын планнаар болгаш бүдүрүлгени эргелеп башкарарының эң-не ажыктыг структуразын доктаадыр;

чарыгдалдарны болгаш продукция бүдүрерин боттандырарының хемчээлинге таарыштыр мурнундагы кварталдарда алдынган ажыл төлевириниң талазы-биле камналганы дараазындагы кварталдарда ажыл төлевири төлээринге ажыглаар, а ол ышкаш чыл фондузунуң хемчээлдеринден ажырбайн, ажыл төлевири төлээринге дараазындагы кварталдарның хөреңгилерин таарыштыр ажыглаар;

инженер-техниктиг ажылдакчыларның санын доктаадыр.

Бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болуруңче шилчиткен совхозтар болгаш күрүнениң өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелери ажыл-агыйлардан хамаарышпас чылдагааннар-биле боттарының саарылга хөреңгилериниң камгалалдыг болуруң хандырып шыдавайн барган болза, боттарының саарылга хөреңгилериниң чедир чыылбайн барган түңнерин дараазындагы үелерде немелде орулгаларны алырын хандырып болгу дег организас-техниктиг хемчеглерни чорудуп тургаш, а эргежок чугула апарганда, ажыл-агыйларның фондуларынче орулгадан шилчидиишкиннерин түр (ийи чыл чедир) 30 хуу чедир кызырып тургаш, дедир эгидип тургузар хүлээлгелиг. Бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болуруңче шилчиткен совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге боттарының саарылга хөреңгилериниң четпес чоруун түр долдуруп алыры-биле ийи чыл чедир хуусаалыг чээли тыпсыр.

Бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болуруңче шилчиткен совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге тыпсыр чүүлдер болза:

колхозтарга доктааттынган хуусаалар-биле болгаш негелделер-биле бүдүрүлге углаанывышкынының топчуттунган капитал салыышкыннарынга, а ол ышкаш ажыл-агыйны быжыглаар болгаш калбартыр фондунуң хөреңгилериниң күсели-биле боттандырып турар капитал салыышкыннарга узун хуусаалыг чээлини тыпсыр, ынчаарга ол хөреңгилер төлевилеттинген хемчеглерни чорударынга четпес болганда, объектиниң ажыглалга кирген хүнүнден эгелээш, алды чыл дургузунда төлээр кылдыр тыпсыр;

чурттаалга бажыңнарын болгаш культура-амыдыралдың объектилерин тударынга чээлини бээрде социал-культура хемчеглериниң болгаш чурттаалга тудуунуң фондузунда ажыл-агыйларның хөреңгилери четпес болуп, тудугну эгелээриниң мурнунда ону боттандырарынга эргежок чугула хөреңгилериниң 50 четпес хуузу бар болур болза, социал-культура хемчеглериниң болгаш чурттаалга тудуунуң фондузунга кирип турар хөреңгилерниң күсели-биле чээлини ийи чыл чедир хуусаада төлээр кылдыр бээр;

чаа техниканы, механизацияны нептередир, бүдүрүлгениң технологиязын экижидер болгаш бүдүрүлге чорудулгаларын күштелдирер талазы-биле хемчеглерни чорударынга база бүдүрүлгени техника талазы-биле сайзырангайжыдарының өске-даа хемчеглерин чорударынга, а ол ышкаш улустуң херегле барааннарын бүдүрерин калбартыр болгаш организастаар, оларның шынарын экижидер талазы-биле чарыгдалдарга чээлини ону берген хүнүнден эгелээш, алды чыл чедир хуусаада тыпсыр, ынчаарга чээлилендирген хемчеглерни боттандырганындан орулганың (камналганың) күсели-биле ол хуусаада чарыгдалдарның орну катап тургустунуп турар бе дээрзин база барымдаалап көөр;

бүдүрүлгениң сезон чарыгдалдарын дуглаарынга болгаш бүдүрүлге-сан планын ёзугаар бараан-материал талазы-биле үнелиг чүүлдерниң курлавырларын тургузарынга кыска хуусаалыг чээлини чогуур кварталда ажыл-агыйның орулгаларын болгаш чарыгдалдарын ылавылап тургаш тыпсыр;

чамдык бүдүрүлгелер боттарындан хамаарышпас чылдагаан-биле чээлини доктааттынган хуусааларында дедир эгидерин хандырып шыдавайн барган таварылгада, чээлилер талазы-биле өре төлээрин бир чыл чедир хуусаада узадып болур.

Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, крайкүүскомнарга, облкүүскомнарга, райкүүскомнарга болгаш кодээ ажыл-агый органнарынга СЭБП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээткени болза:

бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болуруңче шилчип алырда, совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге эргежок чугула дузаламчыны көргүзер болгаш совхозтарның база өске-даа организацияларның болгаш албан черлериниң аразынга бот-орулга-чарылгалыг харылзаа байдалдарны шыңгыы сагыырының эргежок чугула хемчеглерин алыр;

бүдүрүлгениң хүн бүрү ажыл-чорудулгазынга өске организацияларның холгаарлаашкынын болдурбайн, бүдүрүлгени камналгалыг, угаангыр башкарып чорударда, совхозтарның болгаш күрүнениң өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының инициативазын болгаш бот-ажыл-чорудулгазын хөгжүдеринге бүгү хемчег-биле идиг бээр.

Партия, совет болгаш ажыл-агый органнары, совхозтарның болгаш күрүнениң өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң удуртукчулары база специалистери кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бот-орулга-чарылгалыг болуруң быжыглаар болгаш экономиктиг идиг бериишкиниң күштелдирер талазы-биле хемчеглерни боттандырарынга үндезилээш, совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге оларның ажылын үндезини-биле экижидерин чедип ап, кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедир, ооң бот-үнезин чиигедир база бүдүрүлгелерниң рентабельдиг болгаш орулгалыг болуруң бедидер чорукту хандырар дээш бүдүрүлгениң технологиязын болгаш күш-ажылды организастаарын бүгү хемчег-биле сайзырангайжыдар хүлээлгелиг.

БИСТИН ИНТЕРВЬЮВУС

ЧЕМНЕНИЛГЕДЕ ЧАА ЧҮҮЛДЕР

Ниитиниң чемнениилге черлерин, оон ажылын улам ыңай экижидерин Коммунистиг партия болгаш Совет чазак чугулага көрүп, ол талазы-биле тускай доктаалды хүлээп ап турары таварылга эвес. Кижи бүрүзү улам бүдүрүкчүлүг ажылдазын дээш, дыштаныылга, сегүүстээшкин, байырлал үезинде оон амыдыралчы негелдезин хандырар дээш, беш ажыл хүннүг неделяже шилчилге-биле кады, ниитиниң чемнениилге черлери кандыг чаа чүүлдерни кылыр деп турары солун. Бо юбилейлиг чайын республика найысылалының столоваяларынга, ресторанарынга, кафелеринге кандыг-кандыг чаартылгалар болурун таныштырары-биле бистиң корреспондентивис Кызылдың столоваялар трезиниң директору **Ф. Т. Селигеев**-биле интервью кылган.

Корреспондент: Найысылалга бо чайын кандыг немелде уудуг кылырыл, Федор Тимофеевич?

Ф. Т. Селигеев: Кызыл хоорукүүскомунуң шиитпирин ёзугаар автовокзал чоогунда 50 олуттуг столовая туттунуп турар. Оон туду шала саадап турар. Ону дүргедедирин «Коммунудуг» септелге-тудуг эргелелиниң удуртукчуларынга хоорукүүском даасхан. Пассажирлер АТА-зының ында амгы үелеги столоваяның баазазынга школалар кухнязын болгаш кулинарлыг магазинни ажыдар бис. Бо айтырыг дүвүреничиг болуп келген. Хоорай төвүнде хлеб магазининиң бир ужунда амгы кухня школачыларны ниитк чем-биле хандырып шыдавайн турар. Ынчангаш ол биске чугула объект болуп турар.

Корреспондент: Чемненикчилерни кандыг чаартылгалар манап турарыл? Ылангыя бо юбилейлиг чайын хоорайның ажылчы чоннарын аъш-чем-биле хандырарын столоваялар трези канчаар организастаар деп турарын чугаалап көрүңерем?

Харыы: Бистиң чемненикчилеривисти чаа чүүлдерни манап турар. Хоорайның 26-гы кварталында № 5 магазинниң ол чоок кавының чурттакчыларының кулинария, кондитерлиг кылыглар садар магазини кылырын Кызылдың күрүне садыы-биле дугурушкан бис. Ол удавас ажылдап эгелээр. Хоорайның чоон талазында столовая чогу оон чурттакчыларын хомудадып турар. Ынчангаш орта 80 олуттуг столоваяны тударының чопшээрели алдынган.

Эң-не дүвүреничиг айтырыг, столоваяларда аъш-чемниң дээжизиниң чаңгыс аай болуп турары болгай. Ол талазы-биле бистиң тускай мергежилдиглеривис хемчеглерни ажылдап кылып турар. Бир-ле дугаарында бисти чиг продуктулар-биле хандырып турар бүдүрүлгелер-биле харылзааны экижидерин чугула деп санап турар бис. Чижээ, эът комбинады-биле, пиво, сүт заводтары-биле быжыг демниг ажылдаар бис. Ниитиниң чемнениилге черлериниң ажылын экижидери-биле респотребсоюзтуң крахмал пегиниң баазазынга бистиң трестиң хайындырар кылдыр белеткээн чиг чемнериниң, чигир-боова болгаш кулинарлыг кылыгларның пегин ажыдар деп турар бис. Ол ам бо чайын азы ийиги кварталда ажыглалга кире бээр. Ол дээрге биске хончуг чугула цех. Бодап көрүңерден, кажан ол цех ажылдай бээрге, бистиң столоваяларывыстың ажылчыннарының 50 хуузу кызырлыр. Чүге? Янзы-бүрү продукцияларны, чем кылыгларын белеткээринге столовая, ресторан, кафе бүрүзүнде тускай штат тудуп турар болгай. Ол бүдүрүлге черин ажыткан соонда пирогилерни, котлеттерни, далган кылыгларын түс-түс черлерге хол-биле кылып турбас, ол ажыл төпчүттүнер апаар. Бис ам безин бир автомашина алган бис. Өскезин оруктa кел чыдар. Ийиги кварталда «Москвич» маркалыг үш машина кээр. Оон ыңай экономика талазы-биле ол улуг ужур-дузалыг — саарылга чарыгдалынга ол хөй камналганы бээр.

Бистиң столоваяларывыс, ресторанарывыс боттарының бүдүрүп үндүрген продукцияларының садыглаашкынын, бажыңнарже дүштеки чемин садарын калбаа-биле практикалаар, чиигеткен ортек-биле комплекстиг дүштеки чемнерни садар апаар. Кулинарлыг кылыгларның делгелгезин неделя санында-ла 3-кү, 4-кү столоваяларда, «Улуг-Хем» ресторанда, «Отчугаш» деп кафеде эрттирип турар.

Корреспондент: Силерниң бүдүрүлгелериңиң кылыгларын материалдыг чүүлдерни бүдүрүп турар кижилер — ажылчыннарга чоокшуладырының талазы-биле чүнү кылып турарыңарны номчукчуларга чугаалап болур силер бе?

Харыы: Ийе, сонуургалып болбайн аан. Изиг чемнер-биле ажылчыннарны хандырары биске моон соңгаар, кажан бүдүрүлге черлери 5 хонуктуг ажылчы неделяже шилчий бээрге, бистиң шуут дорт хүлээлгевис болу бээрин угаап билип турар бис. Бистиң садыгжывыс, поварывыс чок чаңгыс-даа бүдүрүлге чери турбас кылдыр ажылдаар бис. Ол бистиң хүлээлгевис. Типография база дааранылга болгаш хоорайның амыдырал хандырылга комбинаттары ышкаш бүдүрүлгелерге бистиң ажылдакчыларывыс үргүлчү баар.

Корреспондент: Аъш-чемниң ассортиментизиниң дугайын номчукчуларга таныштырып көрүңерем?

Харыы: Трестиң ол талазы-биле тускай чөвүлели ажылдап турар дээрзин силерге дыңнадып каайн. Ук чөвүлел бодунуң хуралдарын үргүлчү кылып, аңаа аъш-чемниң дээжизин, ассортиментизин бадылап турар. Чоокта чаа ол чөвүлелдиң бадылаан чемнери бо-дур.

Ниити чемнер: № 3 столоваяның повары Садаковаңың чогааткаңы «Кызыл» деп салады, база-ла ол авторнуң «Ногаа аймаа» деп салады (дагаа чуургазы-биле сугуналыг картофель), хаван эъдинден кылган төгериктер болгаш «Спутник» деп котлеттерни «Улуг-Хем» ресторанның повары Костылецкая кылган. № 12 столоваяның повары Рыбинаның чогааткаңы Кызылга кылган бифштекс дээш оон-даа өске чемнер.

Национал чемнер: далган үскен тыва мун, тырткан эът, шиштээн баар, хуужуур, дүлген эъттиг мун, боорзак, боова, сарыг шай.

Амгы үеде бистиң поварларывыс мындыг чемнерни белеткеп турарлар: инек эъдиниң колбасазын, тыва ёзу-биле хелген эът, «отчугаш» деп котлеттер.

Үстүнде адааным чемнерни бистиң чемнениилге черлеривистен сонуургап болур силер, эргим кызылчылар болгаш аалчылар.

Корреспондент: Кандыг-даа организация, бүдүрүлге, албан чери Улуг Октябрьның 50 чылын төлептиг уткуурун эң чугула сорулгазы кылдыр санап, аңаа бүгү-ле чаагай ажыл-херектерин бараалгадып турар болгай. Силерниң бүдүрүлгелер кандыг хемчеглерни ажылдап кылганыл, Федор Тимофеевич?

Харыы: Май 1-ге чедир эң эки повар деп конкурс чарлаан бис: база-ла ол байырлалга чедир эңне арыг-шевер столовая дээш чарыш чоруп турар; соок чемнерниң делгиириниң конкурузун 50 чылга алдар болдуруп турар, ол март 1-ден ноябрь 7-ге чедир чарлаттынган. Оон ыңайгызы өске бүдүрүлге черлери-биле барык демей. Кыска-биле ол-ла. Ынчаарга техниктиг дериглелер дугайында чугаалаары база чугула. Амгы үеде пединституттуң, кодээ ажылагыйы техникумунуң буфединде кофе хайындырар тускай машинаны тургузуп каан. Удавас № 3 магазинге, төп гастрономга болгаш башкы училищезинге ындыг дериглени тургузар бис.

Беш ажыл хүннүг неделяже шилчээн сооңунда бистиң кызылчыларывыс таарымчалыг дыштанзын дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр. Чижээ, амгы үеде бисте тускай шилдеп эптеп кылыр ийи «Чудесница» («Хуулгаазын») деп кафени эккелген. Оларны хоорукүүском-биле сүмележип тургаш тургузар бис. Оон бирээзинге-ле 40 кижи хары угда чемненир. Бирээзин хоорайның төвүнге, өскезин — чоон талага тургузар бис.

Корреспондент: Бирги кварталда план күүселдези силерге кандыг болганыл?

Харыы: Планны күүсетпейн берген бис. Ол бистен хамаарышпас чылдагаан-биле болган чүве. Хоорайның харылзаа конторазы ам туруп турар бажыңны 2-ги столовая кылдыр санап, аңаа план бердинген, а ону хоставаанындан план күүсеттинмээн. Экономиктиг көргүзүүвүс дыка эки. Бо чылдың бараан саарылгазының бирги кварталында ол көргүзүг мырыңай кайгамчык — 32 хуу ашкан! Планның даалга күүседир талазы-биле арга-дуржулга бистиң коллективтерде бар дээрзин ол херечилеп турар.

Биске дуза херек. Чүл дээрге кадрлардан четпес улус бис. Бодап көрүңер, бистиң системавыста 546 ажылдакчының 492-зи херээженнер. Аныяктар биске келбес болур-дур. Чамдык ажылдакчылар үрт-дарының столоваяларже ап алгаш ажылдаар ужурга таваржып турар, а ол дээрге ниитиниң чемнениилгезиниң дүрүмүнге шуут таарышпас болгай.

2-ги столоваяны эрткен чылдың январьдан июньга чедир харылзаа чери алгаш, мынчага дээр хоставайн келген. Хоорукүүском болгаш партия хоорукому бо айтырыглар талазы-биле биске деткимчени көргүзер болза, бистиң коллективтеривис бодунуң мурнунда сорулгаларын күүседип шыдаар дээрзин бүзүредип болур бис.

СИГЕН ШӨЛДЕРИН ЭКИЖИДЕР

КИЖИ БОЛГАШ ЧЕР

Бистиң республикада мал чеминиң рационунда сиген улуг черни ээлеп турар. Оон четчир, эки шынарлыындан малдың продуктулуу, оон баш санының өзүлдези улуу-биле хамааржыр.

Республиканың ажыл-агыйларында сигенниң хөй нуруузун чайгаар үнген сиген кезилдезинден алыр. Моон-биле холбаштыр малдың чем сууруун быжыглаары гектар бүрүзүнүң дүжүттүүндеп база мал чемнериниң шынарындан хамааржыр.

Баштайгы медээлер ёзугаар алырга, Тыва АССР-де чайгаар үнген оът-сиген черлериниң шөлү 48,5 муң гектар, оон иштинден чүгле 0,3 муң гектар экижиттинген. Сөөлгү чылдарда чайгаар үнген сигенниң дүжүткүрү куду болуп, чайгылып турар. Оон ындызының чылдагааны сиген кезер черлерни ажыл-агыйжы эвес ажыглап турарында. Бисте оът-сигенниг черлерни мынчаар ажыглап турар: чазын — одарга, чайын — сиген кезилдезинге, күзүн — база одарга.

Республиканың чаңгыс-даа ажыл-агыйында сиген кезилдезиниң ээлчештирилгези нептеревээн, малды одарладырының ёзулуг планныг системазы чок, бо байдал сиген шөлдериниң дүжүткүр болурунга болгаш ботаниктиг составынга багай салдарны чедирип турар. Оът-сигенниг черлерни шын эвес ажыглаарга, мал чеми оъттар бок үнүштерге, мал чивес азы багай чиир база хораныг үнүштерге кыстырыптар. Оът-сигенниг черлерде бедик шынарлыг, үнелиг үнүштер хөй, чижээ, тимофеевка, костер, люцерна, эспатпет, мятлик, пырей, вика, клевер болгаш өске-даа.

Амгы үеде шынааларда бок үнүштерни узуткап, үнелиг мал чеми сигеннерни өстүрериниче калбак оруктуу ажыдары эргежок чугула. Мону бадылаалааш, чайгаар үнген сигеннерни экижидериниче кичээнгей салыры чугула сорулга болур.

Чайгаар үнген сиген черлерин экижидерин ийи бөлүкке үзүп турар: черниң кырын экижидери болгаш үндезин ханы экижидери.

Кырын экижидеринге болза чайгаар үнген сиген долузу-биле азы чамдызы артып калыр, ынчалзадаа оон дүжүдү бедиир, оон-биле чергелештир чемгир шынары база көвүдээр, шак ындыг хемчеглер кирер. Ындыг экижидиишкинниң кол хемчеглеринге кирер чүүлдер: черниң кырын аштап-арыглаары болгаш планнаары, ону дескилеп кылыры (ширикти дискалаары, фрезеровкалаары болгаш өске-даа), чемишчидилгелер төгери, сигеннер тарыыры болгаш оон-даа өске. Үстүнде айыттынган хемчеглер бүрүзү чүнү бээрил база чайгаар үнген сигеннерни экижидер ажылдарны кандыг хууссаларда чорудары дээре болуруул?

Участоктарны аштап-арыглаар болгаш планнаары ажыглалдыг черниң ажыктыг шөлүн калбартыр арганы бээр, оът-сигенниң өзериниң байдалын экижидер болгаш ажаап алыышкын ажылын механизастаарынга негелделерни тургузуп турар.

Шынааларда шириктерни дескилеп кылырын хөрзүн 10—12 см эрип бады барганда, шынаа оъттарының өзүп эгелээр мурнуу чарынында чазын эрте чорудуп болур. Ширикти үлдүредирин шыгы четчир участокка чорудар болгаш сүт аартадыр кудуп аар катоктар-биле ылавыла катоктаар ужурлуг. Ынчаар катоктаар чорук ширикттер аразында агаарлыг хостарны чок кылыр, ынчангаш хөрзүннүң суг-шыгын катап тургузар, а бо болза оъттарның өзүп үнеринге эки болур.

Чайгаар үнген сигенниг черлерге оът-сигенни хөрзүн кыры-биле тарыырын янзы-бүрү байдалга чоруткулааныкын дуржулгазын көөрге, дүжүттү ол дыка бедидип турган. Бистиң республиканың байдалынга бо арга черле таарымчалыг, ынчаар кылыр дизе, черде үнген оът-сигенниң үрезиннерин чыыр апаар. Тус черниң байдалынга таарышкан, черде үнген оът-сигенниң үрезиннери-биле тарылганы чорударга, өске областардан эккелген үрезиннер-биле тарааныындан артык ажыктыг.

Шынаа оът-сигеннериниң дазыл системазын үреввейн тургаш, диштерлиг каток-биле катоктаары хөрзүннүң микробиологтуг чорудулгазын экижидер болгаш эчизинде барып оларның продуктулуун гектар бүрүзүнге онаашкыр 5—7 центнерге көвүдедир. Суггаттыг черлерге бир дөрбелчин метр черге онааштыр 70—90 үттээшкинниг кылдыр катоктаар болза эки. Эмин эртир шириктелген черлерге катоктаашкын үезинде каток диштери-биле үттээшкинни көвүдедир, ону диштерлиг каток-биле ийи-үш катап бастырып тургаш чедип алыр.

Оът-сиген талазы-биле тускай эртемниглерниң болгаш мурнакчыларның дуржулгазындан доктааттынганы болза, минералдыг-даа, органиктиг-даа чемишчидилгелер дүжүттү 2—3 катап көвүдедир, а чемишчидилгени суггаттыг черлерге чорудары ол-ла дүжүттү 4—5 катап көвүдедир.

Мал фермаларының чанында сиген шөлдеринге 4—5 чылда бир катап мыйыстыг бода мал өдээн гектарга 20—30 тонна онаажыр кылдыр чажар. Шынаа оът-сигенниниң өзүп эгелээриниң мурнунда өдекти төгери дээре болур, а суггаттыг участоктарга баштайгы суггарылганың мурнунда чорудар, оон соонда оон кырын волокуша-биле азы ылаш балур-биле дескилээр.

Чоон Сибирь зоназында хемчеглерниң ындыг комплекзин Бурят АССР-де, Иркутск областа калбаа-биле практикалап турар. Бистиң республикага сиген кезер шынааларны экижидериниң болгаш дескилеп кылырының аргаларын чоокта бээр ажыглап келген, ынчангаш бо талазы-биле практиктиг дуржулга эвээш. Амгы үеде дуржулга станциязында оон чоруттунуп турары багай эвес түңнелдерни берип турар, чижээлээрге, өдекти чазын эрте төккен черге оът-сигенниң дүжүдү бир гектарга 39,3 центнер болган турда, чемишчидилге чокка ол дүжүт 23 центнер болган. Ынчангаш оът-сиген үнер черлерге өдекти төп тургаш, гектар бүрүзүнге онааштыр дүжүттүң дыка бедиирин чедип ап болурунуң аргазы бар-дыр.

Үстүнде айыттынган хемчеглерни ажыглаар чорук малдың продуктулуун бедидеринге херектиг, чиик өртектиг болуун чемнерниң байлакшылын чедип алыр арганы бээр.

Л. ДАВЫДОВА,
дуржулга станциязының мал чеми бүдүрер талазы-биле килдизиниң эртем ажылдакчызы.

Адениниң патриоттарының демисели

Чоокку Чөөн чүкте англи колонизаторларның чугула чөленгиижи — Аден хоорайның кудумчуларынга эрткен неделяда аден патриоттар биле англи колониалисчи шериглерниң аразынга ёзулуг тулчуушкун болган. Каттышкан Нацияларның Организациязының төлээлериниң ында келгени-биле холбаштыр бүгү-ниити ажыл соксадыышкыны хоорайның болгаш порттуң ажылын саңдараткан. КНО-нуң ол төлээлери КНО-нуң Кол Ассамблеязының дааскалын ёзугаар Аденде байдалды истеп, хыйаар ужурлуг турган. Ындыг болза-даа, англи колониалисчи эрге-чагыргалар төлээлерниң келгениң боттарының сорулгаларынга ажыглаарын шиитпирлээш, колонияда «дүвүрээлиг чок чорук болгаш корум-чурум» нептереэн дээр чүвеге бодалды тургузарын оралдашкан. Ынчаарда аден патриоттар ол англи колонияда херектиң шынныг байдалын бүгү-ниити ажыл соксадыышкыны-биле көргүзерин шиитпирлээн. Ынчангаш аденчилерниң чаңгыс эп-сеткилдиг көдүрлүүшкүнү КНО-нуң төлээлер кежигүннеринге улуг бодалды болдурган. Олар Аденден хуусаа бетинде үнүп чоруткан, чүге дээрге төлээлерниң кежигүннериниң медеглээни-биле алырга, англичаннар оларның ажылынга моондактаан.

128 чылдарның дургузунда англичаннар Аденден салдынмайн келген. Оон ужурун билип алыр дизе, делегей чуруун каксы көөрге-ле четчир. Аден — эң улуг далай порту болгаш англи шериг баазазы. Англи шериг баазазы Европадан Азияже Чер ортузу далайны, Суэц каналды болгаш Кызыл далайны тавар эрткен кол далай оруун контрольдап турар. Аравий ортулуктуң болгаш Персид сортуктуң районунда ол тергиидеп турар. Эрткен чылын ол черлерден 417 миллион тонна нефтини алган. Англи капиталистер ол нефтини садыглааш, аажок хөй кончааларны ап турар. Оон аңгыда Аден Чөөн Африканың чурттарынга чоок турар, ол чурттарның хөй чоокка чедир-ле англи колониялар турган болгаш аңаа Англия бодунуң салдарын хевээр арттырып алырын оралдажып турар.

Англия моон соңгаар-даа артып каарынга күзелдиг. Ындыг болза-даа, национал-хосталгалыг шимчээшкиниң көдүрлүүшкүнү Англияның күзелиниң боттанывышкынынга арганы бербейн турар. Оон ужурунда 1968 чылда Аденден үнүп чоруур бис дээрзин англичаннар чарлаан. Ындыг болза-даа, колонизаторлар кара сагыштыг кажар аргаларны болганчок-ла кылып турар деп чүве билдинип болгай. Аденге хамаарыштыр база-ла ындыг болган. Оон чонунуң күзелинге чөрүштүр Аденни англичаннарның тургусканы Мурнуу Аравияның чалча федерациязынга киирген. Ол федерацияның составынга 17 феодал хаан күрүнелер бактаап турар. Оларны хааннар болгаш шейхтер башкарып турар. Ол хааннар, шейхтер англичаннардан бүрүн хамаарылгалыг.— Адениниң чону ол кара сагыштыг планга удур шиитпирлиг демиселди чорудуп турар. Ол демиселди «Йемениниң эжелеттирген Мурнуу чүгүнүң хосталга фронтузу» удуртуп турар.

Аденге контролюн хевээр арттырар дээр планнарының талазы-биле англичаннар кожазы Сауд Аравияның дузаламчызынга кордал салып турар. Англичаннар ол чуртту чепсеглээрин күштелдирип, ону Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүкте реакцылыг ёзу-чурумнарның чөленгиижи болдурарын оралдажып турар.

Ындыг болза-даа, бо бүгү туралжок. Аденге англи колонизаторларының турарынга санныг хонуктар арткан. Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүк чурттарының улустары, бүгү делегейниң тайбынга ынакшылдыг кижилери Адениниң улузунуң демиселин калбаа-биле деткип турар. Африка күрүнелериниң баштыңнарының бо чылдың апрель 6-да Каирге доозулган чөвүлел хуралының киржикчилери англи империализмге удур Адениниң улузунуң маадырлыг демиселин бүрүнү-биле деткиирин медеглеп, ол районда англи шериглерни дораан болгаш өлүрүкчү үүлгедиглерин кыленнээшкин-биле буруу шапкан.

Е. ЕГОРОВ.
(СЭТА).

Өвүрнүң «Коммунизмче орук» колхозунуң Хам-Дытта хойжу бригадазының бригадири Моңгуш Калга-оол районнуң мурнакчы кижилериниң бирээзи. Оон удуртуп турар бригадазының малчыннары 17 кодан хойну кадарып турар. Юбилейлиг чылдың эрткен кыжында бригаданың хойжулары хойнуң чаш төлүн менди камгалап алыр, малды хүр чыл ажырар талазы-биле көскү чедиишкинни чедип алганнар. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады эш Калга-оол малчын кодааннарны эргип көргеш, хойжуларның амыдырал-чуртталгазын сонуургап, оларның негелде, хереглелдерин кол хостуң баштаар черинге дыңнадып турар.

ЧУРУКТА: бригадир М. Калга-оол.

М. Сүге-маадырның фотозу.

ДАШТЫКЫДА

VII съездизинге уткуштур

БЕРЛИН. (СЭТА). Герман Демократтыг Республиканың хоорайлары болгаш суурлары байырлал шинчи кире берген, чурт болза политиктиг чугула болуушкунуң — Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизиниң бүдүүзүнде турар. Ол съезд даарта Берлинге ажыттынар.

Ол съездиге бүгү улустуң белеткели тиилелгеден тиилелгеже аппар чыдар марксисчи-ленинчи партиязынга ажылчы чоннарның ынакшылының илерели болган. Социалистиг ниитилелдиң тургузуушкунун калбартырынга, бодунуң күрүнезин бүгү талалыг быжыглаарынга төөгүлүг чедиишкиннерни олар ол партияның шыгаттынган удуртулгазы-биле чедип алган.

Съезд мурнунда ГДР-ниң районнарынга болгаш округтарынга партияның отчёт-соңгулдалыг конференциялары болган. Ол конференциялар болза бодунуң Төп Комитедин долгандыр партияның сырый каттыжыышкынының, партияның болгаш чоннуң чаңгыс эвиниң бүзүрелдиг көргүзүү болган. ГСЧП-ниң VI съездизинден бээр партияның хүрээлеңинге 220 муң чаа кежигүн кирген.

Бо чылын ГДР-ге политиктиг чугула болуушкуннар хөй болур. Хостуг немец эвилелдиң сески съездизи болур. Делегей байырлалы болур Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга улуг белеткел чоруп турар. ГДР-ниң ажылчы чоннары герман-совет найырал ниитилелиниң тургустунганындан бээр 20 чыл оон демдеглээринге белеткенип турар.

Ажылчы чоннарның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейи бо хүннерде база улуг. ГСЧП-ниң VII съездизиниң, Совет күрүнениң 50 чылының алдары дээш калбарган социалистиг чарыш миллион-миллион ажылчыларны хаара тудуп. Ол болза Германияның төөгүзүнде баштайгы ажылчын-тараачын күрүнениң тургузукчуларының бедик медерелдииниң болгаш политика талазы-биле бышкан билиглииниң, чаңгыс кижиниң болгаш бүгү ниитилелдиң эрге-ажыктарын оларның чарылбас холбаалыг кылдыр билип турарының дугайын чугаалап турар.

ГДР-ниң делегейге ат-алдары чылдың өзүп орар. Тайбың болгаш дештинге дээш чайгылыш чок демисекчи, Европада болгаш бүгү делегейде айыыл чок чоруктуң чөленгиижитериниң бирээзи кылдыр ГДР бүгү делегейде ынчалдыр сурагжаан. ГДР—Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның өңнүү болгаш кады ажылдакчызы.

Пал Лошонци—Венгр Улус Республиканың Президиумунуң даргазы

БУДАПЕШТ. (СЭТА). ВУР-нуң Президиумунуң даргазы хүлээлгеден хостаар дугайында Иштван Добиниң дилээн ВУР-нуң Күрүне хуралының сессиязы хандырган болгаш ол албан-дужаалга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап келгенин дээш аңаа өөрүп четтиришкинни илергейлээн.

ВСАП ТК-ның болгаш Ада-чурттуң улусчу фронтузунуң бүгү-венгр Чөвүлелиниң саналын ёзугаар ВУР-нуң Президиумунуң даргазынга Пал Лошонцини, дарганың оралакчыларынга — Шандор Гашпарны болгаш Эден Кишхазини, секретарынга — Лайош Четеркини соңгаан. ВУР-нуң Президиумунуң чаа составын болгаш Күрүне хуралының доктаамал комиссияларын база соңгаан.

Германияның Компартиязының ТК-ның кыйгырыы

БЕРЛИН. (СЭТА). Германияның Коммунистиг партиязының Төп Комитеди ажылчы чоннарның делегей хүнү — Май 1-де чыскаалга үнер деп, ГФР-ниң ажылчы чоннарын кыйгырган. Социал айыыл чок чорук дээш, чепсегленишкинни дужурер дээш база демократтыг эргелер дээш демиселге боттарының күзел-соруун илергейлээр деп, кыйгырыгда чугаалап турар. ГКП ТК-ның «Фрайхес фольк» солуңга парлап үндүрген ол кыйгырыында демдеглеп турары: Бонннуң политиказы тайбынга айыылды тургузуп, демократтыг эргелерни улам ыңай узуткаарынче угланган. Ол чазактың ажыл-чорудулгазы Барыын Германияның адаанзырак, өжээнзирек болгаш милитарисчи бөлүктериниң агрессчи сорулгаларын удуртулга болдуруп турар.

Бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнүнде барыын-герман ажылчыннарның хүлээлгези болза, АКШ-тың Вьетнамда агрессиязын соксадыр дээш, ол бужар-чүдек дайынга ГФР-ниң чазаанын деткимчезинге удур демисежири болур дээрзин кыйгырыгда чугаалап турар. Атомнуг чепсекке негелделеринден ГФР-ниң ойталаары дээш, шериг чарыгдалдарын доп-дораан кызырары дээш туржурунче ГФР-ниң ажылчы ангызын ГКП ТК кыйгырып турар.

Бонн ГДР-ге удур бодунуң өжээнниг политиказын соксадыр болгаш немец улустуң кара чаңгыс төлээлекчизи болур дээр негелдезинден ойталаар херек деп, ГКП ТК медеглээн.

Йене Фок — ВУР-нуң чазааның баштыңы

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Венгр Улус Республиканың Президиуму Венгр Улус Республиканың Революстуг ажылчын-тараачын чазааның составының дугайында Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң болгаш Ада-чурттуң улусчу фронтузунуң бүгү-венгр Чөвүлелиниң саналын чугаалажып көрген болгаш чүүлдүг деп санаан.

Венгр Улус Республиканың Президиумунуң сүмелээни ёзугаар Күрүне хуралының сессиязы Венгрияның Министрлер Чөвүлелиниң составын бадылаан, а чазактың даргазы Йене Фок болган.

ВДР-нин артиллеристеринин чедиишкини

ХАНОЙ. (СЭТА). ВДР-ниң девискээр сугларынче шургуп кирип келген америк шериг корабльдн Вьетнамның улус армиязының артиллеристери апрель он үште үрелдир аткан.

ХАНОЙ. (СЭТА). Америк агрессияга удур демиселге чедиишкиннерлиг болуп турары дээш Вьетнамның улус армиязының артиллерия кезектеринче чагаа чоруткаш, ВДР-ниң президентизи Хо Ши Мин байыр чедирген.

Чөвүлел хурал доозулган

ПУНТА-ДЕЛЬ-ЭСТЕ. (СЭТА). Америк күрүнелер организациязының кежигүннери чурттарның президентилериниң чөвүлел хуралы доозулган. Джонсон болгаш 18 латин-америк президентилер «Американың президентилериниң декларациязынга», Латин Америкага «нииити рынокту» чоорту тургузарын доктаадып турар «ходелиишкиннер программазынга» ат салган. Эквадорнуң президентизи ол документилерге ат салырындан ойталаан. Вашингтоннуң Латин Америкада политиказын ол шыңгыы шүгүмчүлээн.

(Төнчүзү. Эгези № 89 «Шында»).

Эмчилерниң тускай бижии-биле Ростислав Кенденбиль күскээр Лоразын Калининградка чедирген, эмчилер эмнеп эгелээн. А боду Ленинградка өөредилгезин үргүлчүлевишаан, уруунга өй-өйде чедип турган. Ыраккы Тывада өг-бүлези, уруглары база бар, бир уруу аараан, боду студент, ынчап кээрге ооң өөренип эрткен чылдары амыдыралга белен эвес школа болган. Мырыңай бергедеп кээрге, ол чамдыкта дүне бүдүрүлгелерге одакчылап ажылдай бээр, а ынчалзажок өөредилгеден чаңгыс-даа шак озалдавас турган. Ол-ла чылдарда Ростислав Кенденбиль Тыва чогаалчылар С. Сарыг-оол, С. Сүрүң-оол, К. Күнзегеш, С. Тамба олар-биле чогаадыкчы харылзааны тургузуп, 40 ажыг аялгаларны бижээн.

Амыдыралга ол хире бергелер турза-даа өөредилгезин чедиишкинниг дооскаш, билиг-биле чепсегленип алган соонда, аңаа чалгынныг-биле дөмей сагындырар апарган. Баштай Кызылда уругларның музыка школазынга башкылавышаан, чамдык лириктиг ырлар аялгаларын бижигилээн. Ооң-биле кады Ростислав Докур-оолович бодунуң чогаадыкчы ажылын шудургузу-биле үргүлчүлевишаан, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң ажылын удуртурунче улуг кичээнгейни салып келген. Кызылдың № 2 школазынга ниити ырының, хөгжүмнүң бөлгүмнерин дыка үр удуртуп келген, ам ында башкылап турар бот-тывынгыр композитор Альберт Танов ооң дугайын сеткил ханымышкыны-биле мынчаар чугаалаар:

— Музыка бижиириниче чүткүлдү, черле ынчаш чогаадылга ажылынга оруктуу эң баштай-ла бо школага Ростислав Докур-ооловичиниң удуртуп турган бөлгүмүнге алган мен...

Кызылдың музыка училищезиниң сургуулдарының концерттери болу бергенде национал хөгжүм херекселдери игилдер, бызаанчылар, чадаганнар, дошпулдуурлар туткан бөлүк аныяктарны көөр бис. Ол болза училищениң национал тыва хөгжүм херексели-биле ойнаар бөлүү-дүр. Сөөлгү чылдарда Ростислав Докур-оолович ону удуртуп, хөгжүмчү кадрларны белеткээринге үлүг-хуузун киирип турар. Ол хөгжүм херекселдерин Москвада тускай мастер Шошун кылган. Тыва, украин ырларны илдик чокка ойнап турар.

Чогаадыкчы кандыг-даа ажылдың кижилериниң чогаадылга ажылынга кол черни Төрээн чурт, партия, совет патриотизм дугайында тема кол черни ээлээр. Ынчаарга композитор бо темаларга холбаштыр кижиниң сагыш-сеткилин хайныктырып, сорук киирип кээр эвээш эвес ырларны бижээн. Бо ырларда партияның башкарыкчы күжүнүң өндүр улуун, Төрээн чурттуң бойдузунуң кайгамчык чараш чаагай чурумалын көргүскен, Коммунистиг партияга, Төрээн чуртка улустуң кызыгаар чок ынакшылы сиңниккен. Оларның чамдыктары чүгле Тывага эвес, Москваның, Новосибирьниң театрларының сценаларынга, акы-дуңма Моолдуң ховуларынга улуг чаагайы-биле чаңгыланып, он-он муң көрүкчүлерни магадаткан.

Композитор сөөлгү чылдарда Кызылдың музыка училищезинге башкылавышаан, ында тускай эртемниглер: ниити ыры башкарыкчызы Лесников, ыраажы Калинина олар-биле дем каттыжыышкынныг ажылдап, чаа ырларның аялгалары, бөлүк хөгжүмчүлер ойнаар музыкаларны, хөйнүң ырларын бижип турар. Башкы Лесников-биле кады «Чечен биле Белекмаа» деп опереттазындан хөйнүң ырынга ырлаар үзүндүлерни белеткээн. Ылаңгыя Улуг Октябрьның 50 чылынга холбаштырган Тываның бот-тывынгыр уран чүүлүнүң төлээлекчилериниң Новосибирьге көргүскен концерттеринге ооң «Аъдым» деп ырызы болгаш өске-даа музыкалары бедик үнелелди алган.

КАЙЫЗЫ-ДАА АЛДАРЛЫГ

Чогаадыкчы интеллигенция дугайында чугаа

II.

Театрның көрүкчүлер залы шыгырт долу. Шии-даа үргүлчүлевишаан, каткыжылар каттырза каап, а уян кижи караавың бүлдеңейнип келген борбак-борбак чаштарын чода тыртып, килең-кылыны хайныгып кээр черинге сеткилиниң хавызындан шыны-биле аажок хорадап каап олурган.

— Ах, Павлик Морозовтуң ролюнда артист-даа эки-ле ойнаар-дыр.

— Ол чүү дээриң ол. Федя Морозовта ойнап турар оол черле амыр эвес-тир

— Оолдарның незинге ойнаан артист база-ла кончуг-дур.

— Чо-ок, Федя Морозовта артистиң ойнаары тергиин-дир...

Бир көргүзүг доостурга ындыг чугаалар, хөглүг катты залдың ол-бо талаларынче кожуп, даңмиттиг адыш часкаашкыннары улажып-ла турган. Шии төне берген-даа болза, көрүкчүлерниң залдан үнер хөңнү чок.

Ол аразында артистерниң ойнаарын магадап орган, демги көрүкчүлерниң бирээзи Федя Морозовка ойнаан артиске байыр чедирер дээш, сцена артынга чеде берген.

— Ол рольду ойнаан кижи бо-ла болтай — дээш, театрның сураглыг артистериниң бирээзи Виктор Көк-оол көрүнчүк мурнунда бажын дырап турган, даштындан көөрге бичии уругларзыг болзажок, оожум, топтуу аажок, шилгедек сынныг чолдаксымаар херээжен кижиже айыткан.

— Чо-ок, Көк-оол сээң баштааң черле аайлыг эвес, кайын ындыг боор, эр кижи болбады бе — дээш бирээзи черле бүзүрексевээн. Виктор Шогжапович аңаа база катап бүзүредирин оралдажып чорда, уруг боду оларның чанынга чедип келгеш:

— Федя Морозовтуң ролюнга мен ойнадым ийин, акым — дээрге, ашдаа элээн үр кайгай берген турган.

— Ынчаарга мырыңай тергиин эки-дир. Силерге эки ойнааныңар дээш — байыр чедирдим — дээш, ол ооң өске чүве-даа чугаалавайн чорупкан.

Бо болза элээн каш чылдар мурнунда Тываның хөгжүм-шии театрынга Губаревтиң «Павлик Морозов» деп шиизинде сураглыг маадыр пионер Павлик Морозовтуң дуңмазы Федя Морозовтуң ролюнга Екатерина Седип-ооловна Кенденбильдиң кончуг эки ойнааның соонда болган таварылга-дыр.

Көрбес силер бе, бодунуң онзагай салым-чаяны, сценага ойнаарының кайгамчык мергежили-биле Екатерина Кенденбиль ол шииде эрес-дидим, орлан оолдуң иштики сагыш-сеткилиниң нарын, берге байдалын, ооң даштыкы овур-хевирин кайы хире чедиишкинниг ойнааны моон-на тодаргай-дыр.

Екатерина Кенденбиль театр уран чүүлүнүң берге болгаш нарын ажылынга бодунуң чаагай оруун мырыңай бичии чылдарында 1943 чылда эгелээн. Баштайгы үеде ол ынчангы Кызылга турган театр студиязынга өөренмишаан, чаа тургускан шиилерге шоолуг улуг эвес рольдарга ойнап эгелээн болгаш ниити ырының дирижёр салбырын база чедиишкинниг доосkан. Бир-ле дугаарында Салчак Токаның «Төңгүр-оол» деп шиизинге пионер уруг Бичиилектиң ролюн ойнап күүсеткен. Ооң баштайгы көргүзүү болган соонда кайы артистиң канчаар ойнааның дугайында сайгарылга бооп турда, шиини тургускан кол режиссёр Иван Яковлевич Исполнев:

— Бо шиинге Катя Кенденбиль Бичиилектиң улуг эвес ролюн черле эки ойнады. Улуг, алдарлыг артистерниң төөгүзүн ап көөрге, олар база-ла баштай бичии рольдардан эгелээн боор чүве. Катяга моон соңгаар харысалгалыг, берге рольдарны чигзиниг чокка дагзыр бис — дээн.

Хоочун башкының ол чугаазы амыдыралга бадыткаттынган. Ооң сөөлүнде чылдарда Михалковтуң «Кызыл галстугунга» Марина деп пионер уругнуң, үстүнде чугаалааныывыс Губаревтиң «Павлик Морозовта» Федяның ролюнга, кыдат драматург Ван Ши фуннуң «Төпкен хува» деп шиизинде рольдарынга ойнагылааш, көрүкчүлерниң улуг сонуургалын, бедик үнелелин чедип алган.

Янзы-бүрү шиилерде аңгы-аңгы маадырларның иштики сагыш-сеткилин болгаш даштыкы овур-хевирин көрүкчүлерге шын дамчыдып бээри дыка-ла берге дээрзи билдингир. Ону ажып эртеринге театрның хоочун артистери РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи — Виктор Көк-оол болгаш база Тыва АССР-ниң улустуң артизи Николай Өлзей-оол, РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артистери Максим биле Кара-кыс Мунзуктар болгаш өске-даа эш-өөрү Екатерина Кенденбильге улуг дузаны чедирген. Ооң колдуунда-ла таарымчалыг овур-хевирлиг маадырларга, ылаңгыя ынакшылды көргүзүп турар рольдарга кончуг эки ойнап турарын сценадан бо-ла көөр бис. Бир эвес ындыг шиилерге ооң ойнаан рольдарының даңзызын көөр болзувусса, саны 50 ажа берген. Оларның чамдыктары бо-дур: «Баштайгы час» деп шииден ону ак сеткилдиг агроном кыс болу берген турарын, а «Эртине-Булакта» улуг хоорайга чурттап чаңчыккан, бодун тогдунар, хедер аажы-чаңныг болзажок, сөөлүнде барып берге байдалга таваржып келгеш, бодунуң буруузун миннип алган, Төрээн чуртка шынчы чорууну көргүскен Алла деп кыс апарганын, «Бустуушкун» деп шиide кол рольдарның бирээзи — Татьянаның, Островскийниң «Чаңнывында» Катеринаның, Горькийниң «Васса-Железновазында» Вассаның рольдарын ойнап турарын көөр бис. «Чаңнык» деп шиинге ойнаан соонда «Шын» солунга мынчаар бижээн: «Кол рольду — Катеринаның ролюн баштайгы үндүрүлгезинде дуржулгалыг артист Екатерина Кенденбиль эки күүсеткен. Катеринаның иштики сагыш-сеткилин, ооң өске кижилер-биле харылзаазын артист тывынгыр ойнаан».

Бир эвес ажылчын, колхозчу, малчын, саанчы азы тараажы кижи бодунуң күш ажылы-биле материалдыг чаагай кежикти бүдүрүп, чоннуң ол талазы-биле хереглелин хандырып турар болза, чогаадыкчы интеллигенцияның төлээлекчилери оларның угаан-бодал байлаан берип турар база-ла эң чугула ажыл-ишчилер болур. Ынчангаш Екатерина Кенденбиль бодунуң артис өөрү-биле кады чээрби ажыг чыл хире Тываның бүгү булуңнарынга чорупп, төрээн чонунга аян тудуп, бараалгап келгеннерниң бирээзи-дир. Ындыгларга чон чоргаарланыр апаар.

III.

Чыл келирге-ле амыдырал, хөгжүлде улам бурунгаарлаар. аңаа чаа чүүлдер немежир апаар болгай. Кенденбильдерниң чогаадыкчы ажылдыг өг-бүлезинге база-ла ындыг болган. 1964 чыл оларга уттундурбас чылдарның бирээзи. Тываның культура хөгжүлдезинге ачы-хавыяазы, улуг чедиишкиннери дээш Ростислав Докур-оолович Кенденбильге Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы деп атты, а театр уран чүүлүнге үр чылдарда үре-түңнелдиг ажылдааны дээш Екатерина Седип-ооловна Кенденбильге Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп атты тывыскан. Төрээн чонунга төлептиг бараан болуп чорааш ындыг чаагай аттар чедип алырындан бедик чүү турар боор! Ооң-биле кады уруг-дарыг база-ла кадык чаагай мандып өскен. Аарып турган Лоразы Калининградка дөрт чыл ажыг эмнеткеш, кан-кадык болган. Ам Кызылдың медицина училищезиниң сөөлгү курстарының бирээзинде. Элээн каш чыл мурнунда тура албас, берге аарыг турган уруг ам удавас ак халадын кеткеш, аарыг кижилерни боду эмнеп эгелээр. Ол дээрге черле тергиин-дир! Өскелери база-ла ажылдап, өөренип турар. Өске бүгү совет өг-бүлелерде ышкаш оларда амыдырал, ажыл-иш өөрүшкүлүг болгаш чаагай солун, хөглүг. Шаанда ядыы-түреңги чораан тыва араттарның уруглары Совет эрге-чагырганың чылдарында өзүп үнген тыва интеллигенцияның хөй-хөй төлээлекчилери ышкаш, Ростислав биле Екатерина Кенденбильдер ол хире алдарлыг бедикче көдүрлүп үнгеннер. Ол дээрге Октябрьның, улуг Лениниң, Коммунистиг партияның ачызы-дыр.

Оларның моон соңгааргы чогаадыкчы ажылының планы черле солун. Ол айтырыгны Ростислав Кенденбиль мынчаар харыылаар:

— Ам Совет эрге-чагырганың 50 чылынга, В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнге холбаштыр конкурска киржир. Аңаа симфониялыг ораторияны болгаш партия дугайында ырыны бижиир. Бо талазы-биле чогаалчылар Сүрүң-оол, Сувакпит, Молдурга олар-биле чогаадыкчы демкаттыжылгалыг ажылдап турар мен — дээш, ол элээн бодангаш, база уламчылады: — Хар-назыны улгады берген кижиге өөренири белен эвес деп чүвени билир болгай силер. Ынчалзажок, келир күзүн база катап Ленинградче өөренир — кол күзел мындыг.

— А мээң бодалдарым база бар — дээш, Екатерина Седип-ооловна мынчаар уламчылаан: — Кол чүве чонунга улам төлептиг бараан болуру, чаа-чаа шиилерге ойнаары, концерттерге киржири болур-дур. Улуг байырлалга уткуштур бистиң театрывыс «Революцияның ады-биле», «Боттанган күзел» деп шиилерни белеткээн. Ында чекист уругнуң болгаш башкы Анна Васильеваның рольдарын ойнаан мен. Оларны улам сайзыраңгайжыдар, театрның чаа тургузар шиилеринге, концерттеринге идепкейлиг киржир сорулга бо-дур — дээн. Бистер оларга:

— Улуг ажыл-херекке үүленер бүтсүн, өңнүктер! — деп чаагай күзелди илереткен бис.

С. ШОЙГУ.

«ХОЙЖУНУҢ УРУУ» деп А. Остапчуктуң фотоэтюду.

Спортка, ажылга-даа...

1959 чыл. Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында «Хүреш» стадионга Тываның малчыннарының наадымынга алдар болдурган мөге хүрежи болган. Кижи ортузундан ажа дүжүп чоруур күдер кара мөге оңгларын саадатпайн арыг дүжүргеш, чындыңнадыр девип-девип, чыылган чонче мөгейип каап турган. Кымыл ол? Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң Туран сүт-бараан фермазының саар инектериниң кадарчызы Хуурак Кыргыс-тыр. Кыргыс ынчан үшкү черни ээлээн. Мөгениң чедиишкини чүгле ол эвес, сөөлгү он чылдарның дургузунда Бии-Хем районнуң дээскээринге болган хүрештерге, ооң мурнунда Улуг-Хем районнуң колхозтарынга, совхозтарынга үргүлчү шуглуп үнер чораан.

Кыргыстарның өг-бүлези аажок найыралдыг, күш-ажылга кызымак. Өгнүң херээжен ээзи Дыспык Кыргыс ферманың мурнакчы саанчызы турган. Хуурак кадайының инектерин бо-ла сагыы бээр. Инектер ону өскелевес, таныыр.

1965 чылдың төнчүзүнде Хуурак кадайынга мынча дээн:

— Божуур мурнунуң шөлээзинче үнер өйүң келген болгай. Сээң орнуңга мен саанчылап көрейн деп дилег кылзымза чүү ирги? Инектеримни оглувус Гриша кадаргай-ла.

— Аа, шынап-ла чүүлдүг санал-дыр. Мен ынчаар бодап турдум. Ам дораан ферма эргелекчизинден барып дилегден кылыылы — деп, Дыспык өөрүп чугаалаан.

Ферма эргелекчизи Дмитрий Спиридонович Доронин күш-ажылчы өг-бүлениң ээлериниң санаалын деткээн. Адазы саанчылап, оглу инек кадарчылап кирипкен. Бир ай ажыг үе эрткен. Кыргыстарның өг-бүлезинге оол төрүттүнген. Хуурак ынаа оглунуң адын Хүреш деп адап алган. Хүреш — өг-бүлениң дөрткү өөрүшкүзү болур.

Хуурак Кыргыс эрткен чылын саалдада 38 инээниң бирээзинге онааштыр 2122 килограмм сүттү саггаш, республиканың мурнакчы саанчыларының одуруунда кирген.

Хуурак Кыргыс бо юбилейлиг чылда бир саар инекке онаашты 2500 килограмм сүттү саарын хүлээнген. Эрткен кыштың чыныылама соок хүннеринде Кыргыстың инектериниң сүдү бичии-даа кудулаваан, харын немежип турган. Инектиң сүткүрү — дылында. Саанчы ону эки билир. Республиканың уран чүүлүнүң Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга тураскаатккан көрүлдезинге Хуурак Кыргыс чедиишкинниг киришкеш, шаңнаалга четкен. Ол мергежилдиг сыгытчы. А бо хүннерде Тываның уран чүүлүнүң төлээлери-биле кады Новосибирск хоорайга болган уран чүүлдүң зона аайы-биле көрүлдезинге киришкеш ээп келген.

Саанчы, сыгытчы, мөге Хуурак Кыргыс ынчаар кызымак ажылдап, уран чүүлге идепкейлиг киржип турар.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

СПОРТ

ССРЭ-ниң баштайгы чемпиону

1920 чыл. Урал. Июнь айның чылыг хүннеринде Пермьге олимпиада болган. Ол Бүгү-эвилел ужур-дузалыг улуг маргылдаага Уралдың Кунгур дээр суурдуундан эки белеткелдиг чиик атлетика командазы киришкен. Эң солун чүве — ол команданың составында беш алышкы, ийи угбашкы бар. Оларның фамилиязы — Голдобиннер. Кайгамчык спортчу чедиишкинни голдобиннерниң болгаш олимпиаданың киржикчилериниң эң бичези он беш харлыг Мила Голдовина чедип алган. Ол уруг 60 метрге 8,9 секунда дургузунда маңнааш, кымга-даа аштырбаайн, бедиин ажа халыырынга база-ла бирги черни ээлээн.

1923 чылда найысылал Москвага Бүгү-эвилелдиң спортчу байырлалынга Уралдың чыынды командазының төлээлери болуп Голдобиннер база чеде берген. Кунгур суурдан келген он сес харлыг кыс 1 метр 35 сантиметр бедикти ажа халааш, ССРЭ-ниң чаа рекордун тургускан. Миланың акызы Владимир 110 метр моондактыг хемчээлге үшкү черни алган. Ол база чедиишкин.

Мила черниң бедиин кызыл-даван ажа халып турган. Ынчан тускай спортчу майыктааштар чок, хамааты дайынның сөөлүндеги берге чылдар. Миланың адазы идик даараар мастер чораан. 1924 чылда болган спортчу байырлалда уруунга ол эптиг спортчу идик кылып берген. Миланың көргүзүү улам экижээн. Бедиинге 1 метр 40 сантиметрни ажа халааш, москвачыларны магадаткан. А бедиин ынш-биле даянгаш ажа халыырынга 2 метр 35 сантиметр көргүзүглүг болган, азы американ спортчу херээжен Карлдың тургусканы делегей рекордундан 15 сантиметр бедикти ашкан.

ССРЭ-ниң болгаш делегейниң сураглыг рекордсмени Мила Федоровна Голдобина төрээн суурy Кунгурда ам-даа чурттап турар. Күш-культура техникумун дооскаш, хөй чылдар дургузунда школага башкылап ажылдаан. М. Голдобина ам пенсияда, ынчалза-даа ээлгир-шимчеңгири, кашпагайы аажок. «ССРЭ-ниң улустарының IV чайгы спартакиадазын көөр күзелдиг мен» деп, баштайгы чемпион чугаалап орар.

Ю. ПОЛЯНИН.

ДЕЛГЕЛГЕГЕ БОДАЛДАР

Республиканың музейиниң эртебурунгу төөгү салбырының залында шимеп-сиилбиир уран чүүл кылыгларының делгелгези ажыттынган. Этнографияга хамаарылгалыг улустуң уран чүүлүнүң экспонаттары музейниң шыгжамырынга чыдып турган. Ол эт-херекселдерни шуптузун хары угда делгиирлерге делгеп болурунуң аргазы чок-ла болгай. Ол ышкаш музейниң фондузу үргүлчү өзүп, чаа-чаа солун, хөвар чүүлдер-биле долуп турар. Ынчангаш шыгжамырда материалдарны көрүкчүлерге сонуургадып, бо дег делгелгелерни ажыдары ажыктыг.

Делгээн экспонаттарда тыва ус-дарганнарның каастап шуткаан каасталга херекселдери (дергилер, чавага, таакпылаар кижиниң эдилели бүрүнү-биле), мастерлерниң кылганы чес-хола, ыяш савалары көрүкчүлерниң сонуургалын чаалап алган. Бо чүүлдерни көрген кижи чоннуң уран чүүлге сундулуун, оон чанчылдары салгалдан салгалче шилчип, сайзырап келгенин эскерер. Национал угулзаны шуткукчулар демир аймаанга, чаланыкчылар ыяшка, дашка, хөмден тепсе, төрепчи кылып турган кижилер ол эдилелдеринге сиилбип, эстетиктиг сонуургалын хандырып ап турганнар-дыр. Тускай өөредилге черлеринге өөренип чорбаан-даа болза уран чүүлге салымныг, талантылыг тыва чурукчуларның шеверин, мергенин, тывынгырын делгелгеде кирген экспонаттар бадыткап турар.

Моон-биле чергелештир амгы үеде ус-дарганнарның, чаланыкчыларның ховар кылыгларын чонга садарын организастап, улусчу ол мастерлерге ажылдаарынга, арга-мергежилин бедидеринге таарымчалыг байдалды тургузары чугула. Ол дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тускай доктаалы-даа бар болгай. Харын-даа Кызылга сүй-белек садар киоскиниң ажыттынганын хоорайжылар, аалчылар сеткил ханыышкын-биле хүлээп алган болгай. Чүгле ук киоск хагдынганындан бээр шаг болган. Республиканың чурукчулар эвилелиниң баштаар чери, уран чүүл кылыгларының бүдүрүлге мастерскаязының дирекциязы, Культура министерствозу уран-шевер, ус-дарган кижилерниң ажылын организастап, оларның кылган чүүлдерин садып-сайгарарын таарыштырар талазы-биле ам-даа шоолуг-ла шимчевейн турары четпес.

Музейде делгээн материалдар тыва чоннуң уран чүүлге чүткүлдүүн, оларның культуразында бедик мергежилдиг мастерлер барын база дагын сагындырбышаан, чаагай чаңчылды улам уламчылап сайзырадырын бөгүнгү салгалдың кижилеринден негеп турар-дыр.

М. ДҮЛҮШ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

АПРЕЛЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Даң хаязында шаажылатканы» 10, 2. «Шуптузун сактып тур мен, Ричард» 12, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Цирк артистери» 9.30, «Спартак» (1-ги, 2-ги серияалары) 11, 2.10, 5.20, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Котовский 9.30, 1, 6.40, «Корабль командири» 11.15, 4.40, 8.30, «Хонар чер чок дун» 2.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Бир полиманың хөгжүмчүзү» 11.15, 1.15, «Луговая станциязын утпас мен» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: Уругларга дириг-чуруктар 2, «Карнавалъ дүнези» 4, «Килеңнээшкин» 6.20, 8.20 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Катя болгаш крокодил» 2, «Аян-чоруктар» 4, 6 шактарда.

САРГЫДАН КАМГАЛАНЫҢАР

Кижилерге болгаш малдарга улуг хораны саргылар чедирип турарлар. Чурттуң арга-ыяштыг районнарында мээниң аар аарыы болур саргы энцефалидиниң нептередикчилери — саргылар бар болуп турар. Ховулуг районнарда саргының шивишкилээр тиииндеп аартыр ол-ла маңгыстарның өске бир хевирлери тывылган. Ортаакы Азияның, Закавказьениң республикаларында саргының кадаңнаар тиииниң нептередикчилери болур «Орнитодорус» деп саргылар бар.

Кайда саргылар бар болдур, ол черлерге хову турлаглары тургузар черлерни онза хынамчалыы-биле шилип алыр херек. Ол турлагларны мал одарларындан, сиген, саваң сараттарындан, ылаңгыя эрткен чылдыындан арткан эрги сарааттардан ырадыр тургузары чугула. Оларда хөй санныг хемирикчилер (өргелер, күскелер, кужугеннер) болгаш саргылар кезээде-ле бар болур.

Чыраа үнүштер аразынга, шыргай аразынга, эргижирээн чераи ыяш, дөштер, чиңгистер-биле күзүрүмпелген арга-ыяш шырыжының иштинге турлагны тургузуп болбас. Саргыларны узуткап чок кылыры-биле турлагны долгандыр 20 метр хире чериң оът-сигенин кескеш, ону ырадып каапары чугула.

Турлагны долгандыр туруп турар оът-сигенни болгаш чырааларны эмульсия азы ДДТ деп курган хорал-биле ийикпе чок болза гексахлоран-биле хораннап арыглаар.

Саргылардан кижини комбинзон эки камгалап болур. Бир эвес комбинзон чок болза, чүвүрнүң көнчүзүн идиктер иштинче, хөйлеңниң азы хөректээштиң эдээн чүвүр иштинче киргеш, дыназыр куржанып алыр херек. Саргы моюн тавартыр эртип кирбезин дээш, академик Е. Н. Павловскийниң сүмелеп турары четкиии моюнга кедип алыры чугула. Бөдүүн балык четкизин узуну 75—80 сантиметр, дооразы 70 сантиметр кылдыр үзе кезип алыр. Ооң соонда оларны скипидарлыг нафталивзолдуң он хуулуг эзилдириниң холумаанга элээн каш шактың иштинде суп өттүргеш, ооң соонда кургадып алыр. Башты дуй каап алыр ындыг четкилер болза, саргыларны болгаш хан сорар ымыраа-сээктерни хоюзуптар.

Ажылдың чапсарлаарының үезинде ылаңгыя, ажылдың доозулганының соонда бүгү мага-ботту, бир дугаар ээлчегде чуштуурну, моюнну, колдуктар адаан топтап көөрү чугула. Бир эвес ында саргылар кадалып кире берген болза, оларны кирген даванннары-биле катай эът-кештен адыра тырткаш октаптар. Саргыны кандыг-бир үе-биле чаггаш, оон элээн каш минута эрткен соонда хынамчалыы-биле ушта тыртып каапары чугула. Үе-саржаг болза, саргының тынып чоруур үдүн дуй ап, даамчырады бээр, ынчангаш саргы кештен белени-биле адырлыр. Саргыларны малдардан үргүлчү адырып, аштап турары чугула. Адырып чыгган саргыларны керосинниг савага суккаш өртедиптер. Оон аңгыда, саргыларны өлүрүп каап тар ДДТ деп курган хоранны малдарының дүгүнүң аразынче бызап тургаш арыглаар херек.

Үстүнде чугаалаан чүүлдерден алырга, чамдык халдавырлыг аарыгларның нептередикчилери болур саргылардан камгаланып болур бөдүүн болгаш белен хереглеттиннер хоран эм чүүлдери бисте бар-дыр.

Саргылар-биле демиселге бистиң чуртувуста боттандырып турар бойдус чаартылгазы улуг ажык-дузалыг. Бойдус чаартылгазы-биле арга-ыяшты арыглап, тарамыктадырып, бистиң чуртувустуң амдыгаа чедир кижи дурттап көрбээн ээн районнарын ажыглалга киирип, кур черлерни аңдарып, ол орта культурлуг үнүш аймаан тарып өстүрүп турар. Ол-ла бүгү хемчеглер бистиң чуртувустуң чүгле байлаан көвүдедир эвес, а чонну кадыкшыдарынга база дузалыг болур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Аңчыларның кичээнгейинге

Бо чазын суг куштарын 1967 чылдың апрель 30-ден эгелээш, майның 9-ка чедир аңнап өлүрерин чөпшээрээн. Бир аңчы хүнде мындыг санныг куштарны өлүрер: кастарны 2-ни, өдүректи 6 чедир, бекастарны болгаш куликтерни 10-дан хөйнү эвести.

Хову болгаш арга-арыглар куштарын өлүрери хоруглуг.

АҢНЫЫР ЭРГЕЛЕЛИ БОЛГАШ АҢЧЫЛАР НИИТИЛЕЛИ.

Чагыдыкчыларга

1967 чылдың солуннарын болгаш журналдарын чагыдып алыры, ол ышкаш чартык чылда чагыткан солун, журналдарны узадыры уламчылап турар. Чагылганы «Союзпечатьтың» агентилелдеринге, киоскилеринге, харылзаа салбырларынга болгаш ажылдап турар чериниң аайы-биле парлалганың хөй-ниити тарадыкчыларынга кылдыртып ап болур.

«СОЮЗПЕЧАТЬ».

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, сөзээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлегүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаңда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Бравченко кудумчузу. 1). ТС—00368.

Улуг Октябрьның 50 чылы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндезилеттинген

1967 ч. АПРЕЛЬ 18 ВТОРНИК № 91 (6728).

Өртээ 2 көп.

Ленинниң тургусканы, Совет Эвилелиниң алдарлыг Коммунистиг партиязы делгерезин!

Бистиң чуртувуска коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге чаа-чаа тиилелгелерже бурунгаар!

1967 ЧЫЛДЫҢ МАЙ 1-ГЕ СЭКП ТК-НЫҢ КЫЙГЫРЫГЛАРЫ

1. Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү, бүгү делегейниң ажылчын аңгызының чаңгыс эвинниң болгаш аkы-дуңма өзүзүнүң хүнү — Май 1-зи делгерезин!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

2. Мөңгеде дириг, улам-на тиилеп турар революсчу өөредиг — марксизм-ленинизм делгерезин!

3. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр социалистиг чарышты калбаа-биле нептередиңер!

Алдарлыг юбилейни коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуулуңар!

4. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң экономиктиг күчүзүн болгаш камгаланыр аргазын улгаттырыңар! СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин ажыдыралга боттандырар дээш, беш чыл планын күүседир дээш улам улуг күженишкиннииг демисежиңер!

5. Бүгү делегейниң ажылчын аңгызының болгаш ажылчы чоннарының дайынчы авангарды — акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларга чалбыыштыг байыр!

6. Марксизм-ленинизмге болгаш пролетарлыг интернационализмге үндезилээш, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны делгерезин!

7. Социализм чурттарының улустары, национал-хосталгалыг демиселди чорудуп турар улустар, делегейниң ажылчы чоннары! Империализмге болгаш колониализмге удур, национал хосталга дээш, тайбың, демократия болгаш социализм дээш демиселге күженишкиннериңерни каттыштырыңар!

8. Бүгү чурттарның улустары! Дайынның империалистиг кыпсыкчыларының чиимзенишкиннерин сөйгалап илередиңер! Чепсегленишкиннерни эндерe бүдүрер чорукту соксадыр, ядерлуг чепсекти хоруглаар, чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дужурер, бүгү делегейге тайбың дээш демиселди күштелдириңер!

9. Делегейниң улустары! Вьетнам улуска удур Американың Каттышкан Штаттарының агрессчи дайынын соксадыры дээш демисежиңер! ВДР-ни бомбалаарын чугаа чокка соксадырын болгаш Мурнуу Вьетнамдан америк шериглерин дөп-дораан үндүрерин негеңер!

Маадырлыг вьетнам улус-биле делегей эп-сеткил каттыштырылгазы калбарып база быжыгып турзун!

10. Европаның улустары! Европа дипке тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаар талазы-биле ажыктыг хемчеглерни боттандырар дээш демисежиңер!

11. Делегейниң улустары! Барыын-герман милитаристерге болгаш өш-өнзиреттерге ядерлуг чепсекти бээринге удур, улустарның тайбыңынга болгаш айыыл чок чоруунга кыжанып турар ГФР-де неонацисчи күштерниң өзеринге удур демисежиңер!

12. Делегейниң ажылчын аңгызының болгаш бүгү ажылчы чоннарының кол чаалап алыышкыны — делегейниң социалистиг системазы делгерезин!

Социализм чурттарының улустарының сырый каттыжыышкыны, акы-дуңмалыжы найыралы болгаш чаңгыс эви быжыгып турзун!

13. Социализмни тургузуп турар Болгар Улус Республиканың ажылчы чоннарынга акы-дуңманың байыры! Совет болгаш болгар улустарның аразында мөңге, бузулбас найырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

14. Социализмни тургузуп турар Венгр Улус Республиканың ажылчы чоннарынга акы-дуңманың байыры! Совет болгаш венгр улустарның аразында мөңге, бузулбас найырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

15. Социализмни тургузуп, бодунуң төрээн чурттунуң хосталгазы, хамаарышпас чоруу болгаш чаңгыс эви дээш, америк агрессорларга удур маадырлыг демисежип турар Вьетнам Демократтыг Республиканың ажылчы чоннарынга акы-дуңманың байыры! Совет болгаш вьетнам улустарның аразында мөңге, бузулбас найырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

16. Социализмни тургузуп турар Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннарынга акы-дуңманың байыры! Совет Эвилелиниң болгаш ГДР-ниң улустарының аразында мөңге, бузулбас найырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

17. Социализмни тургузуп турар Кыдат Улус Республиканың ажылчы чоннарынга акы-дуңманың байыры! Совет болгаш кыдат улустарның аразынга найырал база кады ажылдажылга дээш!

18. Социализмни тургузуп, демократтыг эгелерге бодунуң төрээн чуртун тайбың каттыштырар дээш демисежип турар Корей Улус-Демократтыг Республиканың ажылчы чоннарынга акы-дуңманың байыры! Совет болгаш корей улустарның аразында мөңге, бузулбас найырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

19. Социализмни тургузуп турар Куба Республиканың ажылчы чоннарынга акы-дуңманың байыры! Совет болгаш куба улустарның аразында мөңге, бузулбас найырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

20. Социализмни тургузуп турар Моол Арат Республиканың ажылчы чоннарынга акы-дуңманың байыры! Совет болгаш моол улустарның аразында мөңге, бузулбас найырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

21. Социализмни тургузуп турар Польша Улус Республиканың ажылчы чоннарынга акы-дуңманың байыры! Совет болгаш польша улустарның аразында мөңге, бузулбас найырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

22. Социализмни тургузуп турар Румынияның Социалистиг Республиказының ажылчы чоннарынга акы-дуңманың байыры! Совет болгаш румын улустарның аразында мөңге, бузулбас найырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

23. Социализмни тургузуп турар Чехословак Социалистиг Республиканың ажылчы чоннарынга акы-дуңманың байыры! Совет болгаш чехословак улустарның аразында мөңге, бузулбас найырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

24. Социализмни тургузуп турар Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының ажылчы чоннарынга акы-дуңманың байыры! Совет болгаш югослав улустарның аразында мөңге, бузулбас найырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

25. Социализмни тургузуп турар Албанияның Улус Республиказының ажылчы чоннарынга акы-дуңманың байыры! Совет болгаш албани улустарның аразынга найырал дээш!

26. Хамаарышпас, национал, демократтыг күрүнени тургузуп, бодунуң чуртунуң хөгжүлдезиниң социалистиг оруу дээш демисежип турар Каттышкан Араб Республиканың улузунга изиг байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Каттышкан Араб Республиканың улустарының аразында найырал болгаш кады ажылдажылга хөгжүп, быжыгып турзун!

27. Хамаарышпас, национал, демократтыг күрүнени тургузуп, бодунуң чуртунуң социал депшилгези дээш демисежип турар Алжирниң улузунга изиг байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Алжир Улус Демократтыг Республиканың улустарының аразында найырал болгаш кады ажылдажылга хөгжүп, быжыгып турзун!

28. Хамаарышпас, национал, демократтыг күрүнени тургузуп, бодунуң чуртунуң социал депшилгези дээш демисежип турар Сирия Араб Республиканың улузунга изиг байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Сирия Араб Республиканың улустарының аразында найырал болгаш кады ажылдажылга хөгжүп, быжыгып турзун!

29. Бодунуң хамаарышпас, демократтыг күрүнезин тургузар дээш, бодунуң чуртунуң социал депшилгези дээш демисежип турар Бирманың улустарынга изиг байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Бирманың улустарының аразында найырал болгаш кады ажылдажылга хөгжүп, быжыгып турзун!

30. Хамаарышпас, национал, демократтыг күрүнелерни тургузуп, бодунуң чурттарының социал депшилгези дээш демисежип турар Гвинеяның, Малиниң, Конгонуң (Браззавиль) улустарынга изиг байыр! Совет Эвилелиниң улустарының болгаш Гвинеяның, Малиниң, Конгонуң улустарының аразында найырал болгаш кады ажылдажылга хөгжүп, быжыгып турзун!

31. Хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш, даштыкы халдаарлаашкынга удур эрес-маадырлыг демиселди чорудуп турар Лаостуң болгаш Камбоджаның улустарынга изиг байыр! Совет Эвилелиниң, Лаостуң болгаш Камбоджаның улустарының аразында найырал болгаш кады ажылдажылга хөгжүп база быжыгып турзун!

32. Индияның ажылчы чоннарынга изиг байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Индияның улустарының аразында чаңчыл болган найырал болгаш кады ажылдажылга хөгжүп база быжыгып турзун!

33. Пакистанның ажылчы чоннарынга изиг байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Пакистанның улустарының аразында найыралчы, чаагай кожа-хелбээ харылзаалар хөгжүп база быжыгып турзун!

34. Индонезияның ажылчы чоннарынга найыралчы байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Индонезияның улустарының аразында найырал болгаш кады ажылдажылга хөгжүп база быжыгып турзун!

35. Бодунуң төрээн чуртунуң хосталгазы, хамаарышпас чоруу болгаш чаңгыс эви дээш, америк империализмниң чепсектиг интервенциязынга болгаш антиулусчу саттынықчы өзү-чуруунга удур маадырлыг демиселди Хосталганың национал фронтузунуң удуртулгазы-биле чорудуп турар Мурнуу Вьетнамның эрес-маадырлыг улузунга изиг байыр!

36. Афганистанның ажылчы чоннарынга изиг байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Афганистанның улустарының аразында найыралчы, чаагай кожа-хелбээ харылзаалар быжыгып база хөгжүп турзун!

37. Бодунуң төрээн чуртунуң тайбың катап каттыжары дээш, америк шериглерни үндүрер дээш демисежип турар Мурнуу Корейниң эрес-маадырлыг улузунга изиг байыр!

38. Боттарының хамаарышпас чоруун болгаш социал депшилгезин быжыглаар, колониализмни бүрүн узуткаар дээш демисежип турар араб чурттарының улустарынга изиг байыр!

39. Хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш, империализмге удур эрес-маадырлыг демиселди чорудуп турар Мурнуу Аравияның болгаш Оманның улустарынга изиг байыр!

40. Боттарының хамаарышпас чоруун быжыглаар дээш, национал экономиказын болгаш культуразын хөгжүдер дээш, колониализмге болгаш империализмге удур демисежип турар африка күрүнелерниң улустарынга изиг байыр!

41. Хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш, империализмге болгаш расизмге удур маадырлыг демиселди чорудуп турар Анголаның, Мозамбиктиң, «португали» Гвинеяның, Родезияның, Мурнуу Африканың улустарынга изиг байыр!

42. Боттарының чурттарының бүрүн хамаарышпас чоруу дээш, империализмге удур демисежип турар Латин Американың улустарынга изиг байыр!

43. Францияның ажылчы чоннарынга изиг байыр! Совет болгаш француз улустарның чаңчыл болган найыралы болгаш кады ажылдажылгазы бүгү-ниити тайбыңның болгаш Европаның айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга быжыгып база хөгжүп турзун!

44. Великобританияның ажылчы чоннарынга найыралчы байыр! Дайын айыылынга удур демиселге Великобританияның болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аразында кады ажылдажылга Европаның тайбың хөгжүлдезиниң болгаш бүгү делегейге тайбыңны хандырарының эрге-ажыктарынга хөгжүп база быжыгып турзун!

45. Американың Каттышкан Штаттарының ажылчы чоннарынга найыралчы байыр! АКШ-тың болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аразында кады ажылдажылга делегей дайынын болдурбазының сорулгаларынга болгаш бүгү-ниити тайбыңның эрге-ажыктарынга хөгжүп турзун!

46. Италияның ажылчы чоннарынга найыралчы байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Италияның улустарының аразында найырал болгаш кады ажылдажылга бүгү-ниити тайбыңның болгаш Европага айыыл чок чоруктуң эрге-ажыктарынга хөгжүп база быжыгып турзун!

47. Совет улус биле Иранның болгаш Турцияның улустарының аразында чаагай кожа-хелбээ харылзаалар хөгжүп база быжыгып турзун!

48. Милитаризмге болгаш фашизмниң катап тывыттынуушкунунге удур демисежип турар Германияның Федеративтиг Республиказының ажылчы чоннарынга болгаш бүгү депшилгелиг күштеринге изиг байыр!

49. Фашистиг диктатураны узуткаар болгаш демократтыг тургузугну тургузар дээш демисежип турар маадырлыг испан улуска изиг байыр!

50. Фашистиг өзү-чуруунга удур, хосталга дээш эрес-маадырлыг демиселди чорудуп турар Португалияның демократтыг болгаш депшилгелиг күштеринге изиг байыр!

51. Совет Эвилелиниң улустарының база Австрияның, Швецияның болгаш Швейцарияның улустарының аразында найырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

52. Финляндияның ажылчы чоннарынга изиг байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Финлянд Республиканың улустарының аразында найыралчы чаагай кожа-хелбээ харылзаалар быжыгып, хөгжүп турзун!

53. Совет улустуң болгаш Бельгияның, Голландияның, Грецияның, Данияның, Исландияның, Норвегияның улустарының аразында найыралчы харылзаалар хөгжүп, быжыгып турзун!

54. Канаданың улустарынга найыралчы байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Канаданың улустарының аразында кады ажылдажылга быжыгып, хөгжүп турзун!

55. Демократтыг, хамаарышпас Япония дээш, америк шериг баазаларынга удур, ядерлуг чепсекти хоруглаары дээш демисежип турар япон улуска изиг байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Японияның улустарының аразында найыралчы харылзаалар хөгжүп, быжыгып турзун!

56. Совет Эвилелиниң тайбыңга ынакшылдыг ленинчи даштыкы политиказы делгерезин!

57. Совет дайынчылар! Совет Армияның болгаш Флоттуң маадырлыг чаңчылдарын ыдыктыы-биле камгалап болгаш көвүдедиңер, дайынчы болгаш политиктиг белеткелге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыңар, шеригниң сагылга-чурумун быжыглаңар, кандыг-даа агрессорну чылча шаварынга көзээн белен болуңар!

Тиилелгелерниң алдары-биле бүргеттинген, Улуг Октябрьның чаалап алыышкыннарын камгалап турар эрес-маадырлыг Совет Чепсектиг Күштер делгерезин!

58. Совет социалистиг күрүнениң бузулбас үндезини — ажылчын аңгының болгаш колхозчу тараачыннарның эвилели быжыгып, чечектелип турзун!

59. Октябрьның социалистиг революциязының улуг чаагай чаалап алыышкыны — ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңма найыралы болгаш бузулбас чаңгыс эви мөңге шагда чурттап, чечектелип турзун!

60. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларынга болгаш коллективтеринге алдар! Бүдүрүлгениң мурнакчыларынга болгаш чаартыкчыларынга алдар!

61. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Совет эрге-чагырганың 50 чылынга алдар бердурган социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседир дээш, үлетпүрнүң болгаш кодээ ажыл-агыйның улам ыңайгы көдүрлүүшкүнү дээш демисежиңер! Бүдүрүлгениң ажыктыг болуруун бедидиңер, капитал салыышкыннарны эки ажыглаңар, чаа күчүлерни дүрген шиңгээдип алыңар!

62. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидиңер! Материалдыг курлавырларны болгаш күрүне хөреңгилерин камналгалыг чарыгдаарын чедип алыңар! Продукцияның бот-үнезин чиигедиңер, шынарын экижидиңер!

63. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Бүдүрүлгени комплекстиг механизастаарын болгаш автоматчыдарын боттандырыңар! Күш-ажылды эртем өзүзү-биле организастаарын, эртемниң, техниканың эң чаа чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы улус ажыл-агыйынга чүткүлдүг нептередиңер!

64. Совет металлургтар болгаш дагжылар! Руда тывыжын, шой, каң, прокат, хоорзалар, өңнүг болгаш хөвар металлдар бүдүрерин көвүдедиңер! Чиг-этти комплекстиг ажыглаар дээш демисежиңер, металлдың ассортиментизин калбартыңар, шынарын экижидиңер!

65. Совет энергетиктер, электростанцияларның болгаш электрочетиилерниң тудугжулары болгаш монтажчылары! Электростанцияларда күчүлерни болгаш электри дамчыдылгаларының чаа шугумнарын ажыглалга дүрген киириңер, энергосистемаларның тудуунуң болгаш ажыглалының бот-үнезин чиигедиңер!

66. Машина тудуушкунунуң болгаш приборлар тудуушкунунуң ажылдакчылары! Улус ажыл-агыйынга сайзыраңгай камналгалыг болгаш көзегелдиг машиналарны, приборларны, механизацияның болгаш автоматчыдылганың чепсек-херекселдерин тургузуңар!

67. Хөмүр даш үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Хөмүр даш тывыжын көвүдедиңер, өөң бот-үнезин чиигедиңер! Даг техниказын эң эки ажыглаңар!

68. Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Нефть болгаш газ чыдар чаа черлерни дүрген шиңгээдип алыңар! Нефть болгаш газ тывыжын көвүдедиңер! Нефтиниң болгаш нефть химияның продуктуларын бүдүрерин көвүдедир болгаш шынарын бедидер дээш демисежиңер!

69. Химия үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Улус херегленинниң бараанныарын бүдүреринге химия продукцияларын бүдүрерин көвүдедир болгаш шынарын бедидер дээш демисежиңер! Минералдыг чемишчидилгелерни болгаш үнүштер камгалалының бүдүмелдерин кодээ ажыл-агыйга хөйнү берээли!

70. Совет геологтар! Бистиң Төрээн чуртувустуң делгемнеринде эгээртиннмес байлактарны дүрген ажыдыңар, геология-шинчилел ажылдарының ажыктыг чоруун бедидиңер!

71. Тудуг материалдар үлетпүрүнүң болгаш тудуг индустриязының ажылдакчылары! Бүдүрүлге күчүлерин өстүрер болгаш эң эки ажыглаар дээш шудургу демисежиңер! Улус ажыл-агыйын болгаш беш чылдың тудугларын шынарлыг материалдар, кылыглар болгаш конструкциялар-биле эң долу хандырыңар!

72. Совет тудугжулар! Хоорайда болгаш кодээде бүдүрүлге, чуртталга, коммунал болгаш культура-амыдырал объектилерин ажыглалга дүрген киириңер! Тудугнуң шынарын экижидиңер база бот-үнезин чиигедиңер!

73. Ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Чуртка бедик шынарлыг тудуг ыяжын, дилиг материалдарын, целлюлозаны, саазынны болгаш мебельди хөйнү берээлиңер!

74. Чиик үлетпүрнүң ажылдакчылары! Пөстерни, трикотаж кылыгларны, хепти, идикти болгаш чоңга өске-даа барааннарны бүдүрерин көвүдедиңер, ассортиментизин калбартыңар, шынарын болгаш каастангазын экижидиңер!

75. Аъш-чем болгаш эът-сүт үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Аъш-чем бараанарын бүдүрерин көвүдедиңер, ассортиментизин калбартыңар, шынарын бедидиңер!

76. Балык үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Балык тударын көвүдедиңер, балык продуктуларының шынарын экижидиңер база бот-үнезин чиигедиңер!

77. Транспорттуң ажылдакчылары! Үлетпүрнүң болгаш кодээ ажыл-агыйның сөөртүлгелер талазы-биле хереглелдерин эң долу хандырыңар! Пассажирлерни эң эки хандырыңар! Чүъкту чедирериниң хуусаазын кызырыңар, сөөртүлгениң бот-үнезин чиигедиңер!

78. Харылзааның ажылдакчылары! Харылзааның, радио дамчыдылгазының болгаш телевидениениң чепсек-херекселдерин хөгжүдүңер база сайзыраңгайжыдыңар! Чонну хандырарын экижидиңер!

79. Кодээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери! Улуг Октябрьның 50 чыл өөн кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай көдүрер дээш демиселге чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээлиңер!

80. Колхозчулар, совхозтарның ажылдакчылары, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери! Кодээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн болгаш мал ажылының продуктулуун бедидиңер! Эртемниң, техниканың чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы практикага идепкейлиг нептередиңер! Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бедик ажыктыг болуру дээш демисежиңер!

81. Кодээ болгаш суг ажыл-агыйының ажылдакчылары! Чер ажылының бедик культуразы дээш демисежиңер, черни мелиорастаарының калбак программазын боттандырыңар, хөрзүннүң үнүш-дүжүткүрүн бедидиңер!

82. Колхозтарның болгаш совхозтарның механизаторлары! Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң көдүрлүүшкүнү дээш демисежиңер! Техниканы эң эки өөренип база бүдүрүкчүлүг ажыглап, камнаңар!

83. Садыгның ажылдакчылары! Садыгны болгаш ниитиниң чемненилгезин сайзыраңгайжыдыңар база хөгжүдүңер, чонну эң эки хандырыңар!

84. Хандырылга албан черлериниң ажылдакчылары! Совет кижилерни хандырар ажылдарның шынарын болгаш культуразын бүгү хемчег-биле бедидиңер, оларның хереглелдерин эң эки хандырыңар!

85. Совет албан черлериниң ажылдакчылары! Чоннуң хереглелдерин болгаш негелделерин кичээнгейлиг көрүңер, бюрократизмниң болгаш ажыл чылзыр чоруктуң илерээшкиннеринге удур демисежиңер!

86. Улусчу контрольдуң ажылдакчылары болгаш активчилери! Күрүнениң сагылга-чурумун быжыглаары дээш, улус ажыл-агыйынга камналга болгаш хумагалал дээш демисежиңер! Контрольдуң херээнге ажылчы чоннарны калбаа-биле киириштириңер!

87. Эртемниң болгаш дээди өөредилге черлериниң ажылдакчылары! Эртемниң улам ыңайгы чечектелиишкини дээш, техниктиг депшилге дээш демисежиңер! Эртемниң бүдүрүлге-биле харылзаазын быжыглаңар! Коммунизмниң үезинге төлептиг тускай эртемниглерни белеткеңер!

88. Космос делгемин шиңгээдип алырынга чаа делгемнерни ажыдып турар совет эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге, техниктерге болгаш ажылчыннарга алдар!

Эрес-маадырлыг совет космонавтарга алдар!

89. Культураның ажылдакчылары! Улуг Октябрьның юбилейин социалистиг культураның хөгжүлдезинге чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуулуңар! Совет кижилерниң культурлуг хандырылгазын экижидиңер, культураның материалдыг баазазын калбартыңар база быжыглаңар!

90. Литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары! Чогаалдарның партийжы болгаш улусчу чоруу, бедик идейлиг болгаш уран-чечен мергежилдии дээш демисежиңер! Совет улустуң ажыл-херектериниң өндүр улуун болгаш каас-чаагайын, өөң чалбыыштыг патриотизмин, коммунистиг идеалдарның тиилелгези дээш демиселди чайыннандыр көргүзүңер!

91. Чырыдыышкынның ажылдакчылары! Улус өөредилгезин сайзыраңгайжыдыңар, билиглерге, күш-ажылга ынак болур чорукка, коллективизмге, коммунизмниң херээнге бердинген болур чорукка өзүп орар салгалды кижизидиңер!

92. Медицина ажылдакчылары! Совет кижиниң кадыы дээш демисежиңер! Медицина эртемиинң эң чаа чедиишкиннерин практикага нептередиңер!

93. Улуг Октябрьдан төрүттүнген бистиң төрээн социалистиг күрүневис делгерезин! Совет демократия хөгжүп база быжыгып, чурттуң херектерин эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарның идепкейи өзүп турзун!

94. Коммунизмниң школазы — совет профэвилелдери делгерезин!

95. Коммунистиг ниитилелдиң идепкейлиг тургузукчулары — совет херээженнер делгерезин!

Уругларның кижизидикчизи, бүдүрүлгеде болгаш амыдыралда мөгаг чок ажылчын ишчи не херээженнерге алдар!

96. Октябрь революциязының, күш-ажылдың болгаш дайыннарның хоочун кижилери! Чурттуң ниитилел-политиктиг амыдыралынга, совет улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга анныктарны кижизидеринге идепкейлиг кириҗиңер!

97. Парлалганың, радионуң болгаш телевидениениң, ном үндүрер черлериниң база культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчылары! Марксизм-ленинизмниң, совет патриотизмниң болгаш пролетарлыг интернационализмниң өзүзүнге ажылчы чоннарны кижизидерде партияга идепкейлиг дузалажыңар!

98. Коммунистиг партияның шынчы дузалакчызы болгаш кур кужу — Ленинчи комсомол делгерезин!

99. Оолдар болгаш кыстар! Билиглерни чүткүлдүг шиңгээдип алыңар!

Октябрь революциязының херээниң шынчы үргүлчүлекчилери, чаа ниитилелдиң идепкейлиг тургузукчулары болуңар! Улуг маадырлыг салгакчыларның чаалап алыышкыннарын камгалап база көвүдедиңер!

Алдарлыг совет аныяктар делгерезин!

100. Пионерлер болгаш школачылар! Эки өөрениңер, күш-ажылга ынак болгаш өңү хүндүлеп көрүңер! Ленинниң хереэ дээш, коммунизм дээш идепкейлиг демисекчилер болурунга белеткениңер!

101. Коммунистер! СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш, ССРЭ-ге коммунизмни тургузар дээш демиселдиң мурнуку одуруунга туруңар.

102. Коммунизмниң эрес-маадырлыг тургузукчузу, чер кырында бүгү кижилерниң хосталгазы, тайбыңы болгаш аас-кежии дээш маадырлыг демисекчи — улуг совет улуска алдар!

103. Партияның болгаш улустуң бузулбас улуг чаңгыс эви делгерезин!

104. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели делгерезин!

105. Бистиң төрээн Совет чазаавыс делгерезин!

106. Ленинниң тургусканы, Совет Эвилелиниң алдарлыг Коммунистиг партиязы делгерезин!

Бистиң чуртувуска коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге чаа-чаа тиилелгелерже бурунгаар!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди.

СЭКП-ниң төлээлери Берлинде барган

БЕРЛИН. (СЭТА). Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының Төп Комитединиң чалааным ёзугаар Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизиниң ажыдыынга киржири-биле СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев баштадыр СЭКП-ниң төлээлери Берлинде чеде берген.

Байырлалдыы-биле шиметтинген Чоон чүк вокзалынга СЭКП-ниң төлээлерин Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының Төп Комитединиң бирги секретары, Герман Демократтыг Республиканың Күрүне чөвүлелиниң даргазы В. Ульбрихт болгаш ГДР-ниң партия база күрүне талазы-биле удуртур ажылдакчылары уткуп алган.

Вокзал кавызының шөлүнге чыылган чүс-чүс берлинчилер СЭКП-ниң төлээлекчилеринге изиг байыр чедирип турган.

Бедик шаңнал

Ростов областың ажылчы чоннарының коммунистиг кижизидилгезин, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын күүседиринче оларны моөңнээр дээш үре-түңнелдиг ажылдап келгенин дээш база бирги номери үнген хүнден бээр 50 чыл болганын холбаштыр Ростов областың «Молот» солунун ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Күш-ажылчы Кызыл Туг орден-биле шаңнаан.

Хүлээлге күүселдези

СӨГЛЭЭН СӨСКЕ ЭЭ БОЛУР

Бай-Тайга районнуң бүгү ажылчы чону, ылангыя кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 50 чылының байырлалынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле бо чылдың бирги кварталында чамдык көску түңнелдерни чедип алган.

Бүгү чүзүн малдың баш саны 1966 чылдың бирги кварталы-биле деңнээрге, бо чылдың апрель 1-де 2-ден 5 хуу чедир өзүлделиг болган. Ооң иштинде мыйыстыг бода малдың баш саны «Мурнакчы» колхозка 8.5, «Тээли» совхозка 8 — хуу өзүлделиг болган. Малдың баш санының мындыг өзүлделиг болуп турарының кол чылдагааны болза, эрткен күзүн малдың эдержилгезин эки чорутканындан бо чылдың апрель 1-де районнуң ажыл-агыйларында төрүзе чорууру хой, өшкүнүң 72 хуузу төрүп, ниити район төрүүр 100 хой, өшкүге онаалтыр 71 баш чаш төлдү алганы болур. Моон ап көөрге, бо юбилейлиг чылда төрүүр 100 баш шээр малга онаалтыр 90 баш чаш төлдү алыр дээн социалистиг хүлээлгени күүседип ап болурунуң бүгү барымдаалары бар-дыр. Ам-даа 22 муң ажыг хой, өшкү оолдаар. Төрүттүнген хураганнарның 99 хуузу, анайларның 98,1 хуузу менди алдынганын ап көөрге, бо чылын чаш малдың хорамчазы кончуг эвээш болганы ол.

Малдың продуктулуу эрткен чылгызындан база бедип турар. Эрткен чылдың бирги кварталында тургаңындан ам сүт бүдүрери 4 хуу, бир инекке онаалтыр саап алыр сүт 22 кг өскен, бо көргүзүг «Тээли» совхозка 48, 6 кг болган. Ол ышкаш районга эът бүдүрери 35 хуу өскен. Ынчангаш район бирги кварталда күрүнеге эът, сүт садар планнарын ажыр күүсеткен. «Тээли» совхоз күрүнеге пландан ажыр 10 тонна эътти, 17 тонна сүттү саткаш, ажыл-агыйлар аразында социалистиг чарышка бирги черни ээлээн.

Улуг Октябрьның 50 чылынга чедиишкиннииг ужуражыр дээш фермалар, бригадалар, ажыл-агыйлар аразынга чорудуп турар социалистиг чарыш кижилерни улам сорук киирген. Ам районда 25 хойжу чүс хойга онаалтыр 90-дан өрү хураганнарны камгалап алган. Ооң иштинде «Мурнакчы» колхозта Х. Баалан 100 хойга онаалтыр 102 хураганны, «Тээли» совхозта И. Серен-Чимит, С. Чүлдүм — 100 болгаш 101 хураганны алган.

«Тээли» совхозтуң Ээр-Хавакта аныяктарның сүт-бараан фермазының ажылы экижип, сүт саалдаазының чартык чыл планын бирги кварталда күүседип апкан болгаш күрүнеге садарын ырак ажыргаш, фермалар аразында социалистиг чарышка бирги черни ээлээн. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң фермалар аразынга шилчиир Кызыл тугун бо ферманың коллективи чаалап алган.

Бирги кварталдың планын күүсеткени дээрге чылдың планын, ылангыя Улуг Октябрьның байырлалынга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге чүгле эге базым болур. Ынчангаш бистиң мурнувуста сорулгаларны күүседиринге улуг күженишкиннер, организакчы болгаш политиктиг ажылдар негеттинер дээрзин районнуң партия, совет, комсомол болгаш өске хой-нити организациялары, ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери, бүгү ажыл-ишчилер медерен билип турарлар.

Бирги кварталда «Кара-Хөл» колхоз күрүнеге сүт садарының планын чүгле 57.1 хуу күүседип, өске ажыл-агыйлардан дыка дора болган. Ол ышкаш «Малчын» колхоз күрүнеге эът садар планын база күүсетпээн.

Районнуң мал ажылында четпестер ам-даа хөй. Ажыл-агыйларда ажыл-агыйжы эвес чоруктан малдың өлүп хорааары энир чылгызындан эвээжезе-даа, эрткен үш айларның түңнелинде 104 баш бода мал, 1632 баш шээр мал хорамчага таварышканын ой-тавында деп санап болбас. Ооң иштинде чаш мал 743 баш. Ажыл-агыйлардан «Малчын» колхоз хөй когаралдыг болуп, 700 баш чыгам малды ышкынган. Моон ап көөрге, район бо чылын эвээш эвес эът, дүкту чидирген-дир.

Мал ажылынга берге үе ам-даа мурнувуста. Частың хат-когурумнуг, өл-шыктыг үези мал ажылынга кыш-кызындан-даа айыылдыг. Ынчан ылангыя чаш мал хөй когарап турганын эрткен чылдарның практиказындан билир бис. Ындыг болганда, ажыл-агыйларның, партия организацияларының удуртукчулары мал ажылынга кичээнгейни бичии-даа кошкадып болбас. Бүгү малчыннарның харыысалгазын улам бедидип, оларга зооветеринария талазы-биле дузаны улам күштелдирип тургаш, малдың өлүр чоруун соксадыр, чазаглаашкынны организастыг эрттирер ужурлуг.

Чазагларже кожерде кыштаг кажааларның кержеңин коптарар, аарсаар сентеңгелерин кылып каар деп сорулга салган болгай бис. Мону эренгей чугаа болдурбайн, херек кырынга күүседир дээш хойжу бригадаларның бригадирлери, мал ажылының тускай эртемниглери кыштаг бүрүзүнге чүнү кылза чогуурун хынап көрүп, ажылды организастап чогуур.

Чамдык ырак-ыяак черлерде малчыннарга эмнелге дузаламчызы, садыг, кино, концерт барбайн, почта чедирилгези үстү бергилээр болгай. Ам чазаглаашкын үезинде боже онза кичээнгейни салып, четпестерни дарый эдер херек.

Улуг Октябрьның 50 чылынга чедиишкиннииг ужуражыр дээш чылдың бирги чартыында 371 тонна эътти, 355 тонна сүттү, 86 тонна дүкту күрүнеге садар планныг бис. Бо сорулганы чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседир төлээде, ажыл-агыйларга бирги кварталдың түңнелдерин фермалар, бригадалар аайы-биле чугаалажып, четпестерни, ажыглаттынмайн барган курлавырларны илередип, ийиги кварталда ап чорудар хемчеглерни тодарадыры чугула.

Чазагларда байдал кыштагларнындан дора деп чүве билдинтир. Ам чамдык черлерге малга бедүүн кажааларны, ылангыя чаш малды хат-кавысканга алыспазы-биле оран-саваны белеткээри, малчыннарның чуртталга, амыдыралынче чогуур сагыш салыры чугула.

М. КЫЗЫЛ-ООЛ,
СЭКП райкомунуң секретары.

№ 2 АТА-ның чолаачылары болгаш септекчилери бирги кварталдың планын ажыр күүсеткен. Ында эш Осиповка удурткан чолаачылар бригадазы социалистиг чарыштың бирги одуруунда чоруп турар. Ол бригаданың кежигүннери эрткен чылын камнап алган 15.144 литр бензини-биле бирги кварталда ажылдаан.

ЧУРУКТА: мурнакчы бригаданың бригадири М. С. Осипов.

В. РАЧКОВСКИЙНИҢ фотозу.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДЫҢ ДЕЛГЕМ БАЗЫМНАРЫ

1967 чылдың бирги кварталының планын ССРЭ-ниң үлетпүрү чедиишкиннииг күүсеткен

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга төлептиг ужуражыр дээш чарышты калбарткаш, үлетпүрнүң ажылдакчылары бүдүрүүшкүннүң ниити хемчээлиниң болгаш үлетпүр продукциязының эң чугула хевирлериниң хөй нурувзунуң талазы-биле бирги кварталдың планын хуусаа бетинде күүсеткен деп, ССРЭ-ниң Төп Статистика эргелелиниң дыңнадыында чугаалап турар.

Эрткен чылдың бирги кварталынга деңнээрге үлетпүр продукциязы 10,9 хуу өскен.

Электроэнергия болгаш чылыг энергиязы бүдүрери 12 хуу, оларга үлетпүрүнүң продукциязын бүдүрери 6 хуу, кара болгаш өңнүг металлургияның — 8 хуу, химия үлетпүрүнүң — 13 хуу, машина тудуушкунунуң болгаш метал ажылдаашкынының — 13 хуу, ыяш, ыяшты сайзырады ажылдап кылыр болгаш целлюлоза-саазын үлетпүрүнүң — 8 хуу, тудуг материалдарының үлетпүрүнүң — 9 хуу, чиик үлетпүрнүң — 12 хуу, аъш-чем үлетпүрүнүң — 7 хуу, культура-амыдырал херегпелиниң чүүлдерин бүдүрери 14 хуу өскен.

Ниити эвилел болгаш эвилел-республиканың бүгү үлетпүр министерстволары квартал планын күүсеткен.

Эвилелдешкен бүгү республикалар бүдүрүүшкүнүнүң ниити хемчээлиниң-даа, үлетпүр кылыгларының эң чугула хевирлериниң хөй нурувзунуң-даа талазы-биле квартал планын күүсеткен.

Эрткен чылдың бирги кварталында турганынга бодаарга электроэнергияны — 13,4 миллиард киловатт-шак, нефтини — барык 5 миллион тонна, газты — 4 миллиард кубометр, хөмүр даштыы — 2 миллион тонна, каңны — 1,4 миллион тонна, белен прокатты — 1,2 миллион тонна, минералдыг чемишчидилгелерни — 1,4 миллион тонна, автомобиль дугуйларын — 338 муңну, автомобильдерни — 19,7 муңну, цементини — 1,3 миллион тонна, чыып эптээр демир-бетонну — барык 2 миллион кубометр хөйну бүдүрген.

Бирги кварталда 25 миллион тонна каңны ээлдиргеш, совет металлургтар бо чылын безин 100 ажыг миллион тонна каңны бүдүрерин хандырып турар деңнелче үнген.

Өңнүг металлдарны, нефтехимияны болгаш сайзырады ажылдап кылган нефтиниң продуктуларын база үлетпүр продукциязының өске-даа хөй-хөй хевирлерин бүдүрери өскен.

Улустуң херглел бараанарын бүдүрери: хөвең-саазын, дүк, лен болгаш торгу пөстер — 114 миллион дөрбелчин метр, иштии болгаш даштыы хеп трикотажы — 23 миллион кезек, дааранырга кылыглары — 387 миллион рубль, хөм идиктер — 12 миллион эжеш, радиоприёмниктер болгаш радиолалар — 289 муң кезек, телевизорлар — 99 муң кезек, хеп чуур машиналар — 108 муң кезек, соодукчулар — 126 муң кезек, мебель — 42 миллион рубль, эът — 264 муң тонна, үнүш үзү — 77 муң тонна көвүдээн.

Эрткен чылдың бирги кварталында турганынга бодаарга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү үлетпүрге 6,7 хуу өскен, ынчангаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң планы ажыр күүсеттинген.

Үлетпүрде план ниитизи-биле күүсеттинген-даа болза, бүдүрүлгелерниң чамдыызы продукцияны бүдүрүп үндүрер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш орулганы өстүрериниң онаалгаларын күүсетпээн. Продукцияның чамдык хевирлерин бүдүрүп үндүрериниң планын күүседирин чамдык министерстволар хандырбаан.

* * *

Планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкиниң чаа системазынче бирги кварталдың төнчүзүнге чедир ийи чартык муң чыгам үлетпүр бүдүрүлгелери шилчээн.

(СЭТА).

САДЫГ ЧЕТКИЛЕРИ КАЛБАРАР

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка республиканың күрүне садыг организацияларының, бүдүрүлге черлериниң ажылдакчыларының коллективтери улуг көдүрлүүшкүн-биле киржип турар.

Кызылдың холушкак садыг четкилери бирги кварталда бараан саарылгазының планын 110,6 хуу күүсеткен, азы чонга пландан ажыр 660.400 рубльдиң бараанын саткан. Бо чорук күрүне садыының ажылдакчыларының күш-ажылга эки чедиишкиннерин херечилеп турар.

Юбилейлиг чылда чаа садыг четкилерин ажыдары, ажылдап турар чамдык магазиннерни болгаш столоваяларны эде дерирри база чоннуң өзүп турар негелделеринге дүүштүр садыгның чаа аргаларын дарый ажыглаары, бараан саарылгазының күүселдезинге база бир дээштиг болур чоннуң бараанны чагыг ёзугаар садып алыр байдалдарын анализтеп көөрү дээн ышкаш чугула хемчеглерни боттандырары көрдүнген. Ол ышкаш чонга садыглаарының культуразын бедидеринче болгаш алдынган социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезинче онза кичээнгей салдынган.

Кызылдың холушкак садыг четкизи бо ажылдарның талазы-биле элээн эки түңнелдерни чедип алган. Хоорайның дугаары 32 хлеб садар тускайжыткан магазини кыска хуусаада эде дериттинген болгаш ажылга кирген. Ында хлеб болгаш оонак далган кылыгларын салыр тускай полкаларны тургускан. Садып алыкчылар бараанны боттары шилип алыр аргалыг. Улуг-Хем ол чарында 2 кижи, аэропорт чоогунда 3 кижи ажылдаар аъш-чем магазиннери ажыглалда кирген. Оларның даштыкы хевири бо үениң байдалдарынга таарышкан болгаш иштин эптиг кылдыр дерип кылган. Бот-орулга-чарылгалыг садыг четкилериниң бедиткен хүлээлгелериниң бир кол көргүзүү бараан саарылгазының күүселдези болур. Ону бүгү ажылдакчыларга көскү болдурар төлээде, төп конторада тускай самбыраны кылган. Аңаа садыг четкилериниң декада санында план күүселдезиниң көргүзүглерин бижип турар.

Хоорайның бүгү садыг четкилериниң ажылдакчыларының барык 45 хуузу аныяктар. Ооң иштинде дээди эртемниг болгаш ортумак эртемниглер 120 кижи, дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде 36 кижи бот өөредилге-биле өөренип турар. Кызылдың садыг четкилериниң болгаш столоваяларының трестизиниң хереңгизи-биле чүгле янзы-бүрү курстар дамчыштыр 440 кижини өөредир болгаш квалификациязын бедидер.

«Совет садыгның шылгараңгай ажылдакчызы» деп хөрек демдээниң эдилекчилери Т. Е. Асабина, садыгжы А. Р. Маринцева, бот-орулга-чарылгалыг магазинниң директору М. Г. Князева, салбыр эргелекчизи П. П. Быкова, «Улуг-Хем» ресторанның повары Н. Н. Востылецкая болгаш өскелер-даа боттарының хөй чылдарда чедип алган арга-мергежилин аныяктарга дамчыдып, хамаарышкан черинде ажылга эки түңнелдерни чедип ап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, өскелерге үлегер болуп турарлар.

Садыгның дыка хөй коллективтери алдарлыг 50 чылга уткуштур баш удур бедиткен хүлээлгелерни ап турар. Ынчалза-даа чамдык таварылгаларда бүдүн коллективтерниң алган хүлээлгелери күүсеттинмейн баары хараадаанчыг. Кызылдың столовая-лар трестизи 1967 чылдың баштайгы ийи айларының планын ниитизи-биле 94.9 хуу күүсеткен. Ол дээрге дыка хөй аъш-чем бараанын чонга чедир сатпайн барганы болгаш оп-он кижилерниң сеткил-сагыжын хомудатканы болур-дур.

Хоорайда күрүне садыының садыгжылары, товароведтери, поварлары, технологтары болгаш удуртур ажылдакчылары алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш ажылдап турар. Оларның мурнунда ам-даа күүседир сорулгалар хөй. Алдарлыг 50 чылга уткуштур чоннуң культурлуг хандырылгазын бедидер сорулга-биле садыг четкилеринге мурнакчы аргаларны ажыглаары көрдүнген. Оюн Бүреели кудумчузунда 4 кижи ажылдаар аъш-чем магазинин, 24 кварталга эът, сүт садар тускайжыткан салбырны ажыдары көрдүнген. Авиация кудумчузунда дугаары 10 магазинге тускай культура бараанарын садар, а бир дугаар төп бараан магазининден культура бараанары садар салбырның кошкенинден пос-таавы садар салбырның ажылдаар шөлү улгадыр. Деңзизи аар болгаш ниити габариди улуг бараанарны садып алган кижилер ону бажыңынга чедирип алыр дээш улуг бергедээшкиннерге таварыжып турары билдингир. Бо таарымча чок байдалды болдурбайн, чоннуң негелдезин хандырар сорулга-биле дугаары 1, 7, 12, 27 магазиннерге садып алыкчының бараанын бажыңынга чедирип бээрин организастаар.

Юбилейлиг чылдың бүдүүзүнде витринаны эң тывынгыр, чараш каастааны дээш, бараанарның рекламазын таарыштыр кылганы дээш деп конкурстуң түңнели үнер.

Байырлалга чедир хуусаа эвээш арткан. Ынчалза-даа күрүне садыының ажылдакчылары бүгү хемчеглерни шагда-ла ап эгелей берген. Бо бедик хүлээлгелериниң күүселдези — хоорайның бүгү садыг ажылдакчыларының Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга сөңү болур.

С. ДОРЖУ.

Партшколаның кичээли

СЭКП Таңды райкомунуң чанында партия активиниң школазы өөредилгезин уламчылап турар. Ээлчеглиг бир кичээл чоокта «Тиилелге» совхозка болуп эрткен. Аңаа партком кежигүннери, бригадаларга парторганизация секретарьлары, партия бөлүктериниң организакчылары, профэвилел комитединиң кежигүннери, профбөлүк даргалары болгаш агитаторлар чыглып келген.

Кичээлдиң киржикчилери элээн каш солун беседаларны, лекцияларны, оларның иштинде «Масса ортузунга идеологтуг ажылдың хевирлери», «Партияга хүлээп алыышкын», «Улусчу контрольдуң бөлүктеринге болгаш постуларынга партийжи удуртулга», «Социалистиг чарышты калбартыры болгаш коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин» дээн чергелиг чугула темаларга илеткелдерни, лекцияларны СЭКП райкомунуң килдистер эргелекчизи, харыысалгалыг ажылдакчылары амыдырал-биле холбаштыр кылгылаан.

Болуп эрткен кичээлдерге олурушкан дыңнакчылар дуржулга солчуп, санал-оналдарын чугаалаан, совхозта партия, комсомол, профэвилел болгаш өске-даа хөй-нити организацияларының ажыл-чорудулгазын анализтеп чугаалашкан. Совхоз коллективиниң ортузунга партийжи политиктиг, организастыг болгаш кижизидилгелиг ажылды экижидеринче угланган элээн хөй эки саналдарны, бодалдарны киирген.

Өөредилгениң түңнел кезээнде дыңнакчылар кичээлдерниң идепкейжи, ханы утка-шынарлыг эрткенин демдеглээн болгаш моон соңгаар ындыг өөредилгелерни чер-черге организастап турар болза кадрларның билиин, практиктиг мергежилин бедидеринге улуг ужур-дузалыын демдеглээн.

С. ТУШКОВ,
СЭКП райкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң эргелекчизи.

Улуг Октябрьның 50 чылынга

СОЦИАЛИСТИГ РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ЛЕНИНЧИ

Большевик партияның ленинчи стратегтиг угланыышкынының база тактиктиг лозуңнарының шынныын Улуг Октябрь бадыткаан. Февраль революциязы чүгле хаанныг монархияны дүжүр октаан эвес, харын-даа пролетарнаттың база тараачыннарның революстуг-демократтыг диктатуразынга четкен болгаш Октябрь революциязының эге белеткели болган. В. И. Ленин демократтыг революцияның социалистиг революцияже шилчип кирерин бодувун геннаалдыг Апрель тезистеринге үндезилээш, пролетарнат диктатуразын чаалап алырының теория талазы-биле үндезилеттинген тодаргай планы-биле партияны ындыг янзы чепсеглээн.

Апрель тезистеринге болгаш ленинчи өске-даа документилерге хөгжүттүнген, социалистиг революцияның улуг идеялары делегейниң революстуг дептилдезинге бүдүн үе иштинде улуг ужур-дузалыг болуп турар. Төөгүнүң буржуаа хажыдыкчылары болгаш оларның реформисчи дузалакчылары ол идеяларны чоннуң караанга бужартадырын бүгү тала-биле оралдажып, ленинизмниң амгы үеде ужур-дузазын бичелеҗирин кызыдып турары ынчангаш таварылга эвес-тир. Социалистиг революцияның ленинчи теориязы түс черге хамааржыр, өске черлерге хамаарышпас характерлиг дээр янзылыг тезисти бадыткаарын олар онза шудургу оралдажып турарлар.

Амгы оппортунистер болза, марксизм бистиң үевисте эргижирээн дээр янзылыг кылдыр медеглевишаан, «национал коммунизмниң» идеязын киир тыртарын. Чаңгыс аай коммунистиг идеологияны национал болгаш аймак-сөөк демдектериниң аайы-биле чарыдырарын оралдажып турарлар. Мао-Цзе-дун болгаш ооң бөлүү политиканың өске-даа айтырыгларынга ышкаш, революцияның айтырыгларының талазы-биле боттарының оналанган үзел-бодалдарын ленинизмге удурланыштыр салып турар. Оларның ол үзел-бодалдары бодунуң ангылыг утказының талазы-биле биче буржуазчы мировоззрениезиниң талазы-биле мугулай-материалисчи болгаш идеалистиг, политиктиг утказының талазы-биле өвүүк-чоңгээчи, бодунуң угланыышкынының талазы-биле — национализчи болгаш антисоветчи болуп турар. Кыдат удуртулганың «революсчу чоруу» меге-хоозун, көргүзүлге характерлиг болуп турар. Ону Ленинниң сөстери-биле чугаалаарга, «сөс кырында дүрзүнчүг, үрдүнчек, хоолуургак, херек кырында быдаргай, саңдаргай, баш чок чоруктуң хей-хоозуну болуп турар биче буржуазчы революционизм-дир»... (Чогаалдарының долу чыындызы, ному 44, арын 101).

Буржуаа болгаш реформисчи идеологтарның, ревизионистерниң болгаш догматиктерниң бүгү-ле меге-хоозун бодалдарын амыдырал, төөгүлүг практика өйтүр шаап турар болгаш хуу-ийбаландыр чылча шаап турар. Стратегияның болгаш тактиканың практикага шенеттинген болгаш хынаттынган ленинчи принциптерин удуртулга болдуруп, херек кырында боттуг байдалды барымдаалап турар ындыг партиялар чедиишкиннерни чедип ап турар дээрзин сөөлгү чылдарның дургузунда революстуг шимчээшкинниң дуржулгазы бадыткаан деп, СЭКП-ниң XXIII съездизинге ТК-ның Отчёт илеткелинде онзалап демдеглээн.

Марксизмни хөгжүдүүшкүн база делегейниң хосталгалыг шимчээшкининиң дуржулгазынга даянмышаан, Ленин болза, империализм үезинде революция, ооң мурнунда турган үеге бодаарга, чогум-на чедишкен объективтиг болгаш субъективтиг эге үндезиннерлиг болуп турар дээрзин көргүскен. Капитализм империалистиг үе-чадазынга четкеш, деңшилгелиг ниитилел системазы турганындан реакциялыг система болуп хуула берген. Ооң иштинге революстуг чаа тевиишкинниң элементилери улам-на улуу-биле өзүп турар. Ынчалзажок капитализмден социализмче шилчилгеге эге үндезиннер канчаар-даа сайзыраан болза, ол шилчилге буржуазияның тергиидээшкинин дүжүр октаар болгаш ажылчын ангының диктатуразын доктаадып тургузаар чүгле социал революцияның түңнелинде болдунар.

Делегейниң бүгү чурттарын чаңгыс аай тудуштур харылзаштырган болгаш социал база национал чөрүлдээлерни кыдыкы хемчээлинге чедир чидиглендирген империализм үезинде социалистиг революция болза, национал-хосталгалыг, антиимпериалистиг революциялар-биле, калбак тараачын болгаш ниити-демократтыг шимчээшкиннер-биле делегейниң чаңгыс аай революстуг чорудулгазы кылдыр каттыжа бээр. Бо чүүлдү Ленин бүгү-ле база кандыг-даа нарлатканнарның болгаш таарышпааннарның массалыг демиселиниң нарын холбажыышкыны кылдыр көрүп турган. Революстуг чорудулганың бүгү-ле хөй талаларын барымдаалап көрбейн, «арыг» социалистиг революцияларны болдуруп болурунуң дугайын чугаалап турган ындыг кижилерни Ленин кочулап турган.

Делегейниң социалистиг революциязы хары угда болу бээр акт кылдыр хөгжүп шыдавас, ол революция үр болгаш нарын чорудулга болуп турар дээрзин Ленин оппортунистер-биле демиселге бадыткаан. Империализм үезинде капитализмниң политиктиг болгаш экономиктиг хөгжүлдезиниң деңнеш-дески эвес чоруунуң чидигленириниң хоойлузун ажыткаш, Владимир Ильич болза, социал эргилде бүгү чурттарның пролетарийлериниң хары угда болур кодээлиишкини боор шыдавас-тыр деп түңнелди кылган. Революция империализмниң эчирбезин эң-не кошкак звенозундан үзе шавар, ажылчын ангының диктатуразын доктаадып тургузаар, ынчангаш социализм эге бажында элээн каш чурттарга азы харын-даа тускайлап алдынган чаңгыс чуртка тиилеп үнер. Ооң соонда, революстуг чорудулганың бурунгаарлаашкынныг хөгжүлдезиниң чорудулгазында түс-түс чурттар азы бөлүк капиталистиг чурттар капитализмден адырлыр апаар. Эге бажында чаңгыс чуртка тиилээн социалистиг революция делегей масштавынга капитализмни социализм-биле солуурунуң бүдүн үезин ындыг янзы ажыдар.

Россияга Октябрь революциязының тиилелгези капиталистиг делегейде чөрүлдээлерни улам-на тодаргай болдурган болгаш чидиглендирген, революстуг шимчээшкинниң күчүлүг көдүрлүүшкүнүнге идигни берген. Делегей аренази нга шынар талазы-биле чаа революсчу күш — кижи төрелгетенниң төөгүзүнге социализмни бир-ле дугаарында тургузуп эгелээн бүдүн-бүдүн чон бар апарган. Чаңгыс чуртка социализмниң тургузуушкуну делегейниң революстуг чорудулгазындан бодун ангылаары-биле көңгүс дөмейлешпес болган. Харын-даа ССРЭ делегей пролетариадының, колонияларының болгаш чартык колонияларның ажылчы чоннарының дарлакчыларга удур демиселинге доктаамал деткимчени көргүзүп турган. Советтер Республиказының чедиишкин бүрүзү бодунуң-ла революстуг шимчээшкинниң өзеринге идиг болуп, капитализмниң күштерин дуруудуруп, ажылчын шимчээшкинге болгаш национал-хосталгалыг демиселге чогумчалыг салдарны чедирип турган.

Бистиң чуртувуска социализмни тургускан чорук Ада-чурттуң улуг дайынының үезинде өлүмнүг айыылды шыдажып үнерииниң аргазын совет улуска берген. «Социализмни ап октаптарын» империалистер боттандырып шыдаваан. Социализмни тодаргай хемчээлдиг кызыгаарларга «тудуп турары» дээр империалистиг политика-даа база-ла аштырыышкынга таварышкан. Ада-чурт дайынының тиилелгелиг доозулганы чаа ниитилел болгаш күрүне тургузуунуң чүге-даа аштырбазын бузурелдии-биле бадыткаан болгаш төөгүлүг хөгжүлдениң бүгү чорудулгазынга ханы салдарны чедирген. Капитализмниң күштелген ниити кризизи, ажылчын ангының, ажылчы чоннарның революстуг демисели Европаның, Азияның болгаш Американың элээн хөй чурттарын капиталистиг делегейден адырылдырарынга чедирген. Социализмниң делегей системазы тургустунган. Россияга баштайгы Совет республиканы өске чурттарга революцияларның баазазы болгаш сорук киирикчи үлегер-чижек кылдыр камгалап арттырарының болгаш быжыглаарының геннаалдыг ленинчи стратегиязы чайынналчаа-биле бадыткаттынган.

Делегейниң социалистиг системазының тургустунганы болгаш ооң быжыылы делегей аренази нга күштерниң деңзигүүрүн социализмге ажыктыг кылдыр өскерткен. Ленинниң баш удур көргени ышкаш, төөгүлүг хөгжүлде национал масштабка социализмниң тиилелгезинден элээн каш чурттарга ооң тиилелгезинче, кижи төрелгетенниң салым-хуузунга улам-на шиитпирлиг салдарны чедирер аргалыг интернационалчы күш кылдыр социализмни хуулдурарынче чоруп турган.

Социализмни национал күштен интернационалчы күш кылдыр хуулдурганы-биле холбаштыр, пролетаржы интернационализм дугайында айтырыг-даа онза ужур-дузалыг болу берген. «Күш — чаңгыс эпте!» деп, ажылчын ангының мурнундагы алдарлыг кыйгырыы амгы үениң байдалдарында чаа өлү-биле чаңгыланып, социалистиг чурттарның аразында харылзааларга эргежок чугула чүүл болуп турар. Пролетаржы интернационализмден үнүп келир деп эргелиг чоруктуң идеязын онзалап демдеглевишаан, Ленин болза, ол идеяны чаңгыс талалай көөр чоруктуң, чүгле бодунуң чуртунуң азы нациязының деп эргезин негээр чоруктуң айыылдыының дугайын ооң-биле кады сагындырып турган, ындыг чоруктар национализмге чедирип болур. Ленинниң бодалын-биле алырга, деп эрге бот-бодунга акы-дуңмалышкы дузаламчы-биле болгаш бот-бодун деткижери-биле неметтинер ужурлуг.

Ленин материалистиг диалектиканың мастери болганда, ниитилел болуушкуннарын эртем ёзузу-биле көрүп болгаш ханызы-биле анализтеп, тодаргай төөгүлүг байдалды шынгыы барымдаалап чораан. Капитализмден социализмче шилчилгениң тодаргай хевирлериниң янзы-бүрү болурунуң чайлаш чогунуң дугайында түңнелдиг кылырының аргазын аңаа чогум-на ол чорук берген. Революцияны бөдүүнчүдү болгаш чаңгыс аай кылдыр көрүп турган доктринёрларга болгаш догматиктерге Владимир Ильич шиитпирлиг-биле удурланып турган. Октябрь мурнунда-ла, янзы-бүрү чурттарда капитализмниң хөгжүлдезиниң байдалдарының янзы-бүрү болуп турарының дугайын чугаалавышаан, Ленин болза, амгы империализмден даартагы хүннүң социалистиг революциязынче кижи төрелгетенниң кылыр апаары ол орукка-даа ол чайлаш чок илереп келир деп демдеглээн. Ангы демисел янзы-бүрү тактиктиг аргаларны төрүттүндүрер. Ындыг болган төлээде, «ук үениң социал байдалының өскерилгени-биле холбаштыр, ук үениң ажылдакчыларынга чаа, билдинмес демисел хевирлери чайлаш чок болур дээрзин» марксизм хүлээп көрүп турар деп, Ленин онзалап демдеглээн. (Чог. бүрүн чыындызы, т. 14, арын 2).

Ленин ону барымдаалааш, ангы демиселдиң чаңгыс-даа хевирин ооң иштинде чепсектиг тура халыышкынны-даа өскерлиш чок чүве кылдыр көрбейн турган. Тодаргай төөгүлүг байдалдарның үезинде өске хевирлер, а тодаргайлаарга, революцияны боттандырарының тайбың хевирлери туруп болур болгаш херегленттинген даа турар деп, ол чугаалаан. Ынчаарга революцияларны тайбың болгаш тайбың эвес деп хуваагаш чорук өскерлиш чок чүве эвес болбайнаан, чүге дээрге тайбың революцияның чорудулгазында тайбың эвес аргаларны-даа ажыглап болур, ийигизиниң чорудулгазында — тайбың аргаларны-даа ажыглап болур. Ооң-биле чергелештир революцияның тайбың хөгжүлдези кү чүлээшкинни база-ла казывайн турар. Ийи таварылгаларның кайызында-даа ол дээрге, эрге-чагыргазын болгаш боттарының шиңгээдип алган байлактарын кая-даа база кажан-даа эки-тура-биле чайлап бербес дарлакчы ангыларга хамаарыштыр албадаашкын болур революстуг демисел-дир. Ол демиселдиң хамааты дайыны болу бээри азы ооң тайбың эртери — ол бүгү дээрге, дөмей-ле ангы дайзынынга хамаарыштыр албадаашкынны айтып турар. Ынчалзажок албадаашкынның хевирлери янзы-бүрү — тайбың болгаш тайбың эвес болгулаар — оларны шилип алыры тодаргай төөгүлүг байдалдардан хамаарлыр.

Бо дугайында В. И. Ленинниң бижээни болза: «Албадаашкынның хевирин ук революстуг ангының хөгжүлдезиниң чергези, ооң соонда, чиигээ, үр болгаш реакциялыг дайынның уржуу дээн ышкаш ындыг онза байдалдар, ооң соонда буржуазияның болгаш биче буржуазияның удурланыышкынының хевирлери тодаргайлаар» (Чог. бүрүн чыындызы, т. 36, арын 199).

Амыдыралдың көргүзүп турары-биле алырга, ленинчи тактика болза, коммунистиг партиялардан эвилең чорукту, байдалды үнелээрин

Ийиги арын

Ленинизм болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкини

Эртем конференциязы доозулган

«Ленинизм болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкини» деп эртем конференциязы Москвага болуп эртken. Италияның Коммунистиг партиязының үндезилекчизи Антонио Грамшиниң мөчээн хүнүнден бээр 30 чыл болганын холбаштыр ол конференцияны Делегейниң ажылчын шимчээшкининиң институду организастаан.

Революсчу ленинчи теорияның хөгжүлдези-биле болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкининиң амгы практиказы-биле, капиталдыг чурттарында пролетариаттың болгаш оон организацияларының аңгы демиселиниң янзы-бүрү талалары-биле, а ол ышкаш делегейниң ажылчын шимчээшкининиң идеологтуг айтырыглары-биле холбаалыг айтырыгларның талазы-биле 60 чыгам илеткелдерни болгаш дыңнадыгларны сессияның ажылдап турган дөрт хүннериниң дургузунда дыңнап, чугаалашкан.

Ол айтырыгларны делгереңгей болгаш үре-түңнелдиг чугаалажырынга Делегейниң ажылчын шимчээшкининиң институдунуң кол-кол эртемденнери-биле болгаш Совет Эвилелинден өске-даа эртем ажылдакчылары-биле чергелештир ақы-дуңма коммунистиг партияларның көскү ажылдакчылары база Италияның, Францияның, Испанияның, Финляндияның, Австрияның, Американың чамдык чурттарының, Польшаның, Чехословакияның, ГДР-ниң, Болгарияның болгаш өске-даа чурттарның марксисчи эртем төптериниң тодаргайчылары идепкейлиг киришкен.

ҮЕ-БИЛЕ ДЕҢГЕ БАЗАР

(Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң конференциязындан)

Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур хүнүнге чедир каш-ла айлар арткан. Кандыг-даа байырлалды демдеглеп эрттиреринге кол чүүл кижээнгейни шиитпирлеттинмээн айтырыгларже угландырары болур деп, улуг Ленинниң чагыын совет кижилер ажылга удуртулга болдургаш, хүн келген тудум-на чаа-чаа күш-ажылчы тиилелгелерни чедип ап турар. Бистиң республиканың ажылчы чоннарының ындаа канчаар ужуражыр деп турарының, профэвилелдерниң ээлчеглиг сорулгаларының дугайында айтырыгларны чоокта чаа Кызылга болуп эрткен кодээ ажыл-агый болгаш белеткелдер профэвилелдериниң область комитединиң отчёт-соңгулдалыг конференциязынга чугаалажып көрген. Тываның кодээ ажыл-агыйының ажыл-иштчилери эрткен ажыл-агый чылын чедиишкиниг доосхан болгаш бо чылдың бирги кварталында база чамдык өөрүнчүг түңнелдерни чедип алган.

Совет эрге-чагырганың чылдарында Тывага улуг социал-экономиктиг чаартылгалар болган. Ол дугайын, ССРЭ-ниң акы-дуңма улустарының ног-бүлезинге Тываның киргени, 1944 чылдан эгелээш 1966 чылга чедир кодээ ажыл-агыйының ниити продукциязы 7,3 катап, күрүнеге садар эът планы 2,3, сүттүг—10,5, дүктүг—7 катап өскени, тараа дүжүлдезы 9,2 муң тонна турганындан 137 муң тонна четкени тодаргай херечилеп турар. Республика үлетпүрлүг апарган, чоннуң бижик билбес чоруу узуткаттынган, аныяктарның бүгүнниң сес чыл өөредилгези боттанган. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары экономика талазы-биле быжыккан, мал болгаш чер ажылын чедиишкинниг хөгжүдүп турарлар.

1965 чылда республикага чүгле үш совхоз орулгалыг ажылдап турган болза, эрткен чылын бүгү 17 совхозтуң 16-зы орулгалыг ажыл-агыйлар апарган. Республиканың колхозтарының хөй нуруузу база орулгалыг ажылдап турарлар. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның март (1965 чыл), май (1966 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, республиканың ажыл-иштчилери эрткен чылын га бүрүзүнден 11, а Таңды район—14,1, Бии-Хем—13,4, Каа-Хем болгаш Эрзин районнар — барык 13 центнер дүжүттү өстүрүп, Төрээн чурттуң шыгжамырынга 137 муң тонна тарааны урган. Тывага ындыг дүжүткүр чыл кажан-даа болбаан. Эрткен чылын бистиң республика мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле Чөөн Сибирь зоназынга калбарган социалистиг чарышка Бии-Хем, Таңды районнарның, «Көк-Тей», «Сукпак» совхозтарның малчыннары онза идепкейлиг киришкеннер.

Чер болгаш мал ажылының ажылдакчыларының ортузунга социалистиг чарышты, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни организастаар талазы-биле чамдык эки түңнелдерни «Межегей», «Тиилелге» совхозтарның ажылчын комитеттери (даргалары эштер Дардаш, Моңгуш-оол), дуржулга станциязының, «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң профэвилел организациялары (даргалары эштер Чистобаева, Сафонов) чедип ап, республикада дээре ажылдыг организациялар болуп турар. Оларның ажылында, дуржулгазында республиканың өске профэвилел организацияларынга өөредиглиг, ажыктыг чүүлдер хөй.

Социалистиг чарыштың чаа хевири — коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде республикада 123 бригадалар, фермалар киржип, ында 2923 кижи хаара туттунган. Бо ажылды «Шекпээр» совхозтуң ажылчын комитеди (даргазы эш Ооржак Каң-оол) эки тургускан. Ында 287 кижини хаара тудкан 6 бригада, 196 ажылчын ол бедик ат дээш демисежип турар. «Сукпак», «Тыва» совхозтарда (ажылчын комитеттериниң даргалары эштер Гавриченко, Куулар Санчык), «Сельхозтехника» каттыжыышкынның Таңды район салбырында мурнакчылар бар-даа болза, коммунистиг күш-ажылдың чаңгыс-даа шалыпчызы чок. Чамдык ажыл-агыйлар бо шимчээшкинни ёзу барымдаалап чорудуп, чарышка таарымчалыг байдалдарны тургуспайн, оон түңнелдерин үндүрбейн турар. «Тес-Хем» совхозтуң Өртең сүт-бараан фермазының коллективи ол бедик ат дээш элээн каш чыл улаштыр демисежип келзе-даа, фермада күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак, чувар бажың, кызыл булуң ажылдавайн турар.

Амыдырал хандырылга болгаш бүдүрүлге айтырыгларын профэвилел хуралдарынга ында хаая чугаалажып келген. Республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкыны социалистиг чарышты салбырларынга багай организастап, оон түңнелдерин үндүрбейн келген. «Тес-Хем», «Өөк», «Тыва», «Барлык» совхозтарның ажылчын комитеттери бүдүрүлге хуралдары-биле нызыгаарлаттынып, профэвилел организациязы калбак массаларның бот-идепкейиниң организациязы деп чүвени чедир билбейн келгеннер. Күш-ажыл камгалалының болгаш техниканың айыыл чок чоруунуң талазы-биле коллективтиг керээлер чарарын чамдык организациялар, чижээлээрге, Кодээ ажыл-агый министерствозу (министри эш Серяков), мал семиртир трест (начальниги эш Глотов) чүгле профэвилел организациязының херээ кылдыр санап, оон негелделерин чедир ажылдап кылбааннар. Ол министерствонуң механизация килдизиниң эргелекчизи эш Коретникова күш-ажыл камгалалының талазы-биле негелделер кезээде чүге чогул деп айтырыг тургузарга, оларны ол билбес болган.

Күрүне планнарын күүседиринге көскү үлүг-хуузу чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар киирип турар. Бо ажылды «Межегей» совхозта ол коллектив эки тургускаш, эрткен чылын 71,4 муң рубль камналганы алгаш, республикага бирги черни алган. Бо чугула ажыл «Тес-Хем», «Шекпээр», «Сукпак», «Совет Тыва» совхозтарда амдыгаа чедир шуут тургустунмаан.

Профэвилел организациялары күш-ажыл төлевириниң байдалын кошкак хынап турар. «Өөк» совхозка (директору эш Лихтин, ажылчын комитединиң даргазы эш Селезнев) чамдык трактор ажылдарын бирги бөлүкке хамаарыштырар турбуже, бүгү ажылдарны ийиги бөлүкке хамаарыштыр төлеп келген. Мал ажылынга база ындыг четпестер турган. Ол ажыл-агыйның Чкаловка сүт-бараан фермазынга механизастаттынган саалдага бир центнер сүттүң төлевири 1 рубль 51 көпеек болур турбуже, 1 рубль 46 көпеек, а хол-биле саалдага 2 рубль 21 көпеек турбуже, 2 рубль 13 көпеек кылдыр санап, төлеп турган.

Хуралга санал берген эштер республиканың Амыдырал хандырылга министерствозунуң адрезинге (министри эш Даржаа), бо министерство малчыннарга таарыжыр кидис өглерни, от иштиниң шевергин, чараш эт-херекселдерин кылып бээрин элээн каш чыл улаштыр аазап келзе-даа, бо талазы-биле боттуг хемчеглерже амдыгаа чедир шилчивейн турары дээш шыңгыы шүгүмчүлелди кылганнар. Кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң ажылдакчылары ажыл-агыйларга практиктиг дуза чедирери-биле сургакчылап баргаш, аңаа үр болбас, дедир далажыр чоруктарны «Тыва» совхозтуң ажылчын комитединиң даргазы эш С. Куулар болгаш өскелер-даа саналынга шүгүмчүлеп чугаалааннар.

Отчёт-соңгулдалыг конференцияга комитеттиң чаа составын соңгаан. Областың профэвилелдер Чөвүлелиниң отчёт-соңгулдалыг конференциязынга киржир кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилелдериниң 35 кижи составтыг төлээлерин база соңгаан. Кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң чаа соңгуткан комитединиң бирги организастыг пленумунга комитеттиң даргазынга эш С. Д. Кировту соңгаан.

Профэвилел организациязының ажылы хөй талалыг. Оон чер-черде организацияларының болгаш чаа обкомунуң ажылын экижидеринче угланган доктаалды конференция хүлээп алган.

Д. АНАЙ-ООЛ,
«Шынның» тускай корр.

ДАШТЫКЫДА — МЕДЭЭЛЕР, ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

АКШ-тың Компартиязының медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Кажан тайбың дээш демисел чүс чылдың соолгу чээрби чылдарының иштинде АКШ-ка болгулап турган бүгү шимчээшкиннерден эң артык калбак массалыг шимчээшкинче шилчип болур ындыг үе эгелээн» деп, АКШ-тың Коммунистиг партиязының «Уоркер» солунга парлаан медеглелинде чугаалап турар.

АКШ-тың Коммунистиг партиязы бо түңнелди чурттуң политиктиг амыдыралында болгулаан чамдык бурунгаар базымнарны барымдаалааш кылган. Чижээ, «негрлерниң хостуг эргези дээш шимчээшкинниң эң салдарлыг болгаш дайынчы элементилери Вьетнамда дайынга удур шимчээшкинге каттышкан» деп, медеглелде демдеглеп турар. Оон аңгыда тайбың дээш шимчээшкин профэвилелдерин хаара тударын эгелээн болгаш шеригге келдиришкинге удур кампания калбарып турар, ук кампания тус-тус кижилерниң удурланыышкыны болуп турганындан организастыг массалыг удурланыышкын болу берген. АКШ-тың политиктиг албан черлеринге болгаш социал системазынга чигзинер чорук чуртта күштелип, 1968 чылда саналдап киирери-биле политиктиг айтырыгларны дилеп тывары-биле ажылдап турар кижилерниң саны көвүдээн.

«Тайбың дээш база чаа политика дээш шимчээшкиннер бот-боттарындан сырый холбаалыг, ынчалза-даа ол дээрге, чаңгыс аай чүүл эвес-тир. Коммунистиг партия хамаарышпас политиктиг угланыышкын дээш шиитпирлиг туржуп турар. Ындыг угланыышкын тайбыңның болгаш хосталганың идеалдарынга бердинген хамаарышпас президентиниң кандидатуразын 1968 чылда депшидеринге чедирер ийик дээрзин санап турар бис» деп, медеглелде оон ынай чугаалап турар.

Демократтыг болгаш республиканчы партияларның иштинде дайынны бурууш шавар чорукту киириштирбишаан, демиселди бүгү деңнелдерге идепкейжидерин сүмелеп турар бис. Ындыг болза-даа бо ийи партиялардан дашкаар хамаарышпас массалыг политиктиг организацияларның чеккизин тургузары онза чугула деп санап турар бис.

Мексикада совет культура неделязы

МЕХИКО. (СЭТА). Улуг Октябрьның 50 чылы-биле холбаштыр Мексикада совет культуразының неделязын эрттирип турар. Неделяның байырлыг ажыдыышкыны чурттуң эң улуг хоорайларының бирээзи Халапага болган. Халапа университединиң ректору Гарсиа Барна чыылганнарның мурнунга чүве чугаалаан. Мексиканың болгаш Совет Эвилелиниң аразында найыралчы харылзааларның хөгжүлдезиниң дугайын ол чугаалаан.

Халапа хоорайга совет культураның неделязының үезинде янзы-бүрү чурук делгелгелерин организастаан. 50 чыл дургузунда совет экономиканың хөгжүлдезиниң дугайында, ССРЭ-де дээди болгаш ортумак өөредилгени канчаар тургусканының дугайында, М. Шолоховтуң чогаадыкчы ажылының дугайында университеттиң улуг залынга лекциялар болгулаан.

Национал консерваторияның доозукчулары орус болгаш совет симфониялыг музыкага тураскааткан концерт көргүзүп, П. Чайковскийниң болгаш Д. Шостаковичиниң чогаалдарын күүсеткен.

Мексиканың Морелиа дээр өске хоорайында база совет культуразының неделязы эртип турар. Хоорайның төп шөлүнде совет чурук делгелгезин ажыттынган. Мексикага совет культураның неделязының хүннеринде эң дээре совет кинофильмнерниң фестивалы база эртип турар. Мексика парлалга бо неделяны эрттирип турар чорук ийи чурттуң улустарының аразында найыралды быжыглаарынга бараан болур деп, демдеглеп турар.

Чөвүлел хуралдың түңнелдеринге хамаарыштыр

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Джонсон Уругвайның найысылалы Монтевидеодан ужудуп үнүптериниң мурнунда «америк күрүнелер баштыңнарының ужуражыышкынындан эки хөөннүг чоруп тур мен» деп медеглээн.

Пунта-Дель-Эстеге болган чөвүлел хуралга Джонсон болгаш 18 латин-америк президентилер «Американың президентилериниң декларациязынга», Латин Американга «ниити рынокту» чоорту тургузарын доктаадып турар «хөделиишкиннер программазынга» ат салган. Эквадорнуң президентизи Аросемена ол документилерге ат салырындан ойталаан. Вашингтоннуң Латин Америкада политиказын ол шыңгыы шүгүмчүлээн. Эквадорнуң документилерге ат салырындан ойталаан чоруу АКШ-тың Америк дипте политиказынга ажы-биле хөөн чок болгаш оон-биле чөпшээрешпейн турар чорукту херечилеп турар. Пунта-Дель-Эстеге ат салган документилер ол политиканы өскерлиишкин чок арттырып турар-дыр.

Делегей садыглажыышкынынга тариф моондактарын чайладыр дугайында болгаш Каттышкан Штаттарның тыпсып турары «дузаламчының» кулданыкчы негелделерин дүжүрер дугайында латин-америк чурттарның бүгү негелделерин Джонсон хүлээвээн.

Пунта-Дель-Эстеге АКШ-тың төлээлериниң кол тиилелгези болза латин-америк чурттарның тодаргай негелделерин «чедиишкиниг ойтур шапканы» болур деп Вашингтонда санап турар. Ынчаарга чедимче чок болган чүвези чүл дээрге, ат салдынган документиде «бөмбүрзектиң барыын талакы чурттарынга коммунистиг айыылдың» дугайында чүүлдүң кирбээни кылдыр АП агентилели санап турар.

Латин Американың чурттарынга эң-не сонуургаачыг болуп турар айтырыгларның талазы-биле кандыг-даа тодаргай шиитпирлер хүлээп алдынган документилерде чок болуп турар.

АЯН-ЧОРУК ДООЗУЛГАН

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Совет чазак төлээлери ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы Н. К. Байбаков баштадыр Иранга он хонук аян-чорук кылган. Парлалгага дамчыдып берген медеглелде чугаалап турарын ёзугаар алырга, Совет Эвилели биле Иран национал нефть компаниязы нефтини шинчилеп тыварынга болгаш казарынга база газ садыглажырын көвүдедиринге кады ажылдажырын талалар дугуржуп алган. Үлетпүрнүң, оруктарның, электроэнергияның, плотиналар тударының, ирригацияның, демир болгаш өске-даа рудаларны шинчилеп тыварының талазынга төлевилелдерни белеткээринге Совет Эвилели чөпшээрешкен болгаш ол талаларга Иранның хөгжүлдезиниң дөрткү планын боттандырар талазы-биле аңаа дуза көргүзер. Ол дузаламчыны көргүскениниң чарыгдалдарын Иран газ болгаш нефть-биле төлеп бээр болган.

З. Клишконуң чугаазы

ВАРШАВА. (СЭТА). Гданьскиде суднолар тудуунуң заводунга В. И. Ленинниң адын тыпсыры-биле холбаштырган байырлыг хуралга ПКАП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү болгаш секретары Зенон Клишконуң чүве чугаалап тургаш, демдеглээни болза, улустарның деңээргезиниң болгаш пролетарлыг интернационализмниң ленинчи принциптери улусчу Польша биле Совет Эвилелиниң аразында харылзааларның, найыралдың, эвилелдиң болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганың харылзааларының үндезининде салдынган.

Полицейжилерни тудуп хоругдаан

ДЕЛИ. (СЭТА). Делиде 657 полицейжилерни тудуп хоругдаан. Олар ажыл төлевирин бедидерин болгаш күш-ажылдың байдалдарын экижидерин негеп турар. ПТИ агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, тудуп хоругдаашкын үезинде мессиледжиишкин 20 ажыг минутада үргүлчүлээн. Туттурганнарны сөөртүкен чүък машиназы кара бажыңче баар орукка андарылган түңнелинде өлгеннер болгаш балыгланганнар бар болган.

Иштики херектер министри Чаванның медеглээни-биле алырга, Делиниң чамдык районнарында хөй санныг полицейжилер дежурныйлаар албанынче үнмээн. Төп курлавыр полицияның болгаш айыыл чок чоруктуң кызыгаар күштериниң отрядтары хоорайның чамдык черлеринде таңныыл албанын эрттирип турар.

Бо чурукту Ассошиэйтед Пресс дээр америк агентилелдиң корреспондентизи Мурнуу Вьетнамга, чепсээн хураагган зонадан элээн мурнуу талага тырттырган. АКШ-тың далай чадаг шериниң солдады «каразып көргени» ийи вьетнам кижини аппар чыдыр. Ол солдат чепсек чок кижилер-биле дайылдажыры белен-дир дээзинг, сеткили өөрүп, хүлүмзүрүп өрар ышкажыл...

СЭТА-ның телефотозу.

ТЕОРИЯЗЫ БОЛГАШ АМГЫ ҮЕ

диалектиктиг ёзу-биле көөрүн, пролетариат диктатуразын догуннадып тургузары дээш демиселдиң янзы-бүрү хевирлерин билдилиг болгаш чогуур ойүнде ажыглаарын негеп турар. Коммунистер болза, капитализмден социализмче шилчилгениң кандыг-бир чаңгыс хеври-биле боттарының холун хүлүп алгаш олуруп шыдавас болгаш олурбас-даа ужурлуг, а харын тодаргай төөгүлүг байдалдан хамаарыштыр оларны шилип алыр, терпидекчи аңгыга өлүмнүг согуушкунну таварыштырар болгаш чаа ниитилелди тургузары-биле эрге-чагырганы чаалап алыр дээш, чуртта тургустунган революстуг байдалды мергежилдиг ажыглаар ужурлуг деп, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң документилеринде онзалап демдеглеп турар.

Буржуаз-демократтыг революцияның социалистиг революцияже шилчип кирериниң дугайында ленинчи өөредиг амгы бо үеге өскерлиш чок ужур-дузалыг. Ол өөредигниң хөгжүлдезинге чаа базым Апрель тезистеринге болгаш Ленинниң өске-даа ажылдарынга кылдынган. Революцияга пролетариаттың гегемониязының дугайында болгаш оон талазынче тараачын массаларны хаара тудар дугайында, тараачыннарның шимчээшкининиң деткииринниң болгаш бүгү хемчег-биле калбартырының дугайында ленинчи өөредигниң ужур-дузазын үнелеп четтинмес.

Ленин демократтыг революцияга бүгү тараачыннарның революстуг болдунар аргаларын тодараткаш, тараачыннарның чамдызы, а чогум-на пролетаржы болгаш чартык пролетаржы кезээ, революцияның социалистиг үе-чадазында ажылчын аңгының тыныш эвилелчизи бооп болур дээрзин оон-биле кады көргүскен. Пролетариат ол ядыы тараачыннар-биле эвилелдежип алгаш, ырааккы келир үеже соңгаарлатпайн, эрге-чагырганы бодунуң холунга алырының практиктиг болдунар аргазын алыр. Ленинниң ол чаа салыышкынының ужур-дузазы чүдел дээрге, демократтыг революцияның социалистиг революцияже шилчип кирерин төөгүлүг шыңгыы узуктелиишкин чокка хандырып болур иштики социал күштерни оон айытканында болур.

Социалистиг революция болза, капиталистиг чурттарның чүгле база колдуунда революстуг пролетарийлериниң демисели болур эвес, а бүгү-ле дарлаткан улустарның империализмге удур демисели болур дээр ленинчи теорияның ол чүүлү-даа оон дудак чок ужур-дузалыг. Октябрь хоойлу ёзугаар болур чаа чүүлдү ажыткан, оон кужунде хожудаңгай чурттар мурнакчы чурттарның пролетариадының дузазы-биле хөгжүлдениң капиталистиг чадазын таварбайн, социализмче шилчип болур деп, Ленин бадыткаан.

Ол орук совет Чөөн чүктүң республикаларынга, Моол Арат Республикага социализм тургузуушкунунуң практиказы-биле хынаттынган. Амгы үеде, кажан социализмниң делегей системазы тургустунганда, мурнунда хожудаңгай турган чурттарның капиталистиг эвес хөгжүлдезинге улуг болдунар аргалар бар апарган. СЭКП-ниң Программазында демдеглеп турары-биле алырга, делегейниң социалистиг системазы турup турда кайы-даа чурт, оон бодунуң хөгжүлдезиниң деңнелинден хамаарылга чокка, социализмге чедире бээр орукка туруптуп болур. Чаа ниитилелдин тургузуушкунунга ук чурт социалистиг күрүнелерниң бүгү талалыг дузаламчызын алыр.

Колониалдыг болгаш национал дарлалдан хосталган чурттарның улам ындайгы хөгжүлдезиниң оруктарының дугайында айтырыг—амгы үениң кол айтырыгларының бирээзи болуп турар. Мурнунда дарлалдып чораан улустарны ажылчын аңгының болгаш социализмниң талазынче чаалап алырының дугайында айтырыг интернационалчы ужур-дузалыг деп, Ленин айтып турган. Ол дээрге, делегей айтырыы-дыр, хоорөмче чок делегей айтырыы-дыр деп, Владимир Ильич онзалап демдеглээн. Бүгү делегей масштавынга капитализмден социализмче шилчилгениң темпилери ол айтырыгны шиитпирлээринден хөйүнде хамааржыр. Чогум-на ону барымдаалааш, коммунистиг болгаш ажылчын партиялар капиталистиг чурттарның пролетариадының социалистиг демиселин дарлаткан улустарның антиимпериалистиг, антифеодалдыг демисели-биле тудуштурарынче угланыышкынны быжыы-биле чорудуп турарлар.

Национал хосталгалыг шимчээшкин өзүп турар дээш. «Европаның болгаш Американың пролетариадын революстуг күштерден» казып турган ындыг кижилерге В. И. Ленин шиитпирлиг-биле удурланып турган. (Чог. бүрүн чыылдазы, т. 45, арын 175—176). Капиталистиг чурттарның ажылчыннарының революстуг демиселиниң болгаш колония улустарның хосталгалыг демиселиниң бот-бодундан хамааржырын демдеглевишаан. Владимир Ильич болза, ол демисел чедиишкинни чүгле делегей пролетариадының деткимчези-биле болгаш Совет республиканың делегей империализминге удур революстуг демисели-биле мык холбаага чедип ап болур деп онзалап айыткан.

• • •

Амгы үениң фактыларынга холбаштыр алырга, революцияның тиилелгезиниң байдалдарының дугайында айтырыгны Ленинниң тургусканы солун болуп турар. Буржуаз тажылыкчылар болза, революцияны ынавыла дайын-биле холбаштырып турган революсчу кылдыр Ленинни ынчаар көргүзүп турарлар. Ындыг төөгүчүлерниң бирээзи—Бертран Вольф (АКШ) болза. Ленин бистиң вегивистиң онгу чылдарында, ындыг «аас-кежиктиг» болдунар аргаңын барынга бүзүревейн турган хиреэзинде-ле, Россияның Австри—Венгрия-биле дайынга үскүлежирин кончуг-ла күзеп турган болдур эвеспе деп бижээн. Ол дээрге мэге-хоозун болгаш нүгүлдээшкин дээрзин ындыг факт-биле бадыткап болур. Делегейниң бирги дайынының мурнунда даштыкы журналистерниң бирээзи Лениннен Европага дайын үскүлежиишкинин күзеп турар силер бе деп айтырарга. Владимир Ильич ынчаар харылаан: «Мобилизацияга болгаш дайынга шаптыктаар дээш, бодумга күш четтинер бүгү чүүлдерни кылып турар болгаш туюлунга чедир кылыр-даа мен. Капитализмниң угаан-сарыыл чок чорууну ужун миллион-миллион пролетарийлер бот-боттарын кырышкан турарын күзевес мен. Аңаа хамаарыштыр чедир билбес чорук турбас ужурлуг. Дайынны объективтиг-биле баш удур көөрү, ол айыыл-халап кыптып үнген таварылгада ону болдунар-ла дээрези-биле ажыглаарынче чүткүүрү—ол дээрге бир янзы херек-тир. Дайынны күзээри болгаш аңаа ажылдаары—ол дээрге мырыңай өске херек-тир» («СЭКП төөгүзү», т. 2, арын 439).

Амгы үениң оппортунистери буржуаз идеологтарның холунда ойнавышаан, революцияның эргежок чугула негелдези дайын болур деп санап турарлар. Олар болза, революцияның ленинчи теориязының ийи социал системаларның тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының идеялары-биле харылзаазын хүлээп көрбейн, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын революстуг чорудулганың хөгжүлдезинге шаптыктап турар деп бадыткап турарлар. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын — ол дээрге, революстуг шимчээшкинге таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар, күрүнелер аразының аңгы демиселиниң дайын эвес хеври-дир дээрзин олар херекке албайн турарлар. Тайбыңның политиказы бистиң революциявыстың пропагандисчи күжүн чүс катап улгаттырып турар деп, Ленин чугаалаан.

Революцияны ынавыла дайын-биле холбаштырып турган «чоон» коммунистерге удур угланган Ленинниң чугаалары мацаа холбаштыр улуг принципиалдыг ужур-дузалыг болуп турар. «Социалистиг революция чүгле улуг ажыл соксадыышкынындан азы кудумчу чыскаалындан, азы аштааннарның үймээнинден, азы шериг тура халыышкынындан, азы колониалдыг үймээнден кыптыгып үнүп кээп болур эвес, харын кандыг-даа политиктиг кризистен кыптыгып үнүп кээп болур»—деп, Владимир Ильич чугаалаан. (Чог. бүрүн чыылдазы, т. 27, арын 255).

Революстуг байдал дугайында, революсчу күштерни сырый каттыштырарының болгаш политиктиг арминны тургузарының эргежок чугулазының дугайында, массаларны революцияга белеткээриниң дугайында ленинчи идеяларның ужур-дузазы өскерлиш чок. Субъективтиг факторну чедир үнелеп көрбейн, капиталдың кандыг-бир «демократизациязының» дугайында, ол бодунуң дарлакчы мозу-шынарын «чидиргениниң» дугайында чулчуруп, аңаа үндезилээш, революцияның марксисчи-ленинчи теориязын хүлээп көрбейн турган барык оппортунистерни Ленин кам-хайыра чок шүгүмчүлеп турган. Оон-биле чергелештир Владимир Ильич «чөөннерниң» авантюризминге удур база-ла демисежип турган. Алыс утказы-биле алырга, объективтиг байдалдарны херекке албазы, доозулбаан үе-чадаларны ажа халыыры, ажылчын аңгының кужунге болгаш күш-ажылчы тараачыннарның революсчузунга бүзүревези болуп турган «перманентилиг» революцияның троцкисчи теориязын Ленин шиитпирлиг шүгүмчүлээн.

Пролетариаттың тиилелгелиг революстуг демиселиниң чорударының кол объективтиг эге үндезини болур тургустунуп келген революстуг байдалды болгаш революстуг кризисти тоомчага албайн, «чоон» чулчурукчулар ындыг демиселге массаны ыяк болгаш кызымак шудургу белеткээриниң эргежок чугулазын хей деп турарлар. Ынчаарга Ленинниң өөреткени-биле алырга, партияның тактиказы массаларның чүгле революстуг хөөнүнге ооргалаттынып шыдавас, оон туржук чүгле чаңгыс авангард-биле тиилелгелиг революцияны үндүреринге ынаныш болбас. Амдызында революцияның объективтиг байдалдары чедишкелек турда, эрги тургузугну шуут штурмнаарынче революстут күштерин киирер чорук болза, революстуг демиселге эдер арга чок хоралалды таварыштырып болур өнчүк-чөңгээ болур ийик деп, Ленин онзалап демдеглеп турган.

Чижээ, Германияның Компартиязынга «чөөннер» 20-ги чылдарның эгезинде, бодунуң талазынче массаларны чаалап албайн чыда-ла, «авангардчы тулчуушкуннар» дээр чүүлче кыйгырып турганы билдингир болгай. Буржуазия ол өнчүк-чөңгээлиг халымак тактиканы барымдаалап көргеш, 1921 чылдың мартта барыын үзелдиг социалистиг удуртукчуларның дузазы-биле Ортаакы Германияның ажылчыннарын чепсектиг тура халыышкынче ыдалап үндүргеш, ону кадыг-дошкуну-биле бастырып каан. Ленин Германияга ынчзардагы болуушкуннарга хамааржыр материалдарны өөренип көргеш, марттың тура халыышкыны «революстуг ажылчыннарның маадырлыг камгалалы болган..., ынчалзажок ол кандыг-даа маадырлыг болган болза, 1919 чылдың январьдан бээр өнчүк-чөңгээлиг чоруктар-биле 20.000 ажылчыннарны өлүрген чазактың өнчүк-чөңгээлиг халдаашкыны-биле моон соңгаар, хөй нуруу чүгле бичии районга эвес, а бүгү чуртка коммунистерниң талазынга болу бербээже, ындыг тулчуушкунну кылбаза чогуур» деп бижээн (Чог. бүрүн чыылдазы, т. 52, арын 268—269).

Коммунистер болза, ала-чайгаарлаашкынның аайынга кирип, быдаргай-сандаргай сегиржип алыышкыннар дээш туржуп шыдавас, а организастыг, четче-бүрүн, демниг, чогуур ойүнде, белеткелдиг хөделиип үнеринге массаны өөредир хүлээлгелиг дээрзин Ленин өске чүүл дугайында чугаалаан. Революстуг чимистиң бүрүн четчип быжарының дугайында айтырыгны ол тургузуп турган. Орус революциязының болгаш өске чурттарда революстуг шимчээшкинниң дуржулгазын өөренип көргеш, Ленин польша коммунистерге чоруткан чагаазынга ынчаар сүмелээн: «...алекке үнген тура халыышкынны хан төгүүшкүннүг базары-биле революцияны боой тударының аргазын чазакка болгаш буржуазияга бербес. Өнчүк-чөңгээге алыспас. Улуг чалгыгның болу бээрин манаар: улуг чалгыг бүгү-ле чүвени арыдыр шааптар болгаш коммунистер тиилелгени бээр». Бир эвес буржуазия «кыржыр чорукту күткүп үндүрүпкеш, 10—30 муң ажылчыннарны өлүртүп кагза, ол чорук революцияны саададып, харын-даа элээн каш чылдарда саададып болур» (Чог. бүрүн чыылдазы, т. 44, арын 180—181).

• • •

Социалистиг революция дугайында кол-кол ленинчи идеяларны делегей болуушкуннарының бүгү хөгжүлдези, амгы үениң бүгү болуушкуннары бадыткап турар. Ол идеялар акы-дуңма коммунистиг партияларның Москва чөвүлел хуралдарының документилеринде, чогаадыкчы ёзу сиңниккен документилерде, илереттинген. Чүгле марксизм-ленинизмниң, социалистиг революцияның ленинчи идеяларын болгаш теориязын чаңгыс аай билир чоруктуң оруктары-биле оларның тиилелгези дээш демиселдиң оруктары-биле чораш, ажылчын аңгы, бүгү-ле депшилгелиг ниитилел-политиктиг күштер империалистиг реакцияга аштырыышкынны таварыштырар, тайбыңның, демократияның болгаш социализмниң улуг херээниң тиилелгезин чедип алыр.

Л. СЛЕПОВ,
төөгү эртемнериниң доктору.

Удавас — эжиндиришкин

Эртен эрте Кызыл хоорайның кудумчулары-биле эргилей берген «ЗИС-5» баш удур доктаадып алган черлеринде машинаны манап турар кижилерни олуртупкаш, Енисейниң оң талазынче хаптар. Абаканче баар оруктап бичии халдып олурганда, ол оң талазында кижи чалап, туттаан-даа, а ынаар бээр олап Кара-Хаак биле Кызыл аразынга аргыжып автомашиналарның таптап каапканы орукту өру довурак-доозунун буруладыр халаан. Доте баарында, Бии-Хемниң эриинде хем суднолары чыскаап каан черге доктаар. Ол дээрге Үстүү-Енисейниң пароход чери-дир.

Тывада транспорттуң кол хевири автотранспорт. Ооң дузазы-биле пассажирлерни чурттаалга пункттарының аразынга дажыглап, улус ажыл-агыйынга херектиг чүъктерни сөөртүп турар. Сөөлгү каш чылдарда бисте транспорттуң база бир хевири — пароходтар ажылдап эгелээн. Олар ыраккы Тожуже аъш-чемни, үлетпүр барааннарын, нефть продуктуларын болгаш өске-даа чүъкти чедирип, а оортан ыяш салдадып бадырып турарлар.

Пароход черинде чээрби бир судно бар. Оларны мергежилдиг, боттарының херээнге хандыкшылдыг улус башкарып турар. Бо коллектив хемниң дожу эрииңи билек, эжиндиришкинче кирипкен. Сезон октябрь ортан үезинге чедер. Кыжын ол-ла ажылчыннар корабльдерни септеп кирипкен. Ынчангаш мында хары угда янзы-бүрү мергежилдерни шиңгээдип алган кижилер ажылдап турар. Чайгы капитан-механиктер ам дуңзаалакчылар, чамакчылар апарганнар.

Сугу оруу ажыттынарга суднолар эжиндиришкинче киреринге барык белен. Ам сөөлгү үш пароходту чедир септеп-селиири арткан. Ону чорудуп турар кижилер-биле номчукчуну таныштыраал.

Василий Поздняков (№ 1 чурук) суднолардың ойлуп, тиглеңген кезектерин чаартып чамаарынга мергежээн кижи. Ооң кылган ажылын өөру үнелеп, «шабишидичи» холдут Василий дижирлер. Шынап-ла ооң чамаан черлерин дозулаанда көөрге чаа эттеп тудан чок көстүр болду.

Дуржулгалыг капитан механик Георгий Кириллов (№ 2 чурук) электри-биле демир кезектерни дуңзаалап турар. Ол хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип келген. Октябрь революциязының бежен чылының оюн удуртуп турар экипажы-биле күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуурун шиитпирлээн. Ынчангаш ыяш салдадыр үеде үзүктелиишкин чок эжиндирер сорулганы мурнунга салган.

Пароход черинде бригадир, чайгы үеде капитан-механик Виталий Костантинович Тарлецкий септекчилериниң ажыл-ижи биле бисти таныштырып чораан. Марат Ашак-оолдун (№ 3 чурук) ак сеткилдиг, кызымак ажылдап турарын демдегледи. Енисейскиге хем училищезин дооскаш келген аныяк тыва оолду ооң эштери кичээнгейлиг хүлээп алганнар. Өөренип, теория талазы-биле билиглер-биле чепсегленген-даа кижиге практика кырынга ажылдап эгелээнде бергелер таваржыпшайн канчаар. Ажылдың эвин, аргазын тывары база белен эвес-ле болгай. Анаа үе-шак-дуржулгалыг кижиниң сүмези негеттинер. Маратты ындыг эштери коллективинден тып алган: капитан-механик Геннадий Владимирович Еремпов аныяк механикке дузалажып, ооң өдүгү болу берген.

Коллектив эжиндиришкинге бо чылын мурнундаазындан дээре белеткенген. Суднолар септээр графикти эки сагып, ажылдың шынарын улам бедиткен.

Ажыл-ишке чүткүлдүг бо коллектив моон-даа дээре көргүзүглерлиг ажылдап болур турган. Эрткен чайын чүък сөөртүрүнүң планы чедир күүсеттинмээн. Ооң чылдагааны — Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйы салдадыр ыяшты чогуур хуусаазында белеткеп бербейн турганы болур. Ынчангаш суднолар чүък манап хөй шакты халас эрттирер ужурга таваржып турган. Ол ышкаш экипажтарның кежигүннери Ыр-бандa ыяш белеткекчилериниң салдарны багай кожуп турарынга хомудап чугаалаар. Пароходтар безин чокта катерлер-биле ыяш салдадып турган хоочун сугжу Михаил Иванович Шикин салдарны бакка кожарга хөй каража болуп турарын тодаргай чижектер-биле бадыткап чугаалады. Салдарны бөлүк сывырыдак демирлер-биле быжыглап шаарлар. А бакка шараан чүдүктар салдаашкын үезинде үштүнүп чыдып каар, сывырыдак демирни база хере тырттар болур. Экипаж чүдүкту чиңирбес дээш хемчег ап хөлзезе-даа, хөй-хөй тудуг ыяжы ышкындырып турар. Сывырыдак демир база сыйлып, үстүп каар. Ам ол база ажыглалдан үнер. Ындыг байдал пароход черинге-даа, ыяш ажыл-агыйынга-даа ногараздыг. Ынчангаш хемчилерниң хилээн ёзугаар солун дамчыыптыр. Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының ажылдакчыларын салдарны ой-шаанда болгаш бажыт кылдыр кожарынче кичээнгей салырын сагындырар апаар.

База бир сапалды өөренип көөрү чугула. Удавас беш ажыл хүнүнүг неделяже шилчиир болгай бис. Республика найысылалының ажыл-ишчилери ийи хүн дыштаныр. Улуг-Хемни өру, куду пароходка олуруптуш, сеткиирүстекседирээ кижи кайда боор. Бир эвес пароход черинге пассажирлер сөөртүр бир пароходту быжыглаар болза, кымга-даа ажыктыг. Сөөлгү үеде хары угда 60 кижи олуртур «хем автобустарын» Саян ындында хоорайларда ажыттап-ла турар болгай. Ындыг пароходтар үнтен чарыгдалды ыяка хуусаада дуглап болур. Ынчангаш чогуур органнар бо дугайында шиитпирни хүлээп ап, кызылчыларга болгаш хемчилерге дузалажыры күзенчиг.

М. ДҮЛҮШ.

А. СОДУНАМНЫҢ фотолары.

«Эзиржигешке»

Чоокта чаа бистиң республикадан ең эки өөренген болгаш эки чурумнуг бөлүк пионерлер Кара далай кыдыында «Эзиржигеш» деп пионер лагеринге чораан. Аңаа чорааннарның бирээзи, Тожу районнуң Ий сес чылдыг школазының өөреникчизи Полина Кол мынчаар чугаалап турар:

— Эки өөренген, пионерже ажылга эки киришкен дээш, мени Кара далай кыдыынга дыштаныры-биле чоруткан, улуу-биле өөрээн мен. Аңаа бистиң Тывадан 30 кижи чораан бис. Чеде бергеш, дыштаныырындан аңгыда, өөренип турар аңгыаңгы дылдарывысты база өөренип турдувус, чижээлээрге мен немец дыл өөренип турган мен. «Эзиржигеш» пионер лагеринде уруглар дөрт улуг бөлүк кылдыр дыштанып турар, бир бөлүктү-ле база пионер лагери дээр, бистер каш школачылар Строительная дээр пионер лагеринге турган бис, аңаа шуптузу 450 пионерлер турган.

Азас школазының өөреникчизи Рита Чигжит база солун чүүлдерни чугаалап турар.

— Бистиң республикадан аңаа барган уруглар аразында Бай-Тайгадан, Өвүрден, Тожудан, Тес-Хемден болгаш өске-даа районнардан школачылар бар турган. Аңаа 40 хонук иштинде өөренип, дыштанган бис—деп, Рита чугаалап турар. —Пионер лагери кончуг чараш. Аңаа турганда, хүн санында чаа-чаа ырларны, танцыларны өөренип ап турдувус. Ында аңы-дүңма социалистиг чурттардан база бистиң Төрээн чуртувустуң аңгы-аңгы булуңнарындан уруглар бар. Бистер шуптувус, эп-найыралдыг, чаңгыс өг-бүлениң уруглары дег чурттап турган бис. Улуг-хүн санында-ла бир пионер отряды концерт көргүзер. Понедельник болгаш четверг санында-ла чогаал, механизация болгаш өске-даа бөлгүмнерге улуг сонуургал-биле киржип, аңаа өөренип турдувус. Күш-культура болгаш спорт талазы-биле янзы-бүрү маргылдаалар үргүлчү болур. Мээң турганым «Отважный» аттыг отрядывыс шыдыраа маргылдаазынга бирги черни алгаш, шаңнаткан.

К. ХЕРТЕК.

ОРГАНИЗАСТЫГ КОМИТЕТТЕ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга холбаштыр ССРЭ-ниң улустарының IV Спартакиадазының организастыг комитединиң ээлчеглиг хуралы болган.

ССРЭ-ниң улустарының Спартакиадазының программазын ёзугаар спорттуң техниктиг хевирлериниң талазы-биле маргылдааларны ДОСААФ организацияларынга эртгирериниң дугайында, ССРЭ-ниң улустарының Спартакиадазының Украин болгаш Узбек республикаларда кодээ чоннуң ортузунда чоруп турарының дугайында, Спартакиаданың хемчеглерин парлалгага, радиога, телевидениеге болгаш киного чырыдарының дугайында, а ол ышкаш ССРЭ-ниң улустарының Спартакиадазының болгаш школачыларның бүгү-эвилел Спартакиадазының киржикчилериниң медицина хандырылгазының дугайында айтырыгларны организастыг комитет көрүп, чогуур шиитпирлерни хүлээп алган.

(СЭТА).

А. Леонов—Кемеровонуң хүндүлүг хамаатызы

Космонавтика хүнүнге алдар кылдыр база космосту шиңгээдип алырынга улуг ачы хавыязы дээш Кемеровонуң хоорай Совединиң күүскому ужудукчу-космонавт. Совет Эвилелиниң Маадыры А. А. Леоновка Кемерово хоорайның хүндүлүг хамаатызы деп атты тывыскан. Кузбасс чурттуг Алексей Архипович чаш болгаш школачы чылдарын Кемеровога эрттиргенниң уламындан бодунуң чаңгыс чер чурттуглары-биле сырый харылзааны тудуп турар.

Орденни тывыскан

Брест шивээзиниң маадыры Борис Афанасьевич Мокровка дайынчы Кызыл Туг орденин тывыскан. Бүг шивээзиниң өлген камгалакчыларының данзы бижиинге ооң ады 25 чылдың дургузунда кирип келген. Төрээн чурттуң бедик шаңналын «Кызыл Выборжу» заводтуң слесары дайынчы алдарының завод хуралынга алганын СЭТА-ның корреспондентизи Ленинградтан дыңнаткан.

Бүгүн эриинде улуг оңгу овгар ам-даа чер-биле деңнешпээн. 1941 чылдың июнь 22-де пулеметчик Борис Мокров баштайгы тулчуушкунга аңаа таварышкан. Гитлержи бүзээлээшкинниң дээрбээн шуут өттүр чаза тавары эрткеш, Б. Мокров дайынның оруктары-биле Волганың эриктериндең Варшава четкен. Солдаттың хөрээн дайынчы беш шаңналдар каастаан. Ам алдыгы шаңнал-биле ооң өөру аңаа наиг байырны чедирип турар.

Солун чүүлдер, болуушкуннар, фактылар

Суг адаазының „телегазы“

МОСКВА. Суг адааның шимчеп чоруур телевизия установказы көвүрүглерниң, плотиналарның, суг эртээлдериниң тудугжуларынга дузалажы берген. Ам гидротехниктиг тудугнуң суг адаанда бээзэн көөр телээде, тускай эртемниг кижилер суг адаанче он-он метр хаңылап кирбес. Ону ам суг иштинге шимчеп чорун болур суг адааның «телегазы» кылыр. Тускай чырыдыкчы херексел чүве көзүлбес бүлүргей сутта безин хайгааралды чорударынга дузалаар.

Бо машинаны транспорт тудуунуң Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң болгаш «Газприборавтоматика» дээр тускай конструктор бюрозунуң ажылдакчылары чогаадып тургускан.

Ийи хойдан 7 хураган

Ак-Дашта хойжулар Оюн Дажый-оолдуң, Ондар Чотпаның ажаап турар хойларының аразындан ийи хой чеди хураганны ийистээн. Ийи хойжу бир-ле эртен хойларын чемгерип турда, дуңгужун төрүүр бир хой долгадыбергенин эскерип каан, кадарчылар ону туба хайгаарап турган.

Чыткан хой хураганнаптарга, баштайгы хураганны хойжу кичээнгейлиг ажаап алкан. Ооң соонда ол хой турбас-даа, хевээр чыдар болган. Аңаа хайгаарал үзүктел чок болган, оон ийиги хураган база төрүттүнген. Оон улаштыр ол хой база ийи хураганны төрүпкен. Ийис хураганнарны дуржулгалыг сакманщик Татьяна Тежит хүлээп алгаш, кончуг эки ажаап турар.

Ооң даартазында эртен хойну одарже үндүрүп турда, база бир хой үш хураганны төрүпкен. Сакманщик Оюн Долума чаш хураганнарны доруктуэ өстүрери-биле хүлээп алган. Сакманщиктер ийистерни сүттүг хойларга чагыштыр эмзирип, оларның менди доругуп өзеринче бүгү кичээнгейин салып турар.

Х. ДАДАР-ООЛ.

Таңды район «Тиилелге» совхоз.

СПОРТ

Баштайгы салыышкын

ССРЭ-ниң спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң Чөвүлелиниң шыдыраа федерациязының шиитпири-биле Октябрьның 50 чылынга тураскааткан шыдыраа фестивалы бистиң чуртувуста чоруп турар.

Ол фестиваль спорт коллективтериниңден эгелээш, тус-тус эге-чадалдарлыг эртилээр. Ам бистиң республикада фестивальдың 2-ги чадазы болур, эки-тура «Спартак» спорт ниитилелиниң маргылдаазы эрткен воскресеньеде Кызылда эгелээн. Ында 14 эр, 7 херээжен, 8 оолдар ойнап турар.

Эр улустуң таблицазында Тываның шыырак ойнакчылары Николай Шишигин, Монгуш Кенин-Лопсан, Соян Баң-оол оларның киргени солун болуп турар.

Баштайгы оюнда бир-ле дугаарында М. Кенин-Лопсан Ооржак Белекти уда шаап алган. Өске оюннардан Хову-Аксының оолдары Станислав Панов биле Чапай Сотпаның эки ойнаазы шыдыраага сонуургалдыгларның кичээнгейин хаара туткан. Олар боттарының хоочун-даа, шыырак-даа дээн удурланыкчылары эштер Тугаржык биле Берковичиниң тус-тузунда удуп алганнар. Хову-Аксынга болган маргылдаага бирги черни Сотпа, ийигизин — Панов алган. Н. Шишигин биле Н. Чыргал-оолдун оюну тонмаан. Байдал колдуунда ден, ынчалза-даа Н. Шишигинниң ноянаы шимченгири-биле кара талага бичии айыылдыг.

Фестивальдың маргылдаазы хүннүн-не кежээкиниң 5 шак 30 минутада Кызылдың дыштаныгланың болгаш культуразының Гастелло аттыг паргының хаак баазазында болуп турар.

Ч. НИКОЛАЕВ.

Сезон ажыттынган

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң күш-культуржулары частың каан хүннериниң бирээзинде чайгы спорт сезонунуң ажыдыышкынын чорудкан.

Диск болгаш ядро октаарынга баштайгы маргылдаа эгелээн. Аңаа Николай Базыр тиилээн. Копьё октаарынга Оксур Арапчор тергиидээн. А граната октаарынга Кечин Хүргүлек. кымга-даа аштырбайн, 49 метрни октаан.

Ча аарының маргылдаазынга Михаил Аранчин биле Байкара Биче-оол олар тергиидекчилер болган. Хол бомбуунге 4 команда ойнаан, аңаа школа командазы тиилээш, кубокту чаалап алган, а Өттүг-Даш сүт-бараан фермазының аныяктары ийиги черни ээлээннер.

Б. МАНДЫП-ООЛ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

АПРЕЛЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Пущик Прагаже бар чор» 10, 2, «Пар мугулдуру» 12, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бонсёр болгаш өлүм» 2.30, 6.30, «Луговая станциязын утпас сен» 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Токмога болган олимпиада» 3, «Стамбул казначейиниң салгалы» 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Өлүм чок Кащей» 11, «Спартак» (1-ги, 2-ги серияалары) 2.30, 5.40, 8.50 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫНЫНГА: «Даалы-ла эпчок чоруктар» 6, 8 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫНЫНГА: «Хаан болгаш генерал» 6.30, 8.30 шактарда.

ХОВУ ТУРЛААНЫҢ ГИГИЕНАЗЫ

Хову ажылдарының үезинде эр, херээжен колхозчулар, совхозтар ажылчыннары хову бригадаларынга ур үеде ажылдап турарлар.

Хову турлагларын тургузуп тургаш, ховуга ажылдаар кижилерниң культура-амыдырал талазы-биле негеделерин хандырары колхоз баштаар черлериниң, совхозтар дирекцияларының чугула сорулгазы болур.

1953 чылда болган СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң соонда хову турлагларынга нити чурттаалга бажыңнарын, кухняларны колхозтар болгаш совхозтар тудуп турар.

Ынчангаш бо үеги хову турлаглары чаагайжыды туттунган, каждаалаттынган болур ужурлуг. оларга уруглар яслилерин, нити чурттаалга бажыңнарын, машиналарны кадагалаар, техника талазы-биле ажаарынга херектиг шывыгзыг оран-саваларны, нефть шыгжаар черлерни, кухня-столоваяны, чем продуктулар шыгжаар чер бажыңны, чунар бажыңны, душту, ажыл-агый тудугларын тургузары чугула.

Кижилерниң кадыкшылын камгалаар сорулга-биле хову турлагларын тургузар черлерни шилип, оларны плааннарынга болгаш тудугларны чорударынга баштаар черлер онза кичээнгейни салган турар ужурлуг.

Хову турлаан тургузар черни шилиирде санитар-гигиенаның дараазындагы негелделерин күүседири чугула.

Хову турлаан бригаданың ажылдап турары хову участогунуң төвүнге, ыңнаадан 3 км, база довурак доюлдурар оруктардан 100 метр ырак бедик черге тургусса чогуур. Хову турлаа арга чоогунда болза улам эки. Ногаан үнүштер кижиниң кадыкшылынга улуг ужур-дузалыг. Хову турлааның чурттаалга бажыңнарының бүдүрүлге тудугларының, а ол ышкаш уруглар яслизиниң чанынга кат-чимистиг чараш ыяштарны, чадаң үнүштерни, чечектерни тарып олуртурун сүмелеп турар. Хову ажылының байдалдарында кижилерниң кадыкшылын камгалаарынга арыг суг улуг ужур-дузалыг. Ажык агып чыдар сугну доовуратпайн, хирликтирбейн ажыглаары чугула.

Уэуп каан ижер сугну кыры шывыгзыг ыяш, демир доскаарларга азы бөөшкүнүг доскаарларга шыгжаар херек. Ажык суг шыгжамырларындан үскан сугнуң хоразын хлорлуг чугай-биле арылдыргаш, бир болза хайындыргаш ижери чугула. Хову ажылының байдалдарында сугну шыи херегдээрин хайгаараар кылдыр колхоз баштаар чери азы совхоз дирекциязы санитария талазы-биле хөй-ниитиниң тускай төлээзин тургузар, ол төлээ сугну канчаар хлорлаарының дугайында тодаргай сургаалдаңы участок эмнелгезинден азы фельдшер-акушер пунктузундан алыр хүлээлгелиг.

Хову ажылының байдалдарында эки организастаан ниитиниң чемненилгези ажыл-ишчилерниң кадыкшылынга улуг ужур-дузалыг. Кижилерге эки шынарлыг, сүүзүннүг чемни хандырар, ижин-шөйүнду аарыгларын болгаш чемден хораннанышкынны болдурбазын магадылаар бүгү хемчеглер алдынган турар ужурлуг.

Хову турлааның кухнязын арыгланыр бажыңдан, бок төгер оңгардан, мал кажаазындан бети дээрге-ле 50 метр ырак черге тургузар херек.

Аъш-чем продуктуларны кухняга салып, тускай саваларга; эът, балыкты иштин чайырлап каан демир хааржактарга; хлебти тускай муңгаш ыяш хааржактарга азы арыг шоодайлар иштинге; сүттү чайырлыг бидоннарга азы баалыңныг саваларга кудуп шыгжаар.

Дүрген үрели бээр чем продуктуларны хонук иштинде херегленнер хемчээли-биле сөөртүп ап турза эки.

Кухняга чем белеткээринге херектиг херекселдерни ниитиниң столоваяларны-биле бир домей кылдыр хандырары чугула. Балык аштаар, эът кезер, ногаа аштаарынга белеткээн маңзаларлыг столдарны тус-тус кылдыр тургускаш, оларның чанынга: «ЧЭ» (чиг-эът), «ХЭ» (хайындырган эът), «ЧБ» (чиг балык), «ХБ» (хайындырган балык), «ЧН» (чиг ногаа) «ХН» (хайындырган ногаа) деп бижимелдерни кылгылап каары чугула.

Чемни чайырлап каан шой паштарга азы баалыңныг саптынарга белеткээр херек. Белеткээн чемни муңгаш савага салыр болгаш 4 шактан хөй эвес, а соок чемнерни (винегретти) 2 шактан хөй эвес үеде кадагалаза чогуур. Бир эвес белеткээн чем дараазының хүнүнге артып калза, ону чер бажың иштинге салыр.

Чайгы үеде столованы кухня-биле кожа организастааш, кухняны кожегелеп каап болур. Кухня ажылдакчыларынга болгаш чемненикчилерге чунар демирни тус-тус кылдыр белеткээр. Кухняга-даа, столоваяга-даа сээктерни, күскелерни тургуспас дугайында хемчеглерни ап, олар-биле демисежир херек.

Савалар мырыңай кылаң арыг кылдыр чугдунган турзун дээш онза кичээнгейни салыр. Хирлиг савалар ижин-шөйүндунуң халдаырлыг аарыгларының, чемден хораннанышкынның чылдагааны боор болур. Чемненикчилер чемненген соонда саваларны дораан чуур херек. Чууруунуң мурнунда олардан чем артыышкыннарын аштаар. Саваны баштай хора арылдырар поташ деп порошок эзилдирглиг изиг суг-биле, оон сөөлүнде арыг изиг суг-биле чуггаш, кургадырын сүмелеп турар.

Хову турлаанда чүттүг боктарны, сүрээни аштап арылдырар. Турлагны арыг-шевер тургузары сээктер-биле демиселдиң, ижин-шөйүнду, кыжа аарыгларын болдурбазының кол хемчеглери болур. Ынчангаш курган сүрээлерни өртедирин, чем артынчыларын амытаннар чемгереринге чарыгдаарын, чүттүг чүүлдерни, өдектиң хоразын арылдырып каапкарын сүмелеп турар. Хову турлагларынга арыгланыр бөдүүн черлерни кылып алыры албан болур. Ындыг черлерни чурттаалга бажыңнарындан, кухнядан, кудуктан 30—35 метр ырак черге кылыр. Хову турлааның арыгланыр бөдүүн оңгарын кожуруп эптээр тускай маңзылар-биле дуглаар. Арыгланыр чер ажыглаттынмас үеде ооң кырынга курган довуракты хөме чажып каар.

Хову турлагларынга санитарияның чурумнарын сагыыр талазы-биле кижилерниң бот идепкейин калбаа-биле организастаары чугула. чүге дизе участок эмнелгезиниң фельдшер-акушер пунктузунуң ажылдакчылары аңаа хайгааралды үргүлчү-ле чорудуп шыдавас. турлагның арыг-шевер турарынга кижилер боттары сагып човаар, кым-бир кижи кемдээшкинге, ондактыг айыылга таварышса, эмчи келгиже чедир аңаа баштайгы дузаламчыны көргүзүп билир болуру чугула.

Хову турлагларынга санитария талазы-биле хөй-ниитиниң төлээлерин, Кызыл Крестиниң санитар албанының болгаш санитар бөлүктериниң кежигүннерин томуйлап тургускулап турар, ол актививчилер аңаа арыг-шеверниң байдалын хайгаарап, ижер сугну хлор-биле арыглап, кым-бир кижи кемдээшкинге, ондактыг айыылга таварышканда эмчи келгиже чедир баштайгы дузаламчыны аңаа көргүзүп база ажылчылерниң ортузунга санитария талазы-биле тайылбыр ажылдарын чорудуп турар.

Хову турлаанга аптеканы азы санитар сумказын организастааш, аңаа шарыг материалдарын болгаш аң-не эргежок чугула эмнерни белеткеп тургузары колхоз баштаар черлериниң, совхоз дирекцияларының чугула херээ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кожээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кожээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—01074.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үнүп эгелээн

1967 ч.
АПРЕЛЬ
19
СРЕДА
№ 92 (6729).

Өртээ 2 көп.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр социалистиг чарышты калбаа-биле нептередиңер!

Алдарлыг юбилейни коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуулуңар!

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң экономиктиг күчүзүн болгаш камгаланыр аргазын улгаттырыңар! СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, беш чыл планын күүседир дээш улам улуг күжениишкинниг демисежиңер!

(СЭКП ТК-ның Май 1-ге кыйгырыгларындан).

УЛУГ ОКТЯБРЬГА, МАЙ БИРГЕ УТКУШТУР

КОДЭЭ ЧОННУҢ КУЛЬТУРАЗЫ

Кодээ биле хоорай аразында боттуг ылгалдарны чөөрту чайладыр социал талазы-биле чугула болгаш харысаалгалыг сорулганы Коммунистиг партия бистиң чуртувустуң мурнунда салган. Ол бүгү улусчу, төөгүлүг херекти ам үеде бүгү черлерде амыдыралда боттандырып кирипкен.

Кодээ биле хоорайның аразында боттуг ылгалды ажып эртер сорулганы шиитпирлээри, бирги ээлчегде, кодээ черлерге амыдыралдың болгаш культураның деңнелин сонгаар чогуур бедидерин негеп турар. Бо талазы-биле аажок улуг ажылдар, бүгү чуртта ышкаш, бистиң республикада чоруттунуп турар. Өвүр районнуң «Кызыл туг», Барыын-Хемчик районнуң «Большевик», Каа-Хем районнуң «Коммунизмче оруг», Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозтарда, Улуг-Хемниң Ийи-Тал суурда болгаш өске-даа ол-он колхоз, совхоз суурларында чоннуң культуразын кедерер дээш боттандырып турар улуг ажылдарның социал-политиктиг ужур-дузазы үнелеп четтинмес. Хөй-хөй фермаларда, бригадаларда, коданнарда чаагайжыды туттунган бажыңнар, электри чырыы, чуңар бажыңнар бар.

Төп суурлардан ыракта турар малчыннар аалдарында радиоприёмниктер, а Бии-Хемниң Ээрбекте — телевизор — кижилерни кайгадыр чаа чүүлдер эвес, а амыдыралда анаа боттуг чүүл апаргылаан. Колхозчу азы совхоз ажылчының кижилерниң өг-бүлезинге киргеш, оларның эдилелинде шифоньер, улуг өртектиг хевис, хеп чуур машина, шевергин, кош орун, стол, сандай турарын көөрге сеткил өөрүп кээр. А бодуун ажылдакчы кижилерниң чараш, улуг өртектиг платье, костюм, пальто болгаш өске-даа хептерни херек баскаш, арыг-силиг кедип чоруурун магадап көрбес арга чок.

Кижи бодунуң арыг-шеверин үргүлчү хайгаарап, арыг кылдыр чунуп алган, бажының дүгүн чараштыр таартып азы ажаап дырап алган, ... хевирлиг кылдыр кеттинип алган чоруурун көөрү, ылаңгыя ындыг хевирбиле хөй-ниитиниң черлеринге — Культура бажыңнарынга, клубтарга, кызыл булуңнарга кээп, кино, концерт көрүп, хурал, лекция дыңнап оларны кожааларынга дыка таарымчалыг.

Кижилерге, ылаңгыя кодээ чоннуң калбак массазынга ындыг культурлуг, чаагай чаңчылды нептередири ала-чайгаар болу бербес, маңаа чугулдуг болгаш хөй талалыг ажыл херек дээрзи чугаажок. Чижек кылдыр Барыын-Хемчиктиң Эрги-Барлык суурну чугаалап болур. Колхозта партия, комсомол организациялары, кодээ Совет, колхоз башкаар чери, херээжеиннер чөвүлели ниити суурнуң культуразын болгаш колхозчу араттарның культура амыдыралын бедидер дээш хөй янзы, байлак хевирлиг ажылдарны бир демниг чорудуп турар. Суурну чаагайжыдары, колхозчуларның, малчыннарның оран бажыңын септээри, чонну культура-массалыг хемчеглерже эвилелдээри, беседалар, лекциялар, диспуттар, өг-бүле концерттери доктаамал чоруттунуп, арыг-шевер комиссиязы чурттаарга бажыңнарының кудумчуларның, фермаларның санитар байдалын үргүлчү хынап, кижилерниң арыг-шевер болуп, чуңар бажыңнап турарынче, эки идик-хептиг, ону силиг кеттинип чорууруңче улуг кичээнгейни салып турар. Шак ындыг ажылды бистиң республиканың суур бүрүзүнге нептередип болурунуң бүгү аргалары бар болгаш ону кылыр-даа ужурлуг бис.

Моон-биле кады совет кижи бодунуң амыдыралы, культуразы дээш ниитилел мурнунга база арын-нүүрлүг, харысаалгалыг болур ужурлуг. Ол дээрге совет хамааты хүлээлге-дир. Кодээ-даа черге хоорайныындан тудак чок бедик культурлуг амыдырап чурттаарының экономиктиг бүгү үндезиннери бисте бар. Партияның болгаш чазактың боттандырып турары экономиктиг реформаның түңнелинде, бүгү чон-биле бир дөмей, кодээде чурттап турар чоннуң боттуг орулгалары, колхозтарның болгаш совхозтарның орулгалары дыка өскен. Ниитилелдиң херегжел фондузундан оларның ап турар үлүү улгаткан. Колхозчуларга ай санында магадылалдыг ажыл төлевирин берип, пенсия тыпсып турары, ырак одарларда малчыннарның ажыл төлевирин колхозтарга — 20, совхозтарга — 40 хуу өстүргени, культура одагларын, садыг четкилерин, амыдырал хандырылга черлерин, эмнелгелерни, уруглар албан черлерин, спорт шөлдерин кодээ черлерде калбаа-биле тудуп турары, херегжел барааннарын сан, шынар болгаш ассортимент талазы-биле калбартканы — кодээге бедик культураны чедип алырының экономиктиг үндезини ол-дур.

Ынчалзажок, партияның болгаш чазактың кижи дээш үндүрүп турар ол эгээртинмес хереңгизин чөп ажыглавас, боттарының күш-ажылындан алган ажыын сарыыл чок ажыглаар, хир-чамдан ам-даа бужарзынмас, идик-хевин хайгааравас, оран-бажыңын сегитпес ындыг кижилер кодээ черлерде, ылаңгыя үндезин чоннуң ортузунда ам-даа хаая эвес дээрзин айтыры чугула.

Ындыглар «шаандан бээр ынчаар чурттап чораан бис» дээр эрги хоонга алыскаш, амгы совет үениң кижизи мен дээрзин уттуп, совет хамаатызы деп бедик атты, оң алдар-хүндүзүн, национал чорааралын хандыр бодап билбейн турарлар. Олар Төрээн чуртунуң, бодунуң, эш-өөрүнүң аттарын өжегээр үнелевейн турар эвес-ле харын. Ынчалзажок, чон аразынга, хөй-ниити черлеринге, дыштаныр шактарда, хурал-суглаага, кудумчуга ындыг байдалы-биле чорааш, ниитилелге кайы хире эпчок көстүп, эш-өөрүнүң сеткилин кайы хире чевадып база бодунуң амыдыралынга, культурлуг өзүлдезинге канчаар шаптыктап чоруурун бодаар болза эки. Амыдыралдың культуразын кедерериңче чогуур сагыш салбас кижилерниң аразында бүдүрүлгениң мурнакчылары — хойжулар, саанчылар, тудугжулар, механизаторлар, ол ышкаш коммунистер, комсомолчулар безин бар болуп турары хараадаанчыг. Харын олар бо бичии чүүлден эгелээр улуг ажылдың эгелекчилери, нептередикчилери болур хүлээлгелиг.

Бүгү совет улус Октябрьның 50 чылын байырлаарынга белеткенип турар. Совет өг-бүлениң, кижи бүрүзүнүң хууда чурттаалгазы, культурлуг өзүлдези дээш демисел ол белеткелдиң база бир чугула кезээ. Моон ужурунда кодээ черлерде партия, профэвилел, комсомол организациялары, кодээ Советтер, херээжеиннер болгаш интеллигентилер чөвүлелдери — черле бүгү хөй-ниити кодээ чоннуң культуразын бедидер дээш тайылбыр массалыг, организастыг ажылдарны бүгү черлерге калбартыр, бо талазы-биле үлегер-чижектиг өг-бүлелерниң, тус-тус кижилерниң чижээн өскелерже дамчыдар, нептередир ужурлуг-дур. Моон-биле кады кодээ чоннуң амыдырал хандырылгазынга ачы-дуза чедирип турар бүгү черлер, культура албан черлери, бүдүрүлгелер чоннуң негелдезин четче хандырган турзун дээш боттуг хемчеглерни алыр херек.

Бедик культурлуг, чаагай чаңчылдыг болуру совет хамаатызы кижи бүрүзүнге хүлээндирип, оон негеп турар. Ындыг болганда кижи болганы, өг-бүле бүрүзү бо талазы-биле чүну чедип алганын шүгдүнер апаар. Совет эрге-чагырганың ачызынга оң 50 чылының 23-жүн тыва чон совет өг-бүледе чурттап турда, эрги байдал-биле хирлиг, чударгай чурттап болур бе дээрзин хандыр бодаары чугула. А ол бүгүнү тоомчага бодавас, херекке алынсавас ийи-чаңгыс кижилерден совет культураны үнелеп хүндүлээрин хөй-ниити негей бээри чугаажок.

Смольныйда бүгү-эвилел конференциязы

ЛЕНИНГРАД (СЭТА). Апрель 17-де Смольныйның хуралдаар төөгүлүг залынга «Улуг Октябрь — социалистиг революцияның ленинчи теориязының тиилелгези» деп темалыг бүгү-эвилел конференциязы ажыттынган.

Баштайгы пленарлыг хуралга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгези дээш демиселге ленинчи партияның төөгүлүг удуржулгазының дугайында илеткелди академик П. Н. Поспелов кылган. Оон дараазында Октябрь революциязының бүгү-делегейде ужур-дузазының болгаш амгы үеде идеологтуг демиселдиң дугайында ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Т. Т. Тимофеевтиң илеткелин дыңнаан.

Конференцияны дөрт хүн үргүлчүлээр. СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институду, СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнер академиязы база өске-даа организациялар ол конференцияны эрттирип турар. Тос социалистиг чурттарның эртемденнери ында киржип турар.

Кызыл тукту — тиилекчилерге

УЛУГ ҮНЕЛЕЛ

Бии-Хем районнуң төвү — Туран хоорайның Культура бажыңынга апрельдиң 14 кежээзинде саанчылар, хойжулар, механизаторлар, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, партия болгаш совет актив долдур чыглып келген. Кижи бүрүзүнүң арыннарында өөрүшкү илден, чүге дээрге бии-хемчилерниң күш-ажылчы тиилелгелерин партия болгаш Совет чазак бедик-биле үнелеп, эрткен чылын районнар аразының Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга киришкеш, бистиң республиканың районнарынга бирги черни алганы дээш, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле (10 муң рубль-биле кады) Бии-Хем районну шаңнаан, ол тукту районга тывыскыр дээш хуралга кижилерниң чыгып келгени ол.

СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары эш М. С. Харченко хуралды ажыткаш, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Токага сөс берген.

— Тыва АССР-ниң 11 районнарындан бир дугаарында тукту силерниң ап турарыңар өөрүшкүлүг-дүр — деп, ол чугаалаан. — Эрткен чылын бистиң республиканың 500 ажыл кижизин ССРЭ-ниң орденнери-биле болгаш медальдары-биле шаңнаткан болгай, оларның иштинде Бии-Хем районнуң ажыл-ишчилерин өске районнарга деңнээрге эң хөй кижи ол шаңналдарны алгылаан.

Моон-биле холбаштыр бии-хемчилер Төрээн чуртун улам улуг чединишкиннер-биле өөртүр дээрзинге идегелин илереткишаан, районнуң ажыл-ишчилери бо чылдың часкы хову ажылдарынга эки белеткенип алганын эш Тока айыткан. Кодээ ажыл-агый техниказы бүрүн септеттинген, оларны агаар-бойдустуң байдалын көрүп тургаш, ажылга кириптеринге белен кылдыр чыскаап тургускан. Район бо талазы-биле ажылды эки эгелээн. Механизатор кадрлар четчир, чамдык черлерге харын ийи ээлчег-биле ажылдап болур.

Колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының культурлуг деңнелгезиниң улам бедип турарын оратор чугаалааш, бо талазы-биле чамдык өөрүшкүлүг чүүлдерни база демдеглээн. Чижээлээрге, «Искра» колхозка клуб чогаа турган болгай, ам ында Культура бажыңын тудуп эгелээн, «Хадын» колхозта база клуб тудуу калбарган. Моон мурнунда ылаңгыя хойжулар дааравыр машина, радио дугаайын бодап турган болза, ам телевизор херек, хеп чуур машиналар херек деп турар болу берген чорук улуг өөрүшкү-дүр. Оон ынай мотоцикл херек, бети дээрге-ле «Запорожец» автомашина херек дижирлер база көвүдээн. Оон-биле кады ыракты одарларда малчыннарның дугайында сагыш салыышкынны улам дыңзыдарынче, колхозтар, совхозтар салбырлары суурларны чаагайжыдар дугайында кичээнгейни күштелдирерин районнуң кодээ ажыл-ишчилерин эш Тока кыйгырган.

«Кызыл тараачын» колхозтуң саанчызы Н. Иргит чүве чугаалааш, саанчылар аразында шилчиир Кызыл тукту ол ферманың ам ийи ай иштинде тудуп турарын чугаалавышаан, саанчылардан кым чарышка бирги черни ээлээнин доктаадырда, бир инекке онаап саарган сүттү хөй-даа тургаш, чурум үреп турар болза, ындыг саанчыны бирги черде кылдыр чарлавас бис дээрзин ол онзалап демдеглеп турган.

Эш Харченко чүве чугаалааш, эрткен чылын районнуң ажыл-ишчилери күрүнеге эът садарының планын 66 тоннага, сүтчүн — 917.5 тоннага болгаш дүктүн — 35 тоннага ажыр күүсеткенин айыткан. Тарааны 12 муң тоннага ажыр дужааган. Беш чылдың бирги чылының хүлээлгелерин күүседиринге «Кызыл тараачын» болгаш «Искра» колхозтар, Могай, Өөк, Туран фермалары болгаш өске-даа коллективтер эки ажылдаан.

Күрүне мурнунга планныг онаалгаларны күүседириниң херээнге улуг салыышкынны кылган мурнакчыларны база ол адагылаан. Ол болза саанчылар М. Сереңмаа, А. Байкара, С. Хеппе, хойжулар М. Шаң-оол, Б. Дулуй-оол, О. Содуй-оол, бызаа ажаакчылары Е. Бичен, Т. Хомутова олар-дыр. Мурнакчы механизаторлар Н. Федорченко, А. Толстиков, Б. Доңчаа, Г. Астафьев оларны база адагылады.

Түңнелинде оон чугаалааны болза:

— Бии-Хем районга бо бедик шаңналды тывысканы юбилейлиг чылда бистиң мурнувуска чаа улуг сорулгаларны тургузуп турар. Чүгле чедип алдынган чүүлдерни быжыглаар эвес, харын бурунгаар улам дүрген базып ажылдаар ужурлуг бис. Бистиң районнуң колхозтары болгаш совхозтары дужут дээш демиселдиң харысаалгалыг үезиниң — часкы тарылганың бүдүүзүнде туруп турар. Ынчаарга агаар-бойдус бо чылын ындыг таарымчалыг эвес-даа бол, байдалды көрүп тургаш, хөрзүнүң тарылга мурнундагы ажылдап кылыышкынын эки организастаар, тарылганың хуусаазын шыңгы шиилип алыр, ону агротехниктиг эртемниң негелделеринге шыңгыы дүүштүр чорудар ужурлуг бис. А малчыннар мал кыштагладыышкынын организастыг дооскаш, чайгы одарладыышкынның үлегерлиг эрттирер дээш бүгү күжүн салырлар. Ынчангаш Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин чүгле долдур эвес, харын ажыр күүседир дээш, бистиң районнуң ажыл-ишчилери бүгү күжүн, билиин бээрлер.

Районга туг тывысканының бо хуралынга Моол Арат Республиканың Завхан аймааның партия комитединиң бирги секретары эш Цендийн Адья аймактың ажылчы чоннарының мурнундан байыр чедирбишаан, Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнуң чылында улам улуг чединиишкиннерлиг болурун Бии-Хем районнуң ажылчы чонунга күзээн.

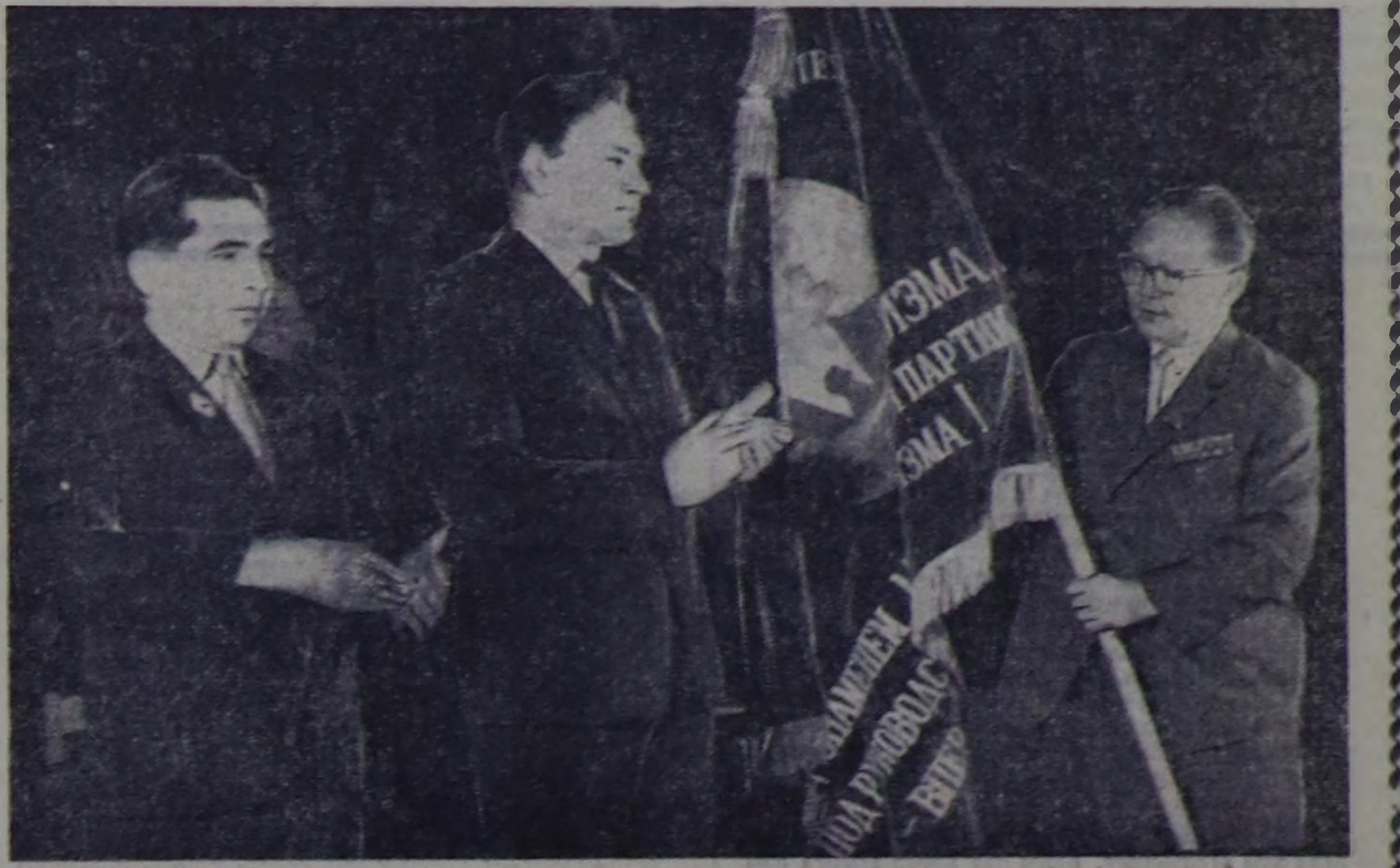

ЧУРУКТА: (он таладан): СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока шилчиир Кызыл тукту СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары эш М. С. Харченкога тутсуп берип турары.

С. САЛЧАК.

Фото Ю. Косарьковтуу.

ШАЛЫПКЫН ЭГЕЛЭЭН

Часкы хову ажылдарынче баштай кирген Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери темпин кудулатпас дээш шудургу ажылдап турарлар. Партияның XXII съездизи совхоз база Ленин аттыг колхоз биле чергелештир Чыраа-Бажы совхозтуң механизаторлары часкы ажылдарже база кирипкеннер. Улуг-Ховунуң, Дагыр-Шемииниң, Төжектигниң тараа шөлдеринде ажыл кидин хайныккан.

Ажыл-агыйның Дагыр-Шемиде механизаторлары чоокку хүннерге чедир 1500 гектар черниң шыгын базырганнар. Оон-биле чергелештир чер андарылгазы база шалыпкын эгелээн. Дагыр-шемижилер 105 га шөлдү андарганнар. Ынчангаш ам илиирээшкин колдуунда дооступ турар. Совхозтуң үш звенозу чер суттарылгазынче кирген. Моңгуш Хыйыр-оол биле Куулар Маннай-оолдуң звенолары тараа шөлүн 70 га ажыр суттара бергеннер.

Шык базырыышкыны доозулган

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң механизаторлары шык базырыышкынын бүрүнү-биле дооскан. Ам часкы чер андарылгазын шалыпкын доозар дээш демисел улам-на калбарган.

Моңгуш Дооскара бригадирлээн Чиңге-Ооргаының № 2 хову бригадазы 160 га черни андарган. А Моңгуш Даржан-оолдуң № 1 хову бригадазы 150 ганы андарган. Бригадалар аразында часкы чер андарылгазын дүрген доозар дээш социалистиг чарыш калбарган.

Механизатор бүрүзү кызымаккай ажылдап турар. Ындыгларга Куулар Сенденмаа, Ооржак Ким-оол, Түлүш Анай-оол, Куулар Хензиг. Карасал Брыт-оол олар хамааржыр. № 2 хову бригадазының поварлары Татьяна Моңгуш, Куулар Серен, Доңгак Өлчеймаа оларның эки шынарлыг аъш-чем аймаан белеткеп, хову, шөлдерге изиг чемни чедирип берип турарынга механизаторлар өөрүп четтиргенин илергейлеп турар.

Май мурнунуң ээлчээ

БАЙЫРЛАЛГА УТКУШТУР

Кызылдың мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи болур алгы заводунуң ажыл-ишчилери Май 1-ниң байырлалынга күш-ажылчы чединишкин-биле ужуражыр дээш, бо хүннерде кызымак ажылдап турарлар. Бүдүрүлгениң идик кылыкчылары апрельдиң бирги чартынында 35.6 муң рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүргеш, алган даалгазын ажыр күүсеткеннер.

Заводтуң ишчилери хоорайның болгаш республиканың садыгларынче 300 эжеш кидис, 200 эжеш хөм идиктерни чорутукан. Продукцияның саны болгаш шынары дээш чаржып турарларның аразындан Тамара Бихтаеваның бригадазы мурнуку одуругну ээлээн.

КВАРТАЛ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң Хайыраkан салбырының шээр малының 82 хуузу оолдаан. Хураганнар шупту менди алдынган. Төрүүр чүс хойга онаааштыр хойжулар Ховалыг Симчит-оол 107, Доруун-оол 101 хураганны менди алганнар.

Т. СУНДУЙ.

• • •

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының малчыннары юбилейлиг чылдың бирги кварталында күрүнеге эът, сүт дужаар планнарын ажыр күүсеткен.

Т. ДОНГАК.

• • •

Түлүш Седен-оол Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң Чозада хойжу бригадазынга ам дөрт чыл ажыг бригадирлеп ажылдап, ажылга бедик үлегер-чижээ-биле, эки организакчы шынарлары-биле бригадазының ажылын эки жидип, чылдан чылче эки түңнелдерни чедип ап келген. Бо чылын оон бригадазының коданнары хүр кыш ашкан, чаш хураганнар менди алдынып турар. Бригадир боду бо үеге чедир төрүүр чүс хойга онаааштыр 101 хураганны алган. Ам Седен-оол Аракчаевич кодээ Советтиң депутаты хүлээлгезин база эки күүседип турар.

Б. СЕРЕН.

• • •

Юбилейниң эки күш-ажылчы чедиишкиннер-биле ужуражыр дээш калбарган чарышка «Тес-Хем» совхозтуң Ү-Шынаа салбырының малчыннары идепкейлиг киржип, бирги кварталдың түңнелинде 10 малчын коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп бедик атты чедип алган. Оларның аразында дуржулгалыг хойжулар Чоозу Чагар-оол, Чурукпан Даландай, Бижипей Кендең олар бар.

Х. Борбай-оол.

• • •

«Өөк» совхозтуң Малиновка сүт-бараан фермазының коллективи бирги кварталда күрүнеге 28 тонна сүттү дужаар тургаш, 30 ажыг тоннаны дужааган. Саанчылар Д. Чамзырай бир инектенне 385, А. Түлүш — 339, Х. Сат 330 кг сүттү саап алганнар.

А. САНЧАЙ.

• • •

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң ажыл-ишчилери бирги кварталда күрүнеге эът садар планын 130 хуу күүсеткен. Колхозтуң хойжулары бо үеге чедир ниитизи-биле төрүүр чүс хойга онаааштыр 80 хураганны менди алган.

Ч. ООРЖАК.

• • •

Өвүр районнуң ажыл-ишчилери бирги кварталда күрүнеге садар эът болгаш сүт планнарын 2.5 катап ажыр күүсеткен. Эрткен чылын район бо үеде күрүнеге чүгле 31 тонна сүт саткан болза, бо чылын оон 44 тоннаны хойнуу саткан. Эът эрткен чылын бир грамм-даа дужаатпышаан турган. «Кызыл тук» колхоз районда эң мурнакчы колхоз болуп, күрүнеге дужаар продукцияның планын 4 катап ажыр күүседип, республиканың мурнакчы колхозтарының санында кирген. «Коммунизмче оруг» колхоз, «Торгалыг» совхоз күрүне планнарын 2 катап ажыр күүсеткилээннер.

Район малдың баш санын өстүреринин күрүне планын 112 хуу азы эрткен чыл-биле деңнээрге, 5367 баш хойну хойну өстүрүп алган. Районда төрүүр хойнуң 78, өшкүнүң 16, инектиң 8 хуузу оолдаан бооп турар. Оон алгаш көөрге, малдың баш санын өстүрериниң күрүне планы оон-даа ажыр күүсеттинер арга бар.

Өвүржүлер боттарының бар аргазын санап тургаш, Улуг Октябрьның 50 чылынга чедиишкинниг ужуражыр дээш боттарының кожазы Тес-Хем районну социалистиг чарышка кыйгырып, күрүнеге 50 тонна сүттү, 21 тонна эътти немей садарын хүлээнгеннер.

Ш. МАЖАА.

• • •

Юбилейге күш-ажылчы белек кылдыр төрүүр чүс хойга онаааштыр чүс хураганны менди алыр сорулганы Улуг-Хем районнуң «Х Улуг Хурал» колхозунуң хойжулары салган. Амгы үеде ажыл-агыйда 6920 хураган менди доругуп турар. Хойжулар аразынга калбарган чарышка дуржулгалыг хойжулар Э. Чөшпүк, С. Доңгак, Б. Дүрбүлег олар мурнуку одуругда чоруп орарлар.

М. СЫГЫР-ООЛ.

• • •

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырының төп сүт-бараан фермазының коллективи бо чылдың бирги кварталында эрткен чылдың бо үезинден 17 тонна хөй сүттү саап ап, совхозунуң өске сүт-бараан фермаларындан бо талазы-биле дээре көргүзүгни чедип алган. Ферманың мурнакчы саанчылары Д. Борбай, Т. Моңгуш, А. Ховалыг олар дараазында кварталда оон-даа бедик көргүзүгнү чедип алырынче өөрүн кыйгырган.

И. СЫМЧАН-ООЛ.

БОТ-ТЫВЫНГЫР ТАЛАНТЫЛЫГЛАРНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

— «Дүүн, силерниң концерттериниң түңнел номери «Партияга алдар» деп ыры дооступ турда, сцена кырындан В. И. Лениниң портредин бадып кээрге бир эвес Ильич бөгүн бистиң аравыста турган болза бодунуң шөлүлгеге турган чериндеп ырак эвесте чурттап турар тыва улустуң дугайында та чүнү чугаалаай эртик» — деп, сураглыг новосибирскиж шүлүкчү Василий Пукначев өөрүшкүзүн илергей сөгледи.

Совет культураның сураглыг ажылдакчылары композитор Александр Павлович Долуханян, хормейстрлер Михаил Наумович Поляк, Иван Матвеевич Гуляев, балетмейстр Игорь Валентинович Смирнов, Совет Арминяның политэргелелиниң төлээзи полковник Тарасюк, РСФСР-ниң Культура министерствозунуң главко начальниги эш Будряков, СЭКП-ниң Новосибирск обкомунуң бирги секретары Федор Степанович Горячев база өске-даа эштер бот-тывынгыр артистерниң оюнун «уран чүүлдүң кайгамчыктыг байыры-дыр», «тывалар уран чүүлдү организастаар талазы-биле чайынначак үлегерин көргүскен», «уран чүүлдү камныг кадагалап байлакшыдып, бедик культура-биле көргүзүп билиринер магалыг-дыр», «номер бүрүзүн онза сонуургалдыг, төлептиг, амдан-суузуннуг кылдыр белеткээн болдунар», «хоюг-чымчак, чаагай чыттыг чечээцерни Новосибирскиге эккелген-дир силер», «силерниң программанардан орус кижиге канчаар-даа аажок эвилең, найыралчы чорууцарны көрдүвүс, силерниң уран чүүлүцерни ёзулуг улуг таалаашкын-биле көрдүвүс», «бичии ынай-даа болза, тыва улус кайгамчык талантылыг, шыдаар улус-тур», «чүгле сөөлгү ийи чылдың дургузунда тыва уран чүүл чүс катап бурунгаарлай берип-тир», «тывалар орус дылга хөй үннүг нарын ырыларны ырлажып турда, магадавас аргажок, орус кижилер тыва дылга ырлажы бээрге кижи ону кайгаар чүве чок магалыг-дыр», «орус улустуң төлээлери тывага келгеш чаагай дужуткүр хорзунну тып ап, аңаа уран чүүлдүн дужудун өстүрүп турарын оюзалап демдеглевес арга чок-тур», «таалалчыг чаагай оюнну көргүскениңерге четтирдивис, ам-даа чаа-чаа чедиишкиннерни силерге күзедивис» деп өөрүнчүг мактал сөстерин чугаалап турдулар.

Шынап-ла көрүлдениң түңнелин кижи өөрүп демдеглевес аргажок. Аныяктарның ыры коллективинге, кыстарның ыры бөлүүнге, улусчу хөгжүм оркестринге, танцы коллективинге, хөөмейжилер ансамбльнге, «Оттуушкун» деп композиция тургускан драма коллективинге Бүгү-россия көрүлдезиниң лауреаттары деп хүндүлүг аттарны тывыспышаан, оларны Бүгү-эвилел фестивалының бирги чергениң дипломнары-биле шаңнаан.

Оон аңгыда Роберт Лесников, Иван Минин, аныяктарның хорун, улусчу хөгжүм оркестрин тургусканы дээш лауреаттар болуп, ССРЭ-ниң бирги чергениң дипломнары-биле шаңнаткаңнар. Хөөмейжилер ансамблин, Чадаананың музыка школазының директору Семен Бухтуев, пединституттуң студентизи Анатолий Огнев танцы тургусканы дээш лауреат деп хүндүлүг аттар алганнар. Кайгамчыктыг хөөмейжилер Кара-Сал Акоолга, Максим Дакпайга, чечен, уткалыг «Чараш» деп шүлүү дээш Алексей Хуураккa, шыдымныг ырааҗылар Тамара Антоновага, Бүжүгет Малинага, уран номчулганың мастери Александр Салчакка лауреаттар деп бедик аттарны тывыскылаан. Бай-Хаактың Культура бажыңының танцы бөлүү, оон удуртукчузу Наталья Тыртык-Кара, Кызылдың башкы институдунуң кыстар ансамбли, кыстарның ыры бөлүүн (октетти) тургускан музучилищениң башкызы Серафима Морозова, ыраажылар Өшкү-Саар Таспаанчык, Саая Бюрбээ, танцычылар Оюн Кара-кыс, Виктор Анай-оол, Буулар Калдар-оол, уран номчукчулар Светлана Савва, Клара Ооржак Бүгү-россияның бирги чергениң дипломнарын алды. «Тожу аңчылар» деп баштак ыры бөлүү, ол номерни чогаадып тургускан Алексей Чараш-оол көрүлдениң ийиги чергениң дипломy-биле шаңнаткан. Ооң кадында Тывага бот-тывынгыр уран чүүлдү хөгжүдер, суртаалдаар дээш кызып-кылайып чоруур активчилерден 52 кижи Бүгү-россия көрүлдезиниң оргкомитединиң хүндүлүг бижиктери-биле демдеглеттирдилер.

Үстүнде чугаалаан чүүлдерден алгаш көөрге, Тываның социалистиг утка-шынарлыг, национал хевирлиг уран чүүлүн бот-тывынгыр артистер зона көрүлдезинге төлептиг бараалгатканнар. Чоокта чаа-ла бижик-билиг чок, өлүп-төнериниң чадазынга четкен чораан тывалар амгы үеде кижи төрелгетениниң, совет улустарның дешпилгелиг угаан-бодал культуразының эдилекчилери болуп, бодунуң үе-дүптен бээр салгап келген улусчу культуразын чаа хевирлер, утка-шынарлар-биле байлакшыдып турар. Ол болза Октябрьның социалистиг Улуг революциязының кайгамчык түңнелдери, бүгү совет улустарның, оларның иштинден хамыктың мурнунда улуг орус улустуң Октябрь революциязының соондагы чылдарның дургузунда көргүзүп келген акы-дуңмалышкы дузаламчызының, амыдыралга хүн бүрүде боттанып турар СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының ачы-буяны боор-дур.

Уран чүүлдүн зона көрүлдезиниң өөрүнчүг түңнелдерин чугаалап тура, четпестер дугайында, чамдык шиитпирлеттинмээн айтырыглар дугайын чугаалавайн баар болза, окта шын эвес. Харын-даа макталгага, таалааныныга баш дээскинер, бот-тоглунар чорукка чедире берип болур. Хамыктың мурнунда демдеглээр чогуур чүүл болза, январьда Кызылга болуп эрткен бүгү Тываның уран чүүл көрүлдезинге кирген түс-түс коллективтерниң программалары утка-шынар, уран-чечениниң талазы-биле шымбай болган-даа болза, тыва литература, уран чүүлдүң чедиишкиннерин долу хемчээли-биле хаара туттаан. Көрүлдеге кирген хөй санныг танцыларда катаптажып турар чүүлдер эмгежок, тодаргай чуруу чок, аяның хөгжүм үделгези четпес болган. Ындыг байдал танцылар белеткээрде ону чиик көөр, буу-хаа шорбажылай тыртып аар, бедик чогаадыкчы арга-биле көрбес чоруктуң уржуундан болган. Кызылдың улусчу ансамбли бо талазы-биле улуг ажылды бүдүрзе-даа, танцыларның орус танцыларын ёзулуг каас-шиник хептер-биле хандырбаан. Бо дугайында Новосибирскиге болган көрүлде түңнелдеринге тураскааткан конференцияга тодаргай айыткан. Чижээ, чаа ырыларны эрги аяннар-биле күүседи кааптар, чаа тывылган танцыларны бурунгу үениң хеви-биле ойнадыр, окрошка дээр быдаа ышкаш холумак аялгалар-биле танцылар үдедир чорук таарымча чок дээн.

Зона көрүлдезиниң жюризи хөй янзы үннерден тургустунган ыры коллективтерниң чедиишкиннерин демдеглевишаан, чаңгыс үннүг ыры аялгаларын чонга төрүттүнген байдалы-биле күүседир чорук база-ла чугула деп демдеглээн. Моон-биле чергелештир тыва улуста бот-бүдүштүг солун хөгжүм херекселдерин тып, ону амгы үениң аргаларын хереглеп тургаш, каас болгаш эткир кылдыр эккежидип алгаш, национал оркестрден тургузуп көрүнер деп сүмелээн.

Совет патриотизминиң, социалистиг интернационализминиң ёзузунга бүгү совет кижилерни, ылангыя аныяк өскенни кижизидери амгы үеде онза чугула сорулга боop турар. Бо талазы-биле уран чүүл, литератураның ролю кончуг улуг. Ынчалза-даа эрткен көрүлдеге Хамааты, Ада-чурт дайынынарының үезинде чогааттынган ырылар эвээш болган. Харын сөглеттинмээн ынакшылдың карак чажы, сарымы, хомудаан-хоргастаан сеткил долган лириктиг ырылар чамдык программаларда колдай берген. Ындыг ырылар херек чок деп кым-даа санавайн турар. Сорулга болза ооң-биле чергелештир совет кижилерниң Төрээн чуртун камгалаарынга ооң күчү-шыдалын өстүреринге кажан-даа белен ёзуга кижизидер ырыларны бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң репертуарларынга калбаа-биле кииррери боор-дур.

Чамдык коллективтер акы-дуңма совет республикаларның солун танцыларын репертуарларга шоолуг киирбейн, даштыкы танцылар колдадып турар байдал бээр-хыр деп демдеглээн.

Уран номчулга жанры көрүлдеге шоолуг черни ээлевээн. Каас-чараш чүүлдү хандыр билип аарынга чечен чогаал үнелеп четпес рольду ойнаар. Мынчангаш уран номчукчуларның конкурузун баштай Сибирьге, оон соон дарый Москвага эрттирер болза эки деп саналаан.

Новосибирск зоназының көрүлдезинге дыка хөй сураглыг совет композиторларның чогаалдары киришпейн барган. Үстүнде чугаалаан чүүлдерге хамаарыштыр черле репертуарлар айтырыынче моон соңгаар кичээңгей салыры бир кол сорулга боор турар дээрзин айытпазаже хоржок.

Бошкак кижилер макталгага ээрип, бот-тоглунуп хөөреп, оожургай бээр болгай. А шыырак кижилер чедиишкинден чалгынаннып, соруг кирер, чаа-чаа бедик идейлиг уран-чечен чүүлдерни тургузарынче күштерин мобилизастап кириптер. Бистиң уран чүүл дээш ажылдап турар кижилеривис ийиги оруктү чаңдыр баспас дээрзиниң долу барымдаазы бар.

Мынчангаш чедиишкиннерге даянгаш, эгелээн үүле-ишти соотпайн, чаа-чаа уран-мерген талантыларны тодарадып, бот-тывынгыр уран чүүлдүң ролюн коммунизмни тудуп тургузар дээш партияның XXIII съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш, Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга, башкы Лениниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш демиселге улам бедидери канчаар-даа аажок чугула сорулга боор турар.

Ю. АРАНЧЫН.

ФОТОРЕПОРТАЖ

АЖЫЛ-ИШЧИ АЯН

Тывада час келген. Ховук эрткен тудум-на хүн караа улам чылып, чылыг салгын-хаттар дагларда арткан харны эргизип турар. Ховулардер шагда-ла карара берген. Судалтар шулуражып бады барган. Чүгле тараажыларга эвес, а малчыннарга база чымыштыг үе келген.

Бо часкы, күш-ажылчы хүннерде Бии-Хем районнуң ажыл-ишчилеринге өөрүнчүг медээ дыңналы берген: Бии-Хем район Россия Федерациязының кодээ ажыл-агыйлыг районнарының социалистиг чарыжының тиилекчизи болган. Аңаа ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Бо бедик шаңнал районнуң бүгү ажыл-ишчилериниң шудургу күш-ажылының түңнелинде чедип алдынган.

Бии-хемчилер чаа беш чылдың ийиги чылын база эки эгелээпнер. Кайы-даа ажыл-агыйга азы бүдүрүлгеге баарга, тургузукчу ажыл-иш хайнышкан. Малчыннар бо чылдың бирги кварталының планын чедиишкинниг боттандырып, эът планын ийи ажыг катап, а сүттүүн элээн ажыр күүсеткеннер. «Кызыл тараачын» колхозтуң коллективи социалистиг чарыштың тугун бедик туттуушаан. Ол ажыл-агыйның Туран сүт-бараан фермазының ажылдакчыларының эки күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайында хөй мактадыг сөстерни чугаалап болур.

Хөй сүт саарының, немелде деңзи алырының, уксааджылга ажылының талазы-биле бо ферма республиканың дээре ажылдыг фермаларының бирээзи. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, бо чылын ферма сүт саалдазын дыка ажырган. Домна Завьялова, Антонина Балагашева, Анна Романова олар ышкаш, фермага он болгаш оон-даа хөй чыл ажылдап келген хоочуннарның аттары бүгү Тываның малчыннарынга билдингир. Олар ышкаш кызымак ажыл-ишчилерниң күш-ажылчы хоолдары фермазын эки ажыл-херектер-биле алдаржыткан. Ам оларның соо-биле колхозтуң аныяк малчыннарының салгалы чоруп орар. Аныяктар Наталья Иргит, Лидия Сарыг-оол, Анна Захарова, Елена Серет-оол олар мурнакчыларның одуруунда быжыы-биле киргеннер. Хоочун-даа, аныяк-даа саанчыларның сорулгазы чаңгыс — сүт саалдазын өстүрери. Туранчылар ону чедип алыр-даа, оларга бүзүрел болур. Эрткен чылын саанчы бүрүзү бир инектен-не 2500 кг ажыг сүттү саап алган-на болгай. А бир эвес инек кадарчылары багай ажылдап турганнар болза, сүт саалдазы база ковудевес ийик. Ынчангаш саанчылар инек кадарчылары Кыргыс Маадыр-оол, Ширап Саган-оол оларның дугайында чоргаарал-биле чугаалажып турарлар. Кадарчыларның ажылы механизастаттынмас. Чайның изиинде-даа, кыштың соогунда-даа, аязында-даа, хар-дуъвуде-даа коданыын ээн кагбас, оларның ажылы база берге. Фермада ниидыг-даа ажылдар бот-боттары-биле тудуш холбашкан. Бо сүт-бараан фермазының коллективиниң демниг күш-ажылының түңнелинде, сүт саалдазы сөөлгү 6—7 чылдарның дургузунда барык үш катап ковудаан.

Бедик продуктулуг малдарны өстүрер дээш эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чаа чүүлдерин ажыглаар талазы-биле чамдык чедимчелиг түңнелдерни бо ферманың бызаа ажаакчызы Домна Завьялова чедип алган. Ооң дуржулгазын республиканың хөй ажыл-агыйларының малчыннары өөренип ап турар. Д. Завьялованың өөреникчилери, ол ферманың аныяк бызаа ажаакчылары Күжүгет Сургакчы, Мария Железнякова олар ам бызаа бүрүзүнден хонукта 800 гр. чедир немелде деңзини ап турар апарган.

Хүндүкте 600 ажыг баш инекти кадарып турар. Ол алды коданнарның кадарчылары Ямаа Хүүрек, Николай база Санчываа Баиннар, Валентина Лапаа, Маады Кертик-оол олар база дуржулгалыг малчыннар, эки ажылдап турарлар.

Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга төлептиг чедиишкиннер-биле ужуражылыңар деп кыйгырыг «Кызыл тараачын» колхозунуң малчыннарының, саанчыларының девизи болу берген.

И. МИЛОНОВ.

ЧУРУКТАРДА: (адаанда чурукта) солагай талазындан кадарчылар Н. Баян, С. Баян, В. Лапаа, Ч. Маады оларның чугаалажып турары, (ортузунда чурукта) А. Захарованың инек саап олурары. (үстүнде чурукта) солагай талазындан аныяк саанчылар Е. Серет-оол, З. Дубровская, С. Ендан оларның кым хөй сүт сагганын көрүп турары.

Хандырылганың чаа хевирлери

СЭКП-ниң XXIII съездизи чаа беш чылда хандырылга ажылдакчыларының мурнунга амыдырал хандырылгазының херээн сайзыраңгай техника-биле деришкинген улус ажыл-агыйының база бир кол адыры болдурар сорулганы салган.

Республиканың амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары партияның XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, беш чылдың бирги чылында амыдырал хандырылганың планын 103 хуу күүсеткен, ооң иштинден үлетпүр хевирниң дузазы — 103 хуу, үлетпүр эвес хевирниң дузазы — 101 хуу күүсеттинген, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү— 101 хуу күүсеттинген. Бо чедиишкиннер үлетпүр бүдүрүлге коллективтериниң кызымак күш-ажылын херечилеп турар. Ол ышкаш чер-черде амыдырал хандырылга комбинаттарында чоңга бараан болур улуг херекке эвээш эвес үлүг-хуузун киирип турар бүдүрүлге мурнакчыларының ажылчы база ужур-дузалыг. Оларга бызаңчылар Биче-оол (Чадаана), Терехов (Туран), баш таарыкчызы Козлов, быжыкчы Художникова, фотограф Горбунов (Кызыл), даараныкчылар Бошка (Кызыл), Воронина (Сарыг-Сеп), Рубанова (Шагаан-Арыг), сапожник Ежаков (Бай-Хаак) болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Амыдырыл хандырылга бүдүрүлгелеринде

Республиканың амыдырал хандырылга бүдүрүлгелери чоңга дыка хөй хевирниң дузазын чедирип турар. Олар бүдүрүлгениң характериниң болгаш техниктиг күүселдезиниң талазы-биле ылгалдыг. Чурттакчы чоңга чедирип турар дузаны үш бөлүкке хуваап болур.

Бирги бөлүк: Эт-херекселди, идик-хепти, металл кылыгларын база чуртталга бажыңнарын септээр болгаш идик-хептиң химиктиг арыглалгазын чорудар.

Ийиги бөлүк: Хамааатыларның чагыгларын ёзугаар идик-хепти дааараар, трикотаж кылыгларын аргыыр, эт-херекселдерни кылыр.

Үшкү бөлүк: Амыдыралга таарымчалыг байдалды тургузар сорулга-биле ачылал пунктуларын, баш таарар черлерни, дуза чедирер бюроларны тургузар. Бөлүк бүрүзүнге ажылды планнаң, кылырда, ооң хемчээлин, өртек-үнезин болгаш өске-даа экономиктиг көргүзүглерни тодарадырда таарыштыр көөрү негеттинер.

Бистиң республикага Амыдырал хандырылга министерствозун организастап тургусканындан бээр чоннуң хандырылгазы элээн экижээн. 1966 чылда хандырылганың бүгү хевирлери 1963 чыл-биле деңнээрге 2,1 катап өскен. Ол үениң иштинде районнар төптеринге чеди амыдырал хандырылга комбинады ажыглалга кирген.

Ынчалза-даа амыдырал хандырылгазының ниити деңнели чурттакчы чоннуң өзүп олурар негелдезинге ыракта дүүшпейн турар. Ылангыя кодээ черлерде чоннуң хандырылгазы кончуг кошкак.

Республиканың чурттакчы чонунуң амыдырал хандырылгазын хөгжүдериниң беш чыл планында 1970 чылга чедир амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң чоңга дуза чедирер хемчээлин 3,6 катап, ол ышкаш кодээ черлерге 4,5 ажыг катап улгаттырары көрдүнген. Хептиң химиктиг арыглалгазын чорудары 17 катап, эт-херексел болгаш транспорт херекселдерин септээри 2,5 ажыг катап өзер. Чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң четкизин калбартыр, ук бүдүрүлгелерге доктаамал болгаш көжүп чоруур мастерскаяларны, хүлээп алыр пунктуларны тургузар. Колхоз, совхозтарга хүлээп алыр пунктуларны, хандырылга комбинаттарын организастаар.

Чаа беш чылда амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң тудуун чорударынга 1800 рубльдың капитал салыышкынының үндүрери көрдүнген. Ол акша-хөреңгини амыдырал хандырылга комбинаттарының тудуунга ажыглаар. Оларның үжү эрткен чылын ажыглалда кирген. Чылда 510 муң рубльдың дузаламчызын көргүзер комплекстиг бүдүрүлгениң тудуун 1968 чылда Кызылга эгелээр. Районнарга чаңгыс аай хевирниң амыдырал хандырылга комбинаттары, Чадаанага химиктиг арыглалга чери, эт-херексел септээр павильон туттунар.

Амгы үеде амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң тудуун ажыл-агыйжы арга-биле чорудуп турар. Септелге-тудуг участогунда бүдүрүлгелерниң капитал тудуунуң дериг-херекселдери болгаш механизмнери чок болуп турар. Мергежилдиг кадрлар база чедишпес.

Чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылгазының хемчээли улгадып, бүдүрүлгелерниң четкизи өзүп турар болганда, мергежилдиг ажылчыннар негеттинер апаар. РСФСР-ниң Амыдырал хандырылга министерствозу чылдын-на кадрлар белеткээр өөредилге-бүдүрүлге комбинаттарынга бистиң республикадан 25 кижини өөредирин планнап турар. Эрткен чылын аңаа 37 кижи өөренгеш келген. Москваның технологтуг институдунче 5 кижини өөредип чоруткан. Ынчалза-даа кадрларга негелде ам-даа долузу-биле шиитпирлеттинмейн турар. Ынчангаш үлетпүр бүдүрүлгелерниң албан организация черлериниң, чер-черде комсомол организацияларының удуртукчулары аныяктар ортузунга бо талазы-биле тайылбыр ажылын чорутпушаан, амыдырал хандырылганың өөредилге черлеринге өөренииринче оларны хаара тудар ужурлуг.

Хандырылганың культуразын болгаш кылган ажылдың шынарын бедидери база чагыгны өй-шаанда күүседири хандырылга ажылдакчыларының база бир сорулгазы ол. Хандырылга ажылдакчыларының мурнунда салдынган чугула сорулгаларны шиитпирлээринге партия, совет органнарның талазындан практиктиг дуза чедирери эргежок чугула. Сөөлгү үеде дыка хөй партия, совет органнар хандырылга бүдүрүлгелеринге удуртулганы экижиткен. Чижелээрге, СЭКП-ниң Бии-Хем, Каа-Хем райкомнары болгаш райкүүскомнары, Эрзин районнуң Нарын, Барыын-Хемчиктиң Эрги-Барлык кодээ Советтери, Таңдының «Коммунизмниң херели», Бай-Тайганың «Мурнакчы», Каа-Хемниң «Бурунгаар» колхозтары чоннуң амыдырал хандырылгазынче кичээнгейин углаңдырып турары кончуг өөрүнчүг. Ынчалза-даа ажыл-агыйның чамдык удуртукчулары бо чугула айтырыгны тооп көрбес чоруктар бар. Чадаананың амыдырал хандырылга комбинады ийи чыл улаштыр бүдүрүлге-даа, сан-даа талазы-биле планын күүсетпейн келген. Бай-Хаактың амыдырал хандырылга комбинадында байдал база шак-ла ындыг. Ол чүнү көргүзүп турарыл? Ук районнарның удуртукчулары комбинаттарның хереглелин сонуургап көрбейн, оларның ажылынга практиктиг дуза чедирбейн келген.

Мынчангаш чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң ажыл-чорудулгазынга боттуг удуртулганы хандырарын амгы үе шыңгыызы-биле негеп турарын утпас ужурлуг бис.

В. МУРЫГИН.

Тыва АССР-ниң Амыдырал хандырылга министерствозунуң кол инженери.

Баштайгы көргүзүглер

Юбилейлиг чылда малдың баш санын өстүрер, ооң продуктулуг чорууну бедидер талазы-биле социалистиг чарышка алган хүлээлгелерин Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң малчыннары амыдыралда боттандырып, боттарының сөзүнге ээ болуп турарлар.

Малчыннарның чүткүлдүг күш-ажылының түңнелинде совхоз бирги кварталда күрүнеге эът садар планын 448, сүттүүн — 143 хуу күүсеткен азы 55,2 тонна эътти, 22 тонна сүттү пландан ажыр саткан. Эрткен айларның дургузунда сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле чамдык саанчылар эки түңнелдиг болганнар. Т. Монгуш бодунга бижыглаан инектеринден ниитизи-биле 6 тонна, О. Бычылдай — 5,8 тонна, С. Ооржак — 4,7 тонна сүт сагган. Ол ышкаш хөй сүттү саап, совхозтуң күрүнеге садар планын күүседиринге улуг-хуузун киирген саанчылар салбырларның фермаларында хөй. Фермаларның саанчылары юбилейлиг чылда саар инектенне ортумаа-биле 1300—1500 кг сүттү саарын хүлээнген, ажылдап турарлар.

Совхозтуң кадарчылары, саанчылары болгаш мал ажылының түскай эртемниглери социалистиг хүлээлгелерин амыдыралга боттандырар, күрүнеге хөй эът, дүк, сүт бээр дээш бүгү-ле аргаларны хереглеп турар.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

Юбилейлиг чылда малчыннар

ШЕГЕТЕЙНИҢ МАЛЧЫННАРЫ

Шегетей кадар оъттуг, хар дүшпес, мал одарладып өстүреринге таарымчалыг оран. Бай-Тайга районнуң «Мөген-Бүрен» кодээ ажыл-агый артелиниң № 2 хойжу бригадазы мында, бежен ажыг колхозчулар 7.300 ажыг хойну чээрби үш коданда үзүп алган, малдап турарлар. Юбилейлиг чылда бистиң кадарчыларывыс чүс баш төрүүр хойга онаажтыр 92 хураганны алыр, күрүнеге 60 тонна эътти, 10,5 тонна дүктү дужаар хүлээлгелиг. Бо чылдың бирги кварталында бригадада төрүүр чүс баш хойга онаажтыр 92 хураган алдынган, чедиишкинни быжыглаар сорулга-биле кадарчылар, сакманщиктер, мал эмчилери дем-биле ажылдап турар. Социалистиг хүлээлгелерин күүседир аргалар Шегетейниң малчыннарында бар.

Бистиң мурнакчы хойжуларывыс Иргит Кенден ам төрээн 289 хойдан 291, Салчак Сагаан 280 хойдан 282 хураган алган. Хоочун малчыннарның дуржулгазын өөренип, сүмезин ап, мал ажылынга мергежип чоруур аныяк кадарчылар бригадада хөй, оларның хөй нуруузу комсомолчулар.

Малчыннар чазаглаашкынга белеткелди организастыг чоруткан. Часкы хонаштарда кажааларның септелгези доозулган.

Колхоз баштаар чери, партия организациязы, кодээ Совет малчыннарже кичээнгейин күштелдирген. Партия организациязы агитаторларны айда үш катап кадарчыларже аъткарып, политмассалыг болгаш культура-массалыг ажылдарны чорудуп турар. Агитаторлар малчыннарже чоруурда дерги садыын ап чоруур. Бо ажылды организастаарынга агитатор садыгжы, Кызыл-Хая суурда магазинниң садыгжызы коммунист Хертек Холугу улуг рольдуг болуп турар. Малчыннар аъш-чем болгаш үлетпүр бараалары-биле хандыртынган.

Колхозтуң девискээринде арга-ыяш чок болгаш, таарымчалыг кажаалар, чуртталга бажыңнары туттунмайн турар. Моон соңгаар даш-биле тудуг кылырын колхоз баштаар чери шиитпирлээн, колхозчулар ол шиитпирни деткээн.

«Мөген-Бүрен» колхозтуң хой, сарлык, чылгы, теве бригадаларының, малчыннарының аразында юбилейлиг чылдың социалистиг чарыжы калбарган, бригаданың кижи бүрүзү социалистиг хүлээлгелерин боттандырар дээш демисежип турар. Шегетейниң малчыннары, бистер боттарывыстың мурнувуста салдынган сорулгаларны болгаш алган хүлээлгелеривисти Улуг Октябрьның алдарлыг байырлалының бетинде күүседир дээш бүгү-ле арганы хереглээр бис.

Д. КОДАН-ООЛ,
№ 2 хойжу бригаданың бригадири.
Х. КУСКУН-ООЛ,
чолаачы.

«ЭЧИЗИНГЕ ЧЕТКЕЙ МЕН»

Алдан бир харлаан хойжу Ооржак Дизиижикович Намзырайдан ам чүге дыштанып албас силер деп айтырар болзуңарза, ол сердедаа чок мынча дээр:

— Ха-а. Мындыг магалыг үеде канчап дыштанып орар боор. Сорулгамның эчизинге четкей мен.

Ооң сорулгазы шынап-ла улуг. Эрткен чылын ол төрүүр чүс хойга онаажтыр 100 хураганны, хой бүрүзүнден 2,5 кг дүктү алган. Бо чылын ол көргүзүглерин улам бедидерин бодап турар. Амгы үеде ооң коданында 252 хой оолдаан, оларның ийизи ийистээн. Хураганнары шупту менди. Чаш төл амдаа немежир. Кажааларының көржениң ийи катап хоорган, одалгага ажыглаар кылдыр чып алган. Чазаглаашкынга белеткелди шагда-ла эгелээн. Ажыл-ишчи совет кижиниң өндүр чаагай тура-соруу хүн бүрүнүң ындыг бөдүүн, эскет чок ажыл-херектеринден тургустунуп келир деп ол ыяк билир. Ынчангаш ол Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң Дөң-Терезин салбырының сураглыг хойжуларының бирээзинге чоптуг-биле санадып турар.

А. ДОПЧАА.

ТАРААЖЫЛАР! БЕДИК ДҮЖҮТ СИЛЕРНИҢ ХОЛУҢАРДА

ХӨРЗҮННҮ ЭКИЖИДЕРИ

Хөрзүнү тарылга мурнунда ажылдап кылырының кол сорулгалары болза, хөрзүнде өл-шыкты бар-ла шаа-биле камгалап алыры, бок-үнүштерни узуткаары, культурлуг үнүштерниң өзүп үнеринге таарымчалыг байдалдарны тургузары болур. Бо талазы-биле баштайгы ажыл чайын болгаш күзүн аңдарган черлерни чазын эрте илиирткээри (шык базырышкыны) болур. Бо чугула агротехниктиг хемчегни өй-шаанда болгаш эң дүрген чорудары негеттинер. Чазын эрте илиирткээшкинниң аар азы ортумак илиирлер-биле 1—2 истиг кылдыр, аңдарган черни доора азы шавыштыр чорудар.

Илиирткээшкинниң бүгү шөлдүң хөрзүнү чуңу-биле эриирни манавайн, эрээн шаа-биле аралап чорудар. Бо ажылды эң дүрген чорудары-биле баштайгы үеде бүгү тракторларны өлче киирер. Бир эвес илиир чедишпейн баар болза, чаңгык тракторларны лущильник, культиватор-биле хөрзүн удуредиринче киирер.

Механиктиг составы чиик хөрзүнге чазын эрте илиирткээшкинниң чорударда, диштерлиг катоктар-биле дескилей бастырары база чугула.

Бир эвес кандыг-бир участок үр үеде илиирткеттинмейн артар болза, хөрзүнде өл-шыкты дыка чидирер болгаш дүжүттү чедир албааны ол. Оон туржук часкы эрте илиирткээшкинниң каш шак озалдап чорудар болза, бистиң байдалывыста дүжүттү кудулатканы ол.

Хөрзүнү тарылга мурнунда ажылдап кылырының чугула сорулгаларының бирээзи бок үнүштер-биле демисел болур. Бок үнүштер частың сооллу үезинде эндерлип үнер болганда, орай тарылыр культураларны (чаңгыс чылдыг сигеннерни, чинге-тарааны, кукурузаны, картофельди болгаш оон-даа өскелерни) тарыырының мурнунда оларны узуткаары ажыктыг. Хөрзүнү эрте ажылдап кылырга, бок үнүштерниң үрезиннериниң эрте үнүп келиринге база таарымчалыг болур. Ынчангаш хөрзүнү катап илииртеп, дискалап, диштерлиг каток-биле бастырып турган, оларны тарылга мурнунда узуткаар. Хөрзүнү ынчаар ажылдап кылган соонда, үрезин чажылгазын үр узуктелдирбитер болза, демги бок үнүштер база катап тыптып келир апаар.

Республикада тарылгаларның элээн хөй кезиин чазын аңдарган черлерге тарыыр апаар. Ындыг аңдарылганы часкы хову ажылдарының баштайгы хүннеринде илиирткээшкин-биле кады чорудары ажыктыг. Аңдарган соонда, дораан каток-биле дескилей, дыгый бастырар. Шөлдүң кыры дески болурун оралдажыр төлээде, хөрзүнү ажылдап кылырын аңдарган черни доора, чок болза шавыштыр чорудар. Хөрзүннүң кыры дески болганда, машиналарның ажылының бүдүрүкчүлүү бедиир, үнүштер бир-дески үнер болгаш ажаап алышкын үезинде чидириг эвээш болур. Ынчангаш аңаа үнүрген немелде чарыгдалдар ыяавыла дуглаттынар, харын-даа немелде орулгалыг болур.

ЧЕМИШЧИДИЛГЕЛЕР

Кодээ ажыл-агый культураларының үнүш-дүжүткүрүн бедидеринге, оларның шынарларын экижидеринге чемишчидилгелерниң ролю улуг.

Органиктиг чемишчидилгелер. Ириңди өдекте үнүштерниң өзүмүнге эргежок чугула чемиштиг бүдүмелдер көнчүг элбек. Бистиң республика мал ажылдыг, ынчангаш ындыг чемишчидилгелерниң элбектиин тургузарынга таарымчалыг байдалдар бар. Ындыг чемишчидилгелерни хөрзүнге үргүлчү төп, ажыглап келирге, оон физик-химиктиг шынарлары, сугну, агаарны бодунга сиңирери экижиир. Бо чылын тараа шөлдеринге 225 муң тонна органиктиг чемишчидилгелерни төгер арга бар.

Ириңди өдекти колдуунда-ла картофель, кукуруза, ногаа тарыыр шөлдерге төп турар. Картофель болгаш ногаа тарыыр шөлдериниң га чер бүрүзүнге 30—40, а кукурузазынга — 20—30 тонна ириңди өдекти төгери чугула. Өдекти чайын болгаш күзүн аңдарган шөлдерге база төп болур. Ындыг черлерге, үр чылдарда ирээн өдекти га чер бүрүзүнге 15 тонна өдек онаажыр кылдыр чедиштирип чемишчидери чугула. Шоолуг шык дүшпес районнарга эки ирээн өдекти ажыглаар.

Тараа культуралары чажар шөлдерни чемишчидери ол культураларның база оон орнунга чажып тараан өске-даа культураларның дүжүткүр болурун хандырар. 1966 чылда мурнунда кукуруза тарып, чемишчидип турган шөлге кызыл-тас тарааш, дуржулга станциязы га чер бүрүзүнден 31,5 центнер дүжүттү алган.

Чемишчидилге чүдүрер, дүжүрер, шөлге тарады төгер ажылдарны болдунар-ла аргазы-биле механизастаары ажыктыг. Механизастаттынган хүүректер аскан ДТ-75 деп тракторларны болгаш экскаваторларны бо ажылдарга бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар. Ындыг механизация херекселдери чок болза, чемишчидилгелерни чүдүреринге мыштан кылган херекселди бульдозерниң дузазы-биле ажыглап болур. Өдекти шөлге тарады эжеринге өдек тарадыкчыларын ажыглаар.

Минералдыг чемишчидилгелер. Ындыг чемишчидилгелерниң чемиштиг бүдүмелдери дүрген эстип чел болгаш үнүштүң өзүмүнүң баштайгы хонуктарында-ла оон өзүмүнге эки салдарын чедирип эгелей бээр. Бо чылын бистиң республиканың тараа шөлдеринге ажыглаарыбиле 10.2 муң тонна ындыг чемишчидилгелерни сөөртүп аккээрин көрүп турар, а 1970 чылда бо чемишчидилгелер 34 муң тонна чедер. Республиканың ажыл-агыйлары чоокку чылдарда минералдыг чемишчидилгелер-биле долу хандыртынып шыдаттынмазын барымдаалааш, бар чемишчидилгелерни бүдүрүкчүлүг ажыглаар сорулга-биле, оларны элбек шык дүжер болгаш суггаттыг тараа шөлдери бар районнарның ажыл-агыйларынга ажыглаары чугула.

Чазын чажып тарыыр кызыл-тастың фосфорлуг чемишчидилгелерге негелдези улуг. Хөрзүннүң чемиштиг бүдүмелдериниң көргүзүглерин тодарадып алган ажыл-агыйлар бо чемишчидилгени чорутту, камналгалыг ажыглап болур. Ону даараазында хемчээлдерге чорударын сүмелеп турар. 100 грамм хөрзүнде P_2O_5-нуң хемчээли 15 миллиграмм болур болза, ол шөлдүң га бүрүзүнге 19,5 хуулуг суперфосфатты 3 центнерни, 15—25 миллиграмм болур болза, 1,5—2 центнерни чедиштир төгер, а бир эвес 25 миллиграммдан көвүдээр болза ол шөлдүң га бүрүзүнге 50—70 кг ындыг суперфосфатты чедиштир төгер. Дуржулга станциязынга эртген чылын га шөл бүрүзүнге ындыг суперфосфатты 3 центнерни төп чемишчидерге, кызыл-тастың дүжүдү 4,8 центнерге бедээн, азы га бүрүзүнден алган дүжүт 31,5 центнер болган. А чемишчиттинмээн шөлге 26,7 центнер болган.

Суперфосфат хөрзүннүң шык черлеринге четчиң, өзилзин дээш черни илииртеп эгелээрниниң бетинде ону шөлге тарады төгер болза улам эки. Кызыл-тасты орай аңдарган аңгысыка чажып тарыырының мурнунда, ол шөлдүң га бүрүзүнге 1—1,2 центнер аммиак селитразын тарады төп, чемишчидери чугула. Кукуруза чажып тарыыр шөлге азоттуг болгаш фосфорлуг чемишчидилгелерни төгер. Ол шөлге суперфосфатты аңдарарының мурнунда га бүрүзүнге 1—1,2 центнер онаажыр кылдыр токкеш, ол шөлге кукурузаны чажып эгелээрниниң мурнунда га бүрүзүнге 0,8—1 центнер онаажыр кылдыр чемишчидер. Шөлдү илиирткээрниниң мурнунда селитра төп четтикпээн болза, ону чашкан соолунде база төп, ол шөлдү чемишчидип болур.

Калийлиг чемишчидилгелерни кол аңдарылганың бетинде га шөл бүрүзүнге 0,5—0,8 центнер онаажыр кылдыр төгер. Ол чемишчидилгениң дустары-биле байлак шөлге бо чемишчидилгени төп, артыкшыдары база ажык чок. Дуржулга станциязынга үш чыл улаштыр чоруткан (1963—65 ч.ч.) шенелде чажылда үезинде, азот-фосфор чемишчидилгелер (га шөл бүрүзүнге 1,7 центнер аммиак селитразын, 2 центнер суперфосфатты токкен) га чер бүрүзүнге кукурузаның 71 центнер немелде ногаан массазын берген, а ол чылдарның гадан ортумак дүжүдү 267 центнер ногаан масса болган. Хөй чылдыг сигеннерни суперфосфат-биле га бүрүзүнге 1 ц. кылдыр кады чажып чемишчидер болгаш ол шөлге чазын га бүрүзүнге 0,5—0,8 ц. аммиак селитразын немей төп чемишчидер.

Микро чемишчидилгелерге. Тываның байдалдарынга ПМУ—7 деп цинк колдаан комплекстиг чемишчидилгени хамааржыштырып болур. Ону кукурузаның 1 тонна үрезиннинге 4 кг онаажыр кылдыр холуп турган чажар. Марганец холаан суперфосфатты ындыг чемишчидилге кылдыр ажыглап болур.

> Колхозчулар, совхозтарның ажылдакчылары, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери! Кодээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн болгаш мал ажылының продуктулуун бедидинер! Эртемниң, техниканың чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы практикага идепкейлиг нептерединер! Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бедик ажыктыг болуру дээш демисежиңер!
>
> *(1967 чылдың май 1-ге СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).*

Республикада часкы хову ажылдары калбарып турар. Юбилейлиг чылда бедик дүжүттерни өстүрүп алыр дээш тараажылар бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Бүгү хову ажылдарын өй-шаанда, бедик шынарлыг чорудары, шөлдерниң эң эки агротехниказы болза, алдынган хүлээлгелерни чедип алырын шиитпирлээр.

Бо арында кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының эртем ажылдакчыларының бижээн чүүлдерин парлаан. Хөрзүнү ажылдап кылыр, үрезин участоктарынга агротехника, чемишчидилге, хөрзүннү хат алырындан камгалаар, тарылганы чорудар талазы-биле авторлар боттарының практиказынга үндезилээш, элээн каш сүмелерни берип турар.

Агрономнар, ажыл-агыйларның удуртукчулары бо чүүлдерде берип турар сүмелерни тус черниң хөрзүн-бойдус байдалдарынга таарыштыр бодамчалыг, чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаза чогуур.

ЧҮҮЛДЕРНИҢ АВТОРЛАРЫ:

Т. ШПАК, кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының директору.

М. АХАНЯНОВ, үрезин ажылының килдизиниң эргелекчизи.

В. НАЗЫН-ООЛ, станцияның директорунуң эртем талазы-биле оралакчызы.

Н. ВАРНИКОВА, агрохимия килдизиниң эргелекчизи.

ЧАЖЫЛГА

Тарылганың хуусаазындан болгаш чажар нормазындан кодээ ажыл-агый культураларының дүжүдү дыка хамааржыр. Тарылганың хуусааларын, чажылганың нормаларын шын тодарадыры участоктуң үнүш-дүжүткүрү, хөрзүнде өл-шыктың курлавыры, тарылганың аргазы, үрезинниң шынары, чемишчидилге, агаар-бойдустуң байдалы дээн ышкаш чугула чүүлдерден хамааржыр. Моон ужурунда үрезин бүрүзүнге, участок бүрүзүнге тарылга мурнунда хөрзүнү ажылдап кылырының агротехниказын, чажылганың хуусаазын болгаш нормазын ажылдап кылыры эргежок чугула.

Төп зонага ниитизи-биле моон дараазында хемчеглерни сүмелеп болур.

Тарылганың хуусаалары. Тарылганың эң кыска хуусаада чорударын тодарадыр кол чүүл өл-шык болур. Республиканың байдалдарынга хөй чылдарда медээлерниң көргүзүп турары болза, июньнуң төнчүзүнде болгаш июльде хөй өл-шык дүжер. Өске талазында, бүгү культуралар өл-шыкты чаңгыс аай негевес болгай. Чижээ, тараа культураларын алырга, үнүштер баш тыртып турар үезинде өл-шыкты 80 хуу чедир херектээр. Бистиң сорулгавыс болза, тарааның баш тырттар үезиниң эгези июнь-июльдун чаашкынныг үезиниң эгези-биле дүүшкен турар кылдыр тарылганың хуусаазын шилип алыры болур. Бирги ээлчегде өл-шыгы четчир, эки арыг участокка чажылганы чорудар болгаш орай быжар сорттарны чажар.

Хөй чылдарның дуржулгазындан алырга, бистиң байдалдарывыска кызыл-тас, чочак-тараа, арбай, сула культураларының тарылгазынга эң дээре хуусаа майның ийиги он хонуу; кукурузага, чинге-таraaга, картофельге, чаңгыс чылдыг сигеннерге — майның үшкү он хонуу болур.

Чажылганың нормазы. Чажылганың нормазы үрезинниң сортундан, шынарындан, участоктуң үнүш-дүжүткүрүнден, тарылганың хуусаазындан, аргазындан болгаш өске-даа чүүлдерден хамааржыр. Үр үениң иштинде үрезиннерни деңзилээр норма-биле чажарын сүмелеп турган. Ынчангаш үрезинниң шынарын, оон бөткүр чаагай талазы-биле деңзизин болгаш үнүүчелиниң шынарын мырыңай өөренип көрбейн турган. Ындыг практикадан ойталааш, үнер шынарлыг тарааны миллионга санап турган, чажарының нормазынче шилчиир чогуур.

Бистиң байдалдарывыска кол кодээ ажыл-агый культураларының үрезиннерин чажарының чижек нормазын мынчаар сүмелеп турар (үнер шынарлыг үрезиннерни гектарга миллион-биле):

Культуралар	Иштик хову-шөлдүг районнарга	Тайга чоогу районнарга болгаш суггаттыг черлерге
Кызыл-тас	4—4,5	4,5—5
Арбай	3,5—4	4—4,5
Сула	4,5—5	5—5,5
Чочак-тараа	1—1,5	1,5—2
Чинге-тараа	2,5—3	3—3,5

Хана-карактай болгаш кызаа одуруглуг арга-биле чажарының нормазы аңаа чажарындан 15 хуу хөй болур.

Чажылганың аргазы. Тараа культураларынга чажылганың үш аргазын практикага ажыглап турар: кызаа одуруглуг, хана-карактай болгаш аңаа чажары. Чажылганың баштайгы ийи аргазы улуг дептиилгелиг болур. Чүге дизе, шөлге үрезиннерни элээн дески кылдыр чажар болганда, аңаа чашканынга бодаарга гадан дүжүт 3—5 центнер хөй болур.

Үрезинни чажарының ханызы. Чажылганың ханызын үрезинниң чегиниң улуг, биче-зиңден тодарадыр. Үрезин улуг чегир болган тудум-на, хөрзүнге улам ханы чаштынган турар. Тараа культураларының үрезиннерин 5—6 см, а элээн чиик хөрзүнге 6—7 см кылдыр чажар.

Үрезин участоктарынга агротехника

Үрезин участоктарынга хөрзүнү ажылдап кылыры аңаа тарылгалар чорудар хөрзүнү ажылдап кылырындан барык ылгалбас. Ону чорудары колдуунда хөрзүннүң үнүш-дүжүткүрүн бедидеринче, бок үнүштер-биле демиселче угланган. Шөлдерниң онза байдалдарын, районнуң хөрзүн-климиктиг байдалындан хамааржыштыр культураларның негелдезин өөренип көрүп тургаш, ону өй-шаанда болгаш бедик шынарлыг чорудар. Үрезин участоктарынга чайын аңдарган арыг черлер болгаш одуругларының аразын сайзырадыр культуралар тараан черлер тааржыр. Тараа культураларының үрезин участоктарының тарылгазын ындыг культуралар тарып турган шөлге чорутпаза чогуур, чүге дизе ында төгүлген тараалар холужуп үнгеш, бокталдырып болур.

Үрезин тарылгаларын эки чемишчидер херек. Чемишчидилгелерниң хевири, оларны шөлдерге төп ажыглаарының нормазы болгаш хуусаазы янзы-бүрү тарылга ээлчештирилгезинге болгаш культураларның хөрзүн-бойдус байдалдарынга база сортунга таарыштыр чоруттунар ужурлуг. Чемишчидилгени шын ажыглаарга дүжүт дыка немежир. Чижээ, дуржулга станциязы 1965 чылда минералдыг чемишчидилге-биле чемишчиткен участогундан дараазында дүжүттү алган: бир гадан дүжүт 23,9 центнер, чаңгыс молдурук башта тарааның саны 19,2 кезек, тарааның 1000 санныг чеминиң деңзизи 44,8 грамм, ооң шилденчек кылагары 78 хуу. А чемишчидилге ажыглаваан участоктуң түңнели мындыг болган: гадан дүжүт 20,5 центнер, чаңгыс молдурук башта тарааның чеми 13,4 кезек, тарааның 1000 чеминиң деңзизи 37,5 грамм, ооң шилденчек кылагары 65 хуу. Моон көөрге, ылгал улуг-дур.

Үрезин участогунга чажар үрезин арыг сорт талазы-биле I, II категория болгаш IV репродукция, а тарылга стандардының II клазындан куду эвес шынарлыг болур.

Чажылганың хуусаазы сорттан болгаш культурадан хамааржыр. Орай быжар сортту ортумак болгаш эрте быжар сорттарны мурнадыр тарыыры чугула.

Үрезин участоктарынга үрезинни чажарының нормазы бараанныг тарылгаларга бодаарга, 10—15 хуу куду болур ужурлуг. Хана-карактай болгаш кызаа одуруглуг арга-биле үрезинни чажары ажыктыг болур. Чажылга соонда хөрзүннүң кырын дескилей бастырар.

Бир сортту чажып тургаш, өскени чажар апарганда, агроном сеялканы хынамчалыг арыглап аштаар ужурлуг. Үрезин тарааларының чеми бир аай эвес болза, оларның үнери, баш тырттары чаңгыс аай эвес болур. Үрезин участоктарынга бо сүмелерни сагыыр болза, эки дүжүттерни черле чедип ап болур.

Үрезин участогун тарып ажаарынга дуржулгалыг механизаторларны тургузар болгаш оларга эки техниканы бээр.

ХӨРЗҮННҮ ХАТ АЛЫРЫНДАН КАМГАЛААР

Таңды, Улуг-Хем, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик районнарда, а ол ышкаш Кызыл девискээрнинге хамааржыр ажыл-агыйларда хөрзүнү хат алыр чорук кодээ ажыл-агыйга улуг когаралды чедирип турар. Кандаашкын болгаш кавыскан-биле холбашкандан күштүг хаттар ол районнарда болганчок-ла хөрзүнү үрей хадып, чамдык шөлдерни ажыглалдан үндүрүп турар.

Элээн хөй районнарның суггаттыг черлеринде тарып болдунар хөрзүннүг шөлдер хөрзүнү суг алыр чоруктан үрелип, оон үнүш-дүжүттүү, өл-шык сиңирер аргалыы кудулап, суг-физиктиг шынары баксырап турар. Черни арыктавайн, сугну хамаан чок бадырып чер суггарар эрги арга шөлдерни оңгарландырып үрээр болгаш ол черлерге тарыттынган кодээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн кудуладып, продукцияның бот-үнезин аартадып турар.

Кодээ ажыл-агыйда хөрзүнү хат, суг үрээринден болдунуп турар улуг когаралдар тураа-даа, республиканың ажыл-агыйларында хөрзүн камгалалының хемчеглери ындыг-ла калбак эвес хемчээлде чоруттунуп, харын-даа чамдык черлерде шуут чорувайн турар. Хат алган тарылга шөлдеринде, одарларда база сиген кезер шөлдерде хөрзүн үрелиишкининге удур хемчеглер доктаамал эвес чоруттунуп турар. Тарылгага ажыктыг арга — ийемдик черлерни доора дургаар чарарын калбаа-биле нептеретпейн келген.

Ийемдик черлер харын-даа узун дургаар ажылдап кылдынып, хөрзүнүң хаттан үрелиринге салдарлыг боор турар. Эң чиик арга — тарылганы болгаш чайгы аңдарылганы дилиндектер аайы-биле хуваап тургаш чорудары ам-даа четче ажыглаттынмайн турар. Хөрзүннүң хаттан үрелири нептерээн районнарга хөрзүнү аңдара кагбайн ажылдап кылыры болгаш хатка аажок алыскан черлерни илиирткээри ажыл-агыйларда багай шиңгээттинип турар.

Хөрзүн үрелиишкининге удур хөрзүн ажылдап кылыр кодээ ажыл-агыйның чаа чепсек-херекселдери ажыл-агыйларда дыка четпес болгаш болганчок-ла эвес ажыглаттынып турар. Бо четпестерни аңаа көрүп болбас. Ынчангаш ажыл-агыйларга хөрзүнү ажылдап кылырының хемчеглериниң план ёзугаар боттандырары чугула.

Хөрзүнү хаттан үрелген шөлдерге агротехниканың онзагай байдалдары кандыгыл?

Тываның кандаачал районнарының ховуларынга тараа культураларны чажар хөрзүннүң тарылга мурнунуң ажылдап кылышкынынга культивация болгаш шык базырышкыны хамааржыр. Шык базырышкынын эртиен чылын аңдарттынган черлерге, оларның кайы хире ажылдап кылдынганын, үениң байдалын барымдаалап, хөрзүн ажылдап кылыр чепсек-херекселдерни бүрүн ажыглап тургаш, эң кыска агротехниктиг хуусааларда чорудары чугула. Тарылга шөлдериниң хөрзүнү хаттан үрелири нептерээн, кандаачал районнарга частың байдалы агаарның бедик температуразы, күштүг хат-кавыскалар-биле тодараттынар. Ынчангаш шыкты чогуур үеде базырып алыры хөрзүн ажылдап кылышкынында бир чугула сорулга болур.

Эрте-часкы ажылдап кылышкын чокка шыктың бүгү кол курлавырын бир, ийи неделя дургузунда чидирип болур. Чалгынныг аңдазын-биле күзүн аңдарттынган аңгысты эрте-чазын илиирткээр херек. Ийи болгаш оон-даа хөй катап чораанда диштиг илиирлер черниң үстүкү кадын 4—5 см чедир ханылай удурредир. Ынчан черниң оон ынайгы каттарының шыгы белен үнмес болур. Хөрзүнүн аңдара каап чарган аңгысты эрте-часкы илиирткээшкин соонда диштерлиг каток-биле таптай бастырары чугула.

Хөрзүнүн аңдара кагбайн ажылдап кылган черлерге хөрзүн кырында хоорзунун камгалап артырары-биле шык базырышкынын диштиг илиирлер-биле чорудуп болбас. Бо тавырылгада тускай техника келгиже чедир, калбак дискалыг лущильниктерни ажыглаары ажыктыг. Хөрзүннүң хатка дооzуннальнын болдурбас база оон кырының дески болурун чедип алыр төлээде, шык базырышкынының соонда үр болбайн, илиирткеттинген шөлдү диштиг катоктар-биле дескилей бастырары чугула. Черниң кыры ыргай бергенде бастырар болза, хөрзүн доозуннальгаш, хаттан үрелип болур. Күзүн хөрзүнүн аңдара кагбайн ажылдап кылган шөлдерге агротехниктиг хемчеглерни хөрзүнүн аңдара каап тараан черлерге бодаарга, эрте чорудары чугула.

Шык базырышкынын чоруткан соонда үнүп келген бок үнүштерни чок кылырда, а ол ышкаш тарылга мурнунуң культивациязын чорударда хөрзүн ажылдап кылыр чепсек-херекселдерни таарыштыр ажыглаар херек. Хөрзүнү аңдара кагдынган аңгысты база чайын аңдарттынган черлерни үдүреорде чайга аңдарган черлерге ажыглаар культиваторларны, азы дискалыг лущильниктерни шөлдерниң бокталгазын барымдаалап тургаш, бир азы ийи изей чорудуп ажыглаза чогуур. Хөрзүнүн аңдара кагбайн ажылдап кылган шөлдерге культивация чорударда, хөрзүн үрелиишкининге удур чепсекти ажыглаар. Борта КНШ-3,6, КШ-3,6 болгаш КНШ—3-5, КП—2-250 деп культиваторларны ажыглаары таарымчалыг.

Чайын аңдарттынган арыг шөлдерге болгаш хөрзүнүн аңдара кагбайн чарган черлерге тараа культураларын чаштырарда, чаштынган черлерни дескилей бастырбышаан, минералдыг чемишчидилгелерни үрезин-биле катай хөмдүрүп чорууур СЗП-24 деп сеялкаларны ажыглаар. Хөрзүнү хаттан үрелири күштелген районнарга тараа чаштырылгазын чорударда, тараа хоорзаларының 70 хире хуузун камгалап алыр арганы бээр, хоорзаларлыг сеялкаларны ажыглаар. Ындыг сеялкалар ам ажыл-агыйларда кээп турар апарган.

Хаттан үрелген шөлдерге агротехниканы ук черлерниң хаттан чүү хире үрелгенин барымдаалап чорудары чугула. Хөрзүнү хатка аажок алыскан черлерни тарылгага ажыглаарын болгаш орта хөй чылдыг сигеннер тарыырын соксадыр херек. Хатка ортумак чергеэн-биле алыскан черлерге чер ажылын дилиндектей хуваар арганы ажыглап чорутпушаан, ындыг черлерниң хөрзүнүн хөрзүн үрелиишкининге удур чепсектерни ажыглап тургаш, ажылдап кылыры эргежок чугула. Хөрзүнү хатка шоолуг алыспаан болза-даа, аңаа таваржыр болурунуң айыылы бар участоктарны дилиндектерге хуваап тургаш, тарылга ээлчештирилгезин чорудар болгаш ындыг черлерге, чаңгыс чылдыг үнүштерни тарып ажыглаар.

Зона аайы-биле, хөрзүн үрелиишкининиң бүгү байдалдарын өөренип көрүп тургаш, ажыл-агый бүрүзү хөрзүннүң хатка алзырынга удур чогуур агротехниктиг хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш чер ажылының культуразын бедидериниң чаа-чаа аргаларын ажыглаар ужурлуг.

Ростов облазының Азовск районунуң «Ильичиниң чагыы» колхозтуң ажыл-ишчилери шынарлыг аңдарттынган хөрзүнге кызыл-тастың үрезинин чажып эгелээн.

Чаштырылганы мында үш сеялканы кожуп турган эде тургускан агрегат-биле чорудуп турар болгаш иш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 15 хууга бедиткен.

Чурукта: бир дугаар бригадада чаштырылга.

В. Турбинниң фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

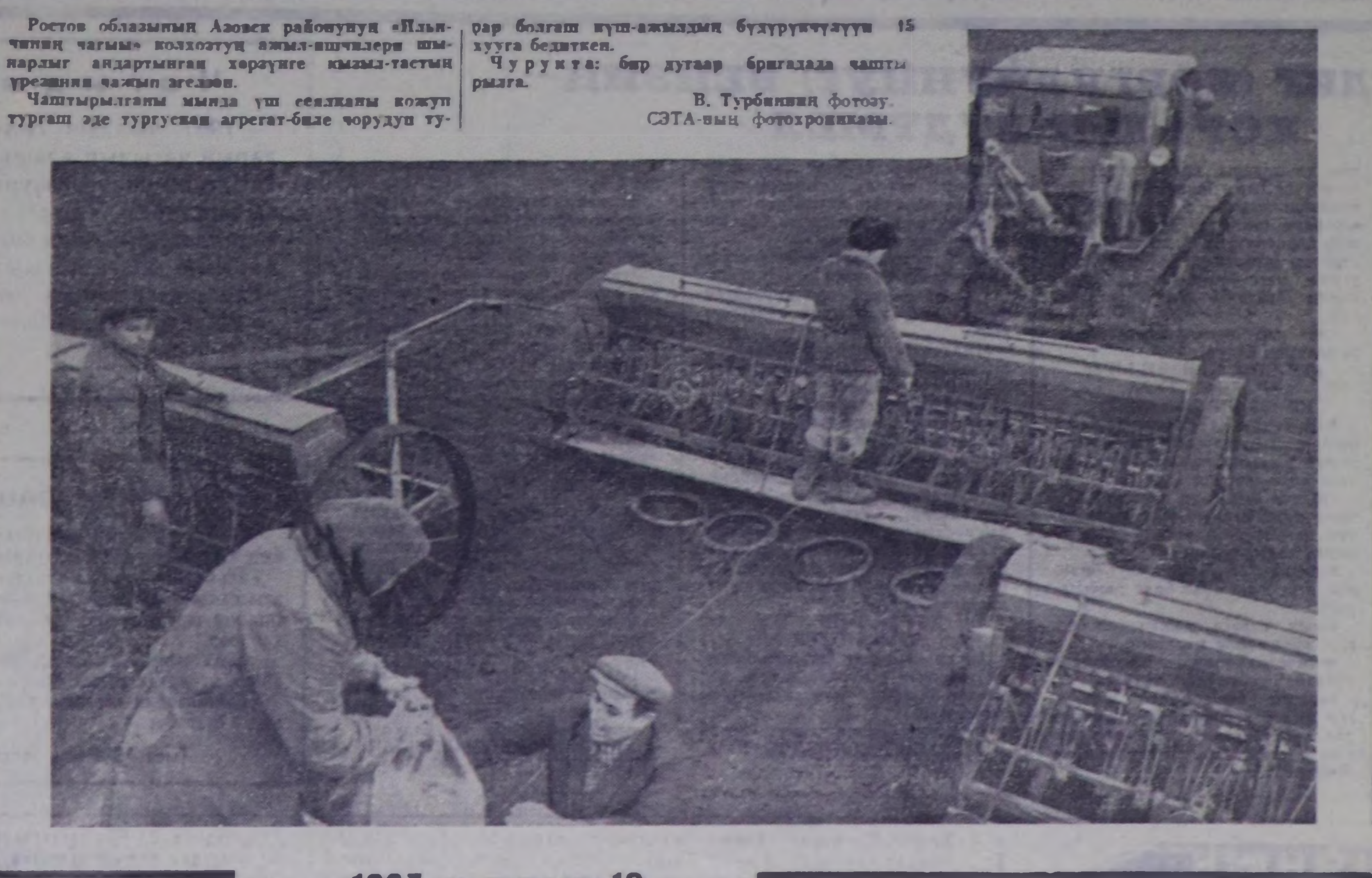

ДАШТЫКЫДА

ГСЧП-ниң VII съездизи ажылын эгелээн

БЕРЛИН. СЭТА-ның тускай корреспондентилери Ю. Борисов биле М. Никиточкин оларның дамчыдып турары болза:

Апрель 17-де Берлинге Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизи байырлалдыг байдалга ажыттынган.

ГДР-ниң найысылалының «Вернер-Зееленбиндер-Халле» дээр эң улуг залын байырлал шинчи кийр шимээн. «Бүгү-ле чүвени—бистиң социалистиг ада-чуртувус—ГДР-ге» деп лозунну аскан.

Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннарының бүгү тиилелгелеринин сорук кийрикчизи болгаш организакчызы—партияның дээди шуулганынга ооң эң дээре төлээлекчилери—съездиниң делегаттары чыылган. Олар партияның VI съездизи болганындан бээр эрткен 4 чылда ГДР-ниң ажылчы чоннарының тиилелгелиг оруунуң түңнелдерин үндүрер.

Съездиге 67 коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлери, ооң иштинде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев баштаан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлери келген.

Ол черниң-биле эртенгиниң 10 шак турда, президиум столунда олуттарга ГСЧП ТК-ның Бирги секретары Вальтер Ульбрихт, ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттары олуруушкан. Делегаттар болгаш аалчылар оларга шииг адыш часкаашкыны-биле байыр чедирген.

Вальтер Ульбрихт съездиниң ажыттынганын чарлаан. VI съездиниң соонда делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң мөчээн шылгараңгай ажылдакчыларының тураскаалын олурушканнар минута иштинде ыыт чок, туруп ёзулаан.

Ооң дараазында Вальтер Ульбрихт съездиниң делегаттарынга, акы-дуңма партияларның төлээлеринге чылыг байырны чедирип, чүве чугаалаан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев баштаан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлеринге В. Ульбрихт байыр чедирерге залга динмиттиг адыш часкаашкыны чаңгыланып үнген.

ГСЧП ТК-ның Бирги секретары акы-дуңма партияларның съездиде келген төлээлекчилериң президиумга соңгуур дугайында саналды кииргенн. Ол саналды чүүлдүгзүнген адыш часкаашкыны залга динмирен үнген.

В. Ульбрихт төрээн турттуң чаагай чоруунга кайгамчык күш ажылчы салыышкыны дээш ГСЧП-ниң VII съездизинге белеткелге идепкейлиг кириишкени дээш ГДР-ниң бүгү чонунга өөрүп четтиришкинин илергейлеп, ол болза чонуң өзүп турар медерелиниң, тайбыңга ынакшылдыг социалистиг ада-чурт-биле сырый харылзаазының илерешкини болур дээрзин демдеглээн.

Съездиниң президиумун болгаш өске-даа удуртукчу органнарын соңгаан соонда делегаттар дараазында хүн чурумун бадылаан:

1. «Социализмниң тургузарының доозарынга чедир үеде Герман Демократтыг Республикада ниитилел хөгжүлдези». Илеткелчи ГСЧП ТК-ның Бирги секретары Вальтер Ульбрихт.

2. «Улус ажыл-агыйжы сорулгаларның күүселдези». Илеткелчи ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Вилли Штоф.

3. «Социализмни тургузарын доозарының үезинде партияның ролю». Илеткелчи ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү Эрих Хонеккер.

4. Шиитпирлерни хүлээп алыр болгаш төп органнарны соңгууру.

ГСЧП Төп Комитединиң отчёт илеткелин болгаш Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелин парлааш, съездиниң делегаттарынга тарадып берген.

«Социализмни тургузарын доозарынга чедир үеде Герман Демократтыг Республикада ниитилел хөгжүлдези» деп илеткелди ГСЧП Төп Комитединиң Бирги секретары Вальтер Ульбрихт кылган. Съездиниң делегаттары болгаш аалчылары ону чылыы-биле уткаан.

Социализмниң программазын боттандырарынга ГДР бурунгаар дыка улуг базымны кылган болгаш ону чедип алырынга Совет Эвилели-биле найырал улуг ужур-дузалыг болуп турар дээрзин В. Ульбрихт онзалап демдеглээн. «Ол найырал биске үнелиг дузаламчыны көргүзүп келген болгаш көргүзүп-даа турар. Германияның төөгүзүнде баштайгы демократтыг күрүнениң — социалистиг ГДР-ниң тургузуушкунунга болгаш ону быжыглаарынга бистиң күштеривисти улгаттырып турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга уткуштур бүгү талаларга чаа-чаа улуг чедиишкиннерлиг бар чыдар Совет Эвилелиниң улустарынга, СЭКП ТК-га болгаш Совет чазакка бистиң съездивис чүректиң хавыызындан байырны чедирип турар» деп, ол чугаалаан.

ГДР-ниң чонунуң материалдыг дениелиин бедидериниң айтырыгларынче илеткелчи улуг кичээнгейни угландырган. Бо чылдың сентябрьдан эгелээш, 5 ажыл хүнүт неделяны тургузарының, ажыл төлевириниң болгаш пенсияларының, а ол ышкаш хөй уругларлыг өг-бүлелерниң пособиелериниң эвээш дээн хемчээлдерин бедидериниң дугайында саналдарны ол киирген.

Делегейниң амгы байдалының хөгжүлдезин тодарадып турар кол чүүл болза тайбың, демократия, национал хамаарышпас чорук болгаш социализм күштериниң улам ыңайты өзүлдези, экономиканың, политиканың болгаш шеригниң талазынга күштерниң дециигүүрүнүң социализмге ажыктыг кылдыр улам ыңайгы өскерлиишкини ол болур деп, илеткелдиң даштыкы политика кезиинде чугаалап турар.

Бодунуң хосталгазы дээш демисежип турар вьетнам улуска Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар бүгү талалыг дузаламчыны көргүзүп турарын демдеглээш, империалистиг агрессияга удур акы-дуңма вьетнам улустуң аар-берге демиселинге шыдаар-ла дузаламчыны көргүзер дээш ГДР-ниң чону моон-соңгаар-даа бүгү-ле чүүлдерни кылыр апаар деп, В. Ульбрихт чугаалаан.

Делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининге улуг хораны таварыштырган КУР-нуң удуртукчуларының антимарксистиг туружун болгаш антисоветтиг политиказын моон-биле холбаштыр В. Ульбрихт буруу шапкан.

ГДР-ниң даштыкы политиказының кол сорулгалары чүү дээрге Варшава керээзиниң күрүнелериниң кады ажылдажылгазын үргүлчү быжыглаары, Азияның, Африканың, Латин Американың чурттары-биле политиктиг болгаш экономиктиг харылзааларны хөгжүдери, Европаның бүгү күрүнелери-биле харылзааларны чогумчудары болур деп, В. Ульбрихт медеглээн. ГДР болза ядролуг чепсектиң нептерели болдурбас дугайында керээни чарар дээш, ийи герман күрүнениң ядролуг чепсектен ойталаар турары дээш, атомнуг чепсектен хостуг зонаны тургузар дээш, ийи герман күрүнениң девискээринге ядролуг кандыг-даа чепсек турбазын дээш быжыы-биле туржуп турар деп илеткелчи демдеглээн.

ГФР-ниң чагырыкчы бөлүктериниң милитаристиг болгаш аптырганының өжээнин негеп алыр дээр политиказын В. Ульбрихт шиитпирлиг буруу шапкан. ГФР-ниң чааза ам туруп турар кызыгаарларны өскертир сорулганы бодунга салып алган. Европада кара чаңгыс чазак болуп турар.

Совет Эвилели-биле, Польша-биле, Чехословакия-биле найырал, кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында ГДР-ниң чарган керээлериниң Европаның айыыл чок чоруун быжыглаарынга улуг ужур-дузалыын ГСЧП ТК-ның Бирги секретары моон-биле холбаштыр айтып чугаалаан.

Ийи герман күрүнениң аразында харылзааларның айтырыглары илеткелде дыка улуг черни ээлээн.

Суданның Коммунистиг партиязының медеглели

ХАРТУМ. (СЭТА). Суданның Коммунистиг партиязының ажыл-чорудуязын херек кырында хорааның бадыткап турар Суданның Дээди күрүне чөвүлелиниң шиитпирин Суданның Коммунистиг партиязы буруу шаап көрген. Парлалга конференциязынга Суданның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң төлээлекчилери медегледи кылган. Дээди күрүне чөвүлелиниң ол шиитпири конституцияны болгаш судан улустуң демократтыг эргелерин үрээни болур дээрзин ол медегледе чугаалап турар.

ВДР-ниң агаарынга аңдара аткан

ХАНОЙ. (СЭТА). Апрель 10 болгаш 12-де Вьетнам улус армиязының агаардан халдаашкынга удур камгалал кезектери Нгеан болгаш Хатинь можуларының агаарынга ийи америк самолётту аңдара аткан.

Вьетнам информас агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, Вьетнамның Демократтыг Республиказының девискээриниң агаарынга аңдара аткан америк самолёттарының ниити саны 1.755 болган.

Ганага күрүне эргилдезин кылырын оралдашкан

ЛОНДОН. (СЭТА). Ганага бөлүк шериг офицерлериниң шериг эргилдезин кылыр дээн оралдажыышкыны буурап дүшкен. Ол дугайын Рейтер агентилелдиң корреспондентизи Аккрадан дыңнаткан.

Эргилдениң удуртукчулары эргечагырганы болтарының холунга алган дугайын чарлаан соонда дөрт шак болганда, Гананың радиозу эргилде буурап дүшкен дээрзин дыңнаткан.

Подполковник Ассасе баштаан бөлүк шериг офицерлери чуртта эргечагырганы ээлеп алган болгаш генерал Анкра удурткан башкарыкчы органны — Хосталганың национал чөвүлелин дүжүрген дугайын чарлаан деп, оон бичеле мурнунда дыңнаткан турган.

ЛОНДОН. (СЭТА). Апрель 17-ниң эртенинде Ганага бөлүк шериг офицерлериниң шериг эргилдези кылыр дээн чедимче чок оралдажыышкынының үезинде гана шеригниң командылакчызы генерал-лейтенант Котока өлүрткен деп, Рейтер агентилелдиң корреспондентизи Аккрадан дыңнадып турар. Котока чуртта Хосталганың башкарыкчы национал чөвүлелиниң база бир эң салдарлыг кежигүнү болуп турган. Парлалга төлээлекчилеринге Хосталганың национал чөвүлелиниң даргазы генерал Анкраның медеглээни: гана шеригниң бир каттыжыышкынының чүгле шоолут эвес кезии эргилдеге кирииштен. Эргилдениң киржикчилерин тудуп хоругдаан.

УРАН ЧҮҮЛ БОЛГАШ ТЕАТР

Тываның хөгжүм-шии театры чаа шиилерни белеткээш, көрүкчүлерге бараалгадып турар. Театрның орус бөлүүнүн артистери Л. Шейниннин «Шыңгыы буруудадыышкын» деп шиизин белеткээш, оон баштайгы көргүзүүн кызылчыларга улуг сонуургал-биле көргүскен.

Кижиже, оон кылган үүлгедиглерин кичээнгейлии-биле көөрүнүң дугайын бо шиинде көргүзүп турар. Артистер ол шиини районнарның ажылчы чоннарынга көргүзери-биле чоруптар.

ЧУРУКТА: Логиновтуң ролюн артист Черников, генерал Колотовтуң ролюн артист Карябкин оларның күүседип турары.

И. МИЛОНОВТУҢ фотозу.

КҮШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ

Массалыг болдураалыңар

Күш-культураны болгаш спортту массалыы-биле сайзырадыр хемчеглер дугайында СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпирлерин амыдыралга чайгылыш чокка күүседири — комсомол организацияларының чугула сорулгазы деп, ВЛКСМ Төп Комитеди онзалап айыткан. Бо талаа-биле ВЛКСМ Өвүр райкому болгаш районнуң спорт чөвүлели чамдык ажылдарны чорудуп турар.

Кышкы үеде спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдааларны 12 катап эрттирген. Хоккейниң, хаактың, хол бөмбүүнүң, баскетболдуң, теннистиң секциялары Хандагайтыга, Торгалыгта кызыы доктаамал ажылдап турган. Районнуң коньки спартакиадазынга 94 кижи киришкен. Ол маргылдааларга 11 кижи ийиги, 20 кижи үшкү разрядтарның нормаларын дужааганнар. Донгак Кара-оол, Степан Достай, Кара-оол Санчай, Лида Хуран-Кара олар эки түңнелдерни көргүскеннер. Аныяк шыдыраачы Ооржак Кызыл-оол «Урожай» эки-тура спорт ниитилелиниң республика чемпиону атты чедип алган.

«Оран камгалалынга белен бол» деп херек демдээниң нормативиниң массалыг дужаалдазын чоокку үеде чорудар бис. Амгы үеде район төвүнде болгаш коллективтерде хол база бут бөмбүүнүң, баскетболдуң, теннистиң, Хандагайтыда бег кагарының секциялары ажылдап турар. Районнуң 13 санныг спорт коллективтеринде 1220 күш-культуржулар, оон иштинде 200 ажыг херээженнер бактаап кирип турар.

Бистиң мурнувуста сорулгалар улуг. Оларның чамдызын айтырга мындыг. Спорт шөлдерин аныяктарның күжү-биле колхозтарга кылыр. Спорттуң комплекстиг шөлүн Хандагайтыга дерип кылыр дээш оон-даа ыңай. Юбилейлиг чылдың IV-кү чайгы спартакиадазының программазында кирген маргылдааларны өй-шаанда эрттирери чугула. Стол теннизиниң, боодалганың, бег кагарының, хол бөмбүүнүң, баскетболдуң маргылдааларын май 15-тиң бетинде эрттирер. Районнуң чыындыы командазын амдыгаштан тургускаш, май 25—28 хүннеринде болур республика маргылдааларынга эки белеткенири негеттинип турар.

К. ДУГУР,
ВЛКСМ Өвүр райкомунуң секретары.

ТӨРЭЭН ЧУРТУҢГА ТӨЛЕПТИГ БОЛ!

Чоокта чаа Чөөн-Хемчикке шеригге келдирикчилерниң слёдузу мындыг девизтиң адаа-биле эрткен. Слётка районнуң шериг комиссары эш И. А. Грива илеткел кылып, келдирикчилерниң бүдүрүлге черлеринде кызымак ажылын демдеглеп тура, мынча дээн: «Бистиң районнуң үлетпүр бүдүрүлгелери, колхозтары болгаш совхозтары боттарынга бердинген бүдүрүлге программаларын багай эвес күүседип турар. Оон аңгыда бистиң районувус бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге, хоккей маргылдаазынга республиканың бирги черин чаалап алган. Бо бүтүде шеригге келдирикчилерниң үлүг-хуузу биче эвес. «Тыва» совхозта Георгий Разумов, Владимир Монгуш, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта Григорий Сат, Александр Сат, Байлак Ондар, Владимир Пирлей, АТА-да Александр Герасимов, Михаил Кара-Сал, Алексей Балганов, «Сельхозтехника» салбырында Николай Монгуш, Владимир Сундуй, Николай Ооржак болгаш оон-даа өске хөй-хөй келдирикчилер бүдүрүлге талазы-биле эки көргүзүглерин чедип ап турарлар».

Бо слётка үш салгалдың кижилери,— хамааты дайынның база Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, бо чылдың шеригге келдирикчилери ужурашкан. Хамааты дайынның киржикчизи Иннокентий Никонович Волченко Иркутскиниң болгаш Волочаевканың хостааныының дайынчы эпизодтарын сактып чугаалап тура, аныяктарга мынча диди: «Силерниң салгалыңар бүгү-ле эки болгаш бүгү-ле кайгамчыктыг чаагай чүүлдерни алган-дыр. Мээң үемниң аныяктары ындыг чаагай чүүлдерни чүгле күзээр чордувус. Силерниң аас-кежиктиг бо хүнүңер дээш хөй хан төгүлген, хөй-хөй амы-тын бердинген дээрзин утпаңар».

«Херээ чок» деп ададып чораан тыва кадайның уруу мен боо-чепсекти холга туткаш, тыва экитурачылар-биле кады немец-фашистиг дерзии араатаннарга өлүмнүг согууушкунну бержип, чонумнуң хосталгазын болгаш аас-кежиин камгалажыр аргалыг болган мен. Ам тос уругнуң иези, совхозтуң хойжузу мен. Уруттарымны чонунга төлептиг бараан болурунга кижизидипшаан, төрээн совхозумнуң малын өстүрер, ооң продуктулуун бедидер дээш амыр-дыжым бодавайн ажылдап чор мен. Силер, келдирикчилер, Төрээн чуртуңарның идегелинге төлептиг болуңар!»— деп, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң хойжузу Байлак Вера чугаалады.

Слётка шериг кезектеринден келген аалчылар болгаш шеригден шөлээлеп келген дайынчылар база киришкен. Н кезектиң шылгаракчы дайынчызы Попов сөс алгаш, шеригге быжыг сагылга-чурумнуң, бот-бодун деткижериниң болгаш мага-ботту каңналдырарының чугулазын шыйып чугаалаан. Шөлээлеп келген дайынчыларның мурнундан Ооржак Эрес байыр чедирип чүве чугаалаан.

Н кезектиң командирлериниң политик талазы-биле оралакчызының комсомол ажылының талазы-биле дузалакчызы эш Новиков чүве чугаалааш, слётка чалаттырган аныяк кыстарга мындыг чагыгны берди: «Силерниң шынчы найыралыңар солдатты дидим маадырлыг чоруктарже кезээде сорук киирер. Найыралга кезээде шынчы болуңар, кыстар».

Бистиң өгбелеривистиң хосталга дээш демисежип чорааның, овур-хевирин, амгы салгалдың кижилериниң ол аас-кежикти улам мөңгежидер ужурлуун Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсанчап чугаалааш, Совет Чепсектиг Күштериниң төлептиг дайынчылары болуруун келдирикчилерге чагаан.

Келдирикчилерниң мурнундан Волченко сөс алгаш, чонуң идегелин шынчы күүседирин, Төрээн чуртунуң идегелдиг камгалакчылары болурун даңгыраглаан.

СЭКП райкомунуң секретары эш А. И. Стрельников районнуң ажыл-ижинге келдирикчилерниң болгаш шериг албаның эрттирген келген аныяктарның улуг киржилгезиниң дугайын чугаалаан. Бистиң районнан шериг албанында барган аныяктарның дайынчы болгаш политиктиг белеткелдерге шылгарап турарын демдеглээш, ооң бадыткалы кылдыр Н шериг кезээниң командылалының, партбюрозунуң, ВЛКСМ бюрозунуң СЭКП райкомунуң адынга чоруткан чагаазын номчаан. Кезектиң шылгаракчызы сержант Куулар Чехов Баян-Мөнгеевичиниң дугайында ол чагаада мынчаар бижээн:

«Шериг албанының эгезинден тура-ла сержант Куулар сагылга-чурумнуг, күүсекчи шериг кылдыр бодун көргүскен. Кыска үениң дургузунда аңаа быжыглаан чепсекти тудулунга чедир өөренип, ону тергиин эки аныглап билир кылдыр шиңгээдип алган.

Взвод командириниң дузалакчызы дужаалга томуйлатканда, эки организакчы болгаш кижизидикчи болуп илерээн. Политик талазы-биле шыырак, бедик билиглиг болганындан солдаттарны өөредип кижизидеринге командирниң идегелдиг дузалакчызы болуп турар.

Кезектиң мурнунга хүндүткелди база алдарны чаалап алган.

Эки спортсмен, спорт маргылдааларының организакчызы болгаш киржикчизи.

Дайынчы болгаш политиктиг белеткелдерге кончуг эки көргүзүглери дээш «Совет Армияның тергиини» деп хереб демдээ-биле шаңнаткан.

Төрээн черинче чангаш келириниң кыска хуусаалыг шөлээзи-биле шаңнаткан.

Шериг албаны эрттирип келген үезиниң дургузунда 30 ажыг аас шаңналдарын алган.

Тергиин дайынчы, спортсмен, комсомолчу кезектиң бүгү составының үлегер-чижээ болуп турар.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнуң чылында силерниң районнуң келдирикчилери, Совет Армияның хүрээлеңинге кирер оолдар чаңгыс чер чуртуунар Чехов Кууларның шериг албанын эрттирип турары ышкаш, Төрээн чурттуң мурнунга шериг хүлээлгезин шынчы, ак сеткилдиг эрттирер дээрзинге бүзүреп турар бис.

Хүндүткел-биле:

Семёнов.
Партбюро секретары
Никитин.
ВЛКСМ бюрозунуң секретары
Шахманов»

Чагааны номчуп дооскаш, бо чылын районнан шеригге баар аныяктар бо идегелди болгаш СЭКП райкомунуң идегелин бадыткап шыдаар дээрзинге бүзүрелин эш Стрельников илереткен.

Слётка шупту он кижи сөс ап, чүве чугаалаан. Слёттуң киржикчилери Тыва АССР-ниң бүгү келдирикчилеринге кыйгырыгны хүлээп алган. «Тыва», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарның, «Сельхозтехниканың» мурнундан элээн хөй келдирикчилерге хүндүлел бижиктер болгаш өртектиг белектер тывыскан.

С. ПАВУ.

ЭТИЛДИГ (КОРГУЛЧУННУГ) БЕНЗИН — ХОРАЛЫГ БҮДҮМЕЛ

Этилдиг бензин болза, карбюраторлуг шимчедикчилерге одалга кылдыр ажыглаттынып херегленттинер.

Этилдиг суук чүүл болза, күштүг болгаш айыылдыг болур, мынчангаш этилдиг бензин база-ла кончуг хораныг чүүлдүг болур.

ЭТИЛДИГ БЕНЗИННИҢ ОРГАНИЗМЧЕ КИРЕР ОРУКТАРЫ:

Кешти дамчыштыр—суук чүүл болгаш бус хевирлиг, тыныш оруктарын дамчыштыр — бус хевирлиг, чем оруктарын дамчыштыр — суук чүүл хевирлиг.

Этилдиг бензин, организмче киргеш, кешти, тыныг болгаш чем оруктарын аггытаймыдырып кемдетпейн, аарышкыг болуушкуннарны тывылдырбайн, чоорту чыгдып алгаш, төп нерви системазынга хоралаашкынныг хөделиишкинин болдурар.

ЭТИЛДИГ БЕНЗИН-БИЛЕ ХОРАННААНГАНЫНЫҢ ДЕМДЕКТЕРИ:

Баш күштүг аарыыр, чем чивестээр, уйгу үрелир (удуп шыдавас, коргунчуг сүртенчиг дүштүг), чараа болгаш дер хөй төктүр, салааалары, дылы, карактарының хавыктары сирилээр, ааста өске чүве бар ышкаш болур; аар хораннанганда — уйгу улуу-биле өскерлир (уйгу чок болур, медээжок коргунчуг дүш дүжээр). Медерелин ышкынар, бөлбээн чүүлдерин меге байдал-биле көөр, ниити байдалы дүвүренчиг болур.

Аар хораннаныышкын өлүмге чедирип болур.

ЭТИЛДИГ БЕНЗИН-БИЛЕ АЖЫЛДАП ТУРА КИЧЭЭНИР ЧҮҮЛДЕР:

Аъш-чемин дажыглаарынга болгаш шыгжаарынга саваларны, харын мырыңай арыглап-даа каавын ажыглаарын;

этилдиг бензинни автобустарга, чиик машиналарга, бүгү хевирниң автомобильдериниң кабиназынга дажыырын;

этилдиг бензинни улус-биле, азы өске-даа чүък-биле дажыырын;

ажык савага дажыырын болгаш кочал-биле кударын;

шимчедикчиниң кезектерин этилдиг бензин-биле чуурун;

этилдиг бензин-биле хирленген эт-херекселди бүдүрүлгениң-даа, чуртталганың-даа бажыңнарынга киргадып, агаарладырын болдурбас.

этилдиг бензин-биле хирленген оттулар чүүлдү, материалдар болгаш өске-даа чүүлдерни печкаларга, изиг-демирлерге болгаш плиталарга одаарын;

бензосистеманы аас-биле сорарын болгаш үрерин;

этилдиг бензин-биле хирленген аъш-чем чүүлүн чемге ажыглаарын;

этилдиг бензин-биле ажылдаар ажылдарга санитар-техниктиг дүрүмнү сагывырын;

эриидирикчи шыңарлыг кылдыр (резина хырбазынга, будукка) ажыглаарын, янзы-бүрү чүүлдерни чуурунга (хепти болгаш өске-даа чүүлдерни), кыпсыр чүүл ышкаш кылдыр (примуска, керосинкага, лампага, фонарьга, зажигалкага болгаш өске-даа чүүлдерге), ам ышкаш ажыглаарын кдоп, кара-быт болгаш өске-даа чүүлдерни хораннап ажыглаарын болдурбас.

ХУУДА БАШ УДУР КАМГАЛАНЫРЫ:

Ажыл үезинде быжыг, бодунга таарыжыр тускай хепти, хол хавын болгаш идикти ыяап-ла ажыглаар.

Этилдиг бензин төкту берген хепти чаа хеп-биле дораан солуур.

Чемненир мурнунда холдарны баштай керосин-биле, а ооң соонда чылыг суг-биле саваннап, арын-биле чатай чуур.

Этилдиг бензин-биле холбашкан ажылга кижи хүлээң алырда, медицина көрүлдезин ыяап-ла эрттирер, ону алды ай болгаш дагынмап турар.

Техниктиг дузалал ажылдарын болгаш сеппелге кылырлар, автомобильдерге кывар, чаар чүүлдер кударлар, карбюраторларны таарыштырар ажылчыннарга ажыл соонда душту болгаш чунар бажыңны хандырар.

Этилдиг бензин дээп хирленген кешти дихлорэтанның 1,5 хуулут эзилдиришки азы керосинниң хөвеңге, азы арыг пөске өттүргеш, ол черни албектилдии-биле өттүрүп чаар, а ооң соонда изиг суг-биле саваннап, эки чуп кааптар.

Этилдиг бензин карак че чаштай берзе, дораан-на эмчиге баар херек.

Бо бүгү баш удур камгаланырының хемчеглерин эки күүседир болза, этилдиг бензин-биле ажылдаары айыыл чок болур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Чагыдыкчыларга

1967 чылдын солуннарын болгаш журналдарын чагыдып алыры, ол ышкаш чартык чылда чагыткан солун, журналдарны узадыры уламчылап турар. Чагылганы «Союзпечатьтың» агентилелдеринге, киоскилеринге, харылзаа салбырларынга болгаш ажылдап турар черинин аайы-биле парлалганың хөй-ниити тарадыкчыларынга кылдыртып ап болур.

«СОЮЗПЕЧАТЬ».

Колхозтар баштаар черлеринге

Кодээ ажыл-агый культураларын эки-тура-биле камгалаадырының керээлерин курстрахованиениң инспекциялары-биле чарыңар.

Тарылга шуурганга таварышканда, долуга кагысканда, сооктка алысканда база үер болгаш өске-даа бойдустуң чайгаар болур халаптарынга таварышканда курстрахование чери камгалаткан түңүн эгидип бээр.

1967 чылда камгалаадырының керээлерин чүгле тарылга эгелээриниң мурнунда кылып болур.

Камгалалдың керээзин чарары-биле курстрахование инспекциязынга баар.

Тыва АССР-ниң талазы-биле Курстрахование эргелели.

Редактор К. К. КУДАЖЫ.

Кино

АПРЕЛЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Нибальчиш оолчугаш дугайында тоол», «Пар мугулдуру» 12. 4. 6. 8. 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Шуптузун сактып тур мен, Ричард» 2.30. 4.30. 6.30. 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Луговая станциязын утпас мен» 3. 6.40. 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Диниг амытаннарның ораны» 11, «Спартак» (1-ги, 2-ги сериялары) 2.30. 5.40. 8.50 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА «Котовский» 4. 6. 8 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Хонар чер чок дүн» 6.30. 8.30 шактарда.

редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харысаалгалыг секретарьның 23-35, партийжа амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаңда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01076.

Улуг Октябрьның 50 чылы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндүрүлүп турар

1967 ч. АПРЕЛЬ 20 ЧЕТВЕРГ № 93 (6730).

Өртээ 2 көп.

Социализмни тургузуп турар Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннарынга акы-дуңманың байыры! Совет Эвилелиниң болгаш ГДР-ниң улустарының аразынга мөңге, бузулбас найырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин! (СЭКП ТК-ның Май 1-ге Кыйгырыгларындан).

ГЕРМАНИЯНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ ЧАҢГЫС ААЙ ПАРТИЯЗЫНЫҢ VII СЪЕЗДИЗИНГЕ

Эргим эштер!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди совет коммунистерниң хөй миллион армиязының өмүнээзинден Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизиниң делегаттары силерге, ГСЧП-ниң бүгү кежигүннеринге болгаш Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннарынга акы-дуңманың коммунистиг байырын чедирип база съездиниң ажылынга чедиишкиннерни күзеп тур.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы герман ажылчын шимчээшкининиң революсчу эки чаңчылдарын эдилевишаан, марксизм-ленинизмниң улуг өөредиин болгаш делегей социализминиң дуржулгазын бодунуң чуртунуң байдалдарынга чогаадыкчы ажыглап, ГДР-ниң ажылчы чоннарын социалистиг оруК-биле бүзүрелдиг баштап, бүгү немец улустуң келир үезиниң тугун бедик-биле тудуп чоруур.

Силерниң партияңар, Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннары империалистерниң өнчүк-чөңгээлерин болгаш социализм тургузуушкунунга шаптык чедирер дээр оларның оралдажыышкыннарын сойгалавышаан, ГСЧП-ниң VI биле VII съездилериниң аразындагы үеде республиканың ажыл-агый, ниитилел болгаш культура амыдыралының бүгү адырларынга улуг чедиишкиннерни чедип алган. Социалистиг герман күрүнениң ажык дайзыннары безин ам бо чедиишкиннерни маргыжып шыдавас. ГДР-ниң ажылчын аңгызы, кооперасташкан тараачыннары болгаш күш-ажылчы интеллигенциязы боттарының марксисчи-ленинчи авангардызының удуртулгазы-биле немец черге сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тургузарының сорулгаларын аадарлыы-биле шиитпирлээр дээрзинге бүзүрээр бис.

Европага тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң херээниң тиилелгези дээш. Барыын Германияда милитаризмниң, аваанзырак, өжээнзирек чоруктуң болгаш неонацизмниң айыылдыг өдээнга удур Европа диптиң тайбыңга ынакшылдыг күштериниң демиселинге Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының, Герман Демократтыг Республиканың чазаның болгаш ажылчы чоннарының шыгаргаңгай салыышкынын совет коммунистер, бүгү совет улус бедик-биле үнелеп көрүп турар.

Амгы үениң эң чугула бүгү айтырыгларын шиитпирлээрин көөрүнге шынчы акы-дуңмалышкы ёзунуң, бурун бузурелдиң, бот-бодун билчир чоруктуң болгаш чаңгыс эптиң харылзаалары Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы биле Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының аразында тургустунганын болгаш хөгжүп турарын күзелдивистиң ханнар хандыы-биле демдеглеп турар бис, ол болза бистиң улустарывыстың болгаш бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының чаагай чоруунга Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың бузулбас найыралының болгаш акы-дуңмалышкы кады ажылдажылгазының улам ыңай чечектелиишкининиң дендиш дивес магадылалы болур.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болгаш Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы социалистиг чурттарның сырый каттыжыышкынын бедидеринче база делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаарынче угландырган боттарының күжениишкиннеринге эп-сеткиилин каттыштырып турар. Акы-дуңма партияларның каттыштырган күжениишкиннери депшилгелиг болгаш революстуг бүгү күштерниң улам ыңай каттыжарын база бистиң ниити улуг херээвистиң тиилелгезин хандырар дээрзинге читпинмейн турар бис.

Герман Демократтыг Республикага социализмниң долу тиилелгези дээш, бодуңарның улузуңарның тайбыңы болгаш аас-кежии дээш демиселге чаа-чаа улуг чедиишкиннерни силерге күзеп тур бис, эргим эштер. Бо чаагай херекке Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, бүгү совет улус силер-биле кезээде кады дээрзинге бүзүреп болур силер.

Социализмниң тиилелгези дээш демиселге ГДР-ниң ажылчы чоннарының дайынчы авангарды — Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы делгерезин!

Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың улустарының аразында бузулбас акы-дуңмалышкы найырал делгереп база чечектелзин!

Социалистиг дем каттыштырылгазының болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны делгерезин!

Марксизм-ленинизмниң улам тиилеп турар өөредии делгерезин!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизи

БЕРЛИН. (СЭТА). Апрель 18-те Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизинге ГСЧП Төп Комитединиң отчёт илеткелинин, Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелиниң болгаш «Социализмни тургузарын доозарынга чедир үеде Герман Демократтыг Республикада ниитилел хөгжүлдези» деп ГСЧП ТК-ның Бирги секретары Вальтер Ульбрихтиң илеткелиниң талазы-биле санал бериишкинин үргүлчүлээн.

Съездиниң делегаттары — ГДР-ниң алдарлыг ажылчын аңгызының, кооперасташкан тараачыннарының, социалистиг интеллигенциязының төлээлекчилери, партия болгаш күрүне ажылдакчылары удаа-дараалаштыр индирже үнүп, саналдарын берип турган. Бодунуң ажыл-чорудулгазынга улустуң эрге-ажыктарын удуртулга болдуруп, марксизм-ленинизмге, пролетаржы интернационализмниң херээнге шынчы болур чорукту ыдыктыы-биле кадагалап чоруур партияның политиктиг угланыышкынын олар чаңгыс үн-биле чүүлдүгзүнүп турар.

Делегаттар эрткен оруктуң дугайын, республиканың амыдыралының бүгү адырларында чедиишкиннерниң дугайын чоргаарал-биле чугаалап турарлар. Чедип алган чедиишкиннерни болгаш республиканың мурнунда тургустунган сорулгаларны аналиэтээрин ажыл-ишчи, бодангыр болгаш негелделиг көөрү — оларның саналдарының утка-шынары ындыг.

Ол черниң-биле 11 шак. Хуралды даргалаан ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү болгаш секретары Э. Хонеккер, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлериниң баштыңы, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневке сөс берген.

Залда олурганнар туруп келген. «Вернер-Зееленбиндер-Халле» залда СЭКП-ге, совет улуска болгаш совет күрүнеге алдар болдурган дииминниг адыш часкаашкыны үр-ле үргүлчүлеп, чаңгыланып турган. Делегаттар болгаш аалчылар «Найырал!» деп йөрээлдерни салып, «ура» дыңналып турган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаазын аажок улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш дииминниг, үргүлчүлээн адыш часкаашкыны каш удаа үзе кирип турган.

Эш Л. И. Брежнев совет чурукчу Владимир Буланцовтуң «Социалистиг революция делгерезин!» деп чуруун СЭКП ТК-ның мурнундан ГСЧП-ниң VII съездизинге белек кылдыр дамчыдып берген.

Оон дараазында СЭКП-ниң төлээлериниң баштыңы ГСЧП-ниң VII съездизинге СЭКП ТК-ның байырлыг чагаазының текстизин дамчыткан.

Эштер Л. И. Брежнев биле Вальтер Ульбрихт залга дииминниг адыш часкаш турда, холдарын дыжыг тудушкан.

«Интернационалдың» байырлалдыг аялгазы дыңналып турган.

ГСЧП-ниң VII съездизинге эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

БЕРЛИН. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев ГСЧП-ниң VII съездизинге апрель 18-те түве чугаалааш, съездиниң делегаттарынга, ГСЧП-ниң бүгү кежигүннеринге болгаш ГДР-ниң ажылчы чоннарынга СЭКП-ниң, оон Төп Комитединиң, бүгү совет коммунистерниң болгаш бүгү совет улустуң мурнундан акы-дуңманың изиг байырын дамчыткан.

Герман Демократтыг Республикада социалистиг революция делегейге кончуг улуг ужур-дузалыг. Социалистиг болгаш капиталистиг ийи Европаның аразында кызыгаар эрткен немец черде ийи системаның аразында чарыш оваа чидиг хевирлерде калбарып турар. Мында социализм биле капитализм таварлажы берген, харын-даа шуут көржү берген деп чугаалап болур деп, Л. И. Брежнев чугаалаан.

Чурттуң кол экономиктиг күчүзү, кол кижи курлавырлары Барыын Германияның девискээринде болу берген шак ындыг байдалдарда ол тооргулуг чарышка Герман Демократтыг Республиканың киргени бүгү-леге билдингир болгай. Ынчалдажок Герман Демократтыг Республикада социалистиг тургузуг ийи системаның чарыжынга маргыш чок тиилелгелерни чедип алган деп чугаалаарының бүгү барымдаалары бар.

Чүвениң ужуру дээрге чаа ниитилел тургузуунуң байдалдарында экономика өзүлдезиниң эң бедик темпилерин ГДР-ниң хандырып, капиталистиг мөлчүттүрүүшкүнден хосталган ажылчы чоннарга эң-не байлак буржуаз чурттарда безин чок социал талазы-биле чаагай ындыг чүүлдерни тыпсып бергенинде эвес болдур ийин. Чарыштың өске чугула талазы база бар, оон чугулазын үнелеп чедери берге.

Дайынның болгаш тайбыңның дугайында, немец улусту, бүгү Европаның улузун фашизмниң болгаш дайынның коргунчуг айыылдарының катаптаарындан магадылаар дугайында айтырыгга харын социализмниң тооргулуг артык күштерлии онза күш-биле илереп келген. Чүгле социалистиг тургузуг харын тайбыңның болгаш демократияның оруу-биле ГДР-ниң хөгжүлдезин хандырып, чүгле фашизмге эвес, харын милитаризмниң, чаа шериг авантюраларының катап тыртттүннеринге орукту кезээ шагда дуглап шыдаан. Герман Демократтыг Республика Европаның айыыл чок чоруунуң эң улуг факторларының бирээзи. Европага тайбыңның чөлеңгиижи болуп, делегейде быжыг туруштарны бодунга хандырып алган.

Ынчаарга эрге-чагыргазында монополистиг капитал арткан Барыын Германияның хөгжүлдези өске орук-биле чоруп турар. Делегейде оон угланыышкынында герман милитаризмниң чаңчыл болган политиказының шагда-ла билдингир демдектери кирген. Ол — агрессияже болгаш девискээрлер ээлеп алырынче чүткүлдүр. Ол — милитаризмниң шапкын өзүлдезин болдуруп турар шериг күжүнге идегел-дир. Ол — делегейге дүшкүүрлүг чорукту болгаш дайын кыжаныышкынының чайлаш чок тургузуп турар калчаалыг национализм-дир. Ол — күрүне политиказы кылдыр көдүрген антикоммунизм-дир. Ол дээрге, адак соонда, үшкү делегейниң дижир улустарга хамаарыштыр неоколониализмниң политиказы-дыр. Бонннуң амгы политиказының алыс утказын америк империалистерниң Вьетнамда ханныг дайынын деткиири, португал колонизаторларга дузалап турары. Мурнуу Африкада болгаш Родезияда кеш-сөөк ылгаар ёзу-чурумнар-биле найыралдажып турары чергелиг ындыг хөделиишкиннери илередип турар эвес ийикпе?

ГФР-ниң иштики хөгжүлдези база тодаргай барымдаа болуп турар. Милитарисчи, азаан негекчи утканың янзы-бүрү хевирлиг чүс-чүс организациялары чуртта туруп турар болгаш идепкейлиг хөделип турар. Бөгүн албан ёзузу-биле национал-демократтыг партия кылдыр адаттынган нацизм база дагын бажын ковайтып турар. Амгы барыын-герман ниитилелде боттарының амыдыралчы аргазын ам-даа хевээр арттырбышаан, фашистиг хамчыктарның неперээринге ол партияның хартаачылары идиг берип турар. Ол хамчыктыг кижилер Гитлерниң «аштырганының түңнелин эде көөрүнче» ажыы-биле кыйгырып турар. Ол партияның ажыл-чорудулгазын ГФР-ниң чазааның талазындан кончуг шыдажыышкынныг, харын-даа чаагай күзээшкин-биле көрүп турар.

Чаа чазак — Бонида эрге-чагыргага кирген «улуг коалицияның» дижир чазак «чаа политиканы» чорударынга бодунуң белеңниин дугайында зарлаашкыннарын күүсетпээн дээрзин Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн. Политиканы сөстерге эвес, харын боттуг фактыларга үнделээш үнелеп чаңчыккан бүгү кижилер Боннуң «чаа угланыышкыны» дижир чүвезен чүгле тактиктиг кажарлаашкынны көрген деп, СЭКП-ниң төлээлериниң баштыңы чугаалаан. Ынчалдыр чугаалаарынга четчир тодаргай барымдаалар бар.

Оон-биле холбаштыр, эң-не дайынзырак империализмниң туруштары чаарби чылдың дургузунда Барыын Германияга хүрген темпилер-биле быжыгып келгенин, өске чурттарның девискээрлерин, Барыын Берлинни Боннуң алыксап турарын, «бүгү герман улусту» төлээлээр эргени оон алыксап турарын, ядролуг чепсекти чедип алырын Боннуң оралдажып турарын айыткаш, Л. И. Брежневтиң онзалап демдеглээни болза: ол бүгү дээрге Европага айыыл чок чоруктуң системазын тургузарынче, Европада политиктиг байдалды кадыкшыдарынче угланган орукка моондактарны тургузуп келген болгаш тургузуп-даа турар. Ынчангаш Барыын Германия делегейниң хөй-ниитизиниң мурнунга Европада тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң кол дайзыны кылдыр көстүп турарында кижи кайгаар чүве чок. ГФР-ниң политиказының алыс утказы мынчага чедир кандыг болуп келгенин ышкаш, шак-ла ынчалдыр: адаан негээриниң политиказы, милитаризмниң политиказы, Европада боттуг байдалды хүлээп көрбестиң, өске күрүнелерниң болгаш улустарның эргелеринге база девискээрлеринге кыжаныышкынның политиказы, янзы-бүрү ниитилел тургузугнуг күрүнелерниң тайбын доктуушкышкынның нормачыжыктерин хүлээп көрбестиң политиказы болуп артпышаан деп, Л. И. Брежнев чугаалаан.

«Тайбыңга ынакшыл» дугайында база «Чөөн чүк-биле харылзааларны» таарыштырар күзел дугайында оларның чүү-даа чүвеге хүлээтпейн турар сөстеринге Европаның улустары бүзүрээр бөөр деп манаарының кандыг барымдаалары ГФР-ниң удуртукчуларында барыл ынчаш? — деп айтырыг салдынып турар. Барыын Германияның бодунуң дыка хөй ажылдакчылары болгаш ол чурттуң парлалгазы «Чөөн чүк-биле харылзааларның» кавызынга дипломаттыг кажарлаашкыннарны Европаның социалистиг чурттарынга удур демиселдин чепсээ, ол чурттарның аразынга чарлыышкын кииреринин, хамыктың мурнунда Герман Демократтыг Республиканы чааскаанзырадырының чепсээ кылдыр Боннуң көрүп турарын черле чажырбайн турар. Бонна шынап-ла Европаның социалистиг чурттарынче холун сунган. Ынчаарга ол холда дош еспактаттынган болгаш ол дашты коммунистер эскербес бөөр деп идегел салыр чүве болза, коммунистер кончуг белен кижилер болган турар ийин.

Европаның социалистиг чурттары база тайбыңның херээнге ажыктыг кылдыр ГФР-ни кииришпирбишаан. бүгү күрүнелер-биле политиктиг, экономиктиг база культурлуг холбааларның талазынга бот-боттарынга ажыктыг болур кылдыр, шак ындыг ёзулуг, ак сеткилдиг таарыштырылга болгаш хөгжүлде дээш туржуп турарлар. Ындыг болза-даа олар ону боттарының чаңгыс эвин каражалаадын турган социалистиг дем каттыштырылгазының ниити эрге-ажыын азы ында кирип турар тускай бир чурттуң, ылаңгыя акы-дуңма чурт — Герман Демократтыг Республиканың эрге-ажыын каражаладып турган кылырынга кажан-даа чөпшээрешпестер. ГДР-ниң эргелери болгаш эрге-ажыктары, силерниң республикага социализм тургузуушкунуунуң эрге-ажыктары болза силерге-биле бир домей биске чоок болгаш үнелиг. Ынчангаш ону бис быжыы-биле, шиитпирлии-биле, бүгү күчүвүс-биле камгалаар бис дээрзин силерниң съездиңерниң индириндан медегле деп, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди болгаш Совет чазак ындыг бүрүн эргени меңээ берген чүве!

Эштер! Европаның төвүнде политиктиг байдалды чугаалап тургаш, коммунистер бистер болза ГФР-ни эскерилге чок болгаш чааша-биле кезээде базып каапкан дайзын-дыр

(Төнчүзү 3-кү арында).

Чаа кран

Юбилейлиг чылдың чазынында Кызылдың тудуг объектилеринде «КБ-100» дээр кран чөөкта чаа кеступ келген. Тудуг шөлдеринде көрүп чаңчыккан кранарга бодаарга, ооң тургузуу бир янзы. Кран башкарыкчызы хөөрзэ ишти дамчааш башкарылга кабиназынга баар. Кранның күчүзү 5 тонна чүък көдүртүр болгаш ону чээрби метр черге дамчыдар. Бистиң республикавыстың найысылалында ындыг ийи кран келген.

Келген кранарның бирээзин Кызылдың универсалдыг магазиниңиң тудуунда Б. Осиповка удурткан эптеечилерниң бригадазы тургускан. Чаа кран ажыглалче кирген болгаш ону бүдүрүлгениң мурнакчылары Ю. Тихонов, С. Макаров олар башкарып эгелээннер.

ЧУРУКТА: чаа кранның ниити хевири.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

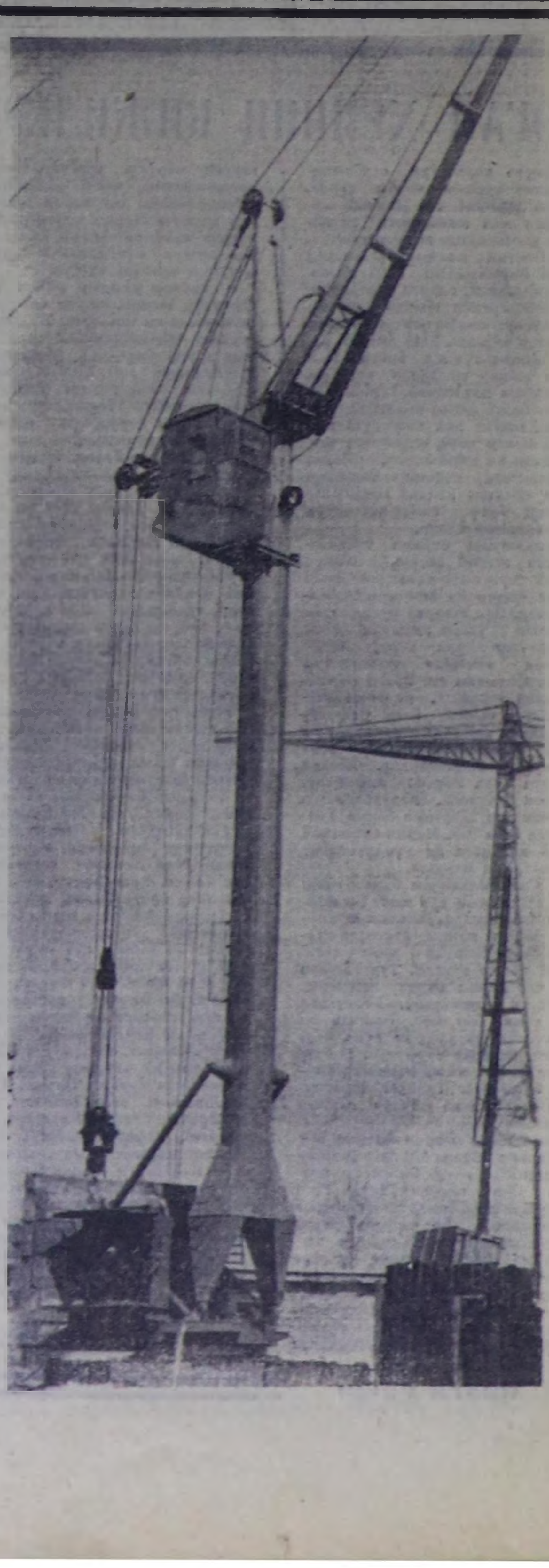

Чаңгыс-даа чидириг чокка

Эрзин районда «Мөрен» колхозтуң хойжузу Ч. Ынаалай баштай төрээн 197 хоюнуң хураганын чаңгыс-даа чидириг чокка алган. Чүс хойга онаалтыр чүс хураганы өстүрер, бир хойдан-на ортумаа-биле 2 кг 500 грамм дүктү кыргып алыр деп кадарчының хүлээлгези ындыг.

Аныяк хойжу М. Налын база кызымак ажылдап турар. Ооң ажаалтазында хойдан 60 чазын төрүттүнген 137 хураганы өстүрүп турар. Ында ам-даа төрүүр 240 хой бар, оон чаш төлү чидириг чокка алынар.

Н. ХАНГАЙ.

Кызылчылар юбилейге

План күүсетпээни чок

Республиканың коммунал ажыл-агыйы АТА-зы Кызылдың мурнакчы ажыл-агыйларының бирээзи. Коллектив кежигүннери юбилейлиг чылга белек кылдыр боттарынга бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Автотранспортчулар ниитизи-биле он айларның бүдүрүлге планын кол көргүзүглер талазы-биле октябрь 20-де күүседирин хүлээнген. Юбилейлиг чылда пландан ажыр 7 муң тонна чүъкту сөөртүпшаан, 130 муң тонна-километрни ажыглап кылыры хүлээлгеде көрдүнген. Оон аңгыда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнааныындан 1,5 хуу бедидери, бир тонна-километрниң бот-үнезин 0,1 көпеекке кудуладыры болгаш 22 муң литр бензинни, 10 комплект авторезинаны камнаар алыры хүлээлгеде бижиттинген. Бо бүгүнүң түңнелинде пландан ажыр 3 муң рубль орулга камнап алдынар.

Алдынган хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседиринче коллектив кежигүннериниң күжүн администрация болгаш хөй-нитти организациялары мобилизастап келген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, чолаачыларның ажылынга таарымчалыг байдалды тургузары-биле ажыл-агыйның бүгү машиналарын үш колоннага үскеш, оларның аразынга социалистиг чарышты организастаан. Чарыштың түңнелдерин ай санында үндүргеш, бот-боттарының ажылын хынажырын чурумчуткан.

Бо болгаш оон-даа өске организастыг хемчеглерни ап чорутканындан алдынган хүлээлгелер эки боттанып эгелээн. Ооң дугайын эрткен кварталдың түңнелдеринден көрүп болур. Чүък сөөртүлгезиниң квартал планы тонна талазы-биле 119,5 хуу, тонна-километрниң — 153,6 хуу күүсеттинген. Эрткен үш айларда 5497 литр бензин камнап алдынган.

Юбилейлиг чылдың бирги кварталында автоажыл-агыйның ажылында болган бир улуг чедиишкин болза, АТА-да ажылдап турар 139 чолаачы болгаш 60 хире септекчи бүрүзүнүң бодунга алган хүлээлгезин ажыр күүсеткени болур.

Ажыл-агыйның планын күүседиринге эш Гаврюшкинге удурткан бирги автоколоннаның чолаачылары улуг салыышкынны киирген-нер. Бригадир боду квартал планын 246 хуу күүседип, өскелерге күш-ажылчы үлегерин көргүскен. Чолаачылар эштер Н. Мышин, В. Алехин, И. Вертипраков болгаш оон-даа өскелер квартал планын ийи катап ажыр күүсетпишаан, кижи бүрүзү 360-дан 600 литр бензинни камнап алган.

Автотранспорттуң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга кыштың байдалы таарымча чок соок-даа болган болза, эш Прибытькова удурткан мал сөөртүкчүлериниң бригадазы бирги кварталда шудургу ажылдаан. Коммунистиг күш-ажыл дээш демисежип турар бо бригаданың ажылында план күүселдезинден аңгыда база-ла онзагай чүүл бар. Бригада кежигүннери автомашиналарның техниктиг белен чоруун бедидер дээш болдунар-ла хемчеглерни ап турар. Үүрмек септелгелерни айыткан хуусаазында чорудуп, автомашиналарның ажаалдазы, эдилелин экижидип тургаш, мал сөөртүкчүлери бүгү машиналарның рейсче үнген турар чоруун чедип алганнар.

Бүгү-делегейниң ажылчы чоннарының байырлалы — Май 1 чоокшулаан тудум, социалистиг чарыш улам кыптыккан. Майга белек кылдыр апрель планын он хоник бурунгаар күүседир дээн хүлээлгезин боттандырар дээш чолаачылар кызымаккай ажылдап турарлар.

А. КИСЕЛЕВ.

АТА-ның нормировщиги.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОН. Юбилейлиг чылда элбекшилдиг дүжүттү өстүрүп, күрүнениң чагыг-даалгазын амыдыралга боттандырар дээш «Чыраа-Бажы» совхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары часкы ховү ажылын калбарты берген. Тарылганы кыска хуусаада бедик агротехниктиг байдалга чорудар дээш агрегат, кижи бүрүзү аразында социалистиг чарышты ажылдап турар.

Чыргакы салбырның тарылга шөлдеринде үш трактор шык базырыышкынында ажылдап турар. Тракторисчилер Куулар Доржу, Куулар Дугур-оол, Моңгуш Сарыг-оол хүн нормазын 110—130 хуу күүседип, баштайгы хүн 300 гектар черниң шыгын базырып кииртээн. Салбырда ниитизи-биле 600 гектар черниң шыгы базыртынган болгаш 160 гектар чер андартынган.

Совхозтуң тараажылары суггарылгаже кичээнгейни салгаш, 56 кижи составтыг суггаттыг звенону организастап тургускан. Суггарыкчылар бо хүннерге чедир 600 гектар черни суггарган. Шаандан тура-ла суггаттыг, хөй тараа берип келген, Кара-Дөңде, Көк-Талда тарылга шөлдери бурун суггартынган.

С. ОЙДУП-ООЛ.

• • •

УЛУГ-ХЕМ РАЙОН. «Х Улуг хурал» колхозтуң ажыл-ишчилери чыл-чылда-ла эки дүжүт өстүрүп ап, колхозтуң экономиказын көдүрбүшаан. Төрээн чуртунуң шыгжавыларынга боттарының улуг-хуузун кирип келген. Совет эрге-чагырганың чартык чүс чыл болур оон чер ажылының талазы-биле бедик көргүзүглерлиг үткүүр дээш суггарылгаже кичээнгейни салган.

Кур болгаш курукан черлерлиг Шынааның суггарылга системазын аштап, септеп эгелээн. Бо ажылда 25 колхозчулар быжыглаттынган ажылдап турар. Ам дөрт километр эрги буганы аштап септээн болгаш чаа буганы база каза берген. Суггарылга бугазын септеп кылырынга колхозчу херээженнер идепкейлиг киржип, улуг үлени бүдүрүп турарлар. С. Даваа, М. Көк-кыс, Д. Дазарык, Д. Каваа болгаш чер ажылынга дуржулгалыг, мурнакчы херээженнер буга тудуунда ажылдап турарлар.

Колхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары часкы ховү ажылынга белеткелдерни организастыг чорутнан, ховү турлагларын дерип кылган, тарылгага кирер техника эки септеттинген. Механизаторлар ам шык базырыышкынынче кирипкен. Бистиң тараажыларывыс беш чылдың ийиги чылында суггарылганы калбаа-биле ажыглаар сорулганы салып алган.

К. ОЙДУП-ООЛ.

Партийжи амыдырал

АНЫЯК КОММУНИСТЕР-БИЛЕ АЖЫЛ

Бистиң ленинчи Коммунистиг партиявыс — совет ниитилелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү. Ооң хүрээлеңинге турары кижи бүрүзүнге бедик алдар болур. Коммунист дээрге чоргаарал-дыг, ханы утказыг ат. Ында дээди шын, амыдыралдың дээди утказы сиңниккен...

Бо дугайында чугааны чоокта чаа бис Эрзин районнуң аныяк коммунистериниң хуралынга кылган бис. Аңаа районнуң ырак-чоок колхозтарындан, фермаларындан, хойжу турлагларындан СЭКП кежигүнүнге болгаш ооң кандидадынга сөөлгү ийи-үш чылда кирген кижилер чыглып келген. Хуралга бис хөөчүн салгалдың кижилерин — кырган коммунистерни, районнуң ажыл-агыйының мурнакчыларын чалап алган бис. Чугула айтырыгга шыңгыы чугаадан аңгыда эш-хуунуң чугаалашкылгаларын, солун концерт көрүлдезин база организастадывыс.

Бистиң районда аныяктарга эки үлегер болур коммунистер хөй. Ленин аттыг колхозта пенсионер Даваа Чап партияга 1927 чылда кирген, ооң хүрээлеңинге 40 чылдың дургузунда туруп, амыдыралдың мурнуку одуруунга туржуп келген. Нам үүрүнүң даргазы, бригадир, МЧАЗ даргазы — үжен-дөртен чылдарда ооң аныяк чораан оруу ындыг. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында эш Чап Кызыл Шеригге дузаламчы организастаарынга идепкейлиг киришкен. Ленин аттыг колхозта Канзыда Кыргыс 1932 чылда ак дээрбечилерниң үймээнин базарынга кызымак болган, ол ынчаарда ТАРН-ның ийи чыл стажтыг кежигүнү чораан. «Мөрен» колхозта эш Алексей Согаа фронтуга хөй акша белекти берип, тылдың быжыглаарынга күш-ажылчы патриоттуг чоруун көргүскен. Ындыгларны оон-даа хөйну чугаалап болур. Партияның хүрээлеңинге ийи-үш чыл болуп чоруурларга мындыг чижектер кончуг өөредиглиг. Ылаңгыя хөөчүн коммунистерниң партия хүрээлеңинге ийи-үш чыл стажтыг чораан мандыг эки херектерни кылганын онзалап сактып чугаалашкан бис.

Аныяк коммунистер дугайында, оларның хөй-нийти амыдыралынга киржилгезин, бүдүрүлгеге ролюн, амы-хууда амыдыралын чугаалажыры бистиң районнуң байдалынга доң чугула херек. 1964 чылдан бээр коммунистиң билезин холга тудканнар районнуң бүгү коммунистериниң дөрттүң бир кезии болуп турар. Олар — хойжулар, механизаторлар, саанчылар, кодээ ажыл-агыйының тускай эртемниглери, эмчилер, башкылар, албан-хаакчылар. Ынчалза-даа ниитизи-биле ап көөрге, оларның барык 57 хуузу ортумак эртем чок болган. Ынчангаш хуралдың кол түңнелдериниң бирээзи аныяк коммунистерниң билиг-медерелиин бедидерин чугулалап көргени ол болур.

Аныяк коммунистерниң бүдүрүлге ажыл-чорудулгазы-биле чергелештир оларның партия организацияларының амыдыралынга шуут киржилгезин база шугдунуп көрдүвүс. Оларның чартык кезии агитатор, 8 кижи пропагандист, 4 кижи партия бөлүктериниң организакчылары, өскелери янзы-бүрү доктаамал болгаш түр даалгаларны күүседип турар. Партийжи даалганың күүселдези — ол дээрге коммунистиң мөзү-шынарының илерели, ооң кызымааның, билдилиниң көргүзүү деп билип турар бис.

Эрзин школазында партия организациязы (секретары эш Биче) аныяк коммунистер болгаш кандидаттар-биле ажылды эки тургусkан. Секретарь эш Биче хууда беседаларны кылып, даалгаларны берип, ооң күүселдезин доктаамал негеп турар. Ол организацияга партия кежигүнүнге кирген болгаш өскен коммунистер Дамба-Хуурак, Нурзат, Агаа коммунист эштериниң бүзүрелин төлептиг бадыткап, кадр кижиниң шынчы, принципиалдыг, бодуун чаңчылдарын кызымак шиңгээдип ап, алыс коммунист ёзу-биле ажылдап турар. Районнуң кижи өөредилгезинде партия организациязы база аныяк коммунистер-биле ажылды багай эвес тургускан.

Районнуң аныяк коммунистери ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында мурнуку одуругда туржуп турар. «Мөрен» колхозта партия кежигүнүнге кандидат Намдал Орус бо чылын 267 хойдан 267 хураганны бүрүн камгалап алган, аңныыр сезонунда элээн хөй өлүктү база дужааган. «Коммунизмче орук» колхозта эш Бар-Хөө 364 дөтпе хойну бо чылдың кыжындан чидириг чокка ажырган. Оларга немештир Ленин аттыг колхозта механизатор Санчыны, шагдаа Идамны, кодээ Советтер даргалары Дандаа, Седипкова болгаш өскелерни-даа адап болур.

Ооң-биле кады аныяк коммунистер-биле ажылда шыңгыы четпестер барын айтыры чугула. «Коммунизмче орук», «Чаа орук», «Мөрен» колхозтарда партия организациялары ол ажылдың дээштиг хевирлерин шилип тыппаан, аныяк коммунистерге партия амыдыралының сорулгаларын хаая тайылбырлап, хөөчүн коммунистер-биле ужуражылгаларны организаставайн турар. «Чаа орук» колхозта Аранчын Каадыр-оол, «Чаа орук» колхозта Содунам коммунистиң ат-алдарынга таарышпас херектер үүлгеткеш, партия кежигүнүнге кандидаттан үндүрткен. Мындыг чижектерни ийи-чаңгыс дээри берге.

Ол чүнү көргүзүп турарыл дээрге, районнуң чамдык партия организациялары кежигүнге хүлээп алыышкынны эреңгей көрүп, аныяк коммунистер-биле ажылды кошкак тургузуп турарының херечизи ол-дур. Ооң-биле кады ол организацияларда аныяк коммунистерниң өзүлдезинче, дадыгыышкынынче эвээш кичээңгей салып турары илдең. Кандидат стажы ёзу барымдаалаашкын эвес, а шыңгыы шылгалда дээрзин утпас ужурлуг.

Юбилейлиг бо чылда районнуң коммунистери дыка хөй чаагай херектерниң мурнуку одуруунда турупкан. Оларның аразында аныяк коммунистер база төлептиг орнун ээлээн. Чылдың бирги кварталында район күрүнеге сүт садарының планын 124,5 хуу, эъттиин — 127,2 хуу күүсеткен. Районнуң мал ажылын сайзырадырынга эки эгелээшкиннер көстүп келген: «Чаа орук» колхозтуң сүт-бараан фермазынга бус-биле чылыдылганы тургускан, «Мөрен» колхозтуң сүт-бараан фермазында саар инектерни баглап, тургузу азырап эгелээш, сүт саалдазын улгаттырган, ол-ла колхозтарда бызааларны кылымал сүт-биле чемгерип эгелээн. Нарын кодээ Советке хамаарышкан албан, организация черлеринге одаар ыяш сөөртүлгезин массалыы-биле чорудуп турар. Бо бүгү ажыл-херектерге коммунистерниң ролю улуг.

Ооң-биле чергелештир коммунистер, ылаңгыя аныяк коммунистер ортузунга ажылды улам күштелдирер, кижизидилгениң чаа-чаа хевирлерин тып ажыглаар, районнуң партия организациязының дайынчы аргаларын көвүдедир ужурлуг бис.

К. ЧАМЗЫРЫН,
СЭКП Эрзин райкомунуң секретары.

Эрзинниң чазы

ЛИРИКТИГ РЕПОРТАЖ

Эрзин хемниң дошкун
чалгызын
Эгип алгаш дозуп
иштим...

Үш чылдың мурнунда бо-ла кадыр эриктиң кырынга туруп алгаш, чаа-ла чунганым сугнуң сериинин сагынмышаан, мындыг одуруглар-биле шүлүктү эгелээн мен. Малчын чоннуң ажыл-херектери-биле, эки кижилер-биле танышкаш, ол дугайын мактаан шүлүүмнү база-ла ынчаар—байырлалдыг аян-биле дооскан мен:

Дириг чалгыг сырыпкаш,
Динмиттели бербээн мен бе?!

Хамык ужур Эрзинниң суунда эвес-ле болгай. Чалгыг дээрге, бир эвес, шүлүктүң овур-хевирин ылавылап бодаар болза, бир янзы чалгыг болгай-ла ол. Амгы амыдыралдың, амгы ажыл-иштиң, эрзинчилерниң чаагай херектериниң чалгыының дугайында чугаа болуп турар. Бо удаада база-ла Эрзин хемниң кадыр эриинге үнүп келгеш, каш кудумчуну кешкеш, довурактыг часкы оруктап базып олур мен. Дээр аяс, ак-көк, хүн караанын чылыы сүргей. Хенертен ырак эвестен хөглүг каткының, ыткыр үннерниң, чырыткылыг арын-шырайның чалгыы куттулуп келди. Ёзулуг-ла чалыы назынның, частың, өөрүшкүнүң чалгыы ол болду.

— Комсомол биледи солудуп алыры-биле ырак Нарындан чедип келдивис—деп, уругларның эң узуну хүлүмзүрүй аарак харыылап кагды.—42 өөреникчи, 42 комсомолчу улус бис.

Кымның кандыг ажылды келир үеде шилип алырын сонуургавадым. Ынчалза-даа чангыс чүүлдү частайн билип турдум: Эрзинниң келир үези бо, ооң чаартыкчылары бо-дур деп (адаанда чурукту көр). Шынап-ла кайгамчык чүве: чалыы назын, чаа билет, чаа сорулгалар...

Каш-ла шак болганда, мен өске комсомолчуларның аразынга барган мен. «Мөрен» колхозтуң Сыын-Мыйыс сүт-бараан фермазының кызыл булуңунга дөрт саанчы, дөрт комсомолчу, дөрт ажышки четкилеп келген. Олар кайыын келгенил? Демги-ле, Нарынның өөреникчилери ышкаш, өөренип чораан бе? Шак-ла ындыг. Ынчалза-даа оларның өөренип чораан булуңу — Эрзинниң бир өске талазы, Мөрен ортумак школа. Үстүнде чурукта дөрт ажышки — солагай талазындан: Света Эртине, Саара Баанай, Галя Намчы-Белек, Чечек Эрендей — сес дугаар класстың кады доскаш, төрээн колхозунга кады ажылдап кирип, ам үеде комсомолчу аныяктар фермазының саанчылары болу берген.

— Бисти чангыс ог-бүлениң кежигүннери дизе ажырбас — дээш, Галя өөрүнче утказыг көрдү.— Ындыг аа, кыстар?

Саанчылар эжин бир үн-биле деткиди.

Ооң ужуру мындыг: Света, Саара, Галя, Чечек чангыс бажыңда кады чурттап, кады ойнап-хөглеп, ном-дептерни кады номчуп турар. Ол бажың харын-даа саанчыларның ниити чуртталга чери болур.

— Кандыг номнар номчуп тур силер?

Галя дүштеки чем кылыр эдин дооравышаан, тавaар бодавып тура, кысказы-биле харыылай тыртып кагды:

— М. Кенин-Лопсанның «Улуг хемниң шапкыны» деп романын сонуургап номчудувус. «Ыржым булуң» деп номга номчулга конференциязы эрттирген бис. «Эрзиниң эрези» деп номувус база бар.

Ажыл соонда дөрт ажышки концерт белеткеп эгелээр. Фермаңың 11 саанчызы черле дөгерези оюн-тоглаага кончуг ынак, солун концертти белеткеп алгаш, кады ажылдап турар өөрүнге, колхоз төвүнге, хойжу бригадаларга көргүзүп турар. Галяның кылын кыдыраажының дедир талазында концерт ойнаан черлерни демдеглеп каан: Мөрен колхозтуң төвү, Ленин аттыг колхозтуң төвү, Бай-Дагның Савыраа сүт-бараан фермазы...»

— Бис кончуг солун чурттап турар бис — деп, Света чугаага кириште.

Шынап-ла, аныяктар ёзулуг сегирип алыр болза, кандыг-даа солун чүүлдерни кылып, амыдыралды байыдып болур. Фермага зооветеринар бөлгүмү понедельник санында ажылдап келген, ам ооң түңнел кичээлдерин кылыры арткан. Инектерни баглап, тургузу азырап, сүт саалдазын элбедип турар. Кылымал сүт-биле бызааларны чемгерери сүттү күрүнеге дужаарын улгаттырар арганы берген. Бо дээрге, чугаалаарга-ла мындыг, «кургаг» фактылар, а херек кырында аныяктарның чогаадыкчы ажылы, дириг, боттуг херектери болур-дур.

Нарынның школачылары биле Мөренниң комсомолчу малчыннарының аразында улуг ылгал чок. Ол болза ийи-бир чыл, ындыг болганда дорту-биле чугаалап болур: Эрзинниң чазы чайынналып, чалыыларның шалыпчы херектери киискип турар-дыр.

(Уланчызы 3-кү арында).

КОМСОМОЛ АМЫДЫРАЛЫ

МОГАЙ ХЕМНИҢ КИЖИЛЕРИ

«Искра» колхозтуң отчёт-соңгулдалыг хуралы чоруп турда, колхоз даргазы эш Дежнёв, артельдиң мал ажылының дугайында илеткелинге мынча дээн:

— Бистиң малчыннарывыстан Могай фермазының коллективи эки ажылдаан, оларга чоргаарланыр бис. Эрткен чылын ферма бир инекке онааштыр 1850 литр сүт саар тургаш, 2144 литрни алган. Ындыг түңнел бистиң колхозка чоокку чылдарда турбаан. Сурагжаан коллектив Туран фермазын безин ажып кааныыс ол...

Ийе, ындыг эки көргүзүглерни могайжылар мооң мурнунда черле чедип ап корбээннер. Могай фермазының чедишкиннеринге чүгле «Искра» колхоз эвес, Бии-Хемниң бүгү ажыл-иштчилери чоргаарланыр апаар.

Сесерлигниң серии тайгаларындан эгеин алгаш, Өөктүң чаагай хөрзүнүнүң ховузунче агып кирип чыдар бо хемчигешти Могай дээр. Ооң сынаар куспаандан адырлып үнген аксында бичии сууржуган туруп турар. Бии-Хемниң «Искра» колхозунуң Могай фермазы ол. Эртен караңгы ымыр турда-ла, суурнуң сайгылгааны чырый боор. Саанчылар, бызаа азаакчылары суурнуң ол, бо талазындан фермаже соңнуг-мурнуг базыптарлар. Мында ажылга чаа кирген аныяктар, көрбээн чүвези, кодурбээн хемээ чок деп хооредип болур хоочуннар база бар. Мария Серецмаа угбай колхозта эң хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи.

— Саанчылаандан бээр чээрби беш чыл ажып тур мен. Бо фермага 1941 чылда саанчылап кирдим. Ынчан кандыг бергелер турбаан дээр. Баштай шаңаа эргилагай кажаа турган. Тудугжулар бир чаа кажаа тудуп бердилер, оонуң ам эргижирээн. Белеткээн мал чеми бар эвес, ынчангаш инектерни үргүлчү-ле суда оъттарып, кадарар турдувус. Ынчан биеке чээрби ажыг инек турган— деп, баштайгы саанчы базымының дугайын ол ынчаар сактып чугаалаар.

Шынап-ла, ферма болгаш ооң кижилери Мария Сотпаеваның караанга-ла өзүп, быжыгып келген. Ооң өөреникчилери Роза биле Ира ам фермаңың мурнакчы саанчылары. Бо чылдың бирги кварталының түңнели-биле, харын-даа «башкызының» көргүзүглеринден ажыг түңнелдерлиг боор турар. Чок, Мария Сотпаева орта адаргавас, мурнакчылар оон өөретпээн саанчыларлыр, бирээзиниң чедишкиннеринге өскезин өөрүүр, чоргаарланыр—коллективтиң чаңчылы мындыг. «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медалы Мария Серецмааның хөрээн каастап чоруур. Ооң эртип келген күш-ажылчы узун оруунуң төнчүзү ол-дур.

— Эрткен чылдың ийиги чартыындан эгелеп, ферма бот-оруулга-чарыгаже шилчээн. Бо дээрге бистиң чедишкиннивис деп санап турар бис—деп, фермаңың эргелекчизи эш Шубин тайылбырлады. Ооң соонда фермага мал чеминиң чарыгдалы эвээжээн, кижи бүрүзүнүң ажылга харысаалгазы бедээн.

— Мурнунда болза, чамдык үелерде сиген төве бээрге, ону экеп бериңер деп чарбыттынар турдувус, ам ындыг эвес, ол бүгү боттарывыстан камааржыр. Эрткен күзүн фермага сиген төве бээрге, моон беш чүс метр хире черде сарааттан сигенни боттарывыс чүъктеп турдувус. Ам кандаар, транспорт манап олурар эвес, хөй сүт дээш кызып ажылдаанда, ындыг сеткил, чүткүл кижиниң чайгаар-ла эдерти бээр-дир—деп, саанчы Екатерина Бардымова чугаалап турар.

Фермаңың коллективи юбилейлиг чылда бир инектен-не 2500 литр сүттү саарын хүлээнген. Сөс-биле ажыл карыышпайн турар. Эрткен чылдың бирги кварталынга бодаарга бо чылдың ол-ла үезинде ферма сүт саалдазын 38 хуу көвүдеткен. Саанчылардан Екатерина Бардымова, Нина Акулова, Роза Ховалыг мурнакчылар болуп, инек бүрүзүнден 545-675 литр сүттү бирги кварталда сагганнар. Фермада ниити байдал кандыгыл? Бирги кварталда күрүнеге 30 тонна сүт садар тургаш, 56 тоннаны саткан, 62 тонна сүт саар планын 79 кылдыр күүсеткен. Бо дээрге могайжылар соглээн сөзүнге ээ болуп турар дээрзиниң херечизи-дир.

Наймыралдыг, сорукту кижилер ажылдың культуразын дээш база демисежип турар. Оларда чүгле боттарының эвес, өске-даа фермаларның көргүзүглерин ай, квартал соонда, кызыл булуңга бижип азары чаңчыл апарган.

— Колхозтуң саанчылары ниити сүт чыылдазын бедиткенин өөрүнчүг, ынчалза-даа аргаларын ам-даа четче ажыглавайн турар бис. Чүл дээрге, Сайгара фермазында бараанныг сүттүң чыылдазы кончуг эвээш. Ол чоптуг шугумчулел кичээңгейге алдынган турар ужурлуг.

С. ХЕРТЕК.

ОРГАНИЗАСТЫГ ДООЗАР

Миллионнарның ленинчи университеди

«Партия кежигүннериниң марксисчи-ленинчи өөредилгезин шиитпирлиг экижидери, оларның, ылаңгыя аныяк коммунистерниң идейлиг кайналыышкынын хандырары партия организацияларының эң чугула сорулгазы болур деп съезд санап тур. Удуртукчу кадрларның идей-политиктиг белеткелинге бедик негелделерни салыры эргежок чугула. Партия чырыдыышкынының бүгү системазы коммунистиг тургузуушкуннуң амгы үе-чадазының сорулгаларының деңнелинге чедир көдүрүлген турар ужурлуг» деп, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Резолюциязында онзалап айыткан.

Партия съездизиниң бо чугула айтыышкынын бистиң республиканың партия организациялары күүсетпишаан, коммунистерниң политиктиг өөредилгезинге удурткулганы болгаш контрольду элээн күштелдирген. Тываның колхозтарында, совхозтарында, тудуг, транспорт, бүдүрүлге, садыг болгаш албан организация черлеринде тургустунган 263 политиктиг эге школаларда база марксизм-ленинизмниң үндезиннериниң 129 школаларында 7 муң ажыг кижи, оон иштинде 3458 коммунистер амгы үеде өөренип турар. Оон аңгыда марксисчи-ленинчи теорияны боттары өөренип турарларның болгаш заочно өөредилгениң янзы-бүрү хевирлеринде 2151 коммунистер бар.

Марксизм-ленинизмниң өөредилгениң доктаамал шиңгээдип алыр болгаш бодунуң билиин соксаал чокка бедидер дугайында СЭКП Уставының негелделерин коммунистерниң канчаар күүседип турарын хынап, политиктиг чырыдыышкынга тодаргай удурткулганы хандырып турар партия организациялары республикада эвээш эвес. Чижээ, Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозта партия организациязы коммунистерниң идей-политиктиг өөредилгезиниң айтырыгларынче кичээңгейни доктаамал угландырып келген түңнелинде ында политшколаларның кичээлдери бедик деңнелге организастыг болгаш дыңнакчыларның идепкейлиг киржилгези-биле эртип турар.

«Найырал» совхозтуң Кызыл-Даг салбырынга партия өөредилгези мурнуку чылдарда чавыс деңнелге турган. Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвес активчилерниң политиктиг өөредилгезиниң дугайында айтырыгны партбюро удаа-дараа чугаалажып, тодаргай хемчег алган соонда, салбырда политшколаларның ажылы экижээн. Марксизм-ленинизмниң үндезиннериниң дөрт чыл хуусаалыг ортумак школазының болгаш ийи чыл хуусаалыг политиктиг эге школаның пропагандистери эштер Саңчай-оол, Халбыыш-оол олар көргүзүг материалдарын болгаш өөредилгениң техниктиг херекселдерин мергежилдиг ажыглап, кичээл бүрүзүн идей-теоретиктиг бедик деңнелге эрттирип турар.

Марксисчи-ленинчи теорияны пропагандалаар эң харыысалгалыг база хүндүлүг хүлээлгени ак сеткилдиг болгаш бедик мергежилдиг күүседип турар пропагандистер республикада эвээш эвес. Чижээ, Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» кодээ ажыл-агый артелинде коммунист эш О. Хомушку бо чугула партийжи даалганы он ажыг чылдарның дургузунда чедиишкинниг күүседип келген. Политиктиг эге школаның кичээлдерин хөөчүн пропагандист республиканың, районнуң, колхозтуң амыдыралы-биле сырый холбаштырып турар.

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозта марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир школаның пропагандизи эш Ооржак кичээлдер эрттирериниң дээре методиказын чедип алган: бижимел конспектини ол колдуунда ажыглавайн, политэкономияның нарын айтырыгларын бодуун сөстерлиг, тодаргай чижектер-биле дыңнакчыларга чедингир тайылбырлап, эрткен теманың кол-кол айтырыгларының катаптаашкынын доктаамал чорудуп келген. Политиктиг экономиканың алыс утказын дыңнакчыларга билдингир кылдыр тайылбырлаар, оларга ханы билигни бээр сорулга-биле кружулалыг пропагандист солуннарга, журналдарга парлаттынган теоретиктиг болгаш методиктиг материалдарны үргүлчү ажыглап, бо талазы-биле дыңнакчыларга база сүмелеп турар.

Улуг-Хем районнуң партия организациялары коммунистерниң марксисчи-ленинчи өөредилгезин канчаар удуртуп турар дугайында айтырыгны СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу 1967 чылдың январьда чугаалажып көргеш, тускай доктаалды хүлээп алган. Ол шиитпирде айыткан сорулгаларны күүседир талазы-биле районнуң партия организацияларының хөй нурууззу, ылаңгыя «Күш-ажылдың хостуу» колхозта партком боттуг хемчеглерни ап чорутукан. Ындыг болза-даа, «Х Улуг хурал» колхозтуң, «УТКА-ның 25 чылы», «Улуг-Хая» совхозтарның чамдык салбырларында политшколаларның ажылында бар четпестер амга чедир чайлаттынмаан.

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозта политшколаларның кичээлдери чылдагаан чок черге үстүп, оларның ажылынга удурткулганы парткомнуң талазындан хандырбайн келгенин моон мурнунда республика солуннарынга бижип, радиога дамчыдып, тодаргай сүмелерни берип турган. Ынчалзажок, ол кодээ ажыл-агый артелинде политшколаларның ажылын үндезини-биле экижидерин парткомнуң бюрозу база чедип албаан.

Партия чырыдыышкынының системазында 1966—1967 өөредилге чылының төнчүзүнге чедир ам үр эвес үе арткан. Өөредилгени июнь 1-ге чедир доозарын СЭКП ТК-ның пропаганда килдизи сүмелээн. Ындыг болза-даа, өөредилге программазын бүрүн дооскан политшколаларга түңнел кичээлдерни үстүнде хуусааның бетинде база кылып болур. Чижээ, Чөөн-Хемчик районда политиктиг 29 эге школаларга сөөлгү түңнел кичээлдерни майның ортанга чедир кылып доозарының тодаргай графигин тургускан.

Түңнел кичээлдерни эрттирериниң хевири база методиказы янзы-бүрү: шылгалда, зачёт, теоретиктиг конференциялар, семинарлар, собеседование (аас-биле айтырыглар болгаш харыылар). Политиктиг эге школаларга түңнел кичээлдерни В. И. Ленинниң биографиязының талазы-биле «Ленинизмниң улуг идеяларының тиилелгези», политиктиг билиглерниң үндезиннериниң талазы-биле «Коммунизм—бистиң үевистиң түгү» деп темаларга теоретиктиг чугаалажыышкын хевирлиг кылдыр эрттирери чере чогумчалыг. Марксизм-ленинизмниң үндезиннериниң школаларынга түңнел кичээлдерни бо өөредилге чылында дыңнакчыларның дооскан эртеминиң талазы-биле шылгалда азы зачёт хевирлиг эрттирери чугула.

Сөөлгү кичээлдер эрткен соонда партия өөредилгезиниң түңнелдерин болгаш моон соңгаар сорулгаларны коммунистерниң хуралдарынга база районнарның пропагандистериниң чөвүлел хуралдарынга ханызы-биле чугаалажып көөрүн, бар четпестерни илередирин болгаш чайладырын дээре дуржулганы түңнеп нептередирин СЭКП ТК-ның Пропаганда килдизи сүмелээн. «Политиктиг билиглерниң үндезиннери» деп өөредилге номун тыва дылга четчир хемчээлдиг кылдыр парлап үндүрген. Ол номну дыңнакчыларга дүрген чедирер талазы-биле ном садыын дамчыштыр боттуг хемчээн алыры чер-черниң партия организацияларындан негеттинип турар.

Партия чырыдыышкынының системазында өөредилге чылын организастыг доозары-биле холбаштыр тускай план, график ёзугаар Совет эрге-чагырганың алдарлыг 50 чылынга уткуштур теоретиктиг конференцияларны, семинарларны «Коммунистиг партия—Октябрь революциязының баштыңы», «Коммунистиг тургузуушкун—массаларның дириг чогаадыкчызы», «Марксизм-ленинизмниң идеяларының тиилелгези», «ССРЭ-ге социализмниң долузу-биле болгаш өчүзинге чедир тиилээни—бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг түңнел», «Улуг Октябрь болгаш делегейниң революстуг хөгжүлдези» деп темаларга эрттирерин партия организацияларынга сүмелеп болур.

Түңнел кичээлдер—коммунистерниң политиктиг өөредилгезинге контрольдуң чугула хевири. Бистиң Төрээн чуртувуста, ооң иштинде Тывада революстуг ханы чаартылгаларның утказын, делегейде төөгүлүг болуушкуннарның хөгжүлдезинге Октябрьның салдарын тайылбырлаары, капитализмден социализмниң үндезин артык чүүлдерин, эртемниг коммунизмниң идеяларының база партияның ленинчи политиказының тиилелгезин дээш СЭКП-ниң демиселин болгаш удуртукчу ролюн бүгү талалыг көргүзери — түңнел кичээлдериниң чугула сорулгазы. Түңнел кичээлдер, теоретиктиг семинарлар, конференциялар, чугаалажыышкыннар дыңнакчыларның өөренген чүүлдерин улам алгыдарынче, быжыглаарынче угланган болур.

Теоретиктиг конференцияларны, семинарларны, түңнел кичээлдерни 2—3 хире политшколаларның дыңнакчылары болгаш пропагандистери каттыжып алгаш, деми-биле эрттирер болза, ол улам дээре болур ийик. Программазын дооспаан политиктиг эге школалар келир өөредилге чылында улаштыр ажылдаар. Түңнел кичээлдерге ханы билиин көргүскен дыңнакчыларга политиктиг эге билигни чедип алганы дугайында типографияга парлаан тускай херечилелди тыпсыр. Олар моон соңгаар марксизм-ленинизмниң үндезиннериниң школаларынга өөренип болур.

Политиктиг чырыдыышкынның системазында өөредилге чылын организастыг доозары, дараазында чылынга белеткелди улаштыр чорудары—партия организацияларының амгы үеде соңгаарлаптып болбас чугула сорулгаларының бирээзи.

А. ДУГЕРЖАА.
СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkомунуң чырыдыышкын Бажыңының консультантызы.

ГСЧП-ниң VII съездизинге эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

кылдыр санавайн турар бис. Ақаа болу берип болур чаа чүүлдерни баш бурунгаар балап каaптар бодал бисте чок.

Делегейниң бүгү улустары-биле бир дөмей, Европаның улустары болза Федеративтиг Республика өске оруk-биле, бодунуң бүгү кожаларыбиле тайбыңның болгаш кады ажылдажылганың оруу-биле чорзун дээш сонуургалдыг болуп турар. ГФР-ниң миллион-миллион хамаатыларының туружун бонн өжээнзиректерниң болгаш неонацистерниң туружу-биле бис черле дөмейлевейн турар бис.

Европаның айыыл чок чоруунуң айтырыын ап көргеш, Варшава Кээрээзиниң киржикчилери күрүнелер тайбыңның болгаш ниити европа кады ажылдажылгазының калбак болгаш тодаргай программазын саналдап киирген, ону 1966 чылдың Бухарест Декларациязынга бижээн дээрзин Л. И. Брежнев сагындырган. Ол программаны боттандырары дээш демисел бодунуң үрелиг түңнелин шагда-ла бере берген. Европаның күрүнелериниң тайбың кады ажылдажылгазы быжыгып база калбарып турар деп ол чугаалаан.

Янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарының принциптеринге үндезилээш, Европага тайбыңны база айыыл чок чорукту быжыглаарының оруунга ажыктыг боттуг базым болза күрүнелерниң ол айтырыгларга холбаштырган нииti-европа чөвүлел хуралы болу берип болур. Ындыг чөвүлел хуралды чыыры дээш, чоон база барыын чуктуң улам хөй чурттары чугаалап турар апарган дээрзи ам билдингир болгай. Ынчаарга ындыг чөвүлелдиң чедиишкиниинг болуру ийи герман күрүнелерниң — ГДР-ниң болгаш ГФР-ниң ақаа киржири кончуг чугула.

Барыын-герман милитаристерниң ядролут чепсек талазы-биле хоптактаашкынын барымдаалап алгаш көөрге, Европага болгаш бүгү делегейге дайын айыылын бичеледиринге ядролут чепсекти нептеретпес дугайында делегей керээзин чарары улуг ужур-дузалыг болуп болур. Оран делегейге массалыг узуткажылгашкын чепсээниң улам ыңай көвүдээрин чайладып, ядролут дайынның айыылын эвээжедиринче угланган улам ыңайгы хемчеглерже шилчилгени чиигедип турар ындыг керээни чарарының перспективазын тайбыңга ынакшылдыг бүгү улустар чүүлдүг-зүнүп көрүп турар.

Европага айыыл чок чорук дээш демиселге хөй чурттарның калбак улус массалары улам идепкейлиг-биле киржип турар апарган. Ынчангаш оларның бирги одурууда — улус массаның эрге-ажыктарының туруштуг камгалакчылары — коммунистер туруп турар. Ам удавас Карловые Варыларга ажыттынар деп турар Европаның коммунистиг партияларының чөвүлел хуралы Европа диптке тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш демиселдиң миллион-миллион кижилерни дүвүредип турар айтырыгларын чугаалажып көөр. Өске-даа акы-дуңма партиялар-биле бир дөмей, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болгаш Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы ол чугула чөвүлел хурал чедиишкиниинг болзун дээш бүгү күштерин үндүрер дээрзин бүзүрел-биле чугаалап болур.

Империализмниң агрессчи хөделиишкиннери амгы үениң делегей байдалын улуу-биле нарыыдадып турар деп, Л. И. Брежнев уламчылап чугаалаан. Ындыг байдал турда, делегейниң бүгү революстуг, демиилгелиг күштериниң чаңгыс эвии, хамыктың мурнунда социализм чурттарының чаңгыс эвии болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң сырый каттыжыышкынын быжыглаарының эргежок чугулазы онза күштүг-биле илереп турар-дыр. Моон-биле холбаштыр Вьетнамда болуушкуннарны ап көргеш, бодунуң Төрээн чуртунуң салым-чолун вьетнам улустуң бодунуң шиитпирлээринге моондак болур дээн АКШ-тың чагырыкчыларының оруулгалары кажан-даа чедип алдынмас дээрзин Вьетнамда дайынның бүгү чорудулгазы көргүзүп турар-дыр дээрзин ол демдеглээн. Бир эвес демисежип турар вьетнам улуска дузаламчыны пландаарынга болгаш практика кырынга боттандырарынга. Ыдатты киириштирбишаан, бүгү социалистиг чурттарның хөделиишкиннерниң калбак чаңгыс эви чедип алдынган турган болза, Вьетнамга дузаламчы улам боттуг болган, империалистиг агрессорларның авантюразының бузурашкынының шагы улам дүрген чоокшулаан турар ийик дээрзин Л. И. Брежнев демдеглээн. Совет Эвилели, СЭКП-ниң Төп Комитеди болгаш Совет чазак болза, интернационализмниң принциптерин чайгылыш чокка эдербишаан, хөделиишкиниң ындыг чаңгыс эвин эң-не калбаа-биле боттандырарынга мурнуку хевээр белен дээрзин бо индирден база катап медеглексеп тур мен деп, Л. И. Брежнев чугаалаан. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң сырый каттыжыышкынының херээнге марксисчи-ленинчи партияларның төлээлекчилериниң ужуражыышкыннары болгаш чөвүлел хуралдары боттуг рольду ойнап турган болгаш моон соңгаар-даа ойнаар дээрзин ол оон ыңай демдеглээн. Коммунистерниң чаа делегей чөвүлел хуралын чорударының айтырыын болуушкуннарның чорудулгазы бодуу тургузуп келген. Акы-дуңма хөй-хөй партиялар бо айтырыг талазы-биле боттарының туруштарын илередип, коммунистиг хөделиишкиниң сырый каттыжыышкынынга сонуургалдыг болуп турар бүгү партиялар киришкен турар ындыг чөвүлел хуралды чыылдырары дээш саналдарын чугаалаан.

Ол чөвүлел хуралга белеткел-биле холбашкан тодаргай айтырыглар дугайында боданыр болгаш чөвүлежир, акы-дуңма партияларның ақаа чугаалажыры эргежок чугула деп санап турары айтырыгларны тодарадыр үе ам келген-дир.

Бүгү делегейниң коммунистериниң чөвүлел хуралын чыыры ышкаш, ындыг чугула болуушкуну улуг, ылавылаалдыг белеткелди негеп турар деп, акы-дуңма партияларның саналы-биле СЭКП чөпшээрежип турар. Оон-биле кады салдынган сорулга чедип алдынган турар, чүге дээрге ол болза делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң туруштарын быжыглаар деп — коммунистерниң ындыг дээди эрге-ажыктарынга тааржып турар дээрзинге бүзүреддит бис.

Бодунуң интернационалчы чаңчылы-биле билдингир Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының съездизи марксизм-ленинизмниң принциппиалдыг үндезининге акы-дуңма партияларның сырый каттыжыышкынынга таарымчалыг илдигин бээр дээрзинге совет коммунистер бүзүреп турар. Пролетарлыг интернационализмниң принциптеринге силерниң партияңарның чайгылыш чок бердингени ақаа эң-не шынчы магадылал болуп турар.

Ажылынга чедиишкиннерлиг болуруп, социалистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелерлиг болурун съездиниң делегаттарынга Л. И. Брежнев күзээн.

• • •

СЭКП ТК-ның Чиндиге секретарының чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш диммиттиг, үр адыш часкаашкыннары-биле удаа-дараа үзе кирип турган.

(СЭТА).

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Улуг-Хем районнуң Көк-Чыраа суурда дөртен хире кижилиг агитколлектив ам каш чыл улаштыр доктаамал ажылдап турар. Агитаторларның хөй нуруузу ортумак, дооскан дээди болгаш дээди эртемниг. Олар дээрге колдуунда башкылар, эмнелге ажылдакчылары, «Улуг-Хая» совхозтуң тускай эртемниглери, библиотека, клуб ажылдакчылары-дыр.

Совет эрге-чагырганың 50 чылы юнга белеткениишаан, совхозтуң ажыл-ишчилери, алдарлыг байырлалга чедиишкиниинг ужуражыр сорулга-биле иштики курлавырларны, бар аргаларны эң долузу-биле ажыглаарын оралдажып турар. Агитколлектив бодунуң бүгү-ле ажыл-чорудулгазын ук ажыл-агыйның ажылчыннары, механизаторлары, малчыннары, тудугжулары юбилейлиг чылда айтып алган дедиелин чедип алган турарын хандырарынче угландырган.

Политиктиг агитацияның дээштиин болгаш боттуун бедидер, көдээ ажыл-ишчилерниң угаан-бодал талазы-биле хөй янзы негелде херегледерин эң долу хандырар сорулга-биле агитколлектив бодунуң составын бөлүктээрин боттандырган.

— Бистиң агитаторларывыста чоннуң чурттап турар черлеринге, сүт-бараан фермаларының ажылдакчыларының ортузунга, хойжуларга, механизаторларга ажылдаар бөлүктер тургустунган — деп, Көк-Чыраа школазының директору, агитколлективтиң удуртукчузу Владимир Кулбүзекович Комбуй-оол чугаалап турар.

— Агитаторларның иштинде көскү агитация дериирин организастап турар тускай агитаторлар база бар. Ай санында бир, ийи катап агитас-массалыг ажылдың тускай айтырыгларының талазы-биле чөвүлел хуралды азы семинарны эрттирип турар бис —деп, агитпункт эргелекчизи чугаалады.

Агитколлективтиң ажылының хевирлери янзы-бүрү: беседалар, ыткыр номчулгалар, аас журналдары, тематиктиг кежээлер, хоочун кижилер болгаш бүдүрүлге мурнакчылары-биле ужуражылгалар дээш өске-даа. Чүгле сөөлгү үеде безин агитколлективтиң күжү-биле «Мөңге дириг Ленин», «Коммунистиг партия — совет улустуң тиилелгелериниң организакчызы болгаш баштыңчызы», «Совет эрге-чагырга чылдарында бистиң суурувуста кандыг чаартылгалар болганыл», «Юбилейлиг чылда совхозтуң ажыл-ишчилери чүнү чедип алырыл?», «Бистиң чуртувус чаа беш чылда», «Совет улус тайбың күзээр» дээн чергелиг өске-даа темаларга беседаларны, кежээлерни чорутулаан.

Улусчу байырлалдар бо суурда дыка сурагжып турар. Часкы тарылга сөөлүнде — күш-ажылдың байырлалы. Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының бүгү эвилел хүнү кижилерниң сеткилинде быжыг арткан. Ол хүн клубтарга байырлыг уткулга хуралдары болгулаан. А оон мурнунда агитаторлар боттарының участоктарынга барып, ол байырлал хүнүн совхоз ажылчыннары кандыг чедиишкиннер-биле уткуп турарын кижилерге чугаалап бергилээн. Көдээ ажыл-ишчилерге тураскааткан кежээге совхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчыларынга белектерни болгаш хүндүлел бижиктерни тывыскылаан. Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери солун концертти көргүскен. Ол хүнге холбаштыр плакаттарны, лозуннарны кылып, хана парлалгаларын болгаш хайынчы хуудустарны үндүргүлээн турган.

Соңгулдага белеткелдер үезинде агитколлективтиң кежигүннери база хөй ажылдааннар. Участоктарга болгаш чуртталга бажыңнарынга беседалардан аңгыда, агитпунктуга хөй ажылдарны чорудуп, депутаттар-биле ужуражылгаларны, оларның отчёттарын организастаан. Көдээ, район Советтериниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советинге депутаттарга кандидаттар-биле хөй ужуражылгаларны эрттирген.

Агитаторларның арзында ол чугула партийжи даалгага элээн хөй чыл ажылдап келген хоочун кижилер база бар. Ындыгларның бирээзи Валентина Седиповна Шурук-тур. Ол өг-бүле бүрүзүн, оларның сонуургалдарын болгаш херегледерин эки билир. Бижи бүрүзү-биле чугаалажып, оон сеткилинге тааржыр сөстү тып шыдаар. Лекция, беседа, чечен чогаалдың чаа чүүлдери-биле таныштырылга, кино-фильм көөрүнче чалаары дээш өске-даа хевирлерни ол бодунуң ажылынга калбаа-биле ажыглап турар.

Бодунуң участогунга доктаамал аалчылар — Алевтина Уйнук, Нина Егорова, Анатолий Дагбалдай, Севээн Сарыг-Лама олар чурттакчы чоннуң хүндүткелин чедип алганнар. Олар сүт-бараан фермазынга, хойжулар коданнарынга барып, беседаларны кылып турар. Ол дээрге агитаторларның бүгү черлерге партийжи сөстү чедирип, кижилерниң практиктиг ажылынга дузалап, оларның мурнунда турар сорулгаларны тайылбырлап турары ол. Агитаторларның эки ажылдааның түңнелинде өг-бүле бүрүзү чагылгалыг болган, хөй санныг кижилер политиктиг болгаш чечен чогаал литератураларын хыңдыкшыл-биле номчуп турар апарган.

Ам үеде совхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары юбилейлиг чылда бедик дүжүт өстүрүп алыр дээш шыңгыы демиселче кирген, а малчыннар эң хөй сүт, дүк, эът дээш туржуп турар. Совхозтуң ажыл-ишчилериниң ол сорулгалары агитколлективтиң ажыл планында база илереттинген. Ам үеде агитколлектив часкы хову ажылдарының үезинде болгаш малчыннар ортузунга калбартып чорудар агитас-массалыг ажылдың тематиктиг планын ажылдап кылып турар. Көк-Чыраада агитколлективтиң чорудуп турар ажылдары Октябрьның 50 чыл оюнга белеткел-биле сырый холбаалыг болгаш совхоз ажылчыннарының практиктиг ажыл-херээнге боттуг салдарны чедирип турар.

В. БЕРЕГОВОЙ.

Поварларның үлүү

Чаа беш чылдың ийиги чылының часкы хову ажылдары Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң тараа шөлдеринде база изиг турлук. Терезинниң, Аймыырлыгның, Шаңчының ховуларында шык базырар, чер суггарар, суггарылга бугалары аштаар ажылдарда ажылдап турар тараажыларның эки күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайында өөрүнчүг медээлерни республика солуннарынга парлап, радиога чугаалап турар. Шөлде ажылдап турар механизаторларга изиг чем, ажыл сөөлү шактарда чунуп алгаш, культурлуг дыштаныр чунар-бажыңнар база чугула. Совхозтуң үш трактор-хову бригадаларының төп турлагларында бо ажылды чедимчелиг тургускан. Столоваяларда дуржулгалыг поварларны быжыглаан, чунар бажыңнар, кызыл булуңнар ажылдап турар.

М. ДАПЫК.

агроном.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙПОЗУ

Эрткен ажыл-агый чылында чоннуң аъш-чем болгаш үлетпүр бараааннарынга өзүп олурар херегледерин хандырар талазы-биле районнуң херегдел кооперациязы багай эвес ажылдаан. Бараан саарылгазының планын 102 хуу, оон иштинде садыг черлери —101, ниитиниң чемненилге черлери — 112 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 120 муң ажыг рубльдиң янзы-бүрү бараанарын чоңга саткан. Планнаттынган бараан фондулары барык шуптузу алдынган. Часкы-чайгы болгаш күскү үелерде базаарларны, ярмаркаларны организастагылаан. Хеп чуур машиналарга, мотоциклдерге, доозун сордурукчуларынга, соодукчуларга, хевистерге болгаш хевис кылыгларынга чоннуң херегледи калбарып турар. 26 магазин, 3 столовая, 5 буфет, 3 ларёк, 4 автолавка райпонуң саң-ажыл-агый планын күүседир дээш социалистиг чарышка киржип келген. Беш бригадада 37 кижи коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп ат дээш демисежип турар. Раймагтың белен хеп салбыры (эргелекчизи эш Маратканова, садыгжылары эштер Рогачёва, Баженова) коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп атты чедип алган. Автолавка садыгжылары И. Чертков, Н. Ростовцев олар коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болганнар. Ийме магазиниңиң эргелекчизи Ондар Сүгдерек коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп ат дээш шудургу ажылдап турар. Ийме, Баян-Тала, Хөндергей, Чадаана сумуларының магазиннери эки көргүзүглерлиг.

Чамдык магазиннерде, чижээ, ном болгаш ажыл-агый магазиннерин чаа дериг-херекселдер-биле хандырганының түңнелинде садып алыкчыларга таарымчалыг байдал тургустунган. Чадаана хоорайның столоваяларында болгаш дыка хөй магазиннеринде хүндүскү чырыктан калыппас чырыдар лампаларны киирген. Эрткен чайын кондитер цегин дерип ажыткан болгаш кондитер кылыгнары садыглаар магазинни организастаан.

Үстүнде демдеглеттинген эки көргүзүглер-биле чергелештир райпонуң ажылында улуг четпестер бары чоокта чаа болуп эрткен хуучулар төлээлериниң хуралынга илерээн.

Аныяк кадрлар-биле райпо баштаар чери багай ажылдап турар. Садыг-кооператив школазы дооскан 6 кижи Хөндергейде, 5 кижи Теве-Хаяда ажыл чок олуруп турар дээрзин районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы эш Кавай-оол демдеглээн. Совет садыгның чурумун үреп, арги, эдилеп каан чүвелер садып турган Поздееваны раймагтан үндүргеш, гастрономда киирип, садыг шугумунда хевээр арттырган. Чемнер болгаш хлеб ортээ улгаттырар фактылар № 1 столоваяга (эш Грачёва), «Сельхозтехника» буфединге (эш Диденко) тургулаан. Школа буфединге чылыг чемнер чок болур, оларның орнунга арага, таакпы колдаан турар.

Стол, сандай, шифоньер, буфет ышкаш бажың херекселдериниң амдаа ыракта чедишпейн турарын, доозуларның, алифаның ам-даа ховарын, торгуларның ховартааның Баян-Таладан келген хуучу төлээ эш Эрензен чугаалаан. Ылангыя бистиң районда чугайны бүдүрүп турар хереде-ле, чугайны тып алырының берге апарганынга, Баян-Талага хлеб-булочка аймаан улуг үзүктелиишкин-биле чедирип турарынга ол дыка хомудап турар.

Иймеден келген хуучу төлээ эш Дакпай Иргит садыг-кооператив школазының сургуул чыылдазының херээн чугулага көрбейн турарынга доктааган:

— Мен башкы кижи мен. Школага өөренгеш, өөрениp чадап каан, хулиган, дүржок кижилерни чыып алган боор-дур. Ындыг кижилер ол школадан үнүп ажылдааш, самчыгдал кылыр. Төлептиг кижилерни шилип өөредир херек.

— Ховар бараанар келгенде, райпо складындан-на үлежи бээр-дир, деп бистиң садыгжывыс чамдыкта хомудап турар—деп, эш Дакпай уламчылаан. Булгаар идиктер, шой паш (оңгар ижииниг), шаажаң аяктар талазы-биле чоннуң херегдели улгадып турарын ол чугаалаан. Малчыннарны автолавканың четче хандырбайн турарын, автолавка чолаачызы эш Шурышевтиң таныш-көрүш тыртып чоруп турарын база шүгүмчүлээн. Ол ышкаш хуучулар кежигүннеринге киирип алыр талазы-биле чон ортузунда ажыл кошкак. Районнуң чурттакчы чонунуң чүгле 45 хуузу кожаа кежигүнү. Салыышкынның түңү база эвээш, чедир салыр дадывырының түңү чээрби муң ажыг турар ийикпе, кожаа кежигүнү бүрүзү ам-даа 11 рубль 40 көпейкти чедир салыр ужурлуг.

Райпонуң садыг килдизи, оон товароведтери хойжулар бригадаларынга барбайн, малчыннарның чагыг херегледерин сонуургап көрбейн турар.

Культура бараанарының магазини (эргелекчизи эш Тараканова), дежурный магазин (эш Дёмина), АТА магазини (эш Конышина), идик магазини (эш Колчинаева), «Сельхозтехника» магазини (эш Лепешкина), раймагтың пос салбыры (эш Кашина) эрткен чылын бараан саарылгазының планын күүсетпейн барган. Эрткен чылын райпо шугумунга самчыгдалдарның 10 таварылгазы болган. Райпонуң төлеттирер өрелери 51 муң 600 рубль четкен. Райпо шугумунда ажылдап турар кадрларның дөртен ажыг хуузу чүгле чыл хире ажыл стажтыг. Бо чорук райпо баштаар чери кадрлар-биле ажылды күштелдирериниче кичээнгей салырын негеп турар. Ындыг турбуже хоочун садыг ажылдакчыларының дуржулгазын нептередир, аныяк кадрларны ажылга дадыктырар талазы-биле ажыл чорудпайн келген.

Садыг болгаш хөй-ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын улам экижидер дугайында хуучуларның чагыгларын күүседирин райпо баштаар черинге хүлээткен.

С. ПАВУ.

КИЖИЛЕРНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Эрзинниң чазы

(Эгези 2-ги арында)

Мен база катап Эрзинниң кудумчузунга келдим. Ажыл шагы төнүп турду. Хүн караа чылыг боорга, кижилер кудумчуже үнүп, часкы чараш хептерин кеткилепкен. Районнуң культура бажыңының чанынга тевер карыш ээжектиг туфли кеткен аныяк кысты көрдүм. Ооң базымы чиик, сугда салдаан куу куштү сагындырар. Эң-не сөөлгү, аянныг хевириниң модазын ёзугаар бышкан платьелиг. Ол чаа хеп тыва кыстың хевирин мырыңгай бир янзы онзагай кылыпты. Оон-биле карыштыр база бир аныяк кыс эртти: кылаң кара сапыктыг, хээлеп туруп даараан тыва платьелиг, бажының дүгүн ийи чара өрээш, курлак чедир бадырып алган. Ол ийи кыстың хевири арзында чежемейниң-даа ылгалдыг болза, коңгүс «чогушпас», харын кижиниң сагыжынга чаңгыс аай магадалды оттуруп кээр-дир...

Эрзинниң амыдырал хандырылга комбинады. Эрзинчилерниң хеп быжыкчызы Има Хереловна Сотпага комбинаттың даараныгга мастерскаязынга ужуражы бердим. (Солагай талада чурукта). Ооң холунда сантиметрлиг херексел, чугай, янзы-бүрү шугумнар бар. Калбак столдуң ол-бо талазынга далаш чокка баскылап, хемчээп, шыйып, быжып ажылдап тур.

— Мен чээрби чылдың мурнунда чеди дугаар классты дооскан мен—деп, Има Хереловна эгеледи.— Сөөлгү чылдарда Кызылдың садыг-кооперативтиг училищезиниң даараныгга салбырын доозуп алдым. Ооң соонда Куйбышевке 7 ай хуусаалыг тускай курска база өөренип чордум. Эр-кыс, оруc-тыва, модалыг болгаш бодуун — чагыкчының күзээни-биле кандыг-даа хепти кылып күүседип болур бис.

Има Хереловна тыва улустуң ус-шевер аргаларын дыка мерген шиңгээдип алган, ол чорук оон ажылынга бир янзы аянны киирип турар. Мастерскаяга хеп даарадып алыр дээн кижилер Эрзинниң бүгү булуңнарындан келир, эң ырак малчыннар безин четкилеп кээр, сагыжынга тааржыр чагыгларны кылдырып алыр ужуру ында.

— Хамык ужур хептиң нарынында база эвес — деп, Има Хереловна уламчылады.— Ажылдаарга эптиг, чылыг, эдилелдиг хептиг болурун малчыннар кончуг күзээр. Бистиң байдалдарывыска ховеңниг тыва тондан ойталаары барык-ла болдунмас. Ынчаарга ону малчыннар боттары даарап алыры улуг шүүделдиг болгай. Бистиң мастерская ындыг чагыгларны күүседип эгелээн. Районнуң эң ырак девискээри Божалыгда малчын Хомушку Чурук торгу-биле каастаан тыва тонну, Бүдүкта малчын Севил Чечек нарын угулзалыг платьени даарадып алган.

Комбинаттың директору Галина Донмутовна дааранчыкчыларының ижин сонуургатты. Мында 10 кижи бар. Оларның арзында бүдүрүлгениң мурнакчызы Соян Долгар база бар. (Оң талакы чурукта).

— Он ийи чылдың мурнунда даараныыш эгелээн мен — деп, ол таныштырды.— Баштайгы үеде өөреникчилеп турдум. Оон туразылаң ажылдап эгелээн.

Соян Долгар бүдүрүлге даалгазын чыл-чылда ажыр күүседип келген. Ооң ажылының бо чылдың баштайгы кварталында көргүзүү база хамыктың дээрези болган, чүгле март айда безин ажыл үлүүн 216,6 хууга күүсеткен.

— Кандыг чажыт турар боорул аан ында!—деп, ол мээң айтырыымга харыылай-дыр.— Кижиниң кызымаандан, тудуңгуруңдан чүреккиринден хамааржыр ыйнаан. Оон башка чү дээр боор! Эрткен он ийи чылдың дургузунда мен биче-ле чүвени көрүп, немей билип, өөренип алыксап, эш-өөрүмнүң арга-мергежилин көрүп, оларны ажыглап келдим. Сонуургалдыг болур болза, кижи чү-даа чүвеге өөрени бээр-дир ийин.

Эрзинчилерниң омаг... Ынчаар чугаалап болур. Культура бажыңының сценазынга кылагар кара костюмнарлыг оолдарны, национал тыва хеп-сынныг ыраажы, уран танцычы кыстарны көрдүм. Кудумчуга, бажыңнарга база-ла аныяктар, улуглар аянныг кеттинилкен чоруур болду. Ол культураның база бир одаа — дааранылга мастерскаязы ол-дур деп билдим. Дааранычылар юбилейлиг бо чылдың бирги квартаалының планын 126 хуу күүсеткен, комбинаттың бир салбыры ырак Нарында ажыткан. Ол дыка-ла магалыг-дыр!

(Төнчүзү 4-кү арында).

ӨСКЕ СӨӨК ДЕП ЫЛГАЛ ЧИТКЕН

Эрзинниң чазы

(Төнчүзү. Эгези 2-3 арыннарда).

Ол-да чораш бир солун өг-бүлеге база ужураштым. Эң-не баштай үш оолакты көрүп кагдым. Олар бот-бодундан ылгалышпас, узун-кысказы эвес болза, салчаптаа болур. Үгүлдаалап каан платье кеткен тыва херээжен оларның эң бичезин куспактап алган, назын үезинде орус эр кижи эдээдилерин холдарындан чедиппен чордар (адаанда чурукта). Ол чаңгыс өг-бүлениң улуг хээрзин сөөлзүредир билген мен.

— Бараан саарылгазының планын ай санында ажыр күүседип келген бис — деп, Эрзинниң аъш-чем садыының эргелекчизи Елизавета Шоюновна Степакова дыннадып кагды (үстүнде солагай талакы чурукта).— Эрткен чылдың бараан саарылга планының күүселдези 113 хуу болган, а бо чылдың баштайгы кварталының — 107 хуу. Мээң оон эжим Михаил Борисович Степаков, бо-ла садыгның садыгжызы, ол чыл төнчүзүнде амыдырал хандырылганың аңыяк ажылдакчыларының республика слёдунга киржип чораан.

Михаил Борисович бистиң республикага Орел областындан чедип келген. Оон адазы — демир орук белдириниң хоочун дарганы, ажы-төлүн төлептиг чаңга, күш-ажылды үнелеп билириңге, ак сеткилдиг болурунга өөредип чораан. Михаил оон ол күженишкиннерин бурун бадыткап, төрээн чериниден ырак булуңга эки ажылдап, быжыг өг-бүлени тургускан.

— Эң улуг оглувус Саша ам чеди харлы харлаар — деп, Михаил чоргаарал-биле чугаалады.— Ол ам кырган авазының аалында. Моол, тыва дылдарны билир, орустап база чугаалаар. Оон бичелери Вова, Сережа, Толя бистиңиңде. Сережа биле Толя яслиде турар, ынчаарга Вовавыс бистиң чаныывыска хүнзээр-дир.

Михаил ол дугайын чугаалааш, кадайынче көрүп, «өскээр чугаалаптар болдум бе» дээн ышкаш, хүлүмзүрүп каап турду. Бо бодуун, биче сеткилдиг ишчиниң сагыш-сеткилиниң чаагайын ыя ол байдал безин херечилеп келир.

—Мен сес класс дооскан мен —деп, Елизавета Шоюновна бодунуң дугайын сонуургатты.—Оон соонда аар-саар ажылга кирдим. А 1959 чылда Кызылдың садыг школазын дооскаһым соонда садыглай бергеним бо...

Орел область биле Тываның аразында үзүлбес найыралдың бир удазыны ынчаар шөйлү берген. Михаилдиң адазы, Борис Степанович Эрзинге ийи удаа аалдап чораан. Чаа төрелдери оон сагыш-сеткилинге дыка таарышкан. Ынчанмайн канчаар: Тываның бурунгу болгаш чалыткаан черинде Степаковтарның чаа салгалы өзүп орар-дыр... Мен Кызылче үнүптерим эртенинде Михаилди ийи удаа көрдүм: баштай ийи оглун яслиге чедирип чорду, оон соонда Вовазын эдертеш, ажылдап бар чытты, ол бичии оол хая көрнүп каап, холун чайып чорду...

А Полина Ивановна Тырышкина Эрзинге он беш чылдың мурнунда Иванов областындан чедип келген. Ол аңаа үш чылдыг фельдшер-акушер школазын дооскан, ону бээр Эрзинче чоруткан.

— Баштайгы үеде маңаа ажылдаары берге-ле турду — деп, Полина Ивановна миннип олурар.— Ынчан бо эмнелгеге чаңгыс машина-даа турбаан, ыдай-бээр баарда, аът мунар турган. Ам дээрге магалыг чүве-дир...

Полина Ивановнаны эрзинчилер хүндүлээр. Эрткен он беш чылдың дургузунда ол эмнелгениң лаборантызы болуп келген. Амгы үеде ол—эмнелгеде профэвилел комитединиң кежигүнү, кодээ Советтиң депутадынга ийи удаа соңгуткан...

Полина Ивановнаның өөнүң баштайгы ээзи аарыгдан өлген, бичии Оксана болгаш оон кырган-авазы артып калган. Ам үеде олар-биле кады Полина Ивановнаның чаа эжи, харылзаа шугумунуң монтеру Иван Никифандрович Жуланов чурттап олурар. Ол өг-бүлеге бичии Татьяна немешкен, дөрт харлыг уруглу Полина Ивановнаның баштайгы кунчуу азырап олурар.

— Чок, бис ясли херегдевейн турар бис— деп, ол дугайты Полина Ивановна хүлүмзүрдү.— Бистиң кырган-ававыс бар.

Эрзинниң черинге кижилерниң база бир солун салымы-биле ынчаар таныжкан мен.

...База катап Эрзин хемниң кадыр эриинге үнүп келдим. Ам хем доштуг, ынчалза-даа доштуң соогу холумда хевээр. Сактырымга, хем чалгып чыткан ышкаш болду. А херек кырында ындыг эвес. Мен Эрзинде чаа амыдыралдың чалгыының дугайын бодап чораан боор мен.

Алдын-оол ДАРЖАА.

Эрзин—Кызыл.

АҢНААРЫНЫҢ ЧУРУМУН САГЫЫР

(Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалындан)

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели республиканың девискээриниге аңнаарының хуусаазын 1970 чылдың январь 1-ге чедир узадырын чоокта чаа хүлээп алган доктаалында айыткан.

Үнелиг аңнарның болгаш куштарның камгалалын күштелдирери-биле 1967 чылдың апрель 15-тен эгелээш, 1969 чылдың октябрь 1-ге чедир арга куштарын аңнаарын хоругдаан. 1967—1969 чылда элик чөпшээрелиниң (лицензияның) саны Тожу районда, «Тере-Хөл» болгаш «Кара-Хөл» колхозтардан өске черлерге мурнуку чылдарда турганындан ийи катап эвээжедирин аңныыр-тывыш эргелелинге хүлээткен.

ӨРТ АЙЫЫЛЫН БОЛДУРБАС

Өрт айыылы улус ажыл-агыйынга улуг когаралды таварыштырып турар. Улуг-даа, бичии-даа өрттүң тыптып келгениниң чылдагааннарын илередип тодарадырга, оларның хөй кезии-ле өртке удур хемчеглерни сагываанындан болгаш чамдык кижилерниң серемчилел чогундан болуп турар.

Маңаа холбаштыр чамдык чижектерни көргүзүп болур. Эрткен кыжын одалга системазының доңа берген хоолайларын керосин өртедип эргизип турган, № 2 бажың эргелелиниң болгаш сүт заводунуң ажылчыннары өрт айыылын болдурганнар. Ук организацияларның удуртукчуларынга ындыг арганы ажыглаваас дугайында айтышкынны каш удаа дыңнадып турган.

Бо чылдың январьда Таңдының «Сельхозтехника» каттыжышкынының (директору эш Митрофанов) септелге цегинге өжүрбээн таакпы одундан өрт болган. Ол таварылга коллективтиң удуртукчуларынга өртке удур хемчеглерни болгаш негелделерни күштелдирер ужурлуг турган. Ынчалзажок кандыг-даа хемчеглер алдынмаан, оон түңнелинде февраль айның 20 үезинде аңаа база-ла улуг өрт болур часкан. Артык кезектер складының эргелекчизи хүндүс чынныпт турган электроплиталын өжүрбейн, складын шоочалааш, чана берген. Чүгле дүжеки таңныылдың серемчилелдиг болганындан хып эгелээн өрт өскүрээн. Бо ышкаш чижектерни ам-даа уламчылап болур.

Бо бүгү чамдык бүдүрүлге болгаш албан, организация черлериниң удуртукчулары өртке удур хемчеглерни сагыырынче кичээнгей салбайн турарын тодаргай херечилеп турар. Харын-даа чамдык организацияларның удуртукчуларының өрт херекселдерин өскээр ажыглап турарын буруу шаап көөр херек. Чижээлээрге, № 62 механизастаттынган колоннаның удуртукчулары өрт насозунуң моторун чиик машиназынга алгаш, насоста үрелик моторну салып кааннар. Аэропорттуң девискээринде өрт херекселдери шагдан бээр септеттинмээн, чер бырдарай чыдар.

Часкы үе—өрттүң эң айыылдыг үези. Кургаг оът-сигеен, кыштадыр чыглып келген бок бичии-ле серемчилел чок чоруктан улуг өртке чедирип болур. Чурттаалга болгаш бүдүрүлге чоогунуң богун баш удур аштап, өрт кыва бээр хире черлерге шыңгыы хайгааралды тургузар херек.

В. ЧЕРКАШИН, инструктор.

Спорт

Хоорайның бирги чери дээш

РСФСР-ниң улустарының Совет эрге-чагыргазының 50 чыл оюнга тураскааткан IV чайгы спартакиадазының программазынга киирипгтир. Кызыл хоорайның бирги чери дээш хол бөмбүүнүң маргылдаазы эрткен дыштаныр хүнде күш-культура бажыңының спорт залында эгелээн. Ында найысылалдың бүдүрүлге, өөредилге черлериниң школаларының болгаш «Спартак» эки-тура спорт ниитилелиниң командалары киржип турар.

Бо удаада баштай херээжен улустуң аразынга хоорай чемпионун тодараттына бээрге, эр улустуң ээлчеглиг оюннарын эгелээр кылдыр чурумчуткан. Залга эң-не баштай Кызылда күрүнениң башкы институдунуң уругларының ийиги командазы-биле башкы училищезиниң хол бөмбүкчүлери ойнаан. Дээди өөредилгеге чериниң студентилери удурланыкчыларын ийи удаа ууткаш, баштайгы тиилелгени чедип алган. Оон соонда студент кыстарның бирги командазы № 1 школаның уругларын тиилээн. Ынчангаш башкы институдунуң студентилери маргылдааның эгелээн хүнүнде чедиишкиниг болган.

№ 2 школаның уруглары эмчи училищезиниң суртуулдарынга удур ойнааш, баштайгы оюнда 15:1 санга, оон соонда 17:15 санга уламчылыр уттурганнар.

Маргылдаа чидиг демиселде уламчылап турар.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

СИБИРЬ ЯЗВАЗЫ

Сибирь язвазы—чидиг халдавырлыг аарыг, ол аарыгдан бүгү малдар—инек, хой, өшкү, чылгы, буйбол, элчиген болгаш хаван аарыыр.

Аарыгның кижиге халдаарының кол дөзү болза аарыг малдар болур.

Микроскоп-биле дыка улгаттырып тургаш көөрге, шөйбек хевирлиг көстүр тускай микробтар сибирь язвазы деп аарыгны тывылдырар. Ол микробтарның онзагай байдалы болза спорланы бээри (таарымча чок байдалдарда быжыг туруштуг чорукту бодунга тургузуп алтар аргалыы) болур. Спорлар — ол болза быжыг карт-биле шыптынган микробтарның көңчүг быжыг туруштуг хевири болур. Спорларның тургузутунарынга агаарның кислородунуң чечиир санныг бар болуру эргежок чугула; малдың организминге сибирь язвазының микробтары спорлар болуп хуулуп шыдавас.

Сибирь язвазының спорлары канчаар-даа аажок быжыг туруштуг болуп турар: олар суг-га каш чылдарның дургузунда, а хөрзүнге — он-он чылдарда амыдырап шыдаар аргазын камгалап артып каарлар. Хайындырышкын азы дезинфекцилээр (халдавырны хора чок болдуруп өлүрер) эмнер сибирь язвазының спорларын чүгле үр үеде хайындырарга азы хораннаарга өлүрлер. Кижиниң азы малдың организминге киргеш, спорлар микробтар кылдыр хуула бээр, олар өзүп көвүдээр болгаш аарыгны тывылдырар.

Сибирь язвазының спорларынга бодаарга, микробтарының тыны шоолуг быжыг эвес — өлүүчел болур. Оларны хайындырышкын болгаш дезинфекцилээр эмнер дүргени өлүрүп шыдаар.

СИБИРЬ ЯЗВАЗЫ КИЖИГЕ КАНЧААР ХАЛДААРЫЛ?

Аарыг малдың даштыкаар үнүп чоруур чүүлдери-биле (сидии, өдээ) үнген микробтар оът-сигенге чыпшынар, ону чиген мал сибирь язвазындан аарый бээр.

Чайгы үеде хан сорар чамдык сээктер (маастар болгаш өске-даа сээктер) сибирь язвазын тарадырынга арганы берип турар.

Кижиниң организминче сибирь язвазының тывылдырыкчызы кеш кырының карттарының балыгланып үрелген черлерин, чем хайындырар оруктарны дамчып, база тынар оруктарны дамчып кирип болур.

Кижилерге колдуунда-ла аарыг малдардан дорт халдаар. Оон аараан малды өлүргеш, соеп-бузуп турда, сибирь язвазының микробтары халдай берген продуктуларны аъш-чемге белеткеп азы чемге ажыглааныындан, аарыг малдарны ажаап турар үеде бодунуң гигиеназын (арыг-шеверин) сагыырының дүрүмнерин хажытканындан кижи ол аарыгны халдадып ап болур.

Аарыг малдарның чиг эъди (дүгү, кежи, хылы болгаш өске-даа чүүлдери), база ол ышкаш, халдавыр чыпшынган чиг эъттен бөрт, алгы херектээш тон, хол хаптары, чүлүттүнеринге хереглээр кисточкалар болгаш өске-даа чүүлдерни кылган эдилелдерни дамчыштыр база-ла аарып болур.

Кижилер холун дамчыштыр алгы-кеш дээн ышкаш шала кылдыган кылыглар алыры көңчүг айыылдыг. Ындыг арга-биле сибирь язвазындан кижи аарып болур.

Сибирь язвазындан кодээ ажыл-агый ажылчыннары — кадарчылар, ветеринар ажылдакчылары, мал согар черлериниң ажылдакчылары болгаш алгы-кеш ажылдаан кылып, ону даарап турарлар хөй аарып турар. Ынчалза-даа аараан малдарны өлүрер, аарыгның халдавыры чыпшынган чиг эъттерни шыгжап кадагалаар дугайында ветеринарияның арыг-шевер талазыбиле дүрүмнерин күүсетпес болза, кандыг-даа ажылдыг кижи сибирь язвазындан аарый берип болур. Аал-оранга ындыг аарыг малды өлүргениниң, өлген малды сойганының, ол малдың эъдин чемге ажыглаанының уламындан сибирь язвазындан өг-бүле ниити шуптузу аарып болур.

Моон аарыыр чоруктар колдуунда-ла чайгы үеде таваржып чартылы хирезн июль-август айларга онаажып турар.

ААРЫГНЫҢ КАНЧААР ААРТЫП ЭРТЕРИ

Малдарга аарыгның халдавыры эгелээниниден тура көскү демдектери тывылгыже чедир 3—6 хүннер эртер.

Бир эвес халдавыр кемдээн кешти дамчыштыр болган болза, микробтарның нептерээн чери тударга шиг ыжык болур болгаш дораан-на билдиниң келир. Аарыгның ындыг хевириниң үезинде эки эмнээрге мал сегий берип болур.

Малдың шөйүндүзүнче халдавыр киргенде, аарыгның өлүмнүг хевири дораан өскүй бээр. Аарыг малдың температуразы дүргени бедиир, тынышы дүргедеп, дапкыжаар, ол аңаа-ла ханныг чүве өдер, сидии кызыл өңнүг апаар. Аарып эгелээниниң соолунде удатпайн сүдү соглуп эгелээр. Колдуунда-ла аарыг мал 2—5 хонгаш өлүп каар.

Хойларга сибирь язвазы нургулайында-ла көңчүг дүрген эртер. Оон чылдагааны-биле көңгүс кадык мал хенертен моорап кээп дүжер, оон бүдүн чартык шак хире болгаш, өлүп каар. Чамдыкта сибирь язвазының шак ол чаңныктыг хевири мыйыстыг бода малга (инекке) база таварышкылаар.

Кижиге сибирь язвазының үш хевири көстүп турар: кештиң, шөйүндүнүң болгаш өкпениң.

Аарыгның халдаан үезинден эгелээш, баштайгы демдектери көстүп келиринге чедир үе бирден чеди хонук (ортумаа-биле 3 хонук) болур.

Аарыгның кешке халдап аартыр хевири кижилерге хөй таваржып турар. Чүнүң-даа мурнунда арыңга азы мага-боттуң чаңгаш чоруур черлеринге дээп аартыр. Микроб халдай берген кештиң оңу кыза бээр, оон кешке бичии суглаңгыжыгаштар кылдыр ол хувула бээр: оон кижиңинге шыдашпайн аарыг кижи суглаңгыжыгаштарны чара дырбаптар. азы ол боду чарлы бээр болгаш балыгланган кештиң экирип турар үезинде карара бээри ышкаш, ол чер карт-биле шыптынар. Кешке кара карты долгандыр үүрмек суглаңгыжыгаштар үнүп кээр, олар сибирь язвазының карбункулу (кадагазы) деп адап турары карттар-биле шыптынмышпаан, чаңгыс улуг кара карт болуп каттыжа бээрлер. Долгандыр турар тканьнар ыжа бээр. Сибирь язвазының карбункулунуң характерлиг байдалы болза оон ине-биле кадаарга безин көңчүг аарышкылыг эвези болур.

Сибирь язвазының кешке дээп халдаар хевири-биле аараанда кижи шагзыргай, мага-боду чуурук байдалдыг болур болгаш баш аарыыр: аарыг кижиниң температуразы (эъдиниң изии) 39—40 градус чедер.

Чамдык таварылгаларда сибирь язвазының кешке дээп халдаар хевиринде микробтар ханга тарап, ниити аартырынче шилчий бээр. Мынчангаш аарыгның кешке дээп халдаарының чиик хевири-биле безин аарый бээрге, аарыг кижини эмнелгеге чыттырары чугула: ханче тарап, ниити аартырын чугле аңаа болдурбайн барып болур.

Сибирь язвазының кешке дээп халдаар хевири бир эвес ханче тарап, ниити аартырынче шилчий берзе, аарыг кижиниң байдалы көңчүг баксыраар: медерели үнүп-кирип турар апаар, эъдиниң изии дыка бедиир, бир эвес чүректиң ажылы кошкаар болза аарыг кижи өлүп болур.

Сибирь язвазының шөйүндүлер аартыр хевири дыка эвээш таваржып турар. Аараан малдың эъдин чедир азы быжыр хайындырбайн, азы эвээш таварылгаларда аарыг малдың сүдүн хайындырбайн чемге ажыглаарга, ол аарыгның шөйүндүге дээп халдаар хевири тыптыр.

Шөйүндүге дээп халдаар хевириниң демдектери болза, баш аарыыр, кустурукзаар болгаш кусуурар чоруктар көстүр, куду олуртур, оозу колдуунда-ла ханныг болур; а чамдыкта ханныг турыктаар. Бо аарыгның үезинде чүректиң ажыл-чорудулгазы чидии-биле кошкаар, ындыг байдал 3—4 хонуктарда үргүлчүлээр болгаш колдуунда-ла өлүрүүнге чедирер.

Сибирь язвазының өкпеге дээп халдаар хевири канчаар-даа аажок эвээш таваржып турар. Аарыгның ол хевири өкпениң дегдиришкини ышкаш байдалдыг болуп эртер болгаш хилинчектиг берге чөдүл-биле чөдүрүп, хан холумактыг дүкпү дүкпүрер, температуразы дыка бедиир, тынышы аажок бачымнаар болгаш чүректиң ажыл-чорудулгазы кошкаар. Ынчаар аараанда колдуунда өлүр.

БАШ УДУР КАМГАЛАНЫРЫНЫҢ ХЕМЧЕГЛЕРИ БОЛГАШ СИБИРЬ ЯЗВАЗЫ-БИЛЕ ДЕМИСЕЛ

Кижиниң сибирь язвазындан аарыырын болдурбас дизе, малдарның ортан аарыыр чоруу-биле демисежир херек. Мынчангаш сибирь язвазындан аараан малдарны чогуур үезинде илередип тывары болгаш колхоз, совхоз база өске-даа ажыл-агыйларны сибирь язвазының халдавырындан баш удур камгалаар чорук улуг ужур-дузалыг. Сибирь язвазы деп каразып болгу дег мал аарыы илереттинзе, аарыгның шын диагнозун (шинчип тургаш, аарыгны илередири) тургузары-биле мал эмчизинге ук малды көргүзер херек. Кандыг-бир чылдагаан-биле ындыг хемчег алдынмас хире таварылгага турар болза, өске кадык малдардан аарыг малды аңгылааш, ымыраа-сээктер кирип шыдавас хаалгыг кажаага тургузар. Аарыг малдың одээн аңгы болгеш, өртедир. Аарыг азы өлген малдарга чоокшулап четтен өске бүгү малдарны ол аарыгдан камгалаар дээш карантинге тургузар. Ол черниң бүгү малынга баш удур камгалаарының тарыышкынын чорудар. Сибирь язвазы деп каразып болур аарыглар тыптып келгенде, ветеринарлыг хыналданың чөпшээрели чокка малды өлүрүп чиирин шуут хоруур. Бо аарыгдан аараан малдарны аңаа удур сыворотка-биле эмнээр, ынчалдыр эмнээрге эки түңнелди бээр.

Халдавырны нептеретпес дээш, мал сегин хора чок болдурар. Мал сегин хора чок болдурарының дээре аргазы ону өртедири болур. Бир эвес ону боттандырар аргажок болза, алгыниң, кургаг довурактыг черге, чурттаалга тудугларындан, оруктардан, одарлардан, мал суггарар сугаттардан, мал кажааларындан ырак черге, 2 метрден кудура эвес кылдыр хаңдыр каскаш, мал сегин хөмер, өлген малдың болгаш хөмген довурааның кырынга өрттеткен азы хлорлуг чугайны 10 сантиметр кылын кылдыр төгер.

Чоннуң ортузунга сибирь язвазы тыптып келзе, аараан кижини эмнелгеге дүргей чыттырары эргежок чугула.

Аарыг кижини эмнелгеге чыттырган соонда, оон чурттап турганы оран-савазын, бүгү эт-херекселин дезинфекцилеп арыглаар.

Сибирь язвазындан баш удур камгаланыр дээш демиселдиң чугула хемчээ болза, малдың чиг эъдин ажылдап кылып турар бүдүрүлгелерниң санитар талазыбиле көрүлдезин экижидери болур. Маңаа доозун сордурар чүүлдү ажыглаары, тускай хептиң кедери, ажылчыннар бодунуң арыг-шеверин сагыыры улуг рольду ойнаар. Мал согар черлерден аңгы өскээртен алган малдың чиг эъдин лабораторлуг шинчилгеге киирер; ол чиг эътти чүгле дезинфекцилээн соонда болбаазырадырынче ам киирер. Малдың чиг эъдин болбаазырадып кылып турар бүдүрүлгелерниң ажылчыннары сибирь язвазындан баш удур камгаланырының хемчеглери-биле эки таныш болур ужурлуг.

Баш удур алыр бүгү хемчеглерни шыңгыы болгаш өй-шаанда чорудары сибирь язвазындан аарыырындан малдарны камгалаар болгаш кижилерге халдадырының айыылын эвээжедир.

ТЫВА АССР-НИҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КИНО

АПРЕЛЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Буратинонуң ужурадары» 10, «Мандат» 12, 2, «Пар ортулуу» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Шуптузун сактып тур мен, Ричард» 2.30, 6.30, «Чүрек оршээвес» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ажыл-херекчи кижилер» 3, 6.40, «Карамболь» 4.50, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Шииткел тевиг» 11, «Спартак» 2.30, 5.30, 8.50 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: Уругларга дириг-чурумтар 11, «Хаан болгаш генерал» 6, 8 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Луговая станциязын утпас мен» 4, 6.30, 8.30 шактарда.

редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажыы № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63. редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38. харыысалгалыг секретарьның 23-35. партийжи амыдырал килдизиниң 23-54. агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13. кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47. културга килдизиниң 22-64. чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш чыышпрал килдистериниң 21-27. ниитики информация килдизиниң 20—60. бухгалтерияның 31-75. корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01076.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үнүп эгелээн

1967 ч. АПРЕЛЬ 21 ПЯТНИЦА № 94 (6731).

Өртээ 2 көп.

Бүгү чурттарның улустары! Дайынның империалистиг кыпсыкчыларының чимзениишкиннерин солагалап илередиңер! Чепсегленииишкиннерни эндере бүдүрер чорукту соксадыр, ядролуг чепсекти хоругдаар, чепсегленииишкинни бүгү-нииити болгаш бүрүн дүжүрер, бүгү делегейге тайбың дээш демиселди күштелдириңер!

(1967 ЧЫЛДЫН МАЙ 1-ГЕ СЭКП ТК-НЫН КЫЙГЫРЫГЛАРЫНДАН)

ЮБИЛЕЙЛИГ чылдың тарылгазы

Республиканың барык талакы районнарында часкы хову ажылдары хүн бүрү улам калбарып турар. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Бай-Тайга районнарның колхозтарының, совхозтарының шөлдеринде ам каш-каш муң гектар черлерниң шыгын базырып илиирткэн, чүс-чүс гектар черлерни суггарган болгаш часкы чер аңдарылгазы, хөрзүннү өскедээ чепсектер-биле ажылдап кылыры түлүктеп турар.

Чоокку хүннерде Таңды районнуң бүгү ажыл-агыйлары часкы хову ажылдарынга кирип, баштайгы дөрт хонукта 13 муң гектар ажыг черниң шыгын базырган. Ооң иштинде «Межегей», «Тиилелге» совхозтарның кайызы-даа 4000 гектар чедир илииртепкеннер. Таңдыжылар юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдарын бедик темпилиг эгелээни ол-дур. Оларның белеткели багай эвес болганын баштайгы хүннерде чаңгыс-даа агрегатка үрелиишкин болбааны херечилеп турар. Бүгү ажыл-агыйлар хову ажылдарын ийи ээлчег-биле чорудуп эгелээн.

Ол ажылдарның эгелээриниң мурнуу чарыында СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Хөрзүннү хат болгаш суг үрээр чорукталн камгалаар талазы-биле соңгаарлаттынмас хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Ол доктаал бистиң республиканың байдалынга дорт хамааржыр болганда, ында айыткан комплексилиг хемчеглерни боттандырары чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринге улуг ужур-дузалыг. Республиканың тараажылары маңаа улам соруктуг кирген болгаш боттандырып чорудар неделде хемчеглерни ажылдап кылыр шиитпирлиин илереткен.

Часкы хову ажылдарының мурнакчыларының дугайында чер болгандан өөрүнчүг медээлер кээп турар. Улуг-Хемде «Найырал» совхозтуң шөлдеринде эртиен чылын аңдартынган черлерниң кол нуруузу илиирттинген, ылаңгыя Шаңчының делгем ховуларында шык базырыышкыны доозулган болгаш ам чажылганың үезин манап турар. Б. Конгар-оол, К. Тас-оол, Б. Бавуу, М. Хураган-оол болгаш оон-даа өскелер ажыл нормазын хүн бүрү ажыр күүседип турарлар.

Чөөн-Хемчикте «Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырының № 3 трактор-хову ажылының бригадазында комсомолчу аныяктар ажылдап турар. Шык базырыышкынында ажыл нормазын күүсетпейн турар кижи оларда чок, ылаңгыя механизаторлар Х. Ким-оол, Д. Очур, М. Отук-оол ээлчег нормазын 120—140 хуу доктаамал күүседип турарлар.

Улуг Октябрьның юбилейинге алдар бодурган социалистиг чарышка хаара туттунган механизаторларның, хову ажылдакчыларының бо ажылды организастыг эгелээнин, хей-аът кирген ажылдап турарын өөрүп демдеглезе чогуур. Ынчалза-даа ол эки эгелээшкинниң артында улуг четпестер, чедир кылдынмаан чүүлдер ам-даа барын оюп эртип болбас. Республикада тараа культураларының үрезиннериниң 20 ажыг хуузу чажар шынарынга чедир белеткеттинмээн. Оон өске культураларның үрезиннерин четчелеп албаан ажыл-агыйлар хөй. Удавас, майның чылыг хүннери келирге, чажылда эгелээр болгай. Четчир хемчээлдиг, эки шынарлыг үрезиннер чокта, белеткеп алган черни канчаарыл? Чүгле үрезин барда, тарылга чоруттунар ужурлуг. Агрономнар, бригадирлер чажар шынарынга четпээн үрезиннерни эң дүрген ажылдап доозар ажылды организастааш, чажылда эгелээринге чедир бригадаларже, участоктарже бүрүн сөөртүп алган турар ужурлуг. Оон ыңай картофельдиң, ногааларның, кукурузаның болгаш өске мал чеми культураларының үрезиннерин белеткээрин шагай хаара чорудар ужурлуг.

Ам бүгү тракторларны, хөрзүнге өл-шыкты доктаадыр болгаш хөрзүн үлдүрертир чепсектерни бүрүн ажылдадып киирер херек. Ындыг турбужа чамдык ажыл-агыйларда септеттинмээн тракторлар, көжүг чепсектери амдаа бар. Маңаа улуг буруу «Сельхозтехника» организацияларынга онаажып турар. «Шекпээр» совхозтуң 8 трактору «Сельхозтехниканың» Чадаана салбырының септелге мастерскаязының хериминден ам-даа үнмээн. Бо частың байдалдарында хөрзүнде өл-шыкты камгалап алыры дээш демисел — тараажыларның бирги ээлчегде сорулгазы болур. Шык базырыышкыны чаа эгелээн төп зонага, ылаңгыя Каа-Хем, Бии-Хем районнарга бо ажылды онза дүрген болгаш шынарлыг чорударын организастаар херек.

Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң ажылдакчыларынга бо чылдың чазы улуг харыысалганы онаап турар. Хемнерниң чазын эрип баткан сугларын суггарылгага бүрүн ажыглаар төлээде, бүгү суггарылга системаларын ажыглалга киирер херек. Бо талазы-биле Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды районнарда тодаргай хемчеглер алдынмайн турарын база катап демдеглезе чогуур.

Часкы хову ажылдарынга чедиишкиннерни механизаторлар шиитпирлээр. Техниканы ажыл-агыйжы ёзу-биле билдилиг ажыглап, ажылды ийи ээлчег-биле чорударын организастап, бөлүктеп ажылдаар методту калбаа-биле ажыглап тургаш, агрегат бүрүзүнүң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын чедип алыр дээш, шөлдерге ажылдап турар механизаторларга аъш-чемни чедирип бээр, агрегаттарның ажылын соксатпайн, ол черинге заправка кылыр херек.

Хову турлагларынга чурттаганың оран-сууру четчир болгаш таарымчалыг болурун, аъш-чем, садыг, медицина болгаш культура талазы-биле хандырылга бүрүн турарын юбилейлиг чылдың тарылгазының эрге-ажыы негеп турар.

Үениң байдалынга таарыштыр бүгү тарылгаларны эң дээре хуусааларда, бедик шынарлыг чорудар дээш ажылдың шынарынче онза кичээнгейни салыр. Агрономнар, бригадирлер, учётчиктер ажылдап кылдынган гектар шөл бүрүзүнүң шынарын хынаар, кижилерниң ажылын сан болгаш шынар талазы-биле катай үнелеп көөр ужурлуг.

«КОЛХОЗЧУЛАР, СОВХОЗТАРНЫҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫ, КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫҢ ТУСКАЙ ЭРТЕМНИГЛЕРИ! КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ КУЛЬТУРАЛАРЫНЫҢ ДҮЖҮДҮН БОЛГАШ МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛУУН БЕДИДИҢЕР! ЭРТЕМНИҢ, ТЕХНИКАНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИН БОЛГАШ МУРНАКЧЫ ДУРЖУЛГАНЫ ПРАКТИКАГА НЕПТЕРЕДИҢЕР! КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ БҮДҮРҮЛГЕЗИНИҢ БЫЖЫГ АЖЫКТЫГ БОЛУРУ ДЭЭШ ДЕМИСЕЖИҢЕР!»

Көдээ коммунистер, комсомолчулар бо чылдың дүжүдү дээш, социалистиг хүлээлгелерниң чедиишкиннг күүселдези дээш демиселдиң мурнуку одуруунга чоруп, СЭКП ТК-ның Май 1-ге Кыйгырыгларында бо лозуң-биле бүгү тараажыларны улам соруктуг киирер, социалистиг чарышты калбартыр, ооң дээштиг, чаагай үре-түңнелдиг болурун чедип алыр хүлээлгелиг.

УЛУГ ОКТЯБРЬГА, МАЙ 1-ГЕ УТКУШТУР

СЭКП обкомунда, Министрлер Чөвүлелинде болгаш облпрофчөвүлелде

БИРГИ КВАРТАЛДА СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШТЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлел 1967 чылдың I кварталында мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле социалистиг чарыштың түңнелдерин чугаалажып көргеш, республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери ниитизиниң мал ажылын хөгжүдеринге болгаш ооң продуктулуун бедидеринге чамдык эки түңнелдерни чедип алган деп демдеглээн. Күрүнеге эът садарының квартал планы 260,9, сүттүү—141,7 хуу күүсеттинген. Республиканың колхозтарында, совхозтарында сүттүң ниити саалдазы эрткен чылдыы-биле деңнээрге 504,4 тонна, азы 9,6 хуу, сүттү күрүнеге садары—383,8 тонна, азы 8,9 хуу көвүдээн. 1967 чылдың апрель 1-де эътти эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге 454,9 тонна, азы 30,4 хуу хөйнү бүдүрген. Малдың хорамчазы 42,3 хуу эвээжээн.

Каа-Хем районнуң ажыл-ишчилери эки ажылдап, күрүнеге сүт садарының планын 166,8 хуу, эъттиин—263,8 хуу күүсеткен, малдың баш санын өстүрбүшаан, сүттү бүдүрерин 17,6 хуу, эътти—14 хуу көвүдеткен.

Таңды, Тожу, Өвүр, Чөөн-Хемчик районнарның колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге сүт, эът садар талазы-биле багай эвес көргүзүглерни чедип алганнар.

Ооң-биле кады чамдык районнар мал ажылының продуктуларын садарының болгаш бүдүрериниң планын күүсетпээн, чамдык ажыл-агыйларда малдың хорамчазы улуг болган, инектерниң сүткүр продуктулуу кудулаан деп, СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлели демдеглээн.

Чижээ, Бии-Хем районга күрүнеге сүт садары эрткен чылдың деңнелинден 54,9 тонна эвээш, бир инекке онаашты сүт саалдазы 94 хуу болган, а малдың хорамчазы 2,9 катап көвүдээн. Тес-Хем районнуң ажыл-агыйлары бүгү чүзүн малдарның хорамчазын 9,9 хуу көвүдеткеш, ооң-биле оларның баш санын кудулаткан, а күрүнеге сүт садарының планын чүгле 67,7 хуу күүсеткеннер.

СЭКП обкомунуң бюрозунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң доктаатканы болза:

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугун 1967 чылдың бирги кварталының түңнелдери-биле мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдеткени дээш 500 рубль акша шаңналы-биле кады **Каа-Хем районга (СЭКП райкомунуң секретары эш Федоров, райкүүскомнуң даргазы эш Очур-оол, көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш Киселев)** тыпсыр.

СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, бүдүрүлге эргелелдеринге, партия организацияларынга болгаш ажыл-агыйларның удуртукчуларынга дааскаңы болза:

а) малды кышкы ажаалдадан часкы-чайгы одарларже шилчидерин организастыг боттандырар, малдың продуктулуун бедидериниң хемчеглерин алыр, кыргылда пункттарын, оларга чогуур механизмнерни болгаш материалдарны өй-шаанда белеткээр, кыргыкчыларны өөредир;

б) мал ажылын хөгжүдеринге чаа-чаа чедиишкиннер дээш, 1967 юбилейлиг чылда көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседири дээш районнар, колхозтар, совхозтар, бригадалар, фермалар болгаш тус-тус кижилер аразынга социалистиг чарышты улам калбартып чорудар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

1966 чылда тарааны бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедиринге чедип алган чедиишкиннери дээш Казах болгаш Молдав ССР-лерниң, Алтай, Красноярск болгаш Ставрополь крайларының, Амур, Волгоград, Днепропетровск, Донецк, Запорож, Кемерово, Куйбышев, Курган, Луганск, Новосибирск, Омск, Оренбург, Пенза, Ростов, Саратов, Свердловск, Томск, Тюмень, Харьков болгаш Челябинск областарның, Башкир, Калмык болгаш Татар автономнуг республикаларның хөй мурнакчы колхозчуларын, совхозтар ажылчыннарын, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин, белеткел организацияларының, «Сельхозтехниканың» ажылдакчыларын, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының ажылдакчыларын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму бо чылдың апрель 19-та үнген Чарлыын ёзугаар ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан.

Ленин ордени-биле 777 кижини, Күш-ажылчы Кызыл Туг орден-биле 2321 кижини, «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле 4074 кижини, «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медаль-биле 5167 кижини, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле 5354 кижини шаңнаан.

Көдээ ажыл-агыйның онза шылгараан 100 мурнакчыларынга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан.

(СЭТА).

Эртем-практиктиг конференция

Кызылда күрүнениң башкы институдунга студентилерниң болгаш башкыларның эртем-практиктиг конференциязын чыл бүрү эрттирери эки чаңчыл апарган. Бо чылгы эртем-практиктиг конференцияны Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур юбилейинге тураскааткан.

Институттуң актовый залын студентилер, башкылар, аалчылар долдур олурупкан турда, ректор Х. С. Алдын-оол конференцияны эге сөс ап ажыткан. Конференцияга ниитизи-биле 25 илеткелдерни дыңнаарын, оон иштинде студентилерниң 17 илеткели киргенин ректор дыңнаткан.

«Тыва АССР-ниң экономика болгаш культура хөгжүлдезиниң перспективалары» деп баштайгы илеткелди СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары С. К. Тока кылган. Октябрьның ачызында тыва улустуң амыдыралынга болган улуг өскерилгелерге илеткелчи доктаавышаан, республиканың экономика болгаш культура амыдыралынга моон соңгаар болур чаартылгаларны сонуургаткан.

«Тыва үлегер домактарда болгаш чечен сөстерде улусчу педагогика» деп темага илеткелди педагогика эртемнериниң кандидады М. И. Аникон кылган. «Тыва аас чогаалында В. И. Ленинниң болгаш Октябрьның көргүзгениниң» дугайын институттуң башкызы Б. Х. Оргу илеткээн.

Баштайгы илеткелдер соонда тус-тус секциялар аайы-биле конференцияның ажылын үргүлчүлээн. Төөгүнүң, дылдың, физика-математиканың, биология-химияның, педагогиканың секциялары ажылдап турган. Ук секцияларга илеткелдерни институттуң студентилери, башкылары база конференцияга киржири-биле аалдап келген Абаканның башкы институдунуң студентилери кылгылаан. Тываның эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчылары төөгү, дыл секцияларынга олурушкаш, боттарының санал-оналын бергеннер.

РЕПОРТАЖ

КҮШ-АЖЫЛЧЫ СУДАЛ

Хиндиинде хир чок частың дүдүскек дээрнинден хүннүң сарымзык херелдери черже төктүп турган. Сактырга хүн бодунуң чылыг, чырык херелдеринден мурнуку чылдардан артык, харам чокка төп каапкаазыг. Кайда-даа чылыг, кайда-даа бүгү-ле чүве дирилген, амыраан.

Чер болганда ышкаш. Таңдының байлак, тараалаң шөлдеринге күш-ажылчы частың девии эгелээн.

Улуг-бичи Шоолдарның бедиксимээр артчыгажының кырынга бистиң машинавыс үне чүгүртүп келген. Таңдының делгем ховулары адышта чүве дег көстүп чыдыр. Мурнувуста улустуң ырында сураглыг жаан Межегейниң хову-шөлдери. Ында-мында доозун, ыш дээрже дүндүүштелген, каң машиналарның каргыраалаан күш-ажылчы аялгазы дыңналыр болду.

Ийет, Межегей сураглыг. Эрткен чылын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тиң совхозтар аразынга шилчиир Кызыл тугун межегейжилерге тывыскан болгай. Олар юбилейлиг чылды база-ла эки эгелээннер. Бирги кварталдың түңнели ёзугаар районнуң совхозтарының аразында калбарган социалистиг чарыжының бирги черин бо совхоз ээлээн. Ажыл-агый чериниң мал ажылдакчылары эът, сүт садарының даалгаларын ажыр күүсеткен. Аңаа партия райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун ырыңай чоокта тыпсып, район төвүнде күш-ажылчы алдарның тугун база межегейжилерге бараалгадып кедүрген болгай. Ол дээрге чүгле мал ажылдакчыларының эвес, совхозтуң механизаторларының база күш-ажылчы тиилелгези-дир.

Кырында кызыл туңчугаштыг чаа, шеверги бажыңнарлыг турлагга келдивис. Дүъш четкелек. Тайга-таңды эдээ бо черге хүннүң шак бо чылыг, магалыг үезинде кым турлагга турар деп. Чүгле ак халаттарлыг ийи кыс мырыңай чап-чаа туткан столоваяның кухнязында чем белеткээн турлар. Хову турлаан ыяк дерээн: чуртталга бажыңында чаа кылын болгаш ак чоорганнар, чымчак сыртыктар-биле эткен оруннарлыг, арыг-силиг шалаларлыг. Бажыңнарның иштидашты арыг-шевер. Бо болза Межегейниң 6 дугаар хову турлаа. Күш-ажылче соруктуг кирген лозуң, плакаттарны бо-ла номчуп болур. «Юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдарын бедик деңнелге эрттирээлиңер!», «Черниң культуразы—бедик дүжүттүң үндезини!», «Кым шак-үеви билдилиг ажыглаар болдур, ол удуглуг болур!»—дээн күш-ажылче соруктуг кирген лозуң, плакаттарны бо-ла номчуп болур. Турлаг чоогу чиргилчин бырлакнаан ховуларны кара девис кылдыр илиирттеп каапкан. Ажылчын хептиг, механизатору, мастери, бригадири-даа билдинмес узун дурт-сынныг кижи биле ужуражы бердивис. Ол болза 6 дугаар бригаданың учётчиги Федор Романович Инюхин болган. Бригадир эш Алкогорский херек ужунда совхоз төвү кирген, ооң орнун ол төлээлеп турар болду.

— Ажыл-херээңер кандыг чоруп тур?—деп, бистиң айтырывыска ол саат-даа чок:—Чаа-ла шулуудап тур. Илиирттээшкинни доозуп бис. Чеден гектар черниң шыгын базырары арткан чүве, дүштээр шак ажып турар, механизаторлар чоп сураг чоор — дээш, шагынче көрдир.

Межегейжилер бо чазын өске ажыл-агыйлардан мурнап, шык базырылдазын чоруткан болгаш ам ажыл-агый черл колдуунда баштайгы күш-ажылчы базым —бүгү шөлге илиирттээшкинни бо неделяда доозар сорулга салган. Бөгүн алды дугаар бригаданың механизаторлары кол культура кызыл-тас тарыыр 2400, чиңге-тараа чажар 900, чаңгыс чылдың сигенин тарыыр 250 га черлерниң шыгын базырарын доозуп турарлар. Ам часкы чер аңдарылгазынче киреринге белеткенип турар. Мында 8 трактор агрегаттары ажылда хаара туттунган.

Күш-ажылды, социалистиг чарышты дээштиг организастап, шупту демниг, найыралдыг ажылдап турарындан мында өөрүнчүг түңнелдерни чедип ап турар трактористер Александр Кицел биле Федор Кузнецов «ДТ-75» деп тракторларда ниптээн социалистиг чарыштыг ажылдап турар болгаш ам оларның кайызының-даа үлүүнде илиирттээр 400-400 га шөл артканын дыңнаттылар.

Бригаданың төвүнде алдын сарыг кызыл-тасты автомашиналарда үзүк чок сөөртүп, дүжүрүп турар. Бо хүннерге чедир үрезинге хереглээр 200 ажыг тонна арыг кызыл-тасты ап кеп дүжүрген.

Алды дугаар бригаданың ажыл херээ-биле кыска таныжкаш, даразында бир дугаар хову турлаанче хаптывыс. Мында база-ла күш-ажылчы иш хайныккан, кара девис кылдыр илиирттээн шөлдер-ле, шөлдер.

Мында 10 трактор агрегаттары бар болду. Эш Белоозеровка удурткан бо бригаданың кежигүннери база-ла шалып ажылдап, чер шыгын базырарын доозуп турарлар. Ховунуң маадырларынга ам дээрезинде трактористер Михаил Хорунжин, Оюн Кара-оол, Василий Каркалов, Куулар Седип-оол хамааржып, кижи бүрүзү хүн нормазын 140—150 хуу чедир күүседип турар. Бригада ам 4000 ажыг га черниң шыгын базырып дооскан.

Бир дугаар хову турлаандан ырак эвесте самолёт даажы дыңналды. Ында оргу шөлде ужудукчулар көдээ ишчилерге дуза чедирип, минералдыг чемиштигдилгенип чаңгыс үнүүшкүн-ужудуушкунда 300 метр черге чажып төп турар.

Онгар-Хову. Бо дээрге ол-ла районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң кол хову турлаа. Мында кожазы совхозта ышкаш, часкы иш хайныккан.

— Бистер 4360 га черге шык базырар, 900 гектарга часкы аңдарылганы, 1008 гага лущение чорудар хүлээлгелиг бис. Хүлээлге чедиишкиннг күүсеттинип болурун мактанышкын чокка чугаалап болур бис—деп, Онгар-Ховунуң бир дугаар хову бригадазының бригадири Олег Алексеевич Васильев тайылбырлады. Мында 15 трактор ажылдап турар. Барык шупту гектар илиирттеттинген, 500 гага лущение кылган. Күш-ажылга колхозтуң хоочун механизаторлары шык базырыкчылары Георгий Бухтуев, Николай Минков, Бүрбү Кара-оол, Оюн Адыг-оол, лущениеде Дыртык Лапчаа, Михаил Ротов, Федор Комбужап кончуг эки ажылдап, хүн нормазын 140-ден 160 хуу чедир күүседип турарлар.

Ындыг-даа болза мында күш-ажылдың чуруму кошкак. Чамдык, харын-даа херээжен колхозчулардан эгелээш, кампания үезинде арагалаар кижилер бар. Ындыгларны «Крокодильде» ол-ла дораан шүгүмчүлээн. Төп шаңда хөй тарааны — үрезинни оваалай төккеп. Эш Васильевтиң чугаалап турарын ёзугаар алырга, үрезин ам-даа чогуур чажар шынарынга чедир арыглаттынмаан болуп турар. Оон ыңай чамдык шөлээ, чөпшээрел чокка ыңай-бээр арлы бээр ийи-чаңгыс кижилер база бар. Ынчангаш ол хүн, бистиң аңаа келиривистиң мурнуу чарыында, колхозта партком секретары эш Аракчаа бригадага хуралды кылгаш, неделяның түңнелин үндүрген мурнакчыларны демдеглээш, бүгү тараажыларны ажыл-ишче башкаргаш барган болду.

Хүлээлгелер, даалгалар, кым, чүнү кылыры база чүнү кылганы кызыл булуңда тодараттынган.

Шак ындыг көскү агитацияны ажыл-агыйларның өске-даа турлагларындан көрүп болур.

Ынчангаш юбилейлиг чылдың чазында келир күстүң чаагай дүжүдүнүң суурун магадылаар дээш ажыл-иштиң фронтузу Таңдының делгем шөлдеринде үргүлчүлевишаан.

Сөзү А. СОДУНАМ биле Ч. ЯНЧАТТЫЫ.

ЧУРУКТА: «Межегей» совхозтуң № 1 хову бригадазының механизаторлары О. Соскал-оол, М. Иргит болгаш Д. Көк-оол.

Ханы четтирииишкин

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновскийниң мөчээни-биле холбаштыр боттарының кажыдалын чоруткан Совет Эвилелиниң бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларының бүгү коллективтеринге, тус-тус хамаатыларынга, а ол ышкаш марксистчи-ленинчи акы-дуңмалыжы партияларның Төп Комитеттеринге, социалистиг болгаш өске-даа найыралчы чурттарның чазактарынга, даштыкы күрүнелерниң күрүне болгаш шериг ажылдакчыларынга, дипломаттыг төлээлекчилеринге, хөй-ниити организацияларынга болгаш тус-тус хамаатыларынга чүректиң ханызындан хүлээп көрүүшкүнnү болгаш ханы четтирииишкинни илерегейлеп тур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ.
ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ.
ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

ГСЧП-ниң VII съездизинде

БЕРЛИН. (СЭТА). Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизиниң апрель 19-та болган хуралынга Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары В. Гомулка биле Чехословакияның Компартиязының ТК-зының Президиумунуң кежигүнү, ТК-зының секретары И. Гендрих олар боттарының партияларының мурнундан байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Съездиге болган илеткелдер талазы-биле ГДР-ниң национал камгалал министри Г. Гофман, Хостуг немец аныяктар Эвилелиниң Төп Чөвүлелиниң бирги секретары Х. Шуман, ГДР-ниң тудуг министри В. Юнкер болгаш оон-даа өскелер база санал берген.

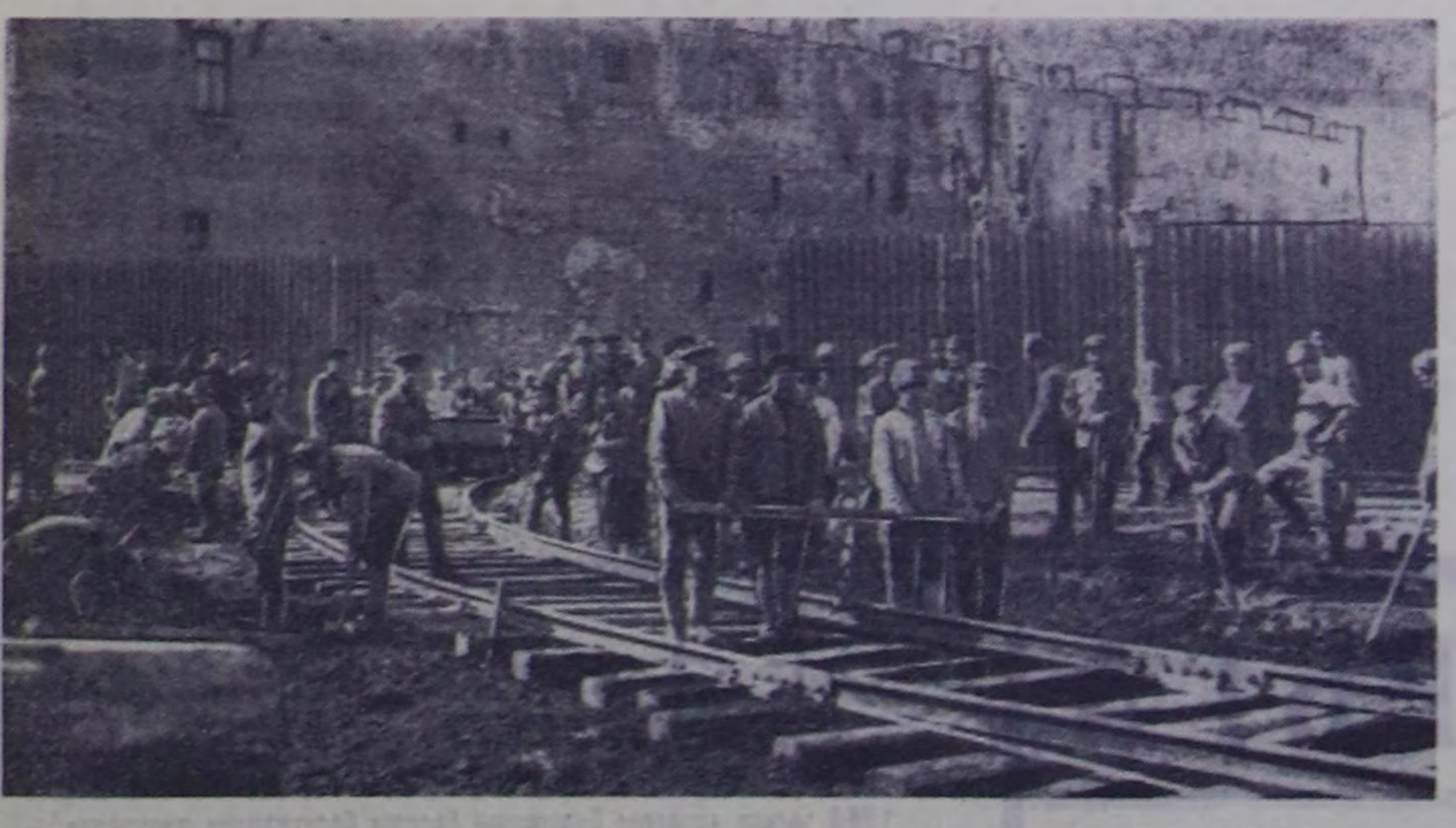

ЧУРУКТА: телеграф-телефон дивизиязының шериглери Петроградтың кудумчузунга трамвай шугумун салып чорууну туру. 1920 чыл.

РАЙКОМ ПЛЕНУМУНДАН

Коммунистерниң кичээнгейинге турза чогуур айтырыг

Ёзулуг хамаатыларны, коммунистиг ниитилелдиң келеттиг кижилерин өөредип кижизидеринге бодунуң билиин болгаш амыр-дыжын харамнанмас, бичии чаштарга ынак, оларны хүндүлээр кижилер улустуң ёзулуг башкылары болуп шыдаар. Хайыракан сес чыл школазында ийи бирги класстарда 60 өөреникчи өөренип турар. Чоокта болган хыналда ажылып олардан 40 кижи чүгле «4» болгаш «5» демдектерге күүсеткен. Ол класстарның башкылары Г. Ховалыг биле Г. Монгуштуң эки ажылдап турарын ол көргүскен. Ындыгларның санынга С. Паву, Х. Долума, О. Бичел (Чадаана № 1 школазы), Карелина (№ 2 школа), К. Сувчукова (Теве-Хая) Х. Дагба (Хорум-Даг), М. Панина (Суг-Аксы), А. Монгуш (Шеми) болгаш оон-даа өскелерни киириштирип болур. Районда эге класстар башкыларындан 19 кижи боттарының клазынга, түс-түс эртемнер башкыларындан 56 кижи башкылап турар эртемнеринге 100 хуузут өөредилгени чедип алган. Эки ажылдыг башкыларның чыл келген түдүн-не өзүп турары база Хөндергей, Баян-Тала, Хор-Тайга, Бажын-Алаак болгаш Чадаана хоорайның № 1 школазы ышкаш өөредилге-кижизидилгелиг ажылды бедик деңнелге тургускан школаларның бары сагышка өөрүнчүг.

Ындыг-даа болза чамдык школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың куду деңнелдиг болуп турары черле хомуданчыг. Ушку улдуңнуң түңнели-биле алырга, Ийме, Бора-Тайга, Ак-Даш, Суг-Аксы, Кызыл-Тайга школалары өөредилге талазы-биле куду түңнелдерниг болгулаан. Чыраа-Бажының, Чыргакының школалары олардан база-ла дээредевес. Класстар аайы-биле дыка куду түңнелди «Суг-Хөл» совхозтуң школалары берген. Суг-Аксында башкы Монгуштуң удуртуп турар клазының өөредилгези 63-ле хуу, Бора-Тайгада К. Биче-оол, О. Байлак оларның класстары 65-ле хуу өөредилгелиг болган. Суг-Аксы школазында башкы Аксенованың удуртуп турары сески клазының 23 өөреникчилериниден 8 кижи багай демдектиг. Оон дуржук школа удуртуп турар чамдык эштерниң безин ажылының түңнели чогенчиг. Алдан-Маадыр, Бора-Тайга школаларының өөредилге эргелекчилери эштер С. Аржак, О. Дудак оларның башкылап турар эртемнеринге өөреникчилерниң 21—30 хуузу чүнү-даа билип албайн турар. Өөредилге чылының үшкү улдуңунга эш Аржак 23-ле кичээлге олурушкан, а эш Дудак каш кичээлге олурушканын безин билбес. Улус өөредилге килдизи ол ийи чогенчиг өөредилге эргелекчилерин келир чылдың башкылар четчелээшкининде хевээр артырып кааны элдеп. Боттары башкылап албас, кады ажылдап турар өөрүнүң ажылын контрольдавас, оларга дуза чедирбес кижилерни туткан херээ бар бе деп чопчут айтырыг тургустунуп турар.

Школалар директорларының, школаларда хөй-нииити организацияларының, ылангыя партия, комсомол организацияларының, районнуң улус өөредилге килдизиниң талазындан түс-түс башкыларының ажылын доктаамал контрольдавайн, үе-шак эрттирерин бодаар, ажылга харыысалга чок кижилерни чогуур үезинде чайлатпайн келгенниниң түңнелинде, дыка хөй класстарның өөредилгези куду шынарлыг болуп турары бо.

Хайыракан сес чыл, Чадаана № 1, Хор-Тайга, Хорум-Даг школаларының директорлары, өөредилге эргелекчилери боттарының албан хүлээлгезин багай эвес күүседип, өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарның бедик деңнели дээш доктаамал демисежип турар. Ол черле эки. А райОНО-нуң сорулгазы болза инспектор хыналдаларының түңнелдеринге даянып алгаш, эки ажылдыг школаларның, школа удуртукчуларының болгаш башкыларның дуржулгазын бүгү школаларга нептередири болур.

Кызыл-Тайга сес чыл школазының сески клазынга март айда орус дылдың хыналда ажылын шуптузу өөреникчилер программаның негелдезинге дүгүштүр бижип шыдаваан, а дөрткү класстың чүгле чаңгыс өөреникчизи «3»-ке бижээн. Ол школаның директору эш Доктугу, өөредилге эргелекчизи эш Оскал-оол оларның талазындан башкыларның ажылын кошкак контрольдап турганының, чамдык орус дыл болгаш сан башкыларының боттарының чогенчиг байдалын ол эртемнерниң «бергезиниң» дугайында «тоожу»-биле кожегелеп турар чоруу-биле тайбың эптежип келгениниң түңнели ындыг болуп илерээн. Боттарының башкылап чоруур эртемин башкыларынга, өөреникчилерге билиг бээринге мергежиизэн, оон уламы-биле өөреникчилер хилинчектээр, оларның ол эртемге чүткүлүн сыгар. Хөй багай демдек салыр башкылар-биле райОНО шыңгыы демисел чорутпайн турар. Эрткен чылын Чадаананың № 3 школазының математика башкызы эш Глушкова 16 өөреникчини кусук шылгаалдага артырган. А чайын ол башкы өске черже чоруурун дээрге, райОНО ону анаа-ла салып чорудупкан, өөреникчилер ол-ла клазынга катап олурар ужурга таварышкан.

Чамдык школаларда өөреникчилерге хол дээй бээр (эттептер) башкылар бар. Ындыг башкылар мораль талазы-биле эргезин оскунган кижилер-дир. А олар ам-даа башкы болуп артпышаан. РайОНО оларга хамаарыштыр чогум кандыг саналдыгыл? Бажың-Алаак школазында башкы М. Анай-оол чедиги класстың бир өөреникчизиниң караан көгертир шаап каан. Ындыг янзылыг херек Шеми школазынга турган. Сат Дүвей-оол бир өөреникчиниң бажынче демир-ужук киир шанчыпкан. Мындыг дерзии чорук-биле ук коллективтер чүге эптежип турарыл?

Өөредилге программазын хажык чокка күүседири башкының бир кол сорулгазы. Өөредилге программазын, оон шак хуваалдазын чүгле улус өөредилгезиниң үстүкү органнары өскертир эргелиг болгай. Ындыг турбуже Хайыракан сес чыл школазының төөгү башкызы эш М. Обус «Кыдат» деп теманы шуут ооп каапкаш, программада чок «Япония» деп теманы немей киирген. Олда школаның дөрткү клазы 30 шак оралдаан. Сески класска программа ёзугаар Грибоедовтуң дугайын 9 шак өөренир тургаш, чүгле 5 шак иштинде эрткен, Пушкинниң дугайын 24 шак өөренир турган болза, 11-ле шак өөренген. Хайыракан школазында ышкаш фактылар Чадаананың № 2, Чыргакы, Бажың-Алаак, Чыраа-Бажы школаларда бар.

Комсомол райкому өөреникчилер ортузунга ажылды багай удуртуп турар. Үшкү улдуңда 538 пионерлер, 56 комсомолчулар багай өөренген. Ол болза бүгү школаларда багайлыг өөреникчилерниң 71 хуузу болган.

Методтуг каттыжылгалар, секциялар башкыларының методиктиг мергежилин бедидеринге улуг рольдуг болур дээрзи черле билдингир. Ындыг-даа болза оларның ажылының доктаамал, дээштиг эвези, сезоннуг характерлиг хомуданчыг. Чамдык школаларда уроктарга олуржуруунуң графиги астынган. Бо талазы-биле Хорум-Даг школазында байдал черле эки. Чыраа-Бажы школазында башкылар Калдар-оол Туң, Куулар Ээрэп-оол өске башкыларының чаңгыс-даа кичээлинге олурушпаан.

Партия, комсомол, профэвилел организациялары болгаш дирекция черлери башкыларының, өөреникчилерниң культурлуг дыштаныылгазының дугайында сагыш салыр үези келген. Башкылар ортузунда политмассалыг, идейкижизидилгелиг ажылдың четпезиниң уламындан чамдык школаларның башкылары (ылангыя Ак-Даштың, Алдан-Маадырның) дыштаныр хүннерде, байырлал хүннеринде өөреникчилер-биле ажылдаарының орнунга, массалыг арагалаашкыннар кылырынче хандып турар. Чамдык школаларда өөреникчи кижи безин арагалаптар бужар чоруктуң фактылары бар.

Чамдык кодээ Советтерниң болгаш башкылар коллективтериниң хайгааралының кошкааның түңнелинде, ийи-чаңгыс ада-иелер өөренир ужурлуг уругларын школаже чорутпайн турар. Чижээ, Ленин аттыг колхозтуң хойжузу Сат Сапык-оол 1954 чылда төрүттүнген школачы оглун өөретпейн барган. Ол-ла колхозтуң малчыны Кундектиң 1952 чылда төрүттүнген оглу өөренмейн турар. «Суг-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырында Монгуш Борбак-оол 13 харлыг уруу—Лидазын школаже чорутпаан. Бүгүнүтүнниң өөредилгезиниң хоойлузун үреп турар ада-иелерни хоойлу ёзугаар бир янзы көөр ужурлуг.

Интернат дээрге өөреникчилерниң ийи дугаар бажыңы болур. Интернатта чурттап турар өөреникчилерниң өөредилгези, сагылга-чуруму ында кижизидилге ажылын канчаар организастааның бүрүнү-биле хамаарыжыр. Хөндергей, Хорум-Даг школаларында ышкаш эки ажылдыг интернаттар районда бар. Шынында интернатта чурттап, күрүнениң долу хандырылгазында турар өөреникчилерниң багай өөренир барымдаазы чок. Ындыг-даа болза интернат уруглары-биле кижизидилге ажылын багай организастап турарының уламындан багай өөренип турарларның саны эвээш эвес. Ийме школазының интернадының иштики байдалы арыг-силиг болбажок, ында чурттап турар өөреникчилерден 133 кижи багайлыг болган. Ол ышкаш Бора-Тайга школазының интернадындан 22, Суг-Аксының —19, Чыргакының—9, Чадаананың № 1 школазының интернадындан 13 өөреникчи багайлыг болган.

Интернаттарда чурттап турар өөреникчилерниң культурлуг кижизидилгези ам-даа кошкак, оларның диш чуур щёткалары, пастазы болгаш идик аштаар щёткалары чок. Кежээ удуурда бут-тарын чуп ал турар кылдыр өөреникчилер чаңчыкпаан. Чамдык интернаттарның столоваяларының эт-херекселн чедишпес. Оон-биле чергелештир оолдар, кыстарның бот-боттарын хүндүлежир чоруунче, культурлуг найыралын хевирлээринче онза кичээнгейни салыр талазы-биле чамдык интернаттарда, ылангыя Бора-Тайга интернадында кижизидилге ажылы дыка багай. Районнуң улус өөредилге килдизи болгаш школалар директорлары интернатка ажылдаар кадрларны хынамчалыг шилип албайн турарындан, интернат эргелекчилери, кижизидикчилер удаа-дараа солчур чоруктар бар.

Өөреникчилерниң чайгы дыштаныылгазын организастаарында улуг четпестер бар. Чөөн-Хемчик районда чаңгыс-даа тускай туттунган пионер лагери чок болуп турары черле элдептиг. Колхозтарның болгаш совхозтарның күжүн кадып тургаш, чечек-чимистиг, арга-арыглыг, арыг агаарлыг черлерге пионер лагерьлерин тудуп, дерип алыры чугула.

• • •

Ниити билигниң ортумак школаларының ажылын улам экижидер хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы үнген соонда СЭКП-ның Чөөн-Хемчик райкому чамдык ажылдарны кылган. Бажың-Алаак сес чыл школазының өөредилге-кижизидилгелиг ажылының дугайын райкомнуң бюрозунга чугаалашкан. Школаларның ниити ажылын экижидер сорулга-биле тускай хемчеглерни ажылдап кылган болгаш Шеми сес чыл школазында партболуктуң ажылының дуржулгазын нептереткен. Чадаананың № 1 школазында партия организациязының хөй-ниити организацияларын удуртуп турарын бюрога дыңнаан.

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң ээлчеглиг пленумунга школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарны экижидер талазы-биле районнуң партия организациязының сорулгазының дугайында СЭКП райкомунуң секретары эш А. Салчактың илеткелин дыңнап чугаалашканындан алдынган фактылар мындыг-дыр.

Санал-онаа берген эштер школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарны экижидериниң бир чугула кезээ өөреникчилер-биле класстан дашкаар ажылдарны эрттирерге солун кылдыр эртерери болур дээрзин онзалап демдеглээннер. Ол ышкаш бүдүрүлге болгаш ажыл-агый черлериниң база хөй-ниити организацияларының, ада-ие комитеттериниң школа-биле сырый харылзаалыг болуруунуң эргежок чугулазын айыткаңнар.

Школаларга өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарны экижидер хемчеглерин айыткан доктаалды пленум хүлээп алган.

С. ПАВУ.

БОЛЬШЕВИКТЕР ПАРТИЯЗЫНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ РЕВОЛЮЦИЯЖЕ ЛЕНИНЧИ ЧИГЕЛЭЭШКИНИ

1917 чылдың февраль 27-де (чаа календарь-биле Март 12-де) Россияга ийиги буржуаз-демократтыг революция тиилээш, хаан чазакты дүжүрүп,—1905 чылдың баштайгы буржуаз-демократтыг революцияның боттандырып шыдаваан сорулгазын күүсеткен. Ол болза, оон соон дарый, октябрьда барып тиилелгелиг доозулган социалистиг революцияның эге медээзи болган.

Буржуаз-демократтыг революциядан социалистиг революцияже шилчииириниң теориязын болгаш тактиказын бистиң партиявыс, В. И. Ленин канчаар шиитпирлеп база боттандырып турганы — чогаадыкчы марксизмниң чайынналчак үлегери, революстуг теорияның болгаш практиканың дээди чадазы болуп турар. Ол бүгүнү бистиң үениң амгы салгакчыларының билип алыры чүгле солун эвес, ол дээрге бистиң партиявыска, улуг Ленинге чоргааралывысты хайныктырып, коммунизм дээш бөгүнгү демиселче улам сорук кириптурар.

I. ФЕВРАЛЬ РЕВОЛЮЦИЯЗЫНЫҢ СООНДА ЧУРТТУҢ ИШТИНИ БАЙДАЛЫ

Хаан чазактың дүшкени кайгамчыктыг дүргени болгаш хеп-хенертен болган. 1905 чылдагы ышкаш хан тогуушкуннуг улуг тулчуушкуннар найысылалга-даа, өске хоорайларга болгаш кодээге-даа онза болбаан. Моон ужурунда чамдык буржуаз төөгүчүлер ынчаарда болгаш даштыкыда ам-даа безин, февраль революциязы болза пролетариаттың болгаш ажылчы чоннуң өскүткен революциязы эвес, а буржуаз партияларның боттандырган херээ деп илергейле нүгүлдээшкинни кылып турарлар. Херек кырында революцияны Россияның ажылчын аңгызы, чурттуң өске ажылчы чоннары-биле кады өскүткеш, ирий берген хаан чазакты ап октаан. Фактыларны ап көрээлиңер.

Россия экономика талазы-биле алырга, империалистиг улуг күрүне турзажок, эң-не хожудангай турган. Дайын мурнунуң эң бедик бүдүрүлгелиг дээн 1913 чылда безин Россия үлетпүр бүдүрүлгезиниң талазы-биле Францияда 2,5 катап, Англиядан—4,6, Германиядан—5,1, АКШ-тан—14,6 катап хожудап турган. Оон хожудангайының мындыг чижээ чаржынчыг көстүр: 1915 чылда дайынче 5 млн. ажыг кижини мобилизастаан турда, чуртта бүгү-ле бар винтовка 4,8 млн. болган.

1917 чылда, барык үш чылдың дайынның дургузунда чурттуң экономиказы шуут хоозуралга кирип, мырыңай буступ дүжүүшкүнге шуут чоокшулап келген. Дайынның ниитилел амыдыралынга чедирген уржуунуң дугайын 1917 чылдың күзүнүнде В. И. Ленин мынчаар бижип турган: «Азы өлүр бе, азы дүргени-биле болгаш үндезини-биле оон бедик бүдүрүлге аргазынче шилчиир дээш бодунуң салымын эң-не революстуг аңгыга туттсуп бээр бе—деп бо ийниин кайызын кижи төрелгетен шилип алырыл дээр хире—шак ындыг кызыгаар чок кризисти дайык тургузуп, чоннуң материалдыг болгаш моральдыг күштерин шак ынчаар дыңзыктырып, амгы ниитилел организациязынга шак ындыг согуушкуннарны берген». Ындыг болбайн канчаар: Россияга 1917 чыл эгезинде 15 млн. ажыг кижи мобилизаска хаара туттургаш, ажыл кылыр эр кижилерниң барык чартыы чораан, хөмүр даш казылгазының барык чартык кезии кызырылган, оон ужурундан шой, кан эвилдирер бүдүрүлгелерниң үштүң бири, транспорттуң база ол хирези ажылдавайн турган. 1916 чылда 50 млн. пуд арай четпес тараа белеткээн болза, 1917 чылда чүгле 27 млн. пудту белеткээн. Чер бүрүге, ылангыя хөй пролетариаттыг хоорайларга аштың айыылы шуут дыргелген. Ынчаардагы байдалды большевиктер партиязының ТК-зының Россия бюрозунуң бир угуулгазында мынчаар бижээн:

«Чурттаар арга чок болган. Чиир чүве чок. Кеттинер чүве кайда боор. Одаар чүве чок. Дайында хан, бертик-бежел, өлүм... Кара-бажыңга кирбезе—оъқ, оъкка таварышпаза—аарыг, аарываза—аштап өлүр. Хлеб негээрге—коргулчун-биле харыылаар. Ыыт чок туруп болбас!

...Ол дээрге утка чок, кемниг, чүден-баъқ кортук чорук-тур! Шуптуу демиселче! Шуптуу кудумчуже! Боттарывыс, уруг-дарывывыс, акы-дуңмаларывыс дээш!»

Февральдың чаарби үезинде найысылалга байдал онза чидигленип, пролетариат ажыл соксадыышкыннарынче удаа-дараа он-он муңу-биле үнгүлеп турган, а 23-те 100 муң, 24—25 хүннеринде 200 муң, 26-да 300 муң ажыг кижи забастовкага үнүп, байдал шуут боо-чепсектиг тура халышкынче шилчип. Петроградтың шериг гарнизонунуң солдаттары массалыы-биле ажылчыннарның талазынче шилчип эгелээн. Даартазында, чүү-даа башкарар харык чок апарган, иштинден ирээн хаан чазак дүшкен. Петроградка ажылчыннар болгаш солдаттарның Соведи тургустунган, а оон соңгузу хүнүнде (март ийинде) буржуазия бодунуң Түр чазаан база тургузуп алган. Ийи эрге-чагырга тургустунган.

Чурттуң иштики байдалы бодаар аргажок нарын: Дайынны эгелээн хаан чазак дүшкен, ол хиреде дайын уламчылавышаан. Революцияны пролетариат болгаш солдат шинелдиг тараачыннар кылза-даа, эрге-чагырганы буржуазия-биле үлежип, ийи удурланышкак эрге-чагырга тургустунган. Революцияже большевиктер партиязы кыйгырып, большевикчи үзелге удурткан пролетариат хаан чазаан дүжүрзе-даа, оон орнунга тургустунган Советтерде большевиктер эвес, а меньшевиктер биле эсерлер чергелиг биче-буржуаз партиялар тергиидээн. Ынчангаш революцияның өскүп үнген чылдагааннары шиитпирлеттинмейн хевээр арткан болгаш харын-даа байдал улам нарын болуп, оон соңгаарты өскерилгелерниң болуру негеттинип турган.

Байдал кайнаар өскерлир ужурлуг-ул, кажан өскерлирил, чүү чүвени кым шиитпирлээр, кажан шиитпирлээр, өлүмнүг катастрофаже бар чыткан чурттуң тынын кым алырыл, кандыг орук-биле, кандыг күш-биле камгалап алырыл, бо бүгүнү шиитпирлээр күш кайдал?—айтырыг мындыг турган. А шиитпирлепки дег күштер үш янзы:

Бирээде—даштыкы империализм. Чок болза Россияның дайынга эвилелчи күрүнелери (Англия, Франция, АКШ) сүлчээлер күжү-биле чуртту колония кылып алыр деп турар, чок болза удур дайылдажып турары герман империализм фронтуну чаза таварааш, чуртту ажелеп аптар деп турар. Ийиги күш—чурттуң буржуазиязы болгаш помещиктери Советтерни тарадыр сывыргаш, ийи эрге-чагырганы узуткан, Түр чазактың буржуаз диктатуразын тургузуп, дайынны уламчылавышаан, кедизинде барып чуртту база-ла улуг күрүнелерниң кожуундузунче хуулдурар. Оларның күжениинге биче-буржуазчы чалча партиялар—эсерлер болгаш меньшевиктер дузалажыры илдең. Үшкү күш—эң-не революсчу аңгы—пролетариат болза тараачын аңгы биле кады, В. И. Лениннин үстүнде бижээни ышкаш, чуртту «бедик бүдүрүлге аргазынче шилчидер дээш... салым-чолду холга ап» болур. Ынчалза-даа пролетариаттың организастыы, медерели ону дораан шиитпирлептер хире эвес турган. Харын оон ужурунда пролетариат февраль революциязын кылган хиреде эрге-чагырганы бүрүнү-биле холга алтар харык чогундан буржуазияга эрге-чагырганы берип турганы ол. Пролетариаттың организастыының сулазы, оон аразы хөй кезии биче-буржуаз салдарга хөме алдырып, чүвениң ужурун угаап билбейн буржуазияга идегексээр хөөннерге алысканы чүден болганыл дээрге, оон баштыны—большевиктерниң социал-демократтыг партиязының иштики байдалының база нарын турганында.

II. ПАРТИЯНЫҢ ИШТИКИ БАЙДАЛЫ

Февраль революциязының үезинде бистиң партияга 24 муң хире кежигүннер турган. Төп Комитет болза Даштыкы Бюро болгаш Орус Бюро деп ийи бюродан тургустунган турган. Даштыкы Бюрога турган В. И. Ленин болгаш партияның өске-даа ажылдакчылары революция сөөлүнде, чүгле ай ашкан соонда, чурттунга ээп келген. Орус Бюрога турган ТК кежигүннери барык чартык ай соонда чер-черде шөлүлгелерден ээп келгилеп турган. Ынчангаш революция тиилеп турда, найысылалга болгаш улуг хоорайларга турган эсерлер болгаш меньшевиктер баштыңчылары Советтерни холга алгылаан турган.

Революция өскүүрү билек, В. И. Ленин боду дораан чанарын оралдашпышаан, янзы-бүрү аргаларны ажыглап тургаш, Россияда арткан ТК Бюрозунче беш удаа чагаа бижип, айтышкыннарны чорудуп турган. Ынчалза-даа ол чагааларның чүгле ийизи чартык ай эрткен соонда «Правдага» кызырылдаларлыг парлаттынган, а артканы Ильич ээп келген соонда, харын-даа чүгле 1924 чылда парлаттынган. Ынчангаш революцияның баштайгы хүннеринде ээлчеглиг соңгаарлатпас айтырыгларны дораан шын шиитпирлептер пар-

ЧАҢГЫС ЭП-СЕТКИЛДИҢ ДЕМДЭЭ

ДЕМДЕГЛЕЛ БЛОКНОДУНДАН

Юбилейлиг бо чылда делегей херээженнерниң хүнү — Марттың 8-зин байырлап эрттирери-биле база «Херээженнерниң социалистиг ниитилелге ролюнуң дугайында» айтырыгны чугаалажыр чыышка киржири-биле совет херээженнер Комитединиң чалаажын ёзугаар беш диптерниң херээженнерниң төлээлери Москвага чыгып келген.

Чехословакия, МАР, Болгария, ГДР, ГФР, Румыния, Мурнуу Вьетнам, Канада, АКШ, Австралия, Англия, Швеция, Куба, Япония болгаш өске-даа —ниитизи-биле сезен беш чурт ол чыышка төлээлер чоруткан. Төлээлерниң аразында делегейниң ажылчын шимчээшкининиң сураглыг удуртукчулары, хоочун коммунистер бар. Чижээ, Демократтыг херээженнерниң делегей федерациязының Президентизи Эжени Коттон, Испанияның Коммунистиг партиязының чингине секретары Долорес Ибаррури аңаа келгилээн. ССРЭ-ден аңаа 50 кижи киришкен.

Март 8-зиниң байырлыг хуралынга Мурнуу Вьетнамның төлээлериниң удуртукчузу Нгуен Нгок Дунг чүве чугаалаан. Вьетнамга материал болгаш сагыш-сеткил талагы-биле улуг деткимче болгаш дузаламчы көргүзүп турары дээш Совет чазакка, Совет херээженнер комитединге байыр чедирбишаан, ол мынча дээн.

— Бистер Вьетнам не-херээженнер тайбыңны күзеп, ажы-төлүвүстү катгы-хөглүг, өөрүшкүлүг, аас-кежиктиг, чонунга үнелиг кижилер кылдыр кижизидип өстүрерин күзеп турар бис. Бистер, вьетнам нелер, Төрээн чуртувусту камгалаарынче чүгле ашактарывысты болгаш оолдарывысты үдеп турар эвес, харын боттарывыс уругларывыс-биле боону туткаш, оттуг демиселде чоруп турар бис. Бистер аваргалчыгдаа чүвени шупту деңге үлежип аар, чаңгыс кижи дег эп-сеткилдиг каттышкан бис. Кырганнар болгаш херээженнер колоннаазы-биле чоруп олурган танкыларны доктаадып, бомбалар чүктээн самолёттарны агаарже көдүрүлдүрбейн баарлар. Кандыг бергелерге таваржып, канчаар демисежип турарывысты силер билир силер. Вьетнамның херээженнери бүгү бергелерин эртип, Төрээн чуртувус, хамаарышпас эрге-шөлээвис дээш, Америк халдакчыларга удур тулчуушкунга чедир демисежир бис.

Залга үргүлчүледиг болгаш күштүг адыш часкаашкыннары болган. Ол болза делегейниң депшилгелиг кижилери кезээде вьетнам улустуң талазында дээрзиниң база бир көргүзүү болган.

Марттың тостан он бирге чедир Найырал бажыңынга «Херээженнерниң социалистиг ниитилелге ролюнуң дугайында» айтырыгга делегей херээженнерниң чыыжы болуп эрткен. Аңаа Совет херээженнер комитединиң даргазы Нина Васильевна Попова илеткел кылган. Хаанныг Россия үезинде херээженнерниң аар-берге амыдыралын ол сактып чугаалааш, бежен чыл дургузунда Коммунистиг партия, Совет чазак херээженнер дугайында улуг сагыш салып келгенин онзалап айыткаш, дараазында дөрт кол айтырыгга доктааган: ниитиниң күш-ажылынга херээженнерниң киржилгези, херээженнерниң политик-кижизидилгелиг ажылга киржилгези, херээженнерниң бажың ажылынга хөй шак чарыгдаарын эвээжедири болгаш ниитиниң амыдырал-хандырылга черлерин калбартырының дугайы, өзүп олурар аныяк салгакчыларның ортузунга кижизидилге ажылы.

— Ясли-садтарның четпези ам-даа көвүдедир, оон ажылын экижидер. Хоорайларда чаа тудуп турар районнарга херээженнерге таарымчалыг байдалды тургузар. Амыдырал-хандырылга комбинаттарын тургузар, оларга баш таарыыр, хепти чуур, арыглаар, дааraar болгаш өске-даа черлерин ажыдар. Оон-биле кады херээженнерниң өөредилгезин калбартыр хемчеглерни алыр — деп, илеткелчи чугаалаан.

Илеткелди чыыштың бүгү киржикчилери улуг сонуургал-биле дыңнаан болгаш ол дугайында 65 кижи санал-онаа берип, дуржулга солушкан.

Болгар төлээлерниң удуртукчузу сөс алган:

— Болгарияның херээженнери чүгле 1947 чылда эр кижилер-биле дөмей дең эргени ап, соңгуур болгаш соңгуттурар эргелиг болган. Бо кыска үеде таныттынмас кылдыр сайзыраан бис. Амгы үеде клуб бүрүзүнде культураның университеттерин тургускан бис. Ында хөй санныг не-херээженнер барып турар. Херээжен кижи дөрт ай саатты болза ону ажылдан кым-даа үндүрер эрге чок, а божуур үезинде дөрт ай шөлээлиг болур. Хөй-ниитичи болгаш политиктиг амыдыралга херээженнерниң киржилгези онза калбарган.

ГДР-ниң төлээзи совет херээженнерге, Совет Эвилелиниң бүгү чонунга герман улусту фашизмниң кинчизинден хостааны дээш өөрүп четтиргенин илереткеш,— Совет Эвилелиниң чону-биле найыралывыс эң-не үнелиг—деп чугаалаан. ГДР-де херээженнерниң 70 хуузу ажылдап, өөренип турар, үш херээженнерниң бирээзи-ле тускай ортумак эртемниг, беш херээженнерниң бирээзи-ле дээди эртемниг. Сөөлгү үеде херээженнерниң техника талазы-биле белеткели өскен. Эрткен чылын үш муң кижи электри-биле инек саарын өөренип алган. ГДР-ниң төлээзи бодунуң чугаазын дараазында сөстер-биле дооскан:

— Мээң Төрээн чуртум ам кажан-даа делегей дайынының эгелээр чери болбас деп, делегей херээженнерниң бо чыыжынга бүзүредип тур мен.

Дараазында Барыын Германияның төлээзи мынча дээн:

— Совет чоннуң чедиишкиннери-биле таныжары кончуг-ла солун-дур, кайгамчыктыг-дыр. Бистер айыылдыг дайын болу бээринден сестип турар бис. Бисте нелерниң сеткил-сагыжы кезээде дыш эвес болуп турар. Бо хүннерде Барыын Германияда 20 муң хире кижи ажыл чок, бүгү тускай эртемниглерниң чүгле [illegible] за, херээженнерниң эрге-шөлээзиниң дугайында сөс хоозун болуп турар. Херээженнерниң эр кижилер-биле дөмей эргези дээш, тайбың дээш демисежип турар бис.

Таджикистанның төлээзи Зарипова Низорама чүве чугаалааш, Таджикистанга Октябрь революциязының мурнунда 200 кижиниң иштинден чүгле чаңгыс бижик билир кижи турганын, херээжен кижи кандыг-даа өөредилге черинге өөренмейн чораанын чугаалааш, ам республикада 7 дээди өөредилге черлери, 2500 школалар барын, оларда херээженнерден сес муң кижи башкылап турарын улуг чоргаарал-биле демдеглээн.

Африканың херээженнер конференциязының чингине секретары Жава мынча дээн:

— Кажан совет пионерлер оруузунга ужуражылга болуп турда, уругларны көрүп, дыңнап олургаш, Африканың аш-чуттан, аарыг-аржыктан түреп, дарааладан, кижизиг эвес чоруктан човааңга таваржып турар уругларының салым-чолунуң дугайын бодап олурдум. Африканың арны ам чаартынып орар. Чон боттарының хамаарышпас чоруу, дең эргези дээш, келир үези дээш демисежип турар. Ам чүнү кылырын, канчаар демисежирин билип апарган бис, күжүвүс-даа четчир —деп чугаалааш, караан шийип алган кижи арнын (ыяш-биле кылган) белекке берген.— Африканың херээженнери бөгүн караа шимдинчек, а даарта ажыдыптарлар—дээн.

Москва облазының «Коммунарка» совхозунуң директору Александра Мошаковның саналын залчылар онза сонуургаан:

— Бистиң совхозувус 1962 чылда 5 муң акша түңнүг орулгалыг болган. 1966 чылда — 935 муң четкен. 1967 чылда бир миллион ажырарын планнап турар бис. Совхоз ажылчыннарының шалыңы 1961 чылда ортумаа-биле 70 рубль турган, а 1965 чылда — 113, 1966 чылда 153 рубль четкен. Совхоз бүдүрүлгезинге херээженнерниң үлүг-хуузу улуг. Бистиң улуг агрономувус, зоотехниктивис херээженнер. Херээжен ажылчыннар кайгамчык улуг хүндүткелде. Чижээ, Петрухина — 38 чыл дургузунда мурнакчыларның одуруунга санадып келген. Ол дайын соонда 3 уруглары-биле арткан, ашаа дайынга өлүрткен. Ам оон уруглары үжелээ тускай дээди эртемниг ажылдап турар. Петрухинаны эрткен чылын пенсияже үдептеривиске, удаваанда дедир кээп ажылдай берген. Совхоз боду дыштаныылга бажыңныг. Эрткен чылын аңаа 180 кижи дыштанган, а 25 кижи даштыкы чурттарже аян-чорук кылып чораан. Ийи пионер лагерлиг бис, бирээзи Кара-Далай эриинде. Ясли-сад четчир. 30 муң номнуг библиотека, 70 орунну эмнелге бажыңы, баш таарыыр, хеп чуур болгаш аштаар черлер, столовая бар. Хөй-хөй херээженнер янзы-бүрү өөредилге черлеринде өөренип турар. Ажылчыннар радиону [illegible] солдаттарның кижи көөр арга-жок каржы-дерзии чоруктарын болгаш үүлгедиин көргүскен кино-чурукту чыыштың киржикчилеринге көргүскен.

Совет кижилерниң 50 чыл дургузунда чедип алган улуг чедиишкиннерин, Октябрь революциязының делегейге чаагай салдарын үнелээн сөстер бүгү-ле санал берген ораторларның чугаазындан дыңналып турган.

Делегейниң бүгү чонунуң хостаалгазы, аас-кежии, чаа салгалдың чырыткылыг келир үези дээш эп-сеткил каттыжышкыышкының үнери бо чыышка улам чидиг-биле дыңналып турган. Америк халдакчыларының Вьетнам чонга удур бужар-баак үүлгедиглеринге удурланган килеңнээшкинни делегей херээженнерниң бо чыыжының бүгү киржикчилери илереткен. Чыыштың киржикчилери тускай медегел хүлээп алган.

Ш. ШЫЫРАП,
чыыштың киржикчизи.

Малчынның ыры

Ээңгимге хере тепкеш,
Эзим бедик харанып мен.
Элбек сүттү дужаап тургаш,
Эргээм базып санаптар мен.

Оо-дыңгыл, дыңгылдай.

Узун тынны чыыра туткаш,
Сыным чазап, эжикшыр мен.

Узун дүкту дужаап тургаш,
Салаам базып санаптар мен,

Оо-дыңгыл, дыңгылдай.

Хүреңдейни челээп оргаш,
Оруун ыгап көрбес-ле мен.
Хүлээлгемни бодап алгаш,
Оңут, чылын билбес-ле мен,

Оо-дыңгыл, дыңгылдай.

А. ДАРЖАА.

1967 ч. апрель 21.
ШЫН
2-ги АРЫН

БОЛЬШЕВИКТЕР ПАРТИЯЗЫНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ РЕВОЛЮЦИЯЖЕ ЛЕНИНЧИ ЧИГЕЛЭЭШКИНИ

тиияның алдарлыг, дуржулгалыг, дадыкан күштери ол хүннерде Петроградка турбаан. Чүвениң ужуру революцияның соонда он хонуп черда чыглып келгилээн ТК-ның орус Бюрозу болгаш Петроград Комитединиң кежигүннери П. А. Залуцкий, В. М. Молотов, А. Г. Шляпников, М. И. Калинин, М. С. Ольминский, М. И. Ульянова, А. И. Ульянова-Елизарова болгаш өскелер-даа база шала соолзүреди — март 12-де шөлүлгеден четкилеп келген М. К. Муранов болгаш И. В. Сталин олар база нарын байдалдың ужуруп тыппайн, харын 1905 чылдагы революцияның лозуңнарын бодап ажылдаар хөөнүг тургулаан. Кол айтырыглар болур — эрге-чагырга, дайын, өске партияларга хамаарлыышка дээн чергелиг айтырыгларга чайгылчак, чартыкталчак, дадагалзак шиитпирлерни хүлээп ап турган.

Революцияның кол айтырыы болур эрге-чагырга дугайында айтырыгга хамаарыштыр Петроград Комитеди баштай март 3-те Түр чазакты деткиир деп окта болбаан резолюция хүлээп алган турган, а март 4-те ТК-ның Бюрозу хүлээп алган резолюциязынга «Түр чазак болза контрреволюстут..., ону пролетариат биле тараачын чонунуң диктатуразы болур Түр революстуг чазак-биле солуур» деп шын айыткан. Ынчалза-даа оон соон дарый, март 22-де резолюциязынга «буржуаз Түр чазакты Советтиң талазындан контрольдаар херек — деп чартыкталчак резолюция база үнүп келген турган. Чамдык черлерде партия организациялары (чижээ, Уралдың организациязы) чазак тургузар үндезилекчи хурал чыыр деп-даа турган.

Дайын дугайында айтырыг онза чидиг турган. Ындыг болбас арга чок, чүге дээрге Россия дайылдашпышаан турган. Большевиктер партиязы дайынны ожелекчи, империалистиг дайын деп санавышаан, ону кандыг-даа чурт-девискээр ожелели чокка, демократтыг тайбың-биле доозар деп негеп турган. Ынчалза-даа дайын айтырыын В. И. Лениннин шиитпирлеп турганы ышкаш, эрге-чагырга-биле холбаштыр көөр шиитпир ол үеде партия документилерунге база турбаан. Оон туржук, харын-даа контрреволюстуг Түр чазакка базышкын кылып турган, дайынны соксадыр дээр хөөннерлиг документилер болгаш чүүлдер «Правдага» үнгүлеп турган.

Өске партияларга хамаарлыышка дугайында март соолзүреди болган советтер хуралынга киржип турган большевиктер тускай чугаалашкан. Аңаа И. В. Сталин илеткел кылган болгаш база-ла мөөреңгей резолюцияны хүлээп алган, чүл дизе өске партиялар-биле (колдуунда-ла меньшевиктер дугайында чугаа боор турган) кады кылыр хуралга баар, хуралды чүгле информастыг хурал кылдыр санаар деп шиитпирлээн.

Революция үезиниң кол айтырыгларының талазы-биле тодаргай чингине шугум биддингелек турда, өске тактиктиг айтырыглар чандырсоора шиитпирлеттинип турганы хааа эвес тургулаан. Партияның баштыны, революцияның улуг стратеги В. И. Лениннин Россияда чогу онза чидиг билдинип турган. Моон-биле холбаштыр ындыг чүвени база демдеглээри чугула. Сталинга чүдүлге үезинде кылдынган төөгү ажылдарында үстүнде айыткан түр үениң дугайын тайылбырлаарда хамык чүве тодаргай турган кылдыр, В. И. Ленин чүгле «белен черге» чедип келген, ол белеткелди шуптузун Сталин удуртуп турган кылдыр шын эвес тайылбырлаар турган. А ийи чаңгыс кижиге чүдүүр чорукту партия илередип, оон уржуун узуткаан соонда, чамдык төөгүчүлер ам эмин эртир, ол үедеги хамык-ла будулгаазынныг, частырыглыг чүүлдерни чүгле И. В. Сталинче чүүй каар дээр шын эвес хөөннер база тургулаан. Херек кырында И. В. Сталин партияга ынчаарда партияның өске ажылдакчылары-биле бир домей байдалдыг турган. Партияга чаңгыс баштынчы — В. И. Ленин турган, ол онза үениң айтырыгларын шын шиитпирлээринге чүгле В. И. Лениннин шылгараңгай угааны, оон төөгүнү хандыр билири, оон байлак политиктиг дуржулгазы шыдажыр турганды.

III. «БО РЕВОЛЮЦИЯГА ПРОЛЕТАРИАТТЫҢ СОРУЛГАЛАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА»

1917 чылдың апрельдиң үште (чаа сан-биле апрель 16-да) партияның, чурттуң, революцияның төөгүзүнде шылгараңгай болуушкун болган — ол хүннүң кежээзинде В. И. Ленин он чеди чыл эмиграцияга (даштыкыга) чораанының соонда ынчаардагы найысылал — Петроградка кезек өөру-биле кады чанып келген.

Партия, ажылчын аңгы, революсчу масса бодунуң баштыңчызын ханы ынакшыл, бедик бүзүрел болгаш улуг өөрүшкү-биле уткуп алган. Ильич ону уткуп турган муң-муң массаның мурнунга байыр чедирген чугаазын «Социалистиг революция делгерезин!» деп өтүр биилген төөгүлүг состер-биле доскан. Ол дораан В. И. Ленин дүне када партияның Петроград комитединиң болгаш ТК-ның Бюрозунуң ажылдакчыларынга ээлчеглиг сорулгалар дугайын чугаалап берген. Ленин дүне ТК-ның турган бажыңының чанынга чыглып кээп турган чонга балкондан үнүп келгеш, каш удаа чүве чугаалап турган. Эртенинде Советтерниң март соолзүреди чыылган хуралынга келген большевиктерниң тускай хуралы болган. Ол орта «Бо революцияга пролетариаттың сорулгаларының дугайында» илеткел кылган. Ол илеткелдиң допчу демдеглелдери төөгүде Апрель тезистери деп ат-биле алдаржаан.

Тезистер (Чогаалдарының долу чыындызының 31-ги томунуң 113—118 арыннарында) он чүүлден тургустунган онза күштүг, революстуг марксизмниң дээди үлегери болур партияның болгаш пролетариаттың революцияны уламчыладырының сорулгаларын тодараткан документ-тир. Тезистерде В. И. Лениннин соолгу үеде эртем талазы-биле шинчилеп ажыткан улуг ажылын допчулап бижээн.

Бир дугаарында В. И. Ленин дайын дугайында айтырыгны тодараткан. Ажылчын аңгы ожелекчи дайынны соксадырда, чүгле эрге-чагырганы чаалап алгаш, ам ёзулуг тайбыңны тургузуп болур, капиталистиг чазак эрге-чагырганы холга тудуп турда ол дайын доозулбас. Ол бүгүнү «революсчу камгалакчылар» массага тайылбырлаар.

Ийиде, В. И. Лениннин бижээни: «Россияда амгы байдалдың онзазы чүдел дээрге,— пролетариаттың мерелиниң болгаш организастының четпес болганының хараазындан, буржуазияга эрге-чагырганы берипкен революцияның баштайгы чадазындан оон ийиги чадазынче шилчиири болур, ол ийиги чада эрге-чагырганы пролетариаттың болгаш эң ядыы тараачыннарының холунга бээр».

Үште, Түр чазакка кандыг-даа деткимче көргүспес. Оон аазаашкыннарының бүрүн мегезин илередир. Ол чазактан негелделер салып турган оон империалистиг эвес апаарын чедип алыр деп хоозун бодалды база сойгалап илередир херек.

Дөрте, бистиң партиявыс Советтерде ам дээреде эвээш кезик боор турар болганда, массаларга кызымак, үргүлчүнүң, шудургу, практиктиг сорулгаларга таарышкан тайылбырны чорудар. Ынчап турган, бүгү эрге-чагырганы Советтерниң холунче шилчиттипшаам, ук массаны бодунуң частырыындан чарып алыр. Оон бетинде Түр чазакты дораан хуур сывырар дээр болза шын эвес, чүге дээрге массаның хөй нуруузу аңаа бүзүревишаан турар-дыр.

Беште, ажылчын аңгының тургузуп алыр чазаа болза, парламентарлыг республика эвес,— ол дээрге дедир базым-дыр,— а Советтер республиказы болур ужурлуг.

Алдыгы, чедиги, сески чүүлдерде В. И. Ленин бүгү черни помещиктерден хураагаш чоннуң, күрүнениң өнчүзү кылырын, банкыларны хуу өнчү эвес, күрүне өнчүзү, чаңгыс банк кылырын, ниитилел бүдүрүлгезин организастаарының дугайын айыткан.

Тоску чүүлде В. И. Ленин партийжи сорулгаларга доктааган: съездини чыыры, программаны чаартыры, ылаңгыя бирги программаның чамдык чүүлдерни күүсеттингенин барымдаалап эдер база партияның адын «социал демократтыг ажылчын» деп эвес, а коммунистиг партия деп эдер дугайын айыткан. Оңгу чүүлде шовинистиг оруже кирип, буурап дүшкен ийиги интернационалдың орнунга чаа Коммунистиг интернационалды тургузар дугайын айыткан.

Бо допчу демдеглелдер партияны, ажылчын аңгыны, бүгү чуртту социалистиг революцияже чигелээн. Оларны удатпаанда большевиктерниң Бүгү-Россия конференциязынга чугаалашкаш, бүгү партия бодунуң практиктиг ажылының программазы кылдыр хүлээп алган. В. И. Лениннин өөредииниң ылап шынныын соонда болган болуушкуннар бүрүнү-биле бадыткаан болгаш бистиң чуртувуска Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгелеринге чедирген.

С. СОНАМ.

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkомунуң Политчырыдышкын бажыңының эргелекчизи.

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң хоочун хойжузу Нуулар Байындыевич Ондар-оол он бир чылдың дургузунда төрээн колхозунга чеже хураган өстүрүп, чеже дүк кыргып бербээн дээрил! Бо чылын өөң коданында 338 төрүүр хой бар. Оларның 287-зи оолдаан болгаш 294 хураганны берген. Чөөнта чаа өөң бир хою үш хураган төрээн.

Хойжу К. Ондар-оол Совет эрге-чагырганың юбилейлиг чылында 100 хойга онаалтыр 100 хураганны, хой бүрүзүнден 2,2 кг дүктү алырын хүлээнгеш, бодунуң колхозунуң хойжузу Монгуш Балчырны социалистиг чарышка кыйгырган.

ЧУРУКТА: хойжу Ондар-оол үш ийистери-биле.

О. САНДЮНУҢ
фотозу.

Юбилейлиг чылдың часкы тарылгазынга

БИСТИҢ КУРЛАВЫРЫВЫС

Органиктиг чемишчидилгени, бистиң районнуң байдалынга шуудлу-биле чугаалаарга, өдекти чазын бөлүк-бөлүк кылдыр өваалап каар, чүге дээрге өдек оваалаы берген чыткаш, изип, чоорту өртенгензиг болу бээр. Ынчангаш ол изиишкинге бок үнүш айнаа узүткаттынып калыр. Оон соонда чайын ол өдекти ховуга чажар. Ындыг арга-биле белеткеп каан өдекти эрткен чылын, чарган керээ ёзугаар, Таңды районнуң «Сельхозтехника» каттыжыышкыны 20 муң тонналы шөлге тöп берген. Өдекти баштай самосвал-биле шөлге төккүлээш, оон соонда МТЗ-5 дээр чиик агрегат-биле тарады дескилээр.

Маңаа бис биче ышкындырыг кылган бис, ол чүл дээрге эрткен чылын гектарга-ла 20—30 тонна өдек төгер турда, 50—60 тонна болу берген, тодаргайлаарга, өдек санаазга чокка токтүнген. Ниитизи-биле чугаалаарга, бисте органиктиг чемишчидилге ажыглаары четпес болуп турар. Чижээлээрге, бо чылын база-ла Таңдының «Сельхозтехниказы-биле» керээ чарып турар бис, ында чугаалап турарындан алырга, эрткен чылбиле бир домей, өдекти шөлдерге 20 муң тоннадан ажыр топ берип шыдавас хире. Мынчап келирге, бис чыл бүрүзүнде-ле ортумаабиле 500 гектар черге органиктиг чемишчидилге төгер апаар-дыр бис, ол бистиң тарылга шөлүвүстүң мырынай-ла ынай кезээ-дир.

Минералдыг чемишчидилге талазы-биле байдал оон-даа дора. Чүл дээрге, ону садып ап турар бис, ынчалза-даа ону биске бээри кончуг эвээш. Ылангыя бо чылын

вүдедир. Амгы байдалывысты алырга, чайын андарган чер 3 муң гектар. Чазын 2600 гектарны удур андарар, оон өскезин күзүн андарган шөлдерге чорудар.

Дараазында кол хемчег — хөрзүннүң чайгы ажаалдазын эки чорудары. Ылаңгыя бок үнүштер-биле демиселди күштелдирер. Чижээлээрге, авиахимиктиг прополка чорудар. Ону бо чылын 3 муң гектар черге чорудар дээн бис. Эрткен чылын бо талазы-биле чоруткан ажылывыска четпестер бар болган, чүл дээрге авиахимиктиг прополка чоруткан соонда, улуг чаашкыннар болганы-биле оон түңнели эки эвес болган, ынчалза-даа ону шуут чорутпаанынга бодаарга черле ажыктыг болган дээрзи чугаажок. Мону тараа баш тырттарының мурнуу чарыында, бүрүлениш турар өйде чорудар.

Дараазында чугула хемчег — агротехниктиг эң-не таарымчалыг хуусаада тарааны чажып тарыыры, бистиң районнуң байдалынга, чижээлээрге, эрткен чылын чажыышкынны май 11-ден эгелээш, 18-те дооскан турган бис. Бо чылын база-ла агаар-бойдустуң байдалын көрүп тургаш, эң дээре хуусаада бедик шынарлыг кылдыр тарылганы чорудар. Оон-биле кады шык базырыышкынын чогуур өйүнде ылап-ла чорудары черле билдингир. Бистиң планнап турарывыс — тарылганы 7—8 ажыл хүнүнде чорудар.

Бедик дүжүттү алыр талазыбиле бистиң районнуң байдалынга эң кол негелделерниң бирээзи — үрезинде. Чүгле сорттуг үрезинбиле тарылга чорудар. Бо чылын «Саратовская-29» үрезин-биле тарылга чорудар бис. Ол үрезин бистиң районга эки тааржыр. Чижээлээрге, эрткен чылын ол үрезин-биле тараан участоктарга, шөлдүң байдалынга хамаарыштыр, бир гектардан-на 18—22 центнер дүжүттү алган бис. 1966 чылдың тарылгазынга «Скала» база турган, ынчалза-даа Бии-Хем районнуң байдалынга ол «Саратовская-29-ка» четпес. Ынчангаш ону бо чылын шуут тарывас бис.

Бистиң колхозка үш чыл дургузунда дуржулга участогунга кызыл-тастың «Восток-1» деп сортун шенеп келген чүве, оон дүжүт бээри «Саратовская-29-тан» артык болган. Бо чылын ону көвүдедир тарыыр дээрге оон үрезини чок. Ынчангаш эвээш хемчээлдиг черге ол сортту тараааш, оортан үрезин белеткеп алыр кылдыр планнаттынган.

Бо хемчеглер болза агротехника талазы-биле кол чүүлдер олур. Часкы тарылганы чедиишкинниг чорудар, күзүн эки дүжүттү алыр тулаайде, хову ажылдакчыларының ортузунга организастыг ажылды база бедик деңнелге тургузары билдингир. Механизатор кадрлар бисте четчир болгаш чамдык черлерге ийи ээлчег-биле-даа ажылдадып болур, ону үениң негелдезин көрүп тургаш таарыштырар.

Бөдээ ажыл-агый техниказының септелгези бүрүн доозулган, механизаторларның хуралын кылгаш, кымнарының кая ажылдаарын, чажыганы каш хонук иштинде доозарын, ажылдың графигин чугаалажып көрген, механизаторлар бо бүгү чүүлдерни эки билир. Материалдыг болгаш моралдыг идиг бериишкининге холбашкан хемчеглер база ажылдап кылдынган.

Юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдарын чедиишкинниг чоруткуушаан, тараа культураларының бедик дүжүдүн алыр тулаайде, механизаторларның, бригадаларның аразында социалистиг чарыш шагда калбарган болгаш оон түңнелин чогуур өйүнде үндүрүп, ол түңнелге үндезилээш, ажылга холбашкан анализтерни кылып турар чорук ажылга улуг бурунгаар шимчээшкин болур дээрзин эки билип турар бис.

Эрткен чылдың дуржулгазындан алырга, часкы чер андарылгазынга четпестер биске хөй турган. Ол чүл дээрге чер андарылгазынга, тараа чажыышкынынга оргалар артырып каар, андарылганың кайы хире ханы болурун сагывас дээн чергелиг чүүлдер-дир. Бо чылын ол дугайында шыңгыы контрольду тургузары кердүнген. Бедик дүжүттү алыр талазы-биле бистиң курлавырларывыс ындыг-дыр.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл ою болур бо төөгүлүг чылда ховуларга чаагай дүжүттү өстүрүп тургаш, Төрээн чурту төлептиг-биле өөртүр дээш бүгү күжүвүстү салып ажылдаарынга белен бис. Эрткен чылдың көдээ ажыл-агый талазы-биле түңнелдерин ёзугаар бистиң районга чоокта чаа ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Кызыл тугун тывысканынга сорук кирген бистиң көдээ ажыл-ишчилеривис юбилейлиг чылда эрткен чылдан артык чедиишкиннерлиг болурунга шыңгыы бүзүрелдиг, ындыг бүзүрел турда, ажылдың чедиишкинниг болуру чугаажок.

В. ИКОННИКОВ,
«Кызыл тараачын» колхозтуң кол агроному.

Туран хоорай.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ПОЧТАЗЫНДАН

ХҮННҮҢ МААДЫРЛАРЫ

Чөөн-Хемчикте «Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырының № 3 хову-трактор бригадазының механизаторлары Уялыг-Даштың делгем ховуларында юбилейлиг чылдың бедик дүжүдү дээш часкы хову ажылдарын тудуңгур чорудуп турарлар. Соолгу каш хонуктарда 600 ажыг га черниң шыгын базырган.

Ам чамдык агрегаттар Аныяк Хөндергейниң Ак-Баалыкта кээп, шык базырыышкынын чорудуп турар. Частың бо улуг үүлезинде ажылдап турар механизаторларның аразында хүннүң маадырлары шылгарап үнүп турарлар. Хертек Ким-оол ажыл нормазын 130—140 хуу, Долаан Очур — 120—125 хуу, Монгуш Отук-оол —125 хуу чедир күүседип турар.

Бригаданың 26 механизаторларының хөй кезии комсомолчулар. Ынчангаш комсомолчу-аныяктарның бригадазы деп адааны ол.

Бригаданың механиги, инженер Иргит Кошкар-оол мынча деп чугаалап турар: «Бистиң бригадага часкы сезоннуң үезинде техникага үрелиишкин болдурбайн, хүнде ажыл норманы 115 хуудан кудулатпайн ажылдаар бис. № 2 хову-трактор ажылының бригадазын социалистиг чарышка кыйгырган бис.

Шынап-ла, тракторларның септелгези эки болганындан бо хүннерге чедир чаңгыс-даа трактор үрелбээн болгаш хүн нормазын күүсетпейн турар механизатор чок.

С. БАДЫ.

Садыг ажылын бедик деңнелче

Чоокта чаа Бай-Тайга районнуң хуучулар тывзалекчилериниң хуралы болган. Аңаа райпо баштаар чериниң эрткен чылгы ажылдарының

ның идепкейлиг ажылдааны демдеглеттинген.

Эрткен чылгы түңнелдерден

Коман

Сергей Кузьмич Бочетов Тываның ажылчы чонунга хостуг эрге-шөлээни тывсып бээринге шиитпирлиг рольду ойнаан кижилерниң бирээзи. Сергей Кузьмич партизан шериниң сураглыг командири чораан болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга база киришкен.

Эрзин районда «Чаа орук» колхозтуң амгы девискээринге шаанда бол-

«Кызыл тудуг» эргелелиниң ийи тогунда Салчак Чайдыпка удурт гада бо хүннерде Улуг-Хем ква 60 аал иштиг чурттаар бет кат тудуп турар. Бригада юбилейлиг бирги кварталында чедимчелиг дап, планны 104 хуу күүсеткен.

Бүгү делегейниң ажылчы чон эп-сеткил каттыштырылгазының халаңга тураскааткан күш-ажыл чегзе киржип, бистиң тудугжу социалистиг хүлээлгени алган.

Бажыңның хаалын, ораалдер иштики хаалдарын салып турар лар шалыпкын ажылдаан. Моон дан бо айда хана салыр планын

ажылдары хайныккан

де суггарылга кижин түлүк эгелээн. М. Шожукайга баштаткан 20 кижи составтыг бригада суггарылга бугаларының үнүн аштап, бок сигеннерни өртедип, шалыпкын ажылдап турар. Суггарылга-биле кады тараа шөлдеринде шык базырыышкыны үргүлчүлээн. Бо хүннерге чедир 450 га черни илииртээн. Ээр-Хавакта кур чер андарылгазы база эгелээн. Ажыл-агыйның хову турлагларында сеялкаларны четчелеп, чажып кириптеринге белеткеп турар.

Д. МОНГУШ.

АКЧЫ ДЕП САНААН

хойга онаалтыр 95 хураганны бо кыжын камгалап алганнар. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң ажыл-агыйлар аразынга шилчиир кызыл тугун ол колхозка тывсырын бюро шиитпирлээн.

Бүдүрүүге, тудуг черлериниң талазы-биле бирги черни Чадаана көдээ тудугнуң Хандагайтыда салбыры ээлээн. Салбырның тудугжулары бирги кварталдың планын 200 хуу күүсеткен. Олар чыл даалгазын сентябрь 1-ге чедир күүсеткеш, ийи аал иштиг чурттаар 140 дөрбелчин метр бажыңны пландан дашкаар кылыр хүлээлгени алганнар.

1967 ч. апрель 21.
ШЫН
3-КҮ АРЫН

«Кок-Тей» совхозтуң ажыл-ишчилери юбилейлиг чылга эки сеңнуг ужуражыр дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Инкубатор цеги. Бо ажыл-агыйда онза харысалгалыг участок. Ында дыка хөй дагаалдарны азырап, өстүрүп, оон арбын оруларны ап турар. Инкубаторнуң ажылчыннары боттарының планнын сорулгаларын чедиишкиннинг күүседип келген. Коллектив эртикен чылын 100 дагаа чуургазындан 70 дагаа оглу алган болза, бо чылын ол көргүзүүн бедидип, 85-ти алырын көрген. Өскелерге үлегерлиг мурнакчыларның саны өзүп турар.

М. Метёлкова коллективтиң чергаарлы. Ол кызымак күш-ажылы-биле өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган.

ЧУРУКТА: М. Метёлкова.

В. КОНТРАШЕВТИҢ фотозу.

ДАШТЫКЫДА

МЕДЭЭЛЕР, ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

Кичээңгейниң төвүнде

(Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ЧУГААЗЫН ДАШТЫКЫ ПАРЛАЛГАНЫҢ КАНЧААР КӨРҮП ТУРАРЫ)

Делегейниң парлалгазы Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазынга улуг кичээнгейни көргүзүп турар.

ВАРШАВА. «Келир үе коммунизмниң болур», «ССРЭ ГДР-ниң эргезиниң болгаш эрге-ажыктарын бодуунуң бүгү күчүзү-биле камгалаар», «ГДР—Европада айыыл чок чоруктуң болгаш тайбыңның чугула фактору»—ындыг эгелер-биле бүгү польша солуннар Л. И. Брежневтиң чугаазының делгеренгей допчулалын парлап үндүрген. «Трибуна люду» солуннуң бижээни: «СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң съездиге чугаазы чугула болуушкун болган. Оон чугаазында ГСЧП-ниң болгаш ГДР-ниң чедиишкиннеринге берген үнелээшкинни, а ол ышкаш герман айтырыгның болгаш Европаның айыыл чок чоруунуң талазы-биле ылаптыг тайылбырлаан туружун съездиниң делегаттары чүректиң ханызындан хүлээп алган».

ПРАГА. Бүгү чехословак солуннар ГСЧП-ниң съездизиниң ажылының ийиги хүнүнүң дугайында дыңнадыгларны бирги арыннарынга парлап үндүрген. Ол хүнүнүң болуушкуну болза СЭКП-ниң төлээлериниң баштыңының чугаазы болган дээрзин ЧССР-ниң парлалгазы демдеглеп турар. «ГДР—Европада тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң чоленгижи», «ССРЭ биле ГДР найыралдың харылзаалары-биле холбашкан» —чехословак солуннарның эгелери ындыг болган.

БУДАПЕШТ. «Непсабадшаг» болгаш өске-даа венгр солуннар СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазын бирги арыннарынга парлап үндүрген. «Непсабадшаг» солуннуң эгелеринде демдеглээни: «ГДР-ге социализмниң тиилээри чугаа чок. Бонннуң политиказы дүшкүүрлүг байдалды тургузуп турар. Безиңгерниң «чаа политиказы» тактиктиг кажарлаашкын-дыр. Социалистиг чурттар Европаның болгаш делегейниң айыыл чок чоруу дээш туржуп турар. СЭКП бүгү делегейниң коммунистериниң чаңгыс эви дээш туржуп турар».

БЕРЛИН. ГДР-ниң «Нойес дойчланд» солуннуң бирги арнынга «Бистиң найыралывыс улам сырый, ханы болгаш быжыг болуп бар чоруур» деп эгени бижээн. Ол эгениң адаанда «Социализм—герман ажылчын агымның өндүр улуг чедиишкини» деп состерни парлаан. Ол солун Л. И. Брежневтиң чугаазының бүрүн текстизин болгаш ГСЧП-ниң VII съездизинге СЭКП ТК-ның байырлыг чагаазын парлап үндүрген. «Келир үе кызыл Октябрьның салгалдарыныы болур» — ындыг эге-биле «Берлинер цайтунг» солун СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаазының дугайын дыңнадып турар.

СОФИЯ. Болгар солуннар Л. И. Брежневтиң чугаазын «Чаңгыс эп ам онза эргежок чугула», «ГДР—Европада тайбыңның чугула фактору», «Акы-дуңмалышкы партиялар каттышкан күжениишкиннери-биле бистиң нийти хереавистиң тиилелгезин хандырар» деп эгелер-биле бирги арыннарынга парлаан.

БЕЛГРАД. Югослав парлалга ГСЧП-ниң VII съездизинге Л. И. Брежневтиң чугаазының допчулалын эң көскү черлеринге улуг эгелер-биле парлап үндүрген. «Борба» солуннуң демдеглеп турары: «Л. И. Брежневтиң чугаазында кол черни Бонннда коалисчи чазактың адресинге шугумчулел ээлээн». Барыын Германияның башкарыкчы бөлүктери герман империализмниң чаңчыккан политиказының оруу-биле бар чоруур дугайында Л. И. Брежневтиң медеглелин «Борба» солун онзалап айтып турар.

«Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң сырый каттыжыышкыныының херээнге боттуг рольду марксисчи-ленинчи партияларның төлээлекчилериниң ужуражыышкыннары болгаш чөвүлел хуралдары ойнап келген болгаш моон соңгаар-даа ойнаар» дээрзиниң дугайында Л. И. Брежневтиң состерин «Борба» солун айтып турар.

Бонн шыңында Европаның социалистиг чурттарынга холун сунган, ындыг болза-даа ол холда даштың чудуруктап алган дугайында Л. И. Брежневтиң состерин «Политика» солун демдеглеп турар.

БОНН. ГСЧП-ниң VII съездизинге СЭКП-ниң төлээлериниң баштыңының чугаазы ГФР-ниң радиозунуң, телевидениезиниң болгаш парлалгазының кичээнгейиниң төвүнде турар. «ССРЭ эргежок чугула таварылгага болганда ГДР-ниң эрге-ажыктарын бүгү күштери-биле деткиир» деп, «Штуттгартер цайтунг» солун демдеглеп турар. Барыын-герман чазак Европа дипке политика талазы-биле бүрүн түрекайладырының айыылында турар дугайында Л. И. Брежневтиң состерин ГФР-ниң солуннары демдеглеп турар. Бонн чазактың чурт-девискээр талазы-биле негелделерин Л. И. Брежневтиң сойгалаан чугаазының дугайын ГФР-ниң чамдык солуннары иледе шугулдаашкынныг үннер-биле бижип турар.

ЛОНДОН. ГСЧП-ниң VII съездизинге Л. И. Брежневтиң чугаазының допчулалын Английяның бүгү улуг солуннары парлап үндүрген. ГФР-ниң амгы чазаа мурнундагы адаанзырак, өжээнзирек, милитарисчи болгаш боттуг эвес политиканы чорудуп турар дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының медеглелинге кичээнгейни англи солуннар көргүзүп турар.

НЬЮ-ЙОРК. Демисежип турар Вьетнамга дузаламчының күштелдирери-биле коммунистиг партияларның чаңгыс эвинче Л. И. Брежневтиң кыйгырыын америк парлалга демдеглеп турар.

Чаңгыс эптиң болгаш сырый каттыжыышкынның лозуңунуң адаа-биле

БЕРЛИН. (СЭТА-ның тускай корреспондентилери). Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизи бодунуң ажылын уламчылап турар. Чугаалажылга чорупту турда санал берген делегаттар массаларның хүлээп көрдүнген органзакчызы болгаш баштыңчызы— ГСЧП-ниң политиказын чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүгзүнүп, партияның удурткучу ролюн, оон политиктиг болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазының ажыктыын демдеглеп турар.

ГДР-ниң ажылчы чоннарының онза кичээнгейи «Вернер-Зееленбиндер-Халле» залче көрүнген. Партияның улус чон-биле үзүлбес тудуш харылзаазы онза илереп турар.

Эртенги хуралдың эгезинде съездиниң президиумунда олуттарга ГСЧП-ниң бирги секретары В. Ульбрихт, ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүннери болгаш кежигүнүнге кандидаттары, акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилери, оон иштинде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев баштаан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлери олурупкан. Делегаттар болгаш аалчылар бүт кырынга туруп келгеш, оларга изиг байырын чедирген.

ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Вилли Штоф «Улус ажыл-агыйжы соругалдарның күүселдези» деп илеткелин кылган. Чыылганнар ону изиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

У Танның медеглели

РАВАЛПИНДИ. (СЭТА). Пакистанның даштыкы херектер министри Пирзада ИНО-нуң чиңгине секретары У Танга алдар бердурген дүштеки шайлалганы тургускан. Аңаа чүве чугаалап тургаш, У Танның медеглээни: «Вьетнамның хуу-салымын вьетнам улус шиитпирлээр ужурлуг». Чүгле «политиктиг болгаш дипломаттыг аргаларны ажыглап тургаш, вьетнам айтырыын шын өрүк-биле шиитпирлеп болур» дээрзин ол бодунуң чугаазынга демдеглээн. Бо айтырыгны 1954 чылдың Женева дугуржулгаларынга үндезилээш, тайбың шиитпирлээриниң эргежок чугулазының дугайында пакистан удурткучуларның бодалын У Тан деткээн.

Пакистан-индий харылзааларга хамаарыштыр чүве чугаалап тургаш, У Тан ол чурттарны башкаландырып турар айтырыгларның талазы-биле тайбың дугуржулганы чедип алырынче ийи чурттарны кыйгырган. Атомнуг чепсекти таратпас дугайында айтырыгга хамаарыштыр У Танның демдеглээни: кижи төрелгетенге ыжанган айыылды узуткаар төлээде атомнуг болгаш термоядерлиг чепсек талазы-биле чепсегленишкинни бүгү-нийти болгаш бүрүн дужурери дээш бүгү чурттар демисежир ужурлуг.

МАР-да ленинчи хүннер

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моолдуң ажылчы чоннары В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 97 чылын калбак-биле демдеглээринге белеткенип турар. Төп солуннар теоретиктиг чүүлдерни болгаш улуг баштыңчының биографиязындан материалдарны парлап турар. Культура ордуларынга, клубтарга болгаш кызыл булуңнарга кинофильмнерни көргүзерин, делгелгелерни, Ильичиниң амыдыралының болгаш революстуг ажыл-чорудулгазының дугайында лекцияларны номчулгазын болгаш илеткелдер кылырын организастап турар.

МАРП-ның аймак комитеттериниң политиктиг чырыдыышкын башкарыында, партия өөредилгезиниң бөлгүмнеринде Ленинниң «Апрель тезистери», «Куруне болгаш революция», «Ырактан чагаалар» дээн ышкаш, ындыг ажылдарының талазы-биле теоретиктиг конференцияларны болгаш беседаларны бо хүннерде чорудуп турар.

Найырал съездизи

ТОКИО. (СЭТА). Япон-совет найырал ниитилелиниң үшкү съездизи апрель 19-та япон найысылалда ажыттынган.

Съездиниң делегаттары эрткен чылдың иштинде кылдынган ажылдың түңнелдерин чугаалажып, бо чылда ажыл-чорудулгазының программазын айтыр болгаш ниитилелдиң удурткучу органнарын соңгуур.

Японияның профэвилелдериниң Кол чөвүлелиниң даргазы Хоринниң съездиниң киржикчилеринге байыр чедирип тургаш, демдеглээни: япон болгаш совет улустарның аразында харылзааларны быжыдар херекке ниитилел ачы-хавыяалыг болган.

Бо чыл, Октябрь революциязының юбилейлиг чылы, япон-совет найыралды хөгжүдеринче угландырган ниитилелдиң ажыл-чорудулгазынга онза таарымчалыг болуп турар дээрзин ол демдеглээн.

Мурнуу Вьетнамда тулчуушкуннар

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның Хосталга армиязының дайынчылары Кантхо можуда дайылдажып чоруп турар патриоттарга удур шаажылал хемчеглеринге киришкен чалча шериглерниң кезектеринге күштүг согугну тавараштырган.

Хосталга агентилелдиң дыңнадыын барымдаалааш, ВИА агентилелдиң дамчытканы-биле алырга, патриоттар дайзынның 400 солдаттарын чок кылган, 4 самолётту аңдара аткан болгаш хөй санныг шериг херекселин хунаап алган.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Демисел улам чидигленген

СПОРТ

«Спартактың» бирги чери дээш шыдыраа маргылдаазының ам үш салыы эрткен. Ийиги салыгдан сонуургаачыг болган Кенин-Лопсаң биле Шишигинниң оюнун онзалап демдеглезе чогуур.

Бо ийи ойнакчы кайызы-даа сураглыг шыдыраачылар. Ынчангаш оларның салыының түңнелинден бирги чер-даа шиитпирлеттинип болур чадап чок. Чогум салыг үезинде демисел чидиг байдалдыг чоруп турган. Оюннуң ортаа үезинде Моңгуш Кенин-Лопсаң хенертен тевезин оолга берипкен. Шишигин ону албас аргазы чок болу берген. Оон эгелеп-ле Кенин-Лопсаң удурланыкчызын сыныдыра берген. Чадаарда соңгаарлаткан байдалда Кенин-Лопсаңның удары чугаажок.

Үшкү салыгда Сотпа биле Чыргал-оолдуң оюну көрүштүг болган. Аныяк шыдыраачы удурланыкчызының оюн эгезинде чазыгларын чеп ажыглааш, эндшпильге чедир-ле чер алыспайн келген. Оларның салыын база соңгаарладыр ужурга таварышкан. Бо-ла салыгда Чооктa чаа Барнаулга зона маргылдаазынга чораан эжишкилер Шишигин биле Соян ийилээ таварышканнар. Теоретиктиг туруш талазы-биле чээрби кош кылбаан-даа болза, бо удаада карз таланың стратегиязы шын дээрзин шөлде байдал көргүзүп турган. Ынчалза-даа Соян чазыглыг план кылып алгаш, уттурган.

Үш салыгның соолунде Түлүш Иван 2.5 санныг мурнап турар. Оон соонда эки байдалда соңгаарлаткан салыгларлыг Кенин-Лопсаң биле Сотпа 2-2 саннарлыг чоруп орарлар. Соян, Беркович, Конев олар база 2-2 саннарлыг.

Чүгле үш салыг эрткенде безин сан чидирбейн турар кижи чогу болгаш бо маргылдаада киржип турарларның ёзулуг-ла боттарының спортчу мергежилин бедидер дээш ак сеткилдиг шыырак ойнап турары черле өөрүнчүг.

Н. САТ.

• • •

Үениң байдалы негеп турар

Партия болгаш чазак совет кижилерниң хостуг үелеринде дыштанылгазын солун болгаш культурлуг эрттиреринче улуг кичээнгейни салып турар. Бистиң чуртувустуң колхоз, совхоз, албан организация, бүдүрүлге черлери колхозчуларның, ажылчыннарның, албан-хаакчыларның культурлуг дыштанылгазын чеп организастап эрттирер дээш спортчу массалыг оюннарны бо-ла чоруткан турарын көрүп болур

Оон тодаргай чижээнге Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозун ап көрээлиңер. Мында дыштаныр хүн бүрүзүн халас эрттирбейн турар. Спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге сонуургалдыглар кайы хөй. Ылаңгыя шыдыраа талазы-биле кожаларывыс Сүт-Хөл, Баян-Тала, Хөр-Тайга дээш өске-даа черлерге удур-дедир аалдажып, спортчу харылзаавыс улам-на быжыгып, суббота, воскресеньеде күжүвүстү бо-ла шенежи берген турар бис.

Эртken айларда ишкинчилер-биле хөр-тайгажыларның чалааны ёзугаар шыдараа талазы-биле ужуражыышкынынга бистиң командавыс Ийимениң адын сыкпайн, тиилелгелиг чанып келгеннер. Дараазында ишкинчилер Ийимеге аалдап келгеш, өрезин 7:6 санга негеп алганнар. Чооктa чаа бир хоккей командалыг, 18 шыдыраачылар база-ла ишкинчилер-биле ужуражып чораан бис. Ишкинчилер спортка дыка ынакшылдыг чон. Бистиң ол ужуражыышкынывысты сонуургап көөр дээн көрүкчүлер хөй чыылган. Аңаа Ийимениң шыдыраачылары бодунуң удурланыкчыларын 11:7 санга уткан. Ылаңгыя Т. Моңгун-оол, О. Дажы-Болдар, Х. Даңзыт-оол, М. Хамааты-оол, О. Алдын-оол олар удуп алганнар. Ишкинден Меңниг-оол, Мезил-оол, Оюн-оол олар база тиилелгелиг болганнар. Хоккейге бистиң командавыс ишкинчилерге 3:1 санга уттурганнар.

Шыдыраага команда аайы-биле маргылдаалар эрттирерге тус черниң чурттакчылары дыка сонуургап көөр бөөр чүве-дир. Ынчангаш республиканың спорт чөвүлели база «Урожай» спорт эки-тура ниитилели республика шугуму-биле командалар маргылдаазын чорударын күзеп турар бис. Оон ыңай республикада херээжен шыдыраачылар кончуг ховар. Ындыг болганда команда аайы-биле чорудар маргылдааларга ылавыла херээженнерни киирери эргежок чугула деп бодаар мен. Колхоз, совхозтарның болгаш районнарның төптеринге шыдыраа клувун тургузарын үениң байдалы негеп турар апарган.

М. ШААЛЫЙ.

Үлүүвүстү киирээлиңер

«Хөрзүннүң хаттан болгаш суттан үрелирин камгалаар талазы-биле соңгаарлаттынмас хемчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ханызы-биле өөренип көргеш, бо чугула доктаалды амыдыралга боттандырар талазы-биле чамдык чүүлдерни пионерлерниң болгаш комсомолчуларның киржилгези-биле республиканың школаларынга кылып болурун өскердим.

Нийти билиг школазының бешки класстарынга «Хөрзүн, оон составы болгаш структуразы» деп ат-биле ботаника кичээлдеринге хөрзүнү өөренип эрткен болгай. Ам бо темага катаптаашкын чорударда Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың чаа доктаалы-биле сырый холбаштырып, чаа утка-шынарны киирери чугула. Хөрзүннүң үрелирин болдурбазының дугайын чаа документиде тодаргай айыткан. Ынчангаш ол-ла бешки класчылар-биле элээн ажылдарны кылып болур. Чижээлээрге, хоорганнар-биле демисежириниң ажылын чорудуп болур. Мону школа программазында айыткан, канчаар чорударын башкылар билир. Бир эвес чамдык школаларга бо ажылды кылбайн турган болза, ам ону чорударыы ийи дагын чугула апарган.

Хөрзүннүң үрелип турар черлерин илередип тывар талазы-биле чугула ажылдарны школачылар кылып болур. Олар дээрге чорбас-барбас чери чок, көрүнгүр-тывынгыр улус деп чүвени утпаза чогуур. Колхозтар болгаш совхозтар чанында школаның зоренинкчилери башкының удуртулгазы-биле часкы походтарны кылып, үстүнде айыткан ажылды кылып болур аргалар бар. Шынап-ла ону билгеш, хөй-ниитиниң идепкейлиг киржилгези херек деп чаа доктаалда айыткан болгай.

Хөрзүннүң сугдан үрелирин болдурбас талазы-биле элээн ажылдарны медерелдиг хамааты бүрүзү-ле кылып, чогуур үлүүн киирип болур. Маңаа чижек кылдыр «Элегес» совхозтуң төп турлаан көрээли. Капитал бугадан бадырган сугну суурнуң ол-бо кудумчулары-биле оңгаар-дескээр бичии арыктар-биле бугалааш бадырыпкан. Хамааты бүрүзү туралаан черинге-ле арыкты бадырып алыр. Түңнелинде хөрзүннү суг үреп, хоорганнарны тывылдырып, ажыл-агыйга улуг когаралды чедирип турар. Бо чазын Хову-Аксында АТА-ның бир автобузу Чал-Кежигле суурнуң кудумчузунга бичии бугага дүшкеш, алды шак ажыл чок турган болгай. Совхозтуң бир малчынының улуг инээ хоорганга дүжүп өлген болгай. Часкы тарылга келгени-биле хамаатыларның сугну хууда ажыглаарын чурумчутса чогуур.

Чаа доктаалга барымдаалааш, мындыг саналды киирикседим. «Элегес» совхозтуң Кулузун деп черде чоогаларга, ой-чиктерге суг хоолбээн кылып болур чер ...ында чаңгыс-даа тускай туткан пионер лагери чок болуп ары черле элдептиг. Колхозтарның болгаш совхозтарның күш кадып турган, чечек-чингиг, арга-арыглыг, арыг агаарлыг черлерге пионер лагерьлерин тудуп, дерип алыры чугула.

С. ПАВУ.

О. КОРОДА.

• • •

Нийти билигниң ортумак школаларының ажылын улам экижидер хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы үнген соонда СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик райкому чамдык ажылдарны кылган. Бажыңның сес чыл школазының өөредилге-кижизидилгелиг ажылының дугайын райкомнуң бюрозунга чугаалашкан. Школаларның нийти ажылын экижидер соонга-биле тускай хемчеглерни кылдап кылган болгаш Шеминиң сес чыл школазында партбөлүктүң ажылының дуржулгазын нептереткен. Чадааның № 1 школазында партия организациязының хөй-нийти организацияларын удуртуп турарын бюрога дыңнаан.

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң ...чеглиг пленумунга школаларның өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарны экижидер талазы-биле районнуң партия организациязының сорулгазының дугайында СЭКП райкомунуң секретары эш А. Салчактың илеткелин ...чугаалашканындан алган фактылар ындыг-дыр. Санал-оналт берген эштер школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарны экижидериниң чугула кевээ өөреникчилерниң класстан дашкаар ажылдарынга уруглдарга солун кылдыр эрттирери болур дээрзин онзалап демдеглээннер. Ол ышкаш бүдүрүлгелиг ажыл-агый черлериниң ...хөй-нийти организацияларының, ада-ие комитеттериниң школа-биле сырый харылзаалыг болуруун эргежок чугулазын айтканнар.

Школаларга өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарны экижидер ...хемчеглерни айыткан доктаалды ...хүлээп алган.

С. ПАВУ.

...гениң ажылчын шимчээшкининиң сураглыг удурткучулары, хоочун коммунистер бар. Чижээ, Демократтыг херээженнерниң делегей федерациязының Президентизи Эжени Коттон, Испанияның Коммунистиг партиязының чиңгине секретары Долорес Ибаррури аңаа келгилээн. ССРЭ-ден аңаа 50 кижи киришкен.

Март 8-ниң байырлыг хуралынга Мурнуу Вьетнамның төлээлериниң удурткучузу Нгуен Нгок Дунг чүве чугаалаан. Вьетнамга материал болгаш сагыш-сеткил талазы-биле улуг деткимче болгаш дузаламчы көргүзүп турары дээш Совет чазакка, Совет херээженнер комитединге байыр чедирбишаан, ол мынча дээн.

— Бистер Вьетнам не-херээженнер тайбыңны күзеп, ажы-төлүвүстү катгы-хөглүг, өөрүшкүлүг, аас-кежиктиг, чонунга үнелиг кижилер кылдыр кижизидип өстүрерин күзеп турар-бис. Бистер, вьетнам иелер, Төрээн чуртувусту камгалаарынче чүгле ашактарывысты болгаш оолдарывысты үдеп турар эвес, харын боттарывыс уруглары-биле боону туткаш, оттуг демиселде чоруп турар бис. Бистер азарганчыгдаа чүвени шупту деңге үлежип аар, чаңгыс кижи дег эп-сеткилге каттышкан бис. Кырганнар болгаш херээженнер колонназы-биле чоруп олурган танкыларны доктаадып, бомбалар чүктээн самолёттарны агаарже көдүрүлдүрбейн баарлар. Кандыг бергелерге таварыжып, канчаар демисежип турарывысты силер билир силер. Вьетнамның херээженнери бүгү бергелерни эртип, Төрээн чуртуунда херээженнерниң шаңнарберге амыдыралын ол сактып чугаалааш, бежен чыл дургузунда Коммунистиг партия, Совет чазак херээженнер дугайында улуг сагыш салып келгенин онзалап айыткаш, дараазында дөрт кол айтырыгга доктааган: ниитиниң күш-ажылынга херээженнерниң киржилгези, херээженнерниң полит-кижизидилгелиг ажылга киржилгези, херээженнерниң бажың ажылынга хөй шак чарыгдаарын эвээжедири болгаш ниитиниң амыдырал-хандырылга черлерин калбартырының дугайы, өзүп олурар аныяк салгакчыларның ортузунга кижизидилге ажылы.

— Ясли-садтарның четкизин ам-даа ковүдедир, оон ажылын экижидер. Хоорайларда чаа тудуп турар районнарга херээженнерге таарымчалыг байдалды тургузар. Амыдырал-хандырылга комбинаттарын тургузар, оларга баш таарыыр, хепти чуур, арыглаар, дааравар болгаш өске-даа черлерни ажыдар. Оон-биле кады херээженнерниң өөредилгезин калбартыр хемчеглерни алыр — деп, илеткелчи чугаалаан.

Илеткелди чыыштың бүгү киржикчилери улуг сонуургал-биле дыңнаан болгаш ол дугайында 65 кижи санал-онаа берип, дуржулга солушкан.

Болгар төлээлериниң удурткучузу сөс алган:

— Болгарияның херээженнери чүгле 1947 чылда эр кижилер-биле дөмей деп эргени ап, соңгуур болгаш соңгуттурар эргелиг болган. Бо кыска үеде таныттынмас кылдыр сайзыраан бис. Амгы үеде клуб бүрүзүнде культурар, үш херээженнерниң оңрээзи-ле тускай ортумак эртемниг, беш херээженнерниң бирээзи-ле дээди эртемниг. Сөөлгү үеде херээженнерниң техника талазы-биле белеткели өскен. Эрткен чылын үш муң кижи электри-биле инек саарын өөренип алган. ГДР-ниң төлээзи бодунуң чугаазын дараазында сөстер-биле дооскан:

— Мээң Төрээн чуртум ам кажан-даа делегей дайынының эгелээр чери болбас деп, делегей херээженнериниң бо чыыжынга бүзүредип тур мен.

Дараазында Барыын Германияның төлээзи мынча дээн:

— Совет чоннуң чедиишкиннери-биле таныжары кончуг-ла солун-дур, кайгамчыктыг-дыр. Бистер айыылдыг дайын болу бээринден сестип турар бис. Бистениң сеткил-сагыжы кезээде дыш эвес болуп турар. Бо хүннерде Барыын Германияда 20 муң хире кижи ажыл чок, бүгү тускай эртемниглерниң чүгле 6 хуузу херээженнер, а бүгү херээженнерниң 90 хуузу эң-не куду төлевирлиг кара ажылда турар. Херээженнерниң күш-ажылын төлээри эр кижилердеи ыракта эвээш болуп турар, кылып турар ажылы дөмей-даа болза, херээженнерниң эрге-шөлээзиниң дугайында сөс хоозун болуп турар. Херээженнерниң эр кижилер-биле дөмей эргези дээш, тайбың дээш демисежип турар бис.

Таджикистанның төлээзи Зарипова Низорама чүве чугаалааш, Таджикистанга Октябрь революциязының мурнунда 200 кижиниң иштинден чүгле чаңгыс бижик билир кижи турганын, херээжен кижи кандыг-даа өөредилге черинге өөренмейн чораанын чугаалааш, ам республикада 7 дээди өөредилге черлери, 2500 школалар барын, оларда херээженнерден сес муң кижи башкылап турарын улуг чоргаарал-биле демдеглээн.

Африканың херээженнер конференциязының чиңгине секретары Жава мынча дээн:

— Кажан совет пионерлер ортузунга ужуражылга болуп турда, уругларны көрүп, дыннап олургаш. Африканың аш-чуттан, аарыг-ажыктан түреп, дарлалдан, кижизиг эвес чоруктан човалаң-

Малчынның ыры

Ээзеңгимге хере тепкеш,
Энтим бедик харамыр мен.
Элбек сүттү дужаап тургаш,
Эргээм базып санаптар мен.

Оо-дыңгыя, дыңгылдай.

Узун тынны чыыра тудкаш,
Сынын чазап, өмнешкыр мен.
Узун дуктү дужаап тургаш,
Салаам базып санаптар мен.

Оо-дыңгыя, дыңгылдай.

Хүрендейни чөлзип оргаш,
Орук ылгап көрбес-ле мен.
Хүлээлгемни бодап алгаш,
Олут, чыдын билбес-ле мен.

Оо-дыңгыя, дыңгылдай.

А. ДАРЖАА.

...Совхоз бүдүрүлгезинге херээженнериниң үлүг-хуузу улуг. Бистиң улуг агрономувус, зоотехниги херээженнер. Херээжен ажыишчилер кайгамчык улуг хүндү келде. Чижээ, Петрухина — чыл дургузунда мурнакчыларны одуруунга санадып келген. ...дайын соонда 3 уруглары-биле арткан, ашаа дайынга өлүртк... Ам оон уруглары үжелээ тускай дээди эртемниг ажылдап тур... Петрухинаны эрткен чылын п... сияже үдептеривиске, удаваа ... дедир кээп ажылдай берген. С... хоз боду дыштанылга бажыңы ... Эрткен чылын аңаа 180 ки... дыштанган, а 25 кижи дашты... чурттарже аян-чорук кылып ... раан. Ийи пионер лагерлиг ... бирээзи Кара-Далай эрии... Ясли-сад четчир. 30 муң ном... библиотека, 70 орунннут эмне... бажыңы, баш таарыыр, хеп ч... болгаш аптаар черлер. столо... бар. Хөй-хөй херээженнер ...

Кино

АПРЕЛЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Иениң чуразы» 11.30, 1.30, «Ынакшааным кижи» 3.30, 5.30, 7.30 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Токиога болган олимпиада» (1-ги, 2-ги сериялары) 2.15, «Пар өртүлүү» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Спартак» (1-ги, 2-ги сериялары) 2.30, 5.30, 8.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чай хилис эрткен» 11, 1.40, «Шуптузун сактып турсен, Ричард» 3.30, 5.30, 7.30 9.20 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Хөнар чер чоңдун» 6, 8 шактарда.

Солун неделяда ɜлды катап үнер

редакцияның адрези:

ТС—01080.

Мөңгеде дириг, улам-на тиилеп турар революсчу өөредиг—марксизм-ленинизм делгерезин! *(1967 чылдың Май 1-ге СЭКП ТК-ның кыйгырыгларындан).*

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1967 ч. АПРЕЛЬ 22 СУББОТА № 95 (6732).

Өртээ 2 көп.

ЛЕНИНИЗМ—БИСТИҢ ТУГУВУС

Коммунистиг партияның болгаш Совет куруңнениң үндезилекчизи, совет улустуң болгаш бүгү делегейниң ажылчы чоннарының баштыңчызы болгаш башкызы Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгенинден бээр бөгүн 97 чыл болуп турар.

Күш-ажылдың кижилеринге ынак болгаш кызыгаар чок бедүүн, аңгының дайзыннарынга чаныш-сыныш чок кадыг-шыңгы Ильичиниң овур-хевири совет улуска эң эргим болгаш үнелиг. Сая-сая ажыл-кижилерге Ленинниң адындан бедик ат чок.

Ленин — бистиң уевистиң, капитализмден коммунизмче шилчиир уениң тугу-дур. Ленин өлүм чок, Ленин кезээде бистиң-биле кады. Ол, коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкиниң делегейни чаартырының эртемге үндезилеттинген чаа программазы-биле — социалистиг революцияның, социализмни болгаш коммунизмни тургузарының теориязы-биле чепсеглээн. Ол бистиң партиявысты, чаа хевирниң пролетаржы партиязын үндезилеп тургусан, кижизиткен болгаш камгалаан. Ленинге баштаткан Коммунистиг партия бистиң Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннарын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезинге эккелген, социализмниң күчүлүг чөленгиижи — Совет Эвилелин тургускан. Ленинге баштаткан Коммунистиг партия ажылчын аңгы-биле тараачыннарның бузулбас эвилелин быжыглаан болгаш бистиң чуртувустуң хөй националдыг массаларын социалистиг ниитилел тургузуунче углап баштаан.

Улуг Октябрьның бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг тиилелгези кижи төрелгеттенниң төөгүзүнге чаа үе-чаданы ажыткан болгаш империализмниң дазылын божаңнадып, делегейниң революстуг база национал-хосталгалыг шимчээшкиннеринге күчүлүг идигни берген. Бо улуг хөделиишкиннерниң бажынга В. И. Ленин турган. Бистиң Төрээн чуртувустуң эртип турар чартык чүс чыл оруу ленинизмниң чайгылыш чок амыдыралчы күжүн херечилеп турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, кижи төрелгеттенниң төөгүзү Ленинниң өөредиин ёзугаар хөгжүп орар дизе, ында чазыг чок.

Бистиң партиявыс болгаш чонувус Владимир Ильичиниң төрүттүнгенинден бээр 97 чыл оюн онза хайнышкынныг хүннерде демдеглеп эртирип турар. Чүл дээрге совет улус бодунуң социалистиг куруңнезиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур байырлалынга төлептиг ужуражыр дээш, ажыл-агый, экономика болгаш культура тургузуушкунунда кажангызындан-даа артык бедик көдүрлүүшкүннүң оруунда кирген.

Иштикиниң болгаш даштыкының дарлалының адаанга чүс-чүс чылдарда түреп чораан тыва араттар Ленинниң өөредииниң шынныын, ооң ачы-хавыязын кымдан-даа артык үнелеп билирлер. Шаг шаанда дарлаттырган, караңгы бүдүүлүкке туттурган чоннуг, биче буурай куруне чораан тыва улус чүгле улуг Ленинниң болгаш ооң тургусканы Коммунистиг партияның ачызында ниитилел хөгжүлдезиниң эң мурнуку одуруунга кээр аргалыг болган.

Ам Тыва автономнуг республиканың тугунда совет куруңнениң аң дээди шаңналы — Ленин ордени чайнап турар. Ленинниң идеяларының тыва черге боттанып турарын оон артык кандыг хавыяа херечилээр боор! Совет Тываның ажылчы чоннары орта хоойлу ёзугаар чоргаарланырлар!

Совет эрге-чагырганың 50 чылын болгаш Ленин башкының төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурун улуг чедиишкиннер-биле уткуур деп Тываның ажыл-ишчилери ындыг изиг күзелдиг, ындыг улуг сорулгалыг чурттап, ажылдап турарлар.

Бо хайныышкынныг ажыл-иш баштайгы үре-түңнелдерин бере берген деп чүвени баштыңчының төрүттүнген хүнүнде чугаалаары өөрүнчүг.

Бо чылдың бирги кварталында бүдүрүлгениң кол көргүзүглериниң талазы-биле пданнарын «Кызыл-Хавак» шахтазы, «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» комбинаттар, Кызылдың электри станциязы, алгы заводу, республика типографиязы эки күүсеткеннер.

Республиканың кадээ ажыл-агыйында база демдегленчиг чедиишкиннер бар. Бирги кварталда бо талазы-биле Каа-Хем, Чөөн-Хемчик, Тожу, Өвүр, Барыын-Хемчик болгаш Бай-Тайга районнар бедик түңнелдерлиг болган. Кадээ ажыл-агыйның мурнакчыларының саны хүн бүрү өзүп турар. Оларга: бирги кварталда бир саар инектен 778 кг сүт саап алган М. Сабельникова, 768 кг сүт саап алган Л. Серенева (кайызы-даа «Межегей» совхозтуң саанчылары), 609 кг сүт саап алган А. Донгак (Бии-Хемниң «Хадың» колхоз), 100 төрүүр хойдан 120 хураган алган Оюн Тенел-оол («Межегей» совхоз), мурнакчы хойжулар Оюн Орамбал («Элегес» совхоз), Дүлүш Сердип («Найырал» совхоз) болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Үстүнде айыттынган эээш чижектер Совет Тываның экономиказының чайгылыш чок көдүрлүп турарын тодаргай бадыткап турар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ленинчи национал политиказының ачызында Тыва чүгле экономика талазы-биле эвес, харын культура тургузуушкунунуң талазы-биле сайзыраңгай республикаларның бирээзи апарган. Дээди билиглиг национал кадрларның саны чыл келген тудум-на өзүп орар. Тыва кижилерниң дээди эртем чедип алыры ам онза болуушкун эвес апарган. Тыва эртемниң, уран чүүлдүң, литератураның хүрээлеңинде хөй-хөй мергежилдиг кижилер ажылдап турарлар.

Совет Тываның национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг культуразының чечектелгенин чоокта чаа Новосибирск хоорайга болуп эрткен уран чүүл көрүлдези база катап бадыткаан. Бот-тывынгыр уран талантылыгларның ол байырлалынга барыын Сибирь зоназының дыка хөй областары, крайлары, автономнуг республикалары киришкен. Аңаа бистиң республиканың төлээлекчилери онза мактаалды ап, Тываның социалистиг культуразының бедээнин чайынныдыр көргүзүп шыдааннар.

Совет Тываның бүгү ажыл-ишчилери боттарының чедиишкиннери дээш улуг Ленинниң өөредиин йөрээп, ленинизмге кезээ мөңгеде шынчы болурун бо кайгамчык хүннерде даңгыраглап турарлар.

Ленин Коммунистиг партияны бистиң үениң угааны, алдары, арын-нүүрү кылдыр көрүп чораан. Марксизм-ленинизм-биле чепсегленген Коммунистиг партия Ленинниң чагыгларын хажык чокка күүседип, совет улусту коммунизмниң тиилелгелеринче аппар чоруур.

В. И. ЛЕНИН АЖЫЛДАП ОЛУР.

П. ВАСИЛЬЕВТИҢ чуруу.

УЛУГ ЛЕНИННИҢ МӨҢГЕ ТУРАСКААЛЫ

☆ МОСКВА. В. И. ЛЕНИННИҢ ЧОГААЛДАРЫ кижи төрелгетенниң угаан-бодалының дээди байлаа болу берген. Оларны делегейниң 110-дан хөй дылдарынга очулдурган. 1917—1966 чылдарда Ленинниң ажылдарының тиражы ССРЭ-ге 330 миллион 691 муң санныг болган.

☆ БАРАНОВКА. УКРАИНАНЫҢ ХООЧУН БҮДҮРҮЛГЕЗИ — Барановканың В. И. Ленин аттыг шаажаң заводунда Ленинчи залды дерээн. Ында улуг баштыңчының овурун чураан шаажаң саваларны тургускан.

☆ ОМСК. ТЕЛЕВИДЕНИЕНИҢ СТУДИЯЗЫ «Онза даалгалыг поезд» деп документальдыг кинону үндүрген. Ында В. И. Ленинге белек кылдыр чоруткан тарааны чедиргенин көргүскен.

☆ ЕРЕВАН. «БАШКЫ-БИЛЕ КАДЫ» деп улуг хемчээлдиг композицияны сураглыг армян чурукчу А. Аветисян кылып дооскан.

☆ АЛМА-АТА. В. И. ЛЕНИННИҢ ОВУР-ХЕВИРИН көргүскен чогаалдарны казах чогаалчылар үндүрген. Оларның аразында С. Мауленниң «Апрель чаашкыны», М. Алимбаевтиң «Чүректиң сымыраны» деп номнары бар.

☆ НОРИЛЬСКИДЕ БОЛГАШ ГДР-де ИЙИ ДЕЛГЕЛГЕ В. И. Ленинниң ады-биле холбашкан. Ол делгелгелерде нориль ажылчын И. В. Рехловтуң чыгган чуруктарын тургускан.

(СЭТА).

Иенаның ажылчы чоннарынга аалдап чораан

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизинде СЭКП-ның төлээлерин баштап барган СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев апрель 20-де Берлинден Иенага барган. ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү Г. Миттаг, ГДР-ниң Күрлан комиссиязының даргазы Г. Шюрер болгаш оон-даа өскелер эш Л. И. Брежневти үдеп чораан.

Эрфуртта аэродромга, оортан Иенаже орук дургаар Л. И. Брежневке болгаш ону үдээн кижилерге он-он муң ажылчы чоннар чүректиң ханызындан байыр чедирип турган.

Хүннүң ийиги чартыында Л. И. Брежнев болгаш ону үдээн кижилер ГДР-ниң эң улуг бүдүрүлгези—оптиканы болгаш ылаптыг ажылдаар механика приборлары бүдүрер «Карл-Цейсс-Иена» дээр заводка чораан. Заводтуң коллективи хүндүлүг совет аалчыга сагыш-сеткилдиң ханызындан изиг байыр чедирип турган.

Завод-биле таныжылышкының соонда митинг болган. ГДР-ниң ол социалистиг улуг бүдүрүлгезиниң коллективинге чылыы-биле уткуп турган Л. И. Брежнев ол митингиге чүве чугаалаан.

Боттарының бүдүрүлгезинче чалааны дээш, байыр чедирген чаагай сөстери болгаш өөрүшкүлүг хүлээп алганы дээш заводтуң ажылдарынге чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин эш Л. И. Брежнев чугаазының мурнунда илергейлээн.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизиниң ажылынга киржир дээш бистиң төлээлер Герман Демократтыг Республикада келген деп ол чугаалаан. Съездиге тайылбырлаттынган программа болгаш оон шиитпирлери ГДР-ге социализмниң улам ыңай-гы чедиишкиннериг тургузуушкунунга кайгамчык улуг ужур-дузалыг болур дээрзинге бүзүрелдиг бис. Бистиң чурттарывыстың улустарының бузулбас найыралын улам ыңай быжыглаарынга, Европада болгаш бүгү делегейде тайбыңның база айыыл чок чоруктуң херээнге олар идиг бээр.

Бүдүрүлге коллективиниң алдарлыг күш-ажылчы херектеринге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары бедик үнелелди берген.

Совет куруңнениң алдарлыг юбилейин—Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылын байырлалдыг демдеглээринге белеткенип турар совет улустуң амыдырал-чуртталгазының болгаш ажылының дугайын эш Л. И. Брежнев оон ыңай чугаалаан. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга, ниитилел ажыл-чорудулгазының бүгү талаларынга ССРЭ-ниң ажылчы чоннарының чедиишкиннериниң дугайын ол чугаалаан.

Совет Эвилелиниң, Герман Демократтыг Республиканың, социалистиг өске-даа чурттарның улустары чүгле чаңгыс чүүлдү: чаа, ааскежиктиг амыдыралдың тургузуушкунунга, социализмниң болгаш коммунизмниң тургузуушкунунга боттарының бүгү күжүн бээрин күзеп турар деп, Л. И. Брежнев чугаалаан. Ону чедип алыр төлээде, бистерниң шуптувуска быжыг тайбың херек.

Делегей байдалының айтырыгларынга хамаарыштыр Л. И. Брежневтиң онзалап демдеглээни болза, империалистиг реакцияның күштеринге орукту дуглаар, делегей дайызының кыжаныышкынын улустардан чайладыр деп бирги чергениң сорулгазы делегей социализмниң мурнунда турар. Делегей байдалы ам дыка нарын деп, Л. И. Брежнев демдеглээн. Америк империалистер маадырлыг вьетнам улуска удур агрессия дайынын калбартырын үргүлчүлеп турар. Америк империалистерниң ыймыышкынын вьетнам улус каш чыл улай чүгле шыдажып эртип келген эвес, харын шак ол калчаараан дээрбечилерге шиитпирлиг согуушкунну таварыштырып, оларны чылча шаап турар. Хосталга дээш вьетнам демиселчилер агрессорларга удур чөптүг демиселинге делегейниң хөй-ниитичи санал-оналының чүгле моральдыг деткимчезин ап турар эвес, харын акы-дуңма социалистиг чурттарның шуут идепкейлиг дузаламчызын — политиктиг, экономиктиг болгаш шериг дузаламчызын ап турар деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары медеглээн. Вьетнамның улузун империалистер кажан-даа кулданып ап шыдавастар.

Шериг чөрүлдээзиниң айыылы амдаа эчизинге чедир чайлаттынмаан Европага тайбыңның туруштарын быжыглаарынга ам-даа эээш эвес чүүлдерни кылыр апаар деп, Л. И. Брежнев бодунуң чугаазынга демдеглээн. Делегейниң ийиги дайынының түңнелдерин эде көөр чорукту чедип алырын болгаш ядролуг чепсекти холга алыксап турар милитаристиг болгаш неонацисчи күштерниң Рейнде дагын төрүттүнүп турары-биле эптежип болбас.

Немец ажылчыннарның болгаш тараачыннарның республиказы-биле кады, Варшава керээзиниң киржикчилери өске-даа чурттар-биле кады Совет Эвилели социалистиг дем каттыштырылгазының кызыгаарларының, оларның аразында ГДР-ниң-даа кызыгаарларының сыныш эвес чоруун быжыы-биле камгалажып турар деп, Л. И. Брежнев медеглээн. Европага тайбыңны баксырадырының планнарын кылып, Европаны бодунуң дайынзырак байдалынга таарыштыр эде хуваарын күзеп турар ГФР-ниң политиктери ол дугайын утпаза чогуур ийик деп, ол онзалап демдеглээн. Европада болгаш оон дашкаар-даа черлерде күштерниң амгы деңнээгүүрү силерге чүгле чаңгыс утаалгыр орукту арттырып турар, ол чүл дээрге делегейниң ийиги дайынының түңнелдерин хүлээп көөрү. Европаның турум турар кызыгаарларын хүлээп көөрү. Герман Демократтыг Республиканы хүлээп көөрү, ядролуг чепсекти алыр дээр оралдажыышкыннардан черле шуут ойталаары-дыр деп чүвени ол дээргилерге харын шуут чугаалаар ужурлуг бис. Социалистиг дем каттыштырылгазының күжү—оон сырый каттыжыышкынында болгаш хөделиишкиннериниң чаңгыс эптиинде, социализмниң болгаш коммунизмниң, улустар аразынга тайбыңның болгаш найыралдың нити идеалдарын амыдыралга боттандырар дээш дем каткан демиселде дээрзин Л. И. Брежнев түңнелинде онзалап демдеглээн. Ынчангаш СЭКП, ГСЧП болгаш акы-дуңма өске-даа партиялар бистиң чаңгыс эвилелисти улам ыңай быжыглаар, империалистиг агрессияга удур, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны быжыглаар дээш демиселге бистиң күжениишкиннеривисти таарыштыр вайлаштырар дээш шудургу ажылдап турар деп, Л. И. Брежнев демдеглээн.

(СЭТА).

Найыралдың болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганың керээзи

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин олар Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары В. Гомулкага, ПУР-нуң Бүрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Охабка болгаш ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ю. Циранкевичиге телеграмма чоруткаш, Совет Эвилелиниң болгаш Польша Улус Республиканың аразынга найырал, кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында керээниң 22 чыл болган оюн холбаштыр польша уйурукчуларга, акы-дуңма польша улуска СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш бүгү совет улустуң мурнундан чүректиң ханызындан байырны болгаш чаагай күзээшкиннерни дамчыткан.

Совет-польша керээ «Совет Эвилелиниң болгаш Польша Улус Республиканың аразында бузулбас найыралдың болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганың херээнге идегелдиг бараан болуп, бистиң чурттарывыска социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунунуң сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээринге, социализм чурттарының чаңгыс эвин база сырый каттыжыышкынын улам ыңай быжыглаарынга идиг берип турар» деп телеграммада чугаалаан.

ТЫВАНЫҢ ААЛЧЫЗЫ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политбюрозунуң кежигүнү, Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов дүүн Тывада келген.

Кызылдың аэропорттунга Г. И. Вороновту СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары С. К. Тока, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. Ш. Долчанмаа, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. К. Мендуме, партия, совет болгаш хөй-нити организацияларының төлээлекчилери барып уткаан.

Г. И. Воронов Кызылда кадаа ажыл-агый техникумунуң болгаш № 2 школаның башкылары-биле болгаш өөреникчилери-биле, база күш ажылдыг «Кок-Тей» совхозтуң ажылдакчылары-биле ужурашкан. Өөредилгениң, кадээ ажыл-агый экономиказының айтырыгларының дугайында Г. И. Воронов оларның-биле чылыг беседаны кылган.

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

РЕСПУБЛИКА КОНКУРУЗУНУҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

(1967 ч. бирги кварталдың түңнели-биле)

Колхозтар болгаш совхозтар

Ажыл-агыйларның аттары	Району	1967 ч. I кварталда бир инектен сагганы	1966 чылга удур хуузу
«Коммунизмниң херели» к-з	Таңды	247	170,2
«Кызыл тук» к-з	Каа-Хем	253	157,1
«Октябрь 14 чылы» к-з	—«—	280	148,9
«Революцияның чалбыыжы» к-з	Таңды	411	145,7
«Мурнакчы» к-з	Бай-Тайга	75	142,0
«Чаа орук» к-з	Эрзин	84	137,7
«Хадың» к-з	Бии-Хем	354	134,6
«Тээли» с-з	Бай-Тайга	209,6	130,1
«Тиилелге» к-з	Каа-Хем	308	125,2
«Россия» с-з	Таңды	128	123,8
«Большевик» к-з	Барыын-Хемчик	150	122,9
«Кара-Хөл» к-з	Бай-Тайга	70	120,6
«Чыраа-Бажы» с-з	Чөөн-Хемчик	155	120,2
«Тес-Хем» с-з	Тес-Хем	52	115,5
«Тиилелге» к-з	Бии-Хем	273	111,9
«Коммунизмче орук» к-з	Эрзин	29	111,4
«10 Улуг хурал» к-з	Улуг-Хем	134	110,7
«Тиилелге» с-з	Таңды	253	110,0
«Искра» к-з	Чөөн-Хемчик	107	109,0
«Шекпээр» с-з	Барыын-Хемчик	161	100,6

Бызаа ажаакчылары

Фамилиялары	Район	Колхоз, совхоз	Бызааларның бажы саны	Хонукта ортумак немелде деңзи (грамм)
Л. Поль	Таңды	«Межегей»		937
Е. Попова	—«—	«Революцияның чалбыыжы»		903
М. Микрюкова	Каа-Хем	«Коммунизмче орук»	42	840
И. Мат	Бии-Хем	«Искра»	35	832
Л. Маады	—«—	—«—	58	807
З. Таспакай	Улуг-Хем	«ҮТКА 25 чылы»	37	800
Е. Огнева	Таңды	«Россия» с-з		790
А. Жукова	—«—	«Межегей»		785
Н. Толстикова	Бии-Хем	«Өөн»	26	777
М. Железнова	—«—	«Кызыл тараачын»	40	765
Е. Огнева	Таңды	«Революцияның чалбыыжы»		762
М. Тераско	—«—	—«—		759
Е. Бичен	Бии-Хем	«Кызыл тараачын»	43	758
П. Фунтикова	—«—	—«—	37	756
Т. Хомутова	—«—	—«—	36	736
Л. Эйснер	Таңды	«Межегей»		733
М. Ануфриева	Бии-Хем	«Кызыл тараачын»	35	718
Е. Мамонтова	Каа-Хем	«Коммунизмче орук»	40	705
Е. Шупленова	Таңды	«Революцияның чалбыыжы»		702
А. Васильева	Таңды	Революцияның чалбыыжы»		700
Д. Мамонтова	—«—	—«—		700

(Уланчызы 3-кү арында).

ТӨРЕЛДЕШКЕН МЭЭҢ ЧОНУМ ЧҮРЕКТЕРИ
ЛЕНИННИ МӨҢГЕ ШАГДА АЛГАП ЙӨРЭЭР

Октябрьның тугу

Ленинчи Октябрьның тугу
киисээн —
Мээң чонум
чалгыннарын херипткен.
Ленинниң
өөредиинин ачызында
Мээң черим мөңге шагда
чырый берген.
Саян, Таңдым
бедиин орта үнүп келдин:
Ильичиниң бодалдары
мында-мында —
Сайзыралда,
чогаадыгда, ажыл-иште
Иле тода көстүп туру,
өөрүнчүүн!
Төрээн черим
эң-не чараш чечектерин
Ленинчи туктуң
демээн шимен каастаар.
Төрелдешкен
мээң чонум чүректери
Ленинни мөңге шагда
алгап йөрээр.

Б. ХОВЕҢМЕЙ.

В. И. Ленин биле Н. К. Крупская 1919 чылдың май 6-да школадан дашкаар өөредилге дугайында I Бүгү-россия конференцияның ээлдунде Москвада Эвилелдер бажыңындан үнүп оруры. (Кинокадр).

Документ чугаалап тур

Ленинниң айтышкыны-биле

«Петроград. Смольный. Комиссарлар Чөвүлелиниң Даргазы Ленинге. Хавыртынган өнчү-коданнарның үнелиг чүүлдерин канчаарын дыңнадып көрүңер. Острогож Соведи. Даргазы Крюков. 1917 чылдың XII. 5-те».

«Үнелиг чүүлдерниң ылаптыг даңзызын тургузар, оларны кадагалалдыг чере шыгжаар, оларның менди турары дээш силер харыылаар силер. Өнчү-кодан — улустуң хөреңгизи. Ону уптээннерни судче киириңер. Судтуң шииткелдерин бисче дыңнадыңар. Ленин».

Бо телеграммаларда шаандагы кандыг болуушкуннарның дугайын чугаалаан турарыл?

...Эсерлерниң болгаш анархистерниң салдарынга кирген Острогожскиниң чамдык тарааччыннары, революцияның баштайгы хүннеринде помещиктерниң өнчү-коданнарын уптеп база үнелиг чүүлдерни боттарынга шиңгээдип эгелээн. Большевиктер ону соксадыр деп шиитпирлээш, Лениндең сүме айтырып турганы ол.

Острогожскиниң коммунистери тодаргай харыны алгаш, үнелиг чүүлдерни — алдын, бриллиантыларны, ювелирлиг кылыгларны чыырын болгаш камгалаарын организастааннар. Ындыг чүүлдерни бүдүн чиңни — 28 шанакты коммунистерниң болгаш ажылчыннарның отрядтарынга камгалатпааш, Москваже чорудар кылдыр Воронежке чедирткен. Шаап халдап турган красновчуларның болгаш кайзержи шериглерниң мырыңай-ла думчуунуң адаандан дыка хөй үнелиг эртинелерни ынчаар үндүр сөөрткен.

Ленинниң телеграммазы мурнунда-ла билдингир турган. Смольныйже чоруткан дилегни СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунуң ажылдакчылары архивтен тыпкан болгаш хоолгалап алгаш, Острогожскиниң чурт-шинчилел музейинче белек кылдыр чорудуп берген. Апрель 18-те ол музейге В. И. Ленинге тураскааткан чаа экспозиция ажыттынган. Оларның арызында ол ийи документ база бар.

ЛЕНИНЧЕ

Владимир Ильич Ленин Чер бөмбүрзээнде бүгү ажылчы чоннарның, бүгү улустарның башкызы, өңнүү, эң-не чоок болгаш эргим кижизи апарган. Чыл келген тудум, ол улам күштелип, көвүдеп орар. Бистиң кайызы-даа, бир эвес Ленинни каяан эң баштай дыңнааның,— ол бедүүн атты билип алганын, ол кезээде үнелиг ажыл-ишчини, улуг бодакчыны, бедүүн кижини качан эң баштай көргенин сактып кээр болза, ынчан кижи бүрүзүнге Ленинни ол төрүттүнген хүнүнден эгелээшле билир ышкаш сагындырар деп бодаар мен. Ол дээрге Ленин чүгле бистиң партиявыстың баштыңчызы болгаш улуг революсчу чорааныңдан ындыг эвес, ылаңгыя ол ёзулуг кижи кандыг болурун бодунуң бүгү амыдыралы-биле көргүскен ужурундан база ындыг болур. Владимир Ильич кижиниң идеалын— ооң хереэ дээш бистиң чурттап база демисежип чоруурувус, бодувустуң амыдыралывыстың алыс утказы деп көрүп чоруурувус ол эчис соруглганы бүгү кижи төрелгетенге берген.

Эртken чылын Москваны тавартыр эртип бар чорааш, В. И. Ленинниң Мавзолейинге чордум. Ыыт-шимээн чок болгаш боттары онза-ла кичээнгейлиг апаргылаан кижилерниң чыскаалы-биле кады Мавзолей эжиинге чедип келгештиң, аңаа эвээн-биле сеткил-сагышты доюлдуруп келир ындыг онзагай байдалдыымны база катап эскердим. Ол минуталар иштинде чурттап эрткен үеңче чайгаар-ла аажок хынамчалыг көрнүп, бодуңдан: шын чурттап чоруур ирги сен бе, шын бодап, угаап, ажылдап чору сен бе, душ болган таварылгаларның дузаанга ораажып, кызыгаарланчак, чөңгээчи шаар болу бербээн сен бе деп, кижи бодундан болганчок-ла айтыртына бээр. Бодунуң амыдыралының бүгү үелеринде — берге-даа, өөрүшкүлүг-даа үелеринде Мавзолейге үргүлчү кирип, сеткил-сагыжын хынап аптар кезээде аргалыг москвачыларга бичии адааргаксап-даа турдум.

Мавзолейниң кыдыында улуг, чараш болгаш байырымныг веноч-чечектер, кезээдээзэн ышкаш, эмгежок болду, оларны бистиң улузувус болгаш даштыкы аалчылар салгылаан: кижилер Москваже бүгү чурттан болгаш делегейниң бүгү чүктериниден кээп турар-ла болгай, ынчан төлээлекчилер Ильичиге ыявыла келгеш, чечектер салгылаар. Ынчан мен Таңды районга чорааш, ында Балгазын кодээ Советте Ленинниң портрет-чуруун көргенимни хөнертен сактып келген мен. Ооң рамазының оң талакы булуңунда улуг эвес боодал чечекти бызыглап каан болду. Ол хүн байырлал-даа эвес, аңаа хүн чүве, ынчангаш ажыл-ишчи хөлээзнниг байдал турда-ла ол боодал чечен чурукта хүлүмзүрүп орган Ильичиниң арнынга кижизиг чылыг хевирни киирип турган. Портретте ол чечекти Балгазын кодээ Советтиң секретары Людмила Сергеевна Ростовцева кадап каан дээрзин соолунде билген мен.

Владимир Ильичиниң чуруун база бир черге көргенимни ынчан сактып келген мен. Ол дээрге 1945 чылда, дайын төнген соонда удаваанда, бичии австри хоорайжыгаш Бад-Веслауга чүве. Мен ынчан комендант взводунуң командири тургаш, бир-ле катап австри ажылчын өг-бүлеге аалчы боол бердым. Ынчан олар, даштындан көөрге чүү-даа кезулбес, арыг ак стол шывыын меңээ көргүскеннер. Ону чырыкче тудуптарга В. И. Ленинниң портрет-чуруу кончуг эки көстүп кээр болган. Фашистиг эжелелдиң бүгү чылдарында ол стол шывыын өг-бүлениң бүгү кежигүннери шыңгыы кадагалап келген чүведир. Аныяк база халымак болганымдан, ол шывыгның ол өг-бүлеге кайы хире эргимин база ол дээрге ээлеринге өртээ турбас эртине дээрзин угаап бодаваан, ону меңээ бээрин азы садарын дилей берген мен. Кайын бүдер! Төрээн чуртундан ырак тура, Ильичиниң чуруун көргеш, сеткил-сагыжым доюлу бергени ол-дур ийин.

Ленинче бар чораашш, дыка хөйнү бодап, угаап келир бис. Мавзолейже кире бергеш, демисээге болгаш арыгга чеваш, саргарымсай берген арынны көрүп каарга— ооң адырлыр арга чок кынныып келир. Кижи бүрүзүнге ол ындыг эргим болгаш үнелиг апарган-дыр! Бо белен эвес болбайн аан, ынчалзажок Чер кырында миллион-миллион кижилер Ленинни — ооң медерелин, угаанын чүректеринде кадагалап чоруур. Ынчангаш олар ооң амыдыралын, кижи төрелгетенге бараан болуп чораан ооң берге болгаш өөрүшкүлүг херээн үргүлчүлеп чораан-даа дег.

Ленин—
тикилелгениң хей-аъды,
Ленин —
генийлерниң генийи — деп,

Ленинниң ийиги, өлүм чок чуртталгазының дугайын чогаалчы Сергей Бакизович Бюрбю ынчаар бижээн.

А соолунде мен, Тываже ээп келгеш, Ленин даанын кыры-биле ужудуп эртип чыда, ол эргим болгаш бүгү делегейге билдингир атты ол дагда Тываның школачыларының бижип каанын база номчудум. Ол даг дээрге, бодунуң бүгү аас-кежиин, тываларның шагдан бээр чугаалажыры ышкаш, башкы Ленинниң ачызындан тыпкан бичии улустуң чуртун каастап чыдар чараш черлерниң бирээзи болгай.

Канчаар чурттаарын, амыдаарын, кижилерни болгаш бодун канчаар үнелээрин Лениндең болдунар-ла хөйү-биле өөренири бистиң шуптувуска эргежок чугула. Бир эвес кижи бүрүзү ол дээш оралдажып чорууруң чедип апсывысса, Чер кырында бүгү кижилер ёзулуг-ла аас-кежиктиг болур.

А. ЕМЕЛЬЯНОВ.

Доктаамал делгелге

«Коммунизм үезинде кижи бүгү талазы-биле Ленинге дөмейлежиксээр» деп эгелиг делгелгени республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказында тургузуп, ону В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге тураскааткан.

Ол делгелгеге улуг баштыңчының бижээн ажылдарын парлаан янзы-бүрү номнарны, ол ажылдарны ооң канчаар бижип тургусканының база Ильич дугайында сактыышкыннарны парлаан номнарны делгээн. Делгелге номчукчуларның сонуургалын хайныктырып, оон хөй-же чүүлдерни билип ап турар. Ленинниң овур-хевирин көргүскен, ооң дугайын бижээн номнарны шилип бээрин номчукчулар хүн бүрү-ле библиотекарьлар бистерден айтырып, хөй-хөй номнарны бижидип ап турар. Ылангыя «Ленин болгаш чон», «Ленин болгаш уруглар», «Улуг болгаш бедүүн кижи» деп темаларга хереглээри-биле кандыг литератураларны ажыглап болурун айтырып, маңаа номчукчуларның негелдези улгаткан.

В. И. Ленинниң төрүттүнгенден бээр 100 чыл болурунга чедир Ленинниң «Аныяктар эвилелиниң соругдалары» деп ажылын аныяк кижи бүрүзү (ажылчыннар, сурагчылар, студентилер) номчуп доосkan турарының соруглазын бистиң библиотеканың номчукчуларга ном бижидип бээр кызыгаарның ажылдакчылары боттарының мурнунда салган. Ынчангаш ол соруглганы чедип алыры-биле библиотекарьлар аныяк номчукчулар ортузунга беседаларны чорудуп, хоорайның аныяктарының ниити чурттаага черлеринге Логинованың «Улуг чагыг» деп номунга база комсомолдуң III съездинге баштыңчының чугаалаан чугаазының, ооң-биле ужуражыга дугайында А. Жаровтуң, А. Безыменскийниң сактыышкыннарынга болгаш өске-даа номнарга тайылбырларны кылгылаан. Ол ышкаш ном бижидип алыр дээш келгеннерге Ленин дугайында ооң төрелдериниң, чоок кижилериниң база кады ажылдап чораан эштериниң болгаш өскелерниң-даа сактыышкыннарын парлаан кандыг номнар барының допчу тайылбырын кылып тургаравыстың түңнелинде В. И. Ленин дугайында номнарны номчуур талазы-биле сонуургал улгадып, хүнүн-не 10—15 номнарны номчукчуларга бижип берип турар.

Улуг баштыңчының төрүттүнген хүнүн таварлаштыр Кызылдың музыка училищезиниң, кожаа ажыл-агый техникумунуң профтехучилищениң сургуулдарынга база Кызылдың аныяк тудугжуларының чурттап турары общежитиеге Ленинниң чогаалдарының база ооң дугайында сактыышкыннарны парлаан номнарның тайылбырларын кылгылаан бис.

Ленинниң чогаалдарын пропагандалаар ажыл бисте доктаамал болу берген. «Ленин—баштыңчы, эш, кижи» деп аттыг доктаамал делгелге бар. Чуруктар-биле шиметтинген ол делгелге чаа литератураларны немеп, ону чаартып турар. Ылангыя Ленин дугайында кандыг-ла бир чаа литература азы чуруk келирге оларны ол делгелгеге ыяавыла көргүзери албан болу берген.

Н. КЫЗЫЛ-ООЛ.

УТТУНДУРБАС УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

Кыска рассказтар

I. СУББОТНИКТЕ

Кремльдиң девискээрин арыглап аштаар талазы-биле субботник чарлаттынган. Кызыл командирлерниң курстарының дыңнакчылары шолге эртен чыскаалыпкан. Оларның ужунга Улус Комиссарларының Чөвүлелиниң ажылдакчылары болгаш Кремльдиң чурттакчылары база улай чыскаалыпкан. «Томааннығ! Деннежиңер!» деп команда үнген. Ленинниң чорүп органын улус шуптузу көрген. Ол бичии-даа саадавайн, чыскаалганнарның эң ужунга кээп туруп ап-тыр. Курсантыларның начальниги Ленинни бажынга барып туруп алырын диләэрге, Владимир Ильич мынча деп харыылаан:

— Маңаа-даа турарымга ажырбас ийин.

Оон курсантылар начальниги:

— Шериг чурумун ёзугаар чазак баштыңчызы чыскаалдың бажынга турар ужурлуг дээрзин илеткээрин чөпшээреп көрүңер—диген.

— Аа, ындыг чүве-дир аа. Бир эвес ындыг ужурлуг чүве болза, ам канчаар, күүседир апаар-дыр ийин— деп, Ленин чугаалап-тыр.

Ынчангаш чыскаалдың бажынче базыпкан.

Субботник эгелээн. Ильич бүгү кижилер-биле деңге, турбайн-даа ажылдап турган. Курсант Ереминге чедип келгеш, ол мынча диген:

— Бо чудукту кады көдүре бээлем.

Еремин мөге-шыырак болгаш, Ленинге чиик болзун дээш, чудуктуң барык-ла орту үезинден тудуп алырга, Ленин аңаа удурланы берген:

— Чок, эш курсант, ол шын эвес-тир, меңээ көдүрер чер артпайн баар-дыр.

— Владимир Ильич, бүгү күш-биле ажылдаксап тур мен. Силер бодуңар сес шактыг ажыл хүнүвүн дугайында хоойлуга ат салган хиреңер-де-ле, силер хонукта 20 шакта ажылдап турар-дыр силер. Ол чөп бе ынчаш? Бистиң курсантылар ол дугайын үргүлчү чугаалажыр-дыр— деп, Еремин харыылаан.

Ленин мынча деп хүлүмзүрээн:

— Ам хөй ажылдаар дээрзин силер эштериңерге тайылбырлап бериңер. Черле дыка хөй ажылдаар херек. Революцияның дайзыннарын тиилеп, үрелип, саңдараан ажыл-агыйны катап тургузуп алганывыс соонда, ынчаарда хонукта 8 шакта ажылдаар мен. 6 шакта-даа ажылдаар үевис чедип келир.

2. КУРСАНТЫНЫ ИЛЬИЧ КАНЧААР КАМГАЛААНЫЛ

Хенертен звонок эткен соонда, ногаан лампа кыва берген. Ол дээрге, Кремльче машина чоруп орар дээрзиниң дугайында даштыыртан медээ-дир. Таңныыл орукче үнүп келген.

Спасск суургазының караңгы эжииниден чиик машина кирип орган. Таңныыл холун көдүрерге, машина оожумнавайн-даа ийи-биле эртип чыткан. Чүү болган? Улус Комиссариаттарының машиназы болуп алган өске машина болуп чадавас. Таңныылдың серемчилелин Улус комиссары хынаар дээн чадавас ирги бе? Чүү-даа болза, машинаны эрттирип болбас. Ынчангаш таңныыл ланчыы-биле сагындырып агаарже боолапкан.

Хөлзээшкин үнген. Машина хенертен турупкан соонда, ооң иштинден Троцкий үнүп кээп-тир. Таңныылга шириини кончуг чоокшулап келгеш, каржы үн-биле мынча деп дужааган:

— Таңныыл начальнигин келдириңер.

Оон соонда ол мынчаар дужааган:

— Бо таңныылды дужуруңер. Тудуп хоругдааш, судка бээр!

Долаң-талаң кылдыр ээлгеш, машинаже чорупкан. Оон таңныылдың боозун ап, курун чежип алгаш, олуртур черже чорудувуткан.

Курсантылар элдепсинип, эжиниң дугайында сагыш човап, хомудап турганнар. Таңныылда буруу чоқ дээрзин олар шупту билип турган. Троцкийниң туразында чоруун олар билир. Фронтуга шоолуг-ла эвес чүве дээш, бодунуң поездизиниң камгалакчызын ол боолап каан чоруу база бар.

Кремльдиң курсантылары аңаа черле ынак эвес. Ооң чурттап турган бажыңын таңныылдаарынга томуйлаваазын олар даңгаар-ла дилээр турган.

Курсантыларның комиссары Ленинге барган. Ооң чугаазын Владимир Ильич дыңнааш, олурган чериндем тура халып кээп, өрээл иштинге базып тура:

— Чүгле бистиң саавырывысты ол хевээр күүсеткен дээш курсантыны олуртуп каан ышкажыл. Дүрүм саавырны боттарывыс бижип алгаш, боттарывыс ону чөрчүп, ону шын сагаан кижини буруудадып турар ышкажыл бис. Ол дээрге ёзулуг-ла бүтпес чүве-дир. Бир эвес ынчаар ажылдаар болзувусса, биске улус бүзүревес алаар. Кижилерниң бүзүрелин оскунары дээрге, эң-не коргунчуг чүве-дир. Курсантыны дон-дораан хоругдалдан хостадыр херек-тир, эш комиссар. Ооң сеткил-сагыжын оожургадып, ооң мурнунга бурууэунуп миннир херек, а Троцкий-биле бис партияның ТК-зының хуралынга чугаалажыр бис.

М. ВЕРХОВИЧ.

Улуг Ленин

Кыдыы дээрде тутчу берген,— чиндиңнедир,
Кырлаңнадыр шурап-мөөреп тепкиленген
Океаннар чалгыындан бис кортпас-даа бис,
Ону эштип, шыдап эртер чакпалыг бис,—
Улуг, биче херектерге
Улуг Ленин бистер-биле чарылбас-даа!
Сүвүр бажын буттар баспас,— мөңгиленген,
Сүнезиннер чедер дижир бедиктерни
Чайлыг кырлап, майгын тиккеш, оргулаар бис,
Чагырыкчы, төттүнмес күш чүгленген бис,—
Улуг, биче херектерге
Улуг Ленин бистиң-биле чарылбас-даа!
Караңгыда чаъстыг үер кудуп турда,
Харлыг шуурган хайыражок улдап турда
Дедир ырбап, күзел өжүп, чаңчыкпаан бис,
Делгемнерже орук изеп, өөренген бис,—
Улуг, биче херектерге
Улуг Ленин бистиң-биле чарылбас-даа!
Чыргалаңның чадаларын дидим эртип,
Чырык көрүп, частың чечээн чурттап чор бис.
Шын дээш туржуп, тайбыңывыс мөңгежидип,
Шыдалывыс хемчээл чокка өстүрген бис—
Улуг, биче херектерге
Улуг Ленин бистер-биле чарылбас-даа!

О. СУВАКПИТ.

ӨӨРЕНИР— В. И. ЛЕНИННИҢ ЧАГЫЫ

Чыл бүрүде-ле апрель 22—бүгү совет улустуң, делгейниң депшилгелиг бүгү кижилериниң сагыш-сеткилиниң ханызындан өөрүүр улуг байырлалы. Бо хүн делегейде эң-не улуг, эң-не кижизиг кижи—Владимир Ильич Ленин төрүттүнген болгай. Бо хүннү демдеглеп тура, совет кижилер чүгле өөрүп магадап турар эвес, ооң-биле кады Ильичиниң мерген угааннyг, өлүм чок чагыгларын боттандырар, ооң теоретиктиг байлак эртинезин угаап билип алыр деп улуг күзелин база илергейлеп турар.

Бо чылгы ленинчи хүннүн ою Октябрьның 50 чылынга белеткелдер-биле холбашкан. 50 чыл кыска эвес. Кижиниң назыны ол хире болза, догүй берген дижир, а күрүнениң бежен чылы—аныяк чалыы хогжүлдени херечилеп турар.

Ам бо бешки чылдың ийиги чылы—юбилейлиг бежен чылды бистиң чуртувустуң бүгү ажылчы чоннары байырлап эрттирер, аңаа уткуштур улуг-улуг чедиишкиннерни чедип аар дээш могаг-шылаг чок ажылдап турарлар. Ленинниң өөренир деп чагыын ёзугаар бо төөгүлүг чылда коммунистерниң эге политиктиг школалары Тываның үлетпүр бүдүрүлгелеринде, албан черлеринде, тудуг организацияларында ажылдап турар.

Республиканың найысылалы—Кызыл хоорайның мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи хлеб заводунда партияның эге политиктиг школазы база бар. Өөредилге эгелээнден бээр чеди ай ажып турар. Шупту коммунистерниң саны— 13, а школада өөренип турарларының саны — сес коммунистер.

Дыңнакчыларның арызында бүдүрүлгениң мурнакчылары, шолбаннар база бар. Оларның санынга коммунистиг күш-ажыл цегиниң мастери Елизавета Викторова, ажылчын коммунист Клавдия Блинкова, Ленин орден эдилекчизи, ээлчег мастери Мария Зименина болгаш өскелер-даа бар. Бо чылгы программада—совет күрүнениң улуг баштыңчызы, чоннуң эргим болгаш ынак башкызы В. И. Ленинниң амыдырал-чурттаалгазының дугайы.

— В. И. Ленинниң ажыл, амыдыралын өөренири — хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржиринге, четпестерни чандыр көрбес, социалистиг Төрээн чурттуң дайзыннарын көөр хөөн чок чорукка кижизидип турар—деп, тудугжу мастер эш Сорока чугаалап турар. Өөренир, өөренир база катап өөренир деп В. И. Ленинниң чагыын коммунистер эки билирлер.

Заводтуң коллективи Октябрьның 50 чылга уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган ажылдап турарлар. А коммунистер күш-ажылды бедидилиг удуртуп, бүдүрүлге-биле өөредилгени чоок кылдыр харылзаштырып турар. Ооң чижээ, заводтуң улуг мастери Федосья Семеновна Петухова. Ол дыка үр чылдарда ажылдап келген. Ооң удуртуп турар цегиниң ажылчыннары күш-ажылдың нормазын үргүлчү ажыр күүседип, продукцияның шынарын, ооң ассортиментизин калбартыр дээш демиселди чорудуп турар. Ооң ужурунда ол цехтиң коллективи заводта мурнакчы ажылчыннарга санаттырып турары аңаа эвес.

Кичээлди эрттиреде чүгле лекция номчуп каарга солун эвес. Практиктиг кичээлге В. И. Ленинниң амыдыралының дугайында фото-чуруктарны ажыглап, көргүзүг материалдарны, кинону ажыглап турар. Ооң бадыткалынга «Ленин Польшада», «Ленин чурээ» болгаш өске-даа кинофильмнерни коммунистерниң көргени ол. Чүгле өөредилге номундан аңгыда «Коммунист», «Партийная жизнь», «Вопросы истории КПСС» деп журналдар дыңнакчыларның база-ла чарылбас өннүктери. Ам бирги өөредилге чылының программазының төнчүзүнге чедир каш-ла кичээлдер арткан. Кичээлден кичээлге улуг Ленинниң өөредиинге хандыкшып, ону угаап билип алыксаары коммунистерниң сагыш-сеткилин доюлдуруп чоруур.

В. И. Ленин төрүттүнген хүнүнден бээр 97 чыл болурунга уткуштур тускай фото-монтаж кылган. Программаны өөренип доосkan соолунде В. И. Ленинниң Сибирьге шөлүгээ чораан Шушенское суурда музейинге экскурсияны чорудары парторганизация планнап турар.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ,
пропагандист.

Ильичиниң төрелдериниң дугайында

Владимир Ильичиниң ада-иези — Илья Николаевич болгаш Мария Александровна эртем-билиглиг, сагыш човаачал, биче сеткилдиг улус чораан. Илья Николаевичиниң ажылдаар өрээлинге кире бергеш, ооң ажыл-ишчи кежээзин кижи дораан эскерип каар. Симбирск губерниязында улус өөредилгезиниң байдалының дугайында түңнелдер болгаш допчуулалдар парлап каан чыындылар бижик столунуң кырында чыткылаар. К. Д. Ушинскийниң кижизидилге дугайында ному, Некрасовтуң шүлүктери, Белинскийниң, Добролюбовтуң чогаалдарының чыындылары столда чыдар.

Мария Александрованың өрээлинде база-ла номнар-ла номнар. Улуг эвес стол кырында эрги шагның комодунда номнар делгеттинген. Ында Толстойнуң, Тургеневтиң, Некрасовтуң чогаалдары, «Современник», «Отечественные записки» журналдар, англи, немец, француз дылдарда Шекспирниң, Шиллерниң, Гейнениң, Гюгонуң чогаалдары бар.

Владимир Ильичиниң авазын ёзулуг ие ол-дур деп, бажың-музейге кээп чораан хөй-хөй кижилер демдеглээннер. Ол кончуг шын тодарадыга-дыр!

Мария Александровна бодунуң уругларынга дээди эртем чедип алыр арганы берген болгаш оларны ёзулуг революсчулар, чоннуң аас-кежии дээш демиселчилер кылдыр кижизиткен. 1896 чылда М. А. Ульяновага, ооң алдан харлааныңда тывыскан паспорт архивте арткан. Чурттуң аңгы-аңгы булуңнарынга кылган дөртен ажыг демдеглелдерни паспорттан көрүп болур. Кезээде-ле уруглары-биле оларның аас-кежии дээш иези бир губерниядан өске губернияже кожуп чоруп турган.

«САЯН ЭДЭЭНДЕ, ШУШЬТА...»

Шушенскоеге амыдыралының дугайын В. И. Ленинниң төрелдеринге болгаш өңнүктеринге бижип тургулаан сезен ажыг чагаалары чугаалап турар. Владимир Ильич авазынга болгаш кыс дуңмазынга мынчаар бижээн:

— Шу-шу-шу — багай эвес суур. Ынчалза-даа барык чадагай черде турар, ынчалзажок ырак эвесте (1,5—2 верстада), аажок нестинип калган-даа болза, аъргa бар. Енисейже кирер чер чок, ынчалза-даа Шушь хем суурнуң мырыңай чанында агып чыдар, а Енисейниң элээн улуг адыры ырак эвес (1—1,5 версте), ынчангаш аңаа эштип болур. Дээр хаязында — Саянның даглары азы ооң сыннары; оларның чамдыктары шуут ак, оларның бажында хар кажан-даа эривес чүве боор оң. Ынчаарга урам-чечен талазы-биле чүү-хөө бар-дыр, харын ынчангаш мен «Саянның эдээнде, Шушьта» деп шүлүкту Красноярскиге-ле бижий бергеним таварылга эвес болган, ынчалза-даа бирги шүлүктен ыңай чүну-даа биживээним харааданчыг-дыр!..

Дүүн 12 верст хире чораш, өңүректер боолалдым. Куш хөй-дүр, ынчалза-даа ыт чок база мен ышкаш багай адыгжыга аңнаары элээн берге-дир. Элиитер безин бар, дагларда болгаш тайгада (бо черниң тараачыннарының аңнап чоруп турары 30—40 верст черлерде) диин, киш, адыгсын база бар... Бо черниң агаары дыка өскерлиичел. Дүүн мен аңнап чордум; эртен кайгамчык эки агаар турган, чайгы аажок изиг хүн. Кежээ кээп, аажок соок коргунчуг хат эгелээн болгаш чаъс хөлүй чаап келген. Шуптувус ол, малгаштыг чаныл келдивис, бир эвес дүктүг тон чок чораан болза, орукка доңуп каап болур турган.

Ленин Шушенскоениң дугайын июль 19-та дуңмазынга бижээн чагаазында элээн тода бижип турар:

— Шу-шу-шу суурнуң дугайын бижиирин дилеп турар-дыр сен, Маняша... Гм, гм! Мен ооң дугайын бир катап бижээн ышкаш ийик мен. Суур улуг, элээн каш кудумчуларлыг, черле ындыг болуру ышкаш, элээн малгаштыг, довурактыг. Ховуда турар — садтар болгаш ыяштар чок. Суур... өдек-биле хүрээлеткен, ону бо черде шөлче сөөртпейн турар, а шуут-ла суур чанында топ турар, бир эвес суурдан үнүп чоруур дизе, барын-ла үргүлчү кезек өдек-бокту кырлап эртер. Суурнуң мырыңай чанында Шушь хемчигеш ам шуут сыыгаан. Суурдан 1—1,5 верстада Шушь Енисейже кирип чыдар, ында аажок хөй ортулукчугаштар болгаш адырыктар тургустунган, ынчангаш Енисейниң улуг унунче эртиммес. Эң-не улуг адырыкта эштип тур мен, ол ам база аажок сыыгап калган. Өске талазында (Шушь хемче удур). 1,5 верст черде тараачыннарның ярымыдып адааны «Мөөрүк» бар, а херек кырында аажок кезип каапкан, ёзулуг хөлеге безин чок (ынчалза-даа честек-кат хөй). Амдызында мээң чүгле дыңнааным болгаш чедип көрбээним (ол моон 30—40 верст) сибирь тайгазынга дөмейлежир чүзү-даа чок багай аъргажыгаш. Даглар... ол даглар дугайын аажок шын эвес бижипкен-дир мен, чүге дээрге, олар моон 50 верст хире ырак, ындыг болганда, оларны чүгле булут дуглавайн турда бараанын көрүп болур... Моон ужурунда мээң шүлүүмнүң бирги (база сөөлгү) одуруглары «эдектер» талазы-биле чогаадыкчы гипербол (шүлүкчүлерде ындыг хевир бар ышкажыгай!) ышкаш апарган боор... Ынчангаш сээң: «Мен кандыг дагларже үнүп чорааным» айтырганыңга чүгле: «Мөөрүк» деп адаар элезинниг дөңнерже — деп харыылап шыдаар-дыс мен. Черле ынчаш мында элезин эмгежок чүс.

(«Смена» журналдан.)

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

(1967 ч. бирги кварталдың түңнели-биле)

РСФСР-ниң үлетпүрү бирги кварталда

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышты калбарткаш, Россия Федерациязының үлетпүрүнүң ажылдакчылары бүдүрүүшкүннүң нийти хемчээлиниң болгаш үлетпүр продукциязының эң чугула хевирлериниң хөй нуруузунуң талазы-биле бирги кварталдың планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Эрткен чылдың бирги кварталында турганынга бодаарга нийти продукцияның хемчээли 10,7 хуу көвүдээн. РСФСР-ниң үлетпүрүнүң тус-тус адырларынга продукцияның немей өзүлдези ол үениң дургузунда: электроэнергия болгаш чылыг энергиязы—10 хуу, одалга үлетпүрү—7, кара болгаш өңнүг металлургия—10, химия үлетпүрү—12, машина тудуушкуну болгаш металл ажылдап кылыры—12, ыяш, ыяшты сайзырады ажылдап кылыр болгаш целлюлоза-саазын үлетпүрү—8, тудуг материалдарының үлетпүрү—10, культура-амыдырал херекселиниң чүүлдерин бүдүрери 13 хуу болган.

Бирги кварталдың төнчүзүнге чедир РСФСР-ге планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа системазынче муң ажыг үлетпүр бүдүрүлгелерин шилчиткен, оларның аразында прибор тудуушкунунуң, хөөлай тудуушкунунуң, комбайн тудуушкунунуң, хөвең-саазын, торгу, маргарин, ликёр-водка үлетпүрүнүң болгаш өске-даа адырларның бүдүрүлгелери бар.

Чаа байдалдарда ажылдап турар бүдүрүлгелер продукцияны сайгарарының болгаш орулганың квартал планын ажыр күүсеткен. Эрткен чылдың бирги кварталында турганынга бодаарга сайгарылганың хемчээли 13 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 8 ажыг хуу өскен. Бирги кварталдың бүдүрүүшкүн планын РСФСР-ниң бүгү министерстволары болгаш ведомстволары ниитизи-биле ажыр күүсеткен.

(СЭТА).

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң партия комитединиң секретары эш Василий Балчинович Үзек бызаа ажаакчылары Ооржак Өпей биле Моңгуш Чигжит оларның өг-бүлезиниң дугайын чогаарал-биле чугаалаар.

ЧУРУКТА: (Солагай талазындан) Ч. Моңгуш биле Ө. Ооржак.

Д. АНАЙ-ООЛДУҢ фотозу.

МУРНАКЧЫ СААНЧЫЛАР

Саанчыларның фамилиялары	Ажыл-агый	Район	1967 ч. үш айларында бир инектен-не сагган сүт (кг).	1966 ч. ол үеиндеге турганынга удур хуузу
I. 1966 чылда бир инектен-не 2500—3000 кг сүт сагганнар				
Л. Романова	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	529	121,6
Л. Серенева	«Межегей»	Таңды	767	120,7
А. Бологашева	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	554	115,0
М. Сабельникова	«Межегей»	Таңды	778	114,5
Е. Бурикова	Дуржулга станциязы	Таңды	512	111,5
П. Оюн	«Межегей»	Таңды	460	111,1
З. Никифорова	«Межегей»	Таңды	648	110,3
Х. Кужискал	«Чыраа-Бажы»	Чөөн-Хемчик	568	101,0
К. Таан	«Чыраа-Бажы»	Чөөн-Хемчик	568	101,0
П. Сигарева	Дуржулга станциязы	Таңды	532	100,3
II. 1966 чылда бир инектен-не саалда 2000—2500 кг				
Е. Серед-оол	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	406	167,0
А. Доңгак	«Хадың»	Бии-Хем	609	164,5
М. Өпежик	«Хадың»	Бии-Хем	595	159,9
З. Карташева	«Межегей»	Таңды	636	134,7
Р. Ховалыг	«Искра»	Бии-Хем	545	133,0
Г. Кара-кыс	«Хадың»	Бии-Хем	571	128,3
Б. Биче-кыс	«Элегес»	Таңды	524	127,0
Т. Наваштай	«Найырал»	Улуг-Хем	439	125,4
Х. Шоңдайты	«Сүт-Хөл»	Чөөн-Хемчик	406	122,2
Н. Акулова	«Искра»	Бии-Хем	550	117,0
Э. Ондар	«Сүт-Хөл»	Чөөн-Хемчик	289	116,5
А. Надькина	«Кызыл тараачын»	Бии Хем	442	115,0
О. Кара-кыс	«Межегей»	Таңды	489	115,0
С. Пелепенко	«Межегей»	Таңды	680	112,2
З. Чернышева	«Межегей»	Таңды	662	112,2
А. Грачева	«Элегес»	Таңды	603	111,6
О. Көк-уруг	«Көк-Тей»	Кызыл	604	109,6
А. Захарова	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	301	109,0
Л. Сарыг-оол	«Кызыл тараачын»	Таңды	450	102,0
III. 1966 чылда инек бүрүзүнден саалда 1500—2000 кг				
Н. Топоркова	«Революцияның чалбыыжы»	Таңды	430	183,7
Н. Сат	СЭКП XXII съездиниң аттыг	Чөөн-Хемчик	366	173,4
М. Оюн	«Элегес»	Таңды	469	173,0
Е. Кара-оол	«Октябрь 14 чылы»	Каа-Хем	423	167,9
Ч. Дадар-оол	«Элегес»	Таңды	472	162,0
С. Куку	«Россия»	Таңды	409	160,0
Г. Шарыпов	«Россия»	Таңды	582	158,0
Л. Санзак	«Элегес»	Таңды	420	157,0
З. Черлин	«Элегес»	Таңды	447	154,8
Н. Картикова	«Революцияның чалбыыжы»	Таңды	522	153,9
В. Петрова	«Революцияның чалбыыжы»	Таңды	455	153,2
В. Иванова	«Россия»	Таңды	433	151,3
О. Серенмаа	Ленин аттыг	Чөөн-Хемчик	354	151,0
Т. Спыгина	Ленин аттыг	Каа-Хем	409	150,0
Е. Карабейникова	Ленин аттыг	Каа-Хем	290	149,0
М Саиги-Бадыраа	СЭКП XXII съездиниң аттыг	Чөөн-Хемчик	495	145,2
Г. Яковлева	«Россия»	Таңды	409	144,0
Н. Клепикова	«Россия»	Таңды	527	143,0
Е. Иванова	«Коммунизмче орук»	Каа-Хем	462	142,2
А. Сат	«Тиилелге»	Каа-Хем	340	141,0
М. Чодураа	«Барлык»	Барыын-Хемчик	477	145,0
Д. Эрик-кыс	«Улуг-Хая»	Улуг-Хем	310	139,0
Х. Сат	«Тиилелге»	Бии-Хем	545	137,0
Н. Ондар	«Сүт-Хөл»	Чөөн-Хемчик	341	136,7
Ө. Барымаа	«Хадың»	Бии-Хем	503	135,5
Р. Кама	«Россия»	Таңды	429	134,0
К. Яндараа	«Революцияның чалбыыжы»	Таңды	412	133,3
М. Оюн	«Элегес»	Таңды	423	131,0
Кызыл-уруг	«Искра»	Бии-Хем	473	130,0
Т. Начын-оол	«Хадың»	Бии-Хем	455	129,6
О. Чээнек	«Сүт-Хөл»	Чөөн-Хемчик	274	129,4
М. Момбуй	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	324	129,0
О. Ыдык	«Сүт-Хөл»	Чөөн-Хемчик	311	124,2
Саая Сара	«Барлык»	Барыын-Хемчик	532	124,0
З. Лямзина	Ленин аттыг	Каа-Хем	316	123,0
Э. Моңгуш	«Тиилелге»	Таңды	364	123,0
Н. Кармалитова	«Элегес»	Таңды	621	121,0
О. Севен	«СЭКП XXII съездиниң»	Чөөн-Хемчик	419	120,7
К. Дол	«Найырал»	Улуг-Хем	318	121,3
А. Дамба	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	386	118,0
С. Манчир	«Сүт-Хөл»	Чөөн-Хемчик	354	117,2
Н. Анай	«Большевик»	Чөөн-Хемчик	244	116,9
С. Чоклак	«Сүт-Хөл»	Чөөн-Хемчик	396	116,1
Е. Данилова	«Элегес»	Таңды	417	113,1
Д. Белек	«Улуг-Хая»	Улуг-Хем	363	113,0
С. Дажы	«Тиилелге»	Каа-Хем	352	111,1
IV. 1966 чылда инек бүрүзүнден саалда 1500 кг чедир				
М. Шактар	«ҮТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	376	171,0
Е. Кара-оол	«Октябрь 14 чылы»	Каа-Хем	423	167,9
М. Чыртык	«Найырал»	Улуг-Хем	413	161,3
Х. Кара-кыс	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	314	150,9
Н. Севен	«Тиилелге»	Бии-Хем	399	149,0
О. Бичелдей	«Шекпээр»	Барыын-Хемчик	414	138,0
З. Ондар	«Тиилелге»	Таңды	288	137,0
О. Намчалбаа	«Тиилелге»	Таңды	246	133,0
М. Бондан	«Ленинче орук»	Каа-Хем	292	130,9
Ч. Мижит	«ҮТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	331	128,0
Д. Доңгак	«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	302	124,0
Ш. Настай	«Тиилелге»	Бии-Хем	470	124,0
С. Чамбай	«Октябрь 14 чылы»	Каа-Хем	265	123,0
Д. Кыргыс	«Найырал»	Улуг-Хем	318	121,3
А. Отпал	«Тиилелге»	Бии-Хем	395	121,0
О. Чамбы	«Тиилелге»	Бии-Хем	299	117,0
Б. Кара-кыс	«Улуг-Хая»	Улуг-Хем	264	113,0
В. Ондар	Ленин аттыг	Чөөн-Хемчик	251	112,5
М. Леонова	Октябрь 14 чылы»	Каа-Хем	303	112,0
Х. Чечек	«Найырал»	Улуг-Хем	357	111,5
С. Алдын-кыс	«ҮТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	252	111,4
Д. Чечек	«Найырал»	Улуг-Хем	316	107,8

Республика конкурузунуң мурнакчылары

ИНЕК КАДАРЧЫЛАРЫ

Фамилиялары	Район	Ажыл-агый	Хонуукта ортумак немелде деңзи (грамм)
Д. Быштак-оол	Бии-Хем	«Искра»	940
Т. Чапаан-оол	—»—	«Кызыл тараачын»	743
И. Лихтин	Каа-Хем	«Октябрь 14 чылы»	640
П. Сергеев	—»—	—»—	640
А. Лихтина	—»—	—»—	640
С. Лакпар	Бии-Хем	«Өөк»	635
Н. Норбу-Хөө	—»—	«Хадың»	610
А. Оюн	Таңды	«Россия»	600
П. Азыраңды	—»—	—»—	600
П. Шведов	—»—	«Революцияның чалбыыжы»	600

ХОЙЖУЛАР

Фамилиялары	Район	Колхоз, совхоз	100 хойдан-на алган хураган
Оюн Төкел-оол	Таңды	«Межегей»	120
Оюн Орамбал	—»—	«Элегес»	116
Салчак Сүре	—»—	—»—	115
Дертек-оол Тоңде	Каа-Хем	Ленин аттыг	115
Оюн Самбала	Таңды	«Элегес»	112
Куулар Санчы	Чөөн-Хемчик	«Октябрь 30 чылы»	110
Сертип Тюлюш	Улуг-Хем	«Найырал»	108
Моисей Лобанов	Таңды	«Революцияның чалбыыжы»	107
К. Дажы-Серен	Таңды	«Тиилелге»	106
Павел Балган-оол	Каа-Хем	Ленин аттыг	106
Моңгуш Санчай-оол	Чөөн-Хемчик	«Чыраа-Бажы»	105
Сат Байыр-оол	—»—	Ленин аттыг	104
Шалык Хайдып	Таңды	Дуржулга станциязы	104
Куулар Севек	—»—	«Тиилелге»	104
Тюлюш Артына	Улуг-Хем	Жданов аттыг	103
Иван Сафонов	Таңды	«Революцияның чалбыыжы»	103
Сат. Чудуймаа	Чөөн-Хемчик	СЭКП XXII съездиниң аттыг	102
Ховалыг Дорун-оол	Улуг-Хем	«Улуг-Хая»	102
Ховалыг Сүктер	—»—	«Найырал»	101
Салчак Бөрзек	Каа-Хем	«Кызыл тук»	101
Ондар Эрес-оол	Бии-Хем	«Кызыл тараачын»	101
Моңгуш Сендажы	Чөөн-Хемчик	«Искра»	101
Ондар Алдын-оол	—»—	—»—	101
Доңгак Мончук-оол	—»—	«Чыраа-Бажы»	101
Ооржак Үндүң	Барыын-Хемчик	«Барлык»	101
Надык Самбу	Каа-Хем	Ленинче орук	101
Хомушку Чудурук	Бай-Тайга	«Тээли»	101
Роберт Афанасьев	Каа-Хем	«Октябрь 14 чылы»	100
Хертек Балдан	Бай-Тайга	«Мурнакчы»	100
Салчак Межи-оол	Каа-Хем	Кызыл тук	100
Салчак Чүльдүм	Бай-Тайга	«Тээли»	100
Э. Баян-Чыргал	Эрзин	«Чаа орук»	100
Соян Сонам-оол	—»—	—»—	100
Дандаа Самбуу	—»—	—»—	100
Ойдуп Аныкай	—»—	—»—	100
Дамдын Сүрүн	—»—	Ленин аттыг	100
Намдал Бомбээ	—»—	«Мөрен»	100
Максим Пырла	Бии-Хем	«Кызыл тараачын»	100

Мурнакчы фермалар

Район	Колхоз, совхоз	Фермалар	Бир инектен-не сагган сүт (кг)
Таңды	«Межегей»	Кара-Булуң	627
—»—	—»—	Алаак	543
Бии-Хем	«Искра»	Могай	510
Таңды	«Межегей»	Доора-Хадың	502
—»—	«Элегес»	Каък	483
—»—	«Революцияның чалбыыжы»	Марачевка	471
Барыын-Хемчик	«Барлык»	Бижиктиг-Хая	422
Бии-Хем	«Искра»	«Өөк»	417
Таңды	«Элегес»	Элегес	415
—»—	—»—	Кулузун	407
Чөөн-Хемчик	«Чыраа-Бажы»	Шык-Бажы	390
Таңды	«Революцияның чалбыыжы»	Краснояровск	382
Бии-Хем	«Кызыл тараачын»	Туран	372
Улуг-Хем	«Найырал»	Кара-Тал	348
Бай-Тайга	«Тээли»	Ээр-Хавак	342

ХӨЛЧҮКТЕ

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң комплекстиг бригадазының төвү Хөлчүк. Соок кыш болза-даа, бо бригаданың коданнары бо чылын кажангызындан хүр кыш ашкан. Иртчигештерниң, инектерниң кужу ортумактан өрү болуп турар. Ылаңгыя бригаданың дуржулгалыг малчыннары боттарының аразынга социалистиг чарыштыг. Кыргыс Үйнук-кара, Доңгак Шактар оларның кадарган инектериниң бирээзиниң-не хонукта ортумак немелде деңзизи 700—800 грамм болуп турары өөрүнчүг. Төрүүр 341 хойнуң амгы үеде 300 ажыы оолдаан. Оларның чаш төлү омчамендн доругуп турар, хураган өстүрериниң сакманныг аргазын чедиишкинниг ажыглап келген. Ооң кадарчызы коммунист Түлүш Өдүрек юбилейлиг чылда улам соруктуг ажылдап, чүс хойга онаалтыр 100 хураганны менди ап, бир хойдан-на 2,5 кг дүктү кыргып алырын хүлээнген. Хоочун коммунист шудургу ажылы-биле бригаданың хүндүткелдиг малчыннарының бирээзи болуп турары таварылга эвес.

Хөлчүк бригадазында колхозтуң төрүүр 267 чылгызын база менди өстүрүп, эки кадаргалап турар. Чылгычылар чылдан чылче көргүзүү бедик болуп, улуг чылгычы коммунист Бүрбүжүк Шожукпан, ооң дузалакчызы Түлүш Буруй олар кызымак ажылы-биле колхозтуң баштаар черинден каш удаа мактал бижиктерин ап, өртектиг белектер-биле шаңнадып келгеннер. Олар бо чылын социалистиг хүлээлгелерин эде көрүп, төрүүр чүс беге онаалтыр 80 кулунну камгалап алырын хүлээнгеннер.

Бригадир Түлүш Бакалович Бүрбүжээнин Хөлчүктүң малчыннары чоокта чаа болуп эрткен соңгуудаларга район Совединиң депутадынга соңгааннар.

Комплекстиг бригада төвүнде кижи болгаш мал эмчилери бар, малчыннар радиону дыңнап, солун, сеткүүлдерин номчуп, хлебти боттарының пекарнязынга быжырып ап, кыштагларда малчыннарга база чедирип турары өөрүнчүг!

Ч. СОТПА.

Аныяксыг хевээр

Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Кожай фермазында саанчылап ажылдап турар Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, коммунист Маклал Доларовна Түлүш ам алдан харлаан. Бо саанчы ажылга-даа, чуртталгага-даа, культурлуг дыштанылгага-даа ам-даа аныяксыг. Ооң хөрээнде «Күш-ажылчы Кызыл тук» орден, «РСФСР-ниң кадээ ажыл-агыйының социалистиг чарыжының тиилекчизи», «Хөй уругларны төрээш, / кижизиткени дээш» деп медальдар чайнап чоруур.

Ооң өөреникчилери Санчы Көк-кыс, Мария Балдаң, Түлүш Анай-бан олар ам республиканың мурнакчы саанчыларының аразында кирген.

М. БИЧЕ-ООЛ.

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР КҮҮСЕЛДЕДЕ

„ТЕС-ХЕМ" СОВХОЗ

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш Тес-Хем районнуң «Тес-Хем» совхозунуң Оруку-Шынаа салбырының ажыл-ишчилери, беш чылдың ийиги чылында, Совет эрге-чагырганың бежен чыл оюнга белек кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин соруктуг күүседип турарлар. Юбилейлиг чылдың бирги кварталында о-шынаажылар багай эвес түңнелдерни чедип алган.

Бирги кварталдың түңнелинде салбыр төрээн чүс хойга онаалтыр 97 хураганны ап, районнуң колхозтарындан болгаш өске салбырлардан дээре көргүзүглерлиг болган.

СЭКП ТК-ның бо чылдың январь 4-те үндүрген «Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга белеткелдер дугайында» доктаалынга соруп кирип, малчын бүрүзү тус-тузунда социалистиг хүлээлгениң алган. Аныяк коммунист эш Седен Мамый-оолга удурткан № 3 бригаданың хойжузу аныяк коммунист Уржанай чүс хойга онаалтыр чүс хураганны ап, хой бүрүзүнден 2 кг дүктү кыргып алыр болгаш бодунуң кужу-биле 4 тонна сигенни кезип алырын хүлээнген. Коммунистиң сөзү ажыл-херээ-биле дүгжүп, квартал түңнелинде төрээн 296 хоюндан 292 хураганны алган. Ол-ла бригадада аныяк коммунистер Шалык Дыртык-оол төрээн 216 хоюндан 219, Санчат Нанчат 243 хоюндан 245 хураганны камгалап ап, менди доруктуруп турарлар. Бригаданың малчыны коммунист Михаил Коштай-оолдуң хураганнары база менди, ол чүгле эки ажылдаар эвес база мында партия бөлүүнүң ажылын эки удуртуп турар.

Салбырда № 4 хойжу бригада (бригадири коммунист Дирчин Моторка) үшкү бригададан база-ла дудак чок ажылдап, байырлалдыг чылдың бирги кварталын эки дооскан. Коммунист эш Самба Санааның кодагында 327 хойнуң 274-тү төрээн болгаш оларның 275 хураганы омчаменди. Малчыннар Мурзукай Мунзук, Борис Доңмит, Шалык Серенот олар төрээн хойларның чаш төлүн менди ажаап алганын квартал түңнелиниң хуралынга база айыткан. Салбырның чылгызын малдап турар коммунист Агбаан Дондур бо чылын малындан чаңгыс-даа башты хоратпааны дыка өөрүнчүг.

Совхозтуң дирекциязы, партия комитеди, ажылчын комитеди бирги кварталдың түңнелдеринде өске салбырлардан эки көргүзүглерлиг болганы дээш, О-Шынаа салбырга салбырлар аразынга шилчиир Кызыл тукту тывыскан.

Салбырның ажыл-ижиниң эки түңнелдери салбырда партия организациязының (секретары эш Чооду Мындрия) чон ортузунга кижизидилге ажылын эки чорудуп, коммунистерниң бот-харысаалгазын бедиткениңден чедип алган ажылдың түңнелидир.

Сөөлгү үеде О-Шынаада партия организациязы партияның хүрээлеңин өстүрер айтырыгже кичээнгейни доктаамал салып, бүдүрүлгениң мурнакчыларындан элээн хөй кижини партияга хүлээп алган. Оларны ажыл-агыйга таарыштыр тургусканындан коммунистер чүгле боттары мурнакчылар боор турар эвес, харын өскелерни ажыл-агыйга кызымак, нийтиниң херээ дээш могаг-шылаг чок чорукка өөредип турарлар.

О-шынаажылар чүгле малдың баш санын өстүрүп, күрүне мурнунга чогуур түңнүг продукцияны бээр дээш эвес, база малчыннарның амыдырал хандырылгазын экижидип, төрээн суурун чаагайжыдып ажылдап турарлар.

Бистиң партиязыстың кижизидилге ажылының бир хевири — көскү агитацияны районнуң бүгү ажыл-агыйларында, албан-организация черлеринде, салбырларда, фермаларда чаараштыр чуруп кылган плакаттарны аскан.

Бүгү чоннуң ортузунга партийжи-организастыг болгаш политкижизидилгелиг ажылды улам күштелдирип тургаш, чедиишкиннерни улам быжыглап, кылдынмаан ажыл-херектерже кичээнгей салыры, салбырда партия организациязының болгаш салбырның удуртукчуларының база бүгү ажыл-ишчилерниң херээ болур.

Б. ЧОРБАН,

СЭКП-ниң Тес-Хем райкомунуң оргкилдизиниң инструктору.

„ТОРГАЛЫГ" СОВХОЗ

Юбилейлиг чылдың баштайгы кварталын бистиң совхозтуң ажылишчилери чамдык эки күш-ажылчы түңнелдер-биле дооскаппар.

Ажыл-агыйда шаар мал оолдаашкыны дооступ турар. Малдың чаш төлү менди алдынган. Бо ажылга эки түңнелди Д. Кызыл-оол, Ш. Доржу олар бригадирлээн Чозада болгаш Ирбитейде хойжу бригадалар дээре көргүзүглерин чедип алганнар. Хойжулар Д. Анай-оол, Т. Комбу, С. Санчат-оол, К. Санчат-оол олар төрүүр чүс хойга онаалтыр чүс ажыг хураганны ап, мурнакчылар болган.

Совхоз бирги кварталда күрүнеге сүт дужаар планын 163,6. а эттиин 158,9 хуу күүсеткен. Часкы тарылгага херегләэр 129 тоннa үрезинни бүрүн арыглаан. 14 трактор болгаш өске-даа кодээ ажыл-агый машиналары бүрүн септеттинген.

Ажыл-агыйның тудугжулары 2700 кубометр тудуг ыяжы белеткээр планныг турган. ону күүседип алган, ам тудуг шөлүнче сөөртүп турар. 4 чуртталга бажыңын, бир даш чунар бажыңны ажыглалга кирген. Албан организация черлериниң кышкы үеде одалгазынга 3378 кубометр ыяшты белеткээр тургаш, ол планны 100 кубометр ыяш ажыг кылдыр белеткээн. Ооң 1442 кубометрин сөөртүнген.

Хойжу бригадалар, фермалар төптериниң кызыл булуңнарынга 3 баянны, 5 шыдырааны, 9 шашкини, 4 таалыны, 6 доошулуурну, 2 мандолинаны саткан. Торгалыг суурнуң клувунга бирээн-ле 5 олуттуг 32 чаа сандайны саткан, аңаа немей 60 чаа сандайны Кызылда чазап кылып турар. Клубтарда агиткультбригадалар доктаамал ажылдап, малчыннарга беш катап концерт көргүскен. Ыракы Чалаатыга 4 катап кино көргүскен.

Мурнундагы колхоз ам совхоз апарганы-биле мында бар үш клубтуң баяннистериниң шалынын төлээр организация чок болган. Районнуң удуртукчу ажылдакчылары бо айтырыгны бо үеге чедир үзе шииттирлеп бербээн. Кодээ ажыл-агый биле культура министерстволары бо айтырыгны бот-бодунче чая каггжып туруп берген.

Эрткен чылын совхоз төвүнге тургустунган дуржулга-көргүзүг кабинедин республиканың кодээ ажыл-агый министриниң оралакчызы эш Красновтуң айтыышкынын ёзугаар каап каан. Ол кабинет көргүзүг материалдары-биле эки хандыртынган турган, аңаа баш таарар. чурук тырттырар черлерни база ажыткан турган. Ынчангаш бо кабинеттиң совхозтуң ажыл-агыйынга дузазы бар турганы билдингир болгаи. Бо айтырыгны катап эде көрүп, кабинетти катап тургузары күзенчиг.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң мурнунда турар сорулгаларны чедип алырын олар билип, юбилейге төлептиг күш-ажылчы түңнелдер-биле ужуражырынга торгалыгжылар бүзүрелдиг.

В. БЮРБЮ.

Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң партия организациязының секретары.

Аныяктарның биске бижип турары

ХОВУЛАРНЫҢ ОГЛУ

М. Ондар аныяандан тура Чедериниң кадар оъттуг делгем ховуларынга мал кадарып өзүп келген. Ам ол «Тиилелге» совхозтуң хоочун чылгычызы, бо черлерниң одар-белчиирлерин шаг-үениң аайы-биле канчаар ажыглаарын эки билир. Ынчангаш ооң кадарган чылгызы семис кыш ажар. Эрткен чылын ол төрүүр чүс беге онаалтыр 80 кулунну алыр планныг тургаш, 90 кулунну алган, а бо чылын ол көргүзүүн ыракта ажырар хүлээлгени алган. Бо юбилейлиг чыл аңаа онза өөрүнчүг болур: бо чылын Ондар чылгы ажылынга 20 чыл болур.

Оля АНАЙ-ООЛ.

ҮНЕЛИГ САНАЛ

Соок кыш эртип, чылыг шаг дүжүп келирге, кым өөрүвес боор. Ылаңгыя малын хүр кыш ажырып, ооң чаш төлүн менди алган малчынга дыка өөрүнчүг. Бистиң «Кызыл тук» колхозта республикага сураглыг мурнакчылар бар. Оларның бирээзи хойжу Саячак Бөрзек малчыннарга солун беседаларны күзелдиг-биле кылып, оларга чуртта болгаш даштыкыда болуушкуннарның дугайын радиодан дыңнап, солун, сеткүүлдерден номчуп билип ап туруңар деп бо-ла чугаалай берген турар кижи. Чоокта чаа болган колхозтуң малчыннарының нийти хуралынга аныяктарны мал ажылынче чорудуп, дуржулгалыг кадарчыларга оларны өөреникчилеп болза эки-дир деп саналдаарга, аныяктар ону изиг-биле деткээн.

Колхозтуң хоочун хойжулары С. Бөрзек, С. Мижит-оол, Я. Кызыл-оол оларның кадарып турар хойларының төрээн хураганнары менди алдынган, ам семис-чаагай доругуп турар.

Галя ООРЖАК, бызаа ажаакчызы.

Каа-Хем район.

БОТТУГ ДУЗА, СОЛУН КОНЦЕРТ

Эртенги хүннүң алдыннанчак херелдери Хөндергей суурнуң кырынга дээп келген, аас дээрде чаңгыс-даа булут чок. Салбыр конторазының чанынга чүък машиназы доктаап турупкан соонда, катты-хөглүг аныяк оолдар, кыстар чыглып келгеш, аңаа олуруп эгеледилер. Ол аныяктар мында кежээки школаның өөреникчилеридир. Олар эрткен хүннерде кожалары «Искра», «Большевик» колхозтарның, «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажыл-ишчилеринге солун программалыг концертти көргүскеннер.

Кезек болганда, машина Узун-Кара-Суг хемниң арыынының иштин өрү чоктап орган. «Хөндергей» деп улустуң ырын ырлаан аныяктарның өткүт үнү Көжээлиг-Адыр бажында кыштагга чаңгыланы берген. Кыштаг арты мээсте хойлар чаттылып оъттап, оларның кадарчызы аъдын чедип алган кылаштап чораан. Хойжу Сат Айтын-оол кажааларының иштин, дагтыны девискээрин аштап ажылдап турган.

— Отлум-биле кады кадарып турар бир кодан иртиизтен бо чылын өнчтан-биле 5 тонна немелде деңзини албышаан, ирт бүрүзүнден 2.7 кг дүктү кыргып алыр хүлээлгезин күүседирипге бүзүрелдиг бис—деп. Айтын-оол Базыр-оолович чугаалааш, уламчылады. — Часкы үеде мал тоттур оъттаан соонда, чыдарынга ыяаң, а оларның чыдар, турар чери арыг-силиг болурга, дүктүн шынары эки болур, ынчангаш коданның девискээрин арыглап турарым бо-дур ынчаш.

Концертчилер машиназындан дүже халышкаш, хойжуга дузалажы бергеннер. Дөрт шак хире ажылдаан соонда, муң хой кирер кажааның кержеңи хоортунган. Ол ажылга К. Хунай-оол, М. Ужар, Д. Доржу, М. Бежендей, Д. Сүрүң-оол олар тергиидээннер. А. Доңгуш, М. Бамбедов олар агитхуудусту үндүрген.

Аныяктар хойжунуң аалынга солун концертти көргүскен. Баяннын таалаңчыг үнү одарларже тарап, чаңгыланып турган.

Хевек-оол ООРЖАК, «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

1967 ч. апрель 22.

ШЫН

3-КҮ АРЫН

„ШЫННЫҢ“ ПОЧТА ХААРЖААНДАН

Тес-Хем районнуң охотоведи Чооду Чорбаа болгаш өөң-даа өскелер «Шын» солунну дамчыштыр алаан каш айтырыглар салган. Оларны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Аңнып-тывыш ажыл-агый эргелелинден харыылаан.

Айтырыг? Кызыл дииги болгаш диилги кырзазының кежи база ондатра, киш болгаш өске-даа аң кештерибиле күрүнениң доктааткан таңмазы чок турда, хуузунда бөрт, херектээш, тон моюндуруу болгаш өске-даа хеп аймаа кылып ап болур бе?

Харыы: РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1960 чылдың октябрь 10-да доктаалынга үндезилээш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1964 чылдың декабрь 17-деги доктаалы-биле Тыва АССР-ниң девискээринге аңнып ажылын чорударының дугайында дүрүмде айтып турары болза, кандыг-даа өлүктүң болгаш черлик аңнарның кештерин хуу кижилерниң боттарынга ажыглаары-биле эттеп болбаазыраадыр болгаш садыглажыр чорууну хоругдаан.

Күрүнениң доктааткан таңмазы чок, эттеп каан черлик аңнар кештерин белеткел организациялары, бүдүрүлге черлери садып алырын, а ол ышкаш мастерскаяларга хүлээп алганы, кандыг-бир хеп кылырын шуут хоругдаан. Бир эвес ындыг таварылгага турар болза, ук кештерни хавырар болгаш организацияның удуртукчуларын штрафтаар.

Аң кештери-биле бөрт, херектээш, тон моюндуруу болгаш өске-даа эдилел аймаан чөпшээрел чокка кылып алган хуу кижилерниң ажыглаан кештерин хавырар болгаш кешти күрүнениң садыг-белеткел организациязынга акт ёзугаар дужаар.

Айтырыг? Оранның аң байлаан өстүрер сорулга-биле кандыг аңнарны каш чыл хуусаалыг өлүрбес кылдыр хоорааныл?

Харыы: Тыва АССР-ниң девискээринге он чылдың дургузунда чээренни, те-чуманы, аргарны, кундусту, кырзаны, ак коданны, бора тоолайны, кууну, тогдукту, куртуну, кара шилени, дуруяны, уларны ол ышкаш кодээ ажыл-агыйга ажыктыг куштарны болгаш хоралакчыларны узуткап чоруур бүгү-ле араатан куштарны болгаш үгүлерниң бүгү хевирлерин аңнаарын хораан.

Кишти, сарыг кундусту, бүүрнү, сыынны, элик-хүлбүстү, тоорукну, чер хаванын болгаш ивини аңнаарын Аңнып-тывыш ажыл-агый эргелелинден тывыскан чөпшээрел (лицензия) ёзугаар чорудар. Бир хар четпээн бүгү-ле дүктүг аныяк аңнарны өлүрерин болгаш тударын шуут хоругдаан.

Айтырыг: Кандыг араатан аңнарны болгаш куштарны, оларның үңгүрлерин, ижээннерин база уяларын узуткаарын чөпшээрээнил?

Харыы: Чекпени, бөрүнү, дырбактыгны, өргени, суг болгаш курган черниң күскелерин, күскуннарны болгаш саасканнарны бүдүн чылдың дургузунда узуткаарын чөпшээрээн. Бөрүнүң улуг бөлүн-даа, ооң бөлзектерин-даа өлүрген аңчылар бөрүнүң кештерин райпонуң, сельпонуң белеткел конторааларынга дужаар. Белеткел конторалары кештиң өртээн төлевишаан, ооң баш санынга 50 рубльдиң шаңналдарын тыпсыр.

Аңнаарының хоруглуг хуусаазында аң турлагларынга болгаш аңнаар черлерге чораан ыксаалыг ыттарны тудар, а оларның ээлерин дүрүм чок аңнаашкын кылган кылдыр көргеш, харыысалгага кирер.

Аңнып ажыл-агыйынга когарал чедирип, хоруглуг аңнарны өлүрген кижилерге штрафтарны болгаш негелделерни онаар: буур 500 рубль, сыын 150 рубль, иви 100 рубль, хаван, чээрен, элик-хүлбүс, аргар, те-чуңма болгаш өске-даа хоюглуг чинге аңнар 50 рубль, кундус 400 рубль, моразук 20 рубль, кодан (ак кодан, тоолай) 5 рубль, тогдук, куу, кара-куш, кас, дуруяа, ак шилен 10 рубль, курту, аганак, бора-торлаа, кушкуш болгаш өске-даа дагаа, өлүрек төрелдиг куштар 5 рубль, бүгү хевирниң куликтери, көге-буга-лар болгаш өске-даа ырлап эдер, ажыктыг куштар 2,5 руб.

Диилги, моразук, тарбаган болгаш өске ажыктыг амытаннарның үңгүрүн үреп, чок кылыр болгаш кылымал уяларны, аңга салган чемнерни узуткаар, аңнып ажыл-агыйының, хоруглуг черлерниң, хайгаарал участогунуң, өстүрер черлерниң кызыгаарын айтып каан демдектерин, азып каан чарлалдарны үреп чок кылыр, черлик аңнарга белеткээн сигенни, төккен дусту болгаш өске-даа чүүлдерни алыр, бодунга ажыглаар болза, узуткаан чүүлдерниң өртээн үш дакпыр өстүргеш буруулуг кижиге төлеттирер.

Кичээнгейге алза эки

Чиңге-Хову бажы, Сарыг-Сиген, Сесеге, Терektиг-Чарык бо черлерниң одарларында хой коданнары хөй. Хой оолдаашкыны адакталып турар, хөй хойжуларның олчазы чаагай, оларның өөрүшкүзү улуг болду. Коммунист Ховалыг Күдеректиң коданында 320 хой оолдаан, оларның 326 хураганы менди, арткан хойлары ам-даа оолдап турар. Ооң оглу Тазар-оолдуң коданында хураганнар база менди алдынган.

Сарыг-Сигенде хойжу бригада төөү каш чыл мурнунда бүгү Тывага эки талазы-биле сураглыг турган, а ам... Тарып каан ыяштары шагда-ла киирарып кургап калган, кажааларның чамдыызын өскээр көжүре берген. Дөрт аал ишти чурттаар бажыңның ийи квартиразы ээнзирээн. Кодан девискээриниң чүттүү аажок.

Чиңге-Хову бажында Моңгуш Дажы-Чимиттиң кадарган хоюу тос хар ашкан-даа болза, ол кырган хойларның оолдаан хураганнары менди алдынып турар. Ынчалза-даа бо дуржулгалыг хойжунуң назыны улгаткан хоюнуң төлү база хорамчалыг болу бээр чүве деп чугаалап турарын база кичээнгейге алза эки.

С. ПАВУ,
«Шынның» корр.

Чөөн-Хемчик район.

В. И. Ленинниң дугайында номчукчуларга

Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң тургузукчузу, дептиштигелиг кижи төрелгетенниң эң чоок өңнүү болгаш баштыңчызы Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүн бистиң чурттуң ажылчы чону чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглеп турарлар. В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 97 чыл болуурунга уткуштур Кызылда Н. К. Крупская аттыг библиотека номчукчуларга улуг баштыңчының ажыл, амыдыралының дугайында ооң төрелдериниң, өңнүктериниң, кады ажылдап турган кижилерниң сактыышкыннары болгаш Ленинниң бижээн ажылдарын номчуурун сүмелеп турар. Ол талазы-биле чамдык чижектерни көргүзейн. 1920 чылда болган комсомолдуң III-кү съездизинге В. И. Ленинниң «Аныяктар эвилелиниң сорулгазы» деп чугаазын тускай ном кылдыр үндүрген. Ажылдавышаан өөренип турар аныяктарга ону номчуурун, аныяктарга хамаарыштыр тускай программаны барымдаалап, сүмелеп турар. Номчукчулар Александр Абабкин, Валерий Жданов, Виктор Донгак номнарын дужаап турган, ук ажыл оларның мурнунга тодаргай сорулганы айтып бергенин, баштыңчының чаагай сеткилин амыдыралынга боттандырар дээш ам-даа хөйнү кылырын демдеглээн.

Идепкейлиг номчукчулар В. Кайгородцев, Н. Аракчаа, В. Отчев болгаш өскелер-даа А. Коптеловтуң «Чалбыыш үнер», Е. Марның «Кремльдиң таңныылдары», П. Мальковтуң «Москва Кремлиниң комендантызының демдеглелдери» деп номнарын сонуургап номчаан, библиотекага ном алыр дээш келген эштерге оларны номчуурун сүмелеп турган.

Библиотеканың номчулга залында «В. И. Ленинниң чурттаалгазы — аныяктарга үлегер-чижек» деп ном делгелгезин организастаан. Ында «В. И. Ленинниң допчу намдары», В. Мироненконуң «В. И. Ленин — Улуг Октябрьның баштыңчызы», «Аныяктарның чоок өңнүү» деп Владимир Ильичиниң дугайында коммунистерниң сактыышкыннарының чыындызын, баштыңчының аныяктарга хамаарыштыр бижигилээн ажылдарының «Аныяктар дугайында» деп чыындызын болгаш өске-даа номнарны делгээн. «Ленинниң чаш чораанын», «В. И. Ленинниң чораан черлери-биле...» деп чуруктуг альбомнарны база кылган бис.

Эң-не кижизиг кижиниң амыдырал-чуртталгазы, ажыл-херээ өзүп олурар салгалга өөредиглиг, үнелиг үлегер-чижек болур. Ынчангаш улуг баштыңчының овур-хевирин, өске кижилерге, ажылга хамаарылгазын көргүскен ажылдарны бичии өөреникчилерден эгелээш, пенсионерлерге чедир сүмелеп, ону номчууруңче хаара тудуп турар бис. Ленинниң өөреникчи чораан чылдарының, студент үезиниң дугайында номнарны эң аныяк номчукчуларга ылавылап номчуурун сүмелеп, оларга айтырыглар салып турар бис. Школачыларга хамаарыштыр «Төрүттүнген хүнүнер-биле, бистиң ынак Ильичивис» деп делгелгени ажыттывыс. Ында кирген: А. И. Ульянованың «Ильичиниң чаш болгаш школачы чылдары», Б. Волинниң «Студент Владимир Ульянов», Н. К. Крупскаяның «Ленин дугайында сактыышкыннар» «В. И. Ленинниң аныяк чылдары» деп аттарлыг ооң өңнүктериниң сактыышкыннарын өөреникчилер сонуургап номчуп келген. Владимир Ильичиниң дугайында хөй номнарны өөреникчилер Андрей Чабуров, Галя Назарова, Люба Исакова, Галя Гончарова олар үргүлчү номчуп, билбейн барган чүүлдерин библиотекарьлардан айтырып ап, чогаал ажылдарын номчуп, оларны сайгарып өөренииринге чаңчыгып турар.

В. И. Ленинниң дугайында номчукчулар хөйнү билип алзын дээш бистиң коллектив хүн бүрү пропаганда ажылын калбартып келгениниң түңнелинде бо чылдың чүгле үш айларында номчукчулар ол талазы-биле 600 ажыг номнар-биле таныжыкан. Ол ышкаш бистиң библиотеканың ажылдакчылары бисте хамаарышкан микрорайонда бүдүрүлге, албан черлеринге — заправкага комбинадынга, оруктуг тудуг эргелелинге, хоорайның шериг комиссариадынга болгаш «Восток», «Каа-Хем» кинотеатрларга болгаш өске-даа черлерге «Ленин, эш, кижи» деп литература допчулаалын болгаш лениничи номчулга кежээлерин улуг баштыңчының төрүттүнген хүнүнге чедир эрттирген. Чамдык черлерге, чижээ, поликлиниканың диш кармыгларын эмнээр салбырынга, школаларга бистиң ажылдакчыларывыс барып, Ленин дугайында номнар допчулаалын кылган.

И. МАРТСАЙ,
библиотекарь.

Польшада Лениничи хүннер

ВАРШАВА. (СЭТА). Польша улус улуг Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 97 чыл болганын байырлалдыг-биле демдеглеп турар. Хоорайларда болгаш кодээ суурларда Владимир Ильичиниң амыдыралынга болгаш ажыл-чорудулгазынга холбаштырган кежээлерни, конкурстарны болгаш концерттерни организастап турар.

В. И. Ленинниң Варшавада, Краковта болгаш Прониннода музейлеринде кижилер бо хүннерде долу. Муң-муң оолдар, кыстар лениничи черлерже турист походтарга киржип турар. Варшавада «Ленин — делегей пролетариадының баштыңчызы» болгаш «Ленин — улуг революсчу, боданыкчы, кижизиг кижи» деп делгелгелер улуг сонуургалды болдуруп турар.

«Ленин — Польша» деп бүгү-польша студенчи семинар Краковта ажыттынган. Ооң ажылынга Совет Эвилелиниң, ГДР-ниң болгаш Чехословакияның студент аныяктарының төлээлери киржип турар. «Дириг Ленин», «Ленин дугайында рассказтар», «Ленин Польшада» деп фильмнер чурттуң кино театрларында үнүп турар.

Телеграф медээлеп, дамчыдып тур

ЛЕНИНГЕ ТУРАСКААТКАН

ТОКИО. (СЭТА). Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 97 чылынга болгаш Совет күрүнениң 50 чыл оюнга тураскаал болдурган фото-чурук делгелгезин Япон найысылалдың төвүнде бир залда ажыткан. Совет күрүнениң баштыңчызының амыдыралы оруунуң дугайын болгаш чаа амыдыралдың тургузуушкунунга совет кижилерниң чедиишкиннериниң дугайын чугаалап турар 300 фото-чуруктарны делгелгеде көргүскен.

ГСЧП-ниң VII съездизинде

БЕРЛИН. (СЭТА-ның тускай корреспондентилери). Апрель 20 Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизиниң ажылының дөрткү хүнү. Республиканың чонунуң янзы-бүрү бөлүктериниң төлээлекчилери саналдарын берип турар. Оларның саналдарында партияга болгаш социалистиг ада-чуртка ынакшыл, пролетаржы интернационализмниң ёзузу, Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле бузулбас найыралды быжыглаар болгаш калбартыр чүткүл сиңниккен.

Германияның Коммунистиг партиязының ТК-ының бирги секретары Макс Рейман съездиге чүве чугаалаан. ГДР-де социализм тургузуушкунунуң чедиишкиннери Барыын Германияның ажылчы чоннарының демократтыг чаартылгалар дээш демиселинге чаа идиглиг берип турар дээрзин ол демдеглээн.

Бонна чаа коалисчи чазактың политиказынга хамаарыштыр чүве чугаалап тургаш, Макс Рейман Европага барыын-герман империализмниң тергиидээр дээр чүткүлүн илергейлеп турар «европа чаа корум-чуруму» боттандырарынче Бонн чүткүп турарынче кичээнгейни көрүндүрген.

ГКП ТК-ның бирги секретары ГФР-ниң чазаазның бурааан политиказын өскертирин негээн. Ол политика чурттуң иштинде ажылчы чоннарның эрге-ажыктарынга удур углаан болгаш Европада тайбыңга айыылды тургузуп турар.

ГФР-де неонацизмниң өзүлдези, бүгү амыдыралды милитаризастааның антикоммунистиг калчаараашкынның күштелгенин айыткаш, М. Рейман Барыын Германияга күштүг ажык коммунистиг партияның турарының эргежок чугулазын демдеглээн. Совет Эвилели болгаш ооң Коммунистиг партиязы-биле сырый каттыжышкынга кады демдеглээр деп турарывыс Октябрьның 50 чыл оюн Германияның Коммунистиг партиязының кежигүннериниң саны чоокку айларда көвүдедиринге ажыглаар деп турар бис дээрзин М. Рейман ооң ыңай демдеглээн.

Макс Рейманның демдеглээни: «Бистиң партиявыс пролетаржы интернационализмниң ёзузунга быжыы-биле туруп турар. Империализмге удур коммунистиг болгаш ажылчын партияларның кады хөделиишкинин эргежок чугула деп санап турар бис. Марксизм-ленинизмге үндезилээн делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвилелге болгаш сырый каттыжышкынынга дузалаарынче чүткүп турар бис».

«Социализмни тургузарын доозарының үезинде партияның ролю» деп илеткелди ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү болгаш секретары Эрих Хонеккер кылган.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы бистиң үевистиң кол күжү — делегейниң социалистиг системазын быжыглаарын, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның быжыглаарын бодунуң интернационалчы хүлээлгезин кылдыр санап келген болгаш санап-даа турар дээрзин Эрих Хонеккер медеглээн.

ГДР-ге социализмни калбаа-биле тургузары, немец ажылчын-тараачын күрүнениң бүгү талазы-биле быжыглаары социалистиг дем каттыжылгазының күчүгүн улам ыңай күштелдирериниң херээнге, бүгү делегейге социализмниң салдарын күштелдирериниң болгаш калбартырының херээнге бистиң чугула салыышкынывыс болур деп, Эрих Хонеккер демдеглээн.

Тайбың, демократия болгаш социализм дээш эрес-маадырлыг демиселчи — Германияның Коммунистиг партиязын хораннын күш чок болдурары илеткелчи съездиниң индириинден негээн.

Э. Хонеккер Мао Цзэ-дунның бөлүүнүң улуг күрүнежи, шовинисчи болгаш авантюрисчи политиказын бурууу шапкан.

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының ам болур чөвүлел хуралының дугайын чугаалап тургаш, Э. Хонеккерниң демдеглээни: Европада тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң эрге-ажыктарыңга дугжуп турар ол ужурашыышкынның улуг ужур-дузазын ГСЧП үнелеп көрүп турар.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы СЭКП-биле дайынчы эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарын бодунуң бирги чергениң сорулгазы кылдыр кезээде көрүп келген. Политиктиг болгаш идеологтуг бүгү айтырыглар талазы-биле үзел-бодалдарының бүрүн чаңгыс аайы бистиң партияларывыстың аразында туруп турарын күзел ханышкыныг болгаш чоргаарал-биле демдеглеп болур бис. Бистиң партиявыс ол дайынчы дем каттыштырылгазын карак огу ышкаш камгалаары-биле бодунуң шыдавыла бүгү чүүлдерни моон соңгаар-даа кылыр дээрзин Эрих Хонеккер илеткелиниң түңнелинде медеглээн.

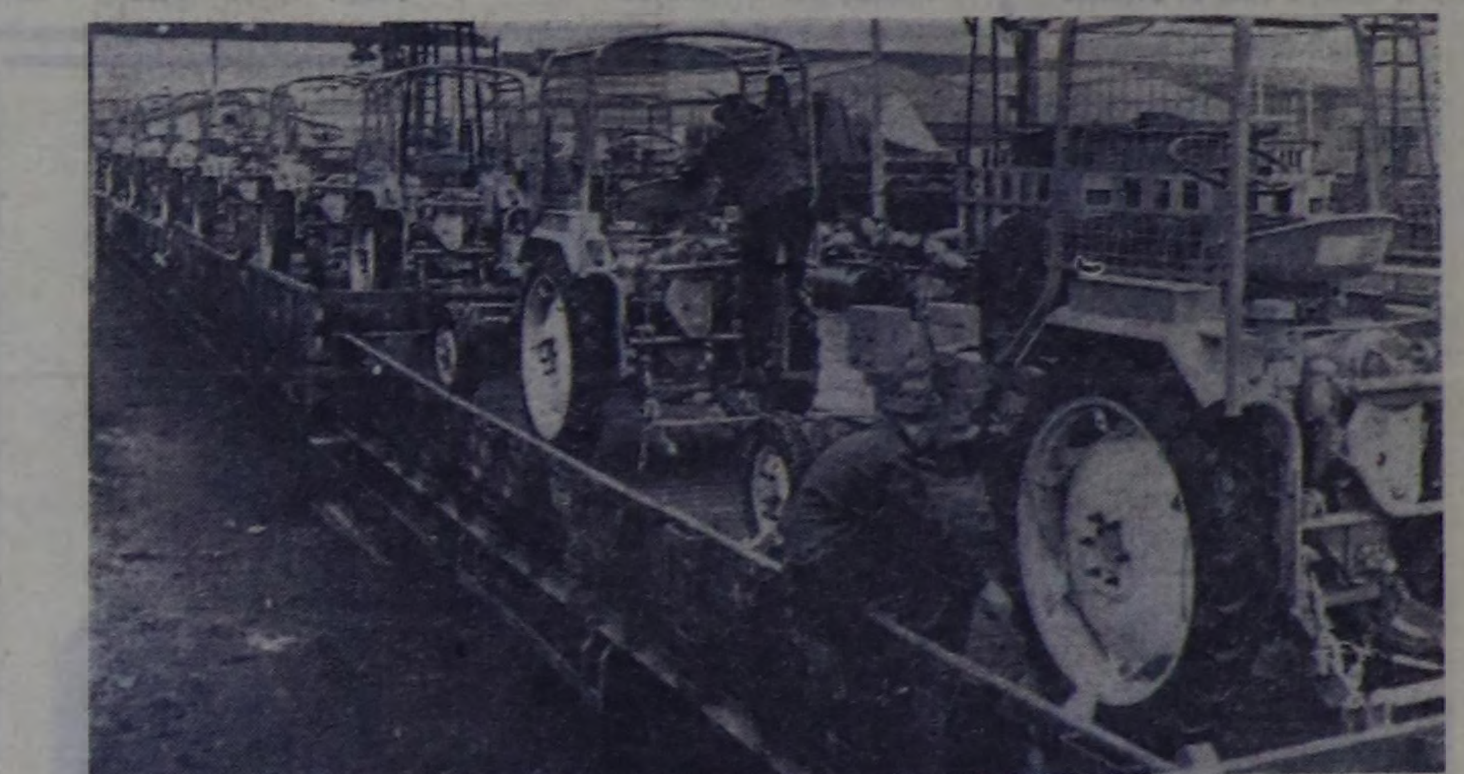

ГДР-ниң Шенебек заводунуң бүдүрген тракторлары Чехословакияда, ССРЭ-де, Румынияда болгаш делегейниң өске-даа чурттарында ажыглаттынып турар. Кодээ ажыл-агыйга олар кончуг таарымчалыг кылдыр дериттинген.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫН 50 ЧЫЛЫНГА

МЫНДА ГЕНЕРАЛДАР ӨӨРЕНИП ТУРАР

(Совет Армияның Төп штавының академиязындан репортаж)

Бо бажыңның чаны-биле эрткен санымда-ла, кылажым оожумнай бээр. Ооң кудумчу талазында ханада Суворов орденниң I чергезиниң хевирин чураан, хүлерде алдын үжүктер-биле: «ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Төп штавының Суворов орденниг шериг академиязы» деп бижип каан. Мурнунда шериг журналист кижи болгай мен, ол бажыңга баргаш, ында генералдарның канчаар өөренип турарын көрүксей берген мен.

Редакторданың бо академияның дугайында репортаж бижиир даалганы алгаш, марттың ыржым эртенериниң бирээзинде аңаа чедип келдим. Баштай көөрге, бо академия Москваның өске шериг академияларындан шоолуг ылгалыр хире чүвези чок ышкаш сагындырар. Ынчалза-даа сеткилим арай дүвүрекееп чораан. Сактырымга-ла, коридорнуң ыржымын өттүр базымнарының чыккылаап дааж дыңналып, хөнү ешинниг офицерлер кестүп келген ышкаш болур. Шаанда бо коридорлап сураглыг совет шериг ажылдакчылары Антонов, Баграмян, Василевский, Захаров база базып чоруп турган.

Академияның иштинге мени дежурный аныяк офицер үдеп чораан. Төөгү болу берген үелерни сагындырып келир: 1936 чылдың эгези. Партияның Төп Комитеди болгаш Совет чазак бедик квалификациялыг командир кадрларны белеткээри-биле ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштер системазынга Төп штабтың академиязын ажыдар дугайында шиитпирни хүлээп алган. Чаа өөредилге чери хөй-хөй кадрларны белеткеп үндүрериниң төвү апарган. Ооң доозукчулары ийи дугаар делегей дайынының үезинде армияларны, фронтуларны командылап, талантылыг полководчулар болгаш шериг ажылдакчылары апарган.

Чырыы аажок эрээл. Ында академияның төөгүзүн көргүскен материалдар бар. Фотографияларда академияның доозукчуларының чуруктары. Оларның аразында Совет Эвилелиниң Маршалдары Шапошников, Захаров, Баграмян, армия генералдары Курасов, Маландин болгаш өскелер-даа бар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүлүг тулчуушкуннары ол академияның доозукчулары Совет Эвилелиниң Маршалдары Леонид Говоровтуң, Александр Василевскийниң, Матвей Захаровтуң, куяктыг танк шериглериниң кол маршалы Павел Ротмистровтуң, армия генералдары Николай Ватутинниң болгаш Павел Курочкинниң аттары-биле холбашкан.

Акы-дуңма социалистиг чурттарның шериг генералдары база мында өөренип турганнар. Герман Демократтыг Республиканың камгалал министри Гейнц Гофман, Болгар Улус Республиказының камгалал министри армия генералы Добри Джуров, Чехословак Социалистиг Республиканың камгалал министри, армия генералы Богумир Ломский, Вьетнам Демократтыг Республиканың камгалал министри, армия генералы Вон Нгуен Зяп, Моол Арат Республиканың камгалал министрииниң оралакчызы, генерал-лейтенант Цог, Венгр Улус Республиказының камгалал министриниң оралакчызы, Венгр улус армиязының Кол политиктиг эргелелиниң начальниги, генерал-майор Пал Ковач, Польша Улус Республиказының агаарга удур камгалал шериглериниң командылакчызы, дивизия генералы Чеслав Манкевич болгаш өскелер-даа Төп штабтың бо академиязын доосканнар.

...Академияның начальниги, армия генералы Ивановтуң ажылдап олурар кабинединге кирип келдим. Генерал хүлүмзүрүп уткуп алгаш, олурарынче чалады. Ооң хары алдан ажа берген-даа болза, чиик адым болгаш сергелени кончуг. Ивановтуң дугайында ээзи эвес чылыг состерни академияда өөренип турарлардан дыңнаан кижи мен.

Начальниктиң дайынчы амыдыралы 1918 чылдан эгелээн. Дараазында чылын ол Коммунистиг партияга кирген. Кронштадка болган контрреволюстуг тура халыышкынны басчып, хамааты дайынга база киришкен. Ада-чурттуң дайынын Владимир Иванов фронту командылакчызының оралакчызы тургаш доосКан. Үжен орденнер болгаш медальдар — генералдың дайынчы аалдар-хавынызының бир херечизи ол.

— Бистиң дыңнакчыларывыстың канчаар чурттап, өөренип турарын сонуургап чор силер бе?— деп, генерал айтырды. — Кыска-биле харылап берейн: чурттап турары эки, өөрениири тергиин улус. Амгы үениң шериг уран аргазының ханы билиин офицерлерге болгаш генералдарга бээри — бистиң кол сорулгавыс бо. Өөредилге программазы чоокта турганындан безин ам дыка нарын апарган. Ракеталыг болгаш ядролуг чепсек тыптып келген. Совет Армияның кол күжү — ракеталыг шериг тургустунган. Курган чер шерии эде организастаттынган. Бо бүгү шериг херээниң чаа теориязын чогаадырын, программаны өскертирин негеп келген.

— Өөредилге кандыг янзылыг тургустунганыл? — деп сонуургап айтырдым.

— Кол черни лекциялар, семинар кичээлдери ээлеп турар. Ынчалза-даа дыңнакчыларның өөредилге материалдары-биле боттары хуузунда ажылдап билирин база чугулалаар апаар.

— Мен бодаарымга, Төп штабтың академиязы дайын шөлүнге хөй шериглерни башкарып билир ажылдакчыларны белеткеп үндүрер чер болуп турар чүве. Бо айтырыг кандыг янзылыг шиитпирлеттинип турарыл?

Мацаа хамаарышкан шериг оюннарын академияның чорудуп турарының дугайын генерал тайылбырлап чугаалады.

— Сөөлгү чылдарда өөренип кирген дыңнакчылар дугайында чүнү чугаалаар силер?

— Оларның аразында чүгле Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери эвес, дайын сөөлүнде чылдарда кижизиттинген офицерлер база бар. Олар шупту эки билиглиг, бедик культурлуг улус.

Академияның дыка хөй дыңнакчылары-биле чугаалашкаш, бо бүгү шынап-ла ындыг дээрзинге бүзүрей берген мен. Өөренип турарларның аразында тергиин эки чедиишкиннерлиг улус эвээш эвес бар. Чижээ, ийиги курстуң дыңнакчызы генерал-майор Сергей Ахромеев. Ол дайын үезинде немец-фашистиг эжелекчилерге удур эрес дидим тулчуп чораш, тиилелге соонда механизастаттынган шериглерниң болгаш куяктыг танкының академиязын дооскан. Ооң сөөлүнде алды чыл дургузунда танк дивизиязының командири турган. Төп штабтың академиязынче өөренип келген.

Полковник Алексей Макридин база-ла Сергей Ахромеевтен калышпас. Ол Ада-чурттуң дайынының чылдарында баштай аңаа дайынчы турганындан сержант чедир дешпээш, Днепрни кежип турда, онза маадырлыг чорукту кылганы дээш Совет Эвилелиниң Маадыры деп атты алган. 1951 чылда ол В. И. Ленин аттыг шериг-политиктиг академияны дооскаш, ам бодунуң билиин уламчылап турар.

Тускай факультет дээр факультетке база барган мен. Ооң начальниги — генерал-полковник Иван Людников. Ооң ады совет улустуң алдарлыг төөгүзүнүң арыннарында кирип бижиттинген. Мен Людниковтуң чугаазын дыңнап олургаш, Сталинград тулчуушкунун сактып олурган мен. Иван Людников ынчан 138 дугаар адыгжы дивизияны командылап турган. «Баррикада» деп заводтуң девискээринге хензиг черге демисежип турган ол дивизия сан талазы-биле каш катап хөй күштүг дайзынның шаварлалдаашкынын доктаамал ойтур шаап турган. Гитлержи генералдарның санап турганын ёзугаар алырга, Людниковтуң дивизиязы шагда-ла чок болур ужурлуг турган. Ынчалза-даа дивизия бодунуң турган черинден аткаараавайн, фашистерниң бүгү-ле аталаларын доктаадып шыдаан.

Иван Людниковтуң хереэнде Совет Эвилелиниң Маадырының Алдын сылдызы кылаңнаан.

— Сталинград дээш алганыңар ол бе?— деп айтырдым.

— Чок. Днепрни кешкени дээш. Аңаа база шак-ле турган болдур ийин — деп, ол харылады.

Ооң соонда генерал мени факультеттиң чамдык дыңнакчылары-биле таныштырды. Герман Демократтыг Республиканың улусчу национал армиязының полковниги Альфред Пальмер. Ол орус дылды-даа, Москваны-даа эки билир. А Пальмер 1959 чылда В. И. Ленин аттыг шериг-политиктиг академияны дооскан. Ам Төп штаб академиязының дыңнакчызы.

— Мындыг академияга өөренири мээң шагдан тура күзелим чораан — деп, Альфред Пальмер чугаалап олурар.

Венгр улус армиязының генерал-майору Карой Кутика Москвада өг-бүлези — кадайы, уш уруу-биле чурттап турар. Ол уш өрээлдиг квартиралыг, найысылалдың чараш черлерин үргүлчү сонуургап көрген чоруурлар.

— Политиктиг ажылдакчы кижиге мээң шериг эртемим кончуг чугула херек, ону мен мында ап турар мен — деп, Карой Кутика чугаалады.

Чехословак армияның полковниги Эмиль Гаек «академияның бүгү дыңнакчылары — совет болгаш даштыкы офицерлер, генералдар эп-найыралдыг чурттап турар бис. Бистерниң сорулгавыс-даа, күзеливис-даа чаңгыс» деп чугаалады.

П. БОЙКОВ,
ПМА-ның тускай корр.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

Апрель 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Иениң шимчыыр» 10, 12, 8, «Ынакшаанным кижи» 2, 4, 6, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Өлүм чок Кащей» 10, «Токиога болган олимпиада» (1-ги, 2-ги сериялары) 2.15, «Ленин Октябрьда» 6.30 «Ленин 1918 чылда» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Даң хаяазында шаажылаткан» 3, «Спартак» (1-ги, 2-ги сериялары) 5.30, 8.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Иениң чураа» 11, 3.30, 7.30, «Блокноттан бир саазын» 1.40, 5.30, 9.20 шактарда.

ЮРИСТ БОЛУР КҮЗЕЛДИГЛЕРГЕ

1967—1968 өөредилге чылында ССРЭ-ниң МООП школаларынга курсантылар хүлээп алырын чарлап тур. Ол школалар юридиктиг ортумак тускай эртемниглерни белеткээр. Өөрениириниң хуусаазы *2* чыл. Совет Армияга шериг албаныи эрттирген, ортумак эртемниг, кадыкының байдалы шериг албанынга таарыжыр, 30 хар чедир назылыг эр кижилерни хүлээп алыр. Курсантыларга айда 40 рубль стипендия бээр болгаш чурттаар чер, идик-хеп, аъш-чем-биле халас хандырар.

Кирериниң экзаменнери: орус дыл, литературага бижимел-биле (сочинение) болгаш аас-биле. ССРЭ төөгүзү аас-биле. Өөренирин күзээннер эмчи комиссиязын эртери-биле Кызылда МООП-туң кадрлар килдизинге келир. Шериг билеедин, билиминиң дугайында ортумак школа дооскаының документизин (боду-биле), сөөлгү ажылдап турган черинден характеристика, 3×4 хемчээлдиг ийи фото-чурук алгаш келир.

Билдиришкиннерни 1967 чылдың май 30-ге чедир хүлээп алыр.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуу 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01082.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

Улуг Октябрьның 50 чылы

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндезилеттинген

1967 ч. АПРЕЛЬ 23 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 96 (6733).

Өртээ 2 көп.

ЛЕНИНИЗМНИҢ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ—ОКТЯБРЬНЫҢ ХЕРЭЭНИҢ ЧАА-ЧАА ТИИЛЕЛГЕЛЕРИНЧЕ

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 97 чыл оюнга холбаштырган байырлыг хуралга эш А. П. КИРИЛЕНКОНУҢ илеткели

Эштер!

Чээрбиги чүс чылдың улуг революсчу чаартылгалары-биле холбашкан алдарлыг аттарның аразында Владимир Ильич Ленинниң ады ажылчы кижи бүрүзүнүң чүрээнге эң-не эргим болгаш чоок ат болуп турар. Бистиң партиявыстың болгаш Совет күрүневистиң үндезилекчизи, бүгү чурттарның ажылчы чоннарының баштыңчызы болгаш башкызы — Ленинниң чырыткылыг овур-хевири бистиң болгаш келир үениң бүгү салгакчыларының сагыш-сеткилинде чурттап турар болгаш мөңге шагда чурттаар апаар.

Бөгүн совет кижилер, делегейниң бүгү депшилгелиг күштери Ленинниң төрүттүнген хүнүн демдеглеп турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылы-биле холбаштыр бо чылын ол кайгамчыктыг хүн онза ужур-дузалыг. Совет чурттуң улустары болгаш бистиң даштыкы эннуктеривис Улуг Октябрьның 50 чылынга кайгамчык улуг сорук кириишкин-биле белеткенип турар.

Бүгү делегей төөгүзүнүң чаа үе-чадазының эгелээниң айыткан Октябрьның тиилелгези, социализмни тургусканы, совет черде бүгү-ле магалыг чаагай боттаныглалар бистиң улустуң медерелинде Ленинниң ады-биле болгаш өөредии-биле, ленинчи партияның маадырлыг ажыл-чорудулгазы-биле чарылбас холбаалыг. Демиселдиң болгаш тургузукчу күш-ажылдың чартык чүс чылының түңнелдерин үндүрбүшаан, совет кижилер Ленинниң улуг чаагай амыдыралчы эрес-маадырлыг чоруктары дээш аңаа боттарының кызыгаар чок ынакшылын болгаш өөрүп четтиришкинин бараалгадып турар.

Амгы шагның эң-не мурнакчы болгаш революсчу ангызы — ажылчын ангыда бар бүгү-ле эң дээре болгаш чаагай чүүлдерни Владимир Ильич Ленин бодунда сиңниктирген. Күчүлүг угаан-бодал, эртем талазы-биле өттүр көөр арга-мергежил, улус массаларның чогаадыкчы күштеринге ынзиг бүзүрел, дидим болгаш шиитпирлиг чорук, революсчу көдүрлүүшкүн, ажылчы чоннарның эрге-ажыктары дээш демиселге бүгү күжүн бээринге белен чорук — коммунистерниң партиязының байлаа болу берген ол кайгамчыктыг ленинчи демдектер ол партияны тиилеттирбес болдурган.

Маркстың болгаш Энгельстиң өөредиин чогаадыкчы хөгжүткени, марксизмни социал чаартылгаларның боттуг практиказы кылдыр боттандырып турары Ленинниң, оон тургусканы болгаш каңнап быжыглааны Коммунистиг партияның төөгүлүг ачы-хавыязы болган. Марксизмниң Ленинге үнелиг болган чоруу «чаңгыс чүгле эрткен үени тайылбырлап турарының утказында эвес, харын келир үени коргуш чок өттүр көөр утказында болгаш ол үени боттандырарынче угланган дидим практиктиг ажыл-чорудулгазында болган (чогаалдарының долу чыындызы, т. 26, арын 75).

Ленинчи идеялар бистиң улустуң амыдыралының хүн бүрүзүн, улуг эчис сорулгаже—коммунизмче оруктап оон базым бүрүзүн чырыдып турар. Болуннуң иштики болгаш даштыкы политиказының кол-кол угланыышкыннарын тодарадып, ажылагый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын шиитпирлээриниң ажыктыг оруктарын айытпышаан, бистиң партиявыс болгаш оон Төп Комитеди ленинчи чагыгларны чайгылыш чок эдерип турар. Социализм чурттарында чаа ниитилелдиң тургузукчулары, акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партиялар эң чугула айтырыгларга харыыларны Ленинден дилеп турар болгаш тып ап турар. Социал депшилге, национал хамаарышпас чорук болгаш демократия дээш, империализмге болгаш реакцияга удур, быжыг тайбың дээш демиселчилер Ленинниң идеялары-биле сорук кирип турар.

Ленинизм — бистиң чуртувуста кызыгаар чок тергиидеп турар идеология-дыр, кижиниң депшилгезиниң дээди бедиктеринче бистиң бурунгаар шимчээшкинивистиң тугу-дур. Бистер, совет коммунистер, совет кижилер, ленинчи улуг херектиң үргүлчүлекчилери болуп турарывыска чоргаарланып турар бис.

Социализм — ленинизмниң дириг боттаныышкыны

Эштер! Бистиң партиявыстың болгаш чонувустуң маадырлыг күш-ажылының болгаш демиселиниң Октябрь соондагы беш он чылдары социалистиг революция дугайында, социализмни болгаш коммунизмни тургузаар дугайында ленинчи өөредигни амыдыралга боттандырарынга тураскааттынган. Ол үениң дургузунда бистиң чуртувуска боттанган революсчу чаартылгаларның хемчээлдери болгаш ханызы база кижи төөгүзүнүң салым-хуузунга оларның аажок улуг салдары ленинизмниң төөгү талазы-биле шынныын бүзүредип бадыткаан.

Ленинге баштаткан большевик партия чурттуң салым-хуузу дээш харысалганы бодунга алган ол шиитпирлиг үеден бээр бисте ниитилел амыдыралының бүгү талалары үндезинни-биле чаартынган. Ниитилелдиң социалистиг өнчүзү, күш-ажыл кижилериниң эш ёзузунуң кады ажылдажылгазының болгаш кайы-кайызынга дузалажырының харылзаалары кызыгаар чок бадыткаттынган. Национал дарлалды болгаш көрүшпес чорукту чок кылган, хостуг болгаш дең эргелиг улустарның бузулбас акы-дуңма эвилели тургустунган. Кижини кижи мөлчүүр чорукту совет тургузуг бүрүн чок кылган. Ниитилелдиң бүгү кежигүннери социалистиг бүдүрүлге-биле холбаалыг, ынчаарга ниитилелге ажыктыг күш-ажыл амыдырап чурттаарының аргазының кара чаңгыс үнер дөзү болуп турар. Балбак хамааты эргелерни болгаш демократтыг хосталгаларны совет кижиге магадылап берген.

Социализм болза хостуг болгаш медереддиг хамаатыларның ниитилели болуп турар, ол ниитилел демократияның чаа, дээди хевирин боттандырып турар деп, В. И. Ленин оназалап демдеглеп чораан. Социализм болза күш-ажылдың кижизин бедик көдүрүп, ону ниитилел байлааның медереддиг тургузукчузу болгаш ээзи кылып, ниитилелдиң күчүлүг хөгжүлдезиниң чаа күштерин төрүттүндүрүп турар. Капиталистиг корум-чурумнарга базындырган байдалдан чаа-ла адырлып эгелеп турганывыс Совет эрге чагырганың баштайгы айларында-ла Ленин мынча деп чугаалаан: «Ажылчы чоннарның массазында кандыг байлак күштер барын..., ниитилелдиң социалистиг тургузуушкунунуң үезинде кандыг күштер бар болурун болгаш олар канчаар калбарып болурун амгы үеде ылап билип шыдавас бис» (чогаалдарының долу чыындызы, т. 36, арын 153).

Социалистиг тургузугнуң чогаадыкчы аргаларының күжүн болгаш эгээртинмезин Совет Эвилели кайгамчык улуг төөгүлүг дуржулгазынга көргүскен. Социализм болза болуп ниитилел амыдыралының эң-не депшилгелиг организациязы кылдыр көргүскен, ол дээрге бистиң чуртувустуң социал-экономиктиг болгаш культурлуг хөгжүлдезиниң темпилерин коступ көрбээни-биле дүргедеткен, ынчаарга онза чугула чүве чүл дээрге депшилгениң түңнелдерин бүгү-ниитилелдиң чаагай чоруунга бараалгатканы болур.

Ленинчи өөредигни амыдыралга боттандырар талазы-биле партияның болгаш совет улустуң демиселиниң, күш-ажылының кол түңнели болза ССРЭ-ге социализмниң бүрүн болгаш түрлүнга чедир тиилээни база коммунизмни тургузарынче шилчип киргени болур.

Эштер! Совет улустуң чедип алган бүгү чүүлдериниң өндүр улуу бир эвес эрги, буржуаз-помещикчи тургузугдан кандыг чүвени салгал кылдыр алганывысты сактып көөр болза, улам тода болу бээр. Россия «бүдүрүлгениң амгы үедеги чепсек-херекселдери-биле Англиядан дөрт катап, Германиядан беш катап, Америкадан он катап дора» хандыртынган дээрзин Ленин демдеглеп турган (чогаалдарының долу чыындызы, т. 23, арын 360). Ынчалзадаа чуртка бар турганы ол бүдүрүкчү күштерни делегейниң бирги дайыны, оон соонда империалистиг интервенция болгаш мөлчүкчү аңгыларның өөскүдүп үндүргени хамааты дайын харыксыраткан турган. Чурт ажыл-агыйының хоозураашкынынга болгаш аш-чутка таварышкан турган. Ынчаарда чүгле дайзыннар эвес, харын база хөй-хөй кижилер Россияны электрижилизгениң болгаш улуг үлетпүрнүг чурту болдурар деп ленинчи дидим бодалды боттанмас күзел кылдыр санап турган.

Ындыг болза-даа капитализмниң байдалдарында экономиктиг хөгжүлдениң аргаларының талазы-биле тоолзуг чүве ышкаш кылдыр сагындырар турган чүүл социалистиг тургузугнуң баазазынга эң боттуг чүүл болу берген. Октябрь соолундеги бежен чылдарның барык чээрбизи империализмниң биске дөгеп келген дайыннары болгаш улус ажыл-агыйын оон соңгаар катап тургузарынга эрте берген болза-даа, Совет Эвилели амгы делегейниң күчүлүг улуг индустриалдыг чурту болу берген. Ол үениң иштинде бистиң үлетпүр бүдүрүлгевис 66 катап өскен. Кан шуткулгазы, нефть тывары, машиналарны болгаш үлетпүр продукциязының өске-даа хевирлерин бүдүрүп үндүрери хемчээл чокка көвүдээн. Чурт электростанцияларның сырый четкизи-биле шыптынган турар дугайында ленинчи күзел боттанып турар. 1913 чылдыы-биле деңнээрге, электроэнергияны ажылдап үндүрери 267 катап көвүдээн.

1928 чылдан, ылавылаарга, бирги беш чылдың эгелээнинден бээр, 1966 чылга чедир үениң дургузунда үлетпүр бүдүрүлгениң немелде өзүлдезиниң чылда ортумак темпизи 11 хуу ажыг болганы солун-дур, ынчаарга ол-ла үениң иштинде АКШ-тың темпизи 4-ле хуугa дең болган, а Барыын таланың өске-даа чурттарының хөй нуруузунда — оон-даа эвээш болган. Үр үениң дургузунда үлетпүр өзүлдезиниң темпилериниң талазы-биле алырга, Совет Эвилели-биле капиталистиг чаңгыс-даа күрүне деннежип шыдавазын көрүп турар-дыр бис.

Күчүлүг индустриалдыг хөгжүлдениң түңнелинде делегей экономиказынга бистиң чуртувустуң ролю болгаш дензизи улуу-биле бедээн. Хааның Россия делегейниң үлетпүр продукциязының чээрби бешки кезиинин чүгле бир кезиин бүдүрүп үндүрүп турган деп чүве билдингир болгай, ам делегейниң үлетпүр бүдүрүлгезиниң бештиң барык бир кезии Совет Эвилелиниң үлүүнге онаажып турар.

Совет экономиказы аажок улуг бурунгаарлааашкынның дугайын чүгле чедип алдынган хемчээлдер херечилеп турар эвес, бистиң чуртувус ам сайзырангай, техника талазы-биле мурнакчы үлетпүр структуралыг болуп турар. Барык бүгү чурттарже үндүрүп турар совет бүдүрүлге маркалыг кылыглар делегей рыногунга улам улуг негелделиг болуп турар.

Совет Эвилелиниң бүдүрүлге, эртем болгаш техника талазы-биле депшилгези чүден тода болгаш иле, ону капитализмниң эң-не кызымак камгалакчылары безин бистиң чедиишкиннеривистиң дугайын чугаалаар ужурга таваржып турар. Ам, кажан Советтерниң чурту делегейниң эртем-техниктиг хөгжүлдезиниң хөй адырларында кол черни ээлеп турар үеде, ону ыттавайн

(Уланчызы 2-ги арында).

Тыва черге ужуражыышкыннар

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов дүүн Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязынга барып, эртем ажылдакчылары болгаш тускай эртемниглер-биле беседа кылган. Дуржулга станциязының директору Т. Г. Шпак ам эртем ажылдакчыларының ажылдап турар айтырыгларының дугайын чугаалаан.

Г. И. Воронов СЭКП ТК-ның март Пленумунуң көдээниң ажыл-ишчилериниң мурнунга тургускан сорулгаларының дугайын чугаалап турда, экономиктиг ажылды дүрген акжыдериниң эргежок чугулазынче дуржулга станциязының ажылдакчыларының кичээнгейин көрүндүрген. Бүдүрүлгеде аңаа, материал болгаш күш-ажылчы курлавырларны, кайы бир продукцияны санап билбес болза, ажыл-агыйны чаа ёзу-биле башкарып болбас дээрзин демдеглээн. Ылаңгыя хову ажылын болгаш мал ажылын эртемге үндезилээш чорудар талазы-биле сүмелерни колхозтарга болгаш совхозтарга бээр ужурлуг дуржулга ажыл-агыйының ажылдакчылары ол дугайын доктаамал билип чоруур ужурлуг.

Беседаның түңнелинде Г. И. Воронов станцияның ажылдакчыларының адреснинге шүгүмчүлекчи демдеглелди кылган. Ылаңгыя экономиктиг ажылды акжыдеринге, хову болгаш мал ажылын эртемге үндезилээш организастаар болгаш күш-ажылдың төлевири-биле база бүгү курлавырларны долу ажыглаары-биле холбашкан айтырыгларга кичээнгейни олар четпес көрүндүрүп турар. Мал ажылынга үрежилге ажылын улам ыңай акжыдерин дуржулга станциязының эртем ажылдакчыларының, республиканың бүгү ажыл-агыйларының тускай эртемниглериниң болгаш ажыл-ишчилериниң мурнунда тургустунган база бир эң чугула сорулга кылдыр Г. И. Воронов айыткан.

Тускай эртемниглер-биле ужурашкан соонда Г. И. Воронов станцияның ажылчыннары: механизаторлар, хову ажылдакчылары, тудугжулар-биле беседа кылган болгаш оларның салган хөй-хөй айтырыгларынга харыылаан.

Хүннүң ийиги чартыында Г. И. Воронов дуржулга станциязының шенелде ажыл-агыйының хойжулар бригадазының төвү Кара-Чыраага чеде берген. Сурагтыг хойжу Оюн Ноокай-биле беседа кылган үезинде эш Воронов мал ажылында ажылдап турар кижилерниң күш-ажылының организациязын болгаш төлевирин, оларның амыдыралын, культурлуг хандырылгазын сонуурган, хойнуң ажаалда, азыралын акжыдеринче угландырган элээн саналдарны айыткан.

Оон дараазында Г. И. Воронов бистиң республиканың партия-совет болгаш ажыл-агый ажылдакчыларынга үдедип алгаш, ол ажыл-агыйның бешки хову бригадазынга чеде берген. Бригадир Николай Калинин болгаш өске-даа механизаторлар-биле чугаалажып турган үезинде РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы хову ажылдарының чорup турарын сонуургаан. Чугаа агротехниканың аргаларының дугайында болуп турда эш Воронов ылаңгыя хөрзүннүң үрелирин баш бурунгаар болдурбас арганы берип турар дилиндек системаны, чемишчидилгелерни ажыглаар дугайында, чажылганың эң эки хуусааларын шилип алыр дугайында, мал чеми культураларны тарып өстүрер дугайында үнелиг сүмелерни тараажыларга берген.

Г. И. Вороновтуң механизаторлар-биле беседазынга СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока, СЭКП тыва обкомунуң секретары В. Н. Филиппов, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. К. Мендуме, дуржулга станциязының директорунуң оралакчызы И. С. Юртаев болгаш өске-даа партия, совет, ажыл-агый ажылдакчылары киришкен.

Чурукта: СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов (ортузунда) ужуражыышкыннар үезинде.

А. ОСТАПЧУКТУҢ фотозу.

КРЕМЛЬДИҢ СЪЕЗДИЛЕР ОРДУЗУНГА БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

МОСКВА. (СЭТА). В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 97 чыл болганың холбаштыр дүүн Кремльдиң Съездилер ордузунга байырлыг хурал болган.

Эштер А. П. Кириленко, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, П. Н. Демичев, Д. Ф. Устинов президиумга кестүп келирге хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткаан.

СЭКП-ниң Москва хоорkomунуң секретары В. Я. Павлов байырлыг хуралды ажыткан.

«Ленинизмниң тугунуң адаа-биле —Октябрьның херээниң чаа-чаа тиилелгелеринче» деп илеткелди СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленко кылган.

КЫЗЫЛГА БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге тураскааткан байырлыг хурал хөгжүм-шии театрынга дүүн кежээ болган. Республика найысылалының ажылчы чоннарының төлээлекчилери аңаа чыылган.

Байырлыг хуралдың президиумунга СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Г. И. Воронов, республиканың партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының удуртур ажылдакчылары, бүдүрүлгелерниң мурнакчылары олурган.

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока эге сөзү-биле байырлыг хуралды ажыткан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политбюрозунуң составын хүндүлүг президиумга диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле соңгаан.

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 97 чыл оюнуң дугайында илеткелди СЭКП-ниң Кызыл хоорkomунуң бирги секретары эш П. Т. Киселев кылган.

Байырлыг хуралдың киржикчилеринге улуг концертти көргүскен.

СЭКП ТК-да болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

1967 чылда эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи шаңналдарны тыпсыр дугайында

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының комитединиң киирген саналдарын чугаалажып көргеш, 1967 чылдың Ленинчи шаңналдарын тыпсырын доктааткан болза:

1. Ажылдың удуртукчулары ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының ядролуг физика институдунуң директору, академик Герш Ицкович Будкерге, ол-ла институттуң директорунуң оралакчызы, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Алексей Александрович Наумовка болгаш физика-математика эртемнериниң доктору Александр Николаевич Скринскийге, физика-математика эртемнериниң кандидады Вениамин Александрович Сидоровка, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының ядролуг физика институдунуң лаборатория эргелекчизи, техника эртемнериниң доктору Вадим Семенович Панасюкка, — бодуун кезектер физиказының шинчилелинге бот-боду-биле утуштур үндүрген бөлүк херелдерниң методун ажылдап кылганы дээш.

2. Украин ССР-ниң Эртемнер академиязының физика-техника институдунуң килдис эргелекчизи, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Илья Михайлович Лифшицке — металлдарның электроника энергетика спектрин шинчилээни дээш.

3. Лаборатория директору, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Георгий Николаевич Флеровка, бөлүктүң удуртукчузу, Ядролуг шинчилелдерниң каттышкан институдунуң ажылдакчылары: физика-математика эртемнериниң кандидады Виктор Александрович Друинге, химия эртемнериниң доктору, килдис эргелекчизи Иво Зварга, лабораторияның директорунуң оралакчызы, физика-математика эртемнериниң кандидады Сергей Михайлович Поликановка — трансуран элементилерниң шынарларының дугайында шинчилелдер болгаш оларның синтезин ажылдааны дээш.

4. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының В. А. Стеклов аттыг математика институдунуң улуг эртем ажылдакчызы, физика-математика эртемнериниң доктору Юрий Иванович Манинге — алгебралыг дагырлар болгаш абельдиг хөй хевирлер талазы-биле 1959—1963 чылдарда парлаан ажылдары дээш.

5. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының В. А. Стеклов аттыг математика институдунуң улуг эртем ажылдакчызы, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Сергей Петрович Новиковка — дифференциастаттывар хөй хевирлерниң талазы-биле кылган, 1964—1966 чылдарда парлаан бөлүк ажылдары дээш.

6. Академик Юрий Александрович Орловка, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының геология болгаш геофизика институдунуң килдис эргелекчизи, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Борис Сергеевич Соколовка, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының палеонтология институдунуң лаборатория эргелекчизи, биология эртемнериниң доктору Василий Ермолаевич Руженцевке, геология-минерология эртемнериниң кандидады Борис Павлович Марковскийге — 1954—1964 чылдарда парлаан 15 томнуг «Палеонтологияның үндезиннери» деп ажылы дээш.

7. Хөвең ажыл-агыйының машиналарының талазы-биле күрүнениң тускай конструктор бюрозунуң ажылдакчылары: бюронуң начальнигиниң оралакчызы Павел Федорович Глазатовка, килдистер эргелекчилери Аполлинарий Николаевич Приходькога, Владимир Дмитриевич Тютьновка, Ортаакы Азияның «Малек» деп машина шенээр станциязының дуржулга ажыл-агыйының трактор-комплекстиг бригадазының бригадири Джават Кучиевке, Ташкент область Янгиюль районунуң Киров аттыг колхозунуң комплекстиг механизастаттынган бригадазының бригадири Турсуной Ахуновага — хөвең ажаар, вертикалдыг-шпиндельдиг ийи одуруглуг машинаның тургузуун ажылдап кылганы, ону калбаа-биле бүдүрүп үндүргени болгаш машиналарны көдээ ажыл-агыйга шиңгээткени дээш.

8. Техниктиг эртемнерниң доктору, көдээ ажыл-агый механизациязының болгаш электрижилилгезиниң грузин эртем-шинчилел институдунуң директорунуң оралакчызы, ажылдың удуртукчузу Шалва Ясонович Кереселидзеге, ол-ла институттуң лаборатория начальниктериниң оралакчылары Давид Сергеевич Насаридзеге, Георгий Оганесович Оганезовка, трактор болгаш көдээ ажыл-агый техниказының талазы-биле күрүнениң тускай конструктор бюрозунуң ажылдакчылары килдис эргелекчизи Теймураз Александрович Чейшвилиге, килдис начальнигиниң оралакчызы Гиви Константинович Эдиберидзеге, кол конструкторнуң оралакчызы Шалва Элизбарович Дарджаниягa — шай бүрүлерин шилип чыырын механизастаарынга «Сакартвело» дээр шай ажаап алыр машинаны чогаадып кылганы болгаш нептереткени дээш.

9. Техниктиг эртемнерниң доктору, машина тудуунуң технологиязының төп эртем-шинчилел институдунуң лаборатория эргелекчизи Абрам Моисеевич Ляссуга, техниктиг эртемнерниң кандидады, ол-ла институттуң улуг эртем ажылдакчызы Павел Афанасьевич Борсукка, техниктиг эртемнерниң кандидады, Уралмашзаводтуң кол металлургу турган Евгений Тихонович Долбенкога, Москваның «Станколит» дээр шой эзилдирер заводунуң кол инженери турган Иннокентий Александрович Онуфриевке, Серго Орджоникидзе аттыг «Запорожсталь» металлургия заводунуң цех начальниги Андрей Сафронович Ткаченкога, техниктиг эртемнерниң кандидады, Харьковтуң В. И. Ленин аттыг политехниктиг институдунуң доцентизи Иван Васильевич Рыжиковка—шуткулга бүдүрүлгезиниң принцип талазы-биле чаа технологиязын — ол, болу кадыгланы бээр холумактардан өзектерни болгаш хептекчилерни ажылдап кылганы болгаш бүдүрүлгеге нептереткени дээш.

10. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Алексей Андреевич Коротковка, химиктиг эртемнерниң кандидады, синтетиктиг каучуктуң академик С. В. Лебедев аттыг Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң лаборатория эргелекчизи Владимир Александрович Кропьга, техниктиг эртемнерниң кандидады, синтетиктиг каучук үлетпүрүнүң күрүнениң төлевилел болгаш эртем-шинчилел институдунуң кол инженери Борис Сергеевич Короткевичиге, химиктиг эртемнерниң доктору, нефтехимиктиг чорудулгаларның Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң лаборатория эргелекчизи Марк Семенович Немцевке, химиктиг эртемнерниң кандидады, Ярославльда синтетиктиг каучук заводунуң лаборатория начальнигиниң оралакчызы Петр Андреевич Виноградовка, химиктиг эртемнерниң кандидады, синтетиктиг каучуктуң Ефремовта С. В. Лебедев аттыг заводунуң лаборатория начальнигиниң оралакчызы Владимир Иванович Аносовка — таарымчалыг каучукту болгаш ону үлетпүр талазы-биле алырының технологиязын чогаадып тургузар талазы-биле кылган комплекс ажылдары дээш.

11. Техниктиг эртемнерниң доктору, дугуйлар кылыр үлетпүрнүң эртем-шинчилел институдунуң директорунуң оралакчызы Василий Федорович Евстратовка, техниктиг эртемнерниң кандидаттары, ол-ла институттуң килдистер эргелекчилери Владимир Александрович Пименге, Иван Иванович Селезневке, Кировтуң дугуй заводунуң кол инженери Галина Павловна Голоулинага, ол-ла заводтуң кол конструктору Николай Степанович Голошумовка— чүък автомобильдеринге чаа хевирниң болбаазын дугуйларын бүдүрериниң конструкцияларын болгаш технологтуг чорудулгаларын ажылдап кылганы дээш.

СЭКП ТК-да болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

1967 чылда литератураның болгаш уран чүүлдүң талазы-биле Ленинчи шаңналдарны тыпсыр дугайында

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында литератураның, уран чүүлдүң болгаш архитектураның талазынга ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының талазы-биле комитеттиң киирип келген саналдарын көргеш, СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1967 чылдың Ленинчи шаңналдарын тыпсырын доктааткан болза:

1. Михаил Аркадьевич Светловка, шүлүкчү—«Сеелгү чылдарның шүлүктери» деп ному дээш.

2. Абдульфаз-оглы Кара Караевке, композитор, ССРЭ-ниң улустуң артизи—«Диңмирээшкин кокпазы-биле» деп балеттиң музыказы дээш.

3. Игорь Александрович Моисеевке, балетмейстер, ССРЭ-ниң улустуң артизи—ССРЭ-ниң улусчу танцы талазы-биле Күрүнениң академиктиг ансамблиниң 1965 чылда концерт программазы дээш.

4. Юрий (Георгий) Иванович Пименовка, РСФСР-ниң улустуң чурукчузу—«Чаа кварталдар» деп чуруктары дээш.

5. Рубен Николаевич Симоновка, режиссёр, ССРЭ-ниң улустуң артизи—Күрүнениң Евг. Вахтангов аттыг театрынга классиктиг болгаш совет драматургияның шиилерин тургусканы дээш.

ЛЕНИНИЗМНИҢ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ—ОКТЯБРЬНЫН ХЕРЭЭНИҢ ЧАА-ЧАА ТИИЛЕЛГЕЛЕРИНЧЕ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Эш А. П. КИРИЛЕНКОНУҢ илеткелиниң уланчызы

баар арга база-ла чок. Совет эртемденнер математика, ядролуг физика, атомнуг энергияны тайбың сорулгаларга ажыглаар, химия, биология, медицина талазы-биле шылгарангай ажыдыышкыннары-биле делегейни байыткан.

Бистиң улузувустуң эртем-техниктиг өндүр улуг чедиишкини — Черниң кылымал спутнигин делегейге эң-не баштай салып үндүрген хүнүнден бээр он чылы бо чылын болур. Бо тоогулуг болуушкун космос шинчилелдериниң бүдүн үезин ажыткан, ынчангаш совет эртемденнериниң болгаш ажылчыннарының, инженерлериниң болгаш техниктерниң маадыр космонавтарның кылган эрес-маадырлыг чоруунуң бүгү улуг чаагайын бөгүн оңза тодазы-биле көрүп турар бис.

Эштер! Совет улустуң чедип алган бүгү чүүлдерин, экономиканың, культураның, эртемниң бүгү чедиишкиннерин совет кижиге бараан болдурган бис. Революция соонда кижилер эки чурттаарын күзээри черле чүүлдүг деп Ленин санап чораан. Советтерниң V Бүгү-россия съездизинге кылган илеткелинге оон чугаалааны болза: «Кажан чаа негелделерниң бүгү талаларындан көргенивисте мынчаар чугаалаар бис: ол ындыг болур-даа ужурлуг, ол дээрге кижи бүрүзү бодунуң байдалын экижидерин күзеп турар, бүгү кижилер амыдыралдың кежиктерин ажыглаарын күзеп турар социализм-дир» (чогаалдарының долу чыындызы, т. 36, арын 501).

Коммунистиг партия ленинчи чагыгны кезээде сактып чоруур болгаш ону ыдыктыы-биле күүседип турар. Бистиң улузувус улам-на эки чурттазын дээр дугайында сагыш салыышкынны ол бодунуң дээди херээ болгаш хүлээлгези деп санап турар. Ленинниң баш удур көргени ышкаш, социализм кижиге улам өзүп турар чаагай чорукту берип турар дээрзин бистиң ниитилеливистиң хөгжүлдезиниң бежен чыл дургузунда дуржулгазы көргүзүп турар. Оран камгалалынга болгаш чурттуң техника-экономиктиг хожудаңгай чоруун ажып эртеринге дыка хөй херекселди чардыктырары албан чугула турган болзажок, Совет эрге-чагырганың чылдарында ажылчы чоннарның амыдырал деңнели революция мурнундаазынга бодаарга, бисте хөй катап бедээн.

Улустуң чаагай чоруун бедидери бисте ажыл төлевирин бедидериниң, үүрмектеп садар өртектерни чиигедириниң, үндүрүглерни кызырарының болгаш соксадырының аргазы-биле хандыртынып турар. Чүгле 1950—1966 чылдар дургузунда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевири бүдүн чартык ажыг катап өскен. Ажылчы чоннарның орулгаларынга боттуг немелде болза, 1966 чылда ажылдап турар бир кижиге онаалтыр санаарга, 400 ажыг рубль онаажып турар ниитилел фондузу болур. Оон аңгыда, чурттаалга бажыңнарын, школаларны, культура-амыдырал болгаш медицина албан черлерин тударынга ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның бир өг-бүлезинге онаалтыр күрүне чылда ортумаа-биле 150 рубльди чарыгдап турар. Хереглелдиң ниитилел фондузунуң күсели-биле 8,5 миллион уруглар школа назы четпээн уруглар албан черлеринде тежээттирип турар. Совет ниитилел болза ажылчы чоннар назылап кырааңда болгаш күш-ажыл кылыр аргазын оскунганда материал талазы-биле хандырып турар. Пенсияны ам бүгү ажылчы чоннарга — ажылчыннарга, албан-хаакчыларга, колхозчуларга тыпсып турар. Совет кижилер өөредилгени, оон иштинде дээди эртемни халас ап, медицинаның халас дузаламчызын ажыглап турар. Чуртта санаторийлерниң болгаш дыштанылга бажыңнарының калбак четкизи нептерээн. Бисте эмчилер ам революция бүдүүзүнгээзинден 20 ажыг катап хөй, чижээ, АБШ-ты, Англияны болгаш Францияны катай алырга безин, оон дыка хөй.

Совет күрүне чурттаалга фондузун тудар болгаш ажаар талазы-биле чарыгдалдарның кол үлүүн бодунга ап турар. ССРЭ-де бажың хөлезизи делегейде эң-не чиик. Чурттаалга тудуунуң хемчээлин болгаш темпизин сөөлгү үеде ап көөр болза, чуртта 10 миллион ажыг кижи чыл бүрүде-ле чаа бажыңнарже кирип турар, ол хире бедик.

Социалистиг ниитилел, күш-ажылды бүгү-нииити болгаш албан болдурбушаан, оон-биле кады оон байдалын үндезини-биле экижиткен. Ажыл төлевирин хевээр арттырбышаан база бедидип тура, ажыл хүнүн кызырар талазы-биле улуг хемчеглерни Совет күрүне чорудкан. Ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны беш ажыл хүннүг, ийи дыштаныр хүннүг неделяже шилчидери Октябрьның 50 чыл оюнда колдуунда дооскан турар.

Социализм совет улуска культураның, эртемниң чаагай чоруун берген, улустуң угаан-бодалын бедиткен болгаш байыткан. Кижиниң хууда сайзыралынга эң-не таарымчалыг байдалдарны харын социалистиг ниитилел тургузуп берип турар.

Бир эвес хаанныг Россияның чонунуң дөрттүн үжү бижик билбес турган болза, ам бисте бүгү-нииити ортумак өөредилгеже шилчилгени боттандырып турар. Ажылдап турар чонунуң бир муң кижиге-ле 560 ажыг дээди болгаш ортумак (дооскан болгаш дооспаан) эртемниг кижи онаажып турар. Өөредилгениң янзы-бүрү хевирлеринде ам 72 миллион кижи хаара туттунган. Бисте литература болгаш уран чүүл ёзулуг чечектелиишкинде четкен. Совет литераторларның болгаш чурукчуларның коммунистиг идеалдар сиңниккен болгаш уран-чечен бедик шынарлыы-биле ылгалып турар эң эки чогаалдары бистиң улузувустуң угаан-бодал эртинезин болгаш делегейниң бүгү культуразын байлакшыдып турар. Социалистиг реализмниң уран чүүлүнүң кол маадырлары коммунизмни тургузуп турар совет кижи. Бистиң чуртувуста эртем болгаш уран чогаадылга калбак улус массаларның херээ апарган.

Эртемниң болгаш техниканың, литератураның болгаш уран чүүлдүң төлээлекчилериниң иштинден, бистиң Төрээн чуртувустуң чаагай чоруу дээш күш-ажылга шылгарангай чедиишкиннери дээш ол бедик атка төлептиг болган, Ленинчи шаңналдың лауреаттарының чаа отрядтарының бөгүн тыптып келгенин демдеглээри сеткилге таарымчалыг-дыр.

Ынчангаш, кандыг-даа таланы ап көөрүвүске, совет кижи бүгү-ле талаларга ниитилелдиң сагыш салыышкынын, партияның сагыш салыышкынын, социализм дугайында ленинчи өөредигни амыдыралга боттандырганының түңнелдерин көрүп турар-дыр.

Бистиң чуртувустуң экономика болгаш культура хөгжүлдезиниң, улустуң чаагай чоруун бедидериниң улуг чедиишкиннериниң дугайын чоргаарал-биле чугаалаар бүгү барымдааларлыг бис. Оон-биле чергелештир, чүгле чедиишкиннерни болур-чогуур-биле үнелээр эвес, харын четпестерни база көөр херек деп партия өөредип турар. Партия коммунизм тургузаар дээш бодунуң хүн бүрүдеги, шынгыы демиселинге партия организацияларының, совет болгаш ажыл-агый органнарының, бистиң бүгү кадрларывыстың кол кичээңгейин болгаш күжениишкинин бистиң бурунгаар шимчээшкинивиске моондактап турар шаптыктаашкыннарны чайладырынче, үлетпүрнүң, капитал тудугнуң, кодээ ажыл-агыйының ажылында, чоннуң хандырылгага кавызында болгаш бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң хөй талалыг ажыл-чорудулгазының өске-даа талаларында бар четпестерни чайладырынче мооңнеп турар.

Социалистиг тургузугнуң магадылап турары улуг социал эргелер хамааты хүлээлгелер-биле база хамыктың мурнунда совет кижи бүрүзүнүң коммунистиг ниитилел тургузуушкунунуң кандыг-даа участогунга шынчы болгаш ак сеткилдиг ажылдаар хүлээлгези-биле чарылбас харылзаалыг болуп турар.

«Кым ажылдавазыл, ол кижи чем чивес» деп бодууң болгаш ылаптыг шынында Ленин социализмниң үндезинин, «оон күштүүнүң эгээртинмес үнер дөзүн, оон алыс тиилелгезиниң буза шаптынмас үндезинин» бүзүреп көрген (чогаалдарының долу чыындызы, том 36, арын 358).

Социализм үезинде хостуг коллективтиг күш-ажылда түс-түс кижилерниң хөгжүлдезинче угланган кол күш салдынган. Бүгү улустуң күш-ажылының ниити агымынче каттыжып кирип турар боттарының хууда күш-ажылы дээш чоргаарланыры, бүдүрүлгениң чедиишкиннери дээш, бистиң планнарывыстың салым-чолу дээш бот-харыысалганы медерел билири, ниитиниң байлаан өстүрери дээш чүткүүрү совет кижилерниң мозузунге чүүлдешкек.

Эштер! Ленинниң партиязы болгаш совет улус ниитилелдиң политиктиг, экономиктиг, социалдыг болгаш угаан-бодал талазы-биле амыдыралын социалистиг ёзу-биле эде тургузарының үлегер-чижээн делегейге берген. Эртемниг социализм чаа-чаа ниитилел харылзааларының бүдүн системазында боттанып бадыткаттынган. Ол дээрге делегей депшилгезиниң хөгжүлдезинге улуг салыышкын болган.

Ол салыышкынның тоогулуг ужур-дузазы чүдел дизе, ниитилелдиң улам-на бедик, социалистиг организациязынче шилчииринин эргежок чугулазын болгаш болдунар аргалыын эгээртинмес улуг чурттуң амыдыралынга бадыткааны, ол шилчилгениң практиктиг аргаларын болгаш хевирлерин ажылдап кылганында болур. Социалистиг революция дээрге, ажылчын аңгыга баштаткан ажылчы чоннарның эрге-чагыргазын бадыткадып тургузары дээрге, социализмни тургузарының шиитпирлиг байдалы ол дээр дугайында ленинчи номналды амыдырал боду-ла бадыткап көргүскен. Бодунуң бүгү-ле ажыл-чорудулгазын марксизм-ленинизмге үндезилээш боттандырып турар партияның удуртулгазы-биле чораш, ажылчы массалар социалистиг ниитилелди тургузуп, оон улам ындайгы хөгжүлдезин хандырып шыдаар дээрзи херек кырынга бадыткаттынган.

Дириг, боттуг социализм — ол дээрге Ленинниң улуг херээниң тиилелгези, ленинизмниң өлүм чок идеяларының практиктиг боттандырылгазы-дыр!

Ленинчи угланыышкын-биле — коммунизмче

Эштер! В. И. Ленинниң төрээн хүнүн бөгүн бистер Октябрьның алдарлыг юбилейинче уткуштур бар чоруур совет улустуң бедик чогаадыкчы көдүрлүүшкүнүнүң байдалында демдеглеп турар-дыр бис.

СЭКП ТК-ның октябрь (1964 ч), март база сентябрь (1965 ч.) Пленумнарынга ажылдап кылдынган болгаш СЭКП-ниң XXIII съездизинге боттарының улам ындайгы хөгжүлдезин алган улуг-улуг социал-экономиктиг, политиктиг, идеологтуг болгаш организастыг хемчеглер совет ниитилелдиң хөй талалыг амыдыралынга кайы хире таарымчалыг салдарны чедирип келгенин улам тодазы-биле көрүп турар бис. Ол политиканы бүгү совет улус чаңгыс эп-сеткилдиг деткээн болгаш амыдыралга чайгылыш чок боттандырып турар. Тургузукчу ажылдың хемчээлиниң, боттандырып турар хемчеглерниң болгаш боттуг чедиишкиннерниң социалдыг ужур-дузазының талазы-биле алырга, бистиң чурттуң амыдыралының амгы үези эң-не хөй болгаш эң-не үре-түңнелдиг болуушкуннар-биле долдунган.

Коммунизм тургузуушкунунуң амгы үе-чадазының онзагай чүүлү чүдел дизе, ажыл-агыйны болгаш ниитилел амыдыралын удуртуп башкарарынга эртемниг аргаларны улам-на калбаа-биле, улам-на чүткүлдүү-биле нептередип турарында. Партийжи удуртулгага коллективтиг ёзу калбарып, быжыгып келген; партия, күрүне ажыл-агый аппаратының бүгү звеноларынга ажыл-херекчи чорук бедип турар апарган.

В. И. Ленинниң чугаалааны: «бис коммунизмни кажан ол экономика талазы-биле үндезилеттинген турда, чүгле ынчаарда үнелеп көөр апаар бис» (чогаалдарының долу чыындызы, том 38, арын 179). СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларын ёзугаар чаа беш чылда коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тудушкак харылзаага хөгжүдери, ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин бедидери болгаш социал-экономиктиг харылзааларны улам сайзырангайжыдары көрдүнген. Партия эң чугула кичээңгейни экономикаже — үлетпүрүү, кодээ ажыл-агыйны, тудугну, транспортту, ниитилел бүдүрүлгезиниң бүгү-ле адырларын улам ындай хөгжүдеринче угландыр салып турар. Ам бистер ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культуралыг херегцээлдерин шуут хандырза чогуур улус ажыл-агыйының шак ындыг адырларын улам бурунгаар хөгжүдүп болур аргалыг апарган бис. Ынчангаш бо беш чылда бүдүрүлгениң чепсек-херекселдериниң болгаш хереглелдиң бараанарының бүдүрериниң өзүлде темпилерин чоокшулаштырарын боттандырып эгелээн бис. Коммунистиг тургузуушкунну чүгле социализмге чүүлдешкек боттуг дүрүмнерни долузу-биле, чайгылыш чок ажыглаарының үндезининге ам чедиишкинниг чорудуп болур деп СЭКП санап турар. Ынчангаш планнаашкынны бүгү талазы-биле сайзырангайжыдар, бот-орулга-чарыгдалгаларны нептередир, ажыл-агыйны эргелеп башкарарынга төпчүдүлге биле демократизмни шын холбаштырар, ажылга материалдыг-даа, моральдыг-даа идиг бериишкинниң ролюн бедидер ужурлуг бис. Ленин бисти аңаа өөредип-даа чораан. СЭКП ТК-ның март болгаш сентябрь Пленумнарынга партияның ажылдап кылган хемчеглери, ылаңгыя чуртта үлетпүрнүң, транспорттуң база харылзааның бүдүрүлгелерин планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа чурумунче шилчидерин боттандырып эгелээни чогум оон-биле холбашкан.

Ажыл-агыйның башкарарының чаа аргаларынче 2500 чыгыы үлетпүр бүдүрүлгелери шилчээн, а келир чылын арткан бүгү бүдүрүлгелер шуптузу шилчиир. Дуржулганың көргүзүп турары-биле алыр болза, чаа ёзу-биле ажылдап турар фабрикаларда болгаш заводтарда бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазын экижидеринге ажылдакчыларның сонуургалдыы дыка өзүп, күш-ажылды болгаш социалистиг өнчүнү улам мелередлии-биле көөр чорукка кижизимири алаан көскүзү-биле өзүп турар апарган. Оон түңнелинде бүдүрүлгениң үре-түңнелдиг болурунуң эң бедик көргүзүглери чедип алдынып, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү дүрген өзүп, дериглге, чиг-эт, материалдар дээре ажыглаттынып турар. Бо бүгү болза, совет кижилерниң национал орулгазының болгаш чаагай чоруунуң өзүлдезиниң темпилерин дүргедедириниң перспективаларын ажыдып турар.

Ажыл-агый реформазы — бодунуң херек эвес, ынчаарга ону чорудары улуг күжениишкиннерни болгаш кичээңгейни негеп турар. Ажыл-агыйның чорударының чаа методтарын боттандырарының эң-не ажыктыг аргаларын шилип алыр дугайын, чаа системаның ажылдап турар бүгү механизмни улам ындай таарыштырар дугайын сөглеп турары ол-дур. ССРЭ-ниң Күрпланы, министерстволар болгаш ведомстволар, бүдүрүлгелер, эртем шинчилел институттары улус ажыл-агыйынга экономиктиг ажылды могаг чок сайзырангайжыдар болгаш ханыладыр, бүдүрүлгениң үре-түңнелдиг болурунуң өзүлдезин, капитал салыышкыннарны, кол болгаш эргилде фондуларын эң дээре ажыглаарын доктаамал чедип алыр ужурлуг. Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның техниктиг деңнелин болгаш шынарын бедидер талазы-биле ажылды күштелдирери, бүдүрүкчү күштерниң хөгжүлдезиниң амгы үедеги деңнелин харылаар кылдыр күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени эртем ёзузу-биле организастаар ажылды нептередирин дүргедери, чаа бүдүрүлгелерниң төлевилеп турар күчүлерин дүрген шиңгээдип алыры эргежок чугула.

Ханы экономиктиг хемчеглерни чорудары бергелерге таварышпайн барып болбас деп чүве черле билдингир. Ынчаарга чамдык ажылдакчыларның эрги хожудаңгай чорукче болгаш бүдүрүлгелерниң оонак чүүлдеринче сундугар чоруу ам-даа бар, «чедип алган деңнел ёзугаар» планнаар чорук ам-даа таваржып турар, экономиктиг эң боттуг көргүзүглер болза садып сайгарган продукцияның хемчээли дээрзи билдингир түрбүже, планның күүселдезин «сан сүрүп» негээр чорукту чамдык кижилер уламчылап турар. Бүдүрүлгениң курлавырларын эң долу ажыглаар төлээде, бар бергелерни кызымаккай ажып эртери эргежок чугула.

Партияның экономиктиг политиказының төп сорулгаларының бирээзи болза улус ажыл-агыйынга техниктиг депшилгени эң-не дүргедедири болур, ол дээрге эртемниң улам ындайгы хөгжүлдезин чокта боттанмас. Эртем бистиң хүн бүрүдеги амыдыралывыска кирген турарын чедип алыр дээш, В. И. Ленин «эртемни үнелеп көөрүн өөренир» деп кыйгырган. Эртем шинчилелдериниң түңнелдери бүдүрүлгеге дүрген ажыглаттынган турзун, эртем болза ниитиниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидериниң улам-на идепкейлиг чүүлү болган турзун дээш, партия эң чүткүлдүг ажылдап турар.

Партияның политиказы, ажылчы чоннарның эрес-шудургу ажылы кайгамчыктыг үре-түңнелдиг болуп турарын сеткил ханыышкын-биле демдеглеп болур бис. 1966 чыл — беш чылдың бирги чылы — эки доозулган. Бо чыл база багай эвес эгелээн. Бирги кварталда үлетпүр бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң темпизи дыка бедээн.

Эрткен чылдың амгы үези-биле деңнээрге, үлетпүр продукциязының бүдүрүлгези 10,9 хууга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 6,7 хууга өскен. Продукцияның хөй-хөй эң чугула хевирлериниң, оон иштинде улустуң хереглелдиң бараанарының бүдүрүлгезиниң улгатканы бисти өөртүп турар. 100 миллион тонна ажыг каңны чылда бүдүрерин хандырып турар деңнелге совет металлургияның бирги кварталда үнгени онзагай демдеглексенчиг-дир. Кодээниң ажыл-ишчилери эът, сүт, чуурга бележеткээриниң квартал планын ажыр күүсеткен, ол-ла үениң дургузунда мыйыстыг бода малдың, хойнуң болгаш өшкүнүң баш саны өскен. Ам үеде колхозтарда болгаш совхозтарда часкы хову ажылдары чоруп турар, кодээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүдү база мал ажылының продуктулуун көвүдедири дээш социалистиг чарыш калбарган.

Экономиканың болгаш культураның сайзыралынга, партияның XXIII съездизиниң салганы сорулгаларны боттандырарынга бистиң улустуң чаа-чаа улуг чедиишкиннери-биле бежен дугаар совет чыл демдеглеттинер дээрзинге чигзиниг турбас.

Эштер! Сөөлгү чылдарда чедип алдынган чүүлдерни болгаш бүгү эрткен оруктун эргий көрбүшаан, бистер совет улустуң салым-чолунга ленинчи партияның ажыл-чорудулгазының кайы хире улуг ужур-дузалыг болганын тодаргайы-биле көрүп турар бис. Коммунистиг партияны тургузарынга, оон теориязын, революстуг стратегиязын болгаш тактиказын ажылдап кылырынга Ленин бодунуң генийин, бодунуң бодакчы болгаш организакчы чайынналчак талантызын киирген.

Ленинчи чалбыыштыг идеяларны чепсеглениишкин кылдыр алгаш, большевиктер ажылчын аңгыга, ажылчы чоннарның калбак массаларынга социалистиг революцияның тиилээринге ханы бүзүрелдиң одун кывыскан, миллион-миллион массаларның кайгамчык улуг энергиязын оттурган, ол энергия чаа ниитилелдиң тургузуушкунунга сиңниккен болгаш сиңнигип турар.

Ам үеде, кажан бисти 1917 чылдың «хайныышкынныг болуушкуннарындан чартык чүс чыл аңгылап турар апарганда база чурт хөй-хөй шылгалдаларны болгаш бергелерни тиилелгелиг-биле эртип келгенде, ленинчи партияның удуртукчу болгаш башкарыкчы ролю улам-на быжыккан, улам улгаткан Совет улустуң чедип алганы бүгү-ле чүүлдерни партияның удуртулгазы-биле чедип алган. Ленинчи партия кезээде чон-биле кады, ол ажылчы чоннар-биле кады тиилелгелерниң өөрүшкүзүн-даа, түр үеде чедимче чок чүүлдерниң бергезин-даа үлежип келген болгаш үлежип турар.

Ленинниң чагааны ышкаш, иштики болгаш даштыкы политиканың бүгү-ле эң чугула сорулгаларын бисте Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле боттандырып турар.

СЭКП акы-дуңмалышкы марксистчи-ленинчи партиялар-биле кады делегейниң амгы хөгжүлдезиниң эң чугула айтырыгларын теория ёзугаар ажылдап кылырынга улуг салыышкынны киирип турар. СЭКП-ниң Программазында, XXIII съездиниң шиитпирлеринде коммунистиг ниитилелди тургузарының кол-кол сорулгалары тодараттынган.

Ол чедиишкиннерни чедиишкинниг шиитпирлээриниң эргежок чугула негелдези болза партийжи удуртулганың стилин болгаш методтарын чүткүлдүү-биле сайзырангайжыдары, партийжи амыдыралдың ленинчи чижек-нормаларын хажык чокка сагыыры болур деп, партия санап турар. Кажан ниитилел-политиктиг болгаш экономиктиг болуушкуннарны бүгү талалыг анализтээринге, кадрлар-биле болгаш бүгү ажылчы чоннар-биле организакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажылга партия организацияларының кол кичээңгейин мооңнеттинген турар болдур. Чүгле ынчаарда партия организацияларының удуртукчу ролюн улгаттырары болдунуп болур. Сөөлгү чылдарда ол талазы-биле кайгамчыктыг өскерлилгелер болган. Партия организацияларының болгаш оларның удуртукчу органнарының бүдүрүлге айтырыгларын, Советтерниң болгаш массалыг организацияларның ажыл-чорудулгазын, идеологтуг ажылды көрүп турары улам-на ханы болу берген. Ынчанмыже партийжи удуртулганың чаа-чаа методтарын шиңгээдип алыр, оон стилин сайзырангайжыдар талазы-биле бистиң бүгү организацияларывыска болгаш кадрларга ам-даа хөйнү кылыры негеттинип турар.

В. И. Ленин мынча деп демдеглеп чораан: «Өске бүгү социалистиг теориялардан марксизмниң ылгалы болза, ажыл-херектиң боттуг байдалын база сайзыралдың боттуг чорудулгазын анализтээринге бүрүнү-биле эртемге үндезилээн бодалды база революстуг энергияның, революстуг чогаадыкчы чоруктуң, массаларның революстуг эгелээшкининиң ужур-дузазын эң-не шиитпирлии-биле хүлээн көөрүн кайгамчыктыы-биле каттыштырганы болур...» (чогаалдарының долу чыындызы, том 16, арын 23).

Бүгү совет кижилерниң үре-түңнелдиг ажылдаарынга болгаш сагыш-сеткил өзүлдезинге, оларның инициативазын болгаш энергиязын хөгжүдеринге бүгү-ле болдунар аргаларны тургузарын партия оралдажып турар. Кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы күжениишкиннеринден, политиктиг медерелдииннден болгаш хөй-нииити идепкейинден бистиң нииити херээвистиң чедиишкини хамааржыр. Партия массалар ортузунга политиктиг ажылды күштелдирип, ажылчы чоннарның, ылаңгыя аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң хевирлерин болгаш методтарын сайзырангайжыдып, партияның бүгү кежигүннериниң бедик идейлиг, организастыг болгаш сагылга-чурумнуг чоруктуң үлегер-чижээ болур хүлээлгелиинге негелдени бедидип турар.

Партияның күжүнүң кол үнер дөзү, оон тиилелгелериниң магадылалы — улус чон-биле үзүлбес харылзаада, ажылчы чоннарның массаларын сорук киирип база организастап билиринде деп, улуг Ленин өөредип чораан. Совет улус бодунуң партиязынга бүзүрээр. Оон бүгү-ле эгелээшкиннерин болгаш планнарын идепкейлии-биле деткип турар. «Коммунистиг партия моон соңгаарда чоннуң аас-кежии болгаш бистиң Төрээн чуртувустуң чечектелиишкини дээш, коммунизм дээш демиселдиң херээнге бодунуң бүгү-ле күжүн бээр, совет улустуң улуг бүзүрелин бодунуң практиктиг ажыл-херектери-биле шынзыдар» деп, СЭКП-ниң XXIII съездизинге Төп Комитеттиң отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Ленинчи партияның удуртулгазы-биле бис бүзүрелдиг чоруп олурар бис, коммунизмниң бүрүн тиилелгезинге чедер-даа бис!

СЭКП Ленинниң интернационалчы чагыгларынга шынчы

Эштер! Улуг ленинчи өөредиг тоогунуң шылгалдазын чүгле национал эвес, харын база делегей хемчээлинге база тудуп шыдаан. Ол өөредигниң тугунуң адаа-биле социалистиг революциялар боттанып, хөй-хөй чурттарда чаа ниитилел тургустунуп турар. Ленинчи идеяларның чаартыкчы ролю делегейниң коммунистиг болгаш бүгү хосталгалыг шимчээшкининиң күчүлүг калбарыышкыны-биле шынзыттынган. Ниитилел хөгжүлдезиниң янзы-бүрү чадаларында туруп турар улустарның мурнакчы кижилери амгы үеде өйү келген социал болгаш национал айтырыгларны шиитпирлээринге диләәшкиннерин ленинизмче угландырып турар.

Ханы эртем ёзунуң талазы-биле бүгү талалыг күчүлүг болбушаан, ленинизм ажылчы чоннарның бүгү делегей акы-дуңмалышкызының болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының улуг идеязын, бүгү улустарның үндезин эрге-ажыктарының болгаш салым-чолдарының ниитилешкээниң идеязын киирип турары-биле база-ла ажылчын аңгының революстуг демиселиниң чепсээ болу берген.

Ленинизмге, пролетаржы интернационализмге шынчызы СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказының алыс утказын илередип турар. Ленинниң өөреткени-биле алырга, интернационализм херек кырында — ол дээрге «революстуг шимчээшкинниң болгаш революстуг демиселдиң хөгжүлдези дээш бодунуң чурттунга карак-кызыы ажылдаары, кандыг-даа ылгал чокка бүгү-ле чурттарга шак-ла ындыг, чаңгыс-ла шак ындыг демиселди, шак-ла ындыг угланыышкынны (пропаганда-биле, сагыш-сеткил-биле, материалдыг байдал-биле) деткиири болур» (чогаалдарының долу чыындызы, том 31, арын 170).

Революстуг демиселдиң боттуг тодаргай байдалдарында национал болгаш интернационалдыг сорулгалар канчаар дүүшкен турар ужурлуг дээрзин билиринге ленинчи ол бадыткал дузалап турар. Чаа ниитилелдиң тургузуушкуну азы монополияларның бүгү чагыргазын чок кылыры, национал хамаарышпас чорукту быжыглаары азы империализмниң дизеннишкиннерин өйтүр шавары-даа дээн дижик — кандыг бир чурттуң ажылчы чоннарының мурнунда туруп турар иштики сорулгаларны шиитпирлээри дээш идепкейлиг демиселдеп даштыкаар интернационалчы хүлээлгелерниң күүселдезиниң дугайында чугаа-даа туруп болбас дээрзин ленинчи ол бадыткал тодаргайы-биле көргүзүп турар. Оон-биле кады социализмниң делегей системазын быжыглаары, ажылчын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинни деткиири, тайбыңны болгаш бүгү-нииити айыыл чок чорукту быжыглаары дээн ышкаш ындыг чугула нииити айтырыгларны шиитпирлээринге дээштиг киржилге чокка национал сорулгаларны чедиишкинниг боттандырары база болдунмас.

Чамдык кижилер ленинизмниң ады-биле революсчу чорудулганың болгаш интернационализмниң коңгүс-ле ленинчи эвес концепсиязын болгаш тайылбырын чаар оралдажыышкыннарны кылып турары-биле холбаштыр айтырыгны ленинчи ёзу-биле көөрүнүң ужур-дузазын онзалап айтыры эргежок чугула. Ынчалза-даа демиселдиң чылдары коммунистерниң ёзулуг революсчу чорукту меге чагдыныышкындан ылгап билиринге, делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазынга шынчызының дугайын сөс-биле эвес, а ажыл-херектер ёзугаар көрүп көөрүнге өөреткен. Марксисчи-ленинчи кижи болза революстуг, интернационалчы политиканы чайгылыш чокка боттандырып, ажылчы чоннарның социал болгаш национал хосталгазының, эртемниг социализмниң идеяларын амыдыралга боттандырарының эрге-ажыктарынга шудургу болгаш шыдамык ажылдап турар. Совет коммунистерни Ленин ындыг интернационалчы демисечилер кылдыр кижизиткен.

Совет республиканың бүгү-ле интернационалчы хүлээлгелерин турушттуу-биле күүсеткенин демдеглевишаан, Ленин шак мындыг чайгылыш чок бүзүрелди илергейлээн: «Делегейниң социалистиг шимчээшкининге дузалаар талазы-биле, кижи төрелгетенни капиталдың дарлалындан база хөлезилелдиг кулданыышкындан адырып алырынга, социалистиг ниитилелди база улустар аразынга быжыг, чөптүг тайбыңны тургузарынга чедирер аргаларны хандырар болгаш дүргедедир талазы-биле бистиң кылып-ла шыдаар бүгү чүүлдеривис моон соңгаар-даа кылдынар апаар» (чогаалдарының долу чыындызы, том 36, арын 123). Бистиң партиявыс, совет улус боттарының улуг баштыңчызының болгаш башкызының интернационалчы чагыгларын алдарлыы-биле күүседип келген болгаш күүседип турар деп, бөгүн чугаалап болур бүгү барымдааларлыг-дыр бис, эштер.

Совет улус ленинчи партияның баштаалгазы-биле социалистиг ниитилелди тургускан, гитлерлиг Германия-биле аар-берге дайынга бистиң Төрээн чуртувустуң хосталгазын, Октябрьның херээн камгалап алган. Моон-биле кады бо болза социализмниң баштайгы чуртунуң бодунуң интернационалчы хүлээлгезин күүсеткениниң кайгамчык үлегер-чижээ, тайбыңның болгаш депшилгениң херээниң тиилелгези болган. Социалистиг тургузугну узуткаар болгаш ССРЭ-ниң улустарын кулдар болдурар дээн империализмниң күш дөгээр оралдажыышкынын чүгле үзе шапкан эвес, харын база делегейниң революстуг шимчээшкининиң улам ындайгы көдүрлүүшкүнүнге эң таарымчалыг тоогулуг байдалдар тургустунган.

Эрткен чартык чүс чылдың дургузунда бистиң партиявыстың болгаш улузувустуң талазындан деткимче албайн келген шак ындыг ёзулуг революстуг шимчээшкин делегейде чок. Кыдаттың, Моолдуң, Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүктүң улустарынга оларның империалистиг дарлалдан адырлыры дээш демиселинге дузаламчыны, антифашисчи дайынга испан улусту деткээни — бо-даа база өске чурттарның ажылчы чоннары-биле совет улустуң революстуг эп-сеткил каттыштырылгазының өске-даа хөй-хөй илередиишкиннери бүгү делегейде хосталгалыг шимчээшкинге аажок улуг дээштиг салдарны чедирген. Империализмниң талазындан болуп турган өжээнниг айыыышкынны өйтүр шавар, чаа ниитилелди тургузар талазы-биле социалистиг чурттарга политика болгаш материалдыг улуг дузаламчыны Совет Эвилели көргүскен.

Кажан америк империализмге атомнуг чепсек тыптып келген болгаш термоядролуг дайынның айыылы кижи төрелгетенниң кырынга диргелип келген байдалдарда Совет Эвилелиниң тайбыңның болгаш социал депшилгениң херээниң чеденгизи болур ролю аажок улуг күш-биле база катап илерээн. Бистиң улузувус тиилеттирбес шериг күчүзүн тургускан, ол болза империализмниң агрессчи чүткүлдериниң оруунга кол моондак болуп турар. Америк империализмге баштаткан делегей реакциязы шериг өнчүк-чонгаэлеринге чедир кандыг-даа аргаларны ажыглап турган, революстуг чорудуушкунну моондактаарын оралдажып, делегейниң ол-бо районнарынга удур шаап халдаашкынны кылып турар. Ындыг болза-даа социалистиг дем каттыштырылгазының, хамыктың мурнунда ССРЭ-ниң күчүзү империалистиг күштерге оларның күзээни-биле хөделир арганы бербейн турар.

Бистиң социалистиг улуг Төрээн чуртувус бодунуң доктуннап келгениниң чартык чүс чылының дургузунда бүгү улустарның хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш, социализм дээш, империализм-биле демиселдиң мурнуку одуруунга туруп келген дээрзин бөгүн бүрүн харыысалгалыы-биле медеглеп болур бис!

Оон ужурунда акы-дуңма коммунистиг партиялар болгаш бүгү депшилгелиг күштер Октябрьның чуртунга удур өжээнниг кандыг-даа үнүүшкүннерни империализмге бараан болганы, социализмниң, бүгү революстуг, демократтыг шимчээшкиннерниң херээн божаннатканы кылдыр көрүп турары черле билдингир-дир. Олар делегейниң революстуг чорудуушкунунга бистиң партиявыстың болгаш совет улустуң кол салыышкынын ССРЭ-де коммунизм тургузуушкунунуң чедиишкиннеринден, бистиң планетавыста тургустунуп турар бүгү байдалга оон салдарындан көрүп турар. Совет кижилер боттарының даштыкы акы-дуңмаларының интернационалчы деткимчезин бедик-биле үнелеп көрүп турар. Империалистиг интервенцияның болгаш хамааты дайынның чылдарында, Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-шынгыы үезинде, социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунуң үезинде Октябрьның чурту-биле делегейниң ажылчын аңгызының, бүгү чурттарның ажылчы чоннарының революсчу эп-сеткил каттыштырылгазын кажан-даа уттупас бис.

Эштер! СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң ажыл-чорудулгазының ленинчи принциптери делегей аренazынга деңдиш дивес. XXIII съездиниң ажылдап кылган шугумун боттандырбышаан, СЭКП Төп Комитеди Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының база делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң сырый каттыжыышкыны дээш бистиң партиявыстың демиселиниң айтырыгларын декабрь (1966 чыл) Пленумунга бүгү талазы-биле чугаалажып көрген.

Бүгү делегейниң революстуг чорудуушкунунуң кол күжү — ол дээрге социализмниң делегей системазы-дыр. Социалистиг чурттарның сырый каттыжыышкынын быжыглаары болгаш кады ажылдажылгазын хөгжүдери бистиң партиявыстың болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиказы талазы-биле ажыл-чорудулгазының эң чугула угланыышкыны болуп турар. Улустарның интернационалчы чаңгыс эвииниң ленинчи принциви делегейниң социалистиг системазында хандыр сиңниккен.

Варшава Керээзиниң организациязында болгаш Бот-бодунга Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелинде бактаап турар күрүнелерниң аразында политика болгаш экономика талазы-биле сырый харылзаалар тургустунган. Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында ийи талалыг керээлерниң бүдүн системазы социалистиг чурттарның аразында бар болуп турары билдингир болгай. Польша Улус Республиканың болгаш Чехословак Социалистиг Республиканың түс-тузунда немец ажылчы чоннарның баштайгы күрүнези — Герман Демократтыг Республика-биле бо чылын чарган керээлериниң тайбыңның болгаш интернационалчы найыралдың херээн быжыглаарынга улуг ужур-дузалыг болуп турарын моон-биле холбаштыр демдеглээри күзенчиг-дир.

Ажыл-агый тургузуушкун болгаш техниктиг депшилге талазы-биле хөй талалыг кады ажылдажылга, эртем болгаш культура талазы-биле идепкейлиг солчулга, бистиң партия, профэвилел, хөй-нииити, ажыл-агый органнарывыстың база шуут ажылчы чоннарның аразында улам калбарып турар харылзаалар — акы-дуңма социалистиг чурттарның аразында интернационалчы харылзааларны боттандырып турар кол оруктарның ырак-та-ла четче эвес даңзызы ындыг-дыр.

Дем каттыштырылгазының нииити сорулгаларын шиитпирлээринге күжениишкиннерни каттыштырары-биле чергелештир национал ажыл-агыйларның хөгжүлдези социализм чурттарының бүдүрүкчү күштерин дүрген өстүрген. 1966 чылда ол чурттар 1937 чылда ол-ла девискээрге бүдүрүп үндүргенинден барык 10 катап ажыг үлетпүр продук-

(Төнчүзү 3-кү арында).

Эш А. П. КИРИЛЕНКОНУҢ илеткелиниң төнчүзү

(Эгези 1—2 арыннарда).

циязын бүдүрүп үнүүрген. Ол үениң дургузунда капиталистиг делегей үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээлин чүгле 3,7 катап көвүдеткен.

СЭКП болгаш социалистиг чурттарның марксисчи-ленинчи партиялары социализмниң делегей системазының хөгжүлдезиниң идип үндүрүп турар айтырыгларын күженнишкиннерин кады үндүргеш шиитпирлеп, социалистиг чаартылгаларның делегей дуржулгазының берип турар бүгү-ле эки чүүлдерин чаа нийтилел тургузуушкунунга ажыглап, таваржы бээр бергелерни шууругу ажып эртип турар. Чаңгыс эпче быжыг күзел-соруктуун, социалистиг чурт бүрүзүнүң болгаш бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының чедиишкиниг хөгжүлдезинге бот-боттарының сонуургалдыын сөөлгү үеде Чехословакияның, Болгарияның, Венгрияның, Герман Демократтыг Республиканың акы-дуңма партияларының болгулаан съездилери чайынналдыр көргүскен.

Бистиң партиявыс делегей аренازынга социалистиг чурттарның эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарынга кичээнгейлиг доктаамал көргүзүп турар. Ам, социалистиг дем каттыштырылгазы улуг күчүлүг болуп турар үеде, ол чурттарның даштыкы политиказының принциптериниң болгаш хөделишкиннериниң чаңгыс аайы делегей болуушкуннарының чорудуушкунунга аажок улуг салдарны чедирип шыдаар аргалыг болуп турар.

Бистиң хүннеривисте делегейниң эң чидиг айтырыы болза Вьетнамга удур Американың Каттышкан Штаттарының кем буруулуг дайыны болуп турар. Вьетнам улустуң маадырлыг удурланыышкынынга, америк агрессияны бүгү улустарның шиитпирлиг буруу шаап турар чорууунга таварышкаш, АКШ-тың чазаа Мурнуу-Чөөн Азияга тайбыңны тургузарынга база-ла сагышсырап турар дээр янзылыг чүвезин ыяк чокка чүлчүрүп турар апарган. Херек кырында АКШ-тың чазаа болуунуң дээрбечи дайынының хемчээлдерин соксаал чокка калбартып турар. Апрель 20-де америк ужар чүүлдүн Хайфоннуң объектилеринче халдааны ышкаш, америк агрессорларның ындыг бужар-чүдек үүлгедиглери совет улустуң болгаш бүгү делгиллиглиг хөй-ниитиниң килеңнээшкинин болгаш хорадаашкынын хайныктырып турар.

Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар америк агрессияга удур демиселинге акы-дуңманың бүгү талалыг болгаш өзүп турар дузаламчызын ВДР-ге көргүзүп турар. Демисежип турар Вьетнамны делегейниң бүгү ак сеткилдиг кижилери деткип турар. Америк империалистер ол дайынынга боттарының бужар-чүдек сорулгаларын чедип ап шыдавас болгаш вьетнам улустуң чөптүг хереэ тиилээр дээрзинге чигаанниг чок!

Бир эвес Вьетнамга дузаламчыны, Кыдатты кирииштирбишаан, социалистиг бүгү чурттарның хөделишкиннериниң чаңгыс аай чорууда боттандырган чүве болза, ол дузаламчы улам ажыктыг болур ийик. Ындыг чаңгыс эпче Совет Эвилелиниң болгаш социализмниң өске-даа чурттарының чүткүлү Мао Цзэ-дуннуң чарылдырыкчы, националисчи бөлүүнүң кызымаккай удурланыышкынынга таваржып турары харааданчыг-дыр.

Мао Цзэ-дуннуң бөлүү коммунистиг шимчээшкинниң кол шугумунче калчаалыг халдаашкынны кылып, делегей хемчээлдеринге социалистиг чурттарның политиказынга удур демисежип турар деп чүве билдингир болгай. Марксизм-ленинизмни «Мао Цзэ-дуннуң идеялары» дээр чүве-биле солуур деп хоозун оралдажыышкыннарны буруу шаап турар коммунистиг партияларже ол бөлүк националисчи, улуг күрүнезирек ёзу-биле халдап турар.

Бистиң партиявыс, акы-дуңма өске-даа партиялар-биле бир дөмей, Кыдаттың Компартиязы-биле, Кыдат Улус Республика-биле найырал болгаш интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазы дээш өскерлиш чокка туржуп турар. Империализм-биле демиселди марксисчи-ленинчи партияларга болгаш социалистиг чурттарга удур, бирги ээлчегде, Совет Эвилелинге болгаш СЭКП-ге удур демисел кылып алган Мао Цзэ-дуннуң бөлүүнүң антиленинчи үзел-бодалдарын чайгылыш чокка, шиитпирлиг сойгалаарын болуннуң хүлээлгези кылдыр кады санап турар.

Мао Цзэ-дуннуң болгаш оон бөлүүнүң ол политиказы агрессорларга таарыжып турары билдингир, ындыг болза-даа вьетнам улустуң ак сеткилдиг бүгү өңнүктериниң, тайбың болгаш социализм хереэниң бүгү талалакчыларының талазындан шиитпирлиг буруу шавыышкынны ол политика болдурбайн барып шыдавас. Совет Эвилели интернационализмниң принциптерин быжыг болгаш чайгылыш чокка барымдаалавышаан, демисежип турар вьетнам улуска дузаламчыны планнаар болгаш херек кырынга көргүзер талазы-биле Кыдатты кирииштирбишаан, социалистиг бүгү чурттарның хөделишкиннериниң чаңгыс эвии эң калбаа-биле боттандырарынга мурнуку хевээр белен бис.

Вьетнамда агрессчи дайынын үргүлчүлеп турган хиремзинде-ле, АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери Совет Эвилели-биле харылзааларны экижидер деп бодунуң чүткүлдүүнүң дугайын база медеглеп турары ховар эвес. Бир эвес ындыг медеглелдерге шынзыгар чүве болза, АКШ социалистиг бир күрүне-биле эки харылзаалыг болурун күзеп турар хиремзинде-ле, социалистиг өске чуртка удур дайынны чорудуп турары ол ышкажыл. Ынчаарга ол дээрге идегел чок кордалдар-дыр. Тайбыңны быжыглаарының хереэнге, тайбың доогуннаашкынның принциптеринге үндезилээш, бүгү-ле капиталистиг чурттар-биле кайы-кайызынга ажыктыг экономиктиг харылзааларны хөгжүдеринге кады ажылдажыр чорукка белен бис дээрзин Совет Эвилелиниң чазаа каш удаа медеглеп келген. Бир эвес АКШ-тың чазаа делегей эргезиниң норма-чижектерин сагыырының оруунга түрүп ап, өске чурттарның болгаш улустарның иштики херектерин холгаарлаар чорууп соксадып алыр болза, ол чорук ол чуртка база бир дөмей хемчээлдиг хамааржыр ийик.

Кандыг-даа, улуг болгаш биче-даа улустуң, бодунуң чуртунга ниитилел тургузуунуң хевирин боду тускайлаң тодарадыр эргени совет улус ыдыктыг деп санап турар. Бис моон соңгаар-даа социал болгаш национал хосталга дээш демисежип турар улустарның талазынга шыңгыы туржур бис. Ынчангаш, бо талазы-биле кым-даа будулбас ужурлуг!

Национал аныяк күрүнелер-биле ССРЭ-ниң найыралын быжыглаарының политиказы интернационализмниң ленинчи принциптеринге үндезилеттинген. Национал-хосталгалыг шимчээшкин социализмниң тиилелгелери-биле сырый харылзаалыг турган шиитпирлиг чедиишкиннерни чедип алган. Совет Эвилели хосталган чурттарга политиктиг деткимчени көргүзүп, олар-биле экономиктиг, техниктиг болгаш культурлуг кады ажылдажылганы хөгжүдүп турар. Колониализмниң даралгазын ап октапкан чурттар-биле найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзаазын моон соңгаар-даа хөгжүдүп, оларның национал хамаарышпас чорууун быжыглаарынга, социал депшилгениң оруу-биле бурунгаарлаарынга дузалаар бис.

Капиталистиг чурттарның ажылчын аңгызы-биле, ажылчы массалары-биле совет улустуң эп-сеткил каттыштырылгазын бистиң партиявыс быжыглаар. Ол чурттарның акы-дуңма партиялары ниитилел-политиктиг амыдыралга улам-на өзүп турар рольду ойнап, депшилгелиг бүгү күштерниң монопольдуг капиталдың тергиидели узуткап шыдаар аргалыг быжыг эвилелин тургузарып оралдажып турар.

Эштер! Бистиң партиявыс болгаш совет күрүневис, ленинчи даштыкы политиканы чайгылыш чок чорутпушаан, аңгы-аңгы социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ доогуннаарының принциптерин камгалавышаан. Европага быжыг тайбыңның байдалын тургузарын онза ужур-дузалыг деп санап турар. Социалистиг чурттар — ол Варшава Керээзиниң киржикчилери ол диптиң бүгү чурттарының айыыл чок чорууун хандырарының болгаш кады ажылдажылгазын хөгжүдериниң тода программазын 1966 чылдагы Бухарест Декларациязынга тайылбырлаан. Ол документиде кирип турар идеялар болгаш саналдар Европаның хөй-ниитизиниң калбак кезээниң изиг деткимчезин алган.

Делегей амыдыралының болуушкуннарын болгаш фактыларын үнелээрде, ол ышкаш Европаның айыыл чок чорууунуң идегелдиг системазын тургузарының эргежок чугула байдалы, кызыгаарларның өскерилбези, барыын-герман өжээнзиректерниң ядролуг чепсекче кирбези, ийи герман күрүнелерниң—ГДР биле ГФР-ниң туруп турарының фактызын бурун барымдаалаары болур дээрзинге Европаның коммунистиг партиялары чаңгыс аай бооп турары онза чугула. Ол дугайы Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының чаа доозулган VII съездизинге акы-дуңма партияларның төлээлекчилериниң чугааларынга база катап илергейлеттинген.

Европага тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынче угланган ГДР-ниң политиказын СЭКП болгаш марксисчи-ленинчи өске-даа партиялар бедик-биле үнелеп турар.

Ынчаарга Барыын Германияда эрге-чагыргада чоокта чаа кирген «улуг коалицияның» дижир чазак бодунуң тайбыңга ынакшылдыг медеглелдеринге чорүштүр, херектиң чогум утказы-биле алырга, адаанзырак чорукту, милитаризмниң болгаш антикоммунизмниң политиказын чорудуп, ол чазак Барыын Берлинни алыр болгаш бүгү герман улусту төлээлээр эргени алыр дээр мугулай негелделерни кылып турар-дыр. Европаның улустарынга сөстер эвес, харын үениң негелделеринге болгаш Европа диптe амгы боттуг байдалга дүүшкен ажыл-херектер, харысалгалыг политиктиг шиитпирлер херек.

Совет Эвилели, Европаның социалистиг чурттары тайбыңның хереэнге ажыктыг хөгжүлде болгаш ГФР-ни-даа кирииштир бүгү күрүнелер-биле кайы-кайызынга ажыктыг харылзаалар дээш туржуп турар, ынчалза-даа ол чүүлдерни боттарының чаңгыс эвинге каража таварыштырып, ниитизи-биле социалистиг дем каттыштырылгазының азы ында кирип турар тус-тус чурттарның эрге-ажыктарынга каража таварыштырып турган чедип алырын күзевейн турар.

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чөвүлел хуралы чоокку хүннерде Барловы Варыга ажыттынар, Европага тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш улустарның демиселиниң өйү келген чугула айтырыгларын аңаа чугаалажыр. Өске-даа акы-дуңма партиялар ышкаш, бистиң партиявыс база чөвүлел хуралдың чедиишкинниг болурунга эң улуг күженишкиннерин[*] салыр.

Эштер! Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң бүгү отрядтарының сырый каттыжыышкыны онза чугула амгы байдалдарда бистиң партиявыс, оон Төп Комитеди ол чугула сорулганы шиитпирлээринге боттарындан хамаарышкан бүгү чүүлдерни кылып турар. Сөөлгү үеде СЭКП-ниң болгаш коммунистиг өске-даа партияларның аразында харылзаалар идепкейжээн, оларның удуртукчуларының ужуражыышкыннары болгаш чугаалажыышкыннары болуп турар. Боттарының эрге-ажыктары база тайбың, национал хамаарышпас чорук, демократия болгаш социализм дээш демиселдиң ниити айтырыглары хамаарышкан айтырыгларга бистиң болгаш акы-дуңма партияларның политиказын база хөделишкиннерин эң дээре айлаштырып таарыштырарынга ол чорук идиг берип турар.

Акы-дуңма ааан хөй партияларның илергейлээни чөвүлел хуралды чыылдырарының инициативазы ам коммунистиг хүрээленде улам улуг деткимчени ап турар. Ону эрттиреринге таарымчалыг байдалдарын өйү келген деп хөй-хөй партиялар санап турар. Мынчангаш чогумчуладыг белеткелдиң соонда делегейниң коммунистиг шимчээшкининге ол хире чугула чөвүлел хурал болур дээрзинге бүзүрелди болуушкуннарның бүгү чорудулгазы берип турар.

Бистиң ниити сагыш салыышкынывыс болза делегейниң бүгү коммунистери сырый каттышкан интернационалчы күш болуп хөделген турары болур. Мынчангаш марксизм-ленинизмден болгаш пролетаржы интернационализмден чайлааннарның кандыг-даа оралдажыышкыннары ленинчи тукка делегей коммунизминиң шынчызын кажан-даа чайгылдырып шыдавас дээрзинге быжыы-биле бүзүреп турар бис!

Эштер! Амгы үениң коммунистиг шимчээшкини күштүг ленинизмден ап келген болгаш ап-даа турар. Ленинниң үндезилеп салганы бистиң интернационалчы шимчээшкинивистиң идеологтуг үндезиннери, оон стратегиязының болгаш тактиказының принциптери, коммунистиг партияларның бот-боттарының аразында харылзааларының нормалары доктаамал ужур-дузалыг болуп турар. Байдал канчаар-даа солуттунуп база чеже-даа нарын туразажок, ону аңгының, пролетаржы турушттар-биле эртемниг анализтээри революстуг херектиң бурунгаар шимчээшкининиң шын оруун тывар арганы берип турар.

Социализм чурттарының ажылчы чоннары, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкини бодунуң революстуг дуржулгазының сайзырангай байдалында Октябрьның 50 чыл оюн уткуп турар.

Ленинизмниң түгүнүн адаа-биле коммунистиг шимчээшкин чер кырында эң-не салдарлыг политиктиг күш болу берген. Ол туктуң адаа-биле ол шимчээшкин тайбың болгаш социализм дээш демиселге улустарның революсчу авангардының улуг чаагай ролюн моон соңгаар-даа алдарлыы-биле күүседир.

Эштер! Ленинниң революсчу хереэ бистиң партиявыстың, бистиң улустуң маадырлыг боттандырыышкыннарында чурттап турар. Совет кижилерниң демиселиниң болгаш күш-ажылының тиилелгелиг 50 чылдары ленинизмниң идеяларының, Октябрьның идеяларының тиилеттирбес амыдыралчы, чогаадыкчы күжүн бүгү делегейге көргүзүп турар.

Совет эрге-чагырганың чартык чүс чыл юбилейиниң алдары дээш социалистиг чарыш бо хүннерде бистиң бүгү чуртувуста калбак нептереп турар. Үлетпүрнүң болгаш кодээ ажыл-агыйның, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары байырлалды чаа-чаа күш-ажылчы тиилелгелери-биле демдеглээр деп күзел-чүткүл-биле сорук кирген. Юбилейлиг бо чыл улуг эчис сорулгаже — коммунизмче оруктап бистиң Төрээн чуртувустуң улуг базымы болур дээрзинге бүзүрелдиг бис. Ол сорулганы чедип алыр дээш бистиң партиявыс, маадырлыг совет улус ажылдап турар. Ол эчис сорулганы чедип алырының нүүрүнде Ленин чурттап болгаш демисежип чораан.

Революсчу идеяларның болгаш революсчу хөделишкиннерниң эгээртинмес үнер дозу, бистиң тиилелгелеривистиң түгү — ленинизм делгерезин!

• • •

[*] (Эш А. П. Кириленконуң илеткелин улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш дыңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары хөй удаа үзе кирип турган).

«НАЙЫРАЛ» совхозтуң Терезинде суггарылга системазында О. Д. Лопсаңга баштаткан суггарыкчылар бригадазы ажылдап турар. Ында 26 кижини быжыглаан, олар 7 звено кылдыр чарылган. Бригаданың кежигүннери юбилейлиг чылда суггарылгалыг чериң гектар санындан-на 20 центнер кызыл-тасты тарып өстүрерин болгаш 450 гектар кукуруза шөлүнүң гектарындан-на 200 центнер ногаан массаны алырын хүлээнген. Ынчангаш олар бо чылын суггарылга ажылын мурнуку чылдардан дыка эки болгаш организастыг чорудуп турар.

ЧУРУКТА: бригаданың эң дээре суггарыкчыларының бирээзи КАНЗАН КЫЗЫЛ-ООЛ суггарылга шөлүнде.

Фото А. ОСТАПЧУКТУУ.

Чарыш кыптыккан

Сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле конкурстуң бирги кварталда түңнелин алгаш көөрге, күрүнеге сүт садарының планы республикада 141,7 хуу күүсеттинген. Республиканы ниитизи-биле алырга, бирги кварталда колхозтар болгаш совхозтар бо үеге чедир күрүнеге 3838 центнер сүттү эрткен чылдан хөйнү саткан. Ооң-биле кады 1966 чылдың бирги кварталында 4894 тонна сүттү бүдүрген турган болза, бо чылдың бирги кварталында 5408 тоннаны бүдүрген азы өзүлде 10,5 хуу болган.

Бир саар инекке онааштыр сүт саалдазы эрткен чылга бодаарга бирги кварталда 15,3 хуу, оон иштинде Таңды районда 94,2, Чөөн-Хемчикте — 30,8 хуу өскен. «Тээли», «Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы», «Межегей», «Тиилелге», «Тес-Хем» совхозтарда бир инекке онааштыр сүт саалдазы база улуг өзүлделиг болгулаан.

Сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле квартал планын чедир күүседип шыдаваан ажыл-агыйларның база барын демдеглээр херек. Чижээлээрге, эрткен чыл-биле деңнээрге бирги кварталда сүт саалдазы «Россия» совхозта 60,4 хуу, «Бурунгаар» совхозта — 62,6, «Өөк» совхозта — 16,8 болгаш «Улуг-Хая» совхозта — 16,7 хуу кудулаан. Бир инекке онааштыр сүт саалдазы «Өөк» совхозтуң Чкаловка фермазында, «Сүт-Хөл» совхозтуң Ак-Даш, «Күш-ажылдың хоочуну» колхозтуң төп, «УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан, «Найырал» совхозтуң Булуң-Терек фермаларында кудулай бергилээн.

Күрүнеге садар сүттүң шынарын экижидер талазы-биле ажыл амдаа чогуур негелдезинге чедир эде тургустунмаан. Бо чылдың бирги кварталында республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга Кызылдың сүт заводу 56 тонна сүттү дедир чорудуп берген. Чүге дээрге сүт ажыг болгаш хирлиг болуп тургулаан. Ылангыя Бии-Хем районнуң «Искра», «Кызыл тараачын» колхозтарынга, «Эдегес» болгаш «Межегей» совхозтарга хөй сүттү дедир эгиткен.

Быштан часкы-чайгы ажаалтаже шилчилге үези болуп турар амгы үеде малдың чемгерилгезинче онза кичээнгейни салыр херек. Хонукта ортумак сүт саалдазын кудулатпас төлээде, инектерге концентраттарны хөйнү бээри, оларның суггарылгазын эки организастаары, инектерниң агаарлаашкынын узадыры, силосту, сигенни, саванны, дусту, минералдыг чемнерни эки ажыглаары негеттинип турар.

Саалда үезинде арыг-шевериин сагыырын күштелдирер, сүттү арыг болдурар, сүт турар орээлдерни гигиена талазы-биле үлегерлиг болдурары эргежок чугула. Инектерниң эмиглерин эки массажтап турар, механизастаттынган саалданы нептередир. Сүттүң үрелирин болдурбас төлээде, аңдан эгелээш, сүт соодарынга доштуг баш бурунгаар четчири-биле белеткеп алыр, соодукчуларны ажыглаар.

Инектен хонукта ортумак сүт саалдазын кудулатпас дээш, ажыл-агыйларның удуртукчулары тодаргай хемчеглерни алыр, хыналда саалдаларны чорудар, сүттүң үрели бээрин болдурбас дээш хайгааралды дыңзыдар, малдың тарып боозадылгазын чогуур өйүнде кылыр, чайлаглаашкынны эң таарымчалыг организастап тургаш, чайның таарымчалыг өйүн эң-не долузу-биле ажыглаар— бо айтырыглар ажыл-агыйларының, удуртукчуларының, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемнигленириниң соңгаарлаттынмас сорулгалары болур ужурлуг.

П. УШАКОВ,
Тыва АССР-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунуң улуг зоотехниги.

ДАШТЫКЫДА

ГСЧП-НИҢ СЪЕЗДИЗИНДЕ

БЕРЛИН. (СЭТА-НЫҢ ТУСКАЙ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ). ГКП-ниң болгаш ГСДП-ниң каттышкан съездизиниң болган хүнүнден бээр 21 чылы, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының 21 чыл оюн апрель 21-де болган. Ол дугайын ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүну Г. Варнке съездиниң киржикчилери адыш часкап турда чарлаан.

Съездиниң эртенги хуралынга акы-дуңмалышкы партияларның төлээленчилери байыр чедирип, чүве чугаалаан.

• • •

Грецияда болуушкуннар

ЛОНДОН. (СЭТА). Грецияның хааның болгаш премьер-министриниң кыйгырыынга харын кылдыр шериг чуртта контрольду болуунуң холунга алган дугайында дыңнадыглар апрель 21-ниң эртенинде Грециядан келген. Гринвичиниң-биле эртенгиниң 4 шак 40 минута (Москваның-биле 7 шак 40 минута) турда, Афины шериг радиостанциязы шериг эрге-чагыргаларның дужаалын дамчыткан деп барыын талакы информас агентилелдери дыңнаткан. Шериг бо хемчеглерни «иштики айыыл чок чорукту камгалаары»-биле алган дээрзин дужаалда чугаалап турар. Конституцияның чамдык чүүлдерин «түр үеде күш чок болдурганын» ында база чарлаан. Кудумчуже үнмес деп дужаалды чонга берген. Алдынны садып алырын болгаш аъш-чем курлавырларын тургузарын хораан.

Афины-биле харылзаа үзүлген. Грецияның политиктиг ажылдакчыларының хуу-салымының дугайында чүү-даа билдинмес.

1759 четкен

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның улус армиязының агаардан халдаашкынга удур камгалалының кезектери апрель 19-та ВДР-ниң девискээриниң кырынга ийи америк самолётту аңдара аткан.

Вьетнамның Демократтыг Республиказының девискээриниң кырынга дүжүр аттырган америк самолёттарның ниити саны ам 1.759 четкен.

Мурнуу Вьетнамда тулчуушкуннар

ХАНОЙ. (СЭТА). Төп Платонуң районунга болгаш Дарлак база Контум можуларга 46 хонук үргүлчүлээн тулчуушкуннар үезинде Мурнуу Вьетнамның хосталга армиязының дайынчылары 2.900 америк болгаш 1.100 сайгончу солдаттарны сандан үндүрген. Ол үениң дургузунда дайзынның техниказынга база улуг чидириглерни таварыштырган. Мурнуу Вьетнамның Куангчи болгаш Тхыатхиен дээр соңгу можуларынга бо айның баштайгы чеди хонуунда дайзынның 2.500 солдаттарын сандан үндүрген, оларның аразында 417 америк солдаттар бар.

Кыдатта болуушкуннар

Эрге-чагырганың чаа түр органын — «революстуг комитет» дээр чүвезин тургусканын Пекинге албан ёзузу-биле чарлаан. Ол комитетти хөй-ниитиниң айыыл чок чорууунуң министри Се Фу-чжи баштаан. «Культура революциязының» организакчыларының бодалы-биле алырга, «революстуг комитет» хунвэйбиннерниң болгаш цзаофаньчыларның тарадыр сывырганы компартияның хоорай комитедин, а ол ышкаш КУР-нуң конституциязын бузуп соңгааны эрге-чагырганың күүсекчи органы—Пекинниң улусчу комитедин солуур ужурлуг.

«Революстуг комитетти» тургусканы-биле холбаштырган митинг хоорай стадионунга болган. Аңаа шериглиң, хунвэйбиннерниң болгаш цзаофаньчыларның төлээлекчилери чүве чугаалаан. Боттарының чугааларынга олар «культура революциязын» мактап, Совет Эвилелинге удур өнчүк-чоңгаалерни чулчуруп турган.

Хоорайның улусчу комитединиң бажыңындан КУР-нуң күрүне сүлдезин болгаш мурнундагы эрге-чагырганың органының адын бижээн самбыраны дүжүрген. Мао Цзэ-дуннуң хөй чуруктарын туткан хунвэйбиннерниң болгаш цзаофаньчыларның колонналары Пекинниң мурнундагы хоорком бажыңының чаны-биле эрткен. «Культура революциязының күткүкчүлери» Пекинниң хоорком болгаш хоорайның улусчу комитедин чылча шапканының байыр чедирип, эрге-чагырганың чаа органын камгалаары «Мао дарганың идеяларының тиилелгези» болур деп лозуңнарны салып турганнар.

«Культура революциязының» эгелээн үезинден бээр Пекинниң партия болгаш күрүне органнарын каш удаа эде тургускан. Баштайгы эде организастаашкынны эрткен чылдың июньда чорудган. Ынчаарда ККП-ниң Пекин хооркомунуң удуртукчуларын ажылдан дүжүрген. Ол «эде организастаашкынны» «Мао Цзэ-дуннуң идеяларының тиилелгези» кылдыр чарлаан турган. Чаа хоорком удаваанда база-ла ындыг хуу-салымга таварышкан: хунвэйбиннер болгаш цзаофаньчылар ол эде организастаашкынны «Мао Цзэ-дуннуң идеяларының тиилелгези» кылдыр база чарлааннар. Ындыг болза-даа, кыдат парлалганың айтып турары-биле алырга, «эде организастаан» хоорком «Мао дарганың идеяларын бадыткап шыдавайн барган». Пекинниң башкарыкчы бөлүктери партия комитеттери боттарының сорулгаларын боттандырарынга шаптык болуп турар деп санааш, Пекин хооркомну, а ол ышкаш Пекинниң күүсекчи эрге-чагырганының органын тарадыр сывырганы ол ышкаш-тыр.

Кыдатта политиктиг демиселдиң чидигленгенин Пекинде болуушкуннар көргүзүп турар. Мао Цзэ-дунга чыдаалаан кижилерниң «кедергей күштери» боттарының ажыл-чорудулгазын дыка идепкейжиткен дээрзин Пекинде даштыкы хайгаарακчылар бодап турар.

Лю Шао-циниң бөлүүнге удур демисел чаа үе-чадаже шилчээн дээрзин БТА агентилелдиң Пекинде корреспондентизи демдеглеп турар. Эртемниг социализмниң принциптеринге үндезилээш, Кыдатка социализмни тургузаар дээш, социалистиг чурттар-биле найырал дээш туржуп турар бүгү коммунистерни Лю Шао-циниң болгаш оон бөлүүнүң талалакчылары кылдыр чарлаан.

(СЭТА).

1967 ч. апрель 23.
ШЫН
3-КУ АРЫН

ЧАРЫШКА ДЭЭРЕ ЧЕР ДЭЭШ ДЕМИСЕЛ

Тываның кооператорлары бүгү совет улус-биле бир дөмей, Совет эрге-чагырганың 50 чылынга алдар болдурган бүгү улустуң социалистиг чарыжында хаара туттунган. Олар 1966—1967 чылдарда бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгылаан, ону күүседириниң тодаргай хемчеглерин ажылдап кылган. Моон түңнелинде респотребсоюз системазында садыг организацияларының бүгү садыг-ажыл-агый болгаш саң ажыл-чорудулгалары мурнуку чылдарга бодаарга экижээн.

Эрткен чылды болгаш бо чылдың бирги кварталын чедиишкинниг доосkaш, Тываның кооператорлары Хакасияның кооператорлары-биле чарышка тиилекчи болган. 1966 чылдың чамдык түңнелдерин чижекке ап болур: үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын Тыва—102,9, Хакасия—100 хуу, ниитиниң чемненилгезиниң талазы-биле саарылганы Тыва—104,9, Хакасия—99,9 хуу, белеткелди болгаш садып алыышкынны Тыва—109,8, Хакасия—100,3 хуу күүсеткен. Өске-даа кол көргүзүглер талазы-биле бедик түңнелдер база чедип алдынган.

1966 чылда чурттакчы чонга 1,5 миллион рубльдиң барааны пландан ажыр саткан. Ол 1965 чылдыындан 5,7 миллион рубль хөй болган.

Чээли талазы-биле өрелер, пландан дашкаар бараан артыышкыны, кудагдаалдар дыка эвээжээн болгаш оларны төледири өскен. Эрткен чылда капитал салыышкыннар 22 хуу өскен. Ынчангаш бараан саарылгазының эргилдези көвүдээн, садыглаашкынның культуразы бедээн. Бо чорук садыг организацияларының бүгү адырларын акшаландырар, оларның саң талазы-биле байдалдарын экижидер, саң органнары, күрүне банкызы, дужаакчылар-биле саважылгаларны чогуур үеде чорудар арганы болдурган.

Бистиң кооператорларывыс юбилейлиг чылдың бирги кварталын эки түңнелдерлиг доозуп, үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын 105 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге пландан дашкаар 600 муң рубльдиң барааны саттынган, азы оон өзүлдези 14,6 хуу болган. Ындыг бедик темпилиг өзүлде биске мурнунда кажан-даа чедип алдынмаан. Бо бүгү көргүзүглер бистиң республиканың экономиказының, культуразының өзериин база чонуң амыдырал байдалының экижээнин, хереглекчилерни янзы-бүрү бараанннар-биле өйүнде хандырар дээш, садыг ажылдакчылары боттарының ажылын экижиткенин херечилеп турар.

Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнарының, Балгазын, Сесерлиг сельполарының коллективтери, Чыраа-Бажы рабкооптуң ном садыының килдизи, универсалдыг белеткел баазазының АТА-зы болгаш өске-даа садыг организациялары багай эвес түңнелдерни чедип ап турар. Садыг организацияларының материал-техниктиг баазазын моон соңгаар хөгжүдер, садыглаашкынның чаа, мурнакчы аргаларын шиңгээдип алыр, ажылчы чоннарны, ылаңгыя хову ажылдакчыларының, малчыннарның садыг хандырылгазының культуразын бедидер талазы-биле чугула хемчеглер ажылдап кылдынган. Ол амыдыралда чедиишкинниг боттанып турар. Юбилейлиг чылдың арткан үезинде амгы үениң-биле кылдынган. 10 ажыг чаа магазин туттунар, 60 ажыг садыг бүдүрүлгелери чаартынар, эде дериттинер болгаш автолавкаларның, ларёктарның саны көвүдээр. Тускайлаан бараанннар фондулары, чоннуң хереглелин бүрүн хандырар апаар. Бараан саарылгазының чыл планын хуусаа бетинде чедиишкинниг күүсеткеш, Улуг Октябрьның 50 чылының байырлалын бедик көргүзүглерлиг уткуур арганы бээр.

Бо чаагай сорулгаларның күүселдезин чедип алырда, хереглел ниитилелдериниң ажылында бар четпестерни дарый узуткаары чугула. Планныг онаалдаларын күүсетпес, бараанннарны сөөртүрүнде болгаш сайгарарында шыңгыы чазыгларны болдуруп, хүн бүрүнүң эргежок чугула бараанннарын үзүктелдирипптер, магазиннериң ажылдаар үезин барымдаалавас чүүлдер чамдык садыг организацияларында ам-даа бар бооп артпышаан. Садыг ажылдакчыларының талазындан бараанннарның доктааткан өртек-үнезин үрээр, садыг хандырылгазының культуразын сагывас, улуг самчыгдалдар кылыр фактылар база бар. Бо чорук садыгның ажылын экижидеринге шаптыктап, көргүзүглерин кудулаадып турар. Шак ындыг четпестерни Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр, Тес-Хем районнарындан, Арыг-Үзүү, Өөк рабкооптарындан көрүп болур. Бай-Тайга райпозунга улуг садыг эргелекчизи турган Артааны ажылындан болгаш баштаар чериң кежигүнүнден үндүргени таварылга эвес.

Эрткен чылын Барыын-Хемчик райпозунга 33 самчыгдакчы таварылга болган, 11 муң рубльдиң барааны үрелип, баксыраан. Бо районнарның райпо баштаар черлерин каш удаа чидиг шүгүмчүлелдерге киирген аңаа эвес. Бүгү бар четпестер райпо баштаар черлериниң четпес ажылы болур дээрзи чоокта чаа болгулаан хуучуларының отчёттуг хуралдарынга демдеглеттинген. Бар четпестерни чайладырының тодаргай хемчеглери ажылдап кылдынган.

Ам чүгле бүгү садыг организацияларының ажыл-чорудулгаларын үндезинниг-биле экижидип тургаш, Хакасия-биле 1967 чылдың социалистиг чарыжынга дээре черни ээлээри болур.

А. СИДОРКИН.

ЛЕНИН БИЛЕ ОКТЯБРЬ — ИЙИС ТӨРЭЭН АЛЫШКЫЛАР

1917 чылда Октябрьның социалистиг Улуг революциязының кайгамчыктыг кызаңнаажы делегейниң ак-көк дээринге чырыткыланып, улуг дииңмирээшкинден чер сириңейни берген.

Улуг революция чаа амыдыралче бистерниң чүткүлүвүстү хайныктырган. Ооң улуг херээ дээш чогаалчылар Христо Ясенов, Гео Милев болгаш өске-даа чогаалчылар боттарының амы-тынын бергеннер.

1919 чылда бистиң «сырый социалистер» деп партиявыс коммунистиг болуп, III Интернационалга каттышканда, Христо Ясенков катап-даа катап меңээ мынча диген: «Мен ам кирер мен. Ынаап-ла кирер мен,— өске орук чок». 1922 чылда «Младеж» деп журналды редакторлаай бергенимде, Христо партия кежигүнү болгаш ооң идепкейлиг ажылдакчызы апарган болган.

ДИҢМИРЭЭШКИН

Болгарияга 1923 чылдың революстуг тура халыышкынының соонда Гео Милев «Сентябрь» деп өлүм чок шүлүглелин бижээн. Христо Смирненский «Хүн келир» деп чыындыга бодунуң революстуг шүлүктерин берген.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы чүгле чогаалчыларга эвес, харын база демократтыг болгаш революстуг хөөн кирген шынчы интеллигенцияга болгаш ажылчын аңгыга, бүгү ажылчы чоннарга шиитпирлиг салдарны берген. Ол революция делегейни силгип, кижилерниң угаанын ажыдып, оларның сеткил-сагыжын бүгү тала-биле байыдып, ёзулуг революстуг демиселдиң болгаш чогаадылганың улуг делгемнерин ажыткан. Бистиң партиявыс большевизаципаның оруунга кирген, а Ленинниң, Горькийниң болгаш Маяковскийниң социалистиг реализми бистиң пролетарскы чогаалчыларывыстың болгаш шүлүкчүлеривистиң, литература теоретиктеривистиң болгаш критиктеривистиң тугу болу берген.

Амгы үениң ревизионизминиң ажык-даа, чажыт-даа чимээниишкинин Октябрь революциязының, мерген угаанныг ленинчи партияның тооругулуг улуг херээнге шаптык ужурааштырып шыдавас. Ленинчи партия Болгар компартияның болгаш өске-даа бүгү коммунистиг партияларның башкызы.

Улуг Ленинге баштаткан большевиктер партиязының удуртулгазы-биле улуг чаңнык дииңмирeп үнген. Ам чүгле Совет Эвилелинде эвес, а Болгарияның Улус Республиказында болгаш социалистиг лагерьниң өске-даа чурттарында кижилер хостуг тынып, бодап, чурттап турар. Революстуг кызаңнаат бүгү чер бөмбүрзээниң улустарын оттурган.

Дииңмирээшкин чыжырт дээш — тооргунуң могаг чок дугуюнуң буруңгаар шимчээшкинин чүү-даа соксадып шыдавас.

ТОДОР ПАВЛОВ,
болгар эртемден.

1917 чылда-ла Совет революцияга байыр чедирип, ону камгалаар дээш демисежип турган мен. Ынчаарда мен ыраккы Австралияга — Брисбейн университединге өөренип турган мен. Ол үеде 1917 чылдың болуушкуннарының ужур-дузазын долузу-биле угаап билбээн-даа болзумза, мени ханызы-биле бодандырып турган чүве. Октябрь революциязының алыс утказының дугайын чүгле 1935—1936 чылдарда тодаргай алган ийик мен. Амыдырал болгаш уран чүүл дугайында мээң бодалдарым кезээде-ле революцияга чоок. Ынчангаш ол хүннерде безин мээң туружумнуң тодараттынарынга революция чугула рольду ойнаан.

1917 чылдан Совет Эвилелиниң туруп келгениниң фактызы делегей

ТАЙБЫҢНЫҢ ОРАНЫ

культуразының хөгжүлдезинге улам өзүп турар күчүлүг салдарлыг болган. Ынчангаш литераторлар ол дугайын биживейн барып шыдавас апарган. Социалистиг Улуг революция бүгү делегейге кыйгырыг болуп турар.

1917 чылда материалдыг күш болу берген революцияның идеялары делегей культуразынга өзек болур улуг салыышкынны киирген. Ооң ужур-дузазы болгаш хемчээли чыл бүрүде өзүп турар. Келир үениң төөгүчүлери бистиң үениң культуразының дугайын өөренип шинчилээрде, Октябрьның идеяларын үндезин болдурар боор деп бодаар мен. Октябрьның идеяларының күчүзүн болгаш үре-түңнелдиин билген культура кылдыр келир үениң төөгүчүлери үнелээр апаар.

Революция болза тайбыңның идеязынга чаа күштүг болгаш боттуг чорукту берген. Тайбыңның идеязы үжен чылдарда амыдыралга канчаар боттанып турганын көрген бис. Фашизмге удур дайынның түлүктеп турган үезинде безин ол идеяның быжыгып турганын көрген бис. Дайын соонда чылдарда ооң салдарының канчаар өзүп, калбарып келгенин көрген бис.

Кандыг-даа айтырыглар талазы-биле, кандыг-даа тактика, кандыг-даа политика талазы-биле, кайы-даа хире маргылдаалар боор турда, Совет Эвилели — тайбыңның оранын дээрзинге удурланып шыдавас.

Октябрьдан хосталып, чалгыннанган Совет Эвилелиниң улустарының улуг чедиишкиннерлиг болуруң, оларда боттуг чүүл болу берген тайбыңның болгаш акы-дуңмалышкы ёзунуң хүн келген тудум-на быжыгарын көзеп турар бис.

Джек ЛИНДСЕЙ,
англи чогаалчы.

Йөрээп тур мен

Мээң чурттум чазы үнген—
чечектелген,
Аныяк-даа, күчүлүг-дээ
болу берген.
Мээң чонум мөңге шагда
хостуг болган,
Аас-кежик холда кирген—
шиник, омак.
Бодал чораан бодалдарым
бөгүн келгеш,
Боттанган-даа, көстүп турар—
өөрүнчүүн!
Ынчангаштың чылыг холун
бисче сунган
Ынак башкым Ильичини
йөрээп тур мен!

Розия ОЗОД,
таджик чогаалчы.

СУББОТНИКТЕ

Кремльге субботник-даа хайнышкынныг,
Эмчилери хоржок дижип турунда-ла:
— Кижи канчап олурар боор, ажылдаайн— дээш,
Эштерге кээп, Ленин боду шуут сөглээн.
Ажылчын бөрт кедип алган Ленин бо

Илдик чокка дидим шөлээн базып келген.
Аар, улуг, баскылашкан чудуктарга
Ильичиниң холдары-даа барып дегген.
Ак-көк дээрден кара булут арлы берген,
Ада-чурттуң кырын дургаар хүн-даа чырааш.

Коммуназың тудуувдува чудуктар-даа
Коңгурадыр, улай-улай шуужуп үнген.
Алдаржаан ленинчи үе-шагда
Ажыл-иштиң улуун черле чүү дээр ону!
Баштыңчывыс назылаксай берген-даа бол.

Баксырадым, шаам төнду черле диваан.
Болуушкуннар ынчаарда-ла эрткен-даа бол.
Бодум-биле Ильичиге чеде бергеш:
— Быралааштың эктиңерге салчыптайн,
Владимир Ильич — деп дилеп тур мен.

эм ЯНВАРЕВ.

ДАГЛАР

Даглар, даглар, эргим даглар!
Аткан даңны баштай уткуур,
Ашкан хүнну сонаап үдээр
Дагларым дег болуксаар мен!
Шораан баштыг эргим даглар!
Өпейлениң баштай чорееп,
Өгбевистиң соолун көрүп,
Чонга тудуш чоруксаар мен!

Шатра ШАТИНОВ,
алтай шүлүкчү.

ОКТЯБРЬ

Часкы улуг үер ышкаш
Чалгып үнген Октябрьдан
Ыштар безин ногаарарып.
Ырак черлер чоокшулашкан.
Чаа үе делегейге
Чарлаттынып ажыттынган.

Мага-ботту хилинчектээн
Мангыс ёзу эстип хайлыр.
Үё-човуур, ыы-сыы-даа
Уттундуруп читкилей бээр:
Күштүг ыр-даа куттулуп тур.
Күжүр чуртум, Алжир, дыңна!

Октябрьның ырлаан үннер
Октаргайда дииңмиреп тур.
Ырак-чоокта миллионнарның
Ырлаан үнү шуургандан-даа
Баш чүс катап артык күштүг,
Кала-даа оон торлуру чок.

Карангыны чырыдыптар,
Халап чааны соксадыптар,
Каптагайны хайныктырган
Кайгамчыктыг шак ол ырны
Бодум таалап дыңнап тур мен.
Бодум база ырлап тур мен.

Бергелерге торулбайн,
Бедик дагда үнуп келгеш,
Октябрьның сылдызынын
Оду улам чырызын деп,
Ырак черден йөрээл салып,
Ынак ырым ырлап тур мен.

МОХАММЕД ДИБ,
алжир шүлүкчү.

Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының Май 1-де чыскаалының планы

Ажылчы чоннарның чыскаалы 1967 чылдың май 1-де эртенгиниң 10 шакта болур. Чыскаалга ажылчы чоннар чыылган колонналар болуп алгаш келир. Колонна бүрүзү айыткан черинге чыгар.

№ 1 колонна — Эвилелдешкен республикаларның туктарын туткан ДОСААФ-тың мотоциклчилери. Чыглыр чери ДОСААФ обкомунуң бажыны. Эш Л. Н. Ефимов харыылаар.

№ 2 колонна — спортчу ниитилелдерниң тук тудукчулары болгаш күш-культуржуларның колонналары. Чыглыр чери — хоорайның күш-культура бажыңының чаны. Эш Н. К. Бегзи харыылаар.

№ 3 колонна — хоорайның бүгү школаларының өөреникчилери болгаш башкылары. Чыглыр чери — Ленин кудумчузу. Корум-чурум камгалалының министерствозунуң бажыны. Эш П. В. Маркелов харыылаар.

№ 4 колонна — пединститутуң, сельхозтехникумнуң, № 3 профтехучилищениң, садыг-кооператив профтехучилищезиниң, медицина училищезиниң, музучилищениң, педучилищениң, политехниктиг техникумнуң, № 35 профтехучилищениң студентилери болгаш сургуулдары. Чыглыр чери — культураның болгаш дыштанылганың парыгының чаны. Эш А. В. Дятлов харыылаар.

№ 5 колонна — Коммунистиг күш-ажылдың коллективтери болгаш май мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилери. Чыглыр чери — Культураның болгаш дыштанылганың парыгының чаны. Эш В. Н. Чемков харыылаар.

№ 6 колонна — Амыдырал-хандырылга министерствозунуң, хоорайның хандырылга комбинадының, дааранылга комбинадының, аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң, эът комбинадының, пиво заводунуң, хлеб заводунуң, сүт комбинадының, республиканың болгаш хоорайның харылзаа эргелелиниң коллективтери. Чыглыр чери — республиканың харылзаа эргелелиниң бажыңы. Кочетов кудумчулааш, парк аксы таварааш, Ленин кудумчулап чыскаалче кирер. Эш А. Д. Лутанин харыылаар.

№ 7 колонна — «Тыва тудуг» трезиниң болгаш аңаа чагырткан база ооң-биле кожзалыг ажылдап турар тудуг эргелелдериниң болгаш организацияларының: механизация эргелелиниң, «Кызыл-тудуг» тудуг эргелелиниң, дузалал бүдүрүлгелериниң комбинадының, 48-тудуг эргелелиниң, 12 АТА-ның, № 3 тудуг-монтаж эргелелиниң, «Бүдүрүлгетудуг» тудуг эргелелиниң, № 11 тудуг-монтаж эргелелиниң, Кызылда кожуун чоруур механизастаттынган колонназының, «Восток сантехмонтаж» трезиниң, Сибиртехмонтажтың, Сибирьэлектромонтажтың, а ол ышкаш «Тыва кодээ тудуг» трезиниң кожуун чоруур № 62 механизастаттынган колонназының, туйбу заводунуң, тудуг материалдар эргелелиниң коллективтери. Чыглыр чери — «Тыва тудуг» трезиниң бажыны. Комсомольская кудумчуну таварыыр. Эш В. Г. Каганков харыылаар.

№ 8 колонна — автоэргелелдиң, автосептелге заводунуң, АТА—1, 2, 3, пассажирлер АТА-зының, автоoруктар септелгезиниң болгаш тудуунуң эргелелиниң, орук тудуг эргелелиниң болгаш орук ажаалга эргелелиниң, хем пароходствозунуң коллективтери. Колонна культураның болгаш дыштанылганың парыгын таварып чыскаалче кирер. Эш Ф. Г. Бруговой харыылаар.

№ 9 колонна — кодээ ажыл-агый министерствозунуң, «Сельхозтехниканың» республика болгаш Таңды каттыжыышкынының, «Мал семиртир» Тыва трестиң, «Бок-Тей» болгаш «Сукпак» совхозтарның, «Бодээ электротудуг» тудуг монтаж эргелелиниң, зооветснабтың, Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый бүдүрүлгезиниң, ыяш ажыл-агый эргелелиниң, «Тыва суг-тудуг» тудуг монтаж эргелелиниң, чер тургузуунуң чериниң, сайгарылга баазазының, хлеб-продуктулар эргелелиниң, одалга бүдүрүлгезиниң коллективтери. Чыглыр чери — Кызыл партизан кудумчузунда дээрбе бажыны. Чыскаалче Кызыл партизан, Интернационал, Ленин кудумчулааш кирер. Эш М. А. Хазбулатов харыылаар.

№ 10 колонна — Тыва комплекстиг геология экспедициязы бодунуң бүдүрүлгелери-биле, материал-техниктиг хандырылга салбырының, рудо эргелелиниң, Каа-Хемниң разрезтудуг эргелелиниң, республиканың даг-техниктиг инспекциязының, ДОСААФ-тың, метеостанцияның, аэрология экспедициязының, спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының чөвүлелиниң, аңчылар болгаш балыкчыларның эки-тура ниитилелиниң, охотинспекцияның коллективтери. Чыглыр чери — Интернационал кудумчузу. Эш И. И. Корж харыылаар.

№ 11 колонна — бүгү редакцияларның, Тываның «Билиг» ниитилелиниң салбырының, башкылар билиин бедидер институттуң, эртем шинчилел институдунуң, чырыдыышкын министерствозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелинде республиканың ном үндүрер чериниң, радио дамчыдылга болгаш телевидение комитединиң, чурукчулар эвилелиниң салбырының, чурулга мастерскаязының, кинофикация эргелелиниң, кино театрларының, кинопрокаттың, культура бажыңнарының, культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының, «Красноярск хамаатыы тудуг» институдунуң комплекстиг проект салбырының, стат эргелелиниң коллективтери. Чыглыр чери — СЭКП хоорокомунуң бажыны. Чыскаалче Комсомольская кудумчулап кирер. Эш П. М. Саморков харыылаар.

№ 12 колонна — СЭКП обкомунуң болгаш хоорокомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, хоорбуускомнуң, ВЛКСМ обкомунуң болгаш хоорокомунуң, социал хандырылга министерствозунуң, хоорайның социал хандырылга чериниң, облсофпрофтуң, профэвилел обкомнарының, уруглар садтарының, яслилерниң, банкыларның, сан министерствозунуң, ажаалга кассалар коллективтери. Чыглыр чери — облсовпрофтуң бажыны. Чыскаалче Комсомольская кудумчулап кирер. Эш В. Ф. Матсон харыылаар.

№ 13 колонна — респотребсоюзтуң, респотребсоюзтуң АТА-зының, Тываның аъш-чем хандырылга чериниң, Садыг министерствозунуң, курсадыг инспекциязының, Сесерлиг сельпозунуң, Главтекстильторгтуң конторазының, Кызылторгтуң, ниитиниң чемненилгезиниң конторазының, эът-балык садыының конторазының, нефть баазазының, росторгодежданың баазазының, садыг баазаларының коллективтери. Чыглыр чери — респотребсоюзтуң бажыны. Чыскаалче Щетинкин-Кравченко болгаш Комсомольская кудумчулар-биле кирер. Эш В. Г. Тока харыылаар.

№ 14 колонна — Кадык камгалал министерствозунуң, республика болгаш хоорай санэпидстанцияларының, бүгү эмнелге албан черлериниң, аптекаларның болгаш аптека эргелелиниң коллективтери. Чыглыр чери — Кадык камгалал министерствозунуң бажыны. Чыскаалче Ленин кудумчулап кирер. Эш Ю. З. Ковенский харыылаар.

№ 15 колонна — судтарның, прокуратураның, материал-техниктиг хандырылга эргелелиниң, Коммунал ажыл-агый министерствозунуң, хоорайның коммунал ажыл-агый килдизиниң болгаш ооң бүдүрүлгелериниң, «Коммунстрой» тудуг-септелге эргелелиниң, чаагайжыдылга болгаш орук-көвүрүг ажыл-агыйының конторазының коллективтери. Чыглыр чери — Коммунал ажыл-агый министерствозунуң бажыны. Эш А. М. Литвиненко харыылаар.

Бүгү колонналар айыткан черлеринге эртенгиниң 9 шак 30 минутта турда келир. Чыылган колонналарның чыскаалы болгаш чыскаал үезинде шимчээшкинниң чуруму дээш хоорайның шериг комиссары В. Д. Омеленчук харыысалгалыг. Чыскаал үезинде корум-чурумну тудары дээш харыысалганы хоорайның шагдаа килдизиниң начальниги Б. Т. Соновина дааскан.

ХООРАЙ КОМИССИЯЗЫ.

Кызылчыларның слёду

Апрель 21-де СЭКП-ниң Кызыл хоорокомунуң хуралдаар залын республика наймсылалының мурнакчы ажыл-иштчилери, бүдүрүлге удуртукчулары, партия, совет ажылдакчылар долдур олурупкан. Хоорайның тудуг, транспорт болгаш өске-даа бүдүрүлге организацияларында коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң киржикчилери боттарының слёдунга чыгып келгени ол.

Партияның Кызыл хоорокомунуң секретары С. М. Кудажи слёттуң ажыттынганын чарлааш, бүгү делегейге чырыткылыг келир үениң үндезин суурунче орукту ыазэн Улуг Октябрьның чартык чүс чыл болур ооң төлептиг уткуур талазы-биле чарыштың дугайында илеткел кылыры-биле хоорокомуң килдис эргелекчизи эш Забоевке сөс берген.

— Бистиң мурнакчыларывыстың бо чыыжы кайгамчык байырлалдың бүдүүзүнде эртип турардыр, чүл дизе, бистиң улуг баштыңчывыс Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген тураскаалдыг хүнүн бүгү чурт демдеглеп эрттирип турар болгай — деп чыыгыг сөстер-биле илеткелчи чугаазын эгелээн.

Бүгү чуртта ышкаш, бистиң республиканың база бистиң хоорайывыстың үлетпүр бүдүрүлгелеринде, тудуг, транспорт болгаш өске-даа албан организацияларда ол алдарлыг байырлалды төлептиг күш-ажылчы белек-биле уткуурунга ыяк белеткенип турар. Ол чарыштың мурнуку одуруунда коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, бригадалары, цехтери, коллективтери чоруп турар.

Хоорайның үлетпүрү юбилейлиг чылдың бирги кварталында чедиишкинниг болуп, продукция бүдүрериниң планныг онаалдазын 107,9 хуу күүседип, чылдың эгезинден бээр 511 муң рубль түңнүг үлетпүр продукциязын пландан ажыр берген. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли эрткен чылдың бирги кварталы-биле деңнээрге, бо кварталда 11,2 хуу өскен болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 108,2 хуу күүсеттинген.

Хоорайның автотранспортчулары бирги кварталда планныг онаалдазын бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсеткеш, 171,8 муң литр кывар, чаар чүүлдү камнап алган.

Ол бүгү чедиишкиннер коммунистиг күш-ажыл дээш демисежип турар болгаш мындыг атты эдилээр эргени чаалап алган типография, буступбиналыг электростанция ышкаш мурнакчы коллективтерниң чүткүлдүг киржилгези-биле чедип алдынган. Бирги кварталда эки ажылдаан коллективтерге ол ышкаш хлеб, алгы заводтары, дааранылга комбинады хамааржыр.

Слётка хоорайның мурнакчылары болгаш өске-даа эштер санал берип, боттарының коллективтериниң юбилейлиг чылда планнарының болгаш сорулгаларының талазы-биле арга-дуржулга солушканнар. Бо улуг чыыштың түңнелинде Кызылдың бүдүрүлгелериниң, транспорт, тудуг, садыг, хөй-ниитиниң алдан хөй коллективтерин болгаш түс-түс мурнакчыларын өртектиг белектер-биле шаңнап демдеглээн.

Н. КЫРГЫС.

«Шынның» шаңналы дээш

Кызыл хоорайның тыва хүреш талазы-биле хуунук болгаш команда аайы-биле чорудуп тураары. Бүгү делегейниң эп-сеткил каттыштырылгазының байырлалы — Май 1-ге алдаржыткан маргылдаазы чыл бүрүде чаңчыл болуп эртип турар. Ол маргылдааны ам «Шын» солуннуң шаңналы дээш чорудар.

Маргылдаага чүгле күш-культура коллективтериниң чыынды командалары киржир. Команданың составы 4 мөге, оон 2-зиниң эки хүрешкениниң санааш, команда талазы-биле түңнелди үндүрер. Хөй саны чаалап алган команданы «Шын» солуннуң шилчип чоруур кубогу болгаш республиканың спорт чөвүлелиниң I чергениң дипломы-биле шаңнаар. А ийи-үшкү черлерни эалээн командаларга түс-түс чергениң дипломнарын бээр. Бирги дөрт черлерни алгылаан мөгелерни өртектиг болгаш мактал бижиктер-биле шаңнаар.

Май 1-зинге болгаш юбилейлиг чылга алдаржыткан хүреш Кызылда культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында «Хүреш» стадионунга Май 1-де хүндүскүнүн 3 шакта эгелээр.

Маргылдаага киржир командалар заявказын «Шын» солуннуң редакциязынга апрель 29-ка чедир киирер. Судья коллегиязы апрель 29-та 14 шакта «Шынның» редакциязынга болур.

Хенертен өскерилген

«Спартак» спорт ниитилелиниң шыдыраа маргылдаазының 6 салыы эртиен. Баштайгы салыгларда уттурза-даа сөөлгү оюннарга чедиишкинниг ойнааш, Петр Моисеевич Берковичам хамыкты мурнай берген. Ооң саны 5.

Ооң даразында 4 санныг Н. Чыргал-оол биле Шишигин болгаш Соян биле Кенин-Лопсаң олар 3—3 санныг. Сөөлгү ийи салыгларда Монгуш Кенин-Лопсаң чедимче чок саагаш уттургулаан. Ол Ак биле ийиги разрядчы Хертеке уттурган. Ынчалзадаа ол бирги чер дээш демиселин ам-даа эскунмаан. Баштайгы салыгларда эки ойнап турган Сетпа биле Попов ийи-ийи удаштыр уттургулааннар.

Херээжен улустуң аразындан хоочун шыдыраачы Зинаида Бай-Кара тергиидеп турар.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

АПРЕЛЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга дириг-чуруктар 10.30, «Революцияның адыбиле» 12, 1.45, «Ынакшааным кижи» 3.30, 5.30, 7.30, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Өлүм чок Кашей» 10, «Токиога болган олимпиада» (1-ги, 2-ги серияларлары) 11.30, 2, «Пар ортулуу» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Буратинонуң ужуралы» 10, «Дан хаяазында шаажылаткан» 12, «Спартак» (1-ги, 2-ги серияларлары) 2, 5.10, 8.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Стряпуха» 11.15, 1.15, «Шуптузун сактып тур мен, Ричард» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Шугумналчак рейс» 4, «Луговая станциязын утпас мен» 6, 8 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Алняның кырында шуурган» 1, 3, «Балтийниң дээри» (1-ги, 2-ги сериялары) 5.30 шактарда.

20 ХАРЛЫГ ШКОЛА

1947 чылдың чазынында Кызылга уругларның хөгжүм школазы ажыттынган. Ол дээрге Тывага эң баштай-ла тургустунган хөгжүмнүң тускай өөредилге чери болуп, ооң ажыттынганы Тываның культурлуг амыдыралынга чаа болуушкун болган.

Баштайгы чылында школа типографияның клувунга турган, ынчаарда чүгле чаңгыс башкылыг фортепьяно салбыры бар. Школаның материалдыг баазазы эң-не багай болуп, үш пианинодан аңгыда кандыг-даа хөгжүм херексели чок.

Оон бээр чээрби чыл эрткен. Партия болгаш чазак уругларны музыка талазы-биле билиглиг болдурарынче, оларның эстетиктиг кижизидилгезинче хүн-бүрү сагыш салып келгенииниң ачызында школаның материалдыг баазазы быжыккан, уругларның хөгжүмге өөренип, тускай мергежил чедип алырының төвү болу берген. Ам школада фортепьяноуң, скрипканың, үрер хөгжүмнүң болгаш улустуң хөгжүм херекселдериниң — шупту дөрт салбыры бар. Материалдыг баазазы быжыккан, бо үстүнде адаанывыс салбырларга херектиг бүгү-ле хөгжүм херекселдери-биле четчир кылдыр хандыртынган. Чээрби чылдың дургузунда Кызылдың уругларның хөгжүм школазы республиканың музыка культуразының хөгжүдеринге, хөгжүмчү кадрларны белеткээр херекке улуг салдарны чедирген.

1947—48 өөредилге чылдарында ол школага 20 өөреникчи чүгле фортепьянога өөренип, чаңгыс башкылыг турган болза, амгы үеде мында 320 өөреникчилер өөренип, 22 башкылар оларга музыка талазы-биле билиглерни бээр дээш ажылдап турар. Туруп келген чылдарының дургузунда ону 100 ажыг өөреникчилер дооскан, удавас 12 кижи доозуп үнер. Өөреникчилерниң саны чыл келген тудум-на көвүдеп турар чорук болза, республикада музыка культуразының деңнелиниң улуг өзүлделиг болуп турарын херечилеп турар. Ол школаны моон мурнунда доозуп үнген оолдар, уруглар чурттуң чамдык хөгжүм училищелеринде кирген. Кызылдың хөгжүм училищезинде амгы үеде 15 кижи өөренип турар. Чамдык доозукчулары хоорайның уруглар садтарында хөгжүм башкылап, чамдыктары бот-тывынгыр уран чүүл коллективтерин удуртуп турар.

Кызылдың хөгжүм школазы республиканың культура албан черлеринге баянист кадрларны белеткээринге база-ла улуг үлүг-хуузун киирген. Кодээ клубтарга, культура бажыңнарынга баянистер белеткээриниң алды болгаш тос ай хуусаалыг курстарын моон мурнунда чылдарда ол школаның баазазынга тургузуп, ол курстарны дыка хөй кижилер доозуп үнген. Школаның чанында кежээки курсту ажыткандан бээр он чыл чеде берген. Янзы-бүрү мергежилдиг улуг улустар школада бар бүгү-ле музыка херекселдеринге эки ойнаптар кылдыр өөренип алыр дээш улуг күженишкинни үндүрүп, музыканың теориязын, ол талазы-биле литератураларны өөренип турар.

Школаның башкылары болгаш өөреникчилери музыка уран чүүлүн суртаалдап нептередир херекке улуг ажылдарны кылгылаан болгаш кылып-даа турар. 1951 чылда «Бөрү болгаш чеди анай» деп уруглар операзын школаның коллективи тургузуп көргүскеш, көрүкчүлерниң улуг сонуургалын хайныктырып, Тываның культурлуг амыдыралынга база бир чаа чүүлдү болдурган. 1963 чылда Бойконуң «Арыгда уруг» деп операзын тургускаш, база-ла улуг сонуургалды болдурган. Янзы-бүрү концерт-лекцияларны кылыры доктаамал апарган. Ылаңгыя алдар-сураглыг композиторларның чогаадыкчы ажылынга тураскааткан концерт-лекциялар каш удаа болгулаан. Чүгле бо чылын безин 18 концерттерни көргүзүп, ада-иелер болгаш аңаа келгилээн хөй-хөй кижилер орус, совет база дашты чурттарның сураглыг композиторларының чогаалдары-биле таныжып, дыңнаар аргалыг болган.

Ол школаның баштайгы башкылары турган С. Ф. Кайдан, Л. Н. Шевчук болгаш өскелер-даа Тывага музыка культуразын хөгжүдеринге боттарының улуг салыышкынын киирген. Эң ылангыя Сергей Федорович Кайдан тыва композиторлар Алексей Чыргал-оолдуң, Ростислав Кенденбилдиң болгаш өскелерниң-даа чогаадыкчы ажылынга, билиг-мергежилин бедидеринге улуг салдарны чедирген. Ооң башкы училищезинге музыкага өөредип турган өөреникчилери Каң-оол Баазан-оол, Б. Чүлдүм-Сүрүң олар бот-тывынгыр композиторлар болуп, ам Тывага музыка культуразын сайзырадыр херекке чедиишкинниг ажылдап турар.

Сапогова, Горелова, Старухин, Иванченко, Шербаков олар Кызылдың хөгжүм школазын чедиишкинниг дооскаш, каш-ла чыл бурунгаар өөренип турганы школазында ам башкылап ажылдап, кызылчыларга концерттерни белеткеп көргүзеринге идепкейлиг киржикчилер болуп ажылдап турар. Ол ышкаш башкылар Сидорова, Марьясова олар кызымак ажылы-биле улуг макталды чаалап алган.

Школаның ада-иелер-биле харылзаазы дыка экижээн. Класстар аайы-биле болгулаан концерт-хуралга ада-иелер үргүлчү олуржуп, өөреникчилерниң билииниң болгаш сагылга чурумунуң талазы-биле кандыг четпестер болу бергенин аңаа чугаалажып турар.

Моон мурнунда чылдарда болгулаан отчёттуг концерттерге чүгле баянист, фортепьянолар дыңналып турган болза, амгы отчёттуг концерттеринге баянистерниң оркестри, аккордеонистерниң ансамбли, хөйнүң ырлары, скрипачылар бөлүүнүң ойнаары чаңгыланып турар.

Солагай талазында чурукта бөлүк баянист оолдар кичээл үезинде. Оң талазында эң биче, талантылыг скрипачы Олег Бегзиниң ойнап турары.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Авторнуң фотолары.

редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжы амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, ыштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаша 32-75 телефонче долгаар.

Солун чеделяда ийи катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01084.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндезилеттинген

1967 ч. АПРЕЛЬ 25 ВТОРНИК № 97 (6734)

Өртээ 2 көп.

СЭКП-НИҢ ТӨЛЭЭЛЕРИ КАРЛОВЫ ВАРЫДА ЧЕДЕ БЕРГЕН

КАРЛОВЫ ВАРЫ. Европаның Коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязынга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлерин баштап чоруур. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев Карловы Варыда чеде берген. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. Н. Шелепин оон-биле кады база мында келген.

СЭКП ТК-ның секретарьлары Ю. В. Андропов биле Б. Н. Пономарев төлээлерниң составында кирип турар болгаш Карловы Варыга төлээлерге каттышкан.

(СЭТА).

СЭКП-ниң Төп Комитединден, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден

Космостуң баштайгы чагырып алыкчыларының бирээзи, космос корабльдериниң талантылыг шылгакчызы, СЭКП кежигүнү, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы, Совет Эвилелиниң Маадыры, инженер-полковник Владимир Михайлович Комаров «Союз-1» дээр космос кораблинге шенелде ужудуушкуну дооступ турарының үезинде 1967 чылдың апрель 24-те айыылга таварышкаш мөчээнин СЭКП-ниң Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ханы кажыыдал-биле дыңнадып тур.

СЭКП-ниң Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели мөчээн кижиниң өг-бүлезинге ханы кажыыдалын илергейлеп тур.

СЭКП-НИҢ ТӨП КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы, Совет Эвилелиниң Маадыры, инженер-полковник Владимир Михайлович Комаровтуң мөчээниниң дугайында

СЭТА-ның ДЫҢНАДЫЫ

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы, Совет Эвилелиниң Маадыры, инженер-полковник Владимир Михайлович Комаров башкарган «Союз-1» дээр чаа космос кораблин Черниң орбитазынче шенелде ужудуушкуннар кылыр сорулга-биле Совет Эвилели салып үндүргенин 1967 чылдың апрель 23-те дыңнаткан болгай.

Бир хонук ажыг үе үргүлчүлээн шенелде ужудуушкунунуң дургузунда В. М. Комаров чаа корабль системазын эдиктирип ажылдадыр талазы-биле төлевилеттинген программаны бүрүн күүседип, а ол ышкаш эртем талазы-биле планнаттынган шенелделерни кылган.

Ужудукчу-космонавт В. М. Комаров ужудуушкун үезинде корабль башкарылгазын кылып, янзы-бүрү байдалдарда ооң кол системаларының шенелделерин чоруткан болгаш чаа космос кораблиниң техниктиг характеристикаларынга мергежилдиг үнелээшкинни берип чораан.

Апрель 24-те, кажан шенелделерниң программазы доосту бээрге, ужудуушкунну соксадырын болгаш кээп хонуптарын анаа саналдаан турган.

Хондурарының байдалынче шилчиишкин-биле холбаалыг бүгү операцияларны боттандырганының соонда корабль агаарның сырый каъттарынга доктаадылыышкынның эң-не берге болгаш харыысалгалыг участогун таарымчалыг чорup эрткеш, космоска баштайгы дүргедээшкинниң долузу-биле соксадыышкан турган. Ынчалзажок баштайгы медээлер ёзугаар алырга, чеди километр бедикке чорда, парашюттуң кол куполу ажыттынарының үезинде ооң хендирлери ораажы бергениниң түңнелинде космос кораблиниң аажок дүрген бадыышкан болгаш ол чорук В. М. Комаровтуң өлүмге таварышканының чылдагааны болган.

Шылгараңгай космонавт, космос корабльдериниң инженер-шылгакчызы Владимир Михайлович Комаровтуң элекке мөчээни бүгү совет улуска аар-берге чидириг болуп турар.

Космос корабльдерин шылгаарының талазынга бодунуң ажылдары-биле Владимир Михайлович Комаров космос техниказын хөгжүдериниң болгаш сайзыраңгайжыдарының хереэнге үнелеп четтинмес салыышкынны киирген.

В. М. Комаров.

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы Владимир Михайлович КОМАРОВ

1967 чылдың апрель 24-те «Союз-1» дээр космос кораблинге шенелде ужудуушкунну доозуп турган, космосту чагырып алыкчыларның баштайгыларының бирээзи, СЭКП кежигүнү, Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы, инженер-полковник Владимир Михайлович Комаров айыылга таварышкаш мөчээн.

В. М. Комаров 1927 чылдың март 16-да Москва хоорайга ажылчын кижиниң өг-бүлезинге төрүттүнген. Ол чажындан тура-ла шүүргедекчи-ужудукчу болурун күзеп чораан.

Шериг-Агаар Флодунуң тускай ортумак школазын дооскан соонда, Владимир Михайлович Батайскиге ужудукчуларның шериг-ужар чүүл училищезинге киргеш, ону 1949 чылда дооскан, оон соонда Шериг-Агаар Күштериниң шүүргедекчи ужар чүүл кезээнге албан кылып турган. В. М. Комаров бодун эрес-маадырлыг, дуржулгалыг ужудукчу кылдыр көргүзүп, бодунуң бүгү дайынчы эштеринге үлегерлиг кылдыр бараан болуп чораан.

1954 чылдан эгелээш, Жуковский аттыг Шериг-Агаар инженер академиязынга ол өөренип киргеш, ону 1959 чылда дооскан.

Эң-не мергежилдиг ужудукчу-инженерлерниң бирээзи болурга, ону ужар чүүл техниказының чаа хевирлерин шенээр ажылче чорудуп-кан. Анаа оон билдилиг организакчы болгаш инженер болур бедик шынары илереп келген. В. М. Комаровтуң мергежили болгаш талантызы космонавтар отрядынга онза илереп келген, ону анаа 1960 чылда киирип алган.

Владимир Михайлович эң чаа космос техниказын кайгамчыктыг харыысалгалыы-биле шиңгээдип ап, ужудулга, парашют болгаш тускай белеткелдиң калбак программазын эң ылавылалдыы-биле күүседип турган.

В. М. Комаровтуң ужудукчу-инженер болгаш космонавт болур бедик мөзү-шынарлыын барымдаалап көргеш, 1964 чылда: хөй олуттуг баштайгы совет космос кораблиниң «Восходтуң» экипажын баштаар болгаш космоска эртем-шинчилелиниң болгаш шенелдениң карын программазын күүседир деп, партияның болгаш чазактың харыысалгалыг даалгазын анаа онааган. Төрээн чурттуң ол даалгазы алдарлыы-биле күүсеттинген.

Владимир Михайлович улуг ажыл-ишчи чораан, Жуковский аттыг академияның адъюнктуразынга өөредилгени уламчылавышаан, бодунуң тускай болгаш политиктиг билиглерин чүткүлдүг-биле болгаш кызымаа-биле ол бедидип турган.

Ленинчи комсомолдуң кежигүнү, а 1952 чылдан эгелээш—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү, оон боду идепкейлиг ниити-политиктиг ажылды чорудуп, партияның болгаш комсомолдуң удуртур органнарынга удаа-дараа соңгудуп, эртемни болгаш техниканы хөгжүдеринге совет улустуң чедиишкиннериниң чалбыыштыг пропагандизи болуп, ол хүлээлгени чурттуң иштинге-даа, даштыкыгадаа төлептии-биле күүседип чораан. Идепкейлиг коммунист, бөдүүн кижи, кичээнгейлиг болгаш ээлдек эш, эки өг-бүлечи болур ол болза шериг кезээниң бот составынга принципиалдыг, сагылга-чурумнуг болурунуң, партийжи болгаш албан ажыл талазы-биле хүлээлгезин хажык чокка күүседириниң үлегери болуп чораан.

Космос делгемин шиңгээдип алырынга партияның болгаш чазактың даалгаларын үлегерлиг күүсеткени дээш, Ленин орденин болгаш «Алдын сылдыс» медальды тывыспышаан, Совет Эвилелиниң Маадыры деп бедик атты В. М. Комаровка тывыскан. Ол болза Кызыл сылдыс орден-биле, хөй-хөй медальдар-биле шаңнаткан база ол ышкаш элээн каш даштыкы чурттарның чазак шаңналдарын база алгылаан.

Бистиң Ада-чуртувустуң шынчы оглунуң, кайгамчыктыг коммунистиң, космосту эрес-маадырлыг чагырып алыкчының, дайынчы өңнүктүң болгаш эштиң дугайында чырыткылыг тураскаал бистиң чүректеривиске кезээ-мөңгеде кадагалаттынар.

Ооң ады маадырлыг, эрес-дидим болгаш коргуш чок чоруктуң кезээде үлегери болуп, бистиң улуг социалистиг Төрээн чуртувустуң алдары дээш чаа-чаа маадырлыг ажыл-херектерни бүдүреринче кезээде кыйгырып чоруур.

Л. Брежнев, Г. Воронов, А. Кириленко, А. Косыгин, К. Мазуров, А. Пельше, Н. Подгорный, Д. Полянский, М. Суслов, А. Шелепин, П. Шелест, В. Гришин, П. Демичев, Д. Кунаев, П. Машеров, В. Мжаванадзе, Ш. Рашидов, Д. Устинов, В. Щербицкий, Ю. Андропов, И. Капитонов, Ф. Кулаков, Б. Пономарев, М. Соломенцев, Н. Байбаков, В. Дымшиц, М. Ефремов, В. Кириллин, М. Лесечко, В. Новиков, И. Новиков, Л. Смирнов, Н. Тихонов, А. Гречко, М. Келдыш, С. Афанасьев, С. Зверев, П. Дементьев, В. Калмыков, А. Шокин, В. Рябиков, М. Захаров, А. Епишев, К. Вершинин, Н. Крылов, И. Сербин, Н. Савинкин, Н. Егорычев, В. Конотоп, С. Руденко, А. Рытов, Н. Каманин, А. Благонравов, Л. Седов, В. Парин, Ю. Гагарин, В. Николаева-Терешкова, Г. Титов, А. Николаев, П. Попович, В. Быковский, К. Феоктистов, Б. Егоров, П. Беляев, А. Леонов.

Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы В. М. Комаровту „Алдын сылдыс" ийиги медаль-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Союз-1» дээр чаа совет космос кораблиниң шенелде ужудуушкунун боттандырарынга маадырлыг, дидим болгаш эрес болганы дээш Совет Эвилелиниң Маадыры, ужудукчу-космонавт Владимир Михайлович КОМАРОВТУ «АЛДЫН СЫЛДЫС» ийиги медаль-биле (мөчээн соонда) шаңнаар болгаш Маадырның төрээн черинге бюст тураскаалды тургузар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1967 чылдың апрель 24.

СЭКП ТК-да болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктааткаты болза:

1. ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы, инженер-полковник В. М. Комаровту орнукшударын организастаары-биле чазак комиссиязын эштер М. А. Суслов (даргазы), Д. Ф. Устинов, Л. В. Смирнов, А. А. Гречко, С. А. Афанасьев, В. Я. Павлов, М. С. Смиртюков болгаш Ю. А. Гагарин олар составтыг кылдыр тургузар.

2. В. М. Комаровту Кызыл шөлге Кремль ханазынга орнукшудар.

Хемчиктиң аалчызы

Бо чылдың апрель 23-түн ийиги чартыында район төвүнүң чурттакчылары болгаш Барыын-Хемчик районунуң удуртукчулары аалчыларны — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Вороновту, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары С. К. Токаны, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы М. К. Мендумени болгаш өске-даа партия база совет ажылдакчыларын уткуп алганнар.

Г. И. Вороновтуң болгаш республиканың удуртукчуларының район төвүнүң ажылчы чону-биле беседалары мырыңай кудумчуга, суурнуң төвүнге болган. Чыылган чонга Г. И. Воронов чүректиң ханызындан байырны чедирген, оларның хөй санныг айтырыгларынга харыылап, культура-амыдырал хандырылгазын одаргайы-биле сонуургап турган.

Дүүн Г. И. Воронов оон бодун үзеп чоруур кижилер-биле кады Ак-Довуракчыларның аалчызы болуп, Тывада ол эң улуг бүдүрүлгениң удуртукчулары-биле беседалашкылаан. Бүдүрүлгениң ажылчыннары Октябрьның 50 чыл оюнга алдар кылдыр чарлып турар болгаш харын-на бо хүн—апрельдиң 24-те — ай планын чедиишкинниг күүседип, 1550 тонна даг-дүгүн берген дээрзин «Тыва даг-дүгү» комбинаттың кол инженери Виктор Алексеевич Ухов дыңнаткан.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы удурукчуларның ажыл төлевилерин сонуургап, удуртукчуларга-даа, удуртукчу ажылдакчыларга-даа бодунуң сүмелерин чугаалаан, чүл дээрге ажылчын кадрларны быжыглап алыр дээш ажылдаар херек. Ол дээрге—күш-ажылды эң эки-биле организастаары, аккорд-шаңналдыг төлээшкинниң калбак нептередири болур.

— Ажылчыннар эки чурттазыннар, боттарының негелделерин долузу-биле хандыртынып турзуннар дээш байдалды тургузар херек—деп, Г. И. Воронов чугаалаан.

Чурттаар туруун дүргедедиринче, столоваяларның, культура-чырыдыышкын албан черлериниң, спорт организацияларының ажылдарын улам экижидериниң эргежок чугулазынче кичээнгейни ол угаандырган. Ажылчыннарның боттарында ногаа тарылгазы, дуаалап ажыл-агыйы бар бе дээрзин Г. И. Воронов сонуургааш, оларны хөгжүдеринге дуза көргүзерин удуртукчуларга сүмелээн.

Ийи дыштаныр хүннүг, беш хонуктуг ажыл неделязынче шилчээри дугайында айтырыг беседага улуг черни ээлээн. Ол дээрге бүдүрүлгениң кызырылган ажыл неделязынче шилчиир дээни ол эвес-тир дээрзин Г. И Воронов демдеглээн. Ол болза ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга немелде дыштаныр хүннерни бээр дээни ол-дур. Бүдүрүлге болза мурнукузундан эвээш эвес харын хөй продукцияны бээр ужурлуг Ындыг болганда, беш хонуктуг ажыл неделязынче шилчииринии айтырыын ылангыя тудугжулар тургулазы-биле эки бодаар херек.

Комбинаттың кол инженери болза бүдүрүлгениң коллективи ындыг шилчээшкинни май айда-ла боттандырар дээрзин бүдүреткен.

Чарыш дугайында чугаалап турган, ону ам-даа ёзу барымдаалап органнзастап турар-дыр, ынчангаш ол эки түңнелдерни бербейн турар деп, Г. И. Воронов демдеглээн. Чарыштың массалыг болурунче кичээнгейни ол углаан.

Оон соонда аалчылар даг-дүгү арыглаар фабриканың цехтеринге чораан, ол айде анаа Юрий Шагдырның эң дээре дээн аалчы ажылдап турган, рудникке база чорааннар. Беседалар чылыг, ажык-чажыт чок болган, ол болза бүдүрүлге, культура-амыдырал хандырылгазының дугайында болуп түргүлаап. Г. И. Воронов даг-дүгүжүлерниң хөй санныг айтырыгларынга харыылаан.

Хүннүң ортаа үезинде төлээлер Ак-Довурак — Абаза аразының орук тудуунга барып, оон тудуушунуң чорун турарын сонуургаан. Октябрьның 50 чыл оюнга чедир орукту ындыбиле тудуштурарын, а келир чылдың баштайгы чартыында орукту бүрүн-биле ажыглалга киирерин аазааннар.

Ак-Довурак — Абаза аразының орук тудуундан келгеш, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов, Тыва АССР-ниң удуртукчулары болгаш оларны үзеп чоруур кижилер Барыын-Хемчикте «Большевик» колхозтуң төвүнге чеде берген. Эргим аалчыларны колхоз ажыл-агыйы бүдүрүлгезиниң хөй ажыл-ишчилер байыр чедирип уткаан. Колхозтуң баштаар черинге сонуургалдыг ажыл-херекчи беседа болган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов колхозта кедээ ажыл-агыйы бүдүрүлгезиниң хөй айтырыгларын сонуургаан. Эрги-Барлыктың ажыл-ишчилеринге ажыл-агыйны канчаалдыр камгалалгалыг чорударыл, күштүг болгаш акша-хөреңгини эң экизин чарыгдап турган, ёзулуг түңнелдерни канчаар чедип алыры дээр дугайында сүмелерин бергилээн.

Беседа соонда аалчылар суурну көрүп, уруглар садынга болгаш школага чорааннар. Оларны чер болганга өөрүшкүлүг, хүлүмзүрүг ёзу-биле уткуп турган. Эрги-Барлыктан аалчылар колхозтуң мурнакчы хойжузу Саая Очурнуң кодан̆ынче чорупкан. Г. И. Воронов болгаш өске-даа удуртукчулар хойжулар-биле чугаалажып, оларның амыдырал-чуртталгазын, ырак турар хойжу ындаларының чонун садыг, культура талазы-биле канчаар хандырып турарын сонуургааннар.

Карловы Варыда конференция ажыттынган

Карловы Вары, апрель 24. (СЭТА-ның тускай корр.) Бөгүн Карловы Варыда европейжи коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Европага айыыл чок чорукту айтырыының талазы-биле конференциязы ажыттынган. Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары А. Новотный эге сөс чугаалааш, ады-дүнма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилеринге изиг байыр чедирген. Конференцияда дараазында партияларның делегаттары олуржуп турар дээрзин дыңнаткан:

Бельгияның Коммунистиг партиязының.

Болгарияның Коммунистиг партиязының.

Чехословакияның Коммунистиг партиязының.

Данияның Коммунистиг партиязының.

Финляндияның Коммунистиг партиязының.

Францияның Коммунистиг партиязының.

Соңгу Ирландияның Коммунистиг партиязының.

Ирландияның Ажылчын партиязының.

Италияның Коммунистиг партиязының.

Кипрниң Күш-ажылчы улузунуң Демшилгелиг партиязының.

Люксенбургтуң Коммунистиг партиязының.

Венгрияның Социалистиг Ажылчын партиязының.

Германияның Социалистиг Чаңгыс аай партиязының.

Германияның Коммунистиг партиязының.

Германияның Социалистиг Чаңгыс аай партиязының — Барыын Берлин.

Польшаның Каттышкан Ажылчын партиязының.

Португалияның Коммунистиг партиязының.

Австрияның Коммунистиг партиязының.

Грецияның Коммунистиг партиязының.

Сан-Мариноның Коммунистиг партиязының.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының.

Испанияның Коммунистиг партиязының.

Швейцарияның Күш-ажыл партиязының.

Великобританияның Коммунистиг партиязының.

Швецияның Коммунистиг партиязы делегация чорутпаан. Ынчалзажок ол бодунуң конференцияга олуржур төлээлекчизин чорутпаан.

Конференцияга чалаашкынны Албанияның Күш-ажыл партиязы болгаш Нидерландыларның Коммунистиг партиязы хүлээп албаан деп А. Новотный дыңнаткан. Югославияның Коммунистер Эвилели, Румынияның Коммунистиг партиязы, Норвегияның Коммунистиг партиязы, Исландияның Чаңгыс аай Социалистиг партиязы, олар-биле элээн каш чугаалажыышкыннарны кылган болза-даа конференцияга киришпейн турар деп ол чугаалаан.

Конференцияның ужур-дузазының дугайын чугаалап тура, Новотныйның чугаалааны болза: бистиң чыглып келген конференциявыс делегейниң коммунистиг шимчээшкининге биче эвес ужур-дузалыг. Бо болза, ажылчын ангының болгаш бүгү делегейниң ажылчы чоннарының ниити эрге-ажыктары дээш демисежип турар болгаш бистиң шимчээшкинивиске мөзүлеш идепкейжи чугаалыкчы интернационализмниң ёзулуг удуртулга болуруп турар революсчу күштерниң чаңгыс эвин чедип алырынга херек кырында салыышкын болур.

ЧКП ТК-ның Бирги секретары А. Новотный бодунуң чугаазының түңнелинде конференцияның киржикчилеринге чедиишкиннерни болгаш үре-түңнелдиг ажылдарны күзээн.

Мурнунда — Таңды район

Республикада күрүнеге сүт, эът садарының чартык чыл планының апрель 20-ге чедир канчаар күүсеттингенин хүү-биле көргүзерге мындыг.

Районнар	Сүт	Эът
Таңды	72,5	89,2
Каа-Хем	69,9	52,0
Бий-Хем	68,1	59,4
Кызыл хоорай совези	57,3	54,7
Барыын-Хемчик	56,5	76,8
Чөөн-Хемчик	56,3	42,3
Улуг-Хем	47,5	46,3
Өвүр	47,1	38,9
Бай-Тайга	43,5	20,4
Тожу	32,1	210,5
Эрзин	27,2	22,1
Тес-Хем	24,0	24,6
Республика	60,0	53,6
Эрткен чылдың бо үезинде турганы	57,8	36,5

МАЙ МУРНУНУҢ ЭЭЛЧЭЭНДЕ

ПЛАНДАН АЖЫР

Совет күрүнениң 50 чыл болур байырлалынга төлептиг белекти республиканың бүдүрүлге коллективтери, мал, чер ажылдакчылары сөңнеп турар. Улуг байырлалга алдар бөлдурган социалистиг чарышка кириш-кеш, хүн бүрү чедип ап турар чедиишкиннериниң дугайын Төрээн чуртка олар рапорттап турарлар.

Юбилейлиг чылдың бирги кварталының түңнелин Ак-Довурак хоорайның бүдүрүлге коллективтери үндүрген. № 12 автоажыл-агыйга хамааржыр алырга, ооң чолаачыларының ортузунга калбарган чарыштың бирги черин ийи дугаар автоколонна ээлээн. Автоколоннаның чолаачылары эрткен үш айның иштинде 342 муң тонна-километрни пландан ажыр ажылдап кылган.

ШАЛЫПКЫН ТУДАР

«Коммунтудуг» тудуг-септелге эргелелиниң бөлүк тудугжулары 106 өрээлдиг ийи каът улуг бажыңны Бай-Тайга районнуң төвү Тээлиде тудуп эгелээннер. Ол улуг тудугнуң таваан салыры ам доозулган. Тудуг материалдары соорткен машиналар аңаа хүн бүрү үзүк чокка кээп турар.

Совет эрге-чагыргазының 50 чылдыг оюнга белек кылдыр, ол бажыңны октябрь 1-де ажыглалга киирер хүлээлгени тудугжулар алган. Бажың туттунга бээрге, партия райкому, райкүүском, кодээ Совет, кодээ ажыл-агыйының бүдүрүлге эргелели дээш районнуң өске-даа организацияларында ажылдаар.

Чагаалардан одуруглар

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң № 1 хойжу бригадазының хойжузу Кипин-оол Донгак беш чыл дургузунда адазы Седен Донгакка дузалакчы малчын болуп чораан. Оон 1965 чылда совхозтуң 320 баш хоюн хүлээп алган. Ол баштайгы чылында-ла чүс баш төрүүр хойга опааштыр 96 хураган, бир хойдан 1,9 кг дүк алгаш. Ол — багай эвес коргүзүг.

Юбилейлиг чылда чүс баш төрүүр хойдан-на 100 хураганны, бир хойдан ортумаа-биле 2,5 кг дүктү кыргып алырын Кипин-оол Донгак хүлээнгеш, ажылдап турар. Кадарчының кодаанында 368 төрүүр хой бар, ам 290 хой оолдапкан, оон 310 хураган алдынган. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Седен Донгактың оглу адазының болгаш өске-даа мурнакчыларның сүмезин ап, дуржулгазын өөренип чораш, мал ажылының хөгжүдеринге мергежилди шиңгээдип алган.

Малдың одек-хонаажынче, мал чеминиң белеткелинче, одар-белчиирнин чөп ажыглаарынче кичээнгейни ол салып келген. Хойжу бо чылын 12 тонна сигенни, 5 тонна будук-бүрүнү белеткеп алырын база хүлээнген.

С. ОЙДУП-ООЛ.

* * *

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» кодээ ажыл-агый артелиниң хойжу бригадаларының кадарчылары кыштагаашкынны хүр эрттиргеш, чүм оъттуг чазаглар же көжүп эгелээн. Баштайгы көшкен хойжулар Улуг-Хем болгаш Баян-Кол унмарында кээп хонгулаан. Чазагларда малдың чаш төлүн тургузар кажаалар болгаш мал чеми четчир-биле бар, чаа хонаштарда келген мал овча-менди одарлап турар.

Колхозтуң хою 24 кодаада үстүнгүлен, оолдаашкын үргүлчүлээшпаан. Кадарчылар ниитизи-биле 6500 хураганны камгалап алган. Бирги кварталдың түңнелинде чамдык кадарчыларның көргүзүү бедик болган. Чүс баш төрүүр хойга опааштыр тозандан хой хураган алган хойжулар хөй. Байкар Суванчык, Чадамба Доржу, Долаан Доржу болгаш өске-даа кадарчыларның кодааларында төрүүр хойлар ам-даа бар. Бо хойжулар оолдаан хойларының хураганнарын бүрүн камгалап алгаш, юбилейлиг чылда алган хүлээлгелерин күүседиринге бүзүрелдиг ажылдап турарлар.

Баян-Кол школазының башкылары болгаш өөреникчилери колхозтуң Оттук-Даш сүт-бараан фермазынга бир хүн шефтээш, инек саар кажааның иштин болгаш даштын аштап берген. Ажыл дооступ ургаш өөреникчилер фрманың коллективинге солун концерт көргүскен.

К. ОЙДУП-ООЛ.

Баш чылдар мурнунда Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң мурнакчы саанчызы Х. Уйнукпаның эки күш-ажылчы чедиишкиннериниң, ажылга дуржулгазының дугайын республика солуннарынга бижип, радиога чугаалап турган. Дуржулгалыг саанчының ынак ажылынга өөреткен өөреникчилери хөй. Оларның чамдыызы ам мурнакчыларның одуруунда кирип, эки күш-ажылчы чедиишкиннери-биле чонун өөртү бергеннер. Оларның бирээзи Анчымаа Сарыг-оол ам фермага тос чыл ажыг ажылдап, совхозунуң мурнакчыларының бирээзи апарган. Эрткен чылын ол бодунга бижыглаан инектериниң бирээзинден-не 1696 кг сүттү саап алган. Комсомолчу саанчы бо юбилейлиг чылда ол көргүзүүн улам бедидер дээш кызымак ажылдап, бо чылдың бирги кварталында инек бүрүзүнден 300 кг сүттү саггаш.

Кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң отчёт-соңгуулдалыг конференциязынга С. Анчымаа төлээ болуп киришкеш, профэвилелдериниң област Чөвүлелиниң конференциязынга төлээге соңгуткан.

ЧУРУКТА: С. Анчымаа.
Сөзү, фотозу Д. Анай-оолдуу.

ЧЕДИИШКИННИ БЫЖЫГЛААР

Совет эрге-чагырганың бежен чылынга уткуштур социалистиг хүлээлге ап турган, республика типографиязының коллективи он бир айның бүдүрүлге планын улуг байырлал хүнүнге чедир күүседирин шиитпирлээн. Сеглээн соске ээ болурда, ажылдың темпизин чыл эгезинден-не дүргедедири чугула. Ынчангаш полиграфистер бүгү цехтер аразынга бирги кварталда чарышты калбарткан. Кварталдың түңнели-биле бирги черни парлаар цехке тывысканы. Парлакчылар Малаидина, Пономарева, Маслова олар күш-ажылчы чедиишкинниг болганнар.

Чылдың баштайгы үш айының түңнели өөрүнчүг болган. Бүдүрүлге планын 118 хуу күүседип, 8 муң рубльдиң немелде орулгазын алган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедитпишаан, продукцияның бот-үнезин чиигеткенинден орулга көвүдээн. Типографияда план күүсетпээн чаңгыс-даа кижи чок.

Типографияда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедидер дээш бүдүрүлге шөлүн алгыткылаан. Ажылдаарынга таарымчалыг, дакпыш эвес өрээлдер ажылчыннарның сеткилинге таарыжып турар. Сөөлгү үеде бүдүрүлгениң техниктиг эстетиканың негелдезинге дүүштүр дерип, будуп эгелээн бис. Полиграфистерде хөй херээжен ишчилер бар. Ынчангаш гигиена өрээлин оларга хоетап берген. Амдызында бистиң ниити шөлүвүс ам-даа бичии. Ынчангаш цех санынга хеп ушту черни тургузары ээлээн берге. Ынчалза-даа тускай хеп шкафтарын садып, оларны цехтерде тургускулааны таарымчалыг. Ол ышкаш ажылчыннарның ажылдап кедер хевин чогуур хуусаазында чаартынып турар. Ам удавас төпчүттүнген суг дамчыдылгазының системазынга кирер бис. Ажылдаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузарын администрация чери болгаш хөй-нииити организациялары доктаамал хайгаарап турар. Ынчаарда ажылчыннарның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын негеп болур.

Полиграфия үлетпүрүнүң мурнакчы бүдүрүлгелериниң дуржулгазын өөренири-биле мурнакчы специалистерни ол черлерже чорудуп турар. Чогум-на ындыг бир командировканың сөөлүнде бисте линотип материалдарын аштап-арыглаарының чаа системазы шиңгээттинген. Ооң ачызында бир линотип машиназының матрицазын аштаарынга ээлээш бензин чарыгдаар апарды ыс. Стереотип кудар станоктарга немелде электрочылыдыкчыларны тургузарывыска, цехтиң агаары арыг апарган.

Бистиң коллектив ам делегейниң ажыл-ишчи кижилериниң демн каттыштырылгазының байырлалы — Май 1-ге тураскааткан ээлчегде ажылдап турар. Улусчу байырлалды күш-ажылчы белек-биле уткууру — полиграфистерниң чаагай чаңчылы.

Майны эки уткуурда ажылывыста бар четпестерни узуткаар ужурлуг бис. Ол дээрге дериг-херекселдерни долу күчүзү-биле ажыглаары болгаш ээлчеглер соолчур үеи кызырары болур.

В. РАЧКОВСКИЙ,
цех мастери.

КҮҮСЕДИРИНГЕ БҮЗҮРЕЛДИГ

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери 6297 центнер сүттү күрүнеге апрель 20-ге чедир киргеш, ооң-биле чарпык чыл планының 56,8 хуузун күүсеткен. 2270 центнер эът ол үенин иштинде саттынган.

Кодээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле «Чыраа-Бажы», «Сүт-Хөл» база СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар мурнуку одуругну ээлээннер. Юбилейлиг чылда алган социалистиг хүлээлгезин районнуң ажыл-ишчилери хуусаазының бетинде күүседиринге бүзүрелдиг.

В. И. Ленинниң шериг ажыл-чорудулгазы

—1—

В. И. Лениниң кайгамчык улуг идейлиг номнарында шериг айтырыгларының талазы-биле ооң бодалдары, номнарлары болгаш айтышкыннары чугула черни ээлеп турар. Дайын болгаш армия дугайында, социалистиг Ада-чуртту камгалаарының болгаш пролетариаттың шериг организациязының дугайында өөредии-биле Ленин марксизмни байыткан. Марксизмни шериг херээнге чогаадыкчы ажыглаарының үлегерин ол көргүскен.

«Боо-чепсектиг болуруңче, ону шиңгээдип алырынче болгаш шериг херээн билип алырынче чүткүвейн турар шак ындыг мөлчүттүргев аңгы чалча аңгы болур ийик» деп, Ленин бижээн.

В. И. Лениниң Кремльде библиотеказында делегейниң бирги дайынының төөгүзүнүң талазы-биле 20 ажыг ном, хамааты дайынның төөгүзүнүң талазы-биле 72 ном, чепсектиг демиселди чорударының айтырыгларының, стратегияның, тактиканың, шериглерни органзастаарының, боо-чепсекти хөгжүдериниң талазы-биле 34 ном болгаш оон-даа өске чүүлдер кадагалаттынып арткан. Ол номнарның дыка хөйүнде Лениниң бодунуң демдеглелдери бар, а «Дайынның болгаш дайынны чорударының дугайында» немец шериг теоретик Клаузевицтиң үш томнуг ажылын ол ыяк конспектилеп, аңаа шүгүмчүлекчи анализти кылган.

В. И. Лениниң шериг-теоретиктиг болгаш шериг-практиктиг ажыл-чорудулгазы — Россияга социалистиг революцияның баштыңчызы болур ооң политиктиг ажыл-чорудулгазының чарылбас кезии-дир. «Дарлакчылардан хосталып алыр дээш ажылчы массаларның дайыннарының төөгүзүнде Ленин эң улуг полководчу чораан» деп Совет күрүнениң кескү удуртукчузу М. И. Калинин бижээн.

ЛЕНИН — ШЫЛГАРАҢГАЙ ШЕРИГ-ТЕОРЕТИК БОЛГАШ ЧОННУҢ ЧЕПСЕКТИГ ДЕМИСЕЛИНИҢ ОРГАНИЗАКЧЫЗЫ

В. И. Ленин билиглериниң кандыг-даа адырларынга хамаарыштыр ол дугайында бодунуң сөзүн кезээде чугаалап билир чораан. Ол чорук

—2—

шериг талазы-биле ооң ажыл-чорудулгазынга чүмү-биле хамааржыр.

Дайынга экономиктиг болгаш мораль-политиктиг факторларның ролюн үндезилээни Лениниң ачы-хавыязы болган. Амгы үениң дайыны дээрге нация бүрүзүнүң экономиктиг болгаш органзастыг күштериниң бүгү талалыг шылгалдазы-дыр, ол дайынга тиилелге «кедизинде баргаш, дайын шөлүнге ханын төп турар ындыг массаларның сагыш-сеткилиниң байдалы-биле холбаалыг болур» деп, ол бир-ле дугаарында айыткан.

Чоннуң ёзулуг баштыңчызы Ленин 1905 болгаш 1917 чылдарда хаан ёзузунга база капитализмге удур пролетариаттың болгаш күш-ажылчы тараачыннарның чепсектиг демиселин баштаан. Даштыкы шериг интервенциязының болгаш хамааты дайынның чылдарында Совет күрүнениң камгалалының бажынга ол үргүлчү турган. Революцияның чаалап алышкыннарын шериг аргазы-биле камгалаарын канчаар органзастаза чогуурун марксисчилерден бир-ле дугаарында В. И. Ленин херек кырынга көргүскен. Коммунистиг партияның ТК-зынга удуртур байдалды, Улус Комиссарларының Чөвүлелиниң Даргазы болгаш Камгалал Чөвүлелиниң Даргазы албан-дужаалды ээлеп чораан, Ленин ол аар-берге чылдарда Совет чурттуң ажылчыннарының болгаш тараачыннарының боттарының дайзыннарынга удур чорудуп турган дүшкүүрлүг демиселиниң соруктуг киирикчизи болгаш органзакчызы болган.

1918—1920 чылдарның хамааты дайыны социалистиг күрүнени камгалаарының баштайгы дайыны болган. Делегейниң болгаш иштики контрреволюцияның күштери ынчап бистиң күрүнеге удур чаңгыс аай фронт болуп алган халдап турган болгай.

Ол дээрге империалистиг агрессияга удур, Төрээн чурттуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш, социализм дээш Россияның улустарының талазындан чөптүг, патриотчу дайын болган. В. И. Лениниң бижээни болза: «Бир эвес дайын үезинде демократияны камгалаар

Тыва АССР-ниң девискээри даглардыг чурт болуп турар, ынчангаш ниитиниң мал ажылынга одарлар кылдыр ажыглаар черлер албек. Амгы үеде республикада 3117,6 муң га сиген кезер шөлдер болгаш одарлар бар, оон иштинде 2935,3 муң га чер одарлар, 182,3 муң газы сиген кезер шөлдер болуп турар. Ол сиген кезер шөлдерниң 10,8 муң газы суггаттыг. Оларның чылдар аайы-биле дүжүткүрү га чер бүрүзүнден ортумаа-биле 3—8 центнер хемчээлдиг. Сиген кезер шөлдерниң болгаш одарларның ындыг куду дүжүттүг болуп турары, бир талазында, республиканың девискээри дошкун агаар-бойдустуг, аңгы-аңгы зоналарга чарлып турары-биле, өске талазында, колхозтар болгаш совхозтар оларның ажаалдазын, ажыглалын кошкак чорудуп турары-биле тайылбыраттынар. Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң амгы байдалы шынааларны болгаш одарларны үндезини-биле экижидип, республикага мал чеминиң элбек шилдиг баазазын тургузар сорулга-биле оларның ботаниктиг тургузуун чаартырын негеп турар.

Республиканың одар-белчиирлери аңгы-аңгы агаар-бойдустуг зоналарда тургустунган, ынчангаш оларны экижидеринче угланган хемчеглер база аңгы-аңгы болур ужурлуг. Ынчалзажок, хамыктың мурнунда сиген кезер шөлдерни болгаш одарларны ыяш-даш артынчыларындан арыглап, дөңгелчиктерни дескилээри, а тулаалыг черлерни кевирер ажылдарны чорудары чугула. Хөлүн эртир баксыраан сиген кезер

СИГЕН ШӨЛДЕРИ,

оларны экижидери

шөлдерни дескилеп, илиирттеп, аңаа органиктиг чемиштчидилгелерни төп, хөй чылдыг сигеннерни тарыыры оларны бүдүрүкчүлүг ажыглаарының аргазы болур. Шынааларның хөрзүнүн ынчаар үндезини-биле чаартыр ажылдарны чорудуп турган, оларны андарып, шириктерни аар илиирлер-биле илииртевишаан, дискаларлыг лущильник-биле үлдүредир. Андарылганы хандыр чорудар. Шынаа черлерниң хөрзүнүн ынчаар сайзырадырынга эрте чазын азы күскү үе таарымчалыг. Ындыг шөлдерни андарып турган, ооң-биле кады чемиштиг чочак-тараа аймаа культураларны чажып, холуй тарып турган дүргедедип болур. Ындыг арга Тываның дуржулга станциязынга чоруткан шенелделерге эки талазын көргүскен. Ынчаарда дараазында тарылмал сигеннерни холуй тарааш: житняк (кадар оът), люцерна (меде), ыырей (олен), донник. Оларны ынчаар тарыырда, га чер бүрүзүнге тараа баштыг сигеннер 10, чочак-тараалар 6 кг оваажыр кылдыр чашкан.

Бо ажылдарны чорударда, оларның хуусааларынче кичээнгей салыры чугула. Бүгү ажылдарны чазын эрте чорудар болгаш ынык азы суггаттыг черлерни шилип алыр. Тараа баштыг сигеннерни хөрзүнге ийи-үш чылдар дургузунда эки үнүштүг шөлдерни тургузуп болур. Эвээш дүжүткүр шынааларны үндезини-биле экижидерин үстүнде көргенивис ажылдарны чорудуп турган, чемиштиг чочак-тараа аймаа оът-сигеннерни өскелер-биле 4—5, чочак-тарааларны 2—3 см ханы чажып тарыыр. Ол шөлдү чажар мурнунда база чашкан соонда суглуг катоктар-биле дескилээри эргежок чугула. Тываның байдалдарынга хөй шүүдел үнмес болгаш ажыглаттынгыр арга болза хөрзүннүң кырын экижидери болур. Шынааларның болгаш одарларның хөрзүнүн дискаларлыг аар илиирлер, дискаларлыг лущильниктер-биле үлдүредир. Ол ажылдарны чер 10 см чедир эрий бээрге чорудар. Шынаа оъттарының дазылдарын быжыктырар сорулга-биле, ындыг илиирттээшкинни база лущеннени чоруткан соонда, хөрзүннүң кырын суглуг катоктар-биле дескилээр.

Дуржулга станциязынга чоруткан шенелделер органиктиг чемиштчидилгелер шынааларның дүжүткүрүн га бүрүзүнге 10—17 центнерге бедидерин көргүскен. Мал ажылының фермаларының чоогунда шынааларга га бүрүзүнге 30—40 центнер өдекти төгери чугула. Ону шынаа оъттары үнүп эгелээриниң мурнунда төгер болза эки. Ол өдекти шөлге дески тарадыр. Суггаттыг одарларга өдекти органиктиг чемиштчидилге кылдыр ажыглаарга эки.

Л. ДАВЫДОВА,
Тандыда дуржулга станциязының эртем ажылдакчызы.

Социалистиг чарыштың тиилекчизи

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга чедиишкиннер ужуражыр дээш, Улуг-Хем районнуң кодээ Советтериниң аразында калбарган социалистиг чарыштың квартал түңнелин райкүүскомнуң хуралынга чугаалажып көрген. Советтерниң чон ортузунга органзас-массалыг ажылын эки тургузар, алган социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче ажыл-ишчилерни эвилелдээр талазы-биле Көк-Чыраа кодээ Совет бирги кварталда эки ажылдаан, ол кодээ Советти социалистиг чарыштың тиилекчизи деп санаан.

Суурларның чаагайжыдылгазынче болгаш ногаанчыдылгазынче ол кодээ Совет улуг кичээнгейни салган. Чижээлээрге, ооң девискээринде турар Арыг-Бажы суур арыг-шевер болгаш ногаанчыдылга талазы-биле районнуң өске суурларындан онзаланып турар. Ол суурда херээженнер чөвүлели ажылды эки тургускан.

Ниитиниң херээ дээш хөй чылдар иштинде кызымак ажылдап келгеннери — Көк-Чыраа кодээ Советтиң даргазы эш Самбуга биле Арыг-Бажы суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы эш Серинниң аттарын районнуң күш-ажылчы алдарының дептеринге киир бижээн.

Чарышты калбартпышаан...

Юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдарын Чөөн-Хемчик районнуң механизаторлары шалыпкын чорудуп турарлар. «Октябрь» 30 чылы» колхозтуң ажыл-ишчилери шык базырылгазыны-биле чергелештир, чер андарылгазынче база киргеннер. Дүвүрецниң ховузунда 1092 гектар чер илиирттеттинген. Чер андарылгазында турар 6 агрегат 200 га шөлдү чарган.

Бо чазын 760 га черниң шыгын базырган мурнакчы тракторист Моңгуш Маадыр-оол 50 гектар тараа шөлүн ийи хонук иштинде андарган. Магадылалдыг дүжүттүң үндезини болур суггарылгаже кичээнгейни тараажылар база салган. Моңгуш Делегиниң суггарыкчы звенозу Кызыл-Хадында 250 метр хемчээлдиг буганы каскаш, 25 гектар черни бо үеге чедир суггарганнар.

Бригадалар база звенолар аразында социалистиг чарышты партия, комсомол организациялары калбартпышаан, ооң түңнелин он хонгаш-ла үндүрүп турарын доктааткан. Чарыштың тиилекчилери ам каш хонуктан илереп келир.

ДЕПШИЛГЕНИҢ МУРНУКУ ОДУРУУНДА

Улуг Октябрьның бежен харлаар чылында Ленинчи шаңналдарны тывысканы бистиң эртемденнеривистиң бүгү делегейге бурунгаар депшилгениң херээнге улуг салыышкын киирип турарын көргүзүп турар-дыр.

Октябрьның Төрээн чурту эртем-билигниң мурнуку одуруунче үнген. Ону бадыткаары-биле Черниң баштайгы кылымал спутнигин болгаш космосче эң баштай кижини ужудуп үндүрген, атомнуг баштайгы электростанция болгаш «Ленин» деп атомнуг ледоколду чогаадып кылганын сагындыраалы. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң эртем болгаш техника талазы-биле шылгараңгай ажылдарны дээш Ленинчи шаңналды тывысырының дугайында доктаалының ужур утказын хандыр бодап көөр болза, эртем теориязының эң нарын тайылбыр түңнелдери-биле коммунистиг тургузуушкуннуң амгы практиказының аразында тудуш харылзаа барын эскерип болур.

Ындыг холбааның бир чижээнге совет эртемниң Сибирьде төвүнүң ажылдарын көргүзүп болур. Ол төп он чыл мурнунда бистиң чуртувустуң картазынга безин турбаан. Бүгү делегейниң хүлээп көрүүшкүнүн чаалап алган Сибирьниң эртемденнериниң ажыдыышкыннарындан бирги черге академик Г. И. Будкерге баштаткан физиктер коллективиниң чырыткылаңчак ажылын киирип болур. Оларның сапалдааны «удур-дедир угланган бөлүктерниң методу» амгы үеде бүгү чурттарда эртемденнерниң кичээнгей салып турары айтырыгны — бөдүүн кезектер физиказының шинчилелдерин көңгүс чаа эртем-техниктиг үндезиннерге тургускан. Улуг энергияларның электроннар болгаш позитроннар деп бичии-бичии кезектериниң удур-дедир чоруп турары бөлүктериниң харылзааларын шинчилээри-биле сибирь физиктериниң чогаадып тургускан тургузулгаларынга дөмей чүүлдер кайы-даа турбаан, а совет эртемденниң үндүрген идеязы делегейниң шылгараңгай физиктериниң магадалын чаалап алган. Ол тургузулгаларның хемчээли бичии-даа болза, олар улуг болгаш аар өртектиг тургузулгаларга дөмей. Чаа тургузулгаларга өске аппараттарга боттандырып шыдаттынмас элээн каш шенелде дуржулгаларны чоруткан.

Эң улуг физиктерниң бирээзи ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү И. М. Лифшиц Ленинчи шаңналга төлептиг болган. Ол металлдарның электроннуг теориязының чаа угланыышкынын тургускаш, алдар-атты чедип алган. И. М. Лифшицтиң болгаш оон өөреникчилериниң ажылдарында электроннарны эрттирериниң шенелде көргүзүглерден-не энергетиктиг спектрин катап тургузарының сорулгазы эң баштай-ла салдынган болгаш ол сорулганы эң таарымчалыы-биле шиитпирлеп болур талазы-биле ажылдар кылдынган. Ооң-биле чергелештир металлдарның электроннуг тургузуун өөрениринге бирги черге ужур-дузалыг чүүлдер болгаш металл эзилдиригллериниң энергетиктиг спектрин өөрениринге улуг рольдуг чүүлдер ажыттынган.

Социалистиг чурттарның Дубнода ядролуг шинчилелдерниң каттышкан институдунда коллективтиг ажылдап турар эртемденнерниң шылгараңгай шинчилелдериниң ачызында Д. И. Менделеевтиң ындыг элементилер бар дээрзин чутаалап чораан трансуран элементилери деп адаар чүүлдерни бир дугаар ажытканын бадыткаар эргени чаалап алган. Ол айтырыгны ажылдап кылырын магалыг теоретик болгаш шенекчи ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Г. Н. Флеров удуртуп турар. Г. Н. Флеров, В. А. Друин, И. Звара, С. М. Поликанов олар составтыг коллектив трансуран элементилериниң шынарын шинчилээни болгаш оларны синтезтээни дээш Ленинчи шаңнал-биле шаңнаткан. Дубночуларның 104-кү «курчатовий» деп атты алган элементини синтезтээн ажылы бүгү делегейге улуг рольду ойнаан. Ол элементиниң үндүрүп алыры-биле мурнунда туруп көрбээн чаа радиохимиктиг арганы чогаадыры негеттинген.

Дубнонуң эртемденнери трансуран элементилериниң изомерлиг байдалдарының чаа хевирин болгаш аңгы-аңгы изотоптарга хамааржыр изомерлерниң спонтанныг үрүментелиишкининиң чаа чорудулгазын база ажытканнар. Ол ажылдар АКШ-тың, Данияның, Румынияның лабораторияларынга бадыткаттынганнар.

Ленинчи шаңналдарны тывысыр дугайында доктаалда бо удаада кескү черни делегейге тергиин дээш хөй-хөй эртемденнерни берген совет математика ээлээн.

Чаа лауреат-математиктерниң аразында алгебралыг геометрия болгаш саннар теориязының талазы-биле шылгараңгай ажылдарның автору ужен харлыг, физика-математика эртемнериниң доктору Ю. И. Манин биле математиканың мурнунга 60 ажыг чылдар дургузунда шиитпирлеттинип чадап турган айтырыгны бодунуң дифференцастаттынар хөй хевирлер талазы-биле ажылынга шиитпирлепкен чээрби тос харлыг эртемден, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү С. П. Новиков олар бар.

«Палеонтологияның үндезиннери» деп он беш томнуг ажыл Черниң эрте бурунгу шагда органиктиг хевир-байдалының дугайында медээлериниң энциклопедиязы апарган. Ол ажыл болза академик Ю. А. Орловтуң амыдырал-чурталгазының маадырлыг херээ апарганын демдеглээри чугула. Ю. А. Орлов дээрге ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Б. С. Соколов, биология эртемнериниң доктору В. Е. Руженцев, геология-минералогия эртемнериниң кандидады Б. П. Марковский олар составтыг эртемденнер коллективиниң ёзулуг-ла маадырлыг болгаш нарын ажылының башкарыкчызы болуп келген. «Палеонтологияның үндезиннери» дээрге Черниң эрткен үезиниң морфологиязының, экологиязының, черкырының органиктиг кезээниң систематиказын болгаш геология талазы-биле тарап нептерээниниң түңнеп база ол чүүлдерге боттуг немелдени киирген делегейде эң улуг болгаш баштайгы ажыл-дыр. Ол ховар ажылдың томнарын казып тыпкан чүүлдерниң артынчыларын көргүскен 700 таблица болгаш 10 муң чуруктар каастаан.

Доктаалда кижиниң күш-ажылын чиигедиринче, үлетпүрде болгаш кодээ ажыл-агыйда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче угланган ажыдыышкыннарның чогаадыкчылары специалистерни база төлептии-биле демдеглээн.

«Хөвең күрүнези» Узбекистанның инженерлери болгаш чаартыкчылары П. Ф. Глазатов болгаш өскелер-даа хөвең ажаар вертикалдыг-шпиндельдиг ийи одуруглуг машинаны чогааткаш, кодээ ажыл-агыйга шиңгээткени дээш Ленинчи шаңналды алган. Эрткен чылын чаа конструкцияның машиналары-биле чурттуң бүгү хөвеңиниң 32 хуузун ажаап алган. Ол машиналарны шенеп, бүдүрүлгеге шиңгээдиринге ортаакы Азияның «Малек» дээр машина шенээр станциязының дуржулгалыг бригадазының бригадири Д. Кучиев биле Ташкент областың Янгиюль районунуң Киров аттыг колхозунуң комплекстиг механизастаттынган бригадазының бригадири Т. Ахунова олар улуг салыышкынын киргеннер. Олар шуптузу ам Ленинчи шаңналдың лауреаттары болганнар.

Шай үнүжүнүң бүрүлерин тускайлап чыырын механизастаан шай чыыр «Сакартвело» деп машинаны чогаадып, бүдүрүлгеге шиңгээткен Грузияның кодээ ажыл-агыйны механизастаар болгаш электрижидер институдунуң техника эртемнериниң доктору Ш. Я. Кереселидзеге баштаткан ажылдакчылар коллективин шаңнааны ханы сеткил хандыр хүлээп алдынар ужурлуг. Ол машинаны ажыглаары шайны хол-биле чыыр берге, түвектиг ажылдан кижини хостаан.

Техника эртемнериниң доктору А. И. Лясс, техника эртемнериниң кандидады И. А. Борсук болгаш өске-даа бөлүк эртемденнерниң ажылы амгы металлургияга улуг салыышкынны киирген. Ол талантылыг коллектив металл шуткуурунуң көңгүс чаа технологиязын ажылдааш, бүдүрүлгеге нептереткеш Ленинчи шаңналды алган. Ук технологияның утказы мындыг: металл шуткуурда өзектерни болгаш хептерни боду-ла када бээр суук холуксаалардан белеткээр. Шуткулганың өзектерин болгаш хептерин кылырының технологиязы чаарткан ол холуксааларны белеткээрин мергеп угаангыр болгаш сагынгыр шиитпирлээн. Чижээ, холуксааны тырывайн баш удур белеткээн өзек хаарнжаанче ийикпе туская хептээшче кудар. Хамыктың мурнунда ол бүгү чорудулганы автоматчыдып болгаш механизастап болур арганы тургускан. Бо арганы ажыглаарга холуксаалар шоолуг суук эвес, а кевиг-даа турган, хептерже дүрген агып бадар апарган. А өзектер болгаш хептер база-ла суук холуксаалардан куттунган, ынчалза-даа олар ниитизи-биле чылыдарын ийикпе өске кандыг-бир немелде хемчег алырын херегле вейн, агаарга кевип када бээр.

Амгы үеде бар методтардан ажыктыының ачызында бо чаа технология аар машина тудуунуң, станок тудуунуң, кара металлургияның болгаш өске-даа адырларның шуткулга цехтеринде калбаа-биле нептерээн. Ол технология чурттуң онон заводтарында шиңгээттинген. Ону шой болгаш каң шуткулгазын, кажан шуткаан продукцияның деңзизи 38 тонна болгаш оон ажып-даа турар үеде кылырда ажыглап турар! Бо чаартылганы шиңгээткени шуткулга цегинге ажылдаар байдалды үндезини биле экижиткен.

Регулярлыг каучукту тургусканы болгаш ону үлетпүр бүдүрүлгезинге алырының технологиязын чогаатканының дугайында ажылдар эртем-техниктиг улуг чедиишкин-дир. Ооң авторлары ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү А. А. Коротков болгаш шинчилелдиң өске-даа удуртукчуларынга Ленинчи шаңналды тывыскан.

Дугуй талазы-биле эртем-шинчилел институдунуң болгаш Кировтуң дугуй заводунуң специалистеринге база улуг чедиишкин дээш байыр чедирер апаар. В. Ф. Евстратов, В. А. Пипегин, И. И. Селезнев, Г. П. Голоулиня, Н. С. Голошумов оларга өзээнде (Р хевирлиг) кордунуң удазыннарын меридиан хевирлиг кылдыр салган чүък автомобильдериниң дугуйун чогаадып, ону бүдүрүп үндүрериниң технологтуг чорудулгазын болгаш оларны улус ажыл-агыйынга ажылдадып шиңгээткени дээш Ленинчи шаңналды тывыскан.

— Бөдүүн кезектерни өөренир тургузулга, хөвең ажаар машина, Менделеевтиң таблицазының 104-кү элементизи болгаш шуткулга херээнге революция — бо бүгү дээрге коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының чарылбас кезектери-дир.

(СЭТА).

1967 ч. апрель 25.
ШЫН
2-ГИ АРЫН

дугайында азы вашияны дарлап турар кинчибенке удур демисел дугайында чугаа чорун турар болза, ындыг дайынга бичии-даа удурланмас мен...»

В. И. Ленинге баштаткан Коммунистиг партия биле Совет чазак хамааты дайынның эгезинден тура-ла дайзынга өйтүр шавыышкынны органзастаар талазы-биле кайгамчык улуг ажылды калбарткан. Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның эрге-чагыргазын камгалап ап, халдакчыларның болгаш ак-гвардейжилерниң доктаамал армияларын чылча шаап шыдаар аргалыг шак ындыг чепсектиг күштер Советтерниң аныяк республиказынга химыктың чугула турган. Ажылчын-Тараачын Кызыл Армияны болгаш Ажылчын-Тараачын Кызыл Флотту тургузар дугайында төөгүлүг декреттерни Ленинниң бодунуң киржилгези болгаш шууд удуртулгазы-биле ажылдап кылган. Ленин болза армия дээрге доктаамал, шынгыы сагылга-чурумнуг, эки чепсегдеттинген болгаш өөреттинген турар ужурлуг дээрзин барымдаалап көрген. Ол дээрге ажылчы чоннарның армиязы, бүгү националдарның улустарының найыралының армиязы, хостакчы армия болган турар ужурлуг.

В. И. Ленинниң удуртулгазы-биле Совет республика чаңгыс аай дайынчы лагерь болу берген. Тыылды фронтута бараан болур кылдыр тургускан, бүгү албан черлериниң болгаш организацияларының ажылын дайын байдалынга таарыштыр тургускан болгаш дайзынны ашкан турар тиилелгениң эрге-ажыктарынга чагырткан. Фронтуну хандырар үлетпүрнүң, транспорттуң, бүгү албан черлериниң ажылынче Ленин хүн бүрү кичээнгей салып чораан.

Хамааты дайынның баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, Ленин чепсектиг демиселди удуртурун боду боттандырып, Кызыл Армияның дайынчы чорудулгаларын дайзынны шиитпирлиг чылча шаварынче угландырып турган. Дайзынны ашкан турар демиселдиң болгаш тиилелгениң программазы тайылбырлаттынган партияның болгаш чазактың барык бүгү кол-кол документилериниң автору Ленин чораан. шериглер-биле харылзааны ол сырый тудуп, дыка хөй командирлерни болгаш комиссарларны эки билип, оларга сүмелерин болгаш айтыышкыннарын берип турган.

Хамааты дайынның чылдарында республиканың чепсектиг күштериниң Кол командылакчызы турган С. С. Каменев В. И. Ленинниң шериг удуртулгазы «шериг херээниң чаа школазы апарган» деп бижээн.

Чырыткылаачак стратег В. И. Ленин халдакчыларның болгаш иштики контрреволюцияның каттышкан күштериниң кол-кол согуушкуннарының угланыышкыннарын баш бурунгаар өттүр көөр билдилиг чораан, ол чорук чоннуң күжүн болгаш чурттуң камгалал курлавырларын дайзынны чылча шаварынче соруктуг мөөңнээр арганы берип турган.

Чижээ, барыын талаңы күрүнелерниң империалистиг бөлүктеринге күткүттүрген болгаш органзастаткан ак-чех корпустуң 1918 чылдың чайынында антисоветтиг халдаашкыннарының уламындан Совет республикага эң улуг айыыл чөөн талага диргелип келирге, Ленин Чөөн фронтуну шериглер-биле эки күштелдирериниң эргежок чугулазын айтып, «эң хөй санныг кезектерни» Барыын фронтудан эң кыска хуусаада дүжүрер деп айтыышкынны берген.

1918 чылдың төнчүзүнде демиселдиң кол чери чөөн таладан мурнуу талаже шилчий берген. Англи-француз халдакчыларның шериглери аңаа дужурттунган болгаш ак-гвардейжи генералдар Краснов биле Деникин боттарының хөделиишкиннерин идепкейжиткен. «Барыын талаже ажырбас, хөй эвести чөөн талаже, шупту чүвени (барык шупту) мурнуу талаже» деп, Ленин негээн.

1919 чылдың чазынында, ак-гвардейжи адмирал Колчактың интервентилерге эки чепсеглеп алган армиязы Совет эрге-чагыргага кыжаңып келирге, В. И. Ленин Чөөн фронт хамааты дайынның база катап кол фронтузу болуп бар чыдыр деп айтып турган. «Чөөн фронтунуң байдалы-биле холбаштыр РКП(б) ТК-ның тезистеринге» чурттуң болгаш Кызыл Армияның мурнунда турар кол шериг-политиктиг сорулгаларны Ленин ажылдап кылган. «Бүгү күштү салыр, революстуг энергияны калбартыр херек, ынчаар харын Колчак дүрген чылча шаптырар. Уралды, Сибирьни «камгалап болгаш чаалап алган» турун болур болгаш болур-даа ужурлуг» деп тезистерде чугаалаан.

1919 чылдың июльде Ленин — «Бүгү күштү Деникинге удур демиселче!» деп чаа стратегтиг сорулганы төлевилээн. Чурттуң болгаш армияның кол-кол политиктиг база шериг күжениишкиннери Чөөн фронтудан Мурнуу фронтуже шилчээн. «Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның бүгү күжүн. Совет республиканың бүгү күжүн Деникинниң халдаашкынын өйтүр шаварынче болгаш Кызыл Армияның Уралче. Сибирьже тиилелгелиг шавар халдаашкынын ара доктаатпайн. Деникинни тиилээринче угландырган турар ужурлуг. Үениң кол сорулгазы ол болуп турар» деп, В. И. Ленин бижээн.

Бистиң армиявыстың күжүнүң чамдыызын

улус ажыл-агыйын катап тургузарынга ажыглай берген 1920 чылдың февраль-мартта Ленин армияның дайынчы белен чоруун бүгү хемчег-биле деткиириниң эргежок чугулазын айтып, буржуаз-помещик Польшаның болгаш Крымда оңгуланы берген ак-гвардейжи барон Врангельдиң талазындан өзүп орар кыжанылыышкынның дугайын херечилеп турган. Белеткелдиг дайынчы курлавырлар болгаш материалдыг херекселдер чедишпейн турган хамааты дайынның чылдарында кайы-бир фронтуга азы дайынчы участоктка дайзындан эргежок чугула артык күштүг болур чорукту шериглерни бир угланыышкындан өске угланыышкынче таарыштыр бөлүктээриниң аргазы-биле чедип ап турган. Тиилелгени чедип алырынга ол кайгамчык улуг ужур-дузалыг болган.

ШЕРИГ УДУРТУЛГАНЫҢ ЛЕНИНЧИ СТИЛИ

Ленинниң шериг ажыл-чорудулгазы дайынның үе-чада бүрүзүнде чоннуң болгаш армияның мурнунда чүгле кол-кол стратегтиг сорулгаларны тодаргайлаары-биле кызыгаарлаттынмайн турган. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң өске-даа удуртур ажылдакчылары-биле кады В. И. Ленин совет шериг уран аргазының үндезиннерин тургускан.

Кызыл Армияның бүгү эң чугула операцияларын В. И. Ленинниң шууд киржилгези-биле ажылдап кылган. Кремльде ленинчи кабинет фронтуларже кол айтыышкыннар бердинер бир янзының штавы болуп турган.

Ленинниң секретары чораан Л. А. Фотиева мынчаар сактып чугаалаан: «Ол чылдарда Владимир Ильичиниң бодунуң ажылдаар кабинединде стол кырында чада салып алганы чурт чуруунче көрүп алган ханы боданган турарын үргүлчү кижи көөр. Бистиң шериглеривистиң турар черлерин, дайзынның күштериниң шимчээшкинин ол демдеглеп ап, дайзынны чылча шаварының стратегтиг пландарын партияның болгаш Совет чазактың өске-даа удуртур ажылдакчылары-биле кады ылап бодап, чугаалажып турган... Владимир Ильич камгалалды органзастаарының бүгү-ле чүүлдерин хандыр көрүп турган. Ол бүгү-ле чүүлдерни баш удур көрүп чораан. Допчу болгаш ылаптыг отчёттарны, херек кырында бар сан-медээлерни ол негеп, бодунуң айтыышкыннарының күүселдезин үргүлчү контрольдап чораан».

Даштыкы шериг интервенцизының болгаш хамааты дайынның чылдарында Ленинниң шериг ажыл-чорудулгазын тодаргайлап турар материалдар болгаш документилер (чурттуң камгалалының болгаш армияның база флоттуң дайынчы чорудулгаларын удуртурунуң айтырыгларының талазы-биле В. И. Ленинниң 600 ажыг те-

леграммалары болгаш чагаалары бар) шериг удуртулганың ленинчи стилиниң дараазындагы эң чугула демдектерин илередип турар:

— чуртта политиктиг, ниити политиктиг байдал-биле шериг сорулгаларын холбаштырып билири;

— бүгү фронтуларда, ылаңгыя чепсектиг демиселдиң шиитпирлиг участоктарында байдалды ханы билири;

— политиктиг, экономиктиг, моральдыг болгаш шериг факторларны, дайын чорудулгаларының чедиишкиннииг болурун тодарадып турар чепсектиг демиселдиң дүрүм ёзугаар чүүлдерин чөптүг үнелеп билири;

— байдалды бүгү талалыг анализтээри, кол фронтуну (участокту, демиселде кол звенону, кол угланыышкынны) ылап болгаш дүрген тодарадып билири;

— бодунуң күштериниң болгаш дайзынның күштериниң байдалын шинчилеп, эң-не чогумчалыг болгаш ажыктыг апарган черлерге күштерни болгаш курлавырларны мөөңнеп, дайзынга согуушкун таварыштырарынга эң-не таарымчалыг үени шилип ап, шериглерниң бедик уран аргалыг болурун хандырып билири;

—коллективтиг дуржулгага, практиканың сан-медээлеринге даянып билири, шиитпирлер хүлээп алырда, хоозун бодалдарны, далаш чоруктарны болдурбазын;

— директиваларның болгаш тус-тус айтыышкыннарның күүселдезин эң шынгыы хынаарын, партияның Төп Комитединиң ажылдап кылган болгаш бадылаан пландарын база шериг айтырыгларының талазы-биле хүлээп алган шиитпирлерин амыдыралга чайгылыш чок күүседир дээш контрольду тургузарын;

— шериглерниң негедде-хереглелдерин эвилең болгаш кичээнгейлиг көөрүн, шериглерни өөредириниң болгаш политика талазы-биле кижизидериниң дугайында могаг чок сагыш салып чорааның көргүзүп турар.

Антанта империалистериниң кара сагыштыг бодалдарын ажылчы массаларга тайылбырлавышаан, дайынга тиилелгени чедип алыр төлээде, чоннуң чогаадыкчы күштерин база мөлчүттүрүүшкүнден хосталган ажылчыннарның болгаш тараачыннарның революстуг көдүрлүүшкүнүн эң улуу-биле ажыглаарынче В. И. Ленин чүткүл салып чораан. «Хөй курлавырларлыг, неметтиниң кээп турар күштүг, хөй чоннуң ортузунга улуг шыдажыышкынныг кижи дайынга тиилеп үнер» деп, Ленин өөредип чораан. Тиилелге болгаш дайынның доостуру революцияның херээнге шериглерниң бердинишкининден, кижи бүрүзүнүң дидим болгаш шиитпирлиг чо-

руундан хамааржыр деп чүвени бүгү шериглерге, оларның тус бүрүзүнге могаг [illegible] угаадырын ол негеп чораан.

Тулчуушкунга чедиишкинни болгаш тиилелгени чедип алыр төлээде, дидим болгаш маадырлыг чорук, магалыг чаагай турушттуг болгаш бердингеннчорук, оон-биле кады дайынчы кангалыышкын, кажар болгаш тывынгыр чорук херек деп, Ленин чугаалаан. Дайзынны чедир үнелеп көрбес чорукту болдурбазын ол үргүлчү сагындырып чораан. «Дайынга эң-не айыылдыг чүве болза дайзынны чедир үнелеп көрбези болгаш оортан артык күштүг бис деп оожургаары болур. Ол эң-не айыылдыг чүве-дир, ындыг чорук дайынга аштырыышкынны болдуруп болур...» деп, Ленин чугаалаан.

Фронтуже чоруп турган кезектерге болгаш отрядтарга чагыг сөстерин чугаалап турган, «Тиилээр азы өлүр» деп кыйгырыгны Ленин үргүлчү салып чораан. Ленинчи кыйгырыг болза ынчаан ажылчыннарның болгаш тараачыннарның боттарының хосталгазы болгаш хамаарыштас чоруу дээш демиселиниң эң-не допчу программазы апарган. Ажылчыннарга, тараачыннарга, совет дайынчыларга Ленинниң шууд кыйгырыгтары чоннү бедик моральдыг хөөнче киирип, дайзынны ашкан турар тиилелгеге бүзүрелди хайныктырып турган.

Даштыкы халдакчыларны болгаш иштики контрреволюцияны совет улустуң ашкан турар тиилелгезиниң үнер дөстерин анализтевишаан, ол тиилелгелерниң шиитпирлиг негелделериниң бирээзи болза бодунуң улусчу эрге-чагыргазын боо-чепсек-биле камгалап алырынче ажылчын аңгыны болгаш күш-ажылчы тараачыннарның кайгамчык улуг массаларын көдүрүп, мобилизастап, органзастап шыдаан Коммунистиг партияның удуртулгазы болур дээрзин Ленин каш удаа онзалап демдеглеп чораан.

В. И. Ленинниң совет улустуң политиктиг болгаш шериг баштыңчызы болур демдектери чепсектиг демиселди удуртурунга онзагай күш-биле илерээн. Совет республика империалистиг күрүнелерниң чепсектиг халдаашкынын өйтүр шапкан болгаш бүгү делегейге төөгүлүг тиилелгени чедип алган. Чүге дээрге чоннуң бажынга Ленинге удурткан Коммунистиг партия турган.

В. И. Ленин эң байлак шериг номналды арттырган.

Ол номнал 1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга гитлержи эжелекчилерни ашкан тиилелгени чедип алырда совет улуска дузалаан болгаш амгы үениң шериг бодалын хандырып турар эгээртинмес байлак болуп турар.

Г. КУЗЬМИН,
профессор.

Бир фермада

«Улуг-Хая» совхозтуң Хендергеде № 4 салбырының сүт-бараан фермазының бызаа ажаакчылары беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында эки көргүзүглерни чедип алганнар. Чаа төрүттүнген бызааларны онча-менди доруктуруп, хонукта бедик немелде деңзини ап турарлар.

Монгуш Дадар-кыс, Зоя Хуурак, Түлүш Энни-кыс чыл эгезинден бээр төрүттүнген 77 бызааны эки доруктуруп өстүрген. Бызааларның хонукта ортумак өзүлде деңзизи бирги кварталда 699 грамм азы ниитизи-биле 4,8 центнер болган.

Ферманың бызаа ажаакчылары малдың чаа төрүттүнген чаш төлүн хүлээп алгаш, зоотехниктиг чурумнарны шыңгыы сагып, ажаап, чемгерип, оран-савазын арыг тудуп турарлар. Бирги кварталда чедип алган чедиишкиннерин быжыглап, малдың чаш төлүн чидириг чокка алыр, өзүлде деңзини бедидер дээш бызаа ажаакчылары аразында социалистиг чарышты калбарткан.

О. ТАВАА.

Улам калбарган

Чөөн-Хемчиктиң ховуларында часкы ажылдар улам калбарган. «Чыраа-Бажы» совхозтуң № 1 салбырының механизаторлары бо хүннерге чедир 310 га черни аңдарган. Чер аңдарылгазында 12 трактор ажылдап турар. Трактористер Куулар Чылбак-оол, Кара-Сал Бопай-оол, Куулар Намчыл-Доржу хүнде 5 га черни аңдарар нормазын 8—10 гектар чедирип келген. Механизаторлар 2500 га черни илииртээш, шык базырыышкынын оон-биле доозупканнар.

Совхозтуң тараажылары кур черни шиңгээдип алыр сорулга-биле Кызыл-Чыраада 48 га черниң хараганын сеп аштап турарлар. Ооржак Алдын-оолга баштаткан 32 кижи Шанчыг-Артының ховузунуң дажын аштап турар. Бо үеге чедир 60 га черниң дажы арыглаттынган.

Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозунуң саанчызы Надежда Козырева Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга тураскааткан бүгү улустуң социалистиг чарышынга идепкейлиг киржип, март айда бээзи инек бүрүзүнден 169 кг сүттү саап алган.

А. ЮРТАЕВТИҢ фотозу.

Таиландының ССРЭ-де элчин черинге ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң медеглели

Вьетнамның Демократтыг Республиказынга удур АКШ-тың агрессиязынга Таиландының киржилгезиниң калбарып турары-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң дараазында медеглелин бо чылдың апрель 22-де Таиландының Москвада онза болгаш бүрүн эргелиг элчининге кылган.

«Бодунуң төрээн чуртунуң хосталгазы, хамаарышпас чоруу болгаш чаңгыс эвилээш чөптүг демиселди чорудуп турар вьетнам улуска удур Каттышкан Штаттар агрессчи дайынын улам ыңай калбартырының иледе айыылдыг оруу-биле баарын үргүлчүлеп турар деп чүвени сөөлгү үеде Индий-кыдат чартык ортулукта болуушкуннарның хөгжүлдези көргүзүп турар. Каттышкан Штаттар Мурнуу Вьетнамда бодунуң шериглерин болгаш чепсегленишкинин ковудедип, Вьетнамның Демократтыг Республиказының девискээрин бомбалаарын күштелдирип турар. Оон-биле чергелештир АКШ-тың чазаа шериг блоктарының талазы-биле бодунуң эвилелчилерин болгаш эштенчилерин вьетнам улуска удур дайынынче киир тырттарын шыргайып турар.

Вьетнамда америк агрессияның киржикчилери болу берген күрүнелерниң аразында онза черни Таиланд ээлеп турар. Таиландының чазаа Вьетнамга удур дайынга плацдарм кылдыр таиланд девискээрин ажыглаар арганы Американың Каттышкан Штаттарынга тывыскан берген. Ам Таиландыда 35 муң ажыг америк солдаттар болгаш офицерлер туруп турар. АКШ-тың шериг-агаар болгаш шериг-далай базаларының база өске-даа шериг объектилериниң калбак четкизи тургустунган. Америк самолёттар Вьетнамче халдаашкынының хөй нуруузун Таиландының девискээринде турар аэродромнардан үүлгедип турар. «Б-52» дээр америк стратегтиг бомбалакчы самолёттарны ам Саттахипте Утапао шериг-агаар базазынче чорудуп турар. Америк шериг командылалының медеглээни-биле алырга, ол самолёттар Вьетнамның Демократтыг Республиказының чурттакчы чоннуг болгаш үлетпүрлүг пунктуларынче халдаашкын кылыр деп турар. Харын оон туржук, Таиландының чазаа таиланд чепсектиг күштериниң кезектерин Мурнуу Вьетнамче чорударын бодунуң бодап турар дугайын албан ёзузу-биле чарлаан.

Мынчангаш таиланд чазак бодунуң чуртунуң айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга чөрүштүр Таиландыны вьетнам улуска удур америк агрессорларның чорудуп турар дээрбечи дайынынче киир тыртып турар-дыр.

Кожазы вьетнам улуска удур кемниг дайынга Таиландының киржилгези болза делегей эргезиниң бодуун нормаларын болгаш Вьетнам талазы-биле 1954 чылдың Женева дугуржулгаларын дорамчылааны, КНО-нуң Уставын болгаш күрүнелерниң иштики херектеринге холгаарлаашкынны болдурбас дугайында Декларацияны үрээни болуп турар.

Вьетнам улуска хамаарыштыр Таиландының агрессчи үүлгедиглеринге удур Вьетнамның Демократтыг Республиказының бо чылдың март 31-де шиитпирлиг удурланыышкынның болгаш таиланд эрге-чагыргалар Вьетнамче агаардан халдаашкынга Таиландының девискээрин ажыглаарын Каттышкан Штаттарга чөпшээрээнин соксадыр, боттарының дайынчы кезектерин Мурнуу Вьетнамче чорудар деп турар бодалындан ойталаар болгаш бүгү таиланд шериг ажылдакчыларын оортан үндүрер дугайында ВДР-ниң негелделерин ССРЭ-ниң чазаа бүрүнү-биле деткип турар.

Вьетнамның улузунга удур таиланд чазактың баш бурунгаар ап турар [illegible] шелиишкиннери эң шыңгыы бурууда[illegible]авыышкынны болдурбайн барып шыдавас. Вьетнам улуска удур агрессчи дайынга Таиландының киришкени дээш харысаалганы Таиландының чазаа бүрүнү-биле хүлээр апаар».

Вьетнамны деткиириниң Совет комитединиң медеглели

Делегейниң бүгү-ле норма-чижектерин дора көрүп, делегейниң хөй-ниитизиниң база Каттышкан Штаттарның бодунуң улузунуң-даа чөптүг килеңнээшкиннерин, шиитпирлиг удурланыышкыннарын херекке албайн, америк агрессорлар хосталгага ынакшылдыг вьетнам улуска удур кемниг дайынын улам-на калбартып турар-дыр. Дайынны калбартырының оруунга АКШ-тың империалистери апрель 20-де онза айыылдыг базымны кылып, Хайфон хоорайның сырый чоннуг чурттаар кварталдарын араатанзыг ёзу-биле бомбалаан. Вьетнам улуска удур дерзи кемниг үүлгедиглерин кылбышаан турган-да, АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери боттарының «тайбын чүткүлдер» дижир хоозун чулчуруушкуннарын база соксатпайн турар. Ол медеглелдер болза Пентагонның эжелекчи бодалдарын чаап чажырар сорулгалыг.

Америк халдакчылар кандыг-даа кажарлаашкыннарны кылып турган, делегейниң хөй-ниитизиниң санал-оналын негелеп шыдавас. АКШ-тың Вьетнамда агрессиязынга удурланыышкыннарның чалгыы бистиң бүгү планетавыста улам-на өзүп база калбарып турар.

Америк агрессияны соксаткан турар чорукту чедип алыр дээш улам идепкейлиг болгаш шиитпирлиг демисежиринче чаагай тура-сорукнуг бүгү кижилерни, бүгү-ле дептиилгелиг кижи төрелгетенин миллион-миллион совет кижилериниң мурнундан Вьетнамны деткиириниң Совет комитеди кыйгырып тур. Эң улуг капиталистиг күрүнениң чартык миллион кижилиг армиязы тайбынга ынакшылдыг улусту узуткаар сорулгалыг дайынны чорудуп, Б—52 дээр стратегтиг бомбардировщиктер тайбың хоорайларже болгаш суурларже өлүрүкчү чүгүн хүн бүрү октап, өрттендирер бомбаларның чалбыыжынга херээженнер, кырганнар болгаш бичии уруглар өртенип өлүп турар мындыг байдалда, ак сеткилдиг чаңгыс-даа кижи сагыш амыр артпас ужурлуг.

Тайбынны, улустарның хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун эргим үнелеп турар бүгү кижилерниң каттышкан болгаш шиитпирлиг хөделиишкиннери калчаараан агрессорну кыңчыктырбайн барып шыдаар. Америк ак-шериг маадырлыг вьетнам улустуң тура-соруун кажан-даа сып шыдавас!

Бодунуң төрээн чуртунуң хосталгазы, хамаарышпас чоруу дээш чөптүг демиселди чорудуп турар маадырлыг вьетнам улустуң талазынга совет кижилер кезээде туржуп келген болгаш туржуп арттар-даа!

ВДР-ге удур бомбалаашкыннарны болгаш өске-даа агрессчи үүлгедиглерни доп-дораан соксадырын, америк шериглерни болгаш АКШ-тың чалчаларының шериглерин Мурнуу Вьетнамдан үндүре бээрин Вьетнамны деткиириниң Совет комитеди совет хөй-ниитиниң мурнундан негеп тур. Бодунуң салым-хуузун вьетнам улус боду шиитпирлээр ужурлуг.

Агрессорлар Вьетнамдан холун ыратсыннар!

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП, ДЫҢНАДЫП ТУР

Редакция комиссиязының хуралы

ПРАГА. (СЭТА). Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Европаның айыыл чок чоруунуң айтырыгларының талазы-биле конференциязынга материалдар белеткээр талазы-биле Редакция комиссиязының хуралы апрель 21-де Прагага болган дээрзин ЧТК агентилел дамчыдып турар. Конференция 1967 чылдың апрель 24—27 хүннеринде Карловы Варыга болур.

Дараазында акы-дуңма партияларның: Австрияның Коммунистиг партиязының, Бельгияның Коммунистиг партиязының, Болгарияның Коммунистиг партиязының, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының, Великобританияның Коммунистиг партиязының, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының, Германияның Коммунистиг партиязының, Германияның Барыын Берлиниң Социалистиг чаңгыс аай партиязының, Грецияның Коммунистиг партиязының, Данияның Коммунистиг партиязының, Италияның Коммунистиг партиязының, Испанияның Коммунистиг партиязының, Ирландының Ажылчын партиязының, Люксембургтуң Коммунистиг партиязының, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының, Сан-Мариноның Коммунистиг партиязының, Соңгу Ирландияның Коммунистиг партиязының, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, Финляндияның Коммунистиг партиязының, Францияның Коммунистиг партиязының, Чехословакияның Коммунистиг партиязының, Швейцарияның Күш-ажыл партиязының төлээлекчилери Редакция комиссиязының хуралынга киришкен.

Редакция комиссиязының хуралы акы-дуңмалышкы кады ажылдажылганың болгаш бот-бодун билчир чоруктуң ёзузунга эрткен.

ГСЧП-ниң VII съездизи ажылын дооскан

БЕРЛИН. (СЭТА). Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизи бодунуң ажылын дооскан. Герман Демократтыг Республиканың коммунистериниң чаңгыс эвии болгаш сырый каттышканын, ажылчы чоннарның калбак массалары-биле партияның сырый харылзаалыын, марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң улуг тугунга ГСЧП-ниң шынчызын съезд көргүскен.

Съезд чугаалашкан айтырыгларның талазы-биле документилерни бадылаан болгаш Герман Демократтыг Республиканың чонунга манифестини хүлээп ап, ГСЧП-ниң удуртукчу органнарын соңгаан.

ГСЧП-ниң чаа соңгуткан ТК-ның пленуму болганын съездиниң делегаттарынга дыңнаткан. ГСЧП ТК-ның бирги секретарынга Вальтер Ульбрихти чаңгыс үн-биле соңгаан дугайында дыңнадыгны делегаттар болгаш аалчылар адыш часкаашкыны база байыр чедиришкини-биле утпаан.

Кол Ассамблеяның тускай сессиязында

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының Нью-Йоркта ажыттынган тускай сессиязының төлээлери Кол Ассамблеяның 21-ги сессиязының даргазы турган Абдул Рахман Пажвакты (Афганистан) бо сессияның даргазынга база чаңгыс үн-биле соңгаан.

Оон дараазында Ассамблея саналдап киирген айтырыгларны өскерилге чокка бадылаан болгаш бодунуң ажылының чурумун тодарадып, Кол комитетти (ында сессияның даргазы, 17 оралакчы даргалары болгаш чеди комитеттерниң даргалары кирип турар) 21-ги сессияга турган ол-ла составы-биле хевээр арттырар) деп доктааткан.

КАР-ның парламент төлээлери ССРЭ-ге келир

Каттышкан Араб Республиканың Национал хуралының төлээлери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чалаазын ёзугаар албан ёзузунуң найыралчы аян-чоруун кылып, апрель төнчүзүнде Совет Эвилелинге келир деп турар.

КАР-ның Национал хуралының даргазы Анвар Садат төлээлерни баштап келир.

(СЭТА).

ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Бо чылдың бирги кварталында аъш-чем үлетпүрүнүң эргелели ниити продукция бүдүрер планын 106 хуу күүсеткен. Хлеб болгаш булочкалар кылыгларын 3541, кондитер кылыгларын 169 тоннаны, пивону 47 муң, ээртпес сускуннарны 16 муң декалитрни бүдүрүп үндүрген.

Коллективтиң ажылчыннары юбилейге уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Хүлээлгениң кол угланыышкыны кижи бүрүзүнге оваштыр эки шынарлыг, четчир санныг продукцияны белеткээри болган. Бо чылын эрткен чылга бодаарга чонга улам хөй аъш-чем кылыгларын белеткеп бээри планнаттынган. Чаш уругларга таарымчалыг «Петушок» («Аскыр дагаажыгаш») болгаш «Белочка» («Диииңчигеш») деп карамельдерни бүдүрүп үндүрерин көрүп турар. Оон ыңай кондитер кылыгларындан «Хүреш», «Азияның тову» деп национал угулза-биле хевирлээн торттарны кылыр. Амгы үеде аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң инженер-техниктиг ажылдакчылары Кызыл хоорайда коммунистиг күш-ажылдың кондитер цегинде шеделде дуржулгаларны органзастап, чаа кылыгларны мааспап хевирлээрин шиңгээдип, майда продукцияның шынарын тодарадыр комиссияга киирип бадыладыр сорулганы салган.

Мастер Надежда Сороковыхка удурткан янзы-бүрү булочкалар бүдүрер цехтиң ажылчыннары үш янзы чаа ассортиментиниң продукциязын бүдүрерин шиңгээткен.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, продукцияның шынарын экижидери болгаш ассортиментизин калбартыры, күш-ажылдың байдалын таарымчалыг болдурарының айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле элээн хемчеглер боттанып турар.

Кызылдың хлеб бүдүрер заводунда ажындылар белеткээр чаа цехти, продукцияны технологтуг чорудулга аайы-биле дамчыдар транспортёрларны, сугну болгаш сугга хоюткан дусту дамчыдар автоматтыг станцияны ажыглаалга киирген. Оон уламындан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ийи катап улгаткан. Ынчангаш ажылдап турар бир кижиге хамаарыштыр хүн нормазын эде көөрү кончуг чугула болуп турар.

Ийиги чартык чылдың сөөлгү айларында улуг бүдүрүкчүлүг механизастаттынган машиналар-биле деритинген төгерик далганнар бүдүрер цехти ажыдар. Оон тудуг-монтаж ажылдары кидин түлүк чоруп турар. Цехти ажыглаалга киирген соонда чүгле Кызыл хоорайның чурттакчы чону эвес, а харын кодээ суурларның, совхозтарның, колхозтарның ишчилери 150 тонна төгерик далганы алыр. А цех механизастаттынган болур, кижи холу-биле кылыр ажыл эвээжээр.

Кызылда пиво бүдүрер завод бар. Оон бир чылда күчүзү 195 муң декалитр пиво кылырынга деңнежир. Бүдүрүлгениң технологиязы чүгле ийи янзы ассортиментилиг пиво бүдүрүп үндүрер кылдыр көрдүнген. Өске сорттарны бүдүреринге технологиязы таарышпас, а чаартылгалар кылыр дээрге бүдүрүлгениң шолу кызыы. Ынчангаш беш чылдың планында Кызыл хоорайга хөй ассортиментилиг пиво бүдүрер заводту тударын көрүп турар. Оон төлевилээн күчүзү чылда 350 муң декалитр пивону белеткээр кылдыр көрдүнген. Амгы үеде Кемерово хоорайның төлевилел институдунуң экономика килдизиниң начальнигин эш Золотарева заводтуң техника-экономиктиг көргүзүглерин таарыштыр чогаадып эгелей берген.

Юбилейлиг чылда бүдүрүлгениң эстетиказын болгаш культуразын экижидер дээш чамдык ажылдарны чорудар бис. Ажыглаалда турар дериг-херекселдерни, машиналарны таарымчалыг будуктар-биле довулаар, корпустуң иштики ханаларын ак плиталар-биле шывар. Ындыг ажылдарны Ак-Довурак, Чадаана хлеб заводтарынга база чорудар. Продукцияның шынарын, ассортиментизин негелдезинге чедирер дээш, бригадалар, цехтер аразынга социалистиг чарышты улам калбартыры чугула. Ол ажылдар Кызылдың, Ак-Довурактың хлеб бүдүрер заводтарында чедимчелиг органзастаттынган. Ай санында ажылдың түңнелин үндүрүп, шылгараан ишчиге эң эки аттарны тывыскан. социалистиг чарыштың тиилекчилерин бүгү кижилерге таныштырып, көргүзүг самбыраларынга оларны демдеглеп турар.

Чонну өй-шаанда эки амданныг, сүүзүннүг чем аймаа-биле хандырары, оон шынарын экижидери совет улустуң амыдыралын чаагайжыдар херектиң чардынмас кезээ-дир. Ынчангаш республиканың аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң коллективтериниң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга алдаржыткан социалистиг хүлээлгелерин күүседип шыдаарынга бүзүрел бар.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ,
инженер.

1967 ч. апрель 25.
ШЫН
3-КУ АРЫН

Совет эрге-чагырганың 50 чылының алдарлыг юбилей байырлалынга «Тыва тудуг» трезиниң № 48 тудуг эргелелиниң коллективи чурттаалга болгаш культура-амыдырал тудугларының кылыр планын күүседип, совет кижилерниң өзүп олурар негелделерин хандырарынга боттарының үлүүн киириштирип, социалистиг чарышты аңгы-аңгы участоктарга калбарткан.

№ 48 тудуг эргелели беш чылдың ийиги чылының баштайгы кварталының планын 100,5 хуу күүсеткен. Тодаргайлаарга, эргелел кварталда 200 муң рубльдиң тудуг ажылдарын кылыр хүлээлгезин 201 муң рубль чедир кылып, чедимчелиг ажылдаан.

Эргелелдиң Кызылда, Ак-Довуракта, Хову-Аксында участоктарының аразынга калбарган чарыштың түңнелинде Ак-Довурак тудуг участогу боттарынга алган хүлээлгезин ажыр күүсеткеш тиилекчи болган.

Тудуг эргелелиниң Ак-Довуракта № 3 участогу бирги кварталда 84 муң рубльдиң тудуг ажылдарын кылып бүдүрер сорулгазын 92 муң рубльге күүседип, шеверлел ажылдарының шынарын база экижиткен.

Мурнунда — Сафронованың бригадазы

Ийиги черни Кызылдың № 1 тудуг участогу ээлээн. Кызылдың тудугларында ажылдап турар участок кварталда планнаан ажылдарын бүрүн кылган.

Найысылалда участоктуң бригадалар аразынга калбарган чарышка аки үүнеяди Мария Сафронованың удуртканы штукатур-малярщиктер бригадазы чедиг алган. Мартта боттарынга алган социалистиг чарыжының хүлээлгезин ол коллектив 122 хуу күүседип шылгараан. Ында шупту 12 кижи ажылдап турар болгаш аразында эп-найыралдыг быжыг коллектив болган.

Бригадада штукатур-малярщиктерден Матюшенко, Доронина олар ниити херекке боттарының төлептиг үлүүн киирип турарлар. Ол ышкаш Алексей Верж֊бицкийниң баштааны 9 кижилиг эжиктер, соңга чаактары, рамалар чазаар бызанчылар бригадазы бедик көргүзүглүг ажылдаан.

Тудугжулар ам Май 1-ге турасказтар ээлчегде ажылдап, чаа бедиткен хүлээлгени алган.

С. ТАМЧАЙ.

Улуг-Хемден

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының хойжу бригадазында төрүүр 3.800 хой бар, ам оолдаан 2966 хойнуң хураганнары менди алдынган. Малды ажаап-тежээринге, чаш төлдү өстүрүп ажаарынга кадарчы коммунистер өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турарлар.

Коммунистер Монгуш Артаа, Монгуш Күдер, хойжу бригаданың бригадири Монгуш Дыдый-оол болгаш өскелер-даа социалистиг чарыштың малчыннар ортузунга чорудар партийжи-политиктиг ажылдың органиизакчылары болуп турар. Салбырның кадарчыларында беш чылдың ийиги чылының эрткен айларында малга чидириг болдурган кижи чок, төрээн малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыр дээн сөзүнге ээ болуп турар.

Юбилейлиг чылда чүс баш төрүүр хойга онаафтыр хойжу бригаданың кадарчылары чүс хураган, бир хойдан-на 2,5 кг дүк алыр хүлээлгелиг, чаш төл алыр хүлээлгениң күүсеттинип болурун бирги кварталдың түңнели көргүскен. Бригадада моон соңгаар оолдаар 534 хой бар, оларның хураганнарын онча-менди камгалап алгаш, социалистиг хүлээлге күүседирин хойжулар шиитпирлээн. Кыргылдага белеткел ажылын кадарчылар ам эгелей берген.

М. ОСКУР.

Бистиң календарывыс

ХАНДЫКШЫЛДЫГ ЫРЛАРНЫҢ АВТОРУ

(В. П. СОЛОВЬЕВ-СЕДОЙНУҢ 60 харлаанынга)

«Москва чоогунуң кежээлери» деп ыры Кызылда-даа, Тываның ырак-узак суурларында-даа чаңгыланып, ылангыя бистиң аныяктарывыстың эң ынак ырларының бирээзи апарган. Уянгылыг дыңналып, сагыш-сеткилди тааладып келир ол ырны тыва оолдар, кыстар ырлажып тура, өскен, төрээн суурунуң кыдыгларынга часкы, тайгы, күскү кежээлерниң кайы хире магалыын, ыржыын сактып келгилээр. Ынчангаш «Москва чоогунуң кежээлерин» ырлаарынга ынактар, оон аңгыда Алексей Чыргал-оолдуң «Чымчак салгынының» аялгазының темпизи болгаш сөзүнүң утка-шынары бо сураглыг ырга дыка чоок, оон-биле төрелдеш болуп, база-ла чараш, тааланчыг дыңналып турар.

«Бир эвес бүгү делегейниң оолдары...» деп ырыга бистиң аныяктар база-ла аажок ынак, тыва театрның, культура бажыңнарының, клубтарның сценаларынга удаа-дараа чаңгыланып турар болгай.

«Москва чоогунуң кежээлери» болгаш «Бир эвес бүгү делегейниң оолдары...» деп сураглыг ырларның автору композитор Соловьев-Седой бөгүн, апрель 25-те 60 хар харлап турар. Совет ырлар чогаадырының мастерлериниң бирээзи, ССРЭ-ниң улустуң артизи, Ленинчи шаңналдың лауреады В. П. Соловьев-Седойнуң адын чүгле бистиң чурта калбаа-биле алгып, нептерээн эвес, харын хөй-хөй даштыкы чурттарда билдингир болуп, оон чогааткан ырларын, ылангыя «Москва чоогунуң кежээлерин» янзы-бүрү чурттарда каш янзы дылдар кырында дыңналып турар.

Шүлүкчү Михаил Матусовский янзы-бүрү чурттарга чоруп турган, бо ырны каш-каш дылдарга ырлажып турарын бижээш. Японияның найысылалы Токиода, А. М. Горькийниң шиизиниң адыбиле адаан «На дне» деп ресторанга бо ырны бир япон аныяк оолдуң канчаар ырлаанын мынчаар бижип турар: «Токионуң чурттакчылары столдарда олурупкан, сарыг шайны, ындыг кончуг дынзыг эвес пивону ишпишаан «Волга, Волга — төрээн ием», «Катюша эрикче үнүпкен» база өске-даа ырларны деңге ырлажып турган. Улуг-даа, аныяк-даа кижилер, чаңдыктары өг-бүлезиниң ишти-биле кады олурупкан хөглүг, оожум кылдыр ырлашкылаан. Ханаларда кандыг-даа каасталга чок. Чүгле совет ырларның сөстерин улуг ужуктер-биле орус дыл кырында бижип каан. «Чааскаанзыраан гармонь» деп ырның сөзүн бистер номчуп олурдувус.

Япон оол сценага барып туруптту. Ону Сусуму Танимото дээр чораан. Оон-биле кады узун сапыктарлыг ийи баянист база тургулап алды. Ол ыраажы оол баштай «Калинканы» ырлады. Оон соонда «Москва чоогунуң кежээлерин» бадырыпты. Он миллион кижи чурттап турар, хайымныг, сыр өске хоорайның ол ресторанының дапкыш залынга олурган бистерге хенертен Москва чоогунуң арга-арыгларының чайгы кежээлери сагындырып, хемниң суу далаш чокка агып, хаДыңнарның аккыр уннары бистиң карактарывыста көстүп турган ышкаш болуп, сагыжывыска кире хонуп келди. Москвага чангыс-даа катап чорбаан япон оол ол ыр-биле сагыш-сеткилди ынчаар көдүрүп, бистиң төрээн черивис каракка көстүп келген ышкаш кылдыр сагындыртып ырлап шыдааны кайгамчык-ла болган».

Соловьев-Седойнуң хөй-хөй ырлары бистиң чуртталгавысты каастап, кижилерге өөрүшкүнү эккеп, хайныктырып турар болу берген болгаш совет улустуң ыры культуразынче шагда-ла кирип, кайын бээр сурагжып, нептерей берген. Ылангыя Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында бижээн ырлары совет кижилерге эң-не чоок, эргим болгаш тааланчыг болуп, кижилерниң сагыш-сеткилин көдүрүп, хей-аъд киирип турган. Аңаа «Ойна, баяным», «Рейдиде кежээ», «Хүннээректиг аянда», «Айлан куштар», «Бажыңывыска барбаандан бээр үр-ле болган» деп болгаш өске-даа ырлары хамааржыр. Ынакшыл болгаш найырал дугайында хөй-ле ырлары («Хемеде», «Миннип тур мен, өңнүк кыстар», «Тергелиг оол бар чор» болгаш өске-даа) чоннуң эң-не ынак ырлары болу берген. Төрээн черинге, оон бойдус чурумалынга ынакшыл дугайында эң-не сурагжаан ырларынга хамыктың мурнунда «Москва чоогунуң кежээлери» хамааржыр. «Нахимовчуларның маржы», «Орукче», «Бир эвес бүгү делегейниң оолдары...» деп ырлары марштарга хамааржыр.

Василий Павлович Соловьев-Седой (Соловьев) 1907 чылдың апрель 25-те амгы Ленинградка ажылчын кижиниң өг-бүлезинден төрүттүнген. Сес харлыындан эгелээш-ле, оон хөгжүм херекселдеринге ойнаар изиг күзели кыптыгып эгелээн. Октябрь революциязының соонда пианист болуп, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтерин удуртуп, кинога, радиога хөгжүмчү болуп ажылдап турган.

1929 чылда музыканың Төп техникумунуң композитор салбырынга өөренип кирген, аңаа өөренип турда, ону Ленинград консерваториязынче шилчидипкен болгаш консерваторияны 1936 чылда дооскан. 1934 чылдан тура-ла оон чогааткан ырларын чон ырлажып, калбаа-биле нептереп эгелей берген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында композитор Соловьев-Седой фронт театрының уран чүүл удуртукчузу болуп, улуг ажылдарны кылбышаан, совет кижилерни, дайынчыларны тиилелгеже соруп киирип, хей-аъд киирип турар хөй ырларны чогааткан «Ойна-ла, баяным», «Рейдиде кежээ», «Ээп келдим, өңнүктер», «Өжээнниң ыры» деп ырлары дээш 1943 чылда аңаа ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тывыскан. Оон соонда ыры чогаадылгазынга улуг ачы-хавыядыг чоруу база бөлүк ырлары дээш, 1947 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын база катап алган. Ленинчи шаңналдың лауреады болгандан бээр Соловьев-Седой ам сес чыл чедип турар.

Композиторнуң ырлары Тыва черде чаңгыланып турар эвес, Кызылдың хөгжүм училищези болгаш республикада хөгжүм школалары оон чогаадыкчы ажылчорудулгазын өөренип, оон чогаалдарының кежээлерин эрттирип турар.

Т. САЯН-ООЛ.

План күүсеттинмээн

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң автопарыгының коллективи бирги кварталда чүък сөөртүрүнүң болгаш тонна-километр ажылдап кылырының планнарын ырактала чедир күүсетпээн. Тонна-километр планын чүгле 49 хуу күүсеткен. Бо дээрге транспорт парыгынга дыка куду көргүзүг-дүр.

Квартал планының күүсеттинмейн барганының чылдагааннары чүдел? Чолаачыларның болгаш септекчилерниң күш-ажылын организастаар ажыл куду деңнелде, чолаачыларның ажылдан үнер чоруу хөй, автомашиналарны график ёзугаар септевейн турар, парктың ажылын инженер-техниктиг ажылдакчылар четпес удуртуп, контрольдап турар. Бо бүгүнүң ужуру-биле автомашиналар четче ажыглаттынмайн, үрелик турар чорук-биле планныг сорулгалар бирги кварталда күүсеттинмээн. Септелгениң шынары багай-биле септелгеден үнген машиналар катап септелгеге кирип, үр үеде мастерскаяга туруп бээр таварылгалар кайы хөй. Чолаачыларда машинага кам чок, түрмек септелгелерни боттары кылып албайн, үгдередип каары-биле улуг септелге негеттингеш, машиналарның ажыглалы кончуг куду. Быргые Чалгын-оол, Доңгак Дөкпер-оол ышкаш техникага кам чок, бичии септелгелерни боттары кылып албас, янзы-бүрү чылдагааннар-биле машиназын тургузуп кааш, аңаа-ла чоруп турар чолаачылар автопаркта хөй.

Бирги кварталда дөрт авария болгаш, совхозка улуг когарал чедирген. Аварияда үрелген ийи машинаны селиштирип тургаш, чаңгыс машина кылдыр эптээн. Тарылгаже кириптер үе келген. үрезин, кывар, чаар материалдар болгаш өске-даа чүүлдер сөөртүрүнге часкы хову ажылынга тускайлаан 22 автомашинаның ам чүгле 40 хуузу белен. Совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчылары хову ажылынга кирер техниканы кончуг оожум белеткеп турда, совхозта партия, профэвилел организациялары эскербейн келген.

О. ТАВАА.

Эш-хуузунуң болгаш улустуң судтары

Оон хары 27. Эртем-билии база элээн бедик. Каа-Хем районга ортумак школа дооскан. Аныяк-чалыы энергиязын, совет школаның бергени билигни ажыглап, бүгү улустуң бурунгаар шимчээшкининге ажыктыг үлүүн киирип. Төрээн чуртунга бодунуң күш-ажылын бараалгадып болгу дег. Кара-оол Даваевич Койгумай оон өске орукту шилип алган. Хамаатыларның болгаш күрүнениң өнчүзүн оорлап, чиик амыдырал сүрүп чорупкан. 1962 чылда 2 чылда хосталгазын казыдып шииттирген, оозун эрттиргеш соксап, оон кеземче алган чүве кайда боор, удчумал чорук ону Самагалдайга чедире берген. Амыдырал хандырылга комбинадының таныылы болуп алгаш, 420 рубль түңнүг күрүне хөреңгизин оорлап четтигипкен. Чиксек кижи орта безин поксаан, оон херээнден чиик адырлып алыр аргазы тыпкаш, 1967 чылдың эгезинде хамаатыларның хуузунда өнчүзүн оорлаан, оон соонда бир кижиниң аъдын соп чиипкеш [illegible]тургаан — хоптак чоруктуң түңнелинде 4 ч[illegible] хосталгазын казыткан.

Бо чөгенчиг кижиниң дугайын редакцияга бижикчи С. Васильев бижээн.

Өвүр райпозунда эш-хуузунуң судунуң даргазынга Маады Сумбаевич Дииимей соңгуттурган сөөлүнде оон ажылы дирлип эгелээн дээрзин юрист Ч. Соян-оол дыңнадып турар. Эш-хуузунуң судунуң баштайгы хуралынга райпонуң ажылчыннары: К. Алдын-оол, Т. Сундуй-оол, Б. Дондук-оол, М. Ким-оол оларның арагазы, ажыл шагы үзер чоруун хөйнүң мурнунга сойгалап, оларны торгаары-биле хемчег ап эгелээн деп ол бижип турар. Ажыл шагы үзер, хөй-ниитиниң чурумун үрээр, арага-дары ижер ол кижилерни бо эш-хуузунуң судунга олурупканнар — райпо ажылдакчылары база буруу шапканнар. Эш-хуузунуң судунуң шиитпирин ёзугаар, мурнунда хулиган херек ужун шенелдеге шииттирген Б. Дондук-оолду истелге органнарынче шилчиткен, а өске артканнарын 10 рубль чедир түңге торгаан.

• • •

Өре-самчыгдал талазы-биле чылдың-на өөделевейн келген черлерге Бай-Тайга райпозу хамааржыр. Ону чылып төлеДириниң хемчеглерин истелге органнары биле райпо баштаар чер кошкак чорудуп келген. Ол айтырыгны чогуур деңнелге тургузарын, кооперацияның өнчүзүн самчыгдааннардан төледир дугайында айтырыгны бо чылдың эгеинде партия райкому биле райкүүском чугаалажып көргеш, бо талазы-биле райпо биле истелге органнарынга дузалаар тускай комиссияны тургускан.

Тургустунга-ла үр болбаан-даа болза, ук комиссияның бо ажылды чоруткаынының түңнелинде ниитизи-биле бо үеге дээр 4296 рубльдиң өрезин самчыгдакчылардан эгиткен. Районда өре-самчыгдал-биле демисежир тускай комиссия бодунуң ажылын улам күштелдирер, чангыс-даа өрелиг кижи турбазын дээш хемчегни ап чорудары чугула.

Бо дугайын Бай-Тайгада бистиң бижикчивис С. Серин-оол дыңнадып турар.

• • •

Ол-ла автор «Тээли» совхозка болган эш-хуузунуң судунуң дугайын редакцияга бижээн. Совхоз төвүнүң эш-хуузунуң судунга техниканы хумага чок аажылааны дээш чолаачы И. Кызыл-оол, механизаторлар И. Арбычы, Б. Сарыг-оол оларны эш-хуузунуң суд дүрүмүнүң 15 чүүлүн ёзугаар харысалгага хүлээткен деп, эш Серин-оол түңнелинде бижээн.

Найыралдыг коллектив

Хову-Аксы ажылчын суурда бичии чаштарның өзүп доругарынга таарымчалыг байдал тургустунган. Ында ийи ясли, уруглар сады ажылдап турар.

Эрги Хову-Аксы суурда уруглар яслизинде шупту 36 уруг бар. Чаштар кижизидикчи башкыларның болгаш ажаакчыларның сагыш човангыр хайгааралы-биле бүргеттирген. Яслиниң коллективинде кижи бүрүзү уругларны ажаап карактаарда кичээнгейлиг чоруун көргүзүп, ада-иелерни хомудатпайн турар.

Аъш-чем хандырылгазы база эки. Уругларга үргүлчү янзы-бүрү чемнерни белеткеп берип турар. Келир чылын одаар 170 кубометр ыяш база хөмүр даш белеткеттинген.

Ажаакчы Мария Алексеевна Кузнецова онаашкан ажылынга кончуг кызымак болгаш чаш уругларга сагыш човангыр кижи. Ол, уруг бүрүзүнүң аажы-чаңын эки билир. Чаштарның хар-назынынга таарышкан кыска тоолчугаштарны, рассказтарны оларга бо-ла сонуургады берген турар.

Ада-иелер ажаакчыларга болгаш кижизидикчи башкыларга өөрүп четтиргенин илередип келген.

— Бичии уруумну ялиге ийи чыл иштинде ажаадып келдим. Магалыг-ла-дыр. Уругларны мындыг эки ажаалдага эртырып кааш ажылдаарга сагыш амыр чүве-дир — деп, аныяк ажылчын Л. Содунам чугаалап олурар.

Бо яслиниң коллективи чаа салгалды кижизидер херекке чедиишкиннерлиг болуп, Октябрьның бежен чылынга эки белектиг ужуражырлар.

Хүнде 8—12

Бии-Хем районнуң «Хадын» колхозунуң сүт-бараан фермазының коллективи бирги кварталдың сүт саалдазының планын 153, күрүнеге садарының планын 173 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың бирги кварталынга деңнээрге, сүттүң ниити саалдазы 2,5 катап көвүдээн.

Колхоз саар инектерниң үксаазын экижидер талазы-биле хемчеглерни ап келгени-биле фермада үксаалыг аныяк инектер бар апарган. Чурт иназынге бодаарга, үксаалыг аныяк инектер хүнде 8—12 кг сүттү берип турар.

Сүт саалдазын улам-на көвүдедир дээш, ферманың ажылдакчылары малдың ажаалда-тежээлдезинче, чемгерилгезинче, өдек-чыдынынче кичээнгейни салып келген. Мал кажаалары арыг-силиг, мал чеминиң курлавыры бар, чемгерилгени зоотехниктиг чурум-биле чорудуп турар. Малдың турлааның, ажылдаар черниң культуразы, организастыг чорук дээш демисежип келгениниң түңнелинде сүт саалдазы бедээн.

Беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында Галина Бара-кыс бир инектен ортумаа-биле 609 кг, Екатерина Кол — 595 кг сүт саггаш, саанчылар ортузунда социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Кадарчылар Василий Дагба, Чанзан Допуй, Самбыга Оруспай олар сүт саалдазын көвүдедиринге улуг рольдуг болганнар. Чылда бир инектен ортумаа-биле 1.200 кг сүт алыры колхозтуң бүдүрүлге планында көрдүнген болза, саанчылар бир инектен 1.500—1.600 кг сүттү саар сорулга салган. Бирги кварталдың түңнелинден алырга, саанчыларның социалистиг хүлээлгезин күүседир барымдаазы бар.

С. ДАНГАА.

КАНДЫГ-ДАА АЖЫЛ ХҮНДҮЛҮГ

Неволин Анатолий Афанасьевич күш-ажылдың баштайгы чылын чедиишкиннig эгелээн. Ол бичиизинден тура-ла фотографияга кончуг чүткүдүг оол турган. Он классты дооскаш, Кызылга фотография херээн ийи ай өөренгеш, Хову-Аксының амыдырал хандырылга комбинадынга фотограф болуп ажылдап кирген. Фотолабораторияның херекселдерин боду таарыштыр дериш, чонга таарымчалыг байдалды тургускан. Аныяк фотограф бирги кварталдың планын 112 хуу күүсеткен.

«Тыва кобальт» комбинаттың бүдүрүлгелеринде тургускулаан көргүзүг болгаш хүндүлел самбыраларында мурнакчыларның чуруктарын эш Неволин эки шынарлыг кылган. Ол ышкаш хамаатыларның чагыгларын ойшаанда күүседип келген.

О. КОРОДА.

ИНВАЛИДТЕРГЕ — „ЗАПОРОЖЕЦТЕР"

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак Ада-чурттуң Улуг дайынының база күш-ажылдың инвалидтериниң амыдырал-чурттаалгазынче улуг сагышты салып турар. Оон херечизи хүн бүрүдеги амыдыралдан көскү. Бистиң республиканың Социал хандырылга министерствозу пенсионерлерге болдунар дузаны чедирип турар.

Кызыл хоорайның пенсионерлери чылдың эрткен үш айында безин 6 «Запорожец» автомашинаны халаска алганнар. Чылдың төнчүзүнге чедир ам-даа 12 автомашина министерствонуң эргезинге келир. Пенсионерлер оларны база-ла халаска алырлар. Автомашиналар-биле чергелештир, мотоколяскаларны база-ла дайынның болгаш күш-ажылдың инвалидтери алырлар. Социал хандырылганың министерствозу бо чылын 28 мотоколясканы инвалидтерге бээр.

Ынчаарга дайын инвалидтери автомашиналарны халаска алырын онзалап айтыры өөрүнчүг. Оон-биле кады 18 «Москвичини» болгаш 7 «Запорожецти» долу өртээ-биле инвалидтер садып алырлар.

Автомашиналарны алыр инвалидтер ДОСААФ-тың курузунга өөренгеш, чолаачылаарының эргезин чедип ап турарлар. Бо хүннерге чедир 21 кижи машинаны башкарарын өөренип апкан. Мотоколяскаларны болгаш машиналарны мурнуку чылдарда алган кижилер оларның моторларын министерствонуң күжү-биле септедип ап турар.

Дайынның инвалидтери Павел Степанович Неустроев биле Николай Игнатьевич Прокутин олар «запорожец» деп машиналарны чоокта чаа тус-тузунда алганнар. Дуза чедиргени дээш, социал хандырылга министерствозунга олар өөрүп четтиргенин илередип турарлар.

М. СҮГЕ-МААДЫР.

Чурукта: (солагай таладан оң талаже) П. Неустроев биле Н. Прокутин халаска алган машиналарының чанында.

Авторнуң фотозу.

СПОРТ

Шыырактар илереттинип тур

1967 чылда «Спартак» спорт ниитилелиниң шыдырга чемпионадының 8-ки салыы эрткен. Турнирниң эгезинде янзы-бүрү таварылгалар турза-даа ам шыырак дээн шыдыраачылар чайгаар шүглүп үнүп келген.

Барнаулга фестивальдың киржикчизи Соян Кан-оол чаңгыс кижиге уттурган болза-даа 7 кижини уткан. Н. Чыргал-оол оон-биле деңн санныг. Соңгаарлаткан салыгларынга багай байдалдардан удурланыкчыларының частырыгларын ажыглааш, аштырышкындан ол ийи удаа чайлаан.

Н. Шишигин ам 6½ санныг. Бир соңгаарлаткан салыынга оон байдалы аштырышкындан чайлаш чок. Ол моон мурнунда киришкен маргылдаалар бүрүзүнге дыка чедиишкинниг ойнап турган. Ам аныяк шыдыраачыларның спортчу мергежилин өзүп турарындан ол 1,5 санны чидирген.

Дараазында П. Беркович 6 санныг чоруп орар. Оон шыдыраага теоретиктиг билии бар-даа болза, херек кырында оюнга шала улустан сеаиг алыр, эмин эртир быжыглаанып саар аяны оон оюнун шала суларадып турар. Чоокта чаа бирги разрядты чедип алган Ооржак Белек хоочуннарның соонда 4½ санныг чоруп орар.

Үр үеде ойнавайн чораан Г. Конев ам-даа формазынче кирбейн турарын оон 3½ санны илередип турар.

С. Хертек, Ч. Сотпа, М. Түлүш 3-3 саннарлыг деңге чоруп орарлар. А сөөлгү оюннарда сула ойнагылаан М. Кенин-Лопсан 3½ санныг болзадаа бир удуп алыр соңгаарлаткан оюнут. Бирги чер дээш ол ам-даа демисежир аргазы бар.

Үнген кижилер орнунда кирген И. Кызыл-оол болгаш К. Тугаржик, С. Панов олар 1½—1½ саннарлыг. Бо шыдыраачылар кызып, далашпайн ойнаан болза, оларның түңнели оон бедик болур турган ийик. Ойнакчыларның адак соонда Х. Ак чаңгыс санныг.

Турнирниң ниити чоруп турарын көөрге-даа, аңаа кээп турар көрүкчүлерниң чугаазы-биле-даа алырга чемпионат кончуг солун эртип турар. Ам 5 салыг арткан. «Спартак» спорт ниитилелиниң 1966 чылда чемпиону П. Берковичтиң кым солуурул деп айтырыгга дөрт харын бээри берге.

Н. САТ.

Аалчыларның тиилелгези

Культураның болгаш дыштаныл-ганың Гастелло аттыг парыгында «Хүреш» стадионнуң олуттарын эрткен воскресеньеде 3 муң ажыг көрүкчүлер ээлепкен. Ол болза Красноярскиниң «Енисей» биле Кызылдың «Спартак» командаларының бут бөмбүүнге эш-хуузунуң ужуражылгазын көөр дээн кызылчылар-дыр.

Таптыг-ла хүндүскүнүң 2 шакта судьяның эдискизи үнери билек шолдуң ээлери оюнну эгелей берген. Оюннуң эгезинден эгелээш аалчылар бодунуң удурланыкчыларының хаалгазынче удаа-дараа бурунгаарлап турза-даа оон кандыг-даа түңнел үнмейн чапсарлаар ужурга таварышкан.

Оюннуң ийиги чартыында аалчылар оюнну эгелээш, 7 минутаның бодунда баштайгы бөмбүктү киир тепкеннер. Аалчыларның бот-боттарынга бөмбүктү далаш чок шын дамчыдып берип турарын көрүкчүлер сонуурган көргеш, — бистиң командавыстың ойнакчылары оон өөренип алыр болза эки-дир ийин — деп түңнелди-даа кылып олурган көрүкчүлер бар.

15 минута эртип чорда, аалчылар база бир бөмбүктү киир тепкеннер. Ынчангаш сан 2:0 болу берген. Шолдуң ээлери аалчыларның хаалгазынче бурунгаарлап кирзе-даа демниг эвес ойнап турарындан чедимче чок болуп турган. Красноярскижилер ийи бөмбүктү киир тепсе-даа, аңаа оожургавайн улам-на бурунгаарлап, оюннуң ортаа үезин эртип чорда база бир бөмбүктү кончуг чараш киир тепкен.

Бистиң ойнакчыларывыс бүгү арга-күжүн ажыглап тургаш, халдаашкынны күштелдирерин оралдашкан. Ынчалза-даа аалчылар камгалалын күштелдиргениндэн сан киирип чадашкан. Ынчангаш сан 3—0 болуп, аалчыларның тиилелгези-биле ужуражылга доозулган.

А. АЛЕКСЕЕВ.

ҮШ ХОНУКТУҢ СЕМИНАРЫ

«Спартак» аки-тура спорт ниитилели бут бөмбүүнге хөй-ниитичи инструкторларны белеткээри-биле 3 хонуктуң семинарын апрель 20-ден эгелеп организастаан. Семинарга Ак-Довурак, Хову-Аксының болгаш Кызыл хоорайның күш-культура коллективтериниң төлээлери киржип турар.

Семинарга бут бөмбүүнүң судьязының ролюн болгаш маргылдааны шын организастап эрттирериниң дугайында чугаалажып таныжар. Семинар эрткен сөөлүнде бут бөмбүүнге хөй-ниитичи инструктор деп шынзылганы дыңнакчылар алыр.

№ 1, 3 АТА-лар, электростанция болгаш типография ышкаш улуг коллективтерниң төлээлери бо семинарга киришпейн турары хомудаанчыг.

И. МИЛОНОВ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

АПРЕЛЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хайгыылчының эрес чоруу» 10, 2, «Эң таарымча чок эвес хүн» 12, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ынакшааның кижи» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аң-чорунтар» 3, 5, 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Токиога болган олимпиада» (1-ги, 2-ги сериялары) 11, 1.40, 3.30, «Пар ортулуу» 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Шуптузун сактып тур мен, Ричард» 6, 8 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Спартак» (1-ги, 2-ги сериялары) 8, Киночылыңды 4 шактарда.

редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, колхоз ажыл-агыйы килдизиниң 21-47, үлетүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш колхоз корреспондентилер база совет тудугу болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, ыштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—00389.

Улуг Октябрьның 50 чылы

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. АПРЕЛЬ 26 СРЕДА № 98 (6735)

Өртээ 2 көп.

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Европага айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле конференциязының апрель 24-те хүндүскү хуралының дугайында дыңнадыг

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Карловы Варыда ажыттынган конференциязының киржикчилери чугаалажып айтырыгларны көрген болгаш хүн чурумун, конференцияның ажылдаар чурумун бадылаан база конференцияның ажылчын органнарын тургускан. Конференцияның хуралын даргалаан ПКАП ТК-ның бирги секретары В. Гомулка вьетнам улустуң демисели-биле холбаштыр коммунистиг болгаш ажылчын партияларның кыйгырыын хүлээп алырын саналдаан. Конференция ол кыйгырыгны чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Грецияда шериг эргилдези-биле холбаштыр медеглелди база хүлээп алган.

Оон соонда нийти чугаалажылга эгелээн. Францияның Коммунистиг партиязының чиңгине секретары Вальдек Роше санал берген. Оон дараазында Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлериниң баштыңы СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневке сөс берген. Эртенги хуралдың түңнелинде Австрияның Коммунистиг партиязының даргазы Ф. Мури чүве чугаалаан.

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Европага айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле конференциязының апрель 24-те хүндүскү хуралының бирги кезиин Францияның Коммунистиг партиязының чиңгине секретары эш Вальдек Роше даргалаан.

Чугаалажылгага Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң бирги секретары эш Антонин Новотный, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Төп Комитединиң бирги секретары эш Владислав Гомулка санал берген. Хүндүскү хуралдың ийиги кезин Португалияның Коммунистиг партиязының чиңгине секретары эш Алваро Куньялның даргалаашкыны-биле эрткен.

Чугаалажылгага Данияның Коммунистиг партиязының даргазы эш Кнуд Есперсен, Германияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң бирги секретары эш Макс Рейман, Финляндияның Коммунистиг партиязының чиңгине секретары эш Вилле Песси санал берген.

Конференция дүүн ажылын уламчылаан.

Карловы Варыда конференцияга эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Карловы Варыда конференцияга чүве чугаалап тургаш Л. И. Брежнев Европаның айыыл чок чоруу — ол дээрге чүгле чазактарның херээ эвес-тир дээрзин демдеглээн. Бо айтырыгны шиитпирлээринде дыка улуг роль тайбың дээш, империализмниң күштеринге болгаш ол күштерниң чаа дайынны белеткээр политиказынга удур могаг чок демиселди чорудуп турар калбак улус массаларынга, ажылчын ангыга, демократтыг күштерге хамааржып турар. Бистиң конференциявыстың киржикчилери — коммунистиг партияларның инициативазы Европага айыыл чок чорук дээш туржуп турар бүгү политиктиг күштерниң кады хөделиишкиннеринге улуг ужур-дузалыг болгаш болур-даа ужурлуг деп мангаа илергейлээн бодал-биле чөпшээрежип турарывыстың ужуру-даа бо. Бо чорук Коммунистиг партияларның сорулгаларынга болгаш Европаның политиктиг амыдыралынга оларның ам ойнап турар ол ролюнга бүрүн дүгжүп турар.

СЭКП Европага тайбыңны быжыглаарын тайбың, национал хамаарышпас чорук болгаш социал демдигле дээш, империализмге удур улустарның нийти-делегей демиселинден туткайлаңган чүүл кылдыр көрбейн турар дээрзин оратор демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары социалистиг системада болуп турар позитивтиг чугула чорудуушкуннарга оон ыңай доктаап, улус ажыл-агыйынга удуртулганың хевирлеринде болгаш арга-методтарында чаа чаартылгаларны, социализм чурттарында массаларның политиктиг идепкейжизиниң улам ыңай хөгжээнин, социалистиг кургунелерниң бүгү талалыг экономика, политика болгаш камгалал кады ажылдажылгазының быжыкканын демдеглээн.

Социализмниң делегей системазында байдалды үнелеп көрбүшаан, сөөлгү чылдарның хуусаазында оон хөгжүлдезинде Кыдаттың удуртулгазының эки билдингир туружу болгаш акы-дуңма өске-даа партиялар-биле база социалистиг чурттар-биле ККП-ниң болгаш КУР-нуң кады ажылдажылгазының үреглени ышкаш ындыг шынгыы фактыны херекке албайн барып шыдавас бис деп, ол медеглээн. Бо айтырыгны чугаалажып көөрү бистиң чөвүлел хуралывыстың хүн чурумунга кирбээн, ындыг-даа болза айтырыгның бодунуң турар болгаш коммунистиг база бүгү хосталгалыг шимчээшкинге таарымча чок салдарны чедирип турар.

Оон дараазында Л. И. Брежнев национал-хосталгалыг шимчээшкинниң айтырыгларын чугаалаан. Ылангыя 60 чылдарда алжир революцияның тиилээнин, Каттышкан Араб Республикада демократтыг күштерниң турушталарының быжыкканын ол демдеглээн. Латин Америкада АКШ-тың империализминге болгаш түө черниң реакциязынга удур революстуг шимчээшкинниң чалгыының улам калбарып турарын оратор чугаалаан. Капиталистиг сайзыраңгай чурттарның ажылчын шимчээшкининде чугула бүрүнгаар-лаашкыннар болуп турар.

Бистиң хүннеривисте империализмниң болгаш оон кол күжү — америк империализмниң араатанзыг бүдүжүнүң эң хоралыг илерешкини — ол дээрге АКШ-тың Вьетнамда агрессиязы-дыр деп, ол оон ыңай чугаалаан. Америк империалистер мында буужар-чүдек болгаш перспектив чок дайынны чорудуп турар. Бодунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш 20 ажыг чылда эрес-маадырлыы-биле демисежип турар улусту кажан-даа чагырып ап шыдавас. Социализм чурттарының бүгү талалыг дузаламчызынга болгаш бүгү делегейниң демдиглелиг күштерниң деткимчезинге даанмышаан, Вьетнамның патриоттары интервентилерге чедиишкинниг удурланышкынны таварыштырып турар. Ынчангаш олар америк империализмниң туруштарынга ниитизи-биле күштүг согуугларны база таварыштырып турар.

Социализм чурттары, оон иштинде Совет Эвилели, дайылдажып турар Вьетнамга идепкейлии-биле дузалап, политика, экономика болгаш шериг талазы-биле деткимчени ангаа көргүзүп турары билдингир болгай деп, оратор медеглээн.

Совет коммунистер демисежип турар Вьетнамга хамаарыштыр боттарының интернационалчы хүлээлгезин моон соңгаар-даа күүседир болгаш ангаа эргежок чугула дузаламчыны көргүзер дээрзин Л. И. Брежнев конференцияның киржикчилеринге бузүреткен.

Бөгүн Вьетнамда дайын бүгү-ниити тайбыңга эң айыылдыг болуп турар. Бүгү диптерде янзы-бүрү ангыларның янзы-бүрү чүдүлгелиг болгаш үзелдиг аажок хөй кижилери ВДР-ниң бомбалаарын, Вьетнамда агрессиязын соксадырын АКШ-тан негеп турар. Бо чорук америк агрессияга удур көдүрлүүшкүн улам-на чидиглеңип бар чоруур Европага база бичеэвес хире-чергези-биле хамааржып турар. Бо участокта демисел моон-биле кады европа айыыл чок чоруктуң херээнге база чугула салыышкын болур дээрзинге бистер шуптувус чөпшээрежир боор бис деп бодап тур мен.

Азияның соолунде, амгы байдалда делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң хүрээлениң быжыглаары кайы хире амыдыралчы чугула сорулга болуп турарының дугайында Вьетнамда болуушкуннар биске база катап сагындырып турар-дыр. Кыдат-биле чаңгыс аай болгаш кады Вьетнамны камгалаар аргалыг турган болзувусса, америк агрессияны соксадыр сорулга элээн чиигээр ийик деп чүве билдингир-дир. Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының съездизинге чоокта чаа медеглээн чүүлдү мангаа база катап чугаалап каарын менээ чөпшээрэп көрүңер: СЭКП ТК болгаш Совет чазак демисежип турар Вьетнамга дузаламчыны планнаарынга болгаш херек кырынга боттандырарынга Кыдат-биле хөделиишкиннерниң чаңгыс эвин боттандырарынга белен. Хөделиишкиннерниң ындыг чаңгыс эвин эң калбак планга чорударынга белен бис.

Европа айыыл чок чоруктуң айтырыгларынга доктаагаш, Л. И. Брежневтиң демдеглээни: америк болгаш барыын-герман империализмниң агрессчи күштери Европада тайбыңга кыжанып турар. Америк империализмге ГФР-ниң башкарыкчы бөлүктери-биле сүлчээ АКШ-ка эң-не чугула болгаш таарымчалыг. Чүвениң алыс утказы-биле алырга, ол дээрге, Европага бодунуң шериг-стратегтиг туруштарын хевээр арттырып алырынга ындыг-ла илдегелдиг чепсек эвес ышкажыл деп, ол чугаалаан. А ол чорук барыын-европа чурттарның политиказынга болгаш экономиказынга ыйыышкын кылырының шынгыы быралары АКШ-ка берип турар. Барыын-герман политикчилерге хамаарыштыр кандыгыл дизе, оларның кордаашкыны-биле алырга, АКШ-биле эштенчи болуру оларның адаанзырак, өжээнзирек бодалдарын боттандырарынга бөттүг аргаларны оларга ажыдып берип турар.

Европада дайын сөөлүндеги тургузугнуң үндезиннерин Потсдам дугуржулгазынга шагда тодаратканын Л. И. Брежнев айыткан. Ол дугуржулгада кол чүүл — Германия бодунуң кожаларынга болгаш бүгү делегейде тайбыңга моон соңгаар кажан-даа кыжанмас кылдыр милитаризмни болгаш нацизмни когун үзе узуткаар негелде-дир. Ол негелде ам-даа база келир үеде-даа күштүг.

Потсдамның принциптери Герман Демократтыг Республикада бүрүнү-биле боттанган. Ынчалза-даа герман милитаризм, герман нацизм бажын ковайтып турар ГФР-де ол негелделерни херекке албайн турар. Потсдам дугуржулгазының негеп турарынга дүүштүр Барыын Германияда нацизмниң когун үзе узуткаваан чорук кымга-даа чаа чүүл эвес болуп турар, ындыг болза-даа ам, кажан неонацистер политиктиг аренаже ажыы-биле үнген үезинде ол херек шынгыы коступ турар.

ГФР-ниң башкарыкчы бөлүктери адаанзырак, өжээнзирек негелделерин боттарының тускай күрүне политиказының кол чүүлү кылып алганы-биле холбаштыр айыыл онза улгадып турар. Солдат эвилелдеринден азы десеннерниң организацияларындан кым-бир харысалга чок шуугакчылар болгаш экстремистер эвес, а Барыын Германияның чазаа бүгү немец улустуң омуназындан чугаалаар эргелиг дээр хоозун негелделерни салып. Европада тургустунган кызыгаарларны хүлээп көөрүнден ойталап, Барыын Берлинге хамаарыштыр негелделерни көдүрүп, ГФР-ни ядролуг чепсек-биле чепсеглээринге аргаларны дилеп тывар оралдажып турар. Бир эвес бөөн эрге-чагыргаларның компартияны хоруушкунга тудуп база демдиглелиг бүгү күштерни базып турарын бо бүгүге немээр болза, адаанзырак, өжээнзирек чоруктуң белеткелиниң политиктиг болгаш идеологтуг чепсектериниң бүрүн чыылдазы тодаргай-дыр.

Европаның улустары Барыын Германиядан сестир ужурлуг деп Совет Эвилели санавайн турар дээрзин оратор демдеглээн: европа херектеринге киржиринге делегейниң дең эргелиг кады ажылдажылгазынга орук, өске-даа бүгү күрүнелерниң мурнунга ышкаш, оларның мурнунга база-да ажык.

Барыын-герман империализмниң агрессчи реакцылыг политиказынга удур хөделип турар күштер ГФР-де эвээш эвес барын билир бис.

Барыын-герман империалистер боттарының адаанзырак, өжээнзирек сорулгаларын боттандырарын чедип алыр шаа чок дээрзин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары демдеглээн. Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар, бир эвес агрессор дайынны өскүдүп үндүрерин диттигип келир болза, ангаа өлүмнүг согугну таварыштырарынга четчир шериг күчүлүг болуп турар. Ынчалза-даа адаанзырактар, өжээнзиректер чаа дайынның халавынче европа чурттарны, а ол ышкаш оларбиле кады бүгү делегейни ниир чыгап болур. Ындыг айыылды тодаргай көөр херек.

АКШ-тың Европада турар шериг күжү барыын-герман милитаризмни амдажыдып, европа тайбыңынга айыылдыы күштелдирип турар дээрзин Л. И. Брежнев демдеглээн.

АКШ-тың Европада политиказының кол чепсээ НАТО блок болуп келген болгаш болуп артып-даа турар деп ол ургулчулеп чугаалаан. Ол кезээ эң эгезинден тура-ла «коммунистиг агрессияның айыылының» дугайында, «Чөөн чүктен айыылдың» дугайында сагыштыы-биле даап бодап алган хоозун бодалды барымдаалап келген. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның тайбыңга ынакшылдыг политиказы, Европада болгаш делегейде болуушкуннарның бүгү чорудуушкуну ол хоозун бодалды хуу-ыйбаландыр буза шапкан.

Бодунуң чугаазының дараазында кезээнге Л. И. Брежневтиң медеглээни болза, социалистиг күрүнелерниң дем каттыштырылгазы дайын соолундеги Европада эң чугула фактор болуп турар. Оларның даштыкы политиказының күжү чүдел дизе, ол политиканың үндезин сорулгалары бистиң диптиң бүгү чурттарының калбак улус массаларының амыдыралчы эрге-ажыктарынга дүгжүп турарында болур.

Варшава Керээзиниң организациязынга каттышкан социалистиг күрүнелер Европага айыыл чок чоруктуң болгаш тайбың кады ажылдажылганың делгеренгей программазын Бухарестиге болган Чөвүлел хуралга айытканы билдингир болгай. Ол программа Европаның болгаш делегейниң хөй ниитизинге улам хөй талалакчыларны бодунга тып ап турар.

Варшава Керээзиниң чурттары Европага айыыл чок чорукту хандырарының болгаш нийти-европа кады ажылдажылганы эмгелээриниң айтырыгларын чугаалажып көөрү-биле күрүнелерниң нийти-европа чөвүлел хуралын чыылдырарының илеизин хүн чурумунга тургускан. Бо саналды Барыын Европаның хөй күрүнелериниң талазындан чүүлдүгзүнүп көрген.

Европа айыыл чок чоруктуң кол айтырыы — европа чурттарының кызыгаарларының, делегейниң ийиги дайынының соолундеги түңнелде тургустунганы-биле ол-ла хевээр тендиш дивес кылдыр артары-дыр. Бо кызыгаарларны бузар дээр кандыг-даа политика улустарга санап четпес качыгдалдарны таварыштырар ийик. Бо болза ГФР-ниң чөөн болгаш барыын талада, соңгу болгаш мурнуу талада кызыгаарларынга база бүрүнү-биле хамааржып турар.

Европаның айыыл чок чоруунуң баштайгы чугула негелдези — ол дээрге, янзы-бүрү социал тургузуглуг ийи герман күрүнелерниң догуннап турарының боттуг фактызын хүлээп көөрү-дүр. Герман Демократтыг Республиканы «хүлээп көрбестиң», утказы-биле алырга чүгле барыын-герман адаанзырак, өжээнзиректерниң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар мелегей политика Европаның боттуг чүүлү-биле эптеш чок демиселде туруп турар болгаш делегейниң душкуурлуг чоруунуң шынгыы үнер дозу болуп турар. Герман Демократтыг Республика ам безин барык ийи он чылда чурттап база маңзып турар. Совет Эвилели-даа, социалистиг өске чурттар-даа ГДР-ниң делегей туруштарын быжыглаарынга бүгү хемчег-биле дузалаарын боттарының политиказының чугула сорулгазы кылдыр көрүп турар.

(Төнчүзү 2-ги арында).

СЭКП ТК-ДА БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы В. М. Комаровтуң мөчээниниң бүгү байдалдарын илередир тодаралгы-биле тускай комиссияны тургузарын доктааткан.

• • •

ВАЛЕНТИНА ЯКОВЛЕВНА КОМАРОВАГА МИХАИЛ ЯКОВЛЕВИЧ КОМАРОВКА

Эргим Валентина Яковлевна болгаш Михаил Яковлевич. Силерниң ашааңар болгаш оглуңар, эрес-дидим коммунист, маадыр, совет улустуң эрес-соруктуг оглу Владимир Михайлович Комаровтуң озал-ондакка таварышкаш мөчээнин дутайты Силерниң улуг ажыыңарны үлежип, Силерниң-биле кады ханы кажыыдап тур мен.

Ада-чурттуң ужар чүүлүн болгаш космонавтиканы хөгжүдеринге Владимир Михайлович бодунуң ажыл-чорудулгазының хөй чылдарын тураскаадып, эртемниң эрге-ажыктары дээш, кижи төрелгетенниң дептиилгези болгаш чер кырынга тайбың дээш кижиниң космосту чагырып алырының улуг чаагай херээнге амыдырал-чуртталгазын берип чорааң. Оон маадырлыг чоруктары совет улустуң болгаш бүгү делегейде миллион-миллион кижилерниң сагыш-сеткилинге түс-чүс чылдарда артар.

Мээң чүректиң ханызындан кажыыдал илергейлеп турарымны хүлээп ап көрүңер.

Л. БРЕЖНЕВ.

Чехословакия, Карловы Вары.
1967 чылдың апрель 24.

ШИИТПИРЛИГ УЛДУҢДА

Республиканың школаларында өөредилге чылының сөөлгү шиитпирлиг үези келген. Эң сөөлгү дөртүң улдуңунуң төнчүзүнге чедир бодун чартык ай четпес үе арткан.

Өөредилге чылының кайы-даа улдуңун ужур-дузазының талазы-биле бот-боттарындан ылгаары берге, оларның кайызы-даа чугула болгаш харысалгалыг. Улдуң бүрүзү онзагай байдалдыг, тускай сорулгаларлыг болгаш бодунга хамаарышкан бергелерлиг. Шаг-үе эвээш арткан болгаш кылза чогуур ажылдар хөй амгы бо хүннерде сорулга чүү дээрге, тура-соруктуг, тодаргай сорулгалыг, бир демниг ажылдаары башкылар коллективтеринден негеттинип турар.

Программада көрдүнген материалды бүрүнү-биле эртери, чыл дургузунда өөренип эрткениниң катаптаары, доозуп үнер класстарның өөреникчилерин экзаменнерге белеткээри дээш аңгы-аңгы чугула айтырыгларны башкылар шиитпирлээр ужурлуглар. Өөреникчилерниң чыл демдээн үндүрери, оларны дараазының класынче шилчидери болгаш экзаменнер дужаарынче киирери — бо бүгү айтырыгларны башкылар ам шиитпирлээрлер. Бо талазы-биле башкы бүрүзү бодунуң харысалгазын хандыр билбишаан, өөреникчилерниң билиин шын үнелээри чугула.

Юбилейлиг чылдың ажыл-ишчи көдүрлүүшкүнү кайда-даа хайнык кан үеде Тываның улус өөредилге ажылдакчылары база улуг сорулгаларны салып алган ажылдап турарлар. Улуг Октябрьның 50 чылы деп атты чаалап алыр дээш чарыш школалар аразында чоруп турар. Бодунуң ажылдап турар школазынга, класынга өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың бедик шынары дээш арга-күжүн харам чокка бараан болдурган башкыларны кым-даа мактаар. Оларның дугайында чагаалар редакцияга хөй келгилээр. «Шекпээр» сес чыл школазында география, биология башкызы Монгуш Борбак-ооловна Арандолдуң ажылдап турары өскелерден онзагай. Коммунист башкының ол эртеминге багай алыр өөреникчилер чок. Ында 280 ажыг өөреникчилер бар. Эрткен улдуңнарда олар шупту 100 хуу өөредилгелиг болган дээрзин Барыын-Хемчиктен бистиң бижикчивис дыңнаткан.

Өөредилге чылының бүгү дургузунда шудургу ажылдап келген башкыларның, школа коллективтериниң ажылының түңнели эки болуру чугаажок. Ындыг школалар бистиң республикада эвээш эвес. Кызылдың № 10, 5, 6, Туранның № 1, Хову-Аксының ортумак, Чадаананың № 1, Ак-Довурак сес чыл дээш өске-даа хөй-хөй школаларны аңаа хамаарыштырып болур.

Өөреникчи бүрүзү-биле ажылдаары сөөлгү дөртүң улдуңда башкылардан онзагай негеттинер. Ылаңгыя кошкак өөреникчилерже кичээнгейни углаттырары чугула. Айыттынган хемчеглерни класс удуртукчулары-даа, түс-түс эртемнер башкылары-даа чорудар ужурлуг. Чыл дургузунда, харын-даа элээн шаг чылдарда өөредип, кижизидип келген өөреникчизиниң билииниң эки болгаш кошкак талаларын, аажы-чаң байдалын башкызы эки билир болгаш аңаа канчаар дузалаарының аргазын дилеп тывар ужурлуг.

Улуг-Хемниң Ак-Туруг сес чыл школазының башкызы Елизавета Сереевна Кужугет, Сарыг-Септиң №1 школазының эге класстар башкызы Галина Мифонтьевна Дорофеева, Кызылдың № 2 школазының башкызы Татьяна Арапчаевна Намчылак, Кызылдың № 5 школазының башкызы Галина Васильевна Синицина дээш амыяк-даа, хөөчүн-даа башкыларны мактал-биле чугаалажыр. Олар боттарының кижизиттиргеннериниң быжыг билиглиг, тelectionтиг кижилер болуру дээш карак кызыл ажылдап келгеннер. Өөреникчи бүрүзү дараазының класынче шилчээн турарын чедип алыр дээш ук башкылар бо хүннерде чүден артык күженишкинниг ажылдап турарлар.

Немелде кичээлдер эрттирип турза-даа, билии кошкак хевээр болгулаар өөреникчилер турар. Оларның өөредилгезиниң деңнелин чаңгыс өөредилге чылында бедик бедидип алыры берге. Ынчалза-даа бүгү-ле аргаларны ажыглап тургаш, өөредилге чылын чедиишкинниг доозарын башкылар хандырар ужурлуг. Ол дээрге өөреникчиниң билиин ортумакка деңнеп, өру тыртары эвес-тир, харын кошкак өөреникчиге хүн бүрүнүң дузазын көргүзүп тургаш, эки-лериниң деңнелинге чедирери болур.

Өөреникчилерге хөлүн эрттир хөй онаалга бээринден чайлаза чогуур. Сөөлгү улдуңда арткан темаларны дүрген доозар дээш, хөйү-биле өөредип, эрткен темаларны база катаптаарга, өөреникчиге аар болур. Уругларның арга-күжүн, назы-харын барымдаалаары чугула.

Школачыларның кадыкшылын, өг-бүлезинде амыдырал байдалын, хүн чурумун сагып турарын класс башкылары, кижизидикчилер кижангызындан артык хайгаараар апаар. Өөредилге чылын чедиишкинниг доозарынче ада-иелерни, ылаңгыя уругларны багай өөренип турарларны хаара тудар болза эки.

1966—67 өөредилге чылы Улуг Октябрьның чартык чүс болур байырлалының бүдүүзүнде дооступ турар. Алдарлыг юбилейге боттарының күш-ажылчы белектерин бистиң республиканың улус өөредилге ажылдакчылары база бараалгадырлар. Аныяк салгакчыларны өөредиринге, кижизидеринге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр дээш олар бүгү күжүн салып ажылдаар дээрзинге бүзүреп болур.

«Чырыдыышкын ажылдакчылары! Улус өөредилгезин сайзыраңгайтыдыңар, билиглерге, күш-ажылга ынак болур чорукка, коллективизиге, коммунизмниң херээнге бердинген болур чорукка өзүп орар салгалды кижизидиңер!» — деп, СЭКП ТК-ның 1967 чылдың Май 1-ге Кыйгырыгларында бижээн. Өөредилге чылын чедиишкинниг доозары, ук сорулганы чедип алырынга база бир базым болур.

СЕТКИЛДИҢ ХАНЫЗЫНДАН ЧУГААЛАР

Дүүн СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары С. К. Тока, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы М. К. Мендуме болгаш оону үдеп чоруур кижилер Тываның барыын районнарын кезиирин уламчылээннер.

СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Куулар районнуң дугайын тодаргай чугаалап, колхозтарның, совхозтарның, улетпүрнүң бүдүрүлге черлериниң ажылын сонуургаткан. Г. И. Воронов Чадаанада болгаш бүгү районда садыг ажылының тургустунганын сонуургап, ажылчы чоннарның культура болгаш амыдырал хандырылгазын эки-жидеринче кичээнгейни угландырып, чүгле хоорайга эвес, харын кодээ суур бүрүзүнге баш таартыр черлер, чунар бажыңнар, амыдырал хандырылга мастерскаялары тургустунган турар ужурлуг деп демдеглээн.

Районнуң сес ажыл-агыйының чедизи оруглалыг ажылдап турар. Чүгле «Чыраа-Бажы» совхоз карылгалыг, кол-ла чылдагааны — дүжүттерниң чавызында болгаш мал ажылында күш ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң кудузунда. Г. И. Воронов районда сүт саалдазының кудуу деңнелдиг болуп турарының чылдагаанын сонуургааш, ол талазы-биле бодунуң саналдарын айыткан. Эът-сүт углаңнышкынныг диңмир инектерниң ажыы эвээш болурун ол айыткан. Сүткүр инектер болгаш эът углуг инектер тода ылгаттынган турар ужурлуг.

Кодээ ажыл-агыйы продукциязының бот үнезин чиигедиринниң айтырыгларынга Г. И. Воронов хөй кичээнгейни салган. Ажыл-агыйы бүрүзүнге тодаргай хемчеглерни ажылдап кылыры эргежок чугула. Ындыг хемчеглерниң бирээзи — малдарны тарып бээзадыры, ол ажыл Чөөн-Хемчиктиң колхозтарында болгаш совхозтарында четпес кептерээн.

Мал чемнерин бүдүреринге үнер чарыгдалдарны эвээжедир ужурлуг, чүге дээрге, эът, сүт болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларының бот-үнезиниң структуразында улуг черни ол чарыгдалдар ээлеп турар-дыр дээрзин Г. И. Воронов ургулчулеп чугаалаан. Одар деңгемнери улуг бистиң республикада хөй ам-даа эвээш болуп турар дугайында бодалды ол чугаалаан. Бир гектарга чаңгыс хөй онаажып турары дыка эвээш-тир, ооң хөйнү көвүдедир херек, ынчаарга одарны болгаш сиген кезер черлерни эки-жидер дугайында сагыш салыры эргежок чугула.

Тус чериң бодуун дүктүг хоюн эки-жидеринге улуг кичээнгейни көрүндүрерин Г. И. Воронов сүмелээн, ынчаарга карын дүктүг уксааның угланышкынынче көрүндүрери албан эвес. Чуртка бодуун дүк база херек болгай. Бодуун дүктүг хөй ажылын эки-жидери чугула.

Ийи шак хиреде ургулчулээн беседаның үезинде Г. И. Воронов партийжи ажылды тургусканын, районнуң коммунистери Октябрьның 50 чыл оюнга алдар бодурган чарышты канчаар баштап турарын сонуургаан. Бо бүгү айтырыгларның талазы-биле үнелиг сүмелерни ол берген.

В. ФИЛИППОВ.

БАШТАЙГЫ БАЗЫМДА

Таңды районда «Россия» совхозу бирги кварталдың эът, сүт хүжааалдазын эки организастаан. 6 тонна эът дужаар тургаш 35 тоннаны, 54 тонна сүт планын 84 тонна кылдыр күүсеткен. Совхозтуң төп сүт-бараан фермазының коллективи бирги кварталдың планын 170 хуу кылдыр күүсеткеш, чүгле совхозта эвес, харын районда мурнакчы фермага санаткан.

Ферманың саанчыларында боттарынга быжыглаан инектеринден эвээш эвес сүттү саап ап турар саанчыларның саны өзүп турары өрүнчүг. Г. Шарыпов 18 инээзинден 587 литрни, С. Куку 409 литрни, Н. Блеликова 527 литрни саап, мурнакчылар болганнар.

Малдың өзүлдези оон чаш төлүнден эгелээрин малчыннар эки билип, чаш малдың ажаалда-чемгерилгезинче кол кичээнгейни салып турар. Печенина А. Оюн олар боттарының ажаап турары бызаалардан хонукта 600—700 грамм немелде деңзини ап, эки ажылдааннар. Ол дээрге совхозтуң ажыл-ишчилериниң юбилейлиг чылга күш-ажылчы белээ-дир.

К. КАНЧЫЫР-ООЛ.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазының төнчүзү

(Эгези 1-ги арында).

Атомнуң болгаш ракеталарның вегиизе европа айыыл чок чорукту хандырары-биле холбашкан чаа айтырыглар тургустунуп келген. Европаның кызыгаарларын үсперлээр дээш чүлчүрүп турар күрүнениң холунга ядролуг чепсектиң коступ келири чүү болурул деп чүвени Европаның улустары эки билир. Ооң ужурунда ядролуг чепсекти улам ынай тарадырын болдурбазы—ол дээрге, чүгле ниити-делегей айтырыы эвес, харын база европа айыыл чок чоруктуң кол айтырыгларының бирээзи-дир.

Амгы үеде ядролуг чепсекти нептеретпес талазы-биле улустар аразының керээзин чарар дугайында чугаалажышкыннар чоруттунуп турар. Ол ажылдың чедиишкинниг доозулган турарын болгаш ядролут чепсекти нептеретпес дугайында керээге делегейниң бүгү күрүнелери ат салырынга ажык болган турарын Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар чедип алыксап турарлар.

Европада болуушкуннарның ажыдып турары аргаларны дензилеп көрүп тургаш, Соңгу-Атлантика керээзи узаттынган турар бе азы чок бе дээрзин ийи чыл болгаш, НАТО чурттарының чазактары шиитпирлээр апаар деп фактыны эскербейн эрте берип шыдавас бис. Бистиң бодалывыс-биле алырга, коммунистер болгаш депшилгелиг бүгү күштер ындыг байдалды ол агрессчи блокту хевээр артырарынга удур демиселди улам делгеренгейи-биле калбартырынга ажыглаарын оралдажып турары кончуг шын.

Бодунуң үезинде Европаның социалистиг чурттары болза, боттарының айыыл чок чоруун хандырар сорулга-биле, НАТО-нуң блогун тургусканынга харыы кылдыр, Варшава Керээзиниң организациязын тургузар ужурга таварышкан болгай, социалистиг күрүнелерниң чамдыызының чүгле шериг эвес, харын база политиктиг эвилели болуп турар ол организация бодунуң ролюн ам хөй чыл иштинде чедиишкинниг күүседип турар-дыр. Барыын-герман империалистерниң болгаш оларның америк өмээржикчилериниң агрессчи чуткулдери Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның кады ажылдажылгазын бүгү талалыг быжыглаар дугайында доктаамал сагышты салырынче бисти албадап турар. Оон-биле кады социалистиг чурттар кажан-даа Европаны шериг блоктарынга чарарының талалакчылары эвес турган. Ол политикага хамаарыштыр бис бодувустуң шилилгевисти саналдап турар бис. Соңгу-Атлантика эвилелиниң хөделиишкини ковсай бээр чүве болза, Варшава Керээзи күш чок болу бээр болгаш оларның оруун Европага айыыл чок чоруктуң системазы ээлээн турар ужурлуг дээрзин Бухарестиге чөвүлел хуралга оон киржикчилери база катап медеглээннер.

НАТО күрүнелериниң чазактары амдызында ындыг чидиг шиитпирни үндүрер дивейн турарын барымдаалап көргеш, ол бөлүглелдерниң шериг организацияларын амдан-на узуткаар дугайында дугуржуп алыр деп чаа саналды Бухарестиге болган чөвүлел хуралдың киржикчилери кииргеп.

Чамдык чурттарга, оон иштинде Европаның соңгу талазында чамдык чурттарга күрүнелерниң шериг-политиктиг бөлүглелдеринге хамаарыштыр шилип алышкын болза нейтралитет болу берип болур ийик. Нейтралдыг күрүнелерниң инициативазындан, Европаның айыыл чок чоруун быжыглаарының херээнге оларның чаагай дузазындан эвээш эвес чүве хамааржыр деп чүвени СЭКП барымдаалап турар, ол сорулгага бараан болган эгелээшкиннерни Совет Эвилели белени-биле уткуп алыр ийик.

Мурнуу Европаның эриктерин эжиндирип чыдар суглаарга АКШ-тың флодунуң доктаамал туруп турарынга кандыг-даа шынзыдыышкын чок дээрзин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары демдеглээн. АКШ-тың алдыгы флодун Чер ортузу далайдан ырадып үндүрер дугайында негелдениң дыкадыр дыңналып үнер үези келген.

Европада АКШ-тың чүгле шериг баазалары эвес, харын өске хевириниң баазалары база бар. Ол дээрге — ГФР-де болгаш Барыын Европаның өске-даа күрүнелеринде американнарын тургусканы хоралыг, шпион-үрегдекчи төптери, социалистиг чурттарга удур пропаганда чорудуп турар радиостанциялары болгаш янзы-бүрү организациялар-дыр. Улустар аразында харылзааларны хоранныг турар хоранныг бүгү-ле уларның ажыл-чорудулгазын соксадыр дугайында айтырыгны тургузар өй ам келген.

Европага айыыл чок чорукту быжыглаарының чүгула баштайгы негелдези болза бистиң диптиг күрүнелерниң аразынга ийи таланың харылзааларын хөгжүдери болуп болур ийик. Европа диптке таарыштырылгазы чедип алырынче ам бар болуп турар угланыышкын — ол дээрге хөй талазында чөөн болгаш барыын чуктуң күрүнелериниң аразынга ийи таланың харылзааларының экижидиишкининиң түңнели болуп турар.

Совет Эвилели кандыгла дээрге, бистиң политикавыс моон соңгаар-даа тайбың кожа-хелбээ дорунаарының принциптеринге үндезилээш, улустарның тайбыңының болгаш айыыл чок чоруунуң эрге-ажыынга таарыштыр Европаның капиталистиг чурттары-биле бот-боттарынга ажыктыг харылзааларны хөгжүдеринче угланган турар. Бистиң чуртувус-биле харылзааларны боттарының талазындан хөгжүдерин күзеп турар, Европаның ындыг күрүнелериниң чазактары-биле ийи таланың керээлерин болгаш дугуржулгаларын белеткээр дугайында санал-оналдарны солчуп кирерингe Совет Эвилели белен.

Европага тайбыңны быжыглаарының сорулгаларын шиитпирлээринге экономика, эртем, техника, культура талазы-биле европа күрүнелерниң кады ажылдажылгазын хөгжүдери шууду-биле хамааржыр дээрзин оратор демдеглээн.

Ажылчын аңгының чаңгыс эвиниң дугайында айтырыгга доктаагаш, бөгүн Европада ажылчын аңгы эң-не улуг ниитилел күжү болуп турар деп Л. И. Брежнев чугаалаан. Ол болза социалистиг чурттарда эрге-чагыргазы тудуп турар. Ол болза капитал чурттарында ниитилел хөгжүлдезинге күчүлүг салдарны чедирип турар. Европаның айыыл чок чоруун быжыглаары дээш демиселге ажылчын аңгы шыңгыы сөзүн сөглээр ужурлуг. Ынчангаш ооң хүрээлени сырый каттышкан турар тудум-на, бодунуң ол хүлээлгезин ажылчын аңгы улам чедиишкинниг-биле күүседир.

Барыын Европада ажылчын шимчээшкининиң чарылдырыышкыны амдызында ажып эрттинмээн: ажылчын аңгының дайынчы авангарды — коммунистер-биле кады ажылчын аңгының өмүнээзинден социал-демократтар база хөделип турарлар деп оратор демдеглээн. Ажылчы чон массазының чаңгыс эпче хандыкшылы өзүп турар. Ындыг болзажок, хөй-хөй социалистиг болгаш социал-демократтыг партияларның удуртулгазы ажылчын аңгыга хары болуп турар антикоммунизмге туттура берген болуп турары хомуданчыг.

Агрессорларга удур. Европаның улустарының тайбыңның болгаш айыыл чок чоруунуң эрге-ажыы дээш бистиң-биле кады чоруурун күзеп турар ындыг социал-демократтыг партиялар-биле холбааны хөгжүдеринге СЭКП белен дээрзин Л. И. Брежнев демдеглээн.

Европага айыыл чок чорук дээш демиселге Европаның өске-даа политиктиг күштери-биле чаңгыс эптиг хөделириниң аргалары бар деп чүвени бис барымдаалап турар бис. Оларның санынга бүгү угланыышкыннарның профэвилел шимчээшкини, база ол ышкаш тараачыннар партиялары болгаш каттыжыышкыннары хамааржыр. Янзы-бүрү христиан партиялар болгаш организацияларга кирип турар ажылчы чоннар-биле улам сырый холбааны тургузарынче угланган акы-дуңма партияларның үре-түңнелдиг ажылының дугайын бис билир бис.

Бүгү-ле демократтыг болгаш тайбыңга ынакшылдыг күштерниң хөделиишкиннериниң чаңгыс эвиниң идепкейлиг талалакчылары болуп коммунистер туржуп турар деп, оратор медеглээн. Ынчаарга олар боттарының идеяларының болгаш хөделиишкиннериниң чаңгыс эптииниң талазы-биле үлегерлиг болур болза, чүгле ол таварылгада олар ол сорулганы чедиишкинниг шиитпирлеп болур. Бистиң конференциявыс болза Европаның ийи кезектериниң компартияларының — социалистиг чурттарда ниитилелди күрүне талазы-биле удуртурун боттандырып турарларның-даа, капиталистиг күрүнелерниң байдалынга ажылчын аңгының херээ дээш эрес маадырлыг демиселди чорудуп турарларының-даа төөгүде баштайгы ужуражыышкыны болуп турар-дыр. Конференцияны чыгган чорук делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эптиг болуруңче, марксисчи-ленинчи партияларның найыралдыг кады хөделиринче угланыышкынның өзүп турарын бүзүрелдии-биле херечилеп турар.

Найыралдыг кады ажылдап тургаш, бистиң хүрээлеңивистиң сырый каттыжыышкынын быска хуусаа иштинде чедип алырынга эргежок чүгүла негелделер бар дээрзинге бистиң партиявыс ханызы-биле бүзүрелдиг деп, оратор медеглээн. Ындыг үзелбодалда бис чайгылыш чокка туруп турар бис, ынчангаш акы-дуңма өске-даа партиялар-биле чаңгыс одуругга туруп алгаш, ол идеяны амыдыралга боттандырар дээш бүгү чүүлдерни кылып турар бис.

Бир эвес ол сорулганы күүседир дээш, марксисчи-ленинчи партияларга шынар болуп турар ындыг энергия-биле болгаш принципиалдыы-биле ажылдап кириптер болза, чөрүлдээлерни ажып эртип болур. Аңаа бүгү партияларның мырыңай ылгал чокка күжениишкиннери болгаш чаагай күзели негеттинер дээрзи чугаажок. Коммунист кижиниң хүлээлгези чүл дээрге, чаңгыс эп боду чедип келир дээш ындыг үени манап, болуушкунну аңаа-ла ийинден көрүп эрттирип болбас.

Бистиң шимчээшкинниң төөгүлүг сорулгазы — социализм болгаш коммунизм.

Барыын Европаның ажылчын аңгызы, улустары эрте-даа, эрай-даа бол социалистиг орукка кирер дээрзинге бүзүрелдиг бис. Коммунистиг партиялар болза демократияның, тайбыңның тиилелгезиниң болгаш улус бүрүзүнүң чогаадыкчы күштериниң долузу-биле хөгжүүрүн магадылап турар харын-на ол, кара чаңгыс шын орук дээш эрес маадырлыг демисежип турарлар.

Европаның айыыл чок чоруунуң айтырыы — чүгле даштыкы политиктиг эвес, харын база чүгула социалдыг айтырыг болуп турар деп, Л. И. Брежнев оон ынай медеглээн. Мындыг кол бодалды илередип тура, дайын сооңдагы он-он чылдарда Европага мөөңнеттинген практиктиг дуржулгага бистиң партиявыс даянып турар.

Ол дуржулга чүү чүвеге өөредип турарыл? Ол дуржулга болза ылаңгыя «соок дайынның» байдалы болгаш шериг блоктарының удур-дедир туржуп турары, дайын кыжаныышның байдалы революсчу, демократтыг күштерниң ажыл-чорудулгазын улуу-биле бергедедип турар дээрзинге өөредип турар. Улустар аразынга дүшкүүрлүг байдал туруп турда, буржуаз чурттарга реаксылыг элементилер идепкейжип турар, дайынзырактар бажын көдүрүп келир, демократияга удур угланыышкыннар, антикоммунизм күштелип турар.

Аңаа шуут удур болуп, сөөлгү чылдар чүнү көргүскенил дээрге, делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынының байдалында политиктиг барометрниң согуннары чөөн талаже чайлып турар дээрзин ол чылдар онза тодаргайы-биле көргүскен. Чамдык чурттарда коммунистерниң болгаш социал-демократтарның аразында харылзааларда чогуур бурунгаар шимчээшкиннер, антикоммунистиг калчааралдың көскүзү-биле өжүп турары болгаш барыын-европа коммунистиг партияларның салдарының өзүп турары Европа диптe дүшкүүрлүг чоруктуң коступ келген чавырылдырыышкыны-биле шуут холбаалыг болуп турар.

Тайбың дээш демисел социализм дээш демиселге чөрүшпес деп, коммунистиг стратегияның үндезин чүүлдериниң бирээзи база катап-катап бадыткаттынып турар. Тайбың дээш демисел социализм дээш демиселге дузалап турар чүве болганда, өске бир чүве: империализмге болгаш реакцияга удур, демократия болгаш социал депшилге дээш демисел — тайбыңны болгаш улустар аразының айыыл чок чоруун быжыглаарының чүгула негелдези болуру база-ла шын.

Бистиң конференциявыстың мырыңай бүдүүзүнде Грецияда шериг эргилдези болган дугайында дуврээзиниң дыңнадыгны телеграф дамчыдып келди деп, Л. И. Брежнев уламчылаан. Грек реакция чуртка фашистиг диктатураны тургузарын оралдажып турар, грек улустуң муңмуң аң дээре оолдарын кара бажыңнагылаан. Бистиң ынакшылывыс болгаш деткимчевис Грецияның депшилгелиг күштериниң реакцияга удур, бодунуң чуртуң демократчылдар дээш демиселиниң талазында.

Бистиң конференцияда болгулап турар санал-онал солчуушкуннары, бистиң хүлээп алырывыс медеглел болза империалистиг агрессияга удур. Европага айыыл чок чорукту болгаш бүгү делегейге тайбыңны быжыглаары дээш демиселдиң хөгжүлдезинге улуг рольду ойнаар ужурлуг деп оратор чугаалаан.

Дайын айыылынга удур демиселдиң хевириниң янзы-бүрү болуру дээш бис туржуп турар бис. Бүгү оруктар Европага быжыг тайбыңга чедирер ужурлуг, ынчангаш бир эвес коммунистер болгаш депшилгениң бүгү күштери Европага айыыл чок чорук дээш шиитпирлиг демиселче массаларны мобилизастаар болза, олар ол орукка чедирерлер.

Тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселди бүгү коммунистиг партияларның интернационалчы хереэ кылдыр совет коммунистер бистер кезээде көрүп келген бис. Барыын-европа чурттарының марксисчи-ленинчи партиялары ажылчын аңгының хереэ дээш демиселдиң улуг, алдарлыг оруун эрткеннер. Капиталистиг чурттарда акы-дуңма партиялардан бистиң эштеривис болза эрги делегейге, мөлчүгделге болгаш дарлалга удур аңгы тулчуушкуннарынга хөй чылдар иштинде аар шылгалдаларны тудуп, аштырыышкыннарга болгаш тиилелгелерге таваржып келген. Чаңгыс аай улусчу фронт дээш, делегейниң ийиги дайынының чылдарында фашизмге болгаш гитлержи агрессияга удурланыышкын дээш шимчээшкиннерге, база оларның амгы үеде чорудуп турары демиселге бистиң эштеривистиң тып алганы масса ортузунга ажыл чорударының кайгамчык улуг дуржулгазы бүгү делегейниң коммунистериниң үнелиг эртинези болуп турар. Ол дуржулгага даянып алгаш, эрге-чагырганы холда тудуп турар коммунистер бистерде, социалистиг революцияның тиилелгези дээш демисежип турар бистиң эштеривис-даа, бо конференцияга чыглып келгеш, кайгамчык улуг, ынчалза-даа черле боттуг сорулгаларны шиитпирлеп — калбак улус массаларны тайбыңның хереэ дээш демиселче сырый каттыштырып, реакцияның болгаш дайынның күштерин кынчыктырбайн барып болур бис деп, дидими-биле чугаалап болур бис.

Ол бедик сорулгаларны чедип алыры дээш коммунистиг шимчээшкиниң хүрээлениниң эп-сеткил каттыжыышкынын болгаш чаңгыс эвин быжыглаалыңар!

УРАН ЧҮҮЛДҮҢ БОЛГАШ ЛИТЕРАТУРАНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ЧАНЫНДА ЛИТЕРАТУРА, УРАН ЧҮҮЛ БОЛГАШ АРХИТЕКТУРА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ССРЭ-НИҢ ЛЕНИНЧИ БОЛГАШ КҮРҮНЕ ШАҢНАЛДАРЫНЫҢ КОМИТЕДИНИҢ ДАРГАЗЫ Н. С. ТИХОНОВ-БИЛЕ БЕСЕДА

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнуң чылында Ленинчи шаңналга кирери-биле кандидатураларны шилип ап тура база оларның дугайын чугаалажырда, Ленинчи шаңналдар комитеди онзагай харысаалгалыын билип турган.

Ленинчи шаңналга киирери-биле идип үндүрген ажылдарны хөй-ниити организацияларга, чогаалчыларның, кинематографистерниң болгаш өске-даа чогаадыкчы эвилелдерге калбаа-биле чугаалашкан. Совет парлалгага оларны делгем чырыткан. Комитеттиң комиссиялары кандидатурарның чогаал ажыл-чорудулгазы-биле таныжар дээш чамдык хоорайларга барып тургулаан.

Совет поэзияның төөгүзү-биле алы чарылбас холбашкан шүлүкчү М. А. Светловка 1967 чылдың литература талазы-биле Ленинчи шаңналын тывсырын СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктааткан. Ооң шүлүктери кижилерниң сеткил сагыжынга таарышкан, амыдыралдың лириктиг эдеринчилери апарган болгаш революсчу, кезээде аныяк, чаа, арыг шынчы. «Гренада», «Каховка» деп шүлүктери бүгүдеге билдингир, ынак ырлар апарган.

Мөчээн соонда үндүрген, шаңнал тывсып турар «Сөөлгү чылдарның шүлүктери» деп чыындызы М. А. Светловтуң талантызы, чаагай сеткил, эрес-дидим чорук, хөй-аът болгаш өөрүшкү омакшыл-биле долдунган. Михаил Светлов кезээде революсчу дадыгыышкынның шүлүкчүзү боор чораан.

Музыка талазы-биле Ленинчи шаңналды кайгамчык азербайджан композитор Кара Караевке оон «Диңмирээшкин кокпазы-биле» деп баледи дээш тывыскан.

Кара Караев — дидим чурукчуужуртыкчы. Колониалдыг улустарның хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демисели — оон чогаадылгазының кол темазы. «Диңмирээшкин кокпазы-биле» деп балетте ол бүгү көскү илереттинген. Ынчангаш балет бедик үнелелди ап, үениң шылгалдазын туткан болгаш бистиң чуртувустуң болгаш даштының театрларында аңга чедир чедиишкинниг үнүп турар. «Диңмирээшкиниң оруу-биле» деп балеттиң бедик хей-аът кириишкини совет композиторнуң ханы бодалын, онзагай талантызын көргүзүп, турарында.

1965 чылда тургускан «Танцыже орук» деп концерт программазы дээш ССРЭ-ниң улустуң артизи И. А. Моисеевке Ленинчи шаңналды тывыскан. Ол программа балетмейстерниң чаа кайгамчык чедиишкини. Ук программаны ёзулуг уран мергежилдиң, эгээртинмес чогаадыкчы болгаш эрес-дидим чоруктуң, чайынналчак күүселдениң аргазы-биле тургускан. Классиктиг болгаш улустуң танцызының төрүттүнүүшкүнү көрукчүнү хаара туда бээр. Моисеевтиң тургускан концерт программазын бистиң чуртувустуң сценаларынга болгаш Италияга, Испанияга, Францияга көргүскени оон чогаадыкчы салым чаяанының хөй талалыын база катап бадыткаан.

Совет хореографияның хөгжүлдезинге Игорь Моисеевтиң алдар хавызы улуг. ССРЭ-ге болгаш Европа, Америка, Африка, Азия чурттарынга ансамбльдиң көргүскен концерттери элээн каш чылдар дургузунда чедиишкинниг эртип турар. Улустар аразынга тайбыңны болгаш найыралдыы быжыглаарынга, культурлуг харылзааларны калбартырынга ол улуг ужур-дузалыг.

РСФСР-ниң улустуң чурукчузу, ССРЭ-ниң Чурулга Академиязының чиңгине кежигүнү Ю. И. Пименовка «Чаа кварталдар» деп бөлүк чуруктары дээш Ленинчи шаңналды тывыскан. Ю. И. Пименовтуң уран чүүлүнде кол чүве—амгы үеге ханы ынакшыл. Чурукчунуң амгы амыдыралды көргүзүп турар чуруктары өнериниң таарышкаа-биле база чурукчунуң көскү карактары-биле илереттингени-биле ылгалып турар.

Хоорай пейзажын, ажылдап база дыштанып турар совет кижилерни, частың өөрүшкүзүнге алыскан аныяк өскенни, чаа бажыңнарны, доозулбаан тудугларны, дүрген, шимээн-даашты, хөй талалыг амыдырал хайнып турар чаа районнуң кудумчуларын чуруктардан көрүп болур. Амгы үениң шапкын темпизин Ю. И. Пименов бийир-биле дамчыдып билир.

ССРЭ-ниң улустуң артизи Р. Н. Симоновтуң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы Ленинчи шаңнал-биле демдеглеттинген. Евг. Вахтангов аттыг Күрүнениң Академиктиг театрынга совет болгаш классиктиг драматургияның шиилерин тургусканы дээш Ленинчи шаңналды аңаа тывыскан.

Чартык чүс чыл дургузунда ажылдап келгени, совет театрның төөгүзүнге Р. Н. Симоновтуң киржилгези улуг. Кайгамчык актёр болгаш режиссёр болганы-биле чоннуң хүлээп көрүүшкүнүн база көрукчүнүң ынакшылын чаалап алган. Оон тургускан шиилери чурттуң уран чүүл амыдыралынга көскү болуушкуннар болган, совет театр уран чүүлүнүң алдын фондузунда кирген.

В. И. Ленинниң овур-хевирин сценага тургузуп, көрукчүге бараалгаткан Н. Погодинниң «Боолуг кижи» деп шиизин 1937 чылда тургусканы Р. Н. Симоновтуң улуг алдар-хавыязы болган. Шии тургузар талазы-биле бедик мергежил Р. Н. Симоновтуң бир онзагай талазы болур. Р. Н. Симонов оон-биле чергелештир талантылыг педагог, хөй-хөй актёрларны, режиссёрларны ол кижизиткен.

Бо чылгы Ленинчи шаңналдарны тывысканы бистиң уран чүүлүвүстүң болгаш литературавыстың шылгарангай чедиишкиннериниң херечизи болур. Бо бүгү уран чүүлдүн улусчу болгаш партийжи болур принциптериниң амыдыралга боттанып турарын. Улуг Октябрьның алдарлыг юбилейиниң чылында совет уран чүүлдүн болгаш литератураның мастерлери боттарының чедиишкиннери-биле бүгү улусчу байырлалды каастап турарын көргүзүп турар.

(СЭТА).

Школа коллективиниң дузазы

Кара-Хөл сес чыл школазының башкылары, ажылчыннары болгаш үстүкү класстың өөреникчилери хөй-ниитиниң шугуму-биле колхозка дузазын чедирип келген. Фермаларның нодаамын аштап арыглаар, өдек бөлер база кажааларның көржениин хоорул үндүрер талазы-биле школа коллективи шефтээшкиннерни чоруткан. Чоокта чаа хойжу И. Балчыйның 450 хой кирер кажаазының көржениин школадан хөй кижилер келгеш, хоорун каапкан болгаш иштин кургаглаан.

Сүт-бараан фермаларының ажылдакчыларынга концерттерни көргүзүп тургулаан. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң бөлгүмүн хоочун башкы Х. Серенмаа удуртуп турар. Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң школа директору С. Тадар-оол, ында партия эге организациязының секретары М. Сарыг-оол малчыннарга таныдылга ажылын үргүлчү чорудуп келген.

Х. САМДАҢЧАП.

• • • • • •

Сөөртүрүн — дүргедедир

Өвүр районнуң колхозтары дөрт муң кубометр тудуг ыяжы кезип белеткээриниң планын күүсеткен. «Торгалыг» совхоз ийи муң кубометрни кескеш, оон иштинден 800 кубометр ыяшты чер агынче үндүр сөөрткен болгаш сөөртүлгени үргүлчүлевишаан. Сарыг-Хөлде пилорамма ажылдакчылары 200 кубометр манзаны дилген. Моторист Д. Кара-оол пилорамщик Намчыл Хуурак, тудугжулар Д. Тараачы, К. Эрер-оол олар ажыл нормазын хүннүң-не 115—125 хуу күүседип турар.

Школаларга оттулар ыяшты «Коммунизмче орук» колхоз 2.100; «Кызыл туг» колхоз 2.500 кубометрни белеткээш, школалар чанынче сөөртүп турар.

М. ЧАМБАЛ-ООЛ.

Чечектер-биле каастаалыңар

Совет күрүнениң 50 чыл оюу чоокшулап орар. Ол байырлалды совет кижилер улуг күш-ажылчы чедиишкин-биле уткуурунга белеткенип турар. Ынчаарга ындыг үеде хоорайны, сууру каас-чараш турарын кым-даа күзээр. Кудумчуларны, бажыңнарны, парктарны канчаар каастап алырын чурттакчылар баш удур бодап турарлар.

Ногаанчыдылга, чечектер олуртулгазы бо чылын кажангызындан-даа онза болур ужурлуг. Хоорайның азы суурнуң төп шөлүнге янзы-бүрү каас чечектерни тарып алыры кымга-даа күзенчиг. Бир эвес шөлдүң хөрзүнүнге чечек тарыыры болдунмас болза, оларны тускай хааржактарга-даа олуртуп ап болур.

Ленинниң тураскаалдарының, Төрээн чурттуң камгалакчыларынга тураскааткан акы-дуңма хөөрлерниң чанын эң онзаланып турар кылдыр каастап алыры чүгула. Бүгү кижилерниң аас-кежиктиг чуртталгазы дээш амы-тынын безин харам чокка бергеннерни бистиң чонувус утпайн, ол маадырларга четтиргенин илергейлеп турарлар. Тарып өстүргеш, тураскаалдарны, хөөрлерни каастаан чечектерниң ол маадырларга бистиң кызыгаар чок өөрүп четтиргеннивистиң көскү херечизи болур. Пионерлер база комсомолчулар ол чүгула ажылга идепкейлиг киржир ужурлуг.

Чурттап, ажылдап, өөренип, дыштанып турар черлеривистиң чанын хөй янзы өңнүг, чаагай чыттыг чечектер-биле каастап алыңар.

Н. ТУЛИНА.

КҮЖҮВҮСТҮ КАТТЫШТЫРААЛЫ, ВЬЕТНАМ УЛУСТУ ДЕТКИИР ДЭЭШ ДЕМИСЕЛИВИСТИ УЛАМ КАЛБАРТЫЫЛЫ

(Европага айыыл чок чоруктуң талазы-биле Карловы Варыда конференцияның киржикчилери — коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилериниң кыйгырыы)

Тайбың байдалда чурттаарын, бодунуң Төрээн чуртун өскелерниң холгаарлаашкынны чокка тудуп тургузарын күзеп, ынчангаш бодунуң хосталгазы дээш, даштыкы эжелекчилерни үндүр сывырар дээш демисежип турар улусту дискек кырынга олуртурун оралдашпышаан, Америкадан муң-муң километр ырак черде чартык миллион солдаттар АКШ-тың чазаавының дужаалын ёзугаар вьетнам эр, херээжен кижилерни болгаш бичии уругларны өлүрүп, кырып турар-дыр. Хөй-хөй салгакчыларның күш-ажылының түңнелдерин араатан ёзу-биле чок кылып турар. Американың Каттышкан Штаттарының амгы үедеги шериг техниказы Вьетнамның соңгу болгаш мурнуу чүгүнде хоорайларны база суурларны хүл-ыйба, ээн курут черлер болдуруп турар-дыр. Делегей болза дерзии агрессияның калбарып турарының херечизи апарган, кижиниң эргелерин чижеглээр чүве чок дерзии ёзу-биле таптай базып турар-дыр. Вьетнам талазы-биле 1954 чылдың Женева дугуржулгаларын америк империалистер 10 ажыг чылдың дургузунда рец, ол чурттуң иштики херектеринге холгаарлап келди. Вьетнамда дайын ужурунда АКШ-тың чазаа аар харысалганы чүктээр апаар. ВДР-ге удур бомбалаашкыннарны болгаш өске-даа дайынзырак үүлгедиглерни чугаа чокка, шуут соксадыр дугайында ВДР-ниң чугаалажыышкыннарны ажыдып болгу дег саналдарын америк чазактың хүлээвейн турары — вьетнам айтырыгны канчап-даа тургаш боо-чепсектиң күжү-биле шиитпирлээр, ынчангаш Мурнуу-Чөөн Азияга АКШ-тың шериг болгаш политиктиг салдарын быжыглаар чорукту чедип алыр дээр авантюристиг чүткүлдүң ажык бадыткалы болуп турар.

Америк империализм национал-хосталгалыг шимчээшкинниң базарын, улустарның боттарының салым-чолун боттары шиитпирлээр болгаш хөгжүлдениң оруун боттарының күзел-чүткүлдеринге таарыштыр боттары шилип алыр эргезин казырын оралдажып турар-дыр. Вьетнам улуска хамаарыштыр хүн келген тудум улам-на кадыг-шириин болгаш бүгү делегейде тайбыңга улам-на кыжаныышкынныг болуп бар чыдар шак ол дайын харын ооң ужурунда бөгүн-даа үргүлчүлеп турар-дыр. Дайынның үргүлчүлеп турары болгаш агрессчи үүлгедиглерниң күштелип турары вьетнам айтырыгны шиитпирлээринге чугаалажыышкыннар чорударынга АКШ-тың чазаавының белениниң дугайында ооң медеглелдериниң мегечи, оор бүдүштүүн маргыш чок сойгалап турар-дыр. Вьетнам улустуң төлээлекчилери оларга болгаш бүгү вьетнам улуска кол сагыш човаашкыны чүл дээрге чуртунуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалаары, ооң чонунуң айыыл чок чоруун хандырары болур дээрзин боттарының бүгү-ле хемчеглери-биле бүзүредип турар.

Американың Каттышкан Штаттарының Вьетнамда чорудуп турар дайыны, Лаоска болгаш Камбоджага удур үүлгедиглери америк империализмниң делегей эргезинге болгаш делегей дугуржулгаларынга чөрүшкек агрессчи политиказының эң-не чүдек-бужар илерели, улустарның хосталгага болгаш хамаарышпас чорукка хамаарыштыр КНО-нуң Уставында бижиттинген эң-не кол эргелерни ажыы-биле үрээни болуп турар.

Америк империализмниң Вьетнамда агрессчи дайынын шиитпирлиг буруу шаппышаан, бистер, Карловы Варыда конференцияның киржикчилери, вьетнам улустуң маадырлыг демиселинге магадаашкынывысты илергейлеп, ооң алдарлыг оолдар, кыстарынга изиг байыр чедирип тур бис.

Агрессорларга маадырлыг удурланыышкынны таварыштырбышаан, вьетнам улус бүгү делегейде улустарның хосталгазының болгаш тайбыңның херээнге салыышкынын киирип турар. ВДР-ниң чазааның дөрт чүүлдерде болгаш Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң медеглелиниң беш чүүлдерде тайылбырлаттынган сурагдыг саналдарын бүрүну-биле деткип, ол саналдар 1954 чылдың Женева дугуржулгаларының принциптеринге чүму-биле таарыжып, вьетнам айтырыгны таарыштыр шиитпирлээринге чөптүг үндезинни тургузуп турар кылдыр санап турар бис.

Америк империализмни чааскаанзырадырынга болгаш ооң агрессчи политиказын аштырыышкынга таварыштырарынга идепкейлиг идиг бээр, бүгү даштыкы шериглерни Вьетнамдан үндүрерин болгаш бодунуң иштики херектерин боду шиитпирлээр эргени вьетнам улуска тывыскан турарын чедип алыр дээш быжыг шиитпирливисти илергейлеп тур бис. Европада, Каттышкан Штаттарның-даа киириштир, делегейниң бүгү чурттарында Вьетнамга дузалаарының болгаш АКШ-тың агрессиязынга удурланыышкынның шимчээшкини калбарып турар. Социализм чурттарының вьетнам улуска көргүзүп турар политиктиг, экономиктиг болгаш шериг деткимчези өзүп турар. Массалыг политиктиг кампанияларбиле, акша хөреңгилерни болгаш медицина материалдарын чыыр чоруктар-биле маадырлыг вьетнам улуска, бодунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш ооң чөптүг демиселинге улам улуг деткимчени көргүзер деп долу шиитпирливисти медеглеп тур бис, бир эвес Вьетнамның Демократтыг Республиказының чазаа ол дугайында дуза дилээр болза, эки-турачыларны-даа чорудуп болур бис.

ВДР-ге удур америк бомбалаашкыннарны болгаш вьетнам улуска удур угланган өске-даа агрессчи үүлгедиглерни чугаа чок соксадыр дээш демиселди калбаа-биле нептередиринче ажылчы чоннарны, Европаның бүгү улустарын, политиктиг партияларны, ылаңгыя социал-демократтыг, социалистиг болгаш католиктиг партияларны, бүгү шажынчыларны, тайбыңның болгаш хосталганың херээн эргим үнелеп турар бүгү кижилерни кыйгырып тур бис.

Вьетнамда америк дайынны соксадыр, ынчангаш улустар аразынга тайбың харылзааларны быжыглаарынга, вьетнам чөрүлдээниң чаа, делегей дайыны кылдыр өөскүй бээрин болдурбазынга идиг бээр дээш дем каттыштырган хөделиишкиннерни улам калбаа-биле нептерединиче политиктиг болгаш идеологтуг бүзүрелдери хамаарылга чокка, дайынга удур бүгү күштерни кыйгырып тур бис.

Маадырлыг вьетнам улусту деткиир дээш бүгү-ле демократтыг күштер, Европаның бүгү улустары боттарының хөделиишкиннерин каттыштырып база демиселин идепкейжидип турзуннар!

Грецияда эргилде-биле холбаштыр коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилериниң медеглели

Европа айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле Карловы Варыда конференциязында киржип турар коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилери бистер Грецияга АКШ-тың империалистериниң деткимчези-биле хаан өргээзиниң болгаш ам болур соңгулдага аштырыышкындан корткан өске-даа кедергей барыын үзелдиг идегеттерниң боттандырган шериг эргилдезин килеңнээшкин-биле буруу шаап тур бис. Бо эргилде грек улустуң демократтыг эргелеринге, хосталгаларынга болгаш эрге-ажыктарынга удур угланган. Ол эргилде болза, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга база европа айыыл чок чорукту болгаш бүгү делегейде тайбыңны быжыглаарынга моондактаар сорулгалыг реаксылчы чимээниишкиннериниң чардынмас кезиги болуп турар. Сүлчээниң сорулгазы болза америк империализмниң туружун болгаш ооң агрессчи чепсээ—Соңгу-атлантика эвилелин Европаның ол кезиинге быжыглаары болур, ол чорук моон-биле кады Киприниң улустарынга чаа айыылдарны база тургузуп турар.

Ол ёзу-чурумнуң доктаамал терроруңга шиитпирлиг удурланып тур бис, демократтыг политиктиг удуртукчуларны, депутаттарны болгаш демократтыг шимчээшкинниң ажылдакчыларын тудуп хоругдап турарынга, массалыг дерзии үүлгедиглерге, политиктиг партияларны, демократтыг организацияларны болгаш парлалганы хораанынга, Грецияда фашизмниң катап төрүттүнүп турарынга удурланып тур бис.

Грек демократтарга боттарывыстың чаагай интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгавысты болгаш деткимчевисти илергейлеп тур бис. Фашисчи террорну болгаш демократтарны истеп сүрүп турарын доп-дораан соксадырын кыйгырып тур бис, бүгү туттуруп хоругдаттырганнарны хостаарын база конституция болгаш демократтыг хосталгаларны грек улуска доп-дораан катап тургузуп бээрин негеп тур бис.

ЕВРОПАНЫҢ КОММУНИСТИГ БОЛГАШ АЖЫЛЧЫН ПАРТИЯЛАРЫНЫҢ КАРЛОВЫ ВАРЫДА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИ.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

КЕЖЭЭНИҢ МУРНУНДА ХҮНДҮ

Өвүр райпозунуң чолаачы-садыгжызы комсомолчу Ооржак Дойдан ол ажылга 4 чыл чедип турар. Бергелер таваржып турза-даа, ол аңаа ындаравайн, ажылының чажыдын тыпкан.

Мурнунда чоруп көрбээни Торгалыгның Ак-Чыраа, Чалааты, Сарыг-Хол, Кызыл-Довурак деп черлерде малчын коданнар аразынга каш хонукта саат чок чоруп, ол кавының малчыннарының доктаамал аалчызы болу берген. Ооржак Дойдан херегленкчилерниң чаганы райпо складында бар бараанарны автолавканың сөөртүр шаа-биле чыдырып алгаш, фермаларже, хойжуларже 6—7 хонукта чоруп бээр. Оон келгеш саартынган, саартынмаан бараанарның отчёдун кылып дооскаш, база-ла чогуур участоктарынче хаптар. Ай, квартал дургузунда ынчаар кылып ажылдаваашаан, бараан саарылгазының планын 130—150 хуу күүседип келген.

Райпо баштаар чери аныяк садыгжыга немелде онаалгаларны берип, «Кызыл тук» колхозтуң девискээринге бижиглээн. Эш Дойдан үш ажыл-агыйның ыракта мал коданнарының ажылдакчыларын эргежок чугула бараанар-биле үзүктел чок хандырып, чүгле ол участокту эвес, «Коммунизмче оруук» колхозтуң Арыг-Бажы, Бора-Шай фермаларын база хандырып турар.

Садыглаашкынның графигин үспес төлээде, эш Дойдан машиназын камныг эдилеп, ажылче үнерде, оон келгеш, арыглап, үзеп, чаап турар. Өвүрнүң колхозтарының ажыл-ишчилери Ооржак Дойданны, ёзулуг-ла, ажылынга кежээ, амыдыралга ынак оол дижирлер. Ол чөп. Өвүр райпозунуң баштаар чери аныяк садыгжының кызымаккай ажыл-ижин үнелеп көргеш, ону өртектиг белектер-биле каш удаа шаңнаан.

Мурнакчы садыгжы юбилейлиг чылдың бирги кварталының бараан саарылгазының планын 130 хуу күүсеткен. Районнуң хуучуларының чоокта болган хуралынга ол бедиткен социалистиг хулээлгени алган. Хөйнүң херээ дээш сагыжы амыравас, күш-ажылчы дура-соруктуг бо аныяк кижиге улам бедик чедиишкиннерни күзээри өөрүнчүг.

С. УСПУНДАЙ.

Чарышка шылгараан

Кодээ тудугну дүрген темпилиг бедик шынарлыг чорудар дээш республикада «Тыва кодээ тудуг» трезин бо чылын организастаан. Чаа трести тургусканының чугулазын юбилейлиг чылдың бирги кварталының түңнели көргүскен. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, кодээ тудугжуларының бо чылгы түңнелдери эмижээн.

Совет эрге-чагырганың юбилейинге алдаржыткан социалистиг чарыштың түңнелин баштайгы кварталдың көргүзүглерин барымдаалап үндүрген. Көжүп чоруур № 62 биле № 586 механизастаттынган колонналар эки ажылдааннар. Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли КМК-62-де — 103,9, а КМК-586-да—102,3 хуу күүсеттинген. Трестиң удуртулга органнарының база тудуг болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүнүң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң президиумунуң каттышкан хуралы № 586 мехколоннаның коллективин чарыштың тиилекчизинге санаан болгаш аңаа шилчиир Кызыл тукту тыпсырын шиитпирлээн.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДА ТУДУГЖУЛАР

Ак-Довурактан

«Тыва даг-дүгү» тудугнуң № 4 участогунуң тудугжулары Ак-Довурак хоорайның дизельдиг электростанциязының бажыңының немей тудуушкунун дооскан. Ам ол немей туттунган черде бирээзи-ле 400 киловатт күштүг үш дизель тургустунган.

Чаа тургустунган дизельдер апрель 20-де токту берип эгелээн. Ынчангаш хоорайның бүдүрүлгелери, чуртталга бажыңнары 1200 киловатт күштүг электроэнергияны ала берген.

Рудникте Ооржак Дүдүй-оолга удурткан забойщиктер бригадазы ийиги кварталдың баштайгы айында шилиттинген руда чыыр планныг даалгазын он хонук бурунгаар күүседипкен. Бригаданың кежигүннери 26 тонна 900 кг арыг даг-дүгүн фабрикага бергеннер. Бо бригада чыл эгезинден бээр-ле социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп келген.

* * *

Ак-Довурактың кислород станциязы болунуң күчүзүн ай бүрүзүнде-ле улгаттырып турар. Ол станция январьда 3200, февральда 3500, мартта 3700 кубометр кислородту берген. Кислородту ап турар черлер база-ла немежип кел чоруур. Ооң белеткээн кислородун чүгле Ак-Довурактың бүдүрүлгелери, эмнелге черлери эвес, «Тыва кобальт» комбинаттың тудугжулары, Чадааның хөмүр даш разрезиниң дагжылары, республиканың колхозтар. совхозтары база ап ажыглап турар.

Комбинаттың тудугларында ажылдап турар «Белаз-540» деп улуг машиналарга херегләэр азотту мурнуку үеде Красноярскиден сөөртүп эккеп турган болза, ам ону кислород станциязы бүдүрүп үндүрүп турар апарган.

Станцияның коллективи бо чылдың бирги кварталының планын 105 хуу күүсеткеш, комбинаттың ийиги бөлүүнүң дузалал секторунуң аразында шилчиир Кызыл тукту чаалап алган. Мында дериглелер машинизи эш Застройный, аппаратчылар эштер Могилко, Оюпов, кислород савалакчызы эш Шегленмей кызымак ажылдап турарлар.

Эки ажылы дээш

Тожу районнуң ажыл-ишчилери Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка кириш-пишаан, юбилейлиг чылда алган хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турарлар.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш садар талазы-биле чарыштың түңнели үнген. «Май 1» колхозтуң ажыл-ишчилери квартал дургузунда эки ажылдааш, социалистиг чарыштың бирги черин ээлээн. Күрүнеге эът база сүт садар талазы-биле алган планныг даалгазын ажыр күүсеткен. Ол колхозка партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң ажыл-агыйлар аразынга шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Сүт-бараан фермаларының чарыжының мурнуку одуруун база-ла «Май 1» колхозтуң төп фермазы ээлээн.

Шилчииринге белеткел

Бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажылчыннарын, албан хаакчыларын ийи дыштаныр хүннүг беш ажыл хүннүг неделяже шилчидер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаа доктаалын үлетпүрлүг Хову-Аксының ажыл-ишчи кижилери сонуургал-биле хүлээп алгаш, изии-биле деткип турар. «Тыва кобальт» комбинаттың хөй ажылчыннарлыг улуг коллективи ийи дыштаныр хүннүг неделяже шилчииринин белеткел ажылдарын канчаар чорудуп турарын чугаалап бээрин тудугнуң каттышкан профэвилелдер комитединиң даргазы А. Ковалевскийден бистиң штаттан дашкаар корреспонденвис О. Корола дилээн. Профэвилелдер комитединиң даргазы ол дугайын мынчаар чугаалаан:

— Беш ажыл хүннүг неделяже шилчиир дугайында доктаал солунга парлаттынып үнүп келирге, бир дугаарында ону чонга таныштырар ажылды калбарткан бис. Ынчаарга хүнде ажылды канчаар таарыштыр тургузарын планнап көрүп турар бис. Тудугжулар эртен 8 шактан кежээкиниң 5 шакка чедир ажылдаар апаар. Капитал тудуг болгаш тудуг-монтаж организациялары, Хову-Аксының АТА-зы боттары тускай хүн чуруумнуг апаар. Чоннуң дыштаныр хүнүнүң немешкени-биле транспорт хандырылгазын эде көөрү чугула апарган. Автотранспортчулар ам ийи чаа автобусту алгаш, пассажирлер сөөртүлгезин экижидерин планнап турар.

— Ажыл хүнүнүн чаа чуруму чоннуң дыштанылгазын чаазы-биле организастаарын негеп келген. Ынчангаш ажылчын суурда культура бажыңының, клубтуң, библиотекаларның ажылын эде тургузарын бодап турар бис. Хлеб заводу биле электростанцияның ажылының байдалы беш ажыл хүннүг неделяга таарышпас болганда, мурнуку хевээр артар. Яслилер болгаш уруглар садтарының ажылында эде тургузуушкунга таарышпас чүүлдер бар апарган. Оон-биле кады Хову-Аксының амыдырал хандырылга комбинадын кызырган неделяже шилчидери эдээн берге, чүге дээрге ол бүдүрүлге «Элегес» совхозтуң төвүн, салбырларын болгаш «Коммунизмниң херели» колхозту чугула чүүлдер-биле хандырып турар. Ынчаарга кодээ ажыл-агыйның ишчилери амдызында эрги хевээр ажылдаар болгай. Беш ажыл хүннүг неделяже шилчиирде бүгү байдалды өөренип көргеш, эки белеткениири чугула.

ЧАМДЫК КӨРГҮЗҮГЛЕР

Чөөн-Хемчик районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының малчыннары ниитизиниң малын кыштан хүр ажырган, малдың чаш төлүн чидириг чокка өстүрүп ап турарлар. Беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында түс-түс ажыл-агыйлар болгаш малчыннар эки түңнелди чедип алган. Районнуң ажыл-агыйларының хойжулары юбилейлиг чылда боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин амыдыралда боттандырып турарын баштайгы айларның түңнелдери көргүскен.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң кадарчылары Монгуш Санчай-оол төрүүр чүс хойга онаштыр 110, Донгак Мончук-Хол — 104 хураган алган. Сат Сагбалдайның көргүзүү база бедик болган. Совхозтуң хойжу бригадаларының кадарчы бүрүзү бирги кварталда төрүттүнген хураганнарны бүрүн камгалап алган, чүс баш төрүүр хойдан хураган алыр талазы-биле совхозтуң бүдүрүлге планында көрдүнген сандан хөй хураганны өстүрүп алганнар.

Юбилейлиг чылда социалистиг чарышка алган хүлээлгелерин амыдыралга боттандырып, Төрээн чуртун өөртүр дээш «Искра» кодээ ажыл-агый артелиниң малчыннары амыр-дыш дивейн ажылдап турарлар. Совет эрге-чагырганың чартык чүс чыл болур оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка төрүүр чүс баш хойга онаштыр 105 хураган, хойдан 2,5 кг дүк алыр хүлээлгелиг.

Кадарчы коммунист Вера Кунгаевна Монгуш төрүүр чүс баш хойдан 105 хураган, бир хойдан-на ортумаа-биле 2,5 кг дүк алырын социалистиг чарышка алган. Беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында чүс хойга онаштыр 102 хураганны өстүрүп алган. Чыл төнчүзүнге чедир алган хүлээлгезин боттандырарының аргазы хойжуда бар. Колхозтуң хойжуларында мындыг эки көргүзүглерни чедип алган, ниитизиниң малының баш санының өзүлдезинге үлүг-хуузун киирип турар мурнакчылар «Искрада» хөй.

«Сүт-Хол» совхозтуң Бара-Чыраа салбырының ажыл-ишчилери Совет эрге-чагырганың чартык чүс чыл болур оюнга алдар болдурган чарышты калбарткаш, социалистиг хүлээлгелерни алганнар. Салбырның хойжуларының бирги кварталда ажылы үре-түңнелдиг болган. Эрткен айларда төрээн 2364 хойдан 2381 хураган алдынган. Кадарчылар Иван Эрелчин, Сарыглар Эртине, Монгуш Кызыл-оол болгаш өскелер-даа бирги кварталда чүс баш төрүүр хойга онаштыр 90—90 хураганнарны камгалап алганнар.

Салбырның сүт-бараан фермазының ажылдакчылары малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле бедик көргүзүглүг болуп турар. Чыл эгезинден бээр төрээн 71 инектен 72 бызаа алдынган. Ферманың саанчылары бирги кварталдың ниити сүт чыылдазының болгаш күрүнеге садарының планнарын боттандырган.

Ажыл-агыйларның малчыннары коданнарын кыштан хүр ажырган, чамдыктары чазагларже көже берген, малын одарладып, дүк кыргылдазынга белеткел ажылдарын чорудуп турар. Бригада, ферма, малчын бүрүзү хөй дүк, эът, сүт дээш, малдың чаш төлүн онча-менди өстүрүп алгаш, малдың баш санын өстүрер дээш шудургу ажылдап турарлар.

Д. БАРЫНДАЙ.

АМДАН-СҮҮЗҮННҮГ ЧЕМ

Бажының дүктери көгере берген, бедик сынныг, чазык шырайлыг херээжен кижи райпо конторазынга кирип келди.

— Бөгүн столоваяда аалчылар хөй бе, ажыл-даа бачым-на боор аа? — деп, райпо даргазы Вера Филипповнадан айтырды.

— Дыштанылга үези, бичии назылыг чемненикчилер-ле көвүдээн, районнуң школачыларының бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези чоруп турар эвеспе, ажырбас, бистиң коллектив өске-даа чемненикчилерни хомудатпас — деп, столовая эргелекчизи харыылады. Эргелекчи-биле бистиң чугаавыс үр болбаан.

—Мээң «албан хаар черим» бо-ла болгай—дээш, Вера Филипповна Борисовская шевергин өрээлчигешче бисти эдерти бергеш, хүнде үш удаа аңаа кээп чемненип турар кижилерге бараан болуп ажылдап турар коллективтиң ажыл-херээниң дугайын сонуургатты.

Хөй-ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын экижидер дугайында партияның Төп Комитединиң чаа шиитпири хөй-нитти чемненилге черлериниң ажылдакчыларының мурнунга чаа сорулганы салган. Ол амыдыралда боттанып эгелей берген. Ооң тодаргай чижээн Каа-Хемде Сарыг-Сеп столоваязының ажылдакчыларының ажыл-амыдыралындан көрүп болур.

— Өске бүгү бүдүрүлге коллективтеринде ышкаш, бистиңиинде база план бар. Кол-ла сорулга—эки, амданныг чемнерни белеткээри, чемненикчилерниң хомудалы турбас кылдыр ажылдаарывыс болур. Канчаар ажылдап турарывыстың дугайында чамдык тайылбырны моон база билип ап болур силер— дээш, Вера Филипповна санал-оналдар болгаш хомудалдар дептерин көргүзе-дир. «Эки, амданныг чемнерни белеткеп турары дээш четтирдивис, Сарыг-Сеп столоваязының ажылдакчылары келгеннерге ээлдек-эвилең, столаваяның иштиарыг-шевер-дир, кылган чеми амданныг-дыр, моон соңгаар-даа ынчаар ажылдаарын коллективке күзедивис» дээн бижиилгелерни номчудувус.

— Хөй-нитти чемненилге черлериниң ажылын экижидер дугайында партия болгаш чазактың шиитпирин таныжкан бис. Ылангыя «Советская Россия», «Советская торговля» солуннарда бо дугайында хөй чырыткан чорду. Практикага чугула херек, өөредиглиг санал-оналдар база бар-дыр, оларны тускай демдеглеп ап турар мен, удавас коллективке чугаалажып көргеш, бистиң байдалывыска ажыглап болгу дег чүүлдерни ажыглаар бис—деп, эргелекчи тайылбырлады.

Вера Филипповнаның удуртуп турары бо столоваяда он дөрт кижи ажылдап турар. Оон ыңай ында тыва школада столовая, партия райкомунда, культура бажыңында ажылдап турар буфеттер база ооң удуртулгазында. Эргежок чугула чем продуктуларын баш удур чагып белеткээш, улуг складтың подвалында, тускай кладовкаларда аңгылап шыгжаан. Чем дээжилерин белеткээрде чемненикчилерниң негелдезин, оларның санал-оналын өөренип көрүп, янзы-бүрү чем аймаан ай бурунгаар-ла планнап, хүннүң чарыгдалынга чеже кирерин тодарадып ап турар.

— Хүнде столоваяга чеже чемненикчилер келирин ортумак чижек-биле санап албас болза, чемни чежени белеткээрн берге. Оон ыңай база бир кол чүве — чем дээжизиниң шынарынче кичээнгей салыры чугула—деп, эш Борисовская чугаалап турар. Блюдаларның бир болгаш ийи дугаарлары, сускуннар: компот, кисель, шай, газировка, хайындырган сүт дээш шуптузун менюда айыткан. Чамдык черлерге чоруурга, хөй янзы блюдаларны айытса-даа, чок боор, азы шынары багай кылдыр белеткээн болур болгай. А мында ындыг эвес, блюда бүрүзү эки, амданныг кылдыр белеткеттинген. Новоселина, Гушина олар хөй чыл стажтыг, улуг поварлар. Чемни белеткээриниң технологиязын олар эки билир. Буфеттер эргелекчилери А. Черниговцева. Д. Потрезова, пирогтар кылыр кижи Т. Степанова, чем үлекчилери А. Чылбакай, Д. Чупрова олар кызымак ажылдап турарлар. Оларның дугайында чылыг сөстерни саналдар болгаш хомудалдар дептеринден база көрүп болур. Коллектив аъш-чем саарар талазы-биле бо чылдың январь айының даалгазын—135, февральдыын—108,9 хуу, марттыын база ажыр күүсеткен. Коллективти эки ажыл-үүлеже углап баштап келген бо бөдүүн ишчиниң бодунуң дугайын номчукчуларга база сонуургадыксаан мен.

Ол 1936 чылдан бээр хөй-нитти чемненилге чериниң шутумунда ажылдап турар. Сава чуукчузундан улуг поварга, повардан эргелекчиге чедир улуг орукту эрткен, дуржулгалыгларның бирээзи. Эки ажылы дээш Вера Филипповна респотребсоюзтуң баштаар чериниң Хүндүлел бижиктери-биле ийи удаа шаңнаткан, а өртектиг белектерниң чежезин ол дээр! Бо демниг бичии коллективтиң кижилери алдарлыг ой—Совет эрге-чагырганың 50 чылынга төлептиг ужуражыр дээш улам күжениишкинниг ажылдап турар. Оларга чаагай ажыл-үүлени күзээри өөрүнчүг.

Д. ЕНДАН.

БЕДИК КӨРГҮЗҮГ

Степан Тараачыевич Лакпар Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң мурнакчы малчыннарының бирээзи. Мал малдап келген чылдарында совхозтуң семиртир малын кадарып, хөй немелде деңзини берип келген.

Сөөлгү ийи-үш чылдарда ооң кадарып семирткен шарыларының бирээзиниң-не ортумак дириг деңзизи 350 кг-дан кудулавайн келген. 1964 чылда семиртири-биле хүлээп алган шарыларын күрүнеге дужаарга, бирээзиниң ортумак деңзизи 400 кг болган.

Беш чылдың ийиги чылында семиртири-биле С. Лакпар 130 шары хүлээп алган, ынчаарда оларның ниити дириг деңзизи 18 тонна турган. Февральдың 20-де кылган хыналда деңзилээшкинде бир баштың ортумак дириг деңзизи 138 кг азы ниити немелде деңзи 1.6 тонна болган. Малдың чемгерилгезин, суггадын билдилиг чорут-каш, кыштың эң-не соок айларында кадарчы эки түңнелди чедип алган. Март 20-де чоруткан хыналда деңзилээшкиниң түңнелинде ниити немелде деңзи 3,4 тонна азы бир баштың ортумак дириг деңзизи 261 кг болган. Бирги кварталда хонукта ортумаа-биле бир башка онаштыр немелде деңзи 435 грамм болган.

— Улуг Октябрьның байырлалынга белек кылдыр, бир башка онаштыр ортумаа-биле 350 кг деңзини алыр дээш социалистиг хүлээлгени алган кижи мен, шагның эки үелеринде одар-белчиирни шын ажыглап, малдың дүн. хүнде одарлаашкынын чорудуп. немелде чемнерни ажыглап тургаш, хүлээлгемни күүседир арга менде бар — деп, С. Лакпар чугаалап олурар.

М. МААЖЫК.

ТЕЛЕГАФ МЕДЭЭЛЕП, ДАМЧЫДЫП ТУР

Октябрь—ажылчын шимчээшкиниң идеалдарының тиилелгези

ПРАГА. (СЭТА). Делегей капитализминиң 1917 чылга чедир турган хуваалда чок тергиидээшкинин Октябрь революциязы буза шапкан. Октябрь революциязы ажылчын шимчээшкиниң улуг идеалдарының тиилелгези болур болгаш кижи кижини мөлчүүр чоруктан, түрегделден болгаш дайыннардан кезээде хостуг чаа делегейниң тургустунарынга бистерниң шуптувусту чедирип келир ханы социал чаартылгаларга эгени салган.

Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының күүсекчи бюрозунуң 54-кү сессиязынга хүлээп алган болгаш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюбиле холбаштыр Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелинге чоруткан байырлыг чагаазынга Октябрь революциязының ужур-дузазын ынчаар үнелеп көрген. Октябрьның салдары, совет улустуң тургузукчу күш-ажылының, бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг революцияның херээниң салдары делегей хемчээлинге аңгылар күштериниң деңзигүүрүн ажылчын аңгыга, бүгү ажылчы чоннарга болгаш улустарга ажыктыг кылдыр өскерткен деп, байырлыг чагаада оон ыңай чугаалап турар.

Октябрь революциязының болгаш Совет күрүнениң тогуннаанының ачызында социализмниң, демократияның, тайбынның болгаш социал депшилгениң идеялары бежен чылдың мурнунда мөңге болгаш тендиш дивес тургузуг ышкаш кылдыр сагындырып турган капитализмге болгаш империализмге чорүштүр бүгү делегейге нептерөп база тиилеп турар.

Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязы бодунуң хүрээлециинде Октябрь революциязының салгакчыларының турарынга чоргаарланып, чаа амыдыралдың тургузуушкунунга совет кижилерниң чедип алган кайгамчык чедиишкиннеринге байыр чедирип турар дээрзин байырлыг чагаада чугаалап турар. Империалистиг күштерниң бүгү агрессчи чимзениишкиннеринден идегелдиг камгалакчы болуп турар Совет Эвилелиниң тайбыңга ынакшылдыг чайгылыш чок политиказы дээш бүгү делегейниң ажылчы чоннарының өөрүп четтиришкинин ол илергейлеп турар.

Делегейниң профэвилелдериниң кады ажылдажылгазының эргеажыктары дээш Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң могаг чок ажыл-чорудулгазынга Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязы байыр чедирип турар. Делегейниң профэвилел харылзааларын болгаш солчулгазын быжыглап база хөгжүтпүшаан, совет профэвилелдер делегейниң профэвилел шимчээшкининиң чаңгыс эвилиниң ол хире эргежок чугула депшилгезинге дузалап турар. Совет профэвилелдери болгаш ажылчы чоннар тайбың, национал хосталга, демократия болгаш социал депшилге дээш бүгү делегейниң ажылчын аңгызының болгаш улустарының берге болгаш маадырлыг демиселинде хүндүлелдиг черни ээлеп келген болгаш кезээде ээлээр-даа деп, байырлыг чагааның түңнелинде чугаалап турар.

Акы-дуңма партияларда

САНЬЯГО. (СЭТА). Чилиниң Коммунистиг партиязының ТК-ның пленуму үш хүнде үргүлчүлээш, бодунуң ажылын дооскан.

Пленумнуң түңнелдерин үндүрбүшаан, Чилиниң Коммунистиг партиязының ТК-ның чиңгине секретары Луис Корваланның медеглээни болза, Чилиде политиктиг күштерниң чаа сайгарылгазы эгелээн. Хамаарышпас политиканы болгаш ёзулуг революцияны чорудары-биле пролетариаттың массаларны бодунуң талазынче хандырарынга угландыр партияның XIII съездизиниң шугумунуң шынныын апрель 2-де болган муниципальдер соңгулдазы бадыткаан. Партияның политиказының тиилелгези болза коммунистерниң болгаш социалистерниң эвилелиниң быжыкканы болур.

Партияның чоокку үеде сорулгаларынга доктаагаш, оратор идеологтуг ажылды экижидериниң чугулазын демдеглээн.

Чилиниң Коммунистиг партиязының чиңгине секретары Кубага удур америк империалистерниң кемниг бүзээлээшкинин болгаш АКШ-тың Вьетнамда интервенциязын буруу шаап көрген.

* * *

КАРАКАС. (СЭТА). «Чоокта чаа Венесуэланың Коммунистиг партиязының Төп Комитеди чажыт байдалдарның кадыг-дошкун үезинде ээски пленумун эрттирген» деп, Коммунистиг партияның Төп Комитединиң Политбюрозунуң кежигүнү Помпейо Маркес дыңнаткан. Венесуэланың Компартиязының ТК-ның пленуму фраксычы ажыл-чорудулгазы дээш Дуглас Бравону Венесуэланың Коммунистиг партиязының хүрээлеңинден үндүрер дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Хесус Фарианың чок турар үезинде Венесуэланың Коммунистиг партиязының ТК-ның чиңгине секретарының хүлээлгезин күүседирин ээски пленум Помпейо Маркеске дааскан. Рауль Леонинин чазаа Хесус Фарианы чурттуң иштинден шөлүп үндүрген деп чүве биллинигир болгай.

ГОНКОНГ. Аар-берге хуу-салымныг талыгыр ырак хоорай. Бо хоорайның кудумчузунга наас-ноя амыдыралдыгларны-даа, чүвеге чедиммес түреңги чуртталгалыгларны-даа үргүлчү көрүп болур. Мында европа хевири-биле туткан чаа улуг-улуг бажыңнар-даа бар, казанактар-биле бүзээлеттирген караңгы, кызыы кудумчулар-даа бар.

Гонконгтуң амыдыралы кудумчу-биле шуут харылзаалыг. Кудумчунуң ол-бо ыдыгларында солун-сетгүүл саткан, идиктер септээн, аштагылаан, чиимистиг үнүштер саткан, үүрмек ус-дарган кылган — кымнарны чок дээр.

Кудумчулар дээрге оон аштакчызының, бичии тергелерге бай кижилер сөөртүп халыыр кижилерниң, улчуп толаннарның кара чаңгыс амыдырап, аргаланып чоруур чери ол.

ЧУРУКТА: бичии тергежиктерге кижи сөөртүр хөлезиленикчилер канчап-ла ажыл тып алырын четтикпейн манап турлар.

Ю. МУРАВИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроиказы.

Сан көвүдээн

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам улус армиязының зенит кезектери апрель 22 болгаш 23 хүннеринде ВДР-ниң агаар делгемынге 3 америк самолётту аңдара аткан.

Апрель 24-те Вьетнамның Демократтыг Республиказының девискээринче америк ужар чүүлдүң халдаашкынының үезинде ВДР-ниң агаарынга 9 америк самолётту аңдара аткан болгаш хөй самолёттарны бертиндирген, чеди америк ужудукчуларны тудуп алган.

Вьетнам информас агентилелдиң дамчытканы-биле алырга, Вьетнамның Демократтыг Республиказының девискээриниң агаарынга аңдара аткан америк самолёттарның ниити саны 1.785 четкен.

Түңнел чок чөвүлел хурал

Талыгыр ырак мурнуу-америка чурт — Уругвайның хоорай чанында курорт чери — улуг эвес Пунта-дель-Эстеге бо чылдың апрель 12-ден 14-ке чедир — үш хонукта америка күрүнелериниң президентилериниң чөвүлел хуралы болуп эрткен. Аңаа АКШ-тың президентизи Джонсон болгаш Латин Американың чурттарының 18 президентилери киришкен. Чөвүлел хуралды долгандыр улуг шуугаазынны көдүрүп үндүрген турган. Ындыг болза-даа чөвүлел хурал доозулгалак турда-ла, латин-америка чурттарның парлалгазы чөвүлелел хурал «ажык чок болган», ол «идегелди бадыткап шыдаваан» деп барык чаңгыс үн-биле бижип эгелээн.

Ажы-биле чугаалаарга, чөвүлел хуралдың дугайында оон өске түңнелди кылыры чегей-ле турган боор. Чөвүлел хуралдың хүн чуруму-нга экономиктиг айтырыглар тургустунган. Чогум-на харын бо айтырыгларның дугайында бир талазында АКШ-тың эрге-ажыктары, өске талазында латин-америка чурттарның эрге-ажыктары чүүлдешпес болган. Латин Америка Американың Каттышкан Штаттарынга чиик өртектиг чиг-эттиң — демир руда, нефть, олово, чес-хола, каучук, алмаз, кофе, бараанарның үнер дөзү болуп турар.

Америк капиталистер бо чиг-эттиң болгаш көдээ ажыл-агыйның продуктуларын чиик өртек-биле садып ап, боттарының үлетпүр бараанарын үш катап аар өртекке садып турарлар. Ындыг садыгның түңнелинде Латин Американың чурттары хөй миллиард доллар түңнүг когаралга таваржып турарын экономистер санап көрген. Ам ол чурттарның даштыкыга төлээр өрези 10,6 миллиард доллар болган. Ында он-он миллион кижилер түреңги болгаш бүдүүлүк байдалда чурттап турар.

Пунта-дель-Эстеде чөвүлел хуралга чамдык чурттарның, оон иштинде Мексиканың, Чилиниң, Эквадорнуң президентилери Латин Америкага хамаарыштыр бодунуң экономиктиг политиказын эде көөрүн АКШ-тан негеп турган. Ылангыя олар чиг-этке ам бедик өртектерни хандырар хемчеглерни алырын негеп турган. Олар амгы практиканы күш чок болдурарын дилеп турган. Ол практиканы ёзугаар алырга, АКШ-тың чазаандан латин-америка чурттарның алыр чээлизин чүгле АКШ-тан салып алыр машина дериглериниң болгаш өске-даа бараанарның өртээнге төлээр ужурлуг.

АКШ-тың президентизи Джонсон бо айтырыгларның талазы-биле кандыг-бир хүлээлге алырындан ойталаан. Чөвүлел хуралга бодунуң чугаазынга ол «аданын» сагыш салыышкынын аазап турган. Үр үеде үргүлчүлээн өзиг маргылдааларның соонда чөвүлел хурал «Американың президентилериниң декларациязын» хүлээп алган. Он бир муң сөстен тургустунган ол документиде латин-америка чурттарның «ниити рыногун» тургузар пландан аңгыда тодаргай саналдар барык чок болган. АКШ ол планны деткээн. Бо планны шуут боттандырарын 1985 чылга хамаарыштырган. Ол планның соңгу-америка монополияларга ажыктыг болуру иле-дир. Эквадорнуң президентизи Аросемениниң декларацияга ат салырындан ойталаанын демдеглээр херек. Чүге дээрге бо декларация Латин Американың чурттарының чугула херегледеринге дүүшпейн турар.

Джонсон бодунуң бойлаан политиказын Пунта-дель-Эстеже ажыктыг ужудуушкун-биле сепкередип алырын кордап турган. Ол чорук 1968 чылда болур президент соңгулдазынга онза чугула болуп турар. Ол дугайында ооң политиказын, ылаңгыя Вьетнамда агрессиязын латин-америка президентилериниң деткиирин чедип алыры Джонсонга чугула болуп турган. Пунта-дель-Эстеге чөвүлел хурал президент Джонсонуң ат-алдарын бедидеринге дузалавайн барган. Ол чөвүлел хуралдың түңнел чок болганын барымдаалааш, сураглыг америк тайылбырлакчы Уолтер Липпманның чугаалап турары болза, «президент Джонсон Пунта-дель-Эстеге шуут барбаан болза эки болур турган ийик»

Пунта-дель-Эстеге чөвүлел хурал айыыл чок чорукту хандырар талазы-биле ажаа эвес хемчеглерниң байдалынга эрткен. Бичии хоорайжыгашка 12 муң уругвай солдаттарны (уругвай шеригниң чартык кезиин) болгаш 2 муң ажыг чажыт агентилерни тургускан. Хоорайны долгандыр зенит батареяларын тургускан, хоорай кырынга шериг самолёттар, оон иштинде «У-2» дээр разведчик самолёттар соксаал чокка ужудуп турган. А далай эриктеринге шериг корабльдерин чыскааган. Ооң иштинде сут адаа-биле чоруур хемелер болгаш авианосецтер база бар болган. Хосталга дээш АКШ-тың империализминге удур шиитпирлиг демиселче көдүрлүп үнген Латин Американың улус массаларындан чөвүлел хуралдың киржикчилериниң коргуп сүртээн фактызы ол чепсектиг көргүзүг бадыткап турар. Чөвүлел хуралдың хүннеринде Латин Американың хөй хоорайларынга, ооң иштинде Уругвайның найысылалы Монтевидеога Каттышкан Штаттарның империалистиг политиказынга удурланышкынның хөй санныг митиңгилери болгаш чыскаалдары эрткен.

Е. ЕГОРОВ (СЭТА).

1967 ч. апрель 26.
ШЫН
3-КV АРЫН

ЧАЛЫЫЛАРНЫҢ ЧАҢГЫС ЭВИ

Аныяк салгал — чоннуң келир үези

Чоннуң келир үези ооң аныяк салгалындан тургустунар. Ооң политиктиг билиинден болгаш хөй-ниитичи идепкейиинден ниитилел хөгжүлдезиниң оруктары хөй нуруузунда ооң хамаарылгалыг. Нация бүрүзүнүң амыдыралында хөй-хөй чугула сорулгалар кажан-даа катаптаттынмас онзагай хевирлерлиг, ынчангаш ону шиитпирлээринге янзы-бүрү аргалар негеттинер. Ол ындыг-даа болза, бүгү нацияларның кижилерин, рассаларын болгаш янзы-бүрү шажынчыларны чаңгыс аай хөлзедип чоруур ындыг айтырыглар база бар. Хосталга болгаш тайбың улустар бүгүдезинге херектиг. Хосталга болгаш тайбың — чүтле чаңгыс кижиниң безин арга-мергежилиниң сайзыраарынга болгаш база ниитилелдиң чечектелип хөгжүүрүнге эргежок чугула таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Кижи национал болгаш аңгы талазы-биле медерелдиг биле бээриниң оранчок мурнунда-ла ол шынныг чүүлдү билир турган.

Кижилер ниитилел хөгжүлдезиниң дүрүмнерин билбес чораашла, эжелеп алыкчыларга болгаш дарлакчыларга удур бодунуң хосталгазы дээш демисежип чораан. Африканың, хөй-хөй Азия болгаш Латин Америка чурттарының бүгү төөгүзү өскээртен халдап келген эжелекчилерге удур чорудуп келген демиселиниң эпизодтары-биле долдунган. Кайы-даа шагда өске чурттуң дарлакчылары чежемейниң-даа каржы-дошкун дарлал-биле чоннуң бектезе чок, хостуг-чаагай амыдырал, хамаарышпас чорук дээн чоннуң изиг күзел-сорууну кажан кезээде кыптыгып чораан. Чартык чүс чыл мурнунда Россияга тиилеп үнген социалистиг революцияның күчүлүг хосталга шуурганы бүгү делегейни эргип, бодунуң оруунга таварышкан империализмниң болгаш колониализмниң чаа-чаа бастионнарын чер кырындан арылдыр шаап турар. Ынчангаш бо чылын бүгү делегейниң улустары бурунгаар депшилгелиг кижи төрелгетенниң улуг байырлалы — Октябрь революциязының юбилейин бүгү тала-биле уткуурунга белеткенип турар.

Сөөлгү каш чылдарда бистиң планетавыстың арны таныттынмазы-биле өскерилген. Колониализмниң хөй-хөй аар дарлалындан хосталгаш, ол чалыыткай берген. Он-он Африка болгаш Азия чурттары боттарының хамаарышпас чоруун чедип алган. Оларда хосталга ам-даа аныяк. Ынчалза-даа ооң эрес-маадырлыг чоруу колониализмге удур демиселге каңналып быжыккан.

Африканың бөгүнгү оолдарынга оларның ада-өгбелериниң кинчи-бегиниң дааш-шимээни дыңналып артпышаан. А кожазында чурттарда чаңгыланып турар боо дааштары бөгүн демисел ам-даа үргүлчүлевишаан деп чүвени сагындырып турар. Америк империалистерниң Вьетнамда чорудуп турары ханныг болгаш чүдек-бужар дайыны, англи колонизаторларның Аденде чимзениишкини, португал дайынзыракчыларның Анголада араатанзыг үүлгедии, Венесуэланың, Колумбияның, Гватемаланың болгаш өске-даа чурттарның партизаннарынга удур чорудуп турар шаажылакчы экспедициялар бажың бүрүзүнге хосталга болгаш тайбың ам-даа келбээн деп чүвени тайылбырлап турар.

Ынчалза-даа бөгүнгү делегей дүрүнгүзүнге шуут дөмей эвес. Ында кижи чааскаанзырга эвес. Хосталга болгаш аас-кежик дээш демиселчи чепсек туткаш демисежип турар эжиниң болгаш хазының деткимчезин көрүп турар.

Ам бо хүннерде бис бодувуң чонунуң хосталгазы болгаш бүрүн эргези дээш демиселге амы-тынын бергеннерниң мурнунга мөгейип турар бис. Оларның маадыр чоруунга шынчызы-биле мөгейбишаан, хосталга революциязының херээн моон соңгаар-даа уламчылаарын дангыраглап турар бис.

Бо хүннерде мен, бир чыл мурнунда, апрель 28-те, саттынныкчы өлүрүкчүлерниң холундан барган ырак Аден чурттуг өңнүүмнүң дугайында бодап ор мен. Банк албан-хаакчыларының профэвилел организациязының чиңгине секретары болгаш Аденниң аныяк немелчилериниң организациязының секретары Абдулла Ассалафи кайгамчык эрес-соруктуг кижи чораан. Ооң бүгү-ле ажыл-херээ, тырык күзели чонга бердинген. Бис оон-биле 1964 чылдың январьда Джакартага организастаан Бүгү-делегейниң демократтыг аныяктарының ужуражылгазынга таныжып алган бис. Кажан дайзыннар делегейниң демократтыг аныяктарының чаңгыс эвин сандарадып, ону буурап дүжүрерин оралдажып турган үеде, Абдулла Ассалафи империализмге удур бүгү депшилгелиг күштерни каттыштырар дээш чалбыыштыг камгалакчы болуп турарын база катап көргүскен. Ол кайгамчык бүзүрелдиг, оюн-баштак чаңныг кижи чораан. Англи колонизаторларының оон төрээн хоорайы Аденни шериг баазазы кылып алганының дугайында чугаазын уттпас мен. «Төрээн чуртун хосталгалыг кылдыр көөрүнден дээди ындыг аас-кежик турбас!» — деп, Абдулла хөй удаа катаптап чугаалап турган болгаш ол бодунуң амыдыралын чоннуң аас-кежии дээш демиселге берген.

Абдулла Ассалафи чалыы назынындан чарылза-даа, ооң амыдыралы кижилерниң чүрээнге уттундурбазы-биле артып калган. Аденниң профэвилелдери удурланыышкынын илередип, бүгү ниити ажыл соксадыышкынын чорудкан. Бүдүн неделяның дургузунда Аденниң бөдүүн кижилери кажыыдап келген. Ам бөгүн бис, бир чыл эрткен соонда, аныяктарның эп-сеткил каттыштырылгазының Бүгү-делегей хүнүн демдеглеп тура, чоннуң херээ дээш амы-тынын берген эживис Абдулла Ассафалиниң болгаш өске-даа демиселчилерниң сактып бодап турар бис. Чоннуң аас-кежии дээш демиселге амы-тынын берген маадырларның овур-хевири биске үлегер-чижек болур. Оларның кезүлбес одуруу империализмге удур фронтунуң демиселчилерин улам-на сырый каттыштырып турар.

Бо хүннерде бүгү-делегейниң демократтыг аныяктары демисежип турар вьетнам улуска болгаш ооң маадырлыг аныяктарынга чаңгыс аай эп-сеткил каттыштырылгазын илереткен. Вьетнам биске чүден эргим болгаш чоок. Бөгүн ында хосталга болгаш тайбын дээш демисел чорупт турар.

Совет аныяктарга Вьетнам — бодунун таварышкан балыглааныышкыны-дыр. Вьетнам бистиң аныяктарывыстың чарылбас кезии. Сөөлгү чылдарның дургузунда делегей шуут өскерилген болгаш улам-на сырый апарган. Бистиң ада-өгбелеривистиң үезинде талыгыр ырак, боттаныр аргажок турган чүүлдер ам бөгүн бистиң бажыңывыстың эргиинче чоокшулап келген. Бис бичеш шаавыстан эгелээш-ле улуг кижилер дег апарган бис. Бистиң хөй нуруувуска бичии, элээди, чалыы үе турбаан... Бүгү-ле чүвени дайын таптай базыпкан турган.

Совет аныяктар дайын деп чогум чүл ол деп чүвени кайгамчык эки билирлер. Ынчангаш совет аныяк оолдар болгаш кыстар база бистиң бүгү чонувус вьетнам акы-дуңма улуска болдунарла бүгү дузаны көргүзүп турар. Вьетнамда америк агрессорга удур демиселдиң фронтузу хүн келген тудуум-на улам калбарып турар. Шак ындыг күштүг болгаш массалыг удурланыышкынның төөгүзүн делегейниң кижилери кажан-даа көрүп көрбээн. Чоокта чаа хамаарышпас чорукту чедип алган аныяк күрүнелерде болгаш улуг-улуг капиталистиг чурттарда, харын-даа АКШ-тың бодунда безин Вьетнамда дайынга удурланыышкын массалыы-биле калбарып турар.

Вьетнамда АКШ-тың агрессиязынга удур эп-сеткил каттыштырылгазының шимчээшкини янзы-бүрү политиктиг болгаш угланыышкынныг аныяктар организацияларын чаңгыс аай демниг хөделиишкинче каттыштырган. Чоокку каш хүннер мурнунда Барыын Германияның, Бельгияның, Англияның болгаш өске-даа чурттарның оруктары-биле чаңчыл болган тайбынның марыжы чорутттунган. Аныяк коммунистер, социалистер, либералдар, католиктер шуптузу чаңгыс одуругга катчып алгаш чоруп турган. Олар «Вьетнамда дайынны соксадыр!», «Ядролуг чепсекти узуткаар!», «Улустарга тайбынны хандырар!» деп лозуннарны идип үндүргеннер.

Социализм болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкин колониализмге өлүмнүг согугну таварыштырган. Ынчалза-даа колонизаторлар боттарының чагырып турар черлериниң артынчыларындан халбактанмышаан. Гвинеяның, Анголаның, Мозамбиканың демисежип турар маадырлыг аныяктары болгаш чону совет аныяктарның болгаш делегейниң демократтыг аныяктарының изиг деткимчезин ап турарлар.

Апрель 23-тен 25-ке чедир хөй-хөй чурттарның аныяктары Конакриге чыгып, португал колонияларынга эп-сеткил каттыштырылгазының Бүгү делегей конференциязын чыылдырып чорудкан. Ол конференция гвиней аныяктар организациязының болгаш Бүгү-делегейниң демократтыг аныяктарының федерациязының ботидепкейи-биле организастаттынган. Совет аныяктарның төлээлери боттарының үе-черге өөрү-биле бир дөмей Конакриге барып, Африка континентизинге колониализмни кезээ-мөңгеде узуткаар дээн күзел-соруун илереткеннер.

Майның ортан үезинде Бүгү-делегейниң демократтыг аныяктарының федерациязы араб болгаш өске-даа чурттарның аныяктар организациязы-биле кады Ортаакы болгаш Чоокку Мурнуу чүкке даштыкы шериг баазаларынга болгаш сүлчээлеринге удурланган бүгү делегей семинарын чорудар.

Кадыг-берге дарлалга кирип чораан улустарның төөгүзүнден билдингир-ле болгай, дайзыны баштай ол улустарның девискээринге чепсегленииишкинни, шеригни тургузуп ап турган, а ооң соонда ол күштүң ачызы-биле үптээшкиннерни, хоозуралды чорудуп турган. Ам бо хүннерде Азияның, Африканың болгаш Американың девискээринде артып калган ол баазалардан дайынның чалбыыштыг оду үнүп турар. Агрессорлар ол чепсектиг күштерин колониализмге удур демиселге көдүрүп, хосталга дээш демисежип турар улустарже октап турар. Чүгле АКШ безин амгы үеде өске чурттарның девискээринде 2200 ажыг шериг баазаларын болгаш объектилерин тудуп турар. Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттары боттарының девискээринден ол баазаларны чайладырын негеп турар. Эрткен чылда совет аныяктар хамаарышпас чорукту чедип алган чаа аныяк күрүнелерниң аныяктар организациялары-биле быжыг найыралды болгаш харылзааны тударынга улуг чедиишкинниг болган. Бо-ла бүгү, совет аныяктарның Гвинеяның, Каттышкан Араб республиканың, Малиниң, Конгонуң (Браззавиль) болгаш өске-даа чурттарның аныяктары-биле сырый харылзаазын тайылбырлап турар. Эрткен чылдың октябрьда болгаш декабрьда совет аныяктарның төлээлери КАР-га чораан. 1966 чылдың ноябрьда биске КАР-ның Социалистиг аныяктар организациязының төлээлери чораан. Бо чазын Каирге Совет Эвилелиниң болгаш КАР-ның аныяктарының Найырал неделязы болуп эртер, аңаа ССРЭ-ниң аныяктар төлээлери эң хөйү-биле киржир.

Мали аныяктарның хүндүлелиг болгаш ынаныышкынын чедип алган аныяк эмчи Олешко Малиге үр үениң дургузунда ажылдап келген. Ам ону база бир өске аныяк эмчи Валерий Бесцятов солаан. Кажан бис гвиней болгаш мали өңнүктеривис-биле ужуражы бергеш чугаалажырывыска, олар аныяк совет тускай эртемниглер-биле кады демниг ажылдап турарының дугайында улуг өөрүшкү-биле чугаалааннар. Совет улустуң улуг дузаламчызынга олар чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин чугаалап турганнар.

.. Чаа хөгжүп орар чурттарның аныяк салгалының мурнунда улуг болгаш чугула сорулгалар салдынып турар. Хосталганы чедип алган улустар күрүнени боттары ушкарып-башкарар кылдыр өөренип ап турарлар. Олар эш-өөрүнүң, кожа чурттарывының ажыл-ишчи арга-дуржулгазын, эртем-техниказын өөренип ап турарлар. Колониализм болгаш империализм-биле демисежип турган чедип алган хосталга бодунуң чаа амыдыралын тургузуп, национал экономиказын болгаш культуразын хөгжүдериниң бүгү аргаларын берип турар. Ооң-биле кады чаа кижи кижизиттинип турар.

Владимир ЛОМЕЙКО,
ССРЭ-ниң аныяктар организациязының Комитединиң кежигүнү.

Парашютчулар

Хамаатылар ужар чүүлдүнүң Кызылда туруп турар салбырының бөлүк парашютистерин олурткан самолёт черден чоорту адырылгаш, өрү бедип чоруй ээй тырткаш, хоорайның мурнуу-чөөн талазында ховуже угланты. Ооң адаанда дески шөл. Бедиктиң хемчээлин 500 деп санны көргүзүп чораан. Черге чедир 500 метр дээни ол. Самолёт таптыг-ла шөлдүң дескизиниң кырынга келгенде, шенелде парашютту салып бадырарының командазын хайтааракчы ужудукчу Ришард Халиков берипкен. Адаанда бичежек чүък баглаан улуг эвес парашют шала ийлендир ужугуп баткаш, шөлдүң барык-ла ортузунга оожум дүшту. Парашюттуң кижилерниң самолёттан халып болурун медээлеп көргүскени ол. Парашютчуларны черде демдектээн черден кайы хире ийлевчек бедиктен халыдар болза, олар аңаа чазыг чокка кээп дүжерил, хаттың күжу кайы хирел дээрзин шенелде тода көргүскен.

Инструктор Владимир Калида парашютчуларның кичээнгейин бодунче угландыргаш, шураарынга белеткенирин сагындырыпкан. Парашюттарын ооргадарында чүктээн дидим кижилер дүвү чок ак-көк делгемче шураарынга белен.

— Шурап болур—деп, команда тода дыңналган соонда, баштайгы кижи самолёттан адырылгаш, октаан даш дег, черже караңнадыр бадыпты. Мырыңай үр болбаанда парашют чазылгаш, агарып көстүп келди. Ооң адаанда кижиниң ырактан көөрге бичии кара чүве ышкаш. Парашютчу улам кудулааш, черже чоокшулап олур, ынчалза-даа черге чедери ам-даа ырак. Хүн аяс турзажок, хадымарлаан салгын ону кыйыынче алгаш бар чораан. Ындыг болзажок ол парашютчу тускай демдектээн черден каш-ла метр ырак дүшкен. Бир дугаарында халаан кижи Константин Овсянников.

Самолёт бир улуг дескинигни кылгаш, шөлдүң кырынга келгенде база бир кижи оон караш кылдыр уштуна халый берди. Ол парашютчу демги шөлдүң мырыңай төвүнге кээп оожум хонупкан.

— Көрдүңер бе. Дуржулгалыг парашютчу болгаш чазыг чок дүштү. Ындыг болур-даа ужурлуг. парашюттуг та чеже халаан кижи — деп, инструктор Алексей Михайлов ону мактап чугаалай-дыр.

— Бо кээп хонупкан парашютчуну кым дээрил?— деп, оон айтырарымга:

— Бистиң бир хоочун кижилеривистиң бирээзи Петр Пичугов-дур — деп, харыылааш, аңаа дузаалажып, парашютун дүржүп бээр дээш ынаар маңнапты. Эш Пичуговту дуржулгалыг кижи дээри-ле чөп. Парашюттуг шураарынга шеригге тургаш өөренип алган. Ынчангаш ам 1957 чылдан бээр парашютчу болуп келген. Эрткен чылдың чайгы үези. Ынчан арга-арыгта өрт бо-ла болу бээр таварылгалар турган. Севи тайгазында өрт болган дугайында медээ дыңналып келген. Өртке удур команданың парашютчулары ынаар ужудуп үнүпкеннер. Тайгада ажык шөл кончуг эвээш болган. Өрт болган черниң чоогунда бичии хемчээлдиг шөлчүгеш көстүп чыткан. Узун суук-суук будуктарлыг чоон ыяштар шөлдү долгандыр бүзээлеп алган. Парашютту шын эвес башкарар болза ыяштар бажынга кедирли бээр. Ол черже бир дугаарында Пичугов халаан. Шөлчүгешке часпайн хонупкаш, чоогунда чурттакчылыг черниң кижилерин эвилелдеп алгаш, өртү өжүрген.

Самолёт дескинип келирге-ле, оон иштинден шураан дидим кижилер парашюттарын агартып алгаш, удаа-дараа бадып-ла турлар. Евгений Миков, Владимир Ермолин дээш, шупту 13 кижи ол хүн парашюттуг шураан. Парашютчулар черге шупту дүжүп келгенде, инструктор оларны чыып алгаш, кым эки шурааның, кым чазыг кылганын тайылбырлап чугаалады.

Парашютчулар бо чылгы белеткелин апрельдиң чоокку хүннеринде ынчаар эрттиргеннер. Парашютчуларның кандыг-даа бичии хемчээлдиг шөлче чазыг чокка шурап болурунга белеңин ол баштайгы белеткел халыышкын көргүскен. Өртке удур ындыг салбырлар Тожу болгаш Барыын-Хемчик районнарда база бар. Машина чедип шыдавас ийикпе, аъы чурттакчылыг суурлардан ырак турар черлерге өрт болу бээрге, ону чогуур үезинде тодарадып тыпкаш, дүрген өжүреринге парашютчулар улуг үлүүн киирип турарлар.

М. СҮГЕ-МААДЫР.

Чуруукта: парашютчу Петр Пичуговтуң черге дүжүп келген үези.

Чаа спорт шөлүнге

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырының аныяктары болгаш ында сес чыл школазының өөреникчилери СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураны болгаш спортту улам ыңай хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырар дээш чамдык ажылдарны кылып эгелээн. Ам Хорум-Дагда аныяктарның болгаш өөреникчилерниң ийи бут бөмбүүнүң командазын организастап тургусканындан бээр ийи неделя чедип турар. Бо үениң дургузунда олар белеткелди кады кылып, эш-хуузунуң ужуражылгазын чорудда бээрге, аңаа сонуургалдыг улуг, биче назылыг чурттакчылар чайгаар-ла долуп келир. Школадан Сарыглар Таквак-оол, Овдар Чыскаал-оол база суур аныяктарындан М. Эдер-оол, С. Чөкпек-оол. О. Оттук-оол олар спортчу мергежилин бедиип, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турарлар.

Суурга спорт ажылын сайзырадырынга салбырда партия организациязы болгаш көдээ Совет боттуг дузаны чедирип турар. Чоокта чаа көдээ Советтиң күскомунга чаа спорт шөлүн кылып алырын чугаалашкан. Көдээ Советтиң ол шиитпирин суурнуң комсомолчулары бүрүнү-биле деткип. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга белек кылдыр чаа спорт шөлүн боттарының күжү-биле кылып эгелээннер. Юбилейлиг чылдың байырлалын хорум-дагжылар чаа спорт шөлүнге байырлап эрттирер.

О. СЕДИ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Ыяш олуртукчулары

Республика найысылалын ногаан ыяштар-биле каастаарынче улуг кичээнгейни Кызылдың чаагайжыдылга конторазының ажылчыннары салып турарлар. Контораның Александр Фурагинге удурткан бригадазы хоорайга ыяш олуртур ажылга идепкейлиг кирипкип, ол чаагай херекке эвээш эвес салыышкынын киирип келгеннер.

Өске хөрзүнге олуртур ыяшты бодунуң довураа-биле катай эккелбес болза, чаа черге ол өспейн ара кадып каар. Ынчаарга ыяшты довураа-биле кады туруп алырының таарымчалыг үези кыш, азы эрте час. Ажылчыннар ол үени ажыглааш, хөй ыяшты довураа-биле кады белеткеп алганнар. Чаагайжыдылга конторазының ажылчыннарының бо үеге чедир кылган ажылының болгаш моон соңгааргы сорулгаларының дугайын өөң начальниги Георгий Николаевич Самофалов мынчаар чугаалаан:

— Бистиң контораның ажылчыннары кышкы үеде 500 дес ыяшты олуртканнар. Ажыл бо хүннерде ээзин шалыпкын чоруп турар. Ынчаарга май айның 20-ге чедир 500—600 дес ыяшты хоорайның ол-бо кудумчуларынга тарып олуртур сорулга бистиң мурнувуста салдынып турар.

Эш Фурагинниң ыяш олуртур бригадазы ам 14 дугаар чаа школа биле «Алёнушка» деп уруглар садын долгандыр ыяш олуртуруңче эгелеп киргеннер. Бригаданың бир чамдык кижилери ыяштарны автомашина-биле сөөртүп эккеп турда, өскелери дүрген олуртуп турар. Ам бир ай хире үе эрткенде школа биле уруглар садын долгандыр ногаан ыяштар сагланнадыр үнүп келир.

Ажылчыннар бо чазын Найырал кудумчузунда 372. Абаканче баар орукту дургаар 274 дес ыяшты тарып олуртканнар.

С. МОНГУШ.

Чуруукта: (солагай таладан оң талаже) В. Савин, А. Фурагин, Н. Вильнс, А. Ломкин ыяш олуртулгазында.

Авторнуң фотозу.

Ойнаашкынныг салыышкын

Дыка хөй хамаатылар ойнап алыышкынныг салыышкынга акшазын шыгжадып турар. Олар ойнап алыышкынның хевири-биле оруулганы киирип ап турар. Ук ойнаашкыннарның тиражы чылда ийи катап — апрельдиң болгаш октябрьның баштайгы он хонуктарында болур.

1967 чылдың апрель 8-те болган 49-ку тиражта Кызыл хоорайның чамдык чурттакчылары акша ойнап алыр аас-кежиктиг болган. Чижээлээрге, А. З. Аксенова — 200, М. Й. Чигридова — 603, М. С. Ковалёва — 392, О. С. Дамбыы — 32, П. К. Соломенникова — 170, А. В. Семыкин — 111, С. Д. Балчий-оол — 47, О. Т. Мечик — 47 рубльди түс-түзүнде ойнап алганнар. Кызылга 49-ку тираж-биле 3412 рубльдиң ойнап алыышкыны болган.

Акшаңарны ажаалга кассазынга шыгжадыңар.

Е. ПОДСАДНИКОВА.

Тираж санында

Хамаатты И. В. Бекашев 1967 чылдың акша-бараан лотереязының ийиги үндүргээниниң үш билеттиң садып алган. Оларның бирээзи-биле «ИЖ Планета-2» деп марканың мотоциклди ойнап алган. Ол лотерея билеттиң үргүлчү садып алырынга чаңчыккан. Тираж санында-ла бир-ле чүвени ойнап алыр аас-кежик аңаа таваржып келген.

Е. ГОРЛУШКИНА.

БАШТАЙГЫ ДИШТЕР

Бичии кижиниң баштайгы диштери алды айлыындан-на үнүп эгелээр. Алды айлыындан сес айлыынга чедир адаккы ийи удуругузу, сес айлыындан он айлыынга чедир үстүкү ийи удуругузу, а он айлыындан бир харлыынга чедир алдын үстүү, кыдыкы диштери үнгүлеп келир. Ынчангаш бир харлыында уруг сес диштиг апаар.

Чамдыкта кадык уругнуң диштери ийи-үш ай озалдап үнүп болур. Диштер оон арай озалдап үнгенде, эң ылаңгыя үнер чуруму үрелир чорук рахиттиң бир демдээ ол.

Диштери үнүп эгелеп чорда уруг ылавыла шагзырап аарыыр чүве дээр болгай. Ол шынап-ла ындыг бе? Эмчилерниң хөй кезии ындыг эвес деп санап турар. Бир эвес ол үеде уруг шынап-ла шагзырап, баксырап турар болза, ол кандыг-ла бир аарыгдан аараанынын ол-дур.

Хөй катап аарып чораан, сула, ажынчак уруглар диштери үнүп кел чыдырда шагзырап баксыраар, бүүлелери ыжып аарышкылыг апаар, чараазы токтур болгулаар. Ындыг уруглар ажынынчал, аъш-чемге туразы чок, орта удуй албас апаарлар. Бичии уруглар озыглары үнүп кел чыдар үеде, харын аажы-чаңы өскерлип, шагзыраачал, ажынчак апаргылаар. Кандыг-ла бир аарыгдан аараан уругнуң диштери үнүп эгелээнде ук аарыг үдерeп, нарын тантай берип болур.

Чамдык нелер урууңуң эъди элип, ишти-баары аарый берген-де, дижи үнүп орда уруглар чер-ле ындыг болур чүве дааш, ук аарыгны херекке албайн, эмнеп эгелезе чогуур өйүн эрттириптер-даа болгулаар. Уругнуң чогуп чүдек шагзырап, баксыраанын боттары тодарадырын оралдажыр чорук кончуг озалдыг. Ынчангаш уругларының биче-ле боду эчюк-талы бээрге бир-ле дугаарында уруглар эмчизинге көргүскени дээре.

Дижи үнүп кел чыдар уругларның хүн чуруму болгаш чиир аъш-чеми өскерилге чок болур ужурлуг. Бир эвес уругнуң чараазы көвүдеп туруп бээр болза, сегелин арыг чымчак аржыыл-биле чодуп берип, богаазын (фартукчугажын) үргүлчү солуп берип турар херек.

Ол үеде бичии кижилер чудуруун, ойнаарактарын аксынче суггар чаңчыл тып ап болур, ынчангаш оозун хорун тураа эки. Аптекадан дижи үнүп кел чыдар уругларга ызыртыр тускай дээрбектерни садып бээр херек. Шак ындыг дээрбектерни хемирери бичии кижиге харын-даа ажыктыг: ол бүүлелерин массажтаашаан хан эргилдезин экижидип, диштиң өзүлдезин дүргедедип турар. Аптекадан чаа дээрбекти садып алгаш, ону изиг сугга хайындыргаш, ам урутга тутсур херек, ооң соонда урутта бээр санында-ла изиг сугга чуй тудуп каап турарын, ону үргүлчү аксы хаагдыг арыг банкага шыгжап каап турарын утпаңар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КИНО

АПРЕЛЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Куруменниң кем-херек үүлгедикчизи» 10, 2, «Тамураның чөргаарланыр оолдары», «Эң таарымча чок эвес хүн» 2.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Тенниске болган олимпиада» (1-ги, 2-ги сериялары) 2.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сагыш-сеткилдивисти камгалап көрүңер» 3, 7, «Кружка пива» 5, 9 шактарда.

редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуу 24-63. редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38. харыысалгалыг секретарының 23-35. партийжи амыдырал килдизиниң 23-54. агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13. көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47. үлетпүр килдизиниң 22-64. чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27. [illegible] информация килдизиниң 20—60. бухгалтерияның 31-75. корректорларының 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда [illegible] катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—00398.

Улуг Октябрьның 50 чылы

БУГУ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, НАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндүрүлгеттинген

1967 ч. АПРЕЛЬ 27 ЧЕТВЕРГ № 99 (6736)

Өртээ 2 көп.

ПАРТИЯ АКТИВИНИҢ ХУРАЛЫ

Үлетпүрнүң болгаш тудугнуң бүдүрүлге черлериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның ажылын экижидеринге, культура-амыдырал хандырылгазының деннелин бедидеринге тураскааткан партия-ажыл-агый активиниң хуралы дүүн Кызылга болуп эрткен. Оон ажылынга СЭКП ТК-нын Политбюро кежигүнү, Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов киришкен. Партия болгаш совет ажылдакчылар-биле, бистиң республиканың министерстволарының болгаш ведомстволарының удуртукчулары-биле чугаалашкаш, Г. И. Воронов ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү участоктарынга ажылды экижидер дугайында эвээш эвес сүмелерни берген.

Актив хуралының ажылының дугайында делгереңгей отчётту солунга парлаар.

Г. И. Воронов Кызылдан үнүпкен

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов апрель 21-ден эгелеп Тывага чорупт турган, дүүн Кызылдан ужудуп үнүпкен. Кызыл аэропортунга ону СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары С. К. Тока, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. Ш. Долчанмаа, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. К. Мендуме, бистиң республиканың өске-даа партия, совет болгаш ажыл-агый удуртукчулары удээн.

МОСКВА КОСМОСТУҢ МААДЫРЫН ҮДЭЭН

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы Владимир Михайлович Комаровту орнукшутканы

Совет улустуң алдарлыг оглу, коммунист, Совет Эвилелиниң ийи дапкыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы Владимир Михайлович Комаровтуң кайгамчыктыг амыдыралы айыылга таварышкаш үзүлген.

Совет улус, Коммунистиг партия, армияның, ужар чүүлдүң болгаш флоттуң дайынчылары сылдыстар аразының оруктарының баштайгы эрес-дидим ажыдыкчызын апрель 26-да сөөлгү орукче үдээн.

...Совет армияның Төп бажыңының Кызыл туктуг залынга Маадырның мөчүзүнге мөгеер-биле москвачылар, дайынчылар, Москваның аалчылары четкилеп келген. Черниң чурттакчылары Бөмбүрзектиң чоргаар оглун, октаргай делгемнериниң чагырыкчызын сөөлгү орукче үдээн.

Хааржак чанында хүндүткелдиң чыскаалынга мөчээн кижиниң өннүктери, Владимир Комаров-биле кады космиктиг үениң хаазазын чырыткан кижилер: Юрий Гагарин, Герман Титов, Андриян Николаев, Павел Попович, Валерий Быковский, Валентина Николаева-Терешкова, Константин Феоктистов, Борис Егоров, Павел Беляев болгаш Алексей Леонов тургулапкан. Сылдыстарже баштайгы белен эвес орукту сырый ап-биле кады эрткен оңнуун, шынчы эжин олар ышкынганнар.

Кызыл туктуг залды дамчыштыр кижилер тоочу чогу-биле шуужуп эртип турган. Олар Владимир Комаровтуң чуруун сиилбээн постамент-ширээниң баарынга бөлүк-бөлүк чечектерни салгылаан. Ол болза ынакшылдың, ханы хүндүткелдиң, Ада-чурттуң алдары дээш чырык, маадырлыг чорук ужун өөрүп четтиргенниниң демдээ болуп турган.

13 шак. Мөчээн кижиниң хааржаанче баарын соксаткан. Залга В. М. Комаровтуң төрелдери, чоок кижилери болгаш өннүктери артып калган. Чарлыышкынның сөөлгү минуталары келген.

Кажыдалдың хөгжүмүнүң адаа-биле Совет Армияның Төп бажыңындан космонавтың мөчү сөөгүнүң хүлүн урган хааржакты үндүрген. Шеригниң хүндүлүг таныылы турупкан.

Кажыдалдың чыскаалы Эвилелдер бажыңынче чорупкан. Чаңгыс ада-чуртчузу маадыр-биле байырлашпышаан, муң-муң москвачылар баштарын мөгейтипкен.

Эвилелдер бажыңының чанынга кажыдалдың чыскаалын Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчулары уткаан. Олар В. М. Комаровтуң мөчүзүнүң хүлүн урган хааржакты үгер-боо лафединче аппарып салган. Кажыдалдың чыскаалы Кызыл шөлче утлап каан.

Кызыл шөл! Маңаа Владимир Комаров 1962 чылдың августа «Восток-4»-түң ужудукчузунуң дублёру болуп турган кээп чораан. Кремльдиң бурунгу хаваларының чанынга ол бодунуң сылдыстарже баштайгы ужудуушкунунуң бүдүүзүнде туруп турган. Кызыл шөлге маңаа 1964 чылдың октябрьда Төрээн чурт, улус-чон, бүгү кижи төрелгетен В. М. Комаровтуң баштааны делегейде баштайгы хөй олуттуг космос кораблиниң алдарлыг экипажын магадал-биле байырлалдыг уткуп алган.

Кызыл шөлдүң пидирлеринде — Москваның ажылчы чоннарының болгаш хөй-ниитизиниң төлээлекчилери, эвилелдешкен республикаларның төлээлери, эртемденнер, культураның ажылдакчылары, совет шериг начальниктери. Дипломаттыг корпустуң кежигүннери, даштыкы чурттарның шериг атташелери база аңаа турган.

Мавзолейниң баарында шериг кезектери беш булуң хевирлиг чыскаалыпкан, дайынчы туктарны мөгейткен.

Төөгү музейиниң ындындан кажыдалдың чыскаалы шөлче үнүп келген.

15 шак. Космонавтың мөчүзүнүң хүлүн урган хааржакты үгер-боо лафединден дүжүргеш, В. И. Лениниң мавзолейиниң баарында постамент-ширээ кырынга тургузупкан.

Мавзолейниң Төп пидириниң кырынга эштер А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, П. Н. Демичев, Д. Н. Устинов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, М. С. Соломенцев, орнукшудулганы организастаар талазы-биле чазак комиссиязының кежигүннери костүп келген.

Кажыдалдың митингизин эгелээн. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов ону ажыткан.

Бөгүн совет улус ханы кажыдалдың сагыш-сеткил-биле бистиң Төрээн чуртувустуң шылгараңгай оглу—ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы, Совет Эвилелиниң ийи дапкыр Маадыры, инженер-полковник Владимир Михайлович Комаровтан чарлып турар-дыр деп, М. А. Суслов чугаалаан. В. М. Комаров чаа «Союз-1» космос кораблинге шенелде ужудуушкунну доозуп турар үезинде айыылга таварышкаш мөчээн.

Владимир Михайловичиниң мөчээниниң дугайында медээ совет кижи бүрүзүнүң чүрээнге аарышкылыы-биле четкен. Эш Комаров баштайгы совет космонавтарның, космос корабльдериниң салым-чаяанныг шенекчилериниң, космос делгемниниң шудургу шинчилекчилериниң шылгараңгай бөлүүнге хамааржып, совет улустуң ынак ынакшылын эдилеп чораан.

1964 чылда хөй олуттуг «Восход» космос кораблинге космоска эртем шинчилелдериниң нарын программазын чайынналчак-биле күүсеткениниң сөөлүнде оон ады бүгү делегейге билдингир болу берген. «Восход» корабльге ол ужудуушкун космосту шиңгээдип алырының чаа үе-чадазының эгезин салган. Владимир Михайловичиниң соруктуг кирикчи планнары долу турган, кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга космос делгемин чаалап алыр талазы-биле чаа-чаа тиилелгелерниң дугайында ол күзеп чораан.

Владимир Михайлович Комаров мөчээн, бистиң Төрээн чуртувустуң чоргаар ээри болбушаан, алдарлыг дайынчы албанынга мөчээн. Ынчалза-даа бодунуң кыска амыдыралының кыска үезинде оон, кылган чүүлдерин совет кижилер кажан-даа утпас.

Владимир Михайлович Комаров Коммунистиг партияга алызындан бердинген эрес-маадырлыг коммунист чораан деп, М. А. Суслов үргүлчүлеп чугаалаан. Оон чайынналчак амыдыралы социалистиг Төрээн чуртунга кызаар чокка бараан болуруунга бүрүнү-биле бердинген. Оон кайгамчык онзагай мөзү-шынарлары — бодунуң улузунга кызыгаар чок ынакшылы, дидим бодалдары, чаа чүүлдерни доктаамал дилеп тывары, демир дег күзел-соруктуу, сагылга-чурумнуу, күш-ажылга ынакшылы, эвилеңи, бөдүүнү болгаш дыннангыры болур. Эштери ону ынчаар билир, кижилерниң сеткил-сагыжынга болгаш космосту чаалап алырының төөгүзүнге ол кезээде шак ындыг болуп артар.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың даалганын ёзугаар М. А. Суслов Владимир Михайлович Комаровтуң тураскаалынга холбаштырган кажыдал митингизин ажыттынган деп чарлаан.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи М. В. Келдышка сөс берген.

Совет улустуң шынчы оглу, космостуң баштайгы чагырып алыкчыларының бирээзи, талантылыг инженер-шинчээчи, ужудукчу-космонавт, коммунист Владимир Михайлович Комаровтуң озал-ондакка таварышкаш мөчээни оон чоок бүгү кижилеринге, космосту шиңгээдип алырының сорулгазын шиитпирлээр деп партияның бүзүрелин алган бүгү кижилерге улуг ажыг-шүжүг болуп турар-дыр деп, ол чугаалаан. Ол чидириг совет эртемденнерниң, бүгү совет кижилерниң чүректеринге аажок аарышкылыг кажыдал болган.

«Союз» дээр чаа космос кораблиниң дузазы-биле шинчилелдерни улам ыңай чорударының программазы ажылдап кылдына бээрге, ам ол корабльдиң ужудукчу чок ужудуушкунунуң соонда ону космоска шенээрин дуржулгалыг космонавт, талантылыг инженер-шылгакчы Владимир Михайловичиге бүзүрээн турган деп, В. М. Келдыш үргүлчүлеп чугаалаан. Чаа корабльдиң шенээриниң улуг, нарын программазын болгаш эртемниң айыткан бүгү шенелделерин ол бүрүнү-биле күүсеткен. Мооң-биле кады ол бүгү талалыг билиглерин, дуржулгазын болгаш соруктуг мөзү-шынарларын база катап көргүскен. Ужудуушкунну дооспушаан, Владимир Михайлович черже бадарының эң берге участогун болгаш космоска дүргедедиишкинниң кайгамчыктыы-биле ажып эрткен болгаш корабльдиң парашют системазының ажылы үрелген үезинде Черден мырыңай ырак эвес чоруп турган.

Владимир Михайлович Комаровтуң озал-ондакка таварышкаш мөчээни — космонавтарның алдарлыг өг-бүлезинге, эртемниң болгаш техниканың ажылдакчыларынга, бүгү совет улуска аар чидириг-дир.

Лихачев аттыг автозаводтуң слесары Ю. М. Карастелин чүве чугаалаан. Космостуң баштайгы чагырып алыкчыларының бирээзи-биле өөгүн автозаводчулар, бүгү москвачылар ханы кажыдал-биле чарлып турар-дыр бис деп, ол чугаалаан. «Союз-1» дээр космос кораблинге ужудуп үнүптериниң биче мурнунда Владимир Михайлович 40 харлаан. Төрээн чуртка болгаш чонга бараан болуушкунга бодун сөөлгү тыныжынга чедир бербишаан, чогаадыкчы күштериниң кидин чечектелиишкининиң үезинде ол бистен чарылды.

Бистиң Пролетарский районга болгаш Москваның өске-даа бүдүрүлгелеринге ужудукчу-космонавт Владимир Михайлович үргүлчү чорупт турган. Бис ону кайгамчык чаагай болгаш биче сеткилдиг, угаанныг болгаш солун чугаа-сооттуг кижи кылдыр билир бис. Оон амыдырал-чуртталгазы бистиң аныяктарывыска, бүгү совет кижилерге эрес-маадырлыг чоруктуң, чалбыыштыг патриотизминиң, Төрээн чурттуң нүүрү дээш эрес-дидим чорукка үргүлчү белен болуруунуң үлегер-чижээ болур.

Бистиң заводтуң коллективи дарганнарның Совет эрге-чагырганың 50 чылы аттыг бригадазының инициативазын ёзугаар маадыр-космонавты Хүндүлүг автозаводчуларның даңзызында мөңгези-биле киир бижээн. Ол кезээде бистерниң-биле чаңгыс одуругта туржур.

Оон соонда СЭКП МХК-нуң секретары В. Я. Павлов чүве чугаалаан.

Москваның ажылчы чоннары боттарының шынчы оглу, космостуң баштайгы коргуш чок ажыдыкчызы, Совет Эвилелиниң ийи дапкыр Маадыры, коммунист Владимир Михайлович Комаровту сөөлгү орукче үдеп турар-дыр деп, ол медеглээн. Космос делгеминге ужудуушкунну ийи удаа кылып, эртемниң тиилелгези дээш, бистиң Совет Ада-чуртувустуң алдары дээш бодунуң бүгү амыдырал-чуртталгазын берген шылгараңгай космонавт озал-ондакка таварышкаш мөчүдү.

50 чылдарның дургузунда бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң эрткен оруу улуг болгаш алдарлыг. Ол орукка совет кижилер Октаргайның делгемнерин чагырып алырының төөгүзүнге алдарлыг арыннарны киир бижээн. Владимир Михайлович Комаровтуң ады совет космонавтарның алдарлыг бөлүүнде төлептиг черни ээлеп турар, ол космонавтарның эрес-маадырлыг чоруу, талантызы болгаш билдилии бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң тугун космос оруктарынга киискиткен.

Найысылалдың ажылчы чоннары космосту шиңгээдип алырынга оон эрес-маадырлыг чоруктарын кажан-даа утпас. Маадырлар өлбес. Олар кезээде чыскаалга артарлар.

Микрофонда ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы Ю. А. Гагарин бистиң дайынчы өннүүвүс болгаш эживис — Владимир Михайлович Комаровту сөөлгү орукче үдевишаан, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, космонавтар бистерниң эрттирип турарывыс кажыдалдың бүгү ханызын илередирин берге-дир деп, ол чугаалаан. Совет Чепсектиг Күштер болгаш бистиң космонавтарның дайынчы өг-бүлези эрес-дидим болгаш шынчы эжин ышкынган.

Бис ону эрес-дидим, тывынгыр болгаш инициативаттыг ужудукчу кылдыр билип чораан бис. Билиглерже чалданыш чок чүткүлдүүнүң, салдынган сорулганы чедип алырынга кызымаккайының ачызында В. М. Комаров ужудукчуларның шериг ужар чүүл училищезин, а оон соонда шериг- агаар инженер академиязын чедиишкинниг дооскан, ужудукчу-шылгакчы болгаш космонавт апарган. Владимир Михайлович космостуң чаа техниказын өөрениринге кайгамчык салымныын көргүзүп, космос корабльдерин шиңгээдип алыр талазы-биле улуг дузаламчыны эштеринге көргүзүп келген.

Кайгамчык ужудукчу-космонавт Владимир Комаровтуң ады бүгү делегейге сурагжаан, космосту шиңгээдип алыр талазы-биле совет улустуң шылгараңгай чедиишкиннери-биле оон ады шуут холбаалыг. «Восход» дээр хөй олуттуг космос кораблинге оон командылап чорааны экипажтың делегейге баштайгы чайыннанчак ужудуушкунун бүгү кижилер билир.

Космонавтар Володяны чүгле ажыл-албанга эвес, харын база оон өг-бүлезинге, чоок болгаш таныш кижилериниң аразынга эки билир турган. Оон амыдыралчы өөрүшкүзү, хөглүг, бөдүүнү, өг-бүлезинге шаңг сагыш човангыры, уругларынга ынакшылы бистерни үргүлчү магададып келген.

Ленинчи партияның, бистиң совет Төрээн чуртувустуң шынчы оглу, космосту шиңгээдип ап турар пионерлерниң бирээзи бодунуң күштериниң чечектелиишкининде бистерден чарылды. Оон өлүм чок эрес-маадырлыг чоруу совет Ада-чуртка эрес-маадырлыы-биле бараан болурунга совет кижилерни соруг киирер, космос делгемин кижиниң чагырып алыры дээш чаа-чаа үүле-иштерни бүдүрериниче кыйгырар.

* * *

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазактың удуртукчулары хааржакты көдүргеш, Кремль ханазынче утлавдыр чорупкан.

Артиллерия салюду дыңмырап үнген. М. А. Суслов В. М. Комаровтуң мөчүзүнүң хүлүн урган хааржакты Кремль ханазынга барып тургускан. Ону тураскаал самбыразы-биле хаптаан, ында мынча деп бижээн:

Владимир Михайлович
КОМАРОВ
$19\frac{16}{III}27 - 19\frac{24}{IV}67$

Совет Эвилелиниң Күрүне гимнизи шөлге сүрлүг чаңгыланып турган. Совет Эвилелиниң ийи дапкыр Маадыры, Октаргайның эрес-дидим шинчээчизи, коммунист Владимир Михайлович Комаровка сөөлгү ёзулалды бербишаан, шериг кезектери Мавзолейниң баары-биле чиге дорт чыскаалдыг эртип турган.

(СЭТА).

Улуг төрээн чуртта

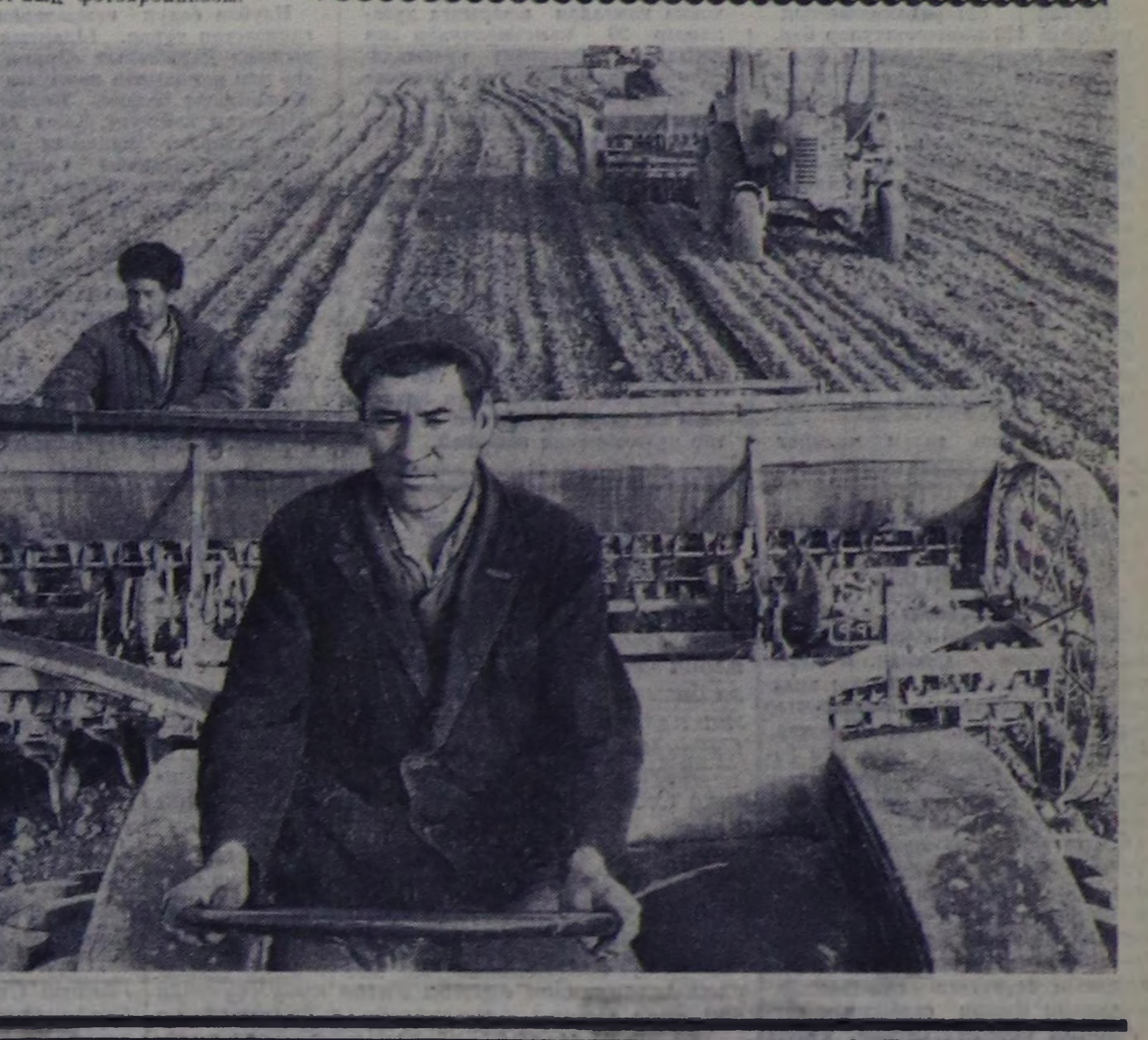

Чимкент обласы. Сайрам районнуң Ленин аттыг колхозунуң хову шөлдеринде часкы тарылга ажылы шаңг түлүк үргүлчүлеп турар. Шамшимат Тажибаевтиң (чурукта) агрегады эң эки ажылдап турар. Тараажылар боттарының улуг кичээнгейин суггаттыг черлерже угландырып турар болгаш 450 гектар чер бүрүзүн-ден-не 50 центнер дүжүттү өстүрүп алыр дээш ажылдап турар.

А. ИДРИСОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникасы.

Европаның Коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязының ийиги хүнүнүң дугайында дыңнадыг

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Европаның айыыл чок чоруунуң айтырыгларының талазы-биле конференциязының апрель 25-те эртенги хуралынга ниити чугаалажылга үргүлчүлээн. Эртенги хуралдың бирги чартыын Великобританияның Коммунистиг партиязының даргазы Джон Голлан, а ийиги чартыын — Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары Тодор Живков даргалаан.

Ниити чугаалажылгага эштер: Тодор Живков, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының (Барыын Берлин) Даргазы Герхард Данелиус, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары Янош Кадар, Киприниң күш-ажылчы улузунуң депшилгелиг партиязының (АКЭЛ) Чиңгине секретары Эзекиас Папаиоанну, Испанияның Коммунистиг партиязының Даргазы Долорес Ибаррури болгаш Бельгияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политбюрозунуң кежигүнү Жан Блюм олар чүве чугаалаан.

Апрель 25-те конференцияның хүндүскү хуралының бирги чартыын Испанияның Коммунистиг партиязының Даргазы Долорес Ибаррури даргалаан.

Великобританияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Джон Голлан, Швейцарияның Күш-ажыл партиязының Чиңгине секретары Эдгар Воог, Грецияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Даргазы Апостолос Грозос болгаш Люксембургтуң Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Доминик Урбани олар санал берип, чүве чугаалаан.

Хуралдың ийиги чартыын конференцияга Данияның Коммунистиг партиязының Даргазы Кнуд Есперсен даргалаан.

База-ла ниити чугаалажылга үргүлчүлээн. Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары Вальтер Ульбрихт, Соңгу Ирландияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Хью Мур олар аңаа чүве чугаалаан.

Конференция дүүн бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

Карловы Варыда конференцияда

КАРЛОВЫ ВАРЫ. (СЭТА). Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Европада айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле ында болуп турар конференциязынга акы-дуңма партияларның төлээлекчилериниң удуртукчулары саналдарын берип турар. Апрель 24-те ниити чугаалажылга чорупт турда Францияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Вальдек Роше бир дугаарында сөс алган. Делегейде байдалды тайылбырлап тургаш, оон чугаалааны болза:

Делегейниң чаа дайынын болдурбас сорулга-биле тайбыңның бүгү күштери болгаш бүгү делегейде антиимпериалисчи күштер боттарының күженииишкиннерин каттыштырары эргежок чугула.

Вьетнам улуска удур Американың Каттышкан Штаттарының араатан-зыг агрессиязы бөгүн бүгү делегейде тайбыңга эң айыылдыг болуп турар.

Оон ужуруунда вьетнам улуска удур Каттышкан Штаттарның кемниг дайынын соксадыр сорулга-биле хөделиишкиннерни каттыштырары тайбыңның бүгү күштериниң болгаш бүгү делегейде антиимпериалисчи күштерниң хүлээлгези болуп турар.

Европада амгы байдалдың айыылы чүдел диве, адаанзырак, өжээнзирек идегеттерниң удуртулга болдуруп турары бонн ёзу-чуруумну АКШ-тың удуртукчу ажылдакчылары социалистиг чурттарга удур база делегейге тергиидээшкин дээш боттарының демиселинге Европада кол даяныр пункт болдуруп турарында дээрзин оратор айыткан.

Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның өзүп турар күжү, Герман Демократтыг Республиканың чедиишкиннери, атлантика блоктуң иштинде капиталистиг чурттарның аразында чөрүлдээлерниң хавылааны болгаш Европаның бүгү улустарының тайбынче улам улуг чүткүлү — бо бүгү болза, Американың Каттышкан Штаттарының империалистиг бөлүктериниң болгаш Барыын Германияның адаанзырак, өжээнзирек идегеттериниң Европага удуртулга болдуруп турар экспансионисчи сорулгаларының боттуг эвээзин демдеглеп турар факторлар-дыр дээрзин В. Роше медеглээн.

Чаа дайынның айыылы мурнуку хевээр боттуг болуп артпышаан турарын оратор оон ыңай демдеглээн. Чаа бонн чазактың политиказын шыңгыы шүгүмчүлевишаан, оон уламчылап чугаалааны:

Янзы-бүрү ниитилел системаларлыг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынынга үндезилээш тургустунар ужурлуг Европаның коллективтиг айыыл чок чоруунуң үндезинин Европада туруп турар боттуг чүүлдерни барымдаалаан тодаргай саныг кол негелделерин болгаш сорулгаларны каттыштыр киирип турар, ол негелделерниң болгаш сорулгаларының онза чугулазы болза:

— Европада амгы кызыгаарларны, ГДР-ниң болгаш Польшаның кызыгаарларын киириштирбишаан, хүлээп көөрү болгаш хүндүлээри;

— ядролуг чепсекти шуут азы доора арга-биле холга алырының кандыг-даа аргазындан Германияны казыыры база ийи герман күрүнелерниң чепсектиг күштерин чоорту кызыгаарлаары;

— тускай догуннаан ийи герман күрүнелерниң туруп турарын хүлээп көөрүнүң аргазы-биле герман айтырыын тайбың шиитпирлээри;

— өскениң девискээринде шериг баазаларын узуткаары болгаш Европага атомнуг эвес зонаны тургузары.

Агрессияның кандыг-даа аргазын болдурбас болгаш бүгү европа улустарының быжыг тайбыңын хандырар ужурлуг Европаның коллективтиг айыыл чок чоруунуң системазын тургузарынга киржиринге Францияның коммунистиг партиязы бүрүн шиитпирлиг дээрзин В. Роше демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев чүве чугаалаан соонда Австрияның Коммунистиг партиязының Даргазы Франц Мури сөс алган. Австри коммунистерниң туружун тайылбырлап тура ораторнуң чугаалааны:

Ядролуг чепсекти таратпас дугайында керээни чарарын австри федералдыг чазактан деткиирин чедип алыр дээш туржуп турар бис. Ындыг керээ атомнуг чепсекти холга алыр арганы Барыын Германияга бербес ийик. Нейтралдыг болгаш идепкейлиг тайбың политиканы чорутпушаан, Австрияның чазаа НАТО-ну болгаш Варшава Керээзиниң организациязын хары угда дүжүрерин. Европа чурттарының бүгү девискээрлериниң даштыкы бүгү шериглерни үндүрерин чедип алырын негеп турар бис.

Ийи герман күрүнелерниң догуннаашкынын хүндүлеп көөрүн. Бонвуң камгалалындан хосталырын база ГДР-биле өй тавында дипломаттыг харылзааларны эмгелээрин чазактан негеп турар бис.

Бистиң үениң Европада-даа база ол ышкаш бүгү делегейде-даа кол айтырыы дайынның болгаш тайбыңның айтырыы болуп турар деп, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-ның Бирги секретары Владислав Гомулка медеглээн.

Оратор делегейниң амгы байдалының делгереңгей анализин берген. Амгы байдалдың эң боттуг чүүлү болза, делегейде күштерниң деңзигүүрүнүң империализмге когаралдыг кылдыр чаа бурунгаар-лаашкыны болур дээрзин ол демдеглээн.

Тускай догуннаан болгаш ден эртелиг ийи герман күрүнелерниң туруп турарын хүлээп көөрүнүң, күрүнелер аразында туруп турар кызыгаарларының буззулбазын хүлээп көөрүнүң, ядролуг чепсекче бүгү оруктарны ГФР-ге моондактаарының принциптеринге үндезилээш кол герман айтырыын таарыштыр шиитпирлээринге хамаарышкан саналдарның онза ужур-дузазын бистиң партиявыс үнелеп көрүп турар дээрзин В. Гомулка медеглээн.

Социалистиг болгаш капиталистиг чурттарның аразынга экономиктиг кады ажылдажылганы калбартырынга хамаарышкан саналдарның улуг ужур-дузазын үнелеп көрүп турар бис. Ол чорук Барыын талада экономика талазы-биле хандыпчак бөлүтлелдерниң сагыштыы-биле тургускан моондактарын болгаш ылгай көөр чорукту соксадырын негеп турар. Европада айыыл чок чорукка болгаш тайбың харылзааларга хамаарышкан тодаргай саналдарны бүгү Европа күрүнелериниң чөвүлел хуралы чугаалажып көөр ужурлуг. Ындыг чөвүлел хуралдың идеязын делегейниң хөй-ниитизи деткип турар база Барыын Европаның хөй чурттарының башкарыкчы бөлүктери ону база-ла билип турар.

Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-ның Бирги секретары болгаш ЧССР-ниң Президентизи Антонин Новотныйның бодунуң чугаазынга демдеглээни: эрткен чылдарда делегейге таарымчалыг өскерилгелер болгулаан. Сөөлгү чылдарда моон-биле кады империалистиг күштерниң идепкейжээнин илерееп турар. Ол күштерниң политиказы делегей харылзааларының ниити чиңгиленишкиннин, бүгү-ниитиниң тайбыңга айыылды шуут тургускап элээн чөрүлдээлерни үскүлежиишкиннерни болдурган. Ол авантюрисчи угланыышкынын АКШ-тың Вьетнамда кадыг-дошкун агрессиязынче шилчээн.

Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принциптеринге үндезилээш чорудуп турар политиказын капиталистиг чурттарның улустары улам-на билип база чүүлдүгзүнүп турар дээрзин санап турар бис деп, Финляндияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Вилле Песси медеглээн.

Барыын Германияның милитаризациязы, ядролуг чепсекти холга алыр дээр оон чүткүлү, ол чуртта неофашизмниң айыылы-биле холбаштыр, кызыгаарларны эде көөр дээр бонн чазактың негелделери, ГФР-де коммунистерни болгаш өске-даа депшилгелиг күштерни истеп сүрүп турары-биле холбаштыр сагыш-сыраашкынын оратор илергейлээн.

Демисежип турар вьетнам улус-биле бистиң эп-сеткил каттыштырылгавысты бо пидирден илергейлээрин чугула деп санап турар бис дээрзин Данияның Коммунистиг партиязының Даргазы Кнуд Есперсен медеглээн.

Европа улустарынга АКШ-тың чедирген улуг хоразы болза бонн республикада империализмниң болгаш милитаризмниң катап төрүттүндүргени болур деп, оратор үргүлчүлеп чугаалаан.

Герман империализмниң болгаш милитаризмниң катап төрүттүнери, бир эвес Германияның бүгү девискээринге болган чүве болза, Европага улуг айыылды чедирип болур ийик. Ындыг болза-даа ажылчыннарның болгаш тараачыннарның баштайгы күрүнези — ГДР-ниң тургустунганы ол чорукту моондактаан.

Бо конференция Европага хамаарыштыр чаа инициативтиг саналдарны киирип турар ол фактыга күзелдиң улуг хайыышкыны-биле байыр чедирип турар бис деп, К. Есперсен оон ыңай медеглээн.

Германияның Коммунистиг партиязының ТК-ның Бирги секретары Макс Рейман конференцияга санал берген.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээниниң соонда бежен чылдарның дургузунда делегей шапкын темпилер-биле солуттунуп келген дээрзин М. Рейман чугаалаан. Делегейниң социалистиг системазының тургустунганы, хамыктың мурнунда баштайгы герман социалистиг күрүне — ГДР-ниң чедиишкиннииг хөгжүлдези болза бистиң девискээривис чаа дайынның одаа болу бээрин болдурбас деп бистиң партиявыстың кол сорулгазын шиитпирлээринге таарымчалыг аргаларны тургускан.

Кизингерниң болгаш Штраустуң чазаа дүпкүүрлүг чорукту чавырылдырар болгаш Европаның тайбың чурумчудулгазының дугайында хөй-ле хоозун сөстерниң дузазы-биле база чаа аргаларның дузазы-биле хоозун бодалдарны тургузарын болгаш ынчангаш боттарының адаанзырак, өжээнзирек политиказының эрги сорулгаларын боттандырар дээш бүгү-ле күштерни салып турар дээрзин М. Рейман айыткан.

Германияның Федеративтиг Республиказында тайбыңның хандыкчылары бо конференциядан болгаш оон түңнелдеринден улуг күштү болгаш чаа идиглиг боттарының ажыл-чорудулгазынга алырлар. Европага коллективтиг айыыл чок чорукту тургузары барыын-герман чоннуң алыс национал болгаш тайбыңга ынакшылдыг эрге-ажыктарынга база дүгжүп турар.

Германияның Коммунистиг партиязы бо чөвүлел хуралга байыр чедирип турар деп, оратор түңнелинде чугаалаан. Бистиң партиявыстың болгаш тайбыңның барыын-герман талалакчыларының идеяларын болгаш саналдарын киирген кады кылган чедегледип бо чөвүлел хурал хүлээп алыр деп санап турар бис. Тайбыңның болгаш европа айыыл чок чоруктуң политиказын боттандырарынга боттарывыстың бүгү күштеривисти киирер бис.

ПАРТИЙЖИ амыдырал

ОЛАР МУРНУКУ ОДУРУГГА ТУРДА...

Улуг Октябрьның юбилейлиг 50 чылын байырлаарывыс чоокшулап орар. Ол улуг байырлалды ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң чаа-чаа чедимишкиннери-биле уткуур дээш «Тере-Хөл» колхозтуң ажыл-ишчилери организастыг болгаш күженимшкинниг ажылдап турар. Оларның мурнуку одуруунда коммунистер чоруп, колхоз бүдүрүлгезинге хууда үлегер-чижээ-биле чонну эдертип, партийжи болгаш хөй-нииитичи даалгаларны күүседип, колхозчуларны кижизидер, ажыл-ишче организастаар талазы-биле партбюро ажылынга дузалажып турарлар.

Партия организациязының учёдунда турар коммунистерниң хөй кезии материалдыг чаагай чүүлдерниң бүдүрүлгезинде киржип, социалистиг чарыштың мурнакчылары болу бергилээн. Сарыг-Хөлдүң төп сүт-бараан фермазы юбилейлиг чылдың бирги кварталында сүттү бүдүрериниң планын 105 хуу, күрүнеге садар план-чагыгны хуусаа бетинде күүсеткен. Социалистиг чарыштың тиилекчизи болган бо ферманы коммунист Александр Баву-Доржу эргелеп чыдар. Ооң ферма ажылдакчыларының ортузунга организакчы болгаш кижизидикчи ажылының бүдүрүлгеде костүп турары ол. Мында саанчы Коя Мыңмааны чижеке алгылыңар. Өг-бүле, бүдүрүлге, хөй-нииити ажылдарының шуптузунга ооң шагы четтигип турар. Шак ындыг кызымак чоруу-биле Күнгүртүгде амгы үениң салгалының сурагжыг база чоннга хүндүткелдиг кижилериниң бирээзи апарган. Эш Мыңмаа ам колхозтуң партия бюрозунуң кежигүнү, көдээ Советтиң депутады, колхоз баштаар черниң кежигүнү. Өскээр чугаалаарга ол черлерде чоннуң идегелдиг төлээзи болу берген. Кижилерниң материалдыг, культурлуг херегледеринге сагыш човангыр, бодундан хамааржыр чүүлдерни бөлүр-чогуур-биле кылып чоруур ол бодуун колхозчу-коммунисти «Тере-Хөлдүң» эки кижилериниң санынга киирип турары черле чоп.

Ол-ла ферманың партия бөлүүнүң организакчызы Чап Дамдың бөдү мурнакчы кадарчы малчын болбушаан, идей-кижизидилгелиг ажылдарны башкарып, коллективти чаңгыс эп-сеткилдиг ажыл-ишче эвилеңнежип турар. Комсомолчу-саанчы Тамара Идам —бо фермада комсомол бөлүүнүң организакчызы. Хвочун кижилерниң, коммунистерниң үлегер-чижээ-биле ажылдаарынче комсомолчуларны болгаш аныяктарны ол эвилеңнеп, чарышты организастап, культура-массалыг ажылдарны чорудуп турар.

Коммунист эш Саитагайның удурткан хойжулар бригадазы бо чылын чүс хойга онааштыр 95 хураганны алыр деп хүлээнгеш, ам тергээн 768 хойнуң 768 хураганын бүрүн-биле доруктуруп алган. Ындыг эки түңнел хойжу бүрүзүнүң кызымак ажылдааның ачызында чедип алдынган. Хойжулар аразынга чарышты ында партия бөлүүнүң организакчызы Макар Идам организаставышаан, бодунуң сөзү биле херек кырында ажылының чаңгыс аайын бадыткап, чүс хойга онааштыр чүс хураганны өстүрүп алыр дээш хүлээлгезин чедимишкинниг күүседип, ам тергээн 145 хойдан 145 хураганны камгалап алган.

Байырлалга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелеринге ээ болуп, эки ажылдап турар бригадаларны ажыл-агыйның өске-даа адырларындан адап болур. Коммунист Борис Тамааның удурткан бригадазы 3203 кубометр оттулар ыяшты тайгага хап белеткээш, планны 102 хуу күүсеткен. Школаның 1600 кубометр оттулар ыяжы бүрүн белеткеттинген, ооң 700 ажыг кубометрин школа чанында дүжүрттүнген. Ыяшты оттулар черинче сөөртүрү үргүлчүлевишаан. Школа, эмнелге, бүдүрүлге болгаш албан черлерин кышка эки белеткээн тудум-на, оларның үре-түңнелдиг ажылы улам-на экижиир дээрзин коммунистер билир.

Коммунист Дмитрий Комбу тудуг ажылын бригадирлей берген. Бригада 1700 кубометр тудуг ыяжын белеткээрин 1900 кылдыр күүсеткен. Ыяшты ам тудуг шөлүнче сөөртүп турар. 23 тонна чугайны өртедир турган, ону 117 хуу күүседип алган. Тудугжуларның аразында Моңге Ходан, Степан Идам, Кенден Калзан олар шалыпчылар болуп, хүн бүрүнүң ажыл нормазын 120—130 хуу күүседип келгилээн. Олар шупту партийжи даалгаларлыг.

Бистиң колхозувустуң орулга киирип алыр черинң бирээзи аң-тывыш ажылы болгай. Ынчангаш ол талазы-биле тускай бригаданы организастааш, ооң бригадиринге коммунист Кирилл Шөөжүкүү томуйлаан. Ук бригада колхозтуң бүдүрүлге онаалдазын 102 хуу күүсеткен. Коммунист-аңчы Шимит Седип аңчылар аразында чарыштың тиилекчизи болуп, тергээн колхозунга 540 рубльдиң орулгазын киирген.

Колхозтуң партия организациязының учёдунда 50 коммунист бар. Оларны дөрт партбөлүктер каттыштырып турар. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, партияның политиказын массаларга тайылбырлаар, чон-биле харылзаазы быжыглаар талазы-биле партбюронуң чорудуп турар хемчеглеринге олар идепкейлиг дузалажып турар. Ооң-биле кады көдээ интеллигенция бистиң база бир чугула даянып кушувус. Школа директору Салчак Комбу, башкылар Е. Даваа, Сенгии Бовей-оол, сельпо ажылдакчызы Василий Доржу, бухгалтер Донгак Кызыл-оол олар дег активчилерни онзалап демдеглээри күзенчиг. Шак ындыг дыңнангыр болгаш күүседикчи активчилерлиг тургаш, чон ортузунга организастыг, кижизидилгелиг, культура-массалыг ажылдарны моон соңгаар улам экижидип болур аргалар бар.

Колхозтуң ажыл-агый чедимишкиннери эрткен чылдың бирги кварталында турганындан ырак-та-ла артык болган. Эрткен чылдың бо үезинде күрүнеге чаңгыс-даа килограмм эът сатпаан турган, ам квартал планын 288 хуу күүсеткен. Сүт садарын чүгле 1,8 хуу күүсеткен турган, ам 100 хуу күүседип алган. Малдың чаш төлүнге чидириг улуг турган, ам 1478 хойнуң бүгү хураганын, 78 инектиң 78 бызаазын бүрүн камгалап алган. Ол болза малчыннарның, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң, партия, бүгү хөй-нииити организацияларының үре-түңнелдиг ажылы болган.

Ол бүгү черле эки-дир. Сагыш-сеткилди өөртүп турар чедимишкиннер-дир. Ынчалза-даа ам-даа эки ажылдаар ужурлуг бис. Бисте четпестер чок деп санап болбас. Ылаңгыя коммунистерниң болгаш колхозчуларның аразында шиитпир күүселдези дээш ажылга шүшпең, чугаалап турар сөзү-биле херек кырында ажыл-ишти дүүшпес кижилер ам-даа бар. Партия организациязы моон соңгаар шупту кижилер бир демей эки ажылдаан турар байдалды чедип алыр дээш, ынчангаш колхозту мурнакчы ажыл-агыйларның деңнелинге чедирер дээш бүгү-ле күжүн салып ажылдаар ужурлуг.

А. БАРЫМ,
«Тере-Хөл» колхозтуң партия организациязының секретары.

Комсомол амыдыралы

АНЫЯКТАРНЫҢ ИДЕПКЕЙИ

Бистиң организациявыстың учёдунда 126 комсомолчулар бар. Олар бүрүнү-биле колхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларында ажылдап турар. Комсомол комитединиң удуртулгазында ийи эге организация, ийи бөлүк бар. Олар аныяктарны колхоз бүдүрүлгезинге, культура-массалыг ажылдарга, хөй-нииитичи амыдыралынга киириштирер талазы-биле ажылдарны чорудуп келген.

Мал ажылында 15, хову ажылының комплекстиг бригадаларында 35, механизаторларда 30 комсомолчу ажылдап турар. Колхоз төвүнде 33 комсомолчу янзы-бүрү ажылдарны күүседип турар.

Малдың чаш төлүн чидириг чокка камгалап алырынга дузалажыр 20 комсомолчулар эки ажылдаан. Оларның аразында сакманщиктер Моңгуш Ананмаа 95, Моңгуш Чолдаан 100, Оля Моңгуш 120, Таня Ондар 150 хураганны доруктурган.

Көдээ клубтуң уран-чүүл бөлгүмүнде 50 кижи киржип турар. Олар районнуң бүгү колхоз, совхозтарынга концерттерни көргүскен. Колхоз суурунуң бүгү кварталдарының чурттакчыларының уран чүүлге талантызының көргүзүү болган. Аңаа Тайбың деп № 5 кварталдың уран чүүл көргүзүү бирги черни ээлээн. Ук көрүлдеге ниитизи-биле 350 кижи киришкен. Уран чүүл артистери эң дээре 70 кижини өртемниг чүүлдер-биле шаңнаан.

Клубка солун кежээлерни организастап турар. Ылаңгыя Алдын-оол Даржааның «Эриин эрези» деп романынга номчулга конференциязы болган. Колхозтуң мурнакчы хойжузу, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Ондар Шаравии, чогаалчы Салим Сюрюн-оол оларның-биле ужуражылга кежээлерин база организастаан.

«Кижиниң чаражы деп чүл»?, «Аныяк кижиниң аажы-чаңы кандыг болур ужурлугул?» деп темаларга солун диспуттар болуп эрткилээн.

Бистиң аныяктарывыс болгаш комсомолчуларывыс юбилейлиг чылдың бедик дүжүүн өстүрүп алыр дээш демиселге идепкейлиг киржип, часкы хову ажылдарын чорудуп турар. Тарылга шөлүнүң харыганын туруп аштаарынга 20 комсомолчу эки киржилгелиг болган.

Октябрь революциязының юбилейлиг байырлалынга алдар кылдыр аныяктарның күш-ажылчы идепкейин улам күштелдирер бис. Чаа стадионну, ногаан театрны аныяктарның күжү-биле тудар дээш, ук ажылды организастап эгелей берген бис. Мал кыштаглаашкынынга белеткелдер чорудар талазы-биле боттут ажылдарны чорудар бис.

С. ТАСПАЙ,
Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң комсомол организациязының секретары.

Алдан бирлиг малчын

Онаашкан ажылынга бедик харысалгалыы, аңаа ынакшылдыы-биле эки күш-ажылчы түңнелдерни чедип ап турар кижилер чонунуң идегелин, хүндүлелин чедип алыр. Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң ажыл-ишчилери 61 харлыг малчын Ооржак Маңнай-Караның дугайын хүндүлел-биле чугаалажыр, оон үнелиг сүме, боттуг дуза алырынга идегээрлер. Амгы үеде бо хоочун малчын юбилейге эки ужуражыр дээш калбарган чарышка идепкейлиг киржип, кадарып турары 435 хунан хоюнуң бирээзинден-не 3 кг-дан эвээш эвес дүктү кыргып алыр, чазаглаашкын, чайлаглаашкын, кышка белеткел ажылдарын организастыг эрттирерин хүлээнип турар.

ЧУРУКТА: Хойжу М. Ооржак.

Д. АНАЙ-ООЛДУҢ фотозу.

Шык базырыышкыны доозулган

Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң механизаторлары шык базырыышкынын дооскан. А Киров салбыр 90 га черниң часкы анзарыягазын чоруткан. Трактористер Ондар Санчай-оол, Сат Пароход, Моңгуш Даргы-Сарыг олар хүн бүрүнүң улуг-нормазын үргүлчү ажыр күүседип, ажылдың темпизин шалыпкын чоорудуп турар.

Совхозтуң хову-шөлдеринде бо хүннерде 462 га чер суггарттынган. Бора-Тайга салбырының суггатчылары Сарыглар Хеймер-оол, Хевалыг Чыргал, Куулар Базыр-оол олар 41—30 га черни суггарып, мурнакчыларның одуруунга санатканнар. Ол ышкаш Ишкин салбырның суггатчылары Ооржак Өекпен, Түлүш Эртине, Моңгуш Делгер-оол, Ондар Дембирел, Ондар Коммун-оол олар база-ла кызымак ажылдап турарлар.

Юбилейлиг чылда чаагай дүжүттү өстүрүп алыры-биле тараажылар 4820 тонна өдекти теккен.

П. СЕРГЕЕВ.

„Россияның" тараажылары

Таңды районда чоокта чаа организастаттынган «Россия» совхозтуң ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 50 чылы оюнга күш-ажылчы чедимшкиннерлиг ужуражыр дээш юбилейлиг чылдың чазын бичө эвес чедимшкиннерлиг эгелээн.

Совхозтуң тараажылары бо чылын 7442 га черге тараа культураларын, 200 гектар шөлге силосту болгаш 524 гага чаңгыс чылдыг сигенни тарыыр планныг. Бо хүннерде 42 трактор агрегаттарын 1, 2, 3 дугаар хову бригадаларынче аъткарган.

С. Баянга удурткан № 3 хову бригадазында алды агрегат апрель 12-ден эгелээн шык базырылгазынче киришкен. Сөөлгү хүннерге чедир 600 га черниң шыгын базырган. Бригаданың мурнакчы механизатору В. Морозов улуг нормазын ажыр күүседип, өскелерин мурнап турар. Ол ышкаш шөлдүн шыгын чидирбес дээш механизаторлар бүгү аргаларны ажыглап, баштай эрээн черлерниң шыгын чидирбези-биле чогуур үезинде хынмыртеп турар. Чажар үрезин белен, хову турлагаларынче сөөртүлгези чорун турар.

К. КАНЧЫЫР-ООЛ.

Суггарылганы дүргедеткен

Барыын-Хемчикте «Шекпээр» совхозтуң Дөң-Терезин салбырының тараажылары часкы суггарылганы бо хүннерде калбартып турарлар. Тарылга шөлүнүң 1000 гектарын суггарар сорулга оларның мурнунда салдынган.

Салбырда дөрт суггатчы звенону организастап тургускан. Звенозарда 40 кижи ажылдап турар. Суггарыкчыларның мурнуку одуруун О. Сайын-Белектиң звенозу ээлээн. Салбырның тараажылары бөгүнге чедир 220 гектар тараа шөлүн суггарганнар. Сиген шөлүн суггарар ажыл база чорун турар. Ажыл-ишчилер 70 га сиген шөлүн суггарганнар.

КЫЗЫЛ ТУК АДААНДА БАЖЫҢДА

Бо кудумчуга чорзумза-даа, кайда кандыг албан чери барын уттупкан мен. Чү-даа болза базып олур мен. Баар дээн бажыңым—Эрзин көдээ Советтиң кырында кызыл тук чайынналып киискип тур.

...Күүскомнуң даргазы Тамара Сарыг-ооловна Седипкова ажыл-агый дугайын чугаалап олур:

— Көдээ Совет суурнуң чаагайжыдылгазы дээш эки херектерни организастаан. Элээн хөй чаа чүүлдерни кылган. Эрткен чылын Эрзин суурга тарымал ыяш камгалаар херимнерни кылгылаан бис, бо чылын ол ажылды уламчылаар. Оон аңгыда Титов кудумчузунга 500 хире ыяшты олуртуру-биле белеткээн, а келир күзүн Найырал кудумчузунга 650 ыяшты олуртурун көрген. Чаагайжыдылга ажылынга чурттакчыларның, хөй-нииитиниң, школачыларның күжүн хаара туткан.

Тамара Сарыг-ооловна — аныяк коммунист. Ол көдээ Советтиң даргазынга ийи удаа соңгуткан.

— Советтиң кичээнгейиниң төвүнге сууэниң бүдүрүлге черлериниң ажылын тургусkан бис — деп, эш Седипкова уламчылады. Районнуң садыг килдизиниң эргелекчизиниң, чамдык садыгжыларның отчёдун чоокта чаа дыңнагылаан бис. Школа септелгезинге чонну организастаарын кончуг чугулага көрүп келдивис. Көдээ Советтиң чагыргазында албан, бүдүрүлге черлериниң, ада-иелерниң күжү-биле школага бо чылын 300 кубометр одаар ыяшты белеткээн бис.

Эрзин суурда улусчу дружина. херээженнер чөвүлели доктаамал ажылдап турар.

— Ажылчы чоннар-биле харылзаа, оларның амыдырал байдалын, сонуургалдарын өөренири, негелде-хомудалдарны чөптүг көөрү дыка чугула болгай — дээш, Тамара Сарыг-ооловна улус-биле хууда ужуражылгаларын, амыхууда айтырыгларны шиитпирлеп турганын хөөреп берди.

Мурнунда колхозка эки ажылдап чораан, ам кырып-назылаан Норбу Ишкин деп кырган бар. Көдээ Совет ооң амыдырал-чуртталга байдалын сонуургап көргеш, бажыңын чугайладып, школа назылыг ийи урууң күрүнениң долу хандырылгазынга тургузуп берген. Ол кырган чаа амыдыралга, Совет эрге-чагыргага өөрүп четтиргенин чугаалап олурар. Кижилерге кичээңгейден артык үнелиг чүве чок.

Эрзин суурда кырып назылаан Дембирел Чыпсын база чурттап олурар. Ол көдээ Советке билдиришкин-даа киирбээн, ынчалза-даа күүском, депутаттар ооң амыдырал-чуртталга байдалын чугаалажып көргеш, ооң ажы-төлүнүң өөренип, кижизидиринге таарымчалыг байдалды тургузуп, ийи уругну күрүнениң долу хандырылгазынга хүлээп алган.

— Ам үеде кудумчу, суур чаагайжыдылгазы дээш кызымак ажылдап тур бис — деп, Тамара Сарыг-ооловна оон ыңай чугаалады.— Суурнуң чурттакчыларының ниити хуралын эртирдивис, аңаа тодаргай сорулгаларны харысалгалыг кижилерниң адын адап тургаш чугаалашкан бис.

Кудумчу чаагайжыдылгазының, суурну аштал-арыглаарының кол штабтары — кудумчу комитеттери ол. Комитеттер даргалары эштер Сандак Казак, Соян Долгар ол ажылды кызымак чорудуп, көскү экижидилгелерни чедип ап турар.

...Хүн орайтаан. Ажыл шагы төнер четкен. Тамара Сарыг-ооловна бажыңынче далажы берди. Ону ооң уруглары — школачылар Соня, Алеша, уруглар садының дөскелчокпайлары Таня, Саша, он бир айлыг Саяна манап берген. Улуг-Хемниң кызыл суглуг Баян-Колга өскен-төрээн соруктуг херээжен ында чурттап турар. Тамара Сарыг-ооловна чаарттынып турар Эрзин суурда эки херектерни эмгелеп, улусчу эрге-чагырганың төлептиг төлээзи болуп, Октябрьның 50 чылынга уткуштур ооң аталдарын чон мурнунга көдүрүп турар.

А. АЛЫМ-ООЛ.

ЧУРУКТА: Т. С. Седипкова.

БАШКЫНЫҢ ЧАМДЫК БОДАЛДАРЫ

Школаларга ажылдап келгеним чылдарда башкы ажылының кайгамчык мастерлерин көрүп келдим. Башкы ажылы шак, минута санында чаартыкчы, чогаадыкчы аргаларны негээр эң-не амыдыралчы, дириг сайзыралдыг ажыл болгай.

Коммунистиг ниитилелдиң төлептиг хамаатылары болур кылдыр аныяк салгакчыларны канчаар өөредирил база канчаар кижизидерил деп айтырыг — кол айтырыг бо. Өөредилге болгаш кижизидилге боттары тудуш чаңгыс чорудулга дээрзин билир бис. Ынчалза-даа олар кижиге ийи аңгы шынарны немеп турар: өөредилге кижиге чогаадыкчы күштү, билигни немеп турар, а кижизидилге—мөзү-шынарны бээр болгай. Черле чогум канчаар өөретсе, кижизиттээ экил? Нити аян-биле ажылдап-ла турар, ынчалза-даа чедимче чок чоруктар бо-ла таварышкылаар.

Мен бодаарымга, багай өөредилге болгаш чурум үрээр чоруктуң тыптып келири башкының бодундан база хамааржыр. Чамдык башкыларның бир кол четпес талазы—өөреникчилерге хей черге хөй багай демдектер салыры. Мындыг чижек дижик: эге класстан бешки класска эп-найыралдыг, өөредилгезинге кызымак, шынап-ла эки өөреникчилер шилчип келген чүве. Бешки класстың бир башкызы өөреникчилериниң ол коллективин көзүлдүр-ле бузупкан. Өөреникчиниң чөптүг чыдагаан-биле дыңнавайн эрттирипкен-даа темазынга, кичээлге ному чок-даа келген дээш багай демдекти бо-ла салыр. Ындыг чөптүг эвес чорукту көрбээн уруглар баштай дыка муңгарап, чамдыкта ыглажып турганнар. Ооң соонда чүү болганыл? Уруглар чоорту багай демдектер-биле эптежип калганнар.

Өөреникчиниң билиинге бичиидаа хамаарышпас, үндезин чок салдынар «ийилер» хоралыг. Ынчангаш башкы кижи демдекти тайылбырлыг салза чогуур. Кажан өөреникчи «ийини» шынап-ла «билбейим-биле алдым» деп миннир болза, ону эдип алыр дээш, өөреникчи бүгү күжүн салып апаар.

Шын эвес салдынган демдектер өөреникчилерни чүге чедирип болурул? Бирээде, үндезин чок черге багай демдектер-биле өөреникчини «кымчылап-ла» турарга, ол аңаа эригип, шаптыланып, бараа-бараа кандыг-даа демдекти херекке албас, өөредилгеге эң хоралыг—тоомчажок көөр чорук өөреникчиге төрүттүнер. Ийиде, башкы кижи өөреникчиге аңаа-ла «ийи» салып каарга, «мен канчаар-даа белеткенириме башкы домей-ле «ийи» салып каар-ла болгай» кылдыр бодаар, өөреникчи бодунуң күжүнге бүзүрел чок апаар.

Үште, демдек дээрге, өөреникчиниң билиин үнелээр деңзи эвес, а башкы кижиниң туразы-биле салдынар аңаа-ла сан-дыр деп түңнелге өөреникчи келир. Ол хүнгү ажыл ол-ла дораан үнелеттинген турар ужурлуг, өөреникчиниң билиинге дүүшкен шын демдек салырындан корткан херек чок.

Өөреникчиниң чүгле аас харызын колдап үнелээр эвес, бажыңга күүсеткен бижимел ажылдарының үнелел демдээн журналга база салып болур. Чүге дизе өөреникчи ол ажылды күүседирде база-ла күжүн болгаш билиин үндүрген болгай.

Оон ыңай, башкының тайылбырын доостурга, ам айтырыг салып болур, тайылбыр чорун турда, хоржок дижир бис. Тайылбыр чорун турда-даа өөреникчи айтырып болгай-ла. Чүге дээрге мындыг: башкының чугаазындан өөреникчи кандыг-бир бүдүн домакты азы сөстү билбейн баар болза, ол аңаа алаакпаш, башкының оон ыңайгы тайылбырын четче дыңнавайн баар болгай.

Эге класс башкыларының чамдык талаларын чемелээри черле чоптут. Школага ажылдап келгенимниң барык чыл санында эге школаның белеткээн өөреникчилерин бешки класска хүлээп ап келдим. Олар кончуг-даа чараш, кижи мөзүлүг кылдыр кижизиттинген, хире-шаанда ханы билиглиг келгилээр. Ынчалза-даа шупту эвес. Чаш кижини эге класска-ла суда салып алгаш, ову культурлуг, эртемниг хамааты кылдыр кижизидеринге хөй күш негеттинер.

Мындыг таварылгада өөреникчини эде кижизидерде А. С. Макаренконуң чергелешкек хөделиишкинин ажыглаар херек: башкы, ада-ие, пионер организациязы база класс— шупту кады хөделип, ол өөреникчиге негелдени деңге салып, мындыг бак ажыл-чаңның хоразын өөреникчиге шуут билиндирип, ону ындыг болбас кылдыр албадаар херек.

Эге класстардан кээп турар чамдык өөреникчилер аажок корттук болгулаар. Оларны «класстың тергииннери» коргудуп өөредип каапкан. «Тергииннер» чүнү-даа канчап кагза, ону көрүп турган «корттук» өөреникчи ол дугайын кымга-даа чугаалавайн баар таварылгалар тургулаар. Мындыг чорукту болдурбазы-биле класска бичии-ле «коргудар» болгаш «корган» таварылгалар тыптып келзе, ооң ногун үзе узуткаарынга башкы бүрүзүнүң күжү четтир.

Оон ыңай чамдык башкылар өөреникчи чурум үрепкен болза, ону директорга, өөредилге эргелекчизинге чедирер. Аар-саар таварылгаларда аңаа чедип турун бээрге, башкы чүгле бодунуң ат-алдарын кудуладып, ол өөреникчи-биле чугаалажып шыдавазын көргүзүп турар эвес, а ол өөреникчини кижилерниң ылгай көөр бак аажы-чаңга база өөредип турары ол. Ынчангаш өөреникчиниң чурум үрээшкинин класска сайгарганы дээре. Мындыг таварылгаларда М. Горькийн аттыг колонияга чүгле аар-саар-даа эвес, а улуг-даа үүлгедиглерин командирлер совединге чугаалажып турганын утпаза чугула.

Кандыг-даа башкының класска келгени, бодунуң мурнунга бир дугаар-ла салыр сорулгаазы—класска эп-найыралдыг коллективти тургузуп алыры болур.

Башкы кижи класска баштай-ла активти тургузар, а ооң соонда өске артиан өөреникчилерин оларның деңнелинге чедирер дээш демисел чорудар. Ол үеде класстың бот башкартынар аргазын бүгү тала-биле деткиир. Олар кылыр ажылын боттары-ла планнап ап, бот-боттары чедер, четпезин шүгүмчүлежип, деткижип, дузалажып, класының, школазының ады дээш кижи бүрү сагыш салып турар апарза, коллективтиң боттанып келгени ол-дур.

Бир эвес башкы өөреникчилериниң бот-тускайлаң чоруун деткивес, өөреникчилеринге бүзүревес, өөреникчилери ойнап-даа, ажылдап-даа турда, оларның чанында «таңныылдап» турар, чүгле мээң айтыышкыным-биле ажылдаар дээр болза, ол класстан кандыг-даа бот-тускайлаң коллектив боттанмас, оон кандыгдаа инициаторлар тывылбас, а экиле дизе чүгле «дужаал күүседикчилери» үнер.

Оон ыңай өөреникчиге чүдүрүлгениң бичеледир, өөредилге шактарын кызырар деп турар бис. Ол шын. Чамдык эртемнерниң шагын ам-даа кызыргаш, ортумак школаның программазынга танцы, музыка өөредилгезин киирзе деп саналдыг мен. Танцы чонның сагыш-сеткил культуразында ырдан дора эвес бир кол черни ээлеп турар. Ылаңгыя чамдык көдээ школаларда танцыны кончуг ховар ойнап турар. Ийи-чаңгыс [illegible] танцылар бир-ле үй-балай болгулаар.

Башкы кижи бодун улуг совет педагог А. С. Макаренконуң өөредиги-биле чепсеглевээже черле хоржок. Арай доңгун кылдыр мынча дизе кымга-даа хомуданчыг эвес боор: «Макаренконуң ажылдарын номчуваан башкы, башкы мен деп адаттынган-даа дүжүү чок».

Өөредилге болгаш кижизидилге ажылдарының дугайында мээң бо бичии чүүлүм — дүрүм эвес, сүме-дир.

М. ЭРГЕП,
Эрбек сес чыл школазының башкызы.
Бии-Хем район.

Депутаттың округка ажылы

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң [illegible]

Ш. КАНДАН.

ХОВУДА АЖЫЛ ХАЙНЫККАН

Улуг Октябрьның 50 чылының байырлалынга алдар кылдыр ажылдап, албек дужуттуг өстүрер дээш Чөөн-Хемчиктиң механизаторлары болгаш тараажылары улуг демиселде киргеннер. Партия райкомунуң бирги секретары Шуулуу Даваавеич Кууларның районда часкы ховуу ажылдары канчаар чорупп турарын сонуургадывыс.

— Бистиң районда амгы үеде часкы ховуу ажылдары массалыг калбарган. Апрельдиң бо хүннеринге чедир шык базырылгазыны доозулган, түс-түс гектар черни андарган. Суггарган черлер база хөй. Часкы ховуу ажылдары «Чыраа-Бажы», СЭКП XXII съездизи аттыг совхозтарда, «Большевик» колхозта организастыг чорупп турар—деп, ол чугаалаан.

Шеми кайда сен дээн халтыныс. Чавызаш артчыганы ажа хонуп келирвисеке, ховуу турлаа чиге мурнувуста костүп келди. Күчүлүг тракторлар черни чарган, хорзуунуң чимчедир ааппргазы. Бригада төвүнде чугле норлар бар, олар чем белеткээн турлар. Механизаторларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг бүгү-ле байдалдар тургустунган. Төпту лозуң-плакат-биле көрүштүг шимээн. Ында агитхуудустуң ээлчеглиг номеринде тараажыларының эң чугула сорулгаларын, часкы ховуу ажылдарының баштайгы хүннериниң түңнелдерин болгаш мурнакчыларының аттарын, оларның ажылының чедиишкиннерин көргүскен.

Колхозта партия организациязының секретары В. Б. Үзек-биле ужурашкаш, часкы ховуу ажылдарынга холбаштыр беседа кылдывыс:

— Юбилейлиг чылда силерниң механизаторларыңарның болгаш тараажыларыңарның мурнунда кандыг сорулгалар турул турар ирги. Василий Балчынович?

— Бистиң колхозтуң тараажылары байырлалдыг бо чылда 3229 гектар черге ниитизи тарылганы чорудар. Оон иштинде тарааа культуралары 2616 гектар, а кызыл-тасты—1600 гектарга тарыыр бис. 400 гектар черге кукуруза база тарыыр. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылының байырлалынга тэлептиг ужуражыр дээш, бистиң механизаторларывыс түс-түзунда социалистиг хүлээлгени алган, СЭКП XXII съездизи аттыг совхозтуң механизаторларын чарышка база кадап кыйгырган. Бо чылын тараажыларывыс бир гектар черден ортумаа-биле 9 центнерден эвээш эвес тарааны, а суггаттыг черден 12 центнерни өстүрер.

Мынчангаш алдынган социалистиг хүлээлгени күүседир дээш демисел эгелээн. Ховунуң комплекстиг ийи бригадазы шык базырылгазынга эки ажылдаан, ам чер андарылгазында. Дуржулгалыг тракторист А. Кара-Сал «ДТ-54» трактор-биле 3 хүн иштинде 215 гектар черниң шыгын базырган, чарыштың мурнуку одуруунда чорупп турар. Ол мышаш А. Монгуш, О. Морзук-оол олар хүн бүрүде нормазын 120—130 хуу күүседип турарлар.

Колхозтуң баштаар черни болгаш партия организациязы тараажыларның социалистиг чарыжының түңнелдерин ажылдап кылгаш, бригадалар аразынга шилчип чорууру тукту 10 рубль шаңнал-биле кады тургускан. Чарыштың түңнелин декада санында үндүрер. Мурнакчы трактористер аразында шилчип вымпелдерин акша шаңналы-биле кады тыпсырып көрген.

Бригадаларга партия организациязы 12 агитаторларны бижыглаан. Олар баштайгы беседазын кылып, агитхуудустарны үндүрген. Кожээ клубтуң бот-тывынгыр артистери бригадаларга концертти база көргүскен.

К. ХЕРТЕК.

Хайнышкынныг чорудуп турар

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары часкы ховуу ажылдарын Торгалыгның, Кожайның, Эйлиг-Хемниң шөлдеринде хайнышкынныг чорудуп турар. Торгалыг бригадазының механизаторлары бо хүннерге чедир 560 гектар черниң шыгын базыра ааапртээннер. Трактористер Кара-оол Чамыян, Виктор Балдан хүн нормазын 100—105 хуу күүседип турарлар.

Ол-ла бригаданың коммунист Кыргыс Хунажыкка удурткан звенозу 50 гектар тарааа шөлүн суггарган. Кожай бригадазының дөрт агрегады часкы чер андарылгазын чорудуп турар. Бо хүннерге чедир олар 100 гектар черни чарганнар.

Хуусаазындан эрте

Делегейниң ажылчы чонунуң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү Май 1-ниң байырлалынга уткуштур күш-ажылчы ээлчег «Тыва даг-дүгү» комбинатта калбарган. Бүдүрүлгениң алды дугаар экскаваторунуң машинистер экипажы бирги кварталда тергиин эки ажылдаан. Экипаж эрткен үш айда 60 муң кубометр даг массазын база руданы технологтуг складче болгаш даг-дүгү арыглаар фабрикаже сөөртүп чедирер турган, ону 75886 кубометр кылдыр күүсеткен.

Олар май 1-ге чедир күүседир деп алган даалгазын апрель 20-де күүседипкеннер.

Ажыглалга киирген соонда...

Алаштың суггарылга системазының ийиги ээлчээн ажыглалга дужаарының белеткел ажылдары ам чорупп турар. Дериилгениң үш дугаар участогунуң бугазын казары, эдип таарыштырары бүрүн доозулган. Оортан адырланып чорууp бугаларны база кылган.

Ынчангаш ам Алаштың улуг бугазының унун куду сугнуң агып бадар үези чоокшулап келген. Буганың ийиги ээлчээн ажыглалга киирген соонда, «Сүт-Хөл» совхозтуң суггарыкчылары 600 гектар черни суггарар аргалыг болурлар. Алаштың суггарылга системазы 1800 гектар черни суггарарынга ойлеттинген. Келир чылын ол долузу-биле ажыглалга кирер.

Бодандырыг болбаан бе?

Республикада хойжу бригадаларның төптеринин одар-белчиириниң ортузу, хойжулар-биле харылзажырынга, ажыл чорударынга эптиг черлерде тудуп тургузуп турар. Ол төптерге бүдүрүлге тудугларындан аңгыда, хойжулар чыгып кээп хурал-суглаа, өөредилге эрттирер, лекция, илеткел дыңнаар, кино, концерт көөр кызыл булуңнуг база чуңнар бажыңныг болур ужурлуг.

Бистиң «Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырының хойжу бригадаларының төптеринде байдал ындыг эвес. Мындаа чаа бүгү малчыннарның хуралын эрттирер дээш. Туралыг деп черде № 2 хойжу бриганың мурнакчы хойжузу С. Чудуманың аалынга чыглыр деп чарлаан. Малчыннар, удуртур ажылдакчылар чыглып келгилээн. Чүс ажыг кижи өгге сынар эвес, ынчан элээн соок турган болгай. Даштыгаа хурал эрттирип, дидиреп хүнзээннер. Совхоз директору эш А. Түрген-оол безин өгже сыңнып кирер ужурга таваржып турган.

Хурал соонда кино көөр дээн. Өгге таарышпас болган ужурунда, улуг хой кажаазынга кинону көөр деп дугурушкан. Оон ыйбактарын дуглаза-даа, чырыкка кино орта көзүлбес болган. Чүс ажыг кижиден чүгле он шаа кижи кино көрген, өскелери тарай бергилээн.

Хойжу бригаданың төвүнде эки дериттинген чурталга бажыңы, кызыл булуң, чуңнар бажың чок болгай. Бир эвес делгем кызыл булуң тудуп алган болза, чүге ындыг боорул, малчыннар ажыл-херээн шөлээн чугаалажып, солун кинону көрүп албас бе!

Үстүнде байдал кымга-даа, ылангыя совхозтуң удуртур ажылдакчыларынга-даа шыңгыы бодандырыг болбаан бе? Бодавыже, оларны ам бодандырган боор!

Ч. НАМДАРАА.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хемде № 1 трактор-ховуу бригадазының тараажылары болгаш механизаторлары апрельдиң ийиги чарыының эгезинде часкы ховуу ажылынче киирген турган. Тос агрегат бо хүннерге чедир 2964 гектар черниң шыгын базырган. Трактористер Бара-Сал Дактан, Монгуш Деге ажыл хүнүнде 70—70 гектар черниң шыгын базырып, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорупп турарлар.

Бригада 4827 гектар черге тарылга чорудар, оон иштинде тарааа культуралары 3400 гектар, 845 гектар черни удур андарып ажылдап кылыр. 660 гектар черге мал чеми сиген болгаш кукуруза тарыыр, кукурузаны суггаттыг черге олуртур, суггатчы звено суггарылга бугазын аштап, септей берген.

Иштии-Хемде ийи ховуу турлаа эки дериттинген, көргүзүг самбыраларын, хана солуннарын үндүрүп, мурнакчыларны чырыдып турар. Кара-Сугда ховуу турлаанда кызыл булуң, столовая ажылдап турар, механизаторлар аъш-чем-биле, культура-массалыг ажыл-биле эки хандыртынган.

Т. ОЧУР-ООЛ.

• • •

Юбилейлиг чылдың дужууу дээш демисел Жданов аттыг кожээ ажылагый артелиниң тарылга шөлдеринде калбарган. Шык базырылгазында алды трактор ажылдап турар. Ховуу ажылы эгелээнден бээр 960 гектар черниң шыгын базырып ааапртээн. Шык базырып турар трактористер ажыл хүнүнде 45 гектар черни ажылдап кылыр нормазын 50—60 гектар чедирип турарлар.

Эрткен чылын чер андарар план күүсеттинмээни-биле 3 муң гектар черни удур андарар. Чер андарылгазында ажылдап турар механизаторлар ажыл хүнүнде 6 гектар чер андарар нормазын 9—10 гектар чедирип, ажылдың темпизин дүргедеткен. Колхозтуң тараажылары бо чазын 4440 гектар черге тарылга чорудар планныг, а черни удур андарып ажылдап кылыр ужурунда ажыл хөй.

С. НАМЧАН.

ЛЕНИНЧИ ӨРЭЭЛ

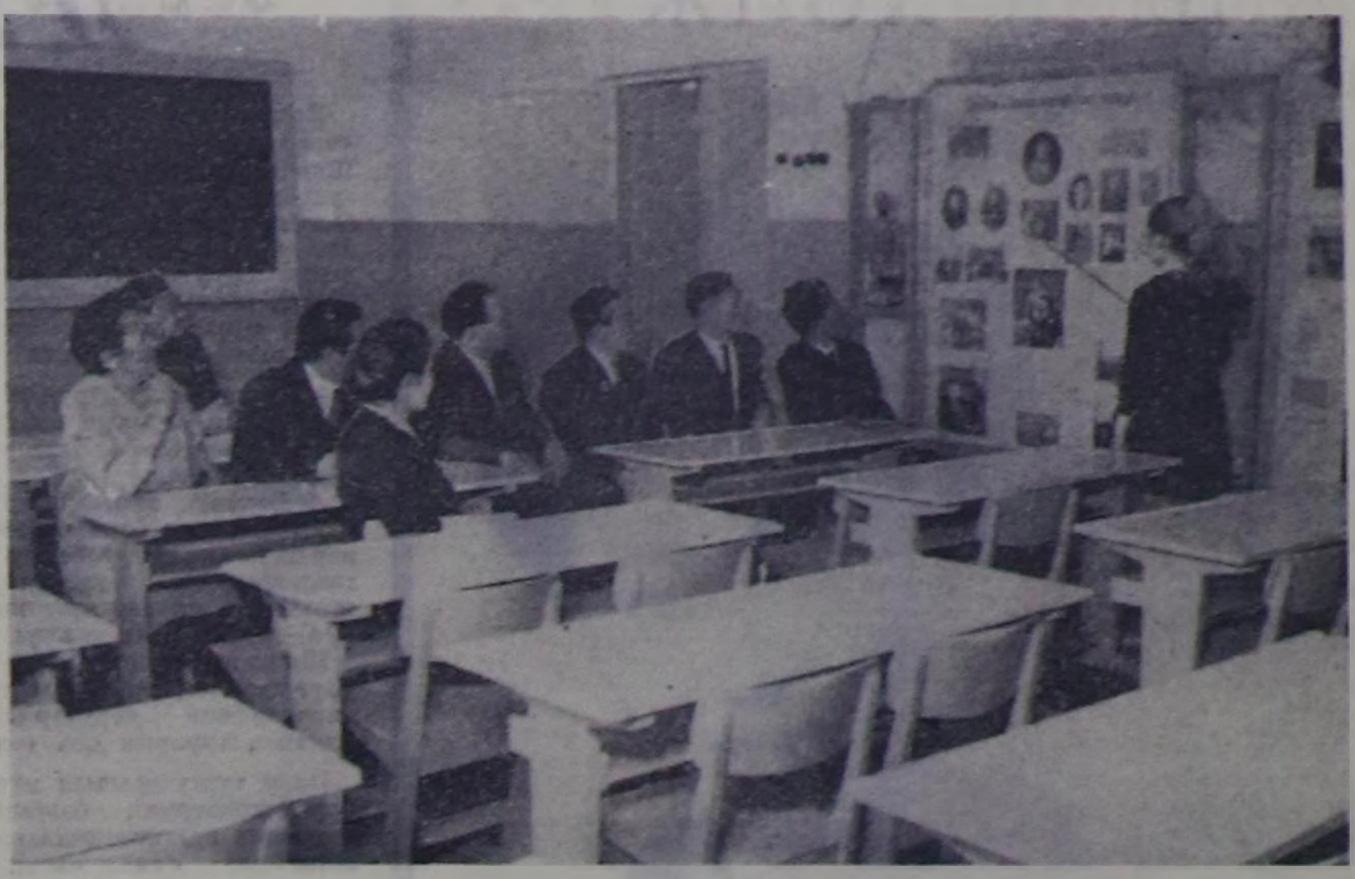

Бии-Хем районнуң төвү — Туран хоорайда № 1 школаның арыг-силиг, чырыткылыг, кааг чараш өрээлдериниң бирээзиниң ажиинде «Ленинчи өрээл» деп бижип каан. Чоокта чаа Моол Арат Республиканың Завхан аймаааның партия комитединиң бирги секретары эш Пендийн Алья баштаан төлээлер болгаш СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока-биле кады бистиң корреспондентивис ону көрүп чораан.

Ол өрээлдиң дерээни бүгү талазы-биле эптиг, чараш, ханы утканы эдерген болгаш хүндүткел-биле бүргеттинген. Ында делгиирлер чеди кол кезектен тургустунган, олар бо-дур: Володя Ульяновтуң чаш болгаш элээди назылыг чораан чылдары; Владимир Ильичиниң революсчу ажыл-чорудулгазының эгези; В. И. Ленин — Коммунистиг партияның үндезилекчизи; Ленин — 1917 чылда; Ленин — 1918—1924 чылдарда; Ленинниң херээнге шынчы бис, Ленинчи черлер-биле.

В. И. Ленинниң ажыл-амыдыралы-биле холбашкан бо делгиир чүүлдерни өрээлдиң ханаларын дургаар таарыштыр тургускулаан, оларның үстүнде сураглыг совет чурукчуларның Ленин-биле холбашкан чуруктарының репродукцияларын база делгегилээн.

Школаның директору Нина Васильевна Селина аалчыларны өрээлче киирип, бо үениң хевири-биле кылган стол, сандайларынга чалап олурткулааш:

— Бистиң экскурсоводтарывыска сөс берээли, дыңнап көрүңер—диди.

Ынчангаш делгиирде бөлүк бүрүзүнүң аайы-биле школачылар боттары В. И. Ленинниң амыдыралынга, революсчу ажыл-чорудулгазынга холбашкан чүүлдерни илдик чокка чугаалап, аажок билдингир кылдыр тайылбырлап турар болду. Ылангыя ГОЭЛРО планының дугайында чугаалааштың, ону англи чогаалчы Уэллстиң Ленин-биле канчаар чугаалажып турганы-биле холбаштырып турар.

Тайылбырлар кылыры доозулган соонда, ун бижээн аппаратты ажылдадыптарга, Владимир Ильичиниң чүве чугаалаан үнү ол хевээр дыңналып келир. Ол бүгүнү кижи дыңнааш, сеткил аажок өөрүп келир, школаның башкылар, өреникчилер коллективиниң Ленинчи өрээлге холбаштыр кылган ажылын кижиниң мактаксаары, «четтирдим» дикээри келир. Тайылбырны школачылар Н. Макарова, Т. Перфилова, Р. Шубина болгаш Л. Зорина олар билдингир кылдыр чугаалагылап турарынга кижи өөрүүр, оон-биле кады ол уруглардың ниити билии черле шыырактыр кылдыр, оларны дыңнаан кижи бүрүзү бодап келири чугаажок. Ол болза школада өөредилгени ниитизи-биле бедик деңнелде тургусканының база бир херечизи-дир.

Ында демдеглел дептери база бар. Ленинчи өрээлди көрген кижилер аңаа боттарының бодалдарын бижиир. Ында мынчаар бижигилеп каанын көрдүвүс: «11 «б» класстың 14 өөреникчилери бистер Ленинчи өрээлди көргеш, улуу-биле сонуургадывыс, ону кылганнарга четтирдивис, улуг башкывыстың, бистиң адавыстың дугайында хөй чүүлдерни база билип алдывыс», «Ильинка школазының 17 өөреникчилери 1966 чылдың ноябрь 27-де мында чораан, Ильичиниң ажыл-амыдыралынга холбаштыр биске чугаалап берген чүүлдерни өөрүшкү-биле дыңнаан. Бо өрээлди улуу-биле сонуургадывыс». Өске-даа бижиишкиннерни ол дептерден номчуп болур.

Түңнелинде моол аалчылар база демдеглел дептеринге боттарының бодалдарын бижээш, Ленинчи өрээлди көргүскени дээш өөрүп четтиргенин илергейледилер. Ленинчи өрээлдиң бир булуңунда делгээн чүүлдерни аалчыларга школачы Н. Макарованың тайылбырлап турарын бо чурукта тырттырганы ол.

С. САЛЧАК.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

СҮРҮКЧҮЛЕР СҮМЕЛЕП ТУР

«Сукпак» совхоз — мал семиртир ажыл-агый болгай. Аңаа малды эки ажаап, олардан хөй деңзи немелдезин чедип алган соонда, Абакан хоорайның эът комбинадынче сүрүп чорудуп турар. «Сукпак» совхозтуң мал сүрүүшкүнүнде хөй кижи ажылдап турар бис. Моон-биле холбаштыр малды кажан сүрүп чоруттса экил дээр дугайында мал сүрүкчүлери бисте сүмелер бар. Чүл дээрге, апрельде азы майның баштайгы чартыында сүрүп чоруптарга, чедимче чок чүүлдер таваржыр. Чижээлээрге, 1965 чылда малды майның 5-теи эгелеп сүрүп чорупкан бис. Маңаа чүү болганыл дээрге, азыралга турган малдар чемиз чоктай бээр, ынчаарда чаа оът четче үнмээн болур, ынчангаш мал тотпас. Бо дугайында мал сүрүкчүзү Хертек Кан-оол мынчаар чугаалаар:

— Бурунгу чылын малды Абаканче эрте сүрүп чоруптарывыста, шарыларывыстың чамдызы орукка чудай берген. Бара-Хөлдүн артын мырыңай кастынып аштывыс. Ынчаарга эрткен 1966 чылда июнь 20-де моон үнүпкен бис, ол өйде мырыңай-сээк хөй, мал орта оъттавас, шарылар шаашкактаап чорупп бээр, аъттар сээктээр. Ынчангаш эмин эрттир эрте-даа эвес, орай-даа эвес үнер болза эки. Малды Абакан орукче майның 15-тен алды айга чедир үндүрер болза таарымчалыг.

Ынчаарга бистиң мал сүрүп чорупп турар оруувус кандыгыл? Ол дээрге кадыр, берт тайгалар оруулур. Туран баштааш, Балдырганче чоруптар. Оон эртер черни чок моон малгаштар орук дургаар чыдар. Ындыг малгаштыг черлерни ийи хүн чорупп келгеш, ам эртер. Малгашка шарылар калбаржы берген чыткылаар, ынчангаш аңаа калдынган шарылар буза булгап үнүп-даа тургулаар. А ак черлерге үңгүлей бээрге, тараалыг бел аъргалар таваржып келир, ону база оар.

Авыралды деп черни ашкаш, Хүт хемге киргеш, оон ынай чоруптар. Озан чүдүктар орукту дөора дүй ушкулай берген чыткылаар, ону аштаар. Чамдык черлерге орук буралчак болу берип, шарыларның өскээр чорупп бээрин болдурбас дээш, черлерни дестеп дугаар ужурга база таваржыр.

А Бара-Хөлге чеде бээрге, ында амыдыралга херег лээр чүүлдер-ле хөй: ан-мен, кат-чимис, тоорук. Оон-биле кады ында айыылдар база хөй, чул дээрге адыг, бөрү, дырбактыг дээн ышкаш араатаннар эңме-дикчок. Адыглар, бөрзектер одагга кылаштажып-даа келир. Эрткен чылын биске ындыг таварылга болуп турду. Моон-биле холбаштыр мал сүрер өйде бистерге дүүрге боолаан чөпшээрээп бээрин күзеп турар бис. Бо айтырыгны моон мурнунда-даа тургузуп турган чүве. Ынчангаш бо дугайын өөренип көөрү эргежок чугула. Сүрүкчүлерниң моортан чорупкаш, азтан дужурбес, чугаалажыр чүвези-ле ол: адыг, бөрүден канчап-ла менди эртип алырыл? Мындыг берге байдалдарга чорупп турар мал сүрүкчүлериниң дугайында кичээнгейни кайы хире салып турарыл?

Мал сүрүкчүлеринге дүс чудурер түскай бригаданы эш Горбунов удуртуп турар. Ол кижи сүрүкчүлерниң хүнезин складының эргелекчизи деп, база 110 рубль шалыңныг ажылдап турар. А херек кырында ол болза дүс чудурер аъттарны таныштарынга хөлезилеп, аңаа доорартан шуут байып турар. Совхоз директору турган эш Середкинниң ан эъди, кат-чимис, тоорук, балык алыр кижизи, черги база ол турган. Ол кижиниң бо чылын аңаа тургузар, тургуспазын өөренип көрзе чогуур, ылангыя сүрүкчүлер Кыргыс Мынмыр, Монгуш Даңгы-Белек болгаш өскелер-даа ол дугайында хомудап чугаалап турарлар.

Ам мал сүрүүшкүнүнүң черинде орук аштаар бригаданы эш Иргит Базыр башкарар. Дусту база ол бригада эргелээр кылып каар болза таарымчалыг болур ийик. Олар кожтарлыг, «Дружба» деп хирээлиг, аштаганы ам үеде эгелепкеннер. Буйба аксынга мал сүрүкчүлериниң чиир хүнезинин база эш Базырның бригадазы хүлээп алгаш, бригадаларга чедирер кылдыр организастаар болза кончуг эптиг болур. Бо сүмелерни совхозтуң дирекциязынга өөренип көргеш, чөптүг-биле шиитпирлээрин күзеп турар бис. Моон мурнунда дүс чудурер дээн кижилер ай санында хөй шалыңны ап турган хирезинде-ле боттарынга каттап, балыктап, тоорук-тап ап, хуузунда ажылын кылып ап келген дээрзинче дирекция черниниң кичээнгейин углап турар бис.

Малды сүрүп чорупп турар үезинде мал эмчизи биске кээп турар болза эки. Аарыгдан өлген малдарга акт тургузар, аскааннарны, ааргаанарны эмнээр болгай. Аът өргазы чаарай бээрге, шары аксай бээрге, боттарывыс-ла душкан чүве-биле чаап, шарыгылап алыр-дыр бис. Мал эмчизиниң бараан, сураа чайны өттүр чок боор-дур. Бир эвес орукка мал өлү берген болза, чижээлээрге, Кара-Хөлден Буйбаже чудуруп бадырар. Аңаа келирге, ону хүлээп албайн баар таварылга база бар, оон соонда ону совхоз төвүнче алгаш бадырар. Ол аразында өлген малдың эъди чыдып калыр. Моон соңгаар мал сүрүкчүлерин мынчаар көөр чорукту болдурбас болбас.

Чылдың-на, мал сүрүп чорууp деп турда, радиоприемникти биске садып бээрин аазааш, ону бүдүрбес чүүл база бар. Тайгага солун чедер эвес, оода радио-биле чурттуң амыдыралын билип ап чорууp арганы биске чүге бербезил?

Бо бүгү чүүлдерниң дугайында «Сукпак» совхозтуң дирекциязы, ында партия организациязы хемчеглерни ап, бистиң сүмелеривисти өөренип көргеш, ходелип үнер боор деп улуу-биле идегеп турар бис.

Сарыглар АЛЕЕТ.

Араатанзыг халдаашкын үргүлчүлеп турар

ХАНОЙ. (СЭТА). Бо черниң шагы-биле эртенгиниң 9 шак үезинде апрель 25-те америк самолёттар Ханойнуң агаар делгемиңче шургуп кирип келген. Таиландының таладындан кеступ келген «Ф-105» дээр 16 шуурдекчи бомбардировщиктер хоорайның мырыңай дал ортузунуң кыры-биле эрткеш, Ханой чанында делегей аэропорту турар Зяламче халдаан. Бомбалар дүшкен районга ыш дээр шаар кедурлуп үнген. Агаардан халдаашкынга удур камгалаа кезектериниң ракета-зенит-биле күштүг адышкынынга америк самолёттар таварышкан. Вьетнамның шуурдекчи ужар-чүүлү агаарже кедурлуп үнген. Найысылалдың камгаланчылары бир америк самолётту дүжүр аткан деп, Ханой радиозу дораан-на дыңнаткан. Америк ужудукчуну Ханойнуң чанынга тудуп алган.

Кызыл хем аксының районунда агаар бойдустуң байдалы эниишээнин ашыглап алгаш, соолгу хүннерде америк ужар-чүүл ВДР-ниң 20-ги параллельден соңгу талаже районнарынга удур боттарының халдаашкынын дыка күштелдирген.

Пентагоннуң медээлеериндиң өзугаар алырга, ВДР-де үш объектилерни: Тхаингуенниң металлургия комбинадын, Хайфон портту болгаш шериг аэродромнарын бомбалаарын америк ужудукчуларга чоокку үеге чедир хоругдаан турган. Ынчаарга ол металлургия комбинадын 10 удаа бомбалаан. ВДР-ниң эң улуг порту Хайфоннуң үлетпүр черлерин болгаш чурттаалга кварталдарын апрель 20-де араатанзыг өзү-биле бомбалаан.

Адак соонда, Сайгонда америк командылалдың мииниптен чугаалап турары-биле алырга, апрель 24-те америк самолёттар Ханойдан барыын болгаш соңгу-чөөн талаже ийи шериг аэродромнарже ийи удаа халдаашкын кылган. Мынчангаш ВДР-ниң девискээрин «кызыгаарлалдыг бомбалаар» дугайында Пентагоннуң чуңчурууш-куну шуут-ла хөөзун чүве болу берген.

Ханой чанында Зяламче апрель 25-те халдаашкын — соолгу он айларның дургузунда дөрткү халдаашкын — ВДР-ниң эң-не сырый чурттакчылыг районy—Кызыл хем аксының районунга агаардан халдаашкыннарны америк араатаннарның мооңнээр дээр кем-буруулуг бодалының дугайын херечилеп турар-дыр.

Америк халдакчылар шиитпирлиг ойтур шавышкынга таваржып турар. Апрель 24-ту вьетнам солуннар «америк ужар-чүүлдүң кара хүнү» деп адаан, ол хүн вьетнам дээрниң камгаланчылары 9 америк самолётту дүжүр аткан.

ДАШТЫКЫДА

Аргентинаның Компартиязының VII национал конференциязы

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Аргентинаның Компартиязының VII национал конференциязы болган.

Делегейниң болгаш ниитиниң байдалының дугайында, партияның болгаш демократтыг күштерниң сорулгаларының дугайында Аргентинаның Компартиязының даргазы Викторио Кодовилья илеткел кылган. Чуртта байдалды илеткелчи тодаргай көргүскен. Үндезин чаартылгалар дээш, өзулуг демократтыг болгаш улусчу чазакты тургузар дээш демиселге ажылчыннарның, тараачыннарның болгаш бүгү аргентин улустуң чаңгыс эвин быжыглаарынче ол кыйгырган.

Аразында коммунистерниң улуг салдарлыг болуп турары ажылчы массаларны организастаарының болгаш каттыштырарының херээнге Коммунистиг партияның өзүп орар ролюн ол айыткан. Делегей байдалынга хамаарыштыр В. Кодовилья бүгү делегейниң улустарының аразынга Совет Эвилелиниң кайгамчык улуг ат-алдарлыын онзалап демдеглээн. Мао Цзэ-дунуң болгаш ооң бөлүүнүң шовинистиг, антисоветтиг политиказын ол шиитпирлиг буруу шапкан.

Маадырлыг вьетнам улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарынче кыйгырбышаан, аргентин коммунистерниң удуртукчузу америк агрессорларны буруу шапкан.

Конференция чугаалашкан айтырыгларының талазы-биле чогуур резолюцияларны хүлээп алган. Май бири-биле холбаштыр бүгү делегейниң ажылчы чоннарынга байырны чедирип, Улуг Октябрьның ам болур 50 чылының чугула ужур-дузалын ол резолюцияларда айыткан. Аргентинаның Компартиязының XXIII съездизин чыылдырар дугайында резолюцияны конференция хүлээп алган.

15 самолётту дүжүр аткан

ХАНОЙ. (СЭТА). Ханой радиозунуң дамчыдылгаларын өзугаар алырга, апрель 25-те ВДР-ниң ийи хоорайларының — Ханойнуң болгаш Хайфоннуң кырынга ниитизи-биле 15 америк самолётту дүжүр аткан. Ханойнуң камгалакчылары 3 самолётту дүжүр аткан. Америк ужар-чүүлдүң ийи шак үргүлчүлээн халдаашкыннарының үезинде Хайфоннуң кырынга 12 америк самолётту дүжүр аткан.

А апрель 24-те америк ужар-чүүл Соңгу Вьетнам девискээриниң кырынга 9 самолёдун чидирген. Ынчангаш вьетнам дээрниң камгалакчылары ийи хүн дургузунда дайзынның 24 самолёдун дүжүр аткан.

Хайфонче халдаашкын

ХАНОЙ. (СЭТА). Америк ужар-чүүлдүң ВДР-ниң эң улуг порту Хайфонче апрель 25-те ийиги халдаашкыны шак ажыг үе үргүлчүлээн. Хайфон радиозунуң дамчыдылгазын өзугаар алырга, бирги, тодаргайлаарга, эртенги халдаашкынның үезинде ол хоорайның камгалакчылары 4 америк самолётту дүжүр аткан. Бир америк самолётту мырыңай порттуң девискээриниң кырынга, даштыкы судноларның турар черниң кырынга дүжүр аткан. ВДР-ниң эң улуг цемент заводунуң турары хоорайның соңгу-чөөн талазынче ийи улуг халдаашкын болган. Америк чедиги флотта баазалыг шуургедекчи бомбардировщиктер ол халдаашкыннарга киришкен.

Чаа базым кылдынган

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). КУДР-ниң Улустуң Улуг хуралының чедиги сессиязы ажыттынган. 1966 чылда, күрүне бюджединиң күүседээзиниң болгаш 1967 чылда күрүне бюджединиң дугайында КУДР-ниң саң министри Хан Сан Ду аңаа илеткел кылган.

Ажылчы чоннарның тургузукчу ажыл-ижиниң ачызында улус ажыл-агыйы планы болгаш эрткен чылдың бюджеди чедиишкинниг күүсеттинген деп, илеткелчи медеглээн. Ынчангаш улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң чеди чыл планын боттандырарынга чаа базым кылдынган, чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга улуг чедиишкин чедип алдынган.

Экономиканың бүгү адырларын хөгжүдеринге эрткен чылын улуг чедиишкиннер чедип алдынган деп, Хан Сан Ду айыткан. Чурттуң хоорайларында болгаш суурларында чонунуң амыдырал-чурттаалгазының экижээнин ол айыткан.

ХҮЛЭЭЛГЕВИС ОЛ

Кадыр кашпалдарлыг, калбак эзимнерлиг Саян сынын ашкаш, кайгамчык улуг Төрээн чуртувустуң база бир улуг хоорайларының бирээзи Иркутскиниң садыг-кооператив техникумунга өөренир дээш келгеннистен бээр элээн үр үе эрте берген. Техникумнуң башкылары бисти чылыг-биле уткуп алганнар. Улуг хоорайга чурттап чанчыкпаан улуска баштай баргаывыста бүгү-ле чүве чаа, сонуургаачыг болуп турган.

Тываның янзы-бүрү булуңнарындан келген шупту 25 оолдар, кыстар бухгалтер, экономист салбырынга өөренип кирген. Өөредилгениң баштайгы айларында бергелер удаа-дараа таваржып турган. Ынчалза-даа кым-даа чидаравады. Мурнунда өөренип көрбээнивис чаа эртемнер база ол ышкаш студент амыдырал бисти сонуургады берген.

Бистиң бөлүктүң удуртукчу башкызы хоочун педагог Василий Григорьевич Моженко биске ажыктыг арга-сүмени берип келген. Өөредилгениң чедиишкинниг организастаарының ажыктыг аргалары-биле таныштырган. Удуртукчу башкывыстың ачызында хоорайның солун төөгүзүн билип алыр аргалыг болган бис.

Бухгалтер учёду, экономиканы планнаары, статистика дээш ышкаш кол эртемнерни хөй чылда ажылдаан дуржулгалыг башкылар өөредип турар. Оларның эрттирип турар кичээлдери амыдыралчы чижектер-биле долдунган.

Өөрениринге таарымчалыг бүгү-ле байдалды тургускан. Чырык чаагай, арыг-силиг өрээлдерлиг, түскай номчулга залдыг, телевизорларлыг общежитиеде күрүнениң долу хандырылгазында чурттап турар бис. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ол хире улуг сагыш салышкынын чүгле эки өөредилге-биле сагыыр чурум-биле харылаар ужурлуг бис.

Бөлүктүң оолдар, кыстары чаңгыс кижи дег быжыг найыралдыг. Кижи бүрүзү хостуг үелерин боттарынга ажыктыг кылдыр эрттирип турар. Суббота санында техникумга Иркутск филармониязының артистериниң солун концертин көрүп, олар-биле ужуражылгаларга киржип турар бис. Чүгле ол эвес. Күрүне циркинге, драма театрынга болгулаар концерттерге база-ла ой-өйлеп барып турар бис.

Бистиң бөлүүвүсте өөредилгези шыырак, хөй-ниитичи оолдар, уруглар бар. Роза Сарыглар, Дина Монгуш, Люда Курбуу, Зоя Монгуш, Дадаа Билзетма, Муна Херелмаа олар мактаалдыг өөреникчилерге санадып турар. Олар кошкак өөредилгелиг эштеринге үргүлчү дузалажып, боттарының деңнелинге чедирер дээш кызып турарлар.

Ортумак түскай эртемниг диплому ам бир чыл болгаш алыр бис. Чонга бараан болур улуг херекке үүлевисти кадар дээш база алдарлыг 50 чылга чедиишкинниг ужуражыр дээш бүгү күжүвүстү харам-нанмайн өөренир хүлээлгелиг бис.

С. МААДЫР-ООЛ,
студент.

Улуг Октябрьның алдары дээш

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Улуг Октябрьга алдар болдурган күш-ажылчы ээлчегти дагжылдарның аразынга бир-ле дугаарында эгелээн. Хотогор шахтазының коллективи хөмүр даш тывыжының чартык чыл планын күүседипкен.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, одаар чүүлдү казып тывары бот-үнезин чиигедир дээш Моолдуң шахтёрлары чедиишкиннииг демисежип турар. Эрткен чылдынга деңнээрге «Налайха-капитальная» шахтада хөмүр даш тывыжы ийи катап өскен. Даг комбайннарын ында бүгү участоктарда чедиишкинниг ажыглап турар. Чуртта эң-не улуг дээн Шарынголдуң хөмүр даштыг черниниң шахтёрлары хөмүр дашты казып тывырының өртек-үнезин дыка чиигеткен.

АНЫЯК ХОЙЖУ

Ховалыг Кара-оол «Торгалыг» совхозтуң эң аныяк хойжузу. Ооң ажыл стажы ам беш чыл чедип турар. Комсомолчу Кара-оол эрткен чылын 100 баштан-на 87 хураганны, бир хойдан-на 2,8 кг дүктү алгаш, көргүзүг талазы-биле дээре черни ээлээн. Улуг Октябрьның 50 чылынга утвуштур ол 100-ке онааштыр 90 хураганны, бир баштан-на 3,1 кг дүктү алырын хүлээнген. Аныяк малчынның сөзү ажыл-херээ-биле карыштайн турар.

ЧУРУКТА: аныяк хойжу Х. КАРА-ООЛ.

ДУРЖУЛГАЛЫГ ВОЖАТЫЙ

ПИОНЕР АМЫДЫРАЛЫ

Узун чапсар дээзүлтан соонда өөреникчилер тус-тус класстарынга олурупкан. Школа директору Бичиш Даваасвич Моңгуш-биле үшкү улдуңнуң түңнелдерин болгаш школада өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарның дугайында чугаалажып олур бис. Даштындан көөрге 30 хар четкелек, карактары хөлчок чүгүрүп турар, чолдаксымаар боттуг херээжен кижи кирип келди. Директор олура:

— Олуруңар, олуруңар! Хува Кармаевна. Пионер ажылын сонуургап тур бис— дээш, директор оон-биле мени таныштырды.

— Бодунуң ажылының дугайында мактаныры эпчок боор чүве болгай. Пионерлер-биле ажыл дугайында чогум чүнү чугаалаарын-даа билбейн тур мен. Бистиң школаның пионер өрээлинче барып көрүңер—деп, ол мени чалады.

Школаның пионер өрээли интернаттың улуг эвес бир өрээлинде турар болду. Пионерлер-биле чорудар ажылды канчаар планнап турарын оон сонуургадывыс.

План тургузарының мурнунда школада өөреникчилерниң болгаш башкыларның комсомол организацияларының секретарлары-биле сүмелешкеш, нийти планны тургузуп, ук планны школаның башкылар чөвүлелинге чугаалашкаш, бадыладып ап турарын ол биске тайылбырлады. Хува Кармаевна Ооржактың удуртулгазы-биле школаның пионерлери улуг ажыл-херектерни кылып турарлар. Аныяк ленинчилерни Коммунистиг партияның херээнге бердинген, бедик моральдыг, коммунизмниң идеалдары-биле чепсеглеңген кижилер кылдыр кижизидер сорулга пионер организациязының эң-не чугула сорулгазы деп чүвени Хува Кармаевна кончуг эки билир. «Ленинчи сылдыстар, чырыңар-ла» деп кыйгырыгның адаа-биле хөй ажыктыг ажылдарны чоруткулаан. Пионерлер кичээлден хостуг үеде боттарының күжү-биле 3 тонна ажыг демир кескиндизин чыгкаш чудуруп чоруткаңнар. Аныяк ленинчилерни күш-ажылга бичезинден-не дадыктырарының талазы-биле чамдык ажылдарны кылгылаан. Саглы сестыг школазының пионерлери «Кызыл туг» колхозтуң Чараш-Дыт фермазын доктаамал шефтеп турар. Эң ылаңгыя РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң база чер-чер Советтерниң соңгулдаларының үезинде ук фермага вожатыйның болгаш класс башкыларының удуртулгазы-биле концерттерни, агитхуудустарны өөреникчилер каш удаа үндүрген. Школада ийи тимуржу командылар бар. Олар назылап кыраан, кадыы кошкак колхозчуларның өг-бүлелеринге улуг дузаны чедирип турарлар.

Эң ылаңгыя колхозчулар К. Седен, Сат Сүүр-оол оларның бажыңын чугайлап, одаар ыяжын белеткээринге тимуржулер үргүлчү дузалап турар. Школаның пионер организациязы Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, күш-ажылдың мурнакчы кижилери-биле ужуражылганы солун романтиктиг хевир-биле эрттирип турар. Чоокта чаа школаның пионер сборунга Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Салчак Шимеп-оол-биле ужуражылганы организастаан. Пионер организациязының ажылында бир солун чүүл болза, амгы үеде Совет Армияның шериг албаны эрттирип турар боттарының чаңгыс чер чуртугулары-биле дорт харылзаалыг. Пионер өрээлинде К. Орлов, С. Болат-оол, А. Сорокин, Ч. Орус-оол оларның фото-чуруктары бар. Ук солдаттар аныяк ленинчилер-биле доктаамал харылзааны тудуп турарлар.

Школаның пионер организациязы бистиң-биле кожа-хелбээ Моол Арат Республиканың чоокку сумуларының школаларының пионерлери-биле интернационалчы улуг харылзаалыглар. Эң ылаңгыя Завхан аймактың ортумак школазының өөреникчилери-биле үргүлчү харылзажып, янзы-бүрү тураскаалдыг бижиктерни солчуп турарлар. Эрткен чылын Владимир Ильич Ленин аттыг пионер организациязының төрүттүнген хүнү май 19-та Завхан аймактың ортумак школазының пионерлери-биле кады «Найыралдың одаан» моол-тываның кызыгаарынга организастааны дыка солун болган.

Аныяк ленинчилерни бистиң аас-кежиктиг чуртталгавыс дээш демисежип чораан кижилер-биле таныштырарының талазы-биле улуг ажылдарны кылып турар. Пионер өрээлинде «Бистиң маадырларывыс» деп эгелиг монтажтыг чуруктар бар. Өлүм чок маадыр пионерлер Маркс Кротов, Вася Коробко, Коля Мяготин, Володя Дубинин, Кычан Джактыков, Леня Голиков, Шура Кобер, Гриша Ананян оларның чуруктары. Үстүнде адаан аныяк маадырлар-биле кожа өлүм чок комсомолчу маадырлар Маншук Маметова, Евгений Николов, Юрий Смирнов, Александр Матросов, Зоя Космодемьянская, Олег Кошевой, Тимур Фрунзе, Василий Петров, Рубен Гебаррури оларның чуруктары. Бо бүгү чуруктар аныяк ленинчилерни бедик моральга кижизидип турары чугаажок.

Хува Кармаевна пионерлерниң өөредилгезин бедидеринин талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап турар. Эң ылаңгыя үстүкү класстың өөреникчилерин отрядтарга пионер вожатыйладып, октябряттарның бөлүктеринге быжыглааш, оларның-биле кижизидилге ажылын чорудуп турар. Амгы үеде школада 129 пионерлер бар. Бо өөредилге чылында эки өөредилгелиг, чурум сагылгалыг 18 өөреникчилерни пионерге кирип алган.

Хува Кармаевна Ооржак ам он чыл иштинде пионер вожатыйлап ажылдап келген. Мооң мурнунда чылдарда Барын-Хемчик районнуң школаларынга пионерниң улуг вожатыйынга ажылдап чораан. Аныяк ленинчилер ортузунга кижизидилге ажылын кызымак чоруткаңы дээш, ону ВЛКСМ ТК-ның «Эң эки вожатый дээш» хөрек демдээ-биле шаңнаан. Ол Кызылдың башкы институдунуң биология факультединиң III курузунда заочно өөренип турар.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

Саанчылар чүден дудаан?

Мергелдей Мергенович! Бистиң Ээр-Хавак фермазынга келгеш баарыңарны дыка-ла күзээр-дир бис. Херектиң ужуру мындыг: ферманың саанчылары ам таптыг-ла беш ай чунар бажыңнаваан. Боттарының хоңнү чогу ол деп бе? Чок, чо-ок. Чунмас чорук кижиниң кадыкшылынга хоралыг деп, силер безин ынча дээр ийик силер чоп. Сагындырыыңарны саанчылар утпаан.

Сактырымга, бо чылдың декабрь 20-де-ле ышкаш. Чунар бажыңывысты ол хүн изидипкен. Хөлчок өөрээн бис. Ажыл соонда, чунар дээш баргаш, элээн каш кижи аравыста катты-иткилиг хөөрежип, чунуп тур бис. Чула саваннанып алгаш туруп-вуста, изиг-даа, соок-даа суг тонген. Халап чоор. Будуктан суг сордурар насосту үр болбайн кылыптар ыйнаан деп бодааш, дыка хөлзевейн манап тур бис. Баня изидикчизи кирип келгеш: «Кудук үрелген, суг болбас» дээрге, манавааныңыс медээден девидээш, кышкыржыпкан бис. Ам канчаар боор, шала чуңган олчаан, чаңгылай бердивис. Ол-ла хүнден эгелеп ферма төвүнде чунар бажың ажылдавастады.

Саанчы кижиниң ажылы довураанчам-биле холбаалыг. Саккан сүттүң арыг болурунга саанчының арыг-силиг болуру онза хамаарылгалыг дээрзин билбес кижилер «Таали» совхозтуң Найырал салбырының удуртукчулары – эвес-ле болгай. Чунар бажың дугайында айтырыгны оларның мурнунга чеже-даа тургусkan бис. Коллективтиң негелдези мынчага чедир түңнел чок боор келди. Мурнунда ажылдап турганы дег, чунар бажынга бир кижини быжыглааш, кудуун кылдыртып бээр арга бар-дыр.

Черле ынчаш, совхоз-даа, салбырда-даа хөй-нийти, албан организациялары Ээр-Хавак фермазының кижилеринче, оларның ажыл-амыдыралынче сагыш салбайн турар. Мергелдей Мергенович! Боттарывыстың талавыстан хемчег аптар арга чок болгаш, силерге бо чагааны бижиившаан, хемчег алдынган турарын күзедивис.

И. СУГЛАЙ-ООЛ.

Час. Ооң чоокшулап келгениниң баштайгы демдектери септелге мастерскаяларынга кончуг тода-биле билдинер. Ынчаарда маңаа септеттинген тракторлар, кодээ ажыл-агый машиналары хүн бүрүде-ле бээниниң туружунче үнүп, часкы хөвү ажылдарының чоокшулаазын медээлеп эгелээр. Септекчилерниң шевер холдары «турупкан» техниканың күжүн оларга катап эгидип эгелээни ол-ла болгай. Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң септелге мастерскаязынга ол шеверлерниң бир звенозун Михаил Степанов удуртуп турган. Ол звенонуң септекчизи Георгий Семенов он-он андазыннарны, илиирлерни, сеялкаларны септээн. Ооң кылган ажылының эки шынарлыын хүлээп алыр комиссия демдеглээн.

ЧУРУКТА: Г. Семенов ажыл үезинде.

И. МИЛОНОВТУҢ сөзү, фотозу.

Ийистээшкин хөй болган

СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң шээр малының кодан бүрүзүнде чаш мал чиилээн-коолаан ыыт-шимээнниг. Хойнуң нийти турум байдалы кыжын, чазын эки болган. Хураганнаашкын мендн. Баштайгы үеде 2126 хой хураганнаан, ооң иштинден 98 хой ийистээн.

Республиканың алдарлыг малчыны Д. Сундуй-оол 225 төрээн хоюндан 241 хураганны, хойжу М. Ластай-Доржу 287 хоюнуң үш чүс хураганын менди алган: ийиги хойжу бригада 62 ийис хураганныг болган. Хою ийистээн хойжулар кайы-даа коданнарда бар.

М. БАРЫНДАП.

Чөөн-Хемчик район.

Колхозта чаа тудуглар

Бай-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң тудугларының шынары мурнуку чылдарнындан экижип турар. Чаа тудуглар база немешкен. Столовая, гостиница бажыңнары туттунган болгаш кызыл булуң база бар апарган.

Дөрт аал иштиг чурттаар бажыңның тудуу ам удавас ажыглалга кирер. Тудугжулар гараж тудар дээш дажын сөөртүп эгелээн.

Ш. ШОЮҢ.

Чаа министерство

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ССРЭ-ниң Медицина үлетпүрүнүң нийти эвилел министерствозун тургузарын доктааткан.

ССРЭ-ниң Медицина үлетпүрүнүң министринге эш Петр Васильевич ГУСЕНКОВТУ томуйлаан.

(СЭТА).

«ЧУКОТКАНЫҢ НАЧАЛЬНИГИ»

Совет эрге-чагырга тургустунгандан бээр беш чыл эрте берген турган. Ынчалза-даа Ыраккы Чөөн чүкке болгаш бистиң чуртувустуң Соңгу чүгүнүң ырак-кыдыг черлеринге буржуаз-помещиктиг ёзу чурум хевээр болуп, ында чурттап турар бүдүүлүк чонну мөлчүп тарлаар чорук хевээр артпышаан. Совет эрге-чагыргага удур боттарының кара сагыштыг үүлгедиглерин кылып-даа тургулаан.

Соңгу чүк янзы-бүрү аң-өлүктүң оран чер болур. Американың, Японияның, Быдаттың болгаш өске-даа даштыкы чурттарның хоптак-чиижен хөреңгитеннери кыш эртип, сут оруу ажыттынары билек-ле Соңгу Чүктүң чурттакчыларының өлүрген янзы-бүрү аң-өлүктериниң улуг үнелиг кештерин оларда чок, чиик өртектиг, үш-үдүрүм бараанннар-биле солуп алгаш, бажын ажыр байып амдажый бергеннер. Эң-не берге агаар-бойдустуг черде бүдүүлүк чон боттарының ол үнелиг тывыжын колдуунда-ла халас чыгам мегеледип шаг болуп, ындыг чорук каш-каш чылдарны улажып келген.

Даштыкы чурттарның хөреңгитеннериниң шак ындыг мөлчүкчү чоруун болдурбайн, ырак-кыдыг черлерге Совет эрге-чагырганы тургусчур, даштыкы чиижеңнерге мөлчүдүп турар чурттакчыларга дуза катсын дээш, Совет чурт болунуң эң эки оолдарын ынаар төлээлекчилеңдип чорудуп турган.

Вознесения Мугулдуруңуң революстуг комитеди 1922 чылдың кыжынында Чукотканың эң ырак чери болур, Берингов далайның эриинде Уйгунан деп черже ийи кижиден тургустунган тускай отрядты чорудуптар. Отрядтың удуртукчузу, хоочун революсчу, комисеар А. М. Глазков Уйгунанче бар чыда орукка өлүп каар. Ооң дузалакчызы—революстуг комитеттиң бижээчизи, хайныккан аажы-чаңныг, революцияның херээнге бүгү-ле сагыш-сеткилинден бердинген аныяк оол Алексей Бычков эң-не ырак чер Уйгунанга чеде бээр. Ында дыңгыс бажыңның кырында хаанныг эрге-чагырганың түгүн алып каан турар. Бажынга кире бээрге тус черде чагырганы төлээлеп турар, дужумет эрге-дужаалдыг Тимофей Иванович Хромов ону хүлээп алыр.

Бычков дүне удуп чыдырда Хромов оон рюкзагын үжей берген. Мандат бижикти номчуй бээр. Ында мынчаар бижип каан болур: «Алексей Михайлович Глазковту Чукотияның төлээзи кылдыр томуйлаан болгаш ында бүгү-ле ажыл-херекти удуртуп баштаар. шииттирлээр эргени аңаа тывыскан». Ол мандат бижик Алексей Бычковтуң салым-чолун шиитпирлеп—Хромов ону ёзулуг комиссар кылдыр бүзүреп билип, аңаа бараан болурунга белени көргүзүп турар.

Оон мурнунда Тур чалактың база Колчактың төлээлекчилери Уйгунанга келгилээн, олар чүгле Хромовтуң бажыңының кырында тукту солуп каары-биле өйлежип, дошкун агаар-бойдустуг черге артып калбайн дедир чоруп каар турган. Даштыкы садыгжылар-биле садыглажышкынны чорудуп, каайлыны чыып турарының эргезин Хромовка бүзүреп каан турган. Чаа келген комиссар тук солуурундан өске чүнү кылыр ол деп Хромов бодаан. Ынчалза-даа оон ол бодалы сөөлүнде ындыг эвес болган.

Даалганы чааскаан күүседири берге-дир деп чүвени Бычков билгеш, чоруурун шиитпирлеп алыр. Ынчалза-даа дедир чоруур дээрге шанактаар ыттар чок болур. Чүге дизе, ол черге час эң-не берге, чиир чем чогундан чукчылар ыттарын безин өлүрүп чип алгылаан.

Алексей бүгү-ле чүвени боду шиитпирлеп кирипкен. Совет эрге-чагырганың Кызыл тугу Хромовтуң

ЧАА КИНО

бажыңының кырынга киинский бээр. Эрикке кызыгаар байызазы болур чагыны тургускаш, аңаа: «РСФСР. Бо байызадан бээр эртип келирде администрацияның чөпшээрели херек» деп бижип алыр.

Турлагдан ырак эвес черге, американ хөреңгитен, мистер Стенсенниң склады дээр, чукчылардан өлүк мегелеп орнап алыр бараан шыгжаан складты Бычков тып алыр. Хромовка ону ажыттырып алгаш көөрге, хөй-ле аъш-чемни, ок-чемзектти ында шыгжап каан болур. Бычков Хромовту күш-биле дужаап тургаш, Совет эрге-чагырганың ады-биле «национализастааш», ында хамык аъш-чемни, ок-чемзекти ашка таварлашкан чукчыларга үлеп бээр.

Чаа эрге-чагырганың шак ындыг чоруунга Хромов удурланып, аңаа хөңнү чок болу бээр. Ынчап баар орта тус черниң чурттакчылары Алексейге болчуп, ону камгалап, ооң талазынга кээрлер. Ол дээрге ооң баштайгы тиилелгези болур.

Уйгунанның эриктеринге чылыг дүжүп, час келири билек-ле даштыкы чурттарның чиижен садыгжылары, хамыкты мурнай-ла американ хөреңгитен, чиижен садыгжы Стенсен чедип келир. Оларның-биле канчаар садыглажырыл диген айтырыг Алексейге тургустунуп келир. Даштыкы садыгжылар-биле садыглажып шаг болган, ол талазы-биле арга-дуржулгазы улуг Хромов ол бүгүнү эки билир дээрзин бодап кааш, канчаар садыглашса экил дээрзин Хромовту шыңгызы-биле коргудуп-даа, ону көгүдүп-даа тургаш, садыглажырының аргазын оон айтырып аптар. Бүдүүлүк чонну мөлчүп турган чиижен садыгжыларга Бычков шыңгыы негелдени тургузуп, чурум ёзугаар садыглажышкынны кылырынче, улуг хемчээлдиг каайлы төлээринче оларны албадаптар...

Чукчыларның өлүрген аң-өлүүнүң өртек-үнези-даа улгаткан, олар ам биеэги ышкаш мөлчүтпес болу берген. Өлүкту садып-саарганының түңнелинде Бычков миллион долларны чыып аптар. Садыглажышкындан, каайлыдан кирген шак ол акша-биле Чукотияга заводтар, бажыңнар, чунар бажың, демир орук, харын-даа планетарий дээн ышкаш Улуг тудугларны чорударын Бычков бодап турар. Ынчалза-даа даштыкы хөреңгитеннер өлүкке Совет эрге-чагырганың доктааткан өртээнге, улуг каайлызынга таарышсынмайн турар. Сибирьге чылча шаптырган актарның артынчызы болур улуг эвес отрядтарлыг ак гвардейжилер Соңгу чүкке чаштып чурттап турган. Полковник Петуховка командылаткан актар Вознесения Мугулдурга боттарының чазаан тургузуп апкан. Тус черде бай садыгжылар болгаш ында үүрмек ажыл-агый черлери оларны харын деткээн-даа. «Министрлер Чөвүлели» деп адап алганы эрге-чагырга органының «премьер-министринге» тус черниң эм-таң кылыкчызы кижи болган. «Шериг министринге» полковник Петуховту томуйлап алган.

Даштыкы чурттарның хөреңгитеннери олардан дуза дилеп чедип кээп, «Чукотияның начальнигиниң» шак ындыг хөй акша-хөреңги чыып алганын мистер Стенсен чугаалап бээр. Бодунуң «күрүнезиниң» үр эвес турар дээрзин билип турган Петуховтуң чилбизи хайнып келгеш, каш кижиден тургустунган боо-чепсектиг экспедицияны бодубиле баштап алгаш, хөй акша-хөреңгини үптеп алыры-биле Уйгунанче чоруптар.

Алексей Бычков миллион долларны шоодайлапкаш, Америкаже дезип чоруптар. Хромов база-ла чилбизи хайнып, ол долларны Бычковтан кандыг-ла бир арга-биле аптарын бодааш, оон-биле кады Америкага чедип келир. Бычков ону астыктырып каапкаш, өске бир хоорайже чоруптар. Алексей каш айларның дургузунда элээн хөй чурттарны кезип, аъш-чем тып чииринин аргазы-биле янзы-бүрү ажылдарны кылып, бергелерни көрүп, шыдажып эртип чоруур. Аштап, идик-хеви самдар чорза-даа, курлаанда чажыра куржанып алган миллион долларын чарыгдавас. Оон кол-ла сорулгазы, ол үнелиг акша-мөңгүнну Чукотияга бүрүн чедирип, аңаа улуг тудуглар кылыр дугайында күзел-сагыжын боттандырар. Шак ындыг бергелерин ажып эртип чораш, ынча хөй долларны Төрээн чуртунга эккээр.

«Чукотияның начальниги» деп кинода бо болуушкун херек кырында болган болуушкун-дур. Чукотияга Совет эрге-чагырганың баштайгы төлээлекчилериниң, аңаа улуг ажылдарны кылып турган кижилерниң бирээзи А. М. Бычковтуң дугайын 1922 чылда «Известия» солунга бижээн. Оон бээр 40 чыл эрткенде журналист И. Волк хоочун коммунист А. М. Бычковка таварылга болуп ужуражы бергеш, ол бүгүнү оон дыңнап алгаш, кайгамчык болуушкун дугайында чүүлдү бижип, ону «Известия» солунга парлаан.

Бо кинону «Ленфильм» киностудиязы бүдүрүп үндүрген. Херек кырында болган болуушкун дугайында кинонуң сценарийин В. Валуцкий биле В. Викторов чогааткан.

«Чукотияның начальниги» деп солун кино бистиң республиканың кино экраннарынга удавас үнүп эгелээр.

Т. САЯН-ООЛ.

Мораль темазынга

„ИЙИ ЯНЗЫ ЧАҢНЫГ АДА“

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү арыглаар фабриказының чүдүрүкчүзү Ооржак Доржу-Ламаны даштындан көрген кижи ооң-биле аңаа-ла хөөрежиксээр. Дөртен хар назылыг, беш уругларның адазы кижиге кым черле каразыыр боор... Элээрде, шында-ла, «чүстүг сигенсый баспас, чыткан хой тургуспас» хире мөзүлүг кылдыр көстүр эр-ле болгай. Элээрде ындыг, ынчалза-даа ооң элээр чорууру ховар. ол-ла хомуданчыг. «Демгини» апканда аажызы баксыраар. канчап барган, ийи чаңныг ада ийик?!

Уругларның иези Ооржак Дүктүг ажы-төлүнүң кижизидилгезинче кичээнгей салып, оларны эктиндев алетпес, хырнындан аштатпас дээш, бодунуң дыжын бодавайн дүн-хүн чок кызып ажылдап турда, уругларның адазы — Ооржак Доржу-Лама ада хүлээлгезин уттуп, ажылдап алган бичии акшазын «кылаң-кара» садып ижеринге чарыгдап келген. Ээрип алганда өг-бүлезинге, кожаларынга дыш бербес, кадайын эттеп, уругларын коргудуп, дашы аттсы-даа дүржоктайып тура хонар. Херээжен кижиниң эрге-шөлээзинге чедип, ону дорамчылаар чорук хоойлу мурнунга улуг үүлгедиг дээрзин билбес кижи Ооржак Доржу-Лама эвес-ле болгай. Ынчалза-даа ол кадайын үнген, кирген кижилерге хүнзээр, оон кедерээнде аптара-хааржааның шоочаазын оора катаап, кадайының шыгжап каан акшазын уштуп алгаш, когун үзе арагалаптар.

Бир-ле хүн оларның бажыңының чаны-биле эртип чыда, херээжен кижиниң үй-човуурун, ыы-сыызын дыңнадым. Ол база-ла Доржу-Лама кадайын арага садар акша бербеске эттеп турганы ол болган. Кыштың соогунда, дүнүң караңгызында чаш уруглуг ие үндүр ойлаттырган, өске бажыңнарга дүн чарып ап, чеже-даа ындыг хилинчекти көрген. Ачазы ээрип бээрге, уруглары орта чем-даа ишпес, уйгу-даа удувастар.

Уруглар ада кижиниң эргелелин көөр, ачазынга чоргаарланыр, аданың эки бүдүжү оларга үлегер-чижек болур ужурлуг дээрзин аңаа эш өөрү, хамааржып турар черниң хөй-нийти организациялары чеже-даа катап сагындырган. Ынчалза-даа Доржу-Лама оон кандыг-даа түңнел кылбаан. Совет өг-бүлениң нүүрүнге дүүшпес үүлгедиглерин үргүлчүлеп турар. Ажыл хүннеринде хөй-нийти черлеринге, кудумчуларга ээрик чоруп турган, чеже-даа штрафтаткан. Бо база-ла дээштиг салдар чедирбээн.

Кижилерниң эрге-шөлээзиниң хостуу ылгал чок, делегейде бир дугаар социалистиг күрүнениң хамаатызы кижи, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг кодексизин бүрүн сагыыр ужурлуг. Ооржак Доржу-Ламага хамыктың мурнунда ада арын-нүүрүн оскунганы дээш харысаалганы хүлээдир үе келген.

Л. БАДЫ-САГААН.

Ак-Довурак хоорай.

АРАГАНЫҢ КЕМИ

Кижи бүрүзүнүң амыдыралының эң байлак болгаш каас, харысалгалыг үези—чалыы назынының үезинде эртер. Ынчангаш чечектелген чалыы назынны коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнде айыткан чурумну барымдаалап сагыыры, ону амыдыралга хажык чок боттандырар дээш демисежири — чалыы назынның кижилериниң хүлээлгези.

Эки чүве — дорааң эскертинер. Багай чүве чажыт болгаш чоорту илерээр. «Кижиниң шокары — иштинде» болуп турары чогумна ында. Чонунга төлептиг, ээлдек аажы-чаңныг, бүдүштүг аныяктарны хоочун кижилер көргеш: «чыргап чурттаар-дырлар ийин» дижир болгай. Ол дээрге улуг чоргаарал-дыр. Багай чаңныг аныяктарны «бажын силгээн тенек чүве болбазыкпе» дээр ышкажыгай.

Төлеп чок чаңныг кижилерге бүгү таланың дузазын чедирер дээш нийтилелдиң бүгү кежигүннери демисежип турар. Эшөөрүнүң чогуур өйүнде деткимчезин алган кижилер чонунуң делгем оруунче сергеп кирер. ону үнелеп көрбээн кижилер ол оруктан тая бээр.

Улуг-Хем районда «Х Улуг хурал» колхозта чамдык аныяк кижилер чонунуң, күрүнезиниң, коллективиниң мурнунга боттарының чоргаарлалын чидирип, ажы-төлүнге, өг-бүлезинге шынчы чорууң үрең, социалистиг өг-бүлениң чурумун хажыдып, аныяандан адын камнавайн, төлеп чок чоруун көргүзүп турарлар. Оларны көргеш, кижи эгенип бертсине бээр. Ындыг бак чоруктар колдуунда-ла араганың уржуунда болуп турар. Оларның аттары бо-дур:

Сат Деспижек Сендажы —тракторист-комбайнер, саанчы, коммунист. Ийи уругнуң адазы, өг-бүле ажылын 10 чыл туткан. Ооң кадайы Кара-кыс Кунгаевна Чаа-Хөл эмнелгезинде эмнедип турар. Сат Деспижектиң оглу — Олег Баян-Кол школазының бирги клазында эки өөренип турар, а уруу кадайының угбазының аалында. Байдал ындыг турда-ла, Сат ийи уруу болгаш кадайын каггаш, Оттук-Даш фермазында ажыл чок аныяк кыс, арагачы Молдурушку Кызыл-Уруг-биле өг-бүле туда берген. Бичии чаштарны хайгаараар улуг Кара-кыстың төрелдеринге онаашкан.

Сат Деспижек дээрге кадайы Кара-кыс-биле моон мурнунда колхозка эки ажылдап, урам чүүл болгумунуң ажылынга безин идепкейлиг киржип турганнар. Оларны амыдыралдың делгем оруундан чая иткен күш—арага. Сат Деспижек соңгу кадайы Кызыл-уруг-биле ишпээн Шагаан-Арыг хоорайның милиция черинге бир удаа «аалдап» четкеннер.

Ам өске аныяк эшти көрээл. Ол болза Седен-оол Лапсыевич Оюн болгай. Доктаамал ажылдап турар чери чок, 40 хире хар четпээн, катаат-чуржааттарының болгаш өөнүң иштиниң садып алган тараазын оорлааш, арага садып ижип алган. Ф. Кыргыс-биле өг-бүле туткаш, ийи чыл четпээн-даа. Арага ишкенде кадайын үргүлчү эттээр. Удавас урут манап турган кадайын каггаш, Көсе-Хемче дезе берген.

Мындыг янзылыг амыдыралдыг, боттарының төлеп чок чоруун көргүзүп турар кижилер бистиң колхозта ам-даа бар. Оларның аттарын маңаа кирип болур турган. Ынчалза-даа алдар чок аттарны маңаа санап турган ажыы чүү боор. олар моон чогуур түңнелди кылзыннар.

Ынакшылды арыг эдилеп шыдавас кижилер бистиң нийтилелге ажыктыг эвес, харын хораны чедирип турары ол-дур. Оларны хоойлунуң шыңгыы кеземчези-биле көөр ужурлуг. Ада-иелериге кагдырган бичии чаштарның сеткилин бистиң чонувус, күрүневис кажан-даа хомудатпас.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

РЕДАКЦИЯДАН: Бижикчи эш Багыт-оолдуң чагаазы хөйнү чугаалап турар. Мораль темазынга хамаарыштыр боттарыңарның саналдарыңарны, күзелдериңерни редакцияже чорударыңарны манап тур бис. Кижизидилге, өг-бүле, өөредилге, күш-ажыл дугайында бо чагаага хамаарышкан бодал, саналдарны дараазында солуннарга калбаа-биле чырыдар.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

АПРЕЛЬ 27

«НАЙЫРАЛ»: «Фея өскелерге дөмейлешпес» 10, «Эдельвейсилерниң чечектелип турар черинде» 2, «Тараумараның чоргаар оолдары» 12, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Хайгыылчының эрес чоруу» 10, 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Колумб деп хемеден келген эр» 3, «Париктиң бурган иезиниң дуганы» (1-ги, 2-ги серияларлы) 6.30, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «49 хонук» 11, 1.40, «Ынакшааным кижи» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Кырган ашак, кадай чурттап чораан» 6, 8.20 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Шуптузун сактып тур мен, Ричард» 6.30, 8.30 шактарда.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажыы № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харысалгалыг секретарьның 23-35, партийжэ амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларының 27-41. Солун келбейн барганда 32-76 телефонче долгаар.

Солун чеделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга өргелдениң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 11.

ТС—00400.

Улуг Октябрьның 50 чылы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндезилеттинген

1967 ч.
АПРЕЛЬ
28
ПЯТНИЦА
№ 100 (6737).

Өртээ 2 көп.

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязының ДЫҢНАДЫЫ

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Европага айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле конференциязы 1967 чылдың апрель 24-тен 26-га чедир Карловы Варыга болуп эрткен. Дараазындагы акы-дуңма партияларның: Австрияның Коммунистиг партиязының, Бельгияның Коммунистиг партиязының, Болгарияның Коммунистиг партиязының, Великобританияның Коммунистиг партиязының, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының, Германияның Коммунистиг партиязының, Германияның Социалистиг чаңгыс аай — Барыын Берлин партиязының, Грецияның Коммунистиг партиязының, Данияның Коммунистиг партиязының, Ирланд Ажылчын партиязының, Соңгу Ирландияның Коммунистиг партиязының, Испанияның Коммунистиг партиязының, Италияның Коммунистиг партиязының, Кипрниң, Күш-ажылчы улузунуң депшилгелиг партиязының, Люксембургтуң Коммунистиг партиязының, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының, Португалияның Коммунистиг партиязының, Сан-Мариноның Коммунистиг партиязының, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, Финляндияның Коммунистиг партиязының, Францияның Коммунистиг партиязының, Чехословакияның Коммунистиг партиязының болгаш Швейцарияның Күш-ажыл партиязының төлээлери конференцияга киришкен. Швецияның Коммунистиг партиязының төлээлекчизи конференцияга олурушкан.

Хостуг болгаш калбак чугаалажылганың база интернационализмниң ёзузунга акы-дуңма кады ажылдажылганың түңнелинде Европага айыыл чок чорукту хандырарынга эргежок чугула европейжи айтырыгларны болгаш хемчеглерни чугаалажып көрген, ол чорук бүгү делегейде тайбыңны быжыглаарынга улуг ужур-дузалыг.

Америк империализмниң болгаш барыын-германм милитаризмниң сүлчээзи-биле тургустунуп турар айыыл, а ол ышкаш Европада байдалдың уламындан тайбыңга ажыктыг тодаргай эгелээшкиннерниң ужур-дузазы демдеглеттинген Медегелди конференция хүлээп алган.

Медегелде айыттынган хөделиишкиннерниң программазы бот-бодунга удурланыштыр туруп турар шериг блоктарын янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң аразында тайбың догуннаашкынның принциптеринге үндезилээш, Европага коллективтиг айыыл чок чоруктуң системазы-биле солуурун саналдавышаан, тайбыңның боттуг перспективазын улустарның мурнунга ажыдып берип турар.

Айыыл чок чоруктуң болгаш Европага кады ажылдажылганы хөгжүдериниң айтырыгларын, ол ышкаш ол угланыышкында өске-даа инициативаларны өөренип көөр сорулга-биле Европаның бүгү күрүнелериниң конференциязын чыылдыраарының идеязын Медеглел деткип турар.

Ажылчын аңгыга, социалистиг болгаш социал-демократтыг партияларга, профэвилел организацияларынга, бүгү шажынчарның чүдүкчүлеринге, интеллигенцияга, аныяк салганчыларга, херээжейнерге болгаш тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерге бедик харысалганың сагыш-сеткили-биле конференция Кыйгырыг үндүрген. Европага коллективтиг айыыл чок чорукту хандырарынче, чепсегленииишкиннерни хоозуралдыг эндере бүдүрер чорукту соксадырынче, дайынның күштеринге аштырыышкынны таварыштырарынче угланган калбак кампанияларны, массалыг хөделиишкиннерни чурт бүрүзүнге болгаш бүгү диптерге калбартырынче база каттыжарынче оларны конференция кыйгырган.

Европага коллективтиг айыыл чок чорук дээш демиселдиң талазы-биле Карловы Варыга ажылдап кылдынган программа Европаның бүгү коммунистиг болгаш ажылчын партияларынга дем каттыштырган хөделиишкиннерниң үндезини болур ийик дээрзинге конференцияның киржикчилери бүзүрелдиг.

Күштерни каттыштырар, вьетнам улусту деткиир дээш демиселди калбак нептередир деп Кыйгырыгны конференция хүлээп алган. Каттышкан Штаттарның араатанзыг агрессиязын конференция буруу шапкаш, ол агрессия бүгү-ниити тайбыңга айыыл болуп турар деп чүвени онзалап демдеглээн.

Америк интервенцияны соксадырын чедип алыр болгаш хамаарышпас чорукка маадырлыг вьетнам улустуң эргезин хандырып бээр сорулга-биле боттарының дем каттыштырган хөделиишкиннерин күштелдиреринче улустарның хосталгазын эргим үнелеп турар бүгү кижилерни конференция кыйгырган.

Грецияда шериг эргилдезин буруу шаап турар Медеглелди база конференция хүлээп алган. Грек улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазының калбак шимчээшкининиң организастаарынче конференция кыйгырган.

Карловы Варыга болган конференцияның киржикчилери оларның ужуражыышкыны коммунистиг болгаш ажылчын партияларның аразынга акы-дуңма харылзааларны быжыглаарынга, Европада болгаш бүгү делегейде тайбыңга ынакшылдыг база антиимпериалистиг күштерни сырый каттыштырарынга идиг берген турарынга ханы бүзүрелдиг.

КАРЛОВЫ ВАРЫ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ ДООЗУЛГАН

КАРЛОВЫ ВАРЫ. (СЭТА). Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Европаның айыыл чок чоруувуң айтырыгларының талазы-биле конференциязынга ниити-политиктиг чугаалажыышкыннар апрель 25-те уламчылаан.

Эртенги хуралга Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары **Тодор Живков** чүве чугаалаан. Европа диптиң тайбыңынга болгаш айыыл чок чорууңга хамыктың мурнунда АКШ-тың болгаш ГФР-ниң реакцылыг хөделиишкиннери кыжаныр турар дээрзин ол демдеглээн. АКШ-тың Вьетнамда агрессиязы делегейде байдалды нарыыдадып, улустар аразының чугула айтырыгларын шиитпирлээринге шаптык кадып турар. Социалистиг чурттарның бүгү талалыг шериг-экономиктиг болгаш мораль-политиктиг дузаламчызын Вьетнамның Демократтыг Республиказынга көргүзерин уламчылаары эргежок чугула дээрзин оратор демдеглээн.

Барыын-европа чурттарның иштики херектеринге холгаарлаашкынны Каттышкан Штаттар калбартып турар деп, Т. Живков оон ыңай айыткан. Германияның Федеративтиг Республиказы диптиң эң-не айыылдыг агрессчи күжү болу берген болгаш Европага дайынның база дүшкүүрлүг чоруктуң айыылының одаа болуп улам-на шилчип турар-дыр деп оратор демдеглээн.

Барыын-герман милитаристерниң политиказын шиитпирлиг-биле буруу шапкаш, Европага айыыл чок чорукту хандырары черле боттуг сорулга болуп турар деп, Т. Живков оон ыңай чугаалаан. Ооң боттуу болза Европаның болгаш делегейниң хөгжүлдезиниң шимчедикчи күжү болу берген социалистиг системаның чурттарының туруп турарынга хамыктың мурнунда үндезилеттинген. БКП ТК-ның бирги секретары түңнелинде Европаның айыыл чок чорууң быжыглаарынга эргежок чугула хемчеглерни санап чугаалаан.

Барыын Берлинде Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының даргазы **Герхард Данелиус** болза Кизингер — Штраустуң чазааның чөңгээлиг политиказын сойталап чүве чугаалаан.

Барыын Берлиниң тускай политиктиг девискээр болдурар дээш бистиң демиселивисти деткип турары дээш, Совет Эвилелинге, социалистиг өске-даа чурттарга база капиталистиг чурттарның бүгү акы-дуңма партияларынга четтиргенивисти илередип турар бис. АКШ-тың Вьетнамда агрессиязынга удур, Барыын Германияның болгаш Барыын Берлиниң тергиидекчи бөлүктериниң ону деткип турарынга удур, бүрүн эргелиг ийи герман күрүнениң кожа-хелбээ туруп турарын хүлээп көөрү дээш шимчээшкин Барыын Берлинде чоорту калбарып турар дээрзин оратор айыткан.

Венгр Социалистиг ажылчын партиязының төлээлериниң баштыңы ВСАП ТК-ның Бирги секретары **Янош Кадар** ооң соонда конференцияга чүве чугаалаан. Сөөлгү үеде Европага тайбыңны быжыглаарынга болгаш коллективтиг айыыл чок чорукту тургузарынга боттуг перспективалар ажыттынган кылдыр санап турар бис деп ол чугаалаан.

Ооң-биле кады бистиң дипте дүшкүүрлүг чорукту күштелдирип турар дайынның айыылдыг реакцылыг күштери Европада база бар дээрзин оратор айыткан. Ооң илереэшкини болза Каттышкан Штаттар, Германияның Федеративтиг Республиказы, оларның эвилели болгаш НАТО болуп турар.

Венгр Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитеди болгаш бүгү кежигүннери, социализмни тургузуп турар, тайбыңга ынакшылдыг венгр улус болза Европага тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаары дээш калбарып турар демиселге бистиң бо чөвүлел хуралывыстың үзел-бодалын бүгү күштери-биле деткиир деп, эш Кадар чугаалаан.

Барыын-герман өжээнзиректер болгаш америк империалистер баштаан НАТО-нуң агрессчи бөлүктери Европаның айыыл чок чорууңга кыжаныгны кылып турар деп, Кипрниң Күш-ажылчы чонунуң депшилгелиг партиязының Чиңгине секретары **Эзекиас Папаиоанну** чугаалаан. Ол күштер Кипрге база кыжаныр турар дээрзин ол демдеглээн. Ол болза мырыңай чаа Грецияга фашистиг шериг эртилдезин белеткээн күш ол-дур.

Кипрниң улузунуң демисели империализмге болгаш неоколониализмге удур ниити демиселдиң кезии, тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш демисел болур деп, Э. Папаиоанну чугаалаан. Мынчангаш Европага тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынга чедиишкин бүрүзү Кипрниң улузунуң национал-хосталгалыг демиселинге шуут салдарны чедирип турар болгаш кипр айтырыгның ёзулуг антиимпериалистиг шиитпирлээшкинин чедип алырынга дузалаар. Бодунуң дүжүп бериишкин чок национал-хосталгалыг кады демисели-биле база ол ышкаш империализмге удур күштерниң талазындан эп-сеткил каттыштырыышкынының болгаш деткимчениң ачызында кипр улус ачызынде бодунуң дүрүм ёзугаар эргелерин чедип ап шыдаар дээрзинге бүзүреп турар бис.

Ооң соонда Испанияның Коммунистиг партиязының Даргазы **Долорес Ибаррурига** сөс берген. Болуп турар чугаалажыышкыннарның чогаадыкчы шынарлыын ол айыткаш, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чаңгыс аайн быжыглаарынга, тайбың дээш, делегейге айыыл чок чорук дээш демиселге бо конференцияның ужур-дузазын демдеглээн.

Европаның айыыл чок чорууңга кыжаныр турар кол одаг болза бонн чазактың өжээнзирек болгаш милитаристиг политиказы болур дээрзин айыткаш, Герман Демократтыг Республиканың тайбыңга ынакшылдыг политиказының чугула рольдуун оратор демдеглээн. Испанияның коммунистериниң болгаш ажылчы чоннарының демиселинге хамаарыштыр Долорес Ибаррурининң чугаалааны болза: барыын — европа хөй-ниити санал-оналының калбак кезээнде — чүгле улус массазының аразында эвес, харын чамдык буржуаз бөлүктериниң аразында безин — Франконуң диктатуразын дүжүрер чорук Испанияга-даа, бүгү Европага-даа эргежок чугула чүүл болуп турар дээрзин бо хүннерде билип турар.

НАТО-нуң агрессчи бөлүглели европейжилерниң хөй-ниити санал-оналынга бодун улам улуу-биле бужартадып турар деп, Бельгияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү **Жан Блюм** медеглээн. Бистиң чурттуң чонунуң бодалы-биле алырга, делегейниң чарлыышкыныг болуп турары болгаш шериг блоктарының чөрүлдежип турары дайын айыылын күштелдирип турар, мынчангаш ындыг байдалды болдувар-ла дүргени-биле узуткаары эргежок чугула. Европага айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле европа күрүнелериниң конференциязы кылза чогуур деп Ж. Блюм чугаалаан. Апрель 25-те ниити чугаалажыышкын Бельгияның компартиязының төлээлекчизиниң чугаазы-биле эртенги хуралга доозулган.

Хүндүскү хуралга ниити-политиктиг чугаалажыышкын Великобританияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары **Джон Голланның** чугаазы-биле ажыттынган.

Англияның чазааның Бонннуң реакцылыг башкарыкчылары-биле кады ажылдажылгаже, социалистиг Герман Демократтыг Республиканы хүлээп көрбезинче угланган политиказын ол шүгүмчүлээн. Вьетнамда америк агрессияны англи чазактың деткээни политикага удур эң-не күштүг шимчээшкин Англияда калбарган деп, Дж. Голлан оон ыңай чугаалаан.

Чурттар аразында чарылдырыышкынныг болуп турар чорукту-даа, соок дайынны-даа кажан кезээде чок кылдыр узуткаарынга бо хүннерде Европада аргалар бар болуп турар деп оратор уламчылаан. Ол сорулгаларны чедип алырда, Европада демократтыг бүгү күштер болгаш тайбыңның күштери боттарының күжениишкиннерин каттыштырары эргежок чугула деп, Дж. Голлан демдеглээн.

Ооң соонда Грецияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Даргазы **Апостолос Грозоска** сөс берген. Грецияда хаанның бөлүктери, эң-не барыын үзелдиг күштер америк империализмниң күткүлү-биле болгаш деткимчези-биле чуртка шериг-фашистиг диктатураны тургузарын оралдажып турар деп ол медеглээн.

Империализмниң Грецияда хөделиишкиннериниң салдары чүгле Грецияга хамаарышпайн турар кылдыр санап турар бис деп, оратор уламчылаан. Ол болза делегейниң өске-даа районнарында империализмниң ажыглап турар аргаларын Европага база шилчидериниң оралдажыышкыны, делегейниң дүшкүүрлүг чорууң чавырылдырарынче Европаның районунда улам улуу-биле өспүшаан турар угланыышкынга моондак болурувуң, Европага айыыл чок чорук дээш демиселге, тайбың дээш демиселге моондак кылырының оралдажыышкыны-дыр.

Бистиң чуртта байдал онза берге деп, А. Грозос чугаалаан. Грек улус кадыг-чаңгыс демиселди чорудар апаар. Ол демиселге коммунистер бүгү организастыг чоруун, бүгү күжүн бээр. Диктатурага чагыртпазынга грек улус долу шиитпирлиг, ол диктатураны дүжүреринге гректер күжүн-даа харамнанмас, когаралдан коргупас. Ынчангаш грек улустуң ол демиселинге, кезээде ындыг турганы ышкаш, бүгү делегейниң деткимчези болгаш эп-сеткил каттыштырыышкыны дузаны чедирер дээрзинге бүзүреп турар бис.

Люксембургтуң Коммунистиг партиязының Даргазы **Доминик Урбани** Европаның айыыл чок чорууңга герман милитаризмниң кыжаныглыын демдеглээн. Герман айтырыгны тайбың арга-биле шиитпирлээр дугайында маңаа саналдаан бүгү хемчеглер биске база шууду-биле хамааржыр, ынчангаш ону бүгү люксембургчулар деткиир апаар деп, оратор чугаазын төндүрген.

Бо конференция ышкаш ындыг чыылдаларны чоруткулап турза эки, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чаа конференциязын база чыгган турзун деп, Швейцарияның Күш-ажыл партиязы чугаалап турар дээрзин, чүве чугаалап турганы, ол партияның Чиңгине секретары **Эдгар Воог** медеглээн.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Бирги секретары **Вальтер Ульбрихттиң** бодунуң чугаазынга ылаңгыя айыткааны болза: идеология талазы-биле кады ажылдажылганы, бистиң ленинчи даштыкы политикавысты чорудар дугайында кады чөвүлел хуралдар болгаш дугуржулгалар кылырын онза ужур-дузалыг кылдыр бис көрүп турар бис. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының партиязы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы-биле быжыг сырый каттыжыышкынга ол интернационализм онза күштүг-биле илереп турзун деп, ол оон ыңай чугаалаан. Европада демократияның болгаш тайбыңның бүгү күштерин каттыштырарының эргежок, чугулазын оратор онзалап демдеглээн.

ГДР-ни хүлээп көөрү дээш демисел — ол дээрге юридиктиг аас аталдарның айтырыы эвес, харын Европаның айыыл чок чорууның бир кол айтырыы-дыр деп, Вальтер Ульбрихт чугаалаан. Герман күрүнелерни катап каттыштырар чорук чүгле социализмниң байдалында болдувуп болур дээрзин ол айыткан. Ооң-биле кады ГФР-ниң чазааның өжээнзирек, милитаристиг политиказынга хамаарыштыр Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Бирги секретары тодаргайы-биле чугаалаан.

КАРЛОВЫ ВАРЫ. (СЭТА). Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Европага айыыл чок чорук айтырыгларының талазы-биле ниити чугаалажыышкыннары апрель 26-да уламчылаан.

Эштер: Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Бирги секретары **Вальтер Ульбрихт**, Финляндияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары **Вилле Пессен**, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары **Л. И. Брежнев**, Италияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары **Луиджи Лонго** олар хуралдарга даргалап тургулаан.

Эштер **Луиджи Лонго** — Италияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, **Майкл Оърирден** — Ирланд Ажылчын партиязының Чиңгине секретары, **Алваро Куньял** — Португалияның Коммунистиг партиязының чиңгине секретары болгаш Сан-Мариноның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары **Эрменджильдо Гасперони** олар ниити чүве чугаалажыышкынынга киришкеннер.

Швецияның Коммунистиг партиязының төлээлекчизи **Фритьоф Лагер** конференцияга база чүве чугаалаан.

Конференцияның Л. И. Брежнев даргалаан хуралынга конференцияның документилерин — «Европага тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш» деп Медеглелди, түңнел дыңнадыгны хүлээп алган. Ооң соонда СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев кыска чүве чугаалааш, медеглээни болза:

Хүндүлүг эштер! Бистиң конференциявыс алдарлыг үеде — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнуң бүдүүзүнде чыглып турар-дыр дээрзин акы-дуңма партияларның удуртукчулары боттарының чугааларынга айтып турдулар.

ССРЭ-де байырлалдыг хемчеглерге белеткенип турганда, олар интернационалчы угаан-бодал-биле сиңнип кээн турзун дээш ажылдап турар дээрзин бодумнуң таламдан чугаалаксаан кижи мен. Чүге дээрге Октябрь болгаш Ленин бүгү кижи төрелгетенге хамааржып турар-ла болгай. Октябрьның 50 чылын байырлаары чүгле Маркстың — Ленинниң өөредииниң тиилелгезиниң болгаш бистиң чуртта пролетаржы революцияның хүрээлениниң тиилелгезиниң демдээ-биле эвес, харын бүгү революсчу күштерниң пролетаржы дем каттыштырылгазының, чаңгыс аайның демдээ-биле эртер.

Бо болдуна берген арганы ажыглап алгаш, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың өмүнээзинден база даасканын ёзугаар октябрь революциязының чартык чүс чыл болгаан оон байырлаарынга төлээлерин чорударының чалалгазын акы-дуңма партияларның мында киржип турар бүгү төлээлекчилеринге дамчыдып бээр дээн кижи мен.

Октябрьның 50 чылы бистиң күрүнеге, бистиң партиявыска, бистиң улуска кандыг болуп турары ышкаш ындыг улуг байырлалга бистиң-биле кады киришкени дээш, бистиң партиявыс, улузувус силерге өөрүп четтирер, эштер.

Хүнүүң ийиги чартыында коммунистиг болгаш ажылчын партиялар ның төлээлериниң удуртукчулары Медеглелге ат салганнар.

Конференцияга түңнел чугааны Италияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Луиджи Лонго чугаалаан.

СЭКП-ниң төлээлери Карловы Варыдан чорупкан

КАРЛОВЫ ВАРЫ. (СЭТА). Европага айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязынга киришкен, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев баштаан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлери апрель 26-да Карловы Варыдан чорупкан.

Карловы Варының вокзалынга СЭКП-ниң төлээлерин ЧКП ТК-ның Бирги секретары А. Новотный, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү болгаш ЧКП ТК-ның секретары И. Гендрих, ЧКП ТК-ның секретары В. Коуцкий, Чехословакияның Компартиязының өске-даа удуртур ажылдакчылары үдээн. ССРЭ-ниң Чехословакияда элчини С. В. Червоненко база төлээлерни үдээн.

ХӨЙ-ХӨЙ АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕР МУРНУВУСТА

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. ВОРОНОВТУҢ республиканың партия-ажыл-агый активи-биле беседазы

Беседа эң-не чылыг-биле болгаш ажыл-ишчи байдалга эрткен. Анаа Тываның ажылчы чоннарының чедиишкиннериниң дугайында, база СЭКП-ниң XXIII съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының, коммунизм тургузуушкунунуң херээнге оон кайы хире улуг-хуузун киирип турарының дугайында чугаалашкан Г. И. Воронов бистиң республикавыска чоруп келген алды хүннериниң дургузунда ооң амыдыралы-биле ханы таныжыкан. Шаандагы кошкун амыдыралдыг чораан араттарның хуу-салымы Совет эрге-чагыргаңның чылдарында шуут танытттынмас кылдыр өскерилген дээрзин ол демдеглээн.

— Чырык-чаагай сүүржүң амыдыралче оларның шилчээни болгаш кижилерниң культурлуг деңнелиниң улам бедээни — республиканың ажылчы чоннарының эң чугула чедиишкини ол — деп, Геннадий Иванович чугаалаан.

Ол шынап-ла ындыг. Үжен хире чылдарның мурнунда Тывага номчуп болгаш бижип билир кижилер санныг-ла турган, ам дээрге бо долузу-биле бижик-билигниң чурту-дур. Араттарның ажы-төлдери билигни чедип ап, техника болгаш эртемни шиңгээдип ап турар. Оларның аразында: башкылар, инженерлер, эмчилер, эртемденнер дээш — кымнарны чок дээрил. Ажыл-агыйның чедиишкини болгаш хөгжүлдези илден-дир: үлетпүрде, транспортта, тудугда, кодаа ажыл-агый бүдүрүлгезинде ол көстүп турар. Бүгү улустуң херээнге Тываның ажылчы чоннары төлептиг үлүүн киириштирип турар. Партия болгаш совет ажылдакчылар-биле, министрлер-биле болгаш тус-тус ажыл-агыйларның удуртукчулары-биле, районнарның кодаа ажыл-агый эргелелдериниң начальниктери-биле Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы беседалажып турган, кылган чүүлдеривис хөй-даа болза, анаа канчап-даа меңээргенип болбас ужурлуг бис дээрзин онзалап демдеглээн, чүге дээрге, хөй-хөй ажыл-херектер ам-даа мурнувуста. Улуг Октябрьның 50 чылын төлептиг уткуур дээш, СЭКП-ниң XXIII съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш ам-даа эрес-соруктуг ажылдаар ужурлуг бис.

Бодунуң беседазынга Г. И. Воронов кодаа ажыл-агый бүдүрүлгезиниң экономиказынче улуг кичээнгейни угландырган. Эвээш чарыгдалы үндүрүп, хөй продукцияны алыр дээш колхозтарның болгаш совхозтарның курлавырларын билдилиг-биле ажыглап, ажыл-агыйны бодамчалыг удуртур херек. Продукцияның бот-үнезин чиигедири — эң чугула сорулгаларның бирээзи-дир. Ынчалза-даа республиканың ажыл-агыйларында ону шиитпирлээр талазы-биле кошкак хемчег ап турар-дыр. Эрткен чылын совхозтарга центнер сүттүң бот-үнези планда 18 рубльге көрген болза, 20 рубль четкен-дир.

Ооң чылдагааны чүдел? Г. И. Воронов ол дугайын чугаалап тура, ажыл-агый бүрүзүнге продукцияның бот-үнезин чиигедириниң хемчеглерин чорудар болгаш ону ылап-ла күүседирин чедип алырын сүмелээн. Оларның кол чугулазы болза — малды тарып боозадыры болур. Хөй бүдүрүкчү малды азырап ажаарынга улуг чарыгдалдарны үндүрүп турары канчап-даа таарышпас. Ол бүгүнү сан-фактылар-биле көргүзүп тура, эш Воронов тарып боозадылга дээрге чарыгдалды барык он катап кудуладыр деп чугаалаан. Ынчаарга ам республиканың ажыл-агыйлары ол зоотехниктиг арганы чүге улуг ужур-дузалыг кылдыр көрбейн турарыл. Ынчаарга республикада инектин тарып боозадылгазы чүгле 37 хуу, хойнуң — 55. Дуржулга станциязында безин ол арга долузу-биле нептереттинмээн-дир.

Тарып боозадылганы малдың биологтуг онзагай хевирин көрүп турган, ооң чогуур үезинде чорудар дээрзинче улуг кичээнгейни Г. И. Воронов угландырган.

Малдың продуктулуг чоруун бедидер дээш демиселче улуг кичээнгей салырын сүмелээн. Ооң утказы билдингир-ле болгай: эвээш малдан хөй продукцияны алган тудум-на, оон бот-үнези улам чиигээр. Эрткен чылын бир инектен 1329 килограмм сүт, бир хойдан 2170 грамм дүк алганын көөрге — ковчут-ла куду деңнел-дир. Малдың чүгле баш саны дээш эвес, а ооң продуктулуг чоруун бедидер дээш база ажылдаары чугула. Ынчангаш маңаа тус-тус иштики адырларга безин специализастаашкынны чорударының айтырыы тургустунуп көөр-дир. Эътке болгаш сүтке хереглээр малды кажан-даа холуштуруп болбас, ол ковчут хоралыг. Маңаа кол угланыышкынныг болур ужурлуг сүтке хереглээр малды сүттүгүнүн болуунге, эътке хереглээрин ооң болуунге киирер херек.

Бодунуң беседазының үезинде эш Воронов хөй-хөй ажыл-агыйлар эът бүдүреринче чогуур кичээнгейни салбайн турарын база чугаалаан.

Республиканың мурнуу районнарында — Өвүрде, Тес-Хемде, Эрзинде мал чеминиң баазазы ам-даа кошкак тургустунган болгаш сиген кезер шөлдерни чедир ажыглавайн турар.

— Ында дээрге кайгамчык улуг одар-белчиир шөлдери бар-дыр — деп, эш Воронов чугаалаан — Ол дээрге силерниң эң улуг байлаңнар-дыр.

Ол черлерни суггарып турган, бүдүн чылдың дургузунда үзүктел чок ажыглаар ужурлуг деп ол чугаалаан. Ылаңгыя одарларны чөп ажыглап турган, хойнуң эки семиртилгезин чедип алыры чугула.

Г. И. Воронов мал ажылынга механизацияны ажыл-агыйжы нептередирин сүмелээн. Бир эвес ону шын ажыглавас болза ажыл-агый бүрүзү оон херек кырында орулгалыг чүнү-даа чедип ап шыдавас. Ооң чижээнге Каа-Хемниң «Тиилелге» колхозу хамааржыр, ол колхоз «Карусель» дээр саалда агрегадын улуг чарыгдалды кылып турган садып алгаш, ону чөптүг ажыглап шыдаваан.

Ол механизмнерни хөй кыргылдаазынга шын эвес ажыглап турарын болгаш ажыл-агыйлар оренбург аргазы-биле кыргылда чорударының чарыжын организаставайн турарын ол шүгүмчүлээн.

Кодаа ажыл-агый бүдүрүлгезинге хамаарышкан хөй-хөй айтырыгларны беседазынга ол чугаалаан. Ылаңгыя зоотехниктиң культуразының, продукцияның учёдунуң мелиорацияның хөгжүлдезиниң дугайында дээш оон-даа өске айтырыглар маңаа хамааржыр. Ол ышкаш Г. И. Воронов суггаттыг тарылга шөлдериниң болгаш одар-белчиирниң чамдык ажыл-агыйлар чогуур негелдезинге чедир ажыглап шыдавайн турарын айыткан.

Ажылчы чоннуң амыдырал хандырылгазының айтырыынга эш Воронов келгеш, садыг ажылдакчыларынга саналдарны кылгылаан. Чүл дээрге олар херек кырында бараан саарылгазының планын күүседиптээ турар болза, улустуң эргежок чугула хереглел бараанныарын ам-даа чедир садыглап шыдавайн турар-дыр, чурт үлетпүрүнүң бараанныары: дааракы хептерин, бажың эт-херекселдерин олар багай сайгарып турар-дыр. Ногаа азырап өстүрер теплицалыг дузалал ажыл-агый черлерин тургузуп ап болурунуң бүгү аргалары бар. Йошкар-Олада бир дөрбелчин метр черниң теплицазындан чиик бот-үнелиг 29 килограмм ногаа аймаан ап турарын эш Воронов чижекке чугаалаан. Оон ыңай кодаа чурттакчыларның амыдырал хандырылгазын улам экижидеринче кичээнгей салырын ол сүмелээн.

Тудуг организацияларының удуртукчулары план күүсетпейн турар дээш, тудугнуң куду шынарлыг болуп турары база тудуг материалын кайы хамаан чок чарыгдап турары дээш беседага шыңгыы шүгүмчүлеткен. План күүсетпейн турарының бир кол чылдагааны — ажылчын күш чедишпейн турарында.

— Кижилерниң амыдыралынга болгаш ажылынга эң эки байдалдарны таарыштырып тургузар ужурлуг — деп, Г. И. Воронов сүмелээн. — Ынчан ажылчын кадрлар эки-даа, ажылга доктаамал-даа болур.

Ол ышкаш беседага ажылчы чоннуң культура хандырылгазының айтырыглары база кирген. Чоннуң талантызын улам сайзырадып, бот-тывынгыр уран чүүлдү, клубтарның ажылдарын улам экижидерин демдеглээн.

Бодунуң беседазының түңнелинде эш Г. И. Воронов СЭКП-ниң XXIII съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга болгаш Улуг Октябрьның 50 чылын төлептиг уткуурунга Тываның коммунистериниң эң улуг харысалгалыг болурунче кичээнгейни угландырган.

В. ФИЛИППОВ.

ОРЕНБУРГ ОБЛАСТЬ. Бузулукта аар машина тудуушкунунуң Куйбышев аттыг заводу прокат дериглерин, өрүмнээшкиниң аар станоктарын белеткеп үндүрүп турар. Өрүмнээшкин станоктарының чаа цеги ниң тудуун чоокта чаа ол бүдүрүлгеге дооскан.

ЧУРУКТА: чаа цехте өрүмнээшкин станоктарын эптеп турары.

Б. КЛИШИНЕЦЕРНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроиниказы.

«Межегей» совхозтуң алды дугаар хову бригадазының тараажылары юбилейлиг чылдың часкы тарылгазынга организастыг ажылдап эгелээн. Эш Архиповка удурткан агрегат шык базырып, плиниртээшкинни ийи удаа кылып доозкан. Ында механизаторлар И. Киштеев, А. Луковникова олар хүн нормазын ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда кирген. Олар сөөлгү плиниртээшкинге ажылдап турда, оң талазында бо чурукту тырттырган.

Эгезинде чурукта үрезин сөөртүкчүзү М. Сайфутдинов хову турлаанга эккелген тарааны кылдекчи В. Мартемьяновага хүлээдип турары. 22 километр черге ол 3—4 рейсти кылып, үрезин сөөртүлгезинде идепкейлиг ажылдап турар.

Совхоз чер эрнири билек чаштыларынга херек үрезинни хову турлагларында аппарып алган.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Партийжи амыдырал

ЧУГАА-ДАА ШЫНЫГЫЫ БОЛГАН

Районнуң болгаш ажыл-агыйларның мурнунга салдынган сорулгаларны шиитпирлээри — чон ортузунга политиктиг кижизидилгелиг ажылды канчаар тургускаанындан кол хамааржыр. Ынчангаш «Чон ортузунга политиктиг кижизидилгелиг ажылдың байдалы болгаш моон соңгаар ап чорудар хемчеглер дугайында» айтырыгны СЭКП-ның Тес-Хем райкомунуң пленумунге чугаалажып көрген. Бо талазы-биле илеткелди райком секретары М. Ш. Артаев кылган.

Районнуң ажыл-иштчилери Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга телолептиг ужуражыр дээш чарышты калбарткан. Бүгү ажыл-агыйлар бирги кварталда эът, сүт бүдүрерин эрткен чылдагызынга бодаарга ковудеткен. «Чодураа», «Ак-Эрик» колхозтар күрүнеге эът, сүт садарының квартал планын ажыр күүседип кааан. «Тес-Хем» совхозтуң О. Шынаада хойжу бригадазы (бригадири Седен Намый-оол), «Чодураа» колхозтуң № 1 хойжу бригадазы (бригадири Иван Данзурун) бирги кварталда эки көргүзүглерлиг болганнар. Бо бригадалар малдың чаш төлүн чидириг чокка камгалап ап келген. «Чодураа» колхозтуң Хараал-Тей, «Ак-Эрик» колхозтуң Улуг-Кувет сүт-бараан фермалары эрткен чылга бодаарга эът, сүт бүдүрерин ковудеткен, квартал планын ажыр күүсеткеннер.

Күрүне мурнунга планныг онаалгаларны күүседир талазы-биле организастыг ажылдың четпезинден «Тес-Хем» совхоз бирги кварталда күрүнеге сүт садарының планын күүсетпээн болгаш 20 тонна сүттү чедир бербээн. Совхоз инек бүрүзүнден түгде 52 кг сүт саап алган. Ында малдың кыштаглаашкынын организас чок болганының түңнелинде, чыл эгезинден бээр 1902 баш мал өлүп хораан. Ажыл-агыйларда малдың чаш төлүнүң өлүп хоораар чоруу ам-даа хөй, Төрээн 25831 баш хойдан 950 баш чаш хураган янзы-бүрү чылдагааннардан өлген. «Тес-Хем» совхозтуң Хүрең-Дугай фермазынга чыл эгезинден бээр 15 бызаа өлген. Районда социалистиг чарышка партийжи удуртулга дыка кошкак. Район бирги кварталда мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле чаржып турары Эрзин, Өвүр районнарга аштырган.

Партийжи-политиктиг ажылдың кол хевири — партия чырыдышкынының болур. Районда марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир 3 школа, 12 политиктиг эге школа, 4 теоретиктиг семинар ажылдап турар. Бо бөлүмнерде 554 кижи, ооң иштинде 200 ажыг коммунистер, 100 ажыг комсомолчулар хаара туттунган.

Дыңнакчыларның активин бедидип, өөредилгениң идейлиг деңнелин шыңгаржыдар талазы-биле Ү. Шынаада партия организациязы (секретары М. Ядан-оол) эки ажылдаан. Пропагандистерден салбыр эргелекчизи Ховалыг Борбай-оол, школа башкызы Сарыглар Борбак-оол кичээлдерин бедик деңнелдиг, салбырның, районнуң амыдыралы-биле холбаалыг эрттирип турарлар. Ол мынчаш районда орук эргелелинде, райкүүсеком чанында политшколалар, Шуурмак, Самагалдай школаларында теоретиктиг семинарлар доктаамал ажылдап турар.

Ооң-биле кады өөредилгени организас чок чорудуп, программазын үзүп турар бөлүмнер база бар. «Чодураа» колхозтуң төвүнде марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир школа, Шуурмакта үлетчүр экономиказын өөренир болгуң өөредилгезин ара соксаткан.

Ак-Эрикте, Берт-Дагда, район эмнелгезинде бөлүмнер кичээлдерни хөй удаа үзүп, өөредилгениң шынарын кудулаткан. Комсомол чырыдышкынының кичээлдери база-ла үстүп турар, чамдык бөлүмнер ажылдавастаан. Районнуң бүдүрүлге эргелели малчыннар ортузунга зооветеринарлыг өөредилгени организастап шыдавааан. Чүгле бо хүннерде ажыл-агый удуртукчуларының, ферма эргелекчилериниң, бригадаларның экономиктиг семинарын ажылдадып эгелээн.

Механизатор кадрларның өөредилгези чүгле «Тес-Хем» совхозта организастаттынган. Профессия аайы-биле өөредилгелер райпода, хандырылга комбинадында, Шуурмактың тудуг материалдар комбинадында чорувайн турар.

Аныяктарның кежээки школаларының ажылында четпестер хөй. «Тес-Хем» совхозта, мыш ажыл-агый черинде, район эмнелгезинде кежээки школаларның ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунмаан.

Партийжи-политиктиг ажылда бир кол черни партияның аас болгаш кеску агитациязы ээлеп турар. Районда 18 агитколлективтер, 7 агитпунктулар, 367 агитаторлар бар. Оларның хөй нуруузу бо партийжи даалганы шын билип, эки ажылдап турар. Ү. Шынаада агитколлектив (удуртукчузу Х. Борбай-оол) үргүлчү план ёзугаар ажылдап келген. Агитколлектив хана солуну, агитхуудустарны ой-шаанда үндүрүп, шуушкуннуг «Тас-арыг» деп радиожурналды неделя санында чорудуп турар. Районда, мыш ажыл-агыйында, район эмнелгезинде политинформацияларда доктаамал чорудуп турар. Ынчалза-даа чамдык черлерде — «Чодураа» колхозта, «Сельхозтехника» салбырында, кедээ ажыл-агый эргелелинде политинформациялар чорудары соксаан. Чамдык агитпунктулар соңгулда кампаниязы эрткен соонда ажылдавастаан.

Кеску агитацияның дээштиг болдурар, шыңгаржыдар талазы-биле райпода, О. Шынаада. Берт-Дагда партия организациялары эки ажылдаан. Ындыг-даа болза «Чодураа» колхозта, Шуурмакта, район эмнелгезинде кеску агитацияның шынары куду. Көргүзүг самбыралары бар-даа болза, ону ой-шаанда долдурбайн турар, хана солуннар ой-шаанда үнмейн келген.

Районда коммунистиг күш-ажылдың бедик ады дээш демиселе кошкай берген. Самагалдайның амыдырал хандырылга комбинадының дааранып пеги каш чыл бурунгаар ол бедик атты чедип алган. Ам мында күш-ажылдың сагылга-чуруму кончуг кошкаан. Цех планныг онаалгаларын күүсетпейн келген. Моон кол чылдагааны — партия, профэвилел, комсомол организацияларын коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни эрңгей удуртуп турарында.

Чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге улуг рольду культура-чырыдышкынының албан черлери ойнаар. Шуурмак суурнуң кодээ библиотеказы (эргелекчизи Г. Никитина) номчукчулар-биле ажылды экижиткен. Суурнуң чурттакчыларының 70 хуузу номчукчулар апарган. Берт-Даг клувунда уран чүүл бөлүмү болгаш агитбригада соксаал чок ажылдап турар. Ында эрткен чылдан бээр 25 концертти, чогаалчылар, маадыр ишчилер, мурнакчылар-биле ужуражылгаларны эрттиргилээн. Ында библиотека «Улуг-Хемниң шаңгыралы», «Ыржым булуң» деп номнарга номчулга конференцияларын, Олег Сагаан-оолдуң «Баян-Таланың кижизи» деп номунга сайгарылга кылган. Чонга кино көргүзүглеринде четпестер ам-даа хөй. Бирги кварталда чүгле ийи турум кино черлери планныг онаалгаларын күүсеткен.

Ынчалза-даа Шуурмакта, Ак-Эрикте клубтарның, О. Шынаада кызыл өгнүң массалыг ажылдары эвээш болуп, чүгле кино көргүзүглери-биле кызыгаарлаттынып турар. Район библиотеказы, «Ак-Эрикте», «Чодураада» библиотекалар кижилерге чүгле ном бээри-биле ойлежип, өске ажылдарны чорутпайн турар. «Тес-Хем» совхозтуң Хүрең-Дугайда, Кежээ-Өдээнде кызыл булуңнар септеттинмээнинден ажыттааш чок турар.

Партия организацияларының кичээңгейинден дашкаарлавас айтырыгларының бирээзи — лекция пропагандазы. Лекторлар Н. Тараачы, Н. Биче-оол, Д. Мижит олар боттарының лектор мергежилин үргүлчү бедидип, чонга хөй лекцияларны номчаан. Лекция пропагандазында кол четпес чүүл — номчуттунуп турар лекцияларның тематиказының кончуг кызыы болуп турарында. Кедээ ажыл-агый, экономика болгаш мораль темаларынга номчуттунуп турар лекцияларның саны эвээш. Лекциялар колдуунда-ла төп черлерге болгулааш, а бригадаларга, фермаларга, малчыннарга кончуг ховар номчуттунгулаан. Албан организация, бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары С. Ч. Шалык, Т. Ч. Лаваа, К. Айр-Санаа, В. К. Чистобаев олар лекция пропагандазынга киришпейн келгеннер.

Районда муң чурттакчы чонга онаалтыр 655 кезек солун-сеткүүлдер чагыттынган. Чагылганың чонга чедирилгези багай. Ыраңгы ыракта малчыннар солун-сеткүүлдү улуг үзүктелиишкин-биле ап турар. Район иштинде болуп турар радио дамчыдылгазын Самагалдай, Чодураа, Берт-Даг сууржарының чурттакчылары дыңнап турар боорлаан башка, Ак-Эрик, Ү. Шынаа, О. Шынаа сууржарының чурттакчылары ону дыңнавайн турар. Элээн хөй малчыннарда радиоприемниктер бар-даа болза, оларның улуг нуруузу үрелгенинден азы батерея чогундан ажылдавас. Садыг организациялары, районнуң харылзаа чери бо талазы-биле малчыннарга дуза чедирбейн турар.

Районнуң мурнунга салдынган сорулгаларны күүседир болгаш чон ортузунга кижизидилге ажылын экижидер талазы-биле хөй-нити организацияларының улуг-хуузу улуг. Комсомол, профэвилел, спорт болгаш ДОСААФ, херээженнер чөвүлелдериниң ажылы база-ла чогуур деңнелинге чедир тургустунмаанындан арагалаар, мегелээр, корум-чурум үрээр, оорланыр, кем-херек үүлгедир таварылгалар районда ам-даа хөй. Эш-хуузунуң судтары, улусчу дружиналар ам-даа четпес ажылдап турар. Ынчангаш районда биче хулиган херек үүлгедир чоруктар ам-даа хөй.

Пленум четпестерни дарый чайладыр, Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн төлептиг уткуур, чон ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирер талазы-биле партия, совет, хөй-нити организацияларының сорулгаларын пленум тодаргай чугаалашкан, чорудар хемчеглерни айыткан доктаалды хүлээп алган.

С. ОМЗААР.

ЧАА ХЕВИРНИ ДЕТКИИР

«Бисте агитаторлар ажылдап турар, оларны бүдүрүлге аайы-биле бижыглаан, агитация ажылы шымбай чорүп турар, оларның даңзызы бо» — деп чамдыктары ол даңзыны конторазының ханазында аскылап алгылаан тургулаар. Ындыг янзылыг хоозун даңзы-биле, хоозун сан чурагайлар-биле бодун оожуктуруп, партияның үстүкү организацияларын база мегелеп, эргижиреп калган практика-биле ажылдап турар партия организациялары колхозтарда болгаш совхозтарда, бүдүрүлге болгаш албан черлеринде амдаа чок эвес. Аңаа удурланыштыр агитас-массалыг ажылдың чаа арга-хевирлери чер-черден бо-ла тыптып кээр.

Партийжи агитацияның кижилерге эң-не чедиңгир болгаш бүгү-ле кижилерни хаара тудуп турар эң-не дээштиг болгаш ажыктыг хевирлериниң бирээзи агитквартира болурун бистиң Бай-Тайга районнуң совхоз болгаш колхозтарында тургустунган агитквартираларның эки дуржулгазы көргүзүп турар.

«Тээли» совхозтуң салбырларында, «Мурнакчы» болгаш «Малчын» колхозтарда база район төвүнде 100 ажыг агитквартираларны тургускан болгаш ажылдап эгелээн. Бо суурларның кайы-даа кудумчуларында аңгы-аңгы дугаарлар-биле калбак ыяштарда, кадыг саазыннарда кескузу-биле «агитквартира» деп бижип каан бажыңнар бо-ла көстүр.

«Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында кежээки школаның башкызы аныяк коммунист Мария Степановна Хертектиң инициативазы-биле Кызыл-Даг салбырның бүгү девискээринде 12 кезек агитквартираларны тургускан. Агитквартираларның удуртукчуларында кежээки болгаш хүндүскү школаларның башкылары, салбырның кижи болган мал эмчилериниң калбаа-биле киириштирген ажылдап турар. Бир агитквартирада 10-дан 18 чедир өрегелер азы бажыңнар хаара туттунган. Ол бажыңнарның ортузунда бажыңның ээзи-биле дугуруушкаш, агитквартираның төвүн кылып ап турарлар. Салбырның сүт-бараан фермаларының база хойжу бригадаларының коллективтериниң агитквартираларны база организастаан.

Агитквартиралар ажыл планныг, ол ёзугаар неделя санында-ла, азы айда үш удаа агитквартирага чоннуң чыглырын чаңчыл болдурганнар. Олар аңаа бир дугаарында-ла эрткен чеди хонукта бистиң чуртувуска, республикага болгаш районга, совхозтуң бодунуң иштинге бүгү-ле чаа чүүлдерни, делегей байдалында болуушкуннарны политинформация хевири-биле берип турарлар. Ооң соонда планда көрдүнгениниң ёзугаар делегей байдалынга азы медицина, кижизидилге болгаш атеистиг дээш өске-даа янзы-бүрү темаларга лекцияларны, беседаларны доктаамал эрттирип турар.

Мурнакчылар-биле, хоочун салгалдың кижилери-биле, ажыл-агыйның өске-даа удуртукчулары-биле агитквартираларга ужуражышкыннарны база организастап, организастыг кинолаашкынны база чорудуп турар.

Агитквартирага тускай хуралдарны эрттирип, аңаа арыг-шевериниң болгаш суур чаагайжыдылгазының дугайын чугаалажып, корум-чурум үрекчилериниң херектерин база көрүп турар. Ол талазы-биле Кызыл-Даг салбырында мал эмчизи аныяк коммунист эш Александра Даңдын, 8 чыл школазының башкылары Саара Лакпа, Бичии Араптан, кижизидикчинарынга агитквартиралар аайы-биле дежурныйлаашкынны организастааныңдан, хөй-нити черлеринге ургларның чурум үрээр, тенектенир чоруун ол салбырда чидирген. Агитквартираларның ажылын удуртур талазы-биле Анай Ковга, Иргит Араттаа, Маадыр Окчаа болгаш өске-даа эки ажылдап турарлар хөй.

Кызыл-Даг болгаш Найырал салбырларда агитквартираларга культура-амыдыралдың өөредилгелерин Зина Хеек болгаш өске-даа кеску ажылдыг агитквартира удуртукчулары хөй болуп турар.

Ол ышкаш «Тээли» совхозтуң Найырал салбырында коммунист башкы Долчаңның удуртулгазы-биле 13 кезек агитквартираларны организастаан. Ында агитквартиралар доктаамал ажылдавышаан, хөй-нитиниң сонуургалын хаара туткан янзы-бүрү массалыг хемчеглерни база организастап турар. Ында лекция пропагандазындан аңгыда агитквартираларның аразында бот-тывынгыр уран чүүлдүң маргылдаалыг концерттерин база организастаан. Ооң эң эки шилиттинген номерлериниң тургустунган ёзулуг концертти салбырның Культура бажыңынга болгаш фермага база Кызыл-Даг салбырының клувунга, салбырның бригадаларынга барып сонуургадып чораннар. Ол чорук бот-тывынгыр талантызы билдинмейн чораан дыка хөй чаа-чаа кижилерни илередип үндүрген.

Моон мурнунда Найырал салбырның клувунга лекциялар, хуралдар чыырга улус шоолуг келбес, Культура бажыңы соок, бир-ле склад-биле дөмей, үргүлчү-ле шоочалыг турар турган. Кажан агитквартираларны организастаан болгаш доктаамал ажылдатканының сөөлүнде, Культура бажыңынга лекцияларга, хуралдарга чон долузу-биле чыглып турар апарган болгаш чоннуң идепкей сонуургалы, организастыг чоруу дыка экижээн.

Агитквартира удуртукчулары ол хүн болган лекцияга, хуралдарга, кежээлерге кымнар келбээнин билип, чылдагаанын тодаракташ, агитквартираның хуралдарынга чугаалажып турар. Салбырның Культура бажыңы база доктаамал ажылдап турар апарган.

Агитквартираларның тургустунганы өг-бүле бүрүзүнүң культурлуг чурттаалгазын, арыг-шеверин, кудумчу чаагайжыдылгазын экижидеринге, бажыңның иштинге, даштынга чечектер өстүреринге, урут-дарыгның өөрениринге болгаш кижизидилгезинче аажок улуг салдарлыг болуп турар. Ада-иелер уругларының уроктарынга барып олуржуп, хөй-нити черлеринге, культура бажыңның план ёзугаар база чорудуп турар. Аңаа амданныг эки чемнерни белеткээрин, аргып дааразының, арыгшеверниң, медицина болгаш уругларны бажыңга канчаар кижизидериниң дугайында өөредилгелер солун байдалга эртип турар. Бо талазы-биле чоокта чаа Найырал салбырга агитквартираларның амданныг чемнерин болгаш аргып дааранырының делгелгелиг кежээзин Культура бажыңынга организастааны, аңаа Кызыл-Даг салбырның агитквартираларының шилиндек концертин көргүскени онза солун болган.

СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи агитквартираларның ролюн болгаш политиктиг кижизидилге ажылының өске-даа хевирлерин улам сайзырангайжыдар болгаш чон ортузунга күштелдирер хемчеглерни алган. Делегей байдалының дугайында Бай-Талга, «Тээли» совхозтуң төвүнге, өске-даа черлерге семинарларны база организастаан.

«Тээли» совхозта парткомнуң ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ортузунда политиктиг кижизидилге ажылының дугайында СЭКП райкомунуң пленумунга апрель 15-те чугаалашкан. Пленумдан агитквартираларның ажылын үнелеп, ону деткиир болгаш колхозтарга калбартыр, ону удуртурун улам күштелдирер дугайын онзалап демдеглээн.

Агитквартираларны организастаар болгаш ооң удуртукчуларын шын шилип алыры, ону эң эки быжыг коллектив кылдыр сырый каттыштырары парторганизация удуртукчуларының чугула хүлээлгези болур. Бистиң районнуң чамдык «Кара-Хол», «Мөген-Бүрен» колхозтарында, «Малчын» колхозтуң алакы суурунда малчыннарында бо ажыл ам-даа чедир тургустунмаан болгаш ында партия организациялары ол чугула айтырыгны дарый шиитпирлээри негеттинип турар.

Совхозтуң болгаш колхозтарның суурларынга агитквартираларны организастап тургузары, ону партия болгаш комсомол организацияларындан доктаамал удуртур болза, совхоз болгаш колхозтар удуртукчуларының, Советтерниң, хөй-нитиниң ажыл-чорудулгазынга улуг идигни берип турар ужур-дузазын чедир үнелээри чугула.

А. АДЫГБАЙ.

ЯКУТ АССР—45 ХАРЛААН

Якут АССР-ни тургузар дугайында Декретке М. И. Калинин ат салган хүнден бээр дүүн таптыг-ла 45 чыл болган. Якутияга автономияны тывысканы-биле холбаштыр Бүгү-эвилелдиң өгбези Москвага Бүгү-эвилелдиң кедээ ажыл-агый делгелгезинге чораан, ынчан якут өгну аңаа көргүскен турган. Ол өг болза ол чылдарда якуттарның амыдырал-чурттаалгазының байдалын көргүзүп турган. Күш-ажылдың чепсектерин, бажың иштиниң эт-херекселдерин Михаил Иванович кичээнгейлиг көрген. Ол бүгү ооң ханы бодаашкынын хайныктырган. «Якут улуска дузалаар херек. Ооң келир үези кайгамчык чаагай-дыр» деп ол ынчан чугаалаан.

Ол чылдарда Якутия калбак-биле бижик-билиг чок чурт, хааның эрге-чагырганың улус шөлүүр чери болуп турган. А бөгүнгү Якутия таныттынмас. Ол дээрге бедик хөгжүлделиг үлетпүр индустриалыг, кедээ ажыл-агыйлыг социалистиг республика-дыр.

Якутияның үлетпүрү чуртка улам-на хөй хемчээлдиг алмазты, алдынны, коргулчунну, аң-мең кежин берип турар. Бойдус газын үлетпүрге ажыглап ап эгелээн, нефтини шинчилеп тыварын чедиишкинниг чорудуп турар. Делегейде эң-не соңгу чүктүг болур Вилюй ГЭС-ти ында тудуп турар, ооң ийи агрегады үлетпүр тогун чоокку айларда бээр.

Якутияның кедээ черлеринде база культура хөгжээн. Бөгүн республикада алды чүс ажыг школалар бар, оларда 136 муң өөреникчилер өөренип турар. Статистиканың сан-медээлерин ёзугаар алырга, Якутияда муң кижиге онаалтыр эмчилерниң болгаш башкыларның саны Барыын Европанынга бодаарга хөй болуп турар.

Якуттарның улуг чаагай келир үезин өттүр көрген Михаил Иванович Калининниң күзеп чораан күзели бөгүнгү Якутияда херек кырында боттанган.

Якутск. *(СЭТА-ның корр.).*

ТУДУГЖУ ЗВЕНО

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң тудуг бригадазының № 1 тудугжу звенозу юбилейлиг чылдың тудуг планын амыдыралга боттандырар дээш кышкы үеге белеткел ажылдарын шудургу чорудкан. Звенонуң кежигүннери 1.500 кубометр ыяш материалды болгаш 30 тонна чугайны белеткээн.

Бирги кварталда тудугжуларның ажылының түңнели эки болган. № 2 сүт-бараан фермазында дөрт квартиралыг бажыңны септээн болгаш беш өрээл кажааны алгыдыр туткан. Колхоз төвүнде уруглар садының столовайзын болгаш эмнелге пунктузунуң лабораториязын алгыткан.

О. ХОВАЛЫГ.

Республиканың улусчу

МАССАЛЫГ БОЛГАШ

Республиканың Улусчу контроль комитединиң хуралынга Бии-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң ажылының дугайында болгаш хүлээп алдынган шиитпирлериниң күүселдези дээш хыналданы база контрольду организастаар талазы-биле Чөөн-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң ажылының дугайында илеткелдерин дыңнап чугаалашкан.

Кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир, колхозтарга, совхозтарга болгаш бүдүрүлге черлеринге бүдүрүлге фондуларын ажыглаарын экижидер дугайында партияның чазактың айтышкыннарын күүседир дээш контрольду боттандырарынга Бии-Хем районнуң улусчу контроль органнары элээн хөй ажылдарны кылып чорудкан. 1966 чылда контролёрларның, кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң, «Комсомолчу прожектор» штабтарының болгаш отрядтарының сан органнарының калбак киржилгези-биле районнуң улусчу контроль комитеди 33 массалыг хыналдаларны чорудкан. Ооң иштинде 24 хыналданың түңнелдерин комитеттиң хуралынга чугаалашкаш, четпестерни илередип, практиктиг сүмелерни болгаш саналдарны берип турар шиитпирлерни хүлээп алган. Хову ажылдарынга белеткелдиң болгаш ону чорудуп турарының, хөй кыргылдазының үезинде, кедээ ажыл-агый техниказының, мал кажааларының, кывар, чаар материалдарының ажыглалының, сан-хөөнүн чурумун сагыыр, садыгны, нитиниң чемненилгезин организастаар болгаш өске-даа айтырыглар талазы-биле чорудкан хыналдалар эки үре-түңнелдиг болгулаан.

Улусчу контролёрлар чүгле четпестерни илередир эвес, харын оларны чайладырынга дузалажыр сорулга-биле ажылдап турарындан чорудкан хыналдаларның хөй кезии дээштиг болган. Улусчу контрольдуң чер-черде бөлүктерин, постуларын дамчыштыр контрольду доктаамал организастаарынче кичээнгей салган чорук бүдүрүлгениң курлавырларын илередиринге болгаш ажыглаарынга, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чорукка удур демиселге биче эвес рольдут болган.

Тураның амыдырал хандырылга комбинады продукция бүдүрүп үндүрериниң планын ассортимент талазы-биле доктаамал күүсетпейн, чазаныга болгаш дааранылга кылыгаарынга үрей кылыр чорукту болдуруп келген. 1966 чылдың эгезинде улусчу контроль комитеди комбинаттың багай ажылының чылдагааннарын илереткеш, четпестерин узуткаар талазы-биле бодунуң сүмезин киирген. Ол үеде аңаа улусчу контрольдуң бөлүүн органнзас талазы-биле быжыглаар ажылды база чорудкан. Июльда комбинаттың ап чорудкан ажылын комитетке база катап дыңнап чугаалашкан. Ам үеде комбинат бүдүрүлге программазын күүседип турар апарган болгаш куду шынарлыг кылыгаар бүдүрүп үндүрери дыка эвээжээн.

Кара болгаш өңнүг металлдар чыып дужаар ажылдың планын район чыл бүрү күүсетпейн келген. Бо айтырыгны доктаамал контрольга ап, металл белеткелинге корум-чурумну тургузаар талазы-биле хыналдаларны чорудкан. Район бо чылдың бирги кварталында кара металл дужаарының планын 105 хуу, өңнүг металлдың планын 140 хуу күүсеткен. Улусчу контролёрлар «Хайлык» колхозтуң баштаар черинге болгаш парторганизациязынга нитиниң малының учёдунга корум-чурумну тургузаар, хууда мал тударының доктааткан нормазын сагыыр талазы-биле улуг дузаны чедирген. Кызыл тараачын колхозка силос салыышкынының негелдезин хажыдып, «Искрага» хөй кыргылдазынга багай белеткенип, «Өөк» совхозка кыштаглаашкынга белеткелди багай чорудуп турганын болгаш өске-даа айтырыгларны хыналда-биле илередип, чогуур хемчеглерни алгылаан.

Район комитеди болгаш бөлүктерниң хөй нуруузу партия, совет организациялар-биле сырый харылзаалыг ажылдап турарын комитеттиң хуралынга улусчу контрольдуң ажылының эки талазы деп демдеглээн. Улусчу контрольдуң бөлүктериниң даргаларынга хөй нуруузунда парторганизациялар секретарыларының оралакчылары соңгуттурган. СЭКП райкомунуң бюрозунга улусчу контрольдуң бөлүктеринге партийжи удуртулга дугайында айтырыгны каш удаа чугаалашкан.

«Ставрополь крайның Шпаков районунуң улусчу контроль комитединиң ажылының дугайында» ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң бо чылдың февраль 28-те үндүрген доктаалында демдеглээн четпестерниң хөй кезии Бии-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң ажылынга база дорт хамааржыр деп комитеттиң хуралынга демдеглээн.

Малдың баш санын камгалаар, кедээ ажыл-агый продуктуларының шынарын бедидер дээш демиселди улусчу контрольдуң комитеди болгаш бөлүктери четпес чорудкан. Бо чылдың бирги кварталында районга малдың хоромчазы муң ажыг баш, азы эрткен чылдың ол үезинде тур-

Ажыл калбарган

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозу бо чылын 7130 гектар черге тарылга чорудар. Ажыл-агыйның механизаторлары болгаш тараажылары аңгы үеде черни үрезин чажарынга белеткеп турарлар. Черни агротехниктиг шынары дээш социалистиг чарыш хову ажылдакчыларының ортузунда калбарган.

Трактор-хову бригадаларының тарылга шөлдеринде 2165 гектар черниң шыгы базырттынган, 950 гектар чер андарттынган болгаш 466 гектар черниң дажы, хараганы аштаттынган. Хову ажылынга 20 трактор быжыглаттынган. Механизаторлар Уваш-оол, Чалай-оол, Хеймер-оол ажыл хүнүнүң нормазын 116—125 хуу чедир күүседип, механизаторлар ортузунга социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга чорүп турарлар.

Совхозтуң үш салбырының хову турлаглары эки дериттинген тараажылар чурттаар нинити чурттаалга бажыңнарын, кызыл булуңнарны таарымчалыг кылган. Кызыл булуңнарга көргүзүг салбырларын берип кылган. Хана солуннары доктаамал үнүп, мурнакчыларны мактап, ажылда четпестерни илередип турар. Трактор-хову бригадаларында үжен агитатор быжыглаттынган, олар хүн бүрүнүң болуушкуннарының дугайында беседаларны тараажыларга кылып берип турар.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

Сөзүн ээлээн

Республиканың алдарлыг малчыны Ховалыг Дадар-оол мал ажылының хөгжүдеринге идепкейлиг киришкен, хөй-нитичи болгаш Көк-Чыраа кедээ Советиниң депутадынга соңгуткан. «Улуг-Хая» совхозтуң эки ажылдап турар хойжуларының бирээзи ол.

Октябрьның улуг байырлалынга [illegible] ужуражыр дээш чүс хойга онаалтыр чүс хураганы бир хойдан-на 3,3 кг дүктү алырын хүлээнген. Ону күүседип болурунуң аргазы бар. Төрээн үш чүс дөртен ийи хоюндан 342 хураганы ол чидириг чокка алган.

О. ТАВАА.

1967 ч. апрель 28.
ШЫН
2-ГИ АРЫН

Кижизидилге дугайында

УРУГЛАР ЭКИ ӨӨРЕНЗИН ДЭЭШ

Өөредилге чылының эң сөөлгү дөрткү үдүнү эгелээн. Районда беш ортумак, он үш сес чыл, алды эге школалар бар. Ортумак школаларның 2174 өөреникчилеринден 300 өөреникчилер үшкү үдүнде багай өөренген азы ниитизи-биле өөредилге хуузу 84,3 хуу болган. Ортумак школаларның эге класстарының 891 өөреникчилеринден чүгле чаңгыс отличник бар, а 9—10 класстарның 273 өөреникчилеринден чаңгыс-даа отличник чок болган.

Бо сан-түңнен алгаш көөрге, ортумак школаларда, ылангыя 9—10 класстарда өөредилгениң шынары дыка кудu боор турар-дыр. База бир дүвүренчиг, сагыш човаачыг чүүл болза, өөренип турар эртемнеринге «4» болгаш «5» демдектерлиг өөреникчилерниң саны чыл келген тудум, улдуң келген тудум кудулап бар чыдары-дыр. Бо байдалды янзы-янзы чылдагааннар-биле тайылбырлаар хөөннер барын чажырган херек чок. Кижи болаарга, мында янзы-бүрү чылдагааннар чок болгу дег. Кол-ла чугула ийи чылдагааннарны айтыры чугула: бирээде, эртем-сургуул чедип алырын хандыр билбейн, чамдык үстүкү классчыларның өөредилгеге хөөн чокталып турарында, ийиде, ада-иелерниң, төрелдерниң ортумак школаларның үстүкү класстарында өөренип турар уругларының өөредилгезинче кичээнгей салбайн турарында-дыр. Бир эвес үстүкү классчылар өөредилгеге ханы сонуургалдыг, ада-иелер, төрелдер уругларын эртем-билиглер-биле чепсеглээринче доктаамал сагыш салыр чүве болза, школаның башкылар коллективтериниң, комсомол, пионер организацияларының хүн бүрүдеги шудургу ажылынга дээштиг деткимчени бээр апаар.

Районнуң сес чыл школаларының өөредилгези 88 хуу болган. Хуу болза таан чегей эвес-тир. Ындыг-даа болза, сес чыл школаларының эге класстарында 1872 өөреникчилерден 86 отличниктер, 5—8 класстарда 1209 өөреникчилерден чүгле 6 отличник бар болган. Ынчангаш сорулга болза, өөредилгезинге кошкак азы багай өөренип турар өөреникчилерниң өөредилгезинче ханы сагыш салыры эргежок чугула.

Район школаларында 1668 пионерлерден 223 кижи багай өөренгеннер. Школаларда 195 комсомолчулардан 17 комсомолчулар багай өөренген ийикпе, өөредилге 92 хуу. Комсомолчуларда отличниктер чок, а пионерлерде 24-ле отличник бар. Школаларда, ылангыя колхоз, совхозтарда комсомол организациялары ВЛКСМ ТК-ның болгаш ВЛКСМ Тыва обкомунуң пленумнарының доктаалдарынга дүүштүр Владимир Ильич Ленин аттыг пионер организациязының ажыл-чорудулгазын үре-түңнелдиг, бүгү талалыг удуртур дээш бүгү күжүн, билиин, дуржулгазын харам чокка бээр ужурлуг.

Күрүнениң долу хандырылгазында чурттап, өөренип турар өөреникчилерден 141 өөреникчи багай өөренген. Мындыг байдал-биле канчап-даа эптежип болбас. Ынчангаш школалар удуртукчулары болгаш башкылар, интернаттар эргелекчилери, кижизидикчилер күрүне хандырылгазында турар өөреникчилерниң өөредилгезин экижидер дээш сагыш салыры шыңгыызы-биле негеттинип турар.

Манаа демдеглеп чугаалагы дег база бир чүүл бар. Уруглары күрүне хандырылгазында турар ада-иелер, кол нурууэунда малчыннар, интернаттарда чурттап, өөренип турар уругларының өөредилге-кижизидилгезинче кедгүс сагыш салбас, чадаарда уругларынга кээп ужурашпас, оон туржук, уругларының кайы класстарда өөренип турарын сонуургавас болгулаары чажыт эвес. Ол канчап шын боор. А чамдык ада-иелер уругларының өөредилгезин, кижизидилгезин школаже, башкыларже шуут-ла чая каапкаш: «кузун школага дужаап берген мен, школа харыылаар ыйнаан» деп, уругларының кижизидилгезин, өөредилгезин чаңгыс талалап, кыдыра көрүп турары окта шын эвес. Уругларның өөредилгезин, кижизидилгезин ада-иелер, школа, хөй-нийти бир дең харыылаар ужурлуг.

Ам өөредилге чылының эң шиитпирлиг үдүнү дөрткү үдүн удавас доостур. Ынчангаш школалар удуртукчуларының, башкылар коллективтериниң, ада-иелерниң бирги черге-ниң эргежок чугула сорулгалары болза, өөредилге чылын организастыг доозуп, өөреникчи бүрүзүнүң дараазының клазынче эки өөредилге-биле шилчээн турарын чедип алыры болгаш сески болгаш онгу класстарның өөреникчилериниң күрүне экзаменнеринге бүгү талалыг, быжыг билиглер-биле белеткеттинген турарын сагыш човаачал хандырары болур.

А. БЕГЗИ.

Улуг-Хем районунуң инспектору.

УЛУГ *Октябрьның* 50 ЧЫЛЫ

1920 чылдың чазынында Омскиден Семипалатинскиже Иртыш хемнеп пароход-биле чораан мен. Аңаа кылаштап чорумда, улуг ак салдыг, 75 хире харлыг, өөргазы бүкшүүр берген ашакка таваржы бердим. Оон-биле чугаалашканым соонда, ол ашактың дугайын билип алган мен. Боду казак уттуг, солдарлыг, солдарының солдары-даа бар. Путинцев дээр ашак болду.

Чаагай сеткилдиг кижи

— Мен удавас өлүр амытанна болгай мен, ынчангаш өлүрүмнүң мурнунда Владимир Ильич Ленинни көрүп алыр күзелдиг кижи-дир мен. Ону чүгле көрүп алган соонда өлүп болур— деп, ол чугаалаан-дыр.

Владимир Ильич-биле ону ужураштырар деп бодап алдым. Каш хонук эрткен соонда, эш Путинцевти Омскиден Москваже эш Правдинни аңаа айтып бергеш, демир орук-биле чорудупкан мен. Оон ийи хонгаш, мен ээлчеглиг илеткел кылыры-биле Москвага чеде бергеш, эш Путинцевке ужуражы бердим.

Ужуражыр шакты Владимир Ильич-биле мурнай дугуржуп алгаш, эш Путинцевти эдерткеш, чогуур шакта Кремльче чорупкан мен. Сибирьде ажыл-херектерниң дугайын Ильич-биле чугаалашкаш, солун кырган казак кижини хүлээп алырын үнериминиң мурнунда диледим. Ленин аңаа күзелдии-биле чөпшээреш-ти.

Эш Путинцевти кабинетке кирип кээримге, В. И. Ленин стол артындан туруп келгеш, сүрээдээн ашакка чедип кээп, оң холун ийи холдап туткаш, мынча дээн:

— Эки-и, Илья Данилович.

Хенертен ындыг байдалга таварышкаш, Илья Данилович мырыңай мегүдей берген. Ашакты Ленин столунуң мурнунга олуртуп алгаш, сибирь казактарының амыдырал-чуртталгазының дугайын тодаргайлап, айтыра берген.

Илья Данилович бүгү айтырыгларга дыка тодаргай харыылап, четпестерни шуут чугаалап, чаа эки хөөйлуларны мактап олурган. Владимир Ильичиге эш Путинцев дыка таарышкан боор, ол ашак-биле хөөчүн таныжы ышкаш ол чугаалажып, Сибирьге бодунуң канчаар чурттап турганын сактып чугаалаан. Үнүп чоруптарда, Владимир Ильичиге мынча дээн:

— Урлютунская станцияга силерге тураскаалдан тургузарын чөпшээреп көрүңерем, ыңар.

Владимир Ильич, хүлүмзүрбүшаан, ынчап болбазын бар-ла шаа-биле кызыдып орган.

— Ындыг болза, станцияга уруглар садын тудуп алгаш, ону сээң адың-биле адаарын чөпшээреп көрем.

— Ол харын эки херек-тир— деп, Владимир Ильич чугаалаан.

— Будук, кадаг, маңзы тып алыры-ла берге-дир — оларны ам шуптузун национализастаан болгай—деп, ашак муңгаангазыг чугаалаан.

— Ону таарыштырып алыры берге эвес, бо эш Шотмандан диленер, ол ында совхозтар даргазы кижи болгай—деп, Владимир Ильич харыылаан.

Ленин бодунуң албан бижии бижииниң саазынын алгаш, аңаа мынча деп бижээн: «Сибирьниң Революстуг Комитединге — Урлютунская станцияга уруглар садын эш Иван Данилович Путинцевтиң тударынга бүгү хемчег-биле дузалажып көрүңер. Улус Комиссарларының Чөвүлелиниң даргазы В. Ульянов (Ленин)».

— Четтирдим, ыңар. А ынчаарга ам Москвадан саат чокка мени үдүрер кылдыр Онза комиссияга бижиктен база бижип берип көрүңерем—деп, ашак чугаалап-тыр.

Владимир Ильич ол-даа дилегни база күүседип, эш И. Д. Путинцевти саададып тутпас дугайында Онза комиссияга бижип берген.

— Ынчаарга ам сени ошкап каарым болгаш бистиң казактарга сен мегеерин чөпшээреп көрүңер.

Владимир Ильич ол ашакты куспактааш, эш-хуузунуң ёзузу-биле ошкап каап-тыр.

Кабинеттен үнүп, эжикте олурар секретарьларның чаны-биле эртеривиске, Ильичиге үр саадаан дээш олар бисче ажынгандыг көрүп олуруп калганнар.

Сактыышкыннар

А. ШОТМАН.

* * *

Хөөчүн революсчу А. Шотман революция мурнунда-ла В. И. Ленин-биле кады ажылдап чораан болгаш 1931 база 1936 чылдарда Тываның национал революциязының байырлалдарынга ССРЭ-ниң чазааның төлээзи болуп, кээп чораан (ред.).

Класс удуртукчузу

Школага өөредилге-кижизидилге ажылын бедидеринге класстың удуртукчу башкызының ролю улуг. Бо чугула айтырыгга холбаштырган методиктиг чугаалажыгны Чөөн-Хемчиктиң Ак-Даш школазының башкылары чорудукан. Методиктиг каттыжыышкынның хуралынга класс удуртукчузу башкының ролюнуң дугайында илеткелди өөредилге эргелекчизи эш Хеймер-оол кылган. Илеткелчи түс-түс класстарның удуртукчу башкыларының чогаадып алганы планнарын кым канчаар күүседип турарын боттуг чижектер-биле көргүзүп, 1—8 класстың өөреникчи бүрүзүнүң канчаар өөренип, чурттап турарын хайгаарап турарын, ада-иелер-биле чоок харылзаазы тударын болгаш класска быжыг, чаңгыс аай коллективти тургузарын, база түс-түс эртемнер башкылары-биле доктаамал педагогиктиг сүмележилге чорударын анализтеп чугаалаан. Ол ышкаш класста пионерлерниң идейлиг деңнелин бедидеринге дузалаар сборларны болгаш беседаларны революстуг чаңчылдарны дөзеп салгаар дугайында фотомонтажтарны делгеп, Тывага болуп тургулаан төөгүлүг болуушкуннарга хамааржыр черлерни сонуургап көөрүн, төрээн суурунуң, чериниң күш-ажылга болгаш культура тургузуушкунунга алдаржаан мурнакчы кижилери-биле ужуражыышкыннарны канчаар организастаарын башкылар саналдааннар.

С. САНДЮ.

ОЧЕРК

АМЫДЫРАЛДЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

Чамдыкта кижи эртип келген изинче хая көрүксеп, хөрекке хайнныгып келген бодал-биле аныяк-чалыы шааның өннүктериниң аразынче кирип, ол үеде бүгү-ле чүткүлүнү берипкен ажыл-херээнии болгаш бодалдарыңны катап-катап шүүштүрүп; от-көс дег кыптыккан аажы-чаңныг сен дээш чемелеткен азы ырлай аар боостаалыг эвес сен деп ойнай-сылдай кыжырткаының уржуундан сүрээдээн олчаан «Варшавянканың» ийиги куплединге сценага үнүп келгеш уттупканыңның буруулуг кижилеринге ам харын чүвениң ужуруун сөглеп, оларның-биле шаанга кирип маргыжыксаан кээр.

Эртип келген ол кокпа исче хая көрүп, кандыг амыдыралды чурттап эрткенивис дугайын сактып, хөөрежир бис бе дээн мээң савалымны Наталья Николаевна арай-ла хөөн чок хүлээп алды. Ол чүгле чугааның эгезинде, аш-чут болгаш кыржың соокта сывыртаткан, хөй урут-дарыгга үглеткен алтай тараачының погорелчилерниң улуг бөлүүнге каттыжып алгаш, кадыр-берт Саян сыннарын ажыр Таңды Тывазынче чоруткан дугайын чугаалап көргүскен арыннарга ооң сактыышкылыынтыг хөй сөс чок болган. Ол чүгле акы-дуңма партизаннарның банд Бакич-биле демисежип эгелээнииниң дугайында. акызы Иванның болгаш Ефтифей Кудрявцев болгаш өскелерниң-даа тайгаже чорук четтикпейн, серемчилел чок боор. дайзынның холунга киргениниң дугайында, Антипиннерниң ийи дугаар төрээн чурту болур Сосновкаже ак казактарның хенертен халдаашының дугайында баштайгы арыннарга чугааның уу кызыы болган. Ак казактар партизаннарны оларның иелери болгаш дуңмалары көрүп турда-ла, эңне каржызы-биле, кээргел чок—коргунчуу-биле эриидеп турганнар. Аныяк эрлер угаанын ыштынып, моорап дүжүп турган. Ынчап баарга, ак казактар оларны изиг чунар бажынга бустап-бустап. оон үндүрүп эккелгеш, катап-ла эриидеп турган.

— Оглун хостап салырын дилээр дээш авам платьелериниң эң-не экизин кедип алган—деп, Наталья Николаевна сактып чугаалап турар. Дайзыннарның ону эриидеп-эттеп эгелээнин чүү дээр. Оон көрген чүвем хензиг мага-боду шыдашпайн, сөөк-даяа сынгылап калгы дег сагындырар, кызыл шывык хан ону шыва алы берген.

Амыдыралга ынакшыл, шынче чүткүл болгаш оолдарының херээнге ханы бүзүрел өлүмден күштүг болган. Иениң тура-соруун сып шыдаваанар...

Оон соонда кужур ие улам-на серемчилелдиг апарган болгаш партизаннарга таваржы берги дег айыыл-халапты баш бурунгаар сагындырып, боду бичии уругларын алгаш, ээм иштинче ханылап, Дүрген чоогунга чаштына берген. Дайзынга билдирип кааптарындан корткаш, бичии уруглар ыыт-шимээн чок олурганнар. Ынчалза-даа олар аштааш шыдавайн, хөлээй бергеннер.

— Сен, Наташа, дуңмаларыңны көрүп, мадаа олур, олар тарады халыгылай берзе, аңыл болганы ол—дээш, ава кайгамчык дүрген кылажы-биле суурже углай базыпкан.

— Дайзынны ол та кандыг арга-биле мегелеп эртип турган чүве ыйнаан—деп, Наталья Николаевна сактып чугаалап орар. —Энимче ол халывышаан, дедир ээп келген санында-ла хлеб азы калачылар чажырып хойлап алган келир. Бир-ле чаштынып чорup турагш, канчангаш-ла көөрүвүске, мырыңай-ла чоогувуста аттыг шериглер көстүп келди. Ам-на өлгенивис ол-дур деп бодал башка кире хонуп келген. Хенертен кызыл тукту көрүп кагдывыс. Чаштынып чыткан черивистен үңгүлеп келдивис. Ак казактарны партизаннарның улуг кезээ сүрүп чорууп турарын билип каапш, кайгамчык-ла өөрээн бис. Шак-ла ынчан партизаннарның ат-сураа үнген командирлери Щетинкин болгаш Кравченко-биле таныжып алган бис. Оларның-биле хензиг када ужурашкан-даа болзувусса, ол акы-дуңма алдарлыг болгаш маадырлыг демиселин кайгамчык хандыр билип алган бис.

Дайын дээрге кезээ-мөңгеде эвес. Сосновкага база-ла тайбың үе келген. Чогум-на ынчан ада-иелер уруг-дарыын өөредир дугайында сагыш салып эгелээн.

— Мен ынчан он бир харлыг турган мен—деп, Наталья Николаевна бодунуң амыдыралының номунуң чаа арнын чугаалап эгеледи.— Бистиң суурувуска школа-даа, башкылар-даа чок турган. Кичээлдер эртгирериниң педагогиказын болгаш методиказын билбес-даа болза, ада-иелер боттары санны санап, бодап, чүвени бижиптер турганнар. Ынчангаш олар бисти боттары өөредип эгелээн. Школа кылдыр бичии бажың тургузуп алганнар. Ном, тетрадь бар эвес. Бир эртен кайы-бир өөреникчи бир шоодай картошка, өске бирээзи ийи-үш токпак, үшкүзү—хлеб азы калачылар эккээр. Бүгү өөреникчилерниң база чүве өөредир башкының чиир чеми, оттулар ыяжы ол... Башкыларның ажык төлевири база ол турган.

Урут-дарыгның тенектенип ойнаары аажок. Кижиниң бодалынга ол дег хевээр артып каар чүве кайда боор! Ол-ла бүгүнү сактып кээрге, Наталья Николаевнаның арны артында өөрүшкүлүг, омак-хөглүг апаар. Булуктадып чыдар Дүргенче уруглар кыжын безин баарга, ада-ие хемниң суунче ойлуп кире бээр силер дээш аайлыг чагыыр ийикпе, а часкы үеде чарлып дүжүп турар хем дожуунуң даажы, оът-сигенниң ногаарарын үнүп кээри—ол бүгү Наталья Николаевнага шагда эрткен чылдарны сагындырып келир. Хүлүмзүрүг. Ол дыка-ла хөй чүүлдерни сагындырып, хоречилеп турар. Мен чугаалажып орар кижимниң чугаазын черле үзе кирбейн, ону далаштырбайн-даа ор мен.

Коллектив! Кижини шак ынчаар чурумчудуп, холга ол хире быжыг тудуптар ындыг күш черле чок! Наталья Николаевна бодун коллективтиң чарылбас кезии кылдыр санап чораан. Ол школачы чораан чылдарында көңгүс бичии урут турагш-ла, пионер коллективинге каттыжып кирген, ооң соонда барып ол пионер ажылын удуртуп эгелээн. Комсомолчунуң кызымак ажылының дугайында менден артык ооң съездиге кирипкен бадылергейн херечилеп, чугаалап турар. Бодун көөрге, ынчан ол бичии-даа турган болза, комсомол съездизинге ол солун болгаш хөй айтырыгларны аныяктарга чугаалап бээр аргалыг турган. Ол улуска көзүлбес боорга, индир артынга аңаа сандай бедиктей салып берген. Ол аңаа пионер организациязының ажылының дугайында, амыдыралында бир-ле дугаар, комсомолчу даалганы күүседип, индирден чүве чугаалаан...

1927 чыл. Советтерниң чурту бижикти билбес болгаш бичe билир чорукту узуткаар талазы-биле шыңгыы хемчегни ап чоруткан. Аныяк Совет чазактың ол үнелиг саналын Тыва база-ла эргежок чугула хемчег кылдыр хүлээп көрген. Үжүктү ужүглеп номчуптар-ла кижи бижик билбестерниң даңзызын тургузуп эгелээн. Оон соонда оларны улуг эвес бөлүктерге чаргаш, башкылап эгелээн.

— Мен ам безин магадап, кайгап ханмас-тыр мен—деп, Наталья Николаевна кайгап чугаалап турар.— Өөренириңге тывалар кайгамчык-ла кызымак улус, оларны кижи школага келиңер деп албадап турбас-даа, кижи-ле бүгүдезин чаңгыс чүткүлдүг—сонуургалыв өөредилгеже салыптар. Кежээ санында-ла олар класска артып калгаш, орайга дээр олуруп, өөренип эрткен материалдарын катаптап олуруп бээр.

Бир кезек боданып ора, Наталья Николаевна чугаазын уламчылады:

— Үжен чылдарда тыва бижикти чогаадып тургузуп эгелээн. Оон эгелээш-ле Александр Адольфович Пальмбахты сактып, бодап чоруур мен. Ревсомолдуң ТК-зынга ол бисти чыып алгаш, үнчерни шын адаарынга өөредип-өөредип, башкыладып чорудуптар. Тыва улустуң хөй кезии орустап билбес-даа болза, олар кончуг дүрген номчуп, бижип турар кылдыр өөренип ап турганын пат-ла кайгаар мен. Мен ынчан комсомолдуң райбюрозунуң кежигүнү турган болгаш хөй-ле янзы ажылдарга кирживиктелиг турган мен. Ревсомол ТК-зы бижик билбес чорукту узуткаарын бирги черге айтырыы кылдыр көрүп турган. Ынчангаш аныяктар ону херек кырында күүседиринге үе-шакты-даа, күжүн-даа харамнанмайн турган. Кижилерниң сонуургалын көдүрер дээш урав чүүл көрүлдезиниң кежээлерин организастап, Чихачевка болгаш Чербижие походтарны чорудуп, чер болгаш мал ажылын кады холбаалыг хогжүдер дугайында илеткелдерни чонга номчуп бериш, ооң соонда солун концерттерни олар көргүзүп турганнар...

— Мээң ада-иэм ынчан Шагаан-Арыгта чурттап турган — деп, Наталья Николаевна сактып чугаалап олурар.— Авам ынчан аарып турган. Бир-ле катап Шагаан-Арыгже чоруптум. Орук ара кыштаг черге хонуп алдым. Эр кижилер, херээженнер болгаш уруглар нары кырынга чыткылап алган. Бир-ле тыва кижи солун үзүндүзү тып аккелди. Ону кым-даа номчуп билбес болду. Мен ону тода, оожуму-биле номчуп бээримге, аңаа саазын кижи дег бүгү-ле чүвени чугаалап турарын олар магадап ханмааннар.

Тываларның номга ынакшылы, билигже чүткүлү шынап-ла кайгамчык турган. Ховуга чоруп чорааш, «Үжүк» номун тудуп алгаш, ону үжүглеп номчуп чоруур кижилерни кижи бо-ла көөр. Өшкү саап орган херээжен кижилерни көөрге-даа, чанында «Үжүк» ному чыдар. Саалдазын доозупкаш-ла, олар катап-ла өөренип кириптер.

— Кызылга бир дугаар школа амгы эмчи кухнязы турган бажыңга турган—деп, Наталья Николаевна чугаалады.— Ол школа биске амыдыралдың быжыг билиин берген. Ону бис 1931 чылда дооскан бис. Оон соонда ол-ла бөлүк Москваже чорупкан. Школаның директору Уланов болгаш өске-даа башкыларывыс биске Москва, Ленин база Кызыл шөл дугайында хөй-ле чүүлдерни сонуургадып чугаалап бергилээн.

Москвага келгеш, Кызыл шөлдү эргилдир базып. Мавзолейге кээп турувуста биске өөрүнчүүн чүү дээр силер.

—Кызылга дедир чедип келдивис. Анай кара биче шаавыстың үези ынчаар дооступ, күш-ажылчы амыдыралдың оруунче кирипкен бис...

Дайын. Ада-чурттуң Улуг дайыны. Көңгүс аныяк ие Наталья Николаевна Москваның бичии уругларын камгалап, оларны айыыл чок черлерже чорударынын ажылынга идепкейлиг кирипкен. Оон соонда боду Чөөн чүктүң ажылчы чонунуң Коммунистиг университеди-биле кады Ортаакы Азияже чорупкан. Ол аңаа төөгү эртемнерин башкылап турган.

— Совет улус фашистерни чылча шаап, төөгүге туруп көрбээн улуг тиилелгени чедип алган. 1944 чылдың октябрьда Совет Эвилелиниң составынга Тыва каттыжып кирген. Ынчан аңаа тускай эртемниглер эргежок-ла херектиг турган. Ынчангаш бис бир дугаарында-ла Кызылче чорупкан бис—деп, Наталья Николаевна чугаалады.

Кызылдың сүстүгүн чыдар алезинниг кудумчуларынга кылаштажып чорааш, мынча деп баштактанчыр бис: «Асфальтызы сүстүгүп чыдар алезин, бажыңнары чавыс, ыяш боордан башка Кызыл база-ла Москва-дыр...»

Наталья Николаевна бодунуң оруунга таварышкан бергелерни ажып эртип келген. Совет-партия школазының коллективи эң-не быжыг найыралдыг болган. Ам мадаа Антипина келир үениң райкүүскомнарының болгаш партия райкомнарының удуртукчуларын өөредип эгелээн. Оларны мадаа ол бижик билиринге эвес, а ажыл-агыйны шын удуртуп билиринге, кижилер-биле билдилиг ажылдап билириниң организакчы чаңчылдарынга мергежидип, өөредип турган. Ол-ла бүгү организакчы ажыл амыдыралдың хүн бүрүде чечектелип сайзыраарынче угланган. Шынап-ла харын, курган алезинниң кырынга чечек-чимисти, чараш ногаан ыяштарны тарып өстүрери ындыг-ла амыр эвес-ле болгай. Ол хире ажылды кылырынга кайы хире улуг күш үнерин ынчангы совет-партия школазының дыңнакчылары болгаш башкылар коллективи кайгамчык эки билир. «Эки кылган ажыл элеп читпес алдар» деп чугааның чогум-на үлегерин шудургу ажылда. Ам чүнү-даа мурнай сагышка чечектелип частып турар садчыгаш кирип келир.

Эң-не чараш чечектер—кижилер ол-ла болгай. Наталья Николаевна бодунуң амыдыралының ол арыннарын чоргаарал болгаш өөрүшкү-биле ажын, чугаалап олурар. Совет-партия школазының доозукчулары партийжи принципиалдыг чорукка, күш-ажылчы аажы-чаңчылдарга, талантылыг организакчы чорукка кижизиттинген. Тываның партия болгаш совет ажылдакчылары ам улуг арга-дуржулгалыг, олар кижилер-биле негелделиг ажылдап билир мергежилдиг. Ынчангаш олар партияның дээди өөредилге черлеринче быжыг билиг дээш улам-на ханылап кириш, изиг чүткүлүн эртемнерниң бедиинче угландырган. Шак-ла ынчан Наталья Николаевна партияның ТК-ның чанында партияның дээди школазының консультация пунктузун удуртуп турган. Сургуулдарның чаа коллективи, чаа-чаа сагыш-салыышкыннар, олар дээш сеткил-сагыштың хөлзээшкини база катап эгелээн.

Наталья Николаевна чүвениң бөлүүнүнден нарыныче, белениинден чоорту бергезинче ханылап, боду амыдыралдан өөренмишаан, быжыг билиг-биле бодун улам чепсеглевишаан, ыпак төрээн чонунуң херээ дээш бүгү-ле күжүн бараалгаткан.

Совет Тыва Ленин орденин-биле шаңнадып, бодунуң чээрби чыл оюн байырлап турда, Наталья Николаевна Кызылга чедип келген.

Назы-хары улгады-даа берген болза, ол тыва кижилерниң бодалынга мергежилдиг педагог, дуржулгалыг партия ажылдакчызы болуп кажан кезээде артар. Чүге дээрге ол бүгү-ле билиин, чалыы шагның кыптыккан күжүн чонунуң чаагай херээнге берген.

А. БОГДАНОВА.

Ирина Донгаковна Оюн Улуг-Хем районнуң Арыг-Бажы сес чыл школазында башкылап турар. Ол эге класстарның өөреникчилеринге быжыг билиглерни берип, аныяк салгалчыларны кижизидилгеге бүгү күжүн салган.

ЧУРУКТА: Ирина Донгаковна Оюн кичээл үезинде.

А. СОКУРОВТУҢ фотозу.

контроль комитединде

ДЭЭШТИГ БОЛУР

ганындан хөй болган. 1966 чылда шынары куду 1000 центнер ажыг сүттү күрүнеге саткан, дүктүң дең кезиинден хөйү четпестерлиг болган. Контроль четпес болганындан, малчыннарның күш-ажылын кошкак организастааныңдан 1966 чылда «Хадың», «Тиилелге» колхозтар, «Өөк» совхоз мал ажылындан пландыг орулгазын ап шыдаваанар. Бүгү ажыл-агыйларда центнер сүттүң бот-үнези пландааныңдан аар болган. Ажыл-агыйларга ханы экономиктиг анализти комитет чорутпайн турар.

Малчыннарга, ылангыя хойжуларга культура-амыдыралдың чогуур байдалдарын тургузары дээш, ажыл-агыйларга, бүдүрүлгеге черлеринге ажылчы чоннарның чагааларын, хомудалдарын болгаш билдириишкиннерин көрүп турары дээш контрольче улусчу контролёрлар шоолуг кичээнгей салбааннар.

Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларында болгаш организацияларында улусчу контрольдуң 65 бөлүктеринде, постуларында чүгле 438 контролёрлар саналтынып турар, сөөлгү үеде оларның саны харын-даа эвээжеп турар апарган.

Чөөн-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң чоруткан ажылының чамдык эки талаларын база демдеглээн. 1966 чылдан бээр 19 массалыг хыналдаларны чорудуп, оларның 10-ун комитет бодунуң хуралынга, үжүн СЭКП райкомунуң бюрозунга болгаш райкүүскомунуң хуралынга чугаалашкан.

1966 чылда болгаш бо чылдың бирги кварталында улусчу контрольдуң район комитеди болгаш бөлүктери көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер база садар пландарның күүселдези дээш, көдээ ажыл-агый техниказының септелгезин, продукцияның шынары, камналга, социалистиг өнчүнү карактап камгалаары, чоннуң амыдырал болгаш садыг хандырылгазының байдалы дээш кичээнгейни доктаамал салып келген. Малдың баш санын өстүрер талазы-биле хыналдаларны чоруткан. Ам районнуң бүгү малының баш саны эрткен чылгызындан өскен.

«Улус ажыл-агыйынга саналгаларны экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» 1963 чылда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң үндүрген доктаалын күүседип турарының хыналдазын чоруткан. Хыналданы чорудуп, комитеттиң хуралынга чугаалажып турган үеде районнуң бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга ниитизи-биле бараан-материалдыг үнелиг чүүлдерни нормадан ажыр артыышкыны 140 муң рубль түңнүг турган болза, 1967 чылдың январь 1-де 47 муң рубль чедир кызырлып келген.

Оон-биле кады комитеттиң ажылында улуг четпестер бар. Бүдүрүлгелерниң, совхозтарның болгаш колхозтарның ажыл-агый ажыл-чорудулгазының түңнелинге чамдыкта ханы анализ кылбайн, күштүг хөй санныг үүрмек хыналдалар чорударынче чардыктыргаш, чугула айтырыгларны эрттирииптер чүүл бар.

«Тыва көдээ тудуг» трестиниң № 463 көжүп чоруур механизастаан колоннаазының тудуг организациязы 1966 чылда тудуг-монтаж ажылдарының программазын чүгле 90,7 хуу күүсеткен. тудугнуң бот-үнезин 130 муң рубль түңге аарттаткан, ажылдың шынары куду. Ындыг турбуже, комитет ол тудуг организациязының ажылынга чогуур контрольду организастабаан болгаш оон удуртукчуларынга негелде тургуспаан.

Комитет бодунуң ажылын хыналда чорутказ шиитпирлер хүлээп алыры-биле кызыгаарлангаш, оларның канчаар күүсеттинип турарын шоолуг сонуургавайн баар таварылгалар бар. Эрткен чылдың мартта «Искра» колхозка хурагаңнар хөй өлүп турган, ол дугайын комитеттиң хуралынга чугаалашкан болза-даа, ооң соонда байдал экиживээн, хурагаңнарның хоралчалы 1965 чылдыңдан хөй болган. 1966 чылдың октябрьда Чадаана хоорайның бүдүрүлгелериниң куду шынарлыг продукция үндүрүп турарының фактыларының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ынчалза-даа ооң соонда бо талазы-биле экижидилге болбаан.

Комитет үндүрген шиитпирлерниң күүселдезин контрольдаар ажылга бодунуң активин четпес ажыглап турар. Чамдык бөлүктерниң саны эвээш. Чижээ, Чадааныың «Көдээ ажыл-агый транспортунуң» автоажыл-агыйында ажылчын, албан-хаакчыларның саны 250 чедип турда, мында улусчу контрольдуң бөлүүнде чүгле 5 кижи ажылдап турар.

Республиканың Улусчу контроль комитединиң хуралынга Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнарда улусчу контроль комитеттериниң ажылында эки чүүлдерни болгаш четпестерни демдеглээш, контрольдуң ажылын моон сонгаар улам экижидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан доктаалдарны хүлээп алган. Ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң талазы-биле партияның болгаш чазактың айтыышкыннарының күүселдезин дээш контрольду күштелдирип, күрүнениң база күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары дээш демиселге партия, совет организацияларга боттуг дузаны чедирер хемчеглерни алырын үстүнде комитеттерге даашкан. Кол айтырыг болза күүселдениң хыналдазының херээнге ажылчы чоннарны калбаа-биле кириштирери, контроль органнарының ажылынга оларның ролюн бедидери болур.

1967 ч. апрель 28.
ШЫН
3-кү арын

ЧОНГА БАРААН БОЛУР

Культура ажылдакчызының кичээнгейинге

Ниити ыр болгаш оон удуртукчузу. Мээң чугаалаксаан сеткилимниң кол-ла темазы бо. Ниити ыр удуртукчузу кижи музыка болгаш тускай эртемниң талазы-биле кандыг-хандыг билиглерлиг болур ужурлуугул деп чүвени билир бис. Организакчы айтырыгларны ол сайтарып билир болгаш коллективтиң кижизидикчизи болур хүлээлгелиг. Уран чүүлдүң кол-ла сорулгазы — кижини кижизидери.

Совет күрүнениң 50 чыл оюн уткуп, миллион-миллион бот-тывынгыр артистер боттарының талантыларын бо төөгүлүг улуг байырлалга бараалгадып турда, бо айтырыгны көдээниң бот-тывынгыр уран чүүлдеринге делгеренгейи-биле болгаш тодаргайы-биле сайгарып өөредири чугула база ону кылза чогуур үе-даа думчукта келген.

Номчукчулар биле бодумнуң чамдык бодалдарымны үлежиксей-дир мен.

Ниити ырның удуртукчузу — коллективтиң соруктуг кирижикчизи, кижи бүрүзүнүң кижизидилгезин долузу-биле харыылаар башкызы. Удуртукчунуң кол чепсээ — уран чүүл белгүмүнүң киржикчилеринге боттуң үлегер-чижээ. Чүнү-даа мурнай уран чүүлге сеткил-сагыжындан бердингенинде, чогаал бүрүзүн кижилерге делгеренгейи-биле болгаш билдингири-биле дамчыдарында.

А ырның киржикчилери ону боттарының башкызы кылдыр хүлээп аарлар бе ынчаш? Маңаа чүнү канчалаа экил?

Бо айтырыгны чүгле чаңгыс сөс-биле харыылап болур: авторитет херек. Ону канчап чедип алырыл?

Чамдык эштер коллективти удуртуп башкара бээрге-ле, авторитет ол деп бадыткаарлар болгай. Ол шын эвес. Киржикчи кижи бүрүзү удуртукчузун черле хүндүлевейн аан. Ынчалза-даа, олар ооң базым бүрүзүн — ажылчаңын, мергежилин, эртем-билиин хайгаарап, ажыктыын өөренир дээрзи билдингир.

Мындыг база болгулаар. Кым-бир кижи чанында турган эжи-биле ыткыр чугаалажып, азы маргыже бергенде, удуртукчу кижи шимээнни чавырылдырып, демгилерге сагындырыг бере бээр. Бир эвес башкарыкчы бодунуң кады ажылдап турар улузунга үлегерлиг, коллективте авторитеттиг болза, өскезин частырын дораан боду эскерип, чагыг азы сагындырыг берип турда, удуртукчузунуң сөзү-биле маргышпас ийик. Ынчангаш, маңаа авторитет өскелерге чүгле үлегер-чижектиг болурунга ажыктыг эвес, а дорт кижизидилгениң база бир кол чепсээ болур. Ындыг болганда, авторитетти чедип аарда, кижилерге болгаш бодунга шыңгыы шугумчулелдиг, бир деӊ негелделиг болбушаан, оларга ээлдек-эвилең, сагыш човангыр, кижизиг болуру чугула.

Белгүмнүң удуртукчузу репетицияже чоруурунга белеткенип берген дижик. Бо таварылгада ооң даштыкы идик-хевиниң дугайында чугаалажып болур бис бе? Чугаалажыры албан апаар! Кижи бодунуң ынак ажылынче уран чүүлче баары ол-дур. А бир эвес ооң даштыкы овур-хевири, кедип чоруур идик-хеви-даа көрүш чок болган болза, ону чүү деп тайбырлаарыл? Ол болза — уран чүүлдү, кады ажылдаар улузун хүндүлевези ол-дур!

Репетиция эгелээн. Ырның удуртукчузу өөредири-биле программа ёзугаар шилип алган ырызын ыраажыларга чогуур деңнелге тайылбырлавышаан, үнер зайы-биле болу база ырлап көргүзүп эгелээр. Мында удуртукчу оларны чаш уругларгылаштыр албадап өөретпейн, а кандыг-бир солун чүүлдү эпхуу ёзугаар сайтарып чугаалашканы-биле дөмей болур ужурлуг. Чүтле ынчаар ол коллективтиң хүндүлелин чаалап алыр болгаш ажылынга сагылга-чурумну тургузуп болур.

Ажыл-агыйга болган чок-ла доктар-моондак бо-ла таваржы берген турар. Ыраажылар озалдап кээр ийикпе, азы чамдык кижилер кадыкшылы баксырай бергенде, хөөнүг-хөөн чок, ырлаар, ырлавас апаргылаар.

Маңаа кылыктанып, үн дыңзыдып болур бе? Болбас. Ол дээрге бодунуң кошкак болгаш культура чок талазын көргеткени ол. Ооң-биле кады авторитедин-даа кудуладып болур.

Репетицияның баштайгы шагы эртген. Ынчаан удуртукчу дыштанып аары-биле өрээлинче базып чоруп каар болгай. А мен-не болзумза ынчанмас мен. Коллектив-биле хаяы холбажыры кызыгаар чок. Ынчангаш, удуртукчу дегийт-ле өрээлинче ынай болбайн, киржикчилер-биле чугаалажып, оларның ажыл-агыйы, амыдырал-чуртталгазын сонуургап көөрү база артык эвес.

Оон ангыда, часпар аразында музыка, азы композиторлар дугайында чугаалар ийикпе маргылдаалар үвгүлеп белгилээр болгай. Ынчангаш, удуртукчу оларның аразынга турган болза, киржикчилерге ол өөредилгелиг болгаш солун чүүлдерни часпарның каш минуталарының аразында чугаалай каапкып болур.

Репетицияның, азы белгүмнүң ийиги шагы эгелээн. Баштайгы кичээлден ийигизи кандыг ылгалдыг болур ужурлуугул? Ыраажылар арай харыксырап, халаазырай берген болгулаар. Ынчангаш, кичээлдиң темпизин бичии кудуладып алыры чугула. Канчаар кудуладып болурул? Класик-композитор кижиниң хегжүмчү амыдыралын-даа, ол кежээ өөреткен ырызының бижиттинген төөгүзүнүң дугайын-даа чугаалап болгай.

Репетиция төнген. Удуртукчувус «ам-на хосталдым...» дээш база-ла ынай болур ужурлуг бе? Чок! киржикчилерниң аразында уран чүүлдүң янзы-бүрү жанрларынга сонуургалдыглар база тургулаар. Олар болган-на чок башкызындан бир-ле чүвени айтырып алыксаар. Мындыг таварылгада (чаныксап турар кижилерни албадап тутпайн) уран чүүлге сонуургалдыгларның салган айтырыгларынга харыылавышаан, оларның ынакшылын улам күштелдирери чугула.

К. БЕГЗИ.

КВАС

Хлебтен кылган квас эки сусуннарның бирээзи. Ногаан согугадан, кара хлебтен, ногаа сывындан кылган окрошка хевирлиг квасты чайын изигде ижерге сусуун ханыычал. Далганның янзы-бүрү сорттарының холукзаазындан, көк-тараа хлебиниң сухарилериниден квасты белеткеп болур. Квастың составында минералдыг дустар, сүтсүг болгаш хөмүрзүг кислоталар бар.

Ажыг квас чем хуулдурулгазын экижидип турар. Кваста В бөлүктүң витаминнери бар. Ынчангаш ол чүгле кадык кижилерге ажыктыг эвес, чамдык аарыг кижилерге база ажыктыг. Чүрек, дамыр аарыглыг кижилер (хаваң-ижык чок болза) квасты хонукта 200—400 граммдан көвүдетпейн ижип болур. Хонукта бо хемчээлден хөйнү херегләэр болза, чүрекке ооң салдары аар болур.

Ижин оюлганнаар аарыгдан, гастриттен, колитадан, энтеритадан аараан болгаш сарыы хайнып кижилер квасты херегләп болбас. Ооң ажыг амданы ижинниң шейүндүүнүң аараш өскерилген иштики карттарынга багай салдарны чедирер болгаш дустуг кислотаның тыптып келирин болдурар.

Бистиң чуртувуста «Московский», «Хлеб», «Окрошкалыг», «Ажыг» деп база кат-чимистен кылган квастарны үндүрүп турар. Бир эвес хлебтен кылган кваска кат-чимисти, вареньени холуптар болза, оон фруктулуг азы каттыг квасты белеткеп ап болур. Фруктулар чулуу хлеб квазын С витамин-биле, минералдыг дустар-биле байыдыптар.

Хлеб сорттуг квасты кылырда, хоюг чигирни, көк-тараа далганын, кургаг хлеб квазын, хлеб ажыткызын, ижер хөмүрзүг кислотаны, өртеткен чигирни дээш оон-даа өске продуктуларны ажыглап болур.

Квасты бажыңга белеткеп тура, арыг-шевериниң дүрүмүн шыңгыы сагыыр херек. Холукзаазын шын кылып алыр. Ону кичээнгей чок белеткээниниден квастың иштинге иридикчи хевириниң бактериялары тыпты берип болур. Квасты үр тургузарга үрели бээр. Ооң амданы баксыраар. Саваже кударга шейлүп турар апаар. Ынчап барганда ону ижин болбас.

Чаа кылып каан (ажаалак) квасты ижерге ижин аартып болур дээрзин сагындырза база артык эвес.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ

«ТУТ, ДУШТУ» деп Т. Кызыл-оолдуң фотоэтюду

Улустарның тайбыңынче, айыыл чок чоруунче орук

Карловы Вары конференциязын делегейде канчаар көрүп турары

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязы делегей парлалгазында бир дугаар тема болуп артпышаан. Солуннарның арыннарында хөй санныг тайылбырларны аңаа бараан болдурган. Делегейниң хөй-ниитизи конференцияның ажылын соксаал чок хайгаарап, бистиң хүннеривистиң үндезин айтырыгларын шиитпирлээриниң оруунга чугула үе кылдыр ону үнелеп көрүп турар.

СОФИЯ. Болгар парлалга болгаш радио Карловы Варыда конференцияның ажылының болгаш аңаа делегаттарның чугааларының дугайын тодаргайы-биле дыңнадып, Европаның айыыл чок чоруунуң айтырыгларын конференцияның киржикчилериниң боттуу-биле көрүп турарын, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны хандырарынга чаңгыс аай чүткүлдүүн демдеглеп турар.

Коммунистиг болгаш ажылчын партиялар Европага быжыг тайбың дээш демиселге боттарының күженишкиннерин каттыштырып, американ империалистерниң болгаш барыын-герман өжээнзиректерниң агрессчи политиказынга хамаарыштыр серемчилелин кошкатпайн турар дээрзин «Работническо дело» солун бижээн.

Солуннар БКП ТК-ның бирги секретары Тодор Живковтуң конференцияга чугаазын парлап үндүрген.

ПРАГА. Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязы Европага айыыл чок чоруктуң кол айтырыгларынга үзел-бодалының чаңгыс аайын бадыткаан деп, «Руде право» солун демдеглээн.

Карловы Варыда конференция бүгү Европаның коммунистериниң эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарының херээнге салыышкын болуруп бөгүн бөзни чугаалап болур деп, ол солун бижээн.

Европаның айыыл чок чоруу чүгле Европа чурттарының иштики регионалдыг херээ болуп турар эвес, чүге дээрге, делегейниң ол кезиинде агрессчи империализмниң кошкаары өске диптерде хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демисежип турар улустарга база ажыктыг болур ийик деп, солун оон ыңай демдеглээн.

УЛАН-БАТОР. «Үнэн» солун Карловы Варыда конференцияны Европага быжыг тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту хандырар дээш демиселге боттуг салыышкын кылдыр үнелеп көрүп турар.

МОНТЕВИДЕО. «Попуар» солун конференцияга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазының тодаргай допчулалын парлап үндүрген. Европада тайбыңга аменак болгаш барыын-герман империализм кыжанып турар, национал-хосталгалыг шимчээшкинни калбарып база быжыгып турар дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының сөстерин солун тускайлап айтып турар.

ПАРИЖ. Парижтиң солуннары коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Карловы Варыда конференциязының ажылын калбаа-биле чырыдарын үргүлчүлеп турар. Вьетнам улусту деткиир талазы-биле коммунистиг болгаш ажылчын партияларның кыйгырыын «Юманите» солун «Вьетнамда американ агрессияга удур кады хөделишкиннерни күштелдирер» деп улуг эге-биле бүрүн парлап үндүрген. Карловы Варыда конференция делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң деппилгезиниң херээнге чугула салыышкын болур дээрзин солун бижээн.

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республиканың апрель 26-да үнген бүгү солуннарының эгезинде улуг үжүктер-биле бижээни: «Европаның коммунистиг партиялары тайбыңны хандырарының айтырыгларын базым бүрүзүнде чугаалажып турар», «Европаның айыыл чок чоруу хөделишкиннерниң ажыктыг чаңгыс эвин негеп турар», «Делегейге ужур-дузалыг айтырыг».

«Нойе Дойчланд» солун конференцияга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң, ФКП ТК-ның Чиңгине секретары В. Рошениң болгаш ЧКП ТК-ның Бирги секретары А. Новотныйның чугааларын бүрүн парлап үндүрген.

Вьетнам улуска удур АКШ-тың араатанныг агрессиязын соксадыр деп конференцияның кыйгырыышкынын, а ол ышкаш Грецияда шериг эргелдезин шыңгыы буруу шапкан медеглелдиң ужур-дузазын парлалга онзалап демдеглеп турар.

БУДАПЕШТ. «Коммунистиг партияларның эң чугула сорулгазы — антиимпериалисчи фронтуну быжыглаары» деп эге-биле «Непсабадшаг» солун коммунистиг болгаш ажылчын партияларның конференциязынга ВСАП ТК-ның Бирги секретары Янош Кадарның чугаазын парлап үндүрген. ПКАП ТК-ның Бирги секретары В. Гомулканың, ФКП-ның Чиңгине секретары В. Рошениң болгаш акы-дуңма өске-даа коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлериниң баштыңнарының чугааларын солун база парлап үндүрген. Европаның айыыл чок чоруун чугаалажып турар конференцияның бирги документизин вьетнам айтырыынга турасказтканы таварылга эвес деп, солун бижээн. Европаның бот-тускайлаң айтырыы, бир эвес делегейниң өске-даа районнарында американ агрессияны чайладыры-биле бүгү-ле чүвени кылган таварылгада, чүгле ынчаарда шиитпирлеттинип болур деп бүзүрел хөй төлээлерниң саналдарында сиңниккен.

ВАРШАВА. Карловы Варыда конференция делегейниң ажылчын шимчээшкининиң хөделишкиннериниң чаңгыс эвиниң дугайында үзел-бодалдарның болгаш сагыш салыышкынының бүрүн чаңгыс аайының байдалынга эртип турар деп, «Трибуна люду» солун бижээн. Европаның ийи кезииниң коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлээлекчилериниң баштайгы ужуражылгазы бистиң диптиң кол айтырыгларын шиитпирлээринге оруктуу чедиишкиниг салып турар деп, ол солун медеглээн. Ажылчын шимчээшкининиң хөделишкиннериниң чаңгыс эви империализмге удур демиселдиң ажыктыын хандырып шыдаарының чижээн ол көргүзүп турар.

ВАШИНГТОН. «Вашингтон пост» болгаш «Вашингтон ивнинг стар» солуннар Карловы Варыда конференцияга Л. И. Брежневтиң чугаазының дугайын дыңнатпышаан, алдыгы американ флотту Чер-ортузу далайдан үндүрер дугайында негелдениң эгелеринге киирген: «АКШ-тың флодунуң Чер-ортузу далайдан үнер ужурлуун Брежнев медеглеп тур» деп, Вашингтон Пост» солуннуң эгезинде чугаалап турар.

АКШ-тың агрессиязынга удур вьетнам улустуң демиселинге дузаламчыны кады көргүзер дугайында Л. И. Брежневтиң ККП-ның удурт улгазынга кыйгырыын ол солуннар демдеглеп турар.

БОНН. Бонңда сөөлгү хүннерниң болуушкуннары — АКШ-тың президентизи Джонсон, Францияның президентизи де Голль болгаш барыын талакы күрүнелерниң өске-даа кол күрүне ажылдакчылары Боннда чоруп турзажок, Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязы барыын-герман парлалганың кол темаларының бирээзи болуп артпышаан.

«Эндлойче цайтунг» солун Л. И. Брежневтиң конференцияга чугаазының допчулалын «Москваның Европага келир үеде политиказы — коллективтиг айыыл чок чорук дээш» деп эге-биле парлап үндүрген.

Солуннуң демдеглээни-биле алырга, Совет Эвилелиниң политиказының сорулгазы болза, «Европага тайбыңны хандырары, а ол ышкаш Барыын Европаның коммунистиг партияларын болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкинин ниитизи-биле күштелдирери болур» дээрзин Карловы Варыда конференцияга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаазы көргүзүп турар.

Барыын-герман солуннар Карловы Варыга В. Гомулканың, Я. Кадарның болгаш В. Ульбрихтиң чугааларынче улуг кичээнгейни көрүндүрүп турар. ПКАП ТК-ның Бирги секретары В. Гомулка «бонн политиканың буурап дүшкенин» демдеглээн дээрзин «Нойе Рейн-цайтунг» солун айыткан.

Карловы Варыда конференция Боннуң айыылдыг политиказын улам ыңай сойталаар дээрзинге барыын-герман парлалга дүвүреп турар.

СОВЕТ КОСМОНАВТЫҢ МӨЧЭЭНИНГЕ ДЕЛЕГЕЙНИҢ КАЖЫЫДАЛЫ

Ужудукчу-космонавт В. М. Комаровтуң айыылга таварышкаш мөчээни-биле холбаштыр совет улустуң ханы кажыыдалын делегейниң бүгү хөй-ниитизи үлежип турар. Янзы-бүрү күрүнелерниң болгаш чазактарның баштыңнары, коммунистиг партияларның, хөй-нити организацияларының удуртукчулары, политиктиг ажылдакчылары болгаш эртемденнери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, СЭКП ТК-га болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге чоруткан телеграммаларынга боттарының кажыыдалын илергейлээн.

Космостуң пионериниң эрес-маадырлыг амыдыралының, ооң маадырлыы-биле мөчээн дугайында дыңнадыглар делегей парлалгазында болган.

«Кажан ооң ады янзы-бүрү дылдарга чугаалажыр кижилерниң сеткил-сагыжындан ыравастаан үеде, космос делгемин шиңгээдип алырынга кижиниң ээлчеглиг чедиишкини болгаш оон-биле кады мурнакчы совет космонавтиканың ээлчеглиг тиилелгези болур ооң ужудуушкунун бүгү делегей магадаашкын болгаш өөрүшкү-биле хайгаарап турган үезинде ол мөчээн» деп, Польшаның «Трибуна люду» солуну бижээн.

«Владимир Комаровтуң мөчээнинге кажыыдавышаан, совет улус бодунуң маадырынга чоргаарланыр эргелиг» деп, Франс Пресс агентилели демдеглээн.

«Мага-бодунуң хүлү Кызыл шөлге орнукшуур Владимир Комаров, коммунист Комаров революсчу кижи-биле бир дөмей бодунуң баррикадазынга мөчээн, ол болза бойдусту болгаш кижилерниң салым-чолун чаартыр дээш демиселдиң мөңге баррикадазы-дыр» деп, Италияның «Унита» солуну медеглеп турар.

«Полковник Комаров талантылыг болгаш эрес-маадырлыг кижи чораан. Кижиниң билиглериниң хемчээлдерин калбартыр дээш долгандыр турар бойдусту хевирлээр болгаш ону башкарарынга кижиниң аргазын сайзырангайжыдар, кижи угаанының тиилелгезин бадыткаар дээш боттарының амы-тынын берген эрес-дидим хөй эвес кижилерниң шилиттинген бөлүүнге ол кирер эргелиг» деп, «Вашингтон пост» солун медеглеп турар.

Английяның «Дейли миррор» солуну «Вашингтон пост» солуннуң ол бодалын тайылбырлавышаан, бижээни болза: «Дараазындагы чылдарда космоска ужудуушкуннар Атлантиканы кежир ужутканы ышкаш, ындыг аңаа болгаш айыыл чок херек болу бээр магат чок. Ындыг болза, космонавт Комаров ышкаш, кижиниң билиглериниң болгаш шыдамыккай чоруунуң хемчээлдерин калбартырынче чүткүп чоруур өске-даа кижилерниң чүгле дидим чоруунуң ачызында ол чедип алдынып болур. Олар айыылдыг амыдыралды шилип алган пионерлер. Ынчангаш чамдыкта ындыг пионерлерге ооң уржуу аар-даа болгулаар апаардыр».

«Комаровтуң эрес-маадырлыг чоруунуң ужур-дузазы чүдел дизе, эртемниң чаа ажыдыышкыннары дээш бодунуң күштерин болгаш амы-тынын хайыралавайн, изеттинмээн орук-биле ооң медерелдиг болгаш дидими-биле барганында болур. Комаровтуң болгаш ол ышкаш кижилерниң изеп каан оруу-биле чүс-чүс болгаш муң-муң чаа маадырлар—космостуң чагырып алыкчылары баарлар» деп, Ливанның «Ан-нахар» солуну демдеглеп турар.

(СЭТА).

СПОРТ

БАЯН-КОЛДУҢ АНЫЯКТАРЫ ТИЛЭЭН

Эрткен бир дыштаныр хүнде Баян-Колдуң «Х Улуг хурал» колхозтуң спортчулары бистиң Жданов аттыг колхозтуң Ийи-Тал салбырының спортчулары-биле хол бөмбүүнге болгаш баскетболга эш-хуузунуң ужуражыышкынын эрттирип, аалдап чорааннар.

— Ийи-талчылар бистиң хол бөмбүүнүң ойнакчылары удуп алыр боор, чүге дизе районнуң чыынды командазының составында киржип турар ойнакчылар бисте бар-ла болгай — деп чоргаарал-биле чугаалап тургулааннар. Кажан ойнап эгелей бергенде, оюннуң байдалы шуут өскерилген. Баян-колчулар хол бөмбүүнге эки спортчу белеткелдиин көргүзүп, кожаларын үш улай уткаш, тиилээннер.

Ооң сөөлүнде баскетбол талазы-биле маргышкан. Маңаа Ийи-Тал школазының башкылары-биле болгаш суур аныяктары-биле ойнааш, кайызынга-даа баян-колчулар хайымнашкан.

Дараазында эки белеткенгеш, Баян-Кол суурнуң аныяктарынга аалдап чедер бис.

Ш. БАЛДАН.

* * *

АК-ТУРУГЖУЛАР ТЕРГИИДЭЭН

Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг суурга Торгалыг, Булуң-Терек суурларының спортчулары спортчу ужуражыышкынны эрттирген. Баштай Ак-Туруг биле Булуң-Терек суурларының хол бөмбүкчүлери ойнаан. Аңаа шөлдүң ээлери аалчыларны уткаш, Торгалыгның аныяктары-биле ойнааш, база-ла тергиидеп үнгеннер.

Хол бөмбүүнүң сөөлүнде 32 мөгениң хүрежи болган. Аңаа А. Дембрел, Т. Анаш, М. Кызыл-оол, К. Фабрик олар дөрт мөге арткандa боттары таварышкан. Дембрек Фабрикти чиик октааш, ужуурунге Анашка таварышкаш, ону база октаап шүүлген. А Анаш ужуур хунаашкан.

Бо солун ужуражыышкынны көөр дээн көрүкчүлер база хөй чыылган.

К. ДАСПАК.

«Енисей» биле «Енисей»

Республика найысылалының дыштанылга парыгының «Хүреш» стадионунга Красноярскиниң «Енисей» биле Кызылдың бир дугаар авто-ажыл-агыйының «Енисей» командалары бут бөмбүүнге эш-хуузунуң ужуражылгазын эрттирген. Красноярск крайның эң шилиндек командаларының бирээзинге санадып турар енисейжилерниң бо часкы спорт сезонунда тыва черге эң сөөлгү оюну ол болган.

Аалчыларның халдаашкыны-биле оюн эгелээн. Кызылчылар бар-ла күжүн камгалалче мөөңнээш, халдаашкынны база кылып турган. «Спартактың» чыынды командазы мурнунда 3:0 санга уттурганын билир бис. Бо удаада баштайгы оюн аажок солун болуп, бистиң спортчуларывыстың элээн капшагай болгаш сергек ойнаанын демдеглээр херек. Оюннуң бирги чартыы 1:0 кылдыр доозулган. Хоккейге спорт мастери, красноярлыларның тренери, ССРЭ-ниң «А» клазында ойнап турар команданың хоккейжизи эш Мартыненко санны ажыткан.

Ийиги оюнда аалчылар кур күжүн киирген. Ам демисел улам чидигленген. Сески минутада эш Мартыненко ийиги, ооң соонда үшкү санны киирген. Он минута ажып чорда, Кызыл командазының ойнакчызы эш Кузнецов аалчыларның хаалгазынче бир бөмбүктү күштүг кирир тептерге, көрүкчүлер өөрүп, байыр чедирген. Өөрүнчүг чаңгыс санның харыызы үш болган. Ам сан 6:1. Сөөлгү минуталарда бистиң бир ойнакчывыс ийиги санны ажыткан.

Ужуражылганың түңнели 6:2. Спортчу демиселдиң оранчок деӊ эвезин бо сан көргүзүп турар. Кызылда бут бөмбүүнүң хөгжүлдезиниң кудуу деңнелдии моон-на илдең. Ынчангаш бут бөмбүкчүлериниң мергежилин бедидеринге ам-даа хөй күштү үндүрер ужурлуг бис.

М. КЫРГЫС.

АНГИНА БОЛГАШ КУЯҢ

Куяң (ревматизм) аарыгдан шыптың төнчүзүнде болгаш чаңыв колдут аарыв турар. Ол аарыгдан колдуунда школа назылыг уруглар аарып турар. Куяң аажок халдавырлыг аарыг ышкаш эгелээр. Эът дыка изиир, баш кончуг аарыыр. Чамдыкта бир чүске, а чамдыкта өскелеринге хуулуушкун хевири тыптып келир.

Куяңның эң-не аар илерээшкини болза чүрекке дээри болур. Баштай аараанының соонда-ла чүрек кеми тыптыр, оон түңнелинде оон клапаннарынга дегдиришкин чорудулгазы болур. Аарыгның кирип келгениниң үезинде чүректиң байдалы баксыраар: чүректиң ажыл-чорудулгазының кошкаар чоруу хаяның чогуур эртинишкиниин үрелиринге чедирер. Оон уржуундан мага-бот савыйты ыжар, өкпеге, баарга болгаш өске-даа органнарга туруушкун байдалдары тыптыр.

Куяң колдуунда ангина-биле холбаштыр тыптыр. Чамдыкта куяң ангина соонда, чамдыкта оон-биле кады болур, ынчалза-даа хөй кезиинде ангинаның бүгү хевирлериниң эрткенинин соонда 12—14 хонгаш эгелээр.

Куяңның хоочурары миндалина деп хоочураан аарыглыг кижилерге ол аарыгның дегдиришкин чорудулгазының чидиглентенинде болур.

Куяңга удур чедиишкиниг демиселге ангинаны дарый эмнедири чугула, а бир эвес ол тыпты берген болза эмчиниң бүгү айтыышкыннарын шевергин күүседири чугула. Ангинаның ындахаая кирип келириниң үезинде миндалинаны эмнедирин сүмелеп турар, ол чорук ук аарыгга хамаарыштыр организмниң ниити удурланыышкак чоруун бедидер. Ындыгның төлээзинде организмни суг болгаш өске-даа процедуралар-биле дадыктырары, күш-культураның болгаш спорттуң янзы-бүрү хевирлерин кылыры чугула. Эки тургузуунган хүн чуруму — өйүнде уйгу, арыг агаарга селгүүстээри, таарыштыр кылган чем улуг ужур-дузалыг болур.

Аас иштин эки ажаары чугула. Арыг эвес диштер — ангинаның катаптаар чылдагааннарының бирээзи болур. Аарыг диштерни ыяавыла эмнедир, эмнеттинмес хирелерни — аргалыг-ла болза дүргеп дурдурар херек.

Бир эвес эмчи миндалинаны ап каaптар деп сүмелээр болза, операцияны соңгаарлаткан херээ чок. Ол шын эвес. Миндалинаны эрте ап каaптар болза, ангина болгаш куяң аарыгларны болдурбайн барып болур. Кандыг-бир чылдагаан-биле операция кылыры болдунмас болза, миндалинаны эмнээриниң өске аргазын эмчи сүмелээр — стрептоцидтиң, грамицидинниң азы пенициллинниң болгаш өске-даа эмнерниң эзилдириглери-биле аас иштин чайып төгер. Чамдык таварылгаларда миндалинаны рентген азы ультрафиолеттиг херелдери-биле чиңнээр.

Ангинадан аараанда эмчиге доп-дораан баар болгаш ооң сүмелерин күүседир херек. Ангиналыг кижини кадык кижилерден ангылаар болгаш орунга чыттырар. Эът изиири чиде берген соонда ам орундан туруп болур. Эмчиниң чөпшээрелин алгаш, ам ажылче үнер.

Куяң болгаш чүрек кеми аарыг кижилер ангиналап турар үеде профилактиктиг сорулгалар-биле эмчиниң айтыышкынын ёзугаар куяңга удур эмнерни ижер болгаш ангина соонда 2—3 хонук дургузунда эмчиниң хайгааралынга турар ужурлуг. Ону күүседири берге эвес, чүге дээрге, бистиң чуртувуста кижи бүрүзү эмчиниң халас дузаламчызын ап турар.

Куяңга удур чорудуп турар хемчеглер ол аарыгга удур чедиишкиниг демисежир арганы совет медицинага берип турар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

АПРЕЛЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хуулгаазын халат» 10, 2, «Арын-нүүрге уткуштур» 12, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Аскыр дагаа» 2.30, «Тараумарның чоргаар оолдары» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Берге аас-кежик» 11, 1.40, «Ынакшааным кижи» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Эдельвейстерниң чечектелип турар черинде» 3, 7, «Ийи кодан адып алыр дээш» 5, 9 шактарда.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—00402.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндүрүлүп турар

1967 ч. АПРЕЛЬ 29 СУББОТА № 101 (6738).

Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Совет эртемин сайзырадырынга болгаш эртемниг чедиишкиннерни үлүг ажыл-агыйынга нептередиринге чедиишкин алган эртемниг албан черлериниң 698 ажылдакчыларын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму бо чылдың апрель 27-де үнген Чарлыы-биле ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан.

(СЭТА).

ЧУРТТУҢ ХОВУЛАРЫНДА

Бистиң тараажыларывыс Май Бирниң байырлалын ховуларда кылымал ажылы-биле уткуп турар.

ССРЭ-ниң Төп Статистика эргелелиниң сан-медээлерин ёзугаар алырга, чурттуң колхозтары болгаш совхозтары чаъстыг чазын тарыыр тараа апрель 25-ке чедир 35 миллион 876 муң гектарны азы планның 26 хуузун тараан.

Уламчылап чаа, бораныг хүннер хову ажылдарын дыка саадаткан. Ынчалзажок механизаторлар отчёттуг беш хонуктуң дургузунда он миллион ажыг гектар тарааны тараан.

(СЭТА).

УДУРТУКЧУ, КОЛЛЕКТИВ

Кандыг-даа коллективтиң сырый каттыжылгазы болгаш ажыл-чорудулгазы удуртукчудан улуу-биле хамаарлыр. Кижилерниң улуг коллективиниң бышкыр болгаш кайыралдыг кады ажылдаарын артык шуугаазыы чокка таарыштырып билир, кезээде органзакчы, кижизидикчи удуртукчуну чон хүндүлээр. Удуртукчу кижи чүгле ол канчаар удуртуп турары дээш эвес, харын аңаа баштаткан кижилер чүнү кылып турары дээш база-ла харыысалгалыг деп В. И. Ленин өөреткен. Мону барымдаалаарга, удуртукчу бүдүрүлге планының күүсэлдезин харыылавышаан, коллективте ажылдап турар кижилер дугайында үргүлчү сагыш салыр, идей-кижизидилгелиг ажылдың утка-шынарынче хандылаар, боду хууда аңаа идепкейлиг киржир ужурлуг.

Удуртукчунуң бедик мозу-шынарының үлегер-чижээн көргүзүп турар эштер бисте хөй. Ийи чыл бурунгаар Чадааның хөмүр даш разрезиниң начальниганге коммунист К. С. Чащухинни томуйлаан. Ол разрез 1965 чылдың бирги чартыында карыызалыг ажылдап турган. Амыяк удуртукчу бүдүрүлгени билдилиг башкарып, шахтёрларның социалистиг чарыжын организастаар талазы-биле партия, профэвилел, комсомол организацияларынга даянып, коллективти бедик бүдүрүкчүлүг ажыл-ишче сырый каттыштырып шыдаан. Ажылчыннар ортузунга политиктиг-кижизидилгелиг ажылды чорударының үлегер-чижээн ол боду көргүзүп келген. Ылаңгыя политика болгаш экономика темаларынга лекцияларны, беседаларны кылып, агитаторларга сургаалда берип, тус-тус кижилер-биле эш-хуузунуң беседаларын чорудуп, оларның ажылдырал-чурттаалгазының, ажылының дугайын үргүлчү сонуургап, кижилерниң негелде-дилегелеринге дыңнангыр болуп турар. Хөй-ниити организацияларының, экономиктиг анализ болгаш чогаадыкчы санал бюроларының, хана солунунуң ажылын эш Чащухин бо-ла сонуургай бээр. Мергежил бедидер талазы-биле өөредилге ында эки организастаттынган. Коллективте күш-ажылдың сагылгачурумну быжыккан. Бүдүрүлге ам оруулгалыг ажылдап турар апарган. Эки удуртукчунуң ажылының түңнели ындыг болган. Эш Чащухин ам Кызыл-Хавактың хөмүр даш шахтазының коллективин удуртуп кирипкен.

Кызылдың алгы заводу эш Г. Ш. Сафиуллин директорлап кирериниң мурнунда бүдүрүлге планын күүсетпейн, багай шынарлыг продукция бүдүргени дээш хөй штраф төлеп турган. Ажылга негелделиг, кижилер дээш сагыш човангыр, чон-биле ажылдап билир директор ук коллективти бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылче кедүрген. Эш Сафиуллин партия, профэвилел организациялары-биле кады ажылчыннар ортузунга кижизидилгелиг болгаш культура-массалыг ажылдарны экижидипшаан турган, тус-тус бригадалар, кижилер аразынга коммунистиг күш-ажыл дээш чарышты хөгжүткен. Завод ам республиканың мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи болуп турар.

Эш Ч. Б. Ондар — «Тыва даг-дүгү» комбинадын 1963 чылдан бээр директорлап турар. Комбинат бүдүрүлге планын үргүлчү ажыр күүседип келген. Эрткен чылын пландан ажыр 2641 тонна даг-дүгүн берген. Юбилейлиг бо чылдың бирги кварталында ниити продукция бүдүрерин 102.8 хуу, бараанныг продукцияны 109 хуу күүсеткен. Эш Ондар кижилер-биле ажыл чорударын бодунуң хүлээлгези кылдыр санап, кижилерниң үнүнге дыңнангыр, негелделеринге болгаш дилеглеринге сагыш човангыр, биче сеткилдиг, ээлдек чорук-биле чоннуң хүндүткелин чедип алган.

Сеткилдиң ханызындан беседага, эш-хуузунуң чугаалажыышкынынга эки чүүлдер билип алдынар болгай. Ажылга ол арганы ажыглавас, масса ортузунга ажылдап осалдап, кижилер-биле бодунуң-биле чугаалажыр шаг-үе тыппас, чүгле бодунуң бедик эрге-дужаалын көргеттинер удуртукчу бодунга хоралыг чорукту кылып, ат-авторитедин чидирип турар. Кызылдың тууйбу заводунуң кол инженери турган А. Н. Белевту директорга депшидип каарга, партияның хоорай болгаш область организацияларының идегелин ол күүсетпээн. Эш Белев ажылдың методунга болгаш стилинге мергежип өөрениринин орнунга, кижилерни угаадып бузуредириниң, олар-биле ээлдек ажыл чорударының орнунга, а ону чүгле чагырып-дужаарының аргазы-биле солуп, коллективке ат-авторитедин чидирген. Ол болза коллектив кежигүннериниң санал-сүмелеринге дыңнангыр эвес болуп, оларның ажылдырал-чурттаалгазынче сагыш салбайн турган. Партия, профэвилел болгаш хөй-ниити организацияларынга даянмайн келген. Удуртукчунуң ындыг четпес ажылы бүдүрүлге чорудулгазынга багай салдарлыг болган. Завод эрткен бүдүн чылдың база бо чылдың бирги кварталының бүдүрүлге планын күүсетпээн.

Кижилер практиктиг ажылга, четпестер-биле демиселге кижизиттинер болгаш өзер. Олар чаңдыкта чазыгны кылыр, алдагдалды болдурар. Ынчаарга бодунуң чагыргазында кижиниң чазыын удуртукчунуң канчаар көөрүнден, четпестерни эдип алыр талазы-биле аңаа канчаар дузалаарындан удуртукчунуң кижизидикчи болур ролю онза тодаргай илерээр. Дурмулгалыг удуртукчу ажылдакчының чазыг кылып кааның билип каанда, кажан-даа изигленмес, а ону баштай ничээнгейлиг хынап, ооң канчап болу бергенин тодараткаш, ынчан аңаа хамаарыштыр кандыг хемчег алырын шиитпирлээр.

Удуртуру дээрге — кижизидери ол болур. Бистиң партиявыс удуртукчулардан чүгле ажыл-агыйжы болурун эвес, харын кижизидикчи, хууда үлегер-чижектиг болурун негеп турар. «Чоннуң аразынга чурттаар, ооң сагыш-сеткилин билир, шупту чүвени билир. Массаны билир. Ооң бүрүн идегелин чаалап ап билир» херек деп, В. И. Ленинниң чагыын коммунист-даа, партия кежигүнү эвес-даа бүгү удуртукчу ажылдакчылар кезээде бодап, ону ажылдыралга боттандырар херек. Бедик идейлиг, принципиалдыг, шынчызы, тускай эртемни хандыр билири, бедик культурлуг, ажылды организастап билири, чурумнуу, бодунуң болгаш биче сеткилдиг, кижиге сагыш човангыры — ёзулуг удуртукчунуң мозу-шынар демдектери ол-дур.

Удуртукчу кижи даалганы алган соонда, сорулганы шиитпирлей бергенде, массага, күүседикчилерниң боттарынга даянып ажылдаар, оларның чогаадыкчы куженниишкиннерин салдынган сорулганы күүседиринче углаар, оларның инициативазын өттүрер болгаш деткиир, күш-ажылды оларның коммунистиг ёзу-биле көөрүн хөгжүдер хүлээлгелиг.

Дужаалдар, айтыышкыннар ажылдыр кижилерни көре албастай бээр удуртукчулар бар болгулаар. Олар «ажыл-агыйга-ла күш четтиксе ажырбас, а кижилер кижизидери — ол дээрге партия организациязының херээ-дир» деп тургулаар. Оларның ындыг хөөнүн буруу шаап, организакчы болгаш кижизидикчи ажылдың арга-методтарын шиңгээдип алыр талазы-биле оларга дузалаары чугула.

Коллективке кайыралдыг, демниг ажыл ооң кежигүннери удуртукчуну кайы хире хүндүлеп, деткип турарындан, кургне эрге-ажыктарының дугайында, бүдүрүлге херээ эжишкидер дугайында ооң айтыышкыннарын кайы хире ак сеткилдиг күүседип турарындан шуут-ла хамааржыр. Коллективке шак ындыг кадык байдалды тургузар дугайында партия организациязы сагыш салыр хүлээлгелиг.

Европага тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш

(Карловы Варыда конференцияның киржикчилери — Европаның коммунистиг база ажылчын партияларының МЕДЕГЛЕЛИ)

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Карловы Варыда чыылган төлээлекчилери бистер бистиң улустарывыстың келир үези болгаш делегейниң ажылчын аңгызының херээ дээш хүлээп турар харыысалгавысты медереп билбишаан, тайбыңны камгалаары бистиң диптиң бүгү улустарынга эң чугула айтырыг болур деп санап тур бис деп, Карловы Варыда конференцияның киржикчилери — Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Медеглелинде чугаалап турар.

Делегей дайынны чайлаш чок болур эвес, делегейниң социалистиг дем каттыжылгазының, делегейниң ажылчын аңгызының, национал-хосталгалыг шимчээшкинниң, дайынга удур көдүрлүп турар бүгү күрүнелерниң, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерниң бир демниг күженииишкиннери-биле ону болдурбайн барып болур дугайында коммунистерниң тезизиниң шынныын сөөлгү чылдарның дуржулгазы бадыткаан. Ол күштер дыка өскен. Ындыг болза-даа ооң-биле кады америк империализминиң агрессчи чоруу күштелген.

Агрессияның болгаш реакцияның кол күжү — Каттышкан Штаттар — төөгүнүң чоруушкунун дедир тырттарын болгаш улустарның боттарының хуу-салымын боттары шиитпирлээр эргезин кадырып оралдажып турар. Каттышкан Штаттар Латин Американың, Азияның болгаш Африканың күрүнелериниң иштики херектерин каржызы-биле холтаарлап, бөгүн бүгү делегейде тайбыңга эң айыылдыг болуп турар, вьетнам улуска удур араатаныг агрессчи дайынын калбартып турар.

Ол байдалда Европада империализминиң күштеринге удур демисел ооң ужурунда улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Делегейниң ийи дайынын көрүп эрттирген Европа империалистиг лагерьниң болгаш социалистиг дем каттыжылгазының кол күштери бот-боттарынга удур туруп турар дувурээзиниг район болуп артпышаан дээрзин Медеглелде айтып турар. Оларның аразынга чепсектиг үскүлежиишкин бүгү-ниити ядерлуг дайынче хуулгарының айыылы ол болур ийик.

Германияның Федеративтиг Республиказын дагын чепсеглээр чорукту боттандырган, база ооң бүгү Германияны төлээлээр дээр дуруи чок негелделерин деткээш, империалистер болза дүшкүүрлүг чорукту одаа болу берген болгаш бүгү Европаның тайбыңынга база айыыл чок чоруунга кыжанып турар антикоммунистиг шиизээнин мурнуу одуругга турар ролюн ГФР-ге берген. ГФР-де Германияның Коммунистиг партиязының ажыл-чорудулгазын хораан, а демократтыг болгаш тайбыңга ынакшылдыг өске-даа организацияларны истеп сүрүп турар. Ынчаарга кедергей реакцылыг болгаш неофашисчи күштерниң хөделиишкиннеринге делгем оруку ажыдып берген. Оларның өзүп турар салдары Европаның хөй-ниитизин ханызы-биле дувүредип турар. Аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбын догуннаашкынының принцивин чайгылыш чокка боттандырып турар социалистиг чурттарның идепкейлиг даштыкы политиказы империализминиң агрессчи угланыышкынын кошкаткан. Хамыктың мурнунда Совет Эвилелиниң техниктиг болгаш эртем чедиишкиннеринге даянган социалистиг күрүнелерниң каттышкан камгалал күчүзү дайынның оруунга моондакты тургузуп турар.

Герман Демократтыг Республика Потсдам дугуржулгаларын боттандырган, бодунуң күрүне талазы-биле тускай догуннаашкынын болгаш бодунуң делегейге ужур-дузазын быжыглаан дээрзин Медеглелде ооң ынай демдеглеп турар. ГДР-ни хүлээп көөрү болгаш ооң тускай догуннаар эргелерин камгалаары Европаның айыыл чок чоруу дээш демиселдиң кол сорулгаларының бирээзи болу берген. Аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбын догуннаашкынының принциптеринге үндезилеттинген коллективтиг айыыл чок чоруктуң системазын тургузар чорук. Европада боттуг чүүлдү, дайын соолуундагы үеде ооң канчаар тургустунганын, ол-ла хевээр бүгү күрүнелерниң хүлээп көөрүн хамыктың мурнунда негеп турар. Ол болза: Европада туруп турар кызыгаарларны хажыдып болбазын хүлээп көөрү, тускай догуннаан болгаш дең эргелиг ийи герман күрүнелерниң — ГДР биле ГФР-ниң догуннаашкынын хүлээп көөрү, бүгү Германияны төлээлээр дээр негелделеринден ГФР-ниң ойталаарын негеп турары; ГФР-ниң холунга ядерлуг чепсектиң кандыг-даа хевир-биле тывыжыр арганы болдурбазы; Мюнхен керээзин ону чарган үезинден эгелээш күш чок деп санаарын хүлээп көөрү.

Дараазында сорулгаларны боттандырар дээш демиселжирге эргежок чугула деп санап тур дээрзин Медеглелде чугаалап турар: Европаның бүгү күрүнелери бот-боттарының аразында харылзааларынга күштүг ажыглаарындан болгаш иштики херектеринге холгаарлажырындан ойталаар дугайында керээни чарары; бүгү күрүнелер биле ГДР-ниң аразынга, ооң-биле бир дөмей ийи герман күрүнелерниң аразынга, ол ышкаш ГДР биле онза политиктиг единица болуп турар Барыын Берлинниң аразынга харылзааларны чогумчудары; ГФР-ге демократтыг чайгылыш чокка камгалаары болгаш хөгжүдери; чепсеглээшкиннерни эндере бүдүрериниң соксадырының оруунга чугула базым кылдыр ядерлуг чепсекти тарадыгбас дугайында керээни чарары.

Европа күрүнелериниң девискээринден даштыкы шериглерни үндүрериңге, даштыкы шериг баазаларын узуткаарынга, Төп Европага, Балканнарга, Дунай чоогунда чурттарның девискээринге, Чер-ортузу далайның районунга, Соңгу Европага болгаш өске-даа чамдык черлерге атомнуг эвес зоналарны тургузарынга хамаарышкан ындыг саналдарны болур-чогууру-биле чугаалажып көөрү чөптүг деп, Медеглелде демдеглеп турар.

Атлантика керээзиниң 20 чылда күштүг хуусаазының 1969 чылдың дургузунда доостуру болза тодаргай айтырыгны — шериг блоктары чок Европаны тургузарын хүн чурумунга эң-не шыңгызы-биле тургузуп турар.

Европаның бүгү күрүнелериниң Европага айыыл чок чоруктуң болгаш тайбың кады ажылдажылганың айтырыының талазы-биле конференцияны чыылдырар дугайында саналды бүрүну-биле деткип турар бис. Европаның бүгү парламентилериниң төлээлекчилериниң конференциязын чыылдырар дугайында саналды деткиири база чөптүг деп, Медеглелде чугаалап турар. Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партиялары испан ажылчыннарның болгаш демократтыг күштерниң чаңгыс аай фронтузунуң бо үеде чорудуп турар чугула демиселинге, а ол ышкаш хостуг болгаш демократия дээш, реакцылыг ёзу-чурумнарга удур демисежип турар бүгү улустарга бүрүн эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлеп база деткимчезин көргүзүп турар.

Империализмге, колониализмге болгаш неоколониализмге удур кезээде демисежип турар коммунистер боттарының национал хосталгазы дээш ам-даа демисежип турар улустар-биле боттарының эп-сеткил каттыштырылгазын күштелдирер.

Бодунуң ондур чаагай тиилелгезиниң — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюн бо чылын демдеглээр Совет Эвилели бүгү кижи төрелгетенниң хөгжүлдезинге шиитпирлиг салдарны чедирип турар күш болу берген деп, Медеглелде демдеглеп турар.

Коммунистиг партиялар бүрүзү демиселдиг чорудар ужур бодунга таваржып турар онзагай байдалдарда бодунуң политиказы дээш харыысалганы бодунуң чуртунуң ажылчын аңгызының болгаш бүгү ажылчыннарының мурнунга хүлээп турар. Ооң-биле кады партия бүрүзү тайбыңны камгалаар дээш делегейге бодунуң харыысалгазын медереп билип турар.

Хамыктың мурнунда ажылчын аңгыга, ооң чоок эвилелчилери — тараажыннарга; а ол ышкаш ортумак болуктерге; социалистиг болгаш социал-демократтыг партияларга; Европаның профэвилелдеринге; Европаның бүгү интеллигенциязынга; бүгү чүдүлгелерниң кижилеринге; Европаның аныяк салгалынга; херээженнерге; Европаның айыыл чок чоруунуң политиказын деткииринге белен буржуаз бөлүктерге кыйгырыгны салып тур бис деп, Медеглелде чугаалап турар.

Коллективтиг айыыл чок чорук дээш хөделиишкиннерин боттарының чурттарынга болгаш бүгү диптиң хемчээлинге шуут калбартыры-биле каттыжып база калбак кампанияларны организастаарынче тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерни кыйгырып тур бис. Европа күрүнелериниң конференциязын чыылдырар дугайында саналды бүгү хемчег-биле деткиирин кыйгырып тур бис.

Агрессияның болгаш дайынның күштеринге удур бүгү диште тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту камгалавышаан, демократияның, социал депшилгениң болгаш национал хосталганың эрге-ажыктарынга, бүгү делегейниң улустарының эрге-ажыктарынга боттарының хөделип турарынга Европа чурттарының коммунистери ханы бүзүрелдиг. Бистиң ниити ачис сорулгавыс — тайбыңны чедип алырынга боттарының бүгү салдарын ажыглап база бүгү күштерин көвүдедир деп чаагай сеткилдиг бүгү кижилерни кыйгырып тур бис. Бистерни башкаладырып турар чүүлдерни ажып эртип, дайынны болгаш даартагы хүнге бузурезес чорукту ажып тиилеп, улустарның быжыг тайбыңынга болгаш чаагай чоруунга оруктуу ажыдар аргалыг күчүлүг күштү тургузуп шыдаар бис.

Европаның улустары боттарының дивиниң тайбыңының болгаш айыыл чок чоруунуң айтырыгларын боттары шиитпирлеп шыдаар аргалыг. Олар Европаның хуу-салымын боттарының холунга алыыннар!

МАЙ МУРНУНУҢ ЭЭЛЧЭЭНДЕ

Хову-шөлдерде хайныышкын

Хүн демдеглели

Республиканың чоокта чаа зоналар аайы-биле болуп эрткилээн чөвүлел хуралдарга хөй-хөй механизаторлар юбилейлиг чылдың тарылгазы-биле холбаштыр бедиткен хүлээлгелерин ап турган. Ооң соон дарый хөй колхозтар, совхозтар часкы хову ажылдарынче кирипкеш, баштайгы хүннерде-ле күш-ажылчы үлегерин көргүскеннер.

Амга чедир 200 муң гектар шөлдүң шыгын базырган, 6 муң гектарга тарылга мурнунуң суггарылгазын чорудкан. Андарган чер 26 муң гектар болган. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем болгаш Таңды районнарының ажыл-агыйлары чайын болгаш күзүн андарган бүгү шөлдерге шык базырыышкынын дооскан.

Таңды районнуң ажыл-агыйлары 8—9 ажыл хүнүнде 75 муң гектар шөлдүң шыгын базырган. «Межегей» совхозтуң механизаторлары оңза эки ажылдап турар, олар 16 муң гектар черни илииртээн, «Тиилелге» совхозта — 21 муң болгаш «Революцияның чалбыыжы» колхозта — 10 муң гектар шөл илииртеттинген.

«Шекпээр», «Сүт-Хөл» болгаш «Найырал» совхозтарда суггарылгага эки организастаттынган. Ылаңгыя «Шекпээр» совхозта суггаттыг 800 га черни суггарган болгаш чайгы, күскү андарылгаларны илииртеп дооскан. Ол совхозтуң Дөң-Терезин салбырында суггарыкчыларның эш Сааң-Белек удурткан үш звенозу ажылдап турар болгаш 240 гектардан бир гектарга оңаалтыр тараанның 20 центнер дүжүдүн, 200 гектардан кукурузаның гектарга оңаалтыр 200 центнер ногаан массазын алыр деп хүлээлгени олар алган.

«Сүт-Хөл» совхозта хову ажылдарын эки чорудуп турар. Ында суггарылгада 36 кижи быжыглаттынган. Суггарыкчылар О. Чульдум болгаш М. Шактар-оол звенолары-биле 200 гектар черни суггарган, шынары эки. Ол совхозта бо чылдың дүжүлүнге 4 муң тонна ажыг өлек ирииндизин шөлге төккен болгаш тарылга мурнунда минералдыг чемишчидилгени чажып турар.

Сөөлгү хүннерде республиканың ажыл-агыйлары бөрбаандыдап каан 60 тонна хире суперфосфатты алган, амгы үеде аммиак селитразын «Тээли», «Барлык» совхозтарже болгаш өске-даа ажыл-агыйларже сөөртүп турар.

Авиапорттуң болгаш улуш камгалал станциязының ажылдакчылары ажыл-агыйларның тускай эртемниглери-биле кады хаакчылерге (өргелерге) удур демиселди чорудуп турар. Сөөлгү хүннерде бо талазы-биле авиахимиктиг ажылдап кылыышкынны 46 муң гектар черге чорудкан. Ооң иштинде хаакчыларга удур демисел «Көк-Тей» совхозта 3 муң, «Сүт-Хөл» совхозта — 6 муң 400, «Улуг-Хая» — 2 муң, «УТКА 25 чылында» — 4 муң 400, «Бурунгаарда» — 1 муң гектар болгаш «Күш-ажылдың хостуу» колхозта — 1 муң гектар шөлге чорудкулаан.

Минералдыг чемишчидилгелерни самолёттарның дузазы-биле төгер ажылды база кылып турар. Чижээлээрге, «Межегей» совхозта минералдыг чемишчидилгелерни самолёттар-биле 2 муң 300 гектар шөлге төккен, дуржулга станциязында ындыг ажыл база чорун турар.

Амгы үеде «Барлык», «Көк-Тей», «Тес-Хем», «Найырал» совхозтарда болгаш Каа-Хем районнуң колхозтарында часкы чажылгалар эгелээн болгаш апрель 28-ке чедир муң ажыг гектар черге чажыышкынны чорудкан, ооң иштинде — Барыын-Хемчикте 166, Тес-Хемде — 200, «Көк-Тей» совхозта — 300 гектар болгаш Каа-Хемниң колхозтарында — 520 гектар.

Ындыг болза-даа ажыл-агыйларда четпестер база илереп турар. Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларында амга чедир чаңгыс-даа тонна органиктиг чемишчидилгени шөлге төкпээн. Бии-Хем, Эрзин, Тес-Хем районнарда байдал база-ла ындыг. Таңды, Өвүр болгаш Каа-Хем районнарда суггаттыг черлерни суггарар ажыл кошкак багай чорун турар. Ынчаарга суггаттыг черлерниң бүгү шөлдеринге тарылга мурнунуң суггарылгазын чорудар арга оларда бүрүн бар.

Ажыл-агыйларның, кожээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери, районнарның партия болгаш совет органнары болза часкы хову ажылдарын чогуур өйүнде бедик шынарлыг кылдыр чорудкаш, бедик дүжүттүң үндезинин салыр дээш, бүгү күжүн үндүрүп ажылдаар ужурлуг.

Комсомолчу Вера Серен-оолдуң ада-иези Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң хойжун малчыннары. Ынчангаш Вера чажындан-на мал аразынга өскен болгаш малга ынак. Ону ажаап кайгаараарынга сонуургалдыг. Амгы үеде Вера дузалакчы кадарчы болбушаан, сакманщиктеп турар.

Кедизинде малчын болур дээш күзелдиг бо уруг бригадада зоотехниктерниң өөредилгезиниң болгуунуң кичээлинге доктаамал өөренип турар, ооргаң билдинмес чаа чүүлдерни кызымак шиңгээдип ап турар. Вера Серен-оол 180 хойдан ынча санныг чаш хураганнарны хүлээп алгаш, оларны бүрүну-биле менди өзүрээш, малчынга хүлээдип берген.

ЧУРУКТА: Вера Серен-оол.

Сөзү болгаш фотозу С. БҮРБҮҮНҮҮ.

ЭКИ АЖЫЛДААНЫ ДЭЭШ ШАҢНАЛ

Апрельдиң 27-де Сарыг-Септиң Культура бажыңынга район төвүнүң ажылчы чонунуң болгаш колхозтарның төлээлекчилери чыглып келген. Ол болза СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугун Каа-Хем районга тывыскаанының хуралы-дыр. Бирги кварталда мал ажылының продукциязын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле эки түңнелдерни чедип алганы дээш районну шаңнааны ол.

Чыылганнарга СЭКП обкомунуң бирги секретары С. К. Тока чүве чугаалааш, СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң каттышкан доктаалын номчаан. Эш С. К. Тока бодунуң чугаазынга районнуң мурнакчы кижилерин адагылаан, ол болза чүс хойдан-на 115 хураган алган, Ленин аттыг колхозтуң хойжузу Д. Дэтпе, «Коммунизмче оруг» колхозтуң бирги кварталда бир инектенге 462 кг сүттү сагган саанчызы Е. Иванова, «Октябрь 30 чылы» колхозтуң бызаа ажаанчызы, бызаа бүрүзүнүң хонукта немелде деңзи бээрин 700 гр кылдыр чедир алган А. Яңмаа болгаш өскелер-даа-дыр.

Районнуң ажылчы чоннарының мурнундан СЭКП райкомунуң бирги секретары эш Федоров харыы чүве чугаалааш, районнуң ажыл-ишчилери часкы тарылганы организастыы-биле, бедик шынарлыг кылдыр 9—10 ажыл хүнүнде чорудар дээрзин СЭКП обкомунга болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелинге бүзүреткен. Түңнелинде эш Федоровтуң чугаалааны:

— Юбилейлиг чылда чаагай дүжүттү ажаап алыр — Каа-Хемниң тараажыларының дозуңу ол!

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң Аянгаты салбырында мал тарып бооскадырының пункт эргелекчизи Сарыглаар Ангырбан бо ажылга үр үе иштинде ажылдаан, аңаа мергежээн. Эрткен чылын ол 205 инекти, 2270 хойну тарып боозаткан, ооң түңнели ам эки болганы илереп турар.

Бо чылын баштай төрээн 28 инектиң он тозун база ол тарып каапкан. Ынчангаш юбилейлиг чылда бо ажылды чедиишкинниг чорударынга ооң боду бүзүрелдиг болгаш чаңгыс баш-даа мал кызыралазын дээш бүгү хемчеглерни ол алыр.

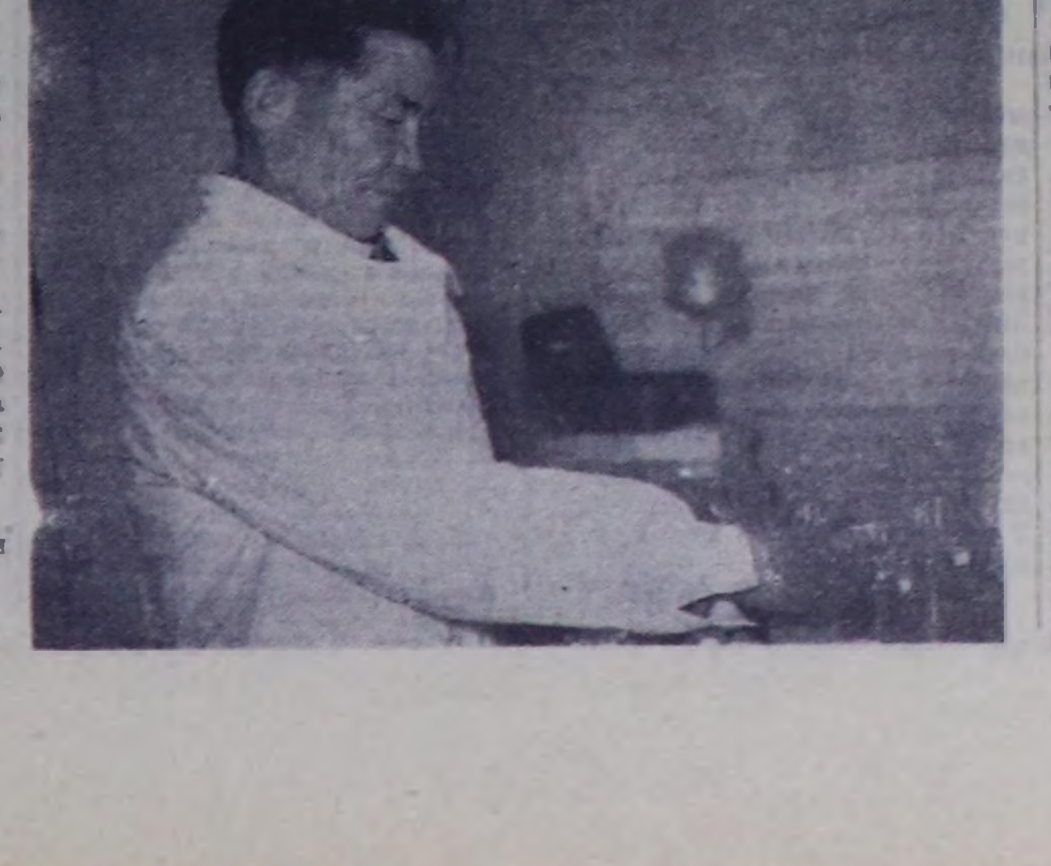

ЧУРУКТА: Сарыглаар Ангырбан ажылдаар черинде.

А. ПОНОМАРЕВТУҢ фотозу.

КАА-ХЕМЧИЛЕР СӨЗҮН ЭЭЛЭЭР

Районнуң ажылчы чоннары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга тöлептиг уткуужуп дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Районнуң ажыл-агыйларының экономиказын быжыглаарынче, колхозчуларының болгаш совхозтар ажылчыннарының материалдыг байдалын экижидеринче угланган тодаргай хемчеглер ында көрдүнген. Районнуң кодээ ажыл-агыйының ажыл-иштчилери бар курлавырларны болгаш аргаларны санап көргеш, юбилейлиг чылда пландан ажыр 5 муң тонна тарааны, 100 тонна сүттү, 10 тонна эътти, 4 тонна дүктү күрүнеге садарын хүлээнген. Малдың баш санын өстүрериңче, оон продуктулуун бедидеринче улуг кичээнгейни салган. Төрүүр чүс баш малга онаажтыр 81 бызааны, 91 хураганны алыры хүлээлгеде көрдүнген.

Тус-тус ажыл-агыйлар, бригадалар, фермалар, саанчылар, малчыннар аразында чарыш калбарган. «Октябрь 30 чылы» колхозтуң саанчызы Елена Санникова хөй сүт саарының талазы-биле амгы үеде районда бирги черге чорун, бирги кварталда инек бүрүзүнден ортумаа-биле 485 кг сүттү саап алган. Эш Санникованың соо-биле «Коммунизмче орук» колхозтуң саанчызы Анастасия Аржакова чорун орар. «Октябрь 14 чылы», «Тиилелге» колхозтарның саанчылары Елена Кара-оол, Капиталина Архипова олар база-ла бо талазы-биле эки көргүзүглерни чедип ап турарлар.

Эрткен чылдың бирги кварталы-биле деңнээрге, бо чылдың бирги кварталында районнуң колхозтары сүт бүдүрерин 17,6, эъттиин — 14 хууга көвүдеткеш, сүт садар планын 166,8, эъттиин — 263,8 хуу күүсеткен. Малдың баш санын өстүрер планын база ажыр күүсеткен. Бо бүгү чедиишкиннер районнуң малчыннарының болгаш бүгү ажыл-иштчилериниң кызымак күш-ажылының түңнелинде чедип алдынган. Бо чедиишкиннерни СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели бедии-биле үнелеп, бирги кварталда мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш садарын көвүдеткени дээш СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун районга тывыскан. Ындыг бедик үнелел районнуң ажыл-иштчилерин чаа-чаа күш-ажылчы тиилелгелерже хей-аът кирип турар. Олар чедип алган чедиишкиннерин улам быжыглаар, оларны улам көвүдедир дээш кызымак ажылдап турарлар.

Мал ажылынга бо чылын чамдык эки түңнелдерни районнуң чедип ап турарынга малчыннар ортузунга организастыг ажылды эрткен чыл-биле деңнээрге, оон әлээн экижидип, тус-тус малчыннарның харысалгазын бедидип, малга четкир чем курлавырлыг болуп турары-биле тайылбырлаар чогуур.

Районнуң колхозтары малчыннар хүнүн доктаамал эртирип, оларның амыдырал-чурталгазын экижидеринче кичээнгейни доктаамал салып турар болу берген. Улуг-Ажыкта ийи кезек черде садыгжызы чок садыгны организастаан. Малчыннарның саналын ёзугаар райкүүском чанынга организастаан комплекстиг бригада кышкы үеде малчыннарны хандырар талазы-биле улуг ажылдарны кылган. Ол бригаданың составында кижи эмчилери, чурук тыртыкчылар, баш таарар кижилер, лекторлар бар. Малчыннарның амыдырал-чурталгазын экижидер талазы-биле Ленин аттыг колхоз көскү ажылдарны кылган.

Чоокта чаа болган партия райкомунуң бюрозунуң болгаш район Совединиң күүсекчи комитединиң каттышкан хуралынга районнуң малчыннарының социалистиг чарыжының бирги кварталда түңнелдерин үндүрген. Ол чарышка бирги черни «Тиилелге» колхозтуң малчыннары ээлээн. Ол колхозка СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң колхозтар аразынга шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Ол колхоз чүгле эът болгаш сүт садарының квартал планнарын ажыр күүсеткен эвес, малдың баш санын өстүрер планын база ажыр күүседип, малдың чаш төлүн менди камгалап ап, мал кыштаглаадыышкынының организастыг эртирип турар. Ол ажыл-агый 2060 хураганны болгаш 193 бызааны менди камгалап алган. Колхозтуң мал ажылында мурнакчыларының саны көвүдээн. Бирги кварталда «Кызыл тук» колхозтуң малчыннарының эки ажылдааны база демдеглээн. Бирги кварталда күрүнеге эът, сүт садар планнарын районнуң шупту колхозтары күүсеткени кончуг өөрүнчүг.

Районнуң мал ажылында эки ажылдап турар кижилер хөй. «Коммунизмче орук» колхозта бызаа ажаакчызы эш П. Микрокованың ажаап турар 42 бызаазының бирээзиниң-не хонукта ортумак немелде деңзизи 840 гр. болуп турар. «Октябрь 14 чылы» колхозтуң Мерген сүт-бараан фермазында бызаа ажаакчызы М. Елисеева бызаа бүрүзүнден хонукта 650 гр. немелде деңзини ап турар. Олар ышкаш мурнакчы бызаа ажаакчылары кайы хөй.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, «Кызыл тук» колхозтуң хойжузу эш С. Бөрзек бо чылын төрүүр чүс хойга онаажтыр 105 хураганны менди алырын, хой бүрүзүнден 2,5 кг дүктү кыргыырын, 10 тонна сигенни бодунуң күжү-биле кезип ап, 2000 моондак будук-бүрүнү кургадырын хүлээнгеш, Ленин аттыг колхозтуң мурнакчы хойжузу П. Балган-оолду социалистиг чарышка кыйгырган. Эш Бөрзек бирги кварталда бежи чүс хойга онаажтыр 102 хураганны менди алганы хүлээлгезин ол чедиишкиниг күүседирин көргүзүп турар. Ленин аттыг колхозтуң хойжузу, район Совединиң депутаты эш Д. Көк төрээн 365 хоюндан 386, П. Балган-оол төрээн 392 хоюндан 406 хураганны менди алган.

Районнуң мал ажылында чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир улуг четпестер бар. Эрткен чылын колхозтар малга четкир хемчээлдиг сигенни, силосту болгаш өске-даа мал чемнерин белеткеп алгаа-даа, бо чылын малдың янзы-бүрү чылдагааннар-биле өлүп хораар чоруу бар болуп турар. Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары мал ажылынче үргүлчүнүң кичээнгейин салбайн турар. Оон хараазы-биле «Октябрь 30 чылы» колхозтан бо чылын хөй баш мал өлүп хоралаан. Ында чамдык малчыннарның харысаалга чогу-биле ийи кодан шээр мал арып баксыраан. Бода малды үргүлчү силос-биле чемгерип келгениниң түңнелинде хөй бызаалар база өлүп хораан. Ол ышкаш чамдык ажыл-агыйларда малдың ара-салыр чоруктары бар болуп турар. Хаван малды өстүрериңче районнуң колхозтары ам-даа четпес кичээнгейни салып турар.

Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары малчыннарның амыдырал-чурталгазынче кошкак кичээнгейни салып келген. «Ленинчи орук» колхозтуң болгаш «Бурунгаар» совхозтуң чамдык малчыннары таарымча чок бажыңнарда чурттап орарлар. Совхозтуң кадарчызы эш Санчат-оол эрги, соок бажыңда чурттап орда, совхозтуң дирекциязы оон чурталгазын экижидер дугайында амдыгаа чедир сагыш салбайн турар.

Баштайгы чамдык чедиишкиннерни чаалап алган тугувусту улам быжыглавышаан, мал ажылын хөгжүдерин экижидеринче угланган хүлээлгелерни күүседири дээш шудургу ажылдаары районнуң бүгү малчыннарындан, ажыл-иштчилеринден негеттинип турар.

Н. ОЧУР-ООЛ,
Каа-Хем райкүүскомнуң даргазы.

Бежен чылдың хроникаsы

Петроградта Исаакиевск шөлүнге 1917 чылдың Май 1-ниң байырлалы.
СЭТА-ның фотохроникасы.

КОЛЛЕКТИВТИҢ ЧОРГААРЫ

Юбилейлиг 50 чылга улуг чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш ажыл-агыйның кайы-даа участогунда кижилер каш дакпыр күженнишкинниг ажылдап турар. Башкылаашкын ажылында хөй-хөй башкылар бодунуң школазынга, клазынга эки чуулдерни кылыры дээш чүткүлдүг ажылдап турары өөрүнчүг.

Барыын-Хемчик районнуң Шекпээр сес чыл школазын маңаа чижекке ап болур. Ында өөреникчилерниң корум-чурумну экижип турары-биле кады, оларның билиг дээш чүткүлү өзүп, өөредилгениң шынары бедээн. Башкылар коллективи төрелдер-биле ажылды экижиткен. Ол ышкаш спорт, бот-тывынгыр уран чүүл, интернат ажылы сегээн. Ынчангаш өөредилгеден хостуг шактарда өөреникчилер кандыг-бир хөй-ниити ажылынга, кежээлерге, бөлгүмнерге киржирлер.

Ук школада бодунуң шилип алган тускай эртемнинге мергежилдиг, хөй-ниитиге мактадыг башкыларының болуу өзүп турар. Школада тыва дыл, литература башкызы Моңгуш Семис-ооловна Кыржылаңмайның ажыл-ижи хөйге хүндүткелдиг. Ол үр чылдарда ажылдап келген, дээди эртемниг башкы. Оон башкылап турар 5—8 класстары ушку үлдүнда өөредилге шынарын 100 хуу күүсеткен чорук башкының кызымаккай ажылын, арга-мергежилдиин херечилеп турар. Моңгуш Семис-ооловна районнуң дыл, литература башкыларының методиктыжыышкыннарынга янзы-бүрү темалыг хөй ажылдарны белеткээш, илеткеп турары — аныяк башкыларга үлегер-чижек болган.

Ол—СЭКП кежигүнүнге кандидат. Оон тыва дыл болгаш литература башкылаар мергежили болгаш билиин хүн келген тудум өзүп турар өске эртемнер-биле, амыдырал-биле холбаазы доктаамал бедик. Оон өөреникчилери кичээлдер үспес, кызымак өөренип турарының чажыды ында. Бичээн бүрүзү солун, амыдыралчы болган тудум бичии кижилер хөй билиглерни чедип алыр.

Башкы бүрүзүнүң мурнунда хүндүлүг сорулга — бодунуң эртемнинге чаңгыс-даа өөреникчи чедир өөренмейн барбазын чедип алыр болгаш кижи бүрүзү дараазының клазынче шилчээн турары болур.

А. ДОПЧАА.

БИСТИҢ МАЛЧЫННАРЫВЫСТА

Чарыш түңнелдери

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР КҮҮСЕТТИНЕР

Октябрьның 50 чыл болур оон тöлептиг уткуур дээш, Барыын-Хемчик районнуң малчыннары малдың баш санын өстүрер болгаш продуктулуун бедидер, мал ажылының талазы-биле күрүне мурнунга хүлээлгелерин чүгле долдур эвес, харын ажыр күүседир талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни шагда алган турганы билдингир болгай.

Ынчангаш юбилейлиг чылдың бирги кварталында ол алдынган хүлээлгелерни күүседир дээш районнуң ажыл-иштчилери шудургу ажылдаан. Ниитизи-биле алырга, район кварталда эът садарының планын 3,5 катап, сүттүүн — 132 хуу күүсеткен. Ажыл-агыйларны тус-тузунда алырга база планнар күүсеттингилээн. Ылангыя «Шекпээр» совхозтуң ажыл-иштчилери өскелерден көскү ылгалып, эът бүдүрер планны 4,5 катап, сүттүүн — 143 хуу күүсеткен.

Эрткен чылдың бирги кварталынга деңнээрге, оон бедик көргүзүглерни чедип алган мурнакчыларның саны улам көвүдээн, бо чорук болза мурнакчыларның хуралалдын улам көвүдедирииниң сорулгазын шиитпирлээринге бир өөрүшкүлүг чүүл болуп турар, чүге дээрге мал ажылының продуктулуун бедидер талазы-биле мурнакчылар үргүлчү көвүдеп турган, эчизинде бүгү малчыннар мурнакчыларның деңнелинге дөмей кылдыр ажылдап турар болу бээр болза, ажыл улуу-биле бурунгаар шураашкынны кылыр.

«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хаяда Хомушку Оюн удурткан сүт-бараан фермазы районга кварталда эң-не бедик көргүзүглүг болган, оон саанчылары бир инекке-ле онаажтыр бо аразында 420 ажыг кг сүттү саагланнар. Бир инектен-не 414-тен 532 кг чедир сүттү кварталда саап алган саанчылар бо-дур: «Барлык» совхозта С. Илан-Сүрүн, М. Чодураа, Л. Күжүгет, С. Кушкаш, «Шекпээр» совхозта — Т. Моңгуш, О. Бачылдай болгаш өскелер-даа.

СЭКП Барыын-Хемчик райкому чоокта чаа бо чылдың бирги кварталында социалистиг чарыштың түңнелдерин чугаалажып көргеш, күрүнеге эът, сүт садар талазы-биле районда эң бедик көргүзүглерни чедип алган «Шекпээр» совхозка, «Большевик» колхозтуң С. Очур-оол удурткан хойжу бригадазынга СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир чорууру Кызыл туктарын тус-тузунда тывыскан. Оон-биле кады сүт-бараан фермаларының ниитизинден чарышка тиилекчи болган Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазынга оон мурнунда алган турган тугун хевээр артырган.

Районнуң ажыл-иштчилери юбилейлиг чылда алган социалистиг хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүседиринге бузурелдиглер, ол дугайын баштайгы кварталдың күш-ажылчы чедиишкиннери херечилеп турар-дыр.

Г. САНЧАА.

Тожу районнуң «Май 1» колхозунуң Куштуг-Нежигде төрүүр хойларының кадарчызы Чооду Хүрбештей аъдындан дүшкен дораан-на бир ак хураганны көдүргеш, уруун чассыткан мегилештир, эргеледип хүлүмзүрей-дир (чурукта көрүңер).

— Мурнунда инек малдап беш чыл болдувус, ам хөй кадарга-ла дөрт чыл чеде бердивис. Бо чылдарда ниитиниң малын хөрамча чок менди өстүрүп, баш санын көвүдедип келдивис. Ам коданда 273 хөй оолдаан, оларның 279 хураганы менди алдынган, эки дорүгуп тур. Хөйлар ам-даа оолдап турар, чаш хураган бүрүзүн менди алыр дээш кызып ажылдаар бис — деп, Хүрбештей Дойнурович чугаалады.

Д. КЫСЫГБАЙНЫҢ фотозу.

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозта хөй ажылы улуг черни ээлеп турар. Совет эрге-чагыргаының 50 чылы болур бо чылын хойжулар бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган турган. Чүл дээрге төрүттүнген хураганнарны бүрүну-биле, когарал чокка камгалап алыр деп кол сорулга салдынган, ол болза совхозта төрүүр 10 муң ажыг хойларының хураганнарын бүрүн алыр дээни ол-дур.

Чылаан-дыр дээш оожургавас

Бо чылдың бирги кварталының түңнели-биле алырга, төрээн 10330 хойдан 10400 хураган бүрүну-биле камгалап алдынган. Чарыштың мурнунда чорун турар хойжулар бо: Х. Семчит-оол 100 хойга онаажтыр 107, Х. Доруун-оол—102, М. Дунгар-оол — 98 хураганны бүрүн алгылаан.

Ындыг болзажок час чамдыкта айыылдыг болгулаар дээрзин хойжулар утпайн турар, ылангыя чылаан-дыр деп оожургай бергеш, малдың төлдерин соокка алзып болур, оон уламындан олар аарыыр. Хураганнарның чеминиң талазы-биле сагыш салыышкынын база кошкадып болбас, зооветеринарлыг чурумнарны шыңгызы-биле сагыыр болгаш малдың чаш төлдериниң өске-даа ажаалга чүүлдерин эң-не бодалдыг, харысалгалыг чорудар херек дээрзин хойжулар бо-ла чугаалажы берген турарлар. Ынчангаш бо талазы-биле алган хүлээлгелерин күүседиринге олар бузурелдиг.

А. ДУГАРЖАП.

ХҮР, СОЛ-МЕНДИ

Төрүүр чүс хойга онаажтыр 100 хураганны, бир хойдан-на 2 кг дүктү алыр. 80 тонна сигенни кезип белеткээр, ийи кыштагны немей тудар, семиртилгени чеп организастап турган, бир башка онаажтыр ортумактан өрү күштүг чедип алыр—бо көргүзүглер Иван Эрелчин бригадирлээн хойжу бригаданың хүлээлгезинде айыттынган.

Хемчикте ат-сураглыг, улуг-чаагай Кызыл-Тайганың элезтерин оларлап каастаан кодан хойза хөй. «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырынга хамааржыр бо бригаданың 8 кодан шээр малы элбек одар-белчиирлиг черлерде. Кыштан мал хүр ажып, малчын бүрүзү чылдың база бир харысалгалыг үези—часче малын хүр шилчиткен.

— Хар чок чыгыы кыш болза-даа, соок кежээ-ле болуп эрти. Суггат-биле бергедеп-ле турдувус. Ынчалзажок бүгү аргаларны херерлеп турган, суггатты чеп организастап турар бис. Бисте хойжу бүрүзү Улуг Октябрьның 50 чылын тöлептиг ажыл-херээ-биле уткуур дээш хайныккан күзел-сорүктүг ажылдап турарлар — деп, бригадир чугаалап орар.

— Чарыш ажылга улуг бүдүрүкчү көргүзүгнү болдурар. Бистиң бригаданың хойжулары Ишкинниң Шеледе эш Т. Саадай-оолдуң удурткан бригаданың малчыннары-биле чарыштыг. Малдың оолдаашкыны дыка сол-дур. Чаш мал менди доругуп турар—деп, ол уламчылады.

Бригаданың төрүүр хоюнуң 90 хуузу оолдапкан. Төрээн 1080 хойнуң 1086 хураганы сол-менди. Шивээ-Аксын турлагжып кыштаан кодан хойнуң кадарчызы эш Кызыл-оол. Ол, кодан малын кыштан хүр ажырган, ам часкы оларладыышкынны организастыг эгелээн. Оон кадайы эш Оюу чаш мал ажаарынга дуржулгалыг. Ол коданда 245 хураганнар боткур доруктуушаан. Төрээн 243 хоюнуң 246 хураганын менди алгаш, доруктуруп турар Сарыглар Эртинениң хоюнуң байдалы база эки. 300 ажыг баш кодан хоюн Улуг-Өлектиң оларларынга оларладып, малын суггат-биле хандырып турар. Бригадир эш Эрелчин кадайы эш Халдак-биле дугурушкаш, юбилейлиг чылда төрүүр чүс хойдан-на 100 хураганны, бир хойдан-на 2 кг дүктү алырын хүлээнгеш, ажылдап турар.

М. СЕВЕН.

1967 ч. апрель 29.
ШЫН
2-ги АРЫН

Колхозчулар, совхозтарның ажылдакчылары, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери! Кодээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн болгаш мал ажылының продуктулуун бедидиңер! Эртемниң, техниканың чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы практикага идепкейлиг нептередиңер! Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бедик ажыктыг болуру дээш демисежиңер!

(СЭКП ТК-НЫН МАЙ 1-ГЕ КЫЙГЫРЫГЛАРЫНДАН)

Чарыштың тиилекчизи — „Шекпээр" совхоз

Юбилейлиг чылдың бирги кварталында «Шекпээр» совхозтуң коллективи эки түңнелдиг ажылдаан. Совхоз сүт садарының квартал планын 119,5 хуу, эътти 450 хуу күүсеткен. Совхоз мал кыштаглаадыышкынын база багай эвес түңнел-биле эрттирген болгаш малдың чаш төлүн эки камгалап ап турар. Биче-Тей салбырның ажыл-иштчилери онза эки ажылдап, бо чылдың бирги кварталында күрүнеге 88 тонна сүт садар планының 46 тонназын ам безин күүседип апканнар. Салбырның механизаторлары болгаш тараажылары шык базырыышкынын дооскан. 700 ажыг гектар черни аңдарбышаан илиирткээн, 100 гектар черни суггарган, 80 гектар кур черниң хараганын аштап арыглаан.

Юбилейлиг чылдың баштайгы кварталында күрүнеге сүт, эът садар планын оранчок ажыр күүседип, өске-даа чүүлдер-биле дааре көргүзүглерлиг болганы дээш «Шекпээр» совхозка СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң болгаш райкүүскомнуң ажыл-агыйлар аразынга шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Ол тук мурнунда «Большевик» колхозка турган.

Х. МОҢГУШ.

БАШТАЙГЫ БОДАЛДАР

«Совхозтарны болгаш күрүнениң өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчидер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы-биле бистиң салбырның малчыннары танышкан болгаш ону боттандырып кирриптеринге белеңин көргүзүп турар. «Тес-Хем» совхоз мурнунда чылдарда үргүлчү-ле каражалыг болуп келген болза, беш чылдың баштайгы чылында орулгалыг болган. Кол-ла орулга — хөй эъдин сатканындан болгаш бүдүргенинден кирген.

Байырлалдыг чылда совхозтарны бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчидери кодээ ажыл-иштчилериниң харысалгазын костүп көрбээни-биле бедидер апаар дээрзин эки билип турар бис. Бистиң салбырның ниити хоюнуң баш саны бо чылын 21 муң ашкан турары хүлээлгевисте көрдүнген. Ол дээрге амгы турар хоювустуң кырынга барык чеди муң баш немежири ол. Маңаа улуг күш үнери чугаажок. Бистиң коданнарывыста турар 7,4 муң ажыг төрүүр хойларның амгы үеде 5532 зи оолдапкан болгаш олардан 5389 хураганнарны алган. Мону барымдаалаарга хүлээлгевистиң күүселдези багай эвес чорупп турары көстүр. Ам улуг-даа, чаш-даа малдың баш бүрүзүн когарал чокка камгалап алыры дээш улуг демисел чорупп турар.

Эрткен ажыл-агый чылында «Тес-Хем» совхоз дүктү бүдүрериниң болгаш ону күрүнеге садарының планын күүсетпээн. Ол дээрге, хөй ажылдыг совхозка, оон ат-алдарынга канчап-даа дүүшпес чорук болур. Ол улуг четпес чорук бистиң салбырның малчыннарынга шуут дорт хамааржыр. Бо чылын бистиң салбыр 31,8 тонна дүктү бүдүрер болгаш садар хүлээлгелиг. Бүрүн

Бот-орулга-чарылга дугайында

бот-орулга-чарылга дугайында чугаа үнүп турар үеде ол хүлээлгени күүсетпейн баар эрге бисте чок. Ынчангаш килограмм хамаан чок, грамм дүк дээш демиселди чорудар, дүктүг хөй, шынарлыг кыргыыры база хойларның дүгүн камгалаары, дүшкен дүктү чыыры дээш, чүгле малчыннарның күжүн угаардан туржук, харын дүктүң камгалазы болгаш чидириг чок ажаалдазы дээш тускай чарышты малчыннар ортузунга чорудар бис.

Малды хүр болгаш менди кыштадыр база төрүүр хойларның хураганнарын менди камгалап алыр талазы-биле Н. Седен болгаш М. Тирчин оларның удуртур турары хойжу бригадалар шылгараңгай ажылдааннар. Бо талазы-биле үлегерлиг ажылдаан малчыннар салбырда эвээш эвес. Намчат Санчат, Санаа Доюндуп, Дажы-оол Уржанай, Амырбит Сандык, Дыртык-оол Шалык, Санаа Эртине, Дагба Шалык, Серевот Шалык, Никин Доюндуп суглары төрүүр хойларның хураганнарын менди камгалап алыр болгаш оларның боттарын хүр кыштадыр талазы-биле онза шудургу ажылдаан кижилер деп диилми-биле демдеглеп болур. Бо чылын хөй оолдаашкынының түлүк үезинде сакманщиктер эштер Б. Сандык, О. Санчат, Л. Дамба, М. Седен, Д. Дагба, А. Никин, А. Мартай, А. Самба, К. Мурзыкай, Д. Седеп, М. Суълдум, К. Агбаан олар эң кызымак ажылдааннар. Үстүнде мурнакчы кижилерниң одуруунга ирт кадарчылары эштер Норбу, Сагаан-оол база Л. Доюндуп оларны киирштир санап болур.

Чамдык түңнеп чугаалаптар эки чүүлдеривис болгаш адаптар мурнакчы кижилеривистен аңгыда, мининиң чугаалаар четпестеривис, адын адап шүгүмчүлээр ужурлуг, ажылга эө-харысаалга чок кижилеривис база бар.

Эрткен чылын салбырның малчыннары сигенни хензиг эвээш белеткээн турган. Ынчангаш ол март айда-ла дооступ калган болгаш хураганнарга бээр сиген чок болгулап турган. Бир эвес бот-орулга-чарылгаже шилчий бергеш, өске черден сиген сураглап туруп бээр болза, аңаа «өртенир» апаар болгай.

Бистиң малчыннарывыс эштер Сарыг Хайдып, Дүшпүн-оол Тумат, Мунзук Мурзыкай, Лагыр-оол Седен, Доржу-оол Шалык олар он-он баш малдарны боттарының эө-харысаалга чок чоруу-биле ышкынып каражадааннар. Бир эвес, бот-орулга-чарылгалыг апарган, ындыг ышкындырыгны кылза бээр болза, «орулга» деп сөстү чугаалааның херээ-даа чок апаар. База бир чижек. Сүге-Маадыр Манчык, Ындыраа Доптит олар кайызы-даа 14 ажыл хүннерин кандыг-даа чопшээрел чокка узуп каапкан. Ол чүл? Ол дээрге, бүдүртүнмейн барган үнелиг чүүл-дүр.

Биске быжыглап берип каан техниканы ажыглал чок тургузуп аар чоруувус бар. Чижээ, С. Уржапайның сүт сөөртүр машиназы каш-даа үрелген. Оон ынай «ДТ-54» ийи күштүг тракторлар база-ла долу күш-биле ажылдавайн барып турганнар. Машина-даа, трактор-даа ажылдавайн баарга-ла, биске кирер орулга чирлап чыдар болгай.

Совхоз бүдүрүлгезин бот-орулга-чарылгалыг болдурары материалдыг чүүлдү бүдүрүп турар кижилерниң-даа, ажылды ушкарып-башкарып турар удуртукчуларның-даа харысаалгазын эң улуу-биле бедидер апаар дээрзин бистиң салбырның бүгү кижилери билип турарлар.

С. ЧАНГЫ-ООЛ,
«Тес-Хем» совхозтуң Орукту-Шынаа салбырының эргелекчизи.

Кичээнгейни чазаглаашкынче

Эрткен чылдың апрельдиң бир чылыг хүнүнде Агар арызында бир аалга баргаш, машинавысты ог чанынга тургузуптарывыс-биле, кодан кавызынга чораан хойлар алгы-кышкызы-биле маңнашпышаан келгеш, машинавысты үглей-ле бергеннер. Оларны кижи хойгузар, ескээр ай-дээр кандыг-даа аргажок.

Кодан кавызының хары эрип калган, мал-даа, кижилер-даа суксун чок калган. Аңаа суг эккен турган машина келбестээн, ынчангаш хойлар ийи хонукта суг ишпейн барган. Суг сөөртүр машинадан сусканнап өөренген хойлар чаңчыгып калган аайы-биле бистиң машинавысты үглеп турганы ол болду. Өгде кижилерниң шай хайындырар суу база чок.

Ол хүн каш-даа аалга чораан бис. Малчыннар-даа, мал-даа сугдан бергедээн болган.

Кыштагдан дораан-на чазаглап кеже бээри ындыг белен бе? Чок, ындыг эвес. Малчыннарның кодаңнарында чазын орай төрүттүнген чаш хураганнар хөй туруп болур. Меринос хойларның чаш хураганнары сооkка кандыг дээрзи биске билдингир. Оон ынай агаар-бойдустуң хенертен болур кандыг могадыглары турбас боор, чамдыкта май айның сөөлгү хүннеринде безин хат халып, хар чагтыладыптар болгай, а часкы үеде бойдустуң ындыг могадыглыг хүннери ылавыла турар апаар. Бир эвес, чазагларга болгаш күзеглерге чылыг кажаалар, ооң-да мал ыжыктаны бээр ханалар (катон кажаа хевирлиг) тудуглары турган болза, малчын эртежик-ле чазаглай бээр. Амдызында бисте ындыг тудуглар чок.

Моон соңгаар малчыннарның кыштагларының чоогунга кудуктар кастына бээринге база суг сөөртүр машиналар четчип турар болу бээринге быжыы-биле бүзүрээр бис. Ынчалза-даа малды суггат-биле хандырар айтырыгны чыл-чылы-биле шийдип туруп бээрге, ол черле таарышпас. Оон уржуу дораан-на көстүп турар. Мал эмчилериниң өлген малдарга тургускан актыларын көөрге: «саргыла каткан» деп диагноз бо-ла чоргулаар. Малдың «саргыла кадып» азы суггаттан кызамдап өлүр чоруу Тес-Хем, Эрзин районнарының ажыл-агыйларында эвээш эвес. Ындыг чорук чазын болгаш күзүн хөй удаа болуп турар.

Тес-Хем райкүүскомунуң хуралынга чазаглаашкын дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Бандыг-бир эргежок чугула айтырыгны сегирип алгаш, ону эчизинге чедирбейн чораaш-ла, өскүнүп бадырыптар чорук кончуг хоралыг дээрзинге күүскем кежигүннери малдың амгы турар байдалындан-на ыяк билгеннер.

Районнуң ажыл-агыйлары эрткен чылын малдың шыктыг-даа, боддүүн-даа чемнерин мурнуку чылдарда-зындан ыракта хөйнү белеткээн. Апрельдиң бирде районнуң ажыл-агыйларында 335 тонна сиген, 2649 тонна силос бар болуп турган. Ажыл-агыйлар мал чеми тараа-биле база куруг эвес. Оон ынай бо эрткен кыш чуга харлыг болган. Ынчангаш малдың хүр кыштаарының бүгү-ле аргалары бар ышкажыл. Херек кырында байдал ындыг болбаан.

Эрткен чылдың үш айларында районнуң ажыл-агыйлары 3331 баш уаут, биче янзы-бүрү чүзүн малдарны өлүрүп каражадааан турган. Бо чылын ол чурагай кызырлыр хамаан чок, харын көвүдеп, 3664 баш четкен, азы эрткен чылгызындан 333 баш хөй болган.

Малчыннарның ээ-харысалга чок чоруундан база малдың аарый бээриндеп өлүп хораан малдар чок деп чугаалап болбас-ла. Ынчалза-даа малдың өлүр чоруу коллуунда-ла ажаалдадан болгаш чемгерилгеден болуп турар.

Диргг амытанның-даа, амылыг бойдустуң-даа чурттаарынга чылыг, чырык, ол-шык (суг) болгаш агаар херек болгай. Часкы болгаш күскү үелерде малды суггарбайн баарга, демги санап алганывыс амылыг амытанның чурттаалгазынга эргежок чугула чүүлдерниң бирээзи дудай бээр. Ынчангаш өлүмге таваржыры албан апаар-дыр.

Мал суггарылгазының айтырыын шийдип турбайн, дораан үзе шииттирлээри чугула. Ажыл-агыйларда амгы бар кудуктарны четче ажылдадып кииргеш, оларның кырынга чааларын немей тутса, суг сөөртүрүнге киржи бээр транспорттуң ажылының дыка чиигедир. Ол хиреде-ле амгы үеде Тес-Хемде алды кудуктарның ийизи шуут ажылдавайн турар.

Районнуң ажыл-агыйларында суг сөөртүр машиналар болгаш савага сугну куткаш, чедирип берип турар тракторлар чедишпес-даа болза, хиреш-даа-биле бар. Ынчалза-даа оларның ажыглалы кончуг багай. Чижээ, «Тес-Хем» совхозтуң Үстүү-Шынаа болгаш Оруку-Шынаа салбырларында машиналар болгаш тракторлар малчыннарның кодаңнарынга суг чедирерин үзүктедирип турар. Ындыг чорук «Чодураа» колхозта база бар. Сугну малчыннарның кодаңнарының бөлүк черинге цистерналарга куттап тургузар ужурлуг турган-дыр дээрзиниң чугулазын чамдык эштер ам чаа-ла билип турарлар. Ынчалза-даа ол херектиг чүүлдү дораан кылып ап болурунуң четчир үези эртпээн.

Хойжузар кандыг-даа белеткелди кылбайн, куруг чазагларга көөп хонгулаптар болза, чаш болгаш күжү ыя малга бергелер таваржып болур. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери база тудуг бригадирлери чазаглаан малга, ылангыя чаш малга кандыг-бир ыжык болур тудугну кылып бээриниң айтырыын кандыг-даа соңгаарладыышкын чокка шиитпирлээр херек.

Малды чазагладырының айтырыы районнуң ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш мал ажылының тускай эртемниглериниң кичээнгейинге алдынган болганда, ол айтырыг ылавыла чедиишкинниг шиитпирлеттинген турар дээрзинге идегээр ужурлуг бис. Байырлалдыг чылдың кыжынында мендн ашкан малды менди чазагладыры эң чугула айтырыгларның бирээзи болур.

С. ТАМБА,
«Шынның» корреспондентизи.

Ивилер танкетканы эдерткеш, фермаже кел чор.

Чогаалчының орук демдеглели

ЫРАК ФЕРМАЛАРГА ЧОРААНЫВЫС

Марттың эгезинде чүве. Ынчалза-даа соок ам-даа ажыңнатпышаан. Доора-Хемни долгандыр ыш-бус туманнады берген, ыраккы сыннар чүкүй-ле көгерип көстүр. СЭКП-ниң Тожу райкомунуң бирги секретары Николай Сүрүкович Бойду, ол районга чаа ажылдап барган болгаш районнуң бүгү байдалы — ажыл-агыйы, арат чоннары-биле чаа таныжып эгелеп турган.

— Адырам, Бараан Самбуевич, ол ферма чогум кайы үеде черде, көргүзүп көрүнерем—дээш, Тыва АССР-ниң чурт чуруунуң баарынга келген.

Чигжит дарга, адыг дег улуг чаагай боду, мөкүлчеңейндир-ле чурук чанынга аңчы базымнары-биле чиикчиик базып келгеш:

— Чок ийне, ырак эвес, мында-мында ийнен моон ар—дигилээш, айтыр салаазы-биле Улуг-Хемниң өрү дилээш—Паш-Хем кайда барды?—деп айтыртынган. Оон ол хемниң өрү айыткаш:—Бо, бо, шак мында—деп, безин амырай берген ышкаш айыткан.—Паш-Хемниң өрү, Узун-Ой деп черде, ам ырак эвесте турар аал—деп каан.

Секретарь тура:

— Чогум каш километр хиреде ирги?—деп ылаптаан.

— Чүү шоолуг боор бо, ырак дизе-ле 150 километр хире боор—дээш, база катап—мында ийнаан моонар — дээн.

Ол аразында дем келдирткени Тожунуң аңныыр-тывыш ажыл-агый чериниң директору А. Б. Юмбуу арай озалдап келгенинге эгениш:

— Буруулуг-ла болдум, балыкчылар аъткарган, озалдап каар частым—деп кирип келген.

— Чаа, Андрей Байкараевич, белен силер ийнаан?—деп, секретарь шыңгыы айтырган, база катап көрүп каан.

— Аа, белен, белен, Николай Сүрүкович—дей тырткаш,—ам-даа болза хап-ла олурар—деп каан.

Ооң эртенинде промхозтуң танка ышкаш «Танкетка» дээр машиназы метр чыгам тереӊ харга эжиндирбишаан, тайга-даскыл, ээним-өзен черлеп, доъш-кудургай-даа дивейн, дииңмит-даштыг халып чораан. Ооң чолаачызы, аныяк эр Валентин Петрович Павлов — хоочун танкист. Дүүн чаа-ла аң-мең халчып, адыг-хайыракан хөөнейндир хөректенип турган тайга-сында хөртүк-харны бурулаадыр машина диңмирээп маңнап турар, ол харын-даа тоолзут. Оруктуң бергези-даа кончуг. Бир-бир бодаарга, машина ам-на чыдып алгы дег. Ынчалзажок Валентин-даа, машина-даа арга-сын иштинге биче-даа тура дүшпейн, чара чүткүп чорупла олурган.

— Тожуга шынап-даа таарышкан машина эвеспе, моонар!—деп, секретарь магадаан.

Сынга хар «кодан майыктап» чаап турган. Дүн база дүжүп келген. Ынчалза-даа Валентин сома ыви оруун черле чидирбейн түтсүп олурган. Машина аъргa-сынны чайынналдыр чырытпышаан, дүне-даа дивейн диңмирээп чоруп турган. Машина караанга эликтер бо-ла соо агараңайны берген халчып тургулаар.

— Кужур Тожунуң байлаан чежезин ол дээр силер!.. Моон ынай ам бисти мырыңай амыратпастай бээр. Ам харын чааш (адыг) ижээнин канчап тып алырыл, барып аалдаай бис. Ол эр-даа белен алдырбас ийна, чааш кончуг ховартаан чүве ийинээн моонар.. А бо болза, Аныяктыг-Оорут деп чер-дир ыңар—деп, Бараан Чигжит тайылбырлап-ла чораан.

Хат-шуурган-даа кежээлээн. Долгандыр чүү-даа көзүлбестээн. Ам чеже боор, чолаачы база туруп шагзырап келген. Аъргa-сын-даа хоонашпып, машина-даа тиңейнип—дүне када тайга шимээргеп-ле турар. Таптыг-ла дүн ортузу хиреде тоорукчулар баазазынга арай боорда чедип келген. Ам черле маңаа хонмас арга чок апарган.

Бойду секретарь бир куспак ыяжын печка чанынга камныы кончуг дүжүрүп кааш, хевиниң харын бурулады каккаанып тура:

— Бо чериң өлүү кайы хире ирги, Бараан Самбуевич?— деп айтырган.

— Хоо, ойнавас ийна, адын безин бодап көрүңердаан — Бай-Даг деп адап каан. Диин, киш дээрге бир-ле кижи базып каа дег чер боор ыңар!.. Шынап-шынап, хөөрем-даа чок, эр—деп кааш, Бараан Самбуевич ол чугаазын шынзыдар дээш—Моон эгелээш-ле алды-киштеп, аңнап дииңнеп чоруп бээр улус-ла болгай бис—дивишаан, алгы хапчыгаштарында соктап каан шай, дузун кара кочалынче каттан турган. Ол орта от салып турган Юмбуу демги аңчызының чугаазын деткий:

— Тоорукту канчаар силер, дарга. Эрткен чылын моон 1700 тоннаны кииргеп-дир бис. Ам бо байырлалдыг чылда тоорук, кат биле балыкты көрүп турзуң, черле канчаар эвес бис, ыяк белеткенип алгаш, төшаапттар чүве— дээш, бодунуң платынынга сагыш ажаан ышкаш, папирозун таваар уштуп алгаш, чуура туткулап олурган.

Тожунуң делгем девискээрин, каас-чараш бойдузун, эгээртиңмес байлаан магадап хөөрежип дээш, дүн эрткенин эскербейн барган болдубус.

Танкетка база катап дагжап, орук-суурун уламчылап чорупкан.

Харның тереңи-даа кончуг — машинаның ийи талазынче дүвүленип турар.

Дээрге шаштыккан ышкаш бедик көк сыннар аразында оймакта ыттар эдерткилээн ивилиг улус көстү берди. Иви фермазының эргелекчизи Ак Ээрикпей, бир хоочун ивижи Сывааан Дамдың болгаш ивижилерниң уруглары — Андрей, Лида, Мария суглар танкетканың даажын дыңнап кааш, уткуп келгени ол.

Николай Сүрүкович Бойдунуң караанга иви фермазы мынчаар көстүп келген: Бедик-ле караңгы сын адаа. Демги узун ойнуң эриниң кырында оъжук, харын шуглаңган караңгы пөштер, шивилер, хадылар, дыттар аразында, койгуннар чъукитээн дег аар будуктар, мөңгүн бөрттер кеткилээн төжентер, ак чоорган эжиингилээн чудуктар аразында чергелештир каккылаан майгыннар бир суур ышкаш сагындырган. Оларны долгандыр улуг, биче кижилер далаш чүгүрүшкен, кууралнашкан, дазыл дег мыйыстарын шагжайткылаан хөй-ле иви, чары хойгаш, бөлдүвүчү хонуп, тарады халчып каап тургулаан. Бир чамдык ивилер хонуп, дүү-ле аъргa иштинче, ыяш аразынче кире халчып, бир бир чамдыктары кайгап, машинаже удур челип кээр-даа.

— Бо болза бистиң СЭКП Тожу райкомунуң чаа, бирги секретары Николай Сүрүкович Бойду дарга-дыр. Чаа, ам таныжып алыңар—деп, Бараан Чигжит секретарын ивижилеринге таныштырган. Секретарь кады келген улузун, чораан хергээн база таныштыра каапкан.

— Ча, көрдүнер бе, кино база келген, эмчи база келген, садыг, бараан-сараан, чаа номнар, солун, сеткүүлдер база.. Кызылдың телевидениезиниң корреспондентизи кинога база тырттырар — деп, чугаалааш, секретарь майгыннарны эргип чорупкан.

Райком секретары майгын-өг иштин эки-ле көрүп олурган. Брезент майгыннар. Ортумак өг ишти хире-ле хемчээлдиг. Иштинде демир печкалыг, эжиктен үндүрүпкен хоолайлыг. Майгын иштинде шала-даа, оруннар-даа чок. Пөш шиви будуу-биле ковалааш, иви, аң кежи, азы брезент дөжектер чадып каан. Хевээ ол. Майгынның иштин долгандыр эт-септи, эдилгелерни, чемоданнарны чыып каан. Приёмник база көстүп турган.

— Приёмниктинер ажылдап турар ийнаан, эргелекчи?—деп секретарь айтырган.

— Ажылдап тура-а-ар. Делегейни дескиндир, орааннарны одуртур дыңнап, Москваны-даа, Кызылды-даа дыңнап олурар бис. Харын батарея төнген бо аза болгаш-тыр — деп, эргелекчи хомудаан.

Бо иви фермазы үш звено болуп алган кадарып турар. Звенолардың аразы 15—30 километр. Бо черде төп звено турар. Чары малдаан №3 звено база бир сында турар. Эшкер-Хөл деп черде, Чогунга даргалаан № 2 звеноже баар апарган. Тожу аңчыларның «мыядаъ» дээн чери талыыгыр боор-ла болгай. Райком секретары Николай Бойду, Бараан Чигжит, Андрей Юмбуу суглар ивилер мунгаш, № 1 звеноже аъттанып кан.

Иви фермазының төвү ол хүн байырлал шинчи кире берген турган. Машина моторлары диңмирээн, кинога тырттырган; бир майгын эмнелге апарган — ында эмчи кижилер шинчилээн, бир майгын кинотеатр апарган — ында кино белеткээн, база бир майгын садыг апарган — ында аъш-чем болгаш үлетпүр бараан нары садыглаан, бир майгын библиотека апарган — ында кызыл-өг эргелекчизи чаа номнарны улуска үлээн турган. Тайга хөлзээн, шимээрген, дыка-ла хөглүг. Анатолий Сокуров кино тырткан, дер-бузу төктү берген, эгиштээн-тывыштаан халып чоруп турган. Садыгжы Бараан эт-бараанын садыглаавышаан, кижилер-биле чазык-чаагай хөөрешкен, оларның хереглээн чагыг-бараанарын демдеглээн, чай-дыш-даа чок.

— Силер ам көрдүнер дарга, бис чериниң черинге, тайга-сынга өлге-часка, соокта-чарда мал кадарып, аңнап-дииңнеп, үргүлчү черге чоруур улус-тур бис. Биске кончуг-ла херектиг чүве—эттиг алгы чылыг хеп ол ийна. Өлге-часка кедер, өтпес-катпас хеп-ле хеп..

— Майгынга-даа, черге-даа удуурда кедер тулуптан-на көрем. Бир херектиг чүве ол-ла ийна. Приёмниктер батареялары болгаш фонарлар херек, ону база бижип ап көрүнерне..

— Бичии уругларга база-ла чылыг хептер херек — деп, ивижилер херектиг бараанарын чагып тургулаан.

Эмчи Леонид Протапопов улуг, биче кижилерни кончуг топтап шинчип көрүп-көрүп:

— Бо хире берге черге чурттап, ажылдап чоруур хирезинде шупту каң-кадык, дыка-ла дадыгып быжыккан чон-дур! — деп магадааш барган. Киномеханик Чаш-оол хамык чүвезин ыяк кылдыр белеткеп алгаш, көрүкчүлериниң чайланырын манап, билеттин саңып, таваар базып турган.

Үш звенонуң ивижилери шупту чыглып келгенде, баштай коммунистерниң хуралы болган. Аңаа иви фермазынга партия эге организациязын тургускаш, ооң секретарынга хоочун коммунист Бараан Хүренович Балбырны бир үн-биле соңгаан. Ооң соонда 30 ажыг улуг, биче ивижилер улуг-ла дээн майгынның иштин, даштын долдур олурупкан. Аңаа лектор Андрей Юмбуу бүгү делегей байдалының дугайында лекция номчаан.

Ферма эргелекчизи ивижилерниң ажыл-ижиниң дугайын ылакшыладыы-биле чугаалаан:

«Совет Тыва» колхозтуң Өдүгенде иви фермазы 2553 баш ивилиг. Ооң иштинде 863 мыңды, 338 мыңдыжаатар, ынчангаш шупту 1197 баш төрүүр малдыг. 500 баш чарылыг, 23 эдерлиг, өскелери анайлар...— деп каан. Ону дыңнааш, секретарь:

— Ивиниң баш саны ам-даа эвээш-тир. Бо хире ажыктыг, бо хире чиик өртектиг эътти... Бо беш чылда бистиң районга ивини дора дээрге 12000 баш чедир өстүрер деп сорулга салбаажа хоржок. Ону кандыг деп бодаар силер, эштер?—деп айтырган.

— Ол-даа шын болдурам—дижип, ивижилер шимчейни бергилээн.

— Ындыг чүве болганда, иви малды өстүрериниң бүгү аргаларын-даа ивижилериниң бүгү хандырылгазын онзалап акижидерин-даа хандыр бодаар апаар — деп, секретарь база немей тыртып каан.

Ону дыңнааш, бригадир улам соруk кирип чугаалаан:

— Октябрьның 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг хүлээлгевисти эрткен чылын эки күүсеткен бис. Күрүнеге 447 баш ивини дужааган бис. Бир ивиниң ортумак деңзизи 120 кг, ынчаарга чарыының—150 кг чедип турган. Бо байырлалдыг чылдың баштайгы кварталында 60 тонна эътти дужааган. Чартык чылдың планын күүседи шаап кагдывыс. Оон ынай эрткен чылын 83 алдыны, 200 диииңни, 175 кг быштакты күрүнеге саттывыс.

— Адырам, бо байырлалдыг чылда кандыг хүлээлгелиг ирги силер?—деп айтырган.

— Бо байырлалдыг чылга бараалгадыр дээн хүлээлгевис мындыг-ла чүве бо: иви малдың бүгү санын 3500 баш чедирер, 100 баш мыңдыдан 95 анай алыр. Күрүнеге база-ла 400-тен эвээш эвес ивини, 500 кг сүттү дужаар. Ынчаарга өлүк талазы-биле — 156 киштиг, 1000 дииңни, 1 адыгны киирер дээн бис. Турлагларда ам бар үш бажыңның кырынга 10 чуртталга бажыңын, бир кызыл булуңну тудуп алыр.. — деп, ферма эргелекчизи санап-ла турган.

Ыракы тайга-сын арызында бо эрестиг кижилерниң маадырлыг ажыл-ижин кижи магадап дыңнап ханмас. Ферма эргелекчизи ам мурнакчыларын санап эгеледи:

— Бистиң ивижилер доозазы-ла үрден бээр ажылдап келген улуг дуржулгалыг улус. Бо кадарчы Бараан Дембирең болза 100 баш мыңдызындан 98 анайны камгалап алган. Кадарчы Ак Бадыраа 270 чарыны кадарып турар. Күрүнеге саткан чарыларының ортумак деңзизи 140 кг болган. 68 харлыг Бараан Содуна ирей ам он ажыг чылдың иштинде почтачылап турар. Колхоз биле бо арызынга айда 5—6 чедир халдып, почтазын черле үспейн турар эр боор оңар!—деп кааш, ол ирей бо-ла болгай дээн дег, ында таакпылап олурган, даштындан көөрге, черле алдан ажыт харлыг дээри чок, адакбышкаа чиик ирейже айыткан. Оон база-ла чугаазын уламчылаан.— Бо хоочун кадарчы Назын Парыма ирей, назы-хары база-ла дөгүй берген болза-даа. 271 баш ивини кадарып, эрестиг үлегерин көргүзүп турар. Орай-уруг 192 ивини кадарып, 65 мыңдыдан 64 анайны камгалап алган. Кызыл-өг эргелекчизи Кол Чашпаяк ол ажылын кызыбышаан 106 баш ивини кадарып, 38 мыңдыдан 36 анайны алган. Оон ынай аныяк кадарчылар Тараачы-оолдар, Эрес-оолдар дээш иви малдаарынга ынак, ажылынга карак кызыл мурнакчыларывыс хөй,— деп кааш, эргелекчи «кайы хире-дир бис, чаэ» дээнзиг болуп, эргилдир харагылааш, тожпак саңдайынга олуруп алган. Ооң соонда ивижилер улаштыр санал берген. Ол соруктуг кижилериң саналдарын секретарь бирден бирээ чокка демдеглеп ап-ла олурган.

Бараан Назын ирей капшагайы аажок тура халаан:

— Бистиң тайга бурунгузу чок болган ийин моонар. Чүү-даа чүве тайгада ам бар болган. Бистиң тайгавыста, бистиң ивижилериниң чуртунда чаа амыдырал чайынналдыр чыраан. Ол болза Ленин башкының, Октябрьның, бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың авыралы-дыр. Мени көрүңер: бо-ла тайгаларга иви малдап, аңнап-дииңнеп пат-ла болдум ийин. Көрбээн чүвем-даа чок ашак мен. Ам колхозчу аңчы-малчы болуп чоруур. Силерниң ооңар-ла шын, ивини чежени-даа өстүрүп болур ыңар. Чүгле херек чүве — ооң одарларынга турлагларны таарыштырар, иви кадарчыларын херек чүвелер-биле четчелээр. Көрүнерниң, улуг төп черлер-биле радио харылзаавыс чок улус-тур бис. Радио херек оолдарым. Ам чарыларның мыйызы дүжүп турар-дыр. Мыңдыларның мыйызы дөрт айның ортандан эгелеп анайлап доосkан соонда ам дүжүп эгелээр чүве болгай. Тайгалаксай бергени ол. Моон дүрген тайгалаваажа болбас. Бо черде ыткуш база тыпты берген-дир. Бир кезек черге 13 кокаай, бир черге беш кокаай чоруп турган боор-дур. Мындыг аъргa-сында, адыг-бөрү аразында ажылдап чоруур аңчыларга эки аңчы боолар бербес, ону кайгаар иижи болгай мен—деп кааш, демгизи ышкаш чиик капшагай олуруп алгаш, сөөскен даңзазынга таваар таакпылай берген.

Саналдар соонда райком секретары чүве чугаалаан. Октябрьның 50 чыл болган оюнуң байырлалынга уткуштур ажыл-ишчилериниң мурнунда кандыг улуг чаагай сорулгалар туруп турарының дугайын секретарь ивижилерге билдингир чугаалап берген.

Хурал соонда ивижилер улаштырла кино көрүп эгелээн. Киномеханик үш кинону улаштыр көргүскен. Ол бүгү даашка тайга удуваан, база-ла шимээргеп тура хонган.

Даң адып, чер чырып келген. Ындыкы аалдың улузу база-ла уруг-дарының чарыларынга мундуруп, чүдүргүлеп алгаш, чарыларының саксагайларын дыйырадыр-ла чаа ажыл-ишчи сорук-биле омак хөглүг шуужуп чанып кан.

Л. ЧАДАМБА.

Вьетнамның Демократтыг Республиказы. Ханой. Агаар халдаашкыны чарлаан. Агаар камгалалының дайынчылары дайынчы туруштарын ээлеп ап тур.

ВИА—СЭТА-ның радиофотозу.

ДАШТЫКЫДА

МЕДЭЭЛЕР, ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

Вьетнамның Ада-чурт фронтузунуң ТК-ның Президиумунуң медеглели

ХАНОЙ. (СЭТА). Бодунуң медеглелинге Вьетнамның Ада-чурт фронтузунуң ТК-ның Президиуму ВДР-ниң хамааты аэродромнарын, Ханойнуң болгаш Хайфоннуң сырый чурттанчылыг кварталдарын бомбалап базы боолаан америк агрессорларны буруу шапкан.

ВИА агентилелдиң дамчытканы ол медеглелде чугаалап турары болза, сөөлгү хүннерде америк агрессорларның самолёттары ВДР-ниң аэродромнарынче, үлетпүр төптеринче, Ханойже болгаш өске-даа улуг хоорайларже каш удаа халдаашкын кылып келген. «Тайбың чугаалажылгыышкыннар» дээр чүвениң дугайында чулчуруушкуннар чүгле дайын чорудулгаларын күштелдирериңге болгаш калбартырынга Каттышкан Штаттарга херектиг болганын ол үүлгедиглер херечилеп турар.

ГСЧП ТК-ның Май 1-ге кыйгырыглары

БЕРЛИН. (СЭТА).— ГСЧП-ниң VII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бүгү күштү салыр, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга алдар кылдыр социалистиг чарышты калбартыр деп, делегейниң ажылчын ангызының эп-сеткил каттыштырылгазының байырлалы — Май бирниң хүнү-биле холбаштыр ГСЧП ТК-ның «Нойес Дойчланд» солунда парлаан лозуңнарында ГДР-ниң ажылчы чоннарын кыйгырып турар.

СЭКП-ге, Совет Эвилелиниң улустарынга, социалистиг өске-даа чурттарның улустарынга ГСЧП ТК акы-дуңманың байырчы байырын дамчыдып турар.

Европага тайбың болгаш айыыл чок чорук, пролетарскы интернационализмниң ёзузунга акы-дуңма партияларның хөделишкиннериниң чаңгыс эви дээш коммунистиг болгаш ажылчын партияларның демиселиниң чугулазын кыйгырыгларда онзалап демдеглээн.

Бонн чазактың ажелекчи болгаш ярролуг чепсек-биле чепсеглекир дээр политиказынга удур, Бонн чазактың бүгү Германияны төлээлээр дээр чүткүлдеринге удур демиселди күштелдиреринче Барыын Германияның ажылчы чоннарын кыйгырган.

ГФР-де ажылчын ангының болгаш бүгү демократтыг кижилерниң авангардызы—Германияның Коммунистиг партиязын хоруглаан чоруктуг күш чок болдурарын ГСЧП ТК негеп, ГДР-ниң болгаш Барыын Берлинниң аразында харылзааларны таарыштырарын саналдап турар.

Хильберто Виэйра хосталган!

БОГОТА. (СЭТА). Колумбияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң чиигиве секретары Хильберто Виэйраны кара бажыңдан хостап үндүрген.

Эрге-чагыргаларның дужаалын ёзугаар Виэйраны Компартияның өске-даа удуртукчулары, профэвилел болгаш хөй-ниитичи ажылдакчылар-биле кады март 10-да тудуп хоругдаан турган.

Колумбияның болгаш делегейниң хөй-ниитизи оларны хостап үндүрерин ол үениң дургузунда негеп келген.

Маадыр космонавтыга тураскаал

ПАРИЖ. (СЭТА). Париштен ырак эвес Трапп хоорайның төп кудумчуларының бирээзин космонавт В. М. Комаровтуң ады-биле адаан. Ол дугайын Трапп хоорайның даргазы Бернар Юго Францияда совет элчин черинге дыңнаткан болгаш мөчээн маадырның өг-бүлезинге кажыыдалын дамчыдарын дилээн.

1967 ч. апрель 29.
ШЫН
3-кү арын

ХОВУ ТУРЛААНДА

Кок-Чыраа, «Улуг-Хая» совхозтун тараалаң чери, мында шык базырыышкыны кидин түлүк чоруп турар. Салбырның № 1 болгаш № 2 хову бригадаларының механизаторлары 3190 гектар черниң шыгын базырган. № 2 бригада 2375 гектар черниң шыгын базырып илииртээш, № 1 бригаданы мурнап турар.

Бригадаларның төптеринде кызыл булуңнар эки дериттинген, чаа солуннар, журналдар үзүктелиишкин чокка кээп, механизаторлар оюн-концерт, кинону көрүп турарлар. Арыг-Бажы сес чыл школазының башкылары, өөреникчилери хову турлагларынга оюн көргүзери-биле белеткенип турар.

В. ДИМИТ.

Ынчан дыштанылга үези турган. Эртен эрте болза-даа, хүнүң тидиг-кызыл херелдери чер кырынга бүгү-ле амыдыралды оттурупкан ышкаш. Шоваалан карактарлыг, хөвү сынныг херээжен кижи даштыгаа үнүп келгеш, сагыжы дөстүнмейн, бажыныңче дедир кире халаан. Стол кырында чыткан кызыл карттыг демдеглел дептерин кончуг кичээнгейлиг ашкаш, бөгүн чүнү кылырының планын номчуп көрген. Ында мынча деп бижээн: «Коля, Матвей, Лора, Кара-кыс оларның ада-иелери-биле уругларын пионер лагериниң бир дугаар сезонунче чорудар дугайында аймыгаашта чугаалажыр.

Ийиде, районга болур идик-хеп, дараан чүүлдер делгелгезин организастыг эрттиреринин талазы-биле суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы Күдерек Бичии-уруг-биле чугаалажыр...»

Баштайгы одуругларны оваарымчалыг номчаан кижи, ол-даа башкы-дыр деп дорт сөглээр. Ийе, бо дээрге Барыын-Хемчик районнуң Аксы-Барлык ортумак школазының 4-кү клазының башкызы Бүлчүң Дойнуровна Хемер-оол-дур. Коммунистиг ниитилелдиң аныяк салгакчыларын кижизидип өөредир ажылга ол алды чыл ажылдаан. 1966—1967 өөредилге чылының үш улдуннарында ооң удуртуп турар клазы 100 хуу өөредилгелиг болган.

Ам ооң эрткен оруун, ажыл-херээн, хайнып чоруур ниит күзелин сонуургап көрээлиңер.

—Силерниң чедиишкиниңерниң үре-түңү, чогум утказы чүнүң-биле тайылбырлаттынарыл?—деп айтырыгны ол сеткил-сагыжының ханы угаашкыны-биле бодамчалыг болгаш бүзүрелдиг мынчаар харыылаар.

— Башкы училищезин баштай дооскан чылымда кичээлге бердинген 45 минутаны чедир ажыглап шыдавас турдум. Чаа материалдың тайылбырын доозуп чадап турумда-ла, коңга кыңгырт дээр. Арга-мергежилдиг башкыларның деткимчези-биле удавайн шуудай берген мен. Коллективтиң кежигүннери чаңгыс кижи дег эптиг боорга, кандыг-даа бергелер чайгаар-ла эрте бээр. Кижи ки-

КОММУНИСТ-БАШКЫ

жиге эш, өңнүк болгаш акы-дуңма деп принциптиң ханы утказын ынчан бир-ле дугаар медерел билдим.

Башкы кижиниң эң-не кол даалгызы боду болур ужурлуг. Өскээр чугаалаарга, башкы дээрге-ле, өөреникчилерниң мурнунга кезээ-мөңгениң көргүзүг материалы-дыр. Ынчангаш өөреникчилерге башкының үлегер-чижээ, оларның өөредилгезинге-даа, чурумунга-даа дүрүм болуп дүгжүр ужурлуг.

Класс удуртукчулап келген чылдарында ол бодунуң мурнунга чаңгыс сорулга салып келген удуртукчу башкы дээрге өөреникчи бүрүзүнүң салым-хуузун бодунга хүлээнип алган, оларның аас-кежиин, өөрүшкүзүн деңге үлежир кижизидикчи-дир. Ынчангаш сөөлгү 6 чылдарда бодунуң клазынга катап олурар чорукту чок болдурган.

Башкының ажылының чажыды чүдел? Бирээде, класска быжыг найыралдыг коллективти тургузар. Кыска үениң иштинде өөреникчи бүрүзүнүң тус-тус онзагай мөзү-шынарын тодараткаш, тускай кыдыраашка демдеглеп ап турганы кижи бүрүзүнүң сонуургалын тодарадыр. База бир кол чүве—ада-ие-биле ажыл. Ол ышкаш өөреникчилерниң амыдырал байдалы-биле таныжып, ада-иениң талазындан чедир хандыртынмаан өөреникчилерге өй-шаанда боттут дузаны чедирери чугула. Клазында 36 өөреникчиниң 6-зы кончут эки, 10 кижи эки өөренип турар. Аксы-Барлык школазында эге класстар башкыларының методиктиг каттыжылгазы бо өөредилге чылының 3-кү улдуңунга чедир 15 хире янзы-бүрү темалыг илеткелдерни болгаш хөй санныг ажык кичээлдерни эрттирип, башкылар бот-боттарындан өөренип ап турары эки. Ол ышкаш өөреникчилерниң бот-тускайлаң ажылдаарынче кичээнгейни салып, өөреникчи бүрүзүнүң билииниң деңнелин барымдаалап, аңгы-аңгы онаалгаларны берип турар. Шырак өөреникчилерни карточка-биле ажылдадып, ортумак өөреникчилерни шырак өөреникчилерге чедирер сорулга-биле колдуунда башкы боду удуртуп ажылдап турар. Өөреникчилерниң билиинин бедип турарын тускай демдеглел дептеринге бижип алган болур.

Күш-ажыл кижини каастаар. Бо ажылче чүгле школага эвес, өг-бүлеге кол кичээнгейни алыры чугула. Бүлчүң Дойнуровнаның өөреникчилери күш-ажылга ынак. Ынчалза-даа өөредилге чылының эгезинде ооң клазының өөреникчизи Матвей деп оол картофель бezин аштап билбес, бажың иштин арыды чуп шыдавас, ада-иезинге дузалашпас турган. Ооң бажыңынга тускай хүн чурумун аскаш, ада-иезинге хостуг үезинде шыдаар шаа-биле янзы-бүрү ажылдарга дузалажырын башкы чедип алган.

Бүлчүң Хемер-оол чүгле башкы ажылынга мергежээн, аңаа кызымак кижи-дир деп бодаар болза шын эвес. Суурда херээженнерниң 34 шактыг культура бөлгүмүнүң удуртукчузу. Медицина болгаш уруглар кижизидилгезинге лекция, беседаларны болгаш бажың ажылының, арыг-шеверниң, хеп быжып даараарының, хлеб быжырарының дугайында боттуг ажылдарны чорудкулаан. Хемер-оол Бүлчүң суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазының оралакчызы. Бо ажылды база билдилиг болгаш ак сеткилдиг удуртуп турар. Бүлчүң Хемер-оолдуң кижизиг шынарын, чону дээш карак кызыл ажылын бо сөстер долузу-биле бадыткаар: не-башкы, не-депутат, не-коммунист. Ооң шак бо төлептиг ажылын аксы-барлыкчылар бедии-биле үнелеп, район Совединиң депутадынга соңгуп алганнар. Ол дээрге коммунист-башкыга улуг идегел-дир.

О. АКААЖЫК.

Бойдуска сонуургалдыгларга

СУГ АДААНЫҢ ЧУРТТАКЧЫЛАРЫ

Бичии-даа боралгак чок, кылагар сугнуң иштинде үнген ногаан үнүштерниң аразында балыкчыгаштар тавар эштип чоруп тургулаар. Оларның чамдыктарының кудуруктары узап-ла чоруп каан, а бир чамдыктары доора калбак, шартагар-ла чүве.

Суг адааның үнүштери база-ла кайгамчык чараш. Оларның сугда салдаан арыг уннары кижиниң сагыш-сеткилин сергедип, өөртүп келир. Аквариумнуң (балык өстүрер саваның) иштин хевирин чуруп көргүзерге ындыг болгай. Аквариумда ажаап турар балыктарны ылаңгыя кышкы үеде көөрге кайы хире магалыг ийик, кижи мырыңай адырылбастай бээр болгай.

Аквариумга балык ажаап өстүреринге сонуургалдыг кижилер бистиң чуртувуста хөй, харын-даа олар чыл бүрү көвүдеп орарлар. Улуг хоорайларда зоомагазиннерниң санының көвүдеп оары ол дугайын тода херечилеп турар. Олар чамдыкта чоннну харын-даа балык аймаа болгаш оларны азыраар чем-биле долу хандырып четтикпейн баргылаар. Аквариумга балык ажаарының дугайында бижээн бичии номчугаштар магазиннерден дүргени кончуг арлы бергилээр. Чоннуң амыдырал-чуртталгазының экижээнии, культурлуг дециелиниң бедээнин ол херечилеп турар-дыр.

Аквариумнар ам уруглар садтарында, клубтарда, культура бажыннарында бар апарган. Ылаңгыя бистиң Тывага аквариумга балыктарны ажаары дыка сонуургаачыг, чүге дээрге кыш биске узун болур болгай. Хоорай чурттуглар аквариумнуг болуру күзенчиг болбайн канчаар.

Таарымчалыг кылдыр дерип кылган аквариум бажың иштин хевир кирр каастап турар. Балыктарны болгаш суг адааның үнүштерин бажынга ажаары кижиниң ажыл соонда дыштанылгазынга дыка ажыктыг. Диириг амытаннарны кээрген көөр, оларга ынак болур чорукка уругларны кижизидеринге база дээштиг.

Кызылдың чурттакчыларындан хөй-хөй эштер балык азыраарынга сонуургалдыг. Ынчалдаажок, балыктарны, оларның чемин кайыын тып алырыл, аквариум кайдал? деп айтырыг туруп келир. Москвадан, Новосибирсктиден, Красноярсктиден оларны сөөртүп эккеп алыры элээн берге. Ындыг балыкчыгаштарны 30 чедир сөөртүп эккеп турган болгаш билир мен. Балыктарны, оларның чемин, суг иштиниң үнүштерин, аквариумну болгаш өске-даа чугула херекселдерни садып турар зоомагазинни бистиң Кызыл хоорайывыска тургузуп болурунуң аргазы бар бе. Чамдык эштерниң саналын ёзугаар алырга, ындыг арга бар ышкаш. Бодунга херек чок балыктыг чурттакчылар оларын магазинге садар кылдыр дужаап болгу дег-дир. Ынчан суг адааның ол диириг амытаннары бажың бүрүзүнге көвүдей бээр. Бойдуска сонуургалдыглар база көвүдээр.

С. КРАСНОПЕРОВ.

ХЕМНЕРНИ ХИРЛЕНДИРИП, БОКТАЛДЫРБАС

Малдан алыр продуктулардан аңгыда, чемге хереглеп турар балыктың янзы-бүрү сорттары кижиниң организминге ажыктыг. Ындыг болза-даа балык янзы-бүрү халдавырлыг болгаш организмге хора чедирер, каракка көстүр-көзүлбес бичии курттарның тарадыкчызы, өскүлүкчүзү болуп турар. Бүгү-ле балык сорттарының аразында кижиге эң-не хоралыг аарыгларны дамчыдып турар, иштинде калбак курттарлыг балыктар таваржыр. Ол ындыг балыктар кижиге эң айыылдыг. Ол курт кижиниң шөйүндүлеринге багай салдарны чедирип, организмни хораннаар. Ооң узуну 10—15 метр чедип турар.

Ол курттуң кол чоруур черлери балык эъдиниң иштиги, үүргенези болур. Ол үеде ооң хевири бичии чиңге хендир хевирлиг болур болгаш дүрүжүп алган чыдар. Карак-биле көөрге бичии ак тырыкы кылдыр көстүр. Шак ындыг хевирлиг куртту анаа карак-биле көргеш эскербес. Ынчангаш кижилер ону балык эъди-биле катай чип турар.

Чиг, четче быжырбаан балык эъдин чиген сөөлүнде, ол бичии хендир хевирлиг куртчугаштар кижиниң иштинге баргаш, өзүп эгелээр. Шак ындыг балык эъдин чип болбас. Аарыг балык бистиң республиканың хөлдеринде бар. Эң ылаңгыя Бай-Тайга районнуң Мөңгүн-Тайгада Хиндиктиг Хөлде кадыргы аймактыг балык бөлүктеринде бар болуп турар.

Республиканың чамдык балыктыг хөлдери, ылаңгыя Таңды районнуң девискээринде Чагытай хөлдүн балыында каш чыл бурунгаар лигулез деп аарыг туруп турган. Бо аарыгның кол демдектери болза балыктың иштинге курттары кончуг хөй чоруур, харын-даа ооң иштин чарылгыже чедир чыгы берген болгулаар. Ооң уламындан ол бичии курттар сугже төктүп киргеш, аарыгны нептередир. Моон кол тарадыкчылары балык тудуп чиир суг шиленнери, чайка дээн ышкаш куштар болуп турар.

Бел, шортан, кадыргы, шокар дээн ышкаш балыктарның халдавырлыг аарыглары кижиге хора чедирип турар бе? — деп айтырыглар бистиң республиканың ветеринария лабораториязынга чурттакчылардан хөйү-биле кирип турар. Кижилер аарый бээр таварылгалар бисте бар, ылаңгыя эрткен чылын Ак-Довуракка таваржып турган.

Балыктың аарыыр чоруунга улуг алза чогуур хемчеглер болза хемнер сугларын, хөлдерни янзы-бүрү чүүлдер, ылаңгыя нефть продуктулары, заводтарның хереглеп кааптыкан үс болгаш өске-даа холумактыг сугларын-биле хирлендирбези, чайгы, күскү үелерде малды керолин-биле чуп турган, ооң артыынчызын, холумактарны сугже төгер чорукту болдурбазы болур. Ыяш белеткээр ажыл-агыйлар кывар-чаар материалдарны хемнер баштарынга кайы хамаан чок төп-чайып ажыглаар болгаш автомашина парктарының машина чуур черлерин, нефть, бензин шыгжамырларын хемнер кыдыынга тургузар чорукту болдурбазы чугула. Хемнерни, хөлдерни хирлендирер чорук балыктыр өзүлдезинге шаптыктаар. Ооң уламындан балыктың организми сулапап баксыраан, халдавырлыг аарыглардан аарыычал болуру ында.

Санитарлыг чурумну сагыырын биле-тура-ла бистиң республиканың чамдык ажыл-агыйлары боттуг хемчеглерни албайн турар. Шак ындыг чоруктуң чамдык чижектерин көргүзүп көрээлиңер. Кызылдың хлеб заводу дүн-хүн иштинде ажыглаттынган 24 кубометр хирлиг сугну Енисейже аксып турар. Ол заводтуң турар девискээринде хем уну балыктың хөйү-биле эртип, селгүүстээр чери ол. Ажыглап каапкан хирлиг сугну халдавыр чок болдурар тускай черни кылып турар, аңаа чарыгдаары-биле көрдүнген 24,5 муң акшаның чүгле 10 ажыг муңун ажыглаан. 1966 чылда 9,4 муң акшаны ажыглаар турган, ол түңден чаңгыс көпеек-даа чарыгдаваан. Ол ышкаш байдал пиво заводунда база бар. Ол завод дүн-хүнү-биле 157 кубометр хирлиг, боктуг сугну Енисейже аксып турар. Заводтуң директору эш Ананин, улуг инженери эш Бухаров чогуур хемчеглерни албайн турар.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың капитал-тудуг эргелели (кол инженери эш Бирнос) автомашиналар, тракторлар чуур черлерниң база чурттакчы чоннуң ажыглаттынган бүгү хирлиг чүүлдерин, нефть продуктулар артыкчылыг 3600 кубометр суук чүүлдү Хемчик суунче аксып бадырып турар. № 834 оруктудуг эргелелиниң № 1 участогу бүгү кывар-чаар материалдары-биле Кара-Сугну, Ак суун боктандырып турар.

Кызылдың түүйбү заводу эрткен чылын Енисейниң дош кырынга 1500 кубометр бокту оваалап алгаш олуруп турганын илереткеш, балык камгалал ажыл-агый чери штрафтаан. «Найырал» совхозтун Үрбүнде хой чуур ваннаны Енисейниң кыдыынга туткаш, чуулданы чорудуп турган. Бо талазы-биле районнуң кол эмчизи санитар талазы-биле инструкцияны билир турган-ла, чурум үреп, 1965 чылдың июнь айның 12-де райкүүскомнуң үндүрген шиитпирин херекке албайн, санитар чурумун боду хажыдып турганы илерээн.

Респотребсоюз болгаш Кызылдың күрүне садыы магазиннерге кирип турар балыктарның бүгү сорттарын шинчилге эртпейн турда садыглаарын чөпшээреп турары шын эвес. Ооң уламындан чамдык магазиннерде, столоваяларда чем болбас, үрелип баксыраан балыктарны шыгжап, садыг шугумнарынче кирип турганы хыналдадан илерээн. Республиканың садыг организацияларының, баазалар бүгү балыктарны чоңга садарының мурнунда, чемге хереглеп болур, болбас дугайында республиканың ветеринария лабораториязынга шинчилгени кылдырган турар ужурлуг.

Кызыл хоорайның бүдүрүлгелери ортумаа-биле 6.344.795 кубометр хирлиг, боктуг сугну Енисейже кирип турар. Ол чорук үнелиг балыктарга хора чедирип турар.

Бүгү-ле заводтар болгаш өске-даа автоажыл-агыйлар, бүдүрүлгелер үстүнде айыттынган четпестерни чайладып, балык турлаглары—хөлдерни, хемнерни боктандырбас, хирлендирбес дээш тускай көрдүнген санитар чурумун сагыыры чугула.

О. МААДЫР.

ТӨРЭЭН БОЙДУС

ИИИ ХАДЫ

Хөлбелчиңнээн ийи хады
Корүжүмден ыравастаан.
Сээң биле мен-даа ышкаш,
Сегленейнип кожа турар.

Эрткен үлүс аңаа келгеш,
Хөлегеге одагланыр.
Эрик шыкка сайлык кушкаш
Хөкпеңнедир чүгүргүлээр.

Хадыларның баарында
Хайым ажыл хайнып турар.
Кара-хүрең аңдарган чер
Кайыын тура херлип чыдар.

Хөлбелчиңнээн ийи хады
Корүжүмден ыравастаан.
Улуг чуртка эргеленген
Үрүг, оолду сагындырар.

ЧУЛУК

Часкы хадың унундува
Балды бизи кадалган-дыр.
Барасканның карак чажы
Саададыр төктүп батты.

Чириик диштиг бичии оолак
Ооң чулуун дозуп чорүй,
Опчок тенек акызынга
Ширинни кылдыр чугаалады:

— Ындыг камчок болбайн көрем,
Ынчаар хадың кадып өлүр.
Хөлегелиг бүрүлерин
Хорзуңдуве аксып кагдың!

ДАМЫРАК

Кышты өттүр доштар хозаан
Кыңгыраашкыг дамырак суг
Часка өөрүп, самнап-девип,
Саададыр бадып чыдыр.

Сугнуң сөзүн, шулураажын
Сувуразын билбес-тир мен.
Ынчалза-даа төрээн бойдус
Ырлап чыдар — аңаа өөрдүм.

А. ДАРЖАА.

КЫЛАШТЫҢ ДААЖЫ

Кижиниң кылажыныҥ даажы 1500 хире аңгы-аңгы үнү үндүрүп болурун Францияның радио болгаш телевидение талазы-биле тускай эртемниглери бадыткап турарлар. Ол үннер черниң хөрзүнүнден, кижиниң кеткен идииинден база өске-даа чүүлдерден хамааржыр. Боттарының архивинде амдызында олар кылаштың 140 үнүн бижип алганнар.

АРЫЛАР МОГАП ТУРУПКАН

Бразилияның арылары аар ажылдан могап турупкан деп, ол чурттуң кодээ ажыл-агый министерствозунуң бир төлээлекчизи чарлаан.

Европага чылдың чүгле үш айының иштинде мёд чыып турган арыларны Бразилияже эккелген чүве-дир. Бразилияның чечектери бүдүн чыл иштинде чечектелип келир болганда, арылар соксаал чокка ажылдап келгеннер. Ынчангаш оларны могап турупкан деп санап турар. Чурттуң тускай эртемниглери Бразилияның арыларының ажылдаар шагын тургузарынче оралдажыышкынны кылып турар.

ЫТТАР БАШТАЙ ЭРТЕР

«Шанак сөөрткен кожактыг ыттар кудумчулар, оруктар белдиринге өске транспортка (машина, троллейбус, чадаг-терге база өске-даа) таварышканда, олар баштай эртер» деп, Гренландияның кудумчу шимчээшкининиң дүрүмүнүң бирги пунктузунда бижээн.

ХАРТЫГАЛАР ТАҢНЫЫЛДАП ТУРАР

Куштар-биле агаарга үскүлежиишкин самолётка кайы хире айыылдыг болурул дээрзин ужудукчулар кончуг эки билир.

Ужуп үнүп азы хонуп чыткан самолёт-биле, ылаңгыя реактивтиг самолёттар-биле куштар каккылажыр болза, айыыл чайлаш чок. Ынчангаш тускай өөредип каан улуг бора хартыгалар Соңгу Европа чурттарының далай эриинин аэропорттарында таңныыл хүлээлгезин күүседип турарлар. Эриктерни үглеп алган турар далай кускуннарын олар аэропорт чоогундан дүн-хүн чок ырадыр сывырып турарлар.

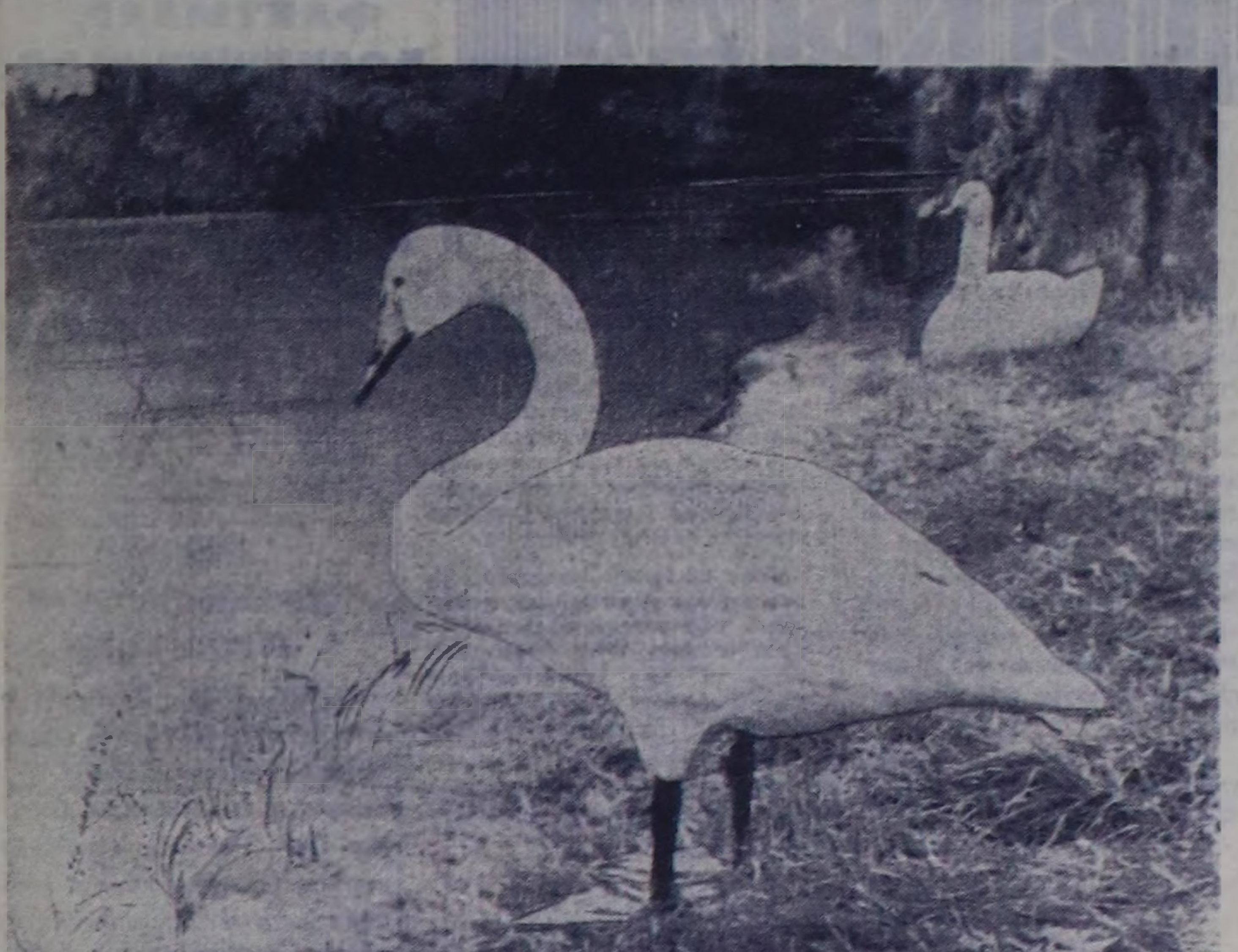

ЧУРУКТА: хөл кыдыында куулар. М. Сүге-Маадырның фотозу.

ЧАРГЫЛЫГ ӨДҮРЕК

КУШ АННААРЫНЫҢ ХҮНҮНГЕ

Суг куштарын аңнаарының баштайгы хүнү. Суурнуң аңчы баштыг дээн кижилери үр маңаткан ол хүнге час эгезинде-ле белеткенип кирипкен турган. Чамдык хыныыр аңчыларның октап алган холазы мырыңай кижи чүктээш үтбас чыгыы. Суг куштарын аңнаарының хуусаазы чүгле он хонук ышкажыгай, хола октап турар чай кайда боор!

Ол хүн хамык аңчылар хап үнупкен. Оларның кадайлары хол чайып: «каксыг, семис кас, өдүрек эъдинден эккелиңер!» деп үдеп тургулааннар.

Суурнуң бир эскет чок чурттакчызы Эндээр-оол-ла чааскаан арткан. Кадайы Ханды аңаа чугаалаптыр:

— Кожаларывыстың бажыңнарының эр эштери шуптузу куштап чоруптулар. А сен чоп, хүнге дөгеленген ииек-сокпа дег, олурарың ол? Кожаң-оолдуң сени «кадай» деп кыжырыыры-даа шын-дыр ийин. Чаңгыс өдүрек-даа өлүрүп эккелзиңзе доруун-дур ийин. Куш эъдиниң чаагайы ааылыг бе!

Эндээр-оол ам-на сагыш аныып келгеш, үвүн-савын үжеңгеш, эңир чылын-на октаан каш холаларын тып алгаш, «сый-тударын» чүктээш, өдүректеп чоруп каан мындыг-дыр эвеспе.

Эпти-ле өдүректер олурар хөлчүгештиң эриинде хыыргыш аразындан Эндээр-оол кончуг аяар бакылап келген. Канчап аайлажы берген чүве ийик, хөлчүгештиң кыдыында чаңгыс куш эштип чораан. «Мен-не бир дугаарында куштуг чаңарым ол-дур! —деп, аңчы-даа бүдүү иштинде амырай-ла берген. —Мону аткаш, саалак иштинге кирр каап алгаш, кадайга чеде бергимзе, та кайы хире амыраар ыйнаан! Ооң соонда аңна дээш амыратпастап туруп бээр боор. Шаңналын чугаа чок бээр эвеспе оң». Ол-ла черинге олура дүшкеш, боозун дискек кырынга салып хөлдээш, часпазы-биле топтап-топтап шыгаагаш, мажыны сууду баскан. Боо даажы чык дээн. Куш ол-ла черинде далбаңайны берген.

Амырап өөрээн Эндээр-оол өдүрекче маңнап-ла каан. Канчангаш-ла көөрге, черден үнүп келген чүве дег, өдүрек чанында кижи турган. Демги кижи доңгайгаш, черде өдүректи холу-биле өрү көдүргеш, суун силгий каапкаш, хавынче суга берген. Ажынып хорадааныңдан Эндээр-оолдуң арны-бажы адыш кылынган. Ужа-тура маңнап олуре-ла бар шаа-биле кышкырган:

— Ойт, канчаарың ол! Мээң өдүрээм чүве! Орта хей сен бе?!

— Ха-ха-ха! Харын сээң угааның орта бе?—дээш, таныбазы кижи кыжыраанзыг, ырзайты каттыргаш, дүште-даа чок, хавының аксын баглап турган.

— Мээң аткан өдүрээм чүве! Ужул эжикмм! Бо канчап барган кижи сен, кижи олчазы хунаап ап турар —деп, Эндээр-оол кыпсынчыг алгырган.

— Чок, мен адып кагдым!—дээш, демгизи Эндээр-оолду хорададыр дээнзиг, улам-на серте чок турган.

— Чүге кижиниң адып алган өдүрээн ап турар сен!—дээш, хорадап буукан Эндээр-оол эриниң эктинден сегирип алган.

— Орталан моң, эш!—дээш, демгизи Эндээр-оолду дедир илипкен. Эндээр-оол шош-содаа-даа үндүрер чыгыы. Арын-шырайының дүрзүн чүү кижи-даа көөр аргажок. «Кижиниң адып алган өдүрээн хунаап алыр деп чүү адам боор».

— Чок, сээң-биле аңаа чарылбас мен, өдүрээм эккел харын!

— Адырам, оожурган көр—деп, бирээзи оожуктурган.—Сен кайыын аттың ынчаш?

— Хөлдүң ол чарыындан аттым.

— А мен мырыңай чанындан, моон аттым. Бо хире чоок черге чаазар боор бе.

— Сен мегелевейн тур, эш!—деп, Эндээр-оол өкпезин дөгеленейнип алгырган.—Ынчаарга бооңнуң холазын көргүс.

— Көр даан — дээш, бирээзи дүүргезин «сый туткан». Шынап-ла бир хола чаазыяган болган. Оозун ушта тырткаш, Эндээр-оолче бүзүредири-биле сунган. Ам сен бооңну көргүс.

— Бо-дур — дээш, Эндээр-оол дүүргезин сый тудупкан. Холаның быстаныи удаанык хап каан. Оозун Эндээр-оол ушта тыртып эккелген. Бирээзи тадыладыр каттырып-ла үнген:

— Чөгенчиниин-даа, боон шак дүшкен ышкажыл!

— Чүү че?!

Эндээр-оол ам көөрге, холазы октуг хевээр болган. Ол чүве-даа чугаалаар харык чок, харлыгып, карааи чивеңнедип турган. Адаанда чер ойлуп киргеш, бодун дүргеш-не дүй алы бээр болза кылдыр бодаан.

— Ажырбас оң. Ындыг-даа болгулаар — дээш таныбазы аңчы чүү-даа болбаан чүве дег, хыыргыш аразынче ажыт кире берген.

К. АРАКЧАА.

Кызыл хоорккүүскомда

1967 чылдың апрель 23-те, воскресеньеде Кызыл хоорайның улус судунуң улус шииткекчизиниң соңгулдазы болуп эрткен.

Кызыл хоорайның улус судунуң улус шииткекчизин соңгуурунга соңгукчуларның 100 хуузу киришкен.

Бүгү соңгулда участоктарынга бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның ниити санының 99,6 хуузу коммунистерниң болгаш партия кежигүну эвестерниң кандидадын дээш бадылаашкынын берген.

«РСФСР-ниң район (хоорай) улус судтарынга соңгулдалар дугайында Дүрүмнүң» 62 чүүлүнге үндезилээш, бүгү соңгулда участоктарының материалдарын хынап көргеш, Кызыл хоорккүүскому Чөөн талакы соңгулда округунуң талазы-биле улус шииткекчизинге соңгуттурган эш Шагдыр Седий-оолович Куулары бүрүткээн.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Сарыг хайныышкыны чүден болурул?

Чем хайындырар органнарның янзы-бүрү аарыглары — гастрит (хырынның шаралыг картының хуулуушкуну, хырынның, чиңге шөйүндүнүн болгаш өскелериниң-даа оюлганнары) болганда хырын суугунуң тургустунган кезектериниң бирээзи болур ажыг кислота хөйү-биле кегиртинип үнүп чоруур апаар.

Ындыг аарыглар болганда чем аймаан кызыл өөштен шөйүндү иштинче эрттирип кииреринге дузалыг хырын иштиниң дески шыңган эът карттарының чалгыг хевирлиг чырлыышкыны база өскерлир. Чырлыышкын өскерилгеш, аңаа удурланышкак үүрмек чалгыглар тыртырга хырын иштинге чогуур ажыг чүүлдерниң чамдык кезии кызыл өөшче дедир кегиртинип үнүп келир.

Кызыл өөштүң шаралыг кады ажыг чем холумаандан—(ажыг кислотадан) хуулгаш, сарыгны хайындыра бээр. Ындыг таварылгаа болганда сарыг хайныышкынының амнеевейн, ону өскүдер аарыгны—пургулайында гастрит деп аарыгны эмнезе чогуур. Гастриттен аараан кижи хамыктың мурнунда чемин таарыштырза эки: кара хлебти, чагны, хой эъдин, хаван эъдин, консерваны, үстүг-чаглыг, ажыг дустуг чем аймаан база арагаңы хереглевес херек. Ындыг кижилер колдуунда-ла ак хлебти, үс чок мүннерни, кашаларны, вареньелерни, ногааларны, суг продуктуларын хереглезе чогуур. Таакпылаар чорук сарыг хайныышкынын улам кедередир дээрзин уттуп болбас.

Сарыг хайныышкыны болганда соданы хөйнү ажыглаваза чогуур. Чүге дизе ону хөй катап үргүлчү ижерге кислотаны улам-на көвүдедип болур. Сарыг хайнып кижи белладонна, атропин, папаверин деп эмнерни ижерге эки дээштиг болур.

Сарыг хайныышкынның өскээзи чылдагаанын илередир тодазы, ындыг таварылганың болган санында-ла хырын иштин шинчидип, хырын суугунуң анализин кылдыртып, рентгенге тырттырары чугула.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Кино

АПРЕЛЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Онза комиссияның ажылдакчызы» 10, 2. «Арыннүүрге уткуштур» 12, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Аренаже оруу» 2.30, «Тараумарның чоргаар оолдары» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга диириг-чуруктар 10, «Хайгыылчының эрес чоруу» 12, 2.50, 4.50, 6.50, «Эң-не таарымча чок эвес хүн» 8.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Борсиниң кырында булут» 3, 4.50, «Иванна» 7.10, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01093.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндезилеттинген

1967 ч. АПРЕЛЬ 30 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 102 (6739).

Өртээ 2 көп.

ЧАРЫШТЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫНГА АЛДАР!

Частың күш-ажылчы базымнары

Оназагай чае, юбилей чылының чазы бодунуң эргезин бүрүн ээлеп кирипкен. Даарта Тайбыңның, күш-ажылдың байырлалы — Майның бири. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга алдар болдурган хүлээлгелерин күүседир талазы-биле Май бирниң шалыпчы ээлчээнде кылдынган шиитпирлиг күш-ажылчы базымнарның дугайында өөрүнчүг медээлер байырлал бүдүүзүнүң бо хүннеринде бүгү чурттаазы ышкаш, Тываның ол-бо булуңнарындан кээп турар. Бо чылдың бирги кварталында бистиң Тыва АССР-ниң үлетпүрүнүң ажылдакчылары багай эвес ажылдаан: бүдүрүлгелер нийти продукция бүдүрериниң талазы-биле планын 106 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге продукция бүдүрери 6 хууга өскен. Юбилей чылының бирги кварталында чарышка онза шылгарап, бедик түңнелдерни чедип алган үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудугнуң, транспорттуң мурнакчы коллективтерин шаңнаар дугайында СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофэвилелдер Чөвүлели доктааалды хүлээп алган. Ооң доктаалының солунувуң бөгүнгү номеринде парлап турар.

Республиканың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери бирги кварталда мал ажылын хөгжүдеринге болгаш ооң продуктулуун бедидеринге чамдык эки түңнелдерни чедип алган: кУрүнеге эът садарының планы 260,9 хуу, өттүгү 141,7 хуу күүсеттинген. Ол талазы-биле Каа-Хемниң ажыл-ишчилери онза күженишкинниг ажылдааш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофэвилелдер Чөвүлелиниң шилчииир Кызыл тугун база 500 рубльдиң акша шаңналын алган. Ол ышкаш Таңды, Тожу, Чөөн-Хемчик районнарның кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери күрүнеге эът, сүт садарының талазы-биле багай эвес көргүзүглерни чедип алган.

СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң доктаалы-биле Октябрьның 50 чылы оюнга төлептиг уткуражыр дээш база Май бирге алдар болдурган социалистиг чарышка мурнакчы болуп шылгараан коллективтерни болгаш улус ажыл-агыйының база культураның 106 мурнакчыларын республиканың Хүндүлел Самбыразынга киирип турар.

Ындыг болза-даа үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң болгаш кодээ ажыл-агыйның чамдык коллективтери беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында багай ажылдаан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгезин кошкак күүседип турар. Маңаа чижек кылдыр тудуг-септелге ажылдарының планын чүгле 68 хуу күүсеткен «Тыва тудуг» трезин, квартал планын чүгле 56,6 хуу күүсеткен «Тыва дагдүгү» тудуг эргелелин киирип болур. Хову-Аксының хлеб заводу, «Тыва дагдүгү» тудуунуң үлетпүр-бүдүрүлгелер комбинады, Кызылдың база Кызыл-Мажалыктың туунбу заводтары болгаш Самагалдайның амыдырал хандырылга комбинады деңдээки эвес ажылдап, бирги кварталда нийти продукция бүдүрер планын күүсетпээн.

Бо чылдың бирги кварталында ол ышкаш, чамдык районнарның колхозтары болгаш совхозтары мал продуктуларын садарының база бүдүрериниң планын күүсетпээн, хөй-хөй ажыл-агыйларда малдың хорамчазы улуг, продуктулуг чоруу куду болганын база шуут чүтаалаар херек. Ылангыя Тес-Хем районнуң ажыл-агыйларында бүгү чүзүн малдарның хорамчазы 9,9 хууга көвүдээнин, ооң-биле оларның баш саны кудулааны, а күрүнеге сүт садарының планын чүгле 67,7 хуу күүсеткенин канчап черле таарымчалыг деп санаарыл? Ындыг таарымча чок чижектерни Бии-Хем, Бай-Тайга болгаш өске-даа районнардан көрүп болур.

СЭКП-ниң XXIII съездиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырар, юбилей чылында алдынган хүлээлгени төлептиг күүседир дээш улам күженишкинниг ажылдаары — ажыл-ишчи бүрүзүнүң хүлээлгези, алдарының херээ болур.

Бо чылдың бирги кварталында чедип алдынган чүүлдерни быжыглап, бүгү черлерге организакчы ажылды күштелдирип, бар аргаларны база курлавырларны дилеп тып, чоп ажыглавышаан, чарышты улам массалыы-биле калбартып турган, ай база квартал бүрүзүнүң планныг сорулгаларын чедиишкинниг доозары — үлетпүр бүдүрүлге, тудуг, транспорт болгаш колхоз, совхоз база ажыл-агый бүрүзүнүң коллективтериниң эң чугула сорулгазы болур.

Бистиң партиявыстың Төп Комитединиң Май бирниң чалбыышттыг Кыйгырыгларында ажылчы чоннарны чаа-чаа ажыл-херектерже мынчаар кыйгырып турар:

— СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫ! УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫНГА АЛДАР БОЛДУРГАН СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШТЫ УЛАМ НЕПТЕРЕДИҢЕР! АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙНИ КОММУНИСТИГ ТУРГУЗУУШКУНГА ЧАА-ЧАА ЧЕДИИШКИННЕР-БИЛЕ УТКУУЛУҢАР!

МУРНАКЧЫЛАРГА—КЫЗЫЛ ТУКТАР

1967 чылдың бирги кварталында мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир, малдың болгаш куштуң продуктулуун бедидер дээш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның болгаш автономнуг областарның Бүгү-россия социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрген.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң социалистиг чарыштың тиилекчилери деп санааны болза:

Соңгу-Барыын зона талазы-биле — Вологда областы, Төп зона талазы-биле — Иваново областы, Волга-Вятка зона талазы-биле — Марий АССР-ии, Төп-Кара довурактыг зона талазы-биле — Липецк областы, Поволжье зона талазы-биле — Башкир АССР-ии, Соңгу-Кавказ зона талазы-биле — Дагестан АССР-ии, Урал зона талазы-биле — Челябинск областы, Барыын-Сибирь зона талазы-биле — Кемерово областы, Чөөн-Сибирь зона талазы-биле — Красноярск крайы, Ыраккы Чөөн чүк зона талазы-биле — Хабаровск крайы, Соңгу талакы зона талазы-биле — Карел АССР-ии.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун Вологда областка хевээр артырар болгаш ацаа акша шаңналын тывсырын шиитпирлээн. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туктарын база акша шаңналдарын Марий, Башкир, Дагестан болгаш Карел АССР-лерге, Красноярск болгаш Хабаровск крайларга, Иваново, Липецк, Челябинск болгаш Кемерово областарга тывсыр.

Социалистиг чарышта ийиги черлерни ээлээннер болза: Соңгу-Барыын зонада — Ленинград область, Төп зонада — Владимир, Ярославль болгаш Калуга областар. Волга-Вятка зонада — Киров область, Төп-Кара довурактыг зонада — Воронеж область, Поволжье зонада — Пенза болгаш Ульяновск областар, Соңгу-Кавказ зонада — Соңгу-Осетин АССР. Урал зонада — Пермь область, Барыын-Сибирь зонада — Новосибирск область, Чөөн-Сибирь зонада — Чита область, Ыраккы Чөөн чүк зонада — Амур область болгаш Соңгу талакы зонада — Мурманск область. Ол областарга акша шаңналдарын тывсыр.

Бурят, Кабардин-Балкар, Мордва, Татар, Удмурт болгаш Чечен-Ингуш АССР-лериниң, Алтай болгаш Краснодар крайларының, Архангельск, Брянск, Иркутск, Калинин, Камчатка, Кострома, Куйбышев, Курган, Москва, Новгород, Оренбург, Орёл, Омск, Ростов, Рязань, Саратов, Сахалин, Свердловск, Смоленск, Тула, Тюмень областарының болгаш Еврей автономнуг областың колхозтарының болгаш совхозтарының эки ажылын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС демдеглээн.

(СЭТА).

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде болгаш облпрофэвилелдер Чөвүлелинде

ТИИЛЕКЧИЛЕР ТОДАРАТТЫНГАН

Чоокта чаа СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш областың профэвилелдер Чөвүлели республиканың үлетпүр, тудуг болгаш транспорт организацияларының социалистиг чарыжының түңнелин үндүрген. 1967 чылдың бирги кварталында социалистиг чарыштың тиилекчилеринге дараазында бүдүрүлгелер санаттырган:

• үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразындан — **Чадааның хөмүр даш разрезиниң коллективи** (начальниги эш Евдокимов, партия организациязының секретары эш Дворник, рудник комитединиң даргазы эш Корчиз). Коллектив нийти продукция бүдүрериниң планын 107, 9 хуу, а барааның продукциязының — 108,8 хуу болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 108,8 хуу күүсеткен.

тудуг организацияларының аразындан — **Тываның оруқ-тудуг болгаш септээр эргелелиниң оруқ-тудуг эргелелиниң коллективи** (начальниги эш Борзенко, партия организациязының секретары эш Кензин, местком даргазы эш Сеорпас). Коллектив тудуг-монтаж ажылдарының планын 117,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 103,4 хуу күүсеткен болгаш пландан ажыр 2,5 муң рубль орулганы алган.

Транспорт организацияларының аразындан — **коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының коллективи** (начальниги эш Баранов, партия организациязының секретары эш Гаврюшкин, местком даргазы эш Вишуренко). Коллектив чүък сөөртүлгезиниң планын тонна талазы-биле 153,6 хуу, а тонна километризин — 138,4 хуу болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 133 хуу күүсеткен.

Социалистиг чарыштың тиилекчилеринге СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң болгаш областың профэвилелдер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл туктарын тывыскан.

1967 чылдың бирги кварталында республика типографиязының, респотребсоюз АТК-зының, пассажирлер АТА-зының, ПМК-62 болгаш ПМК-586 коллективтериниң, Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый чериниң болгаш Шагаан-Арыгның амыдырал хандырылга комбинадының эки ажылдааның демдеглээн.

Эрткен кварталда Кызылдың туунбу заводу, «Тыва тудуг» трестиң тудуг болгаш үлетпүр организацияларының. Кызыл-Мажалык АТА-ның багай ажылдааның демдеглээн.

1967 чылдың ийиги кварталының планын бүгү бүдүрүлгелер болгаш организациялар күүсеткен турарын хандырар чогуур хемчеглерни алырын «Тыва тудуг» трезинге (эш Гаврилов), Тываның авто-эргелелинге (эш Антышев), тудуг материалдарының үлетпүрүнүң эргелелинге (эш Лушников) хүлээткен.

1967 чылдың бирги кварталының түңнелдерин чугаалажып көргеш, ийиги кварталдың бүдүрүлге планын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты массалыы-биле калбартырын СЭКП-ниң Кызыл хооркомунга болгаш райкомнарынга, «Тыва кобальт» болгаш «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелдериниң парткомнарынга, профэвилелдиң адырлар обкомнарынга, үлетпүр, тудуг болгаш транспорт организацияларының удуртукчуларынга, партия эге организацияларының секретарьларынга болгаш местком даргаларынга хүлээткен.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХҮНДҮЛЕЛ САМБЫРАЗЫНДА

Май 1-ниң байырлалынга алдар кылдыр болгаш Улуг Октябрьның 50 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка эки түңнелдерлиг болган дараазында мурнакчы районнарны, колхозтарны, совхозтарны, үлетпүр, тудуг, транспорт черлерин республиканың Хүндүлел самбыразынга киирер деп СЭКП Тыва обкому доктаатkан:

Каа-Хем районну;

Чадааның хөмүр даш разрезин;

Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТА-зын;

Тываның оруқ-тудуг болгаш септээр эргелелиниң оруқ-тудуг эргелелин;

«УТКА 25 чылы» совхозту;

Каа-Хем районда «Тиилелге» колхозту;

Бии-Хем районда «Искра» колхозту;

«Мөңгеей» совхозтуң Кара-Булуң сүт-бараан фермазын.

Ооң-биле кады Май 1-ниң күш-ажылчы ээлчээнге, Совет эрге-чагырганың 50 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка бедик көргүзүглерни чедип алган, улус ажыл-агыйының болгаш культураның 106 мурнакчыларын база республиканың Хүндүлел самбыразынга киирген.

Чедиишкинниг уткуп турар

Делегейниң ажылчы чонунуң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ниң байырлалын Кызылдың бүдүрүлге болгаш тудуг, транспорт организацияларының коллективтери чедиишкинниг уткуп турарлар.

Партияның Кызыл хооркомунуң бюрозу болгаш хооркүүском юбилейлиг чылдың бирги кварталының түңнелин үндүрген болгаш тиилекчилерни илереткен. Бирги черни республика типографиязынга тывыскан. Бо бүдүрүлге коллективи нийти продукция бүдүрериниң квартал планын 118,3, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 109,5 хууга күүсеткен. Продукцияның бот-үнезин кудуладырын чедип алган. Автоажыл-агыйлардан чарыштың бирги черин коммунал ажыл-агый министерствозунуң коллективи чаалап алган. Бо коллектив кварталдың тонна-километр талазы-биле даалгазын 138,4, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 133 хууга боттандырган.

Садыг организацияларындан социалистиг чарыштың бирги черин Кызылдың күрүне садыы ээлээн. Бараан саарарының квартал даалгаазы ажыр күүсеттинген болгаш пландан дашкаар 669 муң рубльдиң бараанын чонга саткан. Садыг баазаларындан «Ростекстильторг» баазазы бирги черни ап, бараан саарарының планын ажыр күүсеткен.

—⊙—

Май 5-те доозар

Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының механизаторлары часкы тарылга ажылын эрткен чылга бодаарга эрте организастыг эгелээн. Салбырның машина-тракторлар талазы-биле механиги Н. Хүлер-оол бригадирлээн 18 кижи составтыг бригада апрель 14-тен эгелеп, Көп Сөөк бажы болгаш Ажыг-Кара-Суг деп черлерде чер аңдарылгазын эгелеп кирген. Олар 85 га көк сула шөлүн, 110 га арбай шөлүн аңдарганнар.

Кызыл-Даг салбырның механизаторлары бо чылын 1450 га тарылга шөлүн аңдарар планын май 5-те бүрүн доозар хүлээлгени алган, кызымаккай ажылдап турарлар.

АНЫЯКТАР БРИГАДАЗЫНДА

Май 1-ниң байырлалының бүдүүзүнде Таңды районда тарааланг «Тиилелге» совхозтуң чедиги бригадазының турлаа. Баштай ында кым-даа чок ышкаш кылдыр сагындырган. Ынчалза-даа столоваяда повар кыстар Галина Седова биле Нина Севээн механизаторларга дүштеки чемин белеткээн турлар. Кызыл-хүрең «Беларусь» мунган кижи хап келди. Повар Н. Севээн тургаш:

— Таныжыңар, бистиң бригадирис Кылынчап Ооржак-тыр — дээш хүлүмзүрүп кагды. Ол аажок чугаакыр, өөрүнүң ажылын эки билир, хөглүг-даа кижи болду.

— Шык базырыышкынын апрель 19-та эгелээш, 23-те доозуптувус. Нийтизи-биле 2740 гектар черниң шыгын базырдывыс. Оон улаштыр часкы чер аңдарылгазынче бир демниг киргеш, 160 ажыг гектар черни аңдардывыс. Арткан 130 хире га черни май 1-ге алдар кылдыр доозар бис — деп, бригадир К. Ооржак чугаалап-дыр.

Чер аңдарып турар механизаторларже хаптывыс. Турлагдан чартык километр хире чораан, соксаал чок чүткээн «кан аъттарны» көрүп, оларның аянныг хөөмейин дыңнай бердивис. (Адаанда чурукта).

Бир аныяк механизатор оон тракторун тургузуп алгаш, аңдазының ыылап тур. Мурнакчыларның бирээзи Давла Куулар ол болган.

— Шык базырыышкынының үезинде, үш-ле хонукта, 546 гектар черни илиирткээш, часкы чер аңдарылгазын 39 га чедире бердим — деп, Д. Куулар чугаалады. Ол аразында бригадир үзе кирип:

— Бригаданың иштинде калбарган социалистиг чарышка шылгараан кижи бо — деп кагды.

Чаңывыска өске трактор доктаай берди. Кабинадан чаа-ла үжен хар четкелек кижи дүштү. Ону Молдуу Маас-оол дээр. «ДТ-54» деп трактору-биле ол 463 га черниң шыгын базырган, чарышка ийиги черни ээлээн.

Кайызын кандыг дээрил! Кур чер совхозунуң комсомолчу аныяктарындан тургустунган чедиги бригадазында шупту-ла ажыл-ишке кызымак чалыылар бар. Аныяктарның ол бригадазынга эрткен чылын ВЛКСМ ТК-ның болгаш ВЛКСМ Тыва обкомунуң тураскаалдыг вымпелдерин мөңгезин-биле тывыскан.

Юбилейлиг чылда аныяктар бригадазы 2900 га черге кызыл-тасты тарааш, бир гадан 9 центнер дүжүттү. 300 га шөлге кукурузаны олурткаш гектардан 250 центнер ногаан массаны алыр деп бедиткен хүлээлгелиг.

Чедиги бригада тараа чаштырылгазын май 5-те эгелээрин планнаан. Чажар үрезинни совхозтуң төп шаңындан бригада төвүнче бүрүн сөөрткен. Чүгле чаңгыс хүн, апрель 27-де, 283 тонна кызыл-тас үрезинни дажыглап эккелген. Ол ажылга совхозтуң чолаачылары идепкейлиг киришкен. Үрезинни чүдүреринге комсомолчу кыстар Хыраа Ооржак, Каадыр-кыс Бадарчы, Валентина Даңдар эрестиг ажылдааннар. (Үстүнде чурукта).

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

В. Тардатның фотолары.

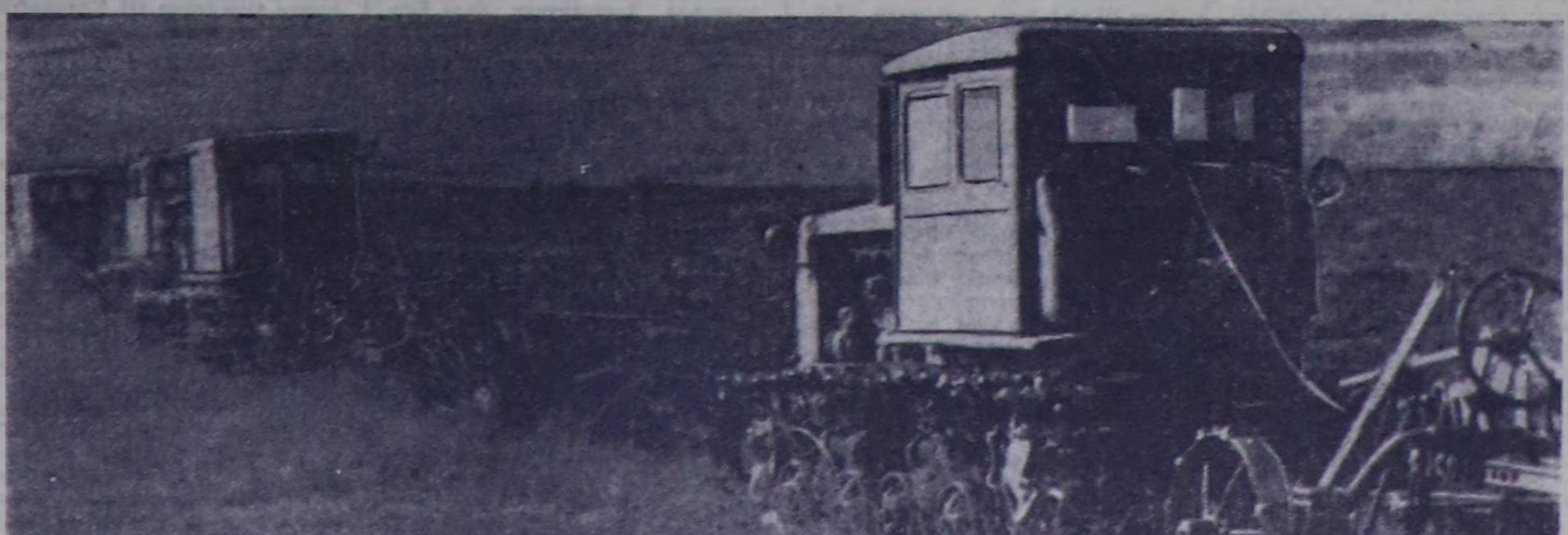

СЭКП-ниң төлээлери Москвада ээп келген

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев баштаан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлери Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Европага айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле конференциязынга киржип чораан, апрель 28-те Карловы Варыдан Москвада чанып келген.

Төлээлерниң составы: СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш А. Н. Шелепин, СЭКП ТК-ның секретары эш Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның секретары эш Б. Н. Пономарев.

Белорусь вокзалга төлээлерни эштер Г. И. Воронов, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, М. С. Соломенцев, СЭКП ТК-ның кежигүну, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри эш А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның кежигүну, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күрүнениң айыыл чок чоруунуң комитединиң даргазы эш В. Е. Семичастный, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи эш К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның херектер эргелекчизи эш Г. С. Павлов, СЭКП ТК-ның Төп ревизия комиссиязының кежигүннери эштер К. В. Русаков, Г. Э. Цуканов, СЭКП ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчылары уткаан.

СЭКП ТК-га ужуражыышкын

Бо чылдың апрель 28-те СЭКП ТК-га СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, секретары М. А. Суслов, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү А. Я. Пельше Грецияның Коммунистиг партиязының ТК-ның бирги секретары К. Колияннис, ГКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүннери Д. Парцалидис болгаш Л. Стрингос олар-биле ужурашкан.

ГКП-ның төлээлери Грецияда сөөлгү болуушкуннарның дугайын дыңнадып, чурт берге хүннерни эрттирип турар дээрзин демдеглээн. Хаан өргээзиниң, шериг эрге-чагырганың болгаш өске-даа кедергей барыын үзелдиг идегеттериниң боттандырган шериг эргиидезин АКШ-тың империалистиг бөлүктери күткээн болгаш деткип турар. Ук эргиде деспиттелиг күштерни чылча шаварынче база АКШ-тың болгаш НАТО-нуң агрессивтиг планнарынга Грецияны бүрүн чагыртыр. Европада дүжүүрүлүг чорукту чаксырадырарынга мооңдактаар дээр реакцияның чүткүлүнге улустуң удурланыышкынын базарынче угланган. Шериг эрге-чагырганы бодунуң политиктиг удурланыкчыларынга удур кара туразында аажылап, муң-муң демократтарны кара бажыңче кирип октаан. Ол байдалдарда Грецияның Коммунистиг партиязы иштики болгаш даштыкы реакцияның чаа шаап халдаашкынынга ойтур шаавышкынны бээр дээш, конституцияны ёзугаар хосталгаларны камгалаар, демократияның болгаш социал депшилгениң оруу-биле Грецияның хөгжүдези дээш демиселге депшилгелиг болгаш патриотчу бүгү күштерни каттыштырар дээш туржуп турар. Бодунуң демократтыг чанчылдарынга шынчы Грецияның улузу шериг террористиг диктатураның мурнунга бажын мегейтпес дээрзин ГКП-ның төлээлери медеглээн.

Грецияда шериг эргиидези грек башкарыкчы бөлүктүң күштүүнүң эвес, а кошкааның дугайын херечилеп турар дээрзин СЭКП-ниң төлээлекчилери медеглээн. Шериг эргиидезин болгаш Грецияда демократтыг ажылдакчыларга удур кара туразында аажылааашкынны совет коммунистер болгаш Совет Эвилелиниң бүгү улустары килеңнээшкин-биле буруу шаап, Грецияның коммунистери-биле найыг эп-сеткил каттыштырылгазын база хосталгага ынакшылдыг грек улус, ооң демократтыг күштери болгаш шылгараттынган авангарды — ГКП болза грек дайынзыракчыларның болгаш оларны деткээн даштыкы күштерниң чаа халдаашкынын ойтур шаап, чурттуң хөгжүдезин демократтыг орукче угландырар дээрзинге хамы бүзүрелин илергейлеп турар.

Ужуражыышкын үезинде ийи партиялар АКШ-тың болгаш ооң эдеречилериниң Вьетнамда үргүлчүлеп турар дээрбечи дайынын шиитпирлиг буруу шаап, вьетнам улустуң маадырлыг демиселин-биле найыг эп-сеткилин каттыштырылгазын илергейлээн. СЭКП биле ГКП улустар аразында тайбың дээш, империализмге удур демисежиринге, Грецияның болгаш Совет Эвилелиниң коммунистериниң болгаш улустарының аразында аккыдуунна харылзааларны могаг чокка быжыглаарынга боттарының шиитпирлиин бадыткаан.

СЭКП-ниң болгаш ГКП-ның төлээлекчилери марксизм-ленинизмниң болгаш пролетарлыг интернационализмниң принциптериндең херек кырында хоорулаган ККП-де Мао Цзэ-Дунның бөлүүнүң делегейниң коммунистиг шимчээшкининде чорудуп турар чарылдырыкчы ажыл-чорудулгазын буруу шапкан.

Ужуражыышкын чүректиң хаңызындан найыралчы байдалга эрткен.

Грецияның чазаанга

Совет чазактың медеглели

ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко Грецияның Москвада элчини Т. Варсамиге хүрээлээлдээгы медеглелди апрель 28-те кылдан.

«Грецияның хөй-ниитичи шылгараңгай ажылдакчызы, делегейниң депшилгелиг шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы Манолис Глезосту хуржок ёзу-биле аажылап кааптар деп турарының дугайында Совет чазак даштыкыдан дыка хөй дыңнадыгны алган.

Глезостуң ады болгаш ооң ажыл-чорудулгазы бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенниң болуп турар. Фашизмге удур демиселге дайынның аар-берге чылдарында ооң аты-хавылазы, чаа дайынның кыжанылыышкынынга удур, улустар аразынга тайбың дээш ооң ажыл-чорудулгазы — нийтиге билдингир болгай.

Манолис Глезосту кара-туразында аажылаар дээр чорук болгаш ооң амы-тынын кыжаныышкынга тургузуп турар өске кандыг-даа үүлгедиг совет улустуң база бистиң хамы бүзүрелиңис-биле алырга, делегейниң тайбынга ынакшылдыг болгаш демократтыг бүгү күштериниң килеңнээшкинин хайныктырар ийик дээрзин Совет чазактың мурнундан Силерге медеглээрин күзей-дир мен.

Угаан-сарыыл болгаш бодамчалыг болур чорук тиилеп үнер, ынчангаш грек патриот Манолис Глезостуң амы-тынынга кыжанглы дег шак ындыг чүвени болдурбас дээрзинге Совет чазак бүзүрелин илергейлээрин күзээн ийик.

Грецияның болгаш грек улустуң өннүктери болганывыс-биле бо медеглелди кылдывыс. Греция-биле Совет Эвилелиниң харылзааларын баксырадыр чүүлдер турбазын күзээр бис. Бистиң базымывысты грек чазак ыяк билип алырынга идегелевисти илергейлеп тур бис.

Бо медеглелдиң утказын Грецияның чазаанга саат чок дыңнадып бээриңерни Силерден диледим».

Манолис Глезоска өлүмнүг айыыл таварышкан

БЕЛГРАД (СЭТА). Афиныдан келген дыңнадыгларны ёзугаар алырга, Чаңгыс аай демократтыг чөөн үзелдиг партияның (ЭДА-ның) Күүсекчи Комитединиң кежигүну, фашизмге удур сураглыг демиселчи, Удурланыышкынның грек шимчээшкининиң кескү ажылдакчызы, Афины акрополиндан фашист тукту дүжүр октаан Манолис Глезосту грек шериг суду өлүрүп шаажылаар деп шиитпирлээнин ТАНЮГ агентилели дамчыткан.

Колхоз даргазының индири

СОРУЛГАНЫ ЧЕДИП АЛЫР

Бистиң колхозтуң ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 50 чылынга төлептиг уҗуражыр дээш чуртта калбарган чарышка идепкейлиг киришпишаан, бо чылдың бирги кварталында чамдык өөрүнчүг түңнелдерни чедип алганнар. Эрткен чылдың бирги кварталында колхоз күрүнеге сүттү 2,8, балыкты 32,4 центнерни саткан, а эътти чаңгыс-даа центнерни сатпаан болза, бо чылдың бирги кварталында эътти 193, сүттү 70, балыкты 30,7 центнерни садып, бо продуктулар талазы-биле квартал планнарын чедиишкиниг күүседкен.

Ажыл-агыйның экономиказының кол угаанывышкыны эъткир мал ажылы, өлүк, балык тывыжы болуп турар. Эът дужаалдазының, өлүк, балык тывыжының талазы-биле күрүне-биле үзе санаашкыннарны чылдың соолгу кварталдарында сезон аайы-биле чорудар. Сүт саалдазы эрткен чылдан дыка ковудаанын үстүнде көрдүвүс. Бо дээрге, юбилейлиг чылда колхозтуң саанчыларының күш-ажылчы кодурлуушкунунуң херечизи-дир. Олар ам сүт саалдазын оон-даа ковудедир дээш кызымак ажылдап турарлар. Бо талазы-биле Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазының саанчылары П. Доржу, М. Балган, Т. Идам, Д.-С. Идам, М. Көл олар кеску улуг-хуузун киирип турарлар. Тере-Хөл сельпозу 70 центнер сүттү хүлээп алган хиревинде, ону колхозтуң сүт планынга киириштир республиканың статистика эргелелинче медээ бээриинден үндезин чок черге ойталап турары шын эвес.

Малдың баш санын өстүрер талазы-биле ажыл экижип орарын моон адаанда саннар тода көргүзүп турар. Ол көргүзүгнү эрткен чылдың бирги кварталы-биле бо чылдың бирги кварталын деңнеп көргүзерге мындыг:

Малдың чүзүнү	1966 чылда Төрээни	1966 чылда Камгалап алган чаш төлү	1967 чылда Төрээни	1967 чылда Камгалап алган чаш төлү
Хой	1188	1068	1478	1472
Инек	59	46	78	78

Бо ажылды экижидер талазы-биле хойжулар С. Идам, С. Чимис, А. Дангыр-оол, В. Хуужугур олар кызымак ажылдап, малдың чаш төлүн менди камгалап ап, эки доруктуруп турарлар. Хой оолдаашкыны ам-даа үргүлчүлеп-бишаан.

Амгы үеде хойжуларның амыдырал-чуртталгазын экижидер дээш ажыл база калбарып турар. Бирги кварталда №2 хойжу бригаданың бригадири эш С. Банзаа бригадазының хойжуларын эвилелдеп турргаш, 4 чуртталга бажыңы, бир кызыл булуң, бир хой кажаазы тудар ыяшты удур кезип турргаш, сөөртүп белеткээннер болгаш бир хой кажаазын тудуп дооскаш, кызыл булуңнуң ханазын туткан. 80 кубометр токпакты хап белеткээннер. Балыктыгда № 2 хойжу бригада (бригадири эш Сактагай) 2 чуртталга бажыңы, бир кижи эмнелгезиниң пунктузу тудар ыяшты кезип белеткээш, тудар черлериинче сөөрткеннер.

Өлүк-үс тывыкчылары (бригадири эш Шоожуң) колхозка бирги кварталда 2000 рубльдиң орулгазын киирер турргаш, 2408 рубльдиң орулгазын киирген. Эш Дажы Седип иниттизи-биле 590 рубль түңге 1 тонна балыкты, 400 ондадраны туткан. Колхозтуң тудугжулары бирги кварталда тудуг материалдары белеткээр планын ажыр күүседип, 4 аал иштиг чурттар бир бажыңның ханазын салып эгелээн. Дуржулгалыг тудугжулар А. Комбу, Б. Иргит олар кызымак ажылдап, аныяктарны тудуг ажылынга өөредип турарлар. Оларның өөреткен аныяк тудугжулары Ф. Сагаачы, К. Кенден, С. Кызыл олар ам мергежилдиг тудугжулар болуп, хүн нормазын ажыр ажылдап келгеннер. Соңга рамалары, кастыктар, эжиктер кылырынга чаланыкчылар М. Чадамба, М. Кодан олар бедик мергежилдиг ажылдап, чагыгларны чогуур, хуусаазында, шынарлыг кылып турарлар. Эш Б. Тамааг удурткан оттулар ыяш белеткээр бригада эрткен чылдың бирги кварталында 2010 кубометр токпак каккан болза, бо чылдың бирги кварталында 3203 кубометрни хап, Күн-Гуртут ортумак школазынга 700 кубометрни сөөртүп белеткеп берген. Бо ажыл ам-даа уламчылап турар.

Юбилейлиг чылдың бо чамдык эки түңнелдери бисти өөртүп турар. Ынчалза-даа ам кылыр ажылдар бисте ам-даа кончуг хөй. Бо юбилейлиг чылда колхозтуң ажыл-ишчилери күрүнеге эътти 205, сүттү 100, дүкү 18, балыкты 30 тонналы садар болгаш өлүк тывыжын элээн ковудедир, ажыл-агыйның техниктиг чепсеглелин, чурттакчыларның амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле бедиткен хүлээлгелерни алган болгай. Ол сорулганы чедип алыры ажыл-ишчи бүрүзүнүң хүн бүрүдеги кызымак күш-ажылындан хамааржыр деп чүвени хандыр бодап, кижи бүрүзү онаашкан ажылы дээш харыысалгазын бедидери чугула.

Б. КОШКАР-ООЛ,
Кызыл хоорсовединиң «Тере-Хөл» колхозунуң даргазы.

СЭКП обкомунда болгаш
Тыва АССР-ниң
Министрлер Чөвүлелинде

Ыяш, сад тарып олуртуушкунунуң айын чорудар дугайында

Бо айтырыгны СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели чугаалажып көргеш, хоорайларны, суурларны, колхозтар болгаш совхозтар, школалар, албан черлериниң девискээрлерин ногаанчыдар талазы-биле ажыл экижээн дээрзин демдеглээн.

1966 чылда республикада 3 муң гектар черге аърга-ыяш тарылгазы чорутттунган, хоорайларны, суурларны ногаанчыдарынга херегләэр каастаалга ыяштарын өстүрериниң 15 гектар плантациязын үндезилээн, 8 гектар черде кат-чимис садын тараан, хоорайларга, суурларга болгаш чурттакчылыг черлерге 300 муң каасталга ыяштарын база чадаң ыяштарны тарып олурткан, соолгу үеде чечек тарыышкынынче кичээңгей улам улгадып турар болу берген.

Ооң-биле кады чамдык районнарда тарып олурткан ыяштар кургап каар, малга үредип алыр чүүлдер хөй, аърга-ыяш камгалалынче четчир кичээңгей салбайн турар дээрзин доктаалда база айыткан.

Улуг Октябрьның 50 чыл оюн төлептиг уткуур болгаш бойдус курлавырларын камгалап өстүрер, чурттакчылыг черлерни ногаанчыдып чаагайжыдар ажылды улам экижидер сорулга-биле СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаатканы:

Юбилейлиг чылда өг-бүлениң күш-ажыл кылып шыдаар кижи бүрүзү үш, өг-бүлениң оон арткан кежигүннериниң кижи бүрүзү — бир ыяшты тарып олуртур деп шиитпирлээш, бо талазы-биле ыяш база чечек тарылгазының апрель 20-ден май 20-ге чедир айын чарлаан Бии-Хем районунуң ажылчы чоннарының эгелээшкинин чүүлдүг деп көргеш, ону деткээн.

Апрельдиң 25-тен майның 25-ке чедир ыяш, сад тарып олуртурунуң айын чарлааш, ол чугула ажыл-херекче ажылчыннарны, албан-хаакчыларны, колхозчуларны, өөреникчилерни, студентилерни болгаш республиканың ажылчы чоннарының калбак массаларын хаара тудары-биле боп болгаш чер-черде хамаарышкан организацияларга база албан черлеринге хүлээткен.

Школаларның, клубтарның, стадионнарның, спорт шөлдериниң, хову турлагларының болгаш мал фермаларының девискээрлерин ногаанчыдар талазы-биле школаларны, өөредилге черлерин, бүдүрүлгелерни, колхозтарны болгаш совхозтарның комсомол организацияларының шефке алырын хандырарын ВЛКСМ обкомунга хүлээткен.

Ыяш, сад тарып олуртуушкунунуң айының түңнелдерин июнь 1-де үндүрер комиссияны база тургускан.

Майга белек

№ 48 тудуг эргелели беш чылдың ийиги чылының бирги кварталының тудуг-монтаж ажылдарының планын 100,5 хуу, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 133 хуу күүсеткен. Эргелелде үш участоктуң Кызылда шеверлекчилер участогу кварталдың планын 100 хуу, Ак-Довурак — 109 хуу күүсеткеннер.

Кызылда Непомнящих удурткан бызанчылар бригадазы, Вержбицкийниң штукатур-маляр бригадазы, Хову-Аксында Гончаровтуң бызанчылар бригадазы, Бойконуң штукатур-маляр бригадазы, Ак-Довуракта Пейванның столяр бригадазы мурнакчы болуп, Май 1-зинге күш-ажылчы белектерлиг уҗуражып турарлар. Н. КЫРГЫС.

ИЙИ ДЫШТАНЫР ХҮННҮГ НЕДЕЛЯЖЕ

Областың профэвилелдер чөвүлелиниң пленуму

Бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажылчыннарын, албан-хаакчыларын ийи дыштаныр хүннүг беш ажыл хүннүг неделяже шилчидеринге белеткелди чорударынга профэвилел организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгны областың профэвилелдер чөвүлелиниң бешки пленумунга чугаалажып көрген. Профэвилелдер чөвүлелиниң секретары П. М. Горелов аңаа илеткелди кылган.

Күш-ажылдың болгаш дыштаныгланың чаа чурумунче кирген соонда, неделя дургузунда ажыл шагы мурнуку турганы дег хевээр артар. Ынчалзажок неделяда хосталган бир хүн ажылчы чоннуң дыштаныылгазынга ажыктыг болур.

Бызырган ажыл хүннүг неделяже шилчиириинге белеткелди чорударынга улуг рольду профэвилел организациялары ойнаар уҗурлуг дээрзин илеткелчи демдеглээн. Ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга ол ийи дыштаныр хүнү аргалыг болза суббота биле воскресеньеде улаштыр чөпшээрезе чүүлдүг, ынчалзажок өске хүннерде база берип болур. Чоннуң хереглелин долу хандырары-биле амыдырал хандырылга организацияларының ажылын таарыштыр тургузары чугула. Чиңге, Кызыл хоорайга воскресеньеде үлетпүр барааннарының бир-ийи, аъш-чемниң ийи-үш хире магазиннери ажылдаан турары чугула боор. Районнарга база ынчалдыр кылып ап болур дээрзин илеткелчи чугаалаан.

Ажылчы чоннуң хостуг хүннери ковудаарга, оларның культурлуг дыштаныылгазын шын организастаарының айтырыы туруп келир. Хостуг үени чөп ажыглаарынга улуг дузаны чедирери совет, ажыл-агый болгаш профэвилел органнарының сорулгазы болур. Ынчангаш ам ажылчыннарның, албан-хаакчыларның дыштаныылгазын организастаарының калбак планын бистиң республиканың профэвилел, совет болгаш ажыл-агый органнары баш удур тургузары чугула дээрзин илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээннер. Клубтарның, кызыл булуңнарның, стадионнарның, спорт шөлдериниң ажылын болур чогууру-биле таарыштыр тургузар. Чиңге, Көк-Тейге, Чагытай, Хадын, Дус хөлдерге дыштаныылга черлери тургузарынче кызылчылар сагыш салыр уҗурлуг. Республикада туризм ажылын үндезини-биле эде организастаап, Тожуга, Кызылга база өске-даа черлерге турист баазаларын тургузары эргежок апарганын пленумнуң киржикчилери демдеглээннер.

Бүдүрүлгелерниң, организацияларның ажылчыннарының, албан-хаакчыларының беш ажыл хүннүг неделяже шилчилгези дериг-херекселдерни, машиналарны, механизмнерни септээриниң ажылын эки организастаарынга, оларның аңаа турар чоруун болгаш энергия чарыгдаарын эвээжедиринге улуг арганы бээр.

Беш ажыл хүннүг неделяже шилчилге үезинде дараазында чүүлдерни барымдаалап көөрүнүң чугулазын пленум айыткан. Неделя иштинде ажыл шагының ниити үргүлчүлели 41 шак, ынчаарга кадыкшылга хоралыг аар ажылдыг, изиг черлерниң болгаш чер иштиниң ажылчыннарынга 36 шак. Ажыл төлевириниң бадылаттынган фондузу болгаш лимиди өскерилбес.

Ажылчыннарны, албан-хаакчыларны ажыл шагының чаа чурумунче шилчидериниң дугайында айтырыгны бодап көрүп турргаш таарыштырарының белеткел комиссияларын бүдүрүлгелерге, организацияларга, эргелелдерге, министерстволарга тургузарының чугулазын пленумнуң киржикчилери демдеглээннер. Комиссияларның кол сорулгалары болза, ажылдың графиги болгаш режимин шилип тывары, механизмнерни, бүдүрүлгениң кол фондуларын, ажыл шагын чөп ажыглаарын хандырар организас-техниктиг хемчеглерни ажылдап кылыры болур. Беш ажыл хүннүг неделяның ажыл режиминиң, графикти чогаадып шилип алганының дугайында белеткел комиссиязының шиитпирин бүдүрүлгениң ниити хуралынга азы партия, профэвилел комитеттери-биле администрацияның каттышкан хуралынга чугаалажып көргеш бадылаар.

Беш ажыл хүннүг неделяже шилчиириниң мурнунда, аңаа белеткел херек. Чаа чурумче шилчээн соонда, бүдүрүлгелерге берген план долузу-биле күүсеттинген турзун, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү улам бедизин, орулга ковудаазын дээш, ажылды эки организастаарынче улуг кичээңгейни ажыл-агый база профэвилел органнары салырының чугулазын пленумга айыткан.

Үлетпүр, тудуг, транспорт бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилериниң эмчи хандырылгазын экижидериниң дугайында айтырыгны пленумга база чугаалашкан. Тыва АССР-ниң кадык камгалал министри А. Любимов ийиги айтырыг талазы-биле илеткелди кылган. Чоннуң эмчи хандырылгазы соолгу чылдарда элээн экижээн. Республиканың эмнелгелеринде аарыг кижилер чыдар орунунуң саны 2905 четкен. Ижин, баар болгаш туберкулёз аарыглары чыл келген тудум улам кызырлып орар. Ынчалзажок ылаңгыя үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң ажылчыннарының эмчи хандырылгазы амгы негелдеге дүүшпейн турарын санал бергеннер демдеглээннер. Коммунал ажыл-агый министри В. Еремеев, культура министри М. Хомушку, республиканың спорт чөвүлелиниң даргазы Н. Бегзи, «Тыва кобальт» комбинадының каттышкан тудуг профэвилел комитединиң даргазы А. Ковалевский, Кызыл хоорбүүскомунуң кадык камгалал килдизиниң эргелекчизи Ю. Ковенский, СЭКП обкомунуң үлетпүр килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы В. Чимдан, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы М. Мендуме база өскелер-даа пленумга сөс ап чүве чугаалааш, беш ажыл хүннүг неделяже шилчилгеге ыяк белеткенириниң база чоннуң эмчи хандырылгазын экижидериниң дугайында тодаргай саналдарны бергеннер.

М. СҮГЕ-МААДЫР.

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга

ЧУРУКТА: политиктиг манифестация. Петроград. 1917 чылдың июнь 18.
СЭТА-ның фотохроникасы.

«Шынның» материалдарының изи-биле

"Хереглел-даа улуг"

«Шынның» тускай корреспондентизи Т. Кызыл-оолдуң ындыг эгелиг чүүлү № 68 «Шынга» парлаттынган. Кедээ чоннуң чугула хереглел барааннарын Өвүр райпозу, ооң садыг килдизи болур-чогууру-биле чагыдып келдирбейн турган. Бо дугайында шүгүмчүлелдиг материал шын болган деп райпо даргазы Б. Ховалыг харыылаан.

Чоннуң хереглел барааннарын дарый чагыттырып келдирер дугайында садыг эргелекчизи эш Тиниңмейге, товароведтер Доскаарга болгаш Сарым-оолга баштаар чер дааскан, чоннуу барааннар-биле хандырарының хемчеглери алдынып турар.

Чагаа парлаттынмаза-даа

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырында четпестерниң дугайын кедээ корреспондент бижээн. Шүгүмчүлелдиг материал шын болганын хыналда бадыткаан.

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң секретары С. Буяндының редакцияга дыңнатканы болза: салбыр эргелекчизи М. Карбы чүс тонна силосту бодунуң турazы-биле, кайы-хамаан чок чарыгдааны илерээн. Совхоз директору ооң өртээн Карбыдан төледирген.

Ажаалга баксыраазы-биле кыжын ферманың 9 бызаазы өлген. Ону № 24 формага киир бижээн. Өлген мал сегин чогуур үезинде чайлаттыраарының хемчээн албааны дээш совхозтуң кол мал эмчизи Б. Горячевти шыңгыы сагындырган. Инектерге чемни чымчады хайындырып бээри түр үеде соксаан, саанчылар караңгы кажаа иштинге инек саалдазын чорудуп турган. Бо дээрге салбырның удуртукчуларының четпес ажылы болган. Мындыг четпестерни чайладырының хемчеглери алдынган. Улусчу контрольдуң дузалаар бөлүү фермада чамдык четпестерни илереткеш, ону чайладыры, частырыгларны эдери-биле дирекцияга саналдарын киирген.

ОЛАР РЕВОЛЮЦИЯ ДЭЭШ ТУЛЧУП ЧОРААН

Даштыкы чурттар-биле найыралдың болгаш культурлуг харылзааларның совет ниитилел эвилелиниң Ленинградта салбырының чанында Европаның социалистиг чурттарының улустары-биле дайынчы найыралдың төөгүзүнүң секциязы ажылдап турар. Ол секцияның кежигүннери — шериг төөгүчүлери Октябрьның социалистиг революциязынга даштыкы интернационалчыларның киржилгезиниң дугайында чаа материалдарны дилеп тывары үр үеде чорудуп турар. Секцияның удуртукчузу генерал-майор Георгий КАРАЕВ ол дилеп тывыышкынының болгаш тывылган материалдарының дугайын Парлалганың медээлер агентилелиниң корреспондентизинге чугаалаан.

Генералдың ажылдаар столунда хөй карточкаларны салып каан. Ол карточкаларны ажыдып көрбүшаан. Г. Караев барык беҗен чылдың мурнундагы архив материалдарындан, эрги солуннардан болгаш хуудустардан ушта бижидилгелерин меңээ тывыштырды. Ында кандыг документ чок дээр! Россияга революция дугайында венгр революсчу Леж Бокашниң кайгамчык чугаазы, орус ажылчыннарга норвег социал-демократтарының байырлыг чагаазы, Улуг Октябрьның чарлаан чаагай болгаш гуманныг принциптерин хүлээп көрген индий мусульман национал лиганың (Делиде) чагаазы, «Капиталды ашкан тиилелгени баштай чедип алган болгаш пролетар диктатуразын баштай боттандырган орус пролетариатка Сиэтл дээр американ хоорайның ажылчыннарының чагаазы болгаш өске-даа дыка хөй чугула документилер.

— Совет эрге-чагырга дээш Октябрьның чепсектиг тура халыышкынынга болгаш хамааты дайынга янзы-бүрү чурттарның улустарының төлээлекчилериниң киришкениниң дугайын херечилеп турар материалдар бистке оңза эргим үнелиг —деп, генерал Караев чугаалап олурар. Ол кижилер орус черге канчап чедип келгенил? Оларның чамдыктары амыдырал чурттаарынга херектиг ажыл тып алыры-биле революцияның мурнунда-ла Россияга келген. Өскелери туттурган шериглер болуп келген. Четче эвес медээлер-биле алырга, Россияның европа кезиинге, Сибирьге болгаш Ортаакы Азияга чер сава тургускан 400 лагерьлерге (туттурган шериглер) ийи миллион ажыг кижи турган.

Олардан хөй-хөй кижилер янзы-бүрү чылдагаан-биле революстуг Петроградтың кудумчуларынга, а ооң дараазында хамааты дайынның фронтуларынга чеде берген. Шагда-ла билдингир аттарга ам чаа аттар немешкен. Чижээ, Ленинград төөгүчүлерниң салган күженишкиннериниң ачызында Герман Демократтыг Республикада чурттап турар Франц Клингер делегейниң бирги дайынының үезинде Россияга туттурган шериг болуп турганы билдингир апарган. Февраль революциязының бүдүүзүнде ол лагерьден дезип үнгеш, Петроградка чеде берген. Аңаа орус ажылчыннар-биле өңнүктежиккен болгаш чамдык үе эрткенде кызылгвардейжи болу берген.

«Аврораның» төөгүлүг адыышкынын дыңнырап үнген үезинде Франц Клингер Нева хемниң эриинге таңныылдап турган. Ооң соонда ол акгвардейжилер-биле дайылдашкаш, Коммунистиг партияның кежигүнүнге кирген.

Болгар уҗудукчу, путилов кызылгвардейжи отрядтың дайынчызы Сотир Черкезов дугайында документилер ол чаа документилерниң аразында база бар. Тура халыышкын дүнезинде Николаев вокзалды ээлеп алыр дугайында даалганы Черкезовка болгаш ооң орус эштеринге берген турган. Черкезовтуң бодунуң демдеглелинде чугаалап турары: «Кежээ заводка чеде берген бис. Аңаа баарывыска биске лаңчыларны болгаш октарны үлеп берген. Херим иштинге кирип келгеш чыскаалыпкан бис. Бистиң бөлүктүң начальниги хоочун большевик-путиловчу боо-чепсекти ажыглап билир, билбезиннерни бистерден айтырып эгеледи. Кежээкиниң 10 шак үези. Чоруптар деп команда дыңналып келди. Хаалга дамчыштыр үнүп келгеш, ынчаарда большевикчи «шивээ» деп адап турган Путилов заводундан Николаев вокзалче чорупкан бис...»

Генерал Караев база бир атты— румын хаан шериниң офицери чораан Йон Дическунуң адын адады. 1917 чылдың февральда ол Петроград госпитальга чыткан. Сегээп соонда Йон Дическу Выборг талада «Русский Рено» дээр заводка бухгалтер болуп ажылдай берген. Ооң соонда удаваанда Йон Дическуну Кызылгвардияның ажылчын отрядтарының өөредилге, кичээлдериннде бо-ла көрүп болур турган. Революцияның штабы Смольныйга «Октябрьны эрттирип, бүгү төөгүлүг хуралдарга олурушкан мен» деп, ол чугаалап турар.

Ооң дараазында — Чөөн фронт. Тулчуушкун болган черлерден Дик дээр кижиниң бижээн чүүлдери «Правдага» бо-ла көстүп келгилээр апарган. Ол болза Йон Дическунуң шола ады-дыр.

— Совет эрге-чагырганың тургустунганының соолунде баштайгы айларда-ла орус революция-биле эп-сетгил каттыштырылгазының шимчээшкини улам калбарган — деп, генерал Караев чугаалап олурар болду. Туттурган шериглерниң лагерьлеринге тургустунган социал-демократтыг организациялар большевиктерниң талазынче шилчип кээп турар апарган.

Туттурган хөй шериглер кызылгвардейжи отрядтарга кирип, интернационалчы роталарны, батальоннарны, полктарны тургузуп турган. Ынчаарда тургустунган Польша революстуг батальон мындыг батальоннарның база бирээзи болуп, ажылчы чоннар депутаттарының Минск Соведи аттыг бирги адыгжы полктуң составынга кирген. 1918 чылдың январьда ийи румын батальонну болгаш бирги Серби революстуг отрядты тургускан, ол отряд соолзүредир бирги Югослав коммунистиг полк болган. Ийи ай эрткенде Ташкентиге база бир интернационалчы отряд тургустунган.

Ындыг кезектерни чурттуң барык чүс хоорайларынга организастаан. Туттурган шериглер болуп турганнарны—чартык миллион интернационалчыларны каттыштыргы дег ындыг интернационалчы революстуг организацияны тургузарының эргежок чугулазы негеттинип келген. Ол организацияның организакчылары болза, ам немец ажылчын шимчээшкиниң хоочун ажылдакчызы Р. Роткегель, кеску чех эртемден А. Кольман, революсчу М. Бужор, Австрияның Коммунистиг партиязының хүндүлүг даргазы И. Копленг, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү Ф. Мюнних болгаш өскелер-даа болган.

1918 чылдың январьда Эвилелдер Бажыңының Колонналыг залынга социал-демократтар-интернационалчыларның Бүгү-российн съездизи чыылган. Ол съездиге 400 хире делегаттар олурушкан. «Бистер шуптувус чаңгыс кижи ышкаш, боо-чепсекти холга туткаш, орус революстуг чазакты деткиир бис» деп манифестини съезд хүлээп алган.

Акгвардейжилерге, контрреволюстуг үймээнчилерге удур интернационалчы отрядтарның тулчуушкуннарының болган черлерин генерал Караев чуруктан көргүсту. Кайзержи шериглерге удур Бела Куннуң отрядының тулчуушкун чорудуп турган чери Нарва бо.

Американчы Альберт Рис Вильямс баштаан отряд 21-ги адыгжы полктуң составынга туруп алгаш, генерал Красновтуң ак-казак кезектеринге удур дайылдажып турган Мурнуу фронт бо. Царицынга тургускан III Интернационал аттыг отряд Донга дайылдажып чоруп турган. А бирги болгаш ийиги Омск делегей отрядтарының дайынчылары Забайкальениң оруктары-биле чоруп турган.

Интернационалчы полктуң командири венгр Дьюла Варгиниң бижээн мындыг одуруглары мынчага чедир кижиниң сеткил-сагыжын хайныктырып келир: «Бис Волгага ак-гвардейжи офицер дээрбечилер-биле дайылдажып турган бис. Ленинге араатанзыг халдаашкын дугайында медээ бистиң сеткил-сагыжывысты килеңнетти, ооң төрээн хоорайы Симбирскини доп-дораан хостаарын шиитпирлээн бис... Сентябрь 12-де, кадыг-дошкун тулчуушкуннарның соонда, Симбирскини ээлеп алган. Ол-ла хүн эш Ленинге мындыг телеграмманы чорудткан: «Эргим Владимир Ильич! Силерниң төрээн хоорайыңарны ээлеп алганы дээрге, Силерниң бир балыыңарга харыы-дыр, а ийигизи дээш харыы—Самара болур».

Боо-чепсээн холга тудуп алгаш, аныяк Совет күрүнени камгалап турган чехтерниң болгаш венгрлерниң, кыдаттарның болгаш поляктарның, корейлерниң болгаш немецтерниң, сербылерниң болгаш болгарларның эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруктарының дугайында чүүлдерни шагда-ла эвээш эвести бижээн. Ындыг болза-даа Петр Боревичиниң дугайында кандыг-даа медээ барык билдинмейн келген. А кажан чаарга-даа ол кижиниң амыдыралы онаа эвес болган. Петр Боревич Чөөн фронтуга дайылдажып турган польша аъттыг шериглерниң командири турган. Шажын семинариязының кижи эдилкчизи Петр Боревич хамааты дайынның чылдарында интернационалчы кезектерни баштаан. Ол кезектерге поляктар, литвалар, латыштар, чехтер, орустар, белоруссьтар, украиннар, грузиннер, кыдаттар турган. Петро Боревич 1921 чылда өлүрткен болгаш Смоленскиде, 1812 чылдың Ада-чурттуң дайынынга өлгеннерге алдар кылдыр тургускан турас каалдың баарында орнукшуткан.

Түңнелинде генерал Караевтиң чугаалааны болза: Революсчу интернационалчылар боттарының пролетаржы хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткен. Хамааты дайынның чылдарында өске чурттарның улустарының төлээлекчилери Кызыл Шеригниң дайынчылары-биле хол-холундан тут тудупчуп алгаш, дайылдашпаан фронт чок болган. Ынчаарда чижеглээн сан-биле ап көөрге, Кызыл Шеригниң кезектеринге болгаш партизан отрядтарынга 300 муң хире интернационалчылар турган. Россияның улустары-биле кады олар Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чаалап алыышкыннарын эрес-дидим болгаш маадырлыы-биле камгалап турганнар.

Анатолий ЛЮБАРСКИЙ,
ПМА-ның корреспондентизи.

Агитквартираларны тургускан

Бай-Тайга районнуң чамдык суурларында кудумчуларның квартал аайы-биле агитквартираларын органзастап тургускан. «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында херээженнер чөвүлелиниң даргазы Мария Хертек суурга агитквартиралар тургузарын бир-ле дугаарында эгелээн.

Агитквартираның составы 15 кижиден ашпас. Ооң төвүн бир кварталдың делгем бажыңынга кылгаш, адрезин аңаа азып турарлар. Бир кудумчуда агитквартираның саны ооң хемчээлинден хамааржыр. Улуг кварталга ийи-даа агитквартира турууп болур.

Агитквартираның ажылын удуртуруунга даргазы, оралакчызы кылдыр ийи кижини соңгуп алыр. Ооң төвүнге кылып чорудар ажыл планын боттарының хуралынга бадылааш аскан турар. Агитквартирага өг-бүлениң кежигүннери шупту киржир, а чамдык таварылгаларда өөренип турар кижилер киришпес. Суурларда органзастап турар агитквартиралар дараазында сорулганы салып турар: ажыл шагының сөөлүнде чоннуң культурлуг дыштаныылгазын солун кылдыр эрттирери, концерт, диспут, ужуражылга кежээлерин, дааравн, чураан чүүлдерин делгелгезин органзастаары; хөй-ниитиге ажыктыг чүүлдерни кылыры, шеф, чурттакчы бажыңнарга, албан организация черлеринге арыг-шеверин удуртуру, кудумчу, суур чаагайжыдылгазынга киржири; кижилерниң кадыкшылын камгалаар сорулга-биле янзы-бүрү тайылбыр ажылын кылыры, беседалар, солун номчулгалары; корум-чурум камгалаарынга агитквартираларның ролюн күштелдирери, ажыл кылбас кижилерни илередип, оларны ажыктыг чүвени кылган турарынче сүмелеп, оларга дузалаары, янзы-бүрү чарышты органзастаары болгаш оон-даа хөй чугула чүүлдерни кылыры болур.

Районнуң Кызыл-Даг, Найырал, Тээли, Шуй суурларында тургустунган агитквартиралар концертин фермаларга, топ шаңнарга болгаш хойжу бригадалар төптеринге көргүзүп эгелээн. Найырал суурнуң 1, 5, 3 болгаш Кызыл-Дагның 5, 6, 11, 7 дугаарлыг агитквартиралары боттарының белеткээн концерттерин СЭКП райкомунуң пленумунуң киржикчилеринге көргүскеш, радиога база дамчыткаңнар. Агитквартираларны ам районнуң бүгү колхозтарында, школаларда органзастап эгелей берген. Агитквартираларны органзастап тургускаш, оларның ажылын эки удуртур талазы-биле суурлар боттарының аразында база чарыштыг.

Чер-черде партия организациялары, кодээ Советтер, хөй-нииити организациялары агитквартираларның ажылын удуртуп турар. Бо ажылга ылаңгыя школаларда башкылар улуг рольдуг болуп, ам-даа чаа-чаа арга-дуржулганы район иштинге нептередирин планнап турар. СЭКП райкому, райкүүском, ооң килдистери агитквартираларның ажылын улам экижидеринге хүн бүрүнүң практиктиг дузазын чедирип турар.

Н. СУТЛАЙ-ООЛ.

Николай Менген-оол — аныяк тудугжу, ынчалза-даа, ол тудугжунуң ажылынга мергежээн. Арматурщиктиң нарын ажылын-даа, балды туткаш бызаңнаарын-даа ол бир дөмей кылып билир. Менген-оол ам найысылал Кызылдың чаа универсалдыг магазининиң тудуунда шалыпчы ажылдап турар.

ЧУРУКТА: аныяк тудугжу Н. Менген-оол.

И. МИЛОНОВТУҢ фотозу.

Мөңгүн-Тайгадан хойжу

Мөңгүн-Тайганың чиге баарында, кезек дыттар чоогунда оргулааш черде, «Малчын» кодээ ажыл-агый артелиниң дуржулгалыг хойжузу Доңгак Биче-оол чурттап, ажылдап турар. 1966 чыл Мөңгүн-Тайгага аң-не кадыг-доңгуу кыш болган: хар улуг, ооң кадында мал аарыы база бар. Чамдык малчыннарга малдың чаш төлү алзаа хорамчалыг болгулаан. А Доңгак Мазыкмевич чүс хойга онаажтыр 98 хураганны камгалап ап шыдаан.

Ындыг берге кышты ооң чедиишкиниг болганының чажыды чүдел? Ол бо-дур: бирээде — кыштагда кажааларны шыптарлыг септээн. Кажаа иштин кезээде кургаг болгаш арыг-шевер тургузар. Чаш хураганны бодуун-даа бол, сакман аргазы-биле ажаар, хураганнарга сугну чылдып бээр, шайны-даа хайындыргаш, суттеп бээр. Доңгак Биче-оол чыл санында-ла бодунуң өг-бүлезиниң күжү-биле сеспен он тонна чедир сигенни белеткээр, кыштың кадыг берге үезинде малга ону болгаш өске-даа чемнерни немелде кылдыр бээр.

Ийиде — Мөңгүн-Тайгага хойну чүгле одарладыр деп чугаалап болур, ынчангаш ол күскээр кыштаанга кожуп келгеш, хойларны ээзен ырак, хар дуй хөртүктенмээн черлерге одарлаткаш, а хөй оолдап турар үеде кыштаг чоогунга курлап алган одарынга оъткарар. Ооң база бир онзагай чүүлү — малды хүн бүрүде планнап алган одарларынга кадарар. Хат-шуурганныг хүннерде ыжык мээстерге баар. Чай келирге, Карғы-Бажының сериин, оъттуг чайлагларынга дөрт-беш удаа көжүп тургаш, хойларын семиртип алыр.

Эрткен чылдың кыжынында малчынның турган черинге улуг шуурган болган, бир катап дүн ортузунда ол улам дам барган. «Мындыг күштүг шуурган ховар болур чүве болгай, даарта эпчас болза, малды кала, канчаар кадарар чоор» деп боданып хонган. Эртенинде туруп келээн, бажыңның эжиин ажыдар дээрге, хар дуй хөртүктеп каапкан болган. Аргазын херегжеп тургаш, үнүп кээрге, хой-даа, хураган-даа кажааларының аастарын база дуй хөртүктеп каапкан. Малчын бажыңынче кончуг дүргенкиргеш:

— Айыыл болган-дыр, дүрген туруңар — деп кааптааш, ынай болган. Өг-бүлениң кежигүннери кажаалар аастарында хөртүктү хүүрек-биле казып тургаш, кажааларын ажыдып алган. Малчыннар кезек када дыштанып, чемненип олурда, Биче-оол шайын сарталыпаан:

— Бөгүн берге хүн-дүр, хойну мен кадарып көрейн, силер кажаа аскында, бажың эжииниде харны аштап, хураганнарны эки чемгерип турар силер — деп чугаалааш, коданның адаанче алдан хоюн сүрүп алгаш, эрес чоргаар апарган дег чорупкан. Ол дүне чамдык коданнарның кажааларының аастарын дугаап хөртүктерни колхоз төвүнден тракторлар келгеш, аштап турган таварылгалар бар. Кызымак малчын деп чүве бо-дур, мындыг кижи турда, ажыл хайнып турбайн канчаарыл!

Ийет, күзел-сорук турда, демниг ажылдың түңнели эки. Оон-биле кады, мындыг ажылдааны дээш, чон оларны хүндүлээр, оларга чоргаарланыр, а администрация, хөй-нииити организациялары демдеглеп-даа турар. Ооң бир чижээ бо: Доңгак Мазыкмевич Москвада улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинге 1966 чылда чораан. А сөөлгү соңгулдада үезинде мөңгүн-тайгажылар ону Тыва АССР-нин Дээди Совединиң депутадынга ам ийи удаа соңгуп алганнар.

— Доңгак Мазыкмевич биле ооң кадайы Дыртынаа Мага-Шириевна бистиң колхозтуң шолбаннары болгай, бис оларның байлак дуржулгазындан өөренип ап тур бис, ажыл дээрге амыр-дыжын-даа бодавас, аажок кызымак кижилер чүве — деп, Мөңгүн-Тайганың малчыннары ооң дугайында чоргаарал-биле чугаалажырлар.

Оон-биле кады Доңгак Мазыкмевичиниң ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле шаңнааның, ийи чыл бурунгаар Тыва АССР-нин Дээди Совединиң Президиуму аңаа Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг атты тывыскаанын база айтыр бис.

— Бо бедик шаңналдар мени күш-ажылче улам сорук киирген. Совет эрге-чагырганың бежен чылының байырлалынга чаа-чаа чедиишкиннер-биле ужуражыр дээш, чүс хойга онаажтыр чүс хураган алыр дээн хүлээлгемни ам күүседип шыдапкан мен. Дүк кыргылдазының талазы-биле хүлээлгем күүсеттинеринге бүзүрээр мен. Бо чылын бодумнуң өг-бүлемниң кежигүннери-биле кады 10 ажыг тонна сигенни кезип алыр, кыштаг септелгезин ылавылаалдыг кылып алыр хүлээлгени алган мен — деп Доңгак Биче-оол чугаалаар.

Ам бодунда быжыглаан хойларны хүр, эки чазагладып турар.

Депутат хүлээлгезин күүседир дээш ол улуу-биле кызыдып турар. Ылаңгыя Мугур-Аксы суурнуң соңгукчулары чаа школа тудуунга херегжээр чамдык чугула тудуг материалдарының дугайында айтырыг тургузуп, хемчег алырын депутадынга чагаан. Ооң түңнелинде Доңгак Мазыкмевич Кызылга чорааш, ол айтырыгны хамааржыр организацияларга тургускан. Ам чамдык чүүлдер күүсеттинген-даа.

Мөңгүн-тайгажыларның идегелин Доңгак Мазыкмевич моон соңгаар-даа төлептиг бүзүредип шыдаар.

К. ХЕРТЕК.

Кожааларның дуржулгазы

ЭКОНОМИКА АЙТЫРЫГЛАРЫН КОЛДАДЫР

(Красноярск крайда „Большевик" колхоз беш чылдың ийиги чылында)

Хаван ажылынга ховуктa немелде доңан эң бедик болур чем рационун тургузар. Ол чорук семиртилгениң хуусаазын кызырганы, 90—100 кг хаваннарны дужаар арганы бээр. Семиртилгеден камналга 7875 рубль болур.

Күрүнеге садар, үрезинге херегжээр тарааны автомашиналарга чүдүрерин бо чылын бүрүн механизастаар. Ириди өдек чүдүрерин, картофель ажаап алыышкынын, бодуун мал чемнери белеткээрин, оларны малдың чемненир черинче сөөртүрүн база механизастаар. Механизастаашкын бедиирге, хол-биле кылыр ажыл кызырлыр. Санаашкынның көргүскениинден алырга, үстүнде саваттынган бүдүрүлге чорудулгаларының ачызында 14 муң ажыг рубль камналга алдынар.

Техниктиг нормаларга болгаш шөл база участок бүрүзүнүң тодаргай байдалдарынга дүүштүр агрегаттаашкынны шын чорудары, агрегаттарны кожуг машиналары болгаш чепсектери-биле шын четчелештирери планнаттынган. Практиканың көргүзүп турарындан алырга, трактор четче ажылдавас болза кывар, чаар материалдар артык чарыгдаттынар, механизаторларның материалдыг сонуургалы, ажылдап кылышкынның нормазы кудулаар. Тракторнуң тырттар кужу кожуг чепсектер-биле 90—95 хуу хандыртынганда ажыл эң-не камналгалыг болур. Чүгле чаңгыс бо чурумну сагыырындан ажылдап кылыышкынның ээлчегде ортумак минимуму 7—8 хуу бедидип болур.

Кожуг херекселдерни ажылга белеткээрде, колхозка андазын бистерниң, культиватор майыктарының шаптыланырын шыңгыы контрольдаар, андазын, культиватор бүрүзү кур бистерлиг, майыктарлыг болур.

Ажыл-агыйда бар тракторларны оларның эң-не камналгалыг болур черлеринге ажыглаары шуут чурум. Трактор агрегаттарының курут маңнаарын мырыңай эзээжедир. Тракторларны кывар, чаар материалдар-биле шөлге заправкалаар. Чазын хөрзүнүң четчип турарынга, үнүштү ажаап турда бок үнүштерниң үнүп келиринге, ажаап алыышкын үезинде тарааның быжып турарынга хамаарыштыр колхозтуң агрономy агрегаттарның ажылчын участоктарга ажылдаарының маршрудун доктаадыр. Механизаторларга наряд-онаалгаларны трактор-хову бригадазының бригадири ажылга кирериниң мурнуу үезинде бээр.

1966 чылда колхозка автомашиналарның чүък чүдүрүлгезиниң коэффициентизи чүгле 50,3 хуу болган. Бо чылын автомобиль парыгының белениниң коэффициентизин 90 хуу чедирери көрдүнген. Бо саваттынган хемчеглерниң хараазында чымчак аңдарылгага шилчидерге гектар аңдарылганың бот-үнези 5 хуу хире, а тонна-километрниң бот-үнези—3 хуу чиигээр.

Продукцияның единицазынга күш-ажыл болгаш акша-хереңги чарыгдалдарын эзээжедир, көрдүнген хемчеглерни боттандырар төлээде, бүдүрүлгениң бүгү участоктарынга, ажыл-агыйның бүгү адырларынга күш-ажылдың органзастаашкынын улам экижидер, камналга чурумунга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге колхозчуларның материалдыг сонуургалын бедидер.

1967 чылда бүдүрүлгениң тускай эртемниглери болгаш органзакчылары бүдүрүлгеге, мал ажылынга болгаш септелге-тудуг ажылдарга күш-ажылды эртемге үндезилээш органзастаарын нептередир. Бүдүрүлгениң бүгү чорудулгаларынга, байдалдың таарыжыр аайы-биле, ажылчыннар элээн үр хуусаада (беш, он хонуктарның, айның) наряд-онаалгаларлыг болур. Ажылчын кужун болгаш механизация херекселдерин ажыл бүрүзүнүң хемчээлинге дүүштүр болгаш ажылдап кылыышкынының техника талазы-биле үндезилеттинген нормазын ёзугаар тургускулаар.

1967 чылдың январь 1-ден эгелээш, колхозчулар болза совхоз нормазын болгаш расценказын ёзугаар күш-ажылдың магадылаттынган акша төлевиринге шилчээн. Чоокку үеде шаңнал системазын ажылдап кылгаш, бадылаан турар. Ооң үндезинин болза күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң деңнели болгаш өзүлдези, бүдүрүлге чарыгдалының эзээжээри болур. Бүдүрүлгениң бүгү участоктарынга — хову, мал ажылынга, автогаражка ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгалыг болуруунуң элементилерин тургузаар. Бригадаларга болгаш фермаларга чыл онаалгаларын бээриинден аңгыда, тус-тус ажыл күүседикчилеринге онаалта-лимитти база бээр. Чыл онаалгаларын бүдүрүлгениң байдалын көрүп тургаш, айлар аайы-биле таарыштыр кылыр. Механизаторларның, чолаачыларның, мал ажылдакчыларының кижи бүрүзүнге онаажтыр камналга чедип алганын санап турар.

Бүдүрүлге участок бүрүзүнге ажылдың түңнелдерин ай санында кылып, күш-ажылга болгаш акша-хереңгиге чеже камналга чедип алганын тодаргайлаар. Ай бүрүзүнүң медээ бюллетени турар, аңаа болза кым кандыг арга-биле чежени камнап алганыл, бодунуң хүлээлгелерин кым, чүге күүсетпээнил дээрзин айтыпшаан, акша-хереңги болгаш күш-ажылга чедип алдынган камналганың барымдааларын түңнеп анализтээр. Чарыштың түңнелдерин кылырда, продукция бүдүрер талазы-биле планның күүселдезиниден аңгыда, күш-ажыл база акша-хереңги камналгазының талазы-биле хүлээлгелерни болгаш онаалгаларны канчаар күүсеткенин база ап көөр.

Кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң чарыгдалында кывар, чаар материалдар, артык кезектер, септелге болгаш тудуг материалдары, ажыл-агый болгаш транспорт херекселдери, эм чүүлдери болгаш тускай хептер улуг черни ээлеп турар. Үнүш ажылының нийти чарыгдалында олар 25 хуу, а мал ажылында—15 хуу чедип турар. Бо айыттынган үнелиг чүүлдерниң чарыгдалын чурумчудар чорук акша-мөңгүн камналгазының талазы-биле черле боттуг курлавыр болур. Ажыл-агый херекселдериниң хевир бүрүзүнге хамаарыштыр колхозка оларны эдилээриниң хуусаазын доктаадыр болгаш оларның дугайында харысалгалыг кижилерни тургузар. Тудуг материалдарын: туйбуну, цементини, будуктарны, кадагларны болгаш өскелерин-даа ажыл күүседикчилеринге шыңгыы лимит ёзугаар бээр. Чүгле моон күзели-биле муң ажыг рубль камнаттынар.

Тракторлар, кодээ ажыл-агый машиналары болгаш автомобильдер септээрде, оларның янзы-бүрү кезектериниң үрелиишкиннерин эң шыңгыы илередип доктаадыр, техника ажыглалының септелгелер аразының хуусааларын ылавылаалдыг сагыыр. Техниктиг ажаалганы өйүнде кылыр, баш удур септелгелерни кылып турары машинаның эдилээр хуусаазын узадыр. Техника эдилелин экижидерин база ап көөрге, бо хемчег 3,5—4 муң рубльди камнап алыр арганы бээр.

Хову ажылдарынга тракторларны болгаш комбайннарны заправкалап турда, кывар чүүл төгер чорукту узуткап, одалга аппаратуразын шын таарыштырып, кывар чүүл чарыгдалын шыңгыы контрольдап тургаш, өртээ 400 рубль түңнүг кывар, чаар материалдар камнаттынар.

• • •

Красноярскиниң Кодээ ажыл-агый эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчыларының киржилгези-биле «Большевик» колхозтуң тускай эртемниглериниң күш-ажыл болгаш акша-хереңги камналгазының талазы-биле ажылдап кылганы хемчеглерни чүүлдүг деп көрген болгаш оларны амыдыралга боттандырар дээш идепкейлиг ажылдап кирипкен.

Колхоз баштаар черниң бадылааны үстүнде хемчеглерни ылавылаалдыг күүседиринге тускай эртемниглериниң база бүдүрүлге органзакчыларының харысалгазын улам бедидер сорулга-биле ол-бо ажылды күүседириниң тодаргай хуусааларын болгаш хемчег бүрүзүнге онаажтыр күүседикчи кижилерни тодаргайлаан.

(«Большевик» колхозтуң даргазы Н. Горбеченконуң болгаш экономика эртемнериниң кандидады М. Вершининниң «Красноярский рабочий» солунга бижээн чүүлүнден алган).

ГРЕК ПАТРИОТТАРГА ХОСТАЛГА!

ТАЙБЫН КАМГАЛАЛЫНЫҢ СОВЕТ КОМИТЕДИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Грецияда монархо-фашистиг диктатураның тургустунганының түңнелинде ында болуп турар болуушкуннар-биле холбаштыр тайбың дээш совет демиселчилериниң, бүгү совет кижилерниң ханы килеңнээшкинин Тайбың камгалалының Совет комитеди илергейлеп тур.

АКШ-тың империалистиг бөлүктериниң деткимчези-биле чурттуң кедергей барыын үзелдиг реакцылыг идегеттериниң кылганы шериг эргилдези Европада фашистиг айыылдың чаа одааның тургустунганын айтып турар-дыр. Улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадыр дээш, Европага тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаар дээш демисежип турар европейжи чурттарның улустарынга Грецияда реакция ажык чөңгээни кылган.

Гитлержи фашизмге удур демиселге боттарының аттарын алдаржыткан грек улустуң эң эки оолдар, кыстары — Манолис Глезосту, Киркосту, Илиуну болгаш өске-даа муң-муң кижилерни туткаш, кара бажыңнаан. Хоругдаттырган патриоттарны өлүрер деп кыжанып турар-дыр. Ынчангаш сүлчээлежикчилерниң бүгү-ле антидемократтыг үүлгедиглерин соксадырын болгаш хоругдаттырган демократтарны — тайбың болгаш депшилге дээш демиселчилерни хостаарын совет хөй-нииитиниң калбак бөлүктериниң мурнундан Тайбың камгалалының Совет комитеди негеп тур.

Бүгү-ле грек патриоттар-биле — тайбың дээш демиселчилер-биле ачы-дуңманың эп-сеткил каттыштырылгазын тайбыңның совет талалакчылары илергейлеп тур. Хосталга, аас-кежик болгаш тайбың дээш грек улустуң эрес-маадырлыг үнүн хосталганың болгаш депшилгениң дайзыннары боой тудуп шыдавас дээрзинге бүзүреңдиг бис.

Фашизм чүнү-даа чедип ап шыдавас! Реакцияның болгаш империализмниң караңгы күштерин тайбыңның болгаш депшилгениң херээ тиилеп үнер! Грек патриоттарга хосталга!

СОВЕТ ЖУРНАЛИСТЕРНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Грецияның хааны Константинге болгаш грек чазакка чоруткан медеглелинге ССРЭ-ниң Журналистер Эвилелиниң баштаар черниң секретарьлары Грецияда шериг-фашист эргилдезиниң органзакчыларын парлалганың, радионуң болгаш телевидениениң бүгү совет ажылдакчыларының мурнундан килеңниг буруу шапкан. Эрге-чагырганы ээлеп алган монархо-фашистер грек улустуң конституция ёзугаар болгаш демократтыг эргелерин дерзии ёзу-биле таптай базып турар-дыр. Политиктиг парламент болгаш хөй-нииитиниң хосталгазы болгаш аас-кежик дээш идепкейлиг демиселчилерни тудуп хоругдап, хилинчектеп, күчүдеп турар-дыр.

Акропольдуң маадыры, грек улустуң чалбыыштыг патриоду Манолис Глезос ышкаш ындыг шылгарааңгай журналистерни-демократтарны база гитлержи фашизмге удур маадырлыг демиселге боттарын өлүм чок болдурган Элладаның өске-даа хөй-хөй алдарлыг оолдарын үймээнчилерниң кара-туразында аажылаарынга белеткенип турарының дугайында ханы кайгаткан.

Хоругдаттырган бүгү кижилерни хостаарын, конституция болгаш парламент хосталгаларын катап тургузарын совет журналистер негээн. Конституцияда көрдүнген хосталгалар дээш, демократия болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселди чорудуп турар грек улус-биле совет журналистер эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээн.

УДУРЛАНЫЫШКЫН ЧЫСКААЛЫ

Манолис Глезосту кара-туразында аажылаар деп турарынга удурланыышкынның демдээ кылдыр Грецияның Москвада элчин черниң бажыңының чанынга апрель 28-те чыскаал болган.

Чүс-чүс чыскаалчылар, даштыкы янзы-бүрү чурттарның Москваның дээди өөредилге черлеринде өөренип турар студентилери кудумчуну долдуп келген. Фашизмге удур шылгараңгай демиселчи—грек улустуң маадыры М. Глезосту болгаш өске-даа патриоттарны хостаар деп негелделер бижиттинген плакаттарны олар тудуп алгаш чоруп турган.

ДҮРҮМ ЧОК ШИИТКЕЛДИР

Тайбың камгалакчыларының Чехословак комитеди грек хаанга телеграмма чоруткаш, Грецияның национал маадыры М. Глезосту ужурдүрүм чок аажылаар деп турарынга удурланыышкынын илергейлээн. Өлүрүп шаажылаар деп дүрүм чокка үндүрген шииткелди күүседир чорукка шаптыктаарын негеп тур бис деп, тайбың дээш чехословак демиселчилер медеглээн.

ГДР-НИҢ ЖУРНАЛИСТЕРИНИҢ УДУРЛАНЫЫШКЫНЫ

Грецияның национал маадыры, журналист М. Глезосту өлүрүкчү ёзу-биле аажылаар деп турарынга шииткелдиг удурланыышкынын ГДР-ниң журналистер эвилели илергейлээн.

Маадырлыг грек патриотка өлүмнүг айыыл кыжанып турарын демдеглээш, М. Глезосту камгалаар дээш калбак кампанияны нептередиринче ГДР-ниң чонун ол эвилел кыйгырган.

Хамык ужур төлевирде бе?

Самагалдайның Культура бажыңының билет садар кассазының эжиинге ээлчег манаан кижилер-ле долу бис. «Он алды хар четпээннерни киирбес» деп кааш, ам билеңин садыглай бээр онза чаа кино билеңин-даа садып аар дишпээн бис.

«Империалистиг разведканың чимзениишкиннери — тайбыңга кыжаныг» деп лекцияны Москва чурттуг лектор Николай Васильевич Смирнов номчуур дээн деп, дыңнаан бис.

— Лекцияны садып дыңнаар хамаан чок, барып дыңнаңар деп чалап турда безин баар кижи чок боор ийик монар, көөр-ле-дир ийин, моон чүү болур эвес—деп, бир-ле кижи ынаар эжик кастында чугаалаңнады.

Шупту-ла ынаар көрнү бердивис. Хөй-нииитиниң шугуму-биле чоруда бээр хемчеглерге-даа кириипес, харын милиция черинге туттуруп алгаш, биче хулиган херек кыла каапкаш, бо-ла шииттирип алган чоргулаар К. дээрзин дораан-на танып каапты вис.

— Хамык ужур төлевирде деп бодаар сен бе? Орус дылды билирим багай-даа болза, улуг черден келген лекторну дыңнаар дээш, дөө «Чодураа» колхозтан базып чоктап келдим. Өртектиг лекция, харын черле лекция, сеңээ-ле хамаан чок ыйнаан. Чүвени билип ап чорууга кижээ эки боордан башка, хоразы чүл?— деп, тоннуг ашак кежээлеп үнду.

Чамдык эштер оон-моон киржип, чүве сонуургавас кижилер-биле туттунчуп турган чоорул дээрзин ашакка чугаалаан хире болган соонда, ам чуруум катап тургустунган.

Удаваанда лекция эгелээн. Лекция эң солун болган болгаш барык ийи шак иштинде, залга сээк-даа ужар болза дыңналыр хире ыржым турган. Олуттар хамаан чок, кижи бутка турар безин хостуг чер чок болган.

Николай Васильевич лекцияны эң солун номчаан. В. И. Ленин-биле каш удаа ужуражып, ооң камгалалынга ажылдап чораан кижини чон көрүксээр, сонуургаан чүүлдерин оон айтырар-даа турган. Эш Смирнов Самагалдайның болгаш Чыргаландының школаларынга барып, өөреникчилер болгаш башкылар-биле солун беседаларны чоруткан.

Өртектиг лекцияларны чүгле төп черден келген лекторлар кылыр, район иштинге ындыг лектор турбас дээр хоон бар болза, ол окта буруу. Районда, ол ышкаш Самагалдайда кандыг-даа темага лекцияны эң солун номчуп болур мергежилдиг эштер бар. Районнуң «Билиг» ниитилелиниң организациязы болгаш ооң чер-черде бөлүктери ыяк кылдыр белеткеттинген өртектиг лекцияларны органзастаарын херек кырында боттандырар үе келген.

С. ТАМБА.

Телеграф медээлеп, дамчыдып тур

Агрессияны соксадыр!

ХАНОЙ. ВДР-ниң садыг палатазы Ханойнуң хамааты аэропортун болгаш Хайфон порттуң девискээрин америк ужар чүүлдүң бомбалап базылааны-биле холбаштыр удурланыышкынның медеглелин кылган. Ол бомбалаашкын болгаш боолаашкынның түңнелинде делегей харылзаазының Ханой портунга когаралды чедирген. Хайфон портка турган англи садыг судноларын бертиндирген, 6 англи далайжыларны балыглаан.

РИМ. ИСП-ИСДП каттышкан партияның социалистери массалыг чыскаалды «Вьетнамга тайбың дээш!» деп лозуң-биле эрттирген. Италияның Коммунистиг партиязы, демократтыг өске-даа партиялар болгаш бөлүглелдер ол чыскаалды деткээн. Чыскаалчылар «Вьетнамга Хосталга!», «Америк агрессорлар сөнезин!» деп йөрээлдерни салып турган.

МЕХИКО. Мексиканың Вьетнам биле эп-сеткил каттыштырылгазының комитеди медеглелди кылып, Вьетнамның Демократтыг Республиказының хоорайларын болгаш чурттакчылыг черлерин америк ужар чүүлдүң бомбалаарын күштелдиргени-биле холбаштыр АКШ-тың чазаанга шиитпирлиг удурланыышкынны илерейлеп турар. Ол агрессчи хөделиишкиннер делегей байдалын улам чиидиглендирип, делегей дайынынче чоокшуладып турар дээрзин медеглелде айыткан.

НЬЮ-ЙОРК. Хүрээлерниң бүгү-делегей чөвүлелиниң чиңгине секретары доктор Юджин Блейк Вьетнамның Демократтыг Республиказын бомбалаарын соксадыр деп АКШ-тың чазаан кыйгырган. Каттышкан Штаттар бодунуң бомбалары-биле «Вьетнамны — соңгу-даа база мурнуу-даа талазын узуткапдаа каар чүве» болза Мурнуу-Чөөн Азияга тиилелгени чедип ап шыдавас деп, Блейк медеглээн. Вашингтоннуң амгы угланыышкыны бүгү делегейге аажок айыылдыг болуп турар дээрзин Блейк демдеглээн.

(СЭТА).

Кудумчуларда хуудустар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Демократияны болгаш хосталганы камгалаар деп кыйгырыглыг хуудустар Афинының кудумчуларында костүп келген. Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң дамчытканы-биле алырга, ол болза апрель 21-де фашистиг сүлчээниң түңнелинде тургустунган чаа ёзу-чурумга удурланыышкынның баштайгы илередиишкини болган.

Массалыг митинг

КОЛОМБО. (СЭТА). Цейлоннуң депшилгелиг күштериниң органзастаан массалыг митингизи болган. Митингиниң киржикчилери социалистиг лагерьниң чурттары-биле каттыжар болгаш кады күженишкиннери-биле Вьетнамдан америк империалистерни үндүр сывырарын чедип алыр деп, Кыдаттың чазаан кыйгырган.

Айыылдыг угланыышкын

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Вьетнам улуска удур кемниг дайынның калбарып турар дугайын Вьетнамдан келген шериг медээлери херечилеп турар. Америк ужар чүүл президент Джонсоннуң шиитпирин ёзугаар бомбалаашкынның объектилерин калбарткан — америк ужар чүүл бомбаларны Ханойнуң болгаш Хайфоннуң сырый чурттакчылыг районнарынче, цемент заводтарынче болгаш электростанцияларынче октап турар.

АКШ-тың чазааның бо угаан-сарыыл чок болгаш айыылдыг угланыышкыны чуртта болгаш конгресстте шыңгыы дүвүрээзинин болдуруп турар. Салдарлыг элээн америк сенаторлар дайынны айыылдыы-биле калбартып турары дээш Джонсоннуң чазаан буруудаткан. Сенаторлар Макговерн, Фулбрайт, Грюнинг, Роберт Кеннеди бомбалаашкынның объектилерин калбарткан чорук делегей дайынын өскүзүп үндүрүп болур дээрзин айыткан.

«Дайынны калбартырында чаа үе-чада, Соңгу Вьетнамда аэродромнарны бистиң бомбалакчы самолеттарывыстың бомбалааны бистерни улуг дайынга чоокшулаткан...» деп, сенатор Макговерн медеглээн.

«Эрте-даа азы орай-даа бол хөй миллион америк аныяктарны төнчү чок дайынче киир тыртар ужурлуг бо айыылдыг политика туруп турда ыыт чок олуруп шыдавас мен» деп, Макговерн немеп чугаалаан. Вьетнамга шериг күжү-биле шиитпирлээр дээр Джонсоннуң чазааның чүткүлүн ол шиитпирлиг буруу шапкан. Эң агрессчи бөлүктерниң чорудуп турар дайын планнары бууралп дүшкен деп чүвени вьетнам дайынының дуржулгазы көргүскен дээрзин Макговерн чугаалаан.

«Дайын болза бистиң айтырыгларывыска кезээде-ле харыы эвес, кижилер өлүрер чорук база-ла харыызы бербейн турар болгаш угаазылалдыг кижилерге өске кандыг-бир харыы аңаа турар ужурлуг дээрзин» сенатор Макговерниң чугаазы Каттышкан Штаттарның улузунга сагындырып турар-дыр» деп сенатор Роберт Кеннеди медеглээн.

Аденауэр өлген

БОНН. (СЭТА). Германияның Федеративтиг Республиказының канцлери чораан Конрад Аденауэр чоокта чаа өлген. Ону хоорjүдеринге Францияның президентизи де Голль, АКШ-тың президентизи Джонсон, Великобританияның премьер-министри Вильсон, Италияның премьер-министри Моро болгаш албанның өске-даа төлээлекчилери киришкен.

Виэйраның медеглели

БОГОТО. (СЭТА). Колумбияның Коммунистиг партиязының чиңгине секретары Хильберто Виэйраның апрель 26-да кара бажыңдан хостаалып үнген соонда медеглээни болза: «Демисежир болгаш камгалаар ужурлуум идеология болгаш политика талазы-биле үзел-бодалдарым дээш мени дүрүм чок ёзу-биле тудуп хоругдаан».

Март 10-дан эгелээш чуртта депшилгелиг болгаш демократтыг күштерге удур дерзии үүлгедиишкиннер күштелген деп, Виэйра чугаалаан. 500 ажылдакчыларны тудуп хоругдаан болгаш кара бажыңнарга олурткан, оларның чамдык кезии хосталганы алган, ындыг болза-даа чүс-чүс колумбий патриоттар кара бажыңнарда аңга чедир хилинчектенип чыдарын көрбейн барып болбас деп, чиңгине секретарь демдеглээн.

Колумбияда политиктиг хоругдаттырганнарның хосталгазы дээш демисежип турар бүгү кижилерге өөрүп четтиришкинин Виэйра илергейлээн.

1967 ч. апрель 30.
ШЫН
3-кү арын

ЧАА ШУЛУКТЕР

Кызыл — Азияның чүрээ

I

Төөгүнү четче бүрүн
Долу билбес болзумза-даа.
«Белоцарск» кода дээрин
Бичемден-не билир чордум.
Адың ынчан өскениң бол,
Ажылчыннар үндезилээн.
Тыва, орус найыралдың
Тыны, чүрээ болуп келдиң.
Орус, тыва партизаннар,
Одаг кыпсып шуулган чытташ,
Актар артының ширбий шапкаш,
Адың солаан, — Кызыл болган
Төрүттүнгеш, эрткен оруун
Төөгүзү бүдүп, читпээн,
Арлып читпес алдын-биле
Архивинде бижиттинген —
Кызыл — он дөрт чылда төрүттүнген.

Кызыл — Октябрьдан одунган
Үр-даа эвес — үжен чылдар
Үезин мен сактып ор мен.
Ол душте Кызылым сен
Овур кирбээн, бөдүүн турдуң.
Элезинниг, ээр-дагыр,
Ээзиргей кудумчулуг,
Чавыт ыяш бажыңнарлыг
Чазак төвү — «Белдир» турдуң.
Ажыл-үүже, эртем, билиг,
Амыдырал шуудаваан.
Амгызынга деңнээр аажок
Анаа бөдүүн суур турдуң.
Ынчанмыже, ынчаарда-ла
Найысылал — хоорай болуп

Каттагайга адың алгып,
Бартага чүрүткан сен.
Кызыл — арат чазак төвү турдуң.
Кызыл — Таңды Тыва найысылалы.

II.

Ам бөгүн Кызылым сен
Азияның чүрээ — төвү.
Енисейниң бажын кастаан
Эң-не чырык шолбаны сен.
Туйбу, даштан тудуп кылган,
Туруглар ззыг, бедик, каът-каът,
Энгиске өннүг бажың-завод
Эриин ашкан, чаптылып тур.
Орду, театр, эмнелгелер,
Онза чараш школалар,
Садыг-дарёк, парктар
Саян дааның чечээ-ле-дир.
Алдын мөңгүн, бараан, эт-сеп.
Аңдашныг чем, эм-таң аймаа
Заводтардан, комбинаттардан
Сагрлып туру — пөктүже тур.
Бөрүнчүктелген, чечек шыпкан.
Хөнү, делгем, арыг-силиг
Кудумчулар чеже чүве.
Кударанчыг, чараш-ла-дыр.
Чайырлыг ак демир куштар,
Чалгыны чок кан чааннар,
Черде, дээрде чаржып турда
Черле чүү даар: тоолда дег-дир.
Алдын холде эштип чоруур
Аңгырлар дег каас-шиник
Чурттакчылар аразындан
Чурумалын ырлап тур мен! —
Кызыл — Азияның чүрээ шолбан.

Кызыл — аныяк чараш хоорайым!

Александр ДАМБЫ-СҮРҮҢ.

ДЕВИ, НАЧЫН!

Черивистиң кыры чазын
Четчип үнген чечек ышкаш.
Чурттагалганың, демиселдиң
Чурумалы болу берген.

Ада-чуртта совет частың.
Акы-дунма найыралдың.
Маадыр иштиң байырлалы —
Майның бирин уткуп туру.

Тиилелгелиг совет улус
Дидим ишчи начыннарың.
Өөрүшкүзүн девидип тур —
Өнүүктери магадазын!

Совет чоңга, тайбың чолга
Шоглап турар куурумчулар
Адааргазын, сүртезиннер —
Ажыл-ишчи начын, деви!

Чедиишкинни хереденген,
Чечектелген чуртувустуң
Майның бири — часкы чаагай
Байырлалың уткуул, өннүк!

М. САГДЫ.

Эзээн чылдар дургузунда хоорайга ажылдап чурттап турган, а ам төрээн черимде аваммы бе-рып көөрү-биле белеткенип алганым бо. Мээң ынак, ай ышкаш ак баштыг авам! Ол дээрге, ми-нута хиреде безин амыр-дыш көр-бес, бажың иштинге ижениир ийикпе, мал-маган аразында ту-рар ийикпе, кезээде-ле чымыштыг болгаш чамдыкта бажын дырап алырын безин уттуптар амытан-на болгай.

Мээң олуруп келгеним почта машиназы аалывыстың одаанте тура дүштү. Черже дүже халыырым билек-ле, авам мени көрүп кааш, тудуп чораан хумуңун чер-ге сала кааптааш, меңээ уткуш-тур келди-ле. Каш чылдар мур-нунда мооң аъттанып чорупп тур-ганымны сактып келдим. Авам ынчаарда бир холунда хумуң ту-дуп алган, холун чайбыпшаан ма-шина соонга үр-ле кылаштап олурган чүве. Мээң өөрүм мын-ча дишкеннер: «Сээң аваң ам-даа көңгүс эрес, кашпагай-дыр». Аваммның базымнарын ам көөрүм-ге, ынчангызымндан-даа артык кашпагай, чиик ышкаш болду. «Ийе, аваммның эрес, кашпагайы хевээр-дир!».

Авам, мээң дүрзү-шырайымны кезээ мөңгеде бодунуң чүрээнге шыгжап алыр дээн чүве ышкаш. ссаалда үезинде кедер үе-чар сии-ген эрги шыва тонунче мени так чырпа куспактап алган, чуш-кууже, хаваамче ошкагылап, ба-жым дүгүн суйбап, аас-кежиктиг карактары-биле үр-ле көрүп туру.

— Эки чедип келдиң бе, оглум? Могавадың бе? А мен дээрге, се-ни бо чылын келбес боор деп бо-дап турдум — дээш, хөрээн ажы-да улуг тынгаш: — Дадыга бе-рип-тир сен, оглум, бичии сек-рээн-даа, ынчалза-даа көңгүс ө-ппээн-дир сен. Мооң чоруурун мурнунда чурукка тырттырганы-ыысты сакты-дыр сен бе? Чурук-та менден бичии-ле бедик болгай сен, а ам база ол-ла хевээр-дир — деп, авам чугаалады.

— Шынап-ла, авашкылар деңулус-тур моонар — деп, чанывыска турган Чапшал дээр шуваганчы чугаалай-дыр.

Хепертен ырак эвесте алгы үнду:

— Эй, Энийгээ (кожалары авам-ны ынча деп адаарлар, а авам-ның чогум ады Энаргалма), ө-күс хураган сүдүңүү доңгайтыр ижип каапты!.. Бо сыпптарны кижи кадарып шыдавас, чер ал-дындан үнүп турар чүве-биле дө-мей-дир ийин.

Авам хумуңун барып көрдү:

— Бо хумуңнуң чартыы хире сүт болгай, а ам аяк иштн безин четпес артып-тыр. Сүт-даа кан-

чаар, кулугуруун тыраны чарлы берип канчаар болду.

Хураган эник ыт ышкаш оглаа-ныр, бодунуң бүгү-ле хевирин көргүзерин оралдашканазы, одар-же дешкилеп бар чорда көөрге. «Сагып човаанар, мен канчап-даа барбас мен. Сөннелиннер дээш четтирдим» деп чораанзыг-даа.

• • •

Хоорайга чурттап тура, аваммны болганчок-ла сактыр турдум, а соолгу үеде ооң дугайында бодаар

черге ол силерни солун чорду. Ында хаая кедип турдум. Камнап чордум.

Мону сеңээ даарап бээримде, бичии оолчугаш турдуң, а ам улуг кижи-дир сен. Кедип чоруур сен, ындыг тондан даарап берейн аа? — деп, авам айтыра-дыр.

— Ынчанмайн канчаар. Сээң холдарыңның бүдүрген чүве бүрү-зү-ле меңээ таарыжып, сээң шаг ынакшылың-биле ол чүве чы-лыкган бооур-дур. Кижи бүрү-зүнге-ле чаңчынга, улуг даргага,

НОГААН ТОН

(новелла)

дар менден мырыңай чарылбас-тааннар. Барык-ла дүн санында-ла авам дүжүмге кирер. Бо чы-лын дыштаныылга бажыңы бар-байн, төлээмни аалымга эртти-рер деп шиитпирлеп алдым. Бээр чоруур хүнүм чоокшулаан тудум авамдан өске кымның-даа, чү-нүң-даа дугайын бодавас апарган мен. Кажан авам-биле ужуражыр дээн күзелим бүде бээрге, сагыш-сеткилим чиигеп, ооржургады.

Авамга эккелген белектерим бээримге:

— Сен чүгле шалың ап турар болгай сен. Ооң-биле аъш-чем, идик-хеп садып алыр болгай. Ындыг эвес ийикпе? Мындыг аар өртектиг чүүлдерни кайын акша тыпкаш, садып эккелгениң ол? — дей-дир.

Кажан авам чугаалап турда, ооң арын-шырайы чазык, ынак-шыл-биле бүргеттинген болду. Ону ооржургадып: — Амыдыралым-га четчир акшаны ажылдап ап турар мен, авай. Силер мени ки-жи кылдыр өстүрүп каан болгай силер, силерни өөртүр бодадым — дидим.

— Иези ажы-төлүнге ынаныр-ла болгай.

Аваммның чүвү чугаалаар дээ-нин билгеш, хүлүмзүрүп кагдым. Авам мээң белектеримни хөрээн-ге чыпшыр тудуп алган үр-ле ту-ру.

Аалымдан чоруп турар чылым-да авам меңээ ногаан торгу тон даарап берген чүве. Чажымдан-на ногаан өңге ынак кижи мен. Чемоданымдан ол тонну уштуп кээримге, авам алгырыпты:

— Шаг шаанда-ла даараттынган тон мырыңай чаа хевээр кылдыр көстүр-дүр! Сактып четпес чүве-дир моң.

— Ындыг болбас аргажок, ырак

ат сурагдыг эртемденге авазынга чедер үнелиг чүве чок, а ооң хол-дарының бүдүрген чүүлдеринге чедер каас, чараш чүве база-ла чок. Тон даараары хөй, чымыштыг бол, авазының белээ деп бо-дап кээрге, тааланчыг-ла!

Аваммның арны өөрүшкүзүн кыптыга берди.

— Сеңээ тондан даарап бээр мен — деп, авам аазады.

• • •

Төрээн черимге үр-ле келбээн болгаш таныштарымны көрүксээрим хөлчок. А кажан чоруур деп белеткени бээримге, авам аптара иштинден төгериктиг хээлиг ногаан торгу уштуп эккелгеш, тон даараар дээш, быжарынга белеткени берди.

— Авай, тон даараарыңда мени хемчээп алыр сен бе? Соонда болзун оралдадым-на — дидим.

— Оглумнуң хемчээлин авазы билир болгай аан — деп кагды.

Эпчок айтырыг салышканымга мыяды бердим. Авам хомудай бер-ди. Каш хүннер эрткенде: «Че, оглум, чаа тонну кедип көрем» — деп, авам чугаалады. Мен кедер-гей өөрүп, кеде кааптым.

Бүгү талаларымдан авам хы-намчалыг топтап көргеш, хими-рени-дир.

— Чүү болду бо, оглум?

— Канчап барганы ол?

— Сеңээ чолдак ышкажыл? Чеңин көрдээн.

Холдарымны ийи талаже хере туттум. Чеңнери шынап-ла чол-дак болду.

— Сээң хемчээлиңни уткан-дыр мен, уткан — деп, авам хомудап тур. — А бо торгу? Садыгжы шын эвес хемчээжик ирги бе?

— Оглумнуң сеткилинге таарыжыр тон даарап бере албас апар-ган болганымда, хереб багай-

дыр — деп, авам хээн чок чугаалай-дыр.

— Чайгы тонуң чеңи чолдак болза улам эки, хомудава авай — дидим. Черле чолдак тон буттарга ораашпас эки болгай. Кедип болур болганда, эккээн-не ол деп ооржургаттым.

— Кедерин кедип-ле каар сен, канчап чазыптар кижи боор мен? — дээш, авам тонну карыжап эгеледи.

Чүү болганын ам-на хепертен эскерип кагдым... Шаанда авам-ның салаалары әэлгир болгаш хертеш чүве болгай, а ам мөгеннинг аът ышкаш чоржайты ышкылай бергилээн болду.

— Бүгү-ле чүве салаалардадыр — дээш, эрги ногаан торгу тонумну уштуп эккелдим. Авам ону хемчээп көрдү. Ооң соонда чаа тон-биле деңнеп көөрүвүске, таптыг-ла тевер карыш узун болду. Аваммның куяңныг салаалары катап-катап карыжап туру. Авам ооржуп ыглай берди. Аваммның кээргенчиин чүү дээр боор. Эгиттинмес, кандыг-ла бир чаңнык, частыг чүве чоокшулап органзыг-даа. Ооң чанынга чеде бергеш, ооржургадырын оралдажып:

— Чүге ыглап олурарың ол, авай? Бо тонну мен кедип каар мен — дидим.

— Карак чажы коргунчуг эвес-тир, оглум. Коргунчуг чүве ог-лумнуң хемчээлин частпайн чораан үем эрте бергенинде-дир.

Ол үеде аваммның арнының муң-гаргайы кайгамчык.

— Че, ажыг ажаан чоор боор. кадык чаагай-дыр сен, авай! Меңээ хеп даараарыңда баштай хемчээп ап тур — ол-ла — дээш. аваммны өөртүр бодап каттырдым.

— Соонда эвес, а ам. Сеңээ коңгуг чараш тондан даарап берейн дээш, авам аптаразының иштинден аяк хээлиг ногаан торгу уштуп эккелди.

Каш хонук эрткенде чаа тон белен болду. Ол бистиң кайызы-ның-даа сеткилинге таарышты. Авам менче хүлүмзүрбүшаан көр-геш:

— Ам-на частпаан-дыр мен. Чыл-дар эртер, сеңээ хеп даарап бээримде, баштай хемчээп ап чоруур болган-дыр мен — диди.

«Дагын хар базар, а кырган кижини — назы» дижип, чон чу-гаалажыр болгай. Ажыл-биле чу-гаалаарга, баштайгы ужуражып келгенимде түлүүнде мээң сетки-лимге авам эрес, кашпагай ыш-каш кылдыр сагындырган. А шы-нында ындыг эвес. Мээң ай дег ак баштыг ынак авам хөй-ле чыл-дарда чурттаар деп бүзүрелдер-биле бодумну ооржургадыр мен, а ынчалза-даа чүрээмде дүвүрээ-зин...

Б. БААСТ.
Моол чогаалчы.

Апрель

Кырлар, белдер, хову-шөлүң
Кышкы тонун ол чиртип,
Ээзим эттур өнзеш черни
Өл-шык кылдыр эрээзин кээр —
Апрель, апрель —
Аяс, чылыг частың айы.
Шалың иштен Төрээн чуртум
Шапкын хөгжүп, улам делгээр.
Октаргайже эң-не мурнай
Орук изеп ушкан айы —
Апрель, апрель —
Алдарлыг-ла төөгүлүг ай.
Майның Бирге партия
Бады-шаны байыр-сөзүн
Чамбы-диңге бөдүүн чоңга
Чаңгыландыр дамчыдып кээр
Апрель, апрель —
Найыралдыг бүдүүзү ай.
Чурттаалгавыс өшпес хүнү,
Шуптувустуң ээзи чүрээ,
Төрээн улуг Ленинниң
Төрүттүнген чаагай айы —
Апрель апрель —
Амыдырал чолдуг ай.

Сат КҮСТҮГҮР.

Өңнүктерге концерттер

Эрзин районунуң Культура бажы-ның болгаш Ленин аттыг, «Ком-мунизмче оруу» колхозтарда бот-ты-вынгыр уран чүүл коллективтери ап-рельдиң ийиги чартыының каш хүн-неринде Моол Арат Республиканың Завхан аймааның сумуларынга кон-церттер көргүзүп чораан келгилээн.

Чээрби ийи кижи составтыг улус-чу талантылыгарның концертиниң программазында ырлар, танцылар, хылдыг хөгжүм күүседизи дээш со-лун номерлер-ле арбын болган. Клара Шожунчуп тыва, моол ырларны, Байыр-кыстың тыва, татар, бурят ырларны, концерттиң уран чүүл удуртукчузу Оюн Мартый-оолдуң күүсеткен танцыларын дээш өске-даа коллективтиг күүседилгелерни моол өңнүктеривис улуг сонуургал-биле көрген, дыңнаан. Чамдык ырларны, танцыларны катап-катап күүседи-рин дилеп турганнар.

Моол суурларга чоруп турган. Улуг Октябрьның 50 чылынга че-диишкинниг ужуражыр дээш, өңнүк-теривистиң канчаар белеткенип тура-рын база-ла көрдүвүс.

Концертчилер бистерниң сагыш-сеткилививиске эң-не уттундурбас бо-лун артып калган чүве болза, бис-терни эң-не чылыы-биле уткуп, ху-лээп ап турганы болур.

М. КОНГАР,
Концерттиң киржикчизи.

Эгелеп орар чогаалчы Хөвеңмей ОПДАН-ООЛ бичии уругларга шүлүктер болгаш чечен чугаалар бижиир талазы-биле бодунуң мергежилин сайзырадып, ацаа шаг күзелин шенеп чоруур.

Ам республиканың ном үндүрер чери аныяк чогаалчының шко-ла назыны четпээн болгаш эге школа назылыг уругларга бижээн уран-чечен рассказтарының чыындызын «Чаптанчыг Уранмаа» деп ат-биле чырыкче парлап үндүреринге белеткеп турар. Чыын-дыда кирген рассказтарны найырал, күш-ажыл, кижизидилге, өө-редилгеже чүткүл, бойдуска ынакшыл дугайында, октябряттарга пионерлерниң дузазының дугайында темаларга солун, чаптанчыг хевир-биле бижигилээн.

Чаа үнер номнуң иштинден бо рассказтарны уруглар силерге сонуургаттывыс.

КҮЗЕЛ

Чайның хүнү. Дээрниң өңү чиңгир-ле көк. Хүннүң херелде-ринден каът-каът даш бажыңнар-ның делгем улуг соңгаларының кылагар шилдери чайынналып тургулаан. Ленин кудумчузунуң бир талакы тротуары-биле Оюн-маа угбашкылар кылаштажып ор-ганнар. Бичии Орлан-оол угбазы-ның холундан четтинмишаан, бут-тарының баштарынга өру шурагы-лап чораан. Таптыг-ла ынчан уг-башкыларның кыры-биле реактив-тиг самолёт дыка бедик ужуп эрт-кен. Орлан-оол самолётту магадап көргеш, турупкан. Чиңгир көк дээрниң талыгыр делгеминче ужукван ак-көк согуннү ол кай-гамчык-ла сонуургаан. Ооң баш-карыкчызы эрес ужудукчуну бо-дап келгеш, бичии оол адааргаан-даа.

Реактивтиг самолёттуң бараазы көзүлбейн барган. Ынчалза-даа ооң соонда шөйдүнчек ак ыш хе-вирлиг чүве артып калган.

— Самолёттуң изи чүге артып каары ол, угбай? — деп, ол айтырган.

— Сээң иштериң истери черге канчап артып каар ийик, ол база ындыг-дыр — деп. Оюнмаа далаш харыылаан.

— Байы хире бедик ужуп чоруурун биске көргүзери ол-дур аа?

Оюнмаа чүнү-даа ыттаваан. Орлан-оол база катап айтырган:

— Гагаринниң ужудуп чораан ракетазы изин база ынчаар арттырып каан бе?

— Ийе, арттырып каан...

— Орлан-оолдуң төнмес-батпас хөй-ле айтырыы угбазын бу-жургандырып эгелээн. Оюнмаа дуңмазынче көргеш:

— Соксап көрем, Орлан. Сонуургавас-ла чүвези чок ийин моон — дээн.

— Канчап сонуургавас боор... — деп, Орлан-оол дидим эвес чугаалаан. — Өзүп келгеш, ол ис-би-ле дээрже аспайн ужуткай мен.

— Күжүр космонавты — деп, Оюнмаа дуңмазын чаптап эргелеткен.

Орлан-оол самолёттуң чиде берген изин дилегзиниш, катап көрген.

БИЧИИ ЭРТИНЕ

Эртине кырган-ачазынга ынак. Ол школадан келгеш-ле, дневни-гинге кандыг демдектер салдыр-ганын хамыкты мурнай кырган-ачазынга көргүзер. Эртине чаа-ла бир класста өөренип турар. Баш-кыларының бажынга берген онаалгазын боду шевергин күү-сетпеш, ооң кырган-ачазынга ы-надып көргүзер. Ынчаарга кыр-ган-ачазы карактарының көстүк-терин кеткеш, кичээнгейлиг көр-гүлээр. Бир эвес шын болур бол-за: «Эр-хей! Кезээде ынчаар өө-рен, кончуг эки-дир» — деп мак-тай аарак чагып каар.

Бичии Эртинениң сонуургавас-ла чүвези чок: «Ол чүге ындыгыл, бо чүге ындыгыл?» деп кыр-ган-ачазындан айтырып-ла туруп бээр.

Бир-ле кежээ Эртине айтырган:

— Бөмбүрзек деп чүл ол?

Кырган-ачазы оглунче чылыг хүлүмзүрүг-биле көргеш, ооң ай-тырыын тайылбырлап эгелээн.

— Бөмбүрзек дээрге бистиң чурттап турар черивисти ынча дээр. Чер борбак, бодунуң өзээн долгандыр шимчеп турар. Бөмбүр-зек дээрге ак, кара, сарыг кештиг бөдүүн ишчи кижилерниң улуг ораны-дыр. Бистиң бөмбүрзээвис кижилерниң быжыг найыралы-биле чүден байлак болгаш чараш. Ынчангаш найыралды бичеңден тура, үнеле, оглум!

Ам кырган-ачаның ээлчээ кел-ген. Ол оглундан мындыг айты-рыгны салган:

— Сээң холдарың чүге херек-тигил, оглум?

Эртинениң өөрүшкүзү ооң арнындан илдеп, ол салаа базып са-нап тургаш, харыылап эгелээн.

— Мээң холдарым бажың иш-ти чуурунга херектиг...

— Оон ыңай?

— Демир ужук тудуп, чүве бижиириңге...

— Оон ыңай?

— Дааңгыыштар тудуп алгаш, хаактаарымга...

Эртине бичии болгаш бодунуң шаа-биле бүгү-ле билир чүүлдерин чугаалаан.

Кырган-ачазы оглун мактавы-шаан, ооң билбейн барган эң чүгула чүүлүн немей тайылбырлап берген.

— Ажылчын холдар делегейде эң-не күштүг, оглум — деп, Эрти-ненин кырган-ачазы чугаалаан. — Бистиң бөмбүрзээвисти ажылчын-нарның мөге-шыырак, күш-ажыл-чы холдары чаартып, ону байы-дып турар. Ол күштүг холдарның биске берген чаагай белээниң бирээзи бо-дур — бөгүнгү бистиң чаагай амыдыралывыс.

Оля биле Бара-кыс үшкү класс-тың өөреникчилери. Олар кайгам-чык найыралдыглар. Бажынга ал-

ган онаалгаларын үргүлчү кады күүседирлер.

Бир-ле хүн Бара-кыс ажи-биле кичээлдеп оргаш, айтырган:

— Сээң номнарыңны кажан сатканыл, Оля?

Оля бажында чечектей баглап алган ак-көк кожаажытажын он холу-биле камныг суйбай туткулааш, харыылаан:

— Эртен күзүн. Мээң акым Өнер-оолдуң дөртку классче шилчээш, меңээ берген номнары ышкажыл.

— Дыка-ла камныг эдилээн-дир аа! Чаңгыс-даа шыйып, шокарлаваан.

Уруглар бир кезек ыттавышпайн барганнар. Оларның кайызы-даа бир-ле чүвени бодап орган хевирлиг.

Оон Бара-кыс хүлүмзүрүй каап-кааш, чугаалап үнген:

— Коля акымның меңээ берген номнарын канчаар ону! Арын-нары салбар-салбар, будук, хирге борашкан. Ындыг номнардан кижи чүнү билип алыр боор. Авам, ачам база катап чаа номнар садар ужурга таварышкан.

Коля бир талакы өрээлге ки-чээлдеп орган, дуңмаларының чугаазын дыңнап орган. Ол чаа арифметиказының номун көөрге, база-ла шокарлап алган. Ынчаны чүү дээр. «Моон соңгаар номум черле шокарлавас мен» деп иштинде чугаалангаш, номун портфелиниң иштинче суга каапкан.

Байырлал хүннеринде

Апрель 30-де хүндүскүнүң 4 шакта Междуреченскиниң бисте аалдап келген бут бөмбүкчүлери-биле Кызыл хоорайның чыынды командазы «Хүреш» стадионга ойнаар.

Май 1-де хүндүскүнүң 2 шакта, «Шын» солунунуң шаңналы дээш тыва хүреш болур. Кызыл хоорайның кубогу дээш ча адыкчыларының маргылдаазы 3 шакта эгелээр. Междуреченскиниң бут бөмбүкчүлери биле № 1 АТА-ның «Енисей» командазы 5 шакта ойнаар. Хол бөмбүүнүң, баскетболдуң маргылдаалары май 1—2 хүннеринде хүндүскүнүң 12 шактан эгелээр.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында радио болгаш телевидение комитединиң симфониктиг оркестри Гастелло аттыг парктың ногаан театрынга май 2-де 2 шакта концерт көргүзер. Май 1—2-де паркка шаңналдыг оюннар, массалыг танцылар болур. Бо бүгү чүүлдер Кызылда культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгынга болур.

ДЕМИСЕЛ ЧИДИГЛЕНГЕН

«Спартак» спорт эки-тура ниити-лелиниң республика чемпиону дээш шыдыраа маргылдаазының төнери-нге чедир чаңгыс салыг арткан. Бирги чер дээш колдуу-ла дөрт шыдырак шыдыраачылар чорупп турар.

Он ийиги салыгда көрүкчүлерниң кичээнгейин Шишигин — Беркович, Соян — Чыргал-оолдуң салыглары хаара туткан. Шишигинге удур Беркович француз камгалалды шилип алган. Ынчалза-даа ак таланың бодалары кара ноянче дораан-на халдай берген. Беркович чээрби үшкү кожуунда аъды-биле Шишигинниң мерзезинге халдаан. Ак тала дизиими-биле аът-биле шалаааш мерзезин тергеге саткаш кара ноянны дезер арга чок кылдыр буззалешкен. Беркович дүжүп бээр ужурга таварышкан. Бо тиилелге-биле Шишигин дора дизе ийиги черни ээлээрин чедип алган.

Чүгле Шишигинге уттурган Соян он ийиги салыгда Чыргал-оолду чараш уткаш, 11 санныг бирги черде чорупп турар. Үшкү черде 9 санныг Чыргал-оол, Кенин-Лопсаң 7,5, Ооржак Белек 7 саннарлыг. Бирги черниң салым-чолу эң сөөлгү он үшкү салыгда шиитпирлеттинер. Көрүкчүлер Соян биле Кенин-Лопсаңның, Чыргал-оол биле Ооржактың салыгларын манап турар. Бир эвес Соян Кенин-Лопсаңны уттуптса ооң бирги черже үнери чайлаш чок.

М. МОНГУШ.

МАКТАЛДЫ АЛГАННАР

Прокопьевскиниң «Шахтер» командазы Кызылга аалдап чораан. Олар культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында «Хүреш» стадионга апрель 27-де пассажирлер АТА-зының «Спартак» командазы-биле ужурашканнар.

Стадионга чыылган элээн каш муң көрүкчүлер бир дутаар-ла келген аалчыларның оюнун көөр дээш четтикпейн манап турда, оюн-даа эгелээн. Оюннуң эгезинден эгелээш аалчылар шелдүн он талазындан болгаш төвүнден удаа-дараа бурунгаарлап турганы көрүкчүлерниң сонуургалын кодурген. Ынчалза-даа спартакчы В. Белостоков хеп-хенертен бурунгаарлап киргеш, күштүг тевиг-биле баштайгы бөмбүктү кирген сөөлүнде чаңсарлаан.

Оюнуң ийиги чартыында аалчылар бир демниг бурунгаарлап, санын деңнештирип алган. Ынчалза-даа хоочун ойнакчы Ю. Белостоков база бир артык бөмбүктү кирр тепкениниң соон дарый прокопьевскижилер база-ла санын деңнештирип алган. Оюнуң сөөлгү минуталарында кайы-даа командаларның ойнакчылары дең күштүүн көргүзүп, 3:3 санныг хайыныышкан.

В. ВОЛЧЕНКО.

Редактор Н. Н. КУДАЖИ.

1932 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, персоналдыг пенсионер Сурун Амырбитовна ХЕРТЕКТИН ур болгаш аар аарзынының соонда алекке мөчээни-биле холбаштыр СЭКП Бай-Тайга райкому болгаш райкүүском ханы кажыдалын мөчээн кижиниң төрелдеринге илергейлеп тур.

КИНО

АПРЕЛЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кавказтың туттурунчузу» 9.15, 11, 12.45, 2.30, 4.15, 6, 7.45, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ыглава, Петр» 10.30, «Мээң эжим Нелька» 12.30, 2.30, «Вязь үнүш адаанга ынакшылы» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Хайгыылчының эрес чоруу» 11.15, 1.15, «Эң-не таарымча чок эвес хүн» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Чидиг кызыл парустар» 11.15, 1, 5, 7, «Ынакшаанның кижи» 3, 5, 7, 9 шактарда.

ЧАЙГЫ ТЕАТРГА: «Катя болгаш крокодил» 11, 12.45, «Спартак» (1-ги, 2-ги серияалары) 2, 5.10, 8.20 шактарда.

МАЙ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кавказтың туттурунчузу» 11, 12.45, 2.30, 4.15, 6, 7.45, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Аврораның» дааш-таашкыны» 12.30, «Буруу чокту буруудаткан» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Танцының сылдызы» 11.30, 1.40, 3.30, «Тараумарның чергаар оолдары» 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Хайгыылчының эрес чоруу» 11.15, 1, 5, 7, «Ынакшааның кижи» 3, 9 шактарда.

ЧАЙГЫ ТЕАТРГА: «Үсчү шеверлериниң хээрайы» 11, 12.45, «Спартак» (1-ги, 2-ги серияалары) 2, 5.10, 8.20 шактарда.

Май Бирниң бүдүүзүнде Кызылга.

В. ВОЛЧЕНКОНУҢ чураан чуруктары.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларының 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—00404.